I 8092

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

1

ANUL III
IANUARIE—FEBRUARIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

361/954

0 IUL. 2005

8092

2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2022

1

ANUL III
IANUARIE—FEBRUARIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15556.

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ* – BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei **194.**
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. Telefon **3.85.05**

SUMAR

Pag.

Prof. D. MACREA, Îmbunătăţirea normelor ortografice ale limbii romîne ... 5
Acad. E. PETROVICI, Unele probleme de dialectologie şi geografie lingvistică 10

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

* * * Felurile propoziţiilor după înţeles (Extras din noua Gramatică a limbii romîne, volumul al II-lea) 19
* * * Dicţionarul rus-romîn elaborat de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. 23
Prof. AL. GRAUR, Genul neutru în romîneşte 30

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

M. GRIGORESCU, Principii gramaticale în ortografie 45

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

EM. VASILIU, Din activitatea în domeniul gramaticii a lui H. Tiktin..... 51

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

A. FORIS, Importanţa metodei comparative în predarea limbii romîne în şcolile maghiare..... 61
S. BUCIUM, Predarea alternanţei sunetelor în limba rusă..... 64

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

M. G., Comunicarea prezentată de lingvistul bulgar prof. Stoiko Stoikov la Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R..... 70
M. ILIESCU şi V. ŞUTEU, Dicţionarul într-un volum al limbii romîne literare contemporane..... 74
M. SALA, Din activitatea cercului de lingvistică al Facultăţii de filologie din Bucureşti..... 78

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Literatura noastră clasică, I, Studii Literare, ESPLA (1953) (Gh. Bulgăr); Probleme ale literaturii noi din R.P.R. (I) (Sorin Stati); R. I. AVANESOV şi G. V. ORLOVA, Problemele studierii dialectelor în limbile popoarelor din U.R.S.S. în « Voprosî iazîkoznaniia », nr. 5/1953 (Ion Calotă); Acad. V. V. VINOGRADOV, Unele probleme ale lexicologiei istorice ruse în « Izvestiia Akademii Nauk », fasc. 3, vol. al XII-lea, 1953 (Flora Şuteu); Prof. M. V. SERGHIEVSKI, Introducere în lingvistica romanică, Ed. în limbi străine, Moscova, 1952 (Ariton Vraciu); O. Leška, Despre structuralism (Două concepţii despre gramatică ale Cercului lingvistic de la Praga) în « Voprosî iazîkoznaniia » nr. 5/1953 (Luiza Seche) 81

CONSULTAŢII

Răspuns cititorilor 100

ÎMBUNĂTĂȚIREA NORMELOR ORTOGRAFICE ALE LIMBII ROMÎNE *

DE

PROF. D. MACREA

Prin Hotărîrea Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne din 16 septembrie 1953 au fost aprobate normele ortografice îmbunătăţite ale limbii romîne, elaborate de Secţiunea a VI-a de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. şi de către Institutul de lingvistică din Bucureşti. La sfîrşitul lunii decembrie 1953 a apărut «Micul dicţionar ortografic», care conţine normele şi regulile ortografiei îmbunătăţite, precum şi un index de circa 10.000 de cuvinte, cu precizarea scrierii lor corecte.

Aceste norme ortografice au intrat în vigoare la 1 aprilie 1954 pentru toate instituţiile de stat, cu excepţia învăţămîntului mediu şi elementar, unde vor deveni obligatorii numai începînd cu anul şcolar 1955—1956, deoarece introducerea lor este legată de retipărirea tuturor manualelor şcolare.

Îmbunătăţirea ortografiei limbii romîne a fost impusă de starea de fapt a felului în care se scria limba noastră, de numeroasele impreciziuni, contradicţii şi fluctuaţii din vechea ortografie. Ca în toate celelalte domenii ale muncii culturale, regimul burghezo-moşieresc a lăsat şi în ortografie o stare haotică, rezultat al nepăsării şi desconsiderării lui faţă de dezvoltarea limbii şi culturii poporului nostru.

Îmbunătăţirile aduse constau în esenţă în simplificarea şi precizarea pe baze ştiinţifice a normelor ortografice din 1932; ele pornesc de la principiul că limba scrisă trebuie să redea cît mai fidel, mai simplu şi mai clar limba vorbită. S-a

* Cu unele mici completări, acest articol reproduce pe cel apărut în «Scînteia» nr. 2884 din 31 ianuarie 1954.

căutat să se redea pronunțarea literară românească, folosindu-se în acest scop cele mai bune tradiții ale scrisului nostru literar.

Mersul impetuos al revoluției culturale în țara noastră, avîntul luat de literatura noastră, dezvoltarea largă a învățămîntului de toate gradele, creșterea masivă a tipăriturilor și în general pătrunderea culturii în masele largi populare impun astăzi mai mult decît oricînd o ortografie unitară, bazată pe reguli precise, stabilite științific, ușor de învățat și de aplicat de către întregul popor. Numai în acest fel limba națională, creată și vorbită de popor, poate să-și îndeplinească cu succes funcția de cel mai important mijloc de comunicare între oameni, de instrument de luptă și de dezvoltare a societății, cum o caracterizează I. V. Stalin în « Marxismul și problemele lingvisticii ».

Fosta Academie Română a publicat o serie de ortografii oficiale, dar majoritatea acestora au avut la bază principiul greșit, etimologist latinizant. Potrivit acestui principiu, cuvintele românești de origine latină trebuiau scrise cît mai apropiat de formele latine din care provin. De aceea cine încearcă astăzi să citească, spre exemplu, pe August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu sau alți latiniști din a doua jumătate a secolului al XIX-lea are impresia că se găsește în fața unei limbi străine atît de departe este ea, prin felul scrierii, de limba vorbită de popor. Cuvinte ca *fîntînă*, *mînă*, *rîu*, *adînc*, *vînt*, *țară*, ei le scriau *fontana*, *mana*, *riu*, *aduncu*, *ventu*, *tierra*. Pe lîngă cuvintele artificiale pe care căutau să le introducă în limbă — aceasta în epoca în care Eminescu scria cea mai armonioasă limbă română, fiindcă era limba vorbită de popor — chiar cuvinte atît de populare ca cele înșirate mai sus erau de nerecunoscut în scrisul bizar al primei ortografii oficiale a vechii Academii.

Principiul etimologist, la care fosta Academie n-a renunțat niciodată cu totul, era în contradicție cu praetica vorbirii curente. Pentru a ști să scrii corect românește, după ortografiile etimologiste ale vechii Academii, trebuia să cunoști limbile latină și franceză. Etimologismul în ortografie a fost concepția favorită a claselor exploatatoare cosmopolite, care, disprețuind poporul, se îndepărtau de el și prin forma complicată a scrierii, căutînd să se apropie fie de limba latină, fie de scrierea limbii franceze. Scrierea nefirească și complicată susținută de etimologiști a constituit o adevărată frînă în răspîndirea culturii în mase, ca și în dezvoltarea limbii noastre. Astfel, pînă la reforma din 1904 se scria oficial: *ḑece*, *ḑice*, în loc de *zece* și *zice*, pentru ca să se recunoască în ele mai ușor formele latine *decem*, *dicere*. Se scria *Bucuresci*, *Ploesci*, *Pitesci*, deoarece grupul consonantic *șt* nu exista în latină, iar acolo unde-l avem în românește el corespunde în general unui *sci* latin (*scientia-știință*, *inflorescis-înflorești*). Rațiuni pur etimologice au menținut pînă la reforma actuală două semne deosebite, *â* și *î*, pentru unul și același sunet. Se scria *român*, *pâine*, *mâine*, *cânta* ca să se asemene mai mult cu *romanus*, *panis*, *mane*, *cantare*, și se scria *în*, *începe*, *împărți*, ca să se asemene mai mult cu formele latine *in*, *incipere*, *impartire*.

Faptul că în ultimele două reforme, cea din 1904 şi cea din 1932, fosta Academie s-a văzut silită să cedeze treptat poziţiile retrograde etimologiste în favoarea principiului fonetic, adică în favoarea unei scrieri cît mai apropiate de pronunţare, se datoreşte felului de a scrie al marilor noştri scriitori legaţi de popor, ca: N. Bălcescu, Al. Russo, Eminescu, Creangă, Caragiale, Coşbuc, Sadoveanu, precum şi luptei lingviştilor progresişti din trecut, în primul rînd a lui Al. Lambrior şi H. Tiktin.

Ultimele norme ortografice stabilite de vechea Academie în 1932, deşi încercau să apropie scrierea de pronunţare, păstrau încă resturi etimologiste care duceau la complicaţii inutile. Cel mai mare defect al vechii ortografii îl constituiau însă numeroasele ei inconsecvenţe, fluctuaţii şi confuzii. Astfel, pentru categorii asemănătoare de cuvinte se recomandau forme diferite de scriere: *greşală*, dar *îndrăzneală*; *groaznic* şi *obraznic*, dar *glesnă* şi *cismă*; *gheată*, dar *ghiară*; *încheagă*, dar *chiamă*; *umor*, dar *humoristic*. Se admitea să se scrie atît *blândeţe* cît şi *blândeaţă*, *bătrâneţe* şi *bătrâneaţă*, dar se socotea corectă numai forma *tristeţe*. O inconsecvenţă asemănătoare exista în scrierea formelor de genitiv-dativ singular al substantivelor feminine, admiţîndu-se ca egal de îndreptăţite formele *limbii* şi *limbei*, *lumii* şi *lumei* etc. Asemenea inconsecvenţe şi fluctuaţii îngreuiau însuşirea vechii ortografii. De altfel, fosta Academie nu a avut niciodată autoritatea ştiinţifică şi morală necesară pentru a-şi putea impune ortografia, încît se ajunsese ca fiecare scriitor şi fiecare publicaţie să-şi aibă regulile ortografice proprii.

Îmbunătăţirea ortografiei limbii romîne este o acţiune de mare însemnătate care creează condiţii prielnice pentru dezvoltarea limbii, a literaturii şi a culturii noastre în general. Întreprinsă din iniţiativa Partidului Muncitoresc Romîn, această acţiune ilustrează, o dată mai mult, grija şi atenţia pe care le acordă partidul şi guvernul problemelor legate de dezvoltarea culturii poporului nostru.

Îmbunătăţirea ortografiei limbii romîne a fost făcută, pe baza unui studiu ştiinţific aprofundat, în urma Hotărîrii Sesiunii Academiei R. P. R. din 25—27 martie 1951. Şi în această privinţă Academiei noastre i-a servit ca un preţios exemplu experienţa sovietică. În plin război civil, guvernul sovietic, apreciind însemnătatea şi necesitatea scrierii unitare a limbii naţionale, a aprobat, în 1918, noua ortografie rusă, care este în vigoare şi azi.

După cum se ştie, normele ortografice fixate în cadrul Academiei R.P.R. au fost publicate sub formă de proiect în iulie 1952 şi supuse unei largi dezbateri în presă. Revizuite şi îmbunătăţite în lumina criticilor formulate în presă şi în şedinţa lărgită a Consiliului Ştiinţific al Institutului de lingvistică din 6 februarie 1953, aceste norme au fost apoi aprobate de Prezidiul Academiei R.P.R., iar prin Hotărîrea din 16 septembrie 1953 a Consiliului de Miniştri, ele au devenit, la 1 aprilie 1954, ortografia oficială a limbii noastre.

Normele ortografice îmbunătățite nu aduc o schimbare totală a regulilor stabilite pe baza principiului fonetic în ortografia din 1932. O astfel de reformă radicală nici nu era de dorit, întrucît ea ar fi complicat în mod inutil scrierea limbii romîne. Îmbunătățirile aduse elimină însă inconsecvențele vechii ortografii prin reguli precise și raționale, în care s-a ținut seama atît de pronunțarea literară, cît și de normele gramaticale ale limbii noastre.

Iată cîteva din normele ortografice îmbunătățite, menite să dea scrierii limbii romîne mai multă simplitate și precizie:

1. Deoarece limba romînă nu cunoaște decât un singur sunet *î*, nu avea nici o justificare scrierea unuia și a aceluiași sunet prin două semne deosebite (*â* și *î*). De aceea s-a adoptat numai scrierea cu *î*.

2. De asemenea, întrebuințarea linioarei și a apostrofului pentru a lega două cuvinte care se rostesc împreună constituia o inutilă complicație ortografică. Se scria *m'a văzut*, dar *l-a văzut*, deși folosirea acestor două semne deosebite nu mai are nici o rațiune actuală, vocala pe care căuta s-o reamintească apostroful fiind de mult dispărută din vorbire în astfel de expresii. Normele ortografice îmbunătățite prevăd suprimarea apostrofului, urmînd să se întrebuințeze ca semn de unire numai linioara.

3. Tot astfel, în noua reformă a fost suprimat *u* final din cuvinte ca *ochiu, unghiu, biciu, cuiu, maiu, paiu, voiu, făcuiu*, deoarece, în astfel de cuvinte, el a dispărut de mult din rostirea literară. Se va scrie deci: *ochi* sg., *unghi, bici, cui, mai* subst., *tai* I sg., *voi (face), făcui.*

4. Deoarece în vorbirea literară se rostește *ie*, nu *e*, în cuvintele *femeie, cheie, baie, voie*, ele se vor scrie ca atare și nu *femee, chee, bae, voe.* Se vor scrie în schimb cu *e* cuvintele *epopee, poet, creez, idee, alee*, pentru că astfel sînt rostite ele în vorbirea literară.

5. Tot astfel, pentru că în prefixul *des-* consoana *s* înaintea unei consoane sonore și a unei vocale se rostește totdeauna ca *z*, cuvinte ca *dezbatere, dezvoltare, dezlega, dezobișnui, dezmembra* se vor scrie deci așa cum se pronunță.

6. O complicație inutilă a vechii ortografii era scrierea *cassă, massă*, care imita ortografii străine. Deoarece în limba romînă aceste cuvinte se rostesc cu un singur *s*, ele se vor scrie așa cum se rostesc: *casă, masă.*

7. Aceeași complicație inutilă o prezenta scrierea cu majuscule a numelor de popoare cînd nu erau adjective sau a numelor de zile, luni și de puncte cardinale. Acum se stabilește scrierea lor cu literă mică: *romîn* (și ca substantiv și ca adjectiv), *marți, ianuarie, nord* etc.

Spre deosebire de trecut, normele ortografice îmbunătățite cuprind un capitol dezvoltat asupra punctuației, cu reguli care nu sînt construite numai după rațiuni teoretice, ci după practica celor mai mari scriitori ai noștri, din ale căror opere sînt extrase toate exemplele ilustrative.

O problemă ortografică de mare actualitate este aceea a scrierii corecte a numelor proprii și a cuvintelor din limba rusă. « Micul dicționar ortografic »

cuprinde un întreg capitol în care se stabilesc regulile pentru transcrierea lor.

Pentru eliminarea impreciziunilor şi fluctuaţiilor care existau pînă acum în scrierea limbii romîne, Institutul de lingvistică a crezut necesar să alcătuiască un index alfabetic, cuprinzând circa 10.000 de cuvinte şi forme gramaticale a căror scriere prezintă greutăţi. În caz de îndoială asupra scrierii unui cuvînt, a unei expresii sau forme gramaticale, cititorul poate găsi în acest index forma corectă, însoţită, atunci cînd e cazul, şi de indicaţii privitoare la pronunţarea lor corectă: locul accentului, numărul silabelor etc.

Îmbunătăţirea pe baze ştiinţifice a normele ortografice ale limbii romîne nu însemnează desigur rezolvarea definitivă a tuturor problemelor ridicate de scrierea limbii noastre. Într-o limbă vie şi bogată ca cea romînă, practica scrierii şi a pronunţării ridică mereu probleme noi. Înregistrarea şi soluţionarea acestora face parte din sarcinile secţiilor de gramatică, ortografie, ortoepie şi fonetică experimentală ale institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R., care se vor îngriji în permanenţă de completarea şi îmbunătăţirea normelor scrierii limbii romîne.

Prin regulile ei simple, precise şi fireşti, ortografia îmbunătăţită a limbii romîne, constituie un ajutor de seamă dat de către lingvişti operei de ridicare culturală a maselor şi un pas înainte în desăvîrşirea procesului de unificare a limbii naţionale.

UNELE PROBLEME DE DIALECTOLOGIE ŞI GEOGRAFIE LINGVISTICĂ

DE

ACAD. E. PETROVICI

Nici o limbă nu este vorbită la fel pe întreg teritoriul pe care este răspîndită; orice limbă prezintă, de la o regiune la alta, deosebiri mai mici sau mai mari în pronunţare, în gramatică şi în lexic. Aceste varietăţi locale, aceste ramificaţii teritoriale ale limbii unui popor sau a unei naţiuni se numesc graiuri locale sau dialecte teritoriale (de la cuvîntul grecesc διάλεκτος « convorbire, limbaj, fel de a vorbi, fel de a vorbi al unei regiuni, grai »). Acea ramură a lingvisticii care se ocupă cu studiul graiurilor populare, al dialectelor locale (teritoriale) se numeşte dialectologie.

De dialectele teritoriale trebuie deosebite dialectele « de clasă ». Acestea se disting de limba întregului popor, de limba naţională, prin termeni specifici şi prin expresii specifice. Mai ales păturile exploatatoare îşi creează astfel de dialecte « de clasă », de jargoane, de « limbi » de salon, pentru a se deosebi şi prin aceasta de popor, de « vulg », pe care îl urăsc. Dar jargoanele acestea — cum ne învaţă I. V. Stalin, în lucrarea sa, de o însemnătate epocală pentru studiul limbii, « Marxismul şi problemele lingvisticii » — nu au o structură gramaticală proprie, un fond principal lexical propriu, ci le-au împrumutat de la limba naţională, pe cînd dialectele teritoriale au o structură gramaticală proprie şi un fond principal lexical propriu şi servesc masele populare pe un teritoriu oarecare [1].

Graiurile, dialectele teritoriale pot fi răspîndite pe teritorii mai mici sau mai întinse şi pot să se deosebească mai mult sau mai puţin unul de altul. Acele varietăţi teritoriale ale limbii naţionale care se deosebesc numai puţin unele de

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. P.M.R., 1950, p. 14, 45.

altele şi nu ocupă teritorii mai întinse se numesc graiuri locale sau teritoriale, constituind cele mai mici unităţi dialectale, vorbite cîteodată pe un teritoriu foarte mic sau chiar într-un singur sat. Un grup de mai multe graiuri asemănătoare formează un dialect răspîndit pe un teritoriu mai întins şi care se deosebeşte mai mult de celelalte dialecte teritoriale ale aceleiaşi limbi. Se întrebuinţează şi termenul de subdialect. Subdialectul ocupă un loc intermediar între dialect şi grai, mai puţin întins ca dialectul, dar mai întins ca graiul. Atît dialectele şi subdialectele, cît şi graiurile pot fi denumite cu termenul general de dialect, de aceea ramura lingvisticii care le studiază e numită dialectologie.

Noţiunile de grai, subdialect, dialect şi limbă sînt noţiuni relative. Cît de mult trebuie să se deosebească un grai de altul ca să le numim dialecte şi cît de mult trebuie să se deosebească un dialect de altul ca să le numim limbi deosebite depinde de împrejurările concrete istorice care au determinat dezvoltarea şi răspîndirea unei limbi oarecare pe un teritoriu. Ceea ce în cazul unei limbi sau familii de limbi înrudite e considerat ca dialect, în cazul altei limbi sau altei familii de limbi înrudite trece drept o limbă aparte. Astfel graiurile şi dialectele ruseşti se deosebesc foarte puţin unul de altul, vorbitorii acestor dialecte se înţeleg foarte uşor unul cu altul vorbind fiecare dialectul propriu, pe cînd dialectele limbii germane sau ale limbii italiene, sînt foarte deosebite unul de altul, iar vorbitorii acestor dialecte trebuie să recurgă la limba comună naţională germană, respectiv italiană, ca să se înţeleagă între ei. În general limbile slave sînt foarte asemănătoare între ele. Unele limbi slave sînt tot atît de apropiate una de alta ca de exemplu dialectele italiene.

În ceea ce priveşte limba romînă, romanistica din ţările apusene şi de la noi consideră că cele patru varietăţi ale romanicii orientale numite dacoromîna, aromîna, meglenoromîna, şi istroromîna constituie patru dialecte ale aceleiaşi limbi, cu toate că vorbitorii acestor dialecte se înţeleg foarte greu între ei dacă îşi vorbeşte fiecare dialectul propriu. Printre cele nouă sau zece limbi romanice recunoscute de romanişti, cele patru dialecte romîneşti figurează ca o singură unitate. Romanistica sovietică este înclinată să considere cele patru dialecte romîneşti ca limbi deosebite. Să ne reamintim numai titlul articolului distinsului romanist din Leningrad V. F. Şişmarev, apărut în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, fasc. I: « Limbile romanice ale Europei sud-estice şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti ».

Specialiştilor de lingvistică romanică şi în primul rînd specialiştilor de lingvistică romînă le revine sarcina de a studia această problemă şi de a se pune de acord dacă cele patru dialecte romanice din sud-estul Europei trebuie considerate ca limbi deosebite sau numai ca dialecte ale uneia şi aceleiaşi limbi.

În cazul că admitem existenţa a patru limbi romanice orientale, atunci cele trei (sau patru) subdialecte ale dialectului dacoromîn trebuie considerate ca trei (sau patru) dialecte ale limbii romîne. Cele trei (sau patru) dialecte (sau subdialecte) ale limbii romîne (sau ale dialectului dacoromîn) sînt cel muntean,

cel moldovean, cel bănățean și, poate, și cel crișean. Graiurile ardelenești nu se grupează într-o unitate dialectală, ci cele de răsărit și miazănoapte au trăsături comune cu dialectul moldovean, cele de miazăzi cu cel muntean, cele de apus cu cel crișean și cele de miazăzi-apus cu cel bănățean.

La rîndul lor dialectele (subdialectele) românești (dacoromîne) se împart în numeroase graiuri. Astfel de cel muntean țin: graiul muntean propriu-zis, cel oltean, cel ardelean de sud și cel dobrogean.

Împărțirea aceasta dialectală a teritoriului limbii romîne poate fi discutată. Într-adevăr, dialectologii au constatat că între diferitele graiuri și dialecte nu există granițe precise. Teritoriile pe care sînt răspîndite anumite fenomene dialectale pot fi separate prin linii care reprezintă limitele cutărui sau cutărui fenomen, numite linii de isoglosă. Dar liniile de isoglosă corespunzătoare diferitelor fenomene dialectale nu coincid, nu se suprapun decît în foarte rare cazuri. Constatarea aceasta este valabilă și în ceea ce privește graiurile limbii romîne.

★

Relațiile dintre dialecte și limba unui popor nu sînt așadar aceleași, cînd e vorba de limbi (sau de familii de limbi) diferite. Ele sînt de asemenea foarte variate de la o epocă istorică la alta, de la o orînduire socială la alta. În orînduirea gentilică, în care un popor care vorbea o limbă era constituit din ginți și triburi, limba poporului era reprezentată prin graiurile diferitelor ginți și prin dialectele diferitelor triburi. Fiecare trib își avea dialectul propriu, deosebit de acela al triburilor vecine înrudite, cum a arătat F. Engels în «Originea familiei, a proprietății private și a statului» în legătură cu triburile indienilor din America de nord. Cînd, în urma creșterii, un trib se scinda în două, cele două triburi surori, răspîndindu-se în direcții diferite și ocupînd teritorii întinse, și dialectul unic cu timpul se diferenția în două dialecte, deoarece schimbările intervenite în graiul fiecăruia dintre cele două triburi nu erau și nu puteau fi identice. Dacă cele două triburi surori s-au așezat departe unul de altul, astfel încît n-au mai avut nici un contact între ele, cele două dialecte s-au dezvoltat cu timpul în limbi diferite. Diferențierea aceasta a unei limbi în graiuri și dialecte deosebite, care cu timpul devin limbi pe măsură ce se înmulțesc prin scindare ginții și triburile vorbind aceleași limbi, caracterizează epoca orînduirii gentilice. Prin acest proces de diferențiere au luat naștere, dintr-o singură limbă de bază, numeroasele limbi ale familiei limbilor indo-europene vorbite de triburi care au roit pe un teritoriu foarte întins în Europa, Iran și India. Numai în rare cazuri, cînd două triburi slăbite hotărăsc să se contopească într-un singur trib, se întîmplă procesul contrar, al nivelării deosebirilor dialectale dintre cele două dialecte ale triburilor contopite. De asemenea și în interiorul unei federații a triburilor s-a întîmplat o oarecare ștergere a deosebirilor dialectale. De obicei însă în aceste federații de triburi a fost numai încetinit procesul de diferențiere dintre dialecte.

Cu apariția statului sclavagist și feudal, cazurile de integrare a dialectelor s-au înmulțit, deoarece în interiorul unui stat se simțea nevoia unei limbi unice, mai ales după apariția scrisului. În statul sclavagist, dar și în cel feudal și capitalist, fenomenul cel mai obișnuit însă este dispariția dialectelor unor triburi înrudite și a limbilor popoarelor subjugate și înlocuirea acestor limbi prin limba cuceritorilor. Însă îndată ce unitatea de stat era sfărîmată, după prăbușirea statelor sclavagiste sau în urma fărîmițării feudale, procesul de diferențiere reîncepea. Apăreau din nou dialecte care cu timpul deveneau limbi. Astfel, în imperiul roman, limba cuceritorilor, cea latină, a înlocuit întîi dialectele italice înrudite, apoi aproape toate celelalte limbi vorbite pe întinsul teritoriului imperiului. După prăbușirea statului sclavagist roman, în fostele provincii ale imperiului au apărut dialecte romanice și mai tîrziu limbile romanice. De asemenea limba unică rusă a statului feudal kievian se diferențiază în dialecte pe măsură ce teritoriul se fărîmițează în stătulețe sau semistătulețe feudale (în interiorul acestor stătulețe are loc însă un proces de nivelare a diferențelor dialectale), iar după separarea fostelor teritorii ruseşti în urma invaziilor mongole și a cotropirii lituaniene și polone iau naștere cele trei limbi naționale surori slave-răsăritene, rusa contemporană, ucraineana și bielorusa, fiecare cu dialectele și graiurile ei teritoriale.

În statul național burghez, procesul obișnuit este acela de integrare a dialectelor care tot mai mult sînt influențate de limba națională, de limba literară, influențînd și ele, la rîndul lor, limba națională, care are de obicei la bază unul dintre dialectele teritoriale ale limbii respective.

Dialectele și graiurile locale se varsă așadar într-un ritm mai rapid sau mai lent în limba națională. Dacă însă un popor cu o limbă unică se dezagregă în fracțiuni care nu se grupează, din anumite motive istorice, în state capitaliste naționale ci se constituie în națiuni diferite, atunci graiurile teritoriale vorbite de aceste națiuni vorbind graiuri apropiate pot să se dezvolte în limbi literare naționale independente, cum a arătat I. V. Stalin în lucrarea sa «Marxismul și problemele lingvisticii»[1]. I. V. Stalin aduce exemplul limbii mongole. Exemple asemănătoare pot fi găsite și în alte părți. Astfel graiurile olandeze nu sînt mai îndepărtate de graiurile germane decît acestea între ele. Ele totuși au constituit baza nu numai a limbii literare olandeze, ci și a limbii literare flamande, foarte apropiată de olandeză, limba literară a națiunii flamande din Belgia, precum și a limbii literare a națiunii bure, de origine olandeză, din Africa de sud. Deosebirile dintre limbile literare olandeză, flamandă și bură a națiunilor olandeză, flamandă și bură nu sînt mai mari decît acelea dintre limba literară romînă și limba literară moldovenească, constituită pe baza graiurilor centrale moldovenești din R.S.S. Moldovenească. Așadar și cazul limbii romînești și al limbii moldovenești este un bun exemplu pentru a ilustra cum două dia-

[1] I. V. Stalin, lucr. cit., p. 45—46.

lecte apropiate devin în mod paralel limbi literare naționale deosebite, fără ca prin aceasta fiecare din ele să primească un fond principal de cuvinte deosebit și o structură gramaticală deosebită, cum a arătat romanistul sovietic V. F. Șișmarev [1]. (De altfel sînt cazuri cînd două sau chiar mai multe națiuni au o singură limbă literară națională, ca de exemplu națiunile engleză, americană (din S.U.A.), canadiană și, în mare măsură, națiunea irlandeză).

Care e soarta dialectelor teritoriale în statul socialist? Procesul de integrare, de vărsare a dialectelor în limba națională, foarte lent în statul capitalist, se accelerează datorită ridicării nivelului cultural al maselor populare și datorită participării active a întregului popor la viața de stat, la lupta politică pentru victoria idealurilor clasei muncitoare, la munca însuflețită a marilor construcții ale socialismului.

★

Așadar graiurile și dialectele teritoriale sînt sortite să se verse în limba comună națională literară. Cu acest prilej, limba națională, ea însăși avînd la bază un grai sau mai multe graiuri teritoriale, primește din graiurile populare o seamă de cuvinte, de expresii frazeologice, de zicători, de întorsături de frază și de sufixe care o îmbogățesc, o fac mai variată, mai capabilă de a exprima cît mai multe nuanțe de gîndire și de sentiment. Marii noștri scriitori au știut să se folosească cu măiestrie de tezaurul neprețuit al graiurilor noastre populare. Dintre scriitorii de astăzi un exemplu vrednic de urmat în această privință ne oferă maestrul Mihail Sadoveanu.

Graiurile locale dispar după ce vor fi făcut un prețios serviciu limbii naționale. De aceea, pînă mai dăinuiesc, e nevoie să fie notate cît mai fidel și mai complet, pentru a fi păstrate pentru generațiile viitoare de cercetători. Studiul graiurilor teritoriale oferă material foarte important pentru istoria limbii unui popor, deoarece în ele s-au păstrat în multe cazuri fenomene dispărute din limba literară națională. Datele oferite de documentele scrise în multe cazuri sînt confirmate și completate de cele oferite de graiurile teritoriale actuale.

Să dăm cîteva exemple din graiurile noastre. Multe forme atestate în cele mai vechi documente romînești scrise se regăsesc în graiurile vii de astăzi. Astfel rostirea ca *dz* a lui *z* în anumite cuvinte (*dzîc*, *dzece*, *budză*), păstrarea lui *ń* intervocalic netrecut la *i* (*vińe* «vie», *clańe* «claie», *călcíń* «călcîi»), păstrarea înmuierii lui *r* final în anumite cuvinte (*amnar*^{i}, *un morar*^{i}, *un învățător*^{i}, *eu mor*^{i}), păstrarea rotunjirii consoanelor finale în anumite poziții (*cap*^{u} *om*^{u}, *morar*^{iu}, *învățător*^{iu}, *omul*^{u}, forme scrise în textele vechi cu un *u* sau *ю* chirilic final), păstrarea formei vechi de plural a substantivului *mînă* (două *mîn*, *mîn*^{u} sau chiar *mînu*), păstrarea formelor vechi ale perfectului simplu

[1] «Voprosî iazîkoznaniia», 1952, nr. 1, p. 90.

(*dzîș* « zisei », *spuș* « spusei », *trimiș* « trimisei », *deț* « detei », *noi văzum* « văzurăm », *voi văzut* « voi văzurăți » etc. etc.).

Este așadar o sarcină de cea mai mare importanță a lingviștilor noștri de a nota și a studia graiurile populare romînești și ale minorităților naționale de pe teritoriul patriei noastre.

★

Dialectologia a luat ființă la începutul secolului al XIX-lea. Pînă atunci fenomenele dialectale erau considerate ca greșeli de care nu merită să te ocupi decît pentru a ști să le eviți. (Țin să remarc că, din punctul de vedere al normelor limbii literare, ale limbii comune naționale, dialectismele sînt într-adevăr greșeli).

La începutul secolului al XIX-lea, cînd se trezește tot mai mult interesul pentru viața poporului și pentru creațiile lui artistice, dialectologia apare ca o anexă a etnografiei. Etnografii au început să noteze numele dialectale ale diferitelor obiecte etnografice, ale diferitelor datini, iar folcloriștii au notat literatura orală populară în dialect. Nici astăzi dialectologia nu este cu totul ruptă de etnografie și folclor. Dialectologul trebuie să cerceteze la fiecare pas cuvintele în strînsă legătură cu lucrurile pe care le desemnează și graiul dialectal în numeroasele și minunatele creații literare ale poporului. Dar dialectologul de azi este în primul rînd un lingvist și numai în al doilea rînd un etnograf și un folclorist.

Neogramaticii, lingviștii care aparțineau curentului dominant în lingvistică în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au fost primii care au adunat și folosit sistematic ca lingviști datele dialectologiei în cercetările lor comparativ-istorice asupra limbilor. Dialectologia oferă comparatistului un material extraordinar de bogat și de prețios care îi servește la studiul istoriei unei limbi. Neogramaticii concepeau însă într-un mod greșit, metafizic dialectele, ca unități închise, izolate, cu granițe absolut precise.

Concepția aceasta eronată despre dialecte a fost înlăturată printr-o nouă disciplină lingvistică: geografia lingvistică. Pe cînd înainte dialectele erau studiate în monografii tratînd despre un grai sau despre un grup de graiuri, geografia lingvistică redă realitatea dialectală a unui întreg teritoriu lingvistic, prezentînd fenomenele dialectale pe numeroase hărți grupate în atlase lingvistice (sau atlase dialectale), fiecare hartă arătînd răspîndirea pe teren pe cît se poate a unui singur fenomen lingvistic (de exemplu cum se rostește cuvîntul *mîine: mîine, mîne, mîni, mîini, mîn*^{i}; prin ce cuvînt se exprimă noțiunea de *zăpadă*: *zăpadă, omăt, nea, neauă*; care e forma mai-mult-ca-perfectului la pers. I pl. de la verbul *a ara: arasem, araserăm, arasăm, arasărăm, arasem*^{u}, *am fost arat, am fost arată* etc.).

Pentru a putea întocmi astfel de hărți lingvistice (dialectale) e nevoie să se întreprindă o vastă anchetă dialectală a teritoriului limbii respective. Cu o

listă de întrebări dinainte stabilită şi cu o metodă unitară de a pune întrebările, se obţin din cît mai multe localităţi, distribuite egal pe teritoriul limbii studiate, formele dialectale notate cît mai fidel fonetic. Astfel pentru noţiunea de *zăpadă* se va întreba, de la unul sau mai mulţi localnici, cum ziceţi în graiul din satul dv. *zăpadă* sau cum îi zice în graiul din satul dv. la aceea ce cade iarna din nori în loc de ploaie şi se aşază pe cîmpii şi pe acoperişuri, acoperindu-le cu un strat alb. (Ţin să remarc că metoda din urmă, de a întreba indirect fără a rosti cuvîntul *zăpadă*, trebuie preferată metodei întrebării directe, deoarece nu influenţează pe informator, care, auzind cuvîntul *zăpadă*, ar putea să-l repete fără să dea adevărata formă locală).

Răspunsurile primite de pe întreg teritoriul studiat sînt trecute apoi pe hărţi, fie scriind alături de localitatea respectivă forma obţinută, fie indicînd-o printr-un semn sau printr-o culoare. Atlasele lingvistice, conţinînd cîteva zeci, cîteva sute sau cîteva mii de hărţi dialectale, au început să fie întocmite la începutul secolului al XX-lea. Ţara noastră este una dintre întîile ţări care a avut un atlas lingvistic, pe acela întocmit de Gustav Weigand, în care este reprezentată pe hărţi răspîndirea pe teren a principalelor particularităţi fonetice ale graiurilor romîneşti.

Reprezentantul cel mai de seamă al geografiei lingvistice apusene este J. Gilliéron, care a întocmit «Atlasul lingvistic francez». Apariţia acestui atlas, conţinînd un bogat şi preţios material dialectal, şi studiile de geografie lingvistică făcute de Gilliéron pe baza acestui material au contribuit în foarte mare măsură la înlăturarea erorilor neogramaticilor. Combătînd foarte just concepţia greşită a neogramaticilor despre dialect ca o unitate închisă, izolată, avînd graniţe fixe, şi aplicarea mecanică de către neogramatici a legilor fonetice, Gilliéron cade în exagerarea contrară, negînd existenţa dialectelor şi deci a oricărei graniţe dialectale şi negînd existenţa legilor fonetice. Pentru Gilliéron numai cuvîntul are existenţă, el constituie singura realitate lingvistică. Fiecare cuvînt îşi are istoria sa proprie independentă de legile fonetice, care sînt ficţiuni create de lingvişti.

Geografia lingvistică sovietică, care a dat pînă acuma două mari atlase dialectale, al graiurilor ruseşti de la răsărit de Moscova şi al graiurilor ruseşti de la nord-vest de Moscova şi care are în diferite faze de elaborare o serie de atlase dialectale, între care şi un atlas al graiurilor moldoveneşti din R. S. S. Moldovenească, a combătut cu succes tezele greşite ale lui Gilliéron.

Şi dialectologia romînă poate aduce dovezi împotriva exagerărilor lui Gilliéron. Dacă dialectul bănăţean nu e separat prin graniţe precise de celelalte dialecte, ci prin zone, uneori foarte largi, intermediare, în care dispar treptat trăsăturile caracteristice ale dialectului bănăţean şi apar treptat trăsăturile caracteristice altor dialecte, de exemplu cel crişean sau cel oltean, poate oare cineva să nege existenţa acestui dialect (sau subdialect)? De asemenea se poate oare susţine că forma bănăţeană a cuvîntului *pace* nu e determinată de nici o

regularitate — cum s-ar zice în limba rusă закономерность — de nici o lege. Se ştie că arricatei *č* din limba literară îi corespunde în dialectul bănăţean fricativa *ś* (*paśe*) nu numai în cuvîntul *pace*, ci în oricare alt cuvînt avînd africata *č* în limba literară şi existînd în dialectul bănăţean (*faśe, dzîśe, duśe, śer, śocan* etc.). Nu este aceasta o « lege fonetică »?

Aceasta nu înseamnă însă că în rare cazuri cîte un cuvînt nu-şi poate avea istoria lui proprie. Să aduc un exemplu tot din dialectul bănăţean. Se ştie că în Banat s-a păstrat *ń* intervocalic devenit în celelalte graiuri dacoromîne *į* (*cuńe* « cuie », *călcîń* « călcîi », *copańe* « copaie », *clańe* « claie », *tu viń* « tu vii », *viņe* « vie » etc.). Totuşi în părţile nordice ale Banatului se rosteşte *viįe* nu *viņe*. Cuvîntul acesta are deci o istorie a lui proprie, deosebită de aceea a celorlalte cuvinte care au un *ń* intervocalic. Această istorie am încercat s-o reconstituim. În părţile nordice ale Banatului viile n-au existat mai de mult. Regiunea cu vii cea mai apropiată de nordul Banatului era pe atunci Podgoria Aradului, renumită şi astăzi prin viile sale. La nord de Mureş nu s-a păstrat însă *ń* intervocalic, deci se rosteşte *vie* de cîteva secole, întocmai ca *claie, cuie* etc. Cei care au plantat primele vii în nordul Banatului au adus butaşii din viile de la nord de Mureş, unde au auzit rostirea *viįe* pe care au adoptat-o. De asemenea e sigur că şi primii vieri din această parte a Banatului au fost originari de la nord de Mureş. Aceştia au adus cu ei rostirea *vie* care s-a răspîndit în nordul Banatului.

★

« Atlasul lingvistic romîn », pentru care am adunat material şi din care am publicat două volume, precum şi un volum de texte, a fost întocmit sub puternica influenţă a tezelor lui Gilliéron. Aceasta se vede mai ales în felul cum au fost întocmite hărţile mari în care se dă materialul dialectal brut, notat într-o transcripţie care redă foarte fine nuanţe de pronunţare. Hărţile nu conţin decît minime încercări de interpretare din partea autorului. Hărţile mici, colorate conţin mai multe elemente de interpretare, dar totuşi nu suficiente în comparaţie cu atlasele dialectale sovietice.

În primul volum al seriei noi a « Atlasului lingvistic romîn », la care se lucrează acum — volumul al doilea e gata de tipar în cîteva săptămîni — vom urma exemplul atlaselor sovietice, prezentînd materialul dialectal în hărţi care să constituie o interpretare sistematică a acestui material clasificat după problemele de fonetică, de gramatică şi de lexic pe care le pune.

O lipsă a « Atlasului lingvistic romîn » e aceea că el redă graiul a prea puţine localităţi, vreo 360, aşa că reţeaua punctelor anchetate e foarte rară. În ţara noastră sînt mai mult de 10.000 de localităţi, oraşe, comune, sate şi cătune. Foarte multe particularităţi dialectale au putut să rămînă nesemnalate pe hărţi, deoarece ele se întîlnesc tocmai în localităţile nevizitate de anchetatori.

Cu toate lipsurile « Atlasului lingvistic romîn » — lipsuri care în parte vor fi îndreptate, cum am spus mai înainte — publicarea materialului atît de preţios pe care-l conţine trebuie continuată. Lingvistul sovietic S. V. Bernştein a scris despre « Atlasul lingvistic romîn » că acum « se poate afirma cu toată convingerea că fără datele acestui atlas nu se poate crea o istorie ştiinţifică a limbii romîne »[1]. După Bernştein atlasul nostru are o mare însemnătate pentru studiul elementelor slave ale limbii romîne, deoarece arată răspîndirea pe teren a acestor elemente. Materialul « Atlasului lingvistic romîn » prezintă, după Bernştein, un mare interes pentru studiul relaţiilor etnice şi lingvistice slavo-romîne.

Un lucru trebuie însă subliniat cu toată insistenţa. Materialul « Atlasului lingvistic romîn » e un material istoric. El nu redă starea de astăzi a graiurilor romîneşti, ci cea dintre anii 1929—1939. De aceea să nu căutăm în « Atlasul lingvistic romîn » cuvinte pentru noţiunile şi realităţile sociale, politice şi economice de după eliberarea de sub jugul fascist. Să considerăm şi să folosim aşadar materialul « Atlasului lingvistic romîn » din această perspectivă istorică. Consideraţiile de mai înainte ne pun însă în faţă problema întreprinderii unei noi şi vaste anchete dialectale în vederea întocmirii unui nou atlas lingvistic al R.P.R., în care să fie reprezentate toate graiurile populare din patria noastră, nu numai cele romîneşti. Ţinînd seamă de experienţa vechiului nostru atlas şi de exemplul atlaselor dialectale sovietice, Atlasul lingvistic al R.P.R., proiectat de institutele noastre de lingvistică, va putea să fie elaborat la un nivel ştiinţific care să fie în concordanţă cu cerinţele marii epoci a construirii socialismului.

---

[1] « Biulleten dialektologhiceskogo sektora Instituta russkogo iazîka ». Moscova—Leningrad, 1948, ed. III, p. 97.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

FELURILE PROPOZIŢIILOR DUPĂ ÎNŢELES

Extras din noua Gramatică a limbii romîne

(Volumul al II-lea)

CATEGORIILE DE PROPOZIŢII DUPĂ SENSUL ŞI SCOPUL LOR

§ 32. Potrivit cu sensul şi cu scopul lor, propoziţiile pot fi e n u n ţ i a t i v e, cînd exprimă o judecată, o p t a t i v e, cînd exprimă o dorinţă, i n t e r o g a t i v e, cînd exprimă o judecată care nu e rezolvată, ci aşteaptă un răspuns, d u b i t a t i v e, cînd dau expresie unei îndoieli, i m p e r a t i v e, cînd sînt expresia voinţei, şi e x c l a m a t i v e, cînd dau expresie unor stări afective (bucurie, teamă, durere, surprindere etc.).

ASPECTUL POZITIV ŞI CEL NEGATIV AL PROPOZIŢIILOR

§ 33. O propoziţie poate să aibă aspect pozitiv sau negativ; există însă exprimări de formă pozitivă care au sens negativ, după cum sînt cazuri cînd o propoziţie negativă exprimă o acţiune pozitivă.

E n u n ţ i a t i v ă

Pozitivă: *Unchieşul Haralambie umpluse o cupă mică de sticlă albastră cu rachiul lui de afine.* SADOVEANU, N. F. 15.

Negativă: *Stăpîne, nu te credeam aşa slab de înger.* ISPIRESCU, L. 287.

O p t a t i v ă

Pozitivă: *O, de-ar fi adormit.* VLAHUŢĂ, D. 152.

Negativă: *Dîmboviţă, apă dulce,*
Cînd te beau, ***nu m-aş mai duce.*** (Poezie populară)

Imperativă

Pozitivă: ***Ia adu-ţi aminte*** *ce ţi-am spus odată.* CREANGĂ, P. 168.
Negativă: *Nu te întovărăşi cu omul becisnic.* NEGRUZZI, I 248.

Propoziţie cu aspect pozitiv şi sens negativ:

Dară cine putea *să se apropie de ele?* ISPIRESCU, L. 28.

Propoziţie cu aspect negativ şi sens pozitiv:

Da'mătuşă, ***nu mi-i da o leacă de apă,*** *că tare mi-i sete.* VASILIU, P. 225.

ÎNTREPĂTRUNDEREA CATEGORIILOR DE PROPOZIŢII

§ 34. Din cauză că o propoziţie poate cumula mai multe stări psihice, categoriile de propoziţii se întrepătrund. Astfel, o propoziţie ca: *De ce n-am eu douăzeci de ani?* este în acelaşi timp interogativă şi optativă.

ROLUL INTONAŢIEI

§ 35. Diferitele categorii de propoziţii se deosebesc nu numai prin structura lor gramaticală, ci şi prin intonaţie. Astfel, se observă rostirea aproape monotonă a unei propoziţii enunţiative, cu coborîrea tonului care marchează sfîrşitul de frază:

Era tăcere în jurul meu şi tăcere în mine. GALACTION, O. I 334,

spre deosebire de tonul suitor dintr-o propoziţie interogativă de felul acesta:

Guvernul n-are altă apărare decît pe un conţopist ca mine? CARAGIALE, O. I 244.

PROPOZIŢIA ENUNŢIATIVĂ

§ 36. Propoziţia enunţiativă cuprinde relatarea în mod obiectiv a unei constatări sau a unei observaţii. Ea se deosebeşte de propoziţiile optative, imperative, dubitative, exclamative, care au un conţinut afectiv sau voliţional, exprimînd dorinţa, voinţa, nesiguranţa, bucuria, mînia etc. a vorbitorului.

Printre şuviţele fine ale plantelor de apă, la adînc, a apărut un peşte mare, cu mlădieri line. SADOVEANU, N. F. 48.

Şi cu sabia scoasă începe să atace straşnic tot ce întîlneşte în cale. CARAGIALE, O. I 275.

Notă. Propoziţia enunţiativă exprimă o acţiune sau o stare reală; dar nu orice propoziţie cu acţiune reală este o propoziţie enunţiativă.

Astfel, propoziţia: *d-apoi acolo, aoleu! ce de păzitori mai sînt!* (ISPIRESCU, L. 372) exprimă o situaţie reală, dar este exclamativă.

Propoziţiile enunţiative sînt specifice descrierilor şi naraţiunilor:

Soarele asfinţea departe, deasupra Siretului, luminînd pîcla zării, împrăştiind pe luciu şi înaintea noastră ca o pulbere aurie. SADOVEANU, O. III 324.

La ospăţ, Mihnea se arătă foarte mîhnit pentru pierderea unui aşa bun şi tînăr slujbaş ca Ilie. ODOBESCU, I 78.

PROPOZIŢII ENUNŢIATIVE POZITIVE ŞI NEGATIVE

§ 37. Propoziţiile enunţiative, servind la exprimarea unui act de cunoaştere asupra diferitelor evenimente ale vieţii reale, ne indică dacă ceva se petrece sau dacă nu se petrece; de aceea propoziţiile enunţiative pot avea fie aspect pozitiv, fie aspect negativ.

Există propoziţii enunţiative pozitive:

Zările, de farmec pline,
Strălucesc în luminiş. COŞBUC, B. I. 5.

Şiruri lungi de cară trec încet, pe drumuri cotite. SADOVEANU, O. III 124.

Există propoziţii enunţiative negative:

Pe uliţă nu venea nimeni de nici într-o parte, iar şipotul nu se zărea din dosul răchiţilor. ISTRATI, GR. 47.

Mihai nu-şi mai făcea acum iluzii asupra duşmanilor. BĂLCESCU, O. II 320

MODUL PREDICATULUI DIN PROPOZIŢIA ENUNŢIATIVĂ

§ 38. Modul propriu propoziţiilor enunţiative, fie că sînt independente, coordonate, regente sau subordonate, este indicativul, la toate timpurile lui:

Ne suirăm *călare fără întîrziere, şi caravana noastră* ***se porni*** *la pas.* ALECSANDRI, PR. 294.

Mitrea ***a deprins*** *destul de lesne a vorbi ruseşte.* SADOVEANU, M. C. 110.

Vom visa *un vis ferice,*
Îngîna-ne-vor *c-un cînt*
Singuratece izvoare,
Blînda batere de vînt. EMINESCU, O. I 75.

Am deschis *ochii dintr-o dată şi* ***am văzut*** *un sfert de lună în cerul negru peste livezi pustii în care* ***susura*** *vîntul.* SADOVEANU, N. F. 57.

PROPOZIŢII ENUNŢIATIVE SUBORDONATE

§ 39. Propoziţiile enunţiative subordonate pot fi: subiective, predicative, atributive, completive directe şi indirecte, temporale, cauzale, consecutive etc. precum şi finale construite cu conjuncţia *de*:

Cel ce în astă lume a dus numai durerea
Nimic n-are dincolo, căci morţi sînt cei muriţi. EMINESCU, O. I 59 [subiectivă].

Bărbatu-meu e ***cum îi pîinea cea bună.*** CREANGĂ, P. 175 [predicativă].

Luă în braţe pe această biată fată ***pe care o legănase şi cu care împărţise soarta sa.*** NEGRUZZI, I 26 [atributivă].

Simte, ca prin somn, ***că e în tren.*** VLAHUŢĂ, D. 216 [completivă directă].

Se mira ***cum de răbdase***
Domnul şi nu depărtase
Pe un cîine ticălos. ALEXANDRESCU, M. 309 [completivă indirectă].

Cînd ajunseră către fund, *pădurea prinse a se rări.* SADOVEANU, O. I 62 [temporală].

Intervenţiile făcute... n-au fost ascultate, ***deoarece o punte rezistentă costă mult.*** SAHIA, N. 41 [cauzală].

S-a făcut în casă o duhoare aşa de grozavă, ***încît bărbatul pe loc s-a trezit înspăimîntat*** CREANGĂ, P. 88 [modală consecutivă].

Două escadroane de moldoveni... merg ***de asediază.... Cetatea.*** BĂLCESCU, O. II 59 [finală].

DICȚIONARUL RUS-ROMÎN ELABORAT DE INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI AL ACADEMIEI R. P. R.

Lipsa unui dicționar rus-romîn, care să fie la nivelul cerințelor noastre culturale, este adînc simțită în toate ramurile de activitate. Răspîndirea limbii ruse în mase tot mai largi ale oamenilor muncii, nevoia de a folosi cu cît mai bune rezultate neprețuitul tezaur al culturii sovietice a impus, încă de acum cîțiva ani, lingviștilor noștri sarcina întocmirii unui dicționar rus-romîn și romîn-rus, mai complet și mai bun decît acela al lui Serghievski-Marțîșevskaia, astăzi în multe privințe depășit.

Sarcina aceasta grea și de răspundere și-a asumat-o Institutul de lingvistică din București al Academiei R.P.R. Ea a fost, în sfîrșit, îndeplinită după mai mulți ani de încercări nereușite din cauza lipsei de experiență în acest gen de lucrări. Noul dicționar rus-romîn va fi mult mai mare decît acela al lui Serghievski-Marțîșevskaia, deoarece va da traducerea românească a mai mult de 60.000 cuvinte rusești. El va fi, prin urmare, mai mare decît dicționarul explicativ rus al lui Ojegov, care a stat de altfel la baza dicționarului nostru. Colectivul care a lucrat la întocmirea acestui dicționar s-a servit, în afară de Dicționarul într-un volum al lui Ojegov, și de Dicționarul explicativ al limbii ruse în 4 volume al lui Uşakov, precum și de mai multe dicționare bilingve apărute în Uniunea Sovietică (rus-francez, rus-german, rus-italian, rus-englez și romîn-rus, apărut în 1953). Ne-a fost de folos de asemenea și dicționarul rus-maghiar editat de Academia maghiară de științe din Budapesta.

★

Dăm mai jos cîteva probe din noul dicționar rus-romîn, care e gata de tipar. Ele au nevoie de cîteva note explicative.

Dicționarul a fost întocmit avînd în vedere publicul romînesc. De aceea indicațiile gramaticale, stilistice și cele privitoare la domeniul căruia îi aparține un cuvînt sînt date în limba romînă. Pentru a economisi spațiul, am întrebuințat prescurtări (neurmate de punct), ca de exemplu *m* = masculin, *f* = feminin, *vorb* = în limba vorbită, *scris* = în limba scrisă, *propr* = în înțelesul propriu, *fig* = în înțelesul figurat, *fam* = termen familiar, *dispr* = termen de dispreț, *tehn* = termen din domeniul tehnicii, *nav* = termen de navigație, *bot* = termen din domeniul botanicii, *poet* = termen poetic etc. etc.

Pentru toate cuvintele ruseşti este indicat accentul. Substantivele sînt urmate imediat, după virgulă, de vocala genitivului singular precedată de o liniuță, de exemplu *багаж*, — *а*, sau *бабушка*, — *и* (ceea ce trebuie citit *багаж*, la genitiv singular *багажа* sau *бабушка*, la genitiv singular *бабушки*). Din cele două exemple se vede că liniuța dinaintea terminației genitivului înlocuiește pentru substantivele terminate la nominativ singular în consoană, toate literele substantivului, iar pentru cele terminate la nominativ singular, în vocală, liniuța înlocuiește literele substantivului, inclusiv ultima consoană dinaintea terminației nominativului. În cazul cînd nominativul are o vocală numită mobilă (*бéглый глáсный*) care cade la celelalte cazuri, atunci liniuța înlocuiește literele substantivului pînă la consoana comună formelor de nominativ și genitiv, de exemplu *багóр*, — *грá* (adică *багóр*, gen. sg. *багрá*). Forma de genitiv singular ne ajută să formăm toate cazurile declinării substantivului respectiv (dacă declinarea e regulată).

Dacă declinarea este neregulată, atunci se dau și alte forme cu ajutorul cărora se poate reconstitui toată declinarea substantivului respectiv, de exemplu *щеглёнок*, — *нка* pl. — *лятá*, — *лят* (adică *щеглёнок*, gen. sg. *щеглёнка* dativ sg. *щеглёнку* etc.; pl. nominativ *щегля́та*, pl. gen. *щегля́т*, pl. dat. *щегля́тáм* etc.).

La adjective sînt date și terminațiile pentru feminin și neutru sg.: *щéдрый*, — *ая*, — *ое* (adică *щéдрый*, *щéдрая*, *щéдрое*).

Pentru verbe sînt date, pe lîngă infinitiv, și formele persoanei I și ale persoanei a II-a sg. a prezentului indicativ, după care urmează indicația dacă verbul e de aspect imperfectiv (ipf.) sau perfect v (pf.). Între paranteze urmează forma corespunzătoare de aspect perfectiv (sau imperfectiv) de exemplu *багровéть*, — *éю*, — *éешь* ipf. (pf *побагровéть*). Conjugarea acestui verb este, așadar, pers. I sg. *багровéю*, pers. II sg. *багровéешь*, pers III *багровéет* etc. Și la verbe, dacă conjugarea este neregulată, se dau și alte forme, cu ajutorul cărora poate fi reconstituită toată conjugarea verbului respectiv.

La sfîrșitul dicționarului se va da, de altfel, o scurtă gramatică a limbii ruse, cu toate paradigmele regulate ale declinărilor și conjugărilor.

În cazul că se repetă întocmai, în interiorul unui articol, cuvîntul din titlu, atunci cuvîntul respectiv se indică prin litera inițială a cuvîntului respectiv, de exemplu *багóр* . . .; *пожáрный б.* (adică *пожáрный багóр*).

În cazul că nu se repetă întocmai cuvîntul, atunci prin semnul ~ se înlocuieşte partea cuvîntului dinaintea liniei verticale, de exemplu *багажный... ~ ая квитáнция* (adică *багажная*) *квитáнция*.

După romb (◇) sînt date proverbe, zicători, expresii idiomatice ruse care nu sînt traduse exact, din cuvînt în cuvînt, în limba romînă, ci li s-au căutat proverbe şi expresii romîneşti corespunzătoare, avînd un sens cît mai apropiat posibil de acel al expresiilor ruseşti, de exemplu *бы́ло б болóто, а чéрти найдýтся prov* (= proverb) *lac să fie că broaştele se adună*. Din cuvînt în cuvînt s-ar traduce: baltă să fie, că draci se vor găsi.

АКАДЕМИ́ЗМ,-а *fără pl m înv scris* academism; **а. в жи́вописи** academism în pictură, şcoală academică în pictură

АКАДЕ́М ... — **академи́ческий** academic; **акаде́мработа** muncă academică

АКАДЕ́МИК,-а *m* **1.** academician **2.** *prerev vorb* absolvent sau student al unei academii (militare, de arte frumoase etc.)

АКАДЕМИ́ЧЕСК/ИЙ,-ая,-ое 1. academic; **~ое изда́ние** ediţie academică **2.** *înv* academic, de (cu) tradiţii academice, de (cu) tradiţii stabilite; **~ая жи́вопись** pictură academică **3.** academic, şcolar; **а. год** an şcolar, (în învăţămîntul superior) an universitar **4.** *dezapr* academic, teoretic, rupt de practică (de viaţă), scolastic; **а. спор** dispută academică, controversă scolastică ◇ **академи́ческий теáтр** teatru academic (teatru-model); **Моско́вский Худóжественный Академи́ческий Теáтр** Teatrul Academic de Artă din Moscova

АКАДЕМИ́ЧНОСТЬ,-и *fără pl f dezapr* caracter academic (pur teoretic, scolastic). activitate teoretică ruptă de practică (de viaţă)

АКАДЕМИ́ЧНЫЙ, -ая, -ое; -чен, -чна, -чно *dezapr* academic, pur teoretic, scolastic, rupt de viaţă, rupt de practică

АКАДЕ́МИЯ,-и *f* academie; **А. Нáук СССР** Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. **А. педагоги́ческих Нáук** Academia de ştiinţe pedagogice; **А. худóжеств** Academía de arte frumoase; **Сельскохозя́йственная а.** Academia de agricultură; **Вое́нная а.** Academia militară

АКА́НТ,-а *m* acant; motiv decorativ în formă de frunze de acant

А́КАНЬЕ,-я *fără pl n lingv* * acanie (pronunţarea lui *o* neaccentuat ca *a*)

А́КАТЬ,-аю,-аешь *ipf* a pronunţa pe *o* neaccentuat ca *a*

АКА́ЦИЕВЫЙ,-ая,-ое *bot* de salcîm

АКА́ЦИЯ,-и *fbot* salcîm

АКВАМАРИ́Н,-а *m geol* acvamarin

АКВАМАРИ́ННЫЙ,-ая,-ое = **аквамари́новый**

АКВАМАРИ́НОВЫЙ,-ая,-ое 1. de acvamarin **2.** de culoarea acvamarinului

АКВАРЕЛИ́СТ,-а *m arte* acuarelist, pictor acuarelist

АКВАРЕ́Л/Ь,-и *f* **1.** *numai sg* acuarelă, culori de acuarelă; **писать ~ью** a picta în acuarelă **2.** acuarelă, tablou făcut în acuarelă; **вы́ставка**

~ ей expoziție de acuarelă **3.** numai *sg* pictură în acuarelă

АКВАРЕ́ЛЬНЫЙ,-ая,-ое de acuarelă, în acuarelă; **а. портре́т** portret în acuarelă

АКВА́РИУМ,-а *m* acvariu

АКВАТИ́ПИЯ,-и *f tip* gravură în apă tare, acvaforte

АКВЕДУ́К,-а *m înv* apeduct

АККЛИМАТИЗА́ЦИЯ,-и *fără pl f* aclimatizare, obișnuire, adaptare

АККЛИМАТИЗИ́РОВАТЬСЯ, -рую́сь,-руешься *pf* și *ipf ac propr* și *fig* a se aclimatiza, a se obișnui, a se deprinde, a se acomoda; **а. в но́вой среде́** a se adapta noului mediu, a se aclimatiza într-un mediu nou

АККОМОДА́ЦИЯ,-и *f scris* acomodare, adaptare, obișnuire

АККЛИМАТИЗИ́РОВАТЬ, -рую, -руешь *pf* și *ipf ac propr* și *fig scris* a aclimatiza, a obișnui, a adapta

АККОМПАНЕМЕ́НТ,-а *fără pl m muz* și *fig* acompaniament

АККОМПАНИА́ТОР,-а *m* acompaniator

АНТИ... anti...; ~ **религио́зный** antireligios; ~ **обще́ственный** antisocial; ~ **милитари́зм** antimilitarism

АНТИВОЕ́ННЫЙ, -ая, -ое antirăzboinic, antimilitarist; ~ **ая поли́тика Сове́тского Сою́за** politica antirăzboinică a Uniunii Sovietice

АНТИГИГИЕНИ́ЧНЫЙ, -ая, -ое antihigienic, nehigienic

АНТИГИ́ТЛЕРОВСК/ИЙ, -ая, -ое antihitlerist; ~ **ая борьба́ демократи́ческих сил** lupta antihitleristă a forțelor democratice

АНТИГОСУДА́РСТВЕНН/ЫЙ, -ая, -ое antistatal; ~ **ые тенде́нции** tendințe antistatale

АНТИДЕМОКРАТИ́ЧЕСК/ИЙ, -ая, -ое antidemocratic; ~ **ие ме́ры пра́вящих круго́в в США** măsurile antidemocratice ale cercurilor guvernante din S.U.A.

АНТИИМПЕРИАЛИСТИ́ЧЕСКИЙ ая,-ое antiimperialist; **междунаро́дный а. ла́герь** lagărul internațional antiimperialist

АНТИКАТО́Д,-а *m fiz* anticatod

АНТИКВА́Р,-а *m* **1.** anticar **2.** *înv* amator (colecționar) de antichități

АНТИКВА́РНЫЙ,-ая,-ое de anticar, de anticărie, de anticariat

АНТИКЛЕРИКАЛИ́ЗМ,-а *fără pl m* anticlericalism; **а. э́то движе́ние напра́вленное про́тив привиле́гий це́ркви и духове́нства** anticlericalismul este o mișcare îndreptată împotriva privilegiilor bisericii și ale clerului

АНТИКЛЕРИКА́ЛЬНЫЙ, -ая, -ое anticlerical

АНТИКОММУНИСТИ́ЧЕСК/ИЙ, -ая,-ое anticomunist, împotriva comunismului, protivnic comunismului; ~ **ая пропага́нда империали́стов встреча́ет акти́вное сопротивле́ние наро́дных масс** propaganda anticomunistă a imperialiștilor întîmpină rezistența activă a maselor populare

АНТИЛО́ПА,-ы *f zool* antilopă

АНТИМАРКСИ́СТК/ИЙ, -ая, -ое antimarxist; ~**ая тео́рия ми́рного расте́ния кулака́ в социали́зм** teoria antimarxistă a integrării pașnice a chiaburimii în socialism

АНТИМИЛИТАРИ́ЗМ, -а *fără pl m pol* antimilitarism; **а. те́сно свя́зан**

с борьбо́й про́тив капитали́зма antimilitarismul este strîns legat de lupta împotríva capitalismului

АНТИМИЛИТАРИ́СТ,-а *m pol* antimilitarist

АНТИМИЛИТАРИСТИ́ЧЕСКИЙ, -ая,-ое antimilitarist, antirăzboinic

АНТИМО́НИЙ,-я *fără pl m chim înv* antimoniu, stibiu

АНТИМО́НИЯ[1]**,-и** *fără pl f*=**антимо́ний**

АНТИМО́НИЯ[2]**,-и** *f*: **разводи́ть антимо́нии** *vorb glum* a se ține de fleacuri, a pălăvrăgi

АНТИНАРО́ДН/ЫЙ,-ая,-ое antipopular, cu caracter antipopular, care este împotriva poporului ~ **ая поли́тика пра́вых социа́лдемокра́тов** politica antipopulară a social-democraților de dreapta

АНТИНАУЧНЫЙ,-ая,-ое antiștiințific

Б[1] **(бэ)** litera și sunetul b

Б[2] **— бы** *partic cond opt* dacă, de; **е́сли б я знал** dacă aș fi știut; ◇ **бы́ло б боло́то, а че́рти найду́тся** *prov* lac să fie, că broaștele se adună

БА *interj vorb* iată! ia te uită! iacă! **ба! кого́ я вижу** ia te uită, pe cine zăresc! **ба! вспо́мнил** iacă! mi-am adus aminte

БА́БА[1]**,-ы** *f* **1.** *prerev* țărancă (măritată) **2.** *dial pop* nevastă, soție; femeie, muiere **3.** *vorb vulg dispr* muiere; **вздо́рная б.** femeie apucată **4.** *m* și *f fig vorb iron* muiere, bărbat fricos ◇ **бо́й-ба́ба** *f vorb* femeie energică, femeie înfiptă; **ка́менная ба́ба** *arheol* idol de piatră; **сне́жная ба́ба** om de zăpadă

БА́БА[2]**,-ы** *f* cozonac înalt (rusesc)

БА́БА[3]**,-ы** *f tehn* berbec

БАБА́ХНУТЬ,-ну-нешь *pf vorb* **1.** a lovi cu putere, a bufni **2.** *fără compl* a bubui, a tuna; ~ **ло из пу́шки** s-a auzit o bubuitură de tun

БА́БА-ЯГА́, ба́бы-яги́ *fără pl f folc* mama-pădurii, baba-cloanța, baba-hîrca

БАББИ́Т,-а *fără pl m tehn* babit, aliaj *n* antifricțiune, compoziție de lagăre

БАББИ́ТНЫЙ,-ая,-ое de babit, de aliaj antifricțiune; **б. цех** secția de fabricare a aliajelor antifricțiune

БАББИ́ТОЧНЫЙ, -ая, -ое — бабби́тный

БАБЁНКА,-и *f vorb fam* femeiușcă, muieruşcă

БА́БИЙ,-ья,-ье *vorb* de țărancă, de nevastă, femeiesc, de femeie, de muiere, muieresc; *v* **ба́ба** (sens 1 și 2) ◇ **ба́бье ле́то** ultimele zile frumoase și calde de toamnă; **ба́бьи сказки** *vorb* fleacuri, vorbe goale, trăncăneli

БА́БКА[1]**,-и** *f* **1.** *vorb* bunică **3.** *dial* moașă ◇ **повива́льная ба́бка** *prerev ofic* moașă diplomată

БА́БК/А[2]**,-и** *f* **1.** chișiță **2.** arșic **игра́ть в ~ и** a juca în arșice

БА́БКА[3]**,-и** *f* budincă

БА́БКА[4]**,-и** *f tehn* păpușă; pop; **б. тока́рного ста́нка** păpușa strungului; **стропи́льная б.** popul fermei

БА́БНИК,-а *m pop dezapr* om afemeiat, om mieratic, crai

БА́БОЧКА,-и *f* fluture; **капу́стная б.** albiliță

БАБУВИ́ЗМ,-а *fără pl m* babuvism (doctrina lui Babeuf)

БАБУ́СЯ,-и *f vorb fam dim alint de la* **ба́бушка** bunicuță

БА́БУШКА,-и *f* 1. bunică 2. *vorb* mătuşă, măicuţă, bunică (fel de a se adresa unei femei bătrîne) ◇ **это ещё ба́бушка на́двое сказа́ла** *vorb* asta rămîne încă de văzut

БАБЬ/Ё,-я́ *fără pl n col vorb fam dispr* muieri, muieret femei; **с э́тим ~ём невозмо́жно спра́виться** muierilor ăstora nu le poţi veni de hac

БАГА́Ж,-а́ *fără pl m propr* şi *fig scris* bagaj; **ручно́й б.** bagaj de mînă; **у́мственный б.** bagaj intelectual; **у него́ небольшо́й б. знаний** are un bagaj redus de cunoştinţe

БАГА́ЖНИК,-а *m* port-bagaj

БАГА́ЖНЫЙ,-ая,-ое 1. de bagaj; **б. ваго́н** vagonul de bagaje; **~ая квита́нция** recipisă de primire a bagajelor 2. **бага́жный,- ого** *m* conductorul de la bagaje; păzitorul bagajelor

БАГЕ́Т,-а *m tehn* baghetă

БАГЕ́ТНЫЙ,-ая,-ое de baghetă

БАГО́Р,-гра́ *m nav* cange ostie **пожа́рный б.** cange de pompier; **рыболо́вный б.** ostie

БАГО́РНЫЙ,-ая,-ое de cange, de ostie

БА́ГРЕНЬЕ,-я *fără pl n spec* pescuitul cu ostia

БАГРЕ́НИЕ,-я *fără pl n* înroşire, colorare în roşu aprins

БА́ГРИТЬ[1], **-рю, -ришь** *ipf ac* 1. a pescui cu ostia 2. (*pf* **сба́грить**) *vulg pop* a şterpeli, a furgăsi

БАГРИ́/ТЬ, -рю́,-ри́шь *ipf* (*pf* **обагри́ть**) *scris poet* a colora în roşu aprins, a înroşi; **кровь ~т зе́млю** sîngele înroşeşte pămîntul

БАГРОВЕ́/ТЬ, -е́ю, -е́ешь *ipf* (*pf* **побагрове́ть**) a deveni purpuriu, a se congestiona la faţă; **не́бо ~ет** cerul devine purpuriu; **б. от гне́ва** a deveni roşu de furie, a se înroşi de mînie

БАГРО́ВЫЙ,-ая,-ое purpuriu, roşu închis (ca sîngele); **б. от зло́сти** roşu de furie

БАГРЯНЕ́/ТЬ, -е́ю,-е́ешь *ipf poet* a se vedea (zări) ceva roşu sau purpuriu; **лес ~л на заре́** pădurea se vede roşie în lumina zorilor

Щ (ща) litera şi sunetele şci

ЩАВЕ́ЛЕВ/ЫЙ, -ая, -ое 1. *bot* măcriş 2. *chim* **~ая кислота́** acid oxalic

ЩАВЕ́ЛЬ,-я *fără pl m bot* măcriş (Oxalis acetosella)

ЩАД/И́ТЬ,-щажу́, ,-щади́шь *ipf* (*pf* **пощади́ть**) *ac* a cruţa, a avea milă, a menaja; **щ. своё здоро́вье** a-şi cruţa sănătatea; **не ~я свои́х сил** fără a-şi cruţa eforturile; **не на́до щ. врагов** nu trebuie să avem milă de duşmani, nu trebuie să-i cruţăm pe duşmani

ЩЕБЁНКА,-и *fără pl f* piatră spartă, pietriş

ЩЕ́БЕНЬ,-бня *fără pl m*=**щебёнка**

ЩЕБЕТА́НИЕ,-я = **ще́бет**

ЩЕ́БЕТ,-а *fără pl m propr* şi *fig* ciripit, ciripeală

ЩЕБЕ/ТА́ТЬ, -ечу́, -е́чешь *ipf propr* şi *fig* a ciripi: **ла́сточки ~чут** rîndunelele ciripesc; **де́ти ве́село ~та́ли** copiii ciripeau voios

ЩЕБЕТУ́НЬЯ,-и; *pl* -ний *f* 1. pasăre ciripitoare 2. *fig glum* copil (sau femeie tînără) care toată ziua ciripeşte

ЩЕГЛЁНОК, -нка; *pl* -ля́та ,-ля́т *m* pui de sticlete

ЩЕГЛО́ВКА,-и *f* femeiuşca (femela) sticletului

ЩЕГО́Л, -гла́ *m zool* sticlete

ЩЕ́ДРОСТЬ, -и *fără pl f* dărnicie, generozitate, larghețe

ЩЕДРО́ТЫ, -от *fără sg* daruri generoase, liberalități, binefaceri ◇ **подари́ть от сво́их щедро́т** *iron* a da din proprie pungă

ЩЕ́ДР/ЫЙ, -ая, -ое; щедр, щедра́, щедро́ 1. darnic, generos, larg; **он о́чень щедр на обеща́ния** *fig* e foarte generos în promisiuni 2. bogat, prețios, de preț; **~ые пода́рки** daruri bogate ◇ **раздава́ть ще́дрой руко́й** a împărți cu dărnicie a da cu amîndouă mîinile, a împărți în dreapta şi în stînga

GENUL NEUTRU ÎN ROMÎNEȘTE

DE

PROF. AL. GRAUR

Reiau astăzi în discuție un subiect asupra căruia am publicat în trecut mai multe studii [1]: în primul rînd, astăzi pot să-l tratez în chip mai just, fiind ajutat de învățătura stalinistă asupra limbii; în al doilea rînd, dispun acum de unele materiale noi, datorite în special lucrărilor lingviștilor sovietici din ultimul an; în al treilea rînd, deși termenul « neutru » a fost introdus în gramaticile noastre, împotriva lui se mai ridică obiecții din rîndul membrilor corpului didactic elementar și mediu, care preferă pe « ambigen »: este nevoie deci de o expunere accesibilă asupra acestei categorii gramaticale, atît de caracteristică pentru limba romînă.

Pe o treaptă joasă a civilizației, oamenii, neputînd să subjuge forțele naturii, neavînd la dispoziție decît slabe mijloace de apărare, sînt prada misticismului celui mai grosolan, se închină naturii pe care o simt stăpînă a lor și sînt gata să vadă o divinitate periculoasă la baza fiecărei manifestări naturale, în dosul fiecărei ființe și fiecărui obiect care se mișcă sau care poate prezenta un interes oricît de mic. Este așa numitul *animism*, pe care-l mai putem găsi și astăzi la popoarele rămase în urmă: de multe ori, ceea ce pentru noi este un instrument sau un simplu obiect, pentru aceste popoare este o ființă, și încă o ființă înzestrată cu puteri supranaturale.

Aceasta explică de ce noțiunile noastre asupra genurilor nu concordă cu acelea ale primitivilor sau ale popoarelor rămase în urmă în privința civilizației. Chiar analiza gramaticală a vechilor limbi indo-europene ne arată că cei

[1] « Romania », LIV, p. 249 și urm.; « Bulletin linguistique », V, p. 5 și urm.; VI, p. 260 și urm.; « Revue de Philologie », XI (63), p. 278 și urm.

care vorbeau aceste limbi într-o epocă îndepărtată aveau asupra genurilor alte idei decît noi. Acest lucru nu ne va mira, dacă ne amintim că « elementele limbii contemporane datează încă din timpuri străvechi, dinainte de epoca sclavagistă [1]. În limba indo-europeană primitivă, diferența dintre masculin și feminin era destul de neînsemnată, ceea ce conta în primul rînd era diferența dintre însuflețit și neînsuflețit (animat și neanimat). (Pentru a simplifica expunerea, dau exemple numai din latinește, dar faptele întîlnite în latinește se regăsesc și în alte limbi vechi indo-europene). Printre substantivele de tipul cel mai vechi, masculinele și femininele se declină exact în același fel, de exemplu lat. *pater*, genit. *patris* « tată » (masc.) și *mater*, genit. *matris* « mamă » (fem.). De asemenea la adjectivele de tipul cel mai vechi nu se vede nici o diferență între cele două categorii ale genului însuflețit, de exemplu *dulcis* « dulce » se declină la fel pentru masculin și feminin, la toate cazurile. Chiar tipurile de substantive formate mai tîrziu nu disting obligatoriu masculinul de feminin: cuvintele ca *lupus* « lup », *equus* « cal » sînt valabile sub aceeași formă și pentru masculin și pentru feminin, numai adjectivul alăturat poate, în unele cazuri, să stabilească o distincție de gen.

În schimb neutrul (genul inanimat) este deosebit cu grijă de animat, după cît putem vedea, din cele mai vechi timpuri. Nu numai la substantivele de tip mai nou, unde pentru neutru apar semne speciale (nominativ în *-um*, de exemplu *stabulum* « staul »), ci și la celelalte găsim, dacă nu altă deosebire, măcar faptul că nominativul este la fel cu acuzativul la toate numerele.

Trebuie numai să fim atenți la faptul că noțiunea de inanimat a primitivului nu corespunde cu a noastră. În acord cu gîndirea neevoluată a celor care vorbeau limba indo-europeană primitivă, cuvinte ca « vînt », « apă », « ochi », « mînă » erau de genul animat (lat. *ventus*, m., *aqua*, f., *oculus*, m., *manus*, f.) și lucrul este explicabil: vîntul și apa sînt forțe ale naturii, ochiul are puterea magică de a deochea, mîna este un instrument minunat care fabrică fel de fel de lucruri, deci toate aceste cuvinte reprezintă pentru primitiv forțe active, sînt considerate ca ființe vii. De aceea și limba le clasează în genul animat, iar cînd acest gen se diferențiază, unele devin masculine, altele feminine. Limba este în acord, în acea epocă, cu modul de gîndire, forma este în acord cu conținutul. Adesea se întîmplă ca pentru aceeași noțiune să găsim două cuvinte de genuri diferite, după cum se vede în ele o forță activă sau un obiect; de exemplu în latinește *fluvius* m. și *flumen* n.: cel din urmă înseamnă « curent, curgere de apă », pe cînd primul vede în apă forța care tîrăște, răstoarnă etc. La fel *os* n. este « fața » considerată ca obiect, pe cînd *vultus*, m., se referă la aspectul mișcător, încărcat de expresie, al feței.

Împreună cu evoluția societății, evoluează și felul de a gîndi al oamenilor. Ei ajung să nu mai creadă că « nasul » este o forță care miroase, sau « calea »,

[1] I. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii. Ed. P.M.R., 1953, p. 24.

o forță care transportă. Aceste cuvinte încep să exprime obiecte neînsufleţite. Totuşi, în latineşte *nasus* « nas » rămîne masculin cum a fost, *via* « cale » rămîne feminin. Se naşte astfel aşa numitul gen gramatical: substantive de genul masculin sau feminin, fără ca obiectele pe care le desemnează să aibă sex. Aceasta, deoarece gîndirea a evoluat, s-a perfecţionat, iar limba nu s-a putut ţine de ea. Forma rămîne în urma conţinutului. Deoarece « trecerea de la o stare calitativă a limbii la o altă stare » se face nu « pe calea exploziei, pe calea nimicirii dintr-o dată a vechiului şi a construirii noului, ci pe calea acumulării treptate şi îndelungate a elementelor noii calităţi, a noii structuri a limbii, pe calea dispariţiei treptate a elementelor calităţii vechi » [1], în latina pe care o cunoaştem din autorii clasici, genul neutru nu mai corespunde cîtuşi de puţin definiţiei lui anterioare (« genul inanimat »), ci a devenit pur şi simplu genul care « nu e nici masculin nici feminin » (aceasta înseamnă, de altfel, termenul *neutru*). Este drept că, cu rare excepţii, fiinţele nu poartă nume neutre, în schimb însă multe obiecte păstrează nume masculine sau feminine, din vremea cînd erau considerate ca animate. Şi tocmai aceasta, adică faptul că limba păstrează elemente formale care corespund unui conţinut de mult înlocuit, ne ajută să descoperim fapte interesante din trecut, pe care altfel nu le-am mai putea cunoaşte, de exemplu, în cazul nostru, gîndirea animistă a strămoşilor latinilor.

În latină (de aici înainte latina este discutată pentru ea însăşi şi nu ca reprezentantă a limbilor indo-europene vechi), la un moment dat, *-s* şi *-m* finali au început să fie pronunţaţi foarte slab, a apărut tendinţa de a lăsa să cadă aceste sunete (nu numai la nominativul şi acuzativul masculin şi neutru, ci peste tot unde se găseau în poziţie finală). Exista deci perspectiva ca, cel puţin la singular, masculinul să nu se mai deosebească de neutru. În principiu, sau o atare schimbare este împiedicată, sau limba îşi găseşte alt mod de exprimare a categoriei gramaticale în chestiune, căci ea nu poate admite ca numai din cauza unei modificări a formei să piardă posibilitatea unei distincţii de care are nevoie. Dar în cazul acesta romanii nu aveau motive să ţină prea mult la diferenţierea formală a neutrului de masculin, o dată ce în categoria masculinului intrau foarte numeroase nume de obiecte, ceea ce dovedeşte că distincţia neînsufleţitului de însufleţit nu mai era socotită atît de importantă. De aceea terminaţiile au putut cădea şi neutrul singular în majoritatea cazurilor s-a putut contopi cu masculinul. E interesant de constatat că lucrurile s-au petrecut cam în acelaşi fel şi în indiana medie [2]).

Desigur, din punctul de vedere al conţinutului situaţia era aceeaşi şi în alte limbi indo-europene, de exemplu în cele slave sau germanice, unde, prin aceeaşi evoluţie ca în latină, se ajunsese la nume de obiecte de genul masculin sau feminin, şi totuşi aceste limbi au păstrat neutrul deosebit de cele-

[1] I. Stalin, lucr. cit., p. 4—5.

[2] A. P. Barannikov, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 2, p. 53.

lalte genuri pînă în ziua de azi. Dar în aceste limbi terminațiile cazuale erau ferme, prin urmare diferența formală între neutru și celelalte genuri s-a menținut (cu excepția englezei, care a pierdut în cea mai mare parte terminațiile și nu mai are nici diferențe de genuri). În latina tîrzie însă, nemaiexistînd diferențe formale, neutrul, cu puține excepții, s-a contopit cu masculinul. Ce e drept, la plural, neutrul avea o caracteristică proprie, *-a* (de exemplu, de la *scamnum* « scaun », pluralul era *scamna)*. Dar întrucît putea acest lucru să ajute substantivelor care nu erau întrebuințate decît rar, sau chiar de loc, la plural? Încet, încet, însăși noțiunea de neutru se pierde, mai rămîn numai resturi formale, transformate în feminine: v. fr. *la brace* « brațele », *la doie* « degetele » (devenite feminine singulare), ital. *le ossa* « osemintele », span. *las visceras* « măruntaiele ». Limbile romanice din apus nu mai păstrează nimic din neutrul latin.

Situația limbii romîne este cu totul deosebită din acest punct de vedere. În compoziția limbii romîne intră elemente necunoscute limbilor romanice apusene, în primul rînd elemente slave. Limbile slave au păstrat vie, pînă astăzi, noțiunea neutrului, de aceea și categoria gramaticală se menține pînă astăzi. E foarte probabil că romîna a fost adusă la o nouă atitudine în privința genurilor prin intrarea ei în mediul limbilor slave. În această privință am emis, în încheierea articolului meu din « Romania », citat mai sus, o părere agnostică: constatînd că neutrele slave de tipul грѣбло « greblă », слово «slovă » au devenit în romîneşte feminine (vezi totuși *leat*, n., din v. sl. лѣто), trăgeam concluzia că romînii n-au înțeles neutrul slav și încheiam: « problema originii neutrului romînesc nu pare solubilă; în orice caz, lingvistica nu ne dă mijlocul de a o rezolva ». Nu este însă atît de greu de văzut de ce cuvintele ca *greblo* au devenit feminine: romîna nu avea cuvinte terminate în *-o:* toate substantivele romîneşti (cu excepții ca *stea, mînă, zi*) se terminau în *-ă* (declinarea I), în *-e* (declinarea a III-a) sau în consoană (declinarea a II-a; aici intră și *-u* scurt): dintre aceste trei categorii, cea mai asemănătoare cu *greblo* era declinarea I, ceea ce a făcut ca substantivele de acest fel să devină feminine. (În schimb numeroase masculine slave, nume de obiecte, au devenit în romîneşte neutre: *clopot, coș, grajd, izvor, prag* etc.)

Avînd din latineşte numai resturi morfologice din vechea categorie a neutrului, dar posedînd noțiunea, întărită din nou sub influența mediului slav, romîna a exprimat gramatical neutrul cum a putut. La substantivele de declinarea a II-a, singularul neutru se confundase cu singularul masculin, iar diferența rămăsese numai la plural (în latineşte masculinul avea terminația *-i*, iar neutrul terminația *-a*). Substantivele de declinarea a III-a, imparisilabice, prin căderea consoanei finale la singular, se confundă și ele cu cele masculine, dar la plural diferența e mai importantă, căci aici consoana cu care se sfîrşeşte tema nu mai e finală în cuvînt și nu mai dispare. Se ajunge astfel la formații izolate de felul lui *cap — capete* (lat. *caput — capita*) și la tipul compact de declinare *frig — friguri*

(lat. *frigus — frigora*). Existau în latineşte, ca şi în celelalte limbi indo-europene, substantive neutre imparisilabice, teme în *-n* (de exemplu *nomen—nominis* «nume»), şi masculine şi feminine în *-t*, în *-k* (*miles—militis* «soldat» *lux, lucis* «lumină») etc. Dintre toate singurul tip care a devenit productiv a fost cel al neutrelor în *-us, -oris*: *-s-* intervocalic a devenit *-r-*, *-s* final a dispărut şi astfel faţă de lat. *frigus*, pl. *frigora*, s-a ajuns la rom. *frig*, pl. *friguri* (la acest tip au trecut numeroase substantive de origine latină sau străină, care nu fuseseră niciodată teme în *-s*: de ex. *rîu, rîuri*, din lat. *rivus*, plur. *rivi*; *pod, poduri*, din v. sl. подъ, plur. поди).

E curios de semnalat o coincidenţă aproape absolută, deşi întîmplătoare, a limbii romîne cu germana: în limbile germanice, afară de germana propriu-zisă, se mai găsesc numai rămăşiţe izolate ale temelor în *-s-* (după cum şi limbile romanice, afară de romînă, le-au pierdut); în germană, *-s-* intervocalic a devenit *-r-*, ca şi în latină, *-s* final de la nominativul singular a dispărut, şi astfel s-a ajuns la o flexiune la care nominativul singular nu are nici un semn, iar pluralul se termină în *-er* (*Kalb* «viţel», pl. *Kälber*). Întocmai ca în romîneşte acest tip a cîştigat teren, dar, spre deosebire de romînă, germana cunoaşte şi masculine declinate în acest fel (*Wald* «pădure», pl. *Wälder*) [1].

Există, în ce priveşte pluralul romînesc, un punct asupra căruia nu sîntem suficient lămuriţi: în latineşte, pluralul neutru, terminat în *-a*, diferea de pluralul substantivelor feminine, terminat în *-ae* sau în *-es*; în romîneşte însă, constatăm că finala neutrelor la plural a devenit *-e*, ca şi a femininelor (iar vechiul *-ure* a devenit *-uri*). Astfel, la plural, neutrul nu se mai deosebeşte de feminin decît acolo unde pluralul cuprinde sunete în plus faţă de singular *(friguri, capete)*. Se înţelege că adjectivele, fiind declinate exact la fel ca substantivele, au urmat aceeaşi cale şi din acest punct de vedere. Am explicat unificarea terminaţiei de plural la neutru şi la feminin prin fapte de ordin fonetic, dar această explicaţie nu a părut convingătoare şi a provocat discuţii. Ultimul articol asupra problemei se datoreşte lui Leo Spitzer[2], care susţine că e vorba, nu numai în romînă, ci şi în italiană (unde apar unele forme răzleţe asemănătoare cu cele romîneşti), de o «feminizare a neutrului» (articolul poartă titlul «Feminización del neutro». Spitzer vede aici «un nou animism», «considerarea pluralului neutru ca un colectiv feminin», şi îl explică, în mod metafizic şi idealist, printr-o tendinţă spre însufleţire, «care pare să fie o trăsătură inerentă firii omeneşti».

Nu vreau să intru aici în detalii asupra felului cum s-a confundat terminaţia neutrului cu a femininului la plural, pentru că nu am nici o explicaţie nouă şi mai ales pentru că ceea ce interesează în discuţia de faţă este valoarea funcţională a categoriei neutrului, nu evoluţia formei. Cît priveşte «explicaţia» lui

[1] Vezi A. V. Desniţkaia în «Izvestiia Ak. N. SSSR», X, (1951), 4, p. 348 şi urm.

[2] În «Revista de filología hispánica», Buenos Aires, III, 4 (1941), p. 339—371.

Spitzer, cred că cel mai bun mijloc de a o demasca este să arăt cum s-a întărit treptat neutrul în romîneşte, în parte în dauna femininului.

După cum s-a văzut mai sus, romîna a moştenit din latineşte o situaţie nefavorabilă pentru menţinerea genului neutru. Ce e drept, printre substantivele neutre se găseau puţine însufleţite; în schimb, printre masculine şi feminine, neînsufleţitele abundau, din motive care s-au văzut. Oamenii care vorbeau latineşte în primele secole ale erei noastre nu mai puteau în nici un chip înţelege că cuvinte ca « fum », « geamăt », « inel », « rîu » sînt masculine sau că « pai », « maţ », « umăr » sînt feminine. Şi rezultatul a fost că ori de cîte ori a putut, limba romînă a transformat substantivele de acest fel în neutre, prin procedeul pe care-l voi arăta pe scurt.

La singular nu mai era nici o deosebire între masculine şi neutre, prin urmare forma singularului putea rămîne neschimbată la masculine; în schimb trebuia modificată forma pluralului, şi acest lucru s-a întîmplat în foarte numeroase cazuri: *anellus* « inel », *campus* « cîmp », *fumus* « fum », *gemitus* « geamăt », *nasus* « nas », *rivus* « rîu », *ventus* « vînt » şi nenumărate alte substantive masculine latineşti au căpătat în romîneşte un nou plural de formă feminină, deci au devenit neutre. Vechiul plural masculin al lui *cîmp* (*cîmpi*) a rămas să mai fie întrebuinţat numai în formule împietrite ca *a bate cîmpii*, *a-şi lua cîmpii*, pe cînd în toate celelalte ocazii se întrebuinţează pluralul mai nou, *cîmpuri*. Din toate substantivele latine de formă masculină care desemnau neînsufleţite, n-au mai rămas masculine în romîneşte nici douăzeci. Anume, au rămas masculine numai acele substantive care se întrebuinţează în special la plural, astfel încît forma pluralului era prea bine fixată în memorie ca să poată fi modificată: *căprior*, *genunchi*, *ochi*, *rinichi* etc. (e vorba mai ales de părţi ale corpului care formează o pereche). Şi chiar de la aceste cuvinte, cu accepţii noi, apar forme de plural noi, de exemplu, de la *ochi*, *ochiuri*.

Mai există încă o cale pe care vechile masculine au putut fi transformate în neutre, anume refacerea singularului la acele masculine care aveau pluralul terminat în *-uri*. De exemplu, din lat. *terminus* a ieşit rom. *ţărmur(e)*, pl. *ţărmuri*, m.; apoi, luîndu-se terminaţia *-uri* a pluralului drept caracteristica neutrului, s-a refăcut singularul *ţărm*, pluralul *ţărmuri* devenind astfel neutru.

În cazul femininului, situaţia era mai grea: aici pluralul concorda cu neutrul, şi trebuia schimbat singularul. Dar e limpede că singularul e mai greu de schimbat, deoarece el este aproape totdeauna mai bine fixat în minte decît pluralul. De aceea exemplele sînt aici mult mai rare decît la masculin. Ele apar acolo unde, pentru un motiv sau altul, pluralul era mai des întrebuinţat decît singularul. Astfel lat. *palea* « pai » ar fi trebuit să devină în romîneşte la singular *paie*, dar după pluralul *paie* s-a refăcut singularul de formă masculină *pai*; la fel s-a întîmplat cu *mattea* « maţ »; *spatha* « umăr » a devenit *spată*, pl. *spate*, *spete*, din care s-a refăcut singularul de formă masculină *spate*; *branca*

« labă » a devenit *brîncă*, pl. *brînci*, din care s-a refăcut singularul *brînci*, care apoi şi-a fabricat un nou plural, *brînciuri* (explicaţia este că în expresia *a da brînci*, pluralul *brînci* a fost înţeles ca singular). Exemple de felul acesta s-ar mai putea adăuga, şi ele dovedesc că nu este vorba de o « feminizare » a neutrului, de vreme ce femininele devin neutre, ci de o consolidare a categoriei neutrului, prin faptul că se pune în acord forma cu conţinutul: substantivele neînsufleţite capătă formă neînsufleţită, arătîndu-se astfel limpede că în romîneşte categoria neînsufleţitului a rămas vie.

Nu ştim, pentru fiecare cuvînt în parte, la ce dată s-a petrecut procesul care l-a transformat din masculin sau feminin în neutru; la unele cuvinte de origine latină acest proces are loc abia acum. Şi deoarece vorbitorul obişnuit nu face etimologie şi nu ştie să distingă cuvintele de origine latină de celelalte, ne putem aştepta ca şi cuvintele de altă origine decît latină să fie transformate din masculine sau feminine în neutre, dacă desemnează neînsufleţite. Aşa se şi întîmplă. Mii de substantive de origine slavă, greacă, turcă etc., fiind împrumutate de noi, au trecut de la masculin la neutru. Mă mulţumesc să dau cîteva exemple slave: *belciug*, *bici*, *ceas*, *ciocan*, *clin*, *clopot*, *cojoc*, *coş*, *grajd*, *izvor*, *plug*, *pod*, *pogon*, *prag*, *război*, *sfeşnic*, *steag*, *stog*, *teasc*, *topor*, *trup*.

Mai puţin frecvente, dar nu rare, sînt cazurile de feminine trecute la neutru. Din slavă se pot cita exemple ca *basm*; din franţuzeşte exemplele abundă: *automobil*, *cotlet*, *compot*, *eponj*, *escalop*, *garderob*, *matineu*, *turneu* etc. Şi pe această cale, categoria neutrului continuă să se consolideze în romîneşte.

Să mai adăugăm că substantivele masculine, dacă li se dă prin metaforă un sens animat, capătă şi un nou plural, neutru: alături de *raci* (crustacee), *racuri* (de scos dopuri); la fel *puişori* (ai păsărilor), *puişoare* (perniţe); *zmei* (şerpi), *zmee* (jucării) etc.

Cred că este cazul să riscăm şi o judecată de valoare asupra limbilor care au şi care nu au genul neutru. Lingviştii cosmopoliţi, care pun cercetările lor în slujba imperialismului, fie francez, fie anglo-american, şi vor să demonstreze cu orice preţ că limba franceză sau limba engleză sau amîndouă sînt superioare tuturor celorlalte, susţin că simplificarea formelor e o dovadă de superioritate şi deci limbile care au pierdut genul neutru sînt mai aproape de perfecţie. Astfel, L. Spitzer[1], laudă limba franceză, pentru că nu mai are decît două genuri. Argumentul mi se pare însă uşor de respins: se poate înţelege la rigoare să se suprime cu totul exprimarea gramaticală a genurilor, fără ca aceasta să constituie numaidecît o superioritate. Dar o dată ce menţii diferenţa de gen, aşa cum fac limbile romanice occidentale, mi se pare absurd să ai numai două genuri şi să forţezi obiectele inanimate să intre într-una din cele două categorii ale genului animat, să acorzi, fără nici o justificare, sexul masculin cuvîntului « semn » sau sexul feminin cuvîntului « scaun », aşa cum fac francezii. În această

[1] L. Spitzer, art. cit., p. 369.

privință, socotesc că limba romînă este mult mai logică, deoarece moştenind o situaţie nelogică, plină de inconsecvenţe (a căror vină aparţine latinei), ea caută, atîta cît poate, să le reducă, să repartizeze numele de inanimate genului neutru.

Există şi limbi care nu fac de loc diferenţa gramaticală între genuri, deci nu disting nici masculinul şi femininul între ele. Aşa este engleza (cu excepţia pronumelui personal de persoana a III-a) şi, într-un grad încă şi mai mare, maghiara. Bineînţeles, lingviştii în solda imperialismului nu ezită să facă din aceasta o superioritate a limbii engleze. Dar oare englezii sau maghiarii au suprimat în realitate deosebirea între sexe? Bineînţeles că nu, şi ei sînt obligaţi adesea să le exprime, prin mijloace accesorii. Maghiarii, pentru a arăta că e vorba de « o tovarăşă » şi nu de « un tovarăş », sînt obligaţi să adauge cuvîntul « femeie » şi zic astfel *elvtárs* pentru « tovarăş » şi *elvtársnö* pentru « tovarăşă ». Mult mai complicată este situaţia în englezeşte. În principiu, genul se exprimă prin pronumele personal de persoana a III-a: *he* pentru masculin, *she* pentru feminin, *it* pentru neutru. Pentru a preciza dacă « profesorul » (engl. *teacher*) este bărbat sau femeie, se spune *he-teacher* şi *she-teacher*. Acest fapt, prin el însuşi, constituie o complicaţie, dar dacă ne-am menţine aici, ar fi încă bine. Există însă o sumedenie de excepţii: cuvintele care înseamnă « copil » sînt de genul neutru, deşi copiii nu sînt asexuaţi. Numele de animale mici sînt de genul neutru, dar care e limita precisă între animalele mici şi cele mari? În schimb cuvintele care înseamnă « corabie », « automobil » şi altele sînt feminine, deşi e clar că obiectele denumite nu au sex. Există numeroase « personificări »: se pot folosi pronumele animate pentru noţiuni ca « soare », « lună », « teamă » (masc.), « război », « pace », « zori » (fem.) etc. În plus, pe lîngă pronumele personale, se mai pot folosi diverse substantive care să marcheze genul, de exemplu « băiat », « fată », « bărbat », « femeie » etc. (*boy, man, male* pentru masculin, *girl, maid, woman, female* pentru feminin). Cît priveşte animalele, pentru a arăta sexul lor se folosesc adesea nume de persoane diferite pentru diversele animale (*cat* « pisică », *tom-cat* « cotoi »; *jack-ass* « măgar », *jenny-ass* « măgăriţă »; *billy-goat* « ţap », *nanny-goat* « capră »). Se vede astfel că aparenta simplificare se transformă într-o complicare extraordinară. Este deci imposibil să se vorbească de o superioritate a limbilor fără neutru sau fără genuri în general.

Urmează acum să discutăm obiecţiile celor care nu vor să recunoască în limba romînă existenţa unui gen neutru şi pretind că nu avem decît un « ambigen ». *Neutru*, în acord cu etimologia cuvîntului, înseamnă ceea ce nu e nici masculin nici feminin, aşa se înţelege termenul în toate limbile care-l cunosc şi aşa e normal să se înţeleagă. Un *scaun* nu e nici bărbat nici femeie, este indiferent din punct de vedere al sexului, deci e neutru. *Ambigen*, cuvînt creat de gramaticii noştri [1] nu poate însemna decît « de ambele genuri ». Poate însă

[1] În latineşte, *ambigenus* are altă valoare.

susține cineva că *scaunul* este și masculin și feminin? Împotriva termenului *ambigen* se pot formula cel puțin două obiecții grave:

1. Categoriile se stabilesc nu pe baza asemănărilor dintre ele, ci pe baza deosebirilor, prin urmare nu ne interesează că cel de al treilea gen se confundă cu masculinul la singular și cu femininul la plural, ci ne interesează că se deosebește de masculin la plural și de feminin la singular. Altfel n-ar forma o categorie deosebită.

2. Unul din marile păcate ale multor lucrări de lingvistică burgheză se manifestă aici deosebit de limpede: e vorba de formalism. *Scaun* se poate confunda, ca formă, cu masculinele la singular și cu femininele la plural, deci îl declarăm și masculin și feminin, fără să ne întrebăm dacă, în afară de formă, mai există și o problemă de conținut. Dar să discutăm întîi problemele de formă.

Orice categorie lingvistică trebuie să fie exprimată prin mijloace lingvistice. Nu pot fi de acord cu L. Spitzer [1] care, citînd pe A. Meillet [2], aduce «în sprijinul meu» argumentul că «lipsa unei flexiuni proprii nu dovedește nimic împotriva unei categorii în limbă». Meillet arată, pe drept cuvînt, că o categorie poate fi marcată altfel decît prin sufixe sau desinențe (superlativul relativ în franțuzește se exprimă ca și în romînește printr-un determinativ pus înaintea comparativului). Dar o categorie nemarcată de loc nu poate fi socotită ca existentă. Aceasta nu este, bineînțeles, cazul neutrului nostru, care e marcat prin caracteristici flexionare.

Mi se spune însă adesea: dacă am avea realmente un neutru, acesta ar trebui să fie exprimat prin forme aparte, pe care să nu le mai întrebuințeze celelalte genuri, așa cum e neutrul latin, german sau rus [3]. Unde s-a mai pomenit ca o categorie gramaticală să se folosească de aceleași materiale cu alte două categorii cu care intră în opoziție, mulțumindu-se numai cu o anumită distribuție specială a acestor materiale?

La aceasta răspund, în primul rînd, prin analiza structurii neutrului în limbile citate. În latinește, neutrul nu are forme speciale decît pentru nominativul și acuzativul plural, iar la singular, lucrurile sînt destul de încurcate: la declinarea a II-a, acuzativul concordă cu al masculinului, diferență este numai la nominativ (și chiar la nominativ sînt excepții: substantive neutre

---

[1] L. Spitzer, art. cit., p. 339.

[2] Bull. Soc. Lingu. Paris, XXV (77), 1925, p. 9.

[3] Printr-o curioasă contradicție, aceleași persoane admit foarte ușor că pronumele *o*, *asta*, *aia*, pl. *le*, *astea*, *alea* sînt neutre (și nu «ambigene»), deși atît în ce privește singularul cît și pluralul ele se confundă complet cu formele corespunzătoare feminine. O explicație satisfăcătoare nu s-a dat încă. *O* provine din latinul *illam*; n-ar fi însă imposibil ca sensul neutru să fie datorat unui amestec al neutrului latin *hoc*, care, dacă s-a păstrat în romînește, a trebuit să devină tot *o*. *Asta* s-ar putea explica eventual din neutrul latin *istud*, care trebuia să devină *ast* (formă atestată, vezi de exemplu compusul *ast-fel*); adăugîndu-se apoi particula arătătoare *-a* (ca la masculinul *ăsta*, femininul *asta*, și ca la plural), s-a putut ajunge ca *asta* să fie și neutru, nu numai feminin. Evident, nu dau aceste explicații ca sigure.

terminate în *-us*, ca şi masculinele); la declinarea a III-a, nominativul, atît masculin cît şi neutru, cunoaşte multe şi variate forme, aşa încît diferenţa între masculin şi neutru e precizată numai prin faptul că la neutru acuzativul este la fel cu nominativul (ceea ce constituie o caracteristică importantă în cazul adjectivelor); numai la declinarea a IV-a, neutrele (relativ puţine) se deosebesc şi la nominativ şi la acuzativ de masculine. La toate celelalte cazuri însă, la nici o declinare nu e nici o diferenţă (ablativul singular al declinării a treia nu constituie o excepţie). Germana nu are forme speciale pentru neutru decît la singular, pe cînd pluralul este la fel pentru toate trei genurile. Dar chiar la singular, diferenţa între masculin şi neutru este marcată numai prin formele articolului şi numai la nominativ şi acuzativ. În ruseşte, în sfîrşit, diferenţa între masculin şi neutru se limitează, în general, la nominativ şi acuzativ (la genitivul plural, uneori neutrul diferă de masculin, dar concordă cu femininul). Cît despre adjective, ele nu au forme diferite decît la singular, pe cînd la plural toate trei genurile se declină la fel. Urmează de aici că limbile numite cunosc neutrul numai la unul din numere, sau numai la unele cazuri? Limba latină are un caz locativ, care la declinarea I şi a II-a singular se confundă cu genitivul, iar încolo peste tot cu ablativul. Dar nu e mai puţin adevărat că e un caz aparte, de vreme ce în unele forme se deosebeşte de genitiv, iar în altele de ablativ: opoziţia de forme e asigurată.

În al doilea rînd, noi nu putem pretinde unei limbi să se folosească de materialul morfologic pe care-l preferăm noi. Nu putem, de exemplu, susţine că limba romînă nu cunoaşte vocativul la plural, pentru motivul că terminaţia de care se foloseşte este de fapt terminaţia dativului, iar noi am prefera să se întrebuinţeze o terminaţie aparte.

Întrebarea dacă se mai cunoaşte vreun exemplu de limbă care, pentru a marca o a treia categorie, să se folosească de formele caracteristice altor două mi-am pus-o şi eu, fără a putea da un răspuns[1]. Acest răspuns sînt însă în măsură de a-l da astăzi şi întîmplarea face să fie vorba tot de genul neutru, exprimat exact prin aceleaşi mijloace ca şi neutrul romînesc. În Asia centrală s-au găsit texte scrise în limba numită «toharică», vorbită în mileniul trecut; această limbă cunoaşte un neutru, care la singular se confundă, în ce priveşte forma, cu masculinul, iar la plural, cu femininul[2]). Nu poate fi vorba de influenţe reciproce toharo-romîne, nici de elemente moştenite în comun sau împrumutate de ambele din aceeaşi limbă, ci avem în faţă o coincidenţă întîmplătoare (mai curioasă decît cea semnalată mai sus între pluralul nostru în *-uri* şi cel german în *-er*), dar

[1] Bulletin linguistique, V, p. 6.

[2] Vezi H. Pedersen, Tocharisch vom Gesichtspunkt der i.-e. Sprachvergleichung, København, 1941, p. 62.

foarte semnificativă: cel puțin unele dintre neutrele toharice sînt marcate exact prin aceleași mijloace ca și neutrele romînești. Dar în toharică nu poate nimeni să conteste existența neutrului, deoarece mai există, pentru alte substantive, și alte mijloace de a-l marca. Pe noi aici ne interesează numai faptul că diferența formală între genuri poate fi marcată în felul în care am văzut că se petrec lucrurile în romînește.

Am făcut pînă aici cu totul abstracție de faptul că limba romînă are și o terminație specifică pentru neutru, semnul pluralului, *-uri*. Aceasta a aparținut de la început, din latinește, neutrului, și a rămas și în romînește caracteristică pentru pluralele neutre. Un substantiv ca *lucru* se distinge, prin pluralul său *lucruri*, atît de masculin cît și de feminin. Acad. Iorgu Iordan susține[1]) că în prezent există tendința de a părăsi terminația *-uri* în folosul lui *-e*. Ca dovadă, se aduc numeroase exemple din publicații recente. Eu nu sînt complet convins de justețea acestei teze: ar trebui să se pună în discuție și foarte numeroasele neologisme recente care capătă plurale în *-uri* (*colhoz*, *pud*, *sovrom*, *tanc* etc.) pentru a se vedea care terminație se dezvoltă. Desigur, dacă ar fi adevărat că astăzi terminația *-uri* e pe cale de dispariție, acest lucru nu ar infirma teza mea, care privește trecutul. Dar tot acad. I. Iordan, în același articol (p. 11 și urm.) susține că substantivele feminine au tendința de a schimba terminația pluralului *-e* cu *-i*, afirmație foarte probabil adevărată (să ne gîndim la formele vechi romînești ca *greșale*, *dobînde* etc., înlocuite de mult cu plurale în *-i*). Urmează de aici că chiar dacă neutrul ar părăsi terminația *-uri* pentru *-e*, confuzia cu femininul tot nu s-ar mări (căci neutrul nu are plurale în *-i*, cu excepția unei categorii speciale cu singularul terminat în *-iu*: *serviciu* etc.).

Există însă altă obiecție, mai gravă, care se face la afirmația că *-uri* este o terminație specifică pentru neutre. Se arată anume că există și substantive feminine terminate în *-uri*, ca *mătăsuri*, *verdețuri*. Ar trebui însă să știm, în primul rînd, cît sînt de vechi aceste plurale, și cred că putem afirma fără grijă că nu sînt prea vechi. Studiile asupra limbii secolului al XVI-lea nu menționează nici un exemplu, iar cele mai multe din exemplele adunate de acad. Iordan sînt foarte probabil create în secolul al XX-lea. Dacă am da atenție teoriei care pretinde că *-uri* nu e terminație specifică de neutru, pentru că apare și la feminine, ar urma să admitem că romîna a avut genul neutru pînă acum o sută sau două de ani, cînd *-uri* a început să fie frecvent atașat și la teme feminine, ceea ce, evident, ar fi absurd. În fapt, trebuie să constatăm că *verdețuri* și celelalte exemple asemănătoare nu sînt chiar așa de feminine. Se pornește în general de la substantive feminine, nume de substanțe continui, care nu au și nu pot avea plural: *mătase*, *verdeață*, *făină* etc. Totuși se ivește nevoia de a forma un plural, atunci cînd

[1] « Buletinul Institutului de filologie... », V, 1938, p. 18 și urm.

se vorbeşte de mai multe grupuri, de mai multe exemplare, de calităţi diferite. De ce nu se zice *făini*, *mătăşi*, forme care din punct de vedere strict fonetic ar merge foarte bine? Oare nu tocmai din cauză că astfel de plurale feminine nu ar reda exact ideea dorită, adică aceea de mai multe colectivităţi, de mai multe grupe de obiecte de feluri diferite? De la *blană* există pluralul normal *blăni*, folosit cînd e vorba de două sau mai multe exemplare de acelaşi fel sau despre care nu ţinem să arătăm că sînt de feluri diferite; şi mai există şi pluralul mai nou *blănuri*, care precizează că e vorba de blăni de diverse feluri. Singura justificare pentru folosirea terminaţiei *-uri* la aceste substantive este tocmai faptul că ele sînt în fapt neutre. Neutrul este în general mai apropiat de colectiv decît femininul. Neutrele plurale în *-a* din limbile indo-europene vechi au fost la început, după toate probabilităţile, feminine singulare colective. De la masculinul *Berg* « munte », limba germană formează colectivul neutru *Gebirge* « lanţ de munţi ». De la masculinul *porumb*, cu pluralul normal *porumbi* cînd e vorba de mai multe exemplare de acelaşi fel, romîna formează noul plural colectiv *porumburi*, cu sensul de « lanuri de porumb » sau « mai multe feluri de porumb ». După acest model, care e foarte normal şi nu are nimic feminin în el, se formează apoi şi *făinuri*, *verdeţuri*, colective plurale neutre. Chiar şi de la feminine avem adesea două plurale: *mîncare*, *mîncări*, *mîncăruri*; *bunătate*, *bunătăţi*, *bunătăţuri*. Nu este oare clar că *mîncăruri* înseamnă « mai multe cantităţi de mîncare de soiuri deosebite » ? Cea mai bună dovadă că aceste noi plurale nu sînt formate normal de la femininul singular, ci de la pluralul mai vechi, ca un soi de supra-plural, este faptul că transformă pe *a* în *ă* (*mîncăruri*), ca şi pluralele feminine, pe cînd dacă ar porni de la singular *(mîncare)*, l-ar păstra pe *a* (ca în *pervaz*, *pervazuri*). Dar pluralele *brînzeturi*, *lineturi*, *pînzeturi*, sînt ele oare realmente plurale feminine de la *brînză*, *lînă*, *pînză*? Sau mai curînd colective neutre? Urmează din toate acestea că terminaţia *-uri* aparţine într-adevăr neutrului şi că există un răspuns pentru gustul formaliştilor incorigibili: neutrul romînesc are o formă care-i aparţine numai lui.

Dar, după ce am acordat atîta spaţiu chestiunilor de formă, e timpul să ne ocupăm şi de conţinut. La afirmaţia că neutrul romîn corespunde unei categorii reale, adică substantivelor inanimate, se aduc mai multe obiecţii. Se pretinde astfel că neutrul nu este genul inanimat, deoarece există nume de obiecte de genul masculin sau feminin. Obiecţia aceasta este cu totul greşită. Trebuie să definim o categorie prin ceea ce cuprinde ea, nu prin ceea ce cuprind alte categorii. E ca şi cum am spune că gîştele sălbatice sînt cenuşii, şi ni s-ar răspunde că nu este exact, deoarece şi printre gîştele domestice se găsesc unele cenuşii. Am arătat mai înainte felul cum s-au constituit genurile şi am explicat de ce printre substantivele masculine şi feminine ca formă se găsesc multe inanimate, rămăşiţe ale unei gîndiri care nu mai corespunde cu epoca noastră, dar corespundea epocii cînd s-a format

limba indo-europeană primitivă. Dacă am lua de bună obiecția, ar trebui să tăgăduim existența genului neutru și în limbile care au semne speciale pentru a-l marca. Astfel, din acest punct de vedere, sînt mult mai multe abateri în latinește decît în românește. În cel mai bun caz, ar trebui să admitem că nu există masculin și feminin, căci aceste genuri comportă excepții inanimate. Important este, pentru problema noastră, că substantivele de genul neutru formează o categorie uniformă, că printre ele nu avem ființe al căror sex să pretindă clasarea lor printre masculine sau feminine.

Se obiectează însă existența unui mic număr de excepții de la această din urmă regulă, pe de o parte, cuvinte ca *animal* sau *dobitoc*, care reprezintă ființe, pe de altă parte, cuvinte ca *trib*, *popor*, care reprezintă grupuri de ființe, și totuși sînt de genul neutru. Admițînd că aceste excepții ar rămîne neexplicate, că ar exista vreo cîteva cuvinte neutre în formă, dar animate în ce privește conținutul, ar însemna aceasta oare că s-a distrus categoria neutrului? Dar în felul acesta am tăgădui existența acestei categorii și în nemțește, și în greaca veche, și în latină, odată ce aceste limbi, mai puțin stricte decît româna, pun la neutru cuvinte atît de însuflețite ca «femeie», «gospodină», sau «copil» (germ. *das Weib*, *das Frauenzimmer*, *das Kind*). Mai mult decît atîta, în românește n-am mai avea nici masculin, nici feminin, de vreme ce sînt bărbați cărora li se spune *călăuză*, *ordonanță*, *santinelă* și femei cărora li se spune *ministru*, *decan*, *locotenent*. Nu interesează cîteva excepții, ci felul cum e privită categoria în ansamblu.

Să vedem totuși mai de aproape cazurile semnalate. Nu putem ști a priori dacă un *animal* este un mascul sau o femelă, pentru ca termenul generic să fie de genul masculin sau feminin. Prin aceasta se explică poate aparenta excepție. Dar există un argument mai important: *animal*, ca și *trib* sau *popor*, nu reprezintă o ființă însuflețită, ci o noțiune, o categorie, care prin ea însăși nu este cîtuși de puțin însuflețită. Lucrul este atît de adevărat, încît în limba rusă, unde ființele, la cele mai multe tipuri de flexiune, au acuzativul egal cu genitivul, pe cînd neînsuflețitele îl au diferit de genitiv, cuvintele ca «animal», «grup», «popor» sînt clasate la neînsuflețite. De exemplu: Буржуазия обманывает народ всякими «позитивными» национальными программами (Lenin, citat de D. N. Uşakov, Толковый словарь... sub народ) unde constatăm că de la cuvîntul народ s-a folosit acuzativul egal cu nominativul, nu cu genitivul. Urmează deci că exemplele citate sînt numai aparente excepții.

Că vorbitorul simte substantivele inanimate ca neutre se mai poate dovedi cu ajutorul acordului a două substantive cu un singur adjectiv. La ce gen se pune adjectivul, atunci cînd substantivele neînsuflețite sînt de genuri diferite? Trebuie distinse mai multe cazuri. Acordul unui feminin cu un neutru nu produce nici o dificultate: adjectivul plural, fie că e feminin, fie că e neutru, are aceeași formă (*dealul și cîmpia sînt înverzite*, *dealurile și*

cîmpia sînt înverzite; forma adjectivului rămîne aceeaşi dacă inversăm ordinea substantivelor sau dacă le punem pe amîndouă la plural). Mai interesant este ceea ce se produce cînd unul dintre substantive e masculin: în majoritatea cazurilor, adjectivul plural capătă forma feminină. Lucrul poate părea natural cînd unul dintre substantive e feminin plural şi mai ales cînd acesta este mai apropiat de adjectiv (*munţii şi cîmpiile sînt scăldate în soare*) şi cu atît mai mult cînd masculinul e la singular (*muntele şi cîmpiile sînt scăldate . . .*). Dar acordul se face la fel şi cînd ambele substantive sînt la singular (*muntele şi cîmpia sînt scăldate . . .*), chiar dacă masculinul e mai apropiat de adjectiv (*cîmpia şi muntele sînt scăldate . . .*; *cîmpiile şi muntele sînt scăldate . . .*) şi cînd ambele sînt la plural (*cîmpiile şi munţii sînt scăldate . . .*) Numai dacă masculinul e plural iar femininul singular, indiferent de ordine, adjectivul ia forma masculină (*cîmpia şi munţii sînt scăldaţi . . . munţii şi cîmpia sînt scăldaţi . . .*).

Cînd unul dintre substantive este masculin iar celălalt neutru, situaţia se prezintă la fel cu cea văzută la feminin: adjectivul e masculin numai cînd substantivul masculin e la plural şi cel neutru la singular (*munţii şi dealul sînt scăldaţi . . .*, şi mai ales *dealul şi munţii sînt scăldaţi . . .*). Încolo, adjectivul ia forma neutră (*muntele şi dealurile sînt scăldate . . ., dealurile şi muntele sînt scăldate . . .*), chiar cînd ambele substantive sînt la plural (*munţii şi dealurile sînt scăldate . . ., dealurile şi munţii sînt scăldate . . .*) şi lucru mult mai curios, chiar cînd ambele substantive sînt la singular, deci ambele au forma masculină (*muntele şi dealul sînt scăldate . . ., dealul şi muntele sînt scăldate . . .*). Aceasta este o dovadă peremptorie că sentimentul neînsufleţitului este mai puternic decît sentimentul genului gramatical.

Desigur, schemele prezentate aici nu sînt absolute, şi e posibil să găsim abateri de la ele. Dar aceste abateri sînt probabil mai numeroase în sensul întăririi neutrului decît în sensul slăbirii lui. Nu este exclus să întîlnim cazuri cînd chiar două substantive masculine, nume de obiecte, ar fi acordate cu un adjectiv neutru plural. Cred că dacă, vorbindu-se despre o persoană accidentată, s-ar spune *ochiul şi obrazul sînt neatinse*, acordul greşit ar putea trece neobservat, căci auditorul simte că ambele substantive, deşi masculine în formă, sînt totuşi neînsufleţite, deci, în fond, neutre.

Se vede astfel că limba romînă, în deosebire de toate celelalte limbi romanice, are în mod ascuţit simţul genului neînsufleţit, fără îndoială ca un efect al influenţei slave. Şi aceasta mă aduce să discut « morala finală » cu care L. Spitzer îşi încheie articolul citat: recunoscînd că « am descoperit » neutrul în romîneşte, socoteşte totuşi că am greşit pentru că, localizînd fenomene generale şi umane într-o singură limbă, am uitat, « din cauza unei izolări artificiale şi anecdotice a fenomenului, tendinţele generale ale oricărei limbi omeneşti, care este înainte de toate — e nevoie să o spunem ? — o m e n e a s c ă. Romînul şi francezul sînt, înainte de toate, o a m e n i care vorbesc, şi apoi oameni care vorbesc r o m î n e ş t e s a u f r a n ţ u-

zeşte» (p. 370 şi urm.). Sînt în totul de acord că fenomenele lingvistice, ca şi toate celelalte, nu trebuie izolate; că trebuie studiate limbile în legătură cu familiile din care fac parte, şi aceasta este o verigă esenţială din învăţătura stalinistă despre limbă [1]. Metoda justă nu exclude, ci dimpotrivă implică cercetarea unei limbi în legătură şi cu alte limbi, care nu fac parte din aceeaşi familie, dar cu care vorbitorii limbii studiate au venit în contact. Astfel, limba romînă trebuie neapărat studiată în legătură cu celelalte limbi romanice. Dar nu vom putea ajunge la nici un rezultat valabil dacă vom nesocoti influenţa atît de importantă a limbilor slave, influenţă pe care Spitzer o uită bucuros. Dacă n-ar fi uitat-o, fără îndoială ar fi folosit pentru teoria lui faptul că neutrele slave de tipul v. sl. гребло au devenit în romîneşte feminine *(greblă)*.

Dar n-am relevat acest pasaj numai de dragul amănuntului pe care l-am discutat. El trădează limpede tendinţele cosmopolite, idealiste ale emigrantului « socialist » L. Spitzer, care ne învaţă să uităm că sîntem romîni, să ne aducem aminte numai că sîntem oameni, deoarece toţi oamenii sînt la fel, limbile cunosc tendinţe « general-umane ». E cel mai bun mijloc de a ne împinge să ne pierdem sentimentul naţional, să adoptăm o limbă cosmopolită « internaţională », să fim gata a intra într-un stat « supranaţional », stăpînit şi exploatat de trusturile americane. Am stat şi eu în trecut pe o poziţie destul de asemănătoare cu aceasta, pe vremea cînd glasul ştiinţei adevărate, marxist-leniniste, se auzea mai anevoie şi cînd singurele teorii care puteau fi predicate liber erau cele reacţionare. Astăzi însă, mulţumită cunoaşterii învăţăturii clasicilor marxism-leninismului, şi în special învăţăturii despre limbă a lui I. V. Stalin, ochii noştri s-au deschis suficient ca să scăpăm din mrejele sirenei cosmopolite. Astăzi ştim că « limba şi legile ei de dezvoltare pot fi înţelese numai în cazul cînd sînt studiate în legătură indisolubilă cu istoria societăţii, cu istoria poporului căruia îi aparţine limba studiată şi care este creatorul şi purtătorul aceste limbi » [2]. Şi mai ştim că « una din cele mai importante caracteristici ale naţiunii este comunitatea de limbă »[3], iar « principala sarcină a lingviştilor este studierea legilor interne de dezvoltare a limbii », prin urmare, fără a neglija studiul comparativ al familiilor de limbi, trebuie să cercetăm în primul rînd ceea ce este specific pentru limba noastră. Pentru limba romînă, specific este genul neutru, cu forma şi conţinutul lui original, şi în consolidarea şi clarificarea acestei categorii a gramaticii noastre trebuie să vedem o perfecţionare a limbii romîne, produsă cu ajutorul limbilor slave înconjurătoare.

---

[1] I. Stalin, lucr. cit., p. 35.

[2] Ibidem, p. 28.

[3] Ibidem. p, 16.

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

PRINCIPII GRAMATICALE ÎN ORTOGRAFIE

DE

MIOARA GRIGORESCU

Spre deosebire de toate sistemele ortografice din trecut, noile norme ortografice se caracterizează prin importanța acordată gramaticii în rezolvarea problemelor de scriere.

Evident, îmbunătățirea ortografiei se bazează în primul rînd pe principiul fonetic, redînd pe cît se poate pronunțarea. Dar aplicarea absolută a principiului fonetic nefiind posibilă, în normele ortografice s-a aplicat în mare măsură și principiul morfologic de respectare a elementelor constitutive ale cuvîntului și a categoriei morfologice respective, datorită căruia au putut fi înlăturate o serie de inconsecvențe ale vechii ortografii.

Astfel, problema scrierii cu *ia* sau cu *ea*, care nu se disting în pronunțare, se rezolvă în noua ortografie, pe baza principiului morfologic, prin alternanțele fonetice existente în formele flexionare sau în derivatele cuvîntului respectiv: se scrie *ea* cînd alternează cu *e*, și *ia* cînd alternează cu *ie*. În această problemă vechea ortografie nu avea nici un fel de regulă și cuvintele respective trebuiau învățate fiecare în parte cu grafia corectă; inconsecventă, vechea ortografie stabilise scrierea *gheată*, dar *ghiață*, *încheagă*, dar *chiamă* etc. În noile norme ortografice se fixează regula alternanțelor *ea/e* și *ia/ie*, care rezolvă scrierea tuturor cuvintelor din această categorie într-un mod unitar. Se va scrie deci și *gheață*, ca *gheată*, deoarece formele de plural sînt în amîndouă cazurile cu *e*: *ghețuri*, *ghete*. Se va scrie *cheamă*, pentru că alternează cu *chema*, tot așa cum *încheagă* alternează cu *închega*.

Aceeași regulă e valabilă și în ceea ce privește desinențele verbale *-ez* și *-esc*, respectîndu-se alternanțele *-ez/-ează (efectuez — efectuează)*, *-iez/-iază (deraiez — deraiază)*, *-esc/-ească (întinerește — întinerească)* și *-iesc/-iască (alcătuiesc — alcătuiască)*.

Ori de cîte ori s-a pus problema alegerii între mai multe forme existente în pronunțare, s-a ales forma cea mai corespunzătoare din punct de vedere morfologic. Se va scrie deci la indicativul prezent pers. I sg. *eu acopăr, descopăr, sufăr*, iar la pers. a III-a sg. și pl. *acoperă, descoperă, suferă*; la conjunctiv prezent pers. a III-a sg. și pl. va fi *să acopere, descopere, sufere*, stabilindu-se opoziția generală *-ă/-e* între indicativ și conjunctiv (ca în cazul *coboară/să coboare)*.

Pe baza aceluiași principiu morfologic s-a stabilit scrierea verbelor *a agrea* și *a crea*. Analiza structurii morfologice a acestor verbe arată că rădăcinii în *-e (agre-, cre-)* i se adaugă desinențele și sufixele normale pentru oricare verb de conjugarea I care primește desinența *-ez*, de pildă *a lucra*. Se va scrie deci la infinitiv *a agrea, a crea*, la indicativ prezent *agreez, agreezi, agreează, agreăm, agreați, agreează*; *creez, creezi, creează, creăm, creați, creează*; gerunziul va fi *agreînd, creînd*, iar participiul *agreat, creat*.

Și în scrierea sufixelor lexicale aplicarea principiului morfologic a introdus ordinea și consecvența necesară, stabilindu-se scrierea cu forma normală a sufixului respectiv, acolo unde pronunțarea înșală. De pildă *simțămînt, despărțămînt* se vor scrie astfel, pentru că sufixul nu poate avea decît forma *-ămînt* (*așezămînt, învățămînt* etc.).

Una din regulile care ilustrează în cea mai mare măsură aplicarea principiului morfologic este regula scrierii lui *i, e, a, î, ă, ea* după *ș, j*. Pentru rădăcina cuvintelor s-a stabilit scrierea cu *i, e, a*, care reprezintă pronunțarea literară, dar în ceea ce privește terminațiile și sufixele, pe baza principiului morfologic, se vor putea scrie și literele *î, ă, ea*, cu ajutorul cărora se păstrează identitatea imaginii grafice a unei serii de desinențe, sufixe gramaticale și lexicale. În felul acesta, deși în discuțiile din presă asupra proiectelor de ortografie s-a constatat o preferință aproape generală pentru scrierea cu *e* după *ș, j*, care e de altfel rostirea capitalei (*ușe, grije*), în normele ortografice s-a stabilit o regulă rațională, care ține seama de aspectul elementelor flexionare și de categoriile morfologice ale cuvintelor respective.

Desinențele, sufixele gramaticale și lexicale vor avea deci după *ș, j*, același aspect ca după toate celelalte consoane, înlăturîndu-se inconsecvențele vechii ortografii, care nu avea o regulă unitară nici măcar pentru *ș, j* (se scria *greșală*, dar *oblojeală* și *roșeață*).

Conform noii ortografii, după *ș, j* se va scrie *-ă* la nominativ-acuzativul sg. al substantivelor și adjectivelor de declinarea I în: *tovarășă, ușă, chiriașă, mătușă, grijă, mlajă, tijă, coajă, fruntașă, gureșă* (ca în *stahanovistă, țară, bună*). La plural și la genitiv-dativul sg. se va scrie însă *-e*: *tovarășe, chiriașe, nuntașe, gureșe, băștinașe, tije*, ca și *stahanovistă — stahanoviste, bună — bune*. De asemenea se va scrie *ă* la pers. a III-a a indicativului prezent și perfect simplu: *îngrașă, îngroașă*, ca în *leagă, toarnă*; *angajă, aranjă, furișă, îngrășă, îngroșă* (ca în *legă, turnă*), dar *e* la pers. a III-a a

conjunctivului prezent: *să îngraşe, să îngroaşe* (ca în *să lege, să toarne*). Deci: *îngraşă — să îngraşe.*

Pluralul substantivelor feminine terminate în *-are* după *ş, j* se va scrie cu *-ă-*, *-are* alternînd cu *-ări* ca după orice altă consoană: *înfăţişare* — pl. *înfăţişări, angajare* — pl. *angajări* (ca în *cîntare* — pl. *cîntări*).

La verbe, după *ş, j* se păstrează aspectul desinenţelor *-easă, -ească,* la fel ca după toate celelalte consoane. Se va scrie deci *înfăţişează, aranjează, să sfîrşească, să îngrijească,* aşa cum se scrie *lucrează* şi *să povestească.*

Tot astfel la femininul adjectivelor formate cu sufixul *-esc* se va scrie şi după *ş, j -ească*: *tovărăşească* (la fel ca *prietenească*).

Sufixele *-eală, -ean* şi *-eaţă* îşi păstrează şi ele o imagine grafică identică. Se va scrie *greşeală* şi *oblojeală* (ca *oboseală, ameţeală*), *ieşean* şi *clujean* (ca *bucureştean*), *roşeaţă* (ca *albeaţă*).

Sufixul *-ar* va avea şi el o imagine grafică unitară, scriindu-se *coşar, birjar,* ca *fierar, lemnar.* Între sufixele *-ărie* şi *-erie* se va face şi în scris distincţia necesară, ţinînd seama de faptul că sufixul *-ărie* e legat de sufixul *-ar*: *bere — berar — berărie,* pe cînd *-erie* e legat de sufixul *-er* sau e independent: *frizer — frizerie*; *loterie.*

Gerunziul verbelor de conjugarea I cu rădăcina terminată în *ş, j* se va scrie cu *-înd*: *înfăţişînd, angajînd* (ca *lucrînd, umblînd).* În schimb gerunziul verbelor de conjugarea a IV-a se va scrie şi după *ş, j* ca după orice consoană *-ind*: *sfîrşind, îngrijind* (ca *povestind, dormind*).

În interiorul rădăcinii după *ş, j* se va scrie numai *i, e, a,* deci: *maşină, jilţ*; *şes, a jelui*; *şa, şase, şapte, aşază.* Sînt necesare aici unele explicaţii privitoare la cîteva situaţii în aparenţă mai complicate.

Astfel mulţi nu înţeleg de ce se va scrie *înfăţişează,* dar *aşază.* Explicaţia este următoarea: în *înfăţişează* avem a face cu desinenţa *-easă,* aceeaşi ca în *lucrează, desenează,* desinenţă existentă numai la persoana I singular, a II-a singular şi a III-a singular şi plural a indicativului şi conjunctivului prezent (persoana a II-a şi la imperativ), pe cînd în *aşază* însăşi rădăcina este *aşez* şi se menţine la orice formă: *aşezăm, aşezaţi, aşezam, aşezasem* etc. Conform regulii care stabileşte pentru rădăcini scrierea cu *a,* se va scrie *aşază,* subliniindu-se astfel deosebirea de structură morfologică dintre verbul *a aşeza* şi *a înfăţişa, a furişa* etc. Alternanţa este *e/a,* aceeaşi ca în *şed—să şadă.*

Tot astfel se va scrie *înşală,* deşi scriem *greşeală,* fără a fi vorba de nici o inconsecvenţă: în *greşeală* distingem sufixul *-eală,* căruia îi menţinem acelaşi aspect grafic ca în *oboseală, ameţeală* etc., pe cînd în *înşală* avem a face cu o alternanţă fonetică în interiorul rădăcinii verbale: *eu înşel — el înşală.* Aceeaşi este şi situaţia verbelor *a deşerta* şi *a şedea*: *eu deşert — el deşartă — să deşarte*; *eu şed — el şade — să şadă.*

Şi în privinţa pronunţării scrierea *şa, ja* în rădăcini este cea mai potrivită, deoarece în ţinuturile cu *ş, j* moi se va putea citi *şea, jea* fără a fi nevoie

de marcarea caracterului moale al consoanelor respective, iar pentru ţinuturile cu *ş*, *j* duri ea va reprezenta şi pronunţarea reală.

Trăgînd concluziile la regula scrierii lui *i*, *e*, *a*, *î*, *ă*, *ea* după *ş*, *j*, atragem atenţia asupra faptului că în rădăcina cuvintelor nu se poate scrie decît *i*, *e*, *a*, pe cînd în afara rădăcinii se poate scrie şi *i*, *e*, *a* şi *î*, *ă*, *ea*, după cum cere respectarea imaginii grafice unitare a desinenţelor sau sufixelor respective.

Principiul morfologic a fost aplicat şi în scrierea substantivelor compuse. S-a stabilit scrierea într-un cuvînt a substantivelor în care părţile componente şi-au pierdut individualitatea morfologică, ceea ce se vede clar în declinare prin faptul că nu se modifică decît ultimul element:

bunăstare (genitiv-dativ *bunăstării*)
bunăvoinţă (genitiv-dativ *bunăvoinţei*)
untdelemn (genitiv-dativ *untdelemnului*)

Spre deosebire de acestea, se scriu despărţite cu liniuţă substantivele compuse în care părţile componente îşi mai păstrează individualitatea morfologică, fiecare element primind în flexiune desinenţa corespunzătoare de genitiv-dativ sau de plural:

bună-credinţă (genitiv-dativ *bunei-credinţe*)
bună-cuviinţă (genitiv-dativ *bunei-cuviinţe*)
cotă-parte (genitiv-dativ *cotei-părţi*)
rea-credinţă (genitiv-dativ *relei-credinţe*)
rea-voinţă (genitiv-dativ *relei-voinţe*)

Astfel, deşi în aparenţă *bunăvoinţă* şi *rea-voinţă* sînt două compuse identice, scrierea lor diferă pentru că structura lor morfologică este diferită, sudura celor două elemente fiind desăvîrşită numai în primul caz.

În ceea ce priveşte scrierea cuvintelor unite într-unul singur sau complet separate, hotărîtor a fost principiul sintactic, care atrage atenţia asupra sensului şi a valorii gramaticale a cuvintelor respective. De aceea în « Micul dicţionar ortografic » nu sînt rare cazurile în care se indică două feluri posibile de scriere a aceloraşi cuvinte după felul cum sînt legate ele între ele sau cu alte cuvinte din frază. Exemplul cel mai clar îl oferă scrierea *numai* şi *nu mai*, diferenţiată şi în vechea ortografie. *Numai*, adverb restrictiv cu sensul « doar », se scrie într-un cuvînt:

Altul este al tău suflet,
Alţii ochii tăi acum,
Numai eu, rămas acelaşi,
Bat mereu acelaşi drum. EMINESCU, O. I 112.

În schimb adverbul de negaţie *nu* urmat de adverbul *mai*, care arată continuitatea, durata, se scriu separat:

Căci *nu mai* am de obicei
Ca-n zilele acele
Să mă îmbăt şi de scîntei
Din stele. EMINESCU, O. I 187.

Noile norme ortografice disting şi scrierea *odată* şi *o dată*. Se scrie într-un cuvînt adverbul *odată* cu sensul « odinioară »:

A fost *odată* ca-n poveşti
A fost ca niciodată... EMINESCU O. I 167,

dar numeralul *o* şi substantivul *dată* în îmbinarea *o dată* « o singură dată », opusă lui « de două ori » sau « de mai multe ori », se scriu separat:

Să afle că eu, *o dată* pe săptămînă, slugărnicesc! DELAVRANCEA, H. T. 120.

Tot astfel se scrie într-un cuvînt adverbul *demult* cu sensul « odinioară », folosit mai ales în locuţiunea *de demult*:

Căci astăzi dacă mai ascult
Nimicurile-aceste,
Îmi pare-o veche, *de demult*
Poveste. EMINESCU, O. I 188

şi în două cuvinte prepoziţia *de* urmată de adverbul *mult* cu sens cantitativ în timp (« de mult timp »):

Poate *de mult* s-a stins în drum,
În depărtări albastre,
Iar raza ei abia acum
Luci vederii noastre. EMINESCU, O. I 234.

Adverbul *altădată* cu sensul « odinioară, demult » se scrie într-un cuvînt:

Altădată aici era un maidan; acum pe locul lui s-a ridicat o şcoală,

pe cînd *locuţiunea altă dată*, formată din adjectivul nehotărît *altă* şi substantivul *dată* şi avînd sensul opus lui *astă dată* se scrie în două cuvinte:

Să-mi dai cărţile *altă dată*. Acuma n-am în ce să le iau.

O dovadă a justeţei scrierii *altă dată* în asemenea împrejurări este şi faptul că elementele componente pot fi puse la plural:

Vîntul tremură-n perdele
Astăzi ca şi *alte dăţi*. EMINESCU, O. I 113.

După cum limba distinge sensul propriu lexical al substantivului *fel* în *fel de mîncare* şi *alt fel de mîncare* de adverbul *altfel*, ortografia respectă şi ea această distincţie, scriind substantivul precedat de un adjectiv nehotărît în două cuvinte (*alt fel* « nu acelaşi fel »), iar adverbul *altfel* « altminteri » într-un singur cuvînt:

Deşi nu e decît femeie,
E totuşi *altfel*, « nu ştiu cum ». EMINESCU, O. I 208.

Adverbul *decît* cu sens restrictiv ca în exemplul de mai sus (E m i n e s c u, O. I. 208) sau cu sensul comparativ mai curent:

Căci tu înseninezi mereu
Viaţa sufletului meu,
Mai mîndră *decît* orice stea,
Iubita mea, iubita mea! EMINESCU, O. 1 235

se va scrie într-un cuvînt, spre deosebire de prepoziţia *de* care leagă cuvintele precedente de *cît* următor:

Am făcut rost *dă cît* mi-ai cerut.

În opoziția *pe de o parte . . . pe de alta* se scrie *de o parte* în trei cuvinte, pe cînd adverbul *deoparte* «retras, izolat» formează și în scris un singur cuvînt:

Tu așază-te *deoparte*,
Regăsindu-te pe tine,
Cînd cu zgomote deșarte
Vreme trece, vreme vine. EMINESCU, O. I, 194.

★

Legarea scrierii de criterii gramaticale, referitoare la categoriile morfologice, la formația și la valoarea cuvintelor respective, dă ortografiei un caracter rațional, însușirea ei depinzînd de folosirea conștientă a limbii însăși, de cunoașterea gramaticii, și nu de memorarea mecanică a scrierii stabilite oficial pentru fiecare cuvînt în parte. În același timp opera de reconsiderare a importanței gramaticii și de evidențiere a valorii ei practice face un pas înainte prin aplicarea principiilor gramaticale în scrierea limbii romîne.

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

DIN ACTIVITATEA ÎN DOMENIUL GRAMATICII A LUI H. TIKTIN

DE

EM. VASILIU

Reconsiderarea şi valorificarea operelor lingviştilor din trecut a constituit şi constituie una dintre sarcinile cele mai importante ale lingviştilor noştri.

Clasicii marxism-leninismului au arătat în nenumărate rînduri că marxismul este un rezultat al dezvoltării istorice a gîndirii umane, este un rezultat al dezvoltării şi perfecţionării cunoştinţelor umane. Este clar deci că un bun marxist trebuie să cunoască toate cuceririle pe care gîndirea umană le-a efectuat în cursul dezvoltării sale, trebuie să ştie să valorifice întregul tezaur de cunoştinţe alcătuit prin contribuţia pozitivă a oamenilor de ştiinţă care, prin activitatea lor, au făcut să progreseze cunoştinţele noastre.

Lenin arată că a fi marxist nu înseamnă a-ţi însuşi cîteva formule şi concluzii ale marxismului, ci înseamnă a cunoaşte şi a-ţi însuşi întregul bagaj de cunoştinţe asupra lumii obiective pe care se sprijină marxismul.

Cultura epocii noastre, cultura socialistă, a preluat şi a dezvoltat în mod creator cele mai bune şi mai înaintate elemente ale culturii anterioare. De aici rezultă cu claritate importanţa problemei moştenirii culturale a trecutului pentru dezvoltarea culturii noastre.

Lingvistica a căpătat o solidă bază ştiinţifică odată cu apariţia lucrării lui I. V. Stalin, «Marxismul şi problemele lingvisticii». Apariţia acestei lucrări a dat acestei discipline posibilităţi nelimitate de dezvoltare. Dar lingvistica

---

În acest articol am întrebuinţat următoarele abrevieri: Arhiva = Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi. Iaşi, 1895, vol. I.

G.L.R. = Timotei Cipariu, Gramatica limbei romîne. Bucureşti, MDCCCLXX, vol. I şi II.

G.R. = H. Tiktin, Gramatica romînă. Bucureşti, 1895, ed. a doua, vol. I, II.

marxistă, ştiinţifică nu se poate dezvolta făcînd abstracţie de rezultatele pozitive ale cercetărilor ştiinţifice anterioare. I. V. Stalin critică pe N. I. Marr pentru îngîmfarea — necompatibilă cu un adevărat marxist — cu care contestă orişice contribuţie pozitivă a lingviştilor de pînă la el.

Într-adevăr, multe din operele lingviştilor din trecut pun la dispoziţie o serie de date preţioase, de observaţii şi explicaţii juste pe care lingvistul de azi, înarmat cu concepţia ştiinţifică marxistă le poate interpreta mai bine decît înaintaşii săi, ajungînd la rezultate mai bune decît cele la care au putut să ajungă ei. Lingvistica marxistă nu trebuie construită « pe loc gol », ci pe baza întregii dezvoltări istorice a acestei discipline.

Iată de ce am spus la început că reconsiderarea operelor lingviştilor din trecut reprezintă o sarcină dintre cele mai importante pentru lingviştii noştri. În repetate rînduri, partidul a arătat importanţa lucrărilor de reconsiderare a acestor opere şi a criticat pe lingviştii noştri pentru neglijarea îndeplinirii acestei sarcini importante.

★

Cele ce urmează reprezintă o modestă încercare de a pune în lumină valoarea unei părţi din lucrările unuia dintre cei mai mari lingvişti ai noştri, H. Tiktin. Nici timpul, nici experienţa de pînă acum nu ne-au permis să facem o privire de ansamblu asupra întregii activităţi a lui Tiktin. De aceea, ne limităm numai la lucrările lui de gramatică.

Nu ne vom opri asupra detaliilor, ci vom încerca să punem în lumină actualitatea şi deci valabilitatea concepţiei lui Tiktin, aşa cum rezultă ea din lucrările sale.

Vom avea în vedere, în primul rînd, cele două lucrări fundamentale pentru gramatica limbii romîne, « Gramatica romînă » (Bucureşti, 1895, vol. I şi II) şi « Rumänisches Elementarbuch » (Heidelberg, 1905). În măsura în care ne va fi necesar, vom lua în discuţie şi alte lucrări referitoare la chestiuni de gramatică.

Gramatica lui Tiktin poate fi considerată drept prima gramatică ştiinţifică a limbii romîne.

Primele gramatici apărute nu au decît importanţă istorică, marcînd primele începuturi ale încercărilor de alcătuire a unei gramatici de limbă romînă.

Gramatica lui Heliade, deşi valoroasă, este totuşi depăşită.

Gramatica lui Cipariu este profund influenţată de concepţiile latiniste ale autorului. Deşi cuprinde multe explicaţii istorice juste, deşi cuprinde o descriere detaliată a sistemului gramatical al limbii romîne, gramatica lui Cipariu conţine şi multe afirmaţii neştiinţifice. Este suficient să citäm cîteva.

Vocativul în *-o* este considerat o formă articulată de vocativ, în care *-a*, de la nominativ, a fost « convers » în *-o*. Deci, Cipariu vrea să arate că vocativul în *-o* este de origine latină şi nu slavă (G.L.R.,I 191). *Sută* este considerat

ca provenind « din vre-un dialect vechi italic » (G.L.R.,I 233). Cipariu se bazează uneori pe forme inventate, spre a stabili o apropiere mai mare de etimonul latin, astfel, la pagina 273 (G.L.R.,I) vorbeşte despre auxiliarul *sum*.

Aceste afirmaţii arată că gramatica lui Cipariu nu poate fi utilizată decît cu foarte multă prudenţă.

Gramaticile şcolare, apărute pînă la gramatica lui Tiktin, au un caracter elementar, sînt întocmite incomplet şi cuprind multe erori ştiinţifice.

« Cursul elementar de gramatică, sintaxă şi compoziţiune » (Bucureşti, 1877, ed. a V-a), al lui I. Manliu este instructiv din acest punct de vedere.

Definiţiile sînt de multe ori formaliste şi neprecise. Astfel, atributul este definit ca « partea secundară a propoziţiunei care se adaugă la un substantiv fie acesta întrebuinţat ca subiect, fie ca predicat sau ca un (sic!) compliment oarecare » (pag. 7).

Acuzativul este considerat numai cazul complementului direct (pag. 132).

Regulile articulării substantivelor sînt prezentate formal, fără a se căuta să se arate care sînt condiţiile în care un substantiv primeşte sau nu primeşte articol (pag. 123 şi urm.).

La capitolul « întrebuinţarea formelor de cuvînt în propoziţiuni » (pag. 122 şi urm.) — deci la capitolul de sintaxă a părţilor vorbirii — se face de cele mai multe ori morfologie; astfel, pronumele este prezentat numai din punct de vedere morfologic (pag. 121).

În gramatica lui Manliu nu se vorbeşte despre diateze, nu se dau noţiunile de tranzitiv şi intranzitiv, lipseşte cu desăvîrşire punctul de vedere istoric.

Gramatica lui Manliu este după cum uşor se poate vedea, un manual incomplet, fără valoare ştiinţifică.

« Gramatica romînă » a lui H. Tiktin a fost concepută ca un manual destinat profesorilor şi elevilor.

În prefaţa la ediţia I, autorul spune: « apariţiunea cărţii de faţă credem că nu are trebuinţă de justificare. Pe cînd pentru predarea limbilor străine, atît a celor clasice cît şi a celor moderne, avem manuale parte destul de bune, parte chiar excelente, tocmai studiul limbii materne se face în institutele noastre de învăţămînt secundar cu ajutorul unor manuale a căror insuficienţă ca metodă şi ca ştiinţă este recunoscută de toţi profesorii » (G. R., I pag. III).

În ciuda intenţiilor modeste ale autorului, gramatica lui Tiktin nu prezintă numai un interes pur didactic; ea prezintă un interes ştiinţific şi se poate spune că, pînă în prezent, « Gramatica romînă » a rămas cel mai bun tratat de gramatică romînească; pentru specialistul de astăzi ea reprezintă un instrument de lucru indispensabil.

Principiile care au stat la baza alcătuirii acestei lucrări fac dovada unei concepţii valabile şi astăzi asupra modului de studiere a gramaticii.

Deşi face o gramatică descriptivă deşi această gramatică este destinată unor cititori fără cunoştinţe suficiente de istorie a limbii romîne şi de

lingvistică în general, Tiktin consideră că este necesar să nu rupă starea de limbă pe care o studiază de istoria limbii: « observările istorice presărate prin întregul op nu au pretenţiunea de a forma o expunere sistematică a istoriei limbii romîne al cărei loc n-ar fi decît într-o carte destinată pentru învăţămîntul superior şi sînt menite numai a arăta elevilor într-un mod cît se poate de simplu dezvoltarea uzului m o d e r n din cel vechi romîn sau latin » (G.R., I p. V).

Aşadar, Tiktin consideră că istoria limbii ajută la înţelegerea limbii contemporane.

Pe lîngă aceasta, însuşi faptul că lingvistul consideră că este de datoria sa să contribuie la îmbunătăţirea predării limbii materne în şcoală face dovada unei concepţii foarte avansate asupra rolului lingvistului, în special şi asupra rolului omului de ştiinţă, în general.

Tiktin nu vrea să facă « ştiinţă pură », ci consideră că trebuie ca, prin cunoştinţele sale, să vină în ajutorul elevilor şi profesorilor, el vrea ca, cu ajutorul gramaticii sale, cititorii să înveţe să vorbească corect romîneşte. De aici şi caracterul foarte pronunţat n o r m a t i v al gramaticii sale. Tiktin consideră deci că ştiinţa trebuie să fie legată de nevoile practice imediate: « pornind de la convingerea că sarcina de căpetenie a gramaticii şcolare este de a învăţa u z u l c o r e c t al limbii materne şi că şcoala în primul loc e chemată a lupta în contra particularităţilor dialectale din graiul celor mulţi, ne-am îndreptat luarea aminte în mod cu totul deosebit asupra chestiunei ortoepice, aşa încît cu greu se va găsi un capitol în opul de faţă, unde să nu fi dat la fiecare pas instrucţiuni privitoare la întrebarea: care forme sînt de recomandat şi care nu? » (G.R. I, pag. IV).

Principiile pe baza cărora Tiktin stabileşte normele de vorbire corectă sînt în cea mai mare parte aceleaşi cu cele pe care le acceptăm şi azi: *a)* respectul tradiţiei literare, *b)* restabilirea formelor mai vechi acolo unde ele au fost în mod arbitrar, alterate de gramatici şi scriitori, şi recomandarea uzului muntenesc, atunci cînd acest uz nu contrazice tradiţia.

Tiktin ţine să precizeze că nu va aplica în mod mecanic aceste principii, şi că, atunci cînd anumite forme dialectale sînt întrebuinţate de scriitori (în special cei moldoveni), le va considera « admisibile », deşi « mai puţin bune » (v. G.R., I pag. IV).

Părţile teoretice din gramatică se bazează atît pe cele mai noi rezultate ale lingvisticii din epoca sa, cît şi pe studiul minuţios al limbii romîne şi al istoriei ei: « În partea teoretică am căutat a aplica în mod profitabil atît ultimele rezultate ale lingvisticii moderne în general cît şi cunoştinţa mai adîncă despre particularităţile limbii romîne şi istoria dezvoltării sale, dobîndite parte prin propriile noastre studii, parte mulţumită lucrărilor merituoase ale altora. » (G.R., I, pag. III).

Acestea sînt principiile mai importante pe care Tiktin le expune în prefaţa gramaticii sale.

Din nefericire, Tiktin are puţine lucrări în care tratează probleme de ordin mai general. Faptul nu este caracteristic pentru Tiktin, ci reprezintă o trăsătură caracteristică a stadiului de dezvoltare a lingvisticii din epoca lui. În această perioadă, lingviştii se limitau la studiul strict al faptelor de limbă, fără a încerca să se ridice la formularea de teorii generale.

Cu toate acestea, una dintre puţinele lucrări cu caracter general pe care le-a lăsat Tiktin, « Viaţa cuvîntului » (Arhiva, I) cuprinde numeroase idei valabile până astăzi.

Tiktin dă limbii o definiţie foarte apropiată de aceea pe care noi i-o dăm astăzi: « vorbim pentru a ne împărtăşi unul altuia ideile noastre » (Arhiva, I, pag. 736).

Cuvintele sînt legate de noţiunile pe care le desemnează; ele apar şi dispar odată cu aceste noţiuni (Arhiva, I, pag. 44 şi urm.).

Între aspectul fonetic al cuvîntului şi conţinutul lui nu există o legătură n e c e s a r ă: « cuvîntul... se compune din două elemente, elementul fiziologico-acustic, sunetele şi elementul psihologic, semnificarea. Legătura dintre aceste două elemente nu este o legătură necesară » (Arhiva, I, pag. 730).

Un raport asemănător există după Tiktin, şi între forma gramaticală şi « funcţia sa logică »: « şi aici, legătura dintre amîndouă este cu totul întîmplătoare, ba una poate sta chiar în făţişă contrazicere cu cealaltă. Aşa de exemplu substantivele *calfă*, *slugă*, *rudă*, *sentinelă* sînt feminine după formă şi masculine după funcţiune » (Arhiva, I, pag. 713).

De aici, Tiktin trage concluzii asupra evoluţiei istorice a cuvintelor: « urmează întîi că cuvîntul îşi poate schimba forma independent de noţiunea exprimată prin el, şi vice-versa, noţiunea se poate modifica independent de cuvîntul prin care este exprimată. Urmează al doilea că legătura dintre cuvînt şi noţiune se poate rupe cu desăvârşire, aşa încît cuvîntul A, care însemna ieri noţiunea B, astăzi poate servi pentru însemnarea noţiunii C şi noţiunea B, care ieri era desemnată prin cuvîntul A, astăzi poate fi reprezentată prin cuvîntul D (Arhiva, I, pag. 732).

După cum se vede, concepţiile generale pe care Tiktin le are asupra limbii sînt foarte aproape de acelea pe care noi le avem astăzi.

Concepînd limba ca mijloc de comunicare, era natural ca Tiktin să dea o mare importanţă cultivării limbii, deci perfecţionării acestui mijloc de comunicare.

Admiţînd ideea că legătura dintre semnificaţia cuvîntului şi forma de exprimare a acestei semnificaţii nu este necesară, Tiktin poate să facă istorie.

Cele cîteva principii teoretice pe care Tiktin le-a expus în lucrările sale arată că studiile lui sînt dirijate de o concepţie valabilă.

Vom căuta acum să punem în lumină felul în care Tiktin a ştiut să aplice în studiile sale de gramatică aceste principii.

« Gramatica romînă » publicată în 1895 în editura autorului este alcătuită din două volume. Primul volum cuprinde etimologia (= morfologia), al doilea volum cuprinde sintaxa.

În primul volum este inclus un capitol referitor la fonetică şi altul referitor la formarea cuvintelor.

Trebuie să arătăm că fonetica nu este tratată numai descriptiv, deşi noţiunile de fonetică istorică nu erau strict necesare unui manual şcolar.

Tiktin nu face numai o simplă descriere a sunetelor limbii romîne. El merge mai departe, legînd fonetica de morfologie şi făcînd o expunere succintă a alternanţelor fonetice (cap. VII, Schimbările fonetice). Această expunere uşurează înţelegerea paragrafelor următoare (de la morfologie) referitoare la alternanţele fonetice din rădăcina verbelor şi substantivelor.

Alternanţele nu sînt privite numai sincronic şi sînt explicate pe baza legilor fonetice. Astfel alternanţa *ă-e* după labială este explicată prin următoarea lege fonetică: *e* > *ă* după labială, atunci cînd în silaba următoare nu urmează o vocală prepalatală (*e, i*: *învăţ, învăţînd*, faţă de *înveţi*, (să) *înveţe* (v. G.R., I 34).

Capitolul de fonetică are totuşi o dezvoltare redusă, deoarece noţiunile de fonetică sînt puţin accesibile celor care nu au o pregătire de specialitate. De altfel, chiar în prefaţa gramaticii sale, Tiktin arată că capitolul respectiv se adresează mai mult profesorilor decît elevilor. O dezvoltare mai mare a acestui capitol o găsim în « Rumänisches Elementarbuch ». Faptul că această lucrare se adresează în primul rînd specialiştilor i-a permis lui Tiktin să dezvolte mai mult capitolul de fonetică. Prezentarea faptelor se face în primul rînd istoric, avîndu-se în vedere istoria fiecărui sunet în parte. De altfel, istoria sunetelor limbii romîne a constituit pentru Tiktin o preocupare importantă. În mai multe numere din « Zeitschrift für romanische Philologie » Tiktin a făcut o expunere amănunţită şi completă de fonetică istorică a limbii romîne.

Toate acestea dovedesc că aspectul oarecum sumar al capitolului de fonetică din « Gramatica romînă » nu se datoreşte decît limitelor impuse de scopul didactic pe care lingvistul şi le-a propus.

Ceea ce trebuie reţinut este că Tiktin îşi dă seama de legătura strînsă care există între fonetică şi morfologie; conştient fiind de această legătură, Tiktin insistă mai puţin asupra descrierii sunetelor şi dă o atenţie mai mare funcţiei lor, prin aceea că se opreşte în special asupra alternanţelor fonetice.

În primul volum al « Gramaticii romîne », locul important îl ocupă morfologia. Trebuie să subliniem că morfologia nu este numai o simplă listă de paradigme însoţită de unele comentarii. Tiktin are în permanenţă în vedere şi *conţinutul* categoriilor morfologice, conţinut pe care autorul caută întotdeauna să-l definească. În felul acesta, Tiktin este ferit de formalism.

Astfel, substantivul este definit ca « vorbă care denumește o f i i n ț ă (însuflețită) sau un l u c r u (neînsuflețit) » (G.R., I 33).

Se definesc apoi substantivele *concrete* și cele *abstracte*. Sînt apoi definite numele *proprii*, *comune*, *colective*, *materiale* (nume de materie).

Este definit *verbul*, noțiunea de *tranzitiv*, *intranzitiv*, *reflexiv*. Sînt definite valorile modurilor și ale timpurilor.

Definițiile date au în vedere în special semnificația de bază a formelor. Astfel, se spune că prezentul arată că « lucrarea se petrece chiar în momentul vorbirii » (G.R., I 119), « imperfectul arată că lucrarea urma încă în momentul cînd se petrecea o altă anumită lucrare » (ib.), « indicativul arată ceva hotărît, sigur, real » (ib. 180), « conjunctivul arată ceva ca fiind numai presupus posibil, dorit » (ib.) etc.

Pe lîngă definirea valorilor de bază ale formelor, în morfologie se menționează cîteodată și unele valori speciale ale acestor forme în anumite împrejurări create de întrebuințarea lor. Astfel, se arată la pagina 235 (G.R., I) că prezentul indicativului « arată că lucrarea se petrece chiar în momentul vorbirii ». Se citează însă și cazuri în care prezentul « poate arăta și o lucrare care nu e închipuită ca petrecîndu-se într-un timp anumit » (ib., p. 235).

Este vorba de așa numitul « prezent etern », în exemple de tipul *ce naște din pisică șoarece mănîncă* sau *morile se mișcă prin apă, vînt sau aburi* (ib., p. 235).

După cum am arătat mai sus, nu totdeauna se discută valoarea pe care formele gramaticale o capătă în diferite îmbinări de cuvinte. Uneori, întîlnim chiar categorii nedefinite, cum ar fi aceea a genului (G.R., I pag. 34). De fapt, din gramatica lui Tiktin lipsește ceea ce noi numim sintaxa părților de vorbire, care nu este tratată nici la morfologie, nici ca un capitol aparte de sintaxă. Chiar atunci cînd se discută unele fapte de sintaxă a părților vorbirii, aceasta se face în note cum e în cazul citat de noi mai sus, al prezentului etern.

Lipsa acestui capitol și-ar putea găsi o explicație, ținînd seamă de scopurile în primul rînd didactice ale autorului. O dezvoltare mai mare în cadrul morfologiei a prezentării problemelor de sintaxă a părților de vorbire ar fi încărcat expunerea, făcînd-o mai greu accesibilă pentru elevi.

Am arătat mai sus că Tiktin, în expunerea pe care o face asupra foneticii limbii romîne prezintă problemele istoric. Același punct de vedere istoric nu este părăsit de Tiktin nici în capitolele de gramatică propriu-zisă. Desigur că partea istorică nu capătă o dezvoltare prea mare și aceasta din două motive pe care le socotim esențiale, în primul rînd pentru că autorul și-a propus să facă o gramatică descriptivă și nu istorică, în al doilea rînd, pentru că gramatica a fost concepută ca un manual școlar, adresat deci unor nespecialiști, pentru care noțiunile de gramatică istorică sînt mai greu accesibile.

Cu toate acestea, ori de cîte ori Tiktin consideră că o situație din limbă poate fi mai bine înțeleasă dacă este privită istoric, face o scurtă prezentare

istorică a faptelor. Aceste « observări istorice » sînt tipărite cu caracter diferit şi constituie un paragraf aparte care, eventual, poate fi omis la lectură de către cel pe care chestiunea nu-l interesează.

Astfel, este făcută istoria genului în limba romînă (G.R., I 34 şi urm.); se explică istoric formele articulate ale unor substantive ca *stea, zi, basma* etc., deoarece prezenţa lui *-u-* (în *steaua, ziua, basmaua*) este de neînţeles fără o expunere istorică a faptelor (ib., I 41 şi urm.); se explică vocativul în *-ule* (ib., 50 şi urm.); se face istoria conjugărilor în limba romînă (ib., 131 şi urm.); este explicată istoric flexiunea verbală în romîneşte (ib., 135); sînt explicate istoric formele iodizate din paradigmele unor verbe, ca *scoţ, văz, să vază* (ib., 137) etc.

Observaţiile istorice nu lipsesc nici din capitolele de sintaxă. Astfel, se arată că apoziţia se acordă uneori în limba mai veche cu substantivul determinat (G.R., II 51). Se arată de asemenea că, în limba mai veche, complementul adjectivului putea sta în cazul genitiv: *vrednic a laudei noastre* (G.R., II 95).

Cu toate acestea, trebuie să spunem că observaţiile istorice sînt mult mai rare în sintaxă. Faptul este însă explicabil. Se ştie că sintaxa, în general, şi sintaxa limbii romîne în special, a fost foarte puţin studiată. Studiile de sintaxă istorică erau şi în epoca aceea insuficiente. De altfel, chiar şi astăzi, cercetătorul întîmpină dificultăţi atunci cînd vrea să facă sintaxă istorică, dificultăţi cauzate atît de lipsa expunerilor de ansamblu, cît şi de lipsa studiilor de detaliu. De aceea, putem înţelege uşor dece Tiktin n-a putut face uz de metoda istorică în expunerea faptelor sintactice în aceeaşi măsură în care a făcut-o în expunerea morfologiei limbii romîne.

Punctul de vedere istoric apare mult mai pronunţat în « Rumänisches Elementarbuch ».

În capitolul de fonetică se face o istorie succintă a sunetelor limbii romîne, iar în capitolul de morfologie o istorie a formelor. Perspectiva istorică este mai puţin pronunţată în expunerea făcută la capitolul de sintaxă. Explicaţia am dat-o mai sus.

Faptul că şi în această lucrare, adresată specialiştilor, tratarea istorică a problemelor de sintaxă este insuficientă reprezintă o confirmare a explicaţiei date de noi mai sus. Aceasta denotă că avem a face cu o insuficienţă datorită unor condiţii obiective şi nu cu o concepţie neştiinţifică anistorică. Afirmaţia noastră se bazează pe faptul că întregul manual (e vorba de « Rumänisches Elementarbuch ») este conceput ca un fel de gramatică istorică, astfel încît lipsa unei expuneri istorice a sintaxei apare cel mult ca o insuficienţă de metodă şi în nici un caz ca o oglindire a unei concepţii greşite.

De altfel, însuşi faptul că « sintaxa » are aici o dezvoltare mult mai mică decît celelate capitole ne arată în mod clar că autorul n-a putut să utilizeze un material suficient pentru o dezvoltare amplă a acestui capitol.

Trebuie să subliniem că, în ciuda insuficienței semnalate, manualul lui Tiktin reprezintă un mijloc de orientare rapidă și sigură asupra gramaticii limbii romîne.

Am arătat mai sus că, în alcătuirea manualului său de gramatică, una dintre preocupările de seamă ale lui Tiktin a fost aceea de contribui la o însușire cît mai corectă a limbii romîne de către cei care o studiază. De aici, caracterul pronunțat normativ al gramaticii sale.

Cînd spunem că gramatica lui Tiktin are un pronunțat caracter normativ, ne referim la numeroasele indicații pe care această gramatică le dă asupra pronunțării, vorbirii și scrierii corecte a limbii romîne. Acest aspect al gramaticii lui Tiktin este foarte important. Tiktin dovedește că este preocupat de necesitățile practice. El caută prin toate mijloacele să ajute pe cititori să-și însușească și să folosească cît mai corect limba romînă.

De altfel, această preocupare a lui Tiktin nu apare numai în gramatică. Într-un articol (Arhiva I) se discută pe larg o problemă de ortoepie: formarea genitivelor substantivelor feminine articulate cu articolul enclitic. Este vorba despre articolul *Cărții sau cărței*. Tiktin combate scrierea *cărței* — întrebuințată de unii scriitori și publiciști ai vremii — arătînd că nu este justificată nici de evoluția fonetică, nici de tradiția grafică. Argumentarea lui Tiktin se bazează pe o bună cunoaștere a textelor din diferitele epoci istorice.

De altfel, preocuparea lui Tiktin pentru problemele de ortografie se oglindește și în « Manual de ortografie romînă » (Iași, 1889). Principiile sale ortografice au fost expuse de noi mai sus, atunci cînd am vorbit despre prefața la « Gramatica romînă » (vezi mai sus pag. 54).

Tiktin a combătut pe cei care caută să introducă și să impună cuvinte sau forme noi, fără să țină seama de legile limbii. Astfel, în articolul pomenit de noi mai sus « Viața cuvîntului » (Arhiva I) se arată că formele în *-ciune* ale unor neologisme, forme pe care voiau să le impună puriștii din școala lui Aron Pumnul nu au nici o justificare, întrucît legea fonetică după care *t* + *i* + + *o* > *č* *(titionem = tăciune)* a încetat să mai funcționeze. Tiktin arată că este greșit și în discordanță cu evoluția normală a limbii să aplici la cuvinte nou intrate în limbă legi fonetice care au încetat să mai funcționeze.

Tiktin condamnă de asemenea împrumuturile inutile de cuvinte din limba franceză, condamnînd în același timp și « galomania » claselor exploatatoare și cosmopolite. Această « galomanie » este considerată de Tiktin ca o manifestare a disprețului față de limba noastră națională.

În « Gramatica romînă », aspectul normativ este, după cum spuneam, foarte pronunțat. Astfel, se dă norma de formare a genitiv-dativului feminin singular articulat (G.R., I 56); se combate tendința de a întrebuința în mod abuziv articolul proclitic *lui* în cazul numelor proprii feminine (ib. 71); este combătută tendința « pedanților » de a introduce adjective latine de declinarea a III-a, cu forma invariabilă pentru masculin și feminin menținută în limba

romînă: « nu zicem masc. şi fem. *naţionale*, după cum în zădar s-au încercat unii pedanţi a ne sili să zicem; ci masc. *naţional*, fem. *naţională* » (ib. 81). Exemplele se pot înmulţi; putem spune că aproape în toate situaţiile în care se face simţită trebuinţa, Tiktin caută să stabilească norma de vorbire corectă.

Caracterul normativ lipseşte în « Rumänisches Elementarbuch ». Faptul este uşor de explicat, dacă ţinem seama de aceea că manualul este destinat specialiştilor care vor să se informeze asupra limbii romîne.

★

Cele de mai sus au avut ca scop să scoată în evidenţă cîteva caracteristici pe care le-am socotit esenţiale ale gramaticii lui Tiktin.

Am arătat că autorul a reuşit să dea de cele mai multe ori definiţii valabile ale categoriilor gramaticale. În felul acesta, putem spune că Tiktin a reuşit să evite formalismul.

Am arătat, de asemenea, că Tiktin are un punct de vedere istoric în studiul problemelor de gramatică.

Am arătat, în sfîrşit, că Tiktin este preocupat de stabilirea de norme în vederea unei corecte întrebuinţări a limbii romîne.

Acestea sînt, de altfel, şi principiile de bază pe care autorul am văzut că le expune în prefaţa gramaticii sale. Discuţia noastră a căutat să pună în lumină felul în care aceste principii sînt oglindite în lucrarea lui Tiktin.

Valabilitatea lucrării lui Tiktin constă tocmai în aceea că autorul a ştiut să definească cu precizie situaţiile gramaticale pe baza unui studiu amănunţit al faptelor de limbă, a ştiut să explice diferitele situaţii prin dezvoltarea istorică a limbii, a ştiut să dea norme de folosire a limbii pe baza studiului acestei dezvoltări.

Prin grija pe care a avut-o pentru corecta folosire a limbii romîne, prin grija deosebită pe care a avut-o pentru învăţarea în cît mai bune condiţii a limbii romîne, Tiktin şi-a dovedit patriotismul. Tiktin nu s-a izolat în cercetările sale şi a ştiut să lege ştiinţa de practică.

Acestea sînt motivele pentru care Tiktin se numără printre cei mai de seamă lingvişti ai noştri din trecut.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

IMPORTANŢA METODEI COMPARATIVE ÎN PREDAREA GRAMATICII LIMBII ROMÎNE ÎN ŞCOLILE MAGHIARE

DE

A. FORIS

Urmînd cu fermitate linia marxistă în rezolvarea problemei naţionale, partidul şi guvernul nostru au lichidat regimul de asuprire naţională, aplicat minorităţilor naţionale sub regimul burghezo-moşieresc, au acordat drepturi egale tuturor minorităţilor naţionale, creînd cele mai favorabile condiţii pentru dezvoltarea lor multilaterală prin organizarea şi dezvoltarea învăţămîntului în limbile minorităţilor naţionale. Azi, în Republica Populară Romînă, sînt peste 3.300 de şcoli elementare şi medii şi numeroase instituţii de învăţămînt superior create pentru minorităţile naţionale.

O problemă centrală şi de mare importanţă în aceste şcoli o constituie predarea limbii romîne, deoarece cunoaşterea perfectă a limbii romîne este necesară fiecărui om al muncii din patria noastră, aparţinînd oricărei naţionalităţi. Ea ajută la lichidarea izolării şi neîncrederii din trecut între naţionalităţi, adînceşte legăturile de prietenie ale acestora cu poporul romîn, alături de care ele construiesc socialismul şi luptă pentru apărarea păcii. Cunoaşterea perfectă a limbii romîne de către minorităţile naţionale din Republica Populară Romînă contribuie, în mare măsură, la consolidarea unităţii politico-morale a poporului muncitor din patria noastră, la dezvoltarea economică şi culturală a scumpei noastre patrii.

Profesorii şi învăţătorii care predau limba romînă în şcolile cu limba de predare a minorităţilor naţionale trebuie să muncească în aşa fel, ca elevii să iubească limba romînă, să nutrească sentimente de prietenie şi fraternitate faţă de poporul romîn şi de devotament faţă de scumpa noastră patrie.

Învăţămîntul limbii romîne, în şcolile minorităţilor naţionale din Republica Populară Romînă a obţinut unele succese după reforma învăţămîntului, dar

aceste succese nu sînt încă mulţumitoare. Mai apar multe lipsuri în cunoştinţele de limbă romînă ale elevilor maghiari. Vocabularul lor este încă foarte sărac, mînuirea şi formarea propoziţiilor este limitată. Elevii maghiari nu ştiu să lege bine cuvintele în propoziţii, fac grave greşeli ortografice. Aceste lipsuri provin din faptul că pînă în prezent nu s-a publicat o metodică a predării limbii romîne în şcolile minorităţilor naţionale, iar manualele de limba romînă pentru clasele a VI-a — a X-a ale şcolilor cu limba de predare maghiară nu sînt corespunzătoare.

Necunoscînd metodele şi procedeele cele mai indicate pentru predarea limbii romîne şi în special a gramaticii, profesorii de specialitate din şcolile cu limba de predare maghiară nu pătrund în esenţă problemele de gramatică studiate şi îndrumează greşit pe elevi spre învăţarea pe de rost a definiţiilor şi regulilor gramaticale, neştiind să lege teoria de practică.

Experienţa şcolii sovietice dovedeşte că cea mai bună metodă de predare a gramaticii unei limbi străine este metoda comparativă. Prin confruntarea faptelor şi elementelor gramaticale este înlăturată predarea formală şi învăţarea mecanică a gramaticii unei limbi străine. Această metodă asigură atît participarea activă şi conştientă a elevilor la explicarea regulilor de modificare şi de îmbinare a cuvintelor în propoziţii, cît şi însuşirea lor temeinică, durabilă şi trainică. Astfel, orele de gramatică nu se vor rezuma numai la simple enunţări sau dictări de definiţii. Experienţa bogată a şcolii sovietice dovedeşte că predarea gramaticii unei limbi străine trebuie să se sprijine pe cunoştinţele însuşite de elevi la studiul gramaticii limbii materne. Profesorul sau învăţătorul trebuie să folosească metoda comparativă, fără a transforma lecţiile într-un studiu de gramatică comparată. El trebuie să folosească definiţiile şi regulile de gramatică a limbii materne pentru explicarea fenomenelor gramaticale ale limbii străine, acolo unde acestea corespund, şi să concentreze atenţia elevilor asupra a ceea ce este esenţial în studiul gramaticii, asupra regulilor de modificare şi de îmbinare a cuvintelor în propoziţii, întărind aceste reguli cu exemplele necesare.

Pentru explicarea gramaticii limbii romîne e necesar ca profesorul de specialitate din şcolile maghiare să scoată în evidenţă fenomenele gramaticale specifice limbii romîne, sprijinindu-se atît pe asemănările cît şi pe deosebirile care există între limbile romînă şi maghiară. Pentru a face posibilă aplicarea acestei metode, profesorul de limba romînă trebuie să cunoască şi să studieze construcţiile gramaticale ale ambelor limbi.

La studiul gramaticii limbii materne, elevii maghiari au învăţat, de exemplu, că posesiunea în limba maghiară se exprimă:

sau cu ajutorul pronumelor posesive: *enyém, tied, övé, mienk, tietek, övék, enyéim, tieid, övéi, mieink, tieitek, övéik;*

sau cu ajutorul sufixelor posesive personale: *-m, -d, -a, -e, -ja, -je, -nk, -tok, -tek, -tök, -uk, -ük, -juk, -jük, -aim, -eim, -aid, -eid, -ai, -ei, -jai, -jei,*

-aink, -eink, -jaink, -jeink, -aitok, -eitek, -jaitok, -jeitek, -jaik, -jeik, -aik, -eik.

De exemplu: a ceruza *az enyém* = creionul este al meu (*az enyém* este pronume posesiv). A ceruzám piros = creionul meu este roşu (*-m* este sufix posesiv personal şi se leagă de substantivul respectiv).

Cu metoda directă a fost foarte greu de explicat elevilor maghiari, cînd se întrebuinţează *pronumele posesiv* şi cînd se întrebuinţează *adjectivul posesiv* în limba romînă. Elevii maghiari au învăţat numai formal, în mod mecanic, definiţiile pronumelui posesiv şi ale adjectivului posesiv, fără să poată folosi cunoştinţele teoretice în practică. Dar, sprijinindu-se pe cunoştinţele însuşite la studiul gramaticii limbii maghiare, profesorul de limba romînă le poate uşor explica elevilor maghiari că:

1. În limba romînă, ca şi în limba maghiară, pronumele posesiv ţine locul persoanei care posedă anumite lucruri sau fiinţe. De exemplu, în propoziţia: fratele meu este tractorist, *al tău* este strungar = Testvérem traktorista, *a tied* esztergályos, *al tău* este persoana care posedă ceva şi exprimă şi obiectul posedat (fratele este pronume posesiv, în limba maghiară *a tied* este la fel birtokos névmás=pronume posesiv.)

2. În limba romînă, spre deosebire de limba maghiară, cînd pronumele posesiv stă pe lîngă un substantiv lămurindu-l întocmai ca un adjectiv, se numeşte adjectiv posesiv. În limba maghiară în acest caz, posesiunea se exprimă cu ajutorul sufixelor posesive personale (birtokos személyragokkal). De exemplu în propoziţia: fratele *meu* este tractorist = Testvér*em* traktorista, *meu* este un pronume posesiv cu funcţie de adjectiv, lămurind înţelesul substantivului fratele; *-m* din cuvîntul *testvérem* este sufixul posesiv personal (birtokos személyrag).

Desigur că aceste asemănări şi deosebiri în ceea ce priveşte pronumele posesiv şi adjectivul posesiv, fiind cunoscute de profesorul de limba romînă, uşurează mult predarea şi explicarea pronumelui posesiv şi a adjectivului posesiv în limba romînă în şcolile cu limba de predare maghiară, iar în felul acesta, elevii maghiari înţeleg mai uşor particularităţile limbii romîne şi le însuşesc în mod conştient.

PREDAREA ALTERNANȚEI SUNETELOR ÎN LIMBA RUSĂ

DE

S. BUCIUM

În predarea limbii ruse, pronunțarea corectă a elevilor trebuie să-l preocupe în permanență pe profesor. Aceasta nu se întîmplă însă totdeauna, de aceea unii elevi, deşi au un bagaj de cîteva sute de cuvinte ruseşti şi stăpînesc mulțumitor o serie de reguli de gramatică rusă, cu greu pot fi înțeleşi de un interlocutor neavertizat. De asemenea necunoaşterea sau neînsuşirea regulilor ortoepice ale limbii ruse împiedică pe elev să înțeleagă el însuşi limba rusă vorbită corect, deoarece ea nu seamănă cu ceea ce s-a deprins el să rostească.

Predarea ortoepiei ruse se complică prin faptul că ortografia rusă nu oglindeşte întru totul pronunțarea. Spre deosebire de ortografia romînă care are caracter fonetic, adică oglindeşte pronunțarea, (caracter pe care vin să-l desăvîrşească noile norme ortografice, aprobate prin H.C.M. din 5 octombrie 1953), principiul fundamental al ortografiei ruse este morfologic, ceea ce determină scrierea uniformă a fiecărui prefix, sufix sau rădăcină, indiferent de pronunțarea lor în diferite situații. Astfel, prefixul romînesc de origine latină *des-* înaintea consoanelor surde (*f*, *k*, *č*, *h*, *p*, *s*, *ş*, *t*, *ț*) se pronunță şi se scrie *des*; iar înaintea consoanelor sonore (*b*, *d*, *g*, *ğ*, *j*, *v*, *z*), a sonantelor (*l*, *m*, *n*, *r*) şi a vocalelor se pronunță şi se scrie *dez*: comparați scrierea diferită, conformă pronunțării, a aceluiaşi prefix în cuvintele *dezvolta*, *dezlega*, *dezarma*, *dezinteres* şi *descompune*, *deschide*, *descifra*, *desface*, *desprinde destăinui*. În ortografia rusă, conform principiului morfologic, prefixul *c*, de pildă, se scrie la fel în toate cuvintele în componența cărora intră, indiferent de felul în care se pronunță: astfel, în cuvintele *спеть*, *скинуть*, *стереть* pronunțarea prefixului coincide cu scrierea lui; în cuvîntul *сбежать* însă, se

pronunță (în fața consoanei sonore *б*) *з*. În cuvîntul *сжать*, conform regulilor ortoepice ale limbii ruse grupa de consoane *сж* se pronunță ca un *ж* lung, iar în cuvîntul *сшить* grupa *сш* sună ca un *ш* lung; în toate aceste cazuri se păstrează aceeași scriere a prefixului *с*.

Principiul fonetic al scrierii în limba maternă determină faptul că elevii noștri sînt obișnuiți cu citirea «literală» a textului; de aceea la ei pronunțarea cuvintelor rusești oglindește de multe ori în mod fidel scrierea, după modelul limbii române.

Iată de ce, de la primii pași ai studiului limbii ruse, imediat după ce au învățat sunetele și literele rusești, elevii trebuie deprinși cu faptul că între sunet și literă nu există totdeauna deplină concordanță, că literele servesc la redarea sunetelor și nicidecum nu determină pronunțarea lor, deoarece sunetele, limba vorbită, au existat cu mult înaintea literelor, a limbii scrise; în sfîrșit, că sunetele, unindu-se în cuvinte, suferă anumite schimbări.

Sunetul în timpul vorbirii nu e articulat izolat, ci e legat de sunetele vecine. Articulațiile sunetelor vecine se influențează reciproc. Schimbările suferite de sunete în cursul vorbirii se numesc schimbări de poziție sau combinatorii. Ele sînt rezultatul poziției sunetului față de sunetele vecine sau față de accent, la sfîrșitul cuvîntului sau la începutul lui.

Explicînd elevilor schimbările combinatorii ale sunetelor rusești, profesorul se poate baza pe fenomene similare din limba română, arătînd totodată deosebirile existente între regulile ortoepice ale celor două limbi, deosebiri care deseori formează cauza principală a greșelilor de pronunțare ale celor ce învață limba rusă.

Una din schimbările combinatorii cele mai răspîndite nu numai în limba rusă, ci și în limba română, este asimilarea sunetelor. Asimilare în fonetică se numește procesul prin care un sunet devine mai mult sau mai puțin asemănător cu un sunet vecin. Exemplul clasic de asimilare în limba rusă îl constituie asurzirea consoanelor sonore (*д*,*в*,*г*,*б*,*ж*,*з*) înaintea consoanelor surde (*к*, *п*, *с*, *т*, *ф*, *х*, *ц*, *ч*, *ш*,) și sonorizarea consoanelor surde în fața celor sonore. Se știe că din aceste 15 consoane, 12 formează perechi:

б-п г-к ж-ш
в-ф д-т з-с

astfel încît pronunțarea a două consoane care alcătuiesc o asemenea pereche se deosebește numai prin participarea sau neparticiparea vibrației coardelor vocale. Asurzirea unei consoane sonore constă în pronunțarea consoanei respective astfel ca la emiterea ei să nu vibreze coardele vocale. Sonorizarea unei consoane înseamnă pronunțarea ei cu participarea vibrației coardelor vocale. Astfel, în cuvîntul *сказка* consoana sonoră *з*, sub influența consoanei surde imediat următoare, se pronunță ca *с*, devenind și ea surdă (comparați rădăcina acestui cuvînt în cuvintele *сказать рассказы*), iar în cuvîntul

сделать consoana *с* (reprezentînd un prefix) se sonorizează şi se pronunţă ca *з* sub influenţa consoanei sonore care urmează.

Explicînd asurzirea şi sonorizarea sunetelor în limba rusă, profesorul poate arăta că aceste fenomene au loc şi în limba romînă. Astfel, limba romînă cunoaşte asurzirea consoanei *b*, adică pronunţarea ei ca *p*, de exemplu în cuvintele *observ*, *obşte*, *subscrie*, *subteran*, *subţire* şi altele. Limba romînă cunoaşte şi sonorizarea, de exemplu pronunţarea lui *t* ca *d* cînd după el urmează o consoană sonoră *totdeauna*, *totdeodată*, *batjocură*; pronunţarea lui *s* ca *z* în aceeaşi poziţie: *dezghioca*, *dezvăţa*, *dezvolta* (formate cu prefixul *des-*).

În acelaşi timp, profesorul va trebui să arate elevilor deosebirea care există în această privinţă între regulile ortoepice ale limbii ruse şi romîne. Astfel, în limba rusă, sonorizarea consoanelor surde nu are niciodată loc înaintea consoanei sonore *b*, înaintea sonantelor (*л*, *м*, *н*, *р*) şi înaintea vocalelor; de exemplu consoana *с* nu se pronunţă niciodată ca *з* în cuvintele: *свет*, *свой*, *связь*, *слой*, *смолчать*, *снаряд*, *срыв*, *совет*, *существо* etc. În limba romînă în toate aceste poziţii consoana surdă poate deveni sonoră *(dezvăţa, dezmierda, dezumfla)*. Acest fapt determină o serie de greşeli de pronunţare ale elevilor noştri: foarte des ei pronunţă *звет*, în loc de *свет*, *звой* în loc de *свой*, *бугва* în loc de *буква*, *огно* în loc de *окно*, *гнига* în loc de *книга* etc. Numai arătîndu-le cauza acestor greşeli — şi anume influenţa ortoepiei limbii materne — îi putem ajuta să le evite.

Un alt caz de asimilare, caracteristic pentru limba romînă şi contrar regulilor ortoepice ale limbii ruse şi pe care elevii noştri trebuie să-l evite în pronunţarea cuvintelor ruseşti, este asimilarea consoanei dentale *n* de către consoana care urmează. Pe cînd în limba rusă consoana *н* trebuie pronunţată totdeauna ca o dentală (prin atingerea vîrfului limbii de dinţii superiori), în limba romînă ea suferă o serie de schimbări de poziţie. Astfel, înaintea bilabialelor *p*, *b* consoana *n* din dentală devine şi ea bilabială şi se pronunţă ca *m*; de aceea prefixul *în-* devine *îm-* în cuvinte ca *împăca*, *împărţi*, *împiedica*, *îmbuna*, *îmbelşugat*, *îmblînzi* (comparaţi cu cuvintele: *îndatora*, *înlătura*, *întinde* ş.a.). Înaintea velarelor *k*, *g* consoana *n* din dentală devine velară; astfel, în cuvintele *încălzi*, *înconjura*, *îngîndurat*, *îngheţat*, *bancă*, *rang* pronunţăm de obicei pe *n* nu prin atingerea vîrfului limbii de dinţii superiori, ci, la fel ca pe *k*, *g*, prin atingerea părţii posterioare a limbii de vălul palatului. Sub influenţa acestei din urmă schimbări combinatorii a consoanei *n*, elevii noştri de multe ori pronunţă un *n* velar în cuvintele ruseşti *банк*, *гонки*, *оттенки*, *приманка*, *тонкий* ş.a. — ceea ce sună greşit în limba rusă.

Fenomenul opus asimilării este disimilarea sunetelor. Disimilarea este procesul prin care din două sunete alăturate, asemănătoare în unele privinţe, unul îşi pierde asemănarea cu cel de al doilea. Acest fenomen are loc, de pildă în cuvintele *мягкий*, *лёгкий*, în care întîlnim grupate două consoane

explozive velare, *k, e*; aici exploziva *г* înaintea explozivei *k* se schimbă în fricativa *x* (tot velară)[1] (comparaţi cu forma scurtă a acestor adjective *мягок, лёгок* în care *г, k*, nefiind alăturate, rămîn neschimbate).

Disimilarea este puţin răspîndită atît în limba rusă, cît şi în limba romînă. Prin disimilare se explică aspectul fonetic pe care-l are în prez entcuvîntul *mărunt*, care provine din *mănunt* » (comparaţi cu « amănunt »); din două sunete identice *n*, unul s-a transformat în *r*.

O altă schimbare combinatorie, caracteristică pentru limba rusă, este asurzirea consoanelor sonore la sfîrşitul cuvîntului: *лоб, срыв, флаг, рад, вёз, нож* se pronunţă *лоп, срыф, флак, рат, вёс, нош*. Aici nu e vorba de asimilare deoarece asurzirea nu are loc sub influenţa unui sunet alăturat. De exemplu, în verbul *везти* consoana sonoră *з* se pronunţă ca *с* datorită asimilării ei de către consoana următoare *т*; în altă formă a aceluiaşi verb, *вёз*, are loc asurzirea lui *з* nu ca rezultat al asimilării, ci datorită poziţiei sale la sfîrşitul cuvîntului.

Profesorul va putea atrage atenţia elevilor asupra faptului că fenomenul acesta nu caracterizează limba romînă, unde opoziţia consoanelor surde şi sonore slujeşte la distingerea sensului cuvintelor: *pod-pot, cad-cat, rîd-rît, vînd-vînt, fag-fac, sug-suc, crab-crap, naz-nas, roz-ros* etc.

O schimbare combinatorie caracteristică pentru vocalele limbii ruse este reducerea vocalelor neaccentuate. Acest fenomen se datoreşte faptului că accentul în limba rusă este expirator, avînd o mare putere centralizatoare; de aceea forţa expiratorică a aerului ieşit din plămîni se concentrează mai mult asupra vocalei accentuate în dauna vocalelor neaccentuate.

În limba rusă vocalele *u, ы, y*, cînd nu sînt sub accent, suferă o reducere cantitativă, adică sînt mai scurte şi mai slabe fără a-şi schimba însă calitatea; comparaţi pronunţarea acestor vocale în poziţie accentuată şi neaccentuată; *иглы* (pl.), *игла́* (sing.), *дым — дымово́й, у́гол — уголо́к*. Vocalele *a, e, o* în poziţie neaccentuată suferă o reducere atît cantitativă cît şi calitativă; comparaţi pronunţarea lor sub accent şi în poziţie neaccentuată:

сад — садово́й (*a* se pronunţă ca un sunet scurt, intermediar între *a* şi *ă*)
вёз — везу́ (*e* se pronunţă ca un sunet scurt, intermediar între *e* şi *i*)
горы (pl.) *— гора́* (*o* se pronunţă ca un *a* scurt).

În limba romînă accentul, deşi expirator, are o putere centralizatoare mai mică, de aceea aici are loc numai o reducere cantitativă a vocalelor; în poziţie neaccentuată ele se pronunţă mai scurt şi cu o intensitate mai

---

[1]) La pronunţarea explozivei, organele vorbirii, în cazul de faţă (la velare) partea posterioară a limbii şi vălul palatal, sînt strîns unite, iar aerul expirat din plămîni trebuie să le desfacă, provocînd un efect acustic asemănător unei explozii (*b, p, d, t, g, k*). La pronunţarea fricativei, organele vorbirii sînt numai apropiate, iar aerul, trecînd printre ele, produce un efect acustic de frecare (*v, f, z, s, j, ş, h*).

mică. Comparați pronunțarea vocalei *i* în poziție neaccentuată și sub accent în cuvîntul *inițiativă*, a vocalei *a* în cuvîntul *activitate*.

Schimbările combinatorii dau loc alternanțelor de poziție. Alternanțele de poziție constau în aceea că anumite sunete în anumite condiții fonetice corespund unul altuia, cedează locul unul celuilalt. Astfel, în urma asurzirii consoanelor sonore în fața consoanelor surde sau la sfîrșitul cuvîntului, se formează următoarele alternanțe de poziție:

б-п (*робкий-робок*, *лоб-лба*)
в-ф (*ловкий-ловок*, *срыв-срыва*)
г-к (*ногти-ноготь*, *флаг-флага*)
д-т (*лодка-лодочка*, *рад-рады*)
з-с (*везти-везу*, *вёз-везла*)
ж-ш (*ложка-ложечка*, *нож-ножа*)

Datorită reducerii vocalelor, limba rusă cunoaște alternanța de poziție *о-а* (*вода-воды*).

Nu totdeauna schimbările combinatorii ale sunetelor dau naștere unei alternanțe de poziție. De exemplu în rădăcina cuvintelor *вторник*, *второй*, *повторить* se pronunță totdeauna *ф*, dar o alternanță cu consoana sonoră *в* aici nu se poate constata. Într-o perioadă mai veche de dezvoltare a limbii ruse în aceste cuvinte se pronunța *в* urmat de o vocală, care mai tîrziu a dispărut, lăsîndu-l pe *в* în fața consoanei surde *т*, din care cauză el se pronunță ca *ф*.

În limba romînă putem vorbi de alternanțe de poziție, de pildă, în pronunțarea prefixelor *des-*, *sub-* în fața consoanelor surde și sonore (comparați: *sublinia-subteran*; aici *b* alternează cu *p*).

Alternanțele de poziție ale sunetelor sînt deci condiționate fonetic, ele apar ca un fenomen viu în limbă, rezultat al legilor fonetice vii, care există în limba respectivă în etapa dată de dezvoltare.

Prin aceasta ele se deosebesc fundamental de alternanțele istorice. Acestea, în etapa actuală a dezvoltării limbii respective, nu sînt condiționate fonetic, ci morfologic, adică au loc nu datorită poziției fonetice a sunetului, ci o dată cu însăși schimbarea cuvîntului (declinarea, conjugarea etc.)

De pildă alternanța *д-ж* în cuvintele *стыдить-стыжу* nu se explică prin poziția consoanei *д* în fața vocalei *у*, deoarece există forma *стыду*, dativul substantivului *стыд*. Același lucru e valabil și pentru alternanțele:

т-ч: *светить-свечу* (comparați subst. *свет*, dativ: *свету*
т-щ: *запретить-запрещу* » » *запрет* » *запрету*
с-ш: *отбросить-отброшу* » » *отброс* » *отбросу*
з-ж: *грозить-грожу* » » *гроза* acuzativ: *грозу*

De aici deducem că alternanţele istorice sînt condiţionate de formarea unor anumite forme de cuvînt.

Limba romînă cunoaşte şi ea alternanţe morfologice, de exemplu:

k-č: *fac-faci*
ţ-č: *credinţă-credincios*
g-ğ: *fag-fagi*
n-ņ [1]): *spun-spui*
z-j: *treaz-treji.*

Alternanţele istorice într-o etapă mai veche de dezvoltare a limbii au fost condiţionate fonetic, dar vechile condiţii fonetice au dispărut, iar aceste alternanţe de sunete s-au păstrat prin tradiţie. Alternanţele istorice se oglindesc totdeauna în scris. Ele reprezintă un procedeu morfologic al limbii respective şi formează de fapt un capitol al morfologiei, spre deosebire de alternanţele de poziţie, pe care le studiază fonetica şi ortoepia.

---

[1]) Notăm prin litera *ņ* semivocala *i* (*i* semison).

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

COMUNICAREA PREZENTATĂ DE LINGVISTUL BULGAR PROF. STOIKO STOIKOV LA INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI AL ACADEMIEI R. P. R.

În cadrul schimburilor culturale organizate între ţările de democraţie populară, ţara noastră a avut de curînd ca oaspete pe lingvistul bulgar prof. Stoiko Stoikov, decanul Facultăţii de filologie a Universităţii din Sofia şi conducătorul Secţiei de dialectologie bulgară a Institutului de limbă din R.P. Bulgaria.

În ziua de 10 decembrie 1953 prof. Stoikov a dezvoltat într-o şedinţă a Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. comunicarea intitulată « Unele probleme referitoare la consoanele palatale din limba bulgară literară ». Comunicarea reprezintă de fapt numai fragmente din lucrarea prof. Stoikov « Consoanele palatale din limba bulgară literară » publicată în « Izvestiia na instituta za bălgarski ezik », cartea I, 1952 (p. 5-61), şi anume introducerea, care cuprinde partea de teorie generală, şi concluziile.

Lucrarea prof. Stoikov este consacrată uneia dintre cele mai importante şi mai interesante probleme ale foneticii limbii bulgare, a cărei tratare este cu atît mai necesară cu cît în privinţa ei există divergenţe esenţiale între diferiţii cercetători ai sistemului fonetic al limbii bulgare literare.

După cum se arată în introducerea comunicării, între lingvişti există divergenţe de păreri şi în ce priveşte numărul consoanelor palatale (moi) din limba bulgară literară, şi în ce priveşte caracterul, întrebuinţarea lor în poziţie finală şi tendinţele de dezvoltare.

În problema numărului consoanelor palatele (moi) din limba bulgară literară, lingviştii se împart în opt grupuri cu păreri diferite, care merg de la admiterea a 20 de consoane palatale pînă la negarea totală a existenţei unor asemenea foneme, cu diverse aprecieri intermediare ale numărului lor: 18, 17, 16, 15, 8, 6. Tot atît de diferite sînt şi părerile asupra numărului de

varietăți pe care le poate avea o consoană în limba bulgară literară (dură și moale, sau dură, muiată și moale), asupra posibilităților de întrebuințare a consoanelor moi la sfîrșitul cuvintelor (negată categoric de unii, admisă de alții pentru anumite consoane), asupra influenței palatalizante suferite de consoane din partea vocalelor *e*, *i* și asupra tendințelor de dezvoltare a consoanelor moi în limba bulgară literară.

Cauza principală a tuturor acestor divergențe este considerată de prof. Stoikov poziția teoretică deosebită la diferiții lingviști citați. De aceea o mare parte din lucrarea sa — și tocmai aceasta a constituit obiectul comunicării — e consacrată lămuririi unor probleme de ordin teoretic general, referitoare la modul de articulare a consoanelor moi și la particularitățile lor acustice și fonematice.

Prof. Stoikov distinge trei tipuri de consoane: dure, moi (palatale) și muiate (palatalizate). Consoanele muiate formează, după particularitățile de articulare, două grupuri: consoane cu un singur loc principal de articulare, aflat parțial la palatul tare, și consoane cu două locuri de articulare; consoanele aparținînd primului tip sînt considerate de obicei varietăți ale consoanelor dure articulate prin mutarea condiționată a locului de articulare numai parțial la palatul tare, pe cînd consoanele din al doilea grup, avînd un loc suplimentar de articulare, sînt considerate uneori combinații de consoane dure cu *j*. Consoanele dure și moi sînt cele două tipuri fundamentale de consoane, care diferă net între ele atît din punct de vedere al articulației (prin locul și prin forța de articulare), cît și din punct de vedere acustic și fonematic. Între consoanele moi și cele muiate nu există însă limite nete acustice și de articulare și de aceea delimitarea lor este uneori destul de dificilă.

Prof. Stoikov arată că cele mai esențiale deosebiri dintre consoanele dure, moi și muiate sînt deosebirile fonematice și din acest punct de vedere în limba bulgară literară există numai două tipuri de foneme consoane: dure și moi.

Trecînd la discutarea problemei fonemului, prof. Stoikov insistă asupra faptului că fonemul se deosebește numai prin particularitățile lui auditive și de articulare care sînt simțite de vorbitori în limba lor maternă. Articularea și valoarea fonematică nu coincid întru totul ca puncte de vedere pentru deosebirea sunetelor, deoarece fonemul este realizat sub forma unei serii întregi de variante, dintre care una singură, varianta fundamentală, se identifică practic cu fonemul, în timp ce celelalte variante, poziționale, deși diferă într-o oarecare măsură din punct de vedere al articulării, nu sînt simțite de vorbitori în limba lor maternă ca sunete deosebite.

În continuare, comunicarea se ocupă de elementele care trebuie avute în vedere în definirea sistemului de foneme al unei limbi. Prof. Stoikov enunță în primul rînd o serie de principii de ordin teoretic general: sistemul fonetic al limbii, importanța laturii acustice, limitarea poziționlă și condiționarea

fonetică a sunetelor, existența alternanțelor fonetice din morfologie și formarea cuvintelor, luarea în considerație a materialului lingvistic actual, a tuturor cuvintelor dintr-o limbă, indiferent de originea sau de numărul limitat al cuvintelor care conțin un anumit fonem, și, în sfîrșit, luarea în considerație a sunetelor obiectiv existente și nu a posibilităților teoretice de formare a lor. Pe lîngă aceste principii teoretice generale, la stabilirea sistemului de foneme al unei limbi este necesar uneori să se țină seama și de particularitățile ortografice ale limbii respective. Acest lucru este necesar, de pildă, în discuția asupra consoanelor moi din limba bulgară literară, întrucît redarea lor imperfectă în ortografia bulgară le ascunde, pentru bulgarii știutori de carte, caracterul de foneme, de sunete independente. În ortografia bulgară consoanele moi se notează prin litera consoanei dure corespunzătoare și litera vocalei următoare: *бял* « alb » (pronunțat *б'ал*), *ням* « mut » (pronunțat *н'ам*); de aceea deosebirea dintre cuvinte ca *бял* « alb », *бал* « bal » pare a sta în vocalele *а* și *я*, și nu în consoana *b'-b*, cum este în realitate.

În urma unor ample cercetări de fonetică experimentală, ale căror rezultate sînt prezentate cu palatograme și discuții în partea de lucrare necuprinsă în comunicare, și pe baza considerațiilor teoretice generale expuse în introducere, prof. Stoikov ajunge la concluzia — cu care își încheie comunicarea — că numărul consoanelor palatale din limba bulgară literară este de 16: opt cu un singur loc de articulare, la palatul tare (*j̑, k', ǵ, t', d', ń, l', ŕ*) și opt cu două locuri de articulare: unul la buze sau la alveole, iar celălalt la palatul tare (*p', b', m', f', v', s', z', ţ'*). Toate aceste consoane moi, cu excepția lui *j̑*, au și corespondente dure.

După întrebări referitoare la lămurirea unor probleme de amănunt, s-au deschis discuțiile, la care au participat acad. E. Petrovici, prof. D. Macrea, director al Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R., acad. I. Iordan, acad. Al. Rosetti și prof. Al. Graur, membru corespondent al Academiei R.P.R.

Vorbitorii au subliniat interesul comunicării, care atinge probleme mult discutate și în lingvistica romînească: problema consoanelor dure și moi și, legată de aceasta, problema diftongilor. Dacă în privința poziției finale majoritatea lingviștilor romîni este de acord că limba noastră are foneme consoane dure și moi (*ar-ar'*), în privința interiorului cuvintelor părerile diferă. În general, s-a considerat și se consideră că între cuvinte ca *teacă-tacă* deosebirea stă în vocale: diftongul *ea* și vocala *a*. Acad. E. Petrovici a arătat însă în studiul său « Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă » [1] că în realitate avem a face cu opoziții între consoane: *t'* și *t* (*t'acă-tacă*), și că deci limba romînă nu are diftongi veritabili. Problema a fost discutată și la dezbaterile asupra « Proiectului de Gramatică a limbii romîne » din 6

[1] « Studii și cercetări lingvistice », vol. I, 1950, fasc. 2, p. 172—232.

februarie 1953 şi continuă să rămînă în discuţie, laboratorul de fonetică experimentală al Institutului avînd ca primă sarcină în plan studierea diftongilor.

În discuţii s-a remarcat de asemenea interesul general teoretic al lucrării, care combină armonios metoda istorică, metoda fonologică şi cea experimentală, accentuîndu-se importanţa acordată laturii auditive în determinarea fonemului, precum şi importanţa luării în consideraţie a sistemului limbii. S-a discutat posibilitatea de a se face legătură între fonologie şi fondul principal de cuvinte în problema perspectivelor pe care le au fonemele existente într-un număr de cuvinte de origine străină dinafara fondului principal sau ocupînd un loc redus în acesta. Pe baza tezelor teoretice din comunicare s-au putut trage şi unele concluzii referitoare la fonetica istorică a limbii romîne.

În răspunsul la discuţii, prof. Stoikov a insistat asupra necesităţii de a se aprecia just importanţa problemei acustice şi a problemei articulării, arătînd că, după cum nu trebuie supraevaluată nici importanţa foneticii experimentale, care nu poate rezolva totul, tot astfel nu trebuie supraevaluată nici importanţa audiţiei. Practica dovedeşte că oamenii nu aud propriu-zis sunetul concret, ci raportează cele auzite la pronunţarea lor; de aceea un bulgar nu distinge cele două sunete *h* din limba cehă—*h* laringal şi *h* velar — şi tot de aceea membrii aceleiaşi familii pot percepe ca un singur fonem sunete realizate cu totul altfel: *l* şi *ļ* (exemplul este dat din graiurile bulgăreşti unde cuvîntul *l'el'a* [*леля*] > *ļeļa*). În ceea ce priveşte problema dacă sunetele din cuvinte de origine străină fac parte din sistemul de foneme al limbii respective, prof. Stoikov crede că nu e nevoie ca aceste cuvinte să aparţină fondului principal; ca argument citează pătrunderea în slava comună a fonemului nou *f* prin cuvinte greceşti care n-au intrat în fondul principal.

În încheierea şedinţei, atît oaspetele, cît şi acad. E. Petrovici, care a condus şedinţa, au subliniat existenţa a numeroase probleme identice în lingvistica romînă şi cea bulgară. În legătură cu această constatare, prof. Stoikov exprimă dorinţa lingviştilor bulgari de a colabora cu lingviştii romîni la studierea problemelor istoriei şi evoluţiei celor două limbi, lucru pe deplin posibil în condiţiile strînsei prietenii şi colaborări dintre statele de democraţie populară.

M. G.

DICȚIONARUL ÎNTR-UN VOLUM AL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE

În planul de lucru al Institutului de lingvistică pe anul 1954 figurează între alte lucrări lexicografice şi dicţionarul într-un volum al limbii romîne literare contemporane. Nevoia unei asemenea lucrări s-a făcut simţită încă de multă vreme în ţara noastră, şi a fost accentuată de creşterea avîntului cultural în anii puterii populare.

Dicţionarul într-un volum va apărea concomitent cu dicţionarul limbii romîne literare contemporane în patru volume. Acesta din urmă tratează cuvintele limbii romîne literare contemporane pe larg, indicînd toate sensurile, expresiile, proverbele şi termenii speciali în care se găsesc aceste cuvinte, ilustrîndu-le totodată cu bogate exemplificări din literatura noastră politică, beletristică, populară şi tehnică. Spre deosebire de dicţionarul în patru volume, în dicţionarul mic extinderea dată tratării fiecărui cuvînt este mai restrînsă. Acest lucru este conform cu scopul dicţionarului, destinat maselor largi de elevi, studenţi, muncitori şi funcţionari dornici de a se informa repede şi precis asupra noţiunilor care nu le sînt încă clare sau pe care nu le înţeleg. Dicţionarul într-un volum, deşi va avea proporţii mai reduse decît dicţionarul în patru volume, cuprinde, ca şi acesta, şi termeni întrebuinţaţi mai rar, termeni tehnici şi cuvinte din domenii de specialitate ca: economie politică, istorie, botanică, geografie etc.

Deosebirea esenţială faţă de dicţionarul limbii romîne literare contemporane în patru volume constă în faptul că, pe lîngă caracterul mai restrîns al definiţiilor, dicţionarul într-un volum elimină sensurile prea rare, învechite sau prea speciale care, în dicţionarul în patru volume sînt lucrate pe baza atestării lor în texte literare. În dicţionarul într-un volum nu se lucrează nici expresiile şi locuţiunile de mai mică circulaţie. Astfel, în dicţionarul într-un volum nu se dă la cuvîntul APARAT sensul de « pompă, strălucire care

însoţeşte desfăşurarea unei ceremonii », care figurează în dicţionarul în patru volume ca franţuzism rar. De asemenea nu se dă sensul de « evantai » la cuvîntul APĂRĂTOARE, sens care figurează în dicţionarul în patru volume ca învechit. Nu se tratează abstractele verbale, participiile, diminutivele, augmentativele şi numele de agent care nu îmbogăţesc conţinutul cuvîntului de la care derivă. Astfel nu sînt tratate cuvintele CĂPĂTUIRE de la a « căpătui », CĂPTUŞIRE de la a « căptuşi », CĂPIAT de la a « căpia », APĂRAT de la a « apăra », CĂPŞOR de la « cap », CĂPICIOARĂ de la « căpiţă », ADUNĂTOR de la a « aduna » etc. De asemenea se renunţă la nuanţele de sens menţionate în dicţionarul în patru volume şi se contopesc sensurile apropiate ale aceluiaşi cuvînt, astfel încît cititorul să găsească fără dificultate sensurile de bază ale cuvîntului care îl interesează. De exemplu, cuvîntul APĂSA este tratat în dicţionarul în patru volume în felul următor:

> **APĂSÁ**, *apăs*, vb. I. 1. Tranz. A se lăsa cu toată greutatea asupra unui lucru, a presa (cu putere). *I se părea că tavanul o apasă, pereţii casei o striveau.* BART, E. 250. ○ Absol. *Soacra mă mînă să ţăs. Eu mă duc la sul s-apăs.* JARNIK-BÎRSEANU, D. 178. ○ Fig. *Singurătatea îl apăsa dureros, dar durerea lui era dulce ca mierea acestei lumini de primăvară.* C. PETRESCU, R. DR. 27. ○ (Cu arătarea instrumentului acţiunii). *Apăsă cu mîna capul bolnavului.* ŞEZ. I 59. ○ (Complementul instrumental devine complement direct). *Îşi alipi mîinile de tîmple, le apăsă şi clătină capul.* DUMITRIU, B. F. 81. *Gîndind că dorm, şireato, apeşi gura ta de foc Pe ai mei ochi închişi ca somnul.* EMINESCU, P. 26. ○ Intranz. *Apăs pe buton.* ○ Fig. *La ora cinci dimineaţa, cînd întunericul de iarnă mai apasă peste munţi, greoi şi compact, peisajul fantastic al Roşiei Montane începe să se anime.* BOGZA, Ţ. 49 ● (Despre obiecte) A fi prea greu (de purtat) pentru cineva. *Zeaua nu mă-ndeasă, Şaua nu m-apasă.* ALECSANDRI, P. P. 63.
>
> 2. Intranz. Fig. (Cu privire la un cuvînt, o frază etc.). A rosti răspicat şi tare, a sublinia prin pronunţare. *Directorul terminase, apăsînd pe ultimul cuvînt.* ○ (Eliptic) *Du-te, apăsă el, pleacă acum şi nu mai aştepta.* PREDA, Î. 165.
>
> 3. Tranz. A oprima, a asupri, a împila. *Streini prinţi... ne apăsară.* ALEXANDRESCU, M. 23. ● A chinui, a înăbuşi, a copleşi. *Griji te-apasă.* TOMA, C. V. 465. *O arşiţă mă apăsa.* SADOVEANU, N. F. 73. *O greutate îmi apăsa inima.* NEGRUZZI, I 54. ○ Absol. *Căldura albă a soarelui apăsa.* PREDA, Î. 149.

Iar în dicţionarul mic acelaşi cuvînt este explicat astfel:

> **APĂSÁ**, *apăs*, vb. I. 1. Tranz. şi intranz. A presa (cu putere). *Apăs pe buton.* ● Intranz. Fig. A accentua în vorbire un cuvînt, o frază etc. *Conferenţiarul termină, apăsînd pe*

ultimul cuvînt. 2. Tranz. Fig. A asupri, a oprima. *Acele milioane, ce în grămezi luxoase Sînt strînse la bogatul, pe cel sărac apasă.* EMINESCU, O. I 59.

Termenii tehnici şi ştiinţifici definiţi în dicţionarul în patru volume prin cuvinte din domeniul respectiv de specialitate sînt trataţi în dicţionarul mic într-un stil accesibil unui mare număr de cititori. Astfel, în dicţionarul în patru volume, cuvîntul ABACĂ e definit în modul următor: « Tăblie de piatră, de diferite forme şi mărimi, pusă între capitelul unei coloane şi arhitrava pe care o susţine » iar în dicţionarul într-un volum: « Tăblie de piatră, care formează partea superioară a capitelului unei coloane ».

Deoarece dicţionarul într-un volum e destinat marelui public, caracterul său normativ este mai accentuat. Nu se menţionează formele gramaticale şi variantele nerecomandabile ci numai cele indicate de noul îndreptar ortografic. Astfel, nu se dă varianta fonetică şi lexicală CĂPCÎN la cuvîntul « căpcăun » sau COPIŢĂ la cuvîntul « căpiţă ».

Pentru a ajunge la proporţiile unui singur volum, uşor accesibil şi uşor de mînuit, în dicţionar se ilustrează prin exemple, numai cuvintele şi sensurile pentru înţelegerea cărora exemplificarea este indispensabilă. De pildă, nu se exemplifică sensul principal al cuvîntului APĂ: « Lichid transparent şi incolor care, în stare pură, este o combinaţie de oxigen şi hidrogen » dar, pentru a fi înţeleasă definiţia, se ilustrează subsensul: « Cantitate limitată din acest lichid » cu exemplul: *A clăti rufele în două ape.*

În jurul acestor principii care călăuzesc redactarea dicţionarului mic au avut loc două dezbateri în cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti, la care a participat colectivul de revizie al dicţionarului în patru volume şi întregul colectiv care lucrează la redactarea dicţionarului într-un volum. Ambele dezbateri s-au făcut pe baza unor machete redactate, revizuite şi discutate anterior în cadrul colectivului dicţionarului într-un volum. În această formă machetele au fost date spre studiu direcţiei şi colectivului de revizie de la dicţionarul în patru volume. Discuţiile din cadrul dezbaterilor s-au dus în jurul unor probleme de bază ca: scopul şi destinaţia dicţionarului, proporţiile lui, cuvintele pe care trebuie să le cuprindă cît şi proporţia între extinderea tratării acestor cuvinte. Unii tovarăşi au fost de părere să nu se lucreze în dicţionarul într-un volum toate cuvintele care figurează în dicţionarul mare. S-a propus scoaterea unor cuvinte cu ANTIINTELECTUALISM, ANTIREALIST, ALBII (a lua forma unei albii) care au o circulaţie restrînsă fiind uneori atestate de un singur text. Alţi tovarăşi au propus ca exemplele din autori, uneori lungi, alteori repetate din dicţionarul în patru volume, să fie înlocuite cu exemple personale. În lumina experienţei lexicografice sovietice s-a renunţat la această propunere arătîndu-se importanţa exemplificării cuvintelor cu texte

literare şi deci necesitatea unei noi despuieri de texte în acest scop. S-a ajuns de asemenea la concluzia că dicţionarul într-un volum trebuie să reprezinte ca mărime cam a patra parte din dicţionarul mare. Tot în cursul dezbaterilor s-a stabilit caracterul literelor şi semnelor grafice care vor înlesni consultarea dicţionarului. Dezbaterile au accentuat şi faptul că elaborarea dicţionarului trebuie făcută pe baza dicţionarului în patru volume, redactorii avînd sarcina să extragă esenţialul din definiţii, să selecţioneze cu pricepere sensurile, expresiile şi exemplele, ghidîndu-se după dicţionarul rus al lui Ojegov ca şi după alte lucrări lexicografice de valoare.

Tot în dezbateri s-a subliniat faptul că elaborarea dicţionarului este efectuată de un colectiv format mai ales din tinere cadre ştiinţifice. Întregul colectiv este în permanenţă ajutat şi sprijinit în muncă de conducerea institutului care, în urma dezbaterilor, a delegat un consilier ştiinţific care se ocupă numai de problemele ivite în cadrul elaborării dicţionarului.

Deşi colectivul dicţionarului într-un volum s-a constituit abia la 1 octombrie 1953, munca dusă de acest colectiv a dat rezultate rodnice. Pînă la 1 ianuarie a. c. au fost lucrate literele A, B şi C care constituie cam un sfert din dicţionar.

Lucrat pe baza experienţei şi principiilor ştiinţifice ale lexicografiei sovietice dicţionarul într-un volum va fi alături de dicţionarul ortografic, gramatica limbii romîne şi dicţionarul în patru volume o contribuţie însemnată şi utilă la opera de culturalizare a ţării noastre.

M. Iliescu şi V. Şuteu

DIN ACTIVITATEA CERCULUI DE LINGVISTICĂ AL FACULTĂȚII DE FILOLOGIE DIN BUCUREȘTI

Cercul studențesc de lingvistică al Facultății de filologie din București și-a început activitatea în urmă cu trei ani. De atunci și pînă în prezent, în munca pe care a desfășurat-o, colectivul de studenți ajutat de cadrele didactice a repurtat o seamă de succese.

Astfel, în cursul anului trecut, cu ajutorul Rectoratului Universității «C. I. Parhon», împreună cu cercul de literatură a făcut o deplasare la Cluj pentru schimb de experiență cu cercurile științifice de acolo. Deplasarea a permis analizarea metodelor de lucru întrebuințate de cercurile din Cluj.

Trebuie să subliniem ca un succes deosebit faptul că o bună parte a studenților care au lucrat în cadrul cercului au devenit cadre tinere de cercetători științifici la Institutul de lingvistică din București. Amintim că unele lucrări care au fost prezentate în ședințele de lucru vor fi curînd tipărite în revistele de specialitate.

Părțile pozitive din activitatea cercului au fost de altfel subliniate la conferința cercurilor științifice pe capitală, ținută la sfîrșitul anului școlar trecut; cu acest prilej cercul de lingvistică de care ne ocupăm a fost evidențiat pentru rezultatele obținute.

Anul acesta, luînd în considerație lipsurile din activitatea desfășurată în anul școlar trecut, cercul de lingvistică și-a început activitatea cu o ședință în care s-a pus în discuție planul tematic al activității pentru întregul an școlar. S-a urmărit ca planul, întocmit de catedrele de specialitate și de conducerea cercului, să cuprindă probleme legate într-o măsură mai mare de practică, de munca pe care o vor duce studenții după terminarea facultății. În acest sens, s-a dat o atenție deosebită problemelor de limbă romînă contemporană. Astfel, chiar prima comunicare prezentată la cerc, aceea a tov. Petrișor Marin, din anul al III-lea, a tratat, cu material bogat, despre problemele pe care le

ridică întrebuinţarea formelor de pronume personal şi posesiv de persoana a treia *(el-dînsul; lui-său)*.

În altă şedinţă de lucru, tov. Sala Marius, din anul al III-lea, a prezentat, pe baza unor observaţii făcute pe teren, particularităţi de ordin gramatical ale graiului comunei Dorna-Candreni, regiunea Suceava. La această şedinţă a participat, ca invitat, şi tov. decan al Facultăţii de filologie din Sofia, prof. Stoiko Stoikov care ne vizita ţara în cadrul acordului cultural încheiat între ţara noastră şi R.P. Bulgaria.

Comunicarea tov. Stati Sorin, din anul al IV-lea, prezentată de curînd la cerc, a tratat problema verbelor reflexive romîneşti construite cu dativul.

Probleme de limbă romînă contemporană urmăreşte şi tov. Asandei Rodica din anul al III-lea, care studiază schimbarea valorii morfologice a cuvintelor în limba romînă actuală. Tov. Hristea Teodor, tot din anul al III-lea, analizează problema dubletelor în limba romînă contemporană.

Fapte din limba romînă contemporană se vor cerceta şi în comunicarea tov. Niţă Silvia, din anul al IV-lea, care va trata despre influenţa slavă în diferitele graiuri din nord-vestul Transilvaniei.

Limba vorbită, de data aceasta a populaţiei de limbă bulgară, din sudul regiunii Piteşti, şi-a propus să o studieze într-o comunicare viitoare tov. I. Constantinescu, din anul al IV-lea.

Pentru a ajuta munca viitorilor profesori de limbă şi literatură romînă, în planul cercului au fost programate unele probleme de limbă literară. Astfel, tov. Diaconescu Ion, din anul al IV-lea, va trata despre « Vasile Alecsandri şi problemele limbii literare », iar tov. Ghiţu Galina, din anul al IV-lea, va urmări elementele populare şi neologismele din opera lui C. Negruzzi. Tov. Otobîcu Constantin, din anul al IV-lea, va analiza problema raportului dintre lexicul limbii literare şi lexicul graiurilor de pe teritoriul patriei noastre.

Paralel cu şedinţele în care sînt prezentate comunicări şi observaţii personale ale studenţilor asupra diferitelor probleme de limbă romînă, spre a se da o orientare cît mai ştiinţifică activităţii membrilor cercului, s-au ales pentru recenzare o seamă de studii ale lingviştilor sovietici. În alegerea studiilor s-a căutat ca ele să cuprindă probleme generale de îndrumare în diferitele domenii ale lingvisticii.

Urmînd acest principiu, în prima şedinţă a cercului, tov. Stati Sorin, din anul al IV-lea, a prezentat un referat asupra articolului lui B. A. Serebrennikov « Legătura dintre istoria limbii şi dezvoltarea societăţii », iar în altă şedinţă tov. Dobrescu Andreea a prezentat articolul lui R. A. Budagov « Despre fondul principal de cuvinte al limbilor romanice ».

Trebuie reliefat, ca un progres faţă de anul trecut, faptul că referatele ţinute pînă acum, mai ales acel al tov. Stati Sorin, nu au prezentat numai conţinutul unui articol ci au sintetizat tot materialul referitor la problema analizată în articol.

Rezultatele obținute se datoresc muncii perseverente duse de tovarășii amintiți și de alții care, deși nu au făcut încă lucrări, au participat la discuții contribuind astfel la reușita ședințelor cercului. În aceeași măsură însă rezultatele analizate se datoresc și sprijinului deosebit pe care conducerea și membrii cercului l-au primit de la catedra de specialitate. Încă de la începutul activității cercului, fiecare student a lucrat cu un profesor care l-a îndrumat în unele probleme nelămurite. În același timp, ajutorul din partea corpului didactic s-a răsfrînt și în participarea la ședințele de lucru ale cercului a tovarășilor profesori și asistenți (este vorba mai ales de cadrele didactice de la catedra de limbă romînă). În aceeași măsură, prin ajutorul acordat în mobilizarea studenților la ședințele cercului, organizația U.T.M. din facultate a asigurat buna desfășurare a activității cercului.

Activitatea cercului studențesc de lingvistică al Facultății de filologie din București cunoaște însă și un alt aspect.

De cele mai multe ori, ședințele nu sînt destul de bine pregătite în sensul că tovarășii care iau parte — astăzi destul de numeroși față de anul trecut — nu citesc înainte de ședință comunicările sau referatele. Această participare, numai cantitativă, face ca nivelul discuțiilor să fie scăzut din punct de vedere științific. Înafară de cîțiva tovarăși ca Delcev Teodor, student din R.P. Bulgaria, Irjina Smrčkova, studentă din R. Cehoslovacă, din anul al IV-lea, Hristea Teodor, Petrișor Marin, din anul al III-lea, Maidaniuc Tatiana, din anul al II-lea, sînt puțini tovarășii studenți care iau parte în mod activ și susținut la discuții, dovedind astfel o maturizare în felul de a privi anumite probleme. Explicația stă în faptul că majoritatea studenților care participă la ședințele cercului sînt din anul al II-lea și nu au făcut pînă acum studii mai aprofundate de lingvistică. Pentru înlăturarea acestei deficiențe, conducerea cercului, împreună cu catedra de specialitate, a trecut la întocmirea unei bibliografii care să cuprindă studiile de bază necesare unei orientări temeinice.

În ultima vreme s-a observat însă o îmbunătățire calitativă a discuțiilor din acest cerc. În ultima ședință, pe lîngă alte discuții interesante, tovarășii Hristea Teodor și Petrișor Marin au discutat în contradictoriu, bine argumentat, unele păreri ale acad. Iorgu Iordan.

Se observă, pe de altă parte, că majoritatea studenților care lucrează la Institutul de lingvistică nu participă la ședințele de lucru ale cercului pentru a ridica nivelul științific al discuțiilor.

Problemele care au fost sau vor fi discutate în ședințele de lucru ale cercului sînt diferite; ele au fost luate atît din domeniul limbii romîne contemporane cît și din domeniul limbii literare. Diversitatea acestor probleme demonstrează nu numai interesul membrilor cercului pentru anumite probleme de lingvistică, ci și dorința acestora de a aduce o modestă contribuție la studiul acestor probleme. Manifestînd același interes și în ședințele viitoare, membrii cercului de lingvistică al Facultății de filologie din București vor contribui la ridicarea nivelului științific al cercului.

Marius Sala

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Literatura noastră clasică I

Studii literare,

ESPLA, 1953.

Creaţia marilor noştri clasici e o contribuţie însemnată la dezvoltarea limbii şi a literaturii naţionale. Culegerea de studii cu titlul de mai sus, pune în lumină importanţa acestei contribuţii, analizînd aspectele caracteristice ale operei unor scriitori de frunte ai literaturii noastre.

O trăsătură comună a acestor studii o constituie sublinierea interesului clasicilor pentru valorile expresive ale limbii populare, ale literaturii folclorice. Pe temeiul acestor valori, printr-o prelucrare originală a limbii vorbite, scriitorii au lărgit capacitatea stilistică a limbii comune. În funcţie de conţinutul de idei al operelor lor, scriitorii modelează exprimarea scrisă pentru a construi imagini plastice, sugestive.

Studiile adunate în această culegere pot fi grupate pe categorii de probleme. De aceea nu vom urma ordinea dată în sumar, ci problemele esenţiale ce se desprind din aceste studii în legătură cu limba literară. Astfel, în opera unor scriitori se reflectă cu putere limba vorbită ca mijloc de tipizare. La Caragiale şi Creangă stilul oral imprimă o puternică notă de originalitate prozei lor artistice. În « *Caragiale şi alegerile din trecut* », acad. G. Călinescu arată cum scriitorul, printr-o justă întrebuinţare a elementelor lexicale luate din limba vie, reuşeşte să contureze eroi reprezentativi, acţiuni şi atitudini concludente în ceea ce priveşte moravurile electorale burgheze. Eroii săi se demască singuri prin replici sentenţioase, bombastice, prin fraze de circumstanţă, proprii retoricii goale a partidelor politice ale vremii: « Farfuridi are specialitatea sentinţelor definitive şi tăioase: « *trădare să fie . . . dar s-o ştim şi noi . . . Am repetat cu strămbunii noştri, cu Mihai Bravul şi Ştefan cel Mare: iubesc trădarea . . . dar urăsc pe trădători.* » (pag. 8-9). Caţavencu apare ca un personaj lipsit de scrupule care « răcneşte intimidînd auditoriul, fără raport la conţinut. Specialităţile care îl fac plăcut cercului burghez sînt sentimentalismul, entuziasmul, expansiunea, patosul: «*Venerabile, neică Zahario! în împrejurări ca acestea . . . micile pasiuni trebuie să dispară.* » (pag. 10). Mentalitatea lui Trahanache, intenţiile lui Tipătescu, şiretenia Zoei se văd clar din acţiunile lor redate cu o precizie şi plasticitate de maestru. Chiar grupuri de indivizi legaţi între ei prin interese de partid sînt prinşi în imagini sugestive. Întrunirea politică din « O scrisoare pierdută » e elocventă căci ea « este de tot hazul. Se aplaudă la cuvintele izolate: — *Economică . . . Bravo! — Administrativă... — Bravo. — Şi... şi . . . — Bravo ! — Bravo !* » (pag. 24).

Realismul critic al operei lui Caragiale se bizuie în mare măsură pe elementele limbii vorbite pentru a ne da un tablou reprezentativ al societăţii burgheze.

Pe aceleași elemente ale limbii naționale se sprijină proza artistică a lui Creangă. M. Gafița scrie în această culegere lucruri juste despre realismul operei povestitorului din Humulești. În privința limbii se insistă mai ales asupra particularităților de stil și mai puțin asupra vocabularului și a gramaticii prozei lui Creangă. Abundă generalitățile și aprecierile elogioase asupra limbii folosite de povestitor, în loc de a ilustra prin exemple bogate rezultatele prelucrării artistice a limbii populare. Partea studiului în care se cuprinde analiza stilului putea scoate în lumină procedeele lui Creangă prin care el dă colorit prozei și plasticitate imaginii, fără să micșoreze puterea de comunicare a frazei, deși povestitorul nu se ferește de regionalisme, nici de expresii familiare; el «era preocupat de cea mai bună organizare a frazei, de rînduirea cuvintelor într-astfel (!), încît ideea să nu sufere, ci să reiasă în cea mai clară formă cu putință» (pag. 91).

Merite deosebite și-a cîștigat și Bălcescu în munca de îmbogățire a limbii literare. Asupra studiului închinat analizării artei lui literare nu e nevoie să insistăm; el apare aici în formă mai dezvoltată față de ceea ce prof. T. Vianu a publicat în «Limba romînă» nr. 1/1953. Am adăuga însă la cele spuse despre Bălcescu și părerea de autoritate a lui Eminescu, admirator al istoricului. În «Timpul» din 24 noiembrie 1877 poetul a publicat sub titlul «Bălcescu și urmașii lui» un articol elogios despre contribuția istoricului la dezvoltarea limbii literare, articol care merită să fie reprodus într-un studiu despre «arta cuvîntului» în opera lui Bălcescu.

A doua problemă care se desprinde din studiile publicate în această culegere e importanța limbii și literaturii populare în opera poetică a clasicilor noștri. Folclorul a fost apreciat la justa lui valoare de către scriitorii mari. De aceea în studiile despre Eminescu, Coșbuc, Alexandrescu apare limpede importanța acestui factor de îmbogățire a limbii scrise, a limbii poetice în special. În «*Izvoarele populare în creația lui Eminescu*», M. Beniuc ilustrează interesul excepțional pentru poezia populară al celui mai mare poet al nostru: «Pe linia lui Anton Pann, Alecsandri, Odobescu, Ispirescu, Creangă, fără îndoială, Eminescu are cel mai însemnat aport prin faptul că nimeni n-a valorificat într-un mai mare grad artistic decît el comorile literaturii populare. Unele texte le-a cules singur, altele le-a transcris din caietele altora, sau din reviste, dar toate erau menite să fie prelucrate în vastul său laborator poetic și să contribuie la întărirea temeliei operei sale.» (pag. 29—30). Din exemplele date de autorul studiului se poate vedea că în precizia, plasticitatea, concentrarea, noutatea imaginii poetice s-au sintetizat la Eminescu cele mai bune elemente expresive ale limbii poporului de pretutindeni, pe care poetul s-a străduit s-o cunoască în lungile lui peregrinări prin toate regiunile locuite de romîni. Contribuția poetului, dornic de *a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă*, la dezvoltarea limbii noastre literare este capitală; ea e un model de formă bogată și artistică, o oglindă a marii posibilități de perfecționare, dacă legătura cu limba vie se păstrează nemijlocit. Credem că e păcat ca poezia populară adunată de poet să zacă în manuscrisele lui fără a fi pusă cît mai curînd la îndemîna cititorilor. Scriitorilor le-ar folosi în mare măsură folclorul înregistrat de poet, din care el însuși a învățat mereu. Retipărirea acestui material poetic se impune deci.

O adîncă prețuire a acordat limbii și literaturii populare și poetul Coșbuc. Despre «chipul omului din popor în poezia lui Coșbuc» scrie Dumitru Micu, insistînd mai ales asupra imaginilor, asupra evocării poetice a vieții de la țară, cu puternice figuri de muncitori de pe ogoare. «Poeziile de aprigă revoltă socială ale lui George Coșbuc (Nebuna, Doina, In oppressores, Noi vrem pămînt, Oștenii lui Tudor, Pentru libertate etc.) pun în lumină cu o putere artistică remarcabilă cea mai luminoasă trăsătură de caracter a poporului nostru: firea lui voluntară, cutezătoare.» (pag. 113). Limba și stilul poetului joacă un rol capital în ilustrarea caracterului eroilor lui. Conținutul de idei e îmbrăcat într-o formă adecvată, bazîndu-se în primul rînd pe elementele vorbirii populare. De aceea autorul făcea bine dacă arăta acest lucru prin cîteva exemple

just alese, care ar fi putut pune în lumină în mod concret valoarea artistică a limbii poeziilor lui Coşbuc. Altfel, o analiză numai a ideilor, a particularităţilor de conţinut rezolvă unilateral sarcina de a prezenta just poezia lui Coşbuc care înfăţişează realităţi din viaţa ţărănimii « cu o măiestrie deosebită şi într-un cadru cuprinzător ».

Un predecesor al poetului ardelean a fost Grigore Alexandrescu, despre care scrie Eugen Luca. Pe lîngă problemele de satiră socială, pe scriitor l-au preocupat şi chestiunile de limbă. Ataşamentul faţă de popor, cunoaşterea şi preţuirea bogăţiilor limbii vorbite, dorinţa de a contribui la progresul limbii scrise l-au făcut să ia atitudine hotărîtă faţă de tendinţele nesănătoase de a îndruma dezvoltarea limbii pe un făgaş nejust: « O violentă satiră la adresa poeţilor care căutau să schimonosească frumoasa noastră limbă, care voiau să transforme Parnasul într-un adevărat turn Babel unde să nu se mai înţeleagă unul pe altul, la adresa poeţilor megalomani care se erijau în profeţi şi legiuitori, întîlnim în Epistola către Voltaire ». Pretenţia de a legifera în limbă atrage după sine ironii şi critici din partea cititorilor: « Rîdem de unii cîţiva şi publicul de noi toţi » — scrie poetul. Literatura artistică nu se poate rupe de viaţa poporului, de limba lui, dacă nu vrea să fie ignorată de mase.

În culegerea de faţă nu e neglijat nici aspectul teoretic al problemelor limbii literare. Părerilor despre dezvoltarea limbii, aşa cum ele se oglindesc în concepţia a doi clasici, le sînt închinate studiile semnate de Geo Şerban şi Aurel Martin. Primul se ocupă de Alecu Russo, « un însufleţit admirator al geniului popular »; scriitorul secolului trecut a avut o poziţie înaintată faţă de valorificarea tezaurului literar popular. Părerile acestui luptător progresist sînt puse în legătură cu tezele principale ale celorlalţi scriitori clasici contemporani: Bălcescu, Kogălniceanu, Alecsandri, Bolintineanu. Aceştia au dat un impuls creator literaturii, îndrumînd-o spre realism; dintre ei, Russo a scris cele mai calde pagini de preţuire a limbii populare. Pe drept cuvînt, cu o justă intuiţie a realităţii, Russo subliniază că « poporul e marele plămăditor de limbă şi de cuvinte », iar « dacă învăţaţii şi autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe şi scrieri neînţelese? » Toate citatele scoase din opera lui, fragmentele, care oglindesc tezele lui principiale, rămîn în picioare şi sînt azi un îndemn pentru valorificarea creatoare a literaturii populare, spre folosul limbii literare, pentru continua ei îmbogăţire.

Delavrancea, mai tîrziu, a manifestat aceeaşi încredere în puterea creatoare a maselor populare. A. Martin face o prezentare documentată a ideilor scriitorului despre importanţa valorificării creaţiei populare. Entuziasmul lui Delavrancea pentru folclor aminteşte încrederea nelimitată a lui Eminescu în poezia populară: « În artă — scrie Delavrancea — poporul n-are nimic de învăţat de la noi, ci pe toate noi trebuie să le învăţăm de la el ». (pag. 203). În alt loc el vorbeşte despre « nenumăratele frumuseţi ale limbii », pe care scriitorii trebuie să le dezvolte mai mult, să le adauge noi frumuseţi, noi valori expresive.

Operele analizate în această culegere sînt modele de exprimare literară. Ele impun cercetătorilor o atenţie deosebită faţă de exprimare, faţă de stil. În multe cazuri însă stilul, construirea frazelor sînt departe de a atinge un model de limbă literară. Există în unele studii ale acestei culegeri repetări supărătoare, amplificări adesea inutile, parafrazări exprimate pretenţios, uneori fiind vizibil efortul de a spune cît mai mult, cu unele calificative la superlativ, des întîlnite în recenziile ocazionale. Tot ceea ce se spune despre Alexandrescu, Coşbuc, Creangă putea fi concentrat într-un spaţiu mai restrîns, fără ca valoarea analizei să sufere; dimpotrivă.

Aşa de exemplu despre poezia lui Alexandrescu ni se spune în repetate rînduri că e o « adevărată *comedie umană* a epocii » (194, 196); în alt loc: « la Creangă fiecare cuvînt dezvăluie idee (!) (92); « Tablourile . . . (lui Coşbuc) de natură (!) reflectă aşa dar trăsăturile morale ale oamenilor din popor » (124) etc. etc.

Credem că n-ar trebui uitată în astfel de studii nici cerinţa cultivării limbii literare. Unele scăpări gramaticale şi folosiri arbi-

trare ale lexicului sînt supărătoare: « . . . să înțelegem *elemente* ale metodei » (78), « ver suri *coșbuciene* » (107), «natură *coșbuciană* » (124); « după ce ironizează poeți ce » . . . în loc de: *pe* poeții care . . . (178). «Reacționarismul profund » . . . (190) pare un cuvînt inventat de autorul studiului care a voit să spună probabil « atitudinea reacționară ».

De la clasici trebuie să învățăm nu numai corecta folosire a vocabularului și justa aplicare a gramaticii, dar și bogăția de vocabular, nuanțarea exprimării, cursivitatea stilului. Revenirea deasă a unor termeni ori a unor forme gramaticale face o impresie neplăcută. La pagina 183 întîlnim la foarte mici intervale cuvinte pe care le-am mai citit de zeci de ori: pe o singură pagină găsim de nouă ori *simbol* și a *simboliza* (conjugat la diferite forme), de cinci ori *exagerare*, de patru ori *reliefa* etc. În articolul despre Coșbuc mult prea multe fraze încep cu gerunziul, azi atît de folosit (pînă la abuz).

Așteptăm cu interes continuarea seriei de studii despre clasici (culegerea recenzată poartă pe copertă nr. 1). Cercetarea conștiincioasă a operei marilor scriitori e o contribuție la îmbogățirea patrimoniului culturii noastre, la dezvoltarea interesului pentru cultivarea limbii naționale.

Gh. Bulgăr

Probleme ale literaturii noi din R.P.R.

Studii literare, vol. I

ESPLA, 1952.

Culegerea de față reunește o serie de articole de critică literară, apărute în publicațiile noastre în ultimii ani. Aceste articole prezintă critic operele cele mai de seamă ale literaturii noastre de după 23 August și, prin caracterul principial și programatic al unora din ele, articolele de care ne ocupăm sînt foarte actuale.

În recenzia noastră, ne propunem să arătăm, în linii generale, cuprinsul principalelor studii din « Probleme ale literaturii noi din R.P.R. », oprindu-ne cu deosebire asupra chestiunilor care privesc măiestria artistică și limba scriitorilor noștri.

În condițiile actuale, opera scriitorilor trebuie să oglindească din plin realizările impunătoare ale oamenilor muncii, construirea socialismului, lupta cu dușmanii externi și interni, lupta cu rămășițele ideologiei burgheze. În această desfășurare de energie creatoare — arată M. Beniuc în studiul său « Poezia noastră, armă a poporului în lupta pentru apărarea păcii și construirea socialismului » — datoria poeților și prozatorilor este să desfășoare și ei energiile lor creatoare și să mobilizeze prin măiestria scrisului lor masele largi, arătîndu-le frumusețea realizărilor, schimbările din om și măreția drumului parcurs. Autorul analizează apoi trăsăturile esențiale comune care definesc poezia nouă romînească: orientarea spre realitatea multilaterală a vieții și modul de exprimare realist. Între aceste două trăsături există o strînsă legătură. Poeții noștri care reușesc să redea în imagini artistice tot mai vii realitatea, adică să atingă un nivel tot mai înalt de măiestrie artistică, reușesc datorită faptului că ei sînt interesați să prezinte realitatea cu toate aspectele ei multiple, sînt solidari cu această realitate. Poeziile noastre cele mai izbutite ca formă au atins un nivel înalt de realizare artistică tocmai pentru că sînt scrise de pe poziția de luptă a partidului clasei muncitoare, pentru că fac parte integrantă din cauza generală a proletariatului.

Mihai Beniuc atrage însă atenția, cu toată seriozitatea, asupra faptului că în privința măiestriei artistice domnește încă la mulți poeți o adevărată confuzie. « Unii cred că măiestria artistică este o chestiune numai de mijloace de expresie, de metru, de rimă, tropi. Dar a privi astfel problema înseamnă a o privi de pe o poziție falsă, a rupe forma de conținut, a o privi deci de pe poziția formalismului ». Cerînd artistului să se încadreze activ în lupta clasei muncitoare, să zugrăvească viața în mișcarea ei necontenită, arta nouă acordă toată atenția formei, imaginilor artistice, care trebuie să fie de o înaltă calitate. Autorul dă o serie de exemple din poezia de după 23 August, care arată că unii poeți, deși au obținut succese pe linia poeziei realiste, au încă de luptat din greu cu trecutul lor formalist; ei caută să umple golurile, provenite din necunoașterea realității, prin imagini formale, făcute din rime și cuvinte

rare şi sonore, dar lipsite de combativitate şi ininteligibile.

Autorul studiului se opreşte apoi la alte două primejdioase greşeli de care dau uneori dovadă poeţii noştri: adoptarea unei poziţii proletcultiste (care duce la disprețuirea mijloacelor artistice, fie că e vorba de limbă, fie de tehnica specifică a poeziei) şi tendinţa altor poeţi de a născoci cuvinte, de a căuta cuvinte rare, neobişnuite, arhaice sau regionale. În această din urmă privinţă, M. Beniuc arată că poeţii sînt într-adevăr chemaţi să îmbogăţească limba, dar « nu prin ticluirea de cuvinte, şi prin scormonirea în hrisoave sau în funduri de munţi sau văi, ci prin opere care să exprime mai bine decît omul de pe stradă sau de la munca cîmpului ori din fabrică năzuinţele, gîndurile, lupta, idealurile lui de astăzi ». Cuvintele trebuie să fie adecvate, adică să exprime ceea ce vrea poetul, indiferent dacă sînt luate în sens propriu sau figurat. Poetul nu trebuie să se lege de expresii care mor, să le dezgroape pe cele moarte, pentru că prin aceasta împiedică, în loc să ajute, posibilităţile oamenilor de a comunica prin limbă. Dimpotrivă, poetul trebuie să seziseze şi să ducă mai departe ceea ce se dovedeşte nou şi viabil în limbă.

M. Beniuc critică apoi preferinţa unor poeţi pentru anumite cuvinte, care revin mereu în operele lor (de ex. *leat* la Dan Deşliu, *secular* la A. Baconsky etc.) şi dă numeroase exemple de greşeli de limbă care întunecă valoarea multor poezii noi. « Neajunsurile poeziei, rezultate din proastele raporturi ale poetului cu limba, cu tehnica versului şi cu mijloacele artistice luate în întregime, au o cauză comună: lipsa de cultură a unor poeţi, care-şi închipuie că pot ajunge mari fără a-şi însuşi valorile culturii umane ».

În încheiere, autorul recomandă poeţilor apropierea de poezia populară şi de moştenirea poetică a trecutului. Pentru a dezvolta mai departe limba noastră literară, poeţii trebuie să stea între oamenii care muncesc, pentru că numai astfel vor surprinde ceea ce mijeşte nou în limbă.

Prin amploarea şi prin adîncimea analizei, remarcăm din culegere studiul lui M. Novicov, intitulat « Pe marginea poeziei lui Dan Deşliu ». Dan Deşliu este unul dintre acei poeţi care a reuşit să devină — în mare măsură — purtătorul de cuvînt al năzuinţelor poporului, cîntăreţul celor mai mari, celor mai semnificative fapte ale realităţii revoluţionare. Răsfoind volumul « În numele vieţii », de pildă, cititorul îşi dă seama că poetul e mereu prezent în vîltoarea evenimentelor, şi acesta este un element pozitiv de primă importanţă al creaţiei lui Dan Deşliu. Adunate la un loc, imaginile din poemele sale compun un emoţionant tablou al construirii socialismului: primul plan de stat (« Cîntec pentru tovarăşul plan »), activitatea rodnică a minerilor (« Steagul celor puternici »), a muncitorilor de la Reşiţa, însemnătatea activităţii ziarului « Scînteia » (« Poem pentru *Scînteia* luptătoare ») etc. etc. Un alt merit deosebit al creaţiei lui Deşliu este forţa de portretizare a multor tipuri de muncitori, comunişti, conducători iubiţi de oamenii muncii. Aşa sînt, de pildă, « Cîntec pentru slava lui Gheorghi Dimitrov », « Lazăr de la Rusca », « Maria Tomii », eroii din « Ceva despre oameni şi norme noi » etc.

Cu toată bogăţia tematică şi realizarea artistică valoroasă, poetul suferă uneori de retorism, « un fel de vorbire în imagini, care, deşi cîteodată sună frumos, în fond nu ajută cu nimic la înţelegerea vieţii » (vezi prima parte a poeziei « Aţiţătorilor la război », « Steagul celor puternici », poemul închinat « Scînteii », prima parte din « Reşiţa cîntă slavă lui Stalin »). M. Novicov arată că Dan Deşliu a dovedit în nenumărate poezii că ştie să scrie, de aceea evitarea retorismului şi a neglijenţelor stilistice este o sarcină de onoare pentru tînărul poet. Se citează expresii inexacte (« Vestitorii noii istorii buciumă din sirenă, din tractor şi ciocan », « temelii de tractor »), imagini care se repetă (« străfunduri noptoase », « clocotul vieţii » etc.).

În privinţa măiestriei artistice, opera care i-a adus lui Dan Deşliu cea mai însemnată victorie este « Minerii din Maramureş »: « Imaginile sînt limpezi şi colorate, comparaţiile sugestive, limba (cu unele excepţii) clară şi bogată. Sînt folosite în poem: o mare

diversitate de ritmuri, rime noi, îndrăzneţe; se îmbină accente populare cu cea mai bună tradiţie clasică.»

Nu ar fi fost lipsită de interes o mai amănunţită analiză a lexicului lui Dan Deşliu, pentru a scoate în evidenţă rolul elementului popular şi folosirea lui. Atît ca vocabular cît şi ca schemă de versificaţie, credem că e utilă o netă delimitare între ceea ce este original, propriu poetului, şi ceea ce constituie adoptarea strictă a procedeelor poeziei populare, cu unele alunecări vizibile spre pastişă.

Într-o culegere de însemnătatea celei de care ne ocupăm, studiile critice ar fi trebuit să se preocupe — în analiza măiestriei artistice a scriitorilor noştri — de cel puţin două probleme mari: *procedeele de tipizare a personajelor prin limbă* şi *folosirea regionalismelor* în vederea redării autenticului lingvistic local.

Tipizarea personajelor prin limbă este adesea neglijată, chiar la unii dintre scriitorii noştri actuali de reală valoare. Ocupîndu-se de romanul «Ogoare noi» de Aurel Mihale, Mihai Gafiţa subliniază faptul că o exprimare clară, precisă, un limbaj realist pune în valoare însuşi conţinutul cărţii, îl comunică în mod limpede; totodată, poate ajuta în mod serios la conturarea, la diferenţierea personajelor. Criticul M. Gafiţa observă însă că între felul de a vorbi al ţăranului Alexe şi al muncitorului Bădină nu există de loc deosebiri, ei folosind în egală măsură construcţii complicate şi pretenţioase, neologisme şi termeni tehnici. În general, eroii romanului nu vorbesc totdeauna firesc, nu-şi exprimă simplu gîndurile şi sentimentele.

În aceeaşi problemă, criticul Crohmălniceanu arată — în studiul consacrat romanului «Oţel şi pîine» de Ion Călugăru — că limbajul unor muncitori e prea livresc, frazele lor părînd «pasaje din carte recitate cu ochii închişi, fără participare sufletească». Asta însă numai uneori, pentru că Ion Călugăru reuşeşte să prindă foarte bine felul de a vorbi al muncitorilor, «întorsătura ironică şi tonul de zicală dat de vorbitor frazei». Credem că a vorbi numai atît despre mijloacele lingvistice de tipizare a personajelor la un autor e cu totul insuficient. În schimb, în celelalte studii din culegere, această preocupare lipseşte aproape cu desăvîrşire. Lipsa se simte mai ales în studiul lui Traian Şelmaru despre «Mitrea Cocor» de Mihail Sadoveanu.

În ce priveşte folosirea regionalismelor, aceasta constituie o problemă acută a literaturii noastre şi dă loc la numeroase deficienţe care scad valoarea unor opere. De pildă, stilul lui Dumitru Mircea — în romanul «Pîine albă» — are multă autenticitate realistă, calitate care rezultă din preocuparea permanentă a scriitorului de a oglindi firescul şi vioiciunea limbii vorbite. Colorarea limbii personajelor — şi a autorului — cu unele ardelenisme dă impresia de autentic, dar dăunează uneori înţelegerii şi trebuie evitată. Acest lucru ar fi trebuit mai adînc analizat în studiul lui Silvian Iosifescu, consacrat romanului lui Dumitru Mircea. Un studiu critic asupra regionalismelor se impune şi în creaţia — atît de valoroasă în privinţa conţinutului — a lui E. Camilar şi Aurel Mihale. De asemenea ne surprinde faptul că în articolul asupra romanului «Mitrea Cocor», Traian Şelmaru nu a căutat să arate deosebirile de ordin lingvistic dintre această carte şi restul creaţiei sadoveniene — în primul rînd în privinţa proporţiei şi autenticităţii regionalismelor.

Studiile de critică literară reunite sub titlul «Probleme ale literaturii noi din R.P.R.» discută operele literare cele mai semnificative apărute la noi după 23 August. Se observă în unele din aceste studii o preocupare insuficientă pentru studiul măiestriei artistice şi o preocupare aproape inexistentă pentru problemele de limbă literară, lipsuri pe care recenzia de faţă s-a mărginit să le semnaleze. Această latură negativă a criticii noastre literare a fost cu hotărîre criticată la ultimele dezbateri de la Uniunea Scriitorilor. Colaborarea dintre criticii literari şi lingvişti se găseşte şi azi într-o situaţie nesatisfăcătoare. Revista «Limba romînă» a făcut abia primii paşi pe drumul acestei colaborări, din care au de cîştigat atît scriitorii noştri cît şi specialiştii în problemele de literatură şi limbă.

Sorin Stati

R. I. AVANESOV şi G. V. ORLOVA, **Problemele studierii dialectelor în limbile popoarelor din U. R. S. S.** în «Voprosî iazîkoznaniia» nr. 5/1953, p. 30-47.

Autorii acestui articol, studiind raporturile dintre dialectele unei limbi şi limba unică a întregului popor în diferite etape de dezvoltare ale istoriei poporului respectiv, îşi fundează afirmaţiile lor pe teza stalinistă a legăturii dintre dezvoltarea dialectelor şi istoria poporului care vorbeşte aceste dialecte.

Numai făcînd legătură cu istoria societăţii se poate explica de ce unele dialecte stau la baza limbilor naţionale, iar celelalte dialecte ale acestor limbi îşi pierd specificul şi se contopesc cu limbile respective. În alte cazuri, «dialectele locale, care nu apucaseră să se macine în cadrul limbii unice, reînvie şi constituie punctul de plecare pentru formarea diferitelor limbi independente» [1]).

Pentru acest caz autorii citează exemplul limbii mongole unice, care s-a dezmembrat în secolul al XIII-lea într-o serie de dialecte, o dată cu dezagregarea populaţiei. Din aceste dialecte s-au format limbi independente între veacurile al XIV-lea şi al XVII-lea: limba buriat mongolă, oirat mongolă, halhasă — sau limba mongolă propriu-zisă — limba dagurică, mongorică şi mogolică.

Faptul că dialectele sînt ramificaţii ale limbii întregului popor nu exclude unitatea de limbă, deoarece limba unică şi comună îşi subordonează graiurile şi influenţează asupra lor.

Calitatea limbii de a fi un bun al întregului popor, la populaţii care se formează în epoci vechi pe baza uniunilor de triburi, era condiţionată de faptul că limbile acestor triburi înrudite aveau un anumit grad de unitate şi de apropiere (exemplu: limba rusă veche din perioada kieviană, limba mongolă veche înainte de secolul al XIII-lea). Cu privire la această afirmaţie, autorii citează pe G. D. Sanjeev, care susţine că «diferitele triburi mongolice, unite în statul înrobitorului popoarelor Ginghis-han, vorbeau aceste dialecte ale limbii mongolice unice, care se deosebeau cu mult mai puţin între ele decît se deosebesc în prezent limbile mongolice actuale» [2]).

Acelaşi lucru s-a întîmplat şi cu limba populaţiei ruse vechi din secolul al IX-lea şi al XI-lea, a cărei unitate se baza pe faptul că se mai păstra încă o precumpănire hotărîtoare a elementelor din perioada comunităţii de limbă, iar deosebirile nu aveau un rol însemnat în sistemul limbii.

Pe baza amestecului de populaţii care vorbesc dialecte diferite, procesul izolării continue a dialectelor poate ajunge atît de departe, încît să formeze punctul de plecare pentru formarea de limbi independente. Din limba unei populaţii cu o componenţă dialectală mai neomogenă, se desprinde un dialect care capătă un rol conducător în dezvoltarea ulterioară a limbii populaţiei, servind şi în comunicări interdialectale. Comunitatea de limbă este totuşi păstrată prin faptul că în structura acestui dialect principal predomină unele elemente comune cu structura lingvistică a altor dialecte. Pentru acest caz autorii citează exemplul limbii avare (Daghestan) în care dialectul de nord a căpătat un rol conducător şi a dat naştere aşa numitului «bolmaţ».

Cînd limba populaţiilor este omogenă în privinţa componenţei sale dialectale, se întîmplă acelaşi lucru. Exemplul îl constituie limba populaţiei velicoruse, care s-a format în condiţiile importanţei primordiale a dialectului vorbit în cnezatul Rostovo Suzdal.

Baza limbii scrise în general şi a celei literare în special o formează în primul rînd dialectul principal, cînd în cursul dezvoltării unei populaţii apare scrierea.

Istoria diferitelor limbi arată că în unele limbi rolul conducător l-a avut acelaşi dialect (ex. limba cazahă şi tadjică), în timp ce în alte limbi s-a petrecut o înlocuire a dialectului

---

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 40.

[2] G. D. Sanjeev, Limbile şi dialectele mongolice în «Note ştiinţifice» ale Institutului de Orientalistică al Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1952, vol. IV, p. 43.

principal, ceea ce putea să se întîmple atît în cursul existenței limbii populației (exemplu: limba mongolă) cît și cu prilejul trecerii la limba națională (exemplu: limba rusă).

Varianta scrisă a limbii întregului popor ia naștere pe baza dialectului principal al limbii și se întîmplă deseori ca varianta scrisă să se depărteze treptat de baza sa populară, așa cum s-a întîmplat cu limba literară tadjică din perioada prenațională, unde s-a produs o ruptură considerabilă între limba scrisă și cea vorbită. Alta este situația cu limbile naționale comune întregului popor, pe baza cărora se realizează o comunitate de limbă datorită faptului că națiunea este o categorie a epocii capitalismului ascendent, care lichidează fărîmițarea teritorială a diferitelor regiuni.

Alături de îmbogățirea limbii literare pe baza valorificării bogățiilor limbii populare, în special în domeniul lexicului, în perioada apariției limbii naționale se intensifică procesul de normalizare a limbii, mai cu seamă în sensul stabilirii normelor ortografice. Forma normalizată a limbii naționale exercită o puternică influență, deși lentă, asupra variantelor locale ale limbii — dialectele— atît în cazurile cînd dezvoltarea limbii populației într-o limbă națională se caracteriza prin păstrarea dialectului principal, cît și în cazurile cînd acest dialect a fost înlocuit. În istoria limbii ruse, de pildă, rolul conducător în limba populației velicoruse îl avea dialectul din regiunea Rostovo Suzdal, iar baza limbii naționale ruse a devenit dialectul din regiunea Kursk-Orel.

Cu prilejul formării națiunilor socialiste, limbile care au o scriere proprie, care nu cunoscuseră în istoria lor o dezvoltare legată de formarea națiunilor burgheze, se supun unei restructurări și reînnoiri fundamentale.

Așa s-a întîmplat, de pildă, cu limba mongolă cu scriere veche, care s-a restructurat profund, dar care s-a format totuși pe baza vechiului dialect halhas din care a luat cele mai bune elemente care deveniseră un bun al întregului popor.

Acolo unde a apărut chiar de la început o limbă literară, există o anumită concordanță între varianta scrisă și cea vorbită a limbii întregului popor.

În perioada socialismului, cele două aspecte ale unei asemenea limbi sînt într-o strînsă interacțiune și se dezvoltă unul pe seama celuilalt.

Procesul concentrării dialectelor nu a putut să se desfășoare în Rusia țaristă pentru că orice fel de tendință de unire culturală era înăbușită, fapt care a accentuat deosebirile dialectale locale existente. După Revoluția din Octombrie popoarele își formează o scriere și o literatură proprie pe baza dialectului care ocupă locul central în sistemul limbii respective, datorită faptului că în acest dialect sînt reprezentate cele mai multe trăsături care îl apropie de toate celelalte dialecte ale limbii respective. Se întîmplă ca la baza unei limbi literare să stea două sau mai multe dialecte care s-au reunit și i-au imprimat fiecare trăsăturile sale. Cele două dialecte trebuie însă să formeze o unitate în privința fondului principal de cuvinte și a structurii gramaticale. Așa s-a întîmplat cu limba literară bașchiră, la baza căreia stau două dialecte: cel cuvacanic și cel iurmatin care au o asemenea unitate încît fac opoziție cu dialectele nord-vestice. Deosebirile dintre aceste două dialecte se referă mai cu seamă la vocabular și la fonetică.

Lucrarea de față ridică problema dialectelor ca ramificații ale limbii întregului popor. Autorii, dezbătînd această problemă, ajung la concluzia că dialectele unei limbi se deosebesc unul de celălalt numai în unele aspecte ale structurii lor (sistemul fonetic, structura gramaticală, vocabularul), iar în alte aspecte se apropie pînă la identificare. În ceea ce privește fondul principal de cuvinte și structura gramaticală — cele două elemente de bază ale structurii unei limbi — dialectele unei limbi se deosebesc numai în mică măsură. În această privință, autorii afirmă că « indicația stalinistă asupra faptului că dialectele au o structură gramaticală proprie și un fond principal de cuvinte propriu trebuie înțeleasă în sensul că deosebirile dintre dialecte pot atinge toate laturile limbii, inclusiv structura gramaticală și fondul principal de cuvinte ».

« Dialectele unei limbi », arată mai departe autorii, « nu pot avea o structură gramaticală și un fond principal de cuvinte care să se

deosebească complet de alte dialecte, deoarece în acest caz ele ar reprezenta limbi diferite şi anume limbi care sau nu ar fi înrudite între ele, sau ar fi înrudite într-un mod mai mult sau mai puţin îndepărtat».

În dialectele unei limbi, elementele comune sînt mult mai numeroase decît elementele deosebitoare.

Sînt însă cazuri cînd deosebirile dintre dialectele unei limbi sînt foarte pronunţate, mai ales cînd ele ating într-o măsură mai mare fondul principal de cuvinte şi structura gramaticală. Raportul dintre deosebirile şi asemănările dialectelor unei limbi îşi are justificarea în istoria poporului care vorbeşte limba respectivă.

Concluzia care se desprinde în mod necesar este că deosebirile dialectale din cadrul unei limbi nu trebuie studiate separat, ci ca elemente ale sistemului limbii în întregul ei.

În continuare, autorii dau exemple de deosebiri dialectale pentru fiecare din aspectele limbii.

În sistemul fonetic există deosebiri în privinţa numărului fonemelor. Aşa de pildă, în unele graiuri ruseşti se disting fonemele *ц* şi л, în altele numai ц, în altele fonemele fricative labiodentale surde *ф* şi *ф'*, în altele sunetul *х* sau grupul *хв* şi aşa mai departe. Tot în sistemul fonetic mai există deosebiri în calitatea diferitelor foneme. Astfel sînt deosebiri între *г* explosiv şi γ fricativ (citit *х*): город-γород; între л şi *l* velar: была-быła; лук-lук. Se întîlnesc şi deosebiri dialectale care constau în faptul că acelaşi cuvînt are o componenţă fonetică deosebită: высóкий — висóкий; вышня — вишня; комáр — комáр'. După cum terminaţia este tare (р) sau moale (р'), unele cazuri şi mai ales cele oblice au terminaţii deosebite: комарóв— комарéй genitivul plural de la (комáр şi комáр')-

În domeniul structurii gramaticale deosebirile ating şi sistemul morfologic şi sintaxa. Deosebirile dialectale ale limbii ruse în domeniul sistemului morfologic se referă nu la principalele categorii gramaticale, care sînt aceleaşi pentru întreaga limbă rusă, ci la aspectul lor fonetic.

Astfel întîlnim forme deosebite pentru acelaşi caz (у сестры şi у сестре; на стены şi на стене) sau forme deosebite pentru acelaşi timp, mod, număr şi persoană (печет, печёт, печеть, печёть, пекеть, пекёть. пекот, пече, печё, пекѐ. пекё etc). Deşi există aceleaşi tipuri de declinare în toate graiurile limbii ruse, unele cuvinte sînt în unele graiuri de genul masculin şi în altele de genul feminin. Cuvîntul зверь, de pildă, este în unele graiuri de genul masculin (genitivul: зверя, dativul: зверю) şi în altele de genul feminin (genitivul şi dativul: звери). În unele cazuri deosebirile dialectale ale limbii ruse se referă într-o oarecare măsură la însăşi esenţa categoriilor gramaticale. Astfel sînt formaţiile verbale iterative fără prefix, de tipul бегивал, купливал, давывал, бывывал, caracteristice pentru cîteva graiuri nordice, sau combinaţii de cuvinte de tipul худая ведро, care arată că în graiurile sudice genul neutru a dispărut.

Concluzia pe care o trag autorii este că «sistemul morfologic al limbii ruse în ansamblul lui, incluzînd toate graiurile sale locale, dispune de o unitate considerabilă, iar deosebirile dialectale în acest sistem ating mai ales forma exterioară a aceloraşi categorii, comune pentru limba rusă».

În domeniul vocabularului deosebirile dialectale ale limbii ruse au caracter de opoziţie: белка — векша (veveriţă); волк — бирюк (lup). Sînt şi deosebiri cărora le lipseşte caracterul de opoziţie: кринка — махотка (oală de lut); понева — сарафан (fustă ţărănească); халат — зипун (halat). În cel de al doilea caz perechile de cuvinte denumesc mai ales fenomene lexico-etnografice şi nu sînt denumiri felurite pentru unul şi acelaşi obiect, ci fiecare din cuvintele unei perechi indică obiecte diferite din domeniul culturii materiale. Ele formează o opoziţie etnografică, nu lingvistică. Deosebirile dialectale din domeniul lexicului sînt reprezentate şi în fondul principal de cuvinte, dar partea covîrşitoare a fondului principal de cuvinte al limbii ruse este comună pentru toate graiurile sale. Iată cîteva deosebiri dialectale care se referă la fondul principal de cuvinte: орать — пахать (a ara), боронить — волочить (a grăpa), навоз — назем—гной—сор

(gunoi). Asemenea deosebiri există şi în lexicul care nu se referă la obiecte: говорить — баять — гуторить (a vorbi); сигать—прыгать (a sări); очень — дюже (дуже) — шибко — гораздо — добре—порато (foarte bine); много — людно — богато — дивно (mult) etc.

Deosebirile dialectale din orice limbă constituie o categorie mobilă şi neomogenă sub raport istoric pentru că existenţa lor nu este permanent aceeaşi. În epoca socialistă începe un proces de măcinare a dialectelor care se exprimă prin aceea că purtătorii dialectelor adoptă treptat limba comună a naţiunii respective. În această epocă se creează condiţiile necesare pentru răspîndirea largă a limbii normalizate a întregului popor (şcoală, radio, presă, cinematograf etc.). Influenţa limbii normalizate a întregului popor se manifestă prin pătrunderea în dialecte a unor cuvinte care înlocuiesc cuvîntul dialectal respectiv cu acelaşi sens. Exemplu: cuvîntul dialectal гребовать a fost înlocuit prin cuvîntul literar брезговать. Paralel cu aceste cuvinte pătrund în dialecte cuvinte care indică obiecte şi noţiuni noi (tractor, combainã, comisie, rezoluţie etc.).

Pe de altă parte unele cuvinte dialectale îşi modifică aspectul fonetic sub influenţa limbii literare. Exemplu: pătrunderea în graiurile limbii ruse care au fenomenul цоканье a unor cuvinte literare cu sunetul africat ч; читать în loc de цитать; чай în loc de цяй. Studierea sistematică a dialectelor fiecărei limbi este singura în stare să soluţioneze problemele ridicate mai sus. Se impune deci studierea monografică a graiurilor fiecărei limbi în parte.

Studierea monografică trebuie să se servească între altele de multe înregistrări ale limbajului viu al celor care vorbesc graiurile respective. Descrierile monografice trebuie să fie însoţite de glosare dialectale pe baza cărora să se facă atlase lingvistice ale graiurilor şi hărţi ale diferitelor cuvinte cu pronunţare dialectală. Studierea dialectelor cu ajutorul metodelor geografiei lingvistice este de primă necesitate. Numai cu ajutorul atlaselor lingvistice se poate elabora istoria limbii şi se pot determina legile interne de dezvoltare a fiecărei limbi în parte.

Ion Calotă

ACAD. V. V. VINOGRADOV, **Unele probleme ale lexicologiei istoriee ruse** «Izvestiia Akademii Nauk», fascicula a 3-a, vol. al XII-lea, 1953.

Pentru a rezolva una din sarcinile «fundamentale şi urgente» ale lingvisticii sovietice, acad. V. V. Vinogradov analizează, în articolul său din «Izvestiia Akademii Nauk» fasc. 3, vol. XII, 1953, unele probleme ale lexicologiei istorice ruse. Deşi subiectul cere o permanentă raportare a problemei la trăsăturile specifice limbii ruse, totuşi consideraţiile de ordin teoretic merită o deosebită atenţie. Acad. V. V. Vinogradov se opreşte, în acest articol, asupra unor aspecte principiale foarte importante, pe care le exemplifică bogat pe baza vocabularului rus, atestînd diferite forme cu ajutorul dicţionarelor limbii ruse [1], precum şi cu ajutorul operelor scriitorilor şi lingviştilor ruşi. Principiile teoretice sînt expuse mai ales în partea întîi a articolului, unde este analizat rolul fondului principal de cuvinte în îmbogăţirea şi sistematizarea materialului lexical al limbii, rol «structural, organizatoric, productiv». În aceeaşi parte a articolului este scoasă în evidenţă valoarea fondului principal de cuvinte ca izvor semantic al limbii şi se insistă de asemenea asupra legăturilor interne ale structurii lexical-semantice, precum şi asupra legăturilor şi corelaţiilor dintre semnificaţiile cuvintelor.

Pornind de la tezele staliniste asupra fondului principal de cuvinte ca «nucleu constructiv» al limbii, articolul cercetează importanţa pe care acesta o are în dezvoltarea istorică a limbii. Se precizează că el concentrează cuvintele de bază ale limbii,

[1] Articolul foloseşte mai ales: «Dicţionar pentru limba slavă-bisericească şi rusă», 1867; «Dicţionarul explicativ» al lui V. I. Dal; «Dicţionarul Academiei Ruse», 1822; «Dicţionarul explicativ al limbii ruse», redactat de D. N. Uşakov.

avînd un rol de organizare şi de sistematizare a ei. Acest rol se reliefează cu mai multă claritate în procesul complex de acţiuni reciproce din interiorul întregului sistem lexical, manifestîndu-se, în primul rînd, prin crearea de noi cuvinte, care, izvorîte din fondul principal, îmbogăţesc vocabularul şi în anumite cazuri pătrund pînă în fondul principal, datorită valorii lor circulatorii şi semantice. În al doilea rînd, rolul fondului principal de cuvinte se manifestă prin caracterul său pronunţat de « cadru semantic » al limbii.

Raporturile care se realizează între fondul principal şi restul vocabularului se modifică istoriceşte. Foarte important este faptul că autorul subliniază în această ordine de idei legătura strînsă care există între istoria limbii şi istoria societăţii. Articolul precizează că vocabularul, fixînd rezultatele activităţii de cunoaştere a omului, reflectă, în schimbarea sa continuă, istoria dezvoltării sociale. Studiind modificările semantice ale cuvintelor, descoperim legătura lor cu împrejurările social-istorice, cu producţia, cu viaţa de toate zilele, cu societatea în general. Acest fapt dă structurii lexical-semantice un conţinut dialectic complex. Apar contradicţii între vechea formă — reprezentată prin categoriile gramaticale şi de formare a cuvintelor, prin legăturile între sensuri — şi principalele grupuri semantice etc. şi noul conţinut, apărut în procesul schimbărilor necontenite provocate de practica socială, de cerinţele vieţii materiale a societăţii. Autorul articolului precizează că limba este un fenomen social care se dezvoltă, schimbîndu-şi natura potrivit cu noul, deoarece sistemele lexical-semantice se întrepătrund.

În partea a doua a articolului, urmărind această problemă a rolului fondului principal de cuvinte în raporturile sale interne cu restul vocabularului, acad. V. V. Vinogradov dă o serie de exemple cu caracter istoric şi lexicologic. Luînd cuvinte din terminologia ştiinţifică, din limba curentă, din limba literară etc., el menţionează că, într-o limbă, cuvintele nou apărute şi constituite în grupuri au o strînsă legătură cu bazele lor de derivaţie din fondul principal. Din aceste grupuri se izolează însă, adeseori, anumite cuvinte [1], datorită modificării structurii lor morfologice sau transformării lor semantice.

În continuare autorul articolului subliniază însă că, studiind modificările vocabularului, trebuie să luăm în considerare acele adaosuri la fondul principal de cuvinte care au apărut sub influenţa graiurilor. Sînt cazuri cînd cuvinte comune din componenţa lexicului popular regional pătrund în fondul principal de cuvinte. Ele devin o bază pentru formarea de noi grupuri de cuvinte şi suferă interesante modificări semantice. Pentru a rezolva problema lexicului sub acest aspect, este nevoie de o largă studiere comparativ-istorică a lexicului dialectelor populare în legăturile lui cu limba literară.

După analiza procesului de îmbogăţire a vocabularului, articolul discută şi unele aspecte ale procesului invers, constînd din dispariţia unor cuvinte din fondul principal. Se menţionează însă faptul că în asemenea cazuri nu dispar întotdeauna toate derivatele cuvîntului respectiv.

Trăgînd o concluzie din cele arătate pînă aici, în articol se spune: « Fondul principal de cuvinte, dînd o bază pentru formarea de noi cuvinte, determină totodată, sub raport structural, căile de creaţie a cuvintelor, orientează şi reglementează practica socială a formării de noi cuvinte, în concordanţă cu tipurile şi categoriile formării de cuvinte, care se dezvoltă conform cu legea şi se schimbă istoriceşte ».

O altă problemă, legată de cea de mai sus, căreia i se acordă în articol o foarte mare importanţă, este aceea a legăturilor interioare ale structurii lexical-semantice. Vorbind despre raporturile care există între vocabular şi « nucleul său constructiv », fondul principal de cuvinte, autorul precizează că aceste raporturi nu trebuie şi nu pot fi studiate izolat. Întreaga structură lexicală a limbii se bazează pe coerenţa interioară dintre părţile de vorbire proprii limbii respective, pe de o parte, şi regulile de formare şi de

[1] De exemplu просить « a ruga », verb din al cărui grup se desprinde încă în sec. XV-XVI, formînd o serie semantică independentă, verbul спросить « a întreba » cu toate derivatele sale.

compunere a cuvintelor, precum şi categoriile morfologice, pe de altă parte. Ţinînd seama de faptul că fondul principal de cuvinte este într-o legătură indisolubilă cu toate categoriile gramaticale ale limbii şi în primul rînd cu sistemul părţilor de vorbire, apare şi mai clar rolul imens pe care acesta îl are în dezvoltarea limbii. Această legătură determină formarea a două feluri de grupări gramaticale, semantice şi de formare a cuvintelor: 1) gruparea după părţile de vorbire şi 2) gruparea pe bază de familii sau serii lexicale cu rol de formare a cuvintelor. Acestea sînt categorii istorice şi deci trebuie studiate ca atare.

Formarea sensurilor cuvintelor este un alt aspect asupra căruia se concentrează conţinutul de idei al articolului. Vorbind despre rolul semasiologiei ca disciplină lingvistică, autorul arată că în sarcina lingviştilor intră studiul felului cum societatea înţelege cuvintele şi expresiile, legăturile structurale şi corelaţiile dintre semnificaţiile cuvintelor în vocabularul limbii. În societatea împărţită în clase, semnificaţia aceloraşi cuvinte şi expresii poate să fie diferită la clase diferite, dar, după cum arată I. V. Stalin, aceste diferenţieri semantice formează o mică parte din limbă. Are valoare generală însă constatarea că semnificaţia unui cuvînt este motivată, întotdeauna, din punct de vedere social, că ea este condiţionată de un anumit raport social-istoric. Semnificaţia unui cuvînt depinde de felul în care obiectul la care se referă cuvîntul este înţeles de societate. Dar nu numai obiectele în sine contribuie la modul în care ele se oglindesc în conştiinţa oamenilor, ci şi condiţiile materiale ale vieţii oamenilor, activitatea lor, interesele lor practice, nivelul lor de dezvoltare. Analizînd problema legăturilor şi corelaţiilor semantice, acad. V. V. Vinogradov precizează că acestea determină repartiţia cuvintelor pe grupe, serii sau sisteme lexicale. Studiind legăturile între schimbările semantice ale cuvintelor, trebuie acordată o deosebită atenţie legilor interne ale acestei legături. Aceste legi sînt acelea care determină unitatea şi limitele unui anumit grup semantic, precum şi raportul lui cu alte grupuri. În unele grupuri semantice apar cuvinte mai importante, care formează nuclee pentru alte grupuri. Aceste cuvinte reprezintă în majoritatea cazurilor noţiuni fundamentale pentru o anumită epocă. Trebuie să se aibă în vedere şi faptul că apariţia unui nou cuvînt are o mare influenţă asupra sensurilor altor cuvinte aparţinînd aceleiaşi serii lexicale.

În concluzie acad. V. V. Vinogradov atrage atenţia asupra unui aspect important în lexicologia istorică, şi anume studierea legilor schimbărilor lexicului în evoluţia lor istorică, deci studierea legilor interne de dezvoltare a limbii. Articolul subliniază că aceste legi trebuie studiate în legătură strînsă cu dezvoltarea societăţii, cu istoria poporului.

Intenţia articolului acad. V. V. Vinogradov n-a fost aceea de a epuiza subiectul, de a-l trata sub toate aspectele, ci de a schiţa « cîteva din liniile fundamentale ale legăturii dintre diversele părţi ale vocabularului limbii în evoluţia lui istorică ». Principiile teoretice enunţate aduc o contribuţie însemnată atît în studiul istoric al lexicului în general, cît şi în lexicologia noastră istorică, ele urmînd să fie aplicate la analiza trăsăturilor specifice dezvoltării istorice a limbii romîne.

Flora Şuteu

PROF. M. V. SERGHIEVSKI. **Introducere în lingvistica romanică**, Editura în limbi străine, Moscova, 1952.

Cursul de introducere în lingvistică romanică al profesorului Serghievski, apărut în anul 1952 în Editura în limbi străine, a fost scris de autor încă în perioada « noii teorii a limbii », însă din pricina regimului araccevist, care predomina în lingvistica sovietică, el n-a putut fi publicat decît după apariţia lucrărilor lui I. V. Stalin, care au pus bazele unei noi direcţii, cu adevărat ştiinţifice, în lingvistică.

Prof. M. V. Serghievski este cunoscut prin lucrările sale în domeniul romanisticii, şi în special prin cele dedicate limbii moldoveneşti. El este autorul cursului de « istorie a limbii franceze », apărut în două ediţii, şi al altor lucrări cunoscute de cercetătorii lingvisticii romanice.

« Introducere în lingvistica romanică » a profesorului Serghievski este primul manual de acest fel scris de un lingvist sovietic.

Lucrarea a apărut sub redacția lui N. A. Katagoșcin și cu o prefață a academicianului V. F. Șișmarev, cunoscutul savant sovietic, cercetător în domeniul limbilor romanice.

În ultima parte (p. 265—273) este dată bibliografia necesară pentru aprofundarea problemelor tratate în fiecare capitol.

Acest curs, scris cu scopul de a servi studenților de la secțiile de romanistică ale facultăților de filologie, tratează probleme absolut necesare pentru pregătirea studenților în domeniul respectiv:

1. Scurtă expunere asupra latinei populare caracterul și specificul ei spre deosebire de latina clasică);
2. Scurtă privire asupra limbilor romanice cu noțiuni generale din istoria lor;
3. Momentele mai importante ale evoluției studierii lingvisticii romanice.

Corespunzînd în general programei existente în învățămîntul superior și cuprinzînd un material bogat, precum și o expunere clară și științifică a problemelor, acest curs poate servi ca îndreptar în munca de pregătire a studenților.

Prefața acad. Șișmarev la cursul de « Introducere în lingvistica romanică » (p. 3—14) analizează lucrarea în lumina învățăturii lui I. V. Stalin despre limbă și precizează în același timp concepțiile savantului sovietic relativ la caracterul unui asemenea curs.

Lucrarea cuprinde zece capitole, și anume:

cap. I. Limbile romanice (p. 21-36);

cap. II. Romanizarea provinciilor romane (p. 37-69);

cap. III. Limba latină (p. 70-151);

cap. IV. Formarea limbilor romanice (p. 152-169);

cap. V. Limba italiană (p. 170-186);

cap. VI. Limba spaniolă (p. 187-201);

cap. VII. Limba provensală (p. 202-223);

cap. VIII. Limba franceză (p. 224-226);

cap. IX. Limba romînă (p. 227-244);

cap. X. Istoria lingvisticii romanice (p. 245-263).

Primele două capitole constituie de fapt o introducere istorică, în care autorul ne face cunoscut procesul latinizării Italiei și al romanizării provinciilor romane.

Problema limbilor romanice este studiată de autor în strînsă legătură cu istoria popoarelor respective.

În primul capitol, prof. Serghievski discută clasificarea limbilor romanice propusă de diferiți romaniști și, în același timp, își expune punctul său de vedere asupra felului în care trebuie înțeleasă această latură a romanisticii.

Autorul enumeră următoarele limbi romanice: spaniola, portugheza, catalana, franceza, provensala, reto-romana, italiana, sarda, romîna, moldovenească.

Spre deosebire de lingviștii burghezi, prof. M. V. Serghievski recunoaște caracterul independent al limbii moldovenești, limba de stat a Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești.

După apariția lucrărilor lui I. V. Stalin cu privire la marxism în lingvistică, această problemă a putut fi rezolvată definitiv. (În această privință, vezi articolul acad. V. F. Șișmarev « Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești » în «Voprosî iazîkoznaniia» nr. 1/1952 p. 80-106, precum și culegerea de articole editată de Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. « Problemele lingvisticii moldovenești », 1953.)

În capitolul al II-lea (pag. 37-69), autorul tratează problema romanizării provinciilor romane, oprindu-se asupra problemei romanizării fiecărei provincii în parte; el arată că putem vorbi de apariția limbilor romanice începînd din secolul al IX-lea. Autorul arată cum treptat limba latină începe să ia locul limbilor populației băștinașe a provinciilor, cu excepția regiunilor unde procesul romanizării nu a avut un caracter destul de intens (Britania, Reția nordică) sau acolo unde limba latină s-a lovit de cultura destul de înaintată a grecilor și a întîmpinat o împotrivire îndîrjită din partea limbii grecești.

Capitolele al III-lea și al IV-lea sînt dedicate problemei latinei populare și apariției limbilor romanice.

După cum se ştie, problema clasificării limbilor romanice, problema latinei populare, evoluţia ei şi originea limbilor romanice nu au fost definitiv rezolvate. Ele nu pot fi rezolvate în mod ştiinţific decît studiindu-le în legătură indisolubilă cu istoria popoarelor respective şi pe baza unei analize marxiste a faptelor lingvistice şi istorice.

În capitolul al III-lea (p. 70-151) sînt tratate în general problemele legate de latina populară (Lexicul, Procedeele morfologice, Structura gramaticală, Fonetica) şi sînt analizate pe larg o serie întreagă de procese de ordin lexical, morfologic, sintactic şi fonetic care au avut loc în perioada apariţiei limbilor romanice. Autorul dă un bogat material lingvistic, iar în explicarea anumitor fenomene analizează critic teoriile existente şi-şi formulează în mod convingător propriul său punct de vedere. Iată cîteva din problemele tratate aici:

1. Latina populară şi izvoarele studierii ei (p. 71-82);
2. Lexicul latinei populare (p. 82-86);
3. Cuvinte împrumutate de latina populară din limbile germanice, italice, limba greacă şi din lexicul limbilor vorbite în provinciile cucerite (p. 87-97);
4. Structura gramaticală a limbii latine şi modificările survenite (p. 102-127);
5. Fonetica.

În capitolul al IV-lea (p. 152-169), autorul analizează problema formării limbilor romanice, dîndu-i o rezolvare justă. Analizînd diferitele teorii în legătură cu formarea limbilor romanice (teoria substratului, teoria cronologică, teoria lui Mohl, Gröber ş.a.), prof. Serghievski arată (p. 164) că «problema originii limbilor romanice trebuie să fie rezolvată nu pe baza uneia din ipotezele propuse, ci pe baza tuturor faptelor care au determinat evoluţia limbii latine, ţinînd seama de condiţiile istorice în care această evoluţie a avut loc». Cu tot caracterul just al acestei afirmaţii, în formularea unor teze privitoare la originea limbilor romanice autorul e puternic influenţat de cunoscuta lucrare a lui Georges Mohl «Introduction à la chronologie du latin vulgaire», Paris, 1899. Însă prof. Serghievski nu este întru totul de acord cu Mohl. (În această privinţă, vezi prefaţa acad. V. F. Şişmarev.)

Pe baza unui bogat material comparativ, autorul arată legătura genetică dintre limbile romanice şi latină, lucru pe care reprezentanţii «noii teorii a limbii» îl negau cu desăvîrşire. Ei afirmau, în schimb, că la baza limbilor romanice au stat elementele ibero-celtice, care au determinat evoluţia lor ulterioară (şi respectiv formarea limbilor romanice).

În capitolele V-IX, prof. Serghievski analizează limbile romanice (din punct de vedere istoric, fonetic, morfologic, sintactic şi lexical) şi, în general, caracterizează starea actuală a limbilor romanice sub toate aspectele.

Autorul analizează fiecare limbă romanică (cu excepţia francezei) după anumite principii, şi anume:

1. Formarea limbii literare în strînsă legătură cu istoria poporului respectiv;
2. Fonetica (vocale accentuate şi neaccentuate în limbile romanice, consoanele şi corespondentele lor în latină);
3. Morfologia;
4. Vocabularul (problemele de vocabular sînt analizate pe scurt).

După aceste principii, Prof. Serghievski analizează şi limba spaniolă (cap. VI, p. 187-201).

Procesul formării limbii literare în Spania este urmărit de autor în strînsă legătură cu istoria Peninsulei Iberice (respectiv a Spaniei). Deoarece centrul cultural şi politic este strămutat în secolul al XIII-lea în Castilia, dialectul castilian devine baza limbii literare spaniole.

În legătură cu vocabularul se arată că baza o constituie cuvintele de origine latină, totuşi se păstrează în spaniolă şi unele cuvinte din limba vechilor iberi. De origine germană sînt puţine cuvinte, în schimb influenţa arabă este puternică, iar influenţa franceză se face simţită mai ales în secolul al XVIII-lea.

Capitolul al VII-lea (p. 202-223) este dedicat limbii provensale şi cuprinde cam aceleaşi probleme pe care le-am amintit mai sus, şi anume: problema formării limbii literare provensale, fonetica, morfologia şi lexicul.

Capitolul al VIII-lea — limba franceză (p. 224-226) — este foarte scurt, deoarece autorul are o monografie a istoriei limbii franceze (ed. I 1938, ed. II 1947).

Ediția a doua a acestei monografii reproduce textual ediția din 1938. Lucrarea respectivă conține un material deosebit de bogat, însă nu este lipsită de unele greșeli (mai ales în periodizarea istoriei limbii franceze). Cu toate că nu a fost adeptul «noii teorii a limbii» a lui Marr, totuși această influență se resimte și în monografia prof. Serghievski «Istoria limbii franceze»:

1. În primul rînd, autorul afirma că limba are un caracter de clasă și deci evoluția ei este determinată de lupta claselor;

2. În al doilea rînd, teoria evoluției structurii analitice a limbii franceze ca rezultat al dezvoltării gîndirii este desigur greșită și își are explicația în însăși «noua teorie a limbii». (Trecerea de la caracterul flexionar al limbii latine la cel analitic al francezei ar fi determinată, după părerea autorului, de schimbarea orînduirii sociale. Vezi «Istoria limbii franceze» ed. II, p. 281.)

Capitolul al IX-lea (p. 227-244) este dedicat în întregime limbii romîne. Aici autorul analizează următoarele probleme:

1. Formarea limbii romîne literare;

2. Sistemul fonetic al limbii romîne;

3. Morfologia (substantivul, adjectivul, pronumele și verbul);

4. Vocabularul.

Problema formării limbii romîne, după cum arată prof. Serghievski, este una dintre cele mai complicate în lingvistica romanică. Ea este legată de apariția slavilor în Peninsula Balcanică, cu care poporul nostru a avut relații de-a lungul veacurilor și care au influențat, desigur, realizarea procesului de formare a limbii romîne.

Capitolul al X-lea (p. 245-263) cuprinde istoria lingvisticii romanice. Aici autorul dă o scurtă caracterizare a etapelor mai importante din istoria lingvisticii romanice. Subliniază de asemenea rolul romaniștilor ruși și sovietici în dezvoltarea, studierea și aprofundarea problemelor de lingvistică romanică. În U.R.S.S. aceste probleme au căpătat o bază științifică de cercetare numai după apariția genialelor lucrări ale lui I. V. Stalin «Marxismul și problemele lingvisticii». Este clar pentru orice romanist că problema genezei limbilor romanice poate fi rezolvată numai pe baza metodei comparative istorice, pe care lingviștii sovietici trebuie s-o folosească ținînd seama de calitățile și scăderile ei.

«Cursul de introducere în lingvistica romanică» al prof. Serghievski a fost tipărit după apariția lucrărilor lui I. V. Stalin, deși autorul îl scrisese cu mult înainte.

Datorită acestui fapt, nu toate problemele lingvisticii romanice au putut fi pe deplin rezolvate, cu toate că aceste probleme prezintă o importanță deosebită în momentul de față. De exemplu:

1. Clasificarea limbilor romanice;

2. Caracterul social al procesului de romanizare după destrămarea imperiului roman;

3. Analiza teoriilor asupra originii limbilor romanice.

Cu toate lipsurile arătate, lucrarea are o mare importanță pentru studenți, deoarece ea dă problemelor dezbătute o expunere clară și accesibilă.

În această privință, lucrarea lingvistului sovietic se deosebește principial de cursul lui W. Meyer-Lübke «Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft» (1921), care nu poate fi folosit de studenți, întrucît necesită o serioasă pregătire lingvistică prealabilă. În afară de aceasta, «Cursul de introducere în lingvistica romanică» a lui W. Meyer-Lübke este învechit și nu conține date istorice în măsura în care acestea sînt necesare.

Lucrarea prof. M. V. Serghievski poate fi de un real folos studenților romaniști, cu toate că nu cuprinde absolut toate problemele și, mai ales, nu toate sînt suficient tratate.

Faptul că această lucrare a trezit un viu interes în rîndul romaniștilor dovedește că ea are calități reale.

Autorul dă un foarte bogat material ilustrativ și expune diferite teorii existente în romanistică. El analizează problemele de lingvistică în strînsă legătură cu istoria poporului respectiv. În această privință, lucrarea lingvistului sovietic se deosebește nu numai de lucrarea amintită a lui W. Meyer-Lübke, ci și de «Éléments de linguis-

tique romane » (Paris 1946) a lui Édouard Bourciez. Expunerea este simplă și accesibilă fiecărui student care cunoaște limba rusă. De asemenea, lucrarea poate folosi și profesorilor care predau înînvățămîntul superior gramatica istorică a limbilor romanice, precum și profesorilor de limba romînă. Pînă la apariția unui nou curs de « Introducere în lingvistica romanică » cartea prof. M. V. Serghievski poate face față cerințelor lingvistice în domeniul romanisticii.

Ariton Vraciu

O. LEŠKA, **Despre structuralism (Două concepții despre gramatică ale Cercului lingvistic de la Praga)** în «Voprosi Iazîkoznaniia» nr. 5/1953

Aplicarea marxismului în lingvistică este organic legată de lupta împotriva rămășițelor vechilor concepții lingvistice. Cea mai răspîndită orientare în lingvistica burgheză din ultimele decenii este așa numita lingvistică structurală, reprezentată în prezent de către asociațiile lingvistice din Danemarca (Copenhaga), Elveția (Geneva) și America (New-York). Pînă nu demult, Cercul lingvistic de la Praga a fost și el un asemenea centru. Critica științifică adusă structuralismului este cu atît mai necesară cu cît și în alte țări mulți lingviști au manifestat sau manifestă încă simpatie pentru principiile lingvisticii structurale.

În articolul lingvistului O. Leška este prezentat un scurt istoric al Cercului lingvistic de la Praga și apoi sînt analizate două încercări ale membrilor acestui cerc de a crea o teorie a gramaticii.

Lingvistica burgheză contemporană, și în special cea structurală, s-a închegat ca o reacțiune împotriva concepțiilor pozitiviste ale neogramaticilor. I. A. Baudouin de Courtenay a introdus în lingvistică principiul funcțional, adică principiul conform căruia elementele limbii trebuie examinate și apreciate din punctul de vedere al funcțiunilor îndeplinite de ele. Înțelegerea denaturată a acestui principiu se poate întîlni adeseori în lucrările structuraliștilor. Tendința burgheziei reacționare de a rupe cercetarea științifică de realitate, de a o îndepărta de la viața socială pentru a transforma știința într-o armă ascultătoare în înfăptuirea scopurilor sale de clasă, se manifestă și în lingvistică. Tendința spre un sistem armonios și o terminologie precisă a dat structuralismului un aspect științific. De aceea mulți savanți cinstiți care au aderat la structuralism nici n-au bănuit substratul idealist, dăunător al acestui curent. În același timp, au aderat la teoria structuralistă și dușmanii filozofiei marxiste care propăvăduiau în mod conștient divagațiile idealiste. În aceste condiții s-au grupat la Praga în jurul profesorului V. Mathesius o serie de lingviști (B. Havranek, B. Truka, S. Karcevski, R. Jacobson), pe care îi unea la început interesul pentru unele probleme de lingvistică. În 1926 s-a format pe baza acestui grup Cercul lingvistic de la Praga, care a devenit în primul rînd cunoscut ca « Școala fonologică de la Praga », prin faptul că membrii Cercului au publicat o serie de lucrări de fonologie. Pentru Cercul lingvistic de la Praga era caracteristic faptul că noțiunile fundamentale ale studiului structural erau extinse și asupra altor domenii decît acela al lingvisticii. Structuralismul trece de cadrul lingvisticii și devine în ultimă analiză poziția « concepției despre lume » a cercetătorului. Această universalitate este una din trăsăturile caracteristice ale structuralismului de la Praga. Programul lingvistic al Cercului lingvistic de la Praga a fost formulat în primul volum din « Travaux du Cercle linguistique de Prague », închinat primului congres al slaviștilor.

În « Tezele » Cercului lingvistic de la Praga, limba este definită ca « un sistem al unor mijloace adecvate de exprimare »; prin această definiție se subliniază caracterul ei de sistem și se indică necesitatea punctului de vedere funcțional cu ocazia cercetării ei. « Spre deosebire de F. de Saussure — spune lingvistul O. Leška — se subliniază nu numai caracterul de sistem al limbii în profilul ei sincronic, ci și necesitatea de a urmări și modificările istorice, deoarece ele nu apar singuratice, nu sînt întîmplătoare și nu sînt fără legătură cu sistemul. Sincro-

nismul, de asemenea, nu poate exclude elementul evoluției, deoarece în sistem coexistă elemente care dispar, elemente vii și elemente pe cale de a se naște.

În locul împărțirii obișnuite a științei despre limbă în lexic și gramatică (morfologie și sintaxă), se propune următoarea împărțire: teoria despre cuvînt și teoria despre combinațiile de cuvinte — sintagmatica. Structuraliștii au acordat o mare atenție limbii poetice. «Tezele» Cercului conțin și programul cercetării problemelor legate de limba slavă veche și de soarta ei. Se pune problema cercetării monumentelor ajunse pînă în zilele noastre tocmai ca monumente ale limbii literare. Se ridică apoi problema geografiei lingvistice ca disciplină auxiliară care fixează în mănunchiurile de isoglose granițele răspîndirii fonemelor, condiționate reciproc de sistemul limbii.

Lingvistul O. Leška arată că «Tezele» Cercului lingvistic de la Praga, prezentînd o contradicție internă în principiile lor fundamentale, sînt într-o serie de cazuri în dezacord și cu practica Cercului. Inițiativele de care se vorbește în «Teze» în cea mai mare parte nu au fost realizate. Totuși «Tezele» ne dau o idee aproximativă despre profilul Cercului lingvistic de la Praga și despre deosebirea lui de școala de la Geneva și cu atît mai mult despre deosebirea de școala de la Copenhaga.

Trebuie subliniat faptul că toate trăsăturile specifice ale școlii de la Praga nu contrazic principiile fundamentale ale structuralismului. Diferitele capitole ale științei despre limbă s-au elaborat de către lingvistica structuralistă în mod foarte inegal. Dacă în domeniul fonologiei s-a elaborat totuși un anumit sistem, în alte capitole ale lingvisticii se observă un tablou cu totul diferit; în domeniul gramaticii nu există decît o serie de încercări de a crea teoria gramaticii structurale, pe cînd problemele lexicului aproape că nu s-au elaborat.

Comun pentru toate încercările destul de variate de a crea o gramatică structurală, într-o măsură mai mică sau mai mare, este faptul că suferă de lipsuri proprii metodologiei structurale în ansamblu: cu cît se acordă mai puțină atenție materialului, cu cît este mai mult apriorism și speculație, cu atît mai clar apar aceste lipsuri, și dimpotrivă, cu cît întreaga varietate a fenomenelor de limbă este cuprinsă mai complet, cu atît mai puțin se manifestă principiile structuraliste.

Lingvistul O. Leška arată în continuare concepțiile asupra gramaticii ale prof. V. Mathesius și ale prof. V. Skalička.

Prof. Mathesius relevă două domenii fundamentale de cercetare: onomaseologia și sintaxa funcțională. Primul cuprinde mijloacele și procedeele denumirii prin limbă, care fixează diferitele segmente ale realității, celălalt cuprinde mijloacele și procedeele cu ajutorul cărora denumirile alese pentru desemnarea segmentelor realității respective se îmbină în propoziții. Ambele domenii — onomaseologia și sintaxa funcțională — s-ar putea caracteriza drept teoria despre cuvînt în genere și teoria despre propoziție. După V. Mathesius «propoziția este o afirmare elementară de comunicare în care cel care vorbește se referă la un anumit fapt în mod activ și cu un procedeu care, din punct de vedere formal, ne dă impresia obișnuinței și a plenitudinii subiective («încheagare»). Trăsătura fundamentală a acestei definiții — spune O. Leška — o constituie caracterul ei funcțional, atenția față de legătura cu realitatea. Părțile de vorbire sînt clasificarea fundamentală care permite celui care vorbește să stăpînească vocabularul limbii sale. Ele se bazează pe o clasificare dublă, care se încrucișează: clasificarea obiectelor lumii exterioare și clasificarea după funcțiunile sintactice. Prof. V. Mathesius deosebește două serii de însușiri pentru clasificare: în unele cazuri, cu ocazia trecerii dintr-o categorie secundară în alta, nucleul semanticii cuvîntului rămîne neatins, nu se schimbă (atunci avem în fața noastră «modificări de aspect»: numărul: *piatră-pietre*, gradele de comparație a adjectivelor: красивый — красивее etc.); în alte cazuri, cu ocazia trecerii dintr-o categorie în alta, sensul cuvîntului se schimbă în întregime. Aceste modificări se numesc «categoriale» (Însuflețirea și neînsuflețirea, în cazuri ca în limba cehă: *baliky* «colete» — *balici* «provinciali»).

Cît despre sistemul gramatical propus de prof. V. Mathesius, sistem neter-

minat şi neverificat în practică, deşi el nu confundă categoriile gramaticale cu cele lexicale în sensul în care o făcea aşa numita « teorie nouă » a limbii, totuşi el şterge graniţa dintre lexicologie şi gramatică, face să dispară specificul acestor două domenii. In delimitarea neprecisă făcută de V. Mathesius constă greşeala fundamentală a sistemului său gramatical, care se adînceşte prin atenţia exagerată acordată analizei sincronice. Teoria lui Mathesius despre « analiza actuală a propoziţiei » a fost elaborată în legătură cu problema principală a raportului dintre limbă şi realitatea exprimată. Analiza actuală a propoziţiei trebuie opusă analizei ei formale (gramaticale). Analiza formală se referă la structura propoziţiei; spre deosebire de aceasta, analiza actuală a propoziţiei studiază felul în care propoziţia se include în situaţia concretă din care a luat naştere.

Elaborarea problemelor limbii literare l-a dus pe Prof. Mathesius la problema stilului. După părerea lingvistului ceh, « prin stil înţelegem un anumit procedeu prin care s-au utilizat sau se utilizează de obicei mijloacele de exprimare prin limbă pentru a ajunge la un scop concret ». Aşadar, stilul este în primul rînd ceva dat ce poate fi observat în afirmaţiile de-a gata sau, în al doilea rînd, stilul nu este decît o posibilitate condiţionată de situaţia în care apare afirmaţia de care se leagă ». În această situaţie apar trei factori determinanţi: posibilităţile limbii respective, însuşi cel care vorbeşte sau care scrie şi scopul exprimării. Este foarte importantă — crede prof. V. Mathesius — deosebirea dintre stilul individual (manifestarea în afirmaţii a individualităţii celui care scrie sau vorbeşte) şi stilul funcţional (felul în care afirmaţia satisface cerinţele obiectului funcţional).

Prof. O. Leška arată că V. Mathesius a avut în faţă o moştenire lingvistică plină de contradicţii. Contradicţia principală constă în aceea că metodologia pe care a urmat-o era greşită, pe cînd analiza sa concretă şi fină, care pornea întotdeauna de la practica limbii, i-a permis să ajungă la observaţii valoroase şi la concluzii juste.

Lingvistul O. Leška trece apoi la analiza sistemului gramatical al prof. V. Skalička, sistem prezentat în cartea sa « Zur ungarischen Grammatik » (1935). V. Skalička crede că analiza sistemului gramatical al limbii trebuie să determine locul limbii respective în rîndul celorlalte limbi. Rezolvarea acestei probleme şi lămurirea principiilor generale de tratare a sistemului gramatical ocupă în lucrarea citată un loc central. Concepţia lui V. Skalička asupra gramaticii este foarte vastă; după părerea sa gramatica cuprinde toate laturile limbii în afară de fonologie. Sistemul de limbă şi existenţa elementului fundamental nu sînt decît două elemente indisolubil legate între ele. « Dacă gramatica formează un sistem, atunci trebuie găsită cea mai mică unitate care să alcătuiască acest sistem » spune V. Skalička. Pornind de la analiza definiţiei morfemului, adoptată de Cercul lingvistic de la Praga, definiţie dată de Baudouin de Courtenay (« unitatea morfologică care nu poate fi împărţită în unităţi morfologice mai mici »), prof. Skalička consideră că trebuie să se înlocuiască noţiunea de morfem, ca cel mai mic element gramatical, prin noţiunea de semă. Sema trebuie să fie acel element în care să se poată împărţi orice limbă (să fie aplicabil oricărei limbi), să fie în acelaşi timp atît elementul formal cît şi cel semantic. În diferite limbi raportul dintre seme şi morfeme este diferit. Întreg sistemul limbii s-ar împărţi într-o serie de elemente semantice (seme) cu diferite posibilităţi de combinare în diferite limbi. Planul opoziţiilor nu se limitează numai la opoziţia dintre semă şi morfem, ci cuprinde şi combinaţii semantice mai complexe; astfel, de pildă, se formează opoziţiile: morfem — cuvînt, cuvînt — propoziţie, propoziţie - frază. După părerea prof. V. Skalička, pe planul opoziţiilor pe linie verticală (semă-morfem-cuvînt-propoziţie) şi pe planul opoziţiilor pe linie orizontală (diferenţele în interiorul semelor, morfemelor, cuvintelor, propoziţiilor) se ordonează şi se formează sistemul fiecărei limbi. Gramaticii descriptive, lingvistul ceh îi opune studiul legăturii reciproce dintre trăsăturile structurale (gramatica structurală). Ea trebuie să cuprindă teoria despre structura fonologică a semelor, a elementelor semantice, despre caracterul nedefinit al

structurii lor fonologice şi despre utilizarea funcţională a acestui caracter nedefinit.

Întregul sistem lingvistic al profesorului V. Skalička este îndreptat spre rezolvarea problemelor fonologiei sau — spus altfel, a diferenţelor dintre limbi. În cadrul tipului de limbă este posibil un şir întreg de variante (grade) în funcţie de măsura în care una sau alta dintre trăsături a fost realizată în mod consecvent. Este inadmisibilă — spune lingvistul O. Leška — înlocuirea studiului istoric al limbii prin schema tipologică, care este întotdeauna într-o anumită măsură apriorică. Numai studiul istoric al limbilor concrete va putea lămuri multe probleme ale tipologiei. Antiistorismul, ruperea formei de conţinut, schematismul construcţiilor şi caracterul artificial al interpretării materialului de limbă este considerat de acad. Trávnicek neajunsul principal al lucrării lui V. Skalička « Typ cestiny ».

Analiza structuralistă nu a creat o teorie unitară şi unanim recunoscută a gramaticii. În ciuda tuturor diferenţelor, gramaticile structuraliste prezintă o asemănare internă, condiţionată de tratarea idealistă a limbii în lingvistica structuralistă. Nu este o întîmplare faptul că e atît de greu să găsim lucrări în care să se rezolve problema, esenţa categoriei gramaticale. În general problemele dezvoltării limbii trec pe ultimul plan, sistemul limbii reducîndu-se la opoziţiile elementelor coexistente şi ale legăturii lor, ceea ce face ca limba să-şi piardă mişcarea, viabilitatea, să-i dea un caracter extratemporal.

În încheiere, lingvistul O. Leška subliniază că Cercul lingvistic de la Praga a apărut şi s-a dezvoltat în anumite condiţii sociale şi, fiind produsul acestor condiţii, era legat de o anumită etapă de dezvoltare a teoriei lingvistice. După apariţia lucrărilor lui I. V. Stalin s-a dovedit că teoria structuralistă este inconsistentă, falsă.

Studiul sistematic al lucrărilor clasicilor marxism-leninismului, lupta împotriva idealismului, profunda însuşire critică a moştenirii lingvistice, utilizarea experienţei sovietice, legătura cu practica, elaborarea problemelor lingvistice concrete, atitudinea autocriticiă ş exigentă faţă de lucrările scrise, iată care sînt condiţiile principale ale dezvoltării cu succes a lingvisticii cehoslovace.

Luiza Seche

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

ELENA DUMITRIU, Şc. I. C. Frimu-Ploieşti.

Întrebare: Cum e mai bine să se spună: « *nu mai i-am scris* », « *nu mai o port* », « *nu mai o duc* », « *nu mai l-am văzut* » sau « *nu i-am mai scris* », « *n-o mai port* », « *n-o mai duc* », « *nu l-am mai văzut* »?

Răspuns: În limba romînă, adverbul, determinînd sau completînd înţelesul unui verb, adjectiv sau adverb, stă întotdeauna lîngă partea de vorbire pe care o determină.

Adverbul *mai*, în raport cu părţile de vorbire pe care le determină, are sensuri diferite, şi de aceea cu atît mai mult este necesar să stea pe lîngă partea de vorbire pe care o determină şi nu în alt loc.

În cazul de faţă, arătînd că acţiunea verbului nu s-a mai repetat, locul lui este în imediata apropiere a verbului, a cărui acţiune o determină, nicidecum înaintea pronumelui *i*, *o* sau *l*.

Deci este corect să se spună: « *nu i-am mai scris* », « *n-o mai port* », « *n-o mai duc* », etc. şi nu: « *nu mai i-am scris* », « *nu mai o port* » etc.

Întrebuinţarea în vorbire a adverbului *mai* în alt loc decît pe lîngă partea de vorbire pe care o determină este incorectă şi duce de multe ori la confuzii. În cazul de faţă adverbul *mai*, fiind precedat de adverbul de negaţie *nu*, ar putea fi confundat cu adverbul *numai*, care înseamnă cu totul altceva.

Motivul principal rămîne însă cel arătat mai sus. De aceea, chiar atunci cînd propoziţia este pozitivă şi deci nu există posibilitatea de a fi confundat cu adverbul *numai*, locul lui este tot lîngă verb: *i-am mai scris*, *a mai fost* etc. şi nu: *mai i-am scris*, *mai a fost* etc.

Îmbinarea cuvintelor în propoziţii sau fraze, pentru a comunica anumite idei, nu se face la întîmplare, ci după anumite legi gramaticale.

Diferitele raporturi care există între fenomenele şi obiectele din realitatea obiectivă se exprimă nu numai prin modificările formei cuvintelor, ci adeseori şi prin locul fiecărei părţi de propoziţie sau de frază.

Aparenta libertate care există în ceea ce priveşte locul unei părţi de vorbire în propoziţie sau frază nu exclude existenţa legilor în acest domeniu, ci dimpotrivă ea se face după anumite legi obiective şi corespunde nevoii de a exprima cît mai multe şi cît mai variate nuanţe. Aşezarea adjectivului înaintea sau în urma substantivului pe care-l determină comunică nuanţe deosebite, ca şi aşezarea subiectului înaintea sau în urma predicatului. Schimbarea locului atributului adjectival sau al subiectului în propoziţie satisface nevoia de a exprima o nuanţă nouă, pe cîtă vreme întrebuinţarea adverbului în altă parte decît pe lîngă cuvîntul pe care-l determină nu numai că nu exprimă o nuanţă nouă, ci adesea — aşa cum am arătat — produce confuzii.

IONESCU LAZĂR, stud., Inst. de Comerț exterior, București:

Întrebare: De ce în limba chineză cea de a treia silabă a numelor proprii de persoană, spre deosebire de primele două, se scrie cu literă mică? Ex.: Mao Țze-dun, Ciu En-lai etc.

Răspuns: În limba chineză, prima silabă, Mao, Ciu etc., constituie pronumele, iar celelalte două, la un loc, alcătuiesc numele persoanei. Deci, cea de a treia silabă a numelor proprii de persoană se scrie cu literă mică și e legată de silaba precedentă printr-o liniuță, pentru a se arăta că împreună cu aceasta alcătuiește un singur cuvînt.

C. O.

ELENA CANCER, profesoară, Școala pedagogică de băieți, Tîrgu-Jiu.

Întrebare: Care este definiția justă a pronumelui posesiv? Ține și locul numelui posesorului sau numai al obiectului posedat?

Răspuns: Pronumele posesiv înlocuiește atît numele obiectului posedat, cît și numele posesorului, avînd și forme deosebite după genul obiectului posedat și după numărul posesorilor la cele trei persoane gramaticale de la singular și plural. În propoziția *Creionul este al meu*, de pildă, pronumele posesiv înlocuiește și numele creionului și numele persoanei care vorbește și e posesoarea creionului. Pronumele posesiv are astfel un dublu rol de pronume. Cînd e folosit adjectival, el pierde unul din aceste roluri și anume încetează de a mai înlocui numele obiectului posedat: adjectivul posesiv însoțește și determină substantivul care denumește obiectul posedat, ținînd numai locul numelui posesorului. Exemplu: *creionul meu* (adjectivul posesiv *meu* înlocuiește numele persoanei care vorbește și care e posesoarea creionului). Așa se explică faptul că adjectivul posesiv continuă să aibă valoare de pronume, ocupînd, din acest punct de vedere, un loc aparte printre celelalte adjective de natură pronominală. Astfel, în volumul al II-lea al «Gramaticii limbii romîne» (Sintaxa) se face distincție la capitolul Atributul pronominal între atributele exprimate prin adjective demonstrative, relativ-interogative și nehotărîte pe de o parte, care nu au decît rolul de a determina substantivele însoțite, și atributul exprimat printr-un adjectiv posesiv care poate exprima diferite raporturi tocmai datorită faptului că acesta continuă să aibă o valoare pronominală. Raporturile exprimate de el merg paralel cu acelea ale atributului exprimat printr-un pronume propriu-zis în cazul genitiv (personal, demonstrativ, nehotărît etc.), în virtutea valorii pronominale a adjectivului posesiv, care înlocuiește numele posesorului. În felul acesta adjectivul posesiv poate exprima, pe lîngă posesor, subiectul și obiectul unei acțiuni, dependența, apartenența etc.

Aveți dreptate că definiția din manualul de Gramatică pentru clasele a VIII-a — a XI-a editat de M.I.P: în 1952 este confuză din cauza folosirii verbului *a arăta*: «pronumele posesiv ține locul obiectului posedat și *arată* pe posesor».

Gramatica limbii romîne (vol. I) editată de Institutul nostru definește pronumele posesiv în felul următor:

Pronumele posesiv este pronumele care ține locul numelui unui obiect posedat, înlocuind totodată și numele posesorului.

M. G.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

DIN PARTEA REDACȚIEI

RECTIFICARE

În recenzia despre nr. 1—4/1952 [1] al revistei « *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* », publicată în nr. 5/1953 al revistei noastre, n-au fost semnalate următoarele: la pag. 77 (Programa pentru clasele VIII—XI) data nașterii maestrului A. Toma apare indicată greșit: 1865 în loc de 1875 (!). De asemenea, în același capitol la pag. 78, poezia « *Marea preluare* » este datată din anul 1924 (!), deși numai cercetarea conținutului poeziei indică greșeala gravă care apare aici. Poetul nu putea zugrăvi, în 1924, « revolta și ura maselor populare față de războiul de jaf dus împotriva Uniunii Sovietice ». Poezia a fost scrisă în 1942.

Este regretabil că în coloanele unei reviste ca « *Studii și cercetări de istorie literară și folclor* », care-și propune să îndrepte « unele erori cum ar fi data nașterii, pe baza căreia s-ar face o comemorare greșită » (pag. 8) pot să se strecoare totuși greșeli de această natură.

NOTĂ

În legătură cu articolele despre predarea limbii romîne, publicate în numerele 5 și 6/1953 ale revistei noastre, ținem să precizăm următoarele:

Dintr-o greșeală a redacției, articolele mai sus menționate au fost semnate numai de tovarășii care au sintetizat problemele pe diferite grade de învățămînt, cu toate că pentru aceste articole s-au folosit în mare măsură materialele redactate de tovarășii: Onu Liviu, Todoran Romulus, Pătruț Ion, Zdrenghea Mircea, Miron Lucreția, Pop Corniș Gheorghe, Stanciu Virgil, Indrea Alexandru, Cionifi Traian, colaboratori științifici ai Institutului de lingvistică din Cluj, precum și de tovarășii: Hasan Finuța, Breban Vasile, Seche Luiza, Nicolaescu Ecaterina, Vasiliu Laura, Gheorghiu Constantin, de la Institutul de lingvistică din București.

[1] Nu 1-4/1953 cum din eroare a apărut în titlul recenziei

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

C. 165

Preţul Lei 2.—

I 8093

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

S I B I U
Biblioteca Centrală

2

ANUL III
MARTIE—APRILIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

3021/954

1998

0 JUL 2005

i 8093

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

-- UCL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

U IAŞI 2022

2

ANUL III
MARTIE—APRILIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15557

1964

COMITETUL DE REDACȚIE
DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ* — BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194.
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. Telefon 3.85.05

SUMAR

Pag.

* * * V. I. Lenin şi lingvistica marxistă (traducere din «Ruskii iazîk v şkole» nr. 1, 1954) 5

PROF. D. MACREA, Gheorghe Şincai 13

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

PROF. T. VIANU, Observaţii asupra limbii şi stilului lui Geo Bogza 18

GH. PIENESCU, Cu privire la editarea clasicilor noştri — Probleme de textologie 28

GH. BULGĂR, Cîteva observaţii asupra limbii şi stilului revistei «Tînărul scriitor» 40

LINGVISTICĂ GENERALĂ

I. FISCHER, Metoda comparativă istorică 45

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

I. PĂTRUŢ, Însemnătatea cunoaşterii limbii slave vechi pentru limba romînă şi limba rusă 56

C. G. IONESCU, Predarea propoziţiei predicative 61

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

M. GRIGORESCU şi F. ŞUTEU, Sesiunea ştiinţifică anuală a Secţiei a VI-a a Academiei R.P.R. 66

M. SALA, Şedinţa lărgită a Consiliului ştiinţific al Institutului de lingvistică din Bucureşti 75

I. OIŢĂ, Conferinţa ştiinţifică a colectivelor de catedră de la Institutul «Maxim Gorki» 79

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

O nouă ediţie a «Ţiganiadei» (I. Budai-Deleanu, «Ţiganiada», ediţie îngrijită de J. Byck, E.S.P.L.A., 1953) (prof. G. Istrate); Dicţionar tehnic, Editura tehnică, 1953 (C. Maneca); V. V. Vinogradov, Principalele tipuri de sensuri lexicale ale cuvîntului, în «Voprosî iazîkoznaniia», nr. 5, 1953 (A. Avram) 83

CONSULTAŢII

Răspuns cititorilor 99

V. I. LENIN ŞI LINGVISTICA MARXISTĂ[1]

Au trecut 30 de ani de la moartea lui Lenin, creatorul şi conducătorul Partidului Comunist, întemeietorul Statului Sovietic. Forţa de neînvins a Partidului Comunist rezidă în faptul că în toată activitatea lui practică, de construire a societăţii comuniste, partidul se conduce după teoria marxist-leninistă, teoria materialismului dialectic.

Succesele obţinute de statul nostru în construirea societăţii noi sînt o mărturie vie a justeţei teoriei marxist-leniniste şi a politicii Partidului Comunist. Partidul urmează neclintit drumul trasat de geniul lui Lenin.

V. I. Lenin ne-a învăţat că fără o instruire serioasă, fără cunoştinţe adînci, fără însuşirea experienţei trecutului nu se poate construi comunismul, întrucît construirea lui cere milioane de specialişti de înaltă calificare în cele mai variate domenii de cunoştinţe, oameni care stăpînesc valorile culturale acumulate de omenire.

V. I. Lenin acordă şcolii un rol uriaş în opera de instruire şi educare a constructorilor comunismului. Directivele Congresului al XIX-lea al partidului cuprinse în capitolul 4 reprezintă o împlinire a poruncilor leniniste cu privire la învăţămîntul mediu general: «Să se termine la sfîrşitul planului cincinal trecerea de la învăţămîntul de 7 ani la învăţămîntul mediu general de zece ani în capitalele republicilor, în oraşele de subordonare republicană, în centrele regionale, raionale şi în cele mai importante centre industriale. Să se pregătească condiţiile pentru deplina realizare în planul cincinal următor a învăţămîntului mediu general (de zece ani) în celelalte oraşe şi localităţi rurale».

Acest program măreţ reprezintă înfăptuirea planului trasat de marele Lenin pentru realizarea învăţămîntului mediu general.

---

[1] Articol redacţional publicat în «Russkii iazîk v şkole», nr. 1, 1954, p. 1–7.

Se pune din plin problema importanței uriașe a limbii ruse în opera de instruire și educare, întrucît toate cuceririle științei și culturii sînt comunicate cu ajutorul limbii.

Limba rusă a devenit una din limbile cele mai importante din lume, izvor de îmbogățire pentru alte limbi, este limba cu terminologia civilizației celei mai înalte, celei mai înaintate.

Bogăția și vigoarea limbii ruse cer o deosebită măiestrie celui care o predă și uriașe sforțări din partea celui care o studiază.

Înțelegerea legilor de dezvoltare a limbii și definirea în mod just a funcțiunilor ei de bază cer însușirea temeinică a teoriei marxist-leniniste.

Întemeietorii socialismului științific, K. Marx și F. Engels, au extins teoria materialistă asupra fenomenelor sociale și ne-au înfățișat în lucrările lor tabloul clar, veridic al originii limbii și gîndirii, considerate ca fenomene sociale, condiționate de dezvoltarea societății umane pe baza proceselor de producție și muncă.

V. I. Lenin, genialul continuator al operei întemeietorilor marxismului, gînditor dialectician de mare profunzime, a acordat în lucrările sale filozofice și istorice un loc important problemelor de limbă. Definiția clasică a limbii — «unul din mijloacele cele mai importante de comunicare între oameni»—, formulată de Lenin, dezvăluie însăși esența acestui fenomen social.

V. I. Lenin a manifestat cel mai viu interes față de problemele limbii, atît sub aspectul aplicării și folosirii ei practice, cît și sub aspectul analizei teoretice.

Problemele teoretice generale care și-au găsit o largă dezvoltare în lucrările filozofice și istorice ale lui V.I. Lenin prezintă o deosebită importanță pentru rezolvarea a numeroase probleme de lingvistică.

Pentru lingviștii noștri, ca de altfel pentru toți savanții noștri, trebuie să devină poruncă spusele lui V. I. Lenin « ...fără o solidă fundamentare filozofică nici un fel de știință a naturii, nici un fel de materialism nu va putea rezista în lupta dată împotriva asaltului ideilor burgheze și a restabilirii concepției burgheze asupra lumii. Pentru a rezista în această luptă și a o duce cu deplin succes la bun sfîrșit, naturalistul trebuie să fie un materialist modern, un adept conștient al materialismului reprezentat de Marx, trebuie să fie un materialist dialectic »[1].

În lucrarea sa «Marxismul și problemele lingvisticii», I. V. Stalin socotește de asemenea aplicarea marxismului drept una din sarcinile principale ale lingvisticii.

În operele nemuritoare ale lui V. I. Lenin, lingviștii găsesc baza și pivotul materialist pentru rezolvarea multor probleme de limbă. În rîndul problemelor general teoretice a căror rezolvare este necesară pentru dezvoltarea cu

---

[1] V. I. Lenin, Marx-Engels-marxism. Ed. P.M.R., 1949, ediția a II-a, p. 493.

succes a ştiinţei limbii, trebuie ridicate în primul rînd: 1) problema raportului dintre limbă şi gîndire nu numai pe plan general, dar şi pe planul problemelor speciale, ca: raportul dintre cuvînt şi noţiune, dintre judecată şi propoziţie; 2) problema formei şi conţinutului în limbă; 3) problema obiectivului şi subiectivului în limbă; 4) problema caracterului grafic şi a oglindirii limbii prin scriere, a aspectului său material şi ideal; 5) problema raportului dintre elementul intelectual, emoţional şi voliţional în limbă, a unităţii şi deosebirii dintre ele.

Studiul adîncit al operelor lui V. I. Lenin ne va permite să rezolvăm în mod just aceste probleme în lumina materialismului dialectic.

1. Problema cea mai importantă şi hotărîtoare în lumina teoriei leniniste a reflectării este problema unităţii dintre limbă şi gîndire.

Studiind lucrarea « Materialism şi empiriocriticism », în care Lenin dă interpretarea materialistă a fenomenelor biologice şi sociale şi supune unei critici nimicitoare toate teoriile idealiste, lingviştii vor înţelege în mod just esenţa unităţii dintre limbă şi gîndire.

« Caietele filozofice » ale lui Lenin sînt de asemenea de un temeinic ajutor în rezolvarea acestei probleme de cea mai mare importanţă şi ne permit să înţelegem mai bine raportul dintre cuvînt şi noţiune, dintre judecată şi propoziţie.

Teoria leninistă a reflectării dovedeşte în mod convingător că lumea este materială, că materia a existat anterior conştiinţei umane, că fără materie nu poate exista gîndire. Ideile omului sînt un produs al creierului ca materie superior organizată. Fără creier nu există gîndire. Numai creierul are capacitatea de a gîndi, de a cunoaşte lumea înconjurătoare. Gîndirea are capacitatea de a pătrunde tainele naturii, de a cunoaşte legile ei de dezvoltare. În consecinţă, nu putem despărţi gîndirea de materie. Dar, în acelaşi timp, nu putem identifica materia şi gîndirea, după cum nici nu le putem opune una alteia.

Gîndirea este un proces prin care lumea obiectivă se reflectă în conştiinţa noastră. Prin urmare creierul nostru are această proprietate a reflectării. Reflectarea reprezintă tocmai cunoaşterea lumii obiective.

V. I. Lenin ne învaţă că procesul de cunoaştere îmbracă două forme: senzorială — cu ajutorul senzaţiilor, a percepţiilor, şi logică — cu ajutorul reprezentărilor, noţiunilor, judecăţilor şi raţionamentelor.

Cunoaşterea în forma ei logică se realizează cu ajutorul limbii.

V. I. Lenin spune: « Perceperea senzorială ne dă *obiectul*, raţiunea — *denumirea* lui. Raţiunea are tot ceea ce cuprinde perceperea senzorială, dar ceea ce în perceperea senzorială se găseşte, în fapt, în raţiune se găseşte numai, nominal, ca denumire... Ce este însă denumirea? Un semn distinctiv, un indiciu care sare în ochi şi pe care eu îl fac reprezentantul obiectului, elementul ce caracterizează obiectul, pentru a mi-l putea reprezenta în întregime »[1];

[1] V. I. Lenin, Caiete filozofice, 1947, ed. rusă, p. 320.

Sentimentul ne înfăţişează realitatea, ideea şi cuvîntul — generalul. Orice cuvînt înseamnă generalizare, spune Lenin în « Caiete filozofice ».

Din cele spuse de Lenin putem să deducem următoarele: cunoaşterea senzorială se petrece fără ajutorul cuvîntului şi reprezentările şi noţiunile se generalizează şi se exprimă prin cuvînt.

Corespondenţa şi diferenţa dintre cuvînt, noţiune şi obiect este înfăţişată în mod foarte convingător de V. I. Lenin în articolul: « Încă o dată despre sindicate, despre momentul politic şi despre greşelile lui Troţki şi Buharin ». Analizînd cuvîntul « pahar » (stakan) din punctul de vedere al logicii dialectice, Lenin spune: « Paharul este, fără îndoială, şi un cilindru de sticlă şi un instrument pentru băut. Dar paharul nu are numai aceste două proprietăţi, calităţi, aspecte, ci un număr infinit de alte proprietăţi, calităţi, aspecte, raporturi reciproce şi « concretizări » cu tot restul lumii »[1]. Şi în continuare Lenin enumeră multe din proprietăţile paharului şi indică funcţiile lui posibile.

Din aceste considerente ale lui Lenin despre « pahar » putem trage concluzia asupra corespondenţei dintre cuvînt şi noţiune, asupra unităţii dintre noţiune şi cuvînt şi în acelaşi timp asupra diferenţei dintre ele.

2. Nu mai puţin importantă este problema formei şi a conţinutului în limbă.

În « Caiete filozofice » V. I. Lenin scrie că forma are esenţă, iar esenţa are formă (vezi p. 142) Esenţa limbii, cu alte cuvinte conţinutul ei, se manifestă prin formă. Manifestarea esenţei limbii înseamnă dezvăluirea conţinutului său.

Fără formă nu poate exista nimic în genere. Tot ce există în lume este într-un fel sau altul materie care a căpătat formă. Din acest punct de vedere trebuie să studiem şi limba.

Urmînd învăţătura clasicilor marxism-leninismului, în unitatea dialectică dintre formă şi conţinut, principalul, elementul de bază trebuie să-l vedem în conţinut, care generează forma proprie lui. Analizînd limba, trebuie să ţinem seama de faptul că forma contribuie la creşterea conţinutului care a generat-o, dar conţinutul poate depăşi forma, şi atunci începe « lupta dintre conţinut şi formă, şi invers. Forma este lepădată, conţinutul transformat »[2].

O contribuţie importantă la teoria formei şi a conţinutului a adus I. V. Stalin în lucrarea sa « Anarhism sau socialism ? »[3].

Teza enunţată mai sus este excepţional de importantă pentru lingvişti. Dezvoltarea limbii însăşi, dezvoltarea părţilor de vorbire pot şi trebuie să fie fundamentate întru totul pe tezele lui V. I. Lenin şi I. V. Stalin despre formă şi conţinut.

---

[1] V. I. Lenin. Opere. vol. 32, ed. rusă, p. 71.

[2] V. I. Lenin, Caiete filozofice, p. 193.

[3] I. V. Stalin, Opere, ed. rusă, v. 1, p. 316—317, 329; Ed. P.M.R., 1950, p. 322—323, 334.

Pe baza rupturii dintre formă şi conţinut se dezvoltă sensul cuvîntului, pe baza rupturii dintre formă şi conţinut se dezvoltă părţile de vorbire sau are loc procesul lor de trecere dintr-o categorie în alta.

Înţelegerea justă a formei şi conţinutului în limbă va contribui la analiza mai adîncă a limbii scriitorului, la sezisarea mai clară a diferenţelor stilistice dintre operele de artă şi a condiţionării acestor diferenţe prin conţinutul operelor de artă, prin genurile lor.

Cu cît conţinutul este mai just, mai adînc, cu atît este mai perfectă forma. Cu cît conţinutul este mai mult luat din viaţă, cu atît mai pregnantă este forma. Cu cît conţinutul este mai necesar, mai actual, cu atît mai uşor de înţeles, mai accesibilă este forma, pentru că esenţa are formă, iar forma are esenţă. Iată de ce conţinutul lucrărilor lui Lenin este înveşmîntat într-o formă atît de perfectă: prin cuvintele lui Lenin se dezvăluie esenţa adevărată a conţinutului fenomenelor. « Propaganda noastră — spunea Lenin — are un succes atît de mare nu pentru că am fi nişte propagandişti atît de iscusiţi; ea are succes pentru că spunem adevărul [1].

I. V. Stalin spunea următoarele despre limba lui Lenin:

« Neobişnuita putere de convingere, simplitatea şi claritatea de argumentare, fraze scurte, pe înţelesul tuturor, lipsa de emfază, lipsa oricăror gesturi patetice şi a oricăror fraze de efect, care să aibă scopul de a impresiona făceau discursurile lui Lenin să se deosebească în sens pozitiv de discursurile obişnuite ale oratorilor « parlamentari».

Însă nu această latură a discursurilor lui Lenin m-a captivat pe mine atunci. Am fost captivat de puternica şi invincibila logică a discursurilor lui Lenin, care printr-o expunere făcută oarecum sec, dar temeinică, punea stăpînire pe auditor, electrizîndu-l şi cucerindu-l în întregime. Îmi aduc aminte că mulţi dintre delegaţi spuneau atunci: « Logica discursurilor lui Lenin te prinde din toate părţile ca nişte tentacule prea puternice, te prinde ca într-un cleşte, din strînsoarea căruia nu-i chip să te smulgi: sau te predai, sau te hotărăşti să fii complet înfrînt »[2].

Dacă la marii noştri gînditori, conducătorii oamenilor muncii din lumea întreagă, V. I. Lenin şi I. V. Stalin, cuvîntul a corespuns totdeauna cu fapta, iar forma cu conţinutul spuselor lor, în schimb discordanţa dintre cuvînt şi idee, şi în consecinţă dintre cuvînt şi faptă, se manifestă deosebit de puternic în cuvîntările ideologilor burghezi. V. I. Lenin a vorbit în repetate rînduri despre ruptura care există la ei între limbă şi gîndire, între frază şi faptă. În articolul « Despre caracterul dăunător al frazelor », el înfierează minciunile flecarilor din partidele mic-burgheze; în articolul « Note false » vorbeşte despre

[1] N. K. Krupskaia, Lenin ca propagandist şi agitator. Editura Partidului, 1933, ed. rusă, p. 4.

[2] I. V. Stalin, Despre Lenin, Gospolitizdat, 1950, p. 36–37; Ed. P.M.R., 1945, p. 29–30.

«frazeologie», această falsitate strigătoare la cer; în articolul «Zăpăceală şi supărare» demască «grandilocvenţa» menşevicilor; în «Materialism şi empiriocriticism» distruge în spirit bolşevic limbajul pseudoştiinţific, aberaţiile în terminologie, cuvintele ţipătoare, la modă, şi diferitele «izme».

3. Lucrările lui V. I. Lenin, îndeosebi «Materialism şi empiriocriticism şi «Caiete filozofice», aruncă lumină şi asupra problemei raportului dintre obiectiv şi subiectiv în limbă. Această problemă trebuie rezolvată în mod just pentru a putea înţelege care este raportul dintre elementele aparţinînd limbii întregului popor şi elementele individuale în limba unui scriitor, precum şi pentru a putea înţelege numeroase categorii de limbă: a persoanei, timpului, modului, a semnificaţiilor modale etc.

În lucrările lui V. I. Lenin găsim un sprijin şi pentru rezolvarea acestei probleme, atît de complicate. În expunerea ei, V. I. Lenin porneşte de la interpretarea consecvent materialistă a procesului de percepere a lumii înconjurătoare.

Lumea este obiectivă şi există independent de conştiinţa noastră. Ea este reflectată cu ajutorul creierului nostru. În procesul de gîndire, omul poate reflecta fenomenele din lume în mod inexact, greşit, pentru că percepţiile şi senzaţiile sînt imagini subiective ale lumii obiective. Exact, obiectiv va fi numai ceea ce este confirmat îndeobşte de practică.

Obiectivitatea gîndirii înseamnă identitate între noţiune şi obiect. Dacă ar fi să socotim limba drept conştiinţă practică, reală, înseamnă că şi în limbă, ca şi în gîndire, ar exista elemente obiective şi subiective.

Pînă acum noţiunea de obiectiv şi subiectiv în limbă nu a fost studiată, delimitată, explicată. Unele probleme de lingvistică se mai rezolvă încă fără a ţine seama de teoria materialistă.

4. O mare importanţă prezintă problema înţelegerii cuvîntului ca reflectare şi ca semn.

V. I. Lenin a criticat teoriile care considerau noţiunea ca un simbol din punctul de vedere al teoriei cunoaşterii. Lenin avea o atitudine net negativă faţă de teoria gnoseologică a hieroglifelor, formulată de Plehanov, întrucît ea promovează neîncrederea faţă de atestările organelor noastre senzoriale şi introduce un element inutil de agnosticism.

În perioada de dominare a aşa-zisei «noi teorii» a limbii, lingviştii au transplantat critica lui V. I. Lenin din domeniul cunoaşterii în cel al limbii şi au început să susţină că şi cuvîntul «reflectă» fenomenele realităţii. După cum ştim însă, realitatea «este reflectată» de creierul nostru, şi în urma acestui proces se nasc noţiunile pe care le avem. Noţiunea este într-adevăr o dublură, o reflectare aproximativ exactă a fenomenului. Dar cuvîntul nu poate fi identificat cu noţiunea. Cuvîntul este un înveliş, o formă de generalizare şi de manifestare a noţiunii. Cuvîntul ca manifestare a noţiunii nu este arbitrar, nu este condiţionat, dar nici nu este premeditat. El este manifestarea socială a cunoaşterii

generalizate despre un fapt din realitate. De aceea, în ce priveşte sensul, cuvîntul nu poate fi numai semn. Aspectul sonor al cuvîntului poate fi însă înţeles ca semn, legat de un obiect, de un lucru, de o acţiune şi primit ca atare de societate. De aceea cuvîntul, în întregul lui, nu poate fi considerat semn. Pe de altă parte, nu trebuie să credem că un cuvînt « reflectă » fenomenele realităţii aşa cum le « reflectă » creierul. Şi în acest caz rezolvarea justă a problemei se face pe baza lucrărilor lui V. I. Lenin.

5. Învăţătura lui V. I. Lenin despre unitatea şi deosebirea dintre treptele senzorială şi logică a cunoaşterii ne permite să înţelegem în mod just elementul raţional şi emoţional din limbă.

Elementul intelectual şi cel senzorial nu pot fi despărţite, ele formînd în om o unitate. Nici în limbă ele nu pot fi rupte unul de altul, căci limba exprimă nu numai ideile, dar şi sentimentele, dorinţele, năzuinţele. Exprimîndu-şi gîndurile, omul în acelaşi timp le dă şi o valoare afectivă. Exprimîndu-şi sentimentele, omul ia cunoştinţă de ele. În articolul său « Recenzie la cartea lui Rubakin », V. I. Lenin arată autorului, că « ... fără » emoţii umane « n-a existat niciodată, nu există şi nu poate exista *căutarea* adevărului de către om »[1].

Cunoaşterea realităţii este însoţită de perceperea ei afectivă, de aprecierea afectivă mai mult sau mai puţin intensă. Elementul afectiv este foarte important în limbă nu numai în procesul de cunoaştere, dar şi în procesul de generalizare. Totuşi, după cum nu putem despărţi elementul intelectual de cel afectiv, tot astfel nu putem să ignorăm deosebirile dintre ele. Nu putem reduce, în procesul de cunoaştere, intelectualul la afectiv şi nu putem pune un semn de egalitate între ele. După cum nu putem confunda, tot astfel nu putem să nu delimităm aceste fenomene şi în limbă.

Nediferenţierea faptelor intelectuale şi afective în limbă, pe de o parte, duce la greşeli mari în analiza lor — la confundarea interjecţiilor cu alte părţi de vorbire, la confundarea diferitelor particule, împiedică distingerea justă a sensurilor modale; pe de altă parte, unirea elementelor intelectuale şi afective în vorbire împiedică înţelegerea diferitelor tipuri de propoziţii, delimitarea propoziţiilor care exprimă aprecieri şi a unor propoziţii speciale, a fragmentelor de vorbire, exprimînd emoţia, voinţa.

În « Materialism şi empiriocriticism » Lenin arată că gîndirea, sentimentul şi voinţa se manifestă într-o deplină unitate. Tocmai de aceea limba este o armă de luptă, pentru că în ea se manifestă gîndirea, sentimentele şi voinţa omului, şi, ca o consecinţă a acestui fapt, limba capătă o importanţă uriaşă în viaţa socială, în lupta politică, în lupta pentru anumite idei.

Cea mai mare este forţa de influenţă, de atracţie a limbii operelor de artă, în care scriitorul luptă pentru idealurile poporului. Deosebit de mare este forţa limbii în anii marilor mişcări sociale, în anii de zguduiri care lovesc întregul popor. În perioada Marelui Război pentru Apărarea Patriei, lupta încordată

[1] V. I. Lenin, Opere, ed. rusă, vol. 20, p. 237; Ed. P.M.R., vol. 20, p. 255.

pentru patrie, pentru cultura rusă, trezirea sentimentelor patriotice şi a conştiinţei naţionale a făcut din limba rusă o armă din cele mai ascuţite în lupta cu cotropitorii fascişti. Scriitorul, poetul, dezvăluind cele mai frumoase trăsături de caracter ale oamenilor sovietici, dîrzenia, puterea de sacrificiu, vitejia şi curajul lor, educau sentimente de înalt patriotism, luptau împotriva inerţiei, a indiferenţei politice, împotriva ideologiei mic-burgheze.

Forţa cuvîntului strîngea rîndurile poporului într-o unitate de neclintit, forţa cuvîntului educa bărbăţia, dîrzenia, dragostea de patrie, de popor, devotamentul faţă de partid.

Cu cît un scriitor e mai aproape de popor, cu cît îi sînt mai scumpe interesele poporului, cu cît îi sînt mai limpezi ţelurile şi sarcinile întregului popor, cu atît mai populară e şi limba sa. Cu cît e mai logic sistemul de gîndire al scriitorului, cu atît e mai precisă, mai clară limba sa. Cu cît e mai mare capacitatea afectivă a unui scriitor, cu atît e mai expresivă limba sa. Cu cît e mai fermă voinţa scriitorului, cu atît mai precis sînt exprimate în limba sa noţiunile de datorie, necesitate.

Unitatea armonioasă a elementelor intelectuale, emoţionale şi volitionale din caracterul unui om îşi găseşte o expresie tot atît de armonioasă şi în limbă. Exactitatea în gîndire, încordarea, înflăcărarea sentimentului, dîrzenia voinţei din caracterul unui scriitor se manifestă printr-o viguroasă expresivitate şi plasticitate a limbii. Tocmai de aceea limba marilor scriitori şi publicişti este o armă atît de puternică de influenţare a maselor, pentru că în ea se unesc în chip armonios un înalt intelectualism, putere de voinţă şi o puternică afectivitate.

O astfel de limbă armonioasă este limba lui Lenin, care se cuvine să fie studiată cu toată grija. O astfel de înţelegere a limbii învăţăm din lucrările lui V. I. Lenin, din teoria sa materialistă a cunoaşterii.

Afirmaţiile lui Lenin despre însuşirile pe care trebuie să le aibă limba ziarelor, a lucrărilor publicistice, atitudinea sa faţă de limba celor mai buni scriitori ai noştri ne ajută să rezolvăm problema normalizării limbii, a înţelegerii stilului, conform sarcinilor epocii noastre.

Cu noi forţe, înarmaţi cu teoria marxist-leninistă, lingviştii sovietici se îndreaptă cu încredere spre noi succese ale lingvisticii sovietice materialiste.

GHEORGHE ŞINCAI

DE

PROF. D. MACREA

La 28 februarie s-au împlinit două sute de ani de la naşterea lui Gheorghe Şincai, unul dintre reprezentanţii străluciţi ai intelectualităţii noastre militante din trecut.

Condiţiile istorice în care a trăit Gheorghe Şincai scot şi mai mult în evidenţă meritele acestui luptător dîrz de la începuturile culturii noastre moderne. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cînd Gheorghe Şincai îşi începe activitatea de cărturar, Transilvania se găsea sub apăsarea Habsburgilor. Privilegiile aristocratice care durau de sute de ani, rezemate pe munca iobagilor romîni şi maghiari, păreau de nezdruncinat, cu toate răscoalele repetate ale celor oprimaţi. Reformele iluzorii introduse de Iosif al II-lea n-au schimbat cu nimic situaţia iobăgimii, la a cărei menţinere în mizerie şi întuneric era interesată în mod solidar nobilimea celor trei naţiuni «receptae». Poporul romîn, alcătuit în acea vreme din iobagi şi o mică burghezie în curs de formare, suferea o dublă apăsare: socială şi naţională. Unirea unei părţi din romînii transilvăneni cu biserica Romei n-a adus nici o schimbare în situaţia poporului romîn, ci doar consolidarea cîtorva privilegii clericale. Ieşirea din această situaţie cerea, pe lîngă o mare hotărîre de luptă, şi alegerea celor mai potrivite mijloace pentru a schimba cursul unei istorii vitrege şi de nesuportat.

Figura lui Gheorghe Şincai se conturează în cadrul acestei acţiuni istorice de luptă pentru drepturile poporului romîn asuprit şi pentru progresul lui social şi cultural.

Armele alese de Gheorghe Şincai şi de tovarăşii săi de luptă, Samuil Micu şi Petru Maior, pentru a legitima egalitatea în drepturi a poporului romîn şi pentru a-i defini individualitatea lui distinctă între celelalte popoare ale Transilvaniei, au fost istoria şi lingvistica. Aceste arme le-au fost impuse de con-

dițiile istorice ale vremii. Nobilimea transilvăneană își justifica privilegiile prin originea ei aleasă și prin vechimea ei istorică. Ea desconsidera poporul romîn format din iobăgime, socotindu-l venit, atît în Transilvania cît și în Principate, din sudul Dunării, în cursul evului mediu. Atribuind poporului romîn și limbii sale o origine exclusiv romană, o descedență deci mai impunătoare și mai veche decît a nobilimii, Șincai și tovarășii săi de luptă au căutat să-i justifice drepturile politice care rezultau din vechimea și continuitatea lui neîntreruptă pe aceste locuri. În acest scop, ei încep a scrie, pentru întîia oară, limba romînă cu caractere latine, întrebuințînd o ortografie etimologistă spre a se recunoaște originea latină a fiecărui cuvînt, iar pentru a da limbii romîne un caracter pur romanic, ei încearcă să introducă în vocabularul ei cuvinte luate de-a dreptul din dicționarele latine.

Concretizarea crezului lingvistic al Școlii ardelene, creată de ei, s-a făcut mai întîi în «Elementa linguae daco-romanae sive valachicae», publicată de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, la Viena, în 1780, și retipărită apoi în 1805 numai de Șincai. Aceasta este prima gramatică tipărită a limbii romîne, care, cu toate exagerările ei, a avut meritul de a fi atras atenția romaniștilor străini asupra limbii romîne, limbă de care ei nu se ocupaseră pînă atunci. Ea a servit însă și ca bază a rătăcirilor latiniste de mai tîrziu, în încercarea de a se crea o limbă artificială, latină cu orice preț și străină de popor, rătăcire care a culminat în faimosul dicționar academic al lui A. T. Laurian și I. C. Massim din 1873—1876. [1]

Dacă ideea latinității este în centrul activității lui Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Petru Maior, ar fi o denaturare simplistă să reducem crezul și lupta vieții lor numai la atîta. Gheorghe Șincai a fost o personalitate complexă, care s-a impus printr-o activitate bogată în numeroase domenii. Munca și lupta lui neobosită au fost călăuzite de dorința de a fi folositor poporului, de a sta aproape de nevoile lui, de a-l îndruma și ajuta necontenit. Șincai este cărturarul luptător care folosește toate împrejurările ce i se oferă pentru a servi cauza poporului său. Cînd, în 1774, este trimis la Roma la Colegiul «de propaganda fide», el caută și strînge documente istorice pentru legitimarea drepturilor poporului romîn desconsiderat de nobilime, iar cînd se întoarce de la Roma renunță la haina de călugăr, mărturisind că a îmbrăcat-o numai pentru a se putea înarma cu știința menită să servească cauza națiunii lui oprimate.

Între 1782 și 1794, ca director al puținelor școli romînești din Transilvania acelei vremi, Gheorghe Șincai răspunde nevoilor practice ale ridicării culturale a maselor printr-o muncă asiduă și plină de succes. Prin stăruința lui se înființează în Transilvania trei sute de noi școli primare, pe care le in-

[1] A. T. Laurianu și I. C. Massimu, Dicționariulu limbei romane. Tomu I. A-H; Tomu II (colaborator Iosefu Hodosiu și G. Baritiu) I-Z; (Tom. III) Glossariu, care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu și cele de origine indouiosa. București, 1873—1876.

spectează permanent oricît de îndepărtate erau. În actele Sinodului ținut la Blaj în 18 decembrie 1792, se arată că Șincai nu și-a cruțat nici « osteneala, nici sănătatea » în îndeplinirea acestei sarcini. Pentru a asigura acestor școli nivelul de învățămînt corespunzător, Șincai scrie o serie de manuale școlare în limba romînă care nu existau pînă atunci: o gramatică latino-romînă, două abecedare, un manual de aritmetică, iar în manuscrisele rămase la moartea lui s-au mai găsit, între altele, un dicționar latin-romîn și romîn-latin și o « Istorie a firii » cuprinzînd date din științele naturii, lucrări destinate de asemenea învățămîntului. Acțiunea pentru organizarea administrativă și înzestrarea didactică a școlilor, precum și legarea conținutului învățămîntului de progresul științei și de cerințele practice ale vieții, fac din Gheorghe Șincai un precursor al școlii legată de popor și devotată nevoilor lui. Pe acest drum au mers cu strălucire mai tîrziu Gheorghe Lazăr și numeroși alți dascăli transilvăneni din secolul trecut, care, în Transilvania sau ca emigranți în Principate, au deschis școli și au scris cărți didactice pentru a ridica poporul prin știință și cultură.

Gheorghe Șincai a trăit cu intensitate momentele de luptă ale poporului asuprit din vremea lui. El n-a luat parte directă la răscoala lui Horia, dar în cadrul represaliilor care au urmat acestei mari insurecții populare, Șincai a fost mereu suspectat de a fi fost unul din instigatorii ei. În acțiunea politică dusă de poporul romîn pentru revendicarea de drepturi, Șincai a luat însă o parte activă. El a fost printre inspiratorii actului istoric redactat de Ștefan Meheși sub titlul « Supplex libellus Valachorum » din 1791, manifestîndu-se și în mod direct în această acțiune prin răspunsul documentat și plin de demnitate dat istoricului sas Eder, care contesta temeinicia argumentelor cuprinse în acest important memoriu. Criticii lui Eder el îi răspunde printr-o lucrare atît de dîrză și de justă, încît cenzura vremii i-a interzis publicarea (« Responsum ad crisim Caroli I. Eder in supplicem libellum Valachorum Transilvaniae »). Opera de bază a lui Șincai, « Hronica romînilor și a mai multor neamuri », spre deosebire de cronicile romînești de pînă atunci, care înregistrau pasiv întîmplările din trecut, este și ea o armă de luptă prin bogăția argumentării istorice a drepturilor poporului romîn și prin nenumăratele aprecieri critice asupra epocii contemporane autorului. Ea expune întîmplările dintre anii 86—1739, cu care prilej Șincai își arată sentimentele și ideile lui înaintate, starea socială înapoiată a Transilvaniei stăpînită de nobilime. Iată, spre exemplu, cum prezintă « Hronica » starea iobagilor transilvăneni: ...« ba proștii la atîta ajunsese pe vremea mea de se vindea ca dobitoacele...; afară de slujbele pe care le făceau domnilor pămînteşti, începînd de luni pînă sîmbătă seara în toată săptămîna preste tot anul, duminica, fiindcă alta nu se putea lucra, domnii pămînteşti pre iobagii săi îi trimitea cu cărți pe la alți domni. »[1]

Adversar al tendinței episcopilor de la Blaj de a catoliciza biserica, Șincai se ridică în « Hronică » împotriva lăcomiei clerului din vremea lui, scriind

[1] G. Șincai, Hronica romînilor și a mai multor neamuri, Iași, 1853-54, vol. II, p. 136.

că « numai punga ta o voiesc ca să-şi umple pungile lor ». El este un adversar hotărît al iezuiţilor, a căror perfidie ajunsese s-o cunoască bine în cursul studiilor sale la Roma. Şincai arată că iezuiţii îşi datoresc succesul originii lor nobile, instrucţiunii rafinate şi frumuseţii lor fizice: În rîndurile lor « nu să primea alţii — scrie Şincai — fără numai aceia care erau, au foarte de mare talent, au de mare viţă şi bogat neam, au prea frumoşi; cu care trei lucruri avea între sine pe cei mai zdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbătea toate, cei de neam mare împlinea toate prin rudeniile sale, cei frumoşi erau văzuţi la toţi şi mai ales la femei prin care apoi lucra cum vrea. Nici o minciună, căci o am citit aceasta în regulile lor cele ascunse şi numai cu manuscrisele pe care eu însumi le-am dat din porunca cardinalului Ştefan Borgia să le lege ».[1] Duşman al urii dintre naţionalităţi, Şincai arată cît de păgubitoare era situaţia creată de nobilimea maghiară prin desconsiderarea altor neamuri.

Nu este deci de mirare ca un om atît de îndrăzneţ în atitudini şi păreri şi atît de incomod pentru stăpînii de la Viena şi pentru servitorii prea supuşi ai acestora de la Blaj să fi îndurat toate persecuţiile şi loviturile din partea celor ce apărau ordinea pe care Şincai voia s-o dărîme. Destituit în 1794 din postul de director al şcolilor romîneşti din Transilvania şi arestat apoi timp de zece luni, Şincai scapă cu mare greutate de condamnarea care i se pregătise. Operele lui nu se pot publica din pricina cenzurii care le interzice tipărirea. Nici răspunsul dat lui Eder, nici « Hronica » n-au putut fi deci, în vremea lor, răspîndite şi cunoscute. De atunci începe pentru Şincai o viaţă de rătăcire pe la prieteni şi admiratori, făcînd servicii de corector de tipografie şi de meditator în casele oamenilor cu idei înaintate. Încercările de a-şi recîştiga un post la stat au fost zadarnice. Preocupat de « Hronica » sa, la care a lucrat 34 de ani fără a fi reuşit să o publice (ea a fost publicată abia în 1853 la Iaşi), Şincai rătăceşte necontenit la Oradea, Budapesta, Viena, purtîndu-şi manuscrisul bogat în nişte desagi de lînă. A murit departe de prieteni şi cunoscuţi, într-un sat din Ungaria de nord, la 2 noiembrie 1816. A fost sfîrşitul firesc al unui luptător răzvrătit împotriva unei lumi încă prea puternică atunci pentru a putea fi dărîmată.

Veneraţia de care Gheorghe Şincai s-a bucurat după moartea sa este exprimată, între altele, în cuvintele însufleţite ale lui Al. Papiu Ilarian, care îi face următorul portret caracteristic — după mărturii contemporane — în discursul de recepţie rostit la Societatea Academică Romînă, în 16 septembrie 1869: « Căutătura-i era îndrăzneaţă şi insuflătoare de respect, dar în trăsăturile feţei puteai cunoaşte adîncimea gîndurilor şi necazurilor cu care toată viaţa avusese a se oşti. Avea vocea sonoră, bărbătească, vorbea apăsat, bine articulat, liber şi cu îndrăzneală, ca bărbatul care are de unde şi ştie ce să vorbească, fiind sigur de mintea şi abilitatea lui. Din vorbele lui vedeai îndată că omul multe simte şi multe îndrăzneşte... Mersul, starea şi toată purtarea sa era măreaţă; simţeai

[1] G. Şincai, Hroniea românilor şi a mai multor neamuri, Iaşi, 1853—54, vol. II, p. 306.

îndată spiritul înalt ce locuia într-însul, nu mai puțin omul plin de încredere și sigur de lucrarea sa».[1]

Este incontestabil că activitatea lingvistică a lui Gheorghe Șincai, Samuil Micu și Petru Maior are meritul de a fi constituit începutul studiului structurii latine a limbii noastre. Ea prezintă însă lacune și erori serioase. Romanitatea exclusivă a limbii romîne cu excluderea elementului slav s-a dovedit a fi tot atît de potrivnică adevărului, ca și derivarea limbii romîne din latina clasică. Dominația aproape exclusivă a școlii latiniste în lingvistica noastră din secolul trecut, consolidată prin pozițiile oficiale ocupate de reprezentanții ei, a avut un efect negativ pentru cunoașterea științifică a istoriei limbii romîne și a constituit o frînă în impunerea principiului fonetic în ortografia noastră. Exagerările Școlii ardelene se datoresc însă, în parte, și concepției raționaliste dominante în lingvistică la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ca în toate celelalte domenii ale științei, în care raționalismul idealist exagera ideea perfectibilității, domina și în lingvistică credința în posibilitatea transformării limbii prin acțiunea conștientă și metodică a învățaților, ignorîndu-se evoluția ei istorică. Este caracteristică, în această privință, cererea făcută «Convenției» de abatele Grégoire, în Franța, de a fi suprimate prin lege toate dialectele și de a fi impus dialectul parizian ca limbă oficială pentru întreaga țară.[2] Ceea ce n-a reușit abatele Grégoire în Franța și nici Școala ardeleană la noi au izbutit însă, în acea vreme, Korais (1748-1833), în Grecia, prin elenizarea forțată a limbii literare grecești și Kazinczy (1759-1831), în Ungaria, prin maghiarizarea terminologiei științifice. Înlăturarea limbii artificiale preconizate de latiniștii din secolul al XIX-lea și impunerea principiului fonetic în scrierea limbii romîne sînt rezultatul luptei marilor noștri scriitori care au folosit în operele lor limba vie a poporului, N. Bălcescu, Al. Russo, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, G. Coșbuc, M. Sadoveanu, precum și al luptei lingviștilor noștri progresiști din trecut, Al. Lambrior, Bogdan Petriceicu Hasdeu, H. Titkin și alții.

Ca istoric însă Șincai a avut idei progresiste. Ele au jucat un rol important în lupta împotriva regimului feudal asupritor, în trezirea conștiinței naționale, în întărirea ideii de libertate națională și socială, în trezirea maselor populare din întuneric și opresiune. Aceste merite ale «Hronicii», ca și exemplul vieții lui de luptător dîrz și demn în condiții din cele mai vitrege, ne îndreptățesc să-l socotim pe Gheorghe Șincai printre figurile măreție ale acelor înaintași care au deschis poporului nostru calea spre viața liberă și independentă de care se bucură astăzi.

---

[1] Al. Papiu Ilarian, Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai den Șinca. Discurs de recepție în ședința publică a Societății Academice Romîne din 14 sept. 1869, București 1869 p. 28.

[2] B. P. Hasdeu: Cuvinte din bătrîni, vol. III. Principie de lingvistică, p. 154.

OBSERVAŢII ASUPRA LIMBII ŞI STILULUI LUI GEO BOGZA

DE

TUDOR VIANU

Printre scriitorii care au atins astăzi maturitatea, Geo Bogza este, fără îndoială, unul dintre cei mai puternici şi mai originali. Pornit din mişcările moderniste, care, acum vreo două decenii, fixau în tehnicile anarhice ale scrisului lor, atitudini ale protestului social, scriitorul şi-a găsit curînd echilibrul şi a organizat o formulă literară personală, pusă în serviciul mesajului său uman, luptei sale pentru dreptatea socială. Cadrul scrierilor lui Geo Bogza l-a alcătuit reportajul literar, adică acea formă a descrierii şi naraţiunii în legătură cu aspecte ale actualităţii imediate, cu acele manifestări ale vieţii sociale care reclamă o atitudine activă. Sînt unii care îşi închipuie că în afară de genurile literare consacrate, în afară de poemul eroic, de satiră sau elegie, de dramă sau roman, cadrele literare apărute în condiţiile de difuzare ale culturii moderne şi metodele literare mai noi ar fi atinse de o inferioritate iremediabilă. Numele reportajului literar nu este bine tolerat nici de admiratorii unui autor şi, uneori, nici chiar de autorii înşişi. Cu toate acestea un scriitor care se deplasează pentru a observa oameni, lucruri şi împrejurări la faţa locului, acela care procedează cu metodele anchetei sociale şi care recompune observaţiile sale, nu în sintezele fictive ale fanteziei, ci într-un fel care urmează de aproape configuraţiile realităţii, acest scriitor este un reporter şi opera sa un reportaj, mai ales atunci cînd scriitorul destinează lucrările sale presei periodice, aceleia care atinge un mare număr de cititori şi poate provoca un curent de opinie pub lică. Aceste metode au fost folosite, în aceste împrejurări şi cu aceste scopuri, de Geo Bogza, în scrieri ca « Ţări de piatră, de foc şi de pămînt », 1939, « Cartea Oltului », 1945, « Meridiane

sovietice »[1], 1952, opere dintre cele mai viguroase şi mai originale ale literaturii noastre mai noi.

Reportajul literar, destinat presei periodice, împrumută adeseori limbajul acesteia, adică acea sferă lexicală şi acele expresii pe care exprimarea curentă le adoptă, mai înainte ca literatura să le consfinţească. Aşa au apărut în scrisul lui Geo Bogza cuvinte şi expresii, precum *imagine revelantă* (Ţ. P. 90), *rezultate deconcertante* (ib. 19), *lucruri reconfortante* (ib. 23), [un oraş] *frapează ochiul* (ib. 183), *n-are nici o importanţă* (ib. 301), *va fi antrenat* (ib. 301), *viaţă exorbitantă* (ib. 301), *nu sînt spectaculoase din cale afară ostroavele* (ib. 302), *exclamaţia revine celor cîteva păsări care se achită cum pot* (ib. 302), *sălciile bătrîne care se află în locurile acestea par vrăjitoare inveterate, lipsite de orice scrupul* (C. O. 192), *manevre persuazive* (C. O. 351) *albastru desuet* (M. S. 18), — *Oltul e năvalnic şi prodigios* (C. O. 337) etc., etc. Toate aceste cuvinte şi expresii sînt neologisme împrumutate limbii franceze şi vădesc prin tendinţa lor de a urma curentul limbii vorbite la un moment dat, mai mult decît a se supune acţiunii de frînare a literaturii, originile ziaristice ale scrisului lui Bogza. Li se asociază formaţii rare sau personale, de pildă cu întrebuinţarea sufixului de origine franceză *-ant*, în *vitriolant*, ca adjectiv sau adverb: *dezolare vitriolantă* (Ţ. P. 127), *substanţă vitriolantă* (ib. 131), *vîntul bate vitriolant* (ib. 131), apoi *spiralat* (ib. 9), *a dramatiza* (ib. 131 şi adesea) etc. Preocuparea de puritate lingvistică nu pare a fi cea mai de seamă a scriitorului, care din alte puncte de vedere este un stilist remarcabil şi foarte personal.

Reportajul urmăreşte să obţină impresia puternică, aceea care fixează atenţia cam dispersată a cititorului solicitat de atîtea ecouri ale actualităţii. Împrejurarea aceasta apare cu destulă limpezime în scrisul lui Bogza. Cine străbate scrierile sale nu poate să nu remarce mulţimea adjectivelor-adverbe cu mare încărcătură afectivă, acele care exprimă o apreciere drastică sau o reacţie vehementă a sensibilităţii, precum: *dur, arid, tragic, violent, fantastic, aspru, dramatic, năprasnic, intens, enorm, cumplit, straniu, uimitor, uluitor, teribil, imens, vehement, vast* etc. Unele din aceste adjective-adverbe sînt întrebuinţate pentru a exprima gradul superlativ al comparaţiei. Superlativul absolut este indicat, în limba curentă, printr-un adverb care, prin gramaticalizarea lui, şi-a pierdut forţa expresivă: *foarte, prea.* Scriitorul simte nevoia împrospătării formelor superlativului absolut, culegîndu-le din bogata colecţie a adjectivelor lui drastice: [un cîmp] *fulgerător de pustiu, torenţial dezolant* (Ţ. P. 127), *cumplit de dezolantă înfăţişare a lumii* (ib. 127), *uimitor de multe lucruri* (M. S. 14), etc. Superlativul relativ nu este nici el rar: [Lotrul este] *cel mai limpede, mai generos şi mai nebun dintre afluenţii Oltului* (C. O. 349), *cea mai scumpă îndeletnicire* [a caprelor] *e tentarea celorlalte fiinţe de a se arunca în vid* (ib. 351), [anumite fapte aparţin] *celei mai îndepărtate*

[1] Vom indica aceste opere, în cele ce urmează, cu iniţialele Ţ.P., C.O., M.S.

istorii (M. S. 113), [un magazin este] *cel mai periferic* (Ţ. P. 201) etc. S-ar părea că scriitorul nu cunoaşte formele, dimensiunile sau situaţiile mici sau intermediare. Totul îi apare enorm în sine sau, cel puţin, în raport cu alte lucruri asemănătoare. Ceea ce îl atrage şi îl reţine este mărimea comparată sau incomparabilă. Oricare aspect al lumii este pentru el monumental şi sentimentele cu care îl întîmpină sînt vehemente şi zguduitoare. Tehnica intensificării, în expresia lucrurilor şi sentimentelor, este cea mai caracteristică pentru stilul lui Geo Bogza.

Pentru a supune lumea procesului acesta de extindere, pentru a obţine impresia grandoarei şi a vastităţii, unul din mijloacele cele mai obişnuite ale scriitorului este întrebuinţarea pluralului în locul singularului. În Dobrogea, el întîlneşte un peisaj pietros, dar ne va vorbi despre *peisaje singulare şi stranii* (Ţ. P. 126). Dacă acolo bîntuie setea, ni se va vorbi despre *ţara de piatră* şi de *mari însetări* (ib. 130). În nenumărate locuri, pluralul cu tot ceea ce aduce el ca sugestie a măreţiei şi extensiunii este preferat singularului posibil, notîndu-se deci *dezlănţuiri de evenimente* (ib. 7), *violenţe care au cutremurat temeliile lumii* (ib. 11), *marile depărtări şi neasemuita frumuseţe a lumii* (M. S. 24), *fluviile de oameni care străbat Moscova* (ib. 29), *mările verzi şi coclite ale pădurilor* (C. O. 10), *vîntul marilor înălţimi* (ib. 35) ş. a. Efectul pluralului stilistic este acel al măreţiei nedeterminate, aşa cum este cuprinsă de un ochi care o priveşte dintr-un punct foarte înalt sau dintr-o poziţie superioară a inteligenţei generalizatoare. Mărimea apare ca complexitate atunci cînd e privită mai de aproape sau din mijlocul ei. Bogza obţine şi acest efect, prin tehnica acumulării adjectivelor-epitete sau a predicatelor şi complementelor, ca în exemplele: [Munţii] *erau colţuroşi, prăpăstioşi, acoperiţi de zăpadă... tari, de gresie, formaţi din stînci aspre şi învălmăşite* (Ţ. P. 16), *ţinutul acesta* [al Dobrogei] *atît de tumultuos, de pasionant şi năprasnic* (ib. 132), *două locomotive uriaşe: groaznice mătăhale negre, grele, fierbinţi, gîfîitoare* (C. O. 170), *creasta lungă, zimţuită, roşcată şi vînătă a Parîngului* (ib. 359), [ochiul s-a deschis] *nu asupra unui peisaj natural, ci asupra unei catastrofe, unui tren în flăcări, unei cetăţi distruse de cutremur* (Ţ. P. 126), *peste oamenii şi oraşele ei* [ale Dobrogei] *peste satele, peste lanurile ei de grîu, bate toată vara vîntul fierbinte de stepă* (ib. 130), *oamenii sîngeră, se crispează, fac planuri, cad prinşi* (ib. 132) etc.

Pluralul stilistic şi lanţurile de atribute, predicate sau complemente produc impresia mărimii nedeterminate sau acumulate, adică două forme deosebite dar înrudite între ele ale intensificării. Scriitorul mai cunoaşte însă şi procedeul intensificării unui aspect sau al unei impresii unice prin deplasarea expresiei lor din locul pe care îl ocupă de obicei în frază. Astfel, adjectivul-epitet urmează în general după substantivul pe care-l determină. Dar dacă un scriitor doreşte să coboare un accent de intensitate mai mare asupra epitetelor sale, să le dea un relief mai puternic, atunci el le va izola, aşezîndu-le ceva mai departe de locul în care erau aşteptate. Efectul deplasărilor topice şi sintactice a fost mult folosit de T. Arghezi. Geo Bogza îl va întrebuinţa şi el pe alocuri, ca în exem-

plele: *Presărat cu cetăți vechi, în ruină, și cu turle de biserici, ascuțite, Ardealul își desfășoară peisajele pînă la mari depărtări* (C. O. 9). *Ceahlăul părea...un muget de piatră, uriaș, al pămîntului* (ib. 36). *Totul părea atunci că făcea parte dintr-o dramă a lumii, surdă* (ib. 36), *doina apei care vine de dincolo de munți, și trece pe sub privirile lor, învolburată* (ib. 366) etc. În limba romînă verbul predicativ apare în frază înainte de determinările lui. Cînd apare după acestea, înseamnă că scriitorul a vrut să-i dea o intensitate mai mare. Așa procedează Bogza în exemplul: [Oltul] *tînăr și îndrăzneț, întregii lumi, cîntă.* Ceea ce urmează este evocarea cîntecului Oltului, anunțat de predicatul în poziție deplasată. În capitolul al II-lea al Cărții Oltului ni se descrie ascensiunea unor țărani, Voșlobenarii, către culmea muntelui, unde se îmbolnăviseră vitele lor. Era vorba de a transmite impresia înaintării lor active, neobosite, împinse de o mare îngrijorare, redată prin verbul predicativ *urcau.* La început, predicatul apare după subiectul lui: *Șase oameni, trei bărbați și trei femei, urcau într-o după-amiază, cu sufletul la gură, spre crestele, atît de fantastic apropiate de cer, ale muntelui* (C. O. 28). Dar verbul trebuia intensificat și atunci topica se răstoarnă, predicatul apare după determinările lui: *Fără răgaz, fără să piardă nici o mișcare, urcau. Mereu urcau.* Deplasarea topică se însoțește în acest pasaj cu intensificarea prin repetiție, astfel încît, după descrierea diferitelor episoade ale ascensiunii, predicatul *urcau* revine la intervale, totdeauna după complementele lui: *În felul acesta urcau... Atît de cumplit urcau...Înșirați unul după altul, urcau ...Cu sufletul la gură, urcau.*(C. O. 22—27). Din cînd în cînd expresia ascensiunii este redată prin alt verb decît *urcau*: *O singură clipă nu se opreau...Deasupra stîncilor aspre se cățărau...Să ajungă cît mai repede sus, aceasta le era străduința.* Unele detalii conexe ale ascensiunii sînt exprimate prin verbe predicative așezate tot după determinările lor, de pildă *cumplit gîfîiau*, astfel încît întregul pasaj dobîndește o stilizare care amintește în chip interesant pe a povestirilor și poeziilor populare, unde procedeul postpunerii predicatului este adeseori folosit[1]. Cînd ascensiunea s-a sfîrșit predicatul revine în poziția topică normală și, regăsindu-l la locul lui obișnuit, cunoaștem că ascensiunea s-a sfîrșit, nu numai prin conținutul comunicării, dar și prin forma ei sintactică: *Soarele era aproape de sfîrșit, cînd au ajuns deasupra, pe podiș.*

Deplasarea unor membre ale frazei le dă acestora o anumită independență. Smulse din locul lor și așezate în altă parte, aceste membre ale frazei sînt oarecum considerate pentru ele însele și apar într-o lumină mai puternică. Intensitatea prin deplasare topică se bazează pe acest efect. Dar de aici nu mai

[1] Cîteva exemple: *Dacă nu fugea leul sub pod,* [fata împăratului] *în patru îl făcea* (Ispirescu, Legendele sau basmele Romînilor, C. R. I, 34), *fiindcă văzu ea că toate învățăturile lui îi ies în de bine, din cuvîntul lui nu se abătea* (id., ib. 35), *Dafine, dafine, cu săpălugă de aur săpatu-te-am, cu năstrapă de aur udatu-te-am, cu ștergar de mătase ștersu-te-am* (id. ib. II 87) etc., etc.

este decît un pas pînă la construcția eliptică, un alt procedeu mult folosit de Bogza. Cînd citim, de pildă: *Pe unele stînci se vede* [aurul], *parcă ar fi stropit cu bidineaua. Firişoare subțiri, ca nisipul* (Ț. P. 9), simțim lămurit că însemnarea eliptică finală: *firişoare subțiri, ca nisipul* este un membru al frazei anterioare care a dobîndit independență, dar care s-ar fi putut lega de fraza precedentă printr-o locuțiune conjunctivă, de pildă *întocmai ca* (nişte) etc. În însemnarea succesivă: [Moții, în tren] *Nu priveau munții. Îi sorbeau încet printre pleoape.* (Ț. P. 16), a fost lăsată la o parte conjuncția *ci*, şi prepoziția adversativă, devenită în chipul acesta autonomă, dobîndeşte un relief mai viu. Uneori se renunță la verbul predicativ, înlocuit printr-un semn grafic, două puncte în funcțiune explicativă, ca în exemplul: *Rusticitate. O casă: o cameră. O cameră: lemne de brad bătute unul peste altul. Atît* (Ț. P. 22). În fine, alteori, legătura dintre fraze nu este nici subînțeleasă, nici reprezentată grafic. Construcții sintactice intermediare destul de complexe sînt lăsate cu totul la o parte, ca în: *Aur şi oameni. Exploatare a aurului, exploatare a oamenilor. Prin orice mijloace să* se *pună mîna pe tot filonul, să se stoarcă din el tot ce poate da.* (Ț. P. 13) sau *În lemnul de brad e închisă toată jalea omului. Destinul, în stînca aspră, bătută de vînturi. Un om şi un brad, un om şi o stîncă. Atît.* (ib. 26) sau *E o imensitate care apasă peste om, îl copleşeşte. Cerul, apa, căldura.* (ib. 297) etc. Se ajunge pe aceste căi la un stil telegrafic, făcut din frînturi ale unui proces interior al gîndirii, din care numai unele elemente se înalță în lumina expresiei, anume cele mai caracteristice şi pe care autorul vrea să le sublinieze, în timp ce toate construcțiile de relație sînt lăsate în umbră. Este aici ceva ca o tehnică a clar-obscurului, menită să rețină numai ceea ce poate vorbi imaginației şi sentimentului cititorului. Expresia tinde astfel spre esențial şi stilul lui Bogza, care nu economiseşte în alte împrejurări adjectivele cele mai zgomotoase, acumulările de atribute, de predicate sau de complemente, întrebările retorice (Cp. M. S. 11), atinge acum conciziunea.

Tendința spre esențial este, de altfel, o particularitate a viziunii lui Bogza. Lumea pe care el ne-o vrăjeşte nu este colorată, pitorească, ci mai de grabă esențială, redusă la ceea ce este durabil, permanent sau elementar în ea. Scriitorul, dublat de un filozof, tinde să suprindă sub suprafața variată şi senzorială a lucrurilor, elementele şi relațiile statornice care le constituie şi le comandă din adînc. Necontenit scriitorul tinde să obțină, în evocarea lumii, expresia originilor, a vechimii, a eternității, a materiei eterne. Concepția sa despre lume este prin excelență materialistă. Totul îi apare ca o modificare a materiei primordiale şi veşnice şi, cu acest înțeles, a introdus el în titlul uneia din cărțile sale, două din noțiunile fundamentale ale fizicii antice, *pămîntul* şi *focul*: *Țări de piatră, de foc şi de pămînt.* Redusă la esențial, la materialitate elementară, atît de lipsită de determinări sensibile încît tinde spre abstracțiune, viziunea lui Bogza ar putea fi mai mult a unui filozof, decît a unui poet, dacă arta sa n-ar izbuti să constituie imagini tocmai prin întrebuințarea

termenilor abstracți. *Materie, esență, esențial, element, primordial, cosmic* sînt termeni abstracți cu care poetul obține imagini, ca în exemplele: [un măr este] *esența pămîntului concentrată în sfera primordială a unui măr* (Ț. P. 19), [în Țara Moților] *toporul e o unealtă esențială, un element de viață, ceva indispensabil, pretutindeni prezent, ca apa, ca aerul, ca respirația* (ib. 21), *aerul de foc* [din Dobrogea este] *singurul element al naturii care se deplasează aici* (ib. 129), [un ostrov al Dunării este] *o bucată de pămînt nou, în cel mai primordial înțeles, așa cum în nici o altă parte a țării nu se poate afla* (ib. 299), [pe apele Oltului lenevit îndată ce scapă din munți] *doar întîmplările cosmice ale planetei răzbat pînă în această oază a liniștei și remișcării* (C. O. 159), *sărăcia* [oamenilor pe valea Oltului era] *asemeni munților în care trăiesc: primordială, minerală, de necrezut* (ib. 353). Evocînd înfățișările lumii prin materia care le constituie, se înțelege că metonimia va fi una din figurile poetice deseori folosite de Bogza: *Sărăcia din Țara Moților e o sărăcie de piatră, o sărăcie de stîncă tare.* (Ț. P. 23), [Nemții] *au pierit de fierul din Urali* (M. S. 8).

Alături de evocarea materiei elementare a lumii, scriitorul evocă eternitatea sau vechimea amețitoare a acesteia, trecutul sau viitorul cel mai îndepărtat. *Timpul trecea peste ei* [niște țărani], *ca un fluviu imens, fără să-i clintească din loc* (C. O. 29), *silueta lui solitară* [a unui muntean] *proiectată pe cer și pe fundul mileniilor, părură ale unei ființe de la începuturile lumii* (ib. 35), *cum stă cu fața spre apus, privind îngîndurat cîmpiile, Oltul pare un fruct al gravei și milenarei lui meditații* (ib. 82), *trenurile... îi poartă* [pe călători] *prinăuntrul acestor munți vulcanici, de multă vreme stinși, ca printr-o noapte imensă, din altă eră a lumii* (ib. 172), *Oltul angajează cu munții o mare convorbire despre originea lor, și despre străfundurile minerale ale lumii* (ib. 174), [două cumpene de fîntînă stau] *pe întinsul neted al cîmpiei, ca două semne de hotar, între milenii și ere geologice* (ib. 384), *în fața măreților construcții ale orînduirii socialiste, cine n-a avut sentimentul sutelor de ani pe care, de acum înainte, se pregătește să-i străbată?* (M.S. 15). *Cine, sub bătaia clopotelor din acest turn* [Spaschi], *n-a fost copleșit de sutele de ani de istorie pe care le evocă? Și cine, ridicîndu-și privirile spre steaua roșie din vîrful lui, nu s-a simțit purtat ca de un puternic fluviu, spre viitoarele sute de ani din istoria omenirii* (ib. 15) etc. Sentimentul timpului, ca și al elementarului, străbat întreaga operă a lui Bogza și îi împrumută nota ei gravă și adîncă. Dar pentru a-l comunica, scriitorul folosește termenii abstracți constitutivi de imagine: *milenii, milenar, eră, origine, sutele de ani, istorie*, susținuți de puține imagini concrete. Vrednice a fi remarcate sînt și imaginile obținute prin epitete abstracte, care sînt și epitete rare, puțin sau niciodată asociate cu substantivele lor: *o sărăcie liniară, limpede, dreaptă* (Ț.P. 22), *vechi și primare antene* (turlele bisericilor, C.O. 9) o *singurătate acută* (ib. 18), *flaute optimiste* (ib. 163), *erupții feroviare* (=izbucnirea trenurilor în pustietatea munților, ib. 172), *valea simfonică a Oltului* (ib. 369), *cîmpia absolută* (ib. 383), *tauri lichizi* (= valurile, ib. 403), cp. *tauri acvatici,*

(ib. 162), *lume orizontală* (ib. 404), *pustă acvatică* (= Dunărea, ib. 404). Imaginea obținută prin abstracțiune este unul dintre procedeele cele mai caracteristice ale artei lui Bogza.

Imaginile concrete nu sînt totuși absente din stilul scriitorului Bogza. Ele există într-un număr destul de mare și acordă acestui scriitor calitatea unuia din cei mai de seamă descriptivi ai literaturii noastre mai noi. Dar cine studiază imaginile, metaforele și comparațiile lui Bogza întîmpină, mai întîi, termeni de comparație împrumutați științelor, în acord cu orientarea abstractă a inteligenței sale. Iată, de pildă, o comparație din domeniul matematicii: *S-ar părea că prin simplul fapt al depărtării lui de izvor, prin simpla lui mergere înainte, Oltul crește necontenit, ca un număr pornit în progresie. Aceasta va rămîne pînă la sfîrșit, legea cea mare a creșterii lui* (C.O. 89). Imaginea este văzută cu preciziuni geometrice în: *În întregime acoperiți de brazi, ei* [munții] *își urcă masa verde -închis spre cer, subțiind-o mereu, pentru a păstra astfel între înălțime și diametru raportul matematic din care rezultă proporțiile și forma geometrică a vulcanilor* (ib. 161). [Aproape de revărsarea lui] *Oltul e foarte jos, și nu mai are în fața lui decît foarte puțin, cele cîteva cifre de dinaintea lui zero* (ib. 382). Astronomia, fizica și tehnica științifică produc astfel de comparații: *puținele fîntîni existente* [în Dobrogea] *sînt cunoscute de oameni ca niște stele polare* (plural!), *după care* [oamenii] *își orientează drumul* (Ț.P. 128), sau *o spuză de așezări omenești, de la o margine la alta a orizontului, ca o cale lactee terestră a sărăciei* (C. O. 361). Anatomia, mai cu seamă a sistemului nervos, dă loc unui mare număr de comparații. Cîteva exemple: *Filoanele de aur se răspîndesc puzderie* [în mină], *ca sistemul nervos al unui corp omenesc* (Ț. P. 8), *Coroana lor* [a unor arbori] *pare proiecția unui craniu uman* (sic!), *cu miile de circumvoluțiuni, înăuntrul cărora s-ar vedea cum se împletesc gîndurile, obsesiile și amintirile* (C. O. 348), *între circumvoluțiunile ei* [ale unei stînci], *de calcar...se ivesc cei dintîi stropi* [ai Oltului], *hotărîți să răzbată la lumina zilei* (ib. 82). [Un munte este] *un craniu de piatră* (ib. 82, 88). Fizica atomică determină această neașteptată comparație: *Un sat în Cadrilater înseamnă mai întîi de toate o fîntînă, așa cum un atom înseamnă, mai întîi, un electron central, pozitiv* (Ț. P. 129). Figura unor oameni, pe care s-au întipărit urmările oprimării străvechi, sînt văzuți în dimensiunile enorm sporite ale microscopiei: *Voșlobenarii apărură pe rînd...deasupra stîncilor bătute de soare, asemeni unor vietăți puse la microscop: adînci li se vedeau dîrele de pe frunte și de pe obraji* (C. O. 33). Arheologia și paleontologia sugerează imagini precum: *Cu capul lor arheologic, ca o coamă, lăcustele semnează peisajul acestui haotic cimitir de monștri* [arborii pietrificați], *cum lumea n-a cunoscut desigur decît în mileniile trecute, cînd turme întregi de brontozauri mureau împreună în același cataclism* (C. O. 81—2).

Imaginile și comparațiile din domeniul științific sînt produsul unui om modern, mișcat de tendința de a împrospăta tezaurul imagistic tradițional al literaturii. În discuțiile estetice ale veacului trecut s-a pus de mai multe ori pro-

blema dacă ştiinţa modernă n-ar putea oferi fanteziei scriitorilor imagini şi termeni de comparaţie, căutaţi altădată în sfere străine de viaţă actuală, de pildă în vechea mitologie sau în legendele făurite în stadiul pre-ştiinţific al mentalităţii omeneşti. Stilul lui Bogza confirmă acea ipoteză, oferindu-ne rezultatele unei imaginaţii hrănite de cuceririle ştiinţei moderne. Viaţa modernă îi prilejuieşte, de altfel, scriitorului şi alte apropieri imagistice, ca de pildă; *În materialul acestor munţi vulcanici se vede, ca într-o vitrină, cum s-au aşezat unul peste altul straturile de lavă fierbinte, incandescentă* (Ţ. P. 8). Dar mai cu seamă imaginile navale apar într-o mare mulţime în proza lui Bogza: *Sînt unele ostroave atît de înguste, încît de pe ele vezi, în stînga şi în dreapta, cum cum curge apa, ca de pe spinarea unui submarin ieşit la suprafaţă* (Ţ. P. 302). *A doua zi dimineaţa, ieşind din ceţuri, asemeni unui transatlantic care a navigat toată noaptea, Ceahlăul se ivi uriaş, în depărtarea lui răsăriteană* (C. O. 32). *Grelele transatlantice înecate ale munţilor vulcanici trimit apelor Oltului, misterioasa şi arhaica lor rugină* (C. O. 174), *Prin mijlocul pieţelor vaste* [ale Moscovei], *limuzinele n-au mai alunecat ca nişte vapoare, cu lumini care le semnalau poziţia* (M. S. 10). Se dovedeşte în toate acestea închipuirea unui om pătruns de spectacolele modernităţii.

Dacă am spune numai că imaginaţia lui Bogza este exactă, ştiinţifică şi modernă, n-am reda toate caracteristicele ei. Alături de acest sector al închipuirii sale, există acel al fantasticului, deseori reprezentat. Imagini ciudate sau îngrozitoare completează tabloul, care altfel ar fi putut rămîne cam uscat. Nişte femei care purtau traista lor cu frînghiile petrecute în jurul gîtului aveau *înfăţişarea ciudată a unor spînzurate* (C. O. 26). Piscurile mohorîte deasupra prăpăstiilor îi apar asemeni *unor capete demente de ciclopi* (ib. 31). Crestele de piatră ale Hăşmaşului Mare sub reflexele roşiatice ale răsăritului oferă privitorului *spectacolul fantastic al unei cetăţi cuprinsă de flăcări* (ib. 32). Un rug pe care trebuia ars un bou *părea el însuşi un bou roşu, jucînd înnebunit deasupra stîncilor* (ib. 35). Munţi terminaţi printr-un platou sînt *asemeni unor giganţi, cu capul tăiat de pe umeri* (ib. 160). Liliecii, duhuri ale nopţii, *îşi filfîie tot timpul macabrele aripi, trecînd prin aer asemeni unor mici coşciuge zburătoare* (ib. 172). Apele învolburate în dreptul unui picior de pod sînt ca *o îngrămădire de şerpi groşi încolăcindu-şi mereu trupurile strălucitoare şi reci, în căutarea prăzii pe care s-o tragă în groaznicul lor cuib* (ib. 198). Caprele sălbatice deasupra prăpastiei execută *un dans diavolesc, sărind din stîncă în stîncă, pe hotarul îngust dintre cremene şi neant* (ib. 351).

Fantasticul în opera lui Bogza ne duce în vecinătatea unui alt procedeu al scriitorului: personificarea. Natura, locurile, regiunile, satele şi oraşele dobîndesc, în descrierile acestui scriitor, o viaţă interioară plină de dramatism. « Ţările » au o individualitate a lor care consună cu aceea a oamenilor trăind în ele şi pentru a căror dramă socială, scriitorul cucereşte simpatia cititorilor. Munţii Apuseni trăiesc acelaşi destin în adîncimile lor minerale şi în oamenii

răspîndiți pe suprafața lor. În vinele de minereu *aurul în panică, surprins de cataclism, topit, sosind speriat și gîfîind, caută să se strecoare la adăpost între crăpăturile stricate ale stîncilor* (Ț.P. 9). Tot astfel, în veacurile întunecate ale iobăgiei oamenii din Munții Apuseni au constituit *o masă compactă, lichefiată de spaimă și, întocmai ca aurul, s-au scurs printre crăpăturile stîncilor, s-au adunat cîte doi, trei într-un gol mai mare și au rămas acolo, nemișcați, lipiți de stîncă, veacuri întregi* (ib. 11). Paralelismul oamenilor și locurilor este energic subliniat de autor și procesul de exploatare a moților este descris în termeni prin care se arată exploatarea aurului. O serie de metafore inedite apare pe această cale: *S-a întrebuințat împotriva acestor oameni focul, li s-a pus dinamită în măruntaie, au fost săpați cu dalta și cu ciocanul, li s-au rupt oasele, li s-a scos măduva din șira spinării, au fost găuriți, sfredeliți, întocmai ca și minele de aur, au fost urmăriți pînă în fundul lor cel mai adînc, pentru a vedea ce mai ascund acolo, pentru a stoarce din ei ultima picătură pe care o puteau da* (ib. 14). Procedeul paralelizării oamenilor și locurilor este constitutiv de imagini și metafore mai pretutindeni în proza lui Bogza. Cadrilaterul, ni se spune, este o țară de stepă, pîrjolită de soare. Dar și *fețele* [oamenilor] *sînt negre ca pămîntul, arse de soare, și de imensitatea cîmpiilor pustii* (ib. 132). Individualitatea peisajelor se repetă deci în aceea a oamenilor, dar lucrul este posibil pentru că și peisajelor li se atribuie o viață umană. Punctul cel mai înalt al artei personificării l-a atins scriitorul în descrierea Oltului și a multelor regiuni pe care acesta le străbate. Oltul este o ființă care se naște, devine copil și adolescent, trece prin peripețiile vieții, îmbătrînește și reintră în marea unitate materială a cosmosului. « Cartea Oltului » este o biografie. Cînd Oltul se îndreaptă spre apus, printre colinele martore ale tragediei vechilor iobagi, Oltul s-a contopit în întregime cu această tragedie: *fiecare undă a lui ducea la vale un suspin...* (ib. 265) etc.

Descrierile de natură ale lui Bogza sînt totdeauna bine individualizate, ele privesc un colț riguros determinat al țării. Aceste descrieri sînt obținute prin multe imagini senzoriale, din culori și efecte de lumină, dar mai cu seamă din sunete. Înzestrarea scriitorului este precumpănitor auditivă și muzicală. Scara lui cromatică, dar mai cu seamă cea sonoră, este dintre cele mai bogate. Scriitorul notează timbre instrumentale, acorduri, intervale, înălțimi, ritmuri și expresii muzicale: *violoncele grave, profunde și dulci, flaute prelungi tremurate și încărcate de o suavă melancolie, cornuri subțiri și pătrunzătoare* (C. O. 143), *triumfătoare instrumente de alamă, acordurile prelungi și domoale ale harfelor* (ib. 340), *tobe asurzitoare* (ib. 126), *chemările lungi și vibrante ale trîmbițelor* (ib. 127) etc. Dar deși notele senzoriale sînt bogat reprezentate, predomină totuși evocarea naturii ca aspect cosmic și ca o dramă în care se ciocnesc forțele elementare ale universului. Cînd privește un loc determinat din Ardeal sau din Muntenia, scriitorul vede în el planeta, fenomenul astronomic sau configurația geometrică. Am amintit și mai sus virtutea evocatoare a termenilor abstracți în stilul lui Bogza. Trebuie să ne oprim încă odată la acest aspect al stilului său,

în legătură cu problema specială a descrierii naturii. Cîmpia Ardealului este *o nebuloasă* (C. O. 384), ni se vorbeşte despre *orizontala cîmpiei* (ib. 588), despre *întinderea lichidă a Dunării* (ib. 100), despre *singurătăţile verticale ale munţilor* (ib. 408). *Apele se duc la vale spre o îndepărtată şi cosmică destinaţie* (ib. 404). Plutele alunecînd pe Olt sînt *o vastă migraţiune de suprafeţe* (ib. 414). Luminile din Nicopole, văzute de pe Dunăre, sînt *spiralele de foc ale unei nebuloase* (ib. 414). Vărsarea Oltului în Dunărea împotmolită de aluviunile rîului arată *forţe diferite* [care] *trag într-o parte şi alta, iar lumea pare plină de haotice hotărîri contradictorii* (ib. 401) etc. Dimensiunile, perspectivele şi formele lumii sînt evocate astfel numai prin termeni abstracţi şi imaginile care rezultă sînt încărcate de semnificaţia lor cea mai generală, de înţelesul lor cosmic. Viziunea cosmică a lucrurilor este unul din aspectele cele mai izbitoare ale opere lui Bogza.

Creînd în cadrul reportajului literar, Geo Bogza a dat acestui gen o înălţime artistică pe care nimeni n-o atinsese în trecut şi ale cărui posibilităţi nimeni nu le bănuise. Urmărind configuraţiile realităţii actuale, adică dînd seama despre locuri, oameni şi stări sociale precise, despre plutaşii din Hăşmaşul Mare, despre ferestrăul de la Tuşnad, despre plutaşii din Olan, despre femeile din Ţara Făgăraşului, despre sărăcia oamenilor de pe malul vîlcean al Oltului, despre procesul Golbanului, despre îndeletnicirile minerilor din Munţii Apuseni şi ale pescarilor din Deltă şi despre atîtea aspecte particulare şi actuale, Geo Bogza a creat valori poetice, opere viguroase şi originale, puse în serviciul luptei lui sociale şi care îl aşează în rîndul celor mai de seamă scriitori ai literaturii noastre mai noi.

CU PRIVIRE LA EDITAREA CLASICILOR NOŞTRI

— Probleme de textologie —

DE

G. PIENESCU

I

Noţiunea de textologie — disciplină filologică care are ca obiect pregătirea pentru tipar a textelor clasice în forma lor autentică — este relativ recentă şi, pînă acum, de restrînsă circulaţie în vocabularul nostru ştiinţific.

Deşi utilitatea acestei ştiinţe a fost simţită în trecut de clasicii culturii noastre, ca o consecinţă a dezvoltării disciplinelor filologice[1] şi, cu toate că în accepţiunea ei tehnică a fost — cu dibuiri, ezitări şi greşeli — aplicată, despre o istorie ca atare a textologiei romîneşti nu poate fi vorba. Cărturari patrioţi, cu dragoste de progres, de adevăr şi de frumos, — M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, N. Bălcescu, August Treboniu Laurian, T. Cipariu, B. P. Hasdeu, A. I. Odobescu şi în timpurile mai apropiate [nouă Em. Gîrleanu, M. Gaster

[1] A. I. Odobescu, în raportul său academic din 1877 despre «Reviziunea Dicţionarului Academiei» atrăgea atenţia asupra principalei dificultăţi pe care o întîmpinau membrii Comisiunii lexicografice a dicţionarului — inexistenţa unor ediţii critice a operelor literare clasice — şi recomanda tipărirea lor: «Socotim... că a retipări în ediţiuni critice şi înzestrate cu glosare speciale şi cu indice şi note lexicografice, principalele opere literarii ale secolilor trecuţi, — şi anume, unele din cărţile romîneşti ale *diaconului Coresi*, din tipăriturile în limba naţională făcute în Ardeal sub George Racotzi, în Ţara Romînească sub Matei Basarab şi în Moldova sub Vasile Lupu, din scrierile mitropoliţilor *Varlaam*, *Dosoftei* şi *Antim*, din operile *Urechilor*, *Costinilor*, *Grecenilor* şi *Cantemirilor*, precum poate şi chiar unele documente din aceleaşi epoce, încă inedite, — este a aşterne, pentru folosul tuturor literaţilor romîni, stratul cel mai temeinic al edificiului istoriei noastre limbistice». (Scrieri literare şi istorice, Bucureşti, 1887, vol. II, p. 401—402).

sau N. Cartojan, pentru a nu aminti decît pe cei mai cunoscuți, — biruind prin importante sacrificii materiale inerția culturală a oficialității reacționare «au suflat colbul» de pe cronicile cărunte ale evoluției noastre spirituale, punîndu-le la îndemîna cititorilor. Rezultatele osîrdiei lor de editori, deși izvorîte din nobile sentimente, nu pot fi considerate — cu unele excepții — opere filologice, ne mai corespunzînd exigențelor actuale ale acestei discipline. Ele rămîn a fi simple documente bibliografice ale istoriei literare.

Singurul filolog romîn care a consacrat, în trecut, un studiu de specialitate complexelor și dificilelor probleme pe care le ridică stabilirea textului autentic al unei opere clasice și care a adus contribuții originale, indicînd totodată metode valabile și azi, a fost savantul elenist D. Russo în «Critica textelor și tehnica edițiilor»[1].

Deși relativ veche, lucrarea lui D. Russo nu a fost însă, din păcate, decît arareori utilizată.

Sînt cunoscute filologilor erorile pe care le conține majoritatea edițiilor postume ale operelor clasicilor noștri apărute în casele de editură burgheze. Economia articolului nu ne permite înșiruirea lor. Pentru a nu lăsa însă afirmația să plutească în abstract, vom da un exemplu. Să considerăm, de pildă, ediția Cezar Bolliac «Meditații și poezii», București, Minerva 1915, care reproduce ediția «Colecțiune de poesii vechi și nouă», București, Ed. Socec [1857]. Semnalăm doar cîteva lecțiuni eronate:

Ed. Socec [1857]	Ed. Minerva 1915.
boală	boltă
păstrăv	păstor
raza	paza
porți	nopți
ciute	sute
piei	tei
rosteşti	posteşti
mînă	mamă
deşărtăciunea	deşteptăciunea
voce	vorbe
cruda-i ghiară	coada-i ghiară
să-nvie	să-mbie
pe buze-i	pe roze-i

Uneori editorul a omis versuri întregi, știrbind astfel autenticitatea textului poeziilor[2]:

[Adevărul] «Îl știe cel ce zboară pe-aripile puterii?
Îl știe'l de adoarme-n brațele plăcerii.
În fund-unui palat?» (ADEVĂRUL)

[1] Lucrarea a apărut în «Buletinul comisiei istorice a Romîniei», 1, (1915), p. 5—100 și a fost reprodusă de două ori, întîi în extras în 1921 și a doua oară în D. Russo, Studii istorice greco-romîne, Opere postume, București, 1939, vol. II., p. 543—644.

[2] Cursivul indică versul omis.

« Eupatrizii din vechime se zic astăzi evgheniști
Și pe vechile principii, ortodoxi și monarhișii ».
(LA MAIOR ION VOINESCU II)

« Dryden gîrbov, alb de vîrstă, în neajungere murind,
Îl vedem în disperare-i cerul, stelele privind,
Rătăcind pe-astrologie să se poată mîngăia ».
(Ibidem)

« Vom vedea un lanț de chinuri printre care au trecut
Ăști martiri[1] de cînd e lumea. Temnițe și sugrumări,
Goana, lanțul au fost plata l-ale lor cerești cîntări ».
(Ibidem)

« Cine stă din lucru numaidecît piere;
Viermii fac mătase; albinele miere;
Cîinii păzesc turme, oile ne-mbracă; »
(LA UN COPIL)

Împotriva unor astfel de denaturări a textelor clasice, denaturări care au la bază improvizația și arbitrariul trebuie să lupte astăzi filologii noștri pentru a da cititorilor imaginea reală a gîndirii marilor noștri scriitori din trecut. Această primordială îndatorire patriotică se conjugă cu aceea de a oferi lingviștilor și istoricilor literari texte autentice, în ediții critice, pe baza cărora să poată fi întreprinse studii științifice de istorie literară și de lingvistică, să poată fi elaborate dicționarele și atît de necesara gramatică istorică a limbii romîne. Sensul politic al acestei îndatoriri este indicat de unul din obiectivele de seamă ale revoluției noastre culturale: valorificarea critică — făcută pe baze științifice — a moștenirii literare pe care ne-au lăsat-o acei scriitori care în veacurile apuse și-au pus cunoștințele și talentul lor în slujba năzuinței populare de propășire.

II

În regimul nostru de democrație populară, editarea clasicilor constituie o importantă problemă de stat.

În ultimii cinci ani s-au obținut în acest domeniu succese promițătoare. Ele se datoresc sprijinului direct și multilateral pe care Partidul Muncitoresc Romîn și Guvernul l-au acordat edițiilor, precum și hărniciei cadrelor științifice din institutele de învățămînt superior, din institutele Academiei R.P.R. și redactorilor Editurii de stat pentru literatură și artă și ai Editurii tineretului. Aceste două mari edituri au pus la îndemîna maselor de cititori, într-un tiraj mare, una sau mai multe ediții din operele clasice ale scriitorilor I. Budai-Deleanu, Dinicu Golescu, A. Pann, C. Negruzzi, A. Russo, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, V. Alecsandri, N. Filimon, A. Odobescu, I. Ghica, B. P. Hasdeu, I. Creangă, I. Slavici, M. Eminescu, I. L. Caragiale, A. Vlahuță, G. Coșbuc. etc.

Scopul acestei uriașe strădanii este educarea poporului nostru și în special a tinerelor generații în spiritul nobilei mîndrii patriotice care-l îndemna pe

[1] Poeții și oamenii de știință.

cronicar să exclame: « *Nasc şi în Moldova oameni!* », adică în spiritul dragostei şi respectului pentru tezaurul cultural-ideologic şi politic pe care ni l-au lăsat strămoşii.

O analiză cît de sumară a ediţiilor de opere clasice romîneşti apărute din 1948 pînă azi relevă o remarcabilă îmbunătăţire a muncii de pregătire ştiinţifică a textelor clasice, ceea ce înseamnă o creştere a nivelului profesional al tinerilor noştri editori şi redactori din edituri.

Totuşi nu se poate afirma că ediţiile clasicilor romîni apărute în ultimii cinci ani satisfac întotdeauna exigenţele ştiinţifice, că oferă maselor de cititori şi cercetătorilor ştiinţifici — lingvişti, istorici şi critici literari — imaginea reală a operei clasice, textul ei autentic, că prin ele s-a atins unul din ţelurile principale ale muncii textologului: înlocuirea ediţiilor originale devenite cu timpul volume rare şi în consecinţă inaccesibile majorităţii cititorilor. Această situaţie, inadmisibilă în regimul nostru de democraţie populară care creează condiţiile necesare desfăşurării muncii ştiinţifice, se datoreşte, în primul rînd, colectivelor de muncă din instituţiile de cultură care participă la editarea textelor clasice, lipsei lor de preocupare pentru problemele textologiei. De asemenea trebuie să menţionăm că nici revistele literare şi, încă mai puţin, gazetele nu au înţeles importanţa editării textelor clasice în forma lor autentică, mărginindu-se să publice articole generale asupra operei scriitorului clasic editat sau să reproducă în notiţe bibliografice, cu sintaxă proprie uneori, « nota asupra ediţiei » ce precede îndeobşte textul.

Însemnătatea stabilirii textului clasic în forma lui autentică a fost relevată în Uniunea Sovietică de presa de partid care a criticat unele lipsuri ale editorilor şi redactorilor în pregătirea ştiinţifică a ediţiilor de opere clasice. A avut loc o amplă şi serioasă discuţie în jurul problemelor textologiei la care au participat filologi ca B. Meilah, D. Blagoi, An. Tarasenkov, S. Makogonenko, N. K. Guzdii, V. A. Jdanov ş.a. Fără a fi epuizat problemele complexe şi variatele implicaţii ale acestei discipline, discuţiile au făcut posibilă generalizarea cîtorva procedee tehnice a căror valabilitate ştiinţifică a fost verificată prin practică.

Pentru lichidarea rămînerii în urmă în domeniul textologiei, o dezbatere similară cu aceea care a avut loc în U.R.S.S., precum şi recenzarea severă de către specialişti a ediţiilor de opere clasice apărute în ultimii ani ar fi extrem de utile şi la noi.

Scopul primordial al articolului de faţă este de a fi un punct de plecare pentru această necesară dezbatere; în subsidiar, ne propunem să comunicăm unele observaţii desprinse din practica pregătirii ediţiilor de opere clasice.

III

Obiectul de căpetenie al muncii textologului trebuie să fie restabilirea textului autentic al operei de editat. Munca este de obicei dificilă, solicitînd

nu numai o deosebită atenție și conștiinciozitate, dar și bogate cunoștințe de lingvistică, istorie literară, estetică și istorie.

Textologii sovietici sînt de acord cu principiul că în munca de restabilire a textului autentic, editorul[1] trebuie să considere, în genere, ca text de bază, definitiv, ultima ediție originală sau ultima variantă a manuscrisului autograf, care, în general, se presupune că reprezintă « ultima voință » a scriitorului, expresia fidelă a gîndirii și artei sale.

Această normă textologică fundamentală, justificată de dialectica procesului de creație, nu a fost însă totdeauna recunoscută. Ea s-a cristalizat în lupta împotriva subiectivismului. Unii editori, partizani ai creației « spontane » a operei literare, au recomandat și mai recomandă și azi considerarea primului manuscris autograf sau a ediției princeps ca unică expresie valabilă a actului creator. Alții, intuind lipsa de fundament rațional a acestui « principiu », au indicat ca « metodă » pentru restabilirea textului autentic, colaționarea manuscriselor autografe și a edițiilor originale și apoi întocmirea unui text combinat. Totuși, nici aceștia nu reușeau să iasă din granițele subiectivismului. Această poziție a fost adoptată fățiș cu deosebire de editorii estetizanți care, « stilizînd » textele clasice au deformat imaginea creatorului, singura interesantă atît pentru cititor cît și pentru omul de știință.

Tocmai pentru a înlătura orice fel de imixtiuni — intervenții ale copiștilor, erori de tipar ș.a. — străine de voința scriitorului, se recomandă ca principală metodă de restabilire a textului autentic colaționarea ultimei ediții originale cu corecturile și toate edițiile originale și preoriginale precum și cu variantele autografe ale manuscriselor și copiile după manuscrisele autografe corectate de scriitor. Aceste operațiuni sînt necesare deoarece practica editorială a dovedit că, uneori, scriitorul, fie că nu și-a îngrijit personal ultima ediție a operelor sale, fie că, știindu-și aproape pe de rost textul, nu a observat erorile copiștilor, corectorilor și tipografilor. Acestor eventuale cauze ale lipsurilor ultimei ediții originale se adaugă cîteodată cenzurarea politică a textului fie de cenzură, fie de însuși scriitor — « autocenzură » — care, pentru a face posibilă publicarea operei, a renunțat la unele pasaje ce aveau rostul de a-i preciza tendința politică. Colaționarea ultimei ediții originale cu corecturile, edițiile originale anterioare și preoriginale, precum și cu manuscrisele autografe sau copiile văzute de scriitor nu trebuie să-l ducă însă pe editor la prelucrarea textului din variante sau la păstrarea cu titlu de variante a grafiilor la

---

[1] Pentru claritatea discuției explicăm aci cîțiva termeni pe care-i utilizăm în cuprinsul articolului: — **editor** cel care se ocupă de pregătirea pentru tipar a unui text clasic; **manuscris-autograf** — orice text scris de mîna autorului; **ediție originală** — orice ediție apărută în timpul vieții autorului; **ediție preoriginală** — scrierile publicate pentru prima oară în periodice, acte academice, miscelanee; **ediție princeps** — prima ediție a unui text; **glosă** — cuvînt scris între linii sau pe marginea unui text, cu rostul de a explica cuvintele cu înțeles obscur; **lecțiune** — felul în care se citește un text.

modă într-un anumit moment istoric, ci la restabilirea textului autentic. Aceasta implică perfecta cunoaştere nu numai a limbii scriitorului a cărui operă îşi propune s-o editeze, o bună cunoaştere a limbii literare şi vorbite a timpului şi a ariei lingvistice respective, dar şi cunoaşterea temeinică a istoriei limbii romîneşti. Numai pe baza unor asemenea serioase cunoştinţe el va putea deosebi realitatea lingvistică de grafie şi-ş va putea da seama care sînt variantele reale, stilistice, singurele care interesează atît pe cititorul obişnuit cît şi pe omul de ştiinţă. Numai aceste variante pot face obiectul aparatului critic, din confruntarea lor cu textul autentic cititorul putînd aprecia evoluţia creatorului. În cazul în care scriitorul nu a reuşit să-şi editeze opera în timpul vieţii, se consideră text de bază ultima variantă a manuscrisului autograf, din care se exclud, prin colaţionare şi analiză grafică şi lingvistică intervenţiile copiştilor şi glosele eventualilor lectori.

O dată restabilit textul autentic, editorul trebuie să urmărească îmbogăţirea ediţiei cu note istorice şi gramaticale, glosar, bibliografia scriitorului şi eventual bibliografia critică asupa operei editate. După încheierea acestor operaţiuni se recomandă redactarea unei « note asupra ediţiei » în care trebuie să se menţioneze ediţiile originale, preoriginale şi manuscrisele colaţionate şi să se indice modificările ortografice pe care le-a efectuat editorul.

Deşi au surse diferite, erorile metodologice duc în textologie la acelaşi grav rezultat: lipsa de autenticitate a ediţiei. Diletantismul, arbitrarul, aplicarea inconsecventă a normelor generale enunţate mai sus, au acelaşi efect ca şi lipsa de exeperienţă şi insuficienta cultură filologică generală şi de specialitate. Un exemplu edificator în acest sens îl oferă ediţiile poemei eroicomice « Ţiganiada » de I. Budai-Deleanu îngrijite de Gh. Cardaş. Deşi editorul considerînd ca text definitiv ultima variantă a manuscrisului autograf (Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 2429) a respectat una din normele fundamentale ale textologiei, ediţia sa conţine nenumărate erori care fac ininteligibile unele propoziţii, deformînd totodată şi multe imagini artistice. Erorile cuprinse în aceste două ediţii îşi au izvorul în insuficienta cunoaştere de către editor a grafiei chirilice şi în necunoaşterea particularităţilor lingvistice regionale şi a arhaismelor lexicale, sintactice, morfologice şi fonetice pe care le-a utilizat I. Budai-Deleanu.

În acelaşi timp, lui Gh. Cardaş i se poate imputa îndeosebi în ediţia a doua a «Ţiganiadei», o altă eroare, aceea de a fi « modernizat » textul. Asemenea « luare de atitudine » faţă de textele vechi, pentru a le face « inteligibile » — caracteristică diletanţilor — este neştiinţifică şi inutilă, limba romînă nesuferind în decursul veacurilor transformări radicale, sintactice, morfologice şi fonetice, de natură a face de neînţeles, pentru cititorul de azi, un text, fie el, chiar din secolul al XVI-lea.

O altă serie de greşeli se strecoară în ediţiile operelor clasice din cauza necolaţionării ultimei ediţii originale cu toate ediţiile originale şi preoriginale. Unii

filologi mai continuă şi astăzi să creadă că « fotografierea » ultimei ediţii originale este suficientă pentru a reda un text autentic. După acest « principiu » a fost redactat, în parte, volumul I de « Opere » de I. Slavici apărut în Editura de stat pentru literatură şi artă în 1952, deşi în nota de la sfîrşitul volumului I (pag. 393) se afirmă: « pentru nuvelele «Popa Tanda», «Budulea Taichii», «Moara cu noroc» şi « Comoara » s-a folosit ca text de bază ediţia a IV-a apărută la Cartea Romînească în 1921 » ediţie ce a fost colaţionată cu ediţiile 1892 — 1896 şi 1907. O repetare fie numai parţială a acestei operaţiuni face evidentă eroarea fundamentală care viciază textele nuvelelor citate din ediţia E.S.P.L.A. 1952. Ea constă în considerarea ediţiei din 1921 ca ediţie de bază. Dacă editorul nu s-ar fi mulţumit numai cu însuşirea mecanică a normei textologice fundamentale a priorităţii ultimei ediţii originale şi ar fi apreciat critic textul ediţiei din 1921, în urma unei serioase cercetări a biografiei şi bibliografiei scriitorului şi a unei riguroase colaţionări a ultimei ediţii originale cu toate ediţiile originale şi preoriginale — operaţie care nu a fost efectuată [1], şi-ar fi dat seama că ediţia din 1921 nu poate fi considerată ca ediţie de bază pentru restabilirea textului autentic. În 1921, I. Slavici avea vîrsta de 73 de ani şi e de presupus că nu a mai corectat paginile nuvelelor, lăsînd această migăloasă treabă în sarcina corecturii tipografice. Altfel nu se explică numeroasele greşeli de tipar şi omisiuni pe care le conţine ediţia din 1921. Iată cîteva exemple extrase prin confruntarea ediţiei E.S.P.L.A. 1952 cu Ed. Minerva 1907, exemple care demonstrează, credem, că ediţia din 1921, Cartea Romînească, nu poate fi considerată ca reprezentînd ultima voinţă a creatorului [2].

« Popă? Se zice, că nu e sat fără de popă. Pe semne, cine-a făcut zicala asta n-a ştiut de Sărăceni. Sărăcenii era un sat fără *de* popă. Adică — era sat cu popă, — numai că popa lor totdeauna era popă fără sat. Un lucru singur în felul lui cu Sărăcenii ăştia. Mai că n-a fost încă popă care să fi stat mai mult decît trei zile în Sărăceni: *într-una vine, într-alta rămîne, iar în a treia se duce. Cîţi popi vinovaţi toţi au trecut prin Sărăceni* şi care a stat mai multă vreme aici, s-a curăţit de păcate ».

Popa Tanda. Ed. Minerva, 1907, vol I. p. 11—12;
Ed. E.S.P.L.A., 1952, p. 56) [Sărăcenii]

« Era sat cel puţin de nume: nimeni nu putea zice că e popă făr' de sat. Şi într-adevăr, mai potrivit *popă pentru mai potrivit* sat nici cu bobii nu s-ar fi putut găsi. Traista popii se potrivea cu pragul poporenilor ».

Ibidem (Ed. Minerva, 1907, p. 12;
Ed. E.S.P.L.A., 1952, p. 56)

« Budulea asculta cu mare băgare de seamă, deşi nu înţelegea nimic. Dar, după ce s-a văzut singur, el a luat plumbul şi a început să înveţe a-şi scrie numele. L-a scris o dată, l-a scris de două, de zece, de o sută de ori şi *cu cît mai mult îl scria*, cu atît mai bine

---

Nuvela « Popa Tanda » a mai apărut în « Convorbiri Literare », IX, 1875, p. 88—100 şi în volumul « Novele din popor » (1881); în aceeaşi ediţie au apărut pentru prima oară şi nuvelele « Budulea Taichii » şi « Moara cu noroc. »

[2] Cursivul indică propoziţiile sau cuvintele ce lipsesc din ediţia E.S.P.L.A. care reproduce — cu aproximaţie — ediţia 1921.

înțelegea că se poate să înțeleagă și altul ceea ce scrie, pentru că de cîte ori suna într-un fel, el scria aceeași slovă ».

Budulea Taichii (Ed. Minerva, 1907, vol. I, p. 146 — 147; Ed. E.S.P.L.A., 1952, p. 74.)

Alteori cuvintele au fost amestecate în așa fel încît fraza apare lipsită de sens. Iată cum arată aceeași frază în ediția E.S.P.L.A. 1952 și ediția din 1907 [1].

« Duțu se duse înapoi, însă nu înapoi la Buzău, de unde venise, *ci unde-și lăsase hainele, se îmbrăcă din nou și plecă*, înainte spre Ploiești, ca să aibă noroc ».

Comoara (Ed. E.S.P.L.A., 1952, p. 331)

« Duțu se duse înnpoi, *unde-și lăsase hainele, se îmbrăca din nou și pleca*, însă nu înapoi, la Buzău, de unde venise, ci înainte, la Ploiești, ca să aibă noroc ».

Ibidem (Ed. Minerva, vol. II, p. 237)

Din citatele de mai sus reiese cît de dăunătoare poate fi în operația de restabilire a textului autentic, aplicarea fie mecanică, fie inconsecventă a normelor textologice.

Exemple mai grăitoare despre consecințele diletantismului și ale superficialității în munca de pregătire pentru tipar a textelor clasice ne oferă edițiile de « Opere » de N. Bălcescu, apărute în ultimii doi ani. După cum îndeobște se știe, opera lui N. Bălcescu nu a fost, pînă în prezent editată după criterii științifice. În parte publicate de însuși marele gînditor democrat și revoluționar al anului 1848 în « Propășirea », « Curierul Romînesc », « Magazin istoric pentru Dacia », « Junimea Romînă », în parte rămase în manuscrise autografe sau copii corectate — unele — de mîna lui N. Bălcescu, cu omisiuni și neclarități, scrierile marelui nostru istoric au fost arareori și numai fragmentar editate în trecut. Singura sa scrieire care a fost mai des tipărită este «Istoria Romînilor sub Mihai-Vodă Viteazul », majoritatea editorilor reproducînd textul ediției din 1878 îngrijită de A. I. Odobescu. Această ediție conține numeroase abateri de la textul autentic, abateri care, se presupune, că s-ar datora mai mult lui I. Slavici decît autorului « Falsului tratat de vînătoare »[2]. La aceste contribuții ale scriitorului și dascălului ardelean s-au adăugat, desigur, erorile corectorilor și tipografilor. De aceea ediția din 1878 a « Istoriei Romînilor sub Mihai-vodă Viteazul » nu poate fi considerată ca ediție de bază pentru studii științifice asupra operei lui N. Bălcescu. Ea rămîne doar un valoros document al istoriei noastre culturale, mărturisind continuarea spiritului democratic în rîndurile celor mai buni reprezentanți ai generației postpașoptiste.

---

[1] Cursivul indică cuvintele schimbate.

[2] Vezi « Convorbiri Literare », LXIII (1930), p. 397. I. Slavici, « Lumea prin care am trecut, » scrisoare publicată postum, menționată și în N. Bălcescu, Opere, București, Ed. Acad. R.P.R., vol. II, p. 376.

Cunoscînd deficiențele ediției din 1878, precum și toate dificultățile legate de editarea operei inedite a lui N. Bălcescu, editorii și colectivele redacționale ale editurilor trebuiau să-și ia ca sarcină primordială îndepărtarea erorilor și restabilirea textului autentic. Această sarcină revenea în primul rînd cercetătorilor științifici din cadrul Institutului de istorie și redactorilor Editurii Academiei R.P.R., deoarece edițiile academice trebuie să constituie texte « de bază » pentru edițiile de masă. Or, astăzi, cititorul este neplăcut surprins de a găsi în fiecare din cele trei ediții apărute succesiv în E.S.P.L.A., Editura Academiei R.P.R., și Editura tineretului, aceeași operă în trei redactări diferite. Necunoscînd originalul, el va înclina să creadă că ediția Academiei, care de altfel se impune prin titulatură, format și aparat critic, este ediția de încredere. Dacă în principiu această înclinare este justificată, în cazul dat, cititorul este indus în eroare. Primele două volume ale ediției Academiei de « Opere » de N. Bălcescu deși au calități incontestabile față de edițiile anterioare, sînt totuși încă în afara noțiunii de ediție științifică. Cîteva exemple culese la întîmplare din Cartea a II-a a « Istoriei Romînilor sub Mihai-vodă Viteazul » sînt, credem, edificatoare. Dăm întîi textul din manuscrisul 79 Bibl. Acad. R.P.R. și apoi textul corespunzător din ediția Academiei [1].

« Vaetele și cîrtirile poporului, demoralizarea ostașilor, a ianicerilor chiar, care nu mai *vroiau* a merge la război supt pricinuire că nu li *să* plătesc lefile *îl înfioră* de frică și *îl sili* [pe Murad al III-lea] a se gîndi și la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită cu totul, *el* fu silit a lua din casa sa bani spre a *mulțămi* oștile ce cîrteau cu obrăznicie, făcînd adesea și răscoale ».

(ms. cartea a II-a, cap. I)

« Vaetele și cîrtirile poporului, demoralizarea ostașilor, a ianicerilor chiar care nu mai *voiau* a merge la război supt pricinuire că nu li *se* plătesc lefile, *îl înfiorară* de frică și *îl siliră* [pe Murad al III-lea] a se gîndi la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită cu totul, fu silit a lua din casa sa bani, spre a *mulțumi* oștile ce cîrteau cu obrăznicie făcînd adesea și răscoale ».

(Ibidem, ed. Academiei, 1953, vol. II, p. 62).

« Și *lacrămi înundară* obrazii și barba *sa* [a lui Murad al III-lea]. Sculîndu-se apoi d-acolo, el *întră* în odaia sa unde *se azvîrli* pe o sofa cu inima apăsată de temere și mîhnire ».

(ms. ibidem)

« Și *lacrimile inundară* obrajii și barba *lui*. Sculîndu-se apoi d-acolo, el *întră* în odaia sa, unde *se aruncă* pe o sofa cu inima apăsată de temere și mîhnire ».

(Ibidem, ed. Academiei 1953, vol. II p. 63)

« Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și înmuiat de tot prin *plăceri* care îl făcură de *pierdu* înfocarea ce avea mai întîi spre război ».

(ms. ibidem).

[1] Cursivul indică pasajele și cuvintele modificate care lipsesc sau sînt în plus în ediția Academiei.

« Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și *muiat* prin *plăcerile* care îl făcură *să piardă* înfocarea ce avea mai întîi spre război ».

(Ibidem, ed. Academiei, 1953, vol. II. p. 63)

[Sigismund] «... îl închise în castelul Vinţului, orăşel pe *Mureş*, puţin departe de Alba-Iulia, vestit printr-o fără-de-lege a curţii Austriei: uciderea cardinalului *Martinuţie* (1551) *de generalul împărătesc spaniolul* Castaldo. Nu *să* ştie *daca* Aron-Vodă a fost vinovat *într-adevăr* de trădarea ce a motivat arestarea lui, sau *de* a căzut jertfă *a* ambiţiei lui Răzvan şi Bathori ».

(ms. cartea II, cap. VI.)

[Sigismund] «... îl închise în castelul Vinţului, orăşel pe *Mureş*, puţin departe de Alba-Iulia, vestit printr-o fără-de-lege a Curţii Austriei: uciderea cardinalului *Martinuţiu* (1551) *care fu ucis de generalul spaniol* Castaldo. Nu *se* ştie *daca* Aron-Vodă a fost vinovat *întru adevăr* de trădarea ce a motivat arestarea lui sau *dacă* a căzut jertfă ambiţiei lui Răzvan şi *lui* Bathori ».

(Ibidem, ed. Academiei, 1953, vol. II. p. 71.)

[Sigismund Bathori] « trimise pe Gaspar Corniş la Zamoisky, marele hatman al coroane Poloniei, *care îi era cumnat, ţiind în căsătorie pe soră-sa Griselda*, spre a-i vesti că el s-a făcut acum stăpîn al Moldovei... ».

(ms. ibidem.)

[Sigismund Bathori] « trimise pe Gaspar Corniş la Zamoisky, marele hatman al coroanei Poloniei, spre a-i vesti că el s-a făcut acum stăpîn al Moldovei »...

(Ibidem, ed. Academiei, 1953, vol. II. p. 72.)

Ca să ilustrăm mai bine afirmaţiile noastre privind erorile conţinute de ediţia Academiei a « Operei » lui N. Bălcescu, dăm mai jos o listă, incompletă, de cuvinte din Cartea a II-a, listă care cuprinde nu numai înlocuiri de cuvinte faţă de manuscris ci şi alterări prin « modernizare » ale formelor de limbă vorbită existente în textul autograf al lui N. Bălcescu şi pe care ediţia Academiei trebuia să le păstreze.

Ms. Bălcescu	Ed. Academiei
prooroc	profet
se azvîrli	se aruncă
pildă	exemplu
concheranţi	cuceritori
parcă	va părea
de	dacă
încă	iară
această	astă
nisangiu	nisamgiu (cuvînt inexistent în limba romînă)
oştile	oştire
cum că	că
atîtă	multă
în	la

observează	observă
dupe	de pe
mulțămi	mulțumi
eghiptene	egiptene
turbanuri	turbane
erodiu	erodici (cuvînt inexistent în limba romînă)
(ei) sta	(ei) stau
vine (impersonal)	vin
materialurile	materialele
șerpe	șarpe

Colaționarea textului Cărții a II-a din manuscrisul autograf cu ediția academică și cu ediția Odobescu din 1878 arată că editorul textului academic, muncind cu superficialitate a păstrat, ici și colo, arbitrar — dacă superficialitatea poate arbitra — intervențiile Slavici-Odobescu în textul « Istoriei Romînilor sub Mihai-vodă Viteazul » deși afirmă categoric în «Note» (p. 377) că ediția Academiei restabilește textul autentic al lui N. Bălcescu după manuscrisele originale păstrate în Biblioteca Academiei R.P.R. și persiflează, la adăpostul a cincizeci și opt de ani de la moartea lui Odobescu, pe primul editor postum al lui N. Bălcescu: « Se pare că regulile pentru editarea științifică a textelor nu pătrunseseră încă, la noi, pînă în anul primei ediții complete din opera lui Bălcescu: 1877 ».

Noi considerăm că asemenea apostrofare polemică minimalizează sensul patriotic al gestului lui Odobescu și că, avînd în vedere exemplele de mai sus, este cu totul nejustificată științificește. Mutatis - mutandis să nu întrebăm oare, ca Mihnea-vodă cel Rău: « Nu-i așa că ifosele științifice-s amăgitoare? » Sau mai bine să sfătuim conducerea Institutelor Academiei R.P.R. și pe redactorii editurii, foruri culturale interesate în tipărirea textelor clasice în forma lor autentică, să controleze calitatea muncii colaboratorilor lor.

Exemple similare pot fi extrase din ediția N. Bălcescu, « Opere », apărută în E.S.P.L.A. (1952) ca și din ediția « Pagini Alese din Istoria Romînilor sub Mihai-vodă Viteazul », apărută în Editura Tineretului (1953) deși ultima ediție conține mult mai puține abateri de la textul autentic decît celelalte două. Cum însă noțiunea de autentic nu poate avea grade de comparație fără de a-și pierde sensul propriu, textul ediției apărute în Editura tineretului este, ca și celelalte, sub nivelul exigențelor științifice.

IV

Din problemele pe care le ridică munca științifică de stabilire a formei autentice a textelor clasice nu poate lipsi aceea a așa numitelor, « tăieri » sau « intervenții redacționale oportune ». Ea își are originea, în genere, în nesatisfăcătorul nivel științific și ideologic al redactorilor și editorilor.

Există în mentalitatea editorilor, a colectivelor redacționale, și a unor colaboratori științifici din domeniul literaturii o părere greșită, pseudo-științifică, vulgarizatoare a istoriei, după care scriitorii clasici ai literaturii noastre trebuie « aranjați » în așa fel încît imaginea lor să apară *pură*, neprihănită de contradicțiile dialecticii vieții, abstractizată. Și aceasta după ce un timp aceiași scriitori au fost considerați de pe pozițiile « teoretice » tot atît de eronate ale sociologismului vulgar. În fond, partizani inconștienți ai « teoriei artei » fără de conflict acești istorici literari, textologi și redactori insuficient pregătiți din punct de vedere ideologic, sub pretextul luptei împotriva obiectivismului renunță la *obiectivitatea științifică*, împiedicînd astfel munca de cercetare serioasă a literaturii noastre clasice. În domeniul textologiei ei îndeplinesc sarcina de a explica științific în prefețe sau în note subliniare confuziile ori chiar erorile săvîrșite de scriitorii clasici într-o problemă sau alta — dar de ordin politic în special — prin « metoda punctelor » cu alte cuvinte prin omiterea textelor corespunzătoare. În felul acesta textele nu mai prezintă imaginea autentică a scriitorului, singura interesantă atît pentru cititorul obișnuit cît și pentru omul de știință.

Se știe că Lenin repudia textele clasice trunchiate de redacții sau conținînd grave erori tipografice: « Dacă Turgheniev va fi editat suportabil (adică fără schimonosiri, lipsuri și greșeli de tipar grosolane), atunci face să te abonezi »[1]. Problema editării clasicilor « cu puncte » a fost pusă de curînd, din nou, în U.R.S.S.[2] Istorici ai artei și literaturii au criticat lipsa de obiectivitate a redactorilor și editorilor, tendința lor vulgarizatoare de a « reeduca » pe clasici și au afirmat dreptul și voința nobilă a cititorului de a cunoaște adevărul: [Cititorul] « nu este de acord să i se tăinuiască, nici să i se cocoloșească lipsurile [scriitorilor clasici] și în nici un caz nu o să ierte niciodată minciuna, chiar dacă ea ar fi dictată de cele mai bune intenții și oricît ar fi de acoperită de puncte »[3].

În lupta împotriva acestor tendințe antiștiințifice s-au obținut la noi o seamă de succese importante, fără însă a se ajunge la rezultate categorice. Necesitatea unor discuții cu temei științific asupra problemelor pe care le pune editarea textelor clasice ale literaturii noastre în forma lor autentică se impune și din acest punct de vedere, după cum se impune creșterea unor cadre bine pregătite în problemele textologiei atît în edituri, cît și în cadrul institutelor academice ce au a edita opere clasice ale literaturii românești. Instruirea temeinică este cu atît mai necesară cu cît în fața editurilor noastre se pune în prezent sarcina pregătirii pentru tipar a operelor complete ale clasicilor români, în ediții critice.

[1] Lenin despre literatură, București, Ed. P.M.R., 1949, p. 210.

[2] M. Sokolski, Clasic cu puncte în « Literaturnaia Gazeta » nr. 136 (3165) din 17 noiembrie 1953 și An. Tarasenkov, Să nu simplificăm istoria literară, ibidem, nr. 146 (3175) din 10 decembrie 1953.

[3] M. Sokolski, art. citat.

CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA LIMBII ȘI STILULUI REVISTEI «TÎNĂRUL SCRIITOR»

DE

GH. BULGĂR

Revista «Tînărul scriitor» a adunat în jurul ei o serie de condeie tinere, talentate, preocupate de progresul literaturii noi, al creației artistice puse în slujba maselor populare. În general conținutul poeziilor și al prozei e interesant și în cele mai multe cazuri limba literară și stilul acestor bucăți sînt îngrijite.

Nu intenționăm să facem aici o analiză amănunțită a numerelor apărute pînă acum din această revistă. În prezenta notă critică ne referim doar la ultimele numere pe 1953. Pentru grija față de exprimare, față de limbă și de stil menționăm poeziile: «Ostașul», «De nouă ori», «Perinița», «Marșul» (nr. 9); «Rod» (nr. 10); «Prin sat», «Munții» (nr. 11); sau bucăți în proză. ca: «Feciorul pădurarului», «Mama», «Referința», «Un sediu pustiu» (nr. 9); «O lingură de supă», «D. Cantemir», (nr. 10); «Rădăcina răului» (nr. 11).

Sînt însă, în unele bucăți publicate, scăpări sau stîngăcii, explicabile în oarecare măsură într-o revistă scrisă de tineri mînuitori ai condeiului. Observațiile de mai jos izvorăsc din dorința de a ajuta munca lor de șlefuire a limbii naționale, din dorința de a sprijini creșterea nivelului artistic al exprimării ideilor și sentimentelor pe care le înfățișează cititorilor o revistă a tinerelor talente.

Scriitorilor, în primul rînd, le revine sarcina de a îmbogăți și de a perfecționa sistemul limbii, de a contribui prin opera lor — model de exprimare literară — la progresul continuu al limbii comune. Alegerea cuvintelor și îmbinarea lor în fraze corecte, construirea imaginilor sugestive, plastice, cer nu numai atenție ci și pricepere, cunoaștere și, mai ales, o adîncă asimilare a tezaurului de cuvinte și forme ale limbii noastre. În această privință e

edificator exemplul clasicilor. Opera lor constituie un stimulent în munca de prelucrare artistică a limbii poporului. Revista tinerilor scriitori trebuie să fie un factor de promovare în mase a formelor corecte de vocabular şi a normelor gramaticale juste.

Lectura ultimelor numere ale revistei ne-a determinat să notăm unele particularităţi de vocabular şi de gramatică despre care credem că nu satisfac cerinţele cultivării limbii. Aşa, de exemplu, acumularea de regionalisme obligă pe cititor la o documentare lexicografică suplimentară pentru că nu înţelege pe deplin textul prezentat astfel: « Sat oltean cu grîu şi zaibăr, Ce mă legănaşi în poală, Ştii cînd zgribuliţi în laibăr, Muica ne-ndemna la şcoală? » (XI, 8). În « Vînturile iernii » (nr. 9) se pare că e vorba de o acţiune care se petrece în Banat. Nu e rău că apar unele regionalisme ca: *sobă* (odaie), *căşiţă* (colivie), *brăcinar* (glosat: brîu, chimir ?!) etc. Termenii aceştia sînt explicaţi la subsol; dar sînt unele regionalisme pe care cu greu le găsim chiar în cele mai vaste dicţionare (Dicţionarul vechi al Academiei, al lui Tiktin, Candrea). Într-o bucată literară nu trebuie să se abuzeze de acest fel de cuvinte rare sau foarte rare. Nu e vorba de a le elimina, ci de a doza frecvenţa lor după modelul operei lui Eminescu, Creangă, Sadoveanu, unde întîlnim regionalisme cu o deosebită forţă plastică, dar care nu prejudiciază cîtuşi de puţin funcţia de comunicare a limbii.

În bucata mai sus amintită autorul abuzează de perfectul simplu, timp des întrebuinţat mai ales în Oltenia. Vocabularul cu un specific regional bănăţean amestecat cu forme gramaticale frecvente în altă regiune poate trezi nedumerirea cititorului asupra localizării acţiunii. Formele familiare, cu note de vădită exagerare (la p. 9—10 la tot pasul dai de perfect simplu), vădesc lipsa de experienţă a scriitorului. Mai întîlnim apoi expresii neobişnuite, construcţii personale curioase: *lăcaşuri morţeşti* (p. 9); *văd că aţi căpătat limbariţă* (p. 21) etc. În « Excavatoriştii » (nr. 11) abundă un alt soi de vocabular special: termenii tehnici. Dacă principala calitate a unei bucăţi scrise trebuie să fie claritatea, funcţia de comunicare a limbii e întunecată prin folosirea cuvintelor de circulaţie restrînsă, puţin cunoscute. Aşa sînt regionalismele, arhaismele, termenii speciali. În această bucată se face abuz de vocabularul tehnic. Pe o singură pagină (p. 30) găsim: *epuismente*, *diesele*, *palplanşe*, *pasarelă*, fără a aminti alte neologisme necesare: *excavator*, *şenile*, *remorcă* etc. În asemenea condiţii bucata literară devine un registru de nume, destul de bizar pentru cititorul neiniţiat în domeniul tehnicii. Lectura care are nevoie de glosar nu mai e literatură artistică, ci un expozeu didactic.

Cuvintele intră apoi în îmbinări diverse pentru a forma construcţii, expresii, imagini variate. În aceste asociaţii de cuvinte trebuie să existe un sîmbure logic şi o forţă sugestivă originală. Alăturările de cuvinte forţate produc o impresie neplăcută cititorului şi vatămă chiar înţelegerea conţinutului unei bucăţi.

Dacă răsfoim revista, întîlnim cuvinte şi expresii nerecomandabile din punctul de vedere al corectitudinii literare: *întrebare obiectivizată* (IX, 83); *retorism dramatic* (IX, 86); *buchereală* (IX, 84); *o-ntîmpină sălcios; se tîngui vîscos* (X, 33); *vasăzică, adicătelea eu una şi cu mine doi* (ib. 37). O curioasă contaminare de proverbe e plasată în gura unui personaj: « *Cînd nu-i sînt boii acasă, cai verzi pe pereţi* (ib. 39). Întîlnim tot aici o modificare arbitrară a unei cunoscute expresii pentru a-i atenua conţinutul mistic: *Ucigă-l tămîia* (41). În privinţa folosirii lexicului limbii, tinerii scriitori trebuie să înveţe arta organizării lui în imagini sugestive de la marii clasici care nu au forţat nota personală sau regională de dragul originalităţii. Potrivit sarcinii de a comunica un anumit fond de idei ,vocabularul trebuie ales cu mare atenţie, respectînd normele gramaticale ale limbii literare. O revistă literară trebuie să răspîndească în mase respectul pentru corectitudine, frumuseţe, bogăţie şi originalitate în stil şi limbă. În privinţa gramaticii întîlnim abateri de acest soi: *Strădanii depuse deasupra* (?) *manuscrisului* (XI, 75); *i-am auzit a inimii bătăi* (în loc de: *ale* inimii, IX, p. 3); *tren ce-i poartă muncii rodul.* E adevărat că cerinţele rimei impun uneori poeziei forme puţin obişnuite în proză. Eminescu însuşi, se ştie că a forţat uneori gramatica pentru a construi imagini de o vigoare expresivă unică. Dar la el forma insolită slujea un efect stilistic puternic, era justificată de necesităţi de fond: comunicarea între poet şi cititor nu era împiedicată, ci uşurată prin forme sugestive, cu un bogat conţinut afectiv. Aşa cum fondul rupea canoanele tradiţionale ale cugetării omeneşti, la fel şi exprimarea construia forme noi, surprinzătoare, de un colorit neîntîlnit încă în literatura noastră. Poetul însă a apărat cu deosebită stăruinţă legile gramaticii care permit realizarea infinită a îmbinării cuvintelor în fraze, în imagini poetice.

« Tînărul scriitor » trebuie să intervină pentru a corecta unele greşeli de limbă ale autorilor care publică în coloanele revistei. În poezia « Revederea » (IX) găsim versurile: *Văd fraţii mei cum holdele împresoară...* despre care ne putem întreba: vrea poetul să spună « Văd *pe* fraţii mei...? » sau « *Ei* văd... ». Care e deci subiectul frazei? (p. 52). Se scrie apoi: *mă-si* în loc de *mă-sii* (p. 11). Concordanţa timpurilor e uneori defectuoasă: *Văzduhul deveni în aceeaşi clipă mai albastru. Zăpada scînteie,* în loc de *scînteia* (p. 21).

În unele pasaje, fraza e împărţită în chip arbitrar în subordonate care slăbesc vigoarea stilistică a povestirii. Mai mult încă: se întîmplă ca astfel de subordonate, strîns legate de o principală, să devină independente deşi n-au un sens de sine stătător. *Dar nu doarme. Fiindcă la o vreme se întoarce...* (IX, p. 19) sau: *Nu poate nici măcar să închidă ochii. Pînă ce în toiul unei nopţi...* (ib. p. 73); sau ... *tinde către o imagine unitară a liberalului. Care era în celelalte manuscrise...* (ib. p. 80). E cu totul greşit a începe o frază în romîneşte cu un pronume relativ care e totdeauna strîns legat de ceea ce precede.

Imaginile şi stilul în general alunecă adesea spre banalitate. Împotriva acestei primejdii are de luptat revista tinerilor scriitori. Unele construcţii

dovedesc o insuficientă atenție față de stil: *O, mînă care scrisu-a așternut. De peste vremi, cu dragoste-o sărut* (IX, 8); *... să vă dau rație dublă de rom... Dar, pasă-mi-te, că nu vă trebuie?* (IX, 10); *Și de-ncearcă iarăși să-și învie soarta or avea de furcă cu acești soldați* (X, 47); *Și în zborul lui departe un parfum de flori de tei nu putea să nu-l poarte cum îi sta în obicei* (XI, 39). *Cît ce mă încălzesc cînd mă gîndesc...* (greșită construcția cu *cît ce*, care e o conjuncție temporală: *îndată ce* (IX, 20); *poveștile străvechi încep așa... Din cer a moarte șuieră o stea*, (IX, 54) — imagine exagerată și neverosimilă. Următoarea precizare de ordin critic nu se poate numi în nici un caz științifică: *în plus, schița aceasta suferă de un vechi și preà puțin simpatic neajuns: e construită exclusiv cu elemente șablon* (!?) p. 75. Iată și o prezentare familiară a unei aprecieri « critice »: *O lucrare literară care nu oglindește realitatea e ca o pungă pe care ar scrie, de pildă, « zahăr », iar înăuntru nu se găsește decît nisip. Înseamnă să-l înșeli pe cititor* (IX, 75), sau: *un portret care să nu mizeze pe infirmitățile fizice* (ib. 81); *apar păcate morale* (ib. 80) — evident expresie pleonastică. În alt loc întîlnim formulări improprii: *momente exotice ale activității lor* (ib. 78), sau adausuri, amplificări inutile: *ideologie putredă, lipsită de perspectiva creatoare* (ib.).

Firește că nu trebuie să pretindem o uniformizare a stilului literar, ci o justă, bogată, sugestivă închegare a lui, potrivit legilor limbii și cerințelor artei literare. Putem fi deci mirați că în unele cazuri se recurge la un fel de nivelare stilistică, nepermisă într-o bucată literară în care se mișcă eroi aduși în lumina descrierii, din medii diferite. În schița « Mama » (IX), deși există personaje de la țară, ele vorbesc o neverosimil de frumoasă limbă literară « ca din carte », ceea ce dă o impresie de artificial dăunător. Am atrage mai ales atenția tinerilor poeți asupra pericolului versificării lipsită de poezie, fără imagini, fără profunzime de sentiment. Rime gratuite, potriviri artificiale de lozinci sau reluări de motive banale nu înseamnă poezie. Strofe ca: *La fîntînă iar cu drag, Cîntă pe-nserat o fată De-un voinic sosit în prag, De-o iubire-nflăcărată* (X, 51) dovedesc o emoție superficială și o muncă artistică insuficientă. Evidente neglijențe în exprimare conțin și unele recenzii (vezi mai ales IX, 86, un stil lipsit sobrietate, afirmații uneori în contradicție de la un alineat la altul). Ne putem de asemenea exprima surprinderea față de procedeul de a prezenta unele fapte fără un suficient temei de documentare științifică. « Nota la Scrisoarea a III-a » a lui Eminescu, redactată evident pe baza materialului ediției Perpessicius, își asumă răspunderea de a da ca certe unele lecțiuni din manuscrisul 2261, f. 156—158, pe care editorul le-a transcris doar ca probabile[1], cu asterisc: *candoare, servindu-se, laudă, bătrînii, purtînd.* « Nota » aceasta, scrisă de altfel îngrijit și ca subiect interesantă, ar fi cîștigat în valoare respectînd textul în mod științific.

[1] M. Eminescu, Opere, I p. 281.

Şi fiindcă veni vorba de Eminescu, noi credem că cel mai bun mijloc de a adînci cunoştinţele de vocabular, gramatică, stil poetic, e studiul temeinic al limbii vorbite, aşa cum făcea marele poet, cu un zel neostenit. De asemenea, e absolut necesar studiul continuu al întregului tezaur de forme, variante, încercări stilistice ale lui Eminescu, rînduite sistematic în ediţia mai sus amintită. Vastul inventar al muncii artistice depusă de Eminescu oferă tinerilor poeţi posibilitatea unei ucenicii literare de prin ordin. Modificările succesive, în sensul concentrării imaginii artistice, sînt o pildă de pasiune, dar şi de înaltă conştiinţă artistică. Ea stă la temelia fixării definitive a limbii noastre literare ca mijloc de exprimare a oricărui conţinut de idei.

Şi ceilalţi clasici ai literaturii noastre pot oferi pilde utile de prelucrare creatoare a limbii populare, în sensul modelării ei artistice originale. Azi în primul rînd opera maestrului Sadoveanu e un model de excepţională realizare artistică, un îndreptar al limbii literare şi o vastă sinteză a tuturor elementelor expresive ale limbii contemporane şi vechi.

Cultivarea limbii literare trebuie să stea pe primul plan în revista « Tînărul Scriitor ». Seria de numere apărute pînă acum din revista « Tînărul Scriitor » ne permite să conchidem că revista poate şi trebuie să devină un factor de promovare şi de răspîndire a literaturii cu un conţinut sănătos, înfăţişat într-o limbă îngrijită, bogată, plastică, într-un stil puternic, demn de tradiţia marilor noştri scriitori din trecut.

LINGVISTICĂ GENERALĂ

METODA COMPARATIVĂ ISTORICĂ

DE

I. FISCHER

Sarcina fundamentală care se află în faţa lingvisticii progresiste actuale este de a aplica marxismul în studiul faptelor de limbă. Pentru aceasta îi stau la dispoziţie, alături de experienţa aplicării marxismului în cele mai variate sectoare ale activităţii ştiinţifice, indicaţiile preţioase date de clasicii marxism-leninismului şi, o sinteză a acestora, îmbogăţită cu teze noi de o deosebită importanţă teoretică şi practică, lucrarea fundamentală a lui I. V. Stalin, « Marxismul şi problemele lingvisticii ». I. V. Stalin a definit în această lucrare limba ca fenomen social şi a arătat trăsăturile ei esenţiale, indicînd totodată unele linii ale metodei de cercetare. Afirmînd că « limba, structura ei, nu poate fi considerată ca produsul unei anumite epoci », că « elementele limbii contemporane datează încă din timpuri străvechi, dinainte de epoca sclavagistă »[1] şi socotind că « principala sarcină a lingvisticii este studierea legilor interne de dezvoltare a limbii »[2], I. V. Stalin repune definitiv în drepturi istorismul în lingvistică împotriva aberaţiilor antiştiinţifice, atît ale şcolii lui Marr cît şi ale curentelor reacţionare ale lingvisticii burgheze contemporane.

Este de aceea clar că metoda descriptivă nu poate satisface toate exigenţele unor cercetări de limbă şi că ea nici nu poate fi ştiinţific valabilă dacă nu este completată de cercetarea istorică. Dialectica marxistă consideră ca esenţial pentru cercetările ştiinţifice studiul mişcării, schimbării, evoluţiei fenomenelor din natură şi din societate; studiul care ignorează acest principiu nu poate fi decît sortit eşecului.

---

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 24.

[2] I. V. Stalin, op. cit., p. 27.

Studierea istorică a fenomenelor naturii şi societăţii se face după diferite metode, unele comune sau cel puţin asemănătoare pentru mai multe domenii ale ştiinţei, altele adaptate specificului fiecărei categorii de fenomene în parte.

Observarea unor fapte din etape succesive de dezvoltare a fenomenelor şi concluziile care se trag în urma acestei observări constituie formula cea mai simplă a studiului istoric şi îşi află aplicarea şi în lingvistică. Dacă vrem, de exemplu, să studiem evoluţia unui fenomen al limbii romîne din secolul al XVI-lea pînă astăzi, avem posibilitatea să-l urmărim în textele acestei perioade, să înregistrăm schimbările, data apariţiei lor, dezvoltarea generală a fenomenului. Dar, în cele mai multe cazuri, perioada de patru sau cinci secole este insuficientă pentru deplina lămurire a cauzelor apariţiei unor fapte de limbă, acestea avîndu-şi originea într-o perioadă mult mai depărtată în timp. Dacă urmărim originea formei de perfect *făcui* şi de participiu *făcut* a verbului *a face*, datele pe care ni le oferă istoria limbii, din secolul al XVI-lea pînă azi, sînt suficiente: pe de o parte, formele amintite sînt regulate, intră într-o categorie normală de formare a perfectului şi participiului în limba romînă şi, pe de altă parte, textele ne atestă forme mai vechi *feciu* şi *fapt* a căror dispariţie treptată şi înlocuire cu formele noi, regulate, o putem constata cu uşurinţă. Tot aşa putem să ne explicăm înăuntrul perioadei amintite, fără a recurge la metode de investigare speciale, evoluţia atît de neaşteptată la prima vedere a sensului cuvîntului *lume*, de la «lumină» (*lumea ochilor; lumea mi să-ntunecează, toate în ochi îmi negresc* — A. Pann, «Noul Erotocrit», vol. IV, p. 147) la «univers»: este vorba de influenţa limbilor slave, al căror contact cu limba romînă este bine stabilit istoriceşte; acestea au pentru ambele sensuri acelaşi termen (cf. rus. *svet*). Dar studiul exclusiv al textelor nu este capabil să explice de unde provin formele *feciu* şi *fapt*, atît de puţin obişnuite sistemului conjugării romîneşti, şi nici nu poate hotărî dacă forma de persoana a 3-a a perfectului, *feapse*, este o formă mai veche decît *feciu* sau o apariţie oarecum recentă, de scurtă durată. Pentru aceasta este necesară cunoaşterea unor perioade mai vechi, anterioare apariţiei primelor texte romîneşti. În cazul discutat, dificultatea poate fi înlăturată, deoarece cunoaştem faza premergătoare a limbii romîne, limba latină, şi putem cu uşurinţă constata că originea lui *feciu* şi *fapt* se află în formele corespunzătoare latineşti *feci* şi *factum*; de aici putem deduce că *feapse* nu este decît o formă analogică atrasă de participiul *fapt*, după modelul cunoscut *coapse-copt*. Dar şi în interiorul limbii latine formele *feci* şi *factum* sînt destul de neobişnuite în sistemul de formare a timpurilor. Pentru a explica aceste forme se impune cunoaşterea unei faze mai vechi decît a primelor texte latine. Pentru atingerea acestui scop, metoda expusă, comună mai multor discipline istorice, nu poate fi folosită. Este necesară o metodă adecvată caracterelor speciale ale limbii, care îi dau acesteia un loc aparte între celelalte fenomene sociale, făcînd-o aptă să devină obiectul unei discipline aparte, lingvistica.

Metoda comparativă istorică îndeplineşte acest rol; ea este metoda care se fundamentează principial pe caracterele specifice ale limbii şi poate da rezultate acolo unde metodele obişnuite de investigare istorică dau greş.

Vom căuta, în paginile care urmează, să prezentăm pe scurt principiile, mecanismul şi importanţa acestei metode fundamentale în lingvistică. Ne vom folosi, în acest scop, de articolele din ultimii ani ale lingviştilor sovietici consacrate problemei care ne preocupă[1]. Metoda comparativă istorică se defineşte, după A. I. Smirniţki[2], ca « procedeul ştiinţific de reconstituire a faptelor de limbă din trecut, nefixate în scris, prin compararea metodică a unor fapte corespunzătoare mai tîrzii, din două sau mai multe limbi existente, cunoscute din monumentele scrise sau, nemijlocit, prin folosirea vie a limbii vorbite ».

Comparaţia în lingvistică ocupă un loc aparte printre metodele similare aplicate în alte discipline. În timp ce în istoria literară, în istoria instituţiilor, a religiilor, comparaţia poate uneori da naştere unor explicaţii neştiinţifice şi, folosită cu rea credinţă, poate servi la ascunderea cauzelor reale de apariţie a unor fenomene, în lingvistica istorică metoda comparativă poate ajunge la un înalt grad de precizie ştiinţifică, datorită caracterelor specifice ale limbii, deosebirilor care există între limbă şi celelalte fenomene sociale. Aceste caractere fac posibilă aplicarea « comparării metodice » şi ne împiedică să lunecăm în aproximaţii, teorii fanteziste sau generalizări lipsite de bază concretă.

Primul caracter distinctiv al fenomenelor de limbă este faptul că sunetele care alcătuiesc cuvintele sau formele gramaticale nu sînt determinate şi motivate de natura obiectului, însuşirii, acţiunii, funcţiei etc. denumite de aceste reuniri de sunete[3]: obiectul denumit prin cuvîntul *casă* nu implică necesitatea naturală a existenţei în denumirea lui a sunetelor *c*, *a*, *s* şi *ă*. Tot aşa nu există nici o motivare naturală pentru ca persoana I plural a verbelor să cuprindă în desinenţă sunetul *m* (*facem*, *vedem*, *auzim* etc.). Din punctul de vedere al realităţii materiale, toate denumirile au aceeaşi valoare, « numele unui lucru,

---

[1] În primul rînd A. I. Smirniţki, Contribuţii la problema metodei comparative istorice în lingvistică, în « Voprosî iazîkoznaniia », nr. 4, 1952, p. 3 şi urm., B. V. Gornung, Limitele aplicării metodei comparative istorice în lingvistică, ibid., p. 20 şi urm., V. A. Serebrennikov, Metoda istorică comparativă şi critica aşa numitei analize bazate pe cele patru elemente a lui N. I. Marr, în colecţia Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin, Bucureşti, 1953, Ed. Acad. R.P.R., p. 251 şi urm., R. I. Avanesov, Învăţătura lui I. V. Stalin despre limbă şi dialect, ibid., p. 318 şi urm. etc. O bibliografie a anilor 1950 — 1951 în legătură cu acest subiect poate fi găsită în articolul de fond Sarcinile lingvisticii sovietice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin şi revista « Voprosî Iazîkoznaniia », publicat în primul număr (1952) al revistei « Voprosî Iazîkoznaniia » şi reprodus în « Studii şi Cercetări lingvistice », III, 1952, p. 104 şi urm.

[2] art. cit., p. 4.

[3] Nu avem în vedere aici onomatopeele şi exclamaţiile ale căror sunete componente sînt parţial motivate de realitatea exterioară, dar care nu constituie decît o infimă minoritate în materialul lexical al unei limbi.

spune Marx, este cu totul exterior naturii sale »[1]. Într-adevăr, obiectul denumit în romîneşte cu ajutorul complexului sonor *casă* este denumit în ruseşte *dom*, în limba franceză *maison* etc. Dacă vom întîlni în mai multe limbi exprimarea aceleiaşi noţiuni prin complexe sonore asemănătoare, va trebui să explicăm istoriceşte acest lucru, neexistînd posibilitatea ca, în virtutea unei necesităţi naturale, fiecare limbă să fi ajuns în mod independent la aceeaşi denumire. Din cauză că în alte domenii ale fenomenelor sociale faptele sînt totdeauna motivate, comparaţia istorică dă greş în ştiinţele care au ca obiect studiul acelor fenomene: din faptul că la mai multe popoare există poveşti în care eroii sînt animale sau în care vulpea reprezintă un personaj viclean, nu putem trage nici o concluzie de ordin istoric, nu putem stabili o filiaţie a unor astfel de poveşti, deoarece este natural ca omul să vadă în viaţa animalelor asemănări cu viaţa lui şi să atribuie unora din ele anumite trăsături omeneşti.

Al doilea caracter al faptelor de limbă, care face posibil studiul comparativ istoric, este felul în care se dezvoltă, evoluează limbile. I. V. Stalin a arătat că elementele limbii actuale provin din timpuri străvechi şi că limba nu se dezvoltă prin explozii, ci lent, cu conservarea în linii mari a ceea ce este esenţial (structura gramaticală şi fondul principal al vocabularului), oricare ar fi procesele de încrucişare care s-ar putea produce în cursul istoriei. Limba se transmite aşadar în elementele ei esenţiale prin tradiţie neîntreruptă. Bazaţi pe acest principiu, putem căuta explicarea fenomenelor din limbile actuale pe baza unor elemente dintr-un trecut foarte îndepărtat şi putem întreprinde cercetări în vederea descoperirii şi descrierii acestor elemente.

Pe de altă parte, evoluţia faptelor de limbă nu se produce la întîmplare, ci după anumite legi obiective care pot fi cunoscute şi cercetate. Regularitatea schimbărilor apare deosebit de clar în fonetică: dacă într-un cuvînt un sunet se schimbă într-un anumit fel, schimbarea se produce în acelaşi fel în toate cuvintele unde se întîlneşte în condiţii identice. Faptul acesta este evident: dacă luăm, de exemplu, cuvintele latine *florem*, *homines*, *hospites*, *rogat* etc. şi cuvintele romîneşti care le continuă: *floare*, *oameni*, *oaspeţi*, *roagă*, observăm că orice *o* accentuat latin se transformă în romîneşte în *oa* (cînd în silaba următoare se află un *a* sau *e*). Aşadar, posibilitatea studiului istoric al limbii este dată nu numai de faptul că elementele limbii actuale continuă în mod neîntrerupt fapte de limbă mai vechi, dar şi de regularitatea schimbărilor care se produc în decursul secolelor între o fază mai veche şi o fază mai nouă. Cunoaşterea legilor după care se produce evoluţia sunetelor este stavila cea mai puternică în calea construcţiilor fanteziste în istoria limbii şi garanţia riguozităţii ştiinţifice a cercetării.

Ne rămîne să examinăm acum în ce constă metoda comparativă istorică în lingvistică, în ce fel îşi găsesc aplicarea principiile enunţate şi la ce rezultate se poate ajunge prin comparaţie.

[1] Capitalul, Ed. P.M.R., vol. I, p. 122.

O observare chiar superficială a unor limbi cunoscute de noi ne dă la iveală apropieri care nu pot să nu ne atragă atenția: unor sensuri și funcții identice sau asemănătoare le corespund cuvinte sau elemente gramaticale asemănătoare. Astfel, pentru a exprima noțiunea « trei » se folosește în limba romînă cuvîntul *trei*, în limba franceză *trois*, în italiană *tre*, în latinește *tres*, în ruseşte *tri*, în germană *drei*, în engleză *three*, în greaca veche *treis*. Indicativul prezent al verbului « a fi » are în latinește, pentru persoana a III-a singular forma *est*, pentru persoana a III-a plural forma *sunt*, în limba germană același verb are la aceleași persoane formele *ist*, *sind*, în vechea slavă *jestŭ* (citit *iest*), *sǫtŭ* (citit aproximativ *sont*); persoana a II-a plural la verbe conține consoana *t* în desinență: lat. *facitis* (rom. *faceți*, fr. *faites)* în germană *bindet*, rusă *daete*, greacă *bállete* etc. Verbul « a avea » se conjugă la indicativul prezent în romînește *am*, *ai*, *are*, *avem*, *aveți*, *au*, în limba franceză *ai*, *as*, *a*, *avons*, *avez*, *ont*, în italiană *ho*, *hai*, *ha*, *abbiamo*, *avete*, *hanno*, în provansală *ei*, *ai*, *a*, *avem*, *avetz*, *an*.

Pentru a vedea ce concluzii se pot desprinde din asemănările citate, trebuie să trecem în revistă toate posibilitățile de interpretare, toate explicațiile posibile ale unor asemănări între fapte din limbi diferite.

O primă explicație posibilă este hazardul: numărul sunetelor cuprinse într-un cuvînt fiind limitat, sunetele din care se poate alcătui o silabă fiind și ele limitate (nu poate exista, de exemplu, o silabă compusă numai din consoane sau nu putem începe un cuvînt cu grupul *mp* etc.), urmează că și numărul combinărilor este relativ limitat, mai ales în cuvinte scurte. De aceea, vom putea găsi apropieri ca acestea, produse de hazard: în vechea saxonă termenul denumind noțiunea de « femeie » era *fêmea*, aproape ca în romînește; în greaca modernă « ochi » se numește *mati*, într-o limbă polineziană « a vedea » se spune *mata ;* în greaca veche « întreg, tot » se spunea *hólos*, în engleza de azi *whole*. Între aceste cuvinte nu poate fi nici o legătură, deoarece originea lor se explică ușor în interiorul limbii respective, iar posibilitățile de contact geografic și cultural sînt, în cea mai mare parte din cazuri, inexistente. Asemenea fapte sînt însă rare și lista variată de asemănări din numeroase limbi nu poate fi explicată prin apropieri întîmplătoare.

O a doua explicație este apariția unui cuvînt în condiții naturale asemănătoare. Am arătat, discutînd principiul necondiționării sunetelor de către obiectele denumite de acestea, că o asemenea explicație este valabilă numai în cazul onomatopeelor și al exclamațiilor: este într-adevăr de așteptat ca numele « cucului » să fie asemănător în diferite limbi, deoarece strigătul caracteristic al acestei păsări poate fi tradus cu ușurință prin sunete din graiul omenesc (compară rom. *cuc*, rus. *kukuşka*, fr. *coucou*, germ. *Kuckuck* etc.). Însă numărul cuvintelor onomatopeice este extrem de redus și nici una dintre formele asemănătoare înșirate mai sus (« trei », verbul « a fi » etc.) nu poate fi onomatopee.

A treia explicație posibilă este împrumutul. Dacă cuvîntul romînesc *voiaj* seamănă cu cuvîntul francez *voyage*, faptul acesta se datorește împrumutului din limba franceză a cuvîntului romînesc. Dacă cuvintele romînești *colhoz*, *comsomol* se găsesc în numeroase limbi, lucrul se explică prin împrumutul lor din aceeași sursă, limba rusă. Apropierile de la care am pornit discuția nu pot fi explicate nici prin împrumut: pe de o parte ele provin din acele elemente ale limbii care se împrumută cel mai greu, fondul principal al vocabularului și structura gramaticală: este greu de imaginat cum ar putea exista o limbă care să aibă nevoie să împrumute formele verbului «a fi» și «a avea», numeralul «trei» sau desinențele personale ale verbelor; pe de altă parte, asemănările nu sînt chiar atît de perfecte ca să se poată crede că toate cuvintele sau formele au fost împrumutate dintr-o sursă comună (se știe că împrumuturile reproduc, pe cît permite sistemul fonologic și de formare a cuvintelor limbii respective, întocmai aspectul cuvîntului din limba de origine: cuvîntul *hozrasciot*, recent intrat în limba romînă, se pronunță aproape la fel cu cuvîntul rusesc de la care provine. Tot așa, există asemănare perfectă între termenul romînesc *avantaj* și fr. *avantage*).

Rămîne o singură posibilitate de explicație, cea justă în cazul nostru: formele apropiate din limbile amintite sînt continuarea neîntreruptă, pe căi diferite, a acelorași forme dintr-o limbă mai veche. Dacă conjugarea verbului «a avea» este foarte asemănătoare în limba romînă, italiană, franceză, provansală etc., cauza este proveniența tuturor acestor forme verbale din același verb latin. Și faptul că nu numai acest verb, ci tot ce este esențial în limbile pomenite, cuvintele fondului principal și elementele structurii gramaticale, oferă asemănări de aceeași natură ne duce la concluzia că toate aceste limbi reprezintă evoluția pe căi diferite, în condiții istorice deosebite, a limbii latine, că avem de-a face cu limbi înrudite. În aceeași situație se află și limbile din care am citat celelalte exemple (vechea slavă, germana, rusa, greaca), cu deosebirea că, de astă dată, limba de origine nu ne este cunoscută din textele literare, ca în cazul limbii latine. Rolul metodei comparative este de a interpreta apropierile de felul celor enumerate și de a trage toate concluziile asupra istoriei limbilor unde apar aceste apropieri, adică de a studia și de a explica, din punctul de vedere al originii comune, fenomene din limbi înrudite.

Aplicarea metodei comparative istorice se desfășoară, în principiu, în mai multe faze succesive. Prima este aceea a stabilirii înrudirilor dintre limbi. Pentru a dovedi că două sau mai multe limbi sînt înrudite genealogic, adică sînt, cum am arătat mai sus, continuarea unei limbi comune inițiale, este necesar să găsim între ele apropieri care să nu poată fi explicate nici prin hazard, nici prin apariția lor în urma unor condiții naturale asemănătoare și nici prin împrumut. Ne vom folosi deci de acele elemente în care împrumutul este ca și exclus, de cuvintele fondului principal și de fapte din morfologie. În morfologie sînt cu atît mai concludente pentru vechimea lor faptele neașteptate, care

nu pot proveni din inovații independente în fiecare limbă în parte. Limba romînă, de exemplu, n-a putut să-şi formeze, în interiorul sistemului ei gramatical, o conjugare cu persoana a III-a singular *este* şi persoana a III-a plural *sînt*. De aceea, un asemenea tip de conjugare este cu siguranță vechi, moştenit dintr-o fază anterioară a limbii. În studiul comparativ al elementelor de vocabular trebuie să evităm onomatopeele, exclamațiile, cuvintele din limbajul copiilor, fiindcă toate acestea pot apărea în mod independent şi nu constituie dovezi suficiente de înrudire. De asemenea stabilirea înrudirilor se face cu mai multă uşurință operînd cu cuvinte alcătuite dintr-un număr mai mare de sunete, aceasta spre a exclude hazardul.

După ce s-a delimitat grupul de limbi înrudite, pe baza comunității unor elemente lingvistice a căror vechime este certă, urmează să se stabilească concordanțele fonetice precise între limbile înrudite. Aceste concordanțe sînt de aşteptat, deoarece, după cum am arătat, evoluția sunetelor se produce în conformitate cu legi pe care le putem descoperi. Dacă un sunet *A* dintr-o limbă se transformă în *B* într-una din limbile care o continuă şi în *C* în alta, este normal ca, în condiții fonetice identice, unui *B* din prima limbă mai nouă să-i corespundă *C* în a doua. Într-adevăr, dacă analizăm consoana inițială a numeralului « trei », dat ca exemplu, observăm că unui *t* latin, slav, grec etc. îi corespunde *d* în germană, *th* în engleză. Luînd în considerare alt cuvînt, vom observa aceeaşi corespondență: *lat. frater*, rus. *brat*, gr. *phráter* etc. corespund germ. *Bruder*, engl. *brother*. Trebuie să menționăm că am recurs la termenul « asemănare » sau « apropiere » pentru faptele concordante din limbile înrudite, numai în vederea uşurinței demonstrației. În realitate, este vorba numai de concordanțe, asemănările putîndu-se şterge cu timpul, din cauza divergenței evoluției fonetice; cuvîntului romînesc *lapte* îi corespunde în limba franceză *lait*; în pronunțarea celor două cuvinte nu există decît asemănarea primei consoane; nu ne vom putea da seama că e vorba totuşi de acelaşi cuvînt decît dacă adăugăm la exemplul dat şi corespondența rom. *fapt*, fr. *fait*; observăm aşadar că unui grup romînesc *-apt-* îi corespunde în limba franceză *-ait-* (citit *e*); dacă nu ținem seama de grafie, nu există nici un singur sunet asemănător în fr. *chaud* (citit *şo*) şi romînescul *cald;* este totuşi vorba de acelaşi cuvînt, latinescul *caldus*; concordanțele sînt clare: *c* urmat de *a* devine în limba franceză *ş*, în timp ce în romîneşte se păstrează neschimbat (rom. *car*, fr. *char*, citit *şar*), iar grupul *al* urmat de consoană se transformă în *o* în limba franceză şi rămîne neschimbat în romîneşte (rom. *în-alt*, fr. *haut*, citit *o*).

O dată stabilite legile concordanțelor, se poate trece la analiza amănunțită a tuturor faptelor din limbile înrudite, stabilindu-se elementul vechi şi delimitîndu-l de inovații. Se poate astfel explica originea unui cuvînt sau a unei forme gramaticale. Trebuie procedat însă cu toată strictețea metodei; nu trebuie admisă nici o abatere neexplicată de la legile concordanței stabilite, iar sensul

cuvintelor (sau funcția morfemelor) trebuie să corespundă exact sau să poată fi dedus printr-o evoluție normală, perfect logică.

Dar explicarea diferitelor fenomene cu ajutorul concordanțelor dintre limbile existente nu este singurul scop al metodei comparative. Cu ajutorul ei se poate merge și mai departe, la reconstituirea faptelor de limbă de la care derivă formele cunoscute din texte. Faptul că lat. *tres* îi corespunde rus. *tri*, grec. *treis*, nu este suficient. Metoda comparativă dă posibilitatea de a cunoaște și cuvîntul care a stat la baza tuturor acestor forme. În acest scop trebuie stabilite datele cele mai arhaice ale limbilor cunoscute, atrăgîndu-se în comparație numai elementele în care inovațiile au acționat cel mai puțin. De aceea este nevoie de o clasificare exactă a limbilor: se poate observa că, de exemplu, limba romînă, franceză, italiană, spaniolă, portugheză etc. prezintă fenomene comune, pe care nu le găsim în germană, rusă, greacă etc. Unele din aceste asemănări neputînd proveni din împrumuturi și neputînd fi inovații paralele independente, ne duc la concluzia că toate aceste limbi reprezintă continuarea, în condiții și forme deosebite, ale aceleiași limbi mai vechi, la rîndul ei înrudită cu limbile slave, germanice, cu greaca etc. Concluzia aceasta este confirmată în cazul de față de istorie, iar limba de origine, bine cunoscută, este limba latină. Tot așa rusa, polona, ceha, bulgara prezintă între ele asemănări mai mari decît cu latina, greaca, germana etc. La fel se pot observa apropieri speciale între germană, engleză, suedeză etc. Limbile fiecăruia din aceste grupuri provin dintr-o limbă comună, a cărei evoluție ar putea fi asemănătoare cu a limbii latine, dar care nu se păstrează în texte; aceste limbi au fost denumite « slava comună », « germană comună » etc. La rîndul lor, toate aceste grupuri de limbi prezintă apropieri importante între ele, ele sînt înrudite, fiind continuarea unei limbi mai vechi, despre care nu avem nici o dată istorică. Familia aceasta de limbi a fost numită indo-europeană (după aria geografică pe care o ocupă la apariția textelor scrise).

Se pune deci problema ca, prin analiza atentă a formelor din fiecare limbă și prin compararea cu formele paralele din celelalte limbi ale familiei indo-europene, să se distingă faptele vechi de inovații și să se reconstituie formele primitive din evoluția cărora au rezultat cele atestate de texte.

Vom da un exemplu foarte simplu de reconstrucție, pentru a se putea urmări procedeul. (În cele mai multe cazuri se ivesc probleme mult mai complexe.) Cuvîntul care înseamnă « neam » are, în limba sanscrită, forma *jánaḥ* (citit *geanas*), în limba greacă *génos*, iar în limba latină *genus*. Vom căuta să urmărim sunet cu sunet. Primul sunet apare în latină și greacă sub forma *g*, în sanscrită *j*(*ǧ*); vom considera că sunetul *g* este cel primitiv fiindcă trecerea de la *g* la *ǧ* este un fenomen frecvent (se observă și la tratarea românească a unui *g* latin: *gelu*, citit *ghelu*, devine *ger*, citit *ǧer*), pe cînd fenomenul invers nu se produce niciodată. Vocala următoare este reprezentată de *e* în greacă și latină, de *a* în sanscrită; studiul foneticii istorice a sanscritei ne arată că în

această limbă vocalele *e* şi *o* se transformă în *a*; vocala a doua este deci *e*. Consoana *n* se găseşte în toate limbile, deci este cea primitivă. Vocala următoare este reprezentată de sanscritul *a*, gr. *o*, lat. *u*, aparent greu de redus la o unitate. Dar ştim că sanscrita transformă vocala *o* în *a*, iar în latineşte închiderea lui *o* la *u* este obişnuită în unele poziţii. Vom trage deci concluzia că vocala primitivă este *o*. Ultimul sunet nu prezintă nici o dificultate, deoarece este peste tot *s*. Cuvîntul astfel reconstruit are deci forma **genos* (semnul se foloseşte pentru a marca forme neatestate de texte). În acelaşi fel se pot reconstrui şi alte cuvinte, desinenţe personale, cazuale etc. Nu trebuie însă să credem că totalitatea formelor astfel reconstruite constituie o limbă reală: pe de o parte, nu avem de-a face decît cu fapte izolate de vocabular şi de morfologie, pe de altă parte, în stadiul actual al cunoştinţelor nu putem fi absolut siguri de realitatea, de corectitudinea tuturor reconstrucţiilor noastre. Cu toate acestea, reconstrucţia este valoroasă şi prin faptul că uşurează studiul limbilor, punînd la dispoziţia cercetărilor forme concrete pe care să se bazeze explicarea fenomenelor. Justeţea reconstrucţiei este deseori confirmată de descoperiri noi: astfel, de exemplu, prin aplicarea comparaţiei s-a putut ajunge la concluzia că în limba indo-europeană comună existau o serie de consoane care nu se păstrează în nici una din limbile cunoscute la data formulării acestei concluzii. Această ipoteză a fost confirmată de descoperirea ulterioară a unei limbi indo-europene (hitita) care păstra încă această serie de consoane.

Dacă scopul metodei comparative istorice este reconstrucţia unor fapte dintr-o fază anterioară textelor scrise, se pune întrebarea dacă studiul limbilor romanice, în speţă al limbii romîne, necesită aplicarea acestei metode, avîndu-se în vedere faptul că limba de origine, limba latină, este bine cunoscută. Desigur că aplicarea metodei este întrucîtva restrînsă, totuşi nu ne putem cu totul lipsi de ea. Limba latină este într-adevăr cunoscută, dar nu absolut toate faptele latine sînt atestate de texte: unele cuvinte şi forme nu ne-au fost transmise datorită întîmplării, altele au fost conştient evitate de scriitori datorită caracterului lor vulgar sau « incorect»; aceste cuvinte şi forme puteau avea circulaţie destul de întinsă şi puteau rămîne în limbile romanice. Cunoaşterea lor ne este posibilă numai datorită metodei comparative; cuvîntul romînesc *ploaie* şi corespondentele lui din celelalte limbi romanice nu pot fi explicate din lat. *pluvia*, reconstrucţia ducîndu-ne la un **plovia*; autenticitatea formei reconstruite este garantată de atestarea formei verbale *plovebat* (« ploua »). Tot aşa, nu poate fi explicat prin *gravis* rom. *greu*, ci este nevoie de presupunerea unui cuvînt *grevis*, pe care întîmplător o glosă îl şi atestă; iată cum un cuvînt atît de important şi de răspîndit a putut să nu fie aproape de loc transmis în texte şi informaţiile noastre să se limiteze numai la reconstrucţia cu ajutorul metodei comparative. Bineînţeles că nu trebuie să abuzăm şi să reconstruim forme latine pentru a explica cuvinte care au putut să se formeze independent în fiecare din limbile romanice: nu trebuie, cum au făcut unii lingvişti, să reconstituim un verb

**incaldesco* pentru a explica pe *încălzesc*, care se poate forma în mod normal în romîneşte din *cald*.

Meritele metodei comparative în lingvistică sînt evidente şi incontestabile. Se ştie că fenomenele lingvistice nu pot fi bine înţelese decît dacă sînt cercetate în evoluţia lor, începînd de la formele cele mai vechi. Cu ajutorul comparaţiei, sîntem în stare să ne folosim de forme mai vechi decît cele oferite de texte. Pe de altă parte, punîndu-ne la dispoziţie încă o fază în istoria limbilor, metoda comparativă ne permite să lămurim legile interne de dezvoltare a limbilor studiate şi să tragem în acelaşi timp şi concluzii generale asupra tendinţelor de dezvoltare a limbajului omenesc.

De asemenea, rezultatele aplicării metodei comparative ajută la stabilirea legăturii între istoria limbii şi istoria poporului, sarcină esenţială a lingvisticii marxiste. Astfel, cuvîntul grecesc care înseamnă « a avea », *ékho*, este înrudit cu germenul *siegen* « a învinge ». Acest lucru aruncă o lumină asupra primelor forme ale proprietăţii particulare, bazate pe prada de război. În limba greacă, cuvîntul care înseamnă « mare » (= întindere de apă) nu are etimologie indo-europeană, este un cuvînt împrumutat. Acest lucru este un indiciu că într-o epocă îndepărtată a trecutului lor, grecii au trăit în interiorul continentului, departe de mare.

Dar metoda comparativă istorică comportă şi un număr de riscuri în folosirea ei precum şi lipsuri obiective. Comparaţia nu ne poate da asupra limbii vechi, dispărute, decît informaţii parţiale, numai în măsura în care fenomenele vechi s-au conservat în limbile cunoscute. Pentru fenonemele dispărute fără urmă nu avem nici o posibilitate de a folosi comparaţia: nu sîntem în stare să reconstituim viitorul latin *cantabo*, pornind de la formele romanice: acestea ne-ar duce fie la *cantare habeo* (fr. *chanter-ai*), fie la *cantare volo* (rom. *voi cînta*). Există apoi riscul de a considera inovaţiile paralele drept moşteniri. În greaca tîrzie a secolului al III-lea al erei noastre, de exemplu, cuvîntul care înseamnă « a purta » se rostea *fero*, iar în latineşte acelaşi sens este redat tot prin *fero*. Am putea crede că forma primitivă este *fero* cu *f* iniţial. Concluzia însă ar fi greşită. Ambele limbi au ajuns de fapt pe căi diferite la pronunţarea *f* a iniţialei acestui cuvînt (de altfel, într-o epocă mai veche, dar istorică, a limbii greceşti, pronunţarea era *ph*).

Se ştie că orice comunitate lingvistică este neunitară, este împărţită în dialecte. Posibilităţile noastre de a distinge clar dialectele indo-europene sînt destul de limitate şi de aceea sîntem deseori în situaţia de a da unui cuvînt sau unei forme titlul de « indo-european », în timp ce în realitate ar aparţine numai unui anumit domeniu al acestei comunităţi.

Comparaţia limbilor indo-europene are la dispoziţie un material lingvistic atestat în epoci foarte diferite (hitita, de pe la anul 2000 î.e.n., albaneza, din secolul al XVI-lea al e.n.). Toate aceste fapte atît de depărtate sînt aduse la o nivelare cronologică care ar putea deforma grav imaginea limbii primitive.

Eforturile indo-europeniştilor contemporani tind tocmai la distingerea elementelor cu adevărat foarte vechi şi la crearea unei cronologii înăuntrul faptelor indo-europene.

Am văzut apoi că metoda comparativă ajută într-o oarecare măsură la stabilirea legăturilor cu istoria societăţii, totuşi nu în măsură suficientă, fiindcă nu are posibilitatea, reconstituind fapte de limbă preistorice, să le pună în legătură cu anumite populaţii a căror civilizaţie, cultură materială şi caractere somatice ne sînt cunoscute cu ajutorul arheologiei preistorice.

Un fapt de cultură, desenul unui vas, de exemplu, sau un fapt de antropologie, forma craniului, nu pot prin ele însele da nici o informaţie despre limba vorbită de populaţiile care au creat desenul respectiv sau care aveau craniul de o formă anumită.

Pe de altă parte, nu s-a găsit pînă acum posibilitatea de a aplica metoda la fenomenele sintactice, faptele de sintaxă avînd un caracter în mare măsură motivat: viitorul construit cu verbul «a voi», de exemplu, poate apărea independent în mai multe limbi neînrudite, deoarece este normal ca un lucru dorit, voit, să fie considerat realizabil în viitor.

În sfîrşit, metoda comparativă istorică nu poate fi aplicată cu succes decît acelor familii care, ca şi cea indo-europeană, au o morfologie bogată, cuvinte lungi şi un fonetism clar şi bine conservat. Este aproape imposibilă aplicarea ei la limbile monosilabice şi fără morfologie, cum sînt, de exemplu, unele limbi din extremul orient.

Dar toate aceste deficienţe, dintre care multe se pot corecta cu timpul, nu ne pot duce la negarea metodei în sine, foloasele ei au fost şi continuă să fie foarte mari, metoda comparativă fiind metoda specifică a lingvisticii istorice; nu poate fi conceput un studiu ştiinţific al unei limbi, care să se limiteze numai la datele limbii contemporane. «Conţinutul şi forma limbii proprii, scrie Engels, nu pot fi înţelese decît dacă se urmăreşte naşterea şi dezvoltarea ei treptată, ceea ce nu este posibil fără a studia în primul rînd formele sale ieşite din uz, şi, în al doilea rînd, limbile înrudite vii şi moarte»[1].

De aceea este o sarcină de seamă a lingviştilor noştri să-şi însuşească această metodă şi să cunoască profund limbile romanice înrudite, limba latină şi gramatica comparată a limbilor slave, pentru a putea studia în mod cu adevărat ştiinţific faptele limbii noastre.

---

[1] Fr. Engels, Anti-Dühring, Ed. P.M.R., 1952, ed. a II-a, p. 378.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

ÎNSEMNĂTATEA CUNOAȘTERII LIMBII SLAVE VECHI PENTRU LIMBA ROMÎNĂ ȘI LIMBA RUSĂ

DE

I. PĂTRUȚ

Cei care urmăresc activitatea lingviștilor sovietici constată cu admirație numărul mare de studii apărute în ultimii trei ani, studii în care sînt tratate probleme de înalt interes științific, relevate sau sugerate de epocala lucrare a lui I. V. Stalin « Marxismul și problemele lingvisticii ».

Și la noi se constată o simțitoare înviorare în lingvistică, îndeosebi în ceea ce privește orientarea spre problemele de primă importanță teoretică și practică. O atenție deosebită a început să se acorde problemelor legate de predarea limbilor în școlile noastre de toate gradele.

În cele ce urmează voi încerca să arăt care este însemnătatea și folosul cunoașterii limbii slave vechi pentru studiul limbii romîne și al limbi iruse și, de asemenea, dacă actuala programă a facultăților de filologie — acelea care nu au o secție specială de slavistică — corespunde cerințelor viitorilor profesori și cercetători în domeniul limbii romîne.

Studiul limbii slave vechi din programa secțiilor de limba romînă și limba rusă ale facultăților de filologie, urmărește mai ales următoarele obiective:

La secția de limba romînă, să fie un prețios ajutor pentru studiul influenței slave asupra limbii romîne și de asemenea să înlesnească învățarea limbii ruse. La secția de limba rusă, limba slavă veche este necesară pentru că ea « reprezintă o prefață la gramatica istorică a limbii ruse și la istoria limbii literare ruse »[1].

★

Se știe că influența slavă în limba romînă este foarte puternică, mai ales în lexic. Cuvintele de origine slavă, foarte numeroase, urmează, ca importanță,

[1] K. V. Gorșkova, în « Cum vorbim », anul III, 1951, nr. 7—8, p. 23

imediat după cele de origine latină, multe dintre ele făcînd parte din fondul principal, ca: *muncă, tovarăş, prieten, cinste, a iubi, drag, scump, a porni, a plăti, nevastă, plug, coasă, brazdă, snop, luncă, a rodi, grindă, sanie, gîscă, cocoş* etc. Nimeni nu se mai îndoieşte că studierea influenţei slave este absolut necesară pentru înţelegerea dezvoltării limbii romîne, pentru cunoaşterea adevăratei ei structuri.

★

Studiul influenţei slave din limba romînă are mai multe laturi care trebuie avute în vedere.

Se cere stabilirea limbii slave din care a venit o influenţă sau alta. Nu trebuie să ne mulţumim cu constatarea învechită, comodă şi vagă, că un cuvînt sau o formă oarecare este de origine slavă. Constatarea aceasta spune ceva, fără îndoială, însă nu destul. Trebuie precizat sau să se încerce a preciza: din care limbă slavă. Pentru aceasta însă e nevoie să cunoşti limbile slave cu care romîna a avut şi are legături mai intense: rusa, bulgara, ucraineana, sîrbocroata.

E necesar, de asemenea, să se stabilească vechimea influenţelor slave. Influenţa slavă s-a exercitat asupra limbii romîne de prin veacurile VII—VIII [1] şi continuă intens, mai ales din partea limbii ruse, în zilele noastre. Stabilirea vechimii nu se poate face, mai ales cînd e vorba de perioada de dinaintea primelor texte romîneşti, dar chiar şi după aceea, fără a cunoaşte evoluţia limbilor popoarelor slave cu care romînii au avut şi au legături. De altfel, stabilirea vechimii unei influenţe slave ajută cîteodată la precizarea limbii slave care a exercitat influenţa respectivă.

Studiul influenţei slave trebuie să mai ţină seama şi de alte două aspecte ale problemei. Elementele slave au intrat în limba romînă pe două căi; în urma contactului dintre graiurile romîneşti şi slave, ca urmare a convieţuirii îndelungate a romînilor şi slavilor şi, în al doilea rînd, ca urmare a întrebuinţării limbilor slave în cancelarii, în administraţie şi diplomaţia ţărilor romîneşti şi în biserica romînească.

Din cele spuse reiese, cred, clar necesitatea cunoaşterii limbilor slave, pentru a putea studia temeinic influenţa slavă din limba romînă sub toate aspectele ei, de pildă, pentru a putea şti dacă o influenţă oarecare e de origine rusă sau bulgară, de cînd datează, dacă este din graiul viu al slavilor sau din limba slavă întrebuinţată la romîni în treburile administrative ori bisericeşti.

Mai reiese din cele spuse că limbile slave trebuie studiate comparativ, căci numai aşa se poate stabili că un element slav a intrat în limba romînă dintr-o limbă slavă şi nu din alta.

---

[1] Vezi V. F. Şişmarev, în «Voprosî iazîkoznaniia», I, p. 91. Sînt, de pildă, cuvinte de origine slavă comune dialectelor dacoromîn, aromîn şi meglenoromîn, ca: *sută, a plăti, a porni, nevastă* etc. Acestea au pătruns în limba romînă înainte de separarea dialectelor, deci aproximativ înainte de veacul al X-lea.

Ele trebuie studiate şi în mersul lor istoric, al evoluţiei lor, căci numai aşa se poate stabili timpul şi limba de cînd datează sau de unde a venit o anumită influenţă slavă în limba romînă.

Metoda de studiere a limbilor slave trebuie să fie cea comparativă istorică. Folosită cu grijă şi pricepere, urmărind studiile sovietice recente, tot mai numeroase, prin care i se înlătură «lipsurile ei grave», a căror existenţă a fost subliniată de I. V. Stalin [1], metoda comparativă istorică duce la rezultate mult mai sigure decît în trecut.

Studiind cu ajutorul metodei comparativ-istorice elementele comune din limbile slave, lingviştii au ajuns la concluzia că ele provin din acelaşi izvor, din aceeaşi limbă, limba pe care au vorbit-o cîndva toţi slavii, aşa numita *slavă comună* (rus. общеславянский язык) sau *limba-bază slavă comună* (общеславянский язык—основа). Rolul şi însemnătatea limbii slave comune pentru limbile slave sînt aceleaşi cu ale latinei populare pentru limbile romanice.

Limba slavă comună, a cărei unitate a durat pînă prin veacul al VI-lea e. n. [2] nu este cunoscută. Există însă texte slave scrise nu mult timp după perioada slavă comună. Într-a doua jumătate a veacului al IX-lea, fraţii Chiril şi Metodie, originari din Salonic, au început să traducă în limba slavă, din greceşte, texte pentru uz bisericesc. Textele traduse de Chiril şi Metodie şi ucenicii lor ni s-au păstrat în copii din veacul al X-lea şi al XI-lea. Limba în care sînt scrise aceste texte are la bază graiul vorbit pe atunci de slavii din jurul Salonicului, deci un grai bulgăresc-macedonean. Această limbă se numeşte *slavă veche* (rus. старославянский язык) [3]. Ea a fost întrebuinţată ca limbă bisericească la moravi, bulgari, sîrbi şi, după primirea creştinismului, în anul 988, la slavii din est.

Perioada limbii slave vechi durează pînă în veacul al XI-lea. De atunci încoace, limba slavă veche începe să se modifice, datorită influenţelor, mai ales de natură fonetică, din graiurile slave locale, ruse, bulgare sau sîrbeşti, adaptîndu-se deci specificului local. Astfel iau naştere limbile numite *slavone:* slavona *rusă*, la slavii de est, slavona *bulgară*, la bulgari, şi slavona *sîrbă*, la sîrbi. A existat şi o slavonă *cehă*, care nu prezintă însemnătate pentru limba romînă [4].

Influenţa slavă cea mai veche asupra limbii romîne poartă pecete bulgărească. Slavii, cu care romînii au avut cele mai vechi legături, vorbeau graiuri bulgăreşti [5]. Cuvinte ca *drag*, *scump*, *brazdă*, *prag*, *grindă*, *bivol* etc. sînt fără

[1] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, 1953, p. 30.

[2] Vezi P. I. Cernîh, Gramatica istorică a limbii ruse. Moscova, 1952, p. 36.

[3] A mai fost numită şi *paleoslavă*, *veche bulgară*, *veche slavă (slavonă) bisericească* etc.

[4] Raportul dintre limbile slavone şi slava veche poate fi asemănat cu cel dintre felurile de rostire a limbii latine în bisericile catolice, în diferite ţări şi latina clasică: *in caelis* «în ceruri» se rosteşte în biserica din Italia *in celis*, în Germania *in ţelis*, în Franţa, s-a rostit, pînă acum vreo 2—5 ani, *in selis*.

[5] Vezi V. F. Şişmarev, în «Voprosî iazîkoznaniia», I, p. 91 şi urm.

îndoială de origine bulgărească. Deci slava veche — care are la bază un grai bulgăresc — ne ajută să studiem elementele bulgăreşti ale limbii romîne, mai ales că textele slave vechi s-au scris şi copiat chiar în perioada celor mai vechi legături bulgaro-romîne (veacurile IX—XI).

Şi limbile slavone — rusă, cea mai importantă, bulgară şi sîrbă — au o mare însemnătate pentru limba romînă, fiindcă au fost întrebuinţate secole de-arîndul în biserica romînească. În una din aceste slavone s-au scris la noi mult timp texte bisericeşti, anale, etc.

În biserica romînească s-a întrebuinţat la început aproape numai slavona bulgară. În măsură redusă s-a folosit la noi şi slavona sîrbă. Din veacul al XVII-lea, din prima lui jumătate, de cînd în Rusia s-a început tipărirea unui mare număr de cărţi bisericeşti, care s-au răspîndit la popoarele slave ortodoxe şi la noi, slavona rusă s-a impus şi treptat a înlocuit în biserica romînească slavona bulgară şi sîrbă.

Din limbile slavone (mai ales rusă şi bulgară) întrebuinţate vreme îndelungată în biserica romînească, au intrat cuvinte ca *apostol*, *evanghelie*, *psaltire*, *blagoveştenie*, *a blagoslovi*, *odăjdii*, *jertfă*, *mucenic* etc.

Şi în cancelariile, în administraţia şi în diplomaţia Ţărilor Romîneşti, de la înfiinţarea lor, se întrebuinţa o limbă slavă: cu caracter rus în Moldova, bulgăresc, cu influenţe sîrbeşti, în Ţara Romînească. Limbile acestea sînt, în general, diferite de slavonele bisericeşti, fiind mai apropiate de graiurile slave vorbite. Totodată în documentele slave din Ţările Romîneşti apar o mulţime de elemente romîneşti, îndeosebi lexicale (ca *jude*, *portar*, *martor*, *pitar*, *aurar*, etc.), dar şi gramaticale. Limba acestor documente a fost numită diferit de către lingvişti şi istorici: cea din Ţara Romînească — limbă bulgară, medio-bulgară, medio-slavă în redacţie bulgară, slavonă-bulgară etc., cea din Moldova: limbă rusească, slavonă-rusă etc.

Din limba întrebuinţată în cancelariile Ţărilor Romîneşti au ajuns în limba romînă un număr destul de mare de cuvinte, ca *boier*, *clucer*, *cnez-cneaz*, *postelnic*, *stolnic*, *voievod*, *vornic*, *a iscăli* etc. Multe dintre ele au ieşit sau sînt pe cale de a ieşi din întrebuinţare.

★

Limba slavă veche are o deosebită însemnătate şi pentru studiul limbii ruse. Prin compararea limbii ruse cu slava veche se pot cunoaşte şi înţelege mai bine structura limbii ruse, legile ei interne de dezvoltare, conform celor spuse de Engels: « Conţinutul şi forma limbii proprii nu pot fi înţelese decît dacă se urmăreşte naşterea şi dezvoltarea ei treptată ceea ce nu este posibil fără a studia în primul rînd formele sale ieşite din uz şi în al doilea rînd limbile înrudite vii şi moarte »[1].

[1] F. Engels, Anti-Dühring. Ed. P.M.R., 1952, ed. a II-a p. 378.

Dar importanța limbii slave vechi pentru studiul limbii ruse nu constă numai în aceasta. S-a spus mai sus că limba slavă veche a fost întrebuințată ca limbă bisericească în Rusia kieveană, după ce slavii de est, în anul 988, au primit creștinismul. După desființarea primului stat bulgar, în anul 1018, unii dintre preoții și cărturarii bulgari se refugiază la slavii de est și contribuie la întărirea activității religioase și culturale locale. Textele bisericești sau cu caracter religios se scriu și se copiază după modele slave vechi într-o limbă care din ce în ce mai mult se împregnează de influențe din limba vorbită a slavilor de est. Aceasta este slavona rusă, a cărei mare însemnătate pentru popoarele ortodoxe, inclusiv poporul romîn, am menționat-o mai sus.

Din slavona rusă au intrat în limba rusă literară un număr de elemente (și, în limba rusă veche, chiar construcții), care și astăzi se întrebuințează. Unele dintre ele, devenind cuvinte comune și-au pierdut caracterul de elemente străine, cu toate că aspectul fonetic arată originea lor nerusească. Astfel sînt: время « vreme », враг « dușman », глава « șef », сладкий « dulce », среда « miercuri », храбрый « viteaz », член « membru », вождь « conducător », etc.

★

După ce am arătat, pe scurt, care sînt obiectivele principale în studiul influenței slave asupra limbii romîne și care sînt foloasele care pot fi trase în urma studierii limbii slave vechi, se desprinde concluzia că studiul limbii slave vechi este absolut necesar, însă nu este în măsură să satisfacă cerințele studierii influenței slave din limba romînă sub toate aspectele. Pentru aceasta este nevoie și de un curs, cît de sumar, de gramatică comparată a limbilor slave, care va putea fi urmărit și înțeles cu ajutorul cunoștințelor de limbă rusă și limbă slavă veche. Cursul de gramatică comparată a limbilor slave ar fi bine venit și la secția de limbă rusă. Apoi este nevoie, la secția de limbă romînă, de un curs special asupra influenței slave din limba romînă. Prin introducerea acestor cursuri în programele secțiilor de limba romînă și limba rusă ale facultăților de filologie, s-ar înlătura un gol în pregătirea viitorilor profesori și cercetători în domeniul limbii romîne și s-ar crea deci cadre bine pregătite pentru studierea temeinică a elementului slav în limba romînă.

PREDAREA PROPOZIȚIEI PREDICATIVE

DE

C. G. IONESCU

Lucrările pe secții, ținute în cadrul consfătuirilor din ianuarie 1954 ale corpului didactic, au pus în discuție o serie de probleme în legătură cu studiul limbii la clasele a V-a — a VII-a și a VIII-a — a XI-a. Ele au scos la iveală unele lipsuri sau nesiguranțe ale cadrelor didactice care predau limba romînă atît în raioanele mai îndepărtate de centru, cît și în orașele unde se află secțiile de învățămînt, cabinetele metodologice regionale, cercurile pedagogice de romînă formate din numeroși membrii ai școlilor de toate gradele.

Una din problemele care sînt încă neclare pentru unii profesori este aceea a propozițiilor subordonate predicative. Or, pentru ca elevii școlii de astăzi să poată învăța lucruri precise, este nevoie să ne limpezim noi mai întîi aceste probleme. În mintea elevilor nu poate apărea clar de ce propoziții care îndeplinesc în frază funcțiile părților *principale* de propoziție sînt totuși *secundare*. Și încă mai greu e de priceput cum poate fi un predicat împărțit în două propoziții diferite.

Desigur că problema nu e ușoară și tocmai de aceea nu trebuie s-o trecem cu vederea. Atunci cînd explicăm acest subiect elevilor din clasa a VII-a sau de la ciclul mediu, trebuie să fim siguri pe ceea ce spunem, să putem lămuri cu idei limpezi nedumeririle ce se ivesc în mintea lor.

Problema mai generală — cum pot fi subordonate propozițiile cu rol de subiect sau de nume predicativ — este legată de predarea inițială a noțiunilor de coordonare și subordonare în frază. Au rol secundar, în propoziție sau în frază, acele părți care pot lipsi din formularea unei gîndirii — fără ca sensul strict al ideii exprimate să sufere; sau care sînt adăugate tocmai pentru a sublinia sau a nuanța sensul exprimat de ideea principală, — fiind elemente necesare în formularea unei gîndiri mai bogate.

În cazul frazei, atît propoziția cu rol de subiect, cît și propoziția cu rol de nume predicativ sînt propoziții subordonate, pentru că înțelesul lor nu este de sine stătător. El depinde de altă propoziție: de aceea al cărei subiect este, sau de aceea în care se află verbul copulativ al cărui nume predicativ este. Sînt deci propoziții secundare pentru că înțelesul lor este dependent. Elevii noștri trebuie să priceapă că rolul esențial în înțelesul frazei e îndeplinit de propozițiile principale; propozițiile care n-au înțeles independent în frază joacă un rol secundar, indiferent de funcția lor în raport cu subordonata.

În problema propoziției secundare predicative, profesorii și elevii nu găsesc ajutorul așteptat în manualul de gramatică. « Gramatica limbii romîne » — Sintaxa pentru clasele VI—VII, editată în 1953, nu dă în această privință suficiente exemple și explicații (vezi p. 69). Dintr-un singur exemplu, și numai cu verbul copulativ *a fi* în supraordonată, nu se poate limpezi o problemă atît de dificilă. În plus, unicul exercițiu formulat de manual nu ajută cîtuși de puțin la înțelegerea ei. În alte capitole, manualul de gramatică dă suficiente exemple și exerciții. La predicat, de pildă, manualul dă cel puțin cîte trei exemple și exerciții (nr. 15—17). Exercițiul dat la predicative cere elevilor să găsească opt fraze cu astfel de propoziții « în operele studiate ». Ce opere au « studiat » copiii în care să poată găsi exemple atît de rare ?

În limba vorbită și chiar în cea literară se întîlnesc foarte rar propoziții secundare predicative. În manual, cele două exemple nici măcar nu pornesc de la texte din operele literare, ci sînt formulate de autorii gramaticii. Este limpede că elevii nu pot găsi opt exemple, cînd nici profesorii nu au atîtea.

Un ajutor prețios ni-l dă « Culegerea de exerciții gramaticale » (Sintaxa propoziției și a frazei) pentru clasele a VI-a și a VII-a. La pagina 96, această culegere dă un număr suficient de texte din clasici, care cuprind secundare predicative, sau fraze din care se pot obține astfel de propoziții prin transformare. Textele din culegere ajută mai mult decît gramatica în explicarea problemei noastre. Într-adevăr, găsim aici mai multe verbe cu rol copulativ și mai multe modalități de a le lega cu supraordonate.

Cînd le explicăm elevilor subordonata predicativă, pornim de la transformarea părților de propoziție în propoziții secundare, problemă pe care au studiat-o într-o lecție anterioară. Le amintim că o idee exprimată printr-o parte de propoziție poate fi exprimată și printr-o propoziție întreagă. Aceasta are, în frază, funcțiunea părții de propoziție pe care o înlocuiește: un atribut se poate înlocui printr-o propoziție atributivă, un complement — printr-o completivă. Tot așa, un nume predicativ la infinitiv poate fi înlocuit cu o formă verbală la mod personal de la același verb și obținem astfel o secundară predicativă. Folosim un text din culegere (p. 97):

Părea a nu înțelege dezbaterea noastră și zvonul împrejurimii.

În textul lui M. Sadoveanu, infinitivul se poate exprima și prin modul indicativ prezent: *părea că nu înțelege . . .*

O dată cu această transformare, firească în limba noastră, observăm că verbele care se succedau în vechiul predicat nominal, sînt acum amîndouă la moduri personale: *părea* (indicativ imperfect), *nu înțelege* (indicativ prezent). Cînd au studiat fraza, elevii au învățat că ea cuprinde mai multe verbe la moduri personale. În textul schimbat sînt mai multe verbe la mod personal, deci e limpede că aveam de-a face cu o frază. Propoziția cea nouă a provenit din vechiul nume predicativ și continuă să îndeplinească acest rol pe lîngă verbul *părea*. Deși acum se află în propoziții diferite, cele două verbe au rămas dependente unul de celălalt în înțelesul pe care îl exprimă fiecare. Verbul copulativ își păstrează funcția, ca și numele predicativ — devenit propoziție subordonată. Cînd zicem: *pare că nu înțelege* — verbul *a părea* nu are rol predicativ, pentru că el nu exprima aici noțiunea de *părere*, ci numai ajută să se spună despre subiect (afirmativ sau negativ) că ne dă impresia neînțelegerii.

Cu verbul *a fi*, explicația subordonatei predicative este mult mai comodă. Cînd Creangă zice: *. . .venea cu fuga iarmarocul de Folticeni, care acela este* ***ce este*** (Amintiri II; episodul «La scăldat»), primul verb — *este* — e în mod neîndoielnic copula verbului — *ce este* —, cu rol de nume predicativ și de subordonată predicativă în frază.

Dar dacă subordonata predicativă se formează mai frecvent cu verbul *a fi*, aceasta nu înseamnă că nu se poate forma și cu toate celelalte verbe copulative. În culegere aproape toate exemplele folosesc verbul *a fi*, desigur pentru că sînt mai ușor de găsit în literatură. Manualul de gramatică procedează la fel, și — dacă în culegere n-ar figura și exemple de transformare a unui nume predicativ exprimat prin infinitiv, altul decît *a fi* — s-ar putea crede că M.I.P. consideră că subordonatele predicative se formează numai de la verbul copulativ *a fi*.

Pentru că gramatica folosită acum la lecții s-a pretat la interpretări de acest fel, profesorii de limba romînă au unele nesiguranțe pe care e bine să le înlăturăm. După unii nici nu există subordonată predicativă, iar alții o admit numai cînd urmează copulei *a fi*. După alte verbe copulative, ei consideră predicativa mai curînd o completivă directă. De pildă, textul din M. Sadoveanu folosit mai sus *(Părea* ***a nu înțelege*** *dezbaterea . . .)* a putut fi analizat astfel: *Ce părea? — a nu înțelege* (complement direct, fiindcă răspunde la întrebarea «ce?»).

Cînd avem a face cu verbe tranzitive, este evident că înclinăm să vedem mai curînd obiectul cerut de executarea lucrării, decît un nume predicativ. Dar uneori confuzia se extinde și la verbe intranzitive. În exemple ca *Rămîi* ***cine ești;*** *Ajuns* ***ce nu te așteptai;*** *Dacă te dai pe brazdă, devii iarăși* ***ceea ce ai fost,*** secundarele sînt considerat euneori ca subordonate completive directe, alteori ca predicative.

Unele gramatici vorbeau despre asemenea «verbe nepredicative», adică verbe care singure nu pot constitui predicate: *a ajunge, a deveni, a se face, a ieşi, a părea, a putea, a trebui.* În înţelesul strict, acest lucru nu se poate susţine. Un verb care ar fi prin natura lui nepredicativ ar însemna că nu poate avea moduri personale, că nu apare niciodată în situaţia de a spune ceva despre un subiect. Gramatica de care ne ajutăm acum nu vorbeşte despre asemenea verbe. Ea ne arată, cum e just, că verbele sînt predicative sau nepredicative după funcţiunea lor în propoziţie: verbele la moduri personale îndeplinesc funcţia de predicat (verbal sau copulă), iar cele la moduri nepersonale au alte roluri în propoziţie.

La pagina 96, culegerea dă un exerciţiu nepotrivit din cauza formei perifrastice pe care o cuprinde: «Mai întîi îi spusese că treaba ce *are să facă* dimineaţa este să dea de mîncare puilor, ce-i avea în curte» (P. Ispirescu). În *are să facă* nu avem de fapt două verbe la mod personal, deci două propoziţii, ci forma populară de viitor: *treaba ce va face dimineaţa.* În mod curent, zicem: *o să facă*, nu *are să facă;* aşa cum procedăm în mod obişnuit şi în celelalte cazuri: *am să zic* «voi zice», *o să zic, oi zice,* — forme care nu prezintă dificultăţi pentru nimeni.

Cum interpretăm fraza *Crezi, tovarăşe Mihail, că n-au* ***să ne lase*** *să-l îngropăm aşa, după voinţa noastră?* Acest text din «Revoltă în port» de Al. Sahia este în mîna elevilor. Vom considera construcţia «*că nu ne vor lăsa*» o formă de viitor perifrastic sau nu? E limpede că nu-i acelaşi caz cu «*va trebui să ne lase*», de pildă. Dacă elevii vor ridica această problemă, le vom arăta că e vorba de un singur verb la forma de viitor popular.

Ce avem de făcut cu ceea ce unele gramatici numesc «modul ireal»? (De pildă: «***Era să dai*** *peste mine*», «*Din gîlceavă,* ***era să ajungem*** *la bătaie*»). Gramatica alcătuită pe baza programei actuale nu pune aceste probleme, dar ce facem în cazul că elevii le sezisează? Dacă luăm formele «***era să dai, era să ajungem***», ca aparţinînd unui mod de formă perifrastică, explicaţia e uşoară, ca şi în cazul viitorului popular. Dacă nu admitem această formă, creăm dificultăţi inutile. Dacă scopul lingvisticii ştiinţifice este «a uşura maselor largi populare însuşirea scrierii romîneşti şi a grăbi ridicarea nivelului cultural al ţării, a înlătura lipsa de consecvenţă şi fluctuaţiile»[1] în folosirea limbii literare, atunci să păstrăm numai regulile generale şi să le supunem lor şi pe cele particulare, cu aspect de abateri.

Nu e recomandabil să începem lecţia cu analiza acestor cazuri particulare. Numai după ce am arătat în ce constă funcţia subordonatei predicative, care sînt verbele cu rol copulativ şi care sînt cuvintele cu care se leagă de supraordonată, le cerem elevilor să dea exemple, să facă exerciţii. Între acestea

---

[1] Hotărîre pentru aprobarea noilor norme ortografice ale limbii romîne, în Mic dicţionar ortografic, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 7.

introducem cazurile ce ar produce dificultăți și le atragem elevilor atenția asupra diferitelor forme cu care nu trebuie confundată predicativa (viitorul popular, formele perifrastice etc.).

Nesiguranța în analiza subordonatelor predicative se naște și din cauză că se leagă de supraordonată în același fel cu alte subordonate. De aceea trebuie să subliniem în lecție și aceste legături.

Pentru a ajuta pe elevi să înțeleagă mai bine caracterul propozițiilor predicative și mai ales, după studierea celorlalte propoziții secundare, pentru a-i obișnui cu distingerea propozițiilor predicative de celelalte secundare introduse prin aceleași mijloace, este bine să folosim la recapitulare exerciții numeroase, dînd paralel exemple în felul următor:

Predicativele pot fi introduse: *a)* prin conjuncțiile: *că, să, ca . . . să, de:*

Părea ***că nu înțelege.***
Datoria lui este ***să învețe.***
Dorința noastră este ***ca în zori să pornim.***
Ai ajuns ***de rîde lumea de tine.***

Aceste predicative trebuie deosebite de propozițiile completive sau finale introduse prin aceleași conjuncții.

Am auzit ***că vei veni*** (completivă).
Am recitit poeziile ***ca să mi le reamintesc*** (finală).
Am început ***să rîd*** (completivă);

b) prin pronume relativ, interogativ sau nehotărît:

Este ***ce este.***
Ai devenit ***ceea ce trebuia.***
Ai rămas ***cine erai.***

Aceste predicative nu pot fi confundate cu *completivele: Am auzit* ***ceea ce voiam;*** *Vorbești* ***ce n-ar trebui;*** cu *subiectivele:* ***Cine se scoală de dimineață*** *departe ajunge;* cu *atributivele* ca: *Săptămîna* ***ce vine*** *plec;* cu completiva indirectă fără prepoziție: *Nu-mi pasă* [*de*] ***ce spune lumea;***

c) prin adverbe:

Nu e ***cum îl crezi.***
A ajuns ***precum merita.***

Exemplele acestea trebuie însoțite și de propoziții circumstanțiale de mod, introduse cu aceleași adverbe, pentru a ajuta pe elevi să facă distincția (de ex. *Nu mai cîntă* ***cum cînta*** sau *A lucrat* ***precum mi-a promis).***

Pentru aceste exerciții pot fi folosite planșe sau scheme la tablă.

Întreaga argumentație de care ne-am servit va folosi numai la clarificarea problemei pentru cadrele didactice. La predare, credem că nu pot fi folosite decît concluziile la care am ajuns, deoarece numai acest material poate fi asimilat de către elevi. Este însă necesară o bună cunoaștere din partea cadrelor didactice a acestei probleme atît de complicate, pentru a putea da elevilor orice fel de lămuriri atunci cînd e cazul.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ANUALĂ A SECŢIEI A VI-a A ACADEMIEI R. P. R.

Între 27—30 ianuarie 1954 a avut loc în Bucureşti sesiunea Secţiei a VI-a de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R., consacrată analizei activităţii duse în anul 1953 în cadrul Secţiei şi al institutelor de specialitate şi prezentării unei serii de comunicări individuale sau colective. La lucrările sesiunii au participat academicieni, oameni de ştiinţă şi de artă, cercetători în domeniul limbii, artei şi literaturii, îndeosebi colaboratori ştiinţifici ai institutelor şi colectivelor din Bucureşti, Cluj şi Iaşi ale Academiei R.P.R.

Sesiunea s-a deschis în dimineaţa zilei de 27 ianuarie sub preşedinţia acad. Mihail Sadoveanu. În cuvîntul de deschidere maestrul Sadoveanu a salutat apariţia Micului dicţionar ortografic elaborat de Institutul de lingvistică din Bucureşti şi a arătat însemnătatea celorlalte lucrări pregătite de Institut.

Lucrările sesiunii au început cu prezentarea raportului de activitate pe 1953 şi a planului de muncă pe 1954, citite de acad. Emil Petrovici. Raportul a analizat munca de cercetare ştiinţifică a Secţiei şi a institutelor dependente, subliniind creşterea cantitativă şi calitativă a lucrărilor realizate în domeniul limbii, literaturii şi artei. Pe plan organizatoric, s-a constatat progresul realizat în creşterea cadrelor tinere care lucrează în diferitele institute ale Secţiei.

În discuţiile la raport s-a arătat că în toate institutele Academiei este necesară întocmirea unui plan de selecţionare, repartizare şi creştere a cadrelor tinere. Ele trebuie îndrumate atît spre cercetarea ştiinţifică în cadrul colectivelor din institute, cît şi spre lucrări ştiinţifice personale. Analiza întregii activităţi ştiinţifice a tinerilor cercetători trebuie făcută periodic în şedinţele consiliilor ştiinţifice, care au datoria să programeze lucrările tinerilor pentru a fi publicate sau comunicate în şedinţele Secţiei. Direcţiile institutelor trebuie să-şi mărească răspunderea faţă de creşterea elementelor tinere, organizînd consultaţii, cursuri.

Discuțiile au salutat întărirea legăturii între institutele de lingvistică din București și Cluj, criticînd faptul că nu au fost atrași într-o măsură suficientă și cercetătorii din Iași la acțiunile colective prevăzute în convenția încheiată între aceste institute (de exemplu la cercetările dialectale din vara anului 1953).

S-au relevat de asemenea aspecte ale muncii primei serii de aspiranți ai Academiei R.P.R. și probleme ale publicațiilor Secției; s-a subliniat importanța colaborării cu alte instituții și mai ales necesitatea sprijinirii, în cadrul institutelor Academiei R.P.R., a muncii Societății de științe istorice și filologice.

În continuarea lucrărilor sesiunii, au fost prezentate numeroase comunicări, rezultate ale cercetărilor individuale sau colective efectuate de academicieni, profesori sau tineri cercetători care lucrează în cadrul institutelor. Comunicările au fost grupate pe domeniile de cercetare de competența Secției: lingvistică (27 și 28 ianuarie), istoria artelor (29 ianuarie) și literatură (30 ianuarie).

Temele comunicărilor de lingvistică au fost variate, referindu-se la diferite ramuri și probleme ale lingvisticii: lingvistică generală, lexicologie, limbă literară, dialectologie și geografie lingvistică, gramatică istorică, descriptivă și practică, precum și reconsiderarea moștenirii lingvistice a trecutului[1].

Comunicări de lingvistică generală au prezentat tov. acad. Emil Petrovici, acad. Al. Rosetti, prof. Al. Graur, membru corespondent al Academiei R.P.R., și Lucia Wald (București).

Comunicarea acad. E. Petrovici s-a ocupat de o particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romîne. Pe baza acestor elemente autorul lămurește o problemă de fonetică a limbii maghiare, arătînd valoarea metodei comparative în studierea unor limbi de familii diferite.

Acad. Al. Rosetti a prezentat comunicarea « Despre natura fonemului », în care face un scurt istoric al constituirii fonologiei în disciplină lingvistică nouă, revizuindu-și propriile păreri în problema fonemului și a fonologiei, exprimate în lucrări mai vechi. Autorul ajunge la concluzia că separația între fonetică și fonologie nu poate fi menținută, întrucît fonologia și fonetica reprezintă două aspecte ale aceleiași discipline. La discuțiile asupra comunicării s-au făcut completări referitoare la istoricul fonologiei. Vorbitorii au insistat asupra existenței unei singure fonetici, care trebuie să studieze și aspectul funcțional și aspectul fiziologic al sunetelor; între aceste două aspecte există același raport ca între legile gramaticale abstracte și realizarea lor.

Comunicarea prof. Al. Graur se intitulează « Studiind *Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.* ». În lumina ultimei lucrări a lui I. V. Stalin, autorul consideră că anumite probleme ale științei lingvistice au nevoie de o revizuire radicală: 1) problema dreptului și a datoriei lingvistului de a interveni pentru a dirija evoluția limbii, problemă legată de caracterul obiectiv al legilor

[1] Aceste lucrări vor fi publicate în fasciculele 1 și 2 ale volumului de « Studii și cercetări lingvistice » pe anul 1954.

sociale; 2) problema raporturilor dintre nou şi vechi în limbă; 3) problema legilor caracteristice unei singure perioade sau mai multor perioade de dezvoltare a limbii, a legilor valabile pentru o familie întreagă de limbi, paralel cu cele valabile pentru o singură limbă; 4) problema unificării dialectelor în legătură cu lichidarea contradicţiilor dintre oraş şi sat. Lucrarea arată că adîncirea învăţăturii marxist-leniniste este o condiţie a progresului în lingvistică.

Comunicarea tov. Lucia Wald s-a ocupat de unele aspecte ale lingvisticii burgheze contemporane. După ce schiţează evoluţia studiilor lingvistice de la observaţiile făcute în antichitate asupra diferitelor probleme de limbă pînă la începutul secolului al XIX-lea, cînd lingvistica se constituie ca ştiinţă, autoarea face un scurt istoric al curentelor lingvistice, insistînd îndeosebi asupra acelora care au influenţat lingvistica romînă. Ultima parte a comunicării este consacrată prezentării critice a lingvisticii americane contemporane. Tabloul general al lingvisticii burgheze demonstrează că, pe măsură ce burghezia devine o clasă tot mai reacţionară, lingvistica burgheză se îndepărtează din ce în ce mai mult de realitate, îşi pierde caracterul ştiinţific şi constituie o armă de propagandă a imperialismului.

Problemele de lexicologie au constituit obiectul comunicărilor tov. acad. E. Petrovici, prof. D. Macrea, directorul Institutului de lingvistică din Bucureşti, şi I. Fischer (Bucureşti).

Comunicarea acad. E. Petrovici stabileşte etimologia toponimicelor *Doftana, Dofteana, Doftăneţ, Doftăniţa* şi a cuvîntului *dohot*. Toponimicele respective au fost la început numai nume de văi, iar mai tîrziu au numit şi localităţile de pe aceste văi; la baza lor stă adjectivul slav *degътěn* « abundent în păcură », numirea explicîndu-se prin abundenţa păcurii în văile respective. Cuvîntul *dohot*, pe care unii cercetători l-au considerat de origine maghiară, este de origine ucraineană în limba romînă şi el stă la baza toponimicelor romîneşti *Dohotariul, Dohotăria*. Comunicarea acad. Petrovici a dat naştere, la discuţii, unor concluzii de ordin metodologic şi teoretic. Pornind de la faptul că în maghiară există termenii regionali cu întrebuinţare restrînsă *dohot* şi *deget* de origine slavă, respectiv romînă, s-a arătat necesitatea ca în chestionarele dialectale pentru limba romînă şi pentru limba maghiară vorbită pe teritoriul R.P.R. să se includă cît mai mulţi termeni referitori la raporturile lingvistice romîno-maghiare, studiindu-se în acelaşi timp istoria relaţiilor politice, economice şi culturale dintre romîni şi maghiari.

Comunicarea prof. D. Macrea, intitulată « Contribuţie la fondul principal de cuvinte al limbii romîne », a avut ca obiect stabilirea structurii istorice a vocabularului nostru, constituind reluarea unei probleme căreia autorul i-a consacrat o lucrare mai veche; comunicarea prezentată în actuala sesiune axează rezultatele obţinute în trecut pe problema fondului principal de cuvinte. Autorul stabileşte structura istorică a vocabularului limbii romîne prin statistica etimologică a cuvintelor cuprinse în Dicţionarul lui I. A. Candrea şi prin analiza

statistică a procesului de circulație a cuvintelor în limba romînă pe baza poeziilor lui Mihail Eminescu. Datele acestor statistici servesc la determinarea structurii fondului principal de cuvinte al limbii romîne, întrucît ilustrează două indicii fundamentale ale apartenenței cuvintelor la fondul principal: 1) întrebuințarea lor de întregul popor, stabilită prin frecvența sau circulația cuvintelor în limba respectivă și 2) capacitatea cuvintelor de a servi ca bază pentru formarea de noi cuvinte, însușire strîns împletită cu vechimea în limbă a acestor cuvinte. În lumina lor este evident faptul că elementul predominant în fondul principal de cuvinte al limbii romîne îl constituie cuvintele latine. Lucrarea are și concluzii de ordin metodologic, indicînd folosirea metodei statistice în analiza vocabularului celor mai reprezentative opere literare drept mijlocul cel mai potrivit pentru stabilirea fondului principal de cuvinte al unei limbi. La discuții s-a propus ca analiza statistică a circulației cuvintelor să fie extinsă și asupra limbii vorbite, limba literaturii artistice oferind un domeniu de circulație prea restrîns.

Comunicarea tov. I. Fischer prezintă problemele și metodele cele mai importante de care trebuie să se țină seamă în cercetarea formării cuvintelor în limba romînă, arătînd în același timp importanța și urgența unui asemenea studiu monografic. În privința locului pe care îl ocupă formarea cuvintelor între celelalte discipline lingvistice, autorul consideră că ea constituie un capitol de sine stătător. În legătură cu cele trei feluri principale de formare a cuvintelor: compunerea, prefixarea și sufixarea, autorul sugerează cele mai interesante probleme spre care ar trebui orientată cercetarea, subliniind necesitatea de a se lămuri tendințele dezvoltării viitoare a sistemului de formare a cuvintelor în limba romînă. Din punct de vedere metodologic, se discută rolul fondului principal de cuvinte ca ordonator al derivării; pentru studiul sufixelor autorul susține clasificarea pe funcțiuni și nu după criterii formale.

În sesiune au fost prezentate numeroase comunicări tratînd probleme de limbă literară. În comunicarea sa « Despre limba literară », acad. Iorgu Iordan definește conținutul noțiunii de limbă literară ca aspectul desăvîrșit al limbii naționale, realizat prin respectarea normelor corecte fonetice, lexicale și gramaticale ale limbii respective; autorul subliniază că există o singură limbă literară, deosebirea între operele cu conținut diferit (beletristice și științifice de exemplu) constînd în folosirea unor elemente stilistice și lexicale deosebite. Discuțiile purtate în jurul acestei probleme au arătat interesul care i se acordă în lingvistica sovietică, unde au loc dezbateri asupra noțiunii de limbă literară, stil al limbii și stil al literaturii artistice. În lumina acestor considerații teoretice au fost privite la discuții și celelalte comunicări consacrate unor probleme concrete de limbă literară: limba și stilul unor scriitori sau preocupările unui scriitor sau ale unor grupări pentru perfecționarea limbii literare.

Din prima categorie fac parte comunicările « Limba și stilul lui Kogălniceanu » (Dan Simonescu), « Epitetul eminescian » (prof. Tudor Vianu),

«Aspecte de limbă şi stil în opera lui Mihail Sadoveanu» (N. A. Ursu, Iaşi) şi «Limba în poemul *Minerii din Maramureş* de Dan Deşliu» (prof. Gavril Istrate).

În comunicarea tov. Dan Simonescu sînt scoase în relief cîteva trăsături ale limbii lucrărilor literare şi oratorice care caracterizează activitatea de luptător paşoptist a lui Mihail Kogălniceanu.

Comunicarea prof. Tudor Vianu studiază evoluţia epitetului în arta lui Mihail Eminescu, stabilind categoriile estetice ale epitetului eminescian şi măsura folosirii lor în diferitele etape ale creaţiei poetului. Autorul comunicării lărgeşte însă sfera noţiunii de epitet, înglobînd în ea nu numai atributul adjectival, ci şi alte categorii gramaticale: atributul substantival prepoziţional şi genitival, atributul verbal, adverbul şi locuţiunea adverbială, predicatul nominal, apoziţia şi chiar propoziţiile atributive. Acest punct de vedere a stîrnit discuţii în legătură cu măsura în care este justificată înglobarea în sfera noţiunii de epitet a propoziţiilor atributive şi a atributelor exprimate prin gerunzii şi participii echivalente cu asemenea propoziţii. Tot la discuţii s-a arătat că prezentarea epitetului eminescian trebuia să accentueze mai mult importanţa acestui determinant estetic ca mijloc de tipizare folosit în cadrul metodei realiste.

La comunicarea tov. N. A. Ursu, care sublinia în mod deosebit darul de povestitor al maestrului Sadoveanu, discuţiile au arătat că studiul limbii unui scriitor cere reliefarea trăsăturilor specifice scriitorului respectiv în folosirea anumitor procedee de măiestrie artistică. În legătură cu oralitatea stilului maestrului Sadoveanu, s-a formulat părerea că, spre deosebire de Creangă, la Sadoveanu această oralitate este mai accentuată, intonaţia fiind sugerată şi în scris.

Comunicarea prof. G. Istrate discută unele abateri ale poetului Dan Deşliu de la normele curente ale limbii literare: creaţii lexicale proprii, întrebuinţări neobişnuite ale unor cuvinte etc. Critica adusă de autor acestor elemente se bazează pe două criterii: 1) nu concordă cu vorbirea din Maramureş, unde se petrece acţiunea poemului studiat şi 2) constituie abateri de la felul de a se exprima al scriitorilor noştri clasici, afirmaţie susţinută cu exemple citate din Sadoveanu, St. O. Iosif şi alţii. Participanţii la şedinţă, recunoscînd că Deşliu e un poet valoros care trebuie ajutat să-şi înlăture anumite lipsuri, au pus în discuţie însă cele două criterii folosite de prof. Istrate. Faptul că Deşliu nu foloseşte exact expresiile şi sensurile din Maramureş este un merit al poetului, pentru că el se adresează tuturor cititorilor de limbă romînă şi nu trebuie să folosească expresiile regionale decît pentru culoarea locală. Cel de al doilea criteriu a fost mai mult dezbătut, punîndu-se în discuţie dreptul poetului asupra limbii: vorbitorii au apărat dreptul la inovaţii al scriitorilor, cu condiţia ca aceste inovaţii să fie conforme cu legile de dezvoltare a limbii contemporane. S-a propus de asemenea să se studieze şi aspectul stilistic al limbii operei studiate.

O altă serie de comunicări au prezentat preocupările pentru perfecționarea limbii literare de-a lungul dezvoltării ei. Două comunicări ale colectivului de lingvistică din Iași prezintă preocupările pentru formarea limbii literare în epoca revoluției de la 1848 și a unirii Principatelor: « Problemele de limbă în cercul lui M. Kogălniceanu » (Lucia Pop) și « Problemele de limbă literară la revista *Romînia literară* din 1855 » (Despina Ursu).

De atitudinea progresistă față de limbă a burgheziei maghiare din Ardeal în epoca ei de ascensiune se ocupă comunicarea tov. E Iancsó (Cluj) « Lupta dusă în Ardeal pentru înnoirea limbii maghiare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea ». Comunicarea analizează mai ales activitatea Asociației ardelene pentru cultivarea limbii maghiare, semnalînd atît contribuția acestei asociații la întărirea și popularizarea năzuințelor burgheze progresiste în epoca luptei cu feudalitatea reacționară, cît și lipsurile ei, caracteristice limitelor istorice ale epocii. Aceste limite explică izolarea și vrăjmășia dintre burgheziile maghiară și romînă din Ardeal, care nu s-au contopit într-un front unic împotriva oprimării feudale.

Comunicarea tov. Gh. Bulgăr (București) « Eminescu despre problemele limbii literare » prezintă pe baza materialului, în parte inedit, cules din manuscrise, preocupările poetului pentru unificarea limbii literare, insistînd asupra interesului acestuia pentru limba populară și pentru prelucrarea artistică creatoare a tuturor elementelor limbii în poezie și în literatură în general.

Studiile de dialectologie și de geografie lingvistică au fost reprezentate prin comunicările tov. I. Pătruț (Cluj), Marius Sala (București), P. Neiescu (Cluj) și R. Todoran (Cluj).

Comunicarea tov. I. Pătruț, intitulată « Considerații asupra graiurilor ucrainene ale huțulilor din regiunea Suceava» stabilește, pe baza unor particularități fonetice ale limbii huțulilor, originea ucraineană a acestei populații. Discuțiile au subliniat importanța acestor concluzii, insistînd asupra necesității unei strînse colaborări între etnografi și lingviști: adeseori constatări de ordin etnografic sînt confirmate prin date lingvistice.

Ocupîndu-se de graiul vorbit în comuna Dorna-Candreni, din raionul Vatra-Dornei, tov. Marius Sala analizează particularitățile acestui grai de tranziție între graiul moldovean și cel transilvănean, explicînd acest caracter prin așezarea populației respective într-o regiune de graniță între cele două graiuri, regiune prin care treceau numeroase grupuri de ciobani dintr-o parte într-alta.

Pe baza studierii materialului sovietic referitor la probleme de geografie lingvistică, tov. Neiescu face în comunicarea sa o serie de propuneri pentru îmbunătățirea « Atlasului lingvistic romîn » în curs de publicare. Tov. Neiescu propune, de exemplu, cartografierea materialului pe fenomene lingvistice, înlăturînd complet hărțile lexicale. Această propunere nu a fost acceptată de participanții la discuții, deoarece aplicarea ei ar duce la complicații

inutile în publicarea şi consultarea lucrării. Atlasul fiind în primul rînd lexical, criteriul fundamental de cartografiere trebuie să fie cel semantic, urmînd ca la sfîrşitul Atlasului să se publice cîteva hărţi sinoptice organizate pe fenomene fonetice, morfologice şi sintactice. Propunerile făcute în comunicare au provocat discuţii în legătură cu îmbunătăţirea metodelor de cercetare dialectală. S-a subliniat importanţa alcătuirii unui nou chestionar, necesitatea de a se mări reţeaua de puncte anchetate şi de a se organiza pregătirea unui număr mai mare de anchetatori. Discuţiile au insistat deosebit de mult asupra acestor probleme, tocmai datorită importanţei pe care o prezintă editarea Atlasului şi modul de culegere a materialului pe teren.

O comunicare care a demonstrat la ce rezultate se poate ajunge prin studiul aprofundat al Atlasului a fost comunicarea tov. R. Todoran « Un fenomen fonetic romînesc dialectal: *ă* protonic > *a* ». Pe baza datelor oferite de Atlas, tov. Todoran combate explicaţia dată acum 30 de ani de acad. I. Iordan, care considera fenomenul respectiv drept influenţă străină. Autorul arată că trecerea lui *ă* protonic la *a* este un fenomen romînesc datorit asimilării în cuvinte ca *barbat* şi extins apoi, în arii mult mai restrînse, la cuvinte în care nu mai poate fi vorba de o asimilare, dar în care sunetul *ă* se găsea în aceeaşi poziţie protonică: *facut*.

Comunicările care au atins domeniul gramaticii istorice s-au ocupat atît de morfologie (« Contribuţii la studiul morfologiei istorice » de Vl. Drimba, Bucureşti), cît şi de sintaxă (« Influenţe sintactice slave asupra limbii romîne » de E. Seidel, Cluj).

Numeroase comunicări au fost consacrate studiilor de gramatică descriptivă: « Atributul substantival în limba romînă » de Mioara Grigorescu (Bucureşti), « Observaţii asupra valorilor afective ale articolului nehotărît » de Florica Niculescu (Bucureşti), « Verbe reflexive construite cu dativul » de Sorin Stati (Bucureşti) şi « Corespondenţa timpurilor » de P. Creţia (Bucureşti). Ele s-au ocupat mai ales de probleme insuficient tratate sau complet neglijate pînă acum în manualele şi studiile noastre de gramatică.

În afara comunicărilor de gramatică descriptivă şi istorică, a fost prezentată şi o comunicare consacrată unor aspecte ale studiului comparativ al limbii ruse cu limba romînă: « Confruntarea procedeelor gramaticale ale limbilor romînă şi rusă » de Al. Zacordoneţ (Iaşi). Discuţiile au completat unele probleme de amănunt, subliniind valoarea didactică a comunicării.

În sesiune s-a prezentat o primă încercare de reconsiderare a lingvisticii noastre din trecut, comunicarea tov. Em. Vasiliu (Bucureşti), care pune în lumină valoarea lucrărilor de gramatică ale unuia dintre cei mai de seamă lingvişti romîni, H. Tiktin[1]. La discuţii s-a arătat că lucrările de reconsiderare a unui lingvist trebuie să ţină seama de elementele moştenite de acesta de la

[1] Vezi « Limba romînă », nr. 1, 1954, p. 51-60.

înaintaşi. Tiktin rămîne autorul primei gramatici ştiinţifice a limbii romîne, pentru că ea a fost publicată şi răspîndită la timp, dar autorul lor datorează mult unor înaintaşi ca Lambrior şi Nădejde.

În legătură cu desfăşurarea generală a lucrărilor de lingvistică ale sesiunii, discuţiile au remarcat un progres simţitor faţă de sesiunile anterioare. Numărul mare de comunicări prezentate de colectivele de lingvistică, precum şi nivelul lor calitativ, arată dezvoltarea pe care a luat-o la noi ştiinţa limbii. La discuţii s-au subliniat calităţile numeroaselor lucrări prezentate de tinerii cercetători cît şi faptul că unele comunicări ale lingviştilor cu o bogată activitate s-au ocupat de revizuirea concepţiilor mai vechi ale autorilor lor. Au fost scoase în evidenţă şi lipsurile unor comunicări, arătîndu-se necesitatea unei cercetări mai amănunţite, bazate pe un material cît mai bogat. Dicuţiile au cerut în acelaşi timp o mai largă orientare teoretică a studiilor viitoare. În ceea ce priveşte organizarea muncii de cercetare lingvistică, s-a criticat lipsa de legătură cu celelalte discipline înrudite. Se impune stabilirea unei strînse colaborări cu specialiştii în domeniul istoriei, filozofiei etc., a căror absenţă s-a făcut simţită în sesiune.

Ziua de 29 ianuarie a fost consacrată comunicărilor Institutului de artă. Acestea s-au ocupat de probleme de etnografie (« Cuptoare pentru vase de lut în Moldova » de Fl. Florescu, Bucureşti; « Ornamentica în arta populară din zona etnografică Gorj » de Gh. Focşa, Bucureşti; « Raporturi etnografice romîno-huţule » de P. Petrescu, Bucureşti; « Situaţia şi posibilităţile de dezvoltare ale creaţiei artistice populare în condiţiile existenţei gospodăriei agricole colective » de T. Bănăţeanu, Bucureşti), muzicologie (« Gavril Muzicescu » de M. Muzicescu, Bucureşti), istoria artelor plastice (« Biserici întărite din Ardeal » de acad. G. Oprescu; « Criticul de artă şi marele animator Vladimir Vasilievici Stasov » de K. H. Zambaccian; « Manuscrisele lui Anastase Crimca de la mănăstirile Sucevita şi Dragomirna » de Th. Voinescu; « Ceramica monumentală şi decorul mănăstirii Neamţu » de C. Niculescu; « Date noi în legătură cu viaţa şi opera lui Ion Andreescu » de R. Bogdan) şi istoria teatrului (« Caracterul social al conflictului dramaturgiei actuale » de S. Alterescu; « Dramaturgia lui Costache Caragiale » de Fl. Tornea; « Primele reprezentaţii cu *Revizorul* de N. Gogol în teatrul romînesc » de C. M. Teodorescu).

În ultima zi a sesiunii a avut loc prezentarea şi discutarea comunicărilor de literatură, consacrate unor probleme variate de folclor (« Cercetări folclorice pe teren în Dobrogea » de I. C. Chiţimia, Bucureşti; « Contribuţii la studiul folclorului copiilor » lucrare colectivă din Bucureşti; « Preocupări folclorice la cercul revistei *Romînia literară* din 1855 » de Al. Teodorescu, Iaşi), istorie literară (« Ecoul lui Turgheniev în literatura romînă » de I. Roman, Bucureşti; « Originea unor versuri din variantele lui M. Eminescu » de St. Cuciureanu, Iaşi; « Figura lui Horia în literatură » de Steluţa Marica, Iaşi), istoria culturii

romîne («Şcoala ca mijloc de difuzare a ştiinţei în Moldova pînă la 1848» de N. Popa, Iaşi; «Periodicele moldoveneşti din prima jumătate a secolului al XIX-lea ca instrument de difuzare a ştiinţei» de Al. Dima, Iaşi; «Societatea de medici şi naturalişti din Iaşi» de I. Lăzărescu, Iaşi) şi istoria relaţiilor romîno-ruse («Doi romîni la începuturile teatrului rusesc» de acad. V. Eftimiu).

În cuvîntul de închidere a sesiunii, maestrul Sadoveanu a constatat că sesiunea a dezbătut o serie de probleme foarte importante. Experienţa acestei sesiuni îndreptăţeşte proiectarea unei şedinţe lărgite a Secţiei a VI-a care să fie consacrată exclusiv problemelor de limbă literară.

Lucrările sesiunii au arătat că sînt necesare o serie de măsuri pentru îmbunătăţirea muncii ştiinţifice a Secţiei în noua etapă de muncă:

1. Planificarea comunicărilor ştiinţifice ale Secţiei şi stabilirea unor obiective precise, legate de problemele actuale.

2. Întărirea activităţii de îndrumare şi control a Secţiei şi grija pentru colaborarea între institutele de aceeaşi specialitate.

3. Întărirea colaborării cu Secţia de ştiinţe istorice în problema originii limbii romîne şi în problemele de etnografie.

4. Grija pentru creşterea cadrelor tinere.

5. Stimularea colaborării cu Institutul de studii romîno-sovietic în vederea folosirii lucrărilor de specialitate din U.R.S.S.

6. Preocuparea pentru publicaţii şi înlăturarea lipsurilor Editurii Academiei R.P.R.

Încheind lucrările sesiunii, acad. M. Sadoveanu şi-a exprimat speranţa că întîlnirile de felul acesta vor fi mai dese ca pînă acum, contribuind la îmbunătăţirea rezultatelor pe care le va dobîndi Secţia a VI-a.

M. Grigorescu şi F. Şuteu

ŞEDINŢA LĂRGITĂ A CONSILIULUI ŞTIINŢIFIC AL INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

În scopul discutării unor probleme de bază în lingvistica noastră, s-a ţinut, la sfîrşitul lunii ianuarie, la Institutul de lingvistică din Bucureşti, o şedinţă lărgită a Consiliului ştiinţific, la care au fost invitaţi să participe şi colaboratori ai Institutului de lingvistică din Cluj şi ai Secţiei de filologie din Iaşi.

Prima problemă luată în discuţie a fost stabilirea metodelor de cercetare pentru studierea formării limbii romîne. În trecut, nici un lingvist n-a consacrat acestei probleme un studiu special. Totuşi, s-au elaborat unele concluzii care, datorită caracterului sporadic al cercetărilor, nu pot fi considerate definitive. Astfel, unii lingvişti au afirmat că locul de formare a poporului romîn se află în nordul Dunării, în timp ce alţii susţin, dimpotrivă, că acest loc trebuie căutat numai în sudul Dunării. Există şi un al treilea grup de lingvişti, care socotesc că limba romînă s-a format pe un teritoriu care cuprinde atît nordul cît şi sudul Dunării. Diversitatea de păreri şi confuzia care domnesc în această problemă esenţială pentru lingvistica noastră impun iniţierea unui studiu organizat. În ultimul timp problema a fost trecută în planul de muncă al insitutelor de lingvistică din Bucureşti şi Cluj şi al Secţiei de filologie din Iaşi.

Luînd cuvîntul, acad. Emil Petrovici a subliniat importanţa pe care o prezintă, pentru determinarea locului de formare a unui popor, studierea urmelor toponimice. Referindu-se la numele văilor şi cursurilor de apă, vorbitorul a pus în lumină însemnătatea văilor ca locuri cu deosebire potrivite pentru aşezări, deoarece ele ofereau mai multe posibilităţi de apărare şi de trai. În procesul istoric de dezvoltare a aşezărilor umane, localităţile au primit nume mai tîrziu.

În cercetările care urmează să fie făcute, trebuie să se studieze şi numele cursurilor de apă din sudul Dunării, spre a vedea în ce măsură sînt ele de

origine romînească. Fără rezultatele acestui studiu, nu se vor putea stabili limitele teritoriului de formare a poporului şi limbii noastre.

În continuare acad. E. Petrovici a arătat că trebuie cercetate şi toponimicele romîneşti actuale. Pentru aceasta poate fi folosită lucrarea «Nume de locuri în Republica Populară Romînă» de acad. I. Iordan. Dar tot atît de importante sînt şi toponimicele vechi, pe care acad. I. Iordan nu le-a consemnat în lucrarea amintită şi care de asemenea necesită un studiu amănunţit. Cercetarea acestor toponimice ajută la stabilirea mai exactă a etimologiei numelor de astăzi. Astfel, numele actual al localităţii *Rozavlia*, din Maramureş, a fost socotit pînă acum ca fiind de origine maghiară. S-a observat însă că în secolul al XIV-lea numele aceste localităţi era *Hrozavlia*, iar în secolul al XVI-lea este notat, cu caractere chirilice, *Rozavlia*. Dacă ţinem seama de faptul că un caracter al limbilor slave de nord este trecerea lui *g* la *h* şi de faptul că alfabetul chirilic, cu care este scris acest nume în secolul al XVI-lea, nu nota un *h* iniţial, putem stabili că etimonul este *Grozav*, numele localităţii însemnînd «Satul lui Grozavul» < slav. *Grozavlia*, de unde şi magh. *Rozalia*.

Dar întrucît studiul toponimicelor nu oferă toate datele necesare, trebuie să se dea o mare atenţie şi cercetării propriu-zise a limbii: să se vadă care sînt datele pe care ni le pun la dispoziţie limba albaneză şi limba romînă (mai ales elementul slav al romînei).

În încheiere, acad. Emil Petrovici propune alcătuirea unei comisii care să stabilească în linii mari capitolele lucrării.

Luînd cuvîntul la discuţii, acad. I. Iordan, acad. Al. Rosetti, prof. Al. Graur, prof. D. Macrea şi tov. E. Seidel, I. Pătruţ, J. Byck, I. Stanciu şi G. Scridon au subliniat în mod unanim importanţa pe care o prezintă discutarea problemei formării limbii romîne în cadrul unei şedinţe lărgite a Consiliului ştiinţific.

S-a insistat apoi asupra necesităţii de a studia data de formare a limbii romîne, adică de a delimita perioada în care limba romînă s-a diferenţiat aşa de mult încît a ajuns să se deosebească calitativ de limba latină. Cea mai mare parte a vorbitorilor au subliniat necesitatea extinderii studiilor în sensul cercetării limbilor vorbite în antichitate pe teritoriul Peninsulei Balcanice. Datele pe care le avem pînă acum despre aceste limbi sînt insuficiente. Nici despre înrudirea romînei cu albaneza nu se poate spune prea mult.

Referitor la concepţia ştiinţifică, nouă, care trebuie să stea la baza cercetărilor lingvistice, s-a arătat importanţa reluării materialului vechi în vederea unei noi interpretări a faptelor. Materialul care priveşte limbile traco-ilire, cules de Tomaschek, trebuie sistematizat şi cercetat cu multă atenţie. În acelaşi timp, au fost indicate noi izvoare unde se pot găsi toponimice nestudiate însă.

Tov. D. Macrea, director al Institutului de lingvistică din Bucureşti, încheind discuţiile la punctul întîi din ordinea de zi, a subliniat că problema formării limbii romîne şi discuţiile în legătură cu ea sînt de extremă importanţă. O primă cale de studiu e oferită de toponimie, care oglindeşte mişcarea populaţiilor pe teritoriul patriei noastre şi, pe de altă parte, arată locul de formare a limbii romîne. Vorbitorul a arătat de asemenea că există şi o a doua cale de cercetare a locului de formare a limbii romîne, şi anume studierea structurii gramaticale a limbii latine şi romîne de pe cursul inferior al Dunării, lucrare trecută în planul de muncă al secţiei de lingvistică romanică.

Înainte de a se trece la punctul al doilea din ordinea de zi, s-a instituit comisia care va planifica lucrarea şi va stabili metodele de lucru pentru cercetarea problemei formării limbii romîne.

În partea a doua a şedinţei, tov. I. Pătruţ, şef de secţie la Institutul de lingvistică din Cluj, a prezentat un referat asupra problemelor studierii graiurilor teritoriale din ţara noastră.

Referatul a avut două părţi. În prima parte, vorbitorul a analizat sarcinile dialectologilor din Bucureşti, Cluj şi Iaşi în legătură cu anchetele din Valea Jiului şi Valea Bistriţei, care urmează să fie făcute în cursul anului 1954. În partea a doua, tov. Pătruţ s-a ocupat de problemele pe care le ridică munca de culegere şi de redactare a materialului pentru noul atlas lingvistic romîn. Atlasul nou, a arătat vorbitorul, trebuie să aibă la bază învăţătura marxist-leninistă despre limbă. De aceea ar fi bine să se cunoască principiile care au stat la baza culegerii şi redactării materialului pentru atlasul graiurilor populare ruse. Este necesar, în aceeaşi măsură, să se cunoască o seamă de probleme legate de metoda culegerii şi redactării atlasului graiurilor populare ruse.

Din materialul sovietic sosit în ţară, lingviştii romîni au putut afla că numărul cadrelor de anchetatori a sporit considerabil. De asemenea, se ştie că sistemul de transcriere a fost simplificat, pentru a putea fi antrenate cît mai multe cadre de cercetători.

Lingviştii romîni nu cunosc încă în suficientă măsură felul în care sînt întocmite chestionarele (cîte întrebări cuprind şi ce urmăresc întrebările). Nu sînt cunoscute în întregime nici criteriile de alegere a localităţilor anchetate (dacă sînt preferate localităţile mai mari cu populaţie amestecată din punct de vedere etnic sau, din contră, localităţile mai mici).

Nu s-au primit decît puţine ştiri despre felul în care a fost cartografiat atlasul sovietic. Din cele aflate pînă acum, reies numai în linii mari principiile care au stat la baza muncii de redactare a atlasului graiurilor populare ruse.

La discuţii au luat cuvîntul acad. E. Petrovici, acad. Al. Rosetti, tov. B. Cazacu, G. Bălédy, P. Neiescu.

În cadrul discuțiilor s-a arătat necesitatea aprofundării cunoștințelor pe care le avem despre felul în care s-a lucrat la atlasul lingvistic sovietic. În acest sens s-a precizat că alte date în legătură cu munca dialectologilor sovietici pot fi găsite la Avanesov și în alte articole de specialitate.

S-a insistat, de asemenea, ca rețeaua de localități anchetate să fie cît mai deasă, iar chestionarul cît mai redus. Transcrierea trebuie simplificată și trebuie evitat caracterul impresionist.

Vorbitorii au insistat asupra necesității publicării materialului cules pentru vechiul atlas. Acest material este cu atît mai prețios cu cît prezintă un stadiu mai vechi al limbii, care nu mai poate fi cercetat decît pe baza acestui material.

S-a ridicat cu acest prilej și problema legăturilor dintre lingviștii romîni și lingviștii maghiari care studiază graiurile maghiare de pe teritoriul patriei noastre. S-a propus ca, în anchetele care vor fi făcute pentru noul atlas lingvistic romîn, localitățile cu populație de limbă maghiară să fie anchetate de lingviști maghiari. De asemenea ar fi bine ca noul chestionar să cuprindă întrebări care să urmărească și influența limbii maghiare asupra limbii romîne, și invers.

Punctul ultim al ordinei de zi a fost consacrat semnării convenției dintre institutele de lingvistică din București și Cluj și Secția de filologie din Iași. Convenția urmărește strîngerea legăturilor de colaborare dintre lingviștii din București, Cluj și Iași pentru îndeplinirea la timp a prevederilor planului pe anul 1954.

Ședința lărgită a Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București a contribuit la elucidarea unor probleme importante pentru studiile de limbă din țara noastră și la strîngerea legăturilor dintre cercetătorii din București, Cluj și Iași. Ședința trebuie să constituie și un punct de plecare pentru noi realizări mult așteptate în domeniul lingvisticii.

M. Sala

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ A COLECTIVELOR DE CATEDRĂ DE LA INSTITUTUL «MAXIM GORKI»

În luna ianuarie a avut loc la Institutul « Maxim Gorki » prima conferință științifică a colectivelor de catedră. La această conferință au fost invitați atît reprezentanți ai catedrelor de limba rusă din alte institute de învățămînt superior, cît și specialiști sovietici. Participanții la conferință trebuiau să-și spună cuvîntul asupra felului cum s-a desfășurat munca științifică în decursul anului 1953.

Conferința s-a axat în jurul rapoartelor prezentate de unii membri ai colectivelor de catedră din Institutul « Maxim Gorki ». La început s-a discutat activitatea catedrelor de limba rusă, ai cărei membri formează un colectiv numeros și de bază în Institut.

Arătîndu-se activitatea dusă de membrii acestei catedre, a fost apreciată munca desfășurată de cele două colective alcătuite în vederea întocmirii manualelor A.R.L.U.S. și a altor manuale pentru școlile medii. Munca lor a dovedit că profesorii de limba rusă nu se mărginesc să predea limba rusă în cadrul Institutului; ei caută să găsească metodele cele mai accesibile de însușire a limbii ruse pentru toți cei care doresc să o studieze. În felul acesta membrii catedrei de limbă rusă ajută milioanelor de oameni ai muncii din țara noastră care vor să cunoască limba marelui popor sovietic, popor prieten spre care se îndreaptă privirile pline de speranțe ale oamenilor cinstiți și iubitori de pace din lumea întreagă. Iată de ce putem spune că activitatea acestor două colective este o sarcină patriotică.

Conferința a constituit însă în același timp un izvor bogat de învățăminte pentru îmbunătățirea calitativă a manualelor la care profesorii de limba rusă vor continua să lucreze și în anul 1954, problema fiind inclusă în planul general de muncă științifică a Institutului « Maxim Gorki ».

Tot în cadrul activității științifice dusă de membrii acestei catedre în anul 1953 au fost discutate lucrările care se ocupă cu diferite fenomene

gramaticale ale limbii ruse studiate în comparație cu limba romînă. Importanța acordată acestor lucrări se explică prin faptul că studiindu-se comparativ fenomene de gramatică a limbii ruse și a limbii romîne se contribuie la îmbunătățirea procesului de predare a limbii ruse în școlile noastre. Asemenea lucrări figurează și în planul general de muncă științifică pe anul 1954. De exemplu « Cazul genitiv în gramatica limbilor rusă și romînă », « Numeralul în limbile rusă și romînă », « Sufixele în limbile rusă și romînă », « Adjectivele înlimbile rusă și romînă » etc.

Pe lîngă munca desfășurată în vederea alcătuirii manualelor și a lucrărilor de gramatică, conferința a discutat și asupra temei propuse în planul pe anul 1954, « Teoria traducerii », la care va lucra colectivul de profesori de la facultatea de limbă rusă. Facultatea de limba rusă din cadrul Institutului « Maxim Gorki » este o facultate tînără, destinată a pregăti cadre de traducători din limba rusă. În planul de învățămînt al acestei facultăți sînt prevăzute cursuri teoretice și lecții practice de traduceri. Pentru predarea acestor cursuri se va folosi bogatul material sovietic pe care îl avem la dispoziție. Această muncă fiind la începutul ei, colectivul de profesori întîmpină serioase greutăți pe care e hotărît să le învingă cu propriile sale forțe.

S-a discutat apoi activitatea catedrei de literatură. Membrii acestei catedre duc o muncă susținută pentru a face cunoscută studenților noștri bogata literatură rusă și sovietică. Aici lucrează mulți specialiști tineri care au absolvit de curînd cursurile Institutului. În cursul anului 1953, sub conducerea și îndrumarea specialistului sovietic B. M. Cernicov, catedra și-a concentrat toate forțele în vederea ținerii lecțiilor și seminariilor la un înalt nivel științific. O temeinică pregătire a studenților Institutului va forma oameni capabili să înțeleagă și să interpreteze de pe poziții sănătoase orice operă literară.

Pe lîngă aceasta, colectivul catedrei de literatură a lucrat la o temă de un deosebit interes literar și istoric: « Legăturile literare ruso-romîne ». Studiul acestei probleme va continua în anii 1954 și 1955. Lucrarea cuprinde trei capitole:

Scriitorii ruși în edițiile romînești.
Scriitorii ruși în aprecierea criticilor romîni.
Scriitorii ruși și creația scriitorilor romîni.

Fiecare membru al catedrei va culege și va interpreta materialul găsit în țara noastră, în legătură cu unul din scriitorii ruși sau sovietici, înainte și după 23 August 1944. Vor fi scoase la iveală alte aspecte ale legăturilor vechi dintre poporul nostru și poporul rus, și anume, legăturile dintre scriitorii ruși și sovietici, pe de o parte, și scriitorii romîni, pe de altă parte. Lucrarea combate modul neștiințific de interpretare a operelor literare ruse și sovietice — care se practica în trecut la noi — și orientează pe cititor în înțelegerea justă a acestor opere. Conferința a discutat cu un

deosebit interes problemele legate de tratarea acestei teme, la care a lucrat şi va continua să lucreze colectivul catedrei de literatură.

Catedra de limba romînă a Institutului « Maxim Gorki » are de asemenea în planul tematic cîteva lucrări interesante care se referă la adîncirea unor aspecte semnificative ale trecutului nostru literar ca de exemplu: « Oglindirea aspectelor societăţii romîne în romanul *Ciocoii vechi şi noi* de N. Filimon » sau lucrări de reconsiderare a unor scriitori romîni ca: Şt. O. Iosif, G. Bacovia şi alţii. Membrii catedrei de limba romînă vor aduce astfel aportul lor la studiul scriitorilor noştri, vor scoate la iveală aspectele pozitive şi negative ale creaţiei lor.

Conferinţa a discutat apoi activitatea catedrei de pedagogie. O temă extrem de importantă luată în studiu de această catedră se intitulează: « Politica burgheziei romîne în domeniul învăţămîntului primar în şcolile săteşti ». Lucrarea tratează problema de la începuturile afirmării burgheziei ca clasă dominantă şi pînă la 23 August 1944. Lucrarea ne va da posibilitatea să cunoaştem, pe bază de date concrete şi grăitoare, politica perfidă a burgheziei romîne, care s-a manifestat şi în domeniul educaţiei la fel ca în toate celelalte domenii de activitate. Pe de altă parte, lucrarea va arunca o lumină clară şi asupra felului cum oamenii cinstiţi, în cadrul anumitor perioade de dezvoltare a burgheziei, au luptat împotriva îngrădirii, deformării şi denaturării procesului de învăţămînt în ţara noastră.

O activitate rodnică a fost şi aceea a catedrei de marxism-leninism. Temele lucrate de colectivul acestei catedre tratează probleme interesante şi folositoare pentru oamenii muncii din ţara noastră. De exemplu: « Sarcinile Sfaturilor Populare în intensificarea muncii cultural-educative de mase la sate », « Despre trecerea Uniunii Sovietice de la socialism la comunism », « Metode de studiu a lucrării tov. Stalin: « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. » etc. Aceste lucrări au fost toate publicate în diferite ziare şi reviste. În planul de muncă ştiinţifică pe anul 1954 sînt trecute de asemenea teme legate strîns de studiul practic şi teoretic al marxismului: « Influenţa Marii Revoluţii din Octombrie asupra mişcării muncitoreşti din ţara noastră (1917—1923) », « Forţele motrice care acţionează în perioada de trecere de la capitalism la socialism în ţara noastră » etc.

Analizînd munca ştiinţifică desfăşurată în anul 1953 de colectivele de catedră ale Institutului « Maxim Gorki », conferinţa a scos în evidenţă interesul manifestat de majoritatea membrilor acestor colective faţă de munca ştiinţifică. Cele 30 de lucrări terminate, dintre care 12 au fost date la tipar, au îndreptăţit conferinţa să califice munca ştiinţifică desfăşurată de profesorii Institutului « Maxim Gorki », pe anul 1953, ca pozitivă.

În cadrul conferinței au fost constatate însă și o serie de lipsuri ale activității științifice din anul 1953: munca științifică nu a avut un caracter organizat și permanent, nu a existat o planificare justă a temelor, care să reflecte nevoile imediate ale diferitelor catedre sau discipline. Datorită acestei deficiențe s-a întîmplat ca doi sau trei tovarăși să lucreze la aceeași temă, fără ca unul să știe despre celălalt. Pentru majoritatea lucrărilor tovarășii au lucrat în mod individual, fără să se sfătuiască și cu alți tovarăși din colectiv. Multe lucrări nu au fost discutate în cadrul colectivelor de catedră, ceea ce a dus la o slăbire calitativă a lucrării. Șefii de catedră și conducerea Institutului nu s-au îngrijit în mod permanent de preocupările științifice ale membrilor diferitelor catedre, iar din partea organizațiilor de masă din Institut nu a existat destul interes față de munca științifică.

Conferința a avut o importanță deosebită pentru participanți. Ea a clarificat în foarte mare măsură tematica lucrărilor ce trebuie alese de profesori, înlăturînd scepticismul unora care credeau că în Institut nu se poate duce o muncă științifică. Îndoiala a dispărut atunci cînd conferința a scos în evidență fructuoasa activitate științifică desfășurată de numeroși tovarăși. Pe de altă parte, conferința a scos în evidență absoluta necesitate a unui plan organizat al activității științifice. Acest plan a fost acum realizat, ținîndu-se seama de experiența anului 1953. Un ajutor deosebit în orientarea profesorilor spre o tematică strîns legată de necesitățile Institutului și statului nostru, au primit participanții la această conferință din partea specialiștilor sovietici.

Conferința științifică a colectivelor de catedră de la Institutul «Maxim Gorki» este primul pas spre o rodnică activitate științifică. Ea a scos la iveală munca pe teren științific a unora din membrii colectivelor de catedră și a întărit încrederea corpului didactic în forțele sale. Profesorii noștri sînt convinși că la sfîrșitul anului acesta, cu ocazia sesiunii științifice ce va avea loc, vor da un raport bogat asupra activității lor științifice. Ei răspund în felul acesta la apelul pe care îl adresează Partidul către toți profesorii din țara noastră, de a deveni adevărați oameni de știință.

I. Oiță

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

O nouă ediţie a Ţiganiadei

Timp de aproape o sută cincizeci de ani, «Ţiganiada» lui I. Budai-Deleanu a fost sau cu totul necunoscută sau prezentată în ediţii pline de erori. Scrisă între 1800 şi 1812, opera aceasta avea să fie tipărită abia la 1875, 1877, în revista «Buciumul Romîn», la şapte ani, aşadar, după apariţia cunoscutei poezii a lui Eminescu, «Epigonii», în care, tocmai din cauza aceasta, nu este pomenit numele lui Budai-Deleanu. Revista de la Iaşi nu era urmărită de un număr prea mare de cititori şi deci tipărirea, în paginile ei, a operei lui I. Budai-Deleanu n-a însemnat şi consacrarea acesteia, chiar dacă unii istorici literari au văzut în «Ţiganiada», de la început, o lucrare deosebit de valoroasă. Ediţiile care au urmat au fost din ce în ce mai trunchiate şi mai puţin reprezentative. Dacă nu uităm, apoi, că majoritatea din cei chemaţi să popularizeze operele literare nu aveau competenţa necesară, vom înţelege şi mai uşor de ce publicul mare ştie, pînă în momentul de faţă, aşa de puţine lucruri despre autorul singurei epopei reuşite din literatura noastră.

Într-o «Notă asupra ediţiei» (p. 51—59), J. Byck semnalează o serie de greşeli strecurate în a doua ediţie a lui Cardaş (1928). La acestea se pot adăuga şi altele, asupra cărora ne vom opri puţin mai jos. Înainte de aceasta aş vrea să atrag atenţia asupra unui ucru Comparaţia textului din ediţia Byck cu acela din ediţia a doua a lui Cardaş mi se pare nepotrivită, din moment ce editorul mărturiseşte că de data aceasta a modernizat limba casă înlesnească înţelegerea operei. Fără îndoială că nu trebuia să procedeze aşa. Nimeni nu are dreptul să colaboreze cu un scriitor, mort de multă vreme, pe care nu-l poţi măcar întreba dacă e de acord sau nu cu schimbările pe care le propui. În locul lui Byck, aş fi făcut comparaţia cu textul din prima ediţie Cardaş (1925), care este mai aproape de manuscrisul poetului, dar, în acelaşi timp, nu este scutit de numeroase neajunsuri. Greşelile semnalate de J. Byck, pentru ediţia a doua, pleacă, de fapt, din lectura greşită a manuscriselor şi, deci, ele sînt valabile şi pentru ediţia întîi; ele sînt, cu alte cuvinte, scăpări din vedere, greşeli de transcriere, lecturi greşite etc. Ceea ce aduce nou ediţia din 1928 rezultă dintr-o acţiune conştientă de modernizare, nemaifiind vorba aici de greşeli, de scăpări din vedere.

Sînt de acord cu J. Byck în ceea ce priveşte ediţiile din trecut ale operei lui Budai-Deleanu, cînd «grave neglijenţe de reproducere» au dus «pînă la transformarea originalului». Înainte de a mă opri însă la ediţiile care au circulat mai mult între cele două războaie mondiale şi care, deci, au făcut ca publicul cititor să-l *vadă* într-un anumit

I. Budai-Deleanu, Ţiganiada, ediţie îngrijită de J. Byck, ESPLA, 1953.

fel pe Budai-Deleanu, aş vrea să mă opresc la ediţia apărută în 1950 (Biblioteca pentru toţi), singura de care s-au putut servi în ultimii ani profesorii din învăţămîntul mediu, studenţii şi elevii. Regretatul profesor D. Popovici, de la Facultatea de filologie a Universităţii «V. Babeş» din Cluj, a arătat o parte din neajunsurile acestei ediţii. Cititorul poate să le urmărească în numărul din martie 1951 al «Almanahului literar». Eu aş vrea să atrag atenţia doar asupra explicării insuficiente a unor cuvinte şi a supărătoarelor greşeli de tipar care pot duce, uneori, la neînţelegerea textului. Aşa, spre exemplu, adjectivul *aios* este considerat substantiv şi tradus prin *cîrnaţ* (în loc de *usturoiat*):

Gardurile acolo-s împletite
Tot cu fripţi cîrnăciori, lungi *aioşi*,
Cu plăcinte calde streşinite;
Iar în loc dă pari tot cîrtaboşi;

p. 161.

Din felul cum e pusă punctuaţia se vede că *lungi* a fost considerat determinativ al lui *aioşi*, nu al lui *cîrnăciori*, cum ar trebui. În ediţia recentă, textul a fost restabilit în felul următor:

Gardurile acolo-s împletite
Tot cu fripţi cîrnăciori lungi, *aioşi*,

de unde se vede că avem un substantiv, *cîrnăciori*, însoţit de trei determinative. În ceea ce priveşte originea lui *aios*, ea trebuie căutată în cuvîntul *ai*, sinonim al lui *usturoi*, întrebuinţat pînă în momentul de faţă în graiurile populare din Transilvania.

Sînt greşit explicate, în ediţia Manole, şi cuvintele *mundură* (prin *haină*, în loc de *echipament!*), *nerii* (prin *negre*, în loc de *albastru închis*), *pălmită* (prin *pălmuială*, în loc de *palmă!*), *staul* (prin *stand*, în loc de *ocol* pentru oi sau *nimăt*), *ceteră* (prin *instrument muzical* în loc de *vioară*), *înveşti* (prin *înălţa* în loc de *îmbrăca*) etc. Unele greşeli de tipar duc pînă la nerecunoaşterea sensului cuvintelor respective: *alsăcure* (în loc de *alsăuire*, care derivă din *al său* şi însemnează *proprietate!*) *bobăstaie* (în loc de *bobătaie*, «*flacără*» mare, «*vilvătaie*»), *înlobovi* (în loc de *înlibovi* a se îndrăgosti), *jecmiere* (în loc de *jecuire!*) etc. Este interesant de menţionat că *alsăuire*, pe care îl întrebuinţează Budai Deleanu după înaintaşii săi latinişti, are şi un sinonim, *însuşime*, a cărui răspîndire este, de asemenea, redusă.

«Ţiganiada» prezintă o valoare deosebită nu numai din punctul de vedere al creaţiei literare în general, ci şi din acela, special, al limbii. Valoarea lingvistică a acestei opere este cu totul deosebită. Autorul ei este fără nici o îndoială cel mai bun cunoscător al limbii noastre, la începutul secolului trecut. Dacă «Ţiganiada» ar fi fost tipărită în timpul vieţii autorului, ea ar fi avut o influenţă hotărîtoare asupra închegării limbii noastre literare moderne. Budai Deleanu este unul dintre cei mai valoroşi predecesori ai lui Eminescu, în ceea ce priveşte prelucrarea limbii.

În opera lui se continuă unele trăsături ale limbii scrise din secolele anterioare, fapt care se poate dovedi prin întrebuinţarea a numeroase *arhaisme* ca: *asin* (IV 18, 19), *bucin* (IX 6), *certa cu moarte* (V 27), *ci* (IX 17), *chiar*, cu înţelesul de *clar* (IV 76, IX 132, X 24, 100, 126), *custa*, pentru *a trăi* (XI 108), *custare* (VIII 118), *fuşt*, pentru *toiag* (XII 25), *libovie* (VII 8), *lucoare* (III 8), *înveşti* (XII 97), *neştine* (VIII 22), *nescare* (XI 62), *oblici* (IV 4, 62), *pestealâ* (III 119), *rost* (III 113, V 9), *stolnic* (VI 63), *vilfă* (X 34), *voroavă* (X 32). Tot ca arhaisme trebuie considerate numeroasele forme verbale fără prefix (*mulţi* X 59, *plini* X 106, *sămna*, pentru însemna VII 25, *tîlni* IX 36, *tîmpinà* IX 47, *tîmplà* IX 65, *vince* VI 11, 56, XI 24, *vinuì* IX 9), chiar dacă pe unele le întîlnim şi în graiurile populare de astăzi. Forme de plural ca *adînce* (VIII 67), *balte* (IX 65), *inime* (III 30), *întrege* (IX 23), *lumine* (VII 5), *lacreme* (II 87), *limbe* (VII 20), *nunte* (IX 29), *stînce* (VIII 67), ne duc şi ele tot spre limba în care au fost scrise textele vechi, întocmai ca formele verbale *zişi* (IX 48), *fece* (VIII 49, 75), *fum* (VI 17), ca vocativul *oame* (VII 4, 7, XI 14) ori ca derivatele *certătură* (IX 77), *îndemnătură* (VIII 2), *izvoditură*, *plecătură* (VIII 4), *zberătură* (VII 99) sau *stăpînie* (X 33, 54, 57, 107, 108). Tot aici va trebui să pomenim

pe *hain* (IX 78), cu înțelesul de *trădător*, ori expresii ca *a umbră*, în care *a* este urmașul direct al latinescului *ad.*[1] Va trebui, iarăși, să atragem atenția asupra existenței acestei prepoziții, pînă în momentul de față, în graiurile din Transilvania, fie în expresia citată de la Budai-Deleanu, fie în altele asemănătoare *(a lemne, a pești, a vîna* etc.). În sfîrșit, va trebui să pomenim aici, ca o ultimă trăsătură arhaică în scrisul lui Budai-Deleanu, numeroasele construcții cu infinitivul lung:

Ieși din casă fără de *a știre* (III 54)
Ci numai a *trîndăvire-i* place (III 58)
Care știe mai bine a *gîcire* (VI 48)
Socotind că doară vor *sosire* (VIII 35)
Ci cînd a *jeluire* să apucă
Ușile-i arată să să ducă (IX 86)
A vorbi și *sfătuire* poate (X 25)
Ca să să poată *scriere* toate (X 31)
A tocmire o dreaptă stăpînire (X 36)
Atunci numa și eu m-aș *plecare*
La monarhia cea lăudată; (X 83)
A fire om atuncia mi-e rușine! (X 13)
Adevărat că a *rîdere*-mi vine (XI 102)
Dar eu vă zic că a *scobire* o covată
Este o meșterie mult mai rară (XI 106)
Unul pe altul a *mustrare* începe (XII 9).

Deosebit de importante sînt, în scrisul lui Budai-Deleanu, o serie de trăsături caracteristice graiurilor din Transilvania. Să ne oprim, mai întîi, la una de natură fonetică pe care o întîlnim și la cîțiva scriitori contemporani. Este vorba de înlocuirea lui *ă* prin *e* și a lui *î* prin *i* dar, încă o dată, nu pe cale cultă, ca la Eminescu spre exemplu, ci prin influența graiurilor populare respective în care există ca o particularitate a acestora. *Alăturind* (notă la I 9), *amegi* (VI 28), *arete* (II 63), *ațița* (VI 36, IX 3), *beut* (II 104, III 24, 25, 26), *beutură* (IX 91), *întii* (e) (II 71, 72, 95, III 2, 6, 108, 113, IV 60, 68, V 3, 11, 25), *întiaș dată* (III 102), *stringe* (III 10, 119, IX 88), *tinăr, tinără* (I 70, II 68, 85, III 17, 32, 52, IV 87, 91), *treznì* (nota la I 50), *țeran* (nota la I 69), *țermure* (IV 103), *țirră* (II 66) etc. Fonetismele acestea, atît de răspîndite în graiurile din sudul Transilvaniei au ușurat apariția lui *vinătoriu* (IX 47), în locul lui *vînător*. Întîlnim, de asemenea, fonetisme ca *mere*, pentru *merge* (III 2), *verin* (III 45), *durmi* (IV 60, V 66), *peară*, pentru substantivul *pară* din limba literară (V 66, X 16), *staur* (VI 1, X 127), *sărin*, pentru *senin* (VI 73, IX 49, 73, 108) și *însărina*, pentru *însenina* (VII 28, IX 119), *povoi* (VI 56), *rînteza*, în locul lui *rîncheza* (VII 47), *spare*, pentru *sparie, sperie* (VII 55), *scupì*, pentru *scuipa* (IX 57, XII 4), *straistă* (IX 89), *cioarăle* (IX 81), *pate*, pentru *păteşte* (IX 83), *botăjune*, pentru *botez* (X 1), *nimărui* (XI 63), *soarte* (XII 47), *muşunoi* (XII 84), *tută*, pentru *toată* (III 120, IV 92, VII 59, XI 69), *totulă, plumîn, fărină* (VIII 73), *scripì, numa*, pentru *numai, scriși*, pe care îl întîlnim, în general, sub forma lui populară, fără *-i*. Numai în cîntul al treilea, strofa 89, acolo unde ni se reproduce în fotocopie și un fragment de manuscris, cuvîntul apare sub forma lui literară, cu *-i*, adică, nu fără această literă, cum este în manuscris, tocmai spre a ne convinge, poate, mai ușor, ce însemnează transcriere exactă și spre a ne atrage atenția, și în felul acesta, asupra rolului pe care îl are tipograful în imprimarea unei cărți.

Să vedem acum și cîteva elemente de vocabular, specifice vorbirii ardelenești:[1]) *brînca, buiecì* (XII 83), *buigul* (IX 57), *blid* (IX 26), *hudă* IX 99), *macar unde* (VIII 15), *mainte* (VIII 46, XI 101), *nare*, cu înțeles de *nas* (XII 25), *omoiu* (III 47), *păcurari* (X 126, 130), *păioară* (X 65), *pruncă* (IX 38, 53), *răpausà* pentru *odihni* (VIII 109), *ticăit*, pentru *neputincios* (IX 60, 88), *săină*, pentru *cenușie, sură* (X 129), *trupină*, pentru *tulpină* (X 102) etc. La acestea se mai pot adăuga *a se lovi* (cu sensul de *a se potrivi)*, a se *dedà* (pentru a se *obișnuì!*), *clisă* (pentru *slănină!), pită, buiguială* (și *buiguire!), a se cînta* (pentru a *plînge!), ciorobor, piscoaie, cricală, năranciuri, aiepta* (pentru *aruncà!),*

[1] Cîteodată B. D. se folosește chiar de prepoziția latinească, *ad*, în exemplul acesta (III 30), cum se va vedea ceva mai încolo.

[1]) Unele se întîlnesc și în graiul moldovenesc.

cărigă (pentru *roată!*), *ciumpav*, *ciopor*, *îmburzi*, *încredința* (pentru *logodi*), *încruntă*, *tău* (pentru *lac*), *suduí*, *zăblău*, *poară*, *droaie*, *zamă*, *lolăi*, *dîrdală* etc.

Budai-Deleanu întrebuințează, în măsură foarte largă, formele verbale nesufixate, trăsătură caracteristică, de asemenea, vorbirii ardelenilor: *amege* ,în locul lui *amăgește* (VI 74), *amete*, în locul lui *amețește* (VIII 27, 114), *amurte*, pentru *amorțește* (V 28), *să împuțină*, pentru *se împuținează* (III 15), *înceată*, pentru *încetează* (VI 40, XII 110), *încoaltă*, pentru *încoltește* (IV 37), *încreață*, pentru *încrețește* (IX 86), *înfrînă*, pentru *înfrînează* (X 90), *înnoaptă*, pentru *înnoptează* (IV 117), *lucre*, pentru *lucreze* (X 19), *să minună*, pentru *se minunează* (X 6, 123), *oaspătă*, pentru *ospătează* (XI 115), *să pastre*, pentru *să păstreze* (IX 6, XII 104), *te ruşini*, pentru *te ruşinezi* (IV 41, XII 16), *visă*, pentru *visează* (V 9, IX, 69). Este interesant de menționat că, împotriva acestei tendințe a graiurilor ardelenești, atît de bine reprezentată în poemul eroicomic al lui Budai-Deleanu, necesități de versificație îl constrîng uneori să recurgă la formele opuse, cu sufix, acolo unde de fapt acesta nu există nici în limba literară, nici în oarecare graiuri populare. Amănuntul este cu atît mai vrednic de semnalat cu cît el ne ajută să ne dăm foarte bine seama de felul cum lucra autorul « Țiganiadei », cum înțelegea el să prelucreze limba poporului în vederea desăvîrșirii versurilor din « Țiganiada ». Că nu totdeauna a reușit să realizeze ceea ce a urmărit este altă problemă. Va trebui să spun, totuși, că dacă formele fără sufix par mai expresive, în sensul că exprimă mai concret ideea respectivă, formele sufixate pe care le voi cita imediat nu contribuie cu nimic la înfrumusețarea operei și la claritatea ideilor exprimate prin ele. Faptul că ele nu au existență în vreun grai oarecare le dă aerul unor intruse, unor forme hibride care par mai degrabă supărătoare decît interesante. Atît *cununează* (XI 120) să se *cîrmeze* (X 37) *cît* și *cruțeze* (VIII 31) *întîrziază* (IV 43) *măcinează* (XII 72) ori *mîngăiască* (IV 1), *mîngăiește* (X 74), *mînguiește* (VIII 115), *prădează* (care în nordul Transilvaniei se aude numai sub forma *prădă*!) (IV 9), *să tăbăreze* (VII 18) *turburează* (X 51) și *vîreaște* (V 22) nu reușesc să producă decît nedumerire în mintea cititorului care se întreabă, cu drept cuvînt, cui pot fi atribuite asemenea forme, cunoscătorului atît de subtil al limbii noastre, sub toate aspectele ei, « creatorului de cuvinte » Budai-Deleanu, ori unor vorbitori nesiguri care n-au reușit încă să-și însușească, așa cum se cuvine, acest « instrument de comunicare și de luptă ».

Să vedem acum și un al treilea aspect al limbii de care s-a servit autorul « Țiganiadei » și anume acela latinist și neologic. Abia aici sîntem în măsură să apreciem, cum se cuvine contribuția lui Budai-Deleanu la formarea limbii literare și să ne exprimăm regretul că opera sa remarcabilă n-a fost tipărită la timp și n-a putut circula. Cunoașterea desăvîrșită a aspectului vechi al limbii noastre și a graiurilor populare, mai ales a celor din Transilvania, l-au ferit pe autor să cadă în exagerările celorlalți latiniști. Cultura literară foarte temeinică, superioară erudiției sale impresionante, l-a ajutat pe autorul « Țiganiadei » să se ridice deasupra epocii în care a trăit, să se detașeze de contemporani și să ne dea singura operă cu adevărat valabilă dintre cele rămase de la latiniști. El este un model strălucit de ceea ce înseamnă legătura intelectualilor cu poporul, cu limba acestuia. Elementele latinești întrebuințate de el și care n-au pătruns în limba noastră sînt cu totul reduse (*adumbră* III 30, *aulmă* V 22, *păusă* III 37), după cum puține sînt derivatele învechite, după același model latinist (*îmbieciune* V 54, VIII 24, *îmbuibăciune* VI 71, *îngînăciune* XI 15, *înșălămînt* IV 30, VI 48). Budai-Deleanu nu întrebuințează sub forma cea mai potrivită nici pe *fortună*, X 102, XI 96, nici pe *fundămînt* XI 50, sau pe *onor* (pentru *onoare*), IV 28, pe care, totuși, îl vom întîlni sub forma aceasta pînă în a doua jumătate a secolului trecut, cînd se pare că s-a fixat cu înțelesul restrîns, de astăzi, privitor la unele comenzi militare. N-au rămas, sub forma pe care le-o dădea autorul « Țiganiadei », nici *sînt* (pentru *sfînt!*) III 22, IV 14, 17, nici *timp* (pentru *timp!*) III 15. A rămas, în schimb

crezămînt (XI 16), pe care îl vom întîlni, mai tîrziu, în « Luceafărul » lui Eminescu, după cum a rămas *amor* (III 13, 15, 33) împreună cu o serie de alte neologisme, de origine greacă sau latină, eventual şi de alte origini cum ar fi următoarele: *autocrat* (XI 27), *autoritate* (X 58, XI 54), *anarhie* (X 60), *climă* (XI 43), *comisie* (XI 67), *deputăţie* (XI 30), *elegant* (X 84), *haos* (I 8), *idră* (X 60), *monarhie* (X 72), *musă* (I 1), *trist* (III 24), *triumf* (XI 11), etc.

Poetul întrebuinţează, de asemenea, următoarele neologisme cărora le dă o formă cu totul corespunzătoare: *antiaristocrat*, *antişambră*, *avangardă*, *autor*, *cabinet*, *chivără*, *coloană*, *delegat*, *derivat*, *dezarma*, *dictator*, *egoist*, *emisfer*, *fanatism*, *gardă*, *imitativ*, *interesant*, *intrigant*, *invalid*, *îmbina* (X11), *lord*, *ministru*, *natură*, *orhestră*, *pair*, *patron*, *pergament* (alături de *pergamină!*), *predestinat*, *preferinţă*, *proiect*, *proprietate* (X 81 nota), *republică*, *sănat*, *sincer*, *sistem*, *sun* (în locul lui *son*, de mai tîrziu, pentru *sunet!*) etc.

El este mai pnţin fericit inspirat în întrebuinţarea lui *despoţie*, pentru *despotism* (X 101, 112, XI 53), a lui *experienţie*, a lui *mahină*, pentru *maşină* (VIII 2 notă), a lui *noablă*, pentru *nobilă* (X 123), a lui *răviue* pentru *revistă* (I 65 notă), ori a lui *sfiară* în locul actualului *sferă* (VI 68).

Într-o prezentare a limbii în care a fost scrisă « Ţiganiada » nu pot fi lăsate la o parte elementele proprii lui Budai-Deleanu, « creaţiile » lui în acest domeniu. Poetul, folosind procedee cunoscute în limba noastră, recurge la cuvinte ca *apregime* (XII 22), *bătrînime* (IX 28), *ciurărime* (XII 29), *golăţime* (XII 48, 52), *ciocotniţire* (X 125), *iniuţi* (X 79), *întieţie* (X 50, 51, XI 8), *îngheirà* (IV 37), *iscusi*, cu înţelesul de a *scorni*, *a inventà* (XII 78), *partnic* (XI 22), *ţipiş* (IX 33, 38, XI 49), *visitor* (X 85), *vînzariu* (IX 78), *vorbeaţă* (XI 73) etc.

Trebuie să spun că în limba noastră nu prea există scriitori care să fi « creat » cuvinte, iar cei care au vorbit de această posibilitate au dat dovadă de necunoaştere a realităţilor populare. Nici unul dintre marii noştri clasici, de la Eminescu şi Caragiale pînă la Sadoveanu, şi cu atît mai mult ceilalţi scriitori, n-au creat forme sau cuvinte ci numai au îmbogăţit posibilităţile de exprimare pe baza materialului existent în limba întregului popor. În ceea ce priveşte unele substantive de felul lui *făgadă* (IX 10), *smîntă* (XI 40), *trufă* (XII 22), nu trebuie să uităm că ele sînt pe linia preocupărilor lui Dosoftei (în « Psaltirea în versuri »!), cît şi a unor contemporani ca Tudor Arghezi sau ca Elena Farago.

Problemele pe care le ridică reeditarea unei opere, de felul « Ţiganiadei » sînt nu numai numeroase, ci şi deosebit de importante. Din *Nota* lui J. Byck se poate vedea foarte clar ce însemnează grijă în reproducerea textului. Dar editorul n-a epuizat lista greşelilor existente la Cardaş. Se pot arăta şi altele. Să ne oprim numai la cîteva, mărunte în aparenţă, dar foarte importante pentru fidelitatea editării unei opere literare. În calitatea sa de moldovean, Cardaş nu poate sezisa toate particularităţile caracteristice ale graiurilor ardeleneşti. Altfel spus, lui i se par atît de normale trăsăturile de bază ale graiului moldovenesc încît nu-l opreşte nimic de a le considera generale şi, deci, caracteristice şi pentru graiurile din Transilvania. El scrie *Satana*, în loc de *Sătana* (I 4, 14, 21 etc.), *iaca*, în loc de *iacă* (împotriva necesităţilor de rimă chiar, I 38, I 104, II 6, IV 19, 25, 50, 62, 69, 84, 95, 102, 104, V 15, 19, 35, 41, 44, 55, 73, 74, VI 70), *zaifeturi*, în loc de *zăifeturi* (I 41), *saracă*, în loc de *săracă* (II 16, XI 4), *Balaban*, în loc de *Bălăban* (II 2, XII 72), *paharà*, pentru *păhară* (III 20), (în) *zadar*, pentru (în) *zădar* (III 79, VII 81, 82, 83, 103, X 111, XII 96), *îmbraca*, pentru *îmbrăca* (IV 15), *nimica*, pentru *nimică* (V 28), *haraci*, în locul lui *hăraci* (V 34), *arata*, în loc de *arăta* (V 50), *balaur* în loc de *bălaur* (V 75), *macar*, în loc de *măcar* (VI 13, IX 89), *falangă*, pentru *fălangă* (VII 13), *zahar*, pentru *zăhar* (IX 51), *parale*, pentru *părale* (XI 119), *lasà*, în loc de *lăsă* (XII 55, 112) etc. Dacă în Moldova tendinţa de transformare a lui *ă* neaccentuat este foarte puternică, în Transilvania, în schimb, acţionează cu intensitate o altă lege fonetică şi anume aceea după care orice *a* neaccentuat şi neinţial se transformă, automat,

în *ă*. Cardaş, necunoscînd acest fapt şi aplicînd în mod sistematic principiul de «moldovenizare» a limbii ajunge să înlocuiască, în două locuri, substantivul *tîlhărie* (plural *tîlhării!*), prin *tîlhar* (plural *tîlharii!*) îngreuind, în felul acesta, înţelegerea textului. Să ne oprim asupra citatelor în cauză:

Prin asta rînd nou el introdusă:
Pe *tîlhării* şi mari de fapte rele,
Prin aşezate pravile, pusă
Deosebite pedepse şi grele
Din care cea mai obicinuită
Era ţapa cu moarte cumplită (III 93)
Aşa fu ş-a lui Vlad soarte amară
Pismaşii zic că-i tiran şi multe
Asupra lui scornit-au de ocară,
Şi vor ca ţara să nu-l asculte;
Zicu-i şi Ţăpeluş, că nu iartă
Tîlhării, ci cu ţapa le ceartă (III 97).

Am reprodus citatele sub forma lor corectă, după ediţia Byck. Înlocuind pe *tîlhărie* cu *tîlhar*, cum a făcut Cardaş, nu îngreuiem numai înţelegerea sensului ci denaturăm textul. Cea mai uşoară analiză ne arată, de altfel, că pe *tîlhari* nu *le* ceartă Ţăpeluş, ci *îi* ceartă. Existenţa pronumelui *le*, în acelaşi vers, trebuia să atragă atenţia lui Cardaş că nu-i vorba de *tîlhar*, ci de *tîlhărie*. În Nota lui Byck nu găsim nici o indicaţie asupra acestei abateri, după cum nu găsim la el vreo informaţie asupra altui punct de vedere greşit din prima ediţie Cardaş. Este vorba de înlocuirea formei de perfect simplu, întrebuinţată foarte des de Budai-Deleanu în povestire, cu forma de imperfect, eventual cu prezentul, şi aceasta iarăşi în mod sistematic: *îmblà*, în locul lui *îmblă* (III 32), *sunà*, pentru *sună* (III 40), *întecà*, pentru *întecă* (III 46), *curmà*, pentru *cùrmă* (III 56), *da*, pentru *dă* (III 81), *cutezà*, pentru *cutează* (III 86, IV 85), *turba*, pentru *turbă* (IV 45), *luà*, pentru *luă* (IV 104), *lunecà*, pentru *lunecă* (IV 113), *cercà*, pentru *cercă* (V 80), *cîntà*, pentru *cîntă* (VI 3), *strigà*, pentru *strigă* (VI 9, VIII 41, 59, XI 121, XII 18), *sculà* pentru *sculă* (VI 29), *lăudà* (VI 51), *ascultà*, în locul lui *ascultă* (VI 76), *înfoca*, pentru *înfocă* (VI 87), apoi *mîncà* (VII 46), *călcà* (VII 97), *aflà* (VIII 39, X 8), *mîna* (XI argument!), *arătà* (XII 14), *scăpà* (XII 23), *lasà* (XII 55, 112), *fumà* (XII 71), *tocà* (XII 88), *tîmplà* (XII 101) etc. etc. Alteori imperfectul ţine locul, aşa cum am spus, prezentului, nu perfectului simplu: *căutà*, pentru *caută* (VI 7, VII 85), *stà*, pentru *stă* (VII 23, 106, IX 36) etc.

În sfârşit o altă tendinţă generală în felul de a lucra al lui Cardaş este modernizarea unor expresii sau cuvinte din manuscrisul lui Budai-Deleanu. Şi nu este vorba, cum am spus, de ediţia din 1928, «corectată» intenţionat, ci de cea din 1925. Fără îndoială că şi amănuntul acesta se explică, în ultima analiză, prin necunoaşterea realităţilor lingvistice din Transilvania şi, în acelaşi timp, prin lectura greşită a manuscriselor poetului. Trebuie să spun că nici această tendinţă a lui Cardaş nu a fost semnalată în nota pomenită a lui J. Byck. Iată acum, o parte din exemplele care ilustrează acest amănunt: *săbii*, pentru *sabii* (I 93, VII 74, 90, 93), *nici*, pentru *nice* (I 95, II 31, III 119), *deci*, pentru *dăci* (II 8, V 8), *de*, pentru *dă* (II 7, 9, 19, 41, 61, 89, V 85, XII 20, 21) *crăpe*, pentru *crepe* (II 9), *totdeuna*, pentru *totdăuna* (II 33), *deci*, pentru *dăci* (II 36, 38), *ostenì* pentru *ostănì* (II 49), *nimica*, pentru *nimică* (II 56), *decît*, pentru *dăcît* (II 88), *iar*, pentru *iară*, împotriva faptului că, uneori, cuvîntul se găseşte în rimă cu *afară* (III 55), *scopuri*, pentru *scoposuri* (III 63), *deh*, pentru *dăh* (V 85), *din*, pentru *dîn* (IX 68), *deplin*, pentru *dăplin* (IX 92), *atîta*, pentru *atita* (X 24), *drept*, pentru *direpт* (X 29), *pe*, pentru *pre* (X 115) etc.

Alteori Cardaş arhaizează fără motiv alegînd dintre două variante, *mearsă* şi *mersă* pe cea dintîi, fără ca această atitudine să fie totdeauna îndreptăţită. În schimb Byck preferă forma cealaltă *(mersă!)* deşi manuscrisul ne indică, uneori (II 4) lectura *mearsă*.

Lipsa de grijă a lui Cardaş a făcut să se mai strecoare în textul «Ţiganiadei» şi alte greşeli care aveau să îngreuieze lectura operei. Să ne oprim numai la cîteva:

În strofa a 2-a, din cîntul I, el citeşte versul al patrulea:

Arme **aprinseră** *cu vitejie . . .*

în loc de

Arme **prinseră** *cu vitejie . . .*

din cauză că a confundat pe *p*, din alfabetul cirilic, cu *a*.

În strofa 51, din același cînt, infinitivul lung *a grăire* este perceput ca substantiv precedat de articolul nehotărît *o:*

Goleman era să mai înceapă
O grăire . . .

Un exemplu asemănător găsim în cîntul al II-lea, strofa 23, cu deosebirea că acolo avem un infinitiv scurt, care nu se mai schimbă în substantiv, ci continuă să rămînă tot verb, dar la alt mod și la alt timp:

O fugi gol golișor la munte

în loc de

A fugi gol golișor la munte.

Cuvîntul *răviue*, care corespunde lui *revistă*, într-o expresie ca « trece oștile în revistă » a fost perceput, în nota de la strofa 65 (I) ca un *răvize* neexistent în limba noastră. *Chimvale* (I 87) a fost confundat cu *cimbale*, *scafă* (I 89) cu *scară*, lui *Ciurilă* (II 3, 4) i se spune *Gurilă*, lui *Ciuciu* (XI 117) *Cucu*, lui *Băluț* (XII 35) *Buluț*, lui *Căcîcea* (XII 61) *Căciga*, iar lui *Buta* (XII 86) *Butea*.

Primul vers din strofa 50 (II) a fost citit de Cardaș:

Cum vă place *dura* mea părere

cînd, în realitate, el trebuie citit:

Cum vă place *dar a* mea părere

La fel stau lucrurile cu primul vers al strofei a 7-a (III):

Tot ce simte să mișcă, *viază*

unde ultimul verb, *viază*, a fost perceput ca substantiv *(viață!)*.

O greșeală asemănătoare avem în cîntul al IV-lea, strofa 39:

În zădar Hamza oști împrăștiate
Va să adune, război să *întrejască*

unde verbul subliniat, simplă variantă fonetică a lui *întregi*, a fost confundat cu un derivat, inexistent, al lui *trezi*. De fapt, J. Byck ar fi putut foarte bine să-l transcrie *întregiască* și ar fi înlăturat, în felul acesta, orice posibilitate de confuzie.

În același cînt, substantivul articulat *pădurea* a fost înlocuit cu necunoscutul *păducea* după cum, în cîntul al VII-lea, strofa 61, *lui* apare în locul lui *nu-i*. Altădată (X 46,116) el se substituie lui *cui*. Tot în cîntul al X-lea (strofa 11) *îmbuna* a fost introdus în locul lui *îmbina*, *să* în locul lui *vă* (strofa 37), *însuțită* în locul lui *înțiuțită* (strofa 79) etc.

Că vechiul editor al « Țiganiadei » n-a meditat prea mult asupra textului se vede și din exemplele următoare:

Să nu înfomeze gura *mîncare* (XI 95)

Ian *mișcă-ți* și tu ha limbă, o Boabe (XII 6)

Spaima cu Frica merg *ca lăuze* (XII 11)

În locul cuvintelor subliniate găsim în manuscris, și în ediția J. Byck, *mîncace*, *mușcă-ți* și, respectiv, *călăuze*.

Am stăruit mai mult asupra numeroaselor greșeli din edițiile anterioare tocmai pentru a scoate în evidență cît de necesară era apariția unei noi ediții, pentru a arăta cititorului în ce măsură se impunea retipărirea acestei opere. Avem, în sfîrșit, o ediție a « Țiganiadei » pe care putem conta, în care intențiile autorului nu mai sînt falsificate. Avem textul pe care, cu mici retușări, l-ar fi publicat autorul însuși. Istoricul literar și lingvistul vor putea găsi, din nou, pretextul să întîrzie și să refere asupra uneia dintre cele mai caracteristice opere din literatura noastră. În « Țiganiada » ni se prezintă, pentru prima dată, prelucrate artistic, graiurile ardelenești de sud. Budai-Deleanu a fost, poate, primul scriitor romîn conștient de posibilitățile sale de a crea o operă poetică dar, în același timp, conștient și de sărăcia limbii noastre neprelucrate încă. Nu « fără să vrea », cum a afirmat Petru V. Haneș [1], a întrebuințat Budai-Deleanu limba poporului, ci conștient, fiindcă aceasta singură poate sta la baza limbii noastre literare. Deficiențele de care vorbește Haneș, la aceeași pagină, nu puteau fi înlăturate de prima generație, oricîți artiști ai cuvîntului ar fi avut aceasta. Limba romînă nu mai fusese întrebuințată, pînă atunci pentru poezie, ea trebuia prelucrată pe încetul și, așa cum a arătat Ibrăileanu, pentru scriitorii noștri din prima jumătate a secolului trecut, problema limbii a fost cea mai grea. Mulți n-au rămas în literatură numai pentru motivul că limba noastră scrisă

---

[1] Vezi Dezvoltarea limbii romîne literare în prima jumătate a sec. al XIX-lea, p. 99.

nu depăşise necesităţile istoricilor ori filologilor latinişti, nu se ridicase pînă la poezie.

Budai-Deleanu are meritul deosebit că a ştiut, tocmai în acest timp, să combine elementele din limba poporului cu ceea ce romînii împrumutaseră de la alţii şi să creeze în toată puterea cuvîntului, să scrie o operă deosebit de valoroasă. El a dat dovadă de un simţ rar pentru limbă şi de cunoştinţe cu totul remarcabile pentru vremea lui.

Întrebuinţarea, pe o scară largă, şi cu toată priceperea, a limbii populare sub aspectul ei ardelenesc, sub aspectul unui grai care nu mai fusese întrebuinţat în literatură, face ca «Ţiganiada» să aibă nu numai o valoare documentară foarte mare, ci şi o savoare deosebită.

Nu se poate spune că actuala ediţie a «Ţiganiadei» este perfectă. Putem afirma, însă, fără nici o strîngere de inimă, că ea constituie un mare pas înainte în direcţia cunoaşterii activităţii literare a lui I. Budai-Deleanu. Un sondaj, foarte sumar de altfel, pe baza manuscrisului de la Academie, mi-a întărit convingerea că transcrierea textului este corectă. Unele scăpări nu constituie semne de întrebare din cauză că nu sînt de natură să provoace schimbări în înţelegerea operei; ele sînt simple greşeli de amănunt. Am văzut cum, tocmai acolo unde manuscrisul ne indică o lectură *numa*, găsim în text forma literară *numai*. În cîntul al III-lea, strofa 94, avem, în manuscris, următorul vers:

Pe cari în arme ***atîta*** *deprinsă*

pe care editorul îl transcrie:

Pe cari în arme ***atîta-i*** *deprinsă.*

În strofa 55, din cîntul IX, versul 5, apare un *îşi* în locul lui *îi:*

Apoi cum *îi* dedusă peste cap.

Mulţime, din strofa 60, versul 1, din acelaşi cînt, apare sub forma articulată deşi în ediţia Cardaş (1925) fusese transcris corect. La fel stau lucrurile cu versul 5 din aceeaşi strofă, unde, de asemenea, trebuie preferată lectura lui Cardaş:

Vrînd cursul să-i plec *într-altă* parte

celeia a lui J. Byck:

Vrînd cursul să-i plec *într-alta* parte.

În schimb ultimul vers al strofei a fost transcris greşit atît de Cardaş cît şi de J. Byck:

Şi să scap *de* ticăita moarte.

În manuscris avem *dă*, variantă deosebit de preţioasă la Budai-Deleanu întrucît mulţi au interpretat-o greşit. Plecînd de la o afirmaţie a autorului, în legătură cu întrebuinţarea variantelor *dă*, *pă*, ca şi a demonstrativelor *ahăla*, *ahasta* etc., unii istorici literari au considerat că singura justificare a acestora constă în faptul că în opera de care ne ocupăm este vorba de ţigani. Ei au neglijat alte afirmaţii ale autorului, din care se vede că prin Ţigani trebuie să se înţeleagă şi alţii (cf. «Epistolie închinătoare», apoi VII 14 etc.). Adevărul este că aceste variante sînt proprii graiului din părţile Hunedoarei, cum se poate constata cu ajutorul oricărei lucrări de dialectologie, în frunte cu «Atlasul lingvistic romîn».

Faptul că în ediţia de care ne ocupăm nu este şi un studiu referitor la problemele de limbă, la lămurirea unor pasaje nu tocmai clare, duce la confuzii şi la nedumeriri. Să ne oprim, şi aici, la cîteva exemple:

În ultimul vers din strofa a 2-a, din cîntul I, întîlnim cuvîntul *murgeştile* despre care D. Popovici (loc. cit., p. 96) spune că a fost pus, din greşeală, în locul lui *turceştile.*

Dar să vedem, mai întîi, strofa în cauză:

Cum Ţiganii vrură să-şi aleagă
Un vodă în ţară ş-o stăpînire;
Cum, uitîndu-şi de viaţa dragă,
Arme prinseră cu vitejie,
Ba în urmă îndrăzniră ş-a să bate
Cu *murgeştile* păgîne gloate (p. 72)

După cum se vede uşor *murgeştile* gloate sînt *păgîne* şi se bat cu *Ţiganii*. Popular, însă, cuvîntul *murg* se întrebuinţează tocmai la adresa Ţiganilor. Dar aceştia nu se băteau între ei, se pregăteau de război cu turcii, cu gloatele *păgîne*. Ţiganii nu sînt *păgîni*. Dacă citim cu atenţie textul «Ţiganiadei» vedem că ori de cîte ori apare cuvîntul *murg* el se referă la Ţigani şi nu la turci şi, dimpotrivă, *păgîn* îi vizează numai pe aceştia din urmă. Iată cîteva exemple:

Cum s-auzi aceasta în ţigănie,
La bătrînul Drăghici iacă vine

Şi să adună *murga* boierie
Cu feţele cele mai bătrîne (II 6)
Într-acea căutînd gloata *murgie*
Sta cu gura de o palmă căscată (II 58)
Acest lucru pre gloata *murgie*
Împlusă de jale şi de frică (II 85)
Prin Ţigani vru el să dobîndească
Doao scoposuri: unul să vază
Pe gloata *murgă* faraonească
Cum este la războiu de vitează (III 62)
De-acolo îndemnîndu-să mai toată
Murga ţigănime, inimă prinsă
Şi-acum avea chief să să şi bată (V 52)
Măcar că acum vitele înspăimate,
Fuga luînd, dosul întorsese,
Totuş *murgele* viteze gloate
Cruciş împărţea lovituri dese; (VIII 56)

Se vede, aşadar, limpede, că presupunerea lui D. Popovici este justă, împotriva realităţii din manuscris. Nu rămîne nici o îndoială că autorul a greşit şi în loc să pună *turceştile* a scris *murgeştile*. Editorul avea datoria să atragă atenţia asupra acestei nepotriviri care, din întîmplare, nu-i singură.

O nedumerire asemănătoare ne provoacă şi ultimul vers din strofa 26, cîntul IV:

Tinerii tăi încă-s de împreună
Gata a merge departe de acasă;
Nice acum de patrie le pasă! (p. 168)

Înainte de-a vedea manuscrisul înclinam să cred că e vorba de o transcriere greşită. Această presupunere a mea, însă nu era îndreptăţită. Lectura este în perfectă concordanţă cu manuscrisul. Pentru cine cunoaşte graiurile din Transilvania nu încape nici o îndoială că versul trebuie « corectat » în felul următor:

Nice cum de patrie le pasă

ceea ce s-ar traduce prin *în nici un chip, orice s-ar întîmpla*. Ne găsim aşadar, în faţa unei construcţii modale şi nu a uneia de timp.

Să ne oprim, în sfîrşit, la un ultim exemplu care poate comporta asemenea discuţii. În strofa 40, din cîntul IX, într-un context în care se vede clar că e vorba de *hăitaş*, autorul are varianta, menţinută, de J. Byck în ediţia sa, *hăisaş*, pe care nu o înregistrează dicţionarele şi nici nu-mi amintesc să o fi întîlnit în altă parte:

Voinicul marghiol tot mersă domol
Păn' dede în vale de salbă moale,
Păn' dede de gol, unde era sobol.
Trebile sale păzînd cu cale
Fără de *hăisaş*, fără căpăuaş
Prinsă-un sobolaş, blînd şi drăgălaş.

Cuvîntul apare, cum se vede, alături de *căpăuaş*, în plină atmosferă de « vînătoare » şi, deci, este clar că e vorba de *hăitaş*. Editorul nu încearcă nici un fel de explicaţie asupra lui şi nu-l înregistrează în glosar.

Nu este intenţia mea să fac un inventar al nepotrivirilor dintre punctul de vedere al editorului şi al cititorului dar nu pot încheia aceste rînduri înainte de a atrage atenţia şi asupra altor lucruri. Dată fiind importanţa operei literare a lui Budai-Deleanu pentru dezvoltarea literaturii romîne, cît şi pentru formarea limbii noastre literare, n-ar fi fost lipsit de interes ca editorul să fi reprodus mai multe pagini în fotocopie, nu numai trei şi să fi pus mai multă grijă în redactarea glosarului. Într-o vreme în care institutele de lingvistică din ţară pregătesc tot felul de dicţionare s-ar fi cuvenit ca *glosarul* ediţiei « Ţiganiadei » să fie şi complet şi bine alcătuit. Este regretabil că amîndouă aceste condiţii n-au fost realizate decît parţial. Îmi permit să atrag atenţia, asupra lor, pentru o eventuală nouă ediţie. Dau, mai întîi, o listă, necompletă, de cuvinte, care, după părerea mea, ar fi trebuit să figureze în glosar: *alsăuire* (X 81 nota), *bebee* (XII 61), *brîncă* (III 81), *bura* (VI 99), *a se cîntà* (V 85), *cooartă* (VII 62), *cricală* (IX 26), *a se dedà* (XI 40), *descuvîntà* (XI 18), *detunà* (III 50), *hăisaş* (IX 40), *hudă* (IX 99), *inimà* (VI 92), *iscusì* (XII 78), *iniuţi* (X 79), *întieţie* (X 50, 51), *june* (III 19, 50, IV 65), *lega* pace (IX 9), *murg, murgesc* (v. mai sus!), *partnic* (XI 22), *păcurar* (X 126, 130), *păioară* (X 65), *pineră* (IX 46, 50), *porneală* (VIII 4), *stul* (IV 48, V 44, IX 61) etc.

Argumentul care ar putea fi invocat că unele dintre aceste cuvinte, de altfel foarte puţine, sînt explicate în context nu mi se pare valabil. Ediţia se adresează deopotrivă publicului mare şi specialiştilor. Aceştia din urmă, cînd au nevoie de un cuvînt oarecare, nu se pot duce la context, nu reţin locul oricîtă bunăvoinţă ar avea, şi recurg la glosar. Dacă glosarul nu poate răspunde la toate întrebările însemnează că el nu şi-a ajuns scopul pentru care a fost alcătuit.

Am spus că al doilea neajuns al glosarului este explicarea nesatisfăcătoare a unor cuvinte. Mă opresc numai asupra cîtorva, pe care le înşir fără a intra în amănunte: *angărie, aorea, bucăţele, biguí, înglotire, înhemeit, năsîlnic, păusare, piscoaie, şeştină, trişcă, ţipiş, zăgneată* etc.

În « Notă asupra ediţiei » nu se vorbeşte nimic de ortografia lui Budai-Deleanu. Autorul « Ţiganiadei » se pare că menţinea, peste tot, pe *u* final. J. Byck transpune textul în ortografia din 1932, fără *u* final *(băiat, Bălăban, Băluţ, chip, cît, dăplin, direpţ, dor, dos, durmind, fac, Goleman, iad, întinzînd, înzădar, merg, năcaz, nehotărît, nestîns, norod, omenesc, rînd, saţ, singur, slobod, Tandler, tăgăduesc, tot, viteaz, Vlad, zăhar,* dar *războiu)*. Fără îndoială că editorul a procedat în modul cel mai ştiinţific posibil; nu se puteau menţine formele cu *-u*. Dacă nu uităm, însă, că « Ţiganiada » interesează nu numai sub aspectul istoriei literare, ci şi sub acela al limbii, ar fi fost necesar, cred, să se dea cîteva lămuriri şi asupra acestui amănunt pentru ca lingvistul să aibă, la îndemînă, tot ce-l poate interesa şi-i poate ajuta la interpretarea cea mai justă a faptelor dintr-o operă fără asemănare în literatura noastră. În cîntul al IX-lea, strofa 32, un asemenea *u* a încurcat socotelile lui Cardaş. Fără să-şi dea seama că se găseşte în faţa unui text în care *u* final abundă şi, mai ales, fără să observe preferinţa lui I. Budai-Deleanu pentru formele nearticulate, Cardaş consideră pe acest *u* drept articol şi-l menţine împotriva normei generale, împotriva propriei sale obişnuinţe:

Tinăru vînătoriu, demult fără sporiu
După un drăgălaş vîna sobolaş (p. 306)

J. Byck corectează lectura lui Cardaş, stabilind forma din manuscris *(tinăr!)*, fără să simtă nevoia unei lămuriri, absolut necesare, pe care interpretarea diferită a celor doi editori o ridică în mod categoric.

Nu cred că mai este nevoie de alte exemple pentru a arăta în ce măsură poate interesa o problemă, măruntă în aparenţă, pe cei care studiază limba unui scriitor de la începutul secolului trecut.

N-aş vrea să se înţeleagă că observaţiile pe care le-am făcut asupra ediţiei « Ţiganiadei » au pornit din intenţia de a nesocoti efortul pe care l-a depus J. Byck în alcătuirea ei. Ca unul care am controlat cîteva pagini cu ajutorul manuscriselor trebuie să spun că textul acesta este mult superior ediţiilor anterioare. N-a fost greu de văzut că editorul a corectat numeroase lecturi greşite ale lui Cardaş, a restabilit originalul etc. În calitatea sa de filolog, însă, ar fi fost de dorit să nu se oprească la jumătatea drumului.

Este regretabil că J. Byck nu ne-a dat, în locul *Notei* pomenite un studiu asupra limbii lui Budai-Deleanu, întrucât el era cel mai indicat să facă acest lucru. Tov. Byck ar fi avut avantajul că, pe lîngă familiarizarea cu tetxul « Ţiganiadei », pe care l-a descifrat din manuscris şi l-a transcris pentru ediţia de care ne ocupăm, este unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbii din secolele trecute, a cronicilor şi a textelor religioase care, alături de aspectul vorbit al limbii noastre, a jucat un rol atît de important în închegarea limbii romîneşti literare. Un studiu asupra limbii din « Ţiganiada » era cu atît mai aşteptat cu cît tov. Byck ne-a rămas dator cu o introducere asemănătoare şi cu un glosar, acum unsprezece ani cînd domnia sa a pus la îndemîna publicului o altă lucrare tot atît de importantă ca epopeea lui I. Budai-Deleanu. E vorba de « Cazania » lui Varlaam (Iaşi 1643), care a fost retipărită în 1943, fără nici o notă lămuritoare şi fără glosar. Că introducerea şi glosarul n-au putut apărea *atunci* nu-i vinovat, nici vorbă, tov. Byck. Ştiu că domnia sa a continuat să lucreze în această direcţie şi după 1943 şi, foarte probabil, atît studiul asupra « Cazaniei » cît şi glosarul respectiv vor fi puse cît mai repede, la îndemîna celor care au nevoie de ele.

Prof. G. Istrate

Dicţionar tehnic
Editura tehnică
1943

Anul trecut Editura tehnică a publicat « Dicţionarul tehnic », care cuprinde explicarea cuvintelor din diferitele domenii ale ştiinţelor şi

tehnicei, cuvinte care au devenit tot mai numeroase în limba romînă în urma avîntului nemaicunoscut pînă astăzi pe care l-a luat dezvoltarea forţelor de producţie în ţara noastră.

Dicţionarul tehnic este urmarea unei iniţiative deosebit de importante, care caută să precizeze şi să popularizeze termenii tehnici şi ştiinţifici din limba romînă. Tehnicienii şi oamenii de ştiinţă burghezi nu s-au preocupat nici un moment de terminologia noastră tehnică, de popularizarea şi explicarea pe înţelesul maselor de milioane a cuvintelor tehnice din limba noastră. Rupţi de popor, executanţi servili ai comenzilor burgheziei cosmopolite, o mînă de oameni — « marii specialişti » — formaţi în şcoli străine, impuneau în terminologia noastră tehnică vocabularul lor pestriţ, compus din cuvinte din toate limbile Apusului, din care introduceau de multe ori pentru aceeaşi noţiune termeni diferiţi, după simpla lor preferinţă. Astfel, în limbajul medicilor întîlnim cuvintele *boală* şi *maladie*, *plămîni* şi *pulmoni*, *inimă* şi *cord* etc., iar în industria petroliferă alături de forma *cracare*, conformă specificului limbii noastre, întîlneam forma *kraking* impusă de « specialiştii » în slujba societăţilor anglo-americane.

Pătruns de cosmopolitism, limbajul tehnicienilor noştri n-a constituit niciodată o preocupare pentru forurile de cultură din trecut.

Abia din 1947, la îndemnul Partidului Comunist Romîn Asociaţia ştiinţifică a tehnicienilor din R.P.R. a început să redacteze Lexiconul tehnic romîn, menit să acopere golul lăsat de burghezie şi în acest domeniu. Dicţionarul tehnic editat anul acesta se încadrează pe linia trasată de partid; el se adresează însă unor cercuri mai largi de cititori, pentru care termenii sînt explicaţi într-o formă accesibilă marilor mase.

Faţă de Micul dicţionar tehnic — editat în 1950, care i-a stat la bază — această lucrare constituie un real progres prezentînd un material mai bogat şi mai bine studiat. Obiectivul principal pe care şi l-a propus colectivul de redactare a fost atins în mare măsură, dicţionarul tehnic constituind o lucrare bună, utilă tuturor acelora care au preocupări în acest domeniu.

În cea mai mare parte materialul, destul de bogat — peste zece mii de termeni din toate domeniile ştiinţelor şi tehnicii — este de obicei bine redactat, la un nivel ştiinţific mulţumitor şi într-o formă accesibilă, clară, reuşind să redea exact conţinutul noţiunilor definite. Pentru a ilustra cele spuse relativ la buna redactare a dicţionarului citez felul cum au fost trataţi termenii: *drezină*, *dreptunghi*, *electroscop*, *elipsă*, *hidrologie*, *televiziune* şi altele. Astfel, *drezină* are o definiţie clară şi precisă care cuprinde toate explicaţiile necesare înţelegerii acestui termen: « vehicul cu trei sau patru roţi care serveşte la transportul de persoane şi, uneori, de cantităţi mici de material, pe o cale ferată. Poate fi acţionată cu un motor, cu mîna, sau cu pedale. »

Hidrologia este definită: « ramură a geologiei care se ocupă cu studiul izvoarelor şi al pînzelor de apă subterane, în vederea alimentării cu apă a localităţilor, instalaţiilor industriale etc. » În special, definiţiile din domeniul matematicii sînt bine întocmite, schema cuvintelor fiind de asemenea bine studiată.

O bună metodă de tratare a termenilor este de asemenea şi aceea de a grupa compusele în acelaşi articol. În felul acesta avem în faţă, de o dată, tot ceea ce este în legătură cu termenul respectiv, uşurîndu-se astfel întrebuinţarea dicţionarului. La cuvintele *banc*, *elevator*, *gură*, *legătură*, *macara*, *motor*, *soluţie*, *scară* etc., se explică pe scurt şi toate compusele care denumesc diferite tipuri ale maşinilor sau uneltelor respective. Articolul *elevator* cuprinde definiţiile tuturor sensurilor cuvîntului cît şi compusele *elevator cu bandă*, *elevator cu lanţ*, *elevator cu cupe*, *elevator hidraulic*, *elevator pneumatic*, punîndu-se la îndemîna aceluia care consultă dicţionarul tot ceea ce este în legătură cu termenul respectiv.

Alegerea termenilor care trebuie să figureze în dicţionar este de asemenea o problemă importantă. Terminologia ştiinţifică şi tehnică a limbii romîne este încă în perioada de formare, cînd este nevoie să se intervină

pentru a o face unitară, conformă structurii limbii noastre, accesibilă maselor de milioane care iau astăzi contact cu tehnica cea mai înaintată, principalul mijloc de ridicare a nivelului producției și de ușurare a muncii. În terminologia noastră tehnică și științifică au fost introduse în trecut cuvinte inutile termeni care își aveau deja corespondentul în limba romînă. Cu acești termeni Dicționarul tehnic a procedat just înlăturîndu-i.

Cu toate acestea principalul defect al acestei lucrări este faptul că nu constituie întotdeauna un îndreptar de limbă în domeniul terminologiei noastre tehnice.

O problemă importantă în acest domeniu este aceea a formelor gramaticale pe care le îmbracă cuvintele cu caracter tehnic sau științific. În limbajul multor tehnicieni și oameni de știință pluralele unor termeni ca: *acumulator*, *conductor*, *izolator* etc., sînt *acumulatori*, *conductori*, *uzolatori* etc., ceea ce este neconform structurii limbii noastre în care aceste cuvinte sînt de genul neutru, avînd pluralul *acumulatoare*, *conductoare*, *izolatoare* etc. Indicarea în titlul fiecărui articol a acestor forme gramaticale corecte ar duce la înlăturarea formelor necorecte de felul acelora menționate mai sus, care sînt, din păcate, destul de răspîndite în limbajul tehnicienilor.

Pe lîngă explicațiile care dau sensul termenilor și care sînt, desigur, foarte importante, ar fi fost foarte bine ca la fiecare cuvînt să se fi arătat în titlu și formele lui morfologice, dîndu-se astfel un caracter normativ dicționarului, care ar fi ajutat în felul acesta la fixarea și unificarea terminologiei noastre tehnice. Indicarea formei de plural și a categoriei gramaticale ar fi fost de un real folos tuturor acelora care utilizează această lucrare. În ceea ce privește formele de plural și aici trebuie să se procedeze cu multă atenție. Nu astfel s-a procedat în dicționarul tehnic cînd la cuvîntul *corp* s-a indicat la începutul articolului pluralul *corpuri*, iar la compusele din domeniul chimiei *corp compus* și *corp simplu* s-au indicat pluralele *corpi* compuși și *corpi simpli*. Dacă este adevărat că unele cuvinte schimbă forma pluralului pentru anumite sensuri (exemplu *cot* pl. *coate*, *coți*, *coturi*) și anumite forme nu pot fi întrebuințate decît pentru anumite sensuri, în cazul lui *corp* indicația dată în dicționarul tehnic privitoare la cele două forme de plural nu este valabilă, în limbă pluralul *corpuri* întrebuințîndu-se în mod egal pentru toate sensurile.

Și gruparea termenilor trebuie făcută tot în legătură cu formele lor gramaticale. Dicționarul tehnic grupează uneori termeni fără să țină seama de categoria lor gramaticală. Astfel, termenul *acid gras* nu se găsește — cum ar fi firesc — la cuvîntul *acid*, ci aparte, tratat sub titlul *acizi grași* La fel s-a procedat și la cuvîntul *elice* unde *elicele coaxiale* și *contra-rotative* au fost tratate în articole separate. Chiar dacă termenii *elice coaxiale* și *elice contra-rotative* se întrebuințează numai la plural, faptul acesta nu este un motiv ca aceștia să fie orînduiți într-un titlu aparte, despărțindu-i de celelalte compuse ale lui *elice*.

În ceea ce privește modul de tratare a adjectivelor formula întrebuințată de dicționarul tehnic nu este cea mai potrvită.

În lămuririle date la începutul lucrării se spune că adjectivele se explică « totdeauna cu « calitate » indiferent de faptul dacă această calitate este pozitivă sau negativă »[1]. Cu privire la acest mod de tratare trebuie remarcat mai întîi că este oarecum nefiresc să zicem despre o calitate că este negativă în general acest cuvînt însemnînd « însușire », « proprietate pozitivă ». De asemenea modul acesta de definire a adjectivelor nu este bun și din alt punct de vedere: *fragil* nu este calitatea unui material de a se rupe sau a se sparge cu ușurință, calitatea aceasta numindu-se fragilitate. *Fragil* ca adjectiv este un cuvînt care ne arată numai că substantivul pe care-l determină are această calitate.

Dicționarul limbii romîne literare contemporane al cărui prim volum este sub tipar, întrebuințează un procedeu mai bun pentru definirea adjectivelor. Adjectivul este definit printr-o formulă care începe în general cu un adjectiv, cu o propoziție relativă etc. De exemplu: *armat*, *-ă* = prevăzut cu o armătură.

---

[1] Dicționar tehnic, 1953, Lămuriri.

O altă deficiență semnalată de altfel chiar în prefața acestei lucrări, o constituie disproporția dintre cuvinte în ceea ce privește întinderea tratării în dicționar a unor anumiți termeni ca: *acid*, *cameră*, *efect*, *gaz*, *timp*, etc. care sînt tratați prea amplu, întrecînd cu mult limitele permise de caracterul lucrării, devenind totodată și greu accesibili unor cercuri mai largi de cititori.

Astfel articolul *acid*, pe lîngă definiția generală are 29 de compuse care reprezintă termeni cu care sînt denumiți diferiți acizi dintre care ar putea lipsi unii mai puțini cunoscuți ca: *acid picric*, *acid fenic*, sau *acid carbolic*. La alegerea compuselor acestui cuvînt nu știm potrivit căror criterii s-a tratat acidul pirolignos și nu s-a tratat acidul salicilic. Tot așa la cuvîntul *cameră* întîlnim 12 compuse dintre care două denumesc niște piese de carburator care nici măcar nu sînt amintite la *carburator*. Articolul este astfel prea încărcat, în vădită disproporție cu restul articolelor. Oricît de bine ar fi întocmite, acestea păcătuiesc atît prin faptul că depășesc uneori posibilitățile de înțelegere ale celor pentru care a fost redactat dicționarul — în general nespecialiști — cît și prin inevitabilele lipsuri, un articol de dicționar neputînd suplini niciodată un manual de specialitate.

În aceeași ordine de idei se poate vedea că redactorii dicționarului tehnic nu au acordat o egală importanță nici diferitelor discipline reprezentate în dicționar. Deși la cuvîntul tehnică se dă o largă extindere sferei noțiunii, totuși din dicționarul tehnic lipsesc o mulțime de termeni care aparțin incontestabil tehnicii și care n-ar fi fost omiși dacă s-ar fi consultat cu atenție tot materialul informativ existent. Astfel lipsesc termeni importanți din domeniul medicinei și industriei chimico-farmaceutice, cuvinte cum ar fi *bisturiu*, *catgut*, *proteză*, *pensă*, *pensetă*, *termocauter* etc. n-ar trebui să lipsească dintr-un asemenea dicționar.

Termenii din domeniul științelor naturale sînt și ei inegal tratați. Termeni importanți din zoologie și botanică ca: *metazoare*, *liber*, *vas* etc. nu sînt de loc pomeniți, pe cînd tot felul de termeni din domeniul geologiei sau biochimiei sînt amplu tratați. De asemenea termenii care denumesc instrumentele muzicale cele mai cunoscute ca: *vioară*, *violoncel*, *saxofon* etc. nu sînt nici ei explicați. În alte cazuri se amintește numai o parte din terminologia unui anumit domeniu, ca de exemplu în cazul cuvintelor care denumesc catargele unei corăbii, dintre care este explicat numai *bompres*, toate celelalte în frunte cu *catarg*, *arboradă*, *trinchet* etc. nefiind amintite. Tot așa la articolul *lanț* găsim tot felul de compuse *lanț cinematic*, *lanț atomic*, *lanț de atomi*, *lanț de măsurat* etc. dar nu găsim sensul fundamental din tehnică nici lanțul de transmisie de la biciclete, motociclete, motoare etc. Din dicționar lipsesc multe cuvinte cu caracter tehnic sau științific care ar fi trebuit explicate.

În ceea ce privește forma redactării, și aici s-au strecurat unele greșeli. Deși, așa cum am mai spus, în cea mai mare parte definițiile sînt bine construite, accesibile, reușind să redea conținutul termenilor respectivi, totuși mai sînt unele definiții greoaie sau scrise într-un limbaj neaccesibil. Astfel termenul *microscop* este definit ca « instrument optic folosit pentru observarea obiectelor foarte mici sub un unghi mare, care să permită distingerea cît mai multor detalii »[1], iar la *nituire* găsim următoarea definiție la sensul 2: « Formarea prin ciocănire, prin apăsare sau prin explozia unei cantități de exploziv conținută în tija nitului a celui de al doilea cap al unui nit sau a celor două capete a unei tije metalice pentru a se realiza astfel o îmbinare nedemontabilă »[2]. Exemplu de definiție stîngace avem la cuvîntul *sită* « țesătură de fire textile sau metalice, sau tablă perforată cu ochiurile cu dimensiuni pînă la 1 mm (cele cu ochiuri mai mari fiind numite ciururi), care servește la separarea prin cernere a unui material grăunțos sau pulverulent, după dimensiunile granulelor care-l alcătuiesc. »[3]

De asemenea trebuie evitată într-o definiție întrebuințarea unui cuvînt care nu este explicat în dicționar. De acest principiu nu se ține

---

[1] Dicționar tehnic, 1953, p. 350.
[2] Ibidem, p. 371.
[3] Ibidem, p. 519.

seama uneori în dicționarul tehnic; de exemplu în definiția termenului *șurub*, figurează cuvîntul *tronconic* (adjectiv) destul de puțin cunoscut, care nu se găsește la rîndu-i tratat în dicționar.

În sfîrșit, o ultimă problemă se pune cu privire la prezența și modul de tratare din acest dicționar al termenilor filozofici. Dicționarul tehnic nu este o enciclopedie. La cuvîntul *tehnică* el arată precis ce cuprinde sfera acestei noțiuni:

«1. Meșteșugul și iscusința în fabricarea și mînuirea uneltelor și producerea și prelucrarea materialelor în vederea satisfacerii trebuințelor omenești, întemeiate pe experiența acumulată în cursul dezvoltării omenirii și în activitatea productivă de fiecare zi.

2. Utilajul și iscusința în fabricarea și mînuirea lui, cum și totalitatea procedeelor de fabricare și de prelucrare a materialelor folosite într-o anumită epocă»[1].

Dicționarul tehnic ar fi trebuit să trateze cuvintele din terminologia acestor domenii. Pe lîngă acestea, apar însă și o serie de termeni din filozofia marxistă, care nu-și au locul aici. În Uniunea Sovietică există un dicționar filozofic care explică acești termeni deosebit de importanți, dîndu-li-se extinderea necesară înțelegerii lor. În dicționarul tehnic apărut acum la noi, acești termeni sînt sumar tratați, uneori explicați printr-un singur citat din clasicii marxism-leninismului — cum este cazul cuvîntului *dialectică*, unde s-a dat în locul explicației un citat din «Problemele leninismului» de I. V. Stalin.

Într-un dicționar tehnic și-ar avea locul cel mult cîțiva termeni de economie politică ca: *plan*, *standardizare*, *industrializare* etc. Tratarea sumară și selecționarea arbitrară a termenilor din filozofia marxistă nu face altceva decît să scadă valoarea dicționarului.

La baza dicționarului tehnic ar fi trebuit să stea o concepție bine definită asupra tehnicii și domeniului ei, care ar fi delimitat mai just întinderea și conținutul lui.

Condițiile tehnice de redactare și prezentare a volumului sînt foarte bune. Dicționarul este cules cu o literă bună, nu are greșeli de tipar — puținele erori strecurate fiind semnalate în erată — și este frumos legat în pînză.

Dicționarul tehnic constituie un ajutor prețios dat sutelor de mii și milioanelor de oameni ai muncii care se străduiesc să-și însușească cuceririle din domeniul științei și tehnicii, pentru a fi de folos măreței opere de construire a socialismului în țara noastră.

Constant Maneca

V. V. VINOGRADOV, **Principalele tipuri de sensuri lexicale ale cuvîntului**
Voprosî iazîkoznaniia 1954, nr. 5, p. 3—29

Pornind de la necesitatea elaborării unei teorii asupra aspectului semantic al cuvîntului, articolul acad. V. V. Vinogradov discută unul dintre cele mai importante aspecte ale problemei: tipurile de sensuri lexicale și formele legăturii dintre ele în structura semantică a cuvîntului.

Autorul subliniază faptul că niciodată cuvîntul nu denumește numai obiecte, acțiuni și însușiri izolate, ci și corelațiile dintre ele; el oglindește înțelegerea nu numai a unui «fragment din realitate» ci și a raporturilor lui cu alte laturi ale aceleași realități. De acest lucru trebuie să ținem seama în studierea diferitelor sensuri ale cuvîntului și a legăturilor dintre ele. În al doilea rînd, autorul arată că sensurile cuvintelor formează un sistem care prezintă trăsături specifice în cadrul fiecărei limbi. Stabilirea relațiilor dintre diferitele sensuri sau dintre cuvintele omonime nu se poate face fără o temeinică cunoaștere a particularităților concrete ale sistemului lexical-semantic al limbii date. În sfîrșit, trebuie să avem în vedere faptul că volumul semantic și modurile de reunire a sensurilor diferă, după partea de vorbire căreia îi aparține cuvîntul. Astfel, structura semantică a verbului e mai largă decît cea a substantivului. Mai mult, în cazul aceluiași cuvînt, poate să apară o diferență de sensuri, în funcție de forma gramaticală a cuvîntului respectiv.

[1] Dicționarul tehnic, 1953, p. 551.

Pentru a sezisa tendințele dezvoltării semantice a cuvintelor și pentru a putea reconstitui pe deplin istoricul diferitelor sensuri, este necesar să se studieze și modul în care cuvintele sînt întrebuințate în literatura artistică. Folosirea creatoare a unui cuvînt în operele literare poate să ducă la cristalizarea unui nou sens, prin lărgirea legăturilor frazeologice în care apare cuvîntul, după răspîndirea acestora dincolo de hotarele literaturii și ale publicisticii.

Ca o concluzie la cele arătate pînă aici, se subliniază importanța pe care o are latura semantică a limbii și complexitatea problemelor pe care le pune în fața cercetătorilor.

*

După aceste considerații introductive, se dă o definiție a noțiunii de s e n s l e x i c a l a l c u v î n t u l u i. «Prin sens lexical al cuvîntului» — arată Vinogradov — «se înțelege, de obicei, conținutul său obiectiv — material, format potrivit legilor gramaticii limbii respective și care constituie un element al sistemului semantic general al vocabularului acestei limbi» (p. 10). Conținutul cuvîntului, se spune în continuare, poate fi unitar sau poate reprezenta un sistem a cărui înțelegere e legată de unele dificultăți — fapt care se oglindește, mai ales, în dicționarele explicative, prin caracterul difuz al limitelor dintre sensuri, prin divergențele existente în problema numărului sensurilor cuvîntului și a justeții definirii lor.

Lingvistul sovietic atrage atenția asupra unei greșeli des întîlnite în dicționare: confundarea s e n s u l u i cuvîntului cu î n t r e b u i n ț a r e a lui. Adesea, unui cuvînt i se atribuie un sens în plus, pe baza unui citat în care cuvîntul e întrebuințat în mod figurat. E necesar însă să se distingă sensul stabil, generalizat sub raport social, de folosirea lui metaforică, în operele literare, în conversație etc.

În afara acestei distincții, se constată că nici sensurile cuvintelor unei limbi nu sînt de același fel. De aici, necesitatea de a stabili care sînt t i p u r i l e de sensuri din sistemul lexical — semantic al limbii. Acestei probleme îi este consacrată cea de a doua parte a articolului.

*

Acad. V. V. Vinogradov stabilește existența unui tip de sensuri pe care le numește l i b e r e și care se caracterizează prin faptul că exprimă în mod nemijlocit fenomenele, acțiunile și însușirile realității și nu sînt condiționate de raporturile lor cu alte cuvinte. În cadrul aceluiași cuvînt pot exista mai multe sensuri libere; unul dintre ele este f u n d a m e n t a l și are ca trăsătură principală deosebita stabilitate, iar celelalte, numite d e r i v a t e sau s e c u n d a r e, sînt, de obicei, mai înguste, mai specializate decît sensul fundamental. (Să se compare sensul fundamental al cuvîntului *picătură* cu sensul derivat al aceluiași cuvînt, în pluralul *picături* «medicament»). Tot derivate sau secundare sînt și așa numitele sensuri t e r m i n o l o g i c e, întrebuințate în știință, cum sînt, de pildă, sensurile pe care le au în fizică cuvinte ca *frecare. lucru, corp* etc.

În cadrul aceluiași cuvînt, dacă există mai multe sensuri libere, acestea se leagă între ele prin faptul că sînt derivate din sensul fundamental, sau, cel puțin, sînt considerate ca atare în perioada dată a dezvoltării limbii. Dacă o astfel de legătură nu există (ca, de exemplu, în cazul lui *lac* «apă stătătoare» și «vopsea»), atunci nu mai avem de-a face cu diferite sensuri ale aceluiași cuvînt, ci cu două (uneori, mai multe) omonime.

Cu excepția sensurilor terminologice, sensurile libere (atît cele fundamentale, cît și cele derivate) pot fi puncte de plecare pentru diferite serii sinonimice; adică, un c u v î n t - b a z ă s e m a n t i c ă sau d e s p r i j i n poate avea sinonime stilistice în diferite pături ale lexicului. O mare parte a acestor sinonime sînt lipsite de sens liber, propriu. Ele își exprimă înțelesul lor nu direct, ci prin intermediul cuvîntului care stă la baza seriei sinonimice. De exemplu, cuvîntul *a îmbrăca* în contextul stilistic corespunzător, nu are nici un sens liber fundamental, nici unul liber derivat, ci un sens e x p r e s i v -

sinonimic, dezvăluit prin intermediul raportului său cu cuvîntul *a îmbrăca*. Acad. V. V. Vinogradov precizează însă că, în funcție de gradul de diferențiere a sinonimului, față de cuvîntul de bază, la cel dintîi putem întîlni și nuanțe semantice specifice care lipsesc celorlalte cuvinte din aceeași serie.

Un al doilea tip principal de sens lexical este cel legat frazeologic, care se manifestă numai în raportul cu anumite cuvinte. De exemplu, în limba romînă, *a avaria*, care înseamnă « a pricinui stricăciuni, a strica, a deteriora », se întrebuințează numai în anumite legături (*a avaria o clădire, o șosea, un vapor* etc.; nu se poate spune însă: *a avaria un ceasornic, o peniță* etc.). Bineînțeles că «potențialul semantic » al cuvintelor legate frazeologic nu e același. De exemplu, *a avaria* e mai puțin limitat în legăturile lui decît *canicular*, să zicem, care nu e întrebuințat decît în legătură cu cuvinte ca *arșiță, căldură* și altele, înrudite semantic. Treapta extremă în seria combinațiilor frazeologice o ocupă cazurile în care apar cuvinte cu o întrebuințare unică, cum ar fi, de exemplu, adjectivul *circumflex*, care se întîlnește numai în expresia *accent circumflex*.

În sistemul lexical al limbii ruse, se reliefează în mod pronunțat un tip de sens pe care lingvistul sovietic îl numește condiționat sub raport funcțional-sintactic. Acesta este propriu cuvintelor « de care se fixează o funcție strict determinată în compoziția propoziției » (p. 24). Autorul citează cuvinte care, în limba rusă contemporană, au ajuns să se întrebuințeze numai în funcție de predicat, pentru a caracteriza ceva în mod expresiv. În aceste cazuri, însușirile sintactice ale cuvîntului sînt oarecum incluse în caracteristica lui semantică. Acad. V. V. Vinogradov consideră că sensurile de acest tip ar putea fi numite predicativ-caracterizante, în opoziție cu sensurile libere, pe care le mai numește și nominative.

Mult mai complexă este sfera sensurilor condiționate structural. Sînt numite astfel sensurile care nu pot fi separate de formele strict determinate ale îmbinării cuvintelor între ele. Sensul condiționat structural nu se dezvăluie în mod complet în însăși forma cuvîntului; el se realizează numai în cadrul unei construcții sintactice proprii lui, în combinație cu alte cuvinte care pot fi însă nelimitate ca număr. Prin această trăsătură, sensul condiționat structural se deosebește radical de sensul legat frazeologic care, după cum am văzut, se caracterizează prin posibilitățile restrînse de a se combina cu alte cuvinte. De exemplu, sensul cuvîntului *a consta* se manifestă pe deplin numai în cadrul construcțiilor *a consta în...* sau *a consta din...*; avem, în acest caz, un sens condiționat structural, dar nu și condiționat frazeologic, deoarece nu există nici o restricție cu privire la ceea ce urmează după *în* sau *din*.

Acad. Vinogradov atrage atenția asupra unei particularități a condiționării structurale: ea poate fi proprie tuturor celorlalte trei tipuri de sensuri (libere, condiționate frazeologic și condiționate sintactic). Separarea unui tip aparte de sens condiționat structural are loc atunci cînd cuvîntul semnificativ se transformă în cuvînt auxiliar. « Dar aici » — scrie lingvistul sovietic, în încheierea articolului — « se deschide domeniul altor tipuri structurale de cuvinte și al altor tipuri de sensuri, despre care e mai potrivit să se vorbească cu ocazia studierii interacțiunii sensurilor lexicale și gramaticale, la cuvintele auxiliare, a condițiilor și modurilor de trecere a sensurilor lexicale în sensuri gramaticale » (p. 28).

*

Se poate desprinde, ca o primă concluzie, din articolul acad. V. V. Vinogradov, necesitatea de a acorda o mai mare atenție problemelor legate de structura semantică a limbii. În al doilea rînd, reiese, din articol, strînsa legătură dintre lexicologie și stilistică. Numai printr-o cunoaștere a stilisticii și a particularităților sistemului lexical-semantic al limbii pot fi evitate confuziile între omonime, între sensul cuvîntului și întrebuințarea lui figurată, sau între diferitele sensuri ale aceluiași cuvînt.

Așadar, articolul nu prezintă numai un interes teoretic, ci are și o deosebită importanță practică și merită să fie studiat cu atenție, de lexicografi în primul rînd.

Andrei Avram

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

AL. ANDRIESCU — Iaşi

Am citit cu mult interes scrisoarea dvs. şi considerăm că observaţiile critice pe care le faceţi trebuie discutate cu toată atenţia.

Dvs. sînteţi împotriva faptului că am acordat prea multă atenţie problemelor de metodică, în dauna celor de lingvistică. Credem că vă referiţi în special la nr. 5/1953, în care am publicat constatările făcute de colaboratorii noştri cu privire la desfăşurarea examenelor din sesiunea iunie 1953. Am consacrat acest număr, aproape în întregime, problemelor predării limbilor, întrucît acestea nu constituiseră obiectul unei analize mai cuprinzătoare, de la reforma învăţămîntului încoace. « Revista de Pedagogie » a publicat într-adevăr articole legate şi de preocupările noastre, dar lipsea o prezentare critică a predării limbilor în şcolile de toate gradele şi o cercetare mai atentă a programelor şi manualelor existente. Credem că materialul publicat de noi — deşi destul de redus, limitat la prea puţine şcoli — interesează cercurile largi de cititori ai « Limbii romîne » şi constituie un ajutor — oricît de modest — pentru cadrele didactice. Desigur, însă, că marea întîrziere cu care a apărut revista noastră a făcut ca articolele să piardă din actualitate şi să nu poată folosi efectiv profesorilor în redactarea planurilor pentru primele luni ale anului şcolar 1953—1954.

Dvs. arătaţi mai departe că articolele de metodică, legate de predarea limbilor, publicate de noi şi de « Revista de Pedagogie », şi-ar avea locul într-o publicaţie independentă, « Limba romînă în şcoală », sau cu un titlu mai larg, care să cuprindă toate limbile predate în şcolile noastre. Întrucît, însă, o asemenea publicaţie nu există, rubrica de metodică are o existenţă pe deplin justificată. Lingvistica a fost ruptă de şcoală pînă nu de multă vreme — aşa cum arătaţi şi dvs. — şi prezenţa articolelor care se ocupă de metodica predării limbilor, într-o revistă de lingvistică, vine să suplinească o lipsă veche. Legarea lingvisticii de problemele învăţămîntului nu se poate face numai prin articole de gramatică, vocabular, limbă literară, lingvistică generală, care să ajute profesorului de limba romînă să-şi adîncească cunoştinţele în domeniile respective. Publicînd şi mai departe articole de metodică, noi dorim să colaborăm cu «Revista de Pedagogie». Această revistă ocupîndu-se de predarea *tuturor obiectelor* nu poate adînci îndeajuns problemele predării limbilor, nu le poate lega de problemele gramaticii, limbii literare etc. — sarcină care revine revistei noastre.

Ne însuşim criticile dvs. cu privire la apariţia mult prea tardivă a cronicilor consacrate Congresului învăţătorilor din R.P.R. (10—13 aprilie 1952) şi Cursurilor I.C.D. (specialitatea limba romînă), din vara anului 1953. Faptul se datoreşte marilor întîrzieri cu care au apărut numerele din 1953 şi unor neglijenţe ale colectivului de redacţie, care

n-a pregătit la timp pentru tipar materialele respective.

Nu sîntem de acord cu propunerea dvs de a desfiinţa actuala rubrică « Discuţii » şi de a o înlocui cu « Discuţii cu cititorii ». Răspunsurile la scrisorile cititorilor noştri le vom publica la « Consultaţii », rubrica « Discuţii » rămînînd mai departe deschisă pentru articole care reprezintă puncte de vedere personale, în legătură cu unele probleme controversate, insuficient lămurite.

RADU FLORESCU — Bucureşti

Întrebare: Într-o propoziţie ca «Noi ne-am pregătit lecţia temeinic » se poate spune că verbul *a pregăti* e la forma reflexivă?

Răspuns: Dvs. arătaţi că aţi găsit o serie de exemple cu verbe la forma reflexivă, care nu corespund totuşi definiţiei obişnuite a reflexivului (« Un verb la forma reflexivă arată că subiectul face şi tot el suferă acţiunea »). Dvs. vă referiţi în special la verbe reflexive construite cu pronumele în cazul dativ şi vă plîngeţi că n-aţi putut găsi explicaţia acestei nepotriviri în gramaticile romîneşti pe care le-aţi consultat. Observaţia e justă şi într-adevăr nu s-a publicat încă un studiu amănunţit asupra acestei probleme. Capitolul « Diatezele », din « Gramatica » elaborată de institutul nostru[1], dă unele indicaţii, însă destul de sumare.

În propoziţia *Noi ne-am pregătit lecţia temeinic*, dvs. observaţi că acţiunea *(a pregăti)* nu e suferită de subiect *(noi)*, ci, dimpotrivă, există un complement direct *(lecţia)*. E posibil ca un verb reflexiv să aibă un complement direct?

După cum verbele reflexive construite cu acuzativul prezintă, în privinţa sensului, o mare diversitate de valori, tot aşa cele construite cu dativul nu formează nici ele o categorie omogenă. Faptul că reflexivul cu dativ arată, în principiu, că acţiunea se răsfrînge în mod *indirect* asupra autorului ei explică de ce asemenea verbe pot avea şi un complement direct, în acuzativ, pe lîngă cel indirect, în dativ.

1. ***Pune-ţi*** *mari podoabe, frumoasa mea mireasă* (Alecsandri, Teatru II, p. 69). Pronumele *ţi* joacă rol de complement indirect, arătînd persoana asupra căreia se reăsfrînge, în mod indirect, acţiunea. Această persoană este tocmai autorul acţiunii şi asta ne îndreptăţeşte să denumim verbul « reflexiv ». Am putea vorbi aici de un *reflexiv obiectiv* (paralel cu reflexivele obiective construite cu acuzativul: eu *mă* spăl).

2. *Prietenul îl cunoştea din copilărie,* ***îşi ziceau*** *tu* (Vlahuţă, La gura sobei, ed. III, p. 218). E clar că ne găsim de astă dată în faţa unui *reflexiv reciproc.*

3. ***Şi-a croit*** *cărare prin grădini* (Sadoveanu, Opere VI, p. 146). Pronumele *şi* arată aici persoana în interesul căreia se face acţiunea. *Şi-a croit cărare* înseamnă *a croit o cărare pentru el.* O denumire pentru această categorie de reflexive n-a fost încă propusă.

4. *Tudorel că* ***mi-şi pleca*** (Teodorescu, P. P. 678). Observăm că, în cazul de faţă, forma reflexivă arată că acţiunea se face mai intens şi cu participare afectivă din partea subiectului (compară cu forma activă: *el pleca*). Acelaşi lucru se poate remarca alăturînd formele « rîd de el » şi *îmi rîd de el.* Exemple de acest fel sînt puţine şi se găsesc cu deosebire în literatura populară. Această categorie formează *reflexivul dinamic* sau *mediu*, deşi denumirea de « reflexiv » este aici cu totul nepotrivită. Trebuie să mai observăm că pronumele reflexiv care însoţeşte verbul şi-a pierdut înţelesul propriu şi a devenit o unealtă gramaticală (*morfemul* reflexivului dinamic). El are rolul de a marca valoarea dinamică, medie a verbului.

5. *Cu aceasta* ***îşi susţine*** *totdeauna prestigiul un om reputat îndrăzneţ — cu liniştea* (Caragiale, Opere II, p. 19). *Îşi susţine prestigiul* înseamnă « susţine prestigiul său », deci avem de-a face cu un *reflexiv posesiv.*

Propoziţia dată de dvs. intră în această categorie, de altfel cel mai bine reprezentată. Verbul e considerat reflexiv pentru că arată — prin pronumele reflexiv — că subiectul şi posesorul sînt una şi aceeaşi persoană: *noi* am pregătit lecţia, iar lecţia este *a noastră.* Într-adevăr, termenul de « verb reflexiv » nu e

[1] Vezi « Limba romînă » nr. 3/1953.

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

tocmai potrivit în exemple de acest fel, totuşi se încadrează — ca formă, cel puţin — în categoria reflexivelor construite cu dativul.

S. S.

AUREL DUMITRESCU, Bucureşti

Întrebare: Care sînt criteriile care trebuie să stea la baza transcrierii numelor şi cuvintelor ruseşti?

Răspuns: Transcrierea cuvintelor şi a numelor ruseşti în limba romînă, cum este şi firesc, ridică o mulţime de probleme care se cer rezolvate. De aceea, fixîndu-şi atenţia asupra ei, specialiştii noştri lingvişti i-au dat o rezolvare clară în «Micul dicţionar ortografic», Ed. Academiei R.P.R., 1953.

Aici se arată că, întrucît e vorba de o transliteraţie şi nu de o transcriere fonetică, se va avea în vedere, mai cu seamă, criteriul grafic, adică fiecare literă rusească va fi redată în romîneşte prin corespondenta sa, indiferent dacă redă sau nu un sunet identic. De exemplu: se va scrie *Şişmarev* (Шишмарев) ca în ruseşte şi nu Şişmariov, aşa cum se pronunţă (şi în ruseşte şi în romîneşte); se va scrie *Volodea* (*Володя*) şi nu Valodea, aşa cum se pronunţă: se va scrie *odin* (*один*) deşi se pronunţă *adin*, *molodoi* (*молодой*) deşi se pronunţă *maladoi*; se va scrie *russkogo* (*русского*), deşi se pronunţă *ruscovo* etc.

Literele ruseşti *е* şi *э* semne grafice ale unor sunete necaracteristice limbii romîne, se redau prin litera romînească *e*:

Петр—*Petr*, *Алёша*—*Aleşa*, *Лёнка*—*Lenca*, *зелёный* — *zelenîi*, *это*— *eto*

Ceva mai dificilă este transcrierea unor litere ruseşti, semne grafice ale unor sunete care în combinaţie cu altele sau aflate în diferite poziţii, îşi modifică caracterul, cum ar fi de exemplu literele ruseşti *я*, *е*, *ч*, *щ*.

Pentru a uşura însă problema, «Micul dicţionar ortografic» a introdus norme simple şi clare.

— La începutul cuvîntului şi după vocală, *я* este redat prin literele romîneşti *ia* (chiar şi după vocala *u*, cu toate că în romîneşte, după această vocală nu se scrie nici *ia*, nici *ea*, ci numai *a*, *viaţă*, *via* etc.): *Язык*—*iazîk*, *Язва* — *iazva*, *Яковлев* — *Iakovlev*, *Зоя* — *Zoia*, *элегия* — *eleghiiai*, *языкознания* — *iazikoznaniia* etc.

— După consoana, *я* este redat prin *ea*: *Валя* — *Valea*, *Галя* — *Galea*, *земля* — *zemlea*, *знамя*—*znamea*, *пламя*—*plamea*, *пять*—*neat*, *бязь* — *beaz*, *вязь* — *veaz*, *вязать* — *veazati*;

— Litera *е*, cînd apare înaintea vocalelor *a*, *o*, *u*, şi înaintea unei consoane se transcrie *g*: *книга* — *kniga*, *нога* — *noga*, *Волга* — *Volga*, *гора* — *gora*, *много* — *mnogo*, *гусь* — *gus*, *густо* — *gusto*, *громко* — *gromko*, *гладко* — *gladko*; — cînd apare înaintea vocalelor *e* şi *i* se transcrie *gh*: *герой* — *gheroi*, *ноги* — *noghi*.

— Litera *ч*, cînd se află înaintea vocalelor *e*, *i*, se va transcrie *c*: *человек* — *celovek*, *честь* — *cest*, *число* — *cislo*, *чистый* —*cistîi*; — cînd apare înaintea vocalei *a* se va transcrie *ce*; *час* — *ceas* *часть* — *ceast*; — iar înaintea vocalelor *o*, *u*, a consoanelor şi la sfîrşitul cuvîntului se va transcrie *ci*: *чорт* — *ciort*, *чопорный* — *cioporntî*, *чувство* — *ciuvstvo*, *чугун* — *ciugun*, *ручка* — *rucika*, *тучка* — *tucika*, *вскачь* — *vskaci*;

— Litera *щ*, cînd se află înaintea vocalelor *e*, *i* se va transcrie *şc*: *щедрый*— *şcedrîi*, *щеголь*—*şcegol*, *щипцы*—*şcipţî*, *щит* — *şcit*, *щётка* — *şcetka*; — înaintea vocalei *a* se va transcrie *şce*: *щавель*—*şceavel*, *щадить*—*şceadit*; — iar înaintea vocalei *e* (*е* rusesc), *й* şi la sfîrşit de cuvînt se va transcrie *şci*: *щёлок*—*şcielok*, *щука*—*şciuka*, *щупать*—*şciupat*, *мощь* — *moşci*, *тощ*— *toşci*.

— Semnul grafic *ь* se va reda prin litera romînească *i*, însă numai cînd se află înaintea literelor *e*, *я* şi după *ч*: *пьеса* — *piesa*, *пьедестал* — *piedestal*, *ночь* — *noci*, *дочь* — *doci*; — în alte cazuri nu se va transcrie: *жуть*—*jut*, *кушать* — *kuşat*, *вдал* — *vdal*.

— Semnul grafic *ъ* nu se va transcrie niciodată: *въезд* — *vezd*, *объект* — *obekt*.

— Se păstrează în transcrierea romînească a cuvintelor ruseşti litera *k* oriunde ar apărea.

C. O.

BIBLIOTECA CENTRALA
SIBIU

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN INTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

1024

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

C. 489

Preţul Lei 2

T 8094

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

A[illegible]

LIMBA ROMÎNĂ

3

ANUL III
MAI—IUNIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

3[illegible]

1990

97

0 IUL. 2005

I 8094

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

-- UCL 2014

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

U IAŞI 2022

3

ANUL III
MAI—IUNIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15558.

1964

COMITETUL DE REDACŢIE:
DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ* — BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. — Telefon 3.85.05

SUMAR

Pag.

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

D. MACREA, Opera lingvistică a lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu 5

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

PETRE ALEXANDRESCU, Despre acordul predicatului cu subiectul 22

GH. MIHĂILĂ, Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii romîne contemporane. 27

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

B. CAZACU, Cîteva aspecte ale stilului din romanul « Desculț » 36

TEOFIL TEAHA, Slavici și problemele limbii noastre 49

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

I. BRĂESCU, Despre folosirea metodei comparative în predarea limbii franceze 60

DISCUȚII

M. ZDRENGHEA, Pentru un dicționar istoric al limbii romîne 69

ING. I. MILETINEANU, În legătură cu terminologia tehnică și științifică în standardele de stat 74

AL. ANDRIESCU, Numirea acțiunilor prin infinitive lungi substantivate în terminologia științifică și tehnică 83

D. D. DRAȘOVEANU, Concesivă sau adversativă? 91

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

VALERIU ȘUTEU, Primul volum al « Dicționarului limbii romîne literare contemporane » în discuția Consiliului științific al Institutului de lingvistică din București 96

Pag.

FLORA ŞUTEU, Probleme de limbă literară în discuţia Institutului de lingvistică din Bucureşti 99
GH. BULGĂR, Despre activitatea Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice.... 102

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

ANTON PANN, Pagini alese, vol. I—II, E.S.P.L.A., Biblioteca pentru toţi, 1953, ediţie îngrijită de I. Fischer (Sorin Stati); V. V. VINOGRADOV, Unele sarcini ale studiului sintaxei propoziţiei (pe baza materialului limbii ruse), în «Voprosî iazîkoznaniia», nr. 1/1954 (M. Grigorescu); M. I. GURÎCEVA şi B. A. SEREBRENNIKOV, Sarcinile studierii fondului principal de cuvinte al limbii, în «Voprosî iazîkoznaniia», nr. 6/1953 (Ileana Zamfirescu) 106

CONSULTAŢII

Răspuns cititorilor 112

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

OPERA LINGVISTICĂ A LUI BOGDAN PETRICEICU-HASDEU

DE

D. MACREA

Una din sarcinile ştiinţifice de seamă care ne revine lingviştilor de astăzi este valorificarea operei lingviştilor noştri progresişti din trecut. Absorbiţi de alcătuirea lucrărilor de bază — Gramatica, Dicţionarul, Ortografia, Atlasul lingvistic —, lingviştii nu au putut îndeplini pînă acum această muncă. Astăzi însă, cînd lucrările amintite sînt aproape înfăptuite, valorificării moştenirii noastre lingvistice trebuie să i se acorde importanţa pe care o merită.

Lingvistica are, în cultura noastră, o bogată şi veche tradiţie. De la «Şcoala ardeleană», care a început, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, studiul limbii romîne, şi pînă astăzi, numeroşi lingvişti, scriitori şi istorici s-au ocupat cu dragoste de creaţia milenară a poporului nostru — limba sa naţională —, aducînd contribuţii importante pentru cunoaşterea ei ştiinţifică. Valorificarea muncii creatoare a acestora este nu numai o datorie patriotică de cunoaştere a tradiţiei noastre culturale, ci şi un nepreţuit ajutor pentru studiul ştiinţific al structurii şi istoriei limbii romîne pe care-l întreprind astăzi institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. şi catedrele de lingvistică din universităţi.

★

Figura cea mai impunătoare din trecutul lingvisticii romîne este incontestabil Bogdan Petriceicu-Hasdeu, cel dintîi lingvist modern al nostru şi personalitatea care a dominat întreaga dezvoltare a lingvisticii din ţara noastră în a doua jumătate a secolului trecut.

Bogdan Petriceicu-Hasdeu a fost, în lingvistica noastră, un exemplu neegalat încă de cercetător multilateral, ale cărui vaste cunoştinţe teoretice şi putere de investigaţie au stîrnit admiraţia fără rezerve a contemporanilor. Opera lui

de lingvist, formată din zeci de lucrări, este desigur depăşită în unele privinţe prin progresul cercetărilor ulterioare, dar acest progres n-ar fi fost posibil la noi fără impulsul dat de el dezvoltării lingvisticii, fără perspectivele pe care i le-a deschis printr-o nouă concepţie şi o nouă metodă de cercetare.

În cursul activităţii sale bogate de o jumătate de secol, Hasdeu n-a avut preocupări exclusiv lingvistice. El a fost poet, dramaturg, istoric, ziarist, militant politic şi lingvist în acelaşi timp, forţa lui creatoare manifestîndu-se cu strălucire în toate aceste domenii.

Ceea ce l-a făcut pe Hasdeu să desfăşoare o activitate atît de variată a fost în primul rînd înţelegerea adîncă a necesităţilor culturii noastre din acea vreme. Într-o scurtă cuvîntare ţinută către sfîrşitul vieţii la Academia Romînă, Hasdeu spune următoarele, fixîndu-şi, desigur, propria sa poziţie în cultura romînească: « În adevăr, într-o civilizaţiune bătrînă toate ramurile culturii sînt de mult aşezate solid pe nişte baze definitive, astfel că fiecare ramură înfăţişează o specialitate vastă, suficientă ea singură pentru avîntul unui geniu oricît de puternic. Nu aşa este la începutul unei noi civilizaţiuni, unde nimic nu e pregătit de mai înainte, toate sînt în aşteptare, toate sînt de dorit, şi iată de ce acolo talentele mai energice, unele mai bine, altele mai rău, se apucă de toate, dornice de a deschide toate uşile viitorului » [1].

Manifestările multilaterale ale lui Hasdeu ne dezvăluie marele lui patriotism izvorît din dorinţa de a servi năzuinţele de ridicare socială şi culturală ale poporului nostru.

Patriotismul şi ideile democratice înaintate ale lui Hasdeu îşi au rădăcinile mai întîi în tradiţia familiei sale. Tatăl său, Alexandru Hasdeu, colaborator la revistele conduse de democraţii revoluţionari ruşi Belinski şi Herţen, a fost un patriot înflăcărat şi unul dintre cei dintîi folclorişti ai noştri. Un alt izvor de seamă al patriotismului şi al democratismului lui Hasdeu a fost mediul universitar de la Harkov, unde a studiat filologia şi dreptul. Atmosfera universitară din Rusia acelei vremi era puternic stăpînită de ideile revoluţionare ale democraţilor ruşi Belinski, Herţen, Dobroliubov, Cernîşevski, care luptau să scoată poporul din întuneric şi opresiune. Mişcarea democratică începută de aceşti exponenţi străluciţi ai intelectualităţii progresiste ruse avea, printre obiectivele ei, şi pe acela de a valorifica folclorul pentru cunoaşterea sufletului poporului, exprimat în toate creaţiile lui. Această mişcare a avut o puternică influenţă asupra lui Hasdeu al cărui interes pentru folclor îl vom găsi activ, începînd din perioada studiilor universitare pînă la sfîrşitul activităţii lui. La Harkov, Hasdeu a fost coleg şi prieten cu marele lingvist rus de mai tîrziu A. Potebnia, cu care a păstrat relaţii de prietenie şi schimburi

[1] Ioan Puşcariu, Ugrinus — 1291. Discurs rostit la 9/22 martie 1901 în şedinţă solemnă . . . cu răspuns de B. P. Hasdeu. Bucureşti, 1901, p. 15 (Academia Romînă. Discursuri de recepţiune XXIII).

intelectuale toată viața. Hasdeu și-a imprimat deci în suflet din tinerețe dorința de a servi, cu toate puterile, năzuințele de cultură și libertate ale poporului nostru. În adevăr, întreaga lui operă este străbătută de căldura patriotismului, de mîndrie și încredere în forțele creatoare ale poporului. Hasdeu vibrează de emoție atunci cînd evocă trecutul de luptă al poporului sub Ioan vodă cel Cumplit sau cînd prezintă figura lui Răzvan, energie creatoare ieșită din sînul maselor. Evocarea trecutului glorios al romînilor este făcută de Hașdeu cu aceeași însuflețire cu care marele Bălcescu reînvie epoca lui Mihai Viteazul. Hasdeu pune totdeauna acest trecut în contrast cu vremea lui, în care clase hrăpărețe și cosmopolite stăpîneau același popor bun și harnic, a cărui ridicare el o sprijină prin lupta lui de ziarist, poet și om de știință.

Hasdeu n-a privit lingvistica sau istoria ca preocupări strict profesionale, ci ca o necesitate sufletească izvorîtă din patriotismul lui adînc. Tot ce a fost creație a poporului nostru de-a lungul veacurilor — istoria lui frămîntată, limba, poveștile, tradițiile — l-a preocupat deopotrivă, căutînd să cunoască, să explice, să însuflețească, să dea încredere. Hasdeu credea cu tărie în forța colectivă a poporului, în unitatea lui organică manifestată în toate creațiile lui. « O adevărată capacitate, scrie el, nu poate fi personală, ci este eminamente colectivă » [1].

Limba este considerată de Hasdeu ca o creație istorică strîns legată de viața poporului. « Nemic mai social ca limba, scrie el, nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelia societății. Nemic mai expus, prin urmare, la pericolul unor aprecieri emoționale în loc de cele raționale. Limba unui popor se confundă și se identifică cu naționalitatea lui, cu memoria părinților, cu leagănul, cu mama... Zicînd acestea, iată că eu însumi, ca romîn, simțesc o caldă emoțiune. A o birui pe deplin, a o supune rațiunii celei reci, fără a scoate măcar un suspin de protestare, e anevoie » [2].

Hasdeu nu este totuși subiectiv în aprecierea faptelor, în sensul că nu denaturează adevărul din motive sentimentale. El s-a lăsat uneori sedus de imaginație acolo unde lipseau dovezi materiale evidente, dar n-a făcut-o dintr-o atitudine neștiințifică voită. Dimpotrivă, orientarea dată de el cercetărilor lingvistice se caracterizează tocmai prin imprimarea spiritului științific, pe care aceste cercetări nu-l aveau în vremea lui în țara noastră.

« Patriotismul — spune Hasdeu adresîndu-se studenților în 1875 — e dreptul cel mai scump și cea mai sacră datorie a fiecărui cetățean; nu însă pentru a deveni în știință o piedică în cercetarea adevărului, fie acesta plăcut sau urît sub punctul de vedere momentan al susceptibilității naționale... Dacă se iartă dară unui filolog de a-și arăta patriotismul, apoi nu în falsificarea reali-

---

[1] Columna lui Traian, I (1870), nr. 7, p. 1.

[2] B. P. Hasdeu, Principie de lingvistică, în Cuvinte din bătrîni. București, 1881, tom. III, p. VII.

tății după un calapod premeditat, ci numai în preferința pe care cu tot dinadinsul o va da studiului propriei sale limbi în comparațiune cu celelalte »[1].

Vorbind despre opera lingvistică a lui Hasdeu, socotim instructiv să arătăm de la început mijloacele excepționale de care dispunea el pentru studiile de lingvistică și îndeosebi pentru studiul limbii romîne. Hasdeu cunoștea numeroase limbi străine, ceea ce îi lărgea considerabil cîmpul cercetărilor și judecării faptelor. Cunoștea limbile clasice, limbile romanice, limbile slave, limbile germană, engleză, albaneză și sanscrită. Stăpînirea limbilor slave — rusa, bulgara, sîrba și polona — trebuie subliniată ca un avantaj deosebit de important pentru studiul științific al istoriei limbii romîne. Hasdeu a cunoscut și utilizat îndeaproape toate lucrările slaviștilor din vremea lui. Cînd marele lingvist rus Baudouin de Courtenay își începe activitatea, Hasdeu își dă seama de originalitatea lui scriind că este « unul dintre cei mai buni slaviști, deși încă foarte tînăr. Afară de profunda cunoaștere teoretică a limbilor slavice, el le posedă mai pe toate într-un mod practic, scriind deopotrivă bine rusa, polona, boema »[2]. În ceea ce privește rigurozitatea și excesul de sistematizare al acestuia, Hasdeu arată că acestea sînt « defecte salutare într-o disciplină ca lingvistica, care — știință abia născută — numai prin severitatea metodei, prin pază de concluzii pripite, prin lipsă de prolixitate poate să învingă acea neîncredere ce persistă mult timp în publicitate față de orice doctrină nouă »[3]. Cînd studiază cărțile noastre populare, Hasdeu folosește cu mult interes izvoarele ruseți, îndeosebi lucrările lui A. Vesselovski, despre care scrie că este « unul din cei mai ageri scrutători contemporani ai credințelor poporane »[4].

Al doilea mijloc important de care a dispus Hasdeu în desfășurarea muncii lui de lingvist a fost cultura excepțional de vastă cîștigată cu ajutorul limbilor pe care le cunoștea. Lucrările lui Hasdeu sînt adevărate șantiere de erudiție în care el se mișcă cu o siguranță de maestru, fără a se pierde în amănunte nesemnificative sau a se lăsa intimidat de autoritatea celebrităților timpului. Opera lui este o sinteză a cunoștințelor lingvistice și istorice din vremea sa, căci nu există autor sau carte importantă, în orice țară ar fi apărut, care să nu figureze în comentariile lui. Acest vast orizont de informație și erudiție, unit cu temperamentul pasionat și combativ al lui Hasdeu, face din el una din energiile cele mai reprezentative în lupta pentru formarea și dezvoltarea culturii noastre moderne. Față de «Junimea», care a cultivat timiditatea și ploconirea în fața culturilor apusene, Hasdeu a demonstrat prin activitatea și personalitatea lui excepțională cît de bogate sînt resursele spirituale ale

[1] B. P. Hasdeu, Principie de filologia comparativa ario-europea. București, 1875, p. 31.

[2] B. P. Hasdeu, Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. București, 1876, p. 4.

[3] Ibidem.

[4] B. P. Hasdeu, Principie de lingvistică, în Cuvinte din bătrîni. București, 1880, tom. II, p. 386.

poporului nostru. Hasdeu s-a măsurat în lupta de idei din vremea sa cu toate celebrităţile ştiinţei europene, impunîndu-se prin stăpînirea celor mai ascuţite arme ale spiritului.

★

Cînd îşi începe Hasdeu activitatea de lingvist, ştiinţa limbii abia se impusese printre celelalte ştiinţe sociale. Ea era dominată pe plan european de curentele indo-europenist şi neogramatic, iar în ţara noastră de curentul latinist.

Hasdeu îşi fixează treptat poziţia faţă de aceste curente dominante ale vremii, ale căror puncte de vedere le interpretează cu o mare putere de pătrundere critică.

«Şcoala ardeleană» este considerată de Hasdeu «o direcţiune unilaterală în sensul latin», adăugînd că «această şcoală pe care o justificau împrejurările naşterii sale şi latinitatea cea reală a limbii romîne trebuia să cadă prin exces»[1]. Despre Samuil Micu, Gheorghe Şincai şi Petru Maior spune că măreţia lor «trebuie măsurată nu prin ceea ce ei au făcut, ci prin ceea ce voiau să facă: a deştepta naţionalitatea romînă, a o deştepta cu orice preţ»[2].

Faţă de această tendinţă unilaterală din filologia romînă, Hasdeu susţine şi practică metodele adevăratei ştiinţe, care — afirmă el — «urmăreşte adevărul şi numai adevărul»[3].

Curentele indo-europenist şi neogramatic care se bucurau de mare autoritate în a doua jumătate a veacului trecut îl preocupă pe Hasdeu în mod deosebit, dar nu din pasiunea snobă a junimiştilor pentru ideile la modă de import, ci pentru foloasele pe care el credea că poate şi trebuie să le tragă pentru studiul limbii romîne. Interesul pentru studiile indo-europene a fost determinat la Hasdeu de lumina pe care voia să o aducă asupra epocii celei mai îndepărtate şi mai greu de lămurit a istoriei şi a limbii noastre, epoca preromană. Şcoala lingvistică indo-europeană stabilise unitatea diverselor grupuri de limbi moderne prin originea lor comună în cîte o limbă-bază mai veche, iar neogramaticii, descoperind legile de transformare a sunetelor, ofereau un sprijin preţios cercetărilor în această direcţie. Lingvistica europeană din acea vreme e plină de ipoteze ingenioase şi îndrăzneţe asupra evoluţiei limbilor moderne de la cîte o limbă-bază la ceea ce sînt ele astăzi, prin cunoaşterea transformării lor istorice. Cu ajutorul metodei comparative descoperite de indo-europenişti, Hasdeu a urmărit să stabilească urmele rămase din traco-dacă în limba romînă, combătînd prin aceasta, pe de o parte, pretenţia latiniştilor de a reduce

---

[1] B. P. Hasdeu, Principie de lingvistică, în Cuvinte din bătrîni. Bucureşti, 1881, tom. III, p. IX.

[2] Ibidem, p. IX.

[3] Lazăr Şăineanu, Istoria filologiei romîne, cu o prefaţă de B. P. Hasdeu. Bucureşti, 1892, p. 375.

limba romînă numai la elementul latin, iar pe de altă parte, teoria lui Roesler despre formarea poporului romîn exclusiv în sudul Dunării.

« A pătrunde în sorgintea mai intimă, pînă unde nu pot străbate celelalte ştiinţe sociologice este marea misiune a filologiei comparative » [1], scrie Hasdeu în 1875. « Această proprietate de a împrăştia ceaţa originilor m-a atras pe mine însumi în studiul special al filologiei comparative. Limpezind perioadele cele mai obscure din istoria romînă, mi s-a întîmplat adesea a da peste unele intervaluri atît de sterpe, încît nici o diplomă, nici un text, nici o rămăşiţă plastică nu putea să satisfacă frămîntările minţii mele. Atunci am recurs cu desperare la limbă, consultînd-o după metoda comparativă şi pe dată se spărgea întunericul » [2].

Pentru identificarea cuvintelor traco-dacice din limba romînă, Hasdeu acordă, pe drept cuvînt, o atenţie deosebită limbii albaneze, pe care o consideră urmaşă directă a limbii trace.

Cu ajutorul limbii albaneze şi cu vasta lui putere de investigaţie, Hasdeu încearcă să explice o serie de cuvinte şi de nume proprii romîneşti ca fiind de origine traco-dacică. Fără îndoială că etimologii ca cele date de el cuvîntului *doină* sau chiar numelui *Oltului* sau *Dunării*, cu toată marea erudiţie cu care le susţine, n-au convins pe nimeni. Dar etimologiile cuvintelor *barză*, *viezure*, *mazăre*, *ghiuj*, *mînz*, *a se bucura* şi altele rămîn valabile pînă astăzi, ele făcînd, incontestabil, parte din substratul traco-dacic al limbii romîne.

Această parte a activităţii lui Hasdeu a stîrnit admiraţia contemporanilor prin atracţia problemelor pe care le ridica. Credinţa că prin metoda comparativă se pot lămuri tainele începuturilor istoriei noastre şi a altor neamuri era larg împărtăşită în opinia intelectuală a vremii din Europa şi din ţara noastră. De aceea, în 1875, s-a creat la Universitatea din Bucureşti, special pentru Hasdeu, o catedră de filologie comparată.

Dar epoca foarte îndepărtată care făcea obiectul acestor cercetări şi lipsa documentelor concrete asupra ei au făcut ca, în acest domeniu, Hasdeu să ajungă mai mult la ipoteze ademenitoare decît la rezultate concrete.

Unele greşeli ale lui Hasdeu în această direcţie sînt deci explicabile din pricina greutăţii intrinsece a problemelor ridicate. Savanţi străini din acea vreme, ca Miklosich sau Schuchardt, s-au mărginit doar la afirmaţii generale despre unitatea primitivă a popoarelor balcanice, dar n-au făcut cercetări amănunţite în această privinţă. Mai pasionat şi mai îndrăzneţ decît ei, Hasdeu a încercat să adîncească în mod concret această problemă prin etimologiile date şi prin analiza corespondenţelor gramaticale, mai ales dintre romînă, albaneză şi bulgară, ca postpunerea articolului sau identitatea genitivului cu dativul.

---

[1] B. P. Hasdeu, Principie de filologia comparativa ario-europea, Bucureşti, 1875, p. 16.
[2] Ibidem, p. 16.

Meritul lui Hasdeu este legat nu atît de rezultatele obținute într-un domeniu atît de controversat, ci de faptul că a fost cel dintîi care a ridicat la noi problema și care a îndreptat cercetările lingvistice și istorice spre a dovedi vechimea milenară a poporului nostru pe aceste locuri. Lingvistica noastră n-a făcut de la Hasdeu încoace prea mari progrese în această direcție, dar teoria influenței substratului traco-dacic în limba și istoria noastră, ridicată în mod științific mai întîi de Hasdeu, nu poate fi contestată de nimeni. Ceea ce știm pînă astăzi în legătură cu existența elementului traco-dacic în limba romînă este prea puțin. Abia 30—40 de cuvinte din limba noastră pot fi considerate astăzi de origine traco-dacică. În ceea ce privește cercetările istorice asupra Daciei preromane, acestea au făcut, de la Hasdeu încoace, mari progrese, îndeosebi prin Vasile Pîrvan, și ele sînt continuate astăzi intens de institutele de istorie ale Academiei R.P.R., înregistrînd rezultate remarcabile.

Lui Hasdeu îi revine de asemenea meritul de a fi pus cel dintîi problema existenței elementelor vechi germanice în limba romînă, a căror lipsă era considerată de Roesler ca un argument important al teoriei sale despre formarea poporului romîn exclusiv în sudul Dunării. Hasdeu n-a putut ajunge la rezultate concrete, dar cercetările ulterioare au dovedit că ideea lui a fost justă și în această direcție.

Dacă studiul elementului traco-dacic sau vechi germanic din limba romînă nu a putut fi dus de Hasdeu pînă la capăt, în schimb aportul lui pentru cunoașterea structurii și dezvoltării limbii romîne a fost deosebit de mare și de prețios. El nu a lăsat o istorie a limbii romîne, așa cum a plănuit-o și cum a așteptat-o de la el generația lui, care îl considera, pe drept cuvînt, ca fiind singurul în măsură să o scrie. Hasdeu a început însă o serie de cercetări și studii care au făcut posibil ca istoria limbii romîne să fie scrisă mai tîrziu de A. Philippide [1], O. Densușianu [2], Al. Rosetti [3].

Printre cele mai de seamă merite ale lui Hasdeu ca istoric al limbii romîne, trebuie să subliniem, în primul rînd, observațiile importante făcute de el asupra rolului elementului slav în limba noastră. Hasdeu trebuie considerat ca primul nostru slavist de seamă, atît prin cunoașterea adîncă a limbilor slave cît și prin metoda științifică folosită în tratarea acestei probleme. Apreciind în mod just, pentru întîia oară în istoriografia noastră, importanța documentelor slave, el este primul nostru învățat care începe, în « Arhiva istorică a Romîniei » (1865 — 1867), publicarea științifică a acestor izvoare ale istoriei noastre.

---

[1] Al. Philippide, Principii de istoria limbii. Iași, 1894; Originea romînilor. Iași, 1925, vol. I: Iași, 1928, vol. II.

[2] O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome premier: Les origines. Paris, Leroux, 1901. Tome second: Le seizième siècle. 1938.

[3] Al. Rosetti, Istoria limbii romîne. București, 1938 — 1946, vol. I — IV, VI.

Hasdeu se opune atît şcolii latiniste, care excludea elementul slav din limba romînă, cît şi lui A. de Cihac, care, în cunoscuta lui statistică [1], i-a exagerat proporţiile.

Problema rolului elementului slav în limba romînă a fost dezbătută în acea vreme şi de lingvişti străini, îndeosebi de Franz Miklosich, ea avînd o mare importanţă în legătură cu locul de formare a poporului romîn.

Hasdeu nu alunecă în discuţii pasionale în această direcţie, menţinîndu-se pe terenul realităţii faptelor cunoscute de el. Hasdeu arată, în mod deschis, că numărul cuvintelor slave din vocabularul romînesc este apreciabil de mare, mai ales în anumite domenii. El nu a consacrat însă acestei probleme un studiu special în care să o trateze în mod complet; cercetările lui în acest domeniu sînt risipite în mai multe studii şi articole scurte. Astfel în studiul « Originea agriculturii la romîni », Hasdeu scrie: « Aproape totalitatea terminologiei agricole a romînilor este curat slavică » [2], dînd numeroase exemple ilustrative: *plug*, *brazdă*, *răzor*, *îmblăti* etc. El încheie analiza lingvistică a terminologiei noastre agricole astfel: « Putem dar afirma că în limba plugăriei romîne slavismele cele mai necontestabile sînt în proporţiune de cel puţin opt la zece cătră toţi ceilalţi termeni de orice altă origine » [3].

În studiul intitulat « Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia » (1876), Hasdeu face o analogie între cuvintele italiene intrate în limba slavilor de pe rîul Resia şi între slavismele intrate în limba romînă. El arată că în ambele cazuri cele mai multe împrumuturi de cuvinte au fost făcute pe calea bisericii, pe calea unui contact de vecinătate, iar nu printr-un amestec propriu-zis al celor două populaţii. El contestă însă orice influenţă slavă în gramatica limbii romîne [4].

În ceea ce priveşte epoca în care a început să se exercite influenţa slavă asupra limbii romîne, Hasdeu susţine că ea ar fi posterioară secolului al IX-lea [5].

Aceste studii ale lui Hasdeu asupra elementului slav din limba romînă, deşi nu au fost complete, au izbutit să scoată problema din atmosfera discuţiilor subiective şi pasionale de pînă atunci. Hasdeu a creat condiţiile pentru ca aceste studii să fie continuate mai tîrziu de I. Bogdan [6],

---

[1] A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Francfort s./M. II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais. 1879, p. VIII.

[2] B. P. Hasdeu, Opere alese. E.S.P.L.A. 1954, p. 255.

[3] Ibidem, p. 255 — 256.

[4] B. P. Hasdeu, Baudouin de Courtenay şi dialectul slavo-turanic din Italia. Bucureşti, 1876, p. 17.

[5] Ziarul « Traian », anul I (1869), nr. 40.

[6] I. Bogdan, Însemnătatea studiilor slave pentru romîni. Bucureşti. 1894; Documente moldoveneşti din sec. XV — XVI. Bucureşti, 1905; Documente privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul. Bucureşti, 1905; Documentele lui Ştefan cel Mare. 2 vol., Bucureşti, 1913.

O. Densusianu [1], E. Petrovici [2], Al. Rosetti [3] şi alţii. Ei au arătat că relaţiile lingvistice slavo-romîne au fost mai vechi şi mai adînci decît le credea Hasdeu. El afirmase că împrumuturile de cuvinte slave au venit numai pe calea unui contact de vecinătate şi prin biserică. Densusianu, Petrovici şi Rosetti au arătat însă că ele se datoresc şi unei convieţuiri îndelungate cu slavii, începînd cu secolul al VI-lea al erei noastre.

Hasdeu şi-a dat seama de importanţa toponimiei slave de pe teritoriul ţării noastre, dar nu a tras concluziile necesare asupra caracterului istoric al contactului dintre romîni şi slavi.

În vremea sa, Hasdeu s-a bucurat, ca slavist, de mare prestigiu şi peste hotare. În 1883 el a fost ales membru al Academiei Imperiale de ştiinţe din Petersburg, precum şi al societăţilor academice din Belgrad şi Sofia, distincţii pe care le-a purtat totdeauna cu mîndrie.

★

Meritele cele mai mari pe care le-a cucerit Hasdeu sînt legate de studiile lui asupra trecutului limbii noastre cuprinse în cunoscuta lui lucrare « Cuvinte din bătrîni » [4], singura mare operă dusă de el pînă la capăt. Publicînd pentru întîia oară scrieri de-ale noastre vechi cu caracter profan, acte şi zapise din secolul al XVI-lea, Hasdeu deschide o cale nouă pentru studiul istoric al limbii romîne. Singurul învăţat care, înainte de Hasdeu, publicase documente vechi de limbă fusese doar Timotei Cipariu, în « Crestomatie sau Analecte literare » (1858). Dar Cipariu a publicat numai texte religioase, adică traduceri din slavonă, care păcătuiesc prin faptul că erau prea aservite originalului slavon şi nu prezentau imaginea vie a graiului popular din trecut; pe de altă parte, textele publicate de Cipariu sînt lipsite de comentarii lingvistice. Textele publicate de Hasdeu şi reproduse cu o grijă şi o minuţiozitate faţă de care nu s-au ridicat pînă astăzi decît prea puţine obiecţii sînt însoţite de comentarii erudite privind limba şi cultura noastră veche. În capitolele « Notanda » de la sfîrşitul fiecărui text, el relevă toate particularităţile grafice, fonetice, morfologice, lexicale şi sintactice ale textelor reproduse. În legătură cu aceste texte, Hasdeu se ocupă pentru întîia oară de fenomenul rotacismului din romînă şi albaneză.

Metoda minuţioasă folosită de Hasdeu în editarea şi comentarea textelor vechi se relevă şi în « Arhiva istorică a Romîniei », colecţie critică de docu-

[1] O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome premier: Les origines. Paris, 1901.

[2] E. Petrovici, Note slavo-romîne, în « Dacoromania », X, partea I, p. 26 — 38; Dacoslava, în « Dacoromania », X, partea II, p. 233 — 277; Note slavo-romîne, II, în « Dacoromania », X, partea II, p. 335—360; Note slavo-romîne, III, în « Dacoromania », XI, p. 184—193; Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă, în « Studii şi cercetări lingvistice », vol.I, 1950, p. 172 — 232.

[3] Al. Rosetti, Istoria limbii romîne, 1952, ed. a II-a, vol. III.

[4] B. P. Hasdeu, Cuvinte din bătrîni, Bucureşti, 1878 — 1881, vol. I — III.

mente de la începuturile istoriei noastre pînă la 1800, publicată în anii 1865—1867, precum şi în « Psaltirea » diaconului Coresi pe care o publică în 1881 cu text chirilic şi transcriere în alfabetul latin, însoţită de un erudit studiu bibliografic şi de un glosar comparativ.

Apariţia lucrării « Cuvinte din bătrîni » a făcut o mare impresie nu numai la noi, ci şi peste hotare. Amintim doar aprecierile făcute de Gheorghe Baritiu în raportul său către Academie în care propunea premierea lucrării: « La dezlegarea acestor probleme, scrie Baritiu, autorul vine cu erudiţiune vastă, cunoştinţe de mai multe limbi vechi şi noi, orientale şi europene, la care se adaugă pacienţa sa de fier şi agerimea sa de spirit »[1]. De asemenea marele romanist german al vremii Hugo Schuchardt publică un lung comentariu asupra lucrării lui Hasdeu, atrăgînd atenţia publicului străin asupra importanţei ei pentru cunoaşterea limbii romîne şi a felului magistral cum au fost editate şi comentate textele de limbă veche[2]. Comentarii elogioase despre acestă lucrare au mai scris Gustav Meyer, Miklosich, Moses Gaster.

« Cuvinte din bătrîni » au adus însă la lumină nu numai textele de limbă veche romînească, ci şi cea dintîi valorificare critică a cărţilor noastre populare din secolul al XVI-lea în legătură cu literatura populară nescrisă. Culegeri de material folcloric au făcut şi alţii în aceeaşi vreme cu Hasdeu, ca Simion Florea Marian, Teodor Burada, Enea Hodoş, I. S. Bibicescu, I. C. Fundescu, dar Hasdeu este acela care pune bazele ştiinţifice ale studiilor de literatură populară la noi. « Concepţia folclorică a lui Hasdeu — scrie într-un studiu recent I. C. Chiţimia — este întîia concepţie ştiinţifică la noi, prin lărgirea noţiunii de folclor, prin cercetarea şi urmărirea procesului de creaţie populară, prin corelaţia stabilită clar, mai ales între folclor şi lingvistică, prin îndrumarea cercetărilor în întreg cîmpul folclorului, de la creaţia literară la noţiunile de ştiinţă populară »[3].

Faţă de preocupările folclorice ale lui Alecsandri, care se mărgineau exclusiv la poezia populară pe care a publicat-o cu adăogiri şi corectări, Hasdeu înţelege prin folclor întreaga cultură populară — basme, poezii, obiceiuri, credinţe, cărţi — pe care o comentează sub raport istoric, lingvistic şi al influenţelor primite şi exercitate. El nu concepe folclorul în mod izolat, ci în strînsă legătură cu întreaga viaţă complexă a poporului. Hasdeu analizează o serie de cărţi populare ale noastre religioase şi profane, cele mai multe cuprinse în aşanumitul « Codex Sturdzanus », găsind între ele cîteva care reflectă urme bogomilice. Hasdeu urmăreşte transformările suferite de legendele cuprinse

[1] G. Baritiu, Raport despre « Cuvinte din bătrîni » în Analele Academiei, 1879, tom. XI (text reprodus în « Cuvinte din bătrîni » tom. I, Anexe).

[2] Hugo Schuchardt, B. P. Hasdeu's « Altrumânische Texte und Glossen » (text reprodus în « Cuvinte din bătrîni » tom. I, Anexe).

[3] I. C. Chiţimia, B. P. Hasdeu şi problemele de folclor, în « Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor », anul I, nr. 1 — 4, 1952, p. 130.

în textele studiate în cele mai diverese literaturi populare. Aceste studii ale lui Hasdeu sînt o demonstrație concretă a faptului că trecerea literaturii populare scrise dintr-o limbă în alta însemnează nu o traducere, ci o transpunere, o transformare a ei după spiritul poporului care o adoptă. Urmărind transformările motivelor folosite în diverse literaturi populare, Hasdeu se arată ca un erudit neîntrecut și un cunoscător adînc al credințelor și obiceiurilor populare.

« Cuvinte din bătrîni » au avut un rol hotărîtor în introducerea la noi a metodei științifice în valorificarea folclorului. Hasdeu începe prin această lucrare studiul unui teren încă neexplorat și « ridică cercetările sale folclorice la înălțimea unor fenomene culturale de primă ordine »[1]. Deși unele concluzii ale lui Hasdeu au fost rectificate de cercetările ulterioare, ca cele ale lui N. Cartojan [2], în ceea ce privește vechimea textelor bogomilice, cărora Hasdeu le atribuise o importanță atît de mare, totuși, privite în ansamblu, « Cuvinte din bătrîni » rămîn pînă astăzi un model de editare și comentare a textelor noastre vechi.

Întemeiat pe concepțiile lui Herder, Grimm, Al. Mussim-Pușkin, după care literatura populară reprezintă geniul popoarelor, studiul folclorului face parte, pentru Hasdeu, din « filologia comparativă ». Această disciplină cuprinde după Hasdeu, deopotrivă lingvistica și etnopsihologia. « Ambele, lingvistica și etnopsihologia, scrie el, spiritul popoarelor în limbă și același spirit în credință, sînt într-o corelațiune intimă, adesea indisolubilă, de exemplu în mitologie sau onomatologie: ambele la un loc formează filologia comparativă » [3].

Pe Hasdeu îl preocupă în aceeași măsură limba și literatura noastră populară, amîndouă fiind creații istorice zămislite din același izvor, masa poporului.

Strînsa legătură stabilită de Hasdeu între limbă și viața poporului l-a făcut să nu rămînă un filolog specializat în preocupări erudite și seci de arhivă a limbii, ci să studieze limba ca manifestare a istoriei și psihologiei poporului care a creat-o și o vorbește. Aceasta este concepția care stă la baza monumentalului său « Etymologicum Magnum Romaniae », care a fost greșit apreciat ca un dicționar fără folos practic și nu ca o operă izvorîtă dintr-o concepție istorică despre limbă. Hasdeu a voit să facă din « Etymologicum » un monument al culturii poporului nostru. El nu se mărginește să explice cuvintele pentru necesități practice curente, ci urmărește fiecare cuvînt în toată istoria lui complexă, în toate epocile, în graiul popular ca și în limba literară.

Pentru a cunoaște viața cuvintelor el își culege materialul documentar din izvoarele cele mai variate: texte și acte vechi, glosare, manuscrise, literatură

---

[1] Lazăr Șăineanu, Istoria filologiei romîne. București, 1892, p. 333.

[2] N. Cartojan, Cărțile populare în literatura romînă. Vol. I, București, 1929; vol. II, București, 1938.

[3] B. P. Hasdeu, Cuvinte din bătrîni. București, 1880, tom. II, p. IX.

populară, scriitori vechi şi moderni, iar pentru sensurile actuale ale cuvintelor în diferite regiuni ale ţării, Hasdeu este printre cei dintîi lingvişti europeni care încep anchetele lingvistice pe teren, prin chestionarul pe care-l lansează în 1884 în toate regiunile locuite de romîni [1]. Un asemenea chestionar a folosit Hasdeu şi pentru adunarea materialului documentar despre obiceiurile juridice ale poporului nostru, folosind metoda cercetătorilor ruşi Efimenko şi Matoeiev despre obiceiurile poporului rus [2]. Pentru Hasdeu cunoaşterea amănunţită a culturii, obiceiurilor şi vieţii poporului, pe care o urmăreşte prin acest chestionar, este indispensabilă pentru a înţelege în mod just sensul cuvintelor. «Cu cît acest trai, scrie Hasdeu, ne este mai cunoscut, cu cît noi ni-l putem înfăţişa într-un chip mai intuitiv, mai văzut cu ochii, cu atît mai limpede ne dăm seama de sensul cel mlădios al cuvintelor [3] ».

Hasdeu îşi defineşte în mod limpede concepţia lui despre ceea ce trebuie să fie un dicţionar în prefaţa tomului I al monumentalei sale lucrări: « Dicţionarul unei limbi, scrie el, trebuie să fie pentru un popor o enciclopedie a traiului său întreg, trecut şi prezinte. În limbă o naţiune se priveşte pe sine însăşi într-o lungă galerie de portrete din epocă în epocă, unele ceva mai şterse de vechime sau de împrejurări, dar în care totuşi ea îşi recunoaşte pe deplin individualitatea: cum a fost din leagăn, cum a crescut, cum a mers înainte şi iarăşi înainte, cum a ajuns acolo unde este » [4]. De aceea, un cuvînt care în dicţionarele de uz practic curent ocupă cîteva rînduri sau cel mult o jumătate de coloană în dicţionarul lui Hasdeu ocupă zeci de coloane. Astfel cuvîntul *basm* ocupă 60 de coloane, *baştină* 46 de coloane, *a bate* 42 de coloane etc. « Orice cuvînt, scrie Hasdeu, oglindeşte un lucru, o fiinţă, o idee, o datină; aceste lucruri, aceste fiinţe, aceste idei, aceste datine eu m-am încercat şi mă încerc a le apuca cîne-cîneşte din ieri şi din astăzi al poporului nostru; dar pentru ca ele cu adevărat să nu fie pierdute, pentru ca să poată rodi cu îmbelşugare în brazdele cele adînci ale zilei de mîine, mă tem a le da seci, sarbede, retezate, ci m-am silit şi mă voi sili a le aduce palpitînde de viaţă pe ogorul neamului romînesc » [5].

Hasdeu nu a terminat « Etymologicum Magnum Romaniae » şi nici nu putea să-l termine, căci o asemenea operă care ar fi fost o vastă sinteză a istoriei şi culturii noastre reflectate în limbă era cu neputinţă să fie dusă pînă la capăt de puterile unui singur om. O asemenea lucrare nu mai este de conceput astăzi sub forma unui dicţionar, acesta avînd menirea de a răspunde în primul rînd nevoilor practice ale culturii maselor. « Etymologicum

[1] B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae. Bucureşti, 1887, tom. I, Prefaţă, p. VIII – XVIII.

[2] B. P. Hasdeu, Obiceiele juridice ale poporului romîn. Bucureşti 1882.

[3] B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae. Bucureşti, 1887, tom. II, p. XV.

[4] B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae. Bucureşti 1887, tom. I, p. XVIII.

[5] Ibidem, tom. II, Introducere, p. XVIII.

Magnum Romaniae » rămîne totuşi în cultura noastră o lucrare demnă de toată atenţia, atît pentru concepţia înaintată a lui Hasdeu despre limbă cît şi ca realizare concretă a ei.

★

În lumina concepţiei marxiste, gîndirea lingvstică a lui Hasdeu conţine incontestabile elemente progresiste valabile pînă astăzi.

Principalele lui vederi teoretice asupra limbii se găsesc formulate îndeosebi în vastele introduceri ale studiilor sale şi în « Principie de lingvistică »[1].

Obiectul cercetărilor lingvistice a fost pentru Hasdeu limba vie de ieri şi de azi vorbită de marea masă a poporului romîn. El condamnă « predilecţiunea cea exagerată pentru sanscrită şi iarăşi sanscrită »[2] pe care o aveau unii lingvişti străini din vremea lui, care considerau că limbile clasice şi sanscrita sînt cele mai demne de interes prin perfecţiunea lor gramaticală. Hasdeu arată că « tocmai limbile antice... oferă... materialul cel mai sărăcăcios »[3].

Ceea ce-l preocupă pe Hasdeu în studiul limbii romîne este în primul rînd « graiul poporan în dezvoltarea lui istorică, în înlănţuirea cea nemeşteşugită a fenomenelor ce-l caracterizează de la naştere şi pînă astăzi în toate cîte constituie individualitatea lui bine definită în sînul familiei lingvistice neolatine şi în concertul limbilor în genere »[4]. Aceeaşi idee despre sarcina lingvisticii este exprimată cu o convingere plină de combativitate şi în prefaţa tomului al II-lea al dicţionarului său, unde leagă începuturile lingvisticii de triumful democraţiei: « Popor! iată ceea ce deosebeşte ştiinţa limbii născută în secolul nostru de acele studii lingvistice de altădată care n-au lipsit pe ici pe colea nici chiar în negura veacului de mijloc. Oare de ce nu s-a putut plăsmui această ştiinţă în minţile cele dumnezeieşti ale unor uriaşi ca Aristotele sau ca Bacon? De ce? — fiindcă oricare naţiune ceva mai înaintată se credea pe atunci a fi prea superioară celorlalte mai puţin dezvoltate, şi fiindcă în fruntea fiecărei naţiuni se păuna cîte o clasă socială ridicată cu mult mai pe sus de straturile cele de jos, crezîndu-se datoare a le despreţui şi a nu le băga în seamă, după cum strălucitul păun — se zice — nu se uită niciodată la picioarele sale, căci sînt aspre şi întunecoase. Sub o asemenea aristocraţie între naţiuni şi sub o asemenea aristocraţie între clase, orice altă ştiinţă sau artă putea să propăşească, dar nu lingvistica, al cărui material brut se află mai-mai întreg în cătune, în colibe, în bordeie, nu în palaturi »[5]. « Ştiinţa limbii, adaugă Hasdeu, urmăreşte cu stăruinţă evoluţiunea vorbei nu într-o seamă de capete alese, nu în individualitatea cutare sau cutare, nu în cercuri sociale restrînse, ci tocmai în popor mai pe sus de toate »[6].

[1] B. P. Hasdeu, Principie de lingvistică, în Cuvinte din bătrîni. 1881, tom. III, p. 105.
[2] Ibidem.
[3] B. P. Hasdeu, Principie de lingvistică, în Cuvinte din bătrîni. 1881, tom. III, p. 107.
[4] Ibidem, p. IX.
[5] B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae. 1887, tom. II, p. XII.
[6] Ibidem, p. XIII.

Vederi valabile pînă astăzi a formulat Hasdeu şi cu privire la problema dialectelor şi a raporturilor lor cu limba naţională a întregului popor. El a avut o imagine concretă a realităţii complexe a dialectelor, întrevăzînd importanţa geografiei lingvistice chiar de la primii ei paşi. «Orice mapă geografică dialectală, scrie el, implică rezerva fluctuaţiunilor terminale: centrul fiecărui dialect e pronunţat, hotarele sînt echivoce»[1].

În sfera aceluiaşi grup dialectal, arată Hasdeu în mod just, limba literară are rolul «de a unifica toate dialectele, de a şterge sau cel puţin a slăbi provincialismele, de a spori puterea graiului din statul întreg printr-o centralizare cam analoagă cu centralizarea cea menită a mări forţa administraţiunii»[2]. El adaugă însă că «acţiunea limbii naţionale, oricît de energică, va fi totdeauna numai o tendinţă, o tendinţă nu fără efect, dar cu un efect prea moale şi prea împrăştiat»[3]. Factorul cel mai activ în unificarea limbii este, după Hasdeu, şcoala şi limba poetică, aceasta din urmă însă numai «cînd o mînuiesc oameni de geniu, de care se glorifică naţiunea întreagă»[4].

O problemă de mare importanţă teoretică, în care Hasdeu nu a putut avea o poziţie îndeajuns de limpede din pricina stării ştiinţei din timpul său, a fost aceea a «amestecului limbilor». În această problemă, lingvistica vremii se fixase pe două poziţii diametral opuse: unii lingvişti respingeau ideea amestecului, iar alţii o acceptau fără a-i preciza sensul şi proporţiile. Între aceştia din urmă se plasează şi Hasdeu. El face în mod perspicace deosebire între «amestecul primar», «de însemnătate genealogică», care are loc în epoca de formare a limbilor, şi «amestecul secundar», «de natură accidentală», care are loc după formarea limbilor, limitîndu-se mai ales la împrumuturi de vocabular. «În amestec primar, scrie Hasdeu, două dicţionare şi două gramatici se reduc, printr-o cernere reciprocă de afinitate electivă, la un singur dicţionar şi o singură gramatică»[5]. «Fonetica, morfologia, sintaxa, ideologia, toate se combină pe un nou plan, toate se transformă mai mult sau mai puţin»[6].

În ceea ce priveşte «amestecul secundar», el poate — scrie Hasdeu — «să se înrădăcineze într-o limbă; generalmente însă este ca o modă, pe care un popor o îmbrăţişează şi o părăseşte cu o deopotrivă uşurinţă; cel mult el ne apare ca o boală externă, ca un fel de abces, pe care, dacă ne supără, îl putem stîrpi, fără ca desfiinţarea lui să tragă după sine vreo consecinţă gravă sau durabilă. Amestecul primar, din contra, face parte din însăşi natura limbii, în care se ramifică astfel în toate direcţiunile, încît în cele mai multe cazuri nu e chip

---

[1] B. P. Hasdeu, Principie de lingvistică, în Cuvinte din bătrîni. 1881, tom. III, p. 59.
[2] Ibidem, p. 153.
[3] Ibidem, p. 154.
[4] Ibidem, p. 154 — 155.
[5] Ibidem, p. 152.
[6] Ibidem, p. 152.

de a-l înlătura fără a distruge prin această violență întreaga economie a organismului »[1].

Aceste idei arbitrare surprind la Hasdeu, care a avut o concepție atît de justă despre limbă, creație a poporului strîns legată de istoria acestuia. Amestecul gramaticilor sau stîrpirea din limbă a unor elemente neconvenabile sînt idei greșite ale timpului, care nu pot fi acceptate. Precum a arătat I. V. Stalin în « Marxismul și problemele lingvisticii », combătînd teoria « încrucișării » susținută de N. I. Marr, în amestecul dintre două limbi una își impune structura ei gramaticală și fondul ei principal de cuvinte în defavoarea celeilalte. În nici un caz două limbi nu se pot contopi printr-un proces de « afinitate electivă ». Din limba învinsă pătrund în limba învingătoare un anumit număr de cuvinte, dar nu poate fi vorba de contopirea structurii gramaticale și a fondului lor principal de cuvinte, care să dea naștere unei a treia limbi deosebite. Precizările aduse în această privință de I. V. Stalin prin sublinierea rolului structurii gramaticale și a fondului principal de cuvinte au înlăturat definitiv ideea greșită a « încrucișării » limbilor, împărtășită și de Hasdeu.

Dacă în lumina concepției materialist-dialectice vederile teoretice ale lui Hasdeu în problema « amestecului » limbilor sînt eronate, în studiul unor probleme concrete legate de « amestecul » limbilor, Hasdeu a avut idei originale și juste. Una din aceste idei juste și fecunde, a cărei paternitate îi revine, în lingvistica generală, în întregime lui Hasdeu, este teoria « circulației cuvintelor ». Admițînd caracterul amestecat al vocabularului limbii romîne, ca al oricărei limbi, Hasdeu arată că fizionomia unei limbi nu este determinată de proporția numerică a cuvintelor de diferite origini din vocabularul ei, ci de cele mai frecvente forme gramaticale, de cele mai frecvente sunete, de cele mai frecvente cuvinte. Această importantă teorie a fost formulată de Hasdeu pornind de la cunoscuta statistică a lui Cihac. El arată că, chiar admițînd statistica lui Cihac, ea nu ne dă imaginea justă a fizionomiei lexicale a limbii romîne, aceasta rezultând numai din procesul circulației în vorbire și scris a diferitelor grupe lexicale. Făcînd analiza acestui proces după materialul viu al limbii, Hasdeu răstoarnă cu ușurință proporția de elemente stabilită în mod mecanic de Cihac [2].

Teoria lui Haşdeu asupra circulației cuvintelor este de mare folos în lingvistică pentru stabilirea rolului elementelor împrumutate în orice limbă. Rolul împrumuturilor se precizează în mod științific numai prin stabilirea circulației lor, adică prin stabilirea întrebuințării lor generale, provinciale, sporadice sau strict literare.

Teoria circulației cuvintelor o socotim deplin confirmată azi de cuceririle lingvisticii marxiste. Ea este de un ajutor direct și esențial în determinarea fondului principal de cuvinte, pe care I. V. Stalin îl consideră ca nucleul vocabu-

[1] B. P. Hasdeu, Principie de lingvistică, în Cuvinte din bătrîni. 1881, tom. III, p. 73.

[2] B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae. 1887, tom. I, p. XLVI – LIX.

larului, partea lui esențială și stabilă și sursa formării de noi cuvinte. Pentru a stabili care anume cuvinte sînt cele mai esențiale într-o limbă, care cuvinte exprimă noțiunile cele mai curente și mai fundamentale pentru ca oamenii să se poată înțelege între ei, este evident că cea mai firească metodă este stabilirea frecvenței cuvintelor în graiul popular și în literatură. Cuvintele care circulă mai mult sînt desigur cele mai utile, mai esențiale și mai stabile în orice limbă.

★

Principiile cele mai de seamă pe care Hasdeu a voit să le sădească în spiritul elevilor săi pentru a deveni creatori în lingvistică au fost rezumate de el însuși în prefața cărții elevului său Lazăr Șăineanu, « Istoria filologiei romîne ».

Aceste principii sînt:

1. « A studia fenomenele lingvisticii totdeauna în legătură cu istoria »;
2. « A urmări totdeauna fenomenele lingvistice în circulațiunea lor în grai »;

« Fără ajutorul istoriei și al circulațiunii, lingvistul cel mai eminent se expune a cădea în cele mai neiertate greșeli » [1].

Valabile și astăzi, în mod incontestabil, aceste principii sînt cu atît mai de preț cu cît ele au fost formulate la începutul dezvoltării lingvisticii noastre științifice.

Activitatea lingvistică bogată a lui Hasdeu a creat condițiile pentru ca o seamă de elevi ai săi, ca I. Bogdan, Lazăr Șăineanu, I. A. Candrea și o seamă de urmași ca Al. Philippide, O. Densusianu și alții să ducă mai departe moștenirea valoroasă lăsată de acest mare îndrumător al lingvisticii noastre. Opera lui Hasdeu n-a putut fi dusă însă în întregime mai departe de elevii și urmașii săi. Ea era prea legată de personalitatea lui Hasdeu, de temperamentul lui vulcanic, de spiritul lui multilateral și superior înzestrat. Hasdeu a manifestat apoi, în lunga lui activitate, unele inconsecvențe greu de acceptat chiar din partea celor mai fideli discipoli. El s-a lăsat atras de atențiile monarhiei, pe care o combătuse cu vehemență la început, abătîndu-se de la crezul lui democratic, iar către sfîrșitul vieții a părăsit terenul cercetărilor pozitive pentru a cădea în misticism. De aceea, admirația fără rezerve pe care a avut-o pentru Hasdeu generația lui nu s-a menținut la aceeași înălțime în generația care i-a urmat.

În perspectiva timpului care consacră valoarea justă a marilor personalități, figura lui Hasdeu rămîne totuși mare și impunătoare în cultura noastră.

Hasdeu poate fi revendicat astăzi nu numai de cercurile restrînse ale intelectualității, ci de întregul nostru popor muncitor. Ca în toate celelalte domenii de activitate, în lingvistică Hasdeu a fost un îndrumător nu numai

---

[1] Lazăr Șăineanu, Istoria filologiei romîne. București, 1892, ed. I. Prefață de B. P. Hasdeu, p. 3.

pentru specialişti, ci şi pentru marele public de la noi. Prin numeroasele ziare şi reviste pe care le-a creat şi condus, el a popularizat necontenit problemele de lingvistică în cercurile largi ale opiniei noastre publice. De aceea, chiar oamenii fără preocupări lingvistice cunosc « Etymologicum Magnum Romaniae », « Cuvinte din bătrîni », teoria circulaţiei cuvintelor şi lupta lui Hasdeu pentru apărarea limbii romîne.

Un mare merit al lui Hasdeu constă de asemenea în trezirea interesului specialiştilor străini ai timpului său pentru problemele limbii romîne, care erau puţin cunoscute şi adeseori tendenţios interpretate. În afară de studiile lui Diez, în care s-a acordat pentru întîia oară limbii romîne locul cuvenit în rîndul limbilor romanice, de studiile lui Miklosich asupra elementului slav din limba noastră şi de studiile lui Schuchardt, limba romînă nu constituise pînă atunci un obiect de cercetare pentru alţi învăţaţi străini. Prin activitatea bogată a lui Hasdeu, prin studiile lui critice, articolele şi polemicele susţinute de el, problemele limbii romîne au început să-şi facă loc în publicaţiile europene ale vremii, ceea ce a fost de un real folos în acţiunea întreprinsă de ţara noastră pentru recunoaşterea revendicărilor ei naţionale de atunci.

Faţă de Bogdan Petriceicu-Hasdeu, întemeietorul lingvisticii noastre ştiinţifice şi deschizătorul de nenumărate drumuri pentru generaţiile viitoare, lingviştii romîni de astăzi avem datoria ştiinţifică de a-i adînci părţile progresiste ale operei sale, de a le populariza şi de a ne strădui să realizăm lucrări la nivelul ştiinţei de astăzi, aşa cum s-a străduit el în vremea sa.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

DESPRE ACORDUL PREDICATULUI CU SUBIECTUL

DE

PETRE ALEXANDRESCU

Pentru ca o propoziție să se constituie, este necesar ca între un nume şi un verb oarecare să se stabilească o legătură de dependență prin care aceşti doi termeni să-şi alăture înțelesurile, îmbinîndu-le şi construind împreună ideea nucleu a propoziției. Această sudură de înțelesuri este fundamentul propoziției însăşi; cei doi termeni devin subiect şi predicat, iar legătura dintre ei se exprimă gramatical prin acord. Acordul exprimă deci, dependența obligatorie dintre subiect şi predicat, stabilită prin concordanța lor morfologică (în persoană, în număr, în gen şi în caz).

În această relație între cele două părți principale ale propoziției, predicatul este elementul variabil, forma sa gramaticală fiind condiționată de aceea a subiectului.

Acordul predicatului nu se face însă identic pentru toate elementele din care acesta se poate compune.

Predicatul verbal şi verbul copulativ se acordă cu subiectul în persoană şi în număr:

> Toți erau cu părul, cu barba şi cu mustețele pline de promoroacă, de nu-i cunoşteai, oameni sînt, draci sînt, ori alte arătări. CREANGĂ, *Povești*.

Numele predicativ exprimat printr-un adjectiv sau printr-o parte de vorbire cu valoare de adjectiv se acordă cu subiectul în număr, în gen şi în caz.

> Conacul din Lespezi era bătrîn, modest şi prietenos. REBREANU, *Răscoala*.
> Acestea sînt însuşirile unui bun istoric. KOGĂLNICEANU, *Opere*.

Numele predicativ exprimat printr-un substantiv sau printr-o parte de vorbire cu valoare de substantiv se acordă uneori în număr sau în gen.

> Unchiul, fără să fie popular, era una dintre figurile bucureştene. CAMIL PETRESCU, *Ultima noapte de dragoste*.

Adesea însă această categorie de nume predicative are un număr şi un gen diferit de acel al subiectului; în acest caz acordul se face numai între verbul copulativ şi subiect.

Noi, frunzele, sîntem copacul;
Ce-ar fi fără de noi, săracul? CRÎLOV, *Fabule (trad. T. Arghezi)*.

Acestea sînt regulile generale ale acordului, stabilite în funcţie de un subiect tip şi de diferitele posibilităţi de variaţie ale predicatului. Există însă situaţii cînd subiectul se deosebeşte de această formă tip. Este vorba de subiectele compuse din mai multe cuvinte (subiectele multiple) sau de anumite cazuri — rare de altfel — cînd înţelesul cuvîntului cu rol de subiect este mai larg, dacă nu diferit, de forma gramaticală pe care o îmbracă în propoziţie. În asemenea situaţii se produc modificări şi în stabilirea acordului între subiect şi predicat. Se impune deci completarea regulilor de mai sus cu unele adaosuri, expuse în cele ce urmează pe categorii gramaticale:

Acordul în persoană

1. Cînd subiectul exprimă o colectivitate cu care se solidarizează şi vorbitorul, predicatul stă la persoana I plural.

Toţi cei 14 ofiţeri ai batalionului de acoperire sîntem îngrămădiţi aici... în aşteptarea cafelelor. CAMIL PETRESCU, *Ultima noapte de dragoste.*

2. Cînd regenta unei atributive are drept subiect un pronume personal de persoana I sau a II-a şi un predicat nominal, predicatul atributivei stă:

a) la persoana I, respectiv a II-a, dacă atributiva determină subiectul regentei sau întreaga propoziţie regentă.

Noi sîntem prieteni care ne-am înţeles întotdeauna.

b) la persoana III-a dacă atributiva determină numele predicativ al regentei exprimat printr-un substantiv.

Eu sînt omul care-ţi poate da o mînă de ajutor.

Acordul în număr

1. Acordul predicatului cu un subiect multiplu se face ţinînd seamă de raportul dintre predicat şi elementele componente ale subiectului multiplu;

a) predicatul stă la plural cînd cuvintele care alcătuiesc subiectul multiplu participă în aceaşi măsură la acţiunea predicatului şi formează un ansamblu în raport cu acesta.

Imaginaţiunea, sufletul şi mintea mea au putut aevea să-şi însuşească plăcerile şi farmecul artei. ODOBESCU, *Pseudokyneghetikos.*

b) predicatul stă la singular cînd unul dintre subiecte exclude sau le rezumă pe celelalte.

Dumnezeu sau dracu mă va însănătoşi. NEGRUZZI, *Păcatele tinereţii.*
Un cuvînt, un singur gest a pornit învălmăşeala bătăliei.

2. Acordul predicatului cu un subiect multiplu ale cărui elemente componente sînt legate între ele prin *cu, împreună cu, în acord cu* se face în felul următor:

a) predicatul stă la plural cînd vorbitorul vrea să arate că toate elementele care alcătuiesc subiectul sînt asociate în egală măsură la acțiunea predicatului. În acest caz *cu, împreună cu, în acord cu* îndeplinesc funcția copulativă a lui *și*.

O jupîneasă cu cinci copii s-au aruncat înaintea rădvanului meu și m-au oprit arătîndu-mi un cap țintuit în poarta curții. NEGRUZZI, *Păcatele tinereții*.

b) predicatul stă la singular cînd vorbitorul desprinde unul din elementele subiectului multiplu (de obicei pe primul), pe care-l consideră principal și cu care face acordul.

În zadar tînărul Coriolan Drăgănescu împreună cu toată tinerimea a protestat.. Mizerabilii polițiști nu i-au lăsat să treacă. CARAGIALE, *Opere I*.

3. Cînd predicatul este la pluralul politeții, numele predicativ și participiul verbului la forma pasivă rămîn la singular.

Tovarășe, sînteți rugat să luați cuvîntul.

Acordul în gen

Acordul în gen al predicatului cu un subiect multiplu, alcătuit din substantive de gen diferit se face în felul următor:

a) Cînd substantivele sînt nume de ființe, masculinul are prioritate.

Femeile și copiii erau înspăimîntați, scuipînd ca asupra diavolului.
GANE, *Domnița Ruxandra*.

b) Cînd substantivele sînt nume de lucruri — de genul neutru și feminin, numele predicativ stă la feminin — neutru [1].

Turnul și poarta sînt însorite.
Poarta și turnul sînt însorite.
Turnurile și poarta sînt însorite.
Poarta și turnul sînt însorite.
Turnurile și porțile sînt însorite.
Porțile și turnul sînt însorite.
Turnurile și porțile sînt însorite.

Cînd substantivele sînt nume de lucruri — de genul masculin și feminin, numele predicativ stă la feminin — neutru dacă substantivele masculine sînt la singular; dacă substantivele masculine sînt la plural numele predicativ se acordă cu cel mai apropiat.

Peretele și poarta sînt însorite.
Poarta și peretele sînt însorite.
Peretele și porțile sînt însorite.
Porțile și peretele sînt însorite.

[1] Întrucît forma de feminin plural a adjectivului este aceeași și pentru genul neutru plural s-a desemnat această situație în articolul de față prin termenul de *feminin-neutru*.

Pereții și poarta sînt însorite.
Poarta și pereții sînt însoriți.
Pereții și poarta sînt însorite.
Porțile și pereții sînt însoriți.

Cînd substantivele sînt nume de lucruri — de genul masculin și neutru, numele predicativ stă la feminin — neutru dacă substantivele neutre sînt la singular sau la plural și substantivele masculine la singular; dacă substantivele neutre sînt la singular și substantivele masculine la plural, numele predicativ stă la masculin; dacă și substantivele neutre și substantivele masculine stau la plural, numele predicativ se acordă cu cel mai apropiat.

Peretele și turnurile sînt însorite.
Turnurile și peretele sînt însorite.
Peretele și turnul sînt însorite.
Turnul și peretele sînt însorite.
Pereții și turnul sînt însoriți.
Turnul și pereții sînt însoriți
Pereții și turnurile sînt însorite.
Turnurile și pereții sînt însoriți.

Acestea sînt regulile acordului predicatului cu subiectul. În limbă se ivesc adesea unele abateri care cer o explicație dacă nu chiar uneori o justificare. Unele dintre aceste abateri, deși formal contrazic regulile expuse mai sus, pun totuși unele probleme de fond care cer adesea revizuirea acestor reguli. În acordul predicatului cu subiectul trebuie astfel incluse două categorii de abateri.

I. Prima serie de abateri apare acolo unde subiectul logic diferă de subiectul gramatical. În acest caz acordul se face de cele mai multe ori ***după înțeles*** și anume cu subiectul logic.

În propozițiile în care subiectul este exprimat printr-un substantiv colectiv sau partitiv la singular, determinat de un alt substantiv la plural, predicatul se acordă cu substantivul la plural, atunci cînd acesta, impunînd ideea de pluralitate funcționează ca adevăratul subiect al propoziției: în acest caz substantivul colectiv sau partitiv joacă pe lîngă substantivul la plural rolul de numeral nedefinit.

Tot soiul de examene de laborator fură întreprinse, fără a se ajunge la vreo concluzie. CĂLINESCU, *Bietul Ioanide.*

Jumătate dintre elevi erau în clasă.

Alteori substantivul la plural este subînțeles, continuînd însă să funcționeze ca subiect logic al propoziției.

O seamă năvăliră peste dînșii.

Rar predicatul se acordă după înțeles cu un subiect exprimat printr-un substantiv colectiv pe lîngă care nu se poate subînțelege un alt substantiv la plural.

Vreo cîțiva, copleșind mult pămîntul, s-au făcut stăpîni, vînd și cumpără între dînșii, iar sărăcimea pătimesc.

Document publicat în SEVASTOS, *Monografia orașului Ploești*, p. 36 [1].

Mai frecvent, cînd subiectul este despărțit de verb printr-un grup de cuvinte.

Iară oastea văzînd că au căzut cel mai mare al lor, întinseră fuga.

CALENDARUL din 1814 [2].

Aceste ultime trei cazuri constituie greșeli indiscutabile.

O situație asemănătoare există atunci cînd predicatul se acordă cu un subiect exprimat printr-unul din pronumele nedefinite *fiecare*, *nimeni*, *nici un(ul)* etc. Și în acest caz ideea de pluralitate poate să predomine mai ales dacă pronumele respectiv e determinat de cuvinte la plural.

O lucrare pe care nu au putut-o duce la bun sfîrșit nici unul dintre specialiștii consultați.

II. A doua serie de abateri se ivesc acolo unde predicatul nu se acordă cu subiectul său, ci cu un alt cuvînt din propoziție de care e mai aproape sau care se impune mai mult atenției. În acest caz este vorba de un *acord prin atracție.*

1. Cînd subiectul este la alt număr decît numele predicativ, este firesc ca verbul să se acorde în număr cu subiectul. Totuși adesea acordul se face cu numele predicativ. Se aude de pildă mai des:

Două sute de lei este o sumă,

decît

Două sute de lei sînt o sumă.

Cînd verbul este mai aproape de numele predicativ decît de subiect, acordul cu numele predicativ este recomandabil.

Obiectivul principal al bugetelor țărilor imperialiste sînt înarmările.

2. Uneori predicatul se acordă cu obiectul său direct sau indirect. Acest fel de acord este incorect.

Dracilor li s-au cam băgat frica în oase. SBIERA, *Povești*[3].
Parcă le scoseseră cineva inimile din ei. GÎRLEANU, *Punga* [4].

Abaterile de la regula acordului, care au fost expuse mai sus, arată o dată mai mult că limba, în continuă dezvoltare, elimină permanent formele gramaticale de expresie care nu mai corespund unui conținut logic. Acest proces de prefacere se cere continuu supravegheat și reglementat.

---

[1] Citat de J. Byck, în « Bulletin linguistique » 1939, p. 162.
[2] Idem.
[3] Idem p. 143.
[4] Idem.

OBSERVAȚII ASUPRA INFLUENȚEI RUSE ÎN VOCABULARUL LIMBII ROMÎNE CONTEMPORANE

DE

GH. MIHĂILĂ

Interacțiunea dintre limbi poate fi just înțeleasă și rezolvată numai pornind de la învățătura marxistă despre limbă ca fenomen social, ca mijloc de comunicare și de schimb de idei între membrii societății. Numai cu ajutorul acestei învățături pot fi lămurite problemele complexe legate de îmbogățirea și dezvoltarea vocabularului unei limbi, atît derivația și compunerea cît și împrumutul de cuvinte. Problema împrumuturilor de cuvinte din alte limbi și a mijloacelor de împămîntenire a lor, alături de alte probleme teoretice ale lexicologiei, constituie una din preocupările lingvisticii sovietice actuale [1]. Ea poate și trebuie să fie studiată și de lingviștii din țările de democrație populară. Ea interesează și pe lingviștii din patria noastră care folosesc pentru aceste studii materialul concret oferit de limba romînă.

În actuala etapă de dezvoltare a limbii romîne este deosebit de important studiul rolului pe care îl joacă limba rusă în îmbogățirea lexicului limbii romîne, ca și a lexicului limbilor popoarelor din U.R.S.S. și ale celor din democrațiile populare. Multe cuvinte ruseşti, alături de cuvintele de origine greacă, latină, franceză, engleză etc. devin un bun al fondului lexical internațional.

Însemnătatea limbii ruse, influența ei asupra altor limbi a fost nu o dată subliniată de conducători politici, ca și de filozofi sau lingviști. Pentru noi sînt pline de învățătură cuvintele tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, rostite la Congresul învățătorilor, în aprilie 1952: « În procesul învățămîntului trebuie acordată o mare atenție cunoașterii neprețuitelor valori ale culturii sovietice,

[1] « Voprosî iazîkoznaniia », nr. 1, 1952, p. 12.

studierii limbii ruse, a cărei cunoaştere ne dă putinţa de a citi în original operele nemuritoare ale lui Lenin şi Stalin, operele lui Puşkin, Tolstoi, Gorki. Şcoala trebuie să cultive sentimentul de prietenie şi colaborare frăţească cu marele popor sovietic, dragostea faţă de glorioasa Uniune Sovietică, care ne-a eliberat şi ne ajută să ne clădim patria noastră socialistă... »[1]. Şi aceasta pentru că experienţa oamenilor sovietici ne ajută să rezolvăm cele mai importante probleme, nu numai în domeniul economiei, al construcţiei bazelor tehnico-materiale ale socialismului, ci şi în domeniul culturii, ştiinţei, literaturii şi artei.

Pentru cercetătorii limbii, pentru cei care predau sau învaţă limba romînă este important faptul că, împreună cu noile noţiuni, cu noile relaţii sociale, instituţii, obiecte etc., apar în limba romînă noi cuvinte şi expresii, luate din limba rusă sau, cele mai multe, formate după modelul termenilor şi expresiilor existente în limba rusă.

Plecînd de la teza stalinistă despre dezvoltarea şi îmbogăţirea limbii ruse în perioada sovietică, putem înţelege şi căile de dezvoltare a limbii romîne în ultima perioadă. În limba romînă se observă atît procesul ieşirii unor cuvinte învechite din vocabularul activ, cît şi procesul de îmbogăţire a vocabularului cu noi cuvinte şi expresii, care reflectă realităţile noului stat democrat-popular, ale noii culturi şi vieţi sociale, ale dezvoltării ştiinţei şi tehnicii realizată cu ajutorul nepreţuit al statului sovietic. În limba noastră poate fi urmărit şi procesul de schimbare sau dezvoltare a sensului unor cuvinte corespunzător cu noile noţiuni pe care le reflectă.

Aceste transformări petrecute în vocabular pot fi legate de fenomene asemănătoare petrecute în limba rusă în perioada sovietică. Cuvinte şi expresii noi apărute în limba rusă după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi caracteristice pentru noua orînduire socială, au trecut şi continuă să treacă şi în alte limbi în forma lor originară (*colhoz*, *bolşevic*, *comsomol* etc.), sau sînt traduse în limbile respective. Apar astfel aşa numitele calcuri lexicale şi sintactice (frazeologice), care îmbogăţesc limba, îi lărgesc posibilităţile de exprimare.

Problema legăturilor lingvistice dintre poporul romîn şi popoarele slave învecinate, printre care şi poporul rus, s-a pus şi mai înainte în lingvistica romînească, dar de cele mai multe ori — excepţie fac lingvişti progresişti ca A. Cihac şi B. P. Hasdeu — ea a fost tratată într-un spirit naţionalist şovin. Abia în zilele noastre s-a creat posibilitatea de a studia pe baze ştiinţifice atît problema formării limbii romîne, cît şi aceea a evoluţiei ei ulterioare şi a legăturilor ei cu limbile slave învecinate. Se cunosc din istorie legăturile seculare dintre poporul romîn şi cel rus, legături care s-au intensificat în secolul al XIX-lea. Aceste legături explică pătrunderea în limba romînă, în diferite perioade istorice, a unor serii de cuvinte ruseşti. În limba cronicarilor din

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, Articole şi cuvîntări, Ed. pentru literatură politică, 1952, ed.-a III-a, p. 616.

secolele XVII — XVIII găsim o serie de cuvinte de origine rusă, cu caracter politico-militar: *ataman* « hatman », *dvor* « curte », *mamesnic* « guvernator », *pihotă* « infanterie », *puşcă* « tun », *stoliță* « capitală », *strileț* etc.

Mai tîrziu, în secolul al XIX-lea, întîlnim cuvinte ruseşti ca: *cinovnic*, « funcționar de stat », *cantoră* « birou », *comandir*, *polcovnic* etc. Tot atunci intră în limba romînă prin intermediul limbii ruse cuvinte internaționale, europene, ca: *armie*, *artilerie*, *gvardie*, *nație*, *misie*, precum şi o serie de adjective cu sufixul *-icesc: geograficesc*, *academicesc*. Chiar şi unele nume de țări sau popoare au intrat în romînă prin limba rusă: *Italia*, *Şveția*, *Chitai*, *Franția*, *Crîm* [1].

Aceasta dovedeşte că, pe lîngă legăturile culturale cu țările occidentale (mai ales cu Franța), se continuă şi se dezvoltă legăturile culturale şi cu poporul rus.

Importanța limbii ruse în dezvoltarea altor limbi, inclusiv limba romînă, creşte însă nemăsurat de mult după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Construind o nouă societate, noi forme de viață socială, poporul rus şi celelalte popoare din U.R.S.S. au creat şi denumiri, termeni şi expresii noi corespunzătoare noilor realități sociale. În lucrarea sa clasică, « Marxismul şi problemele lingvisticii », I. V. Stalin a arătat că apariția statului sovietic, a culturii socialiste, dezvoltarea noii vieți sociale şi a noii morale, avîntul tehnicii şi ştiinței au provocat apariția în limbă a unor cuvinte şi expresii noi.

Dintre acestea, o bună parte au devenit cunoscute şi altor popoare, mai ales acelora care construiesc socialismul cu ajutorul Uniunii Sovietice.

În limba romînă, în literatura de partid, în publicațiile progresiste, se întîlnesc, încă înainte de 23 August 1944, primii termeni desemnînd realități din Uniunea Sovietică, termeni şi expresii ale ideologiei marxist-leniniste. Membrilor de partid, oamenilor înaintați le devin nu numai cunoscute, dar şi apropiate astfel de cuvinte ca: *sovietele* < советы; *Rusia Sovietică* < Советская Россия; *bolşevic* < большевик; *colhoz* < колхоз; *sovhoz* < совхоз; plan *cincinal* < пятилетний план şi altele.

Iată cîteva exemple din culegerea « Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia » (Ed. P.M.R., 1951): « ... republica socialistă a *sovietelor* » (Un manifest din 1918) p. 9, « Astăzi se împlineşte un an de la revoluția *bolşevică* » (ibidem) p. 8; « ... avantgarda proletariatului... se îndreaptă spre izvorul învățăturii luptei proletare, *marxismul leninist* » (1926. Cuvînt înainte la « Lupta de clasă ») p. 64.

Scriitorul Al. Sahia, în cartea sa « U.R.S.S.-azi » (1934), înfățişînd maselor largi de cititori realizările uriaşe ale Țării Socialismului, foloseşte şi el termenii corespunzători noilor realități pe care le descrie. De ex. « Astfel am colindat prin Uniunea Sovietică, oprindu-mă liber în zece oraşe, în nenumărate *colhozuri*, *sovhozuri* şi pătrunzînd acolo unde am dorit » (Nuvele şi articole, 1951, p. 132). « ... noile proiecte tehnice şi edilitare, care trebuiesc realizate

[1] Vezi I. Iordan, Influențe ruseşti asupra limbii romîne, Ed. Acad. R.P.R., 1949.

neapărat în a doua *piatiletcă* » (op. cit., p. 132). În alte locuri el folosește termenul « *plan cincinal* ».

Interesant este faptul că Sahia remarcă schimbarea sensului unor cuvinte, care ajung să denumească lucruri cu totul noi, neîntîlnite în societatea capitalistă. Vorbind despre Clubul copiilor din Leningrad, el notează:

« Cînd am auzit pentru prima dată în Uniunea Sovietică, pronunțîndu-se cuvintele de « clubul copiilor » m-a cam pus pe gînduri. Noțiunea cuvîntului de « club » o aveam destul de precizată. În țară treceam în fiecare zi pe lîngă « clubul artistic », « Clubul averescan », tripouri în toată regula, unde nu se joacă decît cărți. Dar « Clubul copiilor ? ».

Cu multă admirație scriitorul descrie interiorul clubului copiilor, biblioteca, sala de lectură, sala de dans și de teatru, secția tehnică etc.

Această ideie se poate aplica și la o mulțime de alte cuvinte, care și-au schimbat sensul în limba rusă și în limba romînă corespunzător cu noile realități.

★

Se împlinesc zece ani de la eliberarea țării noastre de către glorioasa Armată Sovietică. În această perioadă patria noastră a făcut pași uriași pe drumul construirii socialismului. Cu fiecare an simțim tot mai mult însemnătatea zilei de 23 August, punct de cotitură în istoria poporului nostru. Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej apreciază astfel uriașul ajutor dat țărilor de democrație populară de către Țara Socialismului: « Datorită eliberării acestor țări de către Armata Sovietică și datorită ajutorului dat de marea Uniune Sovietică, trecerea de la realizarea sarcinilor revoluției burghezo-democratice la sarcinile revoluției socialiste a fost înfăptuită în aceste țări într-un răstimp nemaiîntîlnit de scurt. Popoarele țărilor de democrație populară consideră prietenia și alianța cu Statul Sovietic ca o realizare de neprețuit. ... Ajutorul economic și tehnic acordat de U.R.S.S. este atît de mare încît a îngăduit țărilor de democrație populară, nu numai să-și reconstruiască rapid economia distrusă de război, ci să facă pași uriași înainte pe calea întăririi și dezvoltării lor economice »[1].

Numai în lumina marilor transformări care au loc în țara noastră, cu ajutorul nemărginit și urmînd exemplul Uniunii Sovietice, se poate înțelege just dezvoltarea limbii romîne, în special a lexicului, în etapa actuală. Problemele apariției și dezvoltării elementului nou în lexicul limbii romîne sînt strîns legate de revoluția culturală, care are loc în orașe și sate, de larga răspîndire a învățăturii marxist-leniniste, a literaturii beletristice și științifice, a ziarelor și revistelor.

★

Există mai multe căi prin care se îmbogățește lexicul limbii romîne cu cuvinte și expresii luate direct din limba rusă sau traduse. Se pot stabili astfel mai multe categorii:

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, lucr. cit., p. 585 – 586.

1. Cuvinte intrate în limba romînă în forma lor originală, dar care se supun, fireşte, normelor gramaticii limbii noastre ; ex. *soviet* < совет ; *colhoz* < колхоз; *sovhoz* < совхоз ; *partinic* < партийный; *partinitate* < партийность, *a iarovíza* < яровизировать; *bolşevic* < большевик ; *comsomolist* < комсомолец ; *leninism* < ленинизм ; *raznocineţ* < разночинец (pl. raznocinţi < разночинцы); *udarnic* < ударник etc.

Numărul lor nu este prea mare, dar ele au primit, cu ajutorul ziarelor, cărţilor şi prin viu grai, o largă răspîndire în rîndurile oamenilor muncii. O parte din ele se întrebuinţează numai atunci cînd e vorba despre Uniunea Sovietică (ex. *soviet, comsomolist, sovhoz* etc.), dar altele au ajuns să caracterizeze şi realitatea nouă din ţara noastră (de ex. *partinic, partinitate*).

2. Aşa numitele calcuri lexicale, cuvinte formate din resursele interne ale limbii romîne după model rusesc sau care au primit un nou sens pentru a reda noţiuni caracteristice societăţii socialiste; ex. *principialitate* — принципиальность; *autocritică* — самокритика; *uzina automată* — завод автомат; *colectivizare* — коллективизация; *grafic orar* — часовой график ; *cincisutist* — пятисотник; *sutămiist* — стотысячник; *cincinal* — пятилетний etc.

3. O altă categorie de cuvinte aparţine fondului internaţional lexical, dar, de cele mai multe ori, ele au primit sensuri cu totul noi, păstrînd totodată şi pe cele vechi. *Activ* — актив (subst); *raion* — район (împărţire administrativ-teritorială); *prezidiu* — президиум ; *trest* — трест (organizaţie economică socialistă); *pionier* < пионер — (membru al organizaţiei de copii); *inovator* — новатор; *aspirant* — аспирант; *aspirantură* — аспирантура.

Tot în această categorie, dar ca o grupă separată, pot fi trecuţi termenii tehnici, aparţinînd fondului lexical internaţional, dar care au intrat în limba romînă numai în anii democraţiei populare, o dată cu noile maşini şi mecanisme venite din Ţara Socialismului. Se poate ca unele să fi fost cunoscute şi înainte, mai ales de specialişti, dar ele s-au răspîndit numai în ultimii ani; ex. *buldozer* — бульдозер; *buncher* — бункер; *combină* — комбайн; *excavator* — экскаватор; *greder* — грейдер; *hidromonitor* — гидромонитор; *screper* — скрепер etc.

4. Mult mai răspîndite sînt aşa numitele calcuri sintactice (frazeologice), traduceri ale unor combinaţii de cuvinte existente în limba rusă, create de către societatea socialistă şi caracteristice ei; de ex. *educaţia marxist-leninistă* = марксистско-ленинское воспитание; *organizaţie de bază* = первичная парторганизация; *brigadă de şoc* = ударная бригада; *marile construcţii ale comunismului* = великие стройки коммунизма; *tăiere rapidă* (a metalelor) = скоростное резание (металлов); *stat socialist* = социалистическое государство; *realism socialist* = социалистический реализм; *întrecere socialistă* = социалистическое соревнование; *rezerve de muncă* = трудовые резервы; *erou al muncii socialiste* = герой социалистического труда; *gazeta de perete* = стенгазета; *colţ roşu* = красный уголок etc.

Din cauza caracterului mai analitic al limbii romîne se obţine adesea prin traducere, în loc de un cuvînt, o combinaţie de două sau mai multe cuvinte, pentru a păstra neştirbit sensul. Ex. ротозейство (de la ротозей) — *atitudine de gură-cască*; хозяйственник (de la хозяйство) — *cadru conducător din economie* (vezi « Problemele leninismului » de I. V. Stalin); партийность *spirit de partid*, alături de *partinitate*; высокоидейность — *înalt conţinut de idei*; соратник — *tovarăş de arme* sau *tovarăş de idei* etc.

5. O categorie aparte în limba romînă o formează cuvintele compuse din prescurtări.

În zilele noastre numărul acestor cuvinte creşte simţitor sub influenţa combinaţiilor mai numeroase din limba rusă, în care ele au apărut mai ales în perioada sovietică. Aceste cuvinte pot fi împărţite în mai multe grupuri:

a) cuvinte formate din iniţiale: U.R.S.S. (rus СССР), R.P.R., S.M.T. (rus МТС), G.A.S., E.S.P.L.A., A.R.L.U.S. etc.

b) cuvinte formate din grupurile de litere de la începutul cuvintelor componente, de obicei acelea care reprezintă rădăcina: *Ager/pres*, *Apro/zar* etc.

Analiza conţinutului semantic al cuvintelor şi expresiilor împrumutate sau traduse din limba rusă, ne dovedeşte cît de puternică este influenţa rusă asupra romînei contemporane.

O clasificare şi enumerare completă a cuvintelor şi expresiilor noi, apărute sub influenţa limbii ruse, e greu de dat, dar nu imposibil. Unele din ele se referă la industrie şi agricultură, altele la viaţa socială şi la noua orînduire de stat, altele, în sfîrşit, la ideologie, literatură etc. Material documentar se găseşte în orice carte apărută în ultimii ani, dar mai ales în ziare şi reviste, dat fiind că ele oglindesc imediat şi fără întîrziere tot ce apare nou în realitatea noastră. Din această cauză, majoritatea exemplelor pe care le voi da sînt luate din ziare şi reviste.

I. O primă mare categorie se referă la diferitele ramuri de producţie:

1. În domeniul industriei şi tehnicii:

a) denumiri de noi maşini şi mecanisme, de asemenea derivatele cuvintelor respective: *combină*, *combiner* — комбайнер; *excavator*, *excavatorist* — экскаваторист; *hidromecanizare* — гидромеханизация (vezi « *hidromonitor* »); tot aici intră şi *tehnicum* — техникум « instituţie specială de învăţămînt tehnic în U.R.S.S.»:

> *Combinele-au* pornit, pornit
> Prin tarlaua mare (N. GRIBACIOV, Cîntarea colhozului « Bolşevic »trad. A. Toma).

> Acum însă, cînd din Uniunea Sovietică au sosit admirabile *hidromonitoare* ... Mihai Cîrlig devine pe zi ce trece ... un *hidromonitorist* iscusit (Scînteia, 17 IV.1952).

b) Cuvinte care se referă la construcții, în general: *marile construcții ale comunismului (ale socialismului)*, *cvartal* — квартал; *magistrală* — магистраль; *nod hidraulic* — гидротехнический узел, etc.

Organizarea și larga desfășurare a întrecerii pe șantierele *marilor construcții* este veriga de bază în realizarea sarcinilor mari puse de plan (« Scînteia », 15 ianuarie 1953).

c) Termeni despre noi metode socialiste de muncă, despre organizarea muncii, apar la noi ca urmare a aplicării pe scară largă a metodelor sovietice: *întrecere socialistă* — социалистическое соревнование; expresiile « *a împlini* » sau « *a depăși norma* » — выполнять, перевыполнять норму; *calitate superioară* — высокое качество; *post utemist de control* — după exemplul: комсомольский контрольный пост; *mecanic cincisutist* — пятисотник; *grafic orar* — часовой график etc.

« În această fabrică metoda *graficului orar* a fost aplicată la mai multe brigăzi. (« Scînteia tineretului », 3 iulie 1952).

« [Intrecerea socialistă] devine din ce în ce mai mult o adevărată mișcare de masă a celor ce muncesc. Dovada o constituie numărul tot mai mare de fruntași ai producției, *raționalizatori și inovatori.* » (GH. GHEORGHIU-DEJ. Articole și cuvîntări, ed. a III-a, p. 560).

2. În domeniul agriculturii:

Cuvinte care oglindesc uriașele transformări pe drumul construirii socialismului la sate: *colectivizare*, *artel agricol* — сельскохозяйственная артель; *colhoz* (și *colhoznic* — колхозник); *sovhoz* (dar: *gospodărie agricolă colectivă*; *gospodărie agricolă de stat*, atunci cînd e vorba de țara noastră); *stațiune de mașini și tractoare* (S.M.T.) — машинно-тракторная станция; *mecanizator* — механизатор; *brigadă de tractoare* — тракторная бригада; *zi-muncă* — трудо-день. În silvicultură: *perdea forestieră de protecție* — лесозащитная полоса etc.

« *Mecanizatorii* sovietici scriu tractoriștilor noștri » (« Scînteia », 10 ianuarie 1953).

« Pentru 229,50 *zile muncă* făcute împreună cu ai săi în gospodărie ... el a dus duminecă acasă 1259 kg. grîu numai ca avans de 40% (« Scînteia », 31 iulie 1951).

3. În domeniul organizării economiei naționale pe baze socialiste: *economie socialistă* — социалистическая экономика; *plan de stat (cincinal, de perspectivă)* — государственный план (пятилетний, перспективный); *gospodărie socialistă* — социалистическое хозяйство; *gospodărie chibzuită* — хозрасчёт; *rezerve interne* — внутренние резервы etc.

« *Economia socialistă* se bazează pe o dezvoltare coordonată a tuturor ramurilor și unităților economice ». (GH. GHEORGHIU-DEJ, op. cit., p. 217).

« Mobilizarea și folosirea *rezervelor interne* ale întreprinderilor » (« Romînia liberă », 16 martie 1953).

4. Într-o grupă specială pot fi trecute cuvinte și expresii caracteristice pentru noua atitudine, socialistă, față de muncă. Însăși denumirea de *oamenii*

muncii, neîntrebuințată înainte, a căpătat astăzi un conținut nou, corespunzător termenului rusesc трудящиеся (tradus uneori: «cei ce muncesc»).

În Republica Populară Romînă puterea aparține *oamenilor muncii* de la orașe și sate... (Constituția R.P.R., art. 4).

Alte expresii: *ordinul muncii* — орден труда; *Erou al Muncii Socialiste* — герой социалистического труда etc.

II. Numeroase cuvinte și expresii se referă la orînduirea de stat; *soviet* — совет, al cărui derivat are o largă întrebuințare: *sovietic* — om sovietic, puterea sovietică, democrație sovietică; *sistem socialist* — социалистическая система; *democrat popular* — нар одно-демократический; *sfat popular* — народный совет (atunci cînd e vorba de țara noastră); *prezidiu*, *raion* etc.

Sovieticii nu pricepeau de ce mă frămînt. Rîseră de mine cînd le explică tălmaciul ce vreau (M. SADOVENU, Mitrea Cocor, EPLA, 1951, p. 94).

A descoperi pe agenții imperialismului și a-i face la timp inofensivi — iată o sarcină esențială pentru oamenii muncii din țările *democrat-populare* («SCÎNTEIA», 18 ianuarie 1953).

III. A treia categorie de cuvinte și expresii face parte din terminologia științei marxist-leniniste. O parte din termeni au fost creați de Lenin și Stalin; traduși în numeroase limbi, printre care și limba romînă, acești termeni au căpătat o largă circulație în viața de partid și în general în activitatea social-politică.

Leninist, *stalinist*, *partinic*, *organizator de partid* — парторг; *curea de transmisiune* — приводной ремень; *muncă ideologică* — идеологическая работа; *critica de jos* — критика снизу; *brigadă de șoc* — ударная бригада; *legea economică fundamentală a socialismului* — основной экономический закон социализма etc.

«*Leninismul* este marxismul epocii imperialismului și al revoluției proletare (STALIN, Problemele leninismului, ed. a III-a, p. 2).

Să ridicăm *munca ideologică* în comsomol la nivelul noilor sarcini («Scînteia tineretului», 3 martie 1953).

Tot în această categorie putem include cuvintele legate de activitatea organizațiilor de tineret în U.R.S.S. și în țara noastră. Cel mai răspîndit este cuvîntul *comsomol* — комсомол, care în ruseşte e format din primele litere ale cuvintelor componente: коммунистический союз молодежи. În ruseşte el e un substantiv comun, dar în limba noastră e folosit de cele mai multe ori ca substantiv propriu și numai atunci cînd e vorba de U.T.C.L., nu de orice uniune comunistă a tineretului. Alte cuvinte: *pionier*, *detașament de pionieri* — пионерский отряд; *Palatul pionierilor* — дворец пионеров etc.

Comsomoliștii — modelul înalt al tineretului patriei noastre («Scînteia tineretului», 24 februarie 1953).

IV. O altă categorie de noi cuvinte de origine rusă sau formate în limba romînă sub influenţa termenilor corespunzători din ruseşte a apărut în domeniul culturii, ştiinţei şi literaturii.

1. În domeniul ştiinţei: *aspirant, aspirantură* — аспирант, аспирантура, *reflexe condiţionate, ~necondiţionate* — условные, ~безусловные рефлексы; *primul, ~al doilea sistem de semnalizare* — первая, ~вторая система сигнализаций; *a iaroviza, iarovizare* — яровизировать, яровизация; *miciurinist* — мичуринский.

In ridicarea nivelului ştiinţific al tinerelor cadre de cercetători, al *aspiranţilor*, asistenţilor şi preparatorilor, un rol deosebit de important îl are conducătorul ştiinţific, profesorul. (« Contemporanul », 20. II. 1953).

2. Din terminologia lingvisticii marxiste: *fond principal de cuvinte* — основной словарный фонд; *structură gramaticală* — грамматический строй etc.

3. În domeniul literaturii (ştiinţei despre literatură): *realism socialist* — социалистический реализм; *conţinut de idei* — идейное содержание.

Sînt de asemenea cunoscute: *proletcult* — Пролеткульт, пролетарская культура; *proletcultis* — пролеткультовский; *raznocineţ* — разночинец (aparţinînd păturilor de mijloc în Rusia prerevoluţionară).

« *Spiritul de partid* stă la baza metodei de cunoaştere şi de creaţie artistică a *realismului socialist* » (I. VITNER, Pasiunea lui Pavel Corciaghin, p. 239).

V. G. Belinski — premergătorul revoluţionarilor *raznocinţi* — s-a născut în 1811... (P. CONSTANTINESCU-IAŞI, Influenţa democraţilor revoluţionari ruşi în ţara noastră, « Studii », nr. 3, 1950, p. 39).

4. În domeniul culturii de masă şi al agitaţiei: *muncă culturală de masă* — культурно-массовая работа; *cerc artistic de amatori* — кружок художественной самодеятельности; *colţ roşu* — красный уголок; *punct de agitaţie* — агитпункт etc.

Munca culturală de masă este o parte integrantă a educaţiei comuniste. (« Tînărul leninist », nr. 1, 1951, p. 41).

În oraşul Piteşti, în întreprinderi şi în cartiere, au fost organizate un număr de 42 *puncte de agitaţie* (« Scînteia », 3 septembrie 1952).

★

Din cele arătate pînă aici se poate vedea că problema influenţei limbii ruse asupra vocabularului limbii romîne în perioada actuală, este strîns legată de dezvoltarea generală a limbii romîne. Limba, oglindind în mod nemijlocit transformările petrecute în producţie şi în celelalte ramuri ale activităţii omeneşti, trece, în această perioadă de importante prefaceri economico-sociale, prin procesul complex de perfecţionare şi îmbogăţire. Limba rusă contribuie la acest proces prin elemente importante, influenţa ei manifestîndu-se în forme variate al căror studiu este necesar pentru a înţelege mai bine mişcarea vie care se petrece în limbă.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

CÎTEVA ASPECTE ALE STILULUI DIN ROMANUL « DESCULŢ »

DE

B. CAZACU

Romanul « Desculţ » al lui Zaharia Stancu ocupă un loc de seamă în literatura noastră nouă. Autorul, a cărui activitate de scriitor datează din epoca dintre cele două războaie mondiale, a reuşit să înfăţişeze în acest volum, prin prisma confesiunilor personajului principal Darie, viaţa grea a ţărănimii dintr-un sat din cîmpia Dunării, în primele două decenii ale secolului al XX-lea.

Naraţiunea, scrisă la persoana întîi, păstrează un ton de mărturisire şi însumează un bogat material autobiografic, după cum arată însuşi autorul: « Povestea desfăşurată în cadrul acestei cărţi zugrăveşte epoca dintre 1900 — 1917 şi se întemeiază pe elemente autobiografice »[1].

Cronica literară a subliniat, la momentul cuvenit, însemnătatea apariţiei romanului « Desculţ »[2]; insistînd în special asupra semnificaţiei sociale a conţinutului operei, cronicarii literari au relevat calităţile ei, semnalînd, în acelaşi timp, şi unele deficienţe. Mai puţină atenţie din partea criticii literare s-a acordat limbii şi stilului romanului. De pildă I. Vitner inserează, în cronica citată, numai cîteva observaţii cu privire la « fraza laconică », « sugrumată », « cu repetiri de cuvinte » şi la « stilul nervos » care caracterizează realizarea lingvistică a acestei opere.

În cele ce urmează ne-am propus, pornind de la interpretarea în amănunt a unui capitol din « Desculţ », să definim unele trăsături ale stilului individual al lui Zaharia Stancu. Atenţia noastră s-a îndreptat, îndeosebi,

[1] « Contemporanul », 1948, nr. 87, p. 7.

[2] Cf., între alte recenzii: M. Novicov, Să nu uiţi Darie!, « Flacăra », 1950, nr. 60 (articol reprodus în Pentru literatura vieţii noi, Studii literare, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1953, p. 53 şi urm.); I. Vitner, Desculţ, « Viaţa romînească », 1949, nr. 5 — 6, p. 326 şi urm.

asupra unui aspect al stilului autorului, anume asupra normelor limbajului narativ[1] utilizat de acesta. Pentru ca observațiile noastre în legătură cu factura stilistică a fragmentului respectiv să aibă o valoare generalizatoare, vom recurge, în ilustrarea diverselor procedee stilistice, și la unele exemplificări din alte pagini ale romanului (uneori, chiar din alte opere în proză ale scriitorului).

★

Reproducem, mai jos, fragmentul de care urmează să ne ocupăm (capitolul al VI-lea din roman, intitulat « Iarbă »):

Vîntul dinspre Dunăre a adus nori și norii au adus ploaie grasă de primăvară.

Și pămînturile, care au fost semănate cu semințe și lacrimi și îngrășate cu sînge, au înverzit.

Și satele s-au îmbrăcat peste noapte în straie proaspete.

Unde n-a fost semănată sămînță de grîu, unde n-a fost semănată sămînță de mei, ori de secară, ori de orz, ori de rapiță, a răsărit iarbă.

Iarbă cu vîrful subțire.

Iarbă lucioasă, sticloasă.

S-au întors unii oameni care fuseseră purtați pe la orașe, legați, cu mîinile la spate, de prăjini — cîte opt, cîte zece, cîte doisprezece de-o prăjină.

Au venit dezlegați.

Dezlegați s-au întors la casele lor.

Cu oasele zdrobite, cu pielea sfîșiată.

Umblă pe ulițele satului, parcă ar călca pe ghimpi.

Nu sînt ghimpi pe ulițele satului.

Au tălpile pline de bube.

Au tălpile sparte.

Merg ținîndu-se cu mîinile de burtă.

Oasele îi dor.

Au șalele rupte.

În fiecare sat muieri cu cimbere negre.

Dar nu toate muierile care au rămas văduve poartă cimbere negre.

Cu ce să cumpere muierile cimbere negre și de unde atîtea cimbere negre, dintr-o dată!...

A venit vîntul dinspre Dunăre, vînt cald.

Și vîntul a adus nori.

---

[1] Pentru deosebirea dintre normele limbajului narativ (legate în general de personalitatea autorului și constituind fundamentul sistemului stilistic al operei) și procedeele de caracterizare (a personajelor, a locului, a epocii etc.) în analiza funcțiunilor stilistice ale fenomenelor de limbă în cadrul unei opere literare, vezi V. Levin, Observații despre limba literaturii, în « Probleme de literatură și artă », an. VI (1953), nr. 2, p. 22. V. Levin atrage atenția asupra faptului că împărțirea funcțiunilor stilistice în norme ale limbajului narativ și în procedee de caracterizare nu coincide întru totul cu împărțirea care deosebește vorbirea autorului de vorbirea personajelor (factura vorbirii autorului poate fi mai complexă decît norma limbajului narativ).

Şi norii au adus ploaie, ploaie grasă, ploaie caldă, ploaie de primăvară. Ploaia bună a înviorat pămîntul.

Cîmpul nesfîrşit a înviat.

Pretutindeni miroase a iarbă proaspătă, a iarbă nouă, a frunze noi şi a grîu care a crescut mai mult de două palme deasupra pămîntului.

Peste oamenii împuşcaţi şi îngropaţi adînc a răsărit iarbă, iarbă nouă, iarbă proaspătă [1].

E tabloul satului după sîngeroasa reprimare a răscoalei din 1907. Capitolul e construit antitetic: polii extremi ai celor două aspecte puse faţă în faţă sînt viaţa şi moartea.

Prima parte a fragmentului evocă reînvierea naturii la venirea primăverii: vîntul *cald*, ploaia *grasă de primăvară* fac să *înverzească* pămînturile; satele se îmbracă în straie *proaspete*; răsare iarbă *lucioasă*, *sticloasă*; cu toată amintirea cruntei represiuni a răscoalei — pămînturile au fost semănate cu *lacrimi şi sînge* — autorul nu insistă asupra acestui aspect şi tonalitatea generală a primei părţi rămîne luminoasă, contribuind la realizarea antitezei cu ceea ce urmează.

În contrast cu această primă parte, e înfăţişat tabloul deprimant şi patetic al oamenilor care au suferit represiuni în urma răscoalei: dintre cei care au plecat *legaţi*, doar *unii* mai revin la casele lor; şi aceştia cu oasele *zdrobite*, cu pielea *sfîşiată*, cu tălpile *sparte* şi şalele *rupte* etc. Coloritul este de astă dată sumbru, atmosfera apăsătoare; nota dominantă, prin care se sugerează cu o intensitate extremă suferinţele oamenilor, e doliul, simbolizat prin *cimberele negre* pe care le poartă femeile văduve.

În ultima parte a fragmentului, ca într-o compoziţie muzicală, autorul reia « tema » vieţii, aproape cu aceleaşi elemente ca şi în partea iniţială, o dezvoltă şi o adînceşte; fraza finală: « Peste oamenii împuşcaţi şi îngropaţi adînc a răsărit iarbă, iarbă nouă, iarbă proaspătă », reuneşte într-o trăsătură ambele aspecte contradictorii (moartea-viaţa) şi proclamă triumful vieţii, simbolizat prin răsărirea şi creşterea *ierbii noi*, a *ierbii proaspete*.

Procedeul antitezei, prin care autorul caută să obţină efecte artistice, e evident. Folosirea antitezei e de altfel un procedeu care revine des sub pana lui Zaharia Stancu şi reprezintă unul dintre mijloacele sale stilistice obişnuite.

Făcînd abstracţie însă de interpretarea literară a conţinutului şi înainte de a trece la exegeza textului, sîntem izbiţi — chiar de la primul contact vizual cu fragmentul — de anumite particularităţi care deşi ţin de « formă » sînt de obicei considerate la periferia analizei lingvistice şi stilistice. E vorba de grija deosebită a autorului pentru d i s p u n e r e a g r a f i c ă a frazelor şi a propoziţiilor. După o frază, urmează cîteva propoziţii scurte (uneori chiar părţi de propoziţie) care, chiar dacă din punctul de vedere al ideii centrale

[1] Zaharia Stancu, Desculţ, ed. a IV-a [f. dată], Bucureşti, p. 165 — 166; citatele care apar în cuprinsul articolului, fără alte indicaţii decît pagina, se referă la acest roman.

reprezintă o unitate, nu sînt totuşi înglobate în acelaşi paragraf, ci constituie fiecare cîte un alineat aparte.

Alternarea unor unităţi frazeologice inegale care sînt dispuse în alineate deosebite nu poate fi efectul unei întîmplări. Avem de-a face cu un procedeu conştient, intenţionat: dispunerea grafică menţionată e determinată de fapt de conţinutul ideilor pe care vrea să le exprime, şi mai ales să le sublinieze, autorul. Procedeul fragmentării frazei în unităţi frazeologice mai mici şi dispunerea acestora în alineate separate le izolează vizual, subliniind pauzele dintre ele.

Izolarea momentană a propoziţiilor — sau chiar a unei părţi de propoziţie — în cursul comunicării, face ca, în loc de o singură idee dominantă, să se contureze mai multe; atenţia cititorului este solicitată astfel mai intens de conţinutul fiecărei unităţi frazeologice, care, fiind pus în relief, dobîndeşte o «greutate specifică» mai mare. Referindu-ne, de pildă, la partea a doua a capitolului discutat, constatăm că, prin utilizarea procedeului amintit, impresia de apăsător, de «sumbru», pe care vrea s-o sugereze autorul, se intensifică.

Se cuvine să menţionăm faptul că procedeul folosit de Zaharia Stancu aminteşte tehnica versului liber, în care poetul, recurgînd la alternarea de unităţi frazeologice inegale, poate izola momentan nu numai grupuri de cuvinte, ci chiar un singur cuvînt, pentru a-l scoate în evidenţă şi a-i acorda o importanţă deosebită. Adaptarea acestui procedeu — unul dintre elementele caracteristice ale versului liber — la proză, apare şi în alte povestiri ale lui Zaharia Stancu. În «Florile pămîntului», una dintre ultimele sale bucăţi în proză, scriitorul face apel mai des la acest procedeu:

Cine are auzul atît de ascuţit ca să prindă ce spun florile,
ce spun copacii,
ce spune iarba,
ce spun stelele cerului cînd clipesc din ochii lor rotunzi, noaptea? [1]

sau:

Cînd soarele este la amiază,
cînd văzduhul seamănă cu plumbul topit,
cînd pămîntul arde,
şi cînd tu stai departe de orice fir de umbră,
frînt de mijloc,
aproape gol şi desculţ şi flămînd,
şi aceste lanuri înalte şi bogate, pe care tu le-ai semănat pentru altul,
şi pe care le seceri pentru altul,
şi azi,
şi mîine,
şi poimîine,
şi săptămîna asta, şi săptămîna cealaltă,
sub acest cer albastru,
sub dogoarea acestui soare de iad,
sorbind plumbul acesta topit... » [2].

[1] Zaharia Stancu, Florile pămîntului, «Viaţa romînească», 1953, nr. 10, p. 26.
[2] Ibidem, p. 46 — 47.

Grija de a da un relief cît mai puternic expresiei constituie o preocupare de căpetenie a scriitorului. Dispunerea grafică în alineate separate a diverselor unități frazeologice e numai una dintre formele de manifestare ale acestei preocupări. Analiza stilistică a capitolului « Iarbă » — acest « poem în proză », cum l-a caracterizat critica literară — ne dă posibilitatea să desprindem și alte aspecte semnificative din acest punct de vedere.

★

Examinarea elementelor lexicale care apar în capitolul « Iarbă » arată că Zaharia Stancu folosește de obicei cuvinte obișnuite, întrebuințate curent (e de semnalat doar o singură excepție: termenul *cimber* « tulpan », element de origine turcească, de circulație mai restrînsă, caracteristic regiunii în care se desfășoară acțiunea romanului). Scriitorul nu aleargă, așadar, după cuvinte rare; dimpotrivă, el utilizează termeni uzuali, caracteristici vorbirii de fiecare zi. Pentru ca stilul să cîștige în expresivitate, scriitorul ar fi putut recurge, între altele, la următoarele două modalități: sau să facă apel la noi combinații, la noi alăturări de cuvinte; sau, alegînd termenii cei mai simpli, dar și cei mai tipici pentru a zugrăvi anumite realități, să insiste asupra lor, să-i scoată în relief, subliniind astfel caracterul lor sugestiv. În general, Zaharia Stancu preferă cea de a doua cale.

Scoaterea în relief a unui anumit cuvînt — căruia scriitorul vrea să-i acorde o forță sugestivă deosebită — e obținută prin diverse mijloace ca, de exemplu, repetarea lui intenționată în aceeași frază, reluarea în altă frază sau chiar în alt pasaj, inversiunea etc. Pe gama acestor procedee conștiente, autorul realizează, chiar în fragmentul de față, tot felul de variații.

În ceea ce privește procedeul reluării unor anumiți termeni, sînt instructive datele pe care le oferă statistica frecvenței cuvintelor într-un text atît de scurt cum e cel comentat; lăsînd de o parte uneltele gramaticale (conjuncțiile, prepozițiile), a căror repetare e firească și nu prezintă interes în acest fragment, din punctul de vedere al procedeului amintit, numeroși termeni revin de mai multe ori sub pana scriitorului. De pildă: *ploaie* (de 6 ori), *vînt* (de 4 ori), *nori* (de 4 ori), *cimber* (de 4 ori), *negru* (de 4 ori), *nou* (de 3 ori), *proaspăt* (de 3 ori); cuvîntul *iarbă* — pe care autorul l-a ales ca titlu al capitolului, *iarba nouă*, *proaspătă* reprezentînd simbolul victoriei vieții care-și urmează cursul înainte — revine în text, nu întîmplător, cel mai des (de 8 ori!).

Frecvența repetării, cu funcțiune stilistică de insistență, a unor anumiți termeni conferă stilului lui Zaharia Stancu o originalitate izbitoare și constituie o trăsătură specifică a artei sale de prozator. Analizînd tiparele stilistice ale modului în care autorul realizează repetiția, se pot distinge diverse « tipuri »[1].

Uneori, cuvîntul e folosit, mai întîi, fie fără nici un determinant, fie însoțit de un anumit determinant, însă apoi, la fiecare repetare, apare înto-

[1] Discutăm în special « tipurile » de repetiție din fragmentul pe care îl comentăm.

vărăşit de către un determinant, întotdeauna altul (de obicei un adjectiv sau o locuţiune adjectivală cu funcţiune de epitet general):

«Norii au adus ploaie, ploaie grasă, ploaie caldă, ploaie de primăvară».

«Peste oamenii împuşcaţi şi îngropaţi adînc a răsărit iarbă, iarbă nouă, iarbă proaspătă».

Sintetizînd procedeul într-o reprezentare grafică s-ar putea trasa schema:

$$a - a\ b - a\ c - a\ d.$$

Variante ale acestui tip apar şi în alte pagini ale romanului:

«Sînt struguri albi şi struguri negri — albăstrii în via boierului olog.

Sînt struguri aurii — ruginii şi struguri roşcovani în via boierului care acum e dus pe braţe de slugi şi aşezat într-un cărucior cu rotile, sus, lîngă casa paznicului albanez cu fes roşu.

Şi struguri roşii ca sîngele» (p. 68)[1].

(Reprezentarea grafică a acestui tip: *ab — ac — ad — ae*).

Alt exemplu din aceeaşi categorie:

«Cînd înfloreşte cicoarea, vîntul adie cu miros amar. Miros acrişor aduce vîntul dinspre cîmpuri cînd se coace orzul, miros dulce cînd grîul dă în copt şi cînd porumbul începe a prinde boabe» (p. 98).

Scriitorul obţine aci un efect stilistic remarcabil nu numai datorită repetiţiei şi anticipării, în cea de a doua frază, a complementelor directe, ci şi prin exprimarea nuanţelor percepţiei olfactive cu ajutorul adjectivelor întrebuinţate în mod obişnuit pentru notarea percepţiilor gustative.

Alteori, cuvîntul e reluat în mod constant cu acelaşi epitet, ca de pildă în pasajul de mai jos, unde repetiţia devine obsedantă, fiind utilizată într-o gradaţie ascendentă, a cărei culme e exclamaţia patetică finală care dă stilului o notă de lirism retoric:

«În fiecare sat muieri cu cimbere negre.

Dar nu toate muierile care au rămas văduve poartă cimbere negre.

Cu ce să cumpere muierile cimbere negre şi de unde atîtea cimbere negre, dintr-o dată!...».

(Reprezentare grafică: *ab — ab — ab — ab*).

---

[1] Între exemplul anterior *(a răsărit iarbă, iarbă nouă, iarbă proaspătă)* şi cel de faţă există o deosebire şi de altă natură: în primul caz, adjectivele determină *aceeaşi* ploaie, în cel de al doilea, ele indică *diversele varietăţi* de struguri. În ambele cazuri, se realizează însă funcţiunea stilistică de insistenţă.

În alte locuri, determinantul rămîne acelaşi, iar determinatul se schimbă (tipul acesta apare mai rar):

«Pretutindeni miroase...[1] a iarbă nouă, a frunze noi».

Sau:

«Poartă şorţ negru, ghiurt negru, cimber negru, dada Zvîca» (p. 133).

(Reprezentare grafică: *ad — bd — cd*).

Pentru a impresiona mai puternic, scriitorul înlănţuie cuvîntul repetat de-a lungul unor construcţii savante, reluîndu-l sub diverse forme flexionare:

«Povestindu-ne visul, lăcrima tata. Lăcrima mama. Lăcrimau surorile...[2] Lacrimi limpezi lăcrimau. Căci sufletul tulbure şi trupul obosit limpezi lacrimi varsă în lume, în lumină, prin lumina ochilor trişti...[3] Eu mi-am muşcat limba şi fălcile pînă am simţit în gură gustul sîngelui, sărat şi neplăcut, pe care îl cunoşteam. Şi n-am lăcrimat...[4] S-au retras înăuntrul meu lacrimile...[5]».

Z. Stancu foloseşte adesea procedeul reluării unui anumit termen şi pentru a realiza articularea ideilor exprimate prin diverse unităţi frazeologice:

«A venit vîntul dinspre Dunăre, vînt cald.
Şi vîntul a adus nori.
Şi norii au adus ploaie, ploaie grasă, ploaie caldă, ploaie de primăvară.
Ploaia bună a înviorat pămîntul».

Ultimul termen important din partea finală a propoziţiei e reluat la începutul propoziţiei următoare. Uneori, cursul obişnuit al frazei este întrerupt şi reluat apoi, cu menţionarea ultimului termen folosit înainte de întreruperea momentană a comunicării:

«Unde n-a fost semănată sămînţă de grîu, unde n-a fost semănată sămînţă de mei, ori de secară, ori de orz, ori de rapiţă, a răsărit iarbă.
Iarbă cu vîrful subţire».

Reluarea în astfel de condiţii e realizată adesea cu preţul călcării regulilor topicii obişnuite din limba literară:

«S-au întors unii oameni care fuseseră purtaţi pe la oraşe legaţi...[6].

---

[1] Suspensiunea noastră.
[2] Suspensiunea autorului.
[3] Suspensiunea autorului.
[4] Suspensiunea autorului.
[5] Florile pămîntului, p. 13.
[6] Suspensiunea noastră.

Au venit d e z l e g a ţ i.
D e z l e g a ţ i s-au întors la casele lor ».

Sau:

« Vîntul îi bate fusta udă, i-o lipeşte de trup. Tulpanul i-l u d ă. Îi u d ă ghiorocul... » (p. 16);
« Mărunţica îşi face loc pe marginea patului, vorbeşte cu mama. Fereastra v î n ă t ă. V î n ă t văzduhul » (p. 86).

Schema articulării ideilor în astfel de fraze ar putea fi înfăţişată în felul următor:

$$\_\_\_\_\_a \mid a\_\_\_\_\_b \mid b\_\_\_\_\_c \mid c\_\_\_\_\_$$

Scriitorul realizează coordonarea prin reluarea ultimului termen din propoziţia anterioară. Repetiţia, în astfel de cazuri, devine un instrument gramatical, şi anume un procedeu sintactic. Iată de ce stilul lui Zaharia Stancu, datorită unora dintre aspectele sale, ar merita denumirea de « catenar », în sensul că *a*, *b*, *c*, din desenul grafic de mai sus, ar reprezenta un fel de « catene » care leagă unităţile frazeologice, dînd un aspect specific ritmului intern al comunicării.

Nu este lipsit de interes să arătăm că procedeul reluării unui anumit termen din propoziţia anterioară în propoziţia următoare se întîlneşte şi în vorbirea populară. Iată cîteva exemple chiar din regiunea Teleormanului, din care e originar scriitorul:

« Aşa ĭeste s a t u ăsta; ĭe vechĭ s a t, mare, d ă m u l t; ĭe maĭ d ă m u l ca Lixăndriĭa »[1].

Sau:

« Pă timpu t u r c i l o r ĭeram mic, d-abi ţiŭ minte. Cu t u r c i ĭ o ducea l u m e a maĭ greŭ, da ĭera l u m e a maĭ domoală »[2].

Zaharia Stancu utilizează în exprimarea ideilor acest procedeu caracteristic limbii vorbite populare şi, conştient, îl « stilizează ». Valoarea stilistică a procedeului — prin care autorul caută să atragă atenţia cititorului asupra unui anumit termen — e de insistenţă. Folosirea frecventă a acestui mod de exprimare dă stilului lui Zaharia Stancu o notă de originalitate căutată.

---

[1] « Graiul nostru », Texte din toate părţile locuite de romîni, publicate de A. I. Candrea O. Densusianu, Th. D. Speranţia, Bucureşti, 1906, vol. I, p. 148.

[2] Ibidem. Procedeul apare şi în graiurile din alte regiuni: « O fost un om. S-o d u s c u o i l e l a ţară. D u c î n d u - s ă e l c u o i l e l a ţară, cînd o v e n i t n a p o i e — dac-o ńins, o venit n a p o i e — ş - o a i e s - o p r i n s într-un spińe. P ă c u r a r i u s-o d u s c u o i l e, o a i a o r ă m a s î n s p i ń e. După ce o r ă m a s o a i a î n s p i ń e, întru-n tîrziu, o venit o lupoańe ş-o găsit o a i a ». (Text din Cerbăl, reg. Hunedoara, păstrat în arhiva Institutului de folclor); « Apoi i-o t ă i e t [mieii]. O zis că cînd o fost să-i t a i e, să t a i e unu, să-i t a i e a m î n d o i. I-o t ă i e t p e - a m î n d o i m ń e i i. Apăi dacă i-o t ă i e t p e - a m î n d o i m ń e i i o mînat să-i spele acolo la orice vale » (text din Racşa, reg. Baia-Mare, păstrat în arhiva Institutului de folclor).

Reluarea, în altă unitate frazeologică, a unui termen folosit anterior, dă posibilitate scriitorului să întrebuinţeze un procedeu sui-generis de exprimare şi de conturare a ideilor. Să examinăm cîteva exemple:

« Umblă pe uliţele satului, parcă ar călca pe g h i m p i.
Nu sînt g h i m p i pe uliţele satului ».

Ultima propoziţie nu aduce un progres al ideii, ea fiind, din punctul de vedere al logicii exprimării, de prisos (propoziţia comparativă din fraza anterioară, introdusă cu *parcă* şi cu predicatul la condiţional, exprimă suficient caracterul ireal al acţiunii). Construcţia pe care o foloseşte scriitorul în mod intenţionat are un caracter afectiv: ea izvorăşte din dorinţa lui de a sublinia în mod deosebit ideea care exprimă o anumită constatare. Reluarea unui termen din fraza anterioară îi oferă scriitorului posibilitatea să « retuşeze » ideea, să o contureze mai exact, să precizeze şi să situeze în concretul deplin comparaţia prin care ar părea că se poate depărta de notarea exactă a realităţii. Autorul manifestă o insistenţă şi o dorinţă de a c o n t r o l a şi de a d i r i j a reprezentările pe care le va avea cititorul. Această trăsătură specifică stilului lui Zaharia Stancu revine în diferite pagini ale operelor sale în proză:

« A cumpărat tata o traistă de cartofi, i-a curăţat mama, ca şi cum ar fi vrut s ă - i p u n ă în t i g a i e să-i prăjească. N u i - a p u s în t i g a i e » (p. 113).

« Se părea că pămîntul întreg v a p u t r e z i. N - a p u t r e z i t » (p. 53).

« Valea n u m a i e r a v e r d e. N i c i n u f u s e s e în vara aceea. Era pustie » [1].

Şi procedeul « retuşării » poate fi regăsit în producţiile populare. Iată, de pildă, exemple (dintr-o culegere din Ardeal), în care se observă un mod de « retuşare » asemănător cu acela semnalat în proza lui Z. Stancu:

« Colo-n şesul cel frumos,
Joacă un l u c i u l u c e a f ă r,
Da n u - i l u c i u l u c e a f ă r
Că-i o sfîntă dalbă rugă » [2];
« Colo-n dealu de cel dealu
Răsăritu-mi-o d o i s o r i.
Da n u - s d o i s o r i,
Că-s doi fraţiori... » [3]

De asemenea, în începutul baladei « Dolca » — reluat de Al. Russo în « Cîntarea Romîniei » — apare acelaşi procedeu:

« Pe cîmpul Tinechiei
Pe zarele cîmpiei
R ă s ă r i t - a u f l o r i l e
O dată cu z i o r i l e ?

[1] Zaharia Stancu, Dulăii, ESPLA, Bucureşti [f. dată], p. 78.
[2] A. Viciu, Colinde din Ardeal, Bucureşti 1914, p. 149.
[3] Ibidem, p. 147.

N-au răsărit florile
Ş-au dus Costea oile
De-au aşezat stînele
Pe toate movilele »[1].

Ne putem pune deci întrebarea dacă, în proza lui Z. Stancu, nu este vorba de o stilizare a unui procedeu caracteristic poeziei populare.

Cîteodată scriitorul cumulează diversele procedee: reluarea unor termeni, dispunerea simetrică a propoziţiilor, comparaţia, antiteza, izbutind să creeze imagini de un real efect artistic:

« Cerul e spuzit de stele mari, ca nişte gutui, care se clatină. Şi Dunărea e spuzită de stele mari, galbene ca gutuile, care se clatină. O lună de aur pe cer, rotundă, neclintită. Şi o lună de aur spartă în ţăndări, sfărmată puzderie, în apă »[2].

★

O altă trăsătură caracteristică a stilului lui Zaharia Stancu — în legătură cu structura frazei — e predilecţia pentru construcţia paratactică, realizată prin suprimarea elementelor de legătură dintre propoziţii. Fraza scriitorului e de obicei scurtă şi alcătuită mai ales din propoziţii principale; subordonatele se întîlnesc rar, predomină propoziţiile independente — reduse la esenţial:

« Au tălpile pline de bube.
Au tălpile sparte.
Merg ţinîndu-se cu mîinile de burtă.
Oasele îi dor.
Au şalele rupte ».

sau:

« De-ar veni o răpăială de ploaie...[3] Să vină şi să treacă repede. Să ude văzduhul. Să potolească arşiţa. Să răcorească pămîntul care-mi frige tălpile. Picioarele mi-au devenit două răni care dor. Degeaba le mai presar cu ţărînă. Sîngele curge, se sleieşte, din nou curge » (p. 193);

« ... Mănîncă toţi. Noaptea a fost lungă. S-a jucat mult. Fiecăruia îi e foame...[4] Pînă spre amiază se bea şi se mănîncă la

[1] V. Alecsandri, Poesii populare ale Romînilor, Bucureşti, 1866, p. 54. B. P. Hasdeu semnalează existenţa acestui procedeu şi în folclorul popoarelor balcanice (de pildă, la sîrbi), numindu-l, cu un termen împrumutat din biologie, « arrêt de développement », vezi « Columna lui Traian », anul IV, 1873, nr. 13, p. 257, unde se citează, în traducere romînească, următoarele versuri:

« Creştea un subţire brad
Pe doi munţi înalţi
Dară nu era bradul,
Ci o fată naltă ».

[2] Florile pămîntului, p. 11.

[3] Suspensiunea autorului.

[4] Suspensiunea noastră.

amîndouă casele. Acum e luni seara. Se adună socrii la un loc. Fac socoteala nunții. Încheie socotelile şi-şi dau seama ce avere au însurăţeii. Rudele, neamurile au plecat la casele lor. Nu s-a terminat nunta » (p. 184).

Spre a acorda mai multă expresivitate stilului, Zaharia Stancu elimină uneori verbul, recurgînd la fraza nominală. Exprimarea telegrafică, redusă la simple notaţii instantanee, e caracteristică manierii lui Zaharia Stancu. Tiparul obişnuit al frazei din exprimarea literară este spart: fraza e fragmentată şi sintaxa e eliberată astfel, în mod conştient, de legăturile ei, fapt care dă comunicării un ritm intern sacadat, abrupt:

« Unde n-a fost semănată sămînţă de grîu... [1] a răsărit iarbă.
Iarbă cu vîrful subţire.
Iarbă lucioasă, sticloasă »;

sau:

« Dezlegaţi s-au întors la casele lor.
Cu oasele zdrobite, cu pielea sfîşiată ».

Cf. şi:

« Căutăm umbră lîngă care. E umbră la car. Pentru lăcuste. Pentru şopîrle. Pentru gadinele pămîntului» (p. 195);

« Bordeiul are două odăi şi două coşuri. Într-o odaie, nunta. În alta, pregătit, patul mirilor. Căpătîi umplut cu lînă. Peste rogojina de toate zilele, scoarţă» (p. 75);

« Astă seară i-a murit vecinul. A rămas numai vecina. Să tot aibe 20 de ani. Cîrnă, albă, cu draci» (p. 82).

Avem de-a face — şi în acest caz — cu un mod de exprimare, care se întîlneşte în vorbirea poporului. Ov. Densusianu a arătat că în vorbirea ţăranilor apar adesea « fraze scurte », « bruscate »: « Cînd ţăranul are să povestească o situaţie simplă, un incident, atunci cîteva cuvinte îi vin repede în minte şi se mulţumeşte cu atît — povestirea lui în cazul acesta e lipsită chiar de treceri, de legături cum ni s-ar părea fireşti »[2]. Această particularitate caracteristică graiului viu al poporului îşi găseşte aşadar expresia în proza lui Zaharia Stancu.

★

Am încercat să definim unele aspecte ale structurii stilistice a prozei lui Zaharia Stancu, plecînd de la interpretarea analitică a unui capitol al romanului « Desculţ ». Personalitatea de prozator a lui Zaharia Stancu apare bine conturată în procedeele sale de selectare şi de organizare a mijloacelor lingvistice şi stilistice. Autorul ştie să îmbine epicul cu liricul şi să povestească evenimentele într-o limbă familiară, servindu-se de termeni caracteristici regiunii în care se petrece acţiunea romanului.

---

[1] Suspensiunea noastră.

[2] Ov. Densusianu, Vorbirea populară din puncte nouă de vedere, în « I-iul congres al filologilor romîni », Bucureşti, 1926, p. 98.

Stilul lui Zaharia Stancu e legat de concret, autorul urmărind în mod voit să pună în relief, în primul rînd senzațiile. Este un stil care face apel la reprezentări, mai degrabă decît la noțiuni abstracte; de aici și întrebuințarea, de către autor, a unor procedee (în special folosirea frazei nominale, suprimarea elementelor de legătură dintre propoziții, repetarea cuvintelor sugestive etc.) care-i permit să exprime cît mai puternic elementele concrete ale realității. Caracterul concret al stilului lui Zaharia Stancu își are originea în vorbirea populară, care manifestă o predilecție deosebită pentru exprimarea concretă, pentru termenii concreți [1].

Zaharia Stancu este un novator în privința topicei prozei noastre literare. Pornind de la vorbirea vie a poporului, în care ordinea cuvintelor e mai liberă, autorul trece peste topica obișnuită a exprimării literare și, dînd frîu liber personalității sale, acordă cuvintelor locul pe care-l crede potrivit, pentru a da mai mult relief expresiei. În dozajul mijloacelor stilistice ale autorului, dislocarea unității frazei — prin inversiuni, prin întreruperea cursului obișnuit al comunicării și prin reluarea lui cu ultimul termen folosit înainte de întrerupere, prin repetiții, prin construcții eliptice — joacă un rol de seamă.

Unele dintre procedeele amintite se întîlnesc și la alți autori și ca atare nu sînt noi în evoluția prozei noastre. B. Delavrancea, de pildă, a utilizat și el, în repetate rînduri, construcțiile nominale:

> « Caii deliilor erau în spume. În loc de frîie, ștreanguri și curmee. Cuțite late la brîu. Căciuli turcănești date pe ochi. Priviri de fiară »[2];
>
> « Pe pat o scoarță aleasă în fel de fel de migăliturі. Pernele cu fețe de cuadrilat. Pe lacra de sub icoane, două plăpomi groase »[3];

D. Anghel a folosit adesea inversiunea:

> « Nevîrstnica fată cu umeri înguști și ascuțite șolduri femeie s-a făcut »[4];
>
> « Gol rămăsese locul în urma lor... »[5].

Referindu-ne la stilul lui Zaharia Stancu, e necesar să precizăm că noutatea constă tocmai în frecvența întrebuințării acestor procedee. Considerăm că nu e inutil să insistăm puțin asupra acestui aspect. Faptul că cititorul sezisează uneori « efortul » autorului de a pune, cu orice preț, pe primul plan, un anumit termen, arată că, în unele aspecte ale stilului narativ

---

[1] Vezi, în legătură cu felul cum se dozează concretul și abstractul în vorbirea populară Ov. Densușianu, op. cit., p. 98 și urm.

[2] B. Delavrancea, Sultănica, București, Ed. Cultura Națională, 1922, p. 49.

[3] Ibidem, p. 11.

[4] D. Anghel, Proză, București, ed. Cartea Romînească, 1924, p. 22 — 23; vezi, în ceea ce privește întrebuințarea deasă a inversiunii în scrierile lui D. Anghel, observațiile lui T. Vianu, Arta prozatorilor romîni, București, ed. Contemporană, 1942, p. 253, nr. 1.

[5] D. Anghel, op. cit., p. 9.

al lui Zaharia Stancu se simte o anumită m a n i e r ă. Dacă în capitolul « Iarbă », analizat de noi, diversele procedee examinate contribuie într-adevăr la realizarea unui remarcabil efect artistic, în alte pagini ale romanului însă se simte maniera. Ceva mai mult, uneori, ca de pildă în citatul de mai jos, reluarea termenului *fîntînă* — departe de a da relief exprimării — contribuie, dimpotrivă, la monotonia ei şi frizează chiar banalitatea:

> « Vine Verde, fratele de mînă, o apucă pe soră-mea Evanghelina de braţ, o duce la f î n t î n ă -- l a f î n t î n a din faţa primăriei, la f î n t î n a de la care de acum înainte ea o să aducă apă la casa ei. De cînd s-a măritat, soră-mea Evanghelina a luat apă în fiecare zi de la f î n t î n a asta. Acum, fratele de mînă o aduce la f î n t î n ă » (p. 179).

În sfîrşit, altă notă proprie stilului lui Zaharia Stancu — care-i conferă acestuia un loc aparte între scriitorii actuali — constă în încercarea de a întrebuinţa în proză anumite procedee rezervate versului liber. Sistemul de organizare a mijloacelor stilistice ale prozatorului Stancu poartă amprenta poetului Stancu.

Istoricul limbii literare se cuvine să înregistreze această interferenţă dintre stilul exprimării în proză şi stilul creaţiei în versuri, deoarece ea constituie o trăsătură caracteristică a limbii unora dintre scriitorii noştri contemporani.

SLAVICI ŞI PROBLEMELE LIMBII NOASTRE

DE

TEOFIL TEAHA

Unul din aspectele puţin studiate ale activităţii lui Ion Slavici este acela al preocupărilor lui privitoare la limbă.

Nu numai prin opera sa literară, ci şi prin părerile sale despre limbă, Slavici se situează în rîndul scriitorilor noştri clasici care au luptat pentru cultivarea limbii poporului, pentru o literatură legată de popor şi de aspiraţiile acestuia.

Viaţa lui Slavici este strîns legată de viaţa poporului, pe care s-a străduit tot timpul să-l înţeleagă şi să-l slujească. După cum singur o mărturiseşte, încă din anii adolescenţei, ca elev la Arad, Slavici cutreierase Ardealul, pe jos, în lung şi-n lat, trăind printre ţărani, însuşindu-şi limba lor, cunoscînd îndeaproape oamenii şi locurile.

Slavici începuse să scrie «în romîneasca de la Şiria» încă din timpul cînd se afla, ca militar, la Viena. O influenţă hotărîtoare în formarea concepţiei de scriitor a lui Slavici a avut-o timpul petrecut la Viena alături de Eminescu, şi prietenia cu acesta. Contactul cu Eminescu a fost o împrejurare fericită pe care Slavici a ştiut s-o folosească cu succes. El mărturiseşte chiar că, înainte de a-l cunoaşte pe Eminescu, era cam străin de limba romînă literară, datorită mediului şcolar în care crescuse: « în ceea ce priveşte limba romînă mă dumirisem mai ales stînd de vorbă cu Eminescu »[1].

Îndemnat de marele poet, Slavici începu să scrie, dar ani de-a rîndul el n-a publicat nimic mai înainte ca Eminescu să-i fi revăzut textul: « În urma stăruinţelor lui [Eminescu] am început să citesc romîneşte, m-am deprins încetul cu încetul cu rostirea literară a vorbelor şi am scris, cum zicea el, în şirieneasca mea, mai întîi comedioara « Fata de birău », apoi povestea « Zîna

[1] I. Slavici, Lumea prin care am trecut, Bucureşti, 1930, p. 104.

zorilor » şi, în cele din urmă, studiul « Noi şi maghiarii ». Deoarece eu nu eram în stare să scriu corect, el îmi copia manuscrisele făcînd în ele corecturi cu multă discreţiune şi le trimetea la « Convorbiri literare » cu care avea legături [1].

Din amintirile lui Slavici aflăm că el purta, împreună cu Eminescu şi Caragiale, la redacţia ziarului « Timpul » discuţii înflăcărate, care se continuau pînă noaptea tîrziu, acasă la Eminescu: « steteam şi eu adeseori cu el [Eminescu] şi discutam cestiuni de gramatică, de pedagogie, de filozofie, ori de istorie » [2].

La fel ca Eminescu şi Caragiale, Slavici avea o grijă deosebită de a prezenta maselor largi de cititori o gazetă scrisă într-o limbă clară şi cît mai îngrijită. Articolele date la tipar erau corectate de ei cu multă atenţie şi migală.

Slavici a tras multe foloase din discuţiile pe care le avea cu Eminescu şi Caragiale în chestiunile de limbă: « Eu dedeam pe timpul acela lecţiuni de limba romînă la şcoala normală a societăţii pentru învăţătura poporului romîn. Mă bucuram deci că, ascultînd, pot să mă prepar pentru lecţiunile ce aveam de dat » [3].

Dar faptul cel mai important e că, în timpul acestor discuţii, Slavici şi-a precizat concepţia despre limba literară: « din sufletul poporului avem să ne luăm inspiraţiunea şi bine romîneşte e aşa, cum pretutindeni vorbesc romînii » [4]. Bazat pe această concepţie lingvistică înaintată, el subliniază următoarele: « ... scriind, îmi dădeam toată silinţa să mă potrivesc atît în plăzmuire, cît şi în formă cu felul de a vedea şi cu gustul acelora pe care îi aveam în vedere... lucram totdeauna pe-ndelete, ţineam la corectitatea formei pînă-n cele mai mici amănunte, şi-mi dădeam silinţa să aleg vorbele, să le întrebuinţez şi să le aşez potrivit cu deprinderea celor mai mulţi dintre romîni » [5].

Ideile exprimate de Slavici în rîndurile de mai sus sînt deosebit de importante şi ele trebuie subliniate în legătură cu lupta lui consecventă pentru cultivarea limbii poporului, pentru valorificarea tezaurului ei lexical.

De la « Timpul », Slavici se reîntoarce, ceva mai tîrziu, în Ardeal. El înfiinţează în 1884 şi conduce ziarul « Tribuna » din Sibiu, unde militează pentru « realismul poporan ». El caută să orienteze literatura ardeleană spre folclor — spre literatura inspirată din viaţa poporului.

Slavici lupta pentru înfăptuirea unităţii limbii literare prin ziarul « Tribuna », care ajunsese a fi cel mai îngrijit dintre toate ziarele din Ardeal, în ce priveşte limba. Corespondenţa, foarte numeroasă, pe care ziarul o primea de la cititori, era citită cu atenţie şi corectată înainte de publicare, iar cînd

[1] I. Slavici, Amintiri, Bucureşti, 1924, p. 4.
[2] Ibidem, p. 25.
[3] Ibidem, p. 177.
[4] I. Slavici, Amintiri, Bucureşti, 1924, p. 177.
[5] I. Slavici, Lumea prin care am trecut. Bucureşti, 1930, p. 107.

era cazul, refăcută radical: « Cele mai multe din aceste (corespondențe) erau scrise într-o limbă plină de localisme, încît nu era cu putință să le publicăm fără ca să le fi corectat »[1]. Această muncă de stilizare a fost făcută de Slavici și Bechnitz, redactorul « Tribunei », cărora li s-a adăugat, puțin mai tîrziu, și Coșbuc, despre care Slavici mărturisește că avea o mare pasiune pentru limbă. În « Tribuna » din 1887 (nr. 291) ni se spune că « mai ales în primii doi ani, noi am fost aici la redacțiunea « Tribunei » nu numai redactori, ci totodată și dascăli de limba romînească ».

Cu toate că, pînă la apariția « Tribunei » din Sibiu, romînii ardeleni mai cultivau ideile școalei latiniste, totuși nu lipsiseră încercări de a aplica principiul fonetic în ortografie. Astfel de încercări au făcut « Foișoara Telegrafului Romîn » și « Albina Carpaților » (1876—1879), dar ele n-au avut succes din cauza încetării apariției acestor publicații.

Un merit deosebit al lui Slavici constă în faptul că, sub conducerea directă a lui, « Tribuna » din Sibiu a luptat cu consecvență împotriva exagerărilor latiniste, pentru înlăturarea definitivă a principiului etimologic și introducerea, de la început, a ortografiei fonetice. Vorbind despre urmările înlăturării ortografiei etimologice, el spune: « Deschizînd drum larg pentru înrîurirea literară a Romîniei, noi ne-am pus în conflict nu numai cu stăpînirea ci totodată și cu mare parte dintre cărturarii noștri [din Ardeal], nu însă și cu cei de la sate, nu mai ales cu poporul, care era cuprins de însuflețire cînd a văzut că se poate scrie romînește și așa ca el să înțeleagă cele scrise»... « Ne ocăra lumea pentru limba noastră cea « stricată », dar cetia cele scrise de noi și cetind mereu, s-a deprins și ea să scrie în aceeași limbă »[2].

Ironia lui nu-i cruță pe latiniști: « Preocupați de romanism ori de alte direcții străine firei lor primordiale, inteligiții ardeleni nu pot să priceapă gîndirea poporului. Pentru aceea: limba vorbită de către popor este « coruptă », poezia poporană este *sarbedă* și îndeobște tot ce e poporal, este stricat, pentru că nu este *roman* ci *român*. Și numai de cînd ne ferim de tot ce este *român* și căutăm numai ce este *roman* datează decadența noastră literară: numai de atunci avem o limbă pe care nici noi singuri nu o pricepem ». Combătîndu-i pe latiniști care scriau « într-o limbă, care supără auzul și simțămîntul romînului »[3], Slavici afirmă că: « Timp foarte îndelungat întreaga noastră mișcare literară a stat din cauza unei exagerări mai mult ori mai puțin în loc »[4]. Cîțiva ani mai tîrziu, el constată cu plăcere « progresul îmbucurător, pe care l-am făcut în timpul acestui deceniu în ceea ce privește limba noastră literară »[5]. Slavici a luptat cu consecvență împotriva ideilor greșite ale latiniș-

[1] I. Slavici, Amintiri, București, 1924, p. 145.
[2] I. Slavici, Tribuna și tribuniștii. Orăștie, 1896, p. 42.
[3] I. Slavici, Compendiu de meteorologie de dr. A. D. Alexi, « Tribuna » VI, 1889, nr. 261
[4] I. Slavici, Cărțile noastre școlare, « Tribuna » II, 1885, nr. 36.
[5] Compendiu de meteorologie.

tilor. Astfel, cu un an înainte de a muri, el publică un articol în care se referă, printre altele, la dicționarul lui Laurian și Massim și la gramatica lui T. Cipariu și arată că «aceste publicațiuni n-au avut însă înrîurire hotărîtoare asupra mișcării noastre literare, căci numai puțini dintre scriitori și încă mai puțini dintre cititori au ținut seama de ele»[1].

Orientarea lui Slavici spre ortografia fonetică și spre «realismul poporan» a fost determinată și de faptul că el ducea o intensă activitate pentru culturalizarea maselor populare. Ca director al «Tribunei» el începe — în acest sens — publicarea unei biblioteci populare, ale cărei volume apărute s-au bucurat de o largă răspîndire în rîndurile populației de la sate, căci erau scrise într-o limbă simplă și înțeleasă de toți.

În promovarea «realismului poporan», în orientarea scriitorilor ardeleni spre literatura populară, Slavici pornește de la ideea că dacă «autoritatea supremă în materie de limbă romînească este poporul romînesc, în al căruia grai viu s-a plămădit limba romînească» — atunci e firesc ca limba noastră să se dezvolte și să se îmbogățească pe baza limbii vorbite de întreg poporul romîn. El subliniază însă și necesitatea ca scriitorii să cunoască temeinic limba literară, limba în care au scris clasicii noștri, căci «dacă romînii neaoși și fără știință de carte, păstorul de la munte, plugarul de la cîmpie și tîrgoveții de prin mahalale, sînt autoritate în materie de limbă romînească, autoritate sînt și scriitorii romîni moderni și vechi, începînd de la Alecsandri și Eminescu pînă la Vornicul Ureche și Diaconul Coresi»[2].

Conștient de faptul că poporul este creatorul și purtătorul limbii, Slavici, în preocupările sale de limbă, merge pe drumul trasat de înaintașii săi Bălcescu, Russo, Alecsandri, prietenul său Eminescu și alții. El vede dezvoltarea limbii romînești prin studierea și însușirea limbii și literaturii populare — acest izvor nesecat de inspirație al creatorilor de artă: «cel ce scrie pentru toți romînii va alege, întrebuința și așeza vorbele cum se obicinuiește pretutindeni la romîni. Aceasta ne-a spus-o încă sînt acum vreo două sute cincizeci de ani Ștefan, mitropolitul Bălgradului, comparînd vorbele cu banii, care sînt cu atît mai buni, cu cît mai largă li-e trecerea. Asemenea limbă în cel mai larg înțeles poporal există în multe poezii poporale, în mare parte din poeziile lui Alecsandri, ale lui Coșbuc, în cronici și în cărți bisericești, în colecțiunile de povești ale lui Ispirescu...»[3].

«Pentru ca să poți scrie în limba aceasta — spune Slavici, puțin mai departe — trebuie să știi fie din grai viu, fie din scrierile altora, cum vorbesc romînii pretutindeni, să fii bine dumerit asupra gramaticei limbii romînești,

---

[1] I. Slavici, Academia Romînă și Gramatica. «Adev. lit. și art.» 1924.

[2] I. Slavici, Articularea numelor proprii. «Tribuna», Sibiu, martie 30. V (1888) nr. 205 — 227.

[3] I. Slavici, Poporanismul, «Luceafărul». Sibiu IX (1910), p. 199.

să studiezi cronicarii şi cărţile bisericeşti şi să citeşti operele celor mai însemnaţi dintre scriitorii romîni ».

Ideile exprimate de Slavici în citatele de mai sus l-au călăuzit atît în activitatea de gazetar la « Tribuna » cît şi în cea de scriitor.

Condus de aceste idei el a combătut cu fermitate, în tot restul vieţii, pe scriitorii care nu întrebuinţează o limbă limpede şi curgătoare, înţeleasă de popor, ci recurg la fraze nepotrivite cu « firea cea adevărată a limbii romîneşti » şi care se adresează « numai celor deprinşi a poci limba romînească, folosindu-se de vorbe franţuzeşti nepotrivite cu felul de a gîndi al romînului »[1]. El combate pe acei care cultivă « o limbă oarecum nouă şi din ce în ce mai pestriţă şi mai străină pentru urechea romînului ». El critică de asemenea pe acei « care se folosesc fiecare în felul său de provincialisme, de arhaisme, de neologisme, ba nu arareori şi de barbarisme, ca să coloreze şi să producă efect »[2]. Slavici compară limba vie a poporului cu « o copilă desculţă şi îmbrăcată în cămăşuţă curată » — în timp ce limba « stîlcită », « pestriţă », neînţeleasă de popor seamănă cu « o cocoană sulemenită şi gătită împestriţat cu zdrenţe adunate de pretutindeni »[3]. Ca o confirmare a celor de mai sus, facem loc şi următoarelor rînduri pe care Slavici le citează din revista « Sburătorul literar », condusă de criticul literar Eughez Lovinescu: « În agresiunea generaţiilor literare spre deveniri anticipate, în desolidarizarea cu trecutul dusă pînă la discontinuitate, în simulaţia universală a unei sensibilităţi diferite, R. Cosmin stă înfipt ferm în locul comun şi banal, cu o seninătate ce-l ridică deasupra promiscuităţii ». Şi Slavici se întreabă: « între cele vreo douăsprezece milioane de romîni cîţi oameni se vor fi găsind care sînt în stare să înţeleagă scrisa marelui măiestru »[4].

★

Ion Slavici a depus o activitate rodnică şi în rezolvarea unor probleme de vocabular şi de gramatică. Astfel, el a publicat, în coloanele « Adevărului literar şi artistic », mai multe articole în care se ocupă de limba ziarelor şi de graiul viu. El face o serie de observaţii juste, arătînd că presa era departe de a folosi o limbă literară îngrijită. Părerea lui Slavici era că presa timpului nu stimula îmbogăţirea limbii literare, ci, din contră, contribuia la « pocirea limbii » prin aşa zisa « limbă păsărească », după expresia lui Eminescu. Faţă de această stare de lucruri, Slavici arată că sînt mulţi scriitori « care-o dau pe « păsăreşte » fiindcă nu şi-au dat silinţa să cunoască scrierile noastre mai vechi, fie chiar şi numai cele din sec. al XIX-lea ». Acest lucru el îl ilustrează prin citarea (în mai multe

[1] I. Slavici, « Păsărească » de azi. « Adev. lit. şi art. », Bucureşti, 1922, aprilie 2.

[2] I. Slavici, Poporanismul, « Luceafărul ». Sibiu IX (1910), p. 199.

[3] Ibidem.

[4] I. Slavici, « Păsărească » de azi. « Adev. lit. şi art. », Bucureşti, 1922, aprilie 2.

articole succesive) a foarte numeroase « exemple de uşurinţă în ceea ce priveşte fie alegerea, fie întrebuinţarea, fie aşezarea vorbelor », exemple luate din ziare, reviste şi alte publicaţii.

Privitor la lexic, Slavici recomandă acele forme care se potrivesc mai bine cu « firea cea adevărată a limbii romîneşti », pe acelea « de care s-au folosit mai mult cronicarii, traducătorii cărţilor bisericeşti şi cei mai de frunte dintre întemeietorii culturii noastre moderne ».

Din limba vie, el citează numeroase greşeli de vocabular: « Eu cunosc, de exemplu, vorba « nişte », m-am folosit adeseori de ea şi o iau drept plural al articolului nehotărît. Nu-mi aduc aminte să-l fi auzit în graiul viu întrebuinţat şi la genitiv ori la dativ şi de aceea nu l-am întrebuinţat şi nu-l întrebuinţez nici eu... Am citit însă prin ziare, prin reviste şi prin cărţi « nişţor », « a nişţor », ba pînă chiar şi « nişţor-a ». El arată că aceste forme sînt « nepotrivite cu firea limbii noastre ».

Slavici citează şi exemple din care rezultă că « acelaşi scriitor se foloseşte în aceeaşi scriere, ba cîte o dată chiar pe aceeaşi pagină şi-n aceeaşi frază şi de forma corectă alăturea de cea pocită » [1]. Astfel, el arată că genitivul plural de la cuvîntul *literă* nu este *literilor*, cum apare de patru ori consecutiv în coloanele unui ziar, ci *literelor*. El dă de asemenea exemple de întrebuinţări greşite ale pronumelui personal *său*, *sa* în loc de *lui*, precum şi multe alte inconsecvenţe.

Slavici insistă asupra « disciplinei în materie de limbă romînească » şi constată că « romînul ţine la preciziune şi în romînească cea adevărată se repetă atît prepoziţiunea cît şi articolul. Nu putem să zicem « de la Bucureşti şi Iaşi », ci sîntem nevoiţi a zice « de la Bucureşti şi de la Iaşi » [2].

Problemele de ortografie şi ortoepie l-au preocupat întotdeauna pe Slavici. El combate şi cere revizuirea ortografiei stabilite de fosta Academie Romînă care n-a ţinut seamă şi de acei « care au îmbătrînit scriind romîneşte şi dînd lecţiuni de gramatică romînească ». În prefaţa gramaticii [3] sale, Slavici arată că va preciza « regulele ortografice abia la sfîrşitul sintaxei, cînd va fi lămurit şi rostul semnelor de interpunctuaţiune ». El combate formele «coaje, vraje, mătase» şi recomandă numai întrebuinţarea formelor cu *—ă*: *coajă*, *vrajă*, *grijă*, *guşă*, *uşă*, *cenuşă*, *uriaşă* etc.

Articolul « Cum se scrie romîneşte » a fost alcătuit de Slavici la îndemnul unui cititor al « Adevărului literar şi artistic ». Acesta trimisese o scrisoare prin care-l ruga să-i arate care formă este cea recomandabilă « *duşmanele* ori *duşmancele*, *vremile* ori *vremurile*, *să pui* ori *să pun*, *să stee* ori *să stea*, cînd se întrebuinţează pronumele posesiv *lui* şi cînd *său* » etc. Prin acest articol, Slavici răspunde unora dintre scriitorii timpului care socoteau că « limba ro-

---

[1] I. Slavici, Un manual de gramatică, « Adev. lit. şi art.», 1922.

[2] I. Slavici, « Păsărească » de azi, « Adev. lit. şi art.», 1922.

[3] I. Slavici, Gramatica limbii romîne. Partea I. Etimologia. Bucureşti, 1914, p. 183.

mînească nu e încă definitiv formată ». El chiar precizează acest lucru: « Mai ales pe aceştia îi am în vedere dacă răspund în cele din urmă la întrebările puse de cititorul « Adevărului literar ». Gîndul meu e să arăt că limba în care au scris Eminescu, Coşbuc, Caragiali şi Vlahuţă şi-n care scrie Gala Galaction e desăvîrşită-n toate amănuntele ei. Neisprăviţi sînt cei ce se folosesc cu uşurinţă de ea.» El recomandă gazetarilor şi în genere scriitorilor ca pentru perfecţionarea şi mînuirea cu uşurinţă a bogăţiei şi frumuseţii limbii noastre literare să-şi dea « silinţa de a o cunoaşte-n toate amănuntele ei ».

Răspunzînd celor ce negau posibilităţile artistice ale limbii romîne, Slavici demonstrează că limba noastră a ajuns la o deplină închegare, că ea este capabilă să exprime cele mai felurite idei şi dă ca exemplu operele marilor noştri clasici. El arată de asemenea că limba noastră are reguli bine stabilite cu privire la locul atributului, complementului etc. în frază, şi că « orişice abatere de la aceste reguli e inversiune mai mult ori mai puţin siluită, care-ntunecă înţelesul şi-l oboseşte pe cititorul, care numai pe ghicite poate să înţeleagă ».

În acest lung articol, Slavici expune şi « regulile generale în ceea ce priveşte conjugarea ». El subliniază « abaterile » unor verbe de la aceste reguli şi înlătură prin această expunere « nedumeririle privitoare la conjugare ». El conchide că « între două forme alegem totdeauna pe aceea care e mai potrivită cu regula, căci prin abateri de la regulă limba se dezorganizează şi se poceşte »; mai departe arată că, dacă am admite toate abaterile de la regulile generale, atunci « gramatica limbii romîne ar fi înecată într-o babilonie de excepţiuni » — şi în fine — « numai poeţilor li se iartă să se folosească fie de una, fie de alta dintre cele două forme, după cum cer ritmul şi rima,... pentru altă lume e literară forma mai potrivită cu regula generală ». Aceste principii fuseseră expuse şi subliniate de către Slavici cu mulţi ani înainte într-un articol publicat în « Tribuna » de la Sibiu: « numai de forme obişnuite şi potrivite totodată şi cu firea limbii avem să ne folosim. Singur poetul şi în genere scriitorul cu inspiraţiuni puternice se poate încumeta să se abată de la această regulă ».

Într-un alt articol [1], Slavici analizează locul pe care-l ocupă, în frază, atributul şi complementul şi precizează faptul că « limba noastră are pentru aşezarea vorbelor regule neîndoioase, raţionale şi pînă în cele mai mici amănunte bine hotărîte ». El dă numeroase exemple care să ilustreze « aşezarea vorbelor » şi arată că un scriitor care cunoaşte bine limba romînă şi care vrea să redea prin scrisul său o frază limpede şi curgătoare « se fereşte dar de-ngrămădirea atributelor, face analiza frazei, pe care vrea să o fixeze pe hîrtie, în toată liniştea şi pînă în cele mai mici amănunte şi le chibzuieşte toate aşa, ca cititorul să nu rămîie în îndoială asupra legăturilor sintactice. Încă mai multă cumpenire se cere cînd vorba e de aşezarea complementelor. Pe cînd atributele sînt mai mult ori mai puţin fixe şi au în frază poziţiune bine hotărîtă, com-

[1] I. Slavici, Aşezarea vorbelor (postumă). « Adev. lit. şi art.», 1930, iunie 1.

plementele sînt mobile, încît scriitorul poate să le scrie — parcă după bunul lui plac. Au cu toate aceste şi ele tipicul lor, pe care-l ştim cu toţii ». Slavici menţionează că scriitorul poate « să facă fel de fel de inversiuni şi să iee complementul de la locul lui, ca să-l arunce mai ici, mai colo, fie chiar şi la începutul frazei, dar nu după bunul său plac, ci cu rost bine hotărît, fie ca să lumineze, ori să rotunjească fraza, fie ca să scape de o cacofonie, fie mai ales ca să scoată la iveală anumite note. În această cumpenire consistă ceea ce numim tehnica scrierii, măestria literară ».

Slavici s-a preocupat de topica frazei încă cu vreo douăzeci de ani înainte de a scrie acest articol. Astfel, el face în 1905 o comunicare la Academia Romînă cu titlul « Aşezarea vorbelor în romîneşte », lucrare care a apărut atît în « Analele Academiei Romîne », seria a II-a, tom. XXVII. Mem. Secţ. Lit., cît şi sub formă de extras.

În această comunicare el stabileşte « cîteva reguli generale în ceea ce priveşte aşezarea vorbelor în limba romînească », fiind îndemnat să facă aceasta din cauză că: « multe din cele mai preţioase scrieri ale noastre sînt lipsite de claritate şi de cuvenita preciziune, fiindcă autorii lor, lucrînd în grabă mare n-au aşezat vorbele cu destulă cumpenire ».

Slavici precizează faptul că regulile pentru aşezarea cuvintelor în frază « rezultă nu numai din simţămîntul de limbă al romînilor azi în viaţă, ci şi din uzul literar păstrat în timp de patru veacuri ». În acest sens el citează o mulţime de exemple luate din Coresi, Dosoftei, M. Costin, I. Neculce, D. Cantemir, Hasdeu, Odobescu şi Coşbuc.

Problema topicii ocupă un loc central în preocupările lui Slavici despre limbă. El precizează că atunci « cînd atributele se îngrămădesc şi fraza se complică, limba noastră cea « veche şi înţeleaptă », cum îi zicea Eminescu, e stîlcită şi pentru că nu sîntem încă pe din destul dumiriţi asupra legilor ei » — de aici — « necesitatea de a stabili pînă în cele mai mici amănunte regulele pentru aşezarea vorbelor ».

★

Vorbind despre necesitatea cultivării limbii literare cu mulţi ani înainte, că « acela, care vrea să scrie bine, trebuie neapărat să cunoască regulele gramaticale », deoarece numai în felul acesta « creează cuvinte noi şi forme noi, care, deşi neobişnuite, nu numai au farmecul originalităţii, ci ne şi par totodată oarecum de sine înţelese, fiindcă sînt potrivite cu firea limbii »[1].

Slavici îşi precizase de asemenea punctul de vedere şi în ce priveşte rolul cuvîntului şi întrebuinţarea lui de către scriitor în creaţia sa artistică: « îndeosebi noi scriitorii nu ţinem să ştim de unde vine vorba, ci să fim bine dumiriţi asupra înţelesului ce se leagă de ea în mintea romînilor, la care ne adresăm

[1] I. Slavici, Articularea numelor proprii, « Tribuna » Sibiu, V (1888), nr. 205–227.

« că nu în vorbe, ci-n înțelesul lor se dă pe față sufletul limbii, care e și al neamului ce a plămădit-o »[1].

Nesocotind aceste principii, unii scriitori cu vădite tendințe cosmopolite, în loc să folosească în creația lor artistică limba vie a poporului, învățînd în acest sens de la clasicii literaturii noastre, scriau într-o limbă, « stîlcită », îmbîcsită de elemente de jargon, neînțeleasă de popor.

Slavici a vorbit adesea despre însemnatul rol educativ al studierii limbii materne în școli. El a cerut să se pună la îndemîna maselor populare și a copiilor bucățile de lectură cele mai frumoase din literatura noastră, scrise într-o limbă aleasă: « maselor mari ale poporului și copiilor n-avem să le dăm decît ceea ce e cu desăvîrșire bun, chiar ce e mai bun în literatura noastră »[2].

Slavici, care a fost profesor de limba romînă aproape cincizeci de ani, a simțit de timpuriu nevoia unui manual de gramatică a limbii romîne. El a subliniat necesitatea acestuia nu numai în școală — ci și pentru scriitori, în genere. E destul să amintim că încă din timpul cînd era la redacția ziarului « Timpul », împreună cu Eminescu și Caragiale, el se gîndise să alcătuiască o astfel de gramatică: « Deoarece nici una dintre gramaticile, care existau atunci », nu erau corespunzătoare — fiind dominate de ideile exagerate ale latiniștilor — « ne-am pus de gînd să ne croim noi o gramatică — așa numai pentru noi. Eminescu a luat asupra sa etimologia, Caragiali s-a pornit să stabilească sintaxa, iară eu îmi dădeam silința să mă dumiresc în ceea ce privește alegerea, întrebuințarea și așezarea vorbelor potrivit cu firea limbii romînești »[3].

Vorbind despre rolul deosebit pe care îl are, în școală, un manual de gramatică, Slavici arată că « în școala primară și mai ales în cea secundară, limba maternă e predată pentru ca școlarii... să se deprindă a-și da cu tot dinadinsul seamă, cum au să fie alese, întrebuințate și așezate vorbele și să devie cititori cu judecata bine chibzuită, care știu cum au să fie vorbele rostite și scrise și sînt în stare să facă deosebire dintre ceea ce e bine scris și ceea ce e stropșit »[4].

Experiența didactică și cunoștințele căpătate în cei aproape cincizeci de ani de profesorat i-au înlesnit elaborarea unui manual de « Gramatică a limbii romîne, Partea I. Etimologia », care a apărut la București în 1914 și cuprinde 183 pagini. Această gramatică, în care Slavici a căutat să precizeze regulile morfologice ale limbii noastre, se adresează unui cerc larg de cititori. « Lucrarea e croită — spune el în prefață — în vederea celor ce-și dau seamă, că nu sînt, și țin să fie pe din destul dumiriți în ceea ce privește gramatica limbii romînești ».

Încă cu mulți ani înainte de apariția acestei gramatici, Slavici alcătuise împreună cu prietenul său Manliu un « Curs practic și gradat de gramatică

---

[1] I. Slavici, Sufletul romînesc, « Convorbiri Literare », 1908, p. 318.
[2] I. Slavici, Un curs de limba romînă, « Adev. lit. și art. », 1923, februarie 18.
[3] I. Slavici, « Păsărească » de azi. « Adev. lit. și art. », 1924.
[4] I. Slavici, Amintiri, București, 1924, p. 177.

romînă. Partea sintactică. Bucureşti, 1900, 200 p.». Vorbind, în prefaţă, despre necesitatea unui manual de gramatică, autorii expun pe scurt principiile practice după care s-au călăuzit în redactarea acestui manual şcolar.

Slavici alcătuise mai înainte un manual de sintaxă a limbii romîne, însă « Manuscrisul sintaxei, gata de tipar, mi-a fost sechestrat — spune el — de către comisarul de poliţie, care m-a arestat în ziua cînd Romînia a intrat în război, dar nu mi-a mai fost restituit »[1]. Cu toate demersurile şi intervenţiile făcute, el n-a mai dat de urmele manuscrisului.

Competent în problemele gramaticii, Slavici vorbeşte cu ironie despre fosta Academie Romînă « înfiinţată anume pentru ca să ne dea o gramatică şi un dicţionar al limbii romîne ».

Într-un articol intitulat « Academia Romînă şi Gramatica », el se ocupă de manualele de gramatică şi analizează lucrarea lui D. Philippide: « Gramatica elementară a limbii romîne » şi manualul lui Densuşianu şi Candrea intitulat: « Curs de limba romînă pentru clasa III-a secundară ». El critică superficialitatea şi ignoranţa în problemele de limbă. De asemenea el zugrăveşte în mod realist imaginea nepăsării faţă de cultivarea limbii materne şi critică totodată cu asprime felul cum se alcătuiau manualele şcolare în trecut, sub regimul burghez: « Morfologia alcătuită de d-nii Candrea şi Densuşianu n-a fost şi nu e pentru mine decît una din cele mai neîndoioase dovezi, că pînă chiar nici oameni ca autorii ei nu pot scăpa de păcatele societăţii, în mijlocul căreia trăiesc »[2]. Prin aceste cuvinte usturătoare, Slavici demască toată ignoranţa, nepăsarea şi superficialitatea burgheziei în ce priveşte studiul limbii romîneşti.

Vrînd să arate că pînă şi specialiştii în materie de limbă se pripesc şi tratează cu uşurinţă unele probleme de gramatică, Slavici ia ca exemplu gramatica lui Densuşianu şi Candrea, face o serie de observaţii juste, cu privire la unele inexactităţi din această lucrare şi arată că « atît în ceea ce priveşte întrebuinţarea articolului şi declinarea substantivelor, a numelor şi mai ales a pronumelor, cît şi în ceea ce priveşte conjugarea verbelor », lucrarea lui Densuşianu « suferă de multe nedumeriri ».

El apreciază însă lucrarea lui Philippide, « o adevărată comoară de constatări preţioase în ceea ce priveşte limba romînă », şi o recomandă autorilor de gramatici şi profesorilor de limba romînă. El arată însă totodată că ea n-a fost întocmită « potrivit cu destoinicia de a înţelege a şcolarilor ».

În ce priveşte « Dicţionarul limbii romîne », Slavici a subliniat faptul că atît timp cît nu avem un dicţionar care să precizeze în mod clar înţelesul fiecărei vorbe, nu putem avea o unitate a limbii, unitate care e posibilă numai « dacă vom şi lega cu toţii de aceleaşi vorbe, acelaşi înţeles stabilit nu numai

---

[1] I. Slavici, Cum se scrie romîneşte, « Adev. lit. şi art.», 1924, martie 23.

[2] I. Slavici, Un curs de limba romînă. « Adev. lit. şi art»,. 1923, februarie 18.

după scriptură ci şi după deprinderea poporului »[1]. Subliniind importanţa şi necesitatea acestuia, el arată că « un asemenea dicţionar, oglindă vie a sufletului romînesc, e ceea ce aşteptăm să ne vie »[2].

★

În concluzie, putem spune că în întreaga sa activitate, ca scriitor şi ca profesor, Slavici a acordat o importanţă deosebită structurii gramaticale a limbii. « Rostul gramaticii este să-i îndrume pe oameni a nu stropşi graiul » — cu alte cuvinte să-i înveţe să scrie şi să vorbească corect limba maternă». Slavici a militat prin scrisul său pentru fixarea regulilor gramaticale şi pentru respectarea lor. El cerea ca scriitorul să folosească formele şi construcţiile consacrate ale limbii şi să contribuie efectiv la perfecţionarea, la precizarea şi la lămurirea lor, pentru că numai în felul acesta îşi atinge limba scopul pentru care a fost creată — acela de a servi ca mijloc de comunicare între oameni.

Unitatea limbii noastre literare e, aşa cum a spus şi Eminescu, o problemă a creşterii culturii naţionale. Reluînd problema, Slavici arată limpede că: « Dezvoltarea, cultivarea şi desăvîrşirea acestei limbi literare e o chestiune de mărire naţională pentru noi, iar aceia, care duc limba aceasta spre desăvîrşire, sînt scriitorii noştri mai de valoare »[3].

Prin legătura strînsă cu poporul, Slavici a reuşit să stăpînească bine limba romînă şi să mînuiască cu pricepere limba poporului în creaţia sa literară. El a subliniat valoarea de nepreţuit a tezaurului lexical al limbii noastre, aflat în literatura populară, în operele clasicilor noştri precum şi în graiul viu al poporului.

Slavici s-a situat întotdeauna pe o poziţie înaintată în problemele limbii. El a luptat împotriva cosmopolitismului în limbă şi a susţinut dezvoltarea limbii literare pe baza graiului viu, folosit de masele populare.

Multe din ideile lui Slavici referitoare la limba literară sînt şi astăzi actuale. Alături de marii noştri clasici, Eminescu, Caragiale şi Coşbuc, cu care a lucrat mult timp împreună, Slavici reprezintă un model, demn de urmat, în ce priveşte cunoaşterea temeinică a limbii poporului. Alături de aceştia, Slavici a cultivat limba noastră literară folosind din plin, în opera sa, frumuseţea şi bogăţia limbii şi literaturii populare.

Slavici a fost conştient de faptul că limba este un instrument de luptă şi de dezvoltare şi că poporul este creatorul şi purtătorul limbii. Bazat pe acestea şi sprijinindu-se, în creaţia sa literară, pe limba poporului, el ne îndeamnă: « să ne-o iubim şi să cinstim pe cei ce ne-au plăsmuit-o atît de frumoasă şi de înţeleaptă cum o avem ».

---

[1] I. Slavici, Sufletul romînesc, « Convorbiri literare », 1908, p. 318.

[2] Ibidem.

[3] I. Slavici. Articularea numelor proprii. « Tribuna », V (1888), nr. 205 — 227.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

DESPRE FOLOSIREA METODEI COMPARATIVE ÎN PREDAREA LIMBII FRANCEZE

DE

I. BRĂESCU

Studierea limbilor străine este înscrisă în programele multor şcoli medii şi superioare din ţara noastră. În ultimii ani, în special, predarea limbilor străine s-a extins în învăţământul superior, ele figurînd ca materie obligatorie pentru studenţii facultăţilor de filozofie, istorie, ziaristică, filologie etc. Se ştie de asemenea că aspiranţii sînt obligaţi să cunoască o limbă străină — franceza, engleza sau germana. Înfiinţarea Institutului de limbi străine dovedeşte locul însemnat pe care-l ocupă studiul limbilor străine în învăţământul nostru. În Uniunea Sovietică limbile străine formează una din laturile învăţământului politehnic, iar în fiecare an peste 10.000 de oameni se înscriu la institutele şi facultăţile de limbi străine. Problema metodicii predării limbilor străine a format obiectul de studiu al multor specialişti sovietici, şi astăzi ea prezintă un interes crescînd şi în ţara noastră.

În şcoala veche se folosea cu predilecţie metoda directă: profesorul (de multe ori adus din străinătate, necunoscător al limbii romîne) folosea de la prima lecţie numai limba străină şi dădea explicaţii mai ales prin gesturi, desene, prezentare de obiecte etc. Lecţiile luau astfel adeseori aspectul unor ghicitori, profesorul socotind drept o erezie întrebuinţarea limbii romîne. Traducerea ca element hotărîtor pentru înţelegerea unui text nu era de loc folosită, ba chiar condamnată.

Dar ştiind că gîndurile există numai pe baza materialului limbii, este logic ca elevul sau studentul să gîndească în limba pe care o stăpîneşte cel mai bine — limba maternă. De aceea, apare ca un fenomen natural compararea continuă pe care el o face între limba străină pe care o învaţă şi limba maternă. Cînd

i se cere să formuleze o propoziție în scris sau oral, elevul o gîndește întîi în romînește și apoi o traduce mental în limba pe care o învață. În construirea propoziției, el ține seama de elementele de morfologie sau sintaxă care diferă de limba maternă. De asemenea, pentru înțelegerea unui text străin, metoda cea mai indicată este cea a traducerii.

Reiese astfel limpede că în procesul de asimilare a unei limbi străine, elevul trebuie să cunoască bine atît asemănările cît și deosebirile care există între aceasta și limba maternă. În procesul de predare a limbii străine, profesorul trebuie să se refere necontenit la limba maternă nu numai în ceea ce privește gramatica propriu-zisă, dar și în legătură cu fonetica, lexicul, ortografia. De aceea este absolut necesar ca profesorii de limbi străine să stăpînească perfect limba romînă și în special gramatica ei. Dar pentru ca metoda comparativă să poată fi folosită cu succes, să dea roade, elevii și studenții trebuie să cunoască bine gramatica romînă, din care ei își aleg elementele principale de comparație în studiul limbii străine.

Metoda de predare variază desigur — în ceea ce privește amănuntele — după specificul fiecărei limbi; ne propunem în cele ce urmează să indicăm unele cazuri în care metoda comparativă poate da rezultate foarte bune în predarea limbii franceze, în școlile noastre medii și superioare.

I. Gramatica

A. *Morfologia*

1. *Articolul.* În predarea articolului trebuie de la început să se atragă atenția elevilor asupra deosebirii esențiale care există între limba franceză, unde articolul hotărît este proclitic, în timp ce în limba romînă el este enclitic: (*elevul* — *l'élève*). Fără o idee clară asupra acestei deosebiri, elevul va face deseori greșeala de a folosi substantivele în limba franceză fără articol. Dimpotrivă, în privința articolului nehotărît, trebuie să se arate asemănarea care există între cele două limbi (*un homme* = *un om*). Orice noțiune gramaticală necunoscută în limba maternă, dar proprie limbii străine, prezintă serioase dificultăți pentru elevi. De aceea trebuie să se insiste mult asupra articolului partitiv, care nu există în gramatica romînă: (*je mange du pain* = mănînc pîine, *je bois de l'eau* = beau apă).

2. *Substantivul.* Legată de problema predării articolului, însușirea genului substantivelor provoacă mari dificultăți în cazurile în care substantivul are în limba franceză alt gen decît în limba romînă. De pildă, *le pays* « țara », *le pouvoir* « puterea », *le problème* « problema », *le thème* « tema », *le jardin* « grădina » *le crime*, « crima », *le légume* « leguma », *un anniversaire* « o aniversare », *le champagne* « șampania ».

Profesorul trebuie să insiste în mod deosebit asupra acestor cuvinte. El le va aduce în mod frecvent în memoria elevilor prin conversație, insistînd

asupra faptului că au un gen diferit de cel cunoscut de elevi din limba lor maternă.

3. *Adjectivul.* Aceeaşi raportare sistematică şi mereu repetată trebuie să facă profesorul şi în predarea adjectivului. Se va arăta că limba franceză foloseşte pentru gradele de comparaţie tot forme analitice ca şi limba romînă (*plus grand* « mai mare », *le plus grand* « cel mai mare » etc.) Avînd clară asemănarea dintre cele două limbi, comparaţia adjectivelor nu va mai fi o dificultate pentru elevi. Problemele care vor cere un studiu mai îndelungat din partea elevului condus de profesor vor fi cele care aduc elemente deosebite de limba maternă: formele neregulate de comparaţie ale adjectivului *bon* (*meilleur* « mai bun », *le meilleur* « cel mai bun »), a căror construcţie este cu totul străină spiritului limbii romîne; formele adjectivului posesiv *notre* şi *nos*, pe care elevii le confundă adeseori din cauza formelor corespunzătoare din limba romînă, (***notre*** *livre* « cartea *noastră* »; ***nos*** *livres* « cărţile *noastre* »). Desigur şi sub influenţa formării pluralului în limba franceză, elevii folosesc adeseori în loc de *nos* forma incorectă « notres »; o categorie a adjectivului în gramatica franceză o formează numeralul, în predarea căruia e bine să se insiste asupra formării numeralului cardinal de la 70 încolo, prin adunare (71 = *soixante et onze*), iar de la 80 la 100 (*quatre vingt treize* = 93) prin înmulţire şi adunare. Va fi scoasă în evidenţă şi deosebirea pe care o prezintă faţă de limba romînă numeralul *mille*, invariabil în limba franceză.

4. *Pronumele.* Un alt capitol de morfologie care, studiat în legătură cu particularităţile specifice limbii romîne, poate contribui la însuşirea unei cît mai corecte folosiri a limbii franceze este capitolul pronumelui. De la început profesorul trebuie să insiste asupra existenţei în limba franceză a celor două forme ale pronumelui personal — accentuată şi neaccentuată — (*je* şi *moi* « eu »; *il* şi *lui* « el »), arătînd cum e folosită fiecare. În al doilea rînd, trebuie să se atragă atenţia asupra imposibilităţii separării pronumelui de verb, fenomen care nu poate fi întîlnit în limba romînă (*je vais* « eu mă duc », dar şi « mă duc »; *il crie* « el strigă » sau « strigă »).

În conjugarea verbelor reflexive elevii folosesc adesea forme incorecte de felul: *nous ne promenons.* Ele se explică prin necunoaşterea declinării pronumelui personal, care în limba franceză are forme identice pentru nominativ şi acuzativ (la pers. I şi II plural). Părîndu-li-se curios să repete acelaşi pronume (***nous nous*** *promenons*), elevii influenţaţi şi de asemănarea fonetică dintre pronumele romînesc *ne* şi cel francez *nous*, ajung la forma incorectă citată mai sus. Pentru evitarea acestei greşeli e necesar să se insiste mult asupra formelor declinării pronumelui în limba franceză, comparativ cu formele respective din limba romînă.

O altă greşeală se produce în întrebuinţarea pronumelor cu anumite verbe care cer dativul în limba franceză, în timp ce în limba romînă cer acuzativul (« îl întreb » *je* ***lui*** *demande*, « îl ascult » *je* ***lui*** *obéis*).

5. *Verbul.* Studiul capitolului vast al verbului este mult uşurat de faptul că, în linii mari, formarea modurilor şi timpurilor prezintă multe asemănări cu limba romînă. Profesorul va începe prin a arăta elevilor aceste asemănări. Putînd adeseori raporta formele verbale ale limbii franceze la cele romîneşti, elevii vor stăpîni bine această categorie morfologică. În mod deosebit trebuie să se insiste însă asupra deosebirilor care există între cele două limbi în formarea mai mult ca perfectului — timp simplu în limba romînă dar compus în franceză —. În predarea viitorului I al verbelor franceze profesorul va lămuri elevii — în repetate rînduri, dacă este nevoie — că forma compusă există şi în limba franceză, dar ea reprezintă un viitor apropiat *(je vais écrire)*. Elevii şi studenţii romîni obişnuiesc să folosească cu predilecţie această formă datorită asemănării cu viitorul I romînesc, uitînd însă că ea are o nuanţă deosebită în limba franceză.

Un fenomen necunoscut în limba noastră este formarea timpurilor compuse la unele verbe, cu auxiliarul *a fi* (être) Mulţi elevi traduc adeseori greşit construcţii ca: *il est mort* prin « el este mort », în loc de « el a murit », cum este corect. Tot din cauza faptului că unele verbe se conjugă cu auxiliarul *a fi*, mulţi elevi întîmpină greutăţi în recunoaşterea formelor verbale pasive construite cu acelaşi auxiliar. De aceea elevii trebuie să cunoască bine care sînt aceste verbe, atrăgîndu-li-se mereu atenţia atît asupra lor cît şi asupra fenomenului în sine.

6. *Adverbul.* Ca şi în limba romînă — dar pe o scară mai redusă — franceza foloseşte adjective în funcţie de adverb: ex. *il chante faux* « el cîntă fals ». În predarea adverbului trebuie însă să se insiste asupra formării adverbului prin adăugarea sufixului *-ment* la adjectiv, fenomen propriu limbii franceze (*il récite joliment* « el recită frumos »).

În privinţa adverbelor de negaţie, pentru o mai bună însuşire a folosirii formelor *non* şi *ne* se poate recurge la o comparare cu limba rusă, unde cele două forme *net* şi *ne* au funcţiuni asemănătoare.

7. *Prepoziţia.* Se consideră, de obicei, ca o serioasă piatră de încercare pentru cei care studiază o limbă străină folosirea corectă a prepoziţiilor. Şi în cazul limbii franceze se observă adesea deosebiri faţă de romînă. De pildă: « *într-o* noapte senină » ***par*** *une nuit claire*; « vecin *cu* » *voisin* ***de***; « a trage *de* cap şi *de* picioare » *tirer* ***par*** *la tête et* ***par*** *les pieds*; « a semăna cu » *ressembler* ***à***; « a se lovi de » = *se heurter* ***à*** etc. Profesorul trebuie aşadar să insiste, ori de cîte ori are ocazia, asupra acestor deosebiri. Un fenomen propriu limbii franceze şi care provoacă dificultăţi este suprimarea prepoziţiei în unele cazuri: « într-o zi » *un jour*; « mergea cu sabia în teacă » « *il marchait l'épée au fourreau*; « era cu mîinile şi picioarele legate » *il était pieds et poings liés* etc.

B. *Sintaxa*

În privinţa sintaxei propoziţiei trebuie înlăturată de la început confuzia care se poate naşte din deosebirile de terminologie dintre gramatica franceză şi

cea romînă. În adevăr, categoria sintactică a atributului (din gramatica romînă) se numeşte în gramatica franceză « complément du nom » (ex. le pays *du socialisme*). În schimb, ceea ce se numeşte în limba franceză « atribut » este în romîneşte nume predicativ (ex. *il est convaincu*). Trebuie de asemenea insistat asupra noţiunii de « complément d'agent », prin care se înţelege complement al unui verb pasiv (care în gramatica romînă este asimilat complementului indirect), de ex.: *les arbres sont abattus par le bucheron* « copacii sînt doborîţi de tăietorul de lemne ».

O deosebită dificultate o prezintă construcţia propoziţiilor condiţionale, datorită faptului că în limba franceză conjuncţia « si » este urmată în mod necesar de alte moduri şi timpuri verbale decît în limba romînă. De aceea, pe lîngă explicarea teoretică a regulei lui « si », este necesar să se dea elevilor şi un tablou comparativ de felul următor:

Romîna		*Franceza*
Optativ — Condiţional prezent	—	Indicativ imperfect
Optativ — Condiţional trecut	—	Indicativ mai mult ca perfect
Indicativ viitor I	—	Indicativ prezent.

Cînd unui elev i se cere să construiască o propoziţie condiţională în limba franceză, el o construieşte mult mai repede avînd acest tablou în minte decît gîndindu-se la regula gramaticală propriu-zisă. Aceasta deoarece propoziţia este gîndită în romîneşte şi tradusă mental în limba franceză. Cunoscînd bine corespondenţa timpurilor, această traducere se poate face mult mai repede, aproape instantaneu.

Tot cu ajutorul unui tablou comparativ trebuie predată şi regula concordanţei timpurilor. Presupunînd că în propoziţia principală se află un timp trecut, se va recurge la următorul tablou care indică timpurile ce se folosesc în propoziţia secundară:

Romîna		*Franceza*
Indicativ prezent	—	Indicativ imperfect
Indicativ perf. compus	—	Indicativ mai mult ca perfect
Viitor I	—	Condiţional prezent.

De exemplu, « credeam că el învaţă » = *je croyais qu'il étudiait* etc.

O altă dificultate asupra căreia trebuie să se insiste mult este folosirea subjonctivului într-o serie de propoziţii completive, acolo unde în romîneşte găsim indicativul. De exemplu, (« credeţi că a plecat ? » *croyez-vous qu'il soit parti* ? sau « regret că a plecat » *je regrette qu'il soit parti*). Arătîndu-se deosebirea care există între cele două limbi, greşelile vor putea fi evitate.

Propoziţiile relative se pretează şi ele la greşeli din cauza faptului că, într-o construcţie de tipul: « cărţile pe care le-am citit », franceza suprimă pronumele personal în acuzativ: *les livres que j'ai lus*. Dacă nu li se atrage atenţia asupra acestei deosebiri, elevii traduc: *Les livres que je* **les** *ai lus*. Pentru însuşirea corectă a acestei particularităţi se recomandă cît mai multe exerciţii.

O problemă destul de grea a limbii franceze o constituie galicismele, construcții specifice acestei limbi. Astfel, pentru o mai bună înțelegere a sensului galicismului « c'est », se poate recurge la comparația cu limba rusă, unde există o construcție echivalentă: « *это книга* » c'est *le livre*. Trebuie însă amintit că în limba franceză expresia se folosește și la alte timpuri: *ce sera, c'était.*

Exprimarea datei se face în limba franceză printr-o construcție specială: acolo unde romîna folosește prepozițiile « la » sau « în », limba franceză are articolul hotărît *le*; Lenin s-a născut la 21 Aprilie 1870 = *Lénine est né le 21 avril 1870.* Dacă nu se fac exerciții suficiente, elevii au tendința de a întrebuința prepoziția *à* prin analogie cu limba romînă.

Este necesar să se facă multe exerciții și cu alte construcții specifice limbii franceze, ca de exemplu: « este cald » *il fait chaud*; « este întuneric » *il fait sombre*; « mi-e foame » *j'ai faim*; « mă doare capul » *j'ai mal à la tête* ș. a.

În propoziții de felul « îi fac portretul » elevii comit greșeala de a traduce cuvînt cu cuvînt. Dar propoziția « je lui fais le portrait » este străină spiritului limbii franceze, care folosește adjectivul posesiv în locul pronumelui personal în dativ *je fais son portrait.* La fel: *il s'ajuste la cravate* = el își aranjează cravata este o formulare incorectă, des întîlnită din cauza influenței limbii romîne. Corect se va spune: *il ajuste sa cravate.* Și aceste greșeli se pot evita numai prin exerciții repetate.

În privința expresiilor specifice fiecărei limbi este necesar să se arate, în primul rînd, că ele nu pot fi traduse cuvînt cu cuvînt fără a ajunge la efecte umoristice (de ex. dacă s-ar traduce astfel de expresii ca *graisser la patte* sau *a spăla putina*). În al doilea rînd, de cîte ori este posibil, se vor da expresii echivalente, ca de exemplu « a spăla putina » *prendre la poudre d'escampette*; *faire l'école buissonnière* « a trage la fit ». Desigur, aceasta cînd studiul limbii franceze se găsește într-o fază mai înaintată.

Și în ceea ce privește topica limbii franceze, trebuie să se arate că ea este mai rigidă decît topica limbii romîne și că, în general, cuvintele au un loc precis în frază, după funcția pe care o îndeplinesc. În limba romînă așezarea subiectului după predicat se întîlnește mai des decît în limba franceză, unde inversiunea subiectului este un caz excepțional. O propoziție de tipul: « în sfîrșit, veni și tatăl meu » nu admite aceeași ordine a termenilor în limba franceză. Corect, ea se traduce astfel: *enfin, mon père vint aussi.*

În cazul unei propoziții în care există două pronume personale, unul în dativ și celălalt în acuzativ, locul acestora diferă: în limba romînă se pune întîi pronumele în dativ, în timp ce în limba franceză se întîmplă tocmai invers: *i-o* dau « je *la lui* donne ».

Este necesar să se insiste asupra deosebirilor care există între cele două limbi asupra topicii, lucru care se poate face prin analize sintactice de texte comparate, folosind în acest scop și traducerile existente ale operelor scriitorilor romîni clasici și contemporani.

II. Lexicul

Datorită faptului că în lexicul limbii romîne există un număr destul de mare de cuvinte de origine franceză, s-ar părea că indicarea asemănării dintre cele două limbi pentru o serie de termeni ar uşura învăţarea limbii franceze. Problema nu este însă atît de simplă cum pare.

În primul rînd, ispitiţi de numărul relativ mare de franţuzisme din limba romînă, elevii şi studenţii au tendinţa de a inventa termeni francezi care de fapt nu există. Dacă Guliţă al lui Alexandri vorbea de « furculition » am putut întîlni şi « la larme » (larma) pentru *le vacarme*, sau « tratatifs » (tratative) pentru *pourparlers*, « vamal » pentru *douanier* sau « invader » (a invada) pentru *envahir*. (Această din urmă greşeală este destul de frecventă întrucît termenul « invazie » are corespondentul său în *invasion*).

În al doilea rînd, o altă serie de greşeli se produce în traducerea unor cuvinte romîneşti destul de apropiate ca formă de termenii francezi corespunzători. Elevii şi studenţii uită aceste deosebiri şi astfel folosesc curent « éliberation » pentru *liberation*, « exploder » în loc de *exploser*, « export » şi import » în loc de *exportation* şi *importation*, « exploitateur » în loc de *exploiteur*, « théorétique » în loc de *théorique*, « humile » în loc de *humble*, « le gouverne » pentru *le gouvernement*, « saluter » pentru *saluer*, « le faliment » pentru *la faillite* ş.a.m.d.

Este nevoie de nenumărate exerciţii pentru evitarea acestor greşeli curente, care provin tocmai din apropierea care există între lexicul romîn şi cel francez.

De multe ori se fac greşeli în folosirea unor verbe pronominale în limba franceză, care au trecut în limba romînă la diateza activă, de pildă *s'évader*. Verbul *se retourner* = « a întoarce capul » este adeseori folosit în mod greşit pentru « a se întoarce », « a reveni ».

În privinţa verbelor semnalăm şi confuzia la care se pretează verbul *ajouter* « a adăuga », care este folosit pentru a traduce rom. « a ajuta » (fr. *aider*). La fel, uneori verbul *tourner* este tradus prin « a turna ».

Greşeli se mai fac în privinţa lexicului în legătură cu unele cuvinte care nu au în limba franceză decît pluralul, în timp ce în romîneşte se folosesc la singular. Astfel: *les vacances* « vacanţa » sau *les cheveux* « părul » (*le cheveu* avînd sensul de « firul de păr »). Invers, *le bois* (*de chauffage*) « lemne de foc », singular în limba franceză, este folosit în limba romînă cu acest sens numai la plural. La fel, *l'argent* « banii ».

Rezultă de aici că, în privinţa însuşirii lexicului limbii franceze, compararea cu limba romînă trebuie îndreptată spre dublul scop de a arăta asemănările care există între cele două limbi şi de a preveni greşelile care se fac de obicei.

III. Ortografia

Şi la acest capitol este necesar să fie prevenite greşelile comise în ortografierea unor cuvinte franceze, pe care le avem şi în romîneşte, ca neologisme. Din cauza aspectului lor grafic din limba romînă, foarte adesea se scriu greşit cuvinte ca: *chauffeur*, «şofer» *quarantaine* «carantină»; *ensemble* «ansamblu», *enquête* «anchetă», (scrise cu «a» iniţial); *qualité*, *quartier* (scrise cu «c» iniţial); *philosophie*, *psihologie* (scrise cu «f» în loc de «ph»); *garage* (scris ca în romîneşte «garaj»), *chauffeur* (scris cu «o») etc. Cînd elevii sau studenţii învaţă cuvinte de felul acestora, este nevoie să li se atragă atenţia asupra ortografiei lor din limba franceză.

Limba romînă poate veni în ajutorul elevilor şi studenţilor pentru justa folosire a accentului circumflex. Ştiind că el înlocuieşte de multe ori un vechi «s» etimologic, care s-a păstrat în cuvintele romîneşti cu aceeaşi origine (latină), este bine să se amintească în legătură cu cuvintele respective din limba franceză, cuvintele romîneşti corespondente: astfel, *pêcheur* «pescar», *fenêtre* «fereastră», *guêpe* «viespe», *hôpital* «spital» etc.

IV. Fonetica

Am lăsat acest capitol la urmă pentru faptul că, în privinţa foneticii, referirea la limba romînă se poate face numai pentru a insista asupra unor sunete proprii limbii franceze şi greu de asimilat de către romîni. De pildă nazalele, sunetele *u*, *eu*, *gu* etc. Se va arăta că aceste sunete fiind greu de pronunţat, trebuie depus un efort special pentru însuşirea lor corectă. Se va arăta de asemenea cum sînt transcrise unele sunete folosite în limba franceză în numele străine. Astfel: *ţ* = *tz*, *ts*; *ce*, *ci* = *tch*; *ge*, *gi* = *dj*.

În legătură cu *e* deschis (*è*), se poate aminti pronunţarea dialectală a lui *e* în Transilvania. De asemenea, se poate stabili o apropiere între pronunţarea lui *e* în cuvinte ca *le*, *je*, cu *ă* romînesc.

În privinţa pronunţării mai este necesar să se atragă atenţia şi asupra unor greşeli care se fac din cauza asemănării între cuvintele respective din cele două limbi. Astfel, în loc de *garantie*, *paletot*, *censure*, *sensation*, *représailles*, se pronunţă adeseori greşit «garansie», paleto*n*», «cen*z*ure», «sen*z*ation», «repres*s*a-illes» Exemplele pot fi înmulţite în acest sens. În general însă, fonetica este capitolul unde metoda comparativă nu poate fi folosită decît în mică măsură.

Cele de mai sus nu au avut decît scopul de a ilustra printr-o serie de exemple modul în care se poate folosi cu succes metoda comparativă în predarea limbii franceze. Desigur subiectul este departe de a fi epuizat, şi această metodă poate fi aplicată şi în alte cazuri. Se pune însă problema de unde porneşte compararea: de la limba romînă sau de la limba franceză ? Fără a intra în amănunte, se poate stabili că, atunci cînd e vorba de predarea unui material care trebuie

însuşit reproductiv (adică în scopul de a-l folosi atît în vorbire cît şi în scris), se pleacă de la limba romînă. Cînd e vorba însă de predarea unui material menit să fie însuşit în mod receptiv (adică cu scopul de a da elevului doar posibilitatea de a înţelege şi traduce un text sau de a se exprima oral într-o limbă străină), se pleacă de la limba străină. Ultimele manuale de franceză apărute la noi folosesc într-o oarecare măsură metoda comparativă, dar se simte lipsa unei gramatic a limbii franceze, întemeiată pe metoda comparativă, pentru uzul romînilor.

Înainte de a încheia, este necesar să atragem atenţia asupra primejdiei pe care ar putea-o prezenta exagerarea folosirii metodei comparative. Ea nu trebuie să reprezinte un scop în sine, ci doar unul din mijloacele — desigur din cele mai însemnate — care ajută la atingerea ţelului propus: o cît mai bună însuşire a limbii străine, în cazul nostru a limbii franceze.

DISCUŢII

PENTRU UN DICŢIONAR ISTORIC AL LIMBII ROMÎNE

DE

M. ZDRENGHEA

În urma dezbaterilor, organizate de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R., în iulie 1952, privitoare la « Dicţionarul limbii romîne », s-a renunţat la tipărirea dicţionarului în forma în care se găsea şi s-a hotărît ca, de îndată, să se treacă la redactarea şi tipărirea în 4 volume a « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane »[1]. S-a mai hotărît atunci ca, pe lîngă acest dicţionar, să se mai lucreze şi un « Dicţionar istoric al limbii romîne », un « Dicţionar etimologic » şi un « Dicţionar dialectal ».

În cele ce urmează, ne vom ocupa în mod special de « Dicţionarul istoric ».

★

Se ştie că limba este un mijloc, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei şi se înţeleg reciproc. Toate cuvintele cuprinse într-o limbă formează laolaltă vocabularul acelei limbi, lexicul ei. El este cel mai sensibil la schimbări şi se află într-o stare de schimbare aproape neîntreruptă. Aceasta se datoreşte faptului că industria şi agricultura, comerţul şi transporturile, tehnica şi ştiinţa sînt într-o continuă dezvoltare care cere limbii să-şi completeze vocabularul cu cuvinte şi expresii noi, necesare activităţii lor. În această situaţie, în mod firesc din vocabular va dispărea un anumit număr de cuvinte învechite, dar, în acelaşi timp, i se va adăuga un număr mult mai mare de cuvinte noi [2].

---

[1] Vezi pentru aceasta « Studii şi cercetări lingvistice », anul III (1952), p. 7 — 87.

[2] Vezi I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Ed. pentru literatură politică. 1953, p. 10, 11, 21, 22, 23.

Ceea ce trebuie reținut din cele spuse mai sus este faptul că vocabularul e în continuă transformare și că, deci, cuvinte folosite mai ieri nu se mai cunosc azi sau sînt întrebuințate în prezent cu un sens în care nu mai bănuim pe cel original. De aceea nu ne-am putea mărgini numai la un Dicționar al limbii romîne literare contemporane în care cuvintele sau sensurile dispărute nu se mai înregistrează. I. V. Stalin [1] a arătat că limba nu poate fi studiată decît în legătură indisolubilă cu istoria poporului căruia îi aparține limba studiată și care este creatorul și purtătorul acestei limbi. În acest caz putem spune că și limba, la rîndul ei, ne poate ajuta la cunoașterea istoriei poporului care o vorbește. Întrucît în limbă tocmai lexicul e cel mai sensibil la schimbări, cunoașterea lui în dezvoltare ne va putea fi de cel mai mare folos. Iată de ce considerăm că întocmirea unui « Dicționar istoric al limbii romîne » nu numai că e binevenită, ci chiar se impune.

★

Dicționarul istoric este o operă lingvistică în care se « urmărește istoria cuvintelor... după documente scrise »[2] și în care limba e privită în dezvoltarea, în devenirea ei, în strînsă legătură cu istoria poporului.

Pentru ce e necesar un astfel de dicționar?

Am spus chiar mai înainte că dicționarul ne va putea ajuta să cunoaștem « condițiile istorice și sociale în care s-a dezvoltat poporul »[3], arătîndu-ne felul de trai și concepțiile dintr-o epocă. Nu se poate face un studiu suficient de documentat asupra istoriei limbii fără a urmări dezvoltarea vocabularului. Dicționarul istoric va fi, în această privință, de un neprețuit ajutor celui ce se va ocupa de istoria limbii. Elementele din vocabularul schimbător, mai ales cuvintele împrumutate, « dau adeseori un material foarte prețios în ceea ce privește relațiile din trecut și legăturile reciproce culturale ale unui popor cu alte popoare »[4].

Ne va ajuta apoi să vedem care dintre cuvintele limbii sînt vechi și se păstrează pînă azi, deci ne va fi de folos la stabilirea fondului principal de cuvinte al limbii noastre, care « are o importanță excepțională la stabilirea originii poporului »[5] și la stabilirea originii limbii sale. Ne va ajuta să cunoaștem procesul de formare și de îmbogățire a limbii literare. Ne va ajuta la stabilirea legilor interne de dezvoltare a limbii noastre.

Dîndu-ne sensurile cuvintelor, începînd cu cel mai vechi, ne apropiem de cuvintele din care derivă cuvintele noastre, deci ne ajută la stabilirea etimo-

[1] Vezi I. V. Stalin, lucr. cit., p. 20.

[2] V. I. Abaev, Despre principiile dicționarului etimologic, în « Voprosî iazîkoznaniia » (în traducere), nr. 5, 1952, p. 72.

[3] T. Săvulescu, Cuvînt de deschidere, în « Studii și cercetări lingvistice », anul III, 1952, p. 8.

[4] V. I. Abaev, lucr. cit., p. 75.

[5] Ibidem, p. 75.

logiei cuvintelor. De aceea cred că ar fi bine ca Dicționarul istoric să fie în același timp și etimologic sau cel puțin să dea și etimologia cuvintelor. Sugerăm aceasta deoarece considerăm că o etimologie bună nu se poate da decît ținînd seama nu numai de forma cuvîntului, ci și de evoluția sensului cuvîntului, precum și de cunoașterea mediului concret istoric.

Or, noi am spus mai sus că un bun dicționar istoric va trebui să întrunească aceste două cerințe. De aceea credem că nu greșim cînd propunem ca Dicționarul istoric să fie și etimologic. Chiar și evoluția sensului cuvîntului se poate stabili mai ușor și mai științific, cunoscîndu-se etimologia cuvîntului și mediul concret istoric în care s-a dezvoltat cuvîntul. Un exemplu ne va lămuri aceasta mai ușor: cuvîntul romînesc *casă* derivă din lat. *casa* care însemna « colibă », « casă mică », « cocioabă ». Cunoscînd cuvîntul din care derivă *casă* al nostru și sensul pe care l-a avut în limba latină și cunoscînd și împrejurările istorice care au făcut ca strămoșii noștri să-și ridice numai mici locuințe din lemn (*casa* = colibă) în locul marilor clădiri de piatră (numite în lat. *domus*), ne vom putea explica ușor cum, atunci cînd au început să se ridice din nou clădiri din piatră, ele au fost numite tot cu cuvîntul *casa*, care începe să denumească orice clădire pentru locuit, cuvîntul *domus* pierzîndu-se între timp din limba noastră.

Lucrurile se petrec, desigur, și invers, adică, dacă vom cunoaște și sensurile mai vechi ale unui cuvînt, vom putea stabili mai ușor etimologia lui. De exemplu: pentru cei mai mulți vorbitori etimologia cuvîntului *rost* nu e cunoscută. De îndată însă ce vor afla că *rost* în limba veche însemna « gură », cuvîntul va fi pus în mod firesc în legătură cu lat. *rostrum* « cioc », « bot », deci gură de animale, partea de jos a feței.

Avînd în vedere acest raport de reciprocitate între aceste două feluri de dicționare, credem că ele ar putea fi unite și cercetătorii nu ar avea decît de cîștigat de pe urma acestui fapt.

★

Întrucît materialul pentru dicționarul istoric se scoate din documente scrise, va trebui, de la început, să se fixeze care vor fi aceste documente. Trebuie să spunem că noi mai avem lucrări lexicografice în care punctul de vedere istoric nu a fost neglijat. E vorba de « Magnum Etymologicum Romaniae » — al lui Hașdeu, « Dicționarul romîn-german » al lui Tiktin, « Dicționarul enciclopedic ilustrat », partea I. (« Dicționarul limbii romîne din trecut și de azi »), al lui Candrea și « Dicționarul limbii romîne » al fostei Academii. În aceste dicționare principiul istoric stă însă alături de alte principii.

Pentru toate aceste dicționare s-a scos un bogat material, dar care nu poate fi considerat complet. El este scos în cea mai mare parte din texte cu caracter religios. De aceasta ne putem convinge ușor, aruncînd o cît de sumară privire asupra bibliografiei « Dicționarului limbii romîne » al fostei Academii, în care

textele cu caracter religios sînt în număr mult mai mare față de cele laice. În istoria limbii noastre literare, textele religioase au jucat fără îndoială un mare rol și nu se poate să le neglijăm, dar alături de ele sînt documentele laice (în care e înregistrată limba poporului) pe care trebuie să le folosim din plin, după cum va trebui să folosim pe o scară mult mai largă și letopisețele cronicarilor. Pentru a remedia acest neajuns, s-a și întocmit o bogată listă suplimentară de lucrări din care se va mai extrage materialul necesar.

Pe marginea extragerii de material[1] aș face cîteva observații și anume:

1. Din primele texte romînești trebuie să fie extrase absolut toate cuvintele, fiindcă numai așa s-ar putea stabili data exactă a înregistrării pentru prima dată a unui cuvînt în limbă, ceea ce este foarte important.

2. Considerăm că este necesar să se scoată material și din textele scrise într-o altă limbă (de ex. în slavă sau latină), dar în care se găsesc înregistrate cuvinte romînești, dacă acestea sînt anterioare primelor texte romînești. În aceste texte se întîlnesc înregistrate adeseori cuvinte romînești la o dată mai veche decît în textele romînești. Astfel, în documentele ardelene întîlnim la 1336 cuvîntul *Caprevara* (căprioara), la 1418 pe *Spyn*, 1468 *Plop*, 1485 *Kampur* (cîmpuri), 1491 *Thel* (tei), iar în Moldova la 1470 pe *falce*, la 1485 pe *Urĕclĕ* ș.a.

3. Este recomandabil ca materialul să se scoată din texte originale și nu din colecții de documente, fiindcă în colecții cuvintele sînt transcrise adeseori în mod nemulțumitor din punct de vedere filologic.

4. Pentru Dicționarul istoric al limbii noastre se va scoate material pînă la data de la care s-a scos material pentru Dicționarul limbii romîne literare contemporane.

5. Se va putea folosi, cu grijă, și materialul extras pentru dicționarele anterioare.

Ce cuvinte vor intra în Dicționarul istoric?

Credem că el trebuie să cuprindă:

a) toate cuvintele romînești;

b) cuvintele împrumutate din limbi străine care s-au adaptat sistemului fonetic și morfologic al limbii romîne;

c) derivatele care au dezvoltat un sens nou sau care au un aspect fonetic ndepărtat de cel al cuvîntului de bază;

d) termenii tehnici cu care s-a încercat îmbogățirea limbii;

e) numele proprii provenite din vreun substantiv comun și care pot contribui la lămurirea substantivului comun din care provin (exemplele date mai sus: Caprevar, Spyn, Plop etc.).

Credem că nu trebuie să intre în dicționar:

a) cuvintele străine care au fost întrebuințate numai incidental și în forma lor străină;

[1] Vezi și Szarvas Gábor și Simanyi Zsigmond, Magyar nyelvtörténeti szótar. Budapest, 1890 – 1893.

b) numele proprii care nu aduc vreo lămurire privitoare la vreun substantiv comun;

c) cuvinte formate în mod cu totul subiectiv de lexicografi sau de scriitori (De ex. latinismele unor adepți ai Școlii latiniste sau creații cu totul ciudate, cum se întîlnesc unele la Dosoftei).

În ce privește tehnica de lucru, se vor stabili de la început principiile generale de lucru, fără ca acestea să fie prea rigide, fiindcă nu trebuie să uităm că fiecare cuvînt prezintă particularitățile sale specifice.

Iată cîteva din principiile generale ce trebuie să stea la baza dicționarului:

a) cuvintele se vor da în ordine alfabetică;

b) cuvîntul titlu se va da cu alte caractere decît explicațiile (eventual cu majuscule);

c) după cuvîntul titlu se vor da principalele indicații și forme gramaticale ale cuvîntului;

d) vor urma apoi diferitele sensuri ale cuvîntului. Primul sens va fi cel mai vechi și mai apropiat de cel etimologic, iar ultimul va fi cel mai îndepărtat de cel etimologic, cel mai apropiat de zilele noastre, adică sensurile se vor da în ordinea dezvoltării lor istorice;

e) sensurile vor fi susținute de citate care se vor da tot în ordinea vechimii. *Nici un citat nu poate fi creat de redactor*, spre deosebire de Dicționarul limbii romîne literare contemporane în care redactorii pot include citate create de ei. Este și just aceasta, deoarece redactorii vorbesc limba romînă literară actuală, deci ei pot crea citate, dar ar însemna să falsifice limba trecutului dacă ar da citate proprii. Citatele să arate, pe cît e posibil, și răspîndirea geografică a cuvîntului precum și dacă cuvîntul a fost folosit numai de o categorie socială sau a aparținut limbii comune etc.;

f) se va da *data* la care apare cuvîntul pentru prima dată. Pentru istoria limbii romîne, aceasta va fi foarte important;

g) se vor da, la sfîrșitul cuvîntului, cred, derivatele care nu au un sens nou față de cuvîntul de bază;

h) cred că va trebui să se dea și variantele formale.

În ce privește forma, cuvintele din titlu se vor da după ortografia în vigoare la data publicării dicționarului. Dacă însă vor fi cuvinte a căror pronunțare nu o cunoaștem azi, li se va păstra ortografia din text.

★

În cele de mai sus am încercat să arătăm necesitatea unui Dicționar istoric al limbii noastre și unele aspecte ale redactării lui.

Discuțiile în legătură cu această problemă rămîn deschise pentru a contribui la realizarea în cele mai bune condiții a acestei importante lucrări a Institutului de lingvistică.

ÎN LEGĂTURĂ CU TERMINOLOGIA TEHNICĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ ÎN STANDARDELE DE STAT

DE

Ing. I. MILETINEANU
DIRECTORUL STANDARDIZĂRII

În numărul 6 al revistei « Limba romînă » a apărut articolul prof. Al. Graur « Unele probleme ale vocabularelor profesionale » în care, printre altele, este criticată terminologia tehnică folosită în standarde, precum şi, în general, atitudinea Comisiei de standardizare în problema terminologiei.

Fără a intra în polemică cu autorul articolului şi privind oricînd o critică constructivă ca un ajutor în munca noastră, socotim necesar să facem o serie de precizări şi puneri la punct în legătură cu cele cuprinse în articolul sus menţionat. Deoarece unele din afirmaţiile prof. Al. Graur par a fi datorite unei cunoaşteri incomplete a felului în care se desfăşoară procesul de elaborare a standardelor, vom începe prin a da cîteva lămuriri în această privinţă.

Acţiunea de standardizare socialistă a început la noi în ţară în anul 1949. Comisia de standardizare s-a găsit chiar de la început în faţa unor probleme grele de terminologie tehnică şi ştiinţifică, deoarece regimul burghezo-moşieresc a lăsat ca moştenire o terminologie tehnică insuficientă şi haotică, formată prin împrumuturi nesistematice şi forţate din limbi străine.

Or, standardele, care sînt obligatorii, avînd caracter de lege, se adresează nu numai specialiştilor şi tehnicienilor cu cultură tehnică superioară, ci şi maselor largi de muncitori care trebuie să le aplice în producţie. De aceea ele trebuie să aibă o terminologie corectă, unificată pe ramuri, uşor de înţeles şi fără posibilităţi de interpretare care ar putea conduce la o aplicare greşită.

Pentru atingerea acestui scop s-a ales o metodă de muncă corespunzătoare, şi anume aceea a unor anchete largi printre factorii interesaţi, consa-

crată apoi prin procedura legală de elaborare a standardelor, întocmită după modelul standardizării sovietice.

Aceste anchete se desfăşoară în mai multe etape, începînd cu discutarea unor redactări preliminare, în colectivele uzinelor şi ale instituţiilor interesate; urmează o examinare a proiectului de standard, la ministerul sau instituţia ştiinţifică tutelară; după care, proiectul se examinează de către organele de specialitate ale Comisiei de standardizare şi după aceasta este supus aprobării, în şedinţă publică, în prezenţa principalilor factori interesaţi. În cursul etapelor arătate mai sus, proiectul de standard ajunge să primească contribuţia mai multor sute de cunoscători ai domeniului tehnic respectiv; standardul este astfel rodul unei munci colective.

În ceea ce priveşte terminologia, printre factorii interesaţi, chemaţi să contribuie la elaborarea standardelor, figurează şi Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., unele standarde de terminologie fiind chiar elaborate în întregime de institutele ştiinţifice ale Academiei R.P.R., bineînţeles tot cu respectarea procedurii de anchetă în domeniul respectiv.

La stabilirea terminologiei tehnice şi ştiinţifice, Standardizarea s-a călăuzit de următoarele principii:

1. Utilizarea sinonimelor să fie cît mai limitată. Pe linia articolului acad. A. M. Terpigorev,[1] s-a urmărit ca fiecare termen să exprime o singură noţiune, în cadrul aceleiaşi discipline sau specialităţi.

2. Termenul tehnic să se încadreze într-un sistem de termeni, făcîndu-se în acest scop o clasificare completă a noţiunilor şi a termenilor din domeniul respectiv.

Aceste două principii au fost respectate, atît în cele circa 40 standarde speciale de terminologie, cît şi în cele peste 4000 standarde, în care au intervenit probleme de terminologie ridicate de necesitatea exprimării exacte a noţiunilor tratate.

În ce priveşte limitarea utilizării sinonimelor dăm următoarele exemple:

Termeni sinonimi	Termen unic ales
arc, resort	arc
bulumac, bulamac, şarampoi, stîlp de gard	bulumac
rigle, cuşaci, morali	rigle
şurub, bulon	şurub
şipci, lanteţi, laţi, leaţuri, leţuri	şipci
scară, scală	scară
viteză, iuţeală	viteză

[1] Acad. A. M. Terpigorev, Reglementarea terminologiei tehnice, în «Voprosî iazîkoznaniia» nr. 1 1953.

În privința refacerii sistematice a terminologiei unui întreg domeniu, devenită necesară în urma clasificării tuturor noțiunilor din domeniul respectiv, citām următorul exemplu:

Înainte de intervenția Standardizării, uleiurile minerale aveau tot felul de denumiri, care de care mai fanteziste, fără ca să dea consumatorului nici un fel de indicație asupra întrebuințării.

Ce putea şti un consumator despre însuşirile de ungere ale uleiurilor, citind denumirile:

Gargoyl D T E Extra Heavy
Gargoyl Velocite Oil E
Peboil
Revoil
Viscolite L M

Se vede clar că denumirile de mai sus introduceau în terminologia tehnică o serie de cuvinte străine inutile, fără nici o bază ştiințifică, astfel încît din citirea lor nu se putea trage nici o concluzie asupra calității uleiului.

Comisia de standardizare luînd în studiu în anul 1949 primele standarde referitoare la uleiuri, a găsit că este necesar ca, în primul rînd, să se facă o clasificare completă a acestora, pe criterii ştiințifice. Pe această bază să se elaboreze un nomenclator în care să se fixeze noi denumiri pentru uleiuri, menite să dea indicații precise asupra utilizării şi a proprietăților lor de ungere.

Principiile de alcătuire a noilor denumiri au fost supuse anchetei publice în nr. 11/1949 al Buletinului de standardizare şi, ca urmare a răspunsurilor primite şi a discuțiilor purtate ulterior, a fost aprobat un standard special de terminologie, privind acest domeniu (STAS 871—49).

Noile denumiri adoptate cuprind termeni ca:

Ulei de cilindru
Ulei de transformator
Ulei de turbină

★

Printre problemele de terminologie, cele referitoare la neologisme au format o preocupare permanentă a Comisiei de standardizare.

Soluțiile la care s-a ajuns în colectivele de elaborare, în privința neologismelor, pot fi clasificate în patru categorii principale, pe care le arătăm în cele ce urmează, însoțite fiecare de cîteva exemple cunoscute de toți cei care au participat la lucrările de elaborare a standardelor.

Alegerea unui cuvînt romînesc existent, în locul cuvintelor inutile de origine străină.

Cuvînt romînesc	Cuvîntul de origine străină înlocuit	Domeniul
alb de zinc	ţincvais (Zinkweiss)	chimie
arc	resort	metalurgie
aşchie	şpan (Span)	metalurgie
burlan	tubing	industria petroliferă
încleiere	ancolare	industria textilă
întinzător	tendor	metalurgie
întreruptor	şaltăr (Schalter)	electrotehnică
lambă şi uluc	nut şi feder	tîmplărie
lucru mecanic	travaliu	mecanică teoretică
pîrghie	heblu	electrotehnică
plită	reşou (rechaud)	»
pornire	demaraj	metalurgie
plutitor	floter (flotteur)	»
prăjină	ştangă	electrotehnică şi ind. petrolieră
răsucire	torsiune	rezistenţa materialelor
stingător	extinctor	metalurgie
ungător	gresor	»
ţeavă	şpul (Spule)	industria textilă

Adoptarea unui termen tehnic nou, compus din mai multe cuvinte romîneşti, în locul termenului străin inutil.

Termen tehnic compus din cuvinte romîneşti	Termenul străin înlocuit	Domeniul
arbore cotit	vilbrochen (vilbrequin)	construcţia de maşini
bandă izolatoare	izolirband (Isolierband)	electrotehnică
bare pentru sîrme	wirebars	metalurgie
ciocan pentru lipit	letcon (Lötkolben)	»
calibru vergea	şticmas (Stichmass)	»
cuie cu cap cilindric	vagnere (cuie Wagner)	industria de încălţăminte
încălţăminte cusută pe ramă	sistem gudir (Goodyear)	»
încălţăminte cusută în branţ	sistem machei (Mac Key)	» »
inele de siguranţă	grovere (inele grower)	metalurgie
indicator piroscopic	con Seger	ceramică
maşină de găurit	bormaşină (Bohrmaschine)	construcţia de maşini
opritor cu arc	şnapăr (Schnapper)	tîmplărie
şuruburi pentru lemn	holţşuruburi (Holzschrauben)	»
răzuitor de parafină	godevil	industria petrolieră
ungător cu bilă	tecalemit	construcţia de maşini
ungător cu pîlnie	ştaufăr (Stauferbühse)	»

Păstrarea termenilor de origine străină, uşor de pronunţat şi introduşi în limba romînă

Termen	Domeniul
anvelopă	industria cauciucului
bizeţi	confecţii de îmbrăcăminte
bombeu	» » încălţăminte
branţ	» » încălţăminte
bucşă	metalurgie
canafas	industria textilă
cant	tîmplărie
cvadrat	poligrafie
chiolbaş	industria petrolieră
cron	sticle optice
foraibăr	metalurgie
furnir	tîmplărie
grund	vopsitorie
geamblac	metalurgie
glenc	industria de încălţăminte
jalon	măsuri şi aparate de măsurat
miră	măsuri şi aparate de măsurat
placaj	tîmplărie
placheu	confecţii de încălţăminte
şaibă	metalurgie
şubler	măsuri şi aparate de măsurat
ştaif	confecţii de încălţăminte
şliţ	confecţii de îmbrăcăminte
şnaluri	confecţii de îmbrăcăminte

Alegerea dintre mai mulţi termeni de origine străină în circulaţie, a celui mai apropiat de spiritul limbii romîne şi mai uşor de pronunţat

Termen ales	Termen părăsit	Domeniul
cornier	vinclu	metalurgie
filet	ghivent, ghevind, ghivint	»
în consolă	cantilever	»
lagăr	palier	»
tarod	ghevindbor (Gewindebohrer)	»

Cele de mai sus reprezintă, după părerea noastră, exemple pozitive din contribuţia Standardizării la rezolvarea problemei neologismelor în terminologia tehnică.

Trebuie să recunoaştem, însă, că Standardizarea a comis şi greşeli în această privinţă.

Au fost lăsați neschimbați numeroși termeni străini ca: *Rundstuhl, Kettenraschel, Überdeck, triplock* (în industria textilă) *White-spirit* (în industria petrolieră).

Pe de altă parte credem că uneori s-au făcut și înlocuiri nejuste sau inutile. De exemplu:

Unii dintre termenii adoptați sînt prea lungi și greoi ca: termenul *tuburi izolante de protecție, etanșe* care înlocuiește termenul străin *tub panțăr* este greoi; ar fi fost poate mai bun termenul *tub blindat.*

Introducerea termenului nou creat *cui spintecat*, în locul termenului vechi *șplint* — existent în limbă și ușor de pronunțat — este o altă greșeală care urmează să fie îndreptată.

S-a înlocuit prin *pahar cilindric*, termenul *pahar Berzelius*, denumit astfel după numele unui savant suedez și cunoscut sub această denumire în toate laboratoarele de chimie; s-a înlocuit de asemenea *pahar Erlenmeyer* cu *pahar conic.*

Aceste greșeli, precum și altele care ne vor fi semnalate, vor fi luate în discuție și îndreptate cu ocazia revizuirii standardelor în care figurează termenii respectivi. Tot sub aspectul greșelilor, vom examina în continuare exemplele citate în articolul menționat, din « Limba romînă », ca greșeli ale Standardizării.

Autorul articolului afirmă că « un profan rămîne încremenit în fața valului de cuvinte apusene inutile introduse în ultimii ani în standardizare ». În sprijinul acestei afirmații se aduce un singur exemplu: termenul *șarpantă* pentru înlocuirea căruia nu se face însă o propunere concretă, ci se menționează doar că « s-ar fi putut găsi » un echivalent romînesc. În schimb, prin exprimarea confuză din textul care urmează imediat după această afirmație, autorul lasă să se înțeleagă că tot Standardizarea poartă răspunderea și pentru termenii *moignon, boaiou, soanior*, deși nici unul din acești termeni nu figurează în vreun standard.

Termenul *poanson*, criticat în articol, a fost păstrat în standarde fiind introdus în limbă de zeci de ani, fără a se fi găsit un echivalent romînesc potrivit. El are un alt sens decît ștampilă sau marcă, iar poansonarea nu trebuie confundată cu ștampilarea sau marcarea.

Părăsirea termenului *ghivent* și folosirea exclusivă a termenului *filet* are următoarea justificare:

Atît termenul *filet* cît și *ghivent* (sau *ghevind*) sînt de origine străină. Între acești doi termeni, *filet* prezintă următoarele avantaje: are o singură formă, este adoptat de mulți ani în literatura tehnică, inclusiv în « Lexiconul tehnic romîn », în manualele didactice și din ce în ce mai mult și în uzine și permite formarea cuvintelor derivate *a fileta, filieră*, care sînt introduși de mult în limbă ca termeni unici, chiar în uzinele în care se mai spune *ghivent.*

Standardizarea a găsit termenul tehnic *filet* gata întrodus şi nici nu a avut de discutat eventualitatea de a se adopta *ghivent* (sau *ghevind*). Într-adevăr, perioada elaborării standardelor pentru filete, în tot cursul anchetelor şi pînă la aprobare, nici unul dintre sutele de tehnicieni care au lucrat în colective nu a cerut să se adopte termenul *ghivent* sau *ghevind*.

De aceea nu corespunde realităţii afirmaţia că « Comisia de standardizare dă o adevărată bătălie, folosindu-se de autoritatea ei, ca să scoată din circulaţie termenul *ghivent*, de vreme ce nimeni nu a cerut Comisiei folosirea acestuia. Institutul de lingvistică însuşi, participînd prin delegaţii săi la lucrările colectivelor de elaborare a standardului de terminologie a filetelor şi răspunzînd ulterior în scris la o anchetă în legătură cu acelaşi standard, nu a ridicat nici o obiecţie în privinţa termenului *filet*.

Folosirea paralelă a termenului *filet* şi *ghivent* nici nu a putut intra în consideraţie, tinzîndu-se la păstrarea unui singur termen pentru o anumită noţiune, aşa cum ne învaţă acad. Terpigorev.

Nu vedem deci pe ce se întemeiază afirmaţia că s-a adoptat termenul *filet* numai « pentru că aşa se spune în franţuzeşte ». Autorul nu arată de asemenea care sînt « autorii buni » care întrebuinţează termenul *ghivent* şi nici măcar dacă ei sînt autori de manuale tehnice.

De aceea, nu sîntem de acord cu autorul articolului, că adoptarea cuvîntului *filet* şi părăsirea cuvîntului *ghivent* ar constitui o greşeală.

În legătură cu unii termeni de origine străină utilizaţi în marină şi care sînt folosiţi în standarde, menţionăm că reprezentanţii Ministerului Forţelor Armate s-au opus categoric la orice modificare care ar fi condus la schimbări în regulamentele marinei civile şi militare, sau în sonoritatea cuvintelor folosite în comandă (ramă, prova, pupa). Standardizarea « cu toată autoritatea sa » nu a putut să impună, în domeniul naval, nici măcar pentru termenii *vinci* şi *macara* acelaşi înţeles pe care îl au aceşti termeni în toate celelalte domenii ale tehnicii.

În legătură cu termenii *bec* şi *lampă electrică* dezvoltarea tehnicii iluminatului electric a impus, în toate limbile, adoptarea sau crearea de noi termeni pentru a reprezenta noile noţiuni, pe lîngă necesitatea de precizare şi eventual de modificare a sensului termenilor existenţi în scopul sistematizării terminologiei întregului domeniu.

Astfel, în domeniul iluminatului electric, pentru noţiunea de *izvor de lumină primar* — oricare a fost termenul folosit iniţial — în limbile rusă, franceză, germană etc. se foloseşte astăzi termenul de *lampă electrică*.

Pentru sistematizarea domeniului, a fost nevoie şi la noi să se găsească un termen mai propriu decît termenul *bec*.

În cadrul raporturilor de colaborare dintre Academia R.P.R. şi Comisia de standardizare, la începutul anului 1952, Standardizarea a cerut Institutului de lingvistică să-şi dea avizul asupra menţinerii termenului *bec* sau a adoptării

termenului *lampă electrică*. Răspunsul Institutului de lingvistică a fost categoric: « să se întrebuinţeze numai lampă electrică », termen pe care Standardizarea l-a adoptat.

În primăvara anului 1953, ivindu-se din nou discuţii în legătură cu termenii *bec* şi *lampă electrică* cu ocazia elaborării standardului 3687—53 « Iluminatul electric », Comisia de standardizare s-a adresat Institutului de lingvistică cu rugămintea de a convoca un colectiv care să lămurească definitiv problema. Institutul de lingvistică a răspuns de data aceasta arătînd că termenul *bec* este mai potrivit decît *lampă electrică*, pe motivul că ultimul este folosit de specialişti, dar necunoscut marelui public. Pentru convocarea unui colectiv mai larg, scrisoarea Comisiei de standardizare a fost trimisă de Institutul de lingvistică Secţiei a VI-a a Academiei R.P.R. Colectivul s-a întrunit ulterior cu participarea Institutului de lingvistică.

În urma şedinţei acestui colectiv am primit, în august 1953, din partea secretariatului Academiei R.P.R. o comunicare asupra rezultatului discuţiilor purtate, prin care ni se recomandă:

« 1. Adoptarea termenului *lampă*, pentru ansamblul constructiv care constituie un izvor de lumină primar avînd ca scop iluminatul, şi a expresiei *lampă electrică* în loc de *bec electric* pentru denumirea unui izvor primar de lumină, în care energia electrică este transformată (parţial) în energie luminoasă.

2. Adoptarea termenului *corp de iluminat electric* pentru dispozitivul electric în care se montează una sau mai multe lămpi electrice, cu scopul principal de a se redistribui fluxul luminos, emis de aceste lămpi, pentru a se obţine o anumită iluminare ».

În continuare, trebuie să mai arătăm că termenul *bec electric* nu a fost scos complet din vocabularul tehnic. El a fost menţinut cu înţelesul restrîns de *lampă electrică cu incandescenţă, cu un singur soclu*, adică tocmai cu sensul cunoscut de marele public, alături de termenul *sofit* al cărui înţeles este de *lampă electrică cu incandescenţă cu două socluri*.

Cu aceasta socotim lămurită problema termenului *bec*, atît din puct de vedere tehnic cît şi lingvistic, problemă care a fost privită simplist în articolul menţionat.

Din cele arătate mai sus rezultă că Comisia de standardizare s-a străduit să elimine cît mai multe cuvinte străine inutile din terminologia tehnică şi nicidecum să introducă un « val de cuvinte străine inutile » în textul standardelor, aşa cum se afirmă în articolul menţionat.

În toată munca sa, Comisia de standardizare acordă o deosebită atenţie terminologiei. Dovadă sînt cele peste 40 de standarde speciale de terminologie aprobate, precum şi locul important care se acordă problemei terminologiei în discutarea tuturor celorlalte standarde.

Noi nu subapreciem dificultăţile pe care le prezintă problemele terminologiei tehnice şi frămîntăm aceste probleme. De aceea, sub aspectul lingvis-

tic, am consultat de nenumărate ori şi continuăm să consultăm Institutul de lingvistică.

Trebuie să constatăm însă că, din vina ambelor părţi, această legătură nu a fost destul de organizată.

Înţelegem să îmbunătăţim această legătură în viitor, dîndu-i o formă mai organizată decît în trecut şi aplicînd experienţa sovietică, care ne-a fost făcută cunoscută prin articolul acad. Terpigorev.

Pe aceeaşi linie de colaborare cu instituţiile de specialitate, Comisia de standardizare participă prin delegaţi permanenţi la lucrările Colectivului de terminologie tehnică de pe lîngă Secţia de ştiinţe tehnice şi chimice a Academiei R.P.R.

NUMIREA ACȚIUNILOR PRIN INFINITIVE LUNGI SUBSTANTIVATE ÎN TERMINOLOGIA ȘTIINȚIFICĂ ȘI TEHNICĂ

DE

AL. ANDRIESCU

Stabilirea terminologiei științifice și tehnice în limba romînă ridică probleme la fel de importante atît pentru omul de știință, pentru tehnician, cît și pentru muncitorul din fabricile, uzinele și șantierele patriei noastre. Putem spune fără exagerare, că nu există vreo categorie de oameni ai muncii din țara noastră, care să nu fie interesată în rezolvarea acestei probleme. La aceasta contribuie și faptul că între limba literară, concepută ca aspect scris al limbii naționale, și limba vie, vorbită de popor, există un strîns proces de interdependență, de influență reciprocă. Putem vorbi astăzi de o puternică revărsare a elementelor populare în limba literară, manifestată în limba operelor literaturii beletristice, cît și de o revărsare, în sens invers, a elementelor literare în limba vorbită, manifestată în tendința de înlăturare a elementelor simțite prea locale și înlocuirea lor prin echivalente literare, cu putere de circulație în orice parte a țării, acestea fiind adesea termeni științifici sau tehnici.

Iată cîteva doar din motivele care fac ca, în momentul de față, să nu existe cetățean în țară noastră, care să nu fie interesat în problema stabilirii unei terminologii științifice și tehnice romînești.

Tot în aceste sumare explicații trebuie să căutăm punctul de plecare pentru atingerea scopului amintit, care nu poate fi altul decît acela al satisfacerii nevoilor culturale, tot mai multe și mai variate ale oamenilor muncii din țara noastră.

De aceea, inițiativa săptămînalului « Contemporanul » de a oferi coloanele sale unei discuții publice asupra terminologiei științifice, este cît se poate de binevenită.

În nr. 50 (375)/1953 al revistei « Contemporanul » în cadrul discuției amintite, sub titlul: « Terminologia în Lexiconul tehnic romîn » prof. Remus Răduleț expune cîteva din principiile care au condus pe colaboratorii « Lexiconului tehnic romîn » în rezolvarea problemelor, de cele mai multe ori extrem de dificile, ridicate de terminologia științifică și tehnică.

În rîndurile de față, deși ar putea fi discutate mai multe din principiile enunțate de prof. Remus Răduleț, ne vom opri numai asupra unuia care, orice argument s-ar aduce în favoarea lui, nu poate fi acceptat, fără ca realitatea tehnică și lingvistică să nu fie sărăcită.

Cel ce deschide paginile « Lexiconului tehnic romîn », răsfoindu-l la întîmplare, este surprins de absența totală a verbelor. Zadarnic cititorul curios, sau dornic să se informeze, va lua alt volum în mînă, va parcurge alte pagini, verbe tot nu va întîlni. Atunci, pe bună dreptate, în mintea sa își va face loc, tot mai stăruitor, întrebarea: oare în limbajul științific și tehnic nu există această categorie morfologică?

Articolul prof. Remus Răduleț vine să lămurească misterul. Nu este vorba de o lipsă întîmplătoare, ar fi fost cu neputință de realizat în acest caz eliminarea totală a verbului, ci de una care apare consecvent, pe baza unui principiu precis formulat.

În articolul menționat, prof. Remus Răduleț, în mai multe locuri, subliniază că pentru colaboratorii « Lexiconului tehnic romîn » « o preocupare permanentă a fost grija de a folosi cîte un singur termen pentru același concept » (p.5,col.I.) Afirmația este justă. Numai în felul acesta vom putea avea — de necesitatea acestui lucru nu se îndoiește nimeni — o terminologie științifică și tehnică unitară.

În același articol găsim și altă afirmație, de data aceasta de natură lingvistică, neîndreptățită decît într-o anumită măsură, care îmbinată cu prima, duce la eliminarea verbului din Lexicon. Citățm în întregime aceste fraze, deoarece cuprind unul din principiile fundamentale după care s-au orientat colaboratorii « Lexiconului tehnic romîn » în redactarea terminologiei științifice și tehnice: « S-a ținut seama și de posibilitățile pe care le are limba noastră de a deosebi activitățile de rezultatele, de efectele sau de principe lor, prin folosirea aceleași forme, dar cu terminații caracteristice. Pentru activitate limba permite adesea întrebuințarea infinitivului lung, substantivat — iar pentru principiul, rezultatul sau efectul unei activități, folosirea unei alte forme existente în limbă » (p.5.col.II).

Observăm ușor, în rîndurile citate, motivarea eliminării verbelor din « Lexiconul tehnic romîn »: substituirea lor prin substantive provenite din infinitivul lung. Este de la sine înțeles că, o dată ce verbele au fost substituite prin substantive provenite din infinitive lungi, apariția verbelor la infinitivul scurt, alături de infinitivele lungi substantivate, le-a părut colaboratorilor Lexiconului, conform « grijii de a folosi cîte un singur termen pentru același concept »,

ca o piedică în folosirea unei terminologii unitare, de unde a rezultat eliminarea infinitivului scurt.

Să ne oprim întîi aupra consideraţiilor pe care autorul articolului în discuţie le face asupra limbii. Are, într-adevăr, limba romînă această însuşire de a numi acţiuni prin substantive, chiar dacă ele provin din infinitive lungi, şi nu prin verbe, aşa cum se întîmplă în mod obişnuit? Răspunsul nu poate fi decît afirmativ. Infinitivul, scurt sau lung, este numele unei acţiuni, aşa cum substantivul este numele unui obiect. Substantivele nu denumesc, însă, numai obiectele din realitatea înconjurătoare, ci şi obiecte ale gîndirii în care intră şi acţiunile.

Teoretic trebuie să admitem, prin urmare, ca posibilă numirea acţiunilor, concepute ca obiecte ale gîndirii, prin substantive abstracte, mai ales cînd aceste substantive provin din infinitive lungi, dar şi în cazurile, mai rare, cînd ne aflăm în faţa unor substantive provenite din participii sau din supine. Aceasta cu atît mai mult, cu cît astfel de substantive sînt aşa de legate de verb prin formarea lor.

Practic, lucrul acesta nu poate da rezultate fericite şi « Lexiconul tehnic romîn » ne demonstrează, pînă la evidenţă, acest lucru.

Teoretic şi practic, doar în unele cazuri, verbul, notat la infinitivul scurt, poate fi înlocuit de substantivul provenit din infinitivul lung al aceluiaşi verb. Generalizarea acestui procedeu, cazul « Lexiconului tehnic romîn », este, însă condamnabilă, deoarece prin eliminarea infinitivului scurt ar trebui să presupunem că în limbajul ştiinţific şi tehnic nu avem de-a face decît cu infinitive, unde substituirea de care am vorbit se poate realiza. Realitatea este alta, cunoscută de toată lumea. Omul de ştiinţă sau tehnicianul întrebuinţează toate formele verbale din limba romînă. Dacă aşa stau lucrurile, avem nevoie de prezenţa infinitivului scurt, care să indice cu claritate, că ne aflăm în faţa unui verb şi nu a unui substantiv.

Probele care demonstrează adevărul afirmaţiilor făcute pînă aici sînt numeroase. Citǎm întîi cîteva exemple care arată că, chiar în « Lexiconul tehnic romîn », unde nu sînt înregistrate verbe, ci numai substantive, colaboratorii care au termenii cuprinşi în Lexicon au fost nevoiţi, totuşi, să întrebuinţeze diferite forme verbale, de a căror tehnicitate nu se poate îndoi nimeni. Aceasta demonstrează, pînă la evidenţă, cît de nepotrivită este eliminarea verbelor înlocuite prin substantive provenite din verbe.

În lexicon este înregistrat numai termenul *asamblare*, substantiv abstract provenit dintr-un infinitiv lung, simţit astăzi de vorbitorii limbii romîne numai ca substantiv, cu toate că în definirea altor termeni *asamblare* nu va mai apărea, iar diferite forme ale verbului *asambla*, de numeroase ori. Iată două cazuri: « *Fund.* Tehn.: Piesă care se *asamblează*, sau face corp comun cu mantaua unui corp gol înăuntru...; *Fus.* Nav. m. Bară longitudinală de metal, cu care se *asamblează*, la capătul de jos, braţele ancorei... » De vreme ce există în inte-

riorul Lexiconului forme verbale care sînt şi termeni tehnici, apare şi mai curioasă neînregistrarea lor şi notarea numai a infinitivelor lungi substantivate.

În afară de aceasta, dacă ascultăm, chiar fără prea multă atenţie, o convorbire a muncitorilor sau a tehnicienilor asupra muncii lor, putem înregistra multe forme verbale. Anumite împrejurări, asupra cărora nu este locul să insistăm aici, ne-au făcut să cunoaştem mai bine acest lucru din vorbirea muncitorilor forestieri. Vom cita, de aceea, cîteva verbe, termeni tehnici, auziţi de la muncitorii şi tehnicienii forestieri. Citãm aceste forme verbale în context: cine *a bărduit* această grindă?; *s-o bărduiască* mai mult la mijloc; *am ecarisat* ...m.c. de lemnărie; *să fasonăm* mai repede; *vom gelui* mai mult aceste scînduri. Toate aceste exemple: a *bărduit*, *să bărduiască*, *am ecarisat*, *să fasonăm*, *vom gelui* indică, fără a mai lăsa loc pentru părerea contrarie, că infinitivele *bărdui*, *ecarisa*, *fasona*, *gelui* trebuiau neapărat înregistrate. În « Lexiconul tehnic romîn » ele au fost eliminate. Găsim înregistrate, în schimb, următoarele substantive: *bardă*, *bărduială*, *bărduire*, *ecarisare*, *fasonare*, *geluire*. Exemplele ar putea fi înmulţite, cuprinzîndu-se şi alte sectoare de activitate industrială lucru pe care-l poate face ori cine, fără nici un fel de greutate.

Încă o dovadă, mai concludentă chiar, că evitarea verbelor într-un lexicon tehnic ar sărăci şi falsifica terminologia ştiinţifică şi tehnică ne-o oferă compararea «Micului dicţionar tehnic» cu «Lexiconul tehnic romîn». Deşi nici «Micul dicţionar tehnic » nu numără prea multe verbe, ele n-au fost urmărite şi înlăturate cu atîta perseverenţă ca în « Lexiconul tehnic romîn » Citãm verbele înregistrate în « Micul dicţionar tehnic »: *admite*, *altera*, *atenua*, *deduce*, *demonstra*, *deteriora*, *dirija*, *efectua*, *emana*, *evacua*, *exprima*, *imprima*, *indica*, *materializa*, *orienta*, *practica*, *preciza*, *proteja*, *raporta*, *reprezenta*, *separa*, *utiliza*.

Remarcăm, în legătură cu unele din aceste verbe, că Ion Z. Marin, (« Mic dicţionar tehnic », « Cum Vorbim », nr. 11, noiembrie 1951, face cîteva rezerve în legătură cu tehnicitatea lor. Autorul acestui articol nu afirmă categoric că astfel de termeni n-ar fi tehnici ci doar că « e greu de dovedit tehnicitatea unor astfel de termeni, faţă de o serie întreagă de termeni tehnici absenţi din dicţionar » (p. 33). Trebuie să conchidem că observaţia cuprinsă în rîndurile de faţă este îndreptăţită. Într-un dicţionar cum e cel de care ne ocupăm (« Mic dicţionar tehnic »), cu scopul de a populariza un număr redus de termeni ştiinţifici şi tehnici, un dicţionar în care nu pot figura, deci, toţi termenii tehnici şi ştiinţifici, nu are rost să fie înregistraţi tocmai acei termeni care au un înţeles prea general. Citãm dintre termenii notaţi în articolul menţionat, ca aparţinînd acestei categorii, numai verbele: *admite* « a primi, a recunoaşte, a încuviinţa, a permite, a da voie »; *atenua* « a micşora, a slăbi »; *preciza* « a arăta limpede, scurt, cuprinzător »; *practica* « a pune în aplicare cunoştinţele teoretice, a profesa »; *proteja* « a apăra, a ocroti ».

La aceste exemple pot fi adăugate şi următoarele nemenţionate în articolul lui Ion Marin: *demonstra* « a dovedi adevărul unei afirmaţii pe cale de raţio-

nament »; *deteriora* « a strica, a aduce în stare rea »; *dirija* « a îndrepta spre, a îndruma, a conduce »; *efectua* « a îndeplini, a realiza, a executa »; *exprima* « a reda prin cuvinte, prin scriere, prin desen, prin muzică »; *separa* « a despărți »; *utiliza* « a folosi ».

Pentru majoritatea termenilor citați aici, ca și pentru cei invocați în articolul menționat asupra « Micului dicționar tehnic », facem precizarea că trebuie considerați tehnici pentru anumite profesiuni, pentru anumite ramuri ale industriei, pentru anumite activități omenești în cadrul cărora capătă semnificații speciale. Astfel, de pildă, *exprima*, dacă nu poate fi socotit tehnic pentru majoritatea vorbitorilor trebuie socotit ca atare pentru criticul literar, pentru criticul de artă în general, iar *atenua*, dacă nu este tehnic pentru vorbitorul care spune « am *atenuat* tonul cu care i-am vorbit », este tehnic pentru cel care *atenuiază* turațiile unei piese, fapt pentru care îl găsim prezent și în « Lexiconul tehnic romîn », bineînțeles, sub forma *atenuare*. Observăm, prin urmare, că toți acești termeni au și un sens general, cunoscut de numeroși vorbitori, indiferent de ocupația lor, care îi împiedică să fie simțiți, din primul moment, ca tehnici. În « Micul dicționar tehnic », ca și în « Lexiconul tehnic romîn », unde sînt însă înregistrați ca substantive, au fost, de aceea, clasificați la *Generalități* [1].

Fără îndoială că unii din acești termeni, ca: *admite*, *preciza*, *practica*, *utiliza* trebuie considerați simple neologisme, cum sînt atîtea în limba noastră, și mai puțin neologisme tehnice. Este foarte adevărat că împrumuturile masive din limbi străine au fost determinate, în primul rînd, de știință și tehnică; aceasta nu trebuie să ne facă, însă să considerăm toate neologismele ca termeni tehnici.

Am făcut toată această lungă discuție pentru a arăta că ar fi neîntemeiată eventuala obiecție că termenii invocați pînă aici au fost înregistrați la infinitivul scurt și nu sub formă substantivată a infinitivului lung, tocmai pentru că erau simțiți prea puțin ca termeni tehnici și mai mult ca neologisme obișnuite.

În afară de aceasta, observăm, în restul verbelor pe care le-am extras din « Micul dicționar tehnic », o serie de termeni asupra tehnicității cărora nu se poate îndoi nimeni. Citățm aceste verbe urmate, întocmai ca în « Dicționarul tehnic » de infinitivul lung substantivat sau de un substantiv de altă proveniență, deoarece înregistrarea ambelor forme o socotim cea mai indicată și considerăm că s-a greșit în « Lexiconul tehnic romîn » cînd s-a hotărît abandonarea acestui procedeu, pe baza argumentelor invocate de prof. Remus Răduleț, în articolul din « Contemporanul », cu care am deschis această discuție. Felul cum a fost soluționată problema în cazul acestor verbe trebuie generalizat asupra tuturora. Cu alte cuvinte, înaintea infinitivului lung substantivat — de fapt ar trebui să spunem numai înaintea substantivului — trebuie menționat infini-

[1] Am respectat întotdeauna clasificarea termenilor și prescurtările din « Lexiconul tehnic romîn », aceleași ca în « Micul dicționar tehnic ». Pentru orice lămurire suplimentară, să se consulte aceste dicționare.

tivul scurt, adică verbul din care a fost derivat substantivul, adesea cu alt sens, după cum vom vedea. Iată verbele în discuție: *altera* « a schimba în rău înfățișarea sau compoziția unui corp (a unei substanțe), a-și pierde calitatea »; *alterare* (L.T.R.) « rezultatul acțiunii *altera* »; *deduce* « a face o deducție »; *deducție* « consecințe trase dintr-un raționament sau dintr-un principiu »; *emana* « a degaja gaze sau vapori »; *emanație* « degajare de gaze sau de vapori »; *evacua* « a îndepărta ceva de pe un anumit loc »; *evacuare* (Mș.) « fază din ciclul mașinilor cu arderi interne, eliminarea gazelor de ardere din rotorul unei turbine cu gaze »; *imprima* « a tipări, a lăsa urmă prin apăsare pe o suprafață »; *imprimare* « operația de transpunere pe hîrtie a unui text format din litere de tipografie »; *indica* « a arăta »; *indicator* (cu numeroasele lui accepții); *materializa* « reprezentarea materială a unui punct geometric (punctul geodezic printr-o bornă sau baliză) »; *orienta* « a așeza un obiect după o anumită direcție față de punctele cardinale, a determina direcția punctelor cardinale față de un anumit loc »; *orientare* « modul de așezare a unei clădiri, a unei străzi, față de punctele cardinale sau față de direcțiile vînturilor dominante ».

Am fost nevoiți să insistăm asupra sensurilor acestor termeni pentru a nu da posibilitatea unei interpretări echivoce asupra tehnicității lor.

Este necesar, de asemenea, să punem în evidență cîteva lucruri în legătură cu unii dintre aceşti termeni. Aceştia nu mai aparțin, ca în cazul primei categorii de verbe citate, exclusiv unui sector (*Generalități*), ci unor sectoare mult mai variate (*Tehnică*, *Fizică*, *Construcții*, *Mașini*, *Generalități*). Alt lucru care merită subliniat se raportează la substantivele derivate din aceste verbe. Nu mai avem în cazul de față niște infinitive lungi, cum sîntem obișnuiți, ci derivate, tot din verbe, cu ajutorul sufixelor: *—ție* (*deducție*, *emanație*), *—tor* (*indicator*). Acest lucru face ca, în astfel de cazuri, să se piardă aproape complet legătura cu verbul din care au derivat substantivele.

Această categorie oferă și alte argumente, deosebit de puternice, pentru înregistrarea verbelor în dicționarele tehnice. Ne gîndim în primul rînd la *evacua* (Tehn.) — *evacuare* (Mș.); *imprima* (Tehn.) — *imprimare* (Arte. gr.); *orienta* (Fiz.) — *orientare* (Constr.), dar și la ceilalți termeni. Trebuie să remarcăm că verbul este dat pentru sensul general, pentru acțiunea propriu-zisă, fără nici o raportare la vreun înțeles special, iar substantivele care îi urmează desemnează înțelesuri speciale, de multe ori în altă categorie de activitate.

Pentru toate cuvintele pe care le-am înșirat de la începutul acestei discuții, în « Lexiconul tehnic romîn » nu vom întîlni decît substantivele, chiar și în cazurile cînd prezența verbului este reclamată imperios, de pildă verbul (*imprima* prezent în vorbirea nu numai a muncitorilor și tehnicienilor tipografi, dar a tuturor oamenilor legați, prin carte, de tipar).

Apare și mai interesantă această situație, dacă ne gîndim la rezervele pe care le face chiar prof. Remus Răduleț, în articolul citat din « Contemporanul » asupra folosirii exclusive, pentru denumirea activităților, a infinitivului lung

substantivat, pe care o găseşte *adesea* — ceea ce nu înseamnă *întotdeauna* — indicată. În continuare, în acelaşi loc, Remus Răduleţ mai indică încă un neajuns al aceluiaşi procedeu: « Trebuie accentuat că tendinţa de a da preferinţă infinitivului substantivat, fiindcă astfel anumite cuvinte par a pierde din caracterul lor de neologisme [1], reduce posibilităţile de nuanţare ale limbii » (p. 5., col. II). Am văzut de fapt, că nu este numai o « reducere a posibilităţilor de nuanţare ale limbii », ci de-a dreptul o sărăcire a ei. În încheierea acestei idei autorul devine şi mai categoric: « din punctul de vedere al terminologiei, folosirea exclusivă a infinitivului substantivat, în cazul cînd există şi forme paralele acceptabile, nu este recomandabilă » (ibid.).

Cu toate acestea, în « Lexiconul tehnic romîn » a fost întrebuinţat, aproape exclusiv, numai infinitivul lung substantivat, iar cazurile cînd cea mai potrivită formă paralelă era infinitivul scurt, s-a recurs la alte forme verbale substantivate, cum ar fi, de pildă, participiul sau supinul. Vom cita cîteva exemple care vor dovedi cu prisosinţă că acest procedeu este destul de răspîndit şi, în numeroase cazuri, nu este cîtuşi de puţin indicat.

Iată doar cîteva din exemplele, oferite de « Lexiconul tehnic romîn »: *corhăit* (Silv.) « coborîrea buştenilor de la locul de doborîre pînă la locul de transportare » (participiul substantivat al verbului *corhăi*); *dărăcit* (Ind. text.) « prelucrarea fuiorului din fibre textile, cu ajutorul daracului » (*dărăci*); *drişcuit* (Const.) « netezirea tencuielii cu ajutorul uneltei numită drişcă »; (*drişcui*, substantivul *drişcă*); *făţuit* « făţuirea pielei » (*făţui*); *forţat* (Hortic.) « micşorarea timpului necesar dezvoltării complete a plantelor (*forţa*); *penetrant* « corp care pătrunde » (*penetra*).

Ca şi atunci cînd am discutat înlocuirea verbelor prin infinitivul lung substantivat, şi în acest caz, recomandăm acelaşi procedeu, adică menţionarea înaintea substantivelor a verbelor din care au derivat acestea. Facem această recomandare în baza argumentelor aduse pentru primul caz.

În legătură cu ultima categorie, vrem să subliniem doar un singur lucru. Pentru unele din exemplele citate este evident pentru oricine că nu ne aflăm în faţa unor substantive (participii substantivate), cum desigur au socotit autorii « Lexiconului tehnic romîn », ci în faţa unor participii cu funcţii adjectivale. Găsim că acesta este un argument în plus pentru a recomanda abandonarea unui lexicon tehnic nominal, care, aşa cum se vede, are numai darul de a complica lucrurile, a sărăci această terminologie şi a crea înţelesuri echivoce. Să vedem acum care sînt exemplele de « substantive », aşa de mult participii

---

[1] Motivarea invocată de autor aici, lupta împotriva caracterului neologistic al terminologiei tehnice şi ştiinţifice, prin întrebuinţarea infinitivului lung substantivat, nu este susţinută şi cade în afara argumentului principal pe baza căruia se recomandă întrebuinţarea numai a acestei forme: unitatea terminologiei ştiinţifice şi tehnice. De altfel, la infinitivul lung sau scurt, aceste cuvinte îşi păstrează caracterul neologistic.

cu funcție de adjectiv, că nici nu pot exista independente, ci cer neapărat, un substantiv căruia să i se alipească, deşi «Lexiconul tehnic romîn» le înregistrează independent. Este vorba de *forțat* şi *penetrant*, care nu-şi justifică prin nimic existența independentă. Întotdeauna vom spune: *roşii forțate*, *vinete forțate* etc. La fel şi pentru al doilea exemplu. Întotdeauna va trebui să spunem: *corpul penetrant*. Apariția infinitivelor (*a*) *forța*, (*a*) *penetra*, este din această cauză, absolut necesară.

Încheind rîndurile de față, socotim că într-o ediție viitoare, cînd se va ține seama de toate observațiile făcute asupra « Lexiconului tehnic romîn », de la apariția primului volum şi pînă astăzi, trebuie să se revie şi asupra eliminării totale a verbelor. Prin aceasta nu trebuie să se înțeleagă că am recomanda introducerea verbelor, aşa cum se obişnuieşte, la infinitivul scurt, în toate situațiile, ci numai în acele cazuri — de felul celor discutate în rîndurile de față — în care lipsa lor înseamnă falsificarea sau sărăcirea terminologiei ştiințifice şi tehnice.

CONCESIVĂ SAU ADVERSATIVĂ?

DE

D. D. DRAŞOVEANU

Marea majoritate a gramaticilor limbii romîne apărute pînă acum [1] ocupîndu-se de circumstanţiala «concesivă», o definesc cu mici deosebiri de enunţare cam în acelaşi fel: «Propoziţii concesive [sînt acelea] care arată un fapt ce ar fi de natură a împiedica lucrarea din principală» (Tiktin), «... care exprimă ideea de îngăduinţă, de admisibilitate, de concesie făcută cuiva» (C. Şotropa şi V. Grecu), «... care arată că cele spuse în propoziţia principală ar putea să nu se întîmple dintr-o cauză oarecare, indicată tocmai de propoziţiunea concesivă, şi totuşi se întîmplă» (I. Iordan), «... care exprimă un fapt ce ar putea împiedica acţiunea din propoziţiile de care depind...» (Al. Rosetti).

După cum vedem, deosebiri de conţinut între diferitele definiţii citate nu există. E adevărat că unele — ale lui Tiktin, Iordan, Rosetti — ne învaţă că propoziţia concesivă exprimă un fapt *care ar putea împiedica* acţiunea din propoziţiile de care depind, iar altele — a lui Şotropa şi Grecu — că exprimă o idee de *îngăduinţă*. Unele vorbesc de o *piedică* la discreţia căreia s-ar afla posibilitatea desfăşurării acţiunii din regentă, iar altele de o *îngăduinţă*, graţie căreia acţiunea din regentă se desfăşoară. Deosebirea de care s-ar putea vorbi constă în faptul că cele dintîi ating un aspect al problemei, primul, iar celelalte definiţii al doilea, care decurge logic din primul: definiţia lui Şotropa şi Grecu, vorbind de ideea de îngăduinţă, presupune un fapt care *ar putea* împie-

[1] H. Tiktin, Gramatica romînă. Bucureşti, 1895. (Idem, ed. a III-a). C. Şotropa, Gramatica limbii romîne. Bucureşti, 1924 (ed. a V-a). C. Şotropa şi V. Grecu, Gramatica limbii romîne. Bucureşti, 1931. Iorgu Iordan, Gramatica limbii romîne. Bucureşti, 1937. Al. Rosetti, Gramatica limbii romîne. Bucureşti, 1943. (Idem, în ediţia scoasă în colaborare cu J. Byck).

dica desfăşurarea acţiunii din propoziţia regentă, dar n-o împiedică, *îngăduindu-i* acesteia să se desfăşoare. De aici, ideea de concesie, denumirea de *concesivă*. O primă observaţie pe care ne-o permitem pentru început este că denumirea de concesivă, dată propoziţiilor a căror acţiune fie că încearcă să împiedice, fie că îngăduie desfăşurarea acţiunii din regentă, nu o găsim pe deplin justificată de conţinutul definiţiilor citate mai sus — ele nefiind suficient de cuprinzătoare. În cele ce urmează ne propunem să vedem în ce măsură e justificată denumirea de concesivă şi, implicit, să discutăm definiţiile la care ne-am referit. Pentru aceasta, ne vom sprijini pe exemplele pe baza cărora gramaticienii şi-au elaborat definiţiile. Iată cîteva din aceste exemple:

Deşi vîntul se potolise de mult, valurile mării tot se izbeau cu furie de coastele corăbiei. (Tiktin),

Măcar că tu ai fost rău cu mine, mie tot mi-e milă de tine (din Caragiale, la Şotropa),

Deşi literatura romînă este tînără, ea numără mulţi scriitori mari (I. Iordan),

Măcar că-i în vîrstă, profesorul nostru se ţine foarte bine (I. Iordan),

Cu toate că n-am avut bilet, m-am urcat în tren (Al. Rosetti),

L-am salutat *deşi nu-l cunosc* (Al. Rosetti),

Chiar dacă nu plouă, buruienile ne umplu curtea (Al Rosetti)

şi, în sfîrşit, încă un exemplu,

Deşi erau necontenite jalobele obştiei pentru jefuirile lui Moţoc, Lăpuşneanul sau nu răspundea sau nu le asculta (din C. Negruzzi, la Tiktin).

Analizînd aceste exemple — pe care le-am fi dorit toate extrase din clasicii noştri şi nu construite, aşa cum au făcut I. Iordan şi Al. Rosetti — să vedem unde este concesia.

Într-un exemplu ca:

... *dacă libertatea presei ar fi fost ceva mai întinsă*, noi am fi putut... să demascăm pe acei ce inventează asemenea calumnii... (Gr. Alexandrescu) [1]

raportul condiţional este exprimat de conjuncţia *dacă*, iar acţiunea care condiţionează desfăşurarea acţiunii regentei se află în secundara introdusă prin conjuncţia *dacă — dacă libertatea presei ar fi fost mai întinsă* —, în condiţională deci.

Tot aşa şi în cazul « concesivei ». Ca orice raport sintactic, şi « raportul concesiv » trebuie căutat în conjuncţia sau locuţiunea conjuncţională care leagă subordonata de regenta ei (*deşi, măcar că, cu toate că, chiar dacă* etc.), iar acţiunea care « îngăduie » acţiunii din regentă să se desfăşoare — în concesivă.

Unde apare, în exemplele date mai sus, ideea de concesie? Să analizăm exemplul dat de Tiktin:

Deşi vîntul se potolise de mult, valurile mării tot se izbeau cu furie de coastele corăbiei.

[1] Gr. Alexandrescu. Versuri şi proză, Bucureşti, 1914, p. 236.

Faptul că vîntul se potolise de mult îngăduie valurilor să se izbească de coastele corăbiei? Nicidecum. Dimpotrivă, constituie tocmai contrariul a ceea ce am putea numi concesie. Să luăm alt exemplu:

Măcar că tu ai fost rău cu mine, mie tot mi-e milă de tine.

Faptul că tu ai fost rău cu mine îmi îngăduie să-mi fie milă de tine?

În sfîrşit, să ne mai ocupăm de un exemplu cu predicatul concesivei la forma negativă:

Chiar dacă nu plouă, buruienile ne umplu curtea (Rosetti).

Lipsa ploii constituie ea o condiţie favorabilă (o îngăduinţă) pentru creşterea, răspîndirea buruienilor? Evident că nu! Iată că nici în acest caz nu se justifică denumirea de concesivă.

Rămînînd la acelaşi exemplu, să vedem acum dacă transformînd condiţia din nefavorabilă în favorabilă răspîndirii buruienilor, se schimbă ceva în raportul dintre cele două judecăţi, dintre cele două propoziţii:

Chiar dacă plouă, buruienile nu[1] ne umplu curtea.

Faptul că plouă îngăduie buruienilor să ne umple curtea? Conţine propoziţia *Chiar dacă plouă* o idee de concesie? De data aceasta da (deşi termenul de concesie nu e totuşi cel mai potrivit). Sau în exemplul dat de Tiktin din C. Negruzzi, faptul că *jalobele obştiei pentru jefuirile lui Moţoc* erau necontenite ajută desfăşurării acţiunii din regentă (să se dea răspuns obştei, să fie ascultată această obşte)? şi de data aceasta da!

Din ultimele două exemple reţinem observaţia că *buruienile* **nu** *se răspîndesc,* că *Lăpuşneanul sau* **nu** *răspundea sau* **nu** *le asculta.*

Din toate exemplele de mai sus, ca şi din definiţiile citate, se poate vedea că nu e vorba decît în anumite cazuri de o ideie de « concesie », că nu e vorba de un « raport concesiv »; e vorba de:

1) propoziţii subordonate a căror acţiune încearcă, fără să reuşească, să înlesnească *(Chiar dacă plouă, Deşi erau necontenite jalobele)* desfăşurarea acţiunii din regentă cînd aceasta nu poate avea loc din anumite cauze sau

2) de propoziţii a căror acţiune se opune, creează greutăţi (*Deşi vîntul se potolise, Chiar dacă nu plouă, Măcar că tu ai fost rău cu mine* etc.) desfăşurării acţiunii din regentă, cînd aceasta, din anumite cauze se desfăşoară totuşi.

Avem de-a face cu o *subordonată adversativă,* cu un *raport adversativ.* Acest raport este, desigur, deosebit de raportul adversativ dintre propoziţiile coordonate. În cazul acestora din urmă se opun două acţiuni de intensitate, am zice, egală, pe cînd aici cele două acţiuni adverse sînt inegale ca intensitate, acţiunea regentei reprezentînd o forţă mai puternică, acţiunea ei desfăşurîn-

[1] Negaţia e cerută cu necesitate de conjuncţie. Eliminînd negaţia (« Chiar dacă plouă, buruienile ne umplu curtea »), raportul sintactic devine o absurditate.

du-se pînă la capăt, în ciuda acțiunii indicată de « concesivă », de subordonata adversativă: *Valurile mării tot se izbeau de coastele corăbiei, ... Lăpuşneanul sau nu răspundea sau nu le asculta, ... mie tot mi-e milă de tine* etc.

Ceea ce e foarte important de reținut, întrucît explică desfăşurarea acțiunii regentei în ciuda acțiunii subordonatei adversative, e observația că cele două acțiuni reprezintă: una, cea exprimată de regentă, efectul, un efect al unei anumite cauze (*... valurile mării tot se izbeau cu furie de coastele corăbiei, ... mie tot mi-e milă de tine, ... Lăpuşneanul sau nu răspundea sau nu le asculta* — în acest ultim caz, non-efectul unei cauze oarecare); cealaltă exprimată de subordonata adversativă, exprimă o circumstanță, o condiție [1] favorabilă desfăşurării acțiunii regentei, cînd aceasta nu se desfăşoară din anumite cauze (*Deşi erau necontenite* [condiție favorabilă] *jalobele obştiei pentru jefuirile lui Moţoc...*, *Chiar dacă plouă...*) sau nefavorabilă desfăşurării acțiunii regentei cînd aceasta din anumite cauze, se desfăşoară totuşi (*Deşi vîntul se potolise de mult...*, *Măcar că tu ai fost rău cu mine...*, *Deşi literatura romînă este tînără...* etc.).

Unul singur dintre gramaticienii noştri, N. I. Barbu [2], foloseşte termenul ust de « adversativă » pentru subordonata « concesivă » şi dă totodată şi o definiție ceva mai cuprinzătoare decît cele citate la începutul articolului de față: « exprimă o mişcare în ciuda căreia se împlineşte mişcarea exprimată de verbul principalei [3] ».

N. I. Barbu face de asemenea o distincție între adversative şi concesive: « Atît circumstanțiala adversativă cît şi principala ei exprimă acțiuni care se împlinesc, s-au împlinit sau se vor împlini, deci acțiuni reale », iar « concesiva propriu-zisă » « exprimă o acțiune care nu se împlineşte în realitate, nereală, dar care este presupusă că se împlineşte şi în ciuda căreia, în opoziție cu care, se împlineşte acțiunea exprimată de verbul propoziținii principale ». De asemenea, notează că « adversativa » se introduce în frază prin conjuncții ca *deşi, cu toate că*, iar « concesiva » prin conjuncții ca *oricît, orice*. În sfîrşit, pentru « adversativă », cu titlul de exemplu, dă între altele:

> *Deşi orele sînt înaintate* cer totuşi cuvîntul;
> *Deşi trepte osebite le-au ieşit din urna sorții.*
> Deopotrivă-i stăpîneşte raza ta şi geniul morții,

iar pentru *concesivă*:

> Poți zidi o lume-ntreagă, poți s-o sfarmi, *orice ai spune.*
> Peste toate, o lopată de țărînă se depune;
> *Oricît ai fi de tare*, nu mi-e frică de tine.

---

[1] A nu se confunda condiția cu cauza. Nu se poate niciodată şi nicicînd presupune existența unui efect în ciuda propriei sale cauze.

[2] Sintaxa limbii romîne după metoda istorico-stilistică, Bucureşti, 1944.

[3] De fapt, verbul regentei, care nu se confundă întotdeauna cu principala.

Ceea ce observăm — autorul nu notează nimic în acest sens — este faptul că toate exemplele citate la subordonata adversativă au predicatele acestor subordonate la modul indicativ, în timp ce toate (nu numai cele citate de noi în lucrare) « concesivele » au predicatele la modul optativ.

Ţinînd seama de această observaţie, putem vedea la ce se reduce deosebirea dintre « adversativă » şi « concesivă »; după cum spune însuşi autorul în definiţii « circumstanţiala adversativă... exprimă acţiuni... reale », iar cea « concesivă » « exprimă o acţiune care nu se împlineşte în realitate, nereală, dar care este presupusă că se împlineşte... ». Este clar că deosebirea pe care o face N. I. Barbu între circumstanţialele adversative şi « concesive » se reduce la modurile diferite ale predicatelor acestor circumstanţiale, or e ştiut că raportul sintactic nu e exprimat de modul predicatelor, ci de conjuncţie. Conjuncţiile *orice* şi *oricît* cer ca predicatul circumstanţialelor pe care le introduc să se afle la modul optativ [1], dar modul în care se află predicatul nu poate schimba raportul sintactic. Să ne gîndim la conjuncţia condiţională *dacă*; ea nu cere să fie la un anumit mod ca predicatul unei condiţionale. Modul poate fi atît optativul cît şi indicativul şi totuşi conjuncţia *dacă* exprimă acelaşi raport sintactic, condiţia-reală sau ipotetică, după cum modul este, respectiv, indicativul sau optativul.

Tot aşa conjuncţiile care exprimă un raport adversativ pot cere, unele modul indicativ, altele modul optativ, raportul sintactic pe care-l exprimă însă, rămîne cel adversativ.

---

[1] Adăugăm că aceste conjuncţii nu pot introduce în frază propoziţii subordonate al căror predicat să fie la forma negativă.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

PRIMUL VOLUM AL « DICŢIONARULUI LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE » ÎN DISCUŢIA CONSILIULUI ŞTIINŢIFIC AL INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

Consiliul ştiinţific al Institutului de lingvistică din Bucureşti a examinat în şedinţa din 5 aprilie a.c. nivelul ştiinţific al primului volum din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane ». Şedinţa a fost prezidată de acad. Mihail Sadoveanu, preşedintele Consiliului ştiinţific. Baza discuţiilor a format-o extrasul din primul volum al dicţionarului, publicat în revista « Studii şi cercetări lingvistice » nr. 1—4/1953.

Acad. Mihail Sadoveanu, în scurtul cuvînt de deschidere pe care l-a ţinut, a făcut aprecieri pozitive asupra lucrării elaborate de institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R., considerînd-o ca o lucrare bună, cu definiţii clare, ştiinţifice, bogat ilustrate cu citate. Acad. M. Sadoveanu a arătat însă că lucrarea mai poate fi îmbunătăţită prin lectura ei, în probele de tipar, de către fiecare membru al Consiliului ştiinţific.

La începutul şedinţei, prof. Dimitrie Macrea, directorul Institutului de lingvistică, a prezentat introducerea la dicţionar. După citirea introducerii, maestrul Sadoveanu a deschis discuţiile, care s-au purtat pe marginea introducerii prezentate, precum şi a materialului consultat de fiecare membru al Consiliului ştiinţific. Au luat cuvîntul acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti şi prof. J. Byck. Vorbitorii au făcut observaţii amănunţite în legătură cu unele lipsuri şi greşeli pe care le are materialul consultat şi au propus soluţii pentru remedierea lor. Astfel, s-a cerut ca dicţionarul să facă o mai precisă deosebire între p o e t i c şi f i g u r a t. În privinţa materialului propriu-zis al dicţionarului s-au ridicat o serie de probleme care merită să fie menţionate. Aşa, de pildă, s-a arătat că exemplele din traduceri apar, mai totdeauna, în articolele

privitoare la termenii ideologici şi politici. Cum operele originale romîneşti în acest domeniu sînt deocamdată puţine, este inevitabilă folosirea traducerilor din clasicii marxism-leninismului. Dar numărul şi uneori lungimea exemplelor respective depăşeşc limita necesităţii. De aceea s-a propus ca în continuarea lucrărilor la « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » exemplele din clasicii marxism-leninismului, să se folosească în mod mai judicios şi cu mai multă atenţie. Pe de altă parte s-a observat că unele cuvinte sînt insuficient sau chiar de loc ilustrate prin exemple (*anecdotă, anatemă*).

O problemă ridicată de toţi vorbitorii a fost aceea a ordinii sensurilor. La cuvintele *a avea* şi *analiză*, de pildă, deşi în general definiţiile sînt clare şi bine redactate, nu se păstrează un criteriu precis şi logic în ordinea sensurilor. Afară de aceasta, se observă la verbul *a avea*, la cîteva din multiplele sale sensuri, unele definiţii necorect formulate precum şi unele inadvertenţe gramaticale.

Inadvertenţe gramaticale au fost semnalate şi la unele cuvinte ca: *anevoie, anevoinţă, angora* a căror definire nu concordă cu cerinţele gramaticii limbii romîne.

S-a atras atenţia şi asupra faptului că la un cuvînt ca *bonjurist* s-a insistat prea mult, în definiţie, asupra sensului peiorativ dat de boierimea conservatoare în prima jumătate a secolului trecut. Definirea corectă a cuvîntului ar fi trebuit să scoată în evidenţă şi conţinutul său progresist.

Vorbitorii au fost de acord asupra faptului că greşelile semnalate, inerente începutului, trebuie corectate. Extrasul pe care l-au studiat dovedeşte meritele dicţionarului în ce priveşte concepţia de bază, planul de elaborare şi definiţiile. S-a dovedit că primul volum din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » are o justă orientare ştiinţifică şi ideologică.

În cuvîntul de încheiere, acad. Mihail Sadoveanu a prezentat observaţii amănunţite cu privire la unele greşeli şi confuzii strecurate în definiţia cîtorva cuvinte. Aşa, de exemplu, la cuvîntul *capişon* e necesar să se schimbe cuvîntul *colţ* din definiţie cu *colţuri* care e pluralul corect în acest caz; la *anapest*, în paranteza lămuritoare dinaintea definiţiei, trebuie schimbat termenul « greco-romană » cu « greco-latină », deoarece cînd ne referim la literatură, deci şi la versificaţie, vorbim despre literatura sau versificaţia greco-latină. Asemenea confuzii şi greşeli legate de definirea ştiinţifică a termenilor, au fo t observate de maestrul Sadoveanu şi la alte cuvinte (*ananas, boltă, bortă, capră, căpătîi, căprioară* etc).

Acad. M. Sadoveanu a menţionat că trebuie să se dea o deosebită atenţie selecţionării şi întrebuinţării exemplelor, pentru a nu ilustra un cuvînt cu un exemplu care nu-i lămureşte înţelesul. O mai atentă selecţionare a cuvintelor

ar fi fost de asemenea de folos, pentru că termeni ca: *bonom*, *bonton* şi chiar *bonjur*, care nu ilustrează realitatea vie a limbii romîne n-ar trebui să figureze în dicţionar.

În concluzie, maestrul Sadoveanu a remarcat necesitatea colaborării permanente a tuturor membrilor Consiliului ştiinţific la lucrările « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane » şi a arătat că se simte răspunzător de nivelul ştiinţific al Dicţionarului. Maestrul Sadoveanu şi-a exprimat dorinţa de a se organiza în mod regulat şedinţe pentru dezbaterea problemelor care se leagă de elaborarea dicţionarului şi a propus ca materialul elaborat să fie văzut înainte de a fi predat la tipar, de către toţi membrii Consiliului ştiinţific.

Valeriu Şuteu

PROBLEME DE LIMBĂ LITERARĂ ÎN DISCUȚIA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

Studiul limbii literare este deosebit de important, atît prin problemele pe care le pune, cît și prin faptul că, îmbinînd preocupările de lingvistică cu cele de literatură, lărgește în mod simțitor sfera celor atrași spre acest fel de cercetări. Totuși lucrările în acest domeniu sînt încă insuficiente. În timp ce lingviștii din Uniunea Sovietică lucrează la întocmirea « Dicționarului limbii lui Pușchin », publică studii teoretice în revistele de specialitate sau întreprind lucrări de mai mare întindere, în care se ocupă de limba și stilul unor scriitori sau a unei opere literare, la noi lucrările de această natură, deși așteptate de un număr mare de cercetători, s-au menținut în stadiul primelor dibuiri. O preocupare mai susținută se poate observa de-abia în ultima vreme. Ea a avut ca rezultat mai ales comunicările prezentate în ultima sesiune a Secțiunii a VI-a a Academiei R.P R. care au adus în discuție, sub diverse aspecte, problemele limbii literare. Studiile de acest fel au început să formeze și subiectul ședințelor deschise organizate în cadrul Cercului de referate și comunicări al Institutului de lingvistică din București.

Cele două comunicări prezentate în cursul lunii martie: « Observații asupra limbii și stilului lui Geo Bogza » (prof. T. Vianu) și « Cîteva aspecte ale stilului din romanul *Desculț* » (B. Cazacu) [1] au trezit un deosebit interes în rîndul cercetătorilor. Discuțiile purtate pe marginea expunerilor au completat sau subliniat unele aspecte ale limbii și stilului autorilor analizați. In cadrul discuțiilor s-au făcut numeroase apropieri între scriitorii studiați și înaintașii lor. Interesante au fost în special asemănările stabilite între unele procedee stilistice întîlnite la Geo Bogza și la Zaharia Stancu (folosirea numeroaselor construcții nominale și a inversiunilor topice). În ce privește limba lui Zaharia

[1] Textul acestor comunicări este reprodus în nr. 2 și 3/1954 ale revistei noastre.

Stancu, discuțiile au apreciat ca valabile și interesante raportările, făcute în comunicare, la unele procedee stilistice proprii creației populare. Exemplele date au ilustrat legătura puternică a scriitorului cu graiul viu al poporului, scoțînd în evidență elementele de factură populară ale stilului său.

Comunicarea despre limba și stilul lui Geo Bogza a trezit și unele discuții de ordin principial. Plecînd de la unele laturi insuficient adîncite în comunicare, discuțiile au arătat cît de necesar este ca lucrările științifice asupra limbii scriitorilor, lucrări care vor contribui la elaborarea istoriei limbii literare, să aibă o bază teoretică justă, precis formulată. S-a insistat mai ales asupra necesității de a reliefa legătura dintre conținutul și forma operei literare. În ceea ce-l privește pe Geo Bogza, care a ridicat, prin forța sa creatoare, genul reportajului la înalte culmi de măiestrie artistică, vorbitorii au precizat că, pentru a surprinde cele mai caracteristice trăsături ale stilului său, comunicarea trebuia să sublinieze mai puternic poziția militantă a scriitorului. Ar fi trebuit, de asemenea, să se urmărească principalele linii de evoluție în concepția sa despre lume și în forma de exprimare a acestei concepții.

Problema legăturii dintre conținutul și forma operei literare s-a ivit și în discuțiile purtate pe marginea lucrării asupra stilului folosit de Zaharia Stancu în romanul «Desculț». Unii vorbitori au arătat că repetările, numeroasele reluări, «retușări», ale exprimării, caracteristice stilului lui Zaharia Stancu dau o culoare vie unor pasaje ale operei sale, dar devin supărătoare cînd apar și acolo unde linia povestirii ar fi cerut mai multă sobrietate. B. Cazacu socotește frecvența prea mare a unor procedee stilistice ca «manierism» în stilul lui Zaharia Stancu. Respectînd cu consecvență principiul unității dintre fond și formă, cercetătorul ar fi putut distinge mai bine deosebirea dintre aportul creator al scriitorului la îmbogățirea mijloacelor lingvistice și stilistice și tendința spre automatizarea stilului, spre manieră.

La discuții, s-a dovedit a fi prezentă în concepția unor vorbitori tendința greșită de a atribui exclusiv temperamentului particularitățile de stil ale unui scriitor. Interpretarea aceasta, apărută în cadrul ședinței consacrată comunicării despre Geo Bogza, a fost combătută atît de prof. T. Vianu cît și de cîțiva participanți la discuții, deoarece ea diminuează și chiar neagă rolul mare pe care-l joacă în viața omului de artă mediu său social. Temperamentul scriitorului, considerat ca manifestarea unor tendințe organice rupte de condiționările lor exterioare, nu poate în nici un caz să formeze pentru cercetători premisa explicării elementelor caracteristice limbii folosite de el. Întreg complexul împrejurărilor social artistice, care furnizează materialul de bază în formația scriitorului, determină alegerea anumitor mijloace pentru exprimarea ideilor. Prin aceste elemente trebuie explicat, în primul rînd, conturul specific stilului individual al scriitorului.

O altă problemă de principiu, discutată tot în cadrul primei ședințe, a fost aceea a necesității de a studia limba scriitorului nu numai în ceea ce aduce

ea neobişnuit (neologisme, inversiuni topice, simetrii lexicale), ci şi în felul variat în care scriitorii folosesc fondul comun al exprimării obşteşti. Vorbitorii au arătat că ar trebui, aşadar, analizat şi materialul lexical neutru folosit de scriitori în îmbinări variate, care-i dau o mare forţă de plasticizare. Studiind noutatea imaginilor create de scriitor pe baza materialului lexical, cercetătorul poate contura linia caracteristică stilului individual al scriitorului. Dar limba unui scriitor trebuie studiată în evoluţia ei, fără a pierde o clipă din vedere legătura cu dezvoltarea conţinutului operelor sale.

În şedinţa consacrată comunicării lui B. Cazacu, s-a discutat problema rolului şi competenţei lingvistului în studierea limbii scriitorilor. Vorbitorii au subliniat importanţa studiilor elaborate de lingvişti, deoarece în analiza limbii şi studiului literaturii este deosebit de preţioasă introducerea criteriilor ştiinţifice de care dispune lingvistica. În acest sens, cele două comunicări şi în general atmosfera în care s-au desfăşurat şedinţele constituie un început promiţător. Comunicările au fost ţinute cu scopul de a fi un îndemn spre adîncirea atît teoretică cît şi practică a cercetărilor în acest domeniu, iar publicarea lor dă posibilitatea unor dezbateri mai largi asupra problemelor. Şedinţele au meritul de a fi iniţiat studiile de limbă literară, în cadrul Institutului de lingvistică, prin luarea în discuţie a unor lucrări importante ale literaturii noastre actuale. Ele vor trebui deci continuate, pentru a întări contribuţia cercetătorilor la studierea istoriei limbii noastre literare.

Flora Şuteu

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

DESPRE ACTIVITATEA SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI FILOLOGICE

Societatea de științe istorice și filologice înființată în 1949 are înscris în statutul ei de organizare un bogat program de sprijinire a activității didactice în școli și de stimulare a activității științifice a membrilor ei, aproape toți învățători și profesori din școlile de toate gradele. Cunoașterea mai temeinică a problemelor de specialitate și organizarea cercetărilor personale duce fără îndoială la o mai bună specializare a cadrelor și implicit la ridicarea nivelului învățămîntului în școli. Membrii acestei Societăți au posibilitatea de a se adresa direct specialiștilor care lucrează în institute și facultăți, ori de cîte ori simt nevoia unui ajutor științific. Cele 25 de filiale ale Societății primesc periodic din partea conducerii material documentar de specialitate constînd din studiile cele mai noi traduse din revistele sovietice la Institutul de studii romîno-sovietic, apoi cărți, reviste, broșuri care ajută comitetele de filiale să-și întocmească un plan de muncă variat și atrăgător prin tematica problemelor ce se discută, prin referate și comunicări științifice.

În munca cultural-științifică a acestei Societăți s-au realizat unele succese care merită a fi subliniate. Ne ocupăm aici de aspectul activității în domeniul filologiei cu scopul de a pune în lumină unele realizări și unele deficiențe a căror discutare poate fi utilă prin concluziile ce le aduce. Ce se poate spune despre realizări?

Adunarea generală a Societății din decembrie 1953 a discutat munca filialelor de la înființare pînă la data aceea. Unele filiale s-au remarcat printr-o activitate susținută, prin organizarea de colective de cercetări științifice privind problemele centrale ale lingvisticii noastre: ortografia nouă, gramatica, problemele lexicului și culegerile de vocabular regional, manualele de specialitate etc. Pe marginea proiectului de ortografie au trimis material critic, sugestii, propuneri numeroase filiale. S-au primit chiar proiecte de ortografie de la unele filiale (Craiova, Orașul Stalin, București).

Deşi sprijinul conducerii Societăţii nu a fost destul de susţinut, iar îndrumarea filialelor s-a făcut sporadic şi fără un plan temeinic, totuşi au existat unele preocupări ştiinţifice serioase în cadrul celor mai bune filiale ale Societăţii. Se pot menţiona contribuţiile trimise spre a fi discutate şi apoi publicate în reviste, de unii membri din Arad, Timişoara, Craiova, Ploieşti, Sibiu, Iaşi etc. Conducerea Societăţii nu a dat însă atenţia cuvenită acestor colaborări, de aceea şi numărul articolelor şi al studiilor a descrescut.Astfel, n-au fost îndrumate pe calea cercetării ştiinţifice cadrele dornice să contribuie la discutarea unor probleme speciale, prin adunarea şi redactarea de studii, culegeri de folclor sau material istoric din arhivele locale — lucru foarte important pentru dezvoltarea ştiinţei noastre. Contribuţiile originale au rămas nevalorificate, iar autorii nu au primit ajutorul cuvenit pentru a progresa în muncă.

În domeniul vocabularului, al gramaticii, al istoriei literare şi folclorului e posibilă o investigaţie nelimitată. Societatea de ştiinţe istorice şi filologice poate antrena în această muncă numeroase forţe latente care aşteaptă un sprijin mai ales în centrele în care nu există institute de învăţămînt superior. La Buzău, Brăila, Piteşti, Oradea ar putea fi planificate nu numai referate sau simple prezentări de reviste nou apărute, ci cercetări originale în stare să aducă o contribuţie personală la dezlegarea problemelor controversate sau nerezolvate. De ce oare la Bacău, Piatra-Neamţ, Giurgiu, Botoşani activitatea Societăţii e foarte limitată, aproape inexistentă, cînd şi acolo sînt cadre bine pregătite, există probleme de gramatică, vocabular, de metodică a predării, există arhiva cu documente, apoi folclor, termeni regionali etc.? Culegerea, sistematizarea şi analiza lor ar putea aduce foloase reale progresului lingvisticii noastre, dacă filialele respective ar vrea să se ocupe cît de cît de asemenea probleme, legate de munca şi specialitatea cadrelor didactice şi a unor membri ai acestor filiale. Sînt însă şi cazuri de afirmare a interesului pentru creaţia ştiinţifică în cadrul Societăţii. Deşi activitatea globală la Cluj e slabă, pentrucă numai 2—3 persoane susţin aproape în întregime munca ştiinţifică, iar cadrele didactice din învăţămîntul superior nu sînt atrase în munca Societăţii, s-a trimis de la Cluj un interesant plan de lucrări de specialitate propuse spre a fi publicate de Academia R.P.R. Există şi într-un număr de filiale, din păcate foarte redus, muncă de cercetare personală just îmbinată cu adîncirea pregătirii profesionale didactice. Astfel, la Sibiu în planul de activitate pe 1954 sînt înscrise lucrări ca: «Eminescu şi Gogol», «Coşbuc la Tribuna» sau cercetarea influenţei reciproce în creaţia populară a naţionalităţilor conlocuitoare etc. La Iaşi s-a programat cercetarea materialului de istorie literară (care fără îndoială pune şi interesante probleme de limbă) din Arhivele statului, cum şi un studiu despre Lambrior, apoi probleme de sintaxă, de analize literare la lecţiile de limba romînă etc. La Craiova, o filială fruntaşă, există un plan bogat şi variat din care amintim doar: «Epigrama populară în regiunea Craiova», «Fraza lui Odobescu», «Studii comparative ruso-romîne (Adverbul)», «Manifestări literare

într-un ziar socialist din Craiova anilor 1898—1899 » etc. Fără îndoială că este de mare interes cunoaşterea manuscriselor inedite din Oradea sau cercetarea contribuţiilor la istoria gramaticii noastre, plănuită la Buzău. Am fi de asemenea în drept să aşteptăm studii originale şi o activitate bogată la filiala Bucureşti, unde există condiţii obiective pentru astfel de manifestări. E inexplicabil cum comitetul acestei filiale pentru a-şi justifica existenţa se mulţumeşte să organizeze cîteva comunicări recurgînd la cadre universitare. Sînt şi alte multe filiale care stau pe acest plan de pasivitate, fără a înţelege cerinţele membrilor, nevoile culturale ale maselor.

S-a arătat pe drept cuvînt la adunarea generală recentă că o vină serioasă pentru delăsarea care domneşte în unele filiale ale Societăţii de ştiinţe istorice şi filologice, o poartă Ministerul Invăţămîntului care nu numai că nu a sprijinit efectiv munca activiştilor Societăţii, dar nici nu s-a interesat vreodată, prin secţiile de învăţămînt regionale, de existenţa ei, de sarcinile unor membri prea încărcaţi cu alte numeroase atribuţii, adesea foarte puţin legate de activitatea didactică. Ministerul e pe cale de a remedia această lipsă, interesîndu-se mai deaproape de mersul Societăţii şi de activitatea ei ştiinţifică. De aceea e bine că unele secţii de învăţămînt se preocupă să cunoască, să sprijine, să antreneze în muncă tot mai mulţi învăţători şi profesori, să discute la conferinţele raionale, pe pătrare, sau la alte consfătuiri munca şi progresele realizate în cadrul Societăţii.

Mai sus am enumerat numai cîteva rezultate interesante şi cîteva proiecte de realizări originale care vor îmbogăţi informaţiile şi materialul documentar de specialitate prin munca plină de zel a unor filiale. Dar dacă în loc de 3—4 centre bune am avea 30, desigur că reţeaua focarelor de ştiinţă şi documentare filologică ar face să crească numărul cadrelor de cercetători. Dacă Ministerul şi Secţia a VI-a a Academiei, la a cărei sesiune (ianuarie 1954) a fost ridicată problema sprijinului ce trebuie să-l dea acestei Societăţi, vor încuraja, vor evidenţia, vor premia cele mai bune lucrări, filialele codaşe vor fi împinse înainte şi ştiinţa şi şcoala vor profita de intensificarea muncii Societăţii.

Diversele aspecte ale muncii Societăţii au fost pe larg dezbătute cu prilejul adunării generale din decembrie, la care au participat delegaţi ai filialelor, cercetători ai institutelor, cadre didactice din şcoli şi universităţi şi academicieni. Schimbul de păreri, sugestiile şi propunerile ce s-au făcut atunci au început să se vadă în întărirea activităţii unor filiale care de multă vreme încetaseră aproape orice muncă (Constanţa, Giurgiu). Statutul modificat prevede o mai bună organizare a muncii ştiinţifice a comitetelor de filiale, o stimulare a cercetării personale, un contact mai strîns între centru şi provincie, schimb de experienţă între filialele apropiate din punct de vedere geografic sau cu un nivel de activitate apropiat (cum a început deja intre Sibiu-Iaşi), premierea celor mai buni activişti, popularizarea şi eventuala tipărire a celor mai bune lucrări de specialitate, strîngerea legăturilor de colaborare cu

organele locale care au preocupări legate de munca didactică şi ştiinţifică (secţiile de învăţămînt, sindicat, alte societăţi ştiinţifice, A.R.L.U.S, Arhivele statului etc.).

În problema cercetării vocabularului, a gramaticii, pe lîngă adîncirea tezelor generale legate de predarea în şcoli credem că există posibilităţi reale de cercetare personală pe baza unui material de fapte noi, privitoare la capitolele mai puţin studiate. Comitetul filialei Societăţii trebuie să aibă iniţiativă, să planifice, să ajute permanent şi să controleze munca de creaţie personală. În asemenea condiţii şi revista « Limba romînă » va putea primi articole, studii, materiale de specialitate în care să se reflecte participarea cu interes a cadrelor didactice la rezolvarea problemelor de limbă. Nu ar fi rău ca de la centru să se trimită periodic conferenţiari cu un înalt nivel de pregătire de specialitate. Institutul lingvistică va da pe viitor mai multă atenţie sprijinirii muncii Societăţii pentru a ajuta ridicarea de noi cadre de cercetători de specialitate.

În cadrul filialelor credem să trebuie discutate atît Micul dicţionar ortografic, prelucrînd şi aprofundînd normele şi întregul material prezentat în el, cît şi primul volum al Gramaticii apărut de curînd. Interesante contribuţii pot aduce membrii filialelor pe marginiea materialului de probă din « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane » publicat în numărul pe 1953 al revistei « Studii şi cercetări lingvistice ». Conţinutul revistei « Limba romînă », articolele, discuţiile, amănuntele de specialitate merită atenţia cadrelor didactice şi în legătură cu ele pot fi întreprinse alte cercetări, pot apărea noi teme, noi subiecte de studiu filologic.

Societatea de ştiinţe istorice şi filologice trebuie să privească sarcinile ştiinţifice şi culturale cu deosebită atenţie pentru a sta permanent în ajutorul cadrelor didactice, pentru a sprijini munca lor în şcoală printr-o justă orientare, prin stimularea activităţii creatoare în domeniile respective. Mulţi învăţători şi profesori din toate şcolile aşteaptă acest ajutor pentru creşterea nivelului muncii lor profesionale, pentru a păşi pe calea cercetărilor personale care pot fi interesante contribuţii la progresul ştiinţei în patria noastră. Revista « Limba romînă » se va bucura atunci de o mai intensă colaborare a celor ce muncesc în domeniul predării şi al studierii limbii romîne. Conducerea nouă a Societăţii trebuie să orienteze astfel munca tuturor fiilalelor încît rezultatele pozitive să nu se lase aşteptate prea multă vreme.

Gh. Bulgăr

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

ANTON PANN, **Pagini alese**, vol. I şi II, E.S.P.L.A. Biblioteca pentru toţi, 1953. Ediţie îngrijită de I. Fischer.

Cel dintîi reprezentant de seamă al poeziei satirice romîneşti, Anton Pann, este înfăţişat cititorilor într-o nouă ediţie. Pentru umorul sănătos, înţelepciunea bătrînească, pentru realismul ei, opera lui Anton Pann a fost mult gustată de contemporanii săi şi aceleaşi calităţi justifică astăzi larga ei difuzare în masele de cititori.

Departe de a fi simplă operă de «folclorist» şi fiind capabilă să satisfacă exigenţele cititorului modern, creaţia isteţului «fin al Pepelei» se cuvine studiată atît în privinţa bogatului ei conţinut de idei şi imagini, cît şi din punct de vedere lingvistic, ca document de limbă vie, autentică.

Cele două volume de «Pagini alese» grupează, alături de «Povestea vorbii», cunoscutele «Năzdrăvănii ale lui Nastratin Hogea», diferite anecdote, istorioare, fragmente lirice. Unele scrieri sînt prezentate numai în fragmente (Versuri sau Cîntece de stea, Îndreptătorul beţivilor, Spitalul amorului, Triumful beţiei, Noul Erotocrit), altele în întregime (Înţeleptul Archir cu nepotul său Anadam). Semnalăm îndeosebi cele 28 de bucăţi din Fabule şi istorioare, dintre care foarte puţine au mai fost retipărite de la Pann încoace.

Nu e lucru uşor să alegi tot ce e mai semnificativ şi mai accesibil astăzi din opera vastă şi inegală a lui Pann [1]. «Calendare» pline de învăţături morale, pilde, versuri, apoi culegeri de cîntece şi versuri populare, prelucrări (în versuri sau în proză) ale unor cărţi populare de largă circulaţie atunci, diferite broşuri cu caracter moralizator şi, mai ales, neuitatele lui proverbe, fabule şi istorioare. Reiese chiar din această simplă înşirare caracterul popular, orientarea spre folclor a întregii opere a lui Anton Pann. Aşa cum se arată în prefaţa editurii, «talentat om din popor, Anton Pann s-a apropiat de folclor şi de cărţile populare — compuse şi acestea la origine din izvoare folclorice — cu cea mai adîncă înţelegere. Prelucrările sale, care, pe lîngă această înţelegere, dovedesc cunoaşterea temeinică a gustului popular, îl recomandă ca pe un folclorist bine informat şi, în acelaşi timp, ca pe un creator original» [2]. Aceeaşi puternică influenţă a folclorului explică îmbinarea felurită şi plină de farmec a unor genuri şi specii literare diferite în una şi aceeaşi scriere. «Printre fabule se strecoară, astfel, povestiri şi anecdote versificate, iar printre pildele cuprinse în «Povestea vorbii» se află fabule. Din paginile romanelor populare nu lipsesc versuri lirice. Proverbele sînt ilustrate prin povestioare, iar unele poveşti îşi descifrează înţelesul moral în proverbele populare pe care autorul le aduce în încheiere» [3].

Apropierea de popor, de sentimentele şi năzuinţele sale dă o semnificaţie deosebită scrierilor cu scop moralizator ale lui Anton

[1] Vezi bibliografia analitică amănunţită de la sfîrşitul vol. al II-lea.

[2] Vol. I, p. 15.

[3] ibidem, p. 16.

Pann. Ele nu critică defectele omeneşti în general, aşa cum făceau cele mai multe din modelele sale literare, ci se axează pe realităţile romîneşti ale vremii (v. fabulele *Carul frînt*, *Împrumutul*, *Toporul şi văcşoara*). Cu bunul simţ al unui intelectual apropiat de masele ţărăneşti, Pann critică fără cruţare — deşi temperat de un umor discret — aspecte din viaţa păturilor mic-burgheze ale oraşului şi din viaţa satului romînesc din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Anton Pann a cunoscut bine şi a iubit limba poporului, luptînd pentru afirmarea ei atît pe tărîm muzical cît şi pe tărîm literar. În « Heruvico-chinonicar », iată cum se exprimă poetul:

Cîntă, măi frate romîne, pe graiul şi limba ta
Şi lasă cele străine ei de-a şi le cînta.
Cîntă să-nţelegi şi însuţi, şi cîţi la tine-ascult,
Cinsteşte ca fieşcare limba şi neamu-ţi mai mult[1].

Şi mai departe:

Mai de mult aveai dreptate să te poceşti,
vrînd, nevrînd,
Cu pronunţia streină, tălmăcite neavînd.
Acum însă îmbrăţişează pe aceste romîneşti,
Pe limba tatii ş-a mamii, pe care o şi vorbeşti[2].

Textul pe care îl înfăţişează cititorului cele două volume de « Pagini alese » a fost transcris după ultimele ediţii apărute în timpul vieţii scriitorului. Editorul, I. Fischer, a avut de luptat cu problema dificilă a transcrierii textului şi credem că soluţia la care a recurs e cea justă. Transcrierea adoptată se bazează pe principiul că, acolo unde se abate de la ortografia modernă, ortografia autorului trebuie respectată dacă redă o pronunţare deosebită. Se respectă, de pildă, formele: *or*, *orce*, *orcînd*, pentru *ori*, *orice*, *oricînd*, deoarece ele reflectă pronunţarea bucureşteană, de atunci şi de azi, fără mujerea consoanei [3]. Se scrie de asemenea *altuieşti* « altoieşti », *arburi* « arbori », *privigătoare* « privighetoare », *tocma* « tocmai » şi chiar destul de supărătoarele forme *roaze* « roze », *poapă* « popă ». Considerăm totuşi nepotrivită grafia *anegdote* pentru « anecdote », întrucît rostirea cu asimilarea regresivă a lui *c* e cea firească şi azi. Tot aşa nu credem că e just să se păstreze forma *chipzui* pentru *chibzui*. Editorul transcrie pronumele reflexiv *se* cînd *se* cînd *să*, respectînd greşelile şi hiperurbanismele autorului. Credem totuşi că o unificare era necesară. Altfel ajungem la situaţia de a întîlni în unsprezece versuri de două ori *să* şi de trei ori *se*, ca în fabula « Copaciul şi dovleacul » (vol. I, p. 81).

Dintre unificările ortografice pe care le socotim justificate, citäm: *a)* Se scrie totdeauna *astfel*, deşi poetul scrie mai ales *asfel*, deoarece pronunţarea era aceeaşi.

b) Se scrie *supt*, deşi, în anumite poziţii, din motive fonetice evidente, autorul scrie *sup*.

c) Se redau prin *-ua-*, *-uă-* grupele scrise de autor - *oa* - şi - *oă* - (de exemplu *ziua* nu *zioa*, *două* nu *doă*).

d) Se suprimă peste tot *u* scurt final: *spui* nu *spuiu*, *poci* nu *pociu* [4].

Editorul a transcris textul cît se poate de fidel şi totuşi inteligibil pentru un cititor modern fără pregătire filologică. S-a dovedit în felul acesta că Pann n-are nevoie de « corectări » şi « stilizări ». În multe din ediţiile anterioare, editorii operau schimbări substanţiale, fără măcar a preveni, de cele mai multe ori, cititorul. E oare nevoie să schimbăm:

Nu-l mai strica geabă

în forma

Nu-l strica de geaba? [5]

sau

Se necăjeşte pe una care el o socotea.

în

Se necăjeşte pe una pe care o socotea? [6]

Din ediţii mai recente putem remarca schimbări de felul următor: *Aminte ş-adus* corectat în *Aminte ş-a adus* [7] sau *viind* corectat în *venind*, iar *copaciul* în *copacul* [8].

---

[1] Vol. I, p. 129.

[2] ibidem

[3] Vezi « Nota editorului », vol. I, p. [illegible].

[4] Ibidem.

[5] Anton Pann, Scrieri alese, ediţie îngrijită de Paul I. Papadopol, editura Cultura romînească, p. 273.

[6] Ibidem, p. 331.

[7] Anton Pann, Povestea vorbii, Editura Tineretului (Biblioteca Şcolarului) 1953, p.43

[8] Ibidem, p. 60.

Pentru a uşura înţelegerea textelor, editorul a alcătuit şi un glosar — desigur nu prea amplu, întrucît Pann scrie în limba vorbită a vremii sale, foarte apropiată de limba vorbită de azi. În acest glosar au fost consemnate cuvintele « care nu circulă în limbajul curent de azi, precum şi sensurile ieşite din uz ale unor cuvinte încă uzuale ». În aceste limite, fără îndoială juste, credem că editorul ar fi putut totuşi îmbogăţi glosarul cu unele explicaţi necesare. Citäm numai cîteva: *cocoşel* « cocoşat » (I. 89), *derost* (în *Am auzit-o derost* I, 79), *a se întrema* (în *Începu la el cu gura şi cu un lemn se-ntremă.* I, 102), *a public* (I, 169), *telal* (I, 84), *zglobiu* (în... *mîţoiul şi vulpea pe drum viind Şi într-o parte şi alta făcînd zglobii şi sărind.* II, 304) etc.

În afară de acest glosar, editorul mai dă unele note în care explică forme neobişnuite lexicale sau gramaticale. Socotim că numărul acestor note este insuficient şi adeseori înţelegerea textului se face destul de greu. De pildă:

Începu omul acela magarii a-i număra,
Arătînd întîi cu mîna de supt el care era·
(I, 171)

sau proverbul:

Niciodată de tot pomul
Nu se poate-ngrăşa omul (II, 227)

Mai semnalăm o serie de pasaje neclare, care ar fi trebuit explicate: versurile 14—15 (I,91), versurile 1—4 din « Povestea vorbii» (II, 222), versurile 10 şi următoarele (II, 305) etc.

Pentru viitorul cercetător al limbii lui Anton Pann, « Paginile alese » apărute în Biblioteca pentru toţi vor constitui un instrument de lucru util, pînă la apariţia unei ediţii de proporţii mai mari şi, de va fi posibil, completă. Ediţia pe care am prezentat-o este considerabil superioară celor precedente pentru că:

— a ales părţile cele mai semnificative şi mai interesante din opera lui Pann.

— respectă cu rigurozitate criteriile după care trebuie editat un text clasic.

— prezintă un text clar, inteligibil, pentru cititorii tot mai numeroşi ai lui Anton Pann.

Sorin Stati

V. V. VINOGRADOV, **Unele sarcini ale studiului sintaxei propoziţiei (pe baza materialului limbii ruse)**, în « Voprosî iazîkoznaniia » nr. 1/1954, p. 3—29.

Pornind de la ideea că propoziţia este unul dintre cele mai importante elemente ale structurii gramaticale a unei limbi, ceea ce face ca teoria propoziţiei să fie pusă în general la baza sintaxei, acad. V. V. Vinogradov discută în articolul său teoriile gramaticale curente asupra propoziţiei şi trasează o serie de sarcini pentru studierea aprofundată a acestei principale forme de comunicare.

Prima parte a articolului este consacrată problemei raportului dintre propoziţie şi judecată, dintre gramatică şi logică.

Fiind principala formă gramaticală de exprimare şi de comunicare a gîndirii, propoziţia a fost confundată mult timp cu judecata ca formă a gîndirii; schema propoziţiei şi a părţilor ei a fost alcătuită pe baza teoriei logice a judecăţii.

Autorul trece în revistă principalele teorii gramaticale logiciste, arătînd absurditäţile la care se ajungea în căutarea unei perfecte identificări între propoziţie şi judecată: toate felurile de propoziţii (interogativă, imperativă, exclamativă) erau reduse la acelaşi tip de propoziţie-judecată, încercîndu-se toate mijloacele de « reconstituire » a elementelor care trebuiau « subînţelese » din punctul de vedere al schemei judecăţii. Acad. V. V. Vinogradov critică pe drept cuvînt această metodă, care rupe ideea de cuvintele prin care este exprimată ea, presupunînd existenţa ideilor fără cuvinte.

Dominaţia îndelungată a punctului de vedere logic în teoria propoziţiei explică faptul că tipul de propoziţie bimembră, care corespunde deci caracterului bimembru al judecăţii, a fost considerat mult timp ca singurul posibil, exercitînd o puternică influenţă asupra analizei gramaticale a propoziţiei monomembre, adică a tipului de propoziţie în care nu se pot constata direct cele două părţi principale de propoziţie — subiectul şi predicatul (propoziţia de tipul *Se luminează. Linişte.*). De aceea în gramatica rusă propoziţiile monomembre, atît cele de tip verbal (impersonal), cît mai ales cele de tip nominal

au fost prea puțin studiate și acad. Vinogradov semnalează necesitatea de a se aprofunda cercetarea acestui capitol de gramatică. Arătînd importanța clarificării particularităților specifice structurii propoziției monomembre în comparație cu principalele tipuri de propoziții bimembre, autorul atrage dinainte atenția că « ar fi nepotrivit să se încerce căutarea unor « subiecte », « predicate » sau a oricăror « echivalenți » ai lor în toate tipurile de propoziții monomembre » (p. 9—10).

Studierea sintaxei propoziției trebuie să aibă ca scop scoaterea în evidență a căilor și a legilor de dezvoltare istorică a diverselor tipuri existente.

În concluzie teoria generală a sintaxei nu trebuie să neglijeze problema legăturii dintre categoriile logice și cele gramaticale, dar trebuie să țină seama și de deosebirile reale dintre ele, condiționate de specificul legilor interne de dezvoltare a limbii, întrucît gramatica este o știință care-și abstractizează legile sale din materialul concret al limbii poporului pe o largă bază istorică. Structura judecății logice are un caracter general omenesc, în timp ce structura propoziției este calitativ diferită în limbile diferitelor popoare, pentru că realizarea în propoziție a judecății logice se face cu diferite mijloace ale limbii.

O altă deosebire dintre logică și gramatică stă în faptul că logica nu se interesează nici de latura emoțională și volițională a conștiinței, nici de formele exprimării prin cuvinte a emoțiilor și a îndemnurilor volitionale, a căror cunoaștere este indispensabilă pentru gramatică.

În privința problemei dacă toate tipurile de propoziții exprimă sau nu judecăți, autorul subliniază divergența de păreri din rîndurile specialiștilor logicieni, arătînd că în general problema raportului dintre propoziție și judecată a fost insuficient studiată de logicieni și filozofi. La confuzia existentă în acest domeniu a contribuit însă și lipsa unor descrieri gramaticale amănunțite ale tuturor tipurilor de propoziții care servesc în limbile vii contemporane nu numai la exprimarea de judecăți, ci și la exprimarea unui îndemn, a emoției etc.

În partea a doua a articolului său, acad. Vinogradov se ocupă de modul de construire a propoziției, deci de mijloacele gramaticale prin care cuvintele și îmbinările de cuvinte ajung să constituie o propoziție. În limba rusă mijloacele generale și obligatorii pentru realizarea unei propoziții sînt « intonația comunicării și predicativitatea, adică raportarea conținutului exprimat la realitatea obiectivă, manifestată în suma unor categorii gramaticale care determină și stabilesc natura propoziției ca unitate fundamentală și totodată primară de comunicare lingvistică organizată gramatical, exprimînd atitudinea vorbitorului față de realitate și reprezentînd o gîndire relativ încheiată ».

Intonația este o caracteristică a propoziției care o deosebește de îmbinarea de cuvinte; ea determină în același timp tipurile modale de propoziții (enunțiative, interogative, exclamative etc.).

Intonația nu are însă un conținut obiectiv semantic și nu constituie o formă a structurii gramaticale a propoziției. De aceea acad. Vinogradov acordă o mare atenție predicativității, subliniind diversitatea problemelor pe care le ridică și necesitatea studierii lor. Cele mai importante dintre acestea sînt: formele și procedeele de exprimare a predicatului, diferitele feluri de îmbinare a categoriilor sintactice de timp și mod, exprimarea atitudinii vorbitorului față de realitate cu ajutorul intonației de nuanță modală, toate trebuind să fie studiate în așa fel încît să se vadă deosebirile calitative dintre diferitele tipuri, interacțiunea lor și căile de dezvoltare a formelor propoziției în limba curentă și în cea scrisă.

În partea a treia a articolului autorul discută problema opoziției dintre propoziție ca unitate formal-gramaticală și frază ca unitate semantică și de intonație cu o structură gramaticală nedefinită și foarte variată.

Acad. Vinogradov se declară împotriva introducerii în sintaxă a noțiunii de frază ca principala unitate a comunicării prin limbă, arătînd că această noțiune, lipsită de caracteristici gramaticale, servește mai ales ca temei de renunțare la analiza sintactică propriu-zisă a numeroaselor feluri de enunțare.

Ultimul capitol al articolului prezintă problemele legate de studierea părților de propoziție. Autorul revine aici la afirmația făcută încă din introducere că «propoziția reprezintă din punct de vedere gramatical o unitate internă a părților ei exprimate prin cuvinte, a topicii acestora și a intonației». Problemele ridicate de părțile propoziției sînt discutate astfel în strînsă legătură cu problemele intonației (în primul rînd ale accentului logic) și ale topicii, mai ales în ceea ce privește rolul acestor procedee în distingerea diferitelor părți de propoziție și valoarea lor stilistică.

Autorul e de părere că în special teoria părților secundare de propoziție are nevoie de o revizuire radicală, întrucît ceea ce s-a făcut pînă acum în acest domeniu e prea legat de schematizarea artificială a structurii propoziției, departe de o bază gramaticală propriu-zisă.

O problemă foarte interesantă semnalată în încheierea articolului este aceea a propozițiilor așa-zise incomplete (eliptice). În vorbirea curentă, îndeosebi în dialog, există tipuri structurale de propoziții lipsite de exprimarea unor anumite părți, care se cunosc din context și din situație. În analiza cazurilor de acest fel se manifestă de obicei tendința de a le completa din punct de vedere al normei propozițiilor «întregi», cerute de o schemă gramaticală abstractă. Acad. Vinogradov arată că această completare nu se poate face fără încălcarea normelor sintactice ale limbii: tipurile vii de propoziții din vorbirea curentă nu trebuie studiate sub aspectul pretinsei lor insuficiențe formale, ci sub aspectul însușirilor și funcțiunilor lor proprii. O asemenea analiză, care ar ține seama de toate mijloacele de exprimare, de situație și de context, precum și de particularitățile de structură gramaticală ale așa-ziselor propoziții eliptice ar arăta că aproape fiecare din ele se dovedește «completă», adică adecvată scopului și îndeplinind cum se cuvine funcțiunea de comunicare.

Deși se referă numai la materialul limbii ruse, majoritatea observațiilor și a sugestiilor din articolul acad. Vinogradov sînt valabile și pentru limba romînă, încît articolul prezintă o mare importanță pentru toți cei care se ocupă de problemele sintaxei propoziției și ale sintaxei în general.

M. Grigorescu

M. I. GURÎCEVA și B. A. SEREBRENNIKOV, **Sarcinile studierii fondului principal de cuvinte al limbii**, în «Voprosî iazkoznaniia», nr. 6 1953.

Pornind de la studiile altor lingviști, care au căutat să delimiteze categoriile semantice de cuvinte cu cea mai mare stabilitate istorică, autorii articolului ilustrează pe baza unui material lingvistic din mai multe limbi, această caracteristică a cuvintelor din fondul principal.

O importanță deosebită prezintă compararea lexicului limbilor înrudite, deoarece, prin existența lor în mai multe limbi înrudite, cuvintele își dovedesc stabilitatea lor istorică. De pildă pronumele, numeralele, prepozițiile, sau cuvintele care denumesc fenomene și obiecte din natura înconjurătoare etc., în marea lor majoritate, s-au păstrat de-a lungul veacurilor. Aceste categorii semantice de cuvinte au de cele mai multe ori și capacitatea de a forma familii de cuvinte sau de a intra ca elemente de compoziție în formații lexicale noi. În general, se observă o inegalitate în ce privește stabilitatea istorică a diferitelor categorii semantice; astfel, cuvintele care oglindesc noțiuni legate de viața omului, de casă și de obiectele de uz casnic, îmbrăcăminte etc., sînt mult mai puțin stabile în comparație cu pronumele, numeralele, cu cuvintele care denumesc părțile corpului omenesc etc. Pe de altă parte, capacitatea cuvîntului de a da naștere la derivate nu poate fi înțeleasă în mod absolut. Într-adevăr există numeroase categorii de cuvinte, ca de exemplu pronumele, numeralele sau chiar unele verbe și substantive, care au posibilități minime de derivare.

În continuare, autorii articolului arată că, în studiile elaborate pînă în prezent cu privire la fondul principal, se pot deosebi două tendințe, după cum cercetătorii cred că este sau nu posibil și necesar să se elaboreze

noi criterii, mai precise, pentru determinarea apartenenței cuvintelor la fondul principal.

Autorii arată că aceste tendințe extremiste sînt în egală măsură greșite și că criteriile de determinare a apartenenței cuvintelor la fondul principal trebuie studiate în legătură cu numeroase legi care acționează și se manifestă în limbă. Legile tipice de dezvoltare a cuvintelor din fondul principal se interferează adesea cu alte legi, care acționează uneori în cu totul altă direcție. Se precizează însă că « Nu anumite anomalii, excepții sînt acelea care ne permit să judecăm apartenența cutăror sau cutăror cuvinte la fondul principal, ci legile generale de dezvoltare a categoriilor de cuvinte care desemnează realități stabile, noțiuni și fenomene stabile. »

M. I. Gurîceva și B. A. Serebrennikov subliniază importanța delimitării sferei cuvintelor care aparțin fondului principal și arată că acesta cuprinde cuvintele caracteristice și necesare pentru o largă comunicare între toate păturile societății.

Tendința manifestată de unii lingviști de a include în fondul principal numai sensul principal al cuvîntului și de a considera că sensurile figurate, metaforice, idiomatice etc. aparțin restului vocabularului, este greșită și inadmisibilă. Cuvîntul consituie o unitate indestructibilă, care nu poate fi scindată în sensuri principale și sensuri figurate.

Autorii articolului stabilesc următoarele indicii de apartenență a cuvintelor la fondul principal: 1) Stabilitatea în decursul unor îndelungate perioade istorice. 2) Capacitatea de a servi ca bază pentru formarea de noi cuvinte. 3) Larga răspîndire în toate păturile societății.

Aceste caracteristici sînt proprii unor anumite categorii lexicale și reflectă particularitățile istorice de dezvoltare a limbii și specificul ei național.

În continuare, autorii articolului arată ce probleme legate de studierea fondului principal de cuvinte trebuie să preocupe în viitor pe lingviști:

1. *Problema stabilității istorice a cuvintelor din fondul principal*: Stabilirea categoriilor semantice care prezintă o mare stabilitate istorică, explicarea gradului inegal de stabilitate al categoriilor semantice, problema cauzelor eliminării unor cuvinte din fondul principal de către cuvinte împrumutate din alte limbi, problema sinonimelor etc.

2. *Problema rolului cuvîntului din fondul principal ca bază pentru formarea de noi cuvinte*: Studierea cazurilor care fac ca anumite cuvinte din fondul principal să aibă o capacitate de derivare mai mare decît altele.

3. *Problema legăturii reciproce dintre fondul principal de cuvinte și restul vocabularului*: Studierea cauzelor care determină trecerea unui cuvînt din fondul principal în restul vocabularului. În general, în acest caz sfera noțiunii se îngustează. Cuvîntul se răspîndește de obicei într-o anumită terminologie de specialitate sau într-un anumit stil al limbii. Autorii articolului admit ipoteza existenței unor zone periferice ale lexicului, care se găsesc la limita dintre restul vocabularului și fondul principal de cuvinte. Aceasta explică schimbările și trecerea unor cuvinte din restul vocabularului în fondul principal și invers.

4. *Problema dezvoltării fondului principal de cuvinte al limbii*: Studiul căilor și procedeelor de îmbogățire a fondului prinpal prin împrumuturi din limbi străine, studierea legilor obiective de organizare și reglementare a dezvoltării istorice a lexicului.

Articolul lingviștilor sovietici M. S. Gurîceva și B. A. Serebrennikov constituie un prețios ajutor în munca de cercetare a lexicului limbii romîne. Studierea pe baze științifice a fondului principal de cuvinte al limbii noastre nu se poate face fără a se ține seama de principiile noi, expuse în acest articol.

Ileana Zamfirescu

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

R. I. — Timişoara.

1. *Întrebare*: Prin ce se deosebesc între ele locuţiunile adverbiale de cele prepoziţionale?

1. *Răspuns*: Locuţiunile prepoziţionale sînt expresii formate din prepoziţii unite cu adverbe sau cu substantive: *afară de, de-a lungul, dincolo de* etc.

Locuţiunile adverbiale sînt de asemenea expresii alcătuite, în majoritatea cazurilor, din substantive, adjective, adverbe, pronume, numerale însoţite, ca şi locuţiunile prepoziţionale, de una sau mai multe prepoziţii: *cu de-a sila, din nou, din ce în ce, cu totul* etc.

Din cele expuse mai sus se poate observa că locuţiunile adverbiale sînt formate cam în acelaşi mod cu cele prepoziţionale. Deosebirea dintre ele se poate face însă cu uşurinţă, dacă se ţine seama de funcţiunea fiecăreia. Pe cîtă vreme locuţiunile adverbiale îndeplinesc funcţiunea de adverb, arătînd o caracteristică a unei acţiuni, stări sau însuşiri, determinînd sau completînd cu noţiuni accesorii verbe, adjective sau alte adverbe, locuţiunile prepoziţionale ajută la exprimarea raporturilor sintactice existente între părţile unei propoziţii (între subiect şi atributele lui, între verb şi complementele lui etc).

Din cînd în cînd *o pasăre zvîcnea în lumina de aur.* SADOVEANU, O. VI 518 [locuţiune adverbială].

În ***preajma*** *unei păduri străvechi privea în iaz moara lui Călifar.* GALACTION, O. I 43 [locuţiune prepoziţională].

Există însă unele locuţiuni adverbiale compuse din prepoziţii şi adverbe, care sînt întrebuinţate adesea cu valoare de locuţiune prepoziţională. În acest caz adverbul din locuţiunea adverbială este articulat. Astfel locuţiunile adverbiale: *dindărăt, dinainte, dinapoi, dimprejur,* (de) *jur-împrejur* cînd au valoare de locuţiuni prepoziţionale devin: *dindărătul, dinaintea, dinapoia, dimprejurul,* (de) *jur-împrejurul*:

Liliacul ***dinaintea*** *ferestrei a înflorit* [locuţiune prepoziţională].

Am citit ***dinainte*** *cartea aceasta* [locuţiune adverbială].

Alteori, între valoarea adverbială şi cea prepoziţională a unei astfel de locuţiuni nu se mai poate face nici distincţia formală în legătură cu prezenţa sau absenţa articolului. Din această categorie face parte locuţiunea adverbială (pe) *deasupra.* În acest caz singurul criteriu după care ne putem da seama de valoarea locuţiunii rămîne rolul pe care îl îndeplineşte în propoziţie în raport cu celelalte părţi de propoziţie.

Se arătau ***deasupra*** *răsăritului zările zilei.* SADOVEANU, P. M. 301 [locuţiune prepoziţională].

Avionul zboară ***deasupra*** [locuţiune adverbială].

2. *Întrebare*: Cum trebuie explicate formele de imperativ negativ *nu duce, nu face, nu zice*, față de cele de imperativ pozitiv: *du, fă, zi*?

2. *Răspuns*: Deosebirea dintre formele imperativului pozitiv și cele ale imperativului negativ poate fi explicată din punct de vedere istoric, în modul următor:

Pe cîtă vreme formele de imperativ pozitiv *fă, du, zi* reprezintă rezultatul evoluției normale a formelor de imperativ latin corespunzător: *fac, duc, dic* (de la lat. *facere, ducere, dicere*), imperativele negative: *nu face, nu duce, nu zice* sînt formate de la infinitivele verbelor respective (*a face, a duce, a zice*), continuînd o formație latină analogă, compusă din infinitiv cu negație (*non dicere*).

Într-o epocă mai veche a limbii romîne, cînd imperativul negativ al verbelor era construit pe baza infinitivului lung, formele de imperativ negativ ale verbelor *a face, a duce, a zice* erau: *nu facere, nu ducere, nu zicere*. Înlocuirea treptată a infinitivului lung cu cel scurt a avut ca rezultat formarea imperativului negativ de la infinitivul scurt [1].

3. *Întrebare*: Care este rostirea corectă a cuvîntului teatru: *te-a-tru* sau *tea-tru*?

3. *Răspuns*: Cuvîntul *teatru* este un neologism de origine franceză. El a intrat în limba romînă la începutul secolului al XIX-lea, fiind rostit după modelul francezului *théâtre*, în trei silabe. Această rostire a fost întărită și de rostirea cuvîntului în majoritatea limbilor care-l au în vocabular (greacă, germană etc).

Împămîntenindu-se în limba romînă și pătrunzînd în vorbirea unor mase din ce în ce mai largi, cuvîntul a fost adaptat, în mod treptat, sistemului fonetic al limbii; hiatul *e — a* a fost transformat în diftong, prin analogie cu alte cuvinte romînești asemănătoare ca structură fonetică: veac, deal etc.

Astăzi rostirea cu hiat trebuie considerată drept o rostire mai veche a acestui cuvînt. Situația pe care o prezintă din acest punct de vedere cuvîntul *teatru* în opera unor poeți este destul de elocventă. Bolliac, Eminescu folosesc, după cum reiese din ritmul versului, forma cu hiat a cuvîntului:

Privitor ca la teatru
Tu în lume să te-nchipui.
EMINESCU, O. I. 196.

La poeți mai noi, ca de exemplu Topîrceanu, găsim însă forma cu diftong:

În pădurea de cristal
Ca un alb decor de teatru,
Stau copacii vertical
(Trei plus douăzeci și patru).
TOPÎRCEANU, Postume 25.

«Micul dicționar ortografic» nu a greșit recomandînd rostirea în două silabe a acestui cuvînt, deoarece ea reprezintă rezultatul evoluției lui fonetice normale, forma adoptată de majoritatea celor care folosesc acest cuvînt.

F. C.

4. *Întrebare:* O propoziție poate avea și subiect gramatical și logic în același timp?

4. *Răspuns:* Desigur că poate avea.

Subiectul unei propoziții cu verbul la diateza activă indică pe autorul acțiunii și se pune în cazul nominativ:

Bobocii, *în urma gîștelor bătrîne, evoluau grațios în partea cealaltă a lacului.* SADOVEANU, N. F. 65.

Cînd predicatul e la diateza pasivă sau la diateza reflexivă cu sens pasiv, subiectul în nominativ arată pe cel care suferă acțiunea *(subiect gramatical)*. *Subiectul logic*, cel care face acțiunea, nu este în nominativ.

Ziarul... a fost indus în eroare **de un mișel.** CARAGIALE, O. II 146.

Ziarul (substantiv în nominativ) e *subiectul* gramatical, iar *subiectul logic* (cel care săvîrșește acțiunea) e *un mișel*, substantiv în cazul acuzativ cu prepoziție, care din punct de vedere gramatical e complement de agent.

Mai pot avea subiect logic și gramatical construcțiile sintactice caracteristice limbii romîne ca: *mi-e foame, ți-e cald, îi e dor, îmi e necesar*. Subiectele gramaticale sînt *foame, cald, dor* etc. (substantive în nominativ),

[1] Vezi și răspunsul din nr. 6/1953 al acestei reviste.

iar subiectul logic (cel care are senzațiile de foame, căldură etc.) e indicat de pronumele personal în dativ [1].

5. *Întrebare:* Virgula desparte toate propozițiile coordonate (afară de cele legate cu conjucția copulativă *și*) și pe toate cele subordonate (afară de subiectivă)?

5. *Răspuns:* Virgula desparte în interiorul frazei:

a) Coordonatele juxtapuse și coordonatele de orice fel care nu sînt despărțite prin *și* ori *sau*.

b) Coordonatele adversative (chiar dacă sînt legate prin *și*). *Îi vorbesc, și nu-mi răspunde.* COȘBUC, P. I. 49.

c) Propozițiile subordonate, în special cele care nu sînt în ordine normală:

Deși era bolnav, nu voia să intre în spital.

d) Propozițiile incidente de orice fel:

« Țițaca » Leona, sora dumisale mai mare, care era stăpînă ohavnică a gospodăriei, se mișca încolo și încoace prin cameră. SADOVEANU, N. F. 5.

Nu se despart prin virgulă:

a) Propozițiile subiective și predicative de regenta lor:

Cui i-e foame să mănînce.

b) Coordonatele legate prin *și* ori *sau*.

c) Completivele directe cînd stau după propoziția regentă:

Dacă tu știai problema astei vieți cu care lupt,
Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt.
EMINESCU, P. 115.

d) Completiva indirectă cînd este așezată după regentă:

Cu durerea asta sînt incapabil să scriu un rînd măcar. CARAGIALE, O. II 181.

e) Finalele care încep cu *să* și propozițiile atributive determinative.

Există și excepții la regulile amintite. Dacă scriitorul ține să marcheze că subordonata este partea ce mai importantă din frază, n-o desparte prin virgulă de regenta ei:

A închis ochii ca și cum ar fi poftit să moară. SADOVEANU, N. F. 15.

CIORA ALEXANDRU — Oradea.

Întrebare: 1. Care este etimologia cuvîntului politică?

2. Cuvîntul este internațional sau nu?

3. Dacă este internațional, ce sens are în lagărul păcii și ce sens în lagărul imperialist?

Răspuns: Cuvîntul « politică » este un neologism, împrumutat în romînește din limba franceză. La baza cuvîntului se află gr. *politiké* « știința conducerii statului », un derivat al lui *polis* « oraș ». Prima semnificație a cuvîntului în limba romînă a fost « problemele și evenimentele vieții sociale și de stat ».

Sensul cuvîntului a evoluat, ajungînd să însemne: « activitatea puterii de stat, a unui partid sau a unei grupe sociale, în domeniul relațiilor interne sau externe de stat, care are drept scop apărarea intereselor de clasă, realizarea sarcinilor de clasă ale unui anumit stat, a partidului sau a grupei sociale respective ».

Cuvîntul este internațional și are aceeași semnificație în ambele lagăre, deși conținutul politicii lor e total diferit.

A. V.

[1] Vezi și răspunsul din nr. 3/1953 al acestei reviste.

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

DIN PARTEA REDACȚIEI

Întrucît numeroși cititori ne scriu cerîndu-ne numere vechi sau arătînd că nu primesc cu regularitate revista noastră, le răspundem tuturor că redacția nu poate satisface cererile de numere restante.

Pentru a obține numerele care le lipsesc, cititorii noștri sînt rugați să se adreseze Librăriei Academiei, pe adresa: Librăria Academiei, București, raionul V. I. Lenin, Calea Victoriei nr. 27. Numerele vechi comandate vor fi trimise contra ramburs.

Pe viitor, pentru a evita pierderea numerelor, cititorii noștri se pot abona prin centrele de difuzare sau prin factorii poștali și vor primi revista imediat după apariție.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN INTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

396

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

C. 612

Preţul Lei 2

I 8095

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

[illegible]dioteca Centrală

4

ANUL III
IULIE—AUGUST
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

2[illegible]/954.

1990
0 IIII 2005

8095

UCL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

IAŞI 2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

4

ANUL III
IULIE—AUGUST
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15559.

1964

COMITETUL DE REDACȚIE:
DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ* — BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. — Telefon 3.85.05

SUMAR

Pag.

* * * Zece ani de la eliberarea patriei noastre — realizări în domeniul lingvisticii — 5

DISCUȚII

D. MACREA, Despre originea și structura limbii romîne 11

GRAMATICĂ ȘI VOCABULAR

Acad. IORGU IORDAN, Limba romînă actuală 31

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ

TUDOR VIANU, Din problemele limbii literare romîne a secolului al XIX-lea . 45
Acad. AL. ROSETTI, Cîteva probleme ale limbii primelor texte romînești 59
LUIZA și MIRCEA SECHE, Procedee grafice pentru realizarea comicului în opera satirică a lui I. L. Caragiale 64

LINGVISTICA GENERALĂ

Prof. AL. GRAUR, Legile interne de dezvoltare a limbii 71
I. PĂTRUȚ, Sisteme de transcriere fonetică 79

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

C.B.G., Sesiunea științifică a Universității «C. I. Parhon» — Facultatea de filologie 85

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Primii noștri poeți, E.S.P.L.A., 1954, ediție îngrijită de T. Vîrgolici (C-tina Căplescu); D. P. GORSKI și N. G. KOMLEV, Contribuții la problema raportului dintre logică și gramatică în «Voprosî filosofii» 1953, nr. 5 (A. Vasiliu) . . 90

CONSULTAȚII

Propuneri privitoare la aplicarea noilor norme ortografice 98

ZECE ANI DE LA ELIBERAREA PATRIEI NOASTRE
— REALIZĂRI IN DOMENIUL LINGVISTICII —

Ziua de 23 August 1944 — cea mai mare sărbătoare a poporului romîn — este începutul realizării visului care a însufleţit veacuri întregi poporul nostru în lupta pentru libertate şi o viaţă mai bună. Pentru aceste cuceriri au luptat cu un curaj dus pînă la sacrificiu: răsculaţii de la Bobîlna, masele ţărăneşti conduse de Gheorghe Doja, Horia, Cloşca şi Crişan, Tudor Vladimirescu, revoluţionarii de la 1848 în frunte cu Nicolae Bălcescu, cei 11.000 de ţărani care şi-au dat viaţa în răscoala din 1907, muncitorii revoluţionari din rîndul cărora s-au ridicat figuri luminoase ca I. C. Frimu, Ştefan Gheorghiu şi alţii. În noile condiţii ale dezvoltării capitalismului în ţara noastră, cînd contradicţiile dintre asupriţi şi asupritori deveneau din ce în ce mai puternice, Partidul Comunist Romîn, folosind această bogată tradiţie revoluţionară, a ridicat pe o treaptă superioară lupta poporului nostru pentru libertate şi un trai mai bun.

Un moment de o importanţă covîrşitoare în istoria acestei lupte îl constituie ziua de 23 August 1944.

Poporul nostru sărbătoreşte la 23 August cea de-a zecea aniversare a eliberării Romîniei de către eroica Armată Sovietică şi a doborîrii dictaturii fascisto-antonesciene de către forţele patriotice organizate şi conduse de Partidul Comunist Romîn.

Poporul romîn păstrează o nemărginită recunoştinţă poporului sovietic, Armatei Sovietice care şi-a vărsat sîngele pentru eliberarea Romîniei şi a altor ţări de sub jugul imperialismului. Neuitate vor rămîne faptele eroice ale ostaşilor şi ale tuturor patrioţilor romîni în frunte cu comuniştii, care şi-au dat viaţa pentru libertatea şi fericirea poporului.

Eliberarea ţării noastre de către Uniunea Sovietică a deschis poporului nostru calea către cucerirea — pentru prima dată în istoria sa — a unei reale independenţe naţionale şi instaurarea unei adevărate democraţii.

Poporul nostru, condus de partidul clasei muncitoare, s-a transformat dintr-un popor de robi ai capitaliştilor şi ai moşierilor într-un popor de constructori ai unei vieţi noi eliberate de exploatare.

Cei zece ani de luptă care s-au scurs de la 23 August 1944 au fost ani de schimbări radicale în viaţa politică, economică şi culturală a poporului nostru. Succesele dobîndite în acest timp constituie izvorul unui sentiment de profundă mîndrie patriotică: proletariatul din clasă asuprită a devenit clasă conducătoare, a fost lichidată moşierimea ca clasă, principalele bogăţii ale solului şi subsolului au devenit bun al întregului popor, s-au pus bazele industrializării socialiste a ţării noastre, iar ţărănimea este atrasă din ce în ce mai mult pe calea colectivizării agriculturii. Oamenii muncii din ţara noastră, sub conducerea partidului, au făurit o puternică economie naţională, în continuă creştere. Scopul politicii partidului şi guvernului nostru este ridicarea necontenită a nivelului de trai material şi cultural al celor ce muncesc.

Succesele obţinute de către clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare, sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn, pe drumul construirii socialismului, au creat premisele unui avînt neîntrerupt al revoluţiei culturale.

Neştiinţa de carte, tristă moştenire a regimului burghez, e pe cale de lichidare.

Reforma învăţămîntului înfăptuită în 1948 a însemnat o schimbare structurală în conţinutul şi organizarea şcolii. S-au îndepărtat teoriile antiştiinţifice şi şovine şi s-a orientat educaţia tineretului spre cultul vieţii, al muncii creatoare, al luptei dîrze pentru bunăstarea poporului. S-au înfiinţat numeroase şcoli de toate gradele; numărul şcolilor elementare a crescut cu peste 2500 unităţi faţă de anul 1938. O mare dezvoltare a luat învăţămîntul mediu şi profesional; numărul elevilor din şcolile de zece ani a crescut cu peste 400%. Faţă de anii 1938—1939, numărul facultăţilor a crescut de aproape patru ori, iar al studenţilor cu peste 268%.

Schimbări importante s-au produs şi în direcţia predării limbii şi a gramaticii în şcoli. În şcoala de azi se acordă o deosebită atenţie studierii limbii romîne, limbă făurită de popor prin eforturile a zeci de generaţii. Planurile de învăţămînt prevăd pentru clasele 5, 6 şi 7 cîte 3—6 ore de gramatică săptămînal. De asemenea s-au introdus ore speciale de gramatică şi în învăţămîntul mediu.

În cadrul facultăţilor de filologie se fac studii de gramatică practică, pe lîngă cele de limbă romînă contemporană, gramatică istorică, limbă literară, dialectologie.

Noile manuale de limbă şi literatură romînă pentru învăţămîntul elementar şi mediu reprezintă o realizare însemnată.

Pentru a strînge şi mai puternic relaţiile de prietenie între poporul nostru şi popoarele sovietice, pentru a putea cunoaşte nemijlocit măreţele realizări

ale culturii sovietice—cultura cea mai înaintată din lume—copii țării noastre învață limba rusă începînd din clasa a IV-a elementară. Noi și numeroase cadre de specialiști în domeniul limbii și literaturii ruse sînt pregătite de Institutul Maxim Gorki și facultățile de filologie.

Mari progrese s-au realizat în acest timp și în domeniul cercetării lingvistice. După eliberarea țării noastre de către Armata Sovietică, datorită sprijinului permanent dat de partidul clasei muncitoare, oamenii de știință au căpătat posibilitatea să studieze marxism-leninismul, să-l aplice în munca lor de cercetare științifică și să-l folosească în lupta împotriva idealismului și cosmopolitismului.

În operele clasicilor marxism-leninismului, cercetătorii din domeniul lingvisticii găsesc o îndrumare permanentă în activitatea lor. Marele Lenin considera că istoria limbii ocupă un loc de cinste printre acele științe care au stat la baza formării teoriei cunoașterii și a dialecticii.

Lucrarea lui I. V. Stalin « Marxismul și problemele lingvisticii » constituie o armă puternică în lupta contra idealismului și pentru introducerea marxismului în lingvistică.

Lupta pentru înflorirea lingvisticii în țara noastră a întîmpinat mari greutăți, atît prin faptul că unii lingviști mai erau sub influența nefastă a ideologiei burgheze, cît și prin faptul că numărul noilor specialiști era încă redus. Era necesar deci ca cercetătorii să studieze și să-și însușească temeinic învățătura marxist-leninistă, să cunoască realizările lingvisticii sovetice și să lichideze influențele ideologiei burgheze. Ca primă sarcină ce revenea lingviștilor era elaborarea lucrărilor de importanță națională: « Dicționarul » și « Gramatica limbii romîne », lucrări pe care burghezia n-a fost în stare să le dea timp de aproape un secol.

Sub îndrumarea partidului și pe baza măsurilor luate de Prezidiul Academiei R.P.R., institutele de lingvistică din București și Cluj și-au reorganizat secțiile, și-au îmbunătățit planul tematic în scopul îndeplinirii sarcinilor științifice care le revin.

Un eveniment important în istoria lingvisticii romînești este apariția recentă a primei noastre gramatici științifice. De asemenea a văzut lumina tiparului « Micul dicționar ortografic », cu norme de scriere îmbunătățite, pentru care luptaseră decenii de-a rîndul lingviștii noștri progresiști din trecut.

Elaborarea « Gramaticii » ca și a « Dicționarului limbii romîne » a devenit posibilă abia astăzi, în condițiile create de regimul democrat-popular.

Apariția « Gramaticii » satisface o adîncă nevoie a culturii noastre, constituind o călăuză științifică în domeniul limbii romîne, prin faptul că dezvăluie bogatele ei posibilități de exprimare, în formele cele mai limpezi, mai precise, mai sugestive. Pe lîngă importanța ei științifică, noua « Gramatică » reprezintă un ajutor direct dat învățămîntului de toate gradele căci ea va

constitui punctul de plecare în redactarea tuturor manualelor şcolare de gramatică, asigurîndu-le o bază ştiinţifică. Noua « Gramatică » are nu numai un caracter descriptiv, căutînd să fixeze situaţia obiectivă existentă în structura gramaticală a limbii literare, ci şi un caracter normativ, adică arată care e forma corectă acolo unde există fluctuaţii sau impreciziuni.

Limba este un produs istoric format în decursul evoluţiei de veacuri a poporului care a creat-o şi o vorbeşte. De aceea « Gramatica » cuprinde la începutul fiecărui capitol o scurtă schiţă istorică a evoluţiei formelor limbii noastre, de la origine pînă astăzi, dînd adeseori şi în cuprinsul diferitelor capitole explicaţii istorice socotite necesare.

Primul volum din « Gramatică » a apărut în urmă cu cîteva luni; volumul II (Sintaxa) se află sub tipar.

« Dicţionarul limbii romîne literare contemporane », care se lucrează la institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R., constituie un instrument de deosebită importanţă pentru folosirea şi cultivarea limbii noastre naţionale.

Această operă se adresează milioanelor de oameni ai muncii din ţara noastră, ridicaţi la lumină prin politica de alfabetizare şi de largă dezvoltare a învăţămîntului, se adresează activiştilor pe frontul culturii, propagandiştilor, lectorilor, instructorilor, corespondenţilor, traducătorilor, studenţilor, profesorilor, oamenilor de ştiinţă etc., care aşteaptă cu nerăbdare apariţia unui dicţionar care să oglindească bogăţia limbii noastre şi care să-i ajute la folosirea ei cît mai corectă în scris şi vorbit.

« Dicţionarul » cuprinde vocabularul limbii romîne literare contemporane, care serveşte astăzi ca mijloc de comunicare şi schimb de idei în toate domeniile vieţii şi activităţii poporului nostru.

În elaborarea acestei opere s-au folosit critic atît materialul din dicţionarele existente, cît şi bogatul material lexical extras din literatura secolului al XIX-lea şi al XX-lea, din scriitorii noştri progresişti, care fuseseră ignoraţi de burghezie, din literatura noastră de după 23 August 1944, din literatura populară, din clasicii marxism-leninismului, din documentele de partid şi de stat, din presă şi din operele ştiinţifice.

Dicţionarele şi studiile lexicografice sovietice au însemnat un preţios sprijin în alcătuirea « Dicţionarului limbii romîne ». Lucrările la « Dicţionar » sînt într-o fază înaintată: volumul I se află sub tipar, celelalte urmînd a fi predate succesiv, pînă la sfîrşitul anului 1955.

În acest mod lingviştii, răspunzînd chemării P.M.R. de a lupta pentru înflorirea lingvisticii în ţara noastră, se străduiesc să dea poporului opere pe care burghezia n-a putut să le realizeze timp de decenii. Aceste lucrări au fost elaborate printr-o colaborare strînsă între specialiştii cu îndelungată activitate ştiinţifică şi tinerele cadre. An de an numărul cercetătorilor din domeniul lingvisticii creşte prin primirea, în institutele de lingvistică, a unor tineri recrutaţi dintre absolvenţii facultăţilor de filologie. Prin organizarea aspi-

ranturii, prin cursuri de specializare şi prin îndrumarea permanentă a cercetării ştiinţifice individuale se asigură formarea noilor cadre de lingvişti ai ţării noastre. În laboratoarele din Bucureşti şi Cluj se studiază problemele de fonetică experimentală. De asemenea se acordă importanţa cuvenită studiilor de dialectologie romînă. În fiecare an, echipe de specialişti fac anchete pe teren pentru cunoaşterea graiurilor locale, al căror studiu reprezintă un interes deosebit pentru gramatica istorică şi istoria limbii, precum şi pentru urmărirea procesului de unificare a limbii naţionale în epoca noastră.

Cercetarea lingvistică de astăzi leagă neîncetat şi armonios munca ştiinţifică de practică, de nevoile învăţămîntului, ale presei, ale tehnicii. De aceea lucrările amintite mai sus ca şi periodicele Institutului nu se adresează numai unui cerc restrîns de specialişti, ci şi maselor largi.

În lumina hotărîrilor Plenarei C.C. al P.M.R. din 19—20 august 1953, institutele de lingvistică au trecut şi mai hotărît la aplicarea în practică a unor măsuri menite să contribuie la ridicarea nivelului material şi cultural al oamenilor muncii. Astfel, în publicaţiile Institutului au început să apară mai multe studii legate de practică, de învăţămînt, de cultivarea limbii.

În cadrul Institutului de lingvistică se elaborează în prezent un tratat de gramatică destinat maselor largi, un tratat de punctuaţie şi altul de ortoepie care vor reprezenta un sprijin puternic pentru acţiunea de cultivare a limbii naţionale.

Institutele de lingvistică ţin o strînsă legătură cu Ministerul Învăţămîntului contribuind la îmbunătăţirea programelor şi a manualelor; cu societatea de ştiinţe istorice şi filologice, participînd la antrenarea cadrelor didactice în munca de cercetare ştiinţifică; cu Comisia de fixare a terminologiei ştiinţifice de pe lîngă Academia R.P.R.; cu Comisia de stat pentru standardizare şi cu Editura tehnică pentru precizarea şi unificarea terminologiei tehnice.

Regimul de democraţie populară a creat posibilităţi deosebite şi pentru dezvoltarea culturală a minorităţilor naţionale. În acest scop, şi în scopul strîngerii relaţiilor de prietenie cu ţările de democraţie populară, la Institutul de lingvistică din Cluj se elaborează « Dicţionarul romîn-maghiar », iar la Bucureşti dicţionarele polon-romîn şi german-romîn. Revista « Limba romînă » a publicat o serie de articole în legătură cu metodica predării limbii maghiare etc.

Nici o dată masele largi nu s-au interesat ca astăzi de problemele legate de cultivarea limbii. Zilnic sosesc la redacţia revistei « Limba romînă » scrisori de la oamenii muncii care cer lămuriri asupra unor probleme de gramatică, ortografie, vocabular etc.

Interesul pentru studiul limbii e o reflectare a creşterii continue a nivelului material şi cultural al maselor populare.

Succesele obţinute pînă acum, în domeniul cercetării şi cultivării limbii, constituie o dovadă a legăturii strînse dintre activitatea lingvistică din ţara

noastră şi nevoile culturale ale oamenilor care construiesc socialismul. Deşi realizările institutelor de lingvistică reprezintă un aport însemnat în opera de culturalizare a maselor, ele nu satisfac în întregime setea de cultură a poporului nostru, care-şi iubeşte cu înflăcărare limba şi vrea să o cunoască şi să o stăpînească cît mai bine.

Realizările noastre nu constituie decît un început. Cercetătorii în domeniul lingvisticii trebuie să-şi sporească eforturile pentru soluţionarea problemelor de bază ale lingvisticii noastre: studiul fondului principal de cuvinte, al structurii gramaticale şi al legilor de dezvoltare a limbii romîne, rolul elementului slav în dezvoltarea limbii romîne.

Toate lucrările arătate mai sus şi toată munca noastră se desfăşoară în lumina unui scop măreţ: cultivarea limbii noastre naţionale, descoperirea şi valorificarea tuturor bogăţiilor ei.

Construirea socialismului nu este posibilă fără oameni culţi, fără oameni înarmaţi cu temeinice cunoştinţe ştiinţifice şi tehnice şi capabili să le aplice în practică în orice domeniu de activitate.

Cunoaşterea temeinică a limbii naţionale este necesară nu numai pentru însuşirea cunoştinţelor ştiinţifice şi tehnice şi pentru aprofundarea oricărei ramuri a ştiinţei, ci şi pentru aplicarea în practică a tuturor acestor cunoştinţe.

De asemenea, un rol important îl are deplina stăpînire a limbii în formarea unei concepţii ştiinţifice asupra lumii şi în lupta împotriva misticismului şi a prejudecăţilor, împotriva stării de înapoiere culturală lăsată moştenire de regimurile trecute.

Realizările obţinute pe calea înfăptuirii revoluţiei culturale din ţara noastră confirmă justeţea politicii partidului nostru şi în acest domeniu. Cultivarea limbii şi însuşirea de către masele largi populare a tuturor bogăţiilor ei este deci o problemă de importanţă naţională.

Răspunzînd chemării partidului, lingviştii îşi vor pune toate cunoştinţele, toată priceperea şi toată capacitatea lor de muncă în slujba operei de construire a socialismului.

DISCUŢII

DESPRE ORIGINEA ŞI STRUCTURA LIMBII ROMÎNE

DE

D. MACREA

Numeroşi profesori din învăţămîntul elementar şi mediu, studenţi şi oameni ai muncii ne-au cerut în repetate rînduri să arătăm care este stadiul actual al cercetărilor asupra originii şi structurii limbii romîne.

Interesul manifestat pentru această importantă problemă este deplin justificat, deoarece orice vorbitor conştient vrea să cunoască originea, structura şi evoluţia limbii pe care o vorbeşte.

Acest interes este la noi cu atît mai explicabil cu cît masele largi n-au putut niciodată, în trecut, să se lămurească în mod exact asupra originii şi structurii limbii noastre.

În perioada îndelungată a dominaţiei şcolii latiniste s-au comis, în acest domeniu, exagerări numeroase pe care cercurile largi ale opiniei publice le-au considerat totdeauna inacceptabile. Pornind de la constatarea justă a romanităţii limbii noastre, latiniştii au încercat eliminarea din limba romînă a tuturor elementelor nelatine, inclusiv a elementelor de substrat, şi au admis ca teritoriu de formare a limbii şi poporului romîn exclusiv vechea Dacie.

Lingviştii romîni de mai tîrziu — B. P. Hasdeu, Al. Lambrior, O. Densusianu, Al. Philippide şi alţii — au adus contribuţii importante pentru cunoaşterea originii, structurii şi evoluţiei limbii noastre, dar cercetările lor erudite au fost într-o măsură redusă accesibile maselor.

Limpezirea problemei originii şi structurii limbii romîne este mai uşoară astăzi datorită următorilor factori: 1. sprijinul larg ideologic şi material de care se bucură, pentru întîia oară la noi, cercetările lingvistice în cadrul revoluţiei culturale ce se înfăptuieşte sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn; 2. apariţia lucrării lui I. V. Stalin «Marxismul şi problemele lingvisticii» în care se arată, în mod concret, elementele care determină individualitatea specifică a unei limbi; 3. apariţia recentă a «Gramaticii limbii

romîne », cea mai importantă lucrare apărută pînă acum asupra structurii gramaticale a limbii noastre; 4. elaborarea « Dicționarului limbii romîne literare contemporane »; 5. începerea de către institutele de lingvistică ale Academiei R.P.R. și de către catedrele de lingvistică din universitățile noastre a studiului științific al următoarelor aspecte esențiale ale formării și evoluției limbii romîne: *a)* structura gramaticală a latinii populare din regiunea dunăreană; *b)* locul de formare a limbii romîne; *c)* raporturile dintre cele patru dialecte ale limbii romîne (dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn); *d)* influența slavă asupra limbii romîne; *e)* valorificarea contribuțiilor pozitive ale lingviștilor noștri din trecut.

În articolul de față vom încerca o sistematizare a problematicii originii și structurii limbii romîne, arătînd rezultatele pozitive ale cercetărilor de pînă acum și care sînt problemele ce rămîn încă deschise.

★

I. V. Stalin a arătat, cu limpezime, în « Marxismul și problemele lingvisticii », că ceea ce constituie adevăratul caracter al unei limbi, « esența specificului ei », este structura gramaticală și fondul principal de cuvinte.

Studiul științific al originii și structurii limbii noastre trebuie deci întreprins în lumina acestui criteriu. Importanța lucrării lui I. V. Stalin pentru problema care ne preocupă a fost subliniată recent de romanistul sovietic acad. V. F. Șișmarev de la Universitatea din Leningrad, care, analizînd păreri e formulate pînă acum cu privire la originea și structura limbii romîne, scrie: « Definiția fundamentală dată de I. V. Stalin specificului limbii și noțiunii de încrucișare a limbilor ușurează mult rezolvarea acestei probleme complexe și permite înlăturarea oricăror îndoieli cu privire la tipul romanic al graiurilor romano-balcanice și a oricărei încercări neștiințifice de a le atribui un caracter amestecat »[1].

De la Friedrich Diez, creatorul lingvisticii romanice, limba romînă a format neîncetat obiectul de studiu al tuturor marilor romaniști din secolul al XIX-lea și al XX-lea: G. I. Ascoli, Gaston Paris, Hugo Schuchardt, G. Gröber, N. V. Kruşevski, W. Meyer-Lübke, B. A. Bogorodițki, E. Bourciez, N. V. Serghievski, V. F. Șișmarev, R. A. Budagov și alții.

Studiile acestor romaniști străini și sovietici, ca și ale lingviștilor romîni, au stabilit că limba romînă este continuatoarea latinii populare vorbite în Dacia și în nord-estul Peninsulei Balcanice în primele secole ale erei noastre.

Din limba vechilor băștinași ai acestor locuri, daci, traci și iliri — cuceriți de romani — au mai rămas în lexicul limbii noastre de astăzi cuvintele: *abur*,

[1] V. F. Șișmarev, Romanskie iazîki iujno-vestocinoi Evropi i nacionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 80—81.

barză, brad, a se bucura, buză, ceafă, căciulă, copac, fărîmă, grumaz, mal, măgură, mătură, mînz, mazăre, moş, mugure, murg, pîrău, sîmbure, strungă, vatră, viezure (după cunoştinţele etimologice de pînă acum circa 30 — 40 de cuvinte în total) şi numele topice *Argeş, Carpaţi, Criş, Mureş, Prut, Siret, Someş, Tisa* şi, probabil, *Dunăre.*

Această situaţie este pe deplin explicabilă în lumina învăţăturii marxiste despre limbă.

Din încrucişarea limbii dacilor, tracilor şi ilirilor cu limba latină nu s-a putut naşte o limbă amestecată, care să nu semene cu nici una dintre ele. Lingvistica nu cunoaşte astfel de fenomene hibride. Din încrucişarea a două limbi întotdeauna una dintre ele iese învingătoare, iar cealaltă dispare treptat, lăsînd în limba învingătoare doar cîteva elemente, în general de natură lexicală.

Elementele dacice, tracice şi ilirice din limba noastră au fost foarte puţin studiate pînă în prezent. Cel dintîi lingvist romîn care a încercat să facă, pe baze mai largi, acest studiu, folosindu-se de limba albaneză — urmaşă a tracicei — şi de rezultatele la care ajunsese în acea vreme lingvistica indoeuropeană, a fost B. P. Hasdeu. Dar, de la contribuţiile lui Hasdeu, nelipsite de fantezie şi arbitrar, studiul acestei probleme n-a făcut pînă acum prea mari progrese[1] din pricina greutăţii de a identifica limbi din care nu se cunosc pînă astăzi alte documente scrise decît cîteva nume nesigure de plante (glosate ca tracice în secolul I al erei noastre de medicul grec Dioscorides), nume de locuri şi de persoane. În 1912 a fost descoperit la Ezerovo, în Bulgaria, un inel cu o inscripţie în litere greceşti, socotită tracică, dar nedescifrată încă. De curînd, colectivul arheologic al Institutului de istorie şi filozofie al filialei Academiei R.P.R. din Cluj a descoperit, la Grădiştea-Muncelului, circa 30 de inscripţi dacice, tot cu litere greceşti, care sînt deocamdată foarte greu de descifrat deoarece ele constau numai din consoane. În vara acestui an, acelaşi colectiv a mai descoperit, tot la Grădiştea-Muncelului, două inscripţii dacice în litere latine. Una dintre ele cuprinde numai numele *Decebalus.* Cea de a doua cuprinde însă trei cuvinte: *Decebalus per Scorilu,* pe care C. Daicoviciu a tradus-o «Decebal fiul lui Scorilo», traducere pe care o credem neîndoelnică, cuvîntul dacic *per* fiind acelaşi cu latinescul *puer* «copil, fiu» şi avînd, în cele două limbi înrudite, acelaşi sens şi aceeaşi probabilă origine indoeuropeană. Astfel de descoperiri, îmbinate cu celelalte date ale arheologiei şi cu datele etnografiei, pot fi de mare folos lingviştilor care au datoria să continuie studiul început de Hasdeu asupra elementelor de substrat din limba noastră.

★

[1] Vezi O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I: Les origines. Paris, 1901 (Capitolul II: L'élément autochtone, p. 7—21) şi Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. II: Ce spun limbile romînă şi albaneză. Iaşi. 1928.

Dacă asupra originii latine a limbii romîne nu mai există astăzi nici o îndoială, în ce priveşte locul ei de formare nu s-a putut ajunge încă la o părere unanim împărtăşită.

Unii istorici şi lingvişti străini, ca Sulzer şi Engel în secolul al XVIII-lea, Kopitar, Roesler şi Hunfalvy în secolul al XIX-lea, au susţinut că poporul şi limba romînă s-au format exclusiv în sudul Dunării, de unde ar fi venit în nordul fluviului abia prin secolul al XIII-lea. Pusă în mod atît de categoric, problema a avut, desigur, mai ales un aspect politic, susţinătorii zeloşi ai acestei teorii căutînd să furnizeze, pe această cale, politicii expansioniste a Habsburgilor şi a grofilor argumente istorice pentru contestarea drepturilor noastre în Transilvania.

Teoria originii sud-dunărene a limbii şi poporului romîn nu trebuie însă considerată ca avînd exclusiv raţiuni politice. Această teorie se întemeiază şi pe interpretarea unor realităţi istorice din Peninsula Balcanică în timpul stăpînirii romane. De aceea, ea a fost susţinută şi de unii lingvişti romîni. A susţinut-o, parţial, mai întîi O. Densusianu [1] şi apoi, integral, Al. Philippide [2], iar recent, ea e susţinută şi de academicianul sovietic V. F. Şişmarev [3]. În adevăr, expansiunea romană în Peninsula Balcanică a început cu mai bine de două sute de ani înaintea cuceririi Daciei. Colonizările romane au început aici cu mult înaintea celor din Dacia, iar nordul Peninsulei Balcanice, începînd de la Marea Adriatică pînă la gurile Dunării, a rămas sub stăpînire romană pînă la sfîrşitul secolului al VI-lea. Pînă în acest timp, în cele două Moesii — superioară şi inferioară —, în Dardania şi Panonia inferioară a existat o intensă viaţă romană. Între numeroasele oraşe romane din aceste provincii, în secolul al VI-lea, douăzeci şi două din ele erau reşedinţe de episcopii: *Durostorum*, *Appiaria*, *Prista*, *Abrittus*, *Novae*, *Oescus*, *Serdica*, *Pavtalia*, *Scupi*, *Ulpiana*, *Remesiana*, *Naissus*, *Ratiaria*, *Castra Martis*, *Horrea Margi*, *Aquae*, *Viminacium*, *Margum*, *Singidunum*, *Bassianae*, *Sirmium*, *Cibalae* [4].

O viaţă orăşenească a existat însă, în timpul stăpînirii romane, şi în Dacia. În cei o sută şaizeci de ani de stăpînire romană au existat aici, în deosebi în Transilvania, Banat şi Oltenia, puternice centre de viaţă economică: *Ulpia Traiana* (în prezent satul Grădişte, în apropiere de Haţeg), *Porolissum* (în

---

[1]) O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine. Tome I-er, Les origines. Paris, Leroux, 1901. Vezi şi Mathias Friedwagner, « Ueber die Sprache und Heimat der Rumänen in ihrer Frühzeit. Sonderdruck aus « Zeitschrift für romanische Philologie ». LIV. Heft 6. 1934.

[2]) Al. Philippide, Originea romînilor. Vol. I Iaşi, 1925. Vol. II. Iaşi, 1928. Concluzii asemănătoare cu cele ale lui Philippide se găsesc şi în lucrarea medievalistului francez F. Lot ,Les invasions barbares. Vol. I (Capitolul: Un énigme et un miracle historique: le peuple roumain, p. 278—300). Paris, 1938.

[3]) V. F. Sişmarev, Romanskie iazîki iujno-vostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî Iazîkoznaniia » 1952, nr. 1. p. 80—106

[4]) Vezi Jacques Zeiller, Les origines chrétinnes dans les provinces dannubiennes de l'empire romain. Paris. 1918.

prezent satul Moigrad, lîngă Zălau), *Napoca* (Cluj), *Potaissa* (Turda), *Ampeium* (Zlatna), *Apulum* (Alba-Iulia), *Aquae* (Călan, lîngă Simeria), *Tibiscum* (Jupa, lîngă Caransebeş), *Arcidava* (în prezent Vărădia, tot în Banat), *Praetorio* la nord-vest de Turnu-Severin), *Dierna* (în prezent satul Cerna, în Banat, lîngă Dunăre), *Drobeta* (Turnu-Severin), *Pelendava* (Craiova), *Romula* (în prezent satul Reşca, la sud-est de Craiova, pe Olt), *Sucidava* (Celei, lîngă Dunăre, regiunea Craiova), *Turris* (Turnu-Măgurele), *Daphne* (Oltenița), *Cedonia* (Sibiu), *Comidava* (Rîşnov, regiunea Stalin) şi altele[1].

În afară de aceste centre orăşeneşti cunoscute se găseau desigur în Dacia numeroase *sate*[2] (lat. fossatum), a căror populație romană şi romanizată *ara* (lat. arare), *semăna* (lat. seminare) *grîu* (lat. granum), *secară* (lat. sicale), *orz* (lat. hordium), *mei* (lat. milium), *legume* (lat. legumen), *cînepă* (lat. pop. canepa), *in* (lat. linum); *săpa* (lat. sappare), *secera* (lat. sicilare), *treiera* (lat. tribulare), *măcina* (lat. machiare); lucra *via* (lat vinea) şi făcea *vin* (lat. vinum); creştea *stupi* (lat. stupus) şi făcea *miere* (lat. pop. mele); scotea din munți *aur* (lat. aurum), *argint* (lat. argentum), *fier* (lat. ferrum), *aramă* (lat. aeramen), *sare* (lat. pop. sale); tăia *păduri* (lat. pop. padule) de *fag* (lat. fagus), de *carpen* (lat. carpinus), de *ulm* (lat. ulmus), de *plop* (lat. populus), de *frasin* (lat. fraxinus), de *mesteacăn* (lat. masticinus), de *paltin* (lat. platanus), de *brad* (cuvînt traco-dacic), de *stejar* (cuvînt probabil traco-dacic); prindea *peşti* (lat. piscis) din *rîuri* (lat. rivus) şi *văi* (lat. vallis); *vîna* (lat. venare) *iepuri* (lat. leporem), *vulpi* (lat. vulpis), *lupi* (lat. lupus), *urşi* (lat. ursus), *bouri* (lat. bubalus «bou sălbatic», care a trăit numai în Carpați); avea *turme* (lat. turma) de *boi* (lat. bos, bovis), *de vaci* (lat. vaca), *de cai* (lat. caballus), *de oi* (lat. ovis), *de capre* (lat. capra), *de porci* (lat. porcus).

Susținerea integrală a originii sud-dunărene a limbii şi poporului romîn este strîns legată de ideea părăsirii totale a Daciei de populația romană şi romanizată, ceea ce este o imposibilitate materială. «Au părăsit Dacia numai oficialitățile, funcționarii, armata, marii negustori şi marii proprietari de sclavi. Cei ce se ocupau cu agricultura erau legați de pămînt. Pătura de jos din oraşe prefera, ca şi în apus, popoarele «barbare» în locul romanilor, care exercitau o fiscalitate excesivă şi o exploatare crîncenă. Acest moment a fost prielnic pentru masele de sclavi, care au scăpat de robie, devenind liberi. De aceea sclavii, țăranii liberi sau pătura de jos săracă din oraşe au primit pe «barbari» ca eliberatori.

Astfel, cea mai mare parte a populației a rămas pe loc în Dacia, intrînd în relațiuni cu popoarele în migrațiune şi contribuind pe teritoriul Romîniei

---

[1] Vezi Henrici Kiepert. Formae orbis antiqui, harta XVII: Illyricum et Thracia. Berlin, 1894 şi C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'antiquité. Bucureşti, 1945, p. 126—239.

[2] Vezi C. Daicoviciu, ibidem, p. 133.

de azi la dezvoltarea social-economică, în ciuda greutăților cărora le-a dat totuși naștere migrațiunea popoarelor »[1].

Spre deosebire de perioada republicii și de primele secole ale imperiului, cînd legiunile romane erau formate din romani și provinciali romanizați și cînd acestea au fost pretutindeni una din forțele principale de romanizare[2], în a doua jumătate a secolului al III-lea, cînd e părăsită Dacia, ele erau alcătuite în majoritate din barbari (goți, franci, alamani, vandali, heruli, alani, mauri)[3]. Pe la mijlocul secolului al IV-lea, însuși numele de soldat, miles, era sinonim cu « barbar »[4]. La 273, goții nu erau deci necunoscuți în Dacia și nu erau nici la prima lor invazie. Pe de altă parte, ei devin foarte repede federați ai imperiului, ceea ce devin la rîndul lor și gepizii și însiși hunii. Cînd Iustinian reocupă, în anul 552, Italia, din armata de ocupație condusă de generalul Narses, persan de origine, fac parte un mare număr de huni[5].

Desigur că dacă aceste popoare migratoare, al căror mijloc principal de trai a fost în acea epocă mai ales războiul, cum au fost goții, gepizii, hunii, avarii, s-au oprit vremelnic în diferite părți ale Daciei, — aceasta înseamnă că ei au găsit aici o populație băștinașă de la care au putut să-și procură hrană și îmbrăcăminte.

Printre dovezile istorice sigure că Dacia nu a fost părăsită de majoritatea populației romane și romanizate este faptul că pînă la venirea, în secolul al VI-lea, a avarilor și slavilor, ea a continuat să întrețină legături comerciale cu imperiul roman. « Relațiile nordului cu sudul Dunării, după 270 pînă la sfîrșitul secolului al V-lea, sînt din belșug documentate — scrie arheologul Vasile Pîrvan — prin numeroasele descoperiri de monede romane în toate părțile Daciei; Jung a putut stabili cu ajutorul acestor descoperiri circulația spre platoul transilvan, prin toate pasurile mai de seamă ale Carpaților »[6].

Dar Dacia, a cărei cucerire a fost unul dintre factorii esențiali ai consolidării stăpînirii romane în Peninsula Balcanică și în Panonia, nu și-a pierdut în acest timp, pentru imperiul roman, marea ei importanță strategică. Romanii s-au străduit fără încetare, pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea, ca toate orașele cu garnizoane romane de pe malul stîng al Dunării să aibă capete de pod, cu castre romane, în nordul Dunării. Astfel, *Dinogetia* (care se afla aproximativ în locul Măcinului de astăzi) avea cap de pod, în stînga

---

[1] Istoria R.P.R.. Manual pentru învățămîntul mediu. Sub redacția acad. Mihail Roller. Ed. de stat didactică și pedagogică, 1952. p. 47—48.

[2] C. Daicoviciu. La Transylvanie dans l'antiquité. București. 1945. p. 110—111.

[3] F. Lot. La fin du monde antique et le début du moyen âge. Paris, 1928. p. 269—270.

[4] F. Lot, ibidem, 270.

[5] F. Lot, ibidem. p. 307.

[6] V. Pîrvan, Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoroman. București, 1911, p. 147.

Dunării, castrul roman de la Bărboşi, *Carsium* (Hîrşova de astăzi), castrul roman de la Gura Ialomiţei, *Durostorum* (Silistra), castrul de la Dichiseni, *Transmarisca* (Turtucaia), castrul de la Oltenița (în antichitate *Daphne*), *Abrittus* (Rusciuc), castrul de la Frumoasa, *Novae* (Şiştov), castrul de la Pietroşani, *Asamum*, castrul de la *Turris* (Turnu-Măgurele), *Oescus*, castrul de la Celei, *Augusta*, castrul de la Zăvalu, *Cebro*, castrul de la Bistreţ, *Ratiaria*, castrul de la Desa, *Egeta*, castrul de la Hinova [1].

Acest sistem de fortificaţii se continua pe Dunăre în sus pînă spre izvoarele fluviului. Fortificarea ambelor maluri ale Dunării n-a fost făcută însă de romani numai pentru apărarea graniţii de nord a imperiului, ci îndeosebi pentru apărarea importantei căi de comunicaţie care este acest fluviu şi care a fost artera principală de romanizare în sud-estul Europei. Mari constructori de drumuri, romanii au ştiut să se folosească tot atît de intens de drumurile naturale pe care le ofereau apele.

O altă dovadă importantă a interesului strategic pe care a continuat să-l aibă Dacia pentru imperiul roman este valul de fortificaţii construit, în secolul al IV-lea, de Constantin cel Mare; acest val, numit popular « Brazda lui Novac », începea pe Dunăre, în vest, la Hinova, trecea peste Craiova, Piteşti, Ploieşti şi ajungea în răsărit, pînă la Bărboşi [2].

Aceste castre romane de pe malul stîng al Dunării, ca şi valul lui Constantin cel Mare, nu au fost construite, desigur, în pustiu, ci în mijlocul unei populaţii, iar faza de acţiune a castrelor şi fortificaţiilor romane a fost totdeauna mult mai întinsă decît zidurile lor propriu zise [3].

Un argument lingvistic important invocat de susţinătorii teoriei sud-dunărene a limbii şi poporului romîn îl constituie bogata toponimie slavă de pe teritoriul ţării noastre. În adevăr, cele mai vechi nume de localităţi, atestate în nordul Dunării de la epoca daco-romană încoace, ca: Sibiu, Braşov, Bălgrad, (Alba-Iulia), Tîrgovişte, Craiova, Suceava şi numele unor rîuri importante, ca: Olt, Tîrnava (Mare şi Mică), Prahova, Dîmbovița, Ialomița, Jiu, Milcov, Bistrița, Moldova şi altele sînt de origine slavă.

Importanţa toponimiei în istoria poporului şi limbii noastre a fost subliniată în toate lucrările mai de seamă de toponimie apărute la noi (B. P. Hasdeu [4], N. Drăganu [5], E. Petrovici [6], Iorgu Iordan [7] şi alţii), dar rezultatele la care au ajuns

---

[1] C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'antiquité. Bucureşti, 1945, p. 218—221.

[2] Henrici Kiepert, Formae orbis antiqui, harta XVII: Illyricum et Thracia. Berlin, 1894.

[3] C. Daicoviciu, ibidem. p. 218.

[4] B. P. Hasdeu, Istoria critică a romînilor. Bucureşti, 1872, vol. I şi II.

[5] N. Drăganu, Romînii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii. Bucureşti, 1933.

[6] E. Petrovici, Dacoslava, în « Dacoromania », 1943, vol. X, partea a II-a, p. 233—277; idem, Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R., în « Studii şi cercetări lingvistice », tom. IV, p. 63—88.

[7] Iorgu Iordan, Nume de locuri romîneşti în R.P.R. Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1952.

cercetările nu sînt încă concludente, deoarece nici una dintre acestea n-a ţinut aproape de loc seama de specificul istoriei noastre de dinaintea constituirii statelor feudale romîneşti. De aceea, institutele de lingvistică din Bucureşti şi Cluj au început, în colaborare, sub conducerea acad. E. Petrovici, studiul amănunţit al acestei probleme.

Prezenţa toponimiei slave pe teritoriul ţării noastre nu trebuie însă considerată ca o dovadă a absenţei romînilor din aceste locuri. Dacă s-a păstrat, în forma slavă *Olt*, numirea latină *Alutus* (luată de slavi în forma *Altus*, cu sincoparea lui *u* neaccentuat) sau străvechile nume *Argeş*, *Carpaţi*, *Criş*, *Mureş*, *Prut*, *Siret*, *Someş*, *Tisa*, ele au fost desigur transmise slavilor de populaţia băştinaşă.

Dintre popoarele în migraţiune care au trecut peste teritoriul ţării noastre— goţi, huni, gepizi, avari etc.— numai slavii, şi începînd din secolul al XI lea o parte din maghiari, s-au stabilit aici, lăsînd urme adînci, —celelalte popoare migratoare fiind doar valuri trecătoare.

Toponimia noastră slavă trebuie considerată mai curînd ca o dovadă a conviețuirii îndelungate între slavii stabiliţi pe aceste locuri şi populaţia băştinaşă, care i-a asimilat, decît ca o dovadă a lipsei romînilor din nordul Dunării, cum au interpretat-o unii istorici şi lingvişti din trecut.

Forma slavă a numelor topice străvechi, numele de rîuri şi de localităţi de origine slavă amintite mai sus se explică prin rolul important pe care l-au avut aici slavii începînd din secolul al VI-lea. În acea epocă a avut, desigur, loc şi un proces de slavizare a populaţiei romîneşti agricole din aşezările de pe văile oditoare ale rîurilor mai importante. Numai aşa se poate explica slavizarea numelui Oltului, numele slav al Jiului, Prahovei, Dîmboviţei, Ialomiţei, Tîrnavelor, Bistriţei, Moldovei şi numele slav al Bălgradului (Alba-Iulia), Braşovului, Sibiului, Tîrgoviştei, Sucevei, Craiovei etc. Acest proces nu a putut cuprinde însă o numeroasă parte a populaţiei care se ocupa cu păstoritul, ocupaţie răspîndită din vremuri străvechi în Dacia[1] şi care, în epoca migraţiunii popoarelor, a fost îmbrăţişată de o populaţie şi mai numeroasă decît înainte[2], deoarece, prin caracterul ei dispersat şi mobil, ea constituia un mijloc de apărare faţă de riscurile condiţiilor nesigure de viaţă din acea vreme[3], fapt care explică, în acelaş timp, şi menţinerea remarcabilei unităţi a limbii noastre. Această populaţie păstorească şi-a pierdut însă, pentru un timp, rolul politic ce-i revenea populaţiei băştinaşe, rol pe care şi l-au asumat aici, în acea epocă, slavii.

O organizaţie propriu zisă de stat era, în acea vreme, greu de format şi de menţinut aici, teritoriul ţării noastre fiind atunci locul de trecere al popoarelor în emigraţiune.

---

[1] C. Daicoviciu, La Transylvanie dans l'antiquité. Bucureşti, 1945, p. 128, 133, 135.

[2] C. Daicoviciu, ibidem, p. 231.

[3] E. de Martonne, La vie pastorale et la transhumance dans les Carpathes méridionales. Leur importance géographique et historique (Sonderabdruck aus den Sammelwerken zu Fr. Ratzels Gedächtnis). Leipzig, 1904 p. 72—45.

Starea aceasta de lucruri a durat pînă spre sfîrşîtul migraţiunii popoarelor, cînd populaţia băştinaşă romînească a început să se organizeze în state de sine stătătoare, să şi reia, cea mai mare parte a ei, ocupaţia cu agricultura, şi cînd slavii care se stabiliseră în Dacia au fost absorbiţi în procesul formării poporului romîn. Din convieţuirea cu slavii din Dacia, care au sfîrşit prin a adopta limba romînă, aceasta s-a îmbogăţit cu numeroase elemente lexicale de origine slavă. De la ei ne-a rămas o bogată terminologie agricolă *(plug, brazdă, ogor, coasă, greblă, lopată, claie, căpiţă, stog, a îmblăti)*, politico-socială *(voievod, cneaz, vornic, stolnic, ispravnic, boier, rob)*, de organizare bisericească *(popă, vlădică, sobor, cazanie, molitvenic)*, nume de arme *(suliţă, sabie, praştie, topor)* şi altele. Lexicul romînesc a continuat de atunci să se îmbogăţească mereu cu noi împrumuturi, fie din slavonă, folosită la noi pînă în secolul al XVIII-lea ca limbă bisericească şi de cancelarie, fie prin împrumuturi directe din limbile popoarelor slave învecinate.

În sudul Dunării a avut loc un proces invers: aici romînii au fost cei asimilaţi de slavi, care erau în majoritate şi care au organizat statele slave din sudul Dunării. Ceea ce s-a menţinut în sud din elementul romînesc au fost doar păstorii, asupra cărora nu s-a putut exercita o influenţă directă, din pricina ocupaţiei lor mobile, dispersate şi izolate de viaţa feudală organizată. Asimilarea de către slavii de sud, organizaţi în state feudale, a romînilor din satele şi oraşele suddunărene—fapt care trebuie considerat încheiat în secolul al XI-lea, deoarece în nici unul din dialectele romîneşti din sudul Dunării nu se găsesc elemente maghiare — a avut ca urmare ruperea contactului dintre romînii păstori din sud şi masa romînilor din Dacia, ceea ce a dus apoi la formarea celor patru dialecte ale limbii romîne: dacoromîn, aromîn, meglenoromîn şi istroromîn.

Studiul epocii de dinaintea constituirii statelor feudale romîneşti formează astăzi una din problemele cele mai actuale ale cercetărilor arheologice întreprinse în ţara noastră. Acum se fac la noi, pentru întîia oară, săpături sistematice privind perioada de trecere spre feudalism şi feudalismul, deoarece săpăturile anterioare au avut ca obiect îndeosebi epoca dacoromană. Săpăturile arheologice de la Moreşti (lîngă Tîrgu-Mureş), Gîmbaşi, Ciugud, Teiuş (regiunea Hunedoara), Sf. Gheorghe, Satu-Nou (regiunea Stalin), Dinogetia, Garvăn (regiunea Galaţi), Spanţov şi Bucureşti scot mereu la iveală dovezi importante ale continuităţii noastre neîntrerupte de la epoca dacă, romană şi slavă pînă la organizarea noastră în state de sine stătătoare. O colaborare mai strînsă între arheologi, istorici, etnografi şi lingvişti va duce, desigur, la lămurirea deplină a acestei epoci, considerată ca cea mai obscură din trecutul nostru.

Un alt argument folosit de susţinătorii teoriei formării limbii noastre în sudul Dunării, argument care se cere de asemenea să fie rediscutat critic, îl constituie corespondenţele pe care limba romînă le are cu albaneza, bulgara, neogreaca şi sîrba. Între aceste corespondenţe există cîteva care privesc structură gramaticală: postpunerea articolului, identitatea genitivului cu da-

tivul, formarea viitorului cu verbul ajutător *a voi* şi înlocuirea infinitivului cu conjunctivul. Aceste corespondenţe lingvistice au fost explicate pînă acum în mod diferit de către lingvişti. Franz Miklosich [1] şi B. P. Hasdeu [2] le atribuie substratului traco-iliric. Un cercetător mai recent, lingvistul danez Kristian Sandfeld [3], le explică prin influenţa reciprocă dintre aceste limbi şi romînă şi prin dezvoltarea lor în condiţii istorice asemănătoare. Aceste corespondenţe lingvistice, obiceiurile şi felul de viaţă comun cu al popoarelor vecine nu duc deci cu necesitate la ideea formării limbii şi poporului romîn exclusiv în sudul Dunării.

Privită în lumina realităţilor istorice arătate mai sus, este evident că problema locului de formare a limbii şi poporului romîn a fost tot atît de greşit pusă de către cei care au susţinut cu exclusivitate sudul Dunării, ca şi de cei care au susţinut cu exclusivitate Dacia.

Limba romînă s-a format, desigur, mai ales în nordul Dunării, unde s-au constituit mai tîrziu statele romîneşti de sine stătătoare, care—atît cel muntean cît şi cel moldovean — s-au constituit dinspre nord înspre sud şi nu invers, dar ea s-a format şi în regiunile învecinate romanizate din sudul Dunării, cu care Dacia a avut în tot timpul stăpînirii romane un strîns contact administrativ şi comercial. [4] Dialectul dacoromîn vorbit în Dacia şi dialectele aromîn, meglenoromîn şi istroromîn vorbite în sudul Dunării sînt mărturia acestei realităţi istorice.

★

Cînd a ajuns limba romînă să aibă o individualitate distinctă de latina dunăreană şi de celelalte limbi romanice?

Limba romînă a avut condiţii să se formeze mai devreme decît celelalte limbi romanice, deoarece, după împărţirea în două a imperiului roman, romanitatea de răsărit a rămas foarte de timpuriu izolată de cea apuseană. Pe de altă parte, ajungînd de timpuriu, în imperiul de răsărit, să predomină ca limbă oficială limba greacă, influenţa latinii clasice —care, în apus, s-a exercitat în permanenţă prin administraţie, şcoală şi biserică asupra limbii vorbite — a încetat în răsărit foarte devreme. De aceea, limba romînă prezintă pentru romanist interesul deosebit de a-l ajuta în numeroase cazuri să distingă ceea ce limbile romanice occidentale au moştenit din latina populară de ceea ce au împrumutat mai tîrziu din latina clasică.

Eforturile făcute de împăratul Iustinian în prima jumătate a secolului al VI-lea de a întări poziţia latinei ca limba oficială sînt tardive şi artificiale.

---

[1] Franz Miklosich, Die slavischen Elemente im rumänischen. Viena, 1861.

[2] B. P. Hasdeu, Istoria critică a romînilor. Bucureşti, 1875, vol. I—II; idem, Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice, în « Etymologicum Magnum Romaniae ». Bucureşti, 1893, tom. III, p. V—XXXVII.

[3] Kristian Sandfeld, Linguistique balcanique. Problèmes et résultats. Paris, 1930.

[4] Vezi şi al Rosetti, Istoria limbii romîne, vol. I, Bucureşti, ediţia II-a, 1940, p. 32.

Cea mai importantă dintre marile lui colecţii de legi, Novelele, constituţia imperiului, este redactată în limba greacă, Iustinian însuşi mărturisind: «n-am scris această lege în limba naţională (latina), ci în limba greacă, pentru ca ea să fie cunoscută de toţi şi pentru a fi mai uşor înţeleasă»[1].

Faptul că structura gramaticală a limbii romîne nu conţine decît puţine elemente slave şi întru cît cuvintele de origine slavă nu participă la legile ei fonetice cele mai caracteristice[2] dovedeşte că în secolul al VII-lea[3] cînd contactul nostru cu slavii a devenit mai activ, limba romînă era închegată.

Astfel, transformarea lui *l* intervocalic în *r* era încheiată în momentul cînd au început să pătrundă cuvinte de origine slavă în limba romînă, deoarece în toate cele patru dialecte ale ei (dacoromîn, aromîn, meglenoromîn şi istroromîn) această transformare cuprinde numai elementele latine: *gură* (din lat. gula), arom. gură, meglenorom. gură, istrorom. gurę; *moară* (din lat. mola), arom. moară, meglenorom. moară, istrorom. morę; *sare* (din lat. pop. sale), arom. sare, meglenorom. sari, istrorom. sări; *soare* (din lat. pop. sole), arom. soare, meglenorom. soari, istrorom. sore, — dar zicem: *milă* (din sl. milo), arom. ńilă, meglenorom. milă; istrorom. milę. *boală*, *fală*, *poală* etc.

Tot astfel dispăruseră din elementele latine consoanele *b* şi *v* intervocalice: *iarnă* (din lat. hiberna), arom. iarnă, meglenorom. iarnă, istrorom. iărnę; *cal* (din lat. caballus), arom. cal, meglenorom. cal, istrorom. că(l); *oaie* (din lat. ovis), arom. oaie, meglenorom. uaie, istrorom. oie. În elementele slave din limba romînă, aceste consoane se păstrează intacte: *grabă*, *iubire*, *treabă*, *slavă*, *poveste*, *dovedi*, *pleavă*, *bivol* etc.

Dentalele *t*, *d*, *s* urmate de un iot se transformaseră în *ţ*, *z* (*dz*), *ş*: *ţinea* (din lat. tenere), arom. ţîn, meglenorom. ţăn, istrorom. (cu rotacism) ţirę; *zice* (din lat. dicere), arom dzîc, meglenorom. zîc, istrorom. zice; *şedea* (din lat. sedere), arom. şed. meglenorom. şăd, istrorom. şedę. Toate cuvintele de origine slavă păstrează dentalele intacte: *răspîntie*, *ocroti*, *grădină*, *odihnă*, *silă*, *sită*.

Înaintea contactului cu slavii s-a produs şi închiderea spre *î* a lui *a* accentuat în poziţie nazală: *pîine* (din lat. panis), arom. pîne, meglenorom. pǫine, istrorom. (cu rotacism) pîre; *mîine* (din lat. mane), arom. mîne, meglenorom. mǫini, istrorom. (cu rotacism) mîre; *romîn* (din lat. romanus), arom. arumîn, cu sincoparea lui *u* neaccentuat armîn, (meglenoromînii şi istroromînii îşi zic vlahi). Cuvintele de origine slavă păstrează intact pe *a* accentuat în poziţie nazală: *hrană*, *rană*, *blană*, *graniţă*, *strană* etc. Originea slavă a cuvintelor *stînă*, *smîntînă* (probabil traco-dacice), *stăpîn şi jupîn* n-a fost încă dovedită.

---

[1] F. Lot, La fin du monde antique et le début du moyen âge. Paris, 1928, p. 321.

[2] Vezi V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujno-vostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR , în « Voprosî iazîkozmaniia », 1952. nr. 1, p. 86—94; vezi şi S. B. Bernştein, Slovianskia elementî b moldavskom iazîke, în «Voprosî moldavskogo iazîkoznaniia» Izdatelstvo Akademiia nauk S.S.S.R., Moscova, 1953, p. 150—158.

[3] Vezi şi Al. Philippide, Originea romînilor vol. I. Iaşi 1925, p. 508, 858.

Desigur, era de asemenea încheiată transformarea lui *qu* şi *gu*, înainte de un *a*, în *p* şi *b*, căci o găsim în toate cele patru dialecte ale limbii romîne: *apă* (din lat. aqua), arom. apă, meglenorom. apă, istrorom. åpę; *limbă* (din lat. lingua), arom. limbă, meglenorom. limbă, istrorom. limbę.

Era încheiată şi transformarea grupelor *ct*, *cs*, *gn* în *pt*, *ps* şi *mn*, pentru că iarăşi o găsim în toate cele patru dialecte: *lapte* (din lat. pop. lacte), arom. lapte, meglenorom. lapti, istrorom. låpte; *noapte* (din lat. nocte), arom. noapte, meglenorom. noapte, istrorom. nopte; *coapsă* (din lat. cocsa), arom. coapsă; *lemn* (din lat. lignum), arom. lemnu, meglenorom. lemn, istrorom. lemne.

Izolate de timpuriu de dialectul dacoromîn şi vorbite de acea parte a populaţiei care, prin ocupaţia ei cu păstoritul (pe care aromînii continuă s-o aibă şi astăzi), s-a menţinnt secole întregi în afara comunităţilor organizate ale popoarelor balcanice, cele trei dialecte romîneşti din sudul Dunării sînt documente vii de dinainte de secolul al XI-lea, de o importanţă deosebită pentru studiul istoric al limbii noastre.

★

Structura gramaticală a limbii romîne o avem astăzi amănunţit prezentată în « Gramatica limbii romîne », elaborată de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. Analiza structurii gramaticale, întreprinsă în această lucrare, ne arată că elementele ei da bază sînt latine.

Gramatica arată că « silinţele de a simplifica şi de a face mai clar sistemul morfologic, vizibile în evoluţia limbii latine tîrzii, au fost în permanenţă prezente în decursul istoriei limbii noastre. S-au redus formele complicate ale substantivului şi ale adjectivului, s-a simplificat sistemul verbal, s-au refăcut unele forme neclare, punîndu-se la contribuţie materialul moştenit. Afară de aceasta, în diverse capitole se face simţit aportul elementului slav, prezent fie sub forma elementelor împrumutate, fie sub forma reorganizării materialului păstrat din latină »[1].

Categoriile morfologice ale limbii romîne sînt cele ale latinii populare. Limba romînă păstrează cele trei declinări latine populare (I : lat. *casa* > rom. *casă*; II: lat. *lupus* > rom. *lup ;* III : lat. *canis* > rom. *cîine*). Spre deosebire de toate celelalte limbi romanice, limba romînă este singura care a păstrat în flexiune formele latine de genitiv-dativ ale femininelor de declinarea I şi a III-a (I : lat. *casae* > rom. (unei) *case ;* III : lat. *mortis — morti* > rom. (unei) *morţi*). Vocativul *mamă*, *vecine*, *doamne* se păstrează ca în latină, dar în limba romînă există pentru vocativul feminin şi terminaţia slavă de vocativ în *-o* : *bunico*, *Mario*, *Ano*. Faptul că, alături de terminaţia latină de vocativ feminin în *-ă*, avem şi terminaţia slavă în *-o* şi faptul că formele latine de vocativ nu s-au păstrat în nici una din celelalte limbi romanice face probabilă influenţa slavă în menţinerea vocativului în limba romînă, mai ales că pentru masculin şi limbile slave au aceeaşi terminaţie în *-e* ca limba latină şi romînă.

[1] Gramatica limbii romîne. Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954, vol. I, p. 122.

Cele trei genuri gramaticale, masculin, feminin şi neutru, s-au păstrat în limba romînă din latină. Desinenţele fiecărui gen sînt cele latine. Deoarece genul neutru a dispărut însă din toate celelalte limbi romanice, este probabil că menţinerea şi întărirea lui în limba romînă se datoreşte de asemenea influenţe slave, genul neutru fiind o categorie foarte vie în toate limbile slave[1]).

S-au păstrat din latina populară adjectivul şi comparaţia lui, articolul şi declinarea lui, pronumele de toate categoriile cu întreaga lor flexiune.

Cele patru conjugări ale limbii romîne sînt cele patru conjugări ale latinii (I : lat. *laudare* > rom. *lăuda ;* II : lat. *videre* > rom. *vedea ;* III : lat. *facere* > rom. *face ;* IV : lat. *venire* > rom. *veni*). Verbele ajutătoare, cu toate neregularităţile lor, sînt cele latine. A luat însă o mare dezvoltare în limba romînă diateza reflexivă, ceea ce pare a se datora iarăşi influenţei slave, deoarece în nici una din limbile romanice diateza reflexivă nu este aşa de dezvoltată ca în limba romînă, ea fiind foarte dezvoltată în limbile slave.

Numeralul romînesc de la unu la zece este cel latin; de la unsprezece la o sută se formează cu material latin, dar după modelul de numărătoare slav; *sută* e slav, dar *mie* e latin.

Adverbele, prepoziţiile şi conjuncţiile — cu mici excepţii — sînt de asemenea latine.

Ordinea obişnuită a cuvintelor în frază este, în limba romînă, cea din latina populară şi din celelalte limbi romanice: subiect, predicat, complement. Dezvoltarea analizei, dispariţia concordanţei timpurilor, proporţia redusă de subordonate, simplificarea folosirii timpurilor, simplificarea folosirii cazurilor cerute de prepoziţii şi verbe, întărirea conjunctivului în dauna infinitivului, caracteristici esenţiale ale sintaxei limbii romîne, sînt tendinţe constatate în latina populară.

« Gramatica limbii romîne » precizează însă că rolul elementului slav în sintaxa noastră nu este încă lămurit, din lipsa studiilor amănunţite asupra acestei probleme.

Proporţia redusă a elementului slav în structura gramaticală a limbii romîne cu toate legăturile noastre îndelungate cu slavii, este deplin explicabilă în lumina învăţăturii lui I. V. Stalin despre limbă. În « Marxismul şi problemele lingvisticii », I. V. Stalin a arătat că structura gramaticală a unei limbi, fiind partea ei cea mai stabilă, este şi cea mai rezistentă la pătrunderea elementelor noi.

★

Al doilea element esenţial al structurii unei limbi, fondul principal de cuvinte, care cuprinde elementele lexicale cele mai des folosite şi mai stabile în procesul comunicării, este de asemenea rezistent la schimbări şi la pătrun-

[1] Vezi Al. Graur, Genul neutru în romîneşte, în „Limba romînă", an. III (1954), nr. 1, p. 30 — 44.

derea elementelor străine, dar în grad mai redus decît structura gramaticală. În fondul principal de cuvinte pătrund, cu timpul, cuvinte noi şi se elimină altele învechite, dar partea esenţială rămîne şi aici neschimbată.

Fondul principal de cuvinte al limbii romîne, care a început să fie studiat numai după apariţia lucrării lui I. V. Stalin [1], este în majoritatea lui latin, dar, spre deosebire de structura gramaticală, el cuprinde un număr important de elemente slave. Astfel, spre exemplu, dintre numele părţilor corpului, sînt latine: *cap, păr, creier, ţeastă, tîmplă, frunte, ureche, ochi, geană, sprînceană, nas, nară, faţă, mustaţă, gură, dinte, măsea, limbă, falcă, barbă, piept, umăr, braţ, cot, mînă, palmă, deget, pumn, inimă, plămîn, pîntece, maţe, ficat, fiere, splină, băşică, buric, picior, coapsă, muşchi, genunchi, pulpă, călcîi, unghie, os, carne, piele, vînă, sînge.*

Slave: *trup, obraz, pleoapă, gît, burtă, gleznă, cosiţă.*

Dintre numele de rudenie sînt latine: *mamă, tată, frate, soră, unchi, nepot, văr, cumnat, socru, fiu, noră, ginere, nun.*

Slave: *rudă, nevastă, babă, maică, nene.*

Dintre numele celor mai importante acţiuni omeneşti şi procese sînt latine: *a naşte, a creşte, a muri, a face, a umbla, a merge, a fugi, a sări, a scăpa, a ajunge, a lucra, a lupta, a sta, a şedea, a dormi, a se scula, a pleca, a rămîne, a trece, a se îmbrăca, a se încălţa, a se spăla, a vedea, a auzi, a asculta, a înţelege, a pricepe, a învăţa, a uita, a spune, a zice, a întreba, a răspunde, a scrie, a crede, a cînta, a rîde, a plînge, a mînca, a roade, a înghiţi, a sughiţa, a strănuta, a tuşi, a se îneca, a bea, a ara, a semăna, a culege, a treiera, a cerne, a mulge, a toarce, a ţese, a coase, a cîştiga, a pierde, a cere, a da, a vrea, a avea, a fi, a putea, viaţă, moarte, foame, sete.*

Slave: *a trăi, a iubi, a munci, a vorbi, a grăi, a trebui, a primi, a privi, a citi, a lovi, a greşi, a plăti, a grăbi, a dovedi, a găsi, a sfîrşi.*

Dintre numele de însuşiri fizice şi sufleteşti sînt latine: *bun, rău, blînd, trist, frumos, deştept, cuminte, tînăr, bătrîn, înalt, subţire, scurt, gros, gras, lung, orb, surd, mut, flămînd, sătul.*

Slave: *vesel, drag, isteţ, dîrz, slab, prost, gol, grijă, milă, jale, prieten, sărac, bogat.*

Dintre numele de fiinţe sînt latine: *om, bărbat, femeie, fecior, fată, popor, cal, bou, taur, vacă, viţel, oaie, berbec, miel, capră, ied, lup, urs, vulpe, iepure, cerb, porc, scroafă, cîine, căţea, căţel, găină, pui, pasăre, muscă, albină, peşte, şoarece, şarpe.*

Slave: *bivol, cocoş, gîscă, cloşcă, vrabie, vidră, molie, lebădă, ogar, rac, veveriţă.*

Dintre numele de plante sînt latine: *pom, floare, frunză, prun, măr, păr, fag, carpen, mesteacăn, salcie, plop, grîu, secară, orz, in, cînepă, iarbă, fîn, paie, lemn.*

---

[1] Vezi Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954 şi D. Macrea, Contribuţie la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne, în « Studii şi cercetări lingvistice », vol. V, nr. 1—2, 1954 (sub tipar).

Slave: *ovăz, sfeclă, bob, cocean, morcov, hrean, vişin, pleavă, coajă.*

Dintre numele alimentelor de bază, sînt latine: *aluat, pîine, sare, apă, lapte, caş, unt, carne, untură, ceapă, legumă, miere, făină, vin.*

Slave: *hrană, ulei, slănină, colac, oţet, poftă, drojdie.*

Dintre numele în legătură cu locuinţa şi obiectele casnice sînt latine: *casă, uşă, cheie, a închide, a deschide, a încuia, a descuia, treaptă, fereastră, masă, cuţit, lingură, oală, vas, scaun, ulcior, cuptor, foc, scînteie, a aprinde, a stinge, a frige, a coace, a arde, pat, perete, curte, poartă, fîntînă, car, jug, secure, sapă, furcă, seceră, fier, ac, aţă, pînză, lînă, pănură.*

Slave: *prag, pod, pivniţă, laviţă, zid, var, blid, haină, pernă, grajd, iesle, coteţ, coasă, cleşte, lopată, ciocan, topor, plug, sanie.*

Dintre numele referitoare la natură sînt latine: *ţară, pămînt, lume, cer, lună, soare, stea, cîmp, munte, vale, rîu, vînt, nor, ploaie, fulger, cald, frig, ger, secetă, gheaţă.*

Slave: *deal, izvor, luncă, grădină, ogor, brazdă, poiană, vîrf, viscol, vifor, vreme, zăpadă, a trăsni.*

Dintre cuvintele care exprimă noţiuni de timp, loc şi mod sînt latine: *zi, noapte, amiazi, dimineaţă, tîrziu, an, lună, săptămînă, iarnă, primăvară, vară, toamnă,* toate numele de zile (*luni, marţi,* etc.), *aici, acolo, sus, jos, aproape, departe, înăuntru, atunci, cînd, încă, bine, rău, uşor, greu, încet, repede, dulce, acru, amar, azi, ieri, mîine, curînd, alb, negru, galben, verde, roşu, vînăt, albastru, tot, singur, mult, puţin, tare, foarte.*

Slave: *vreme, zare, ceas, ojină, iute, lesne.*

În afară de elementele latine şi slave, fondul principal de cuvinte al limbii romîne mai cuprinde o seamă de elemente maghiare, turceşti, neogreceşti, franceze.

După Al. Graur [1], fondul principal de cuvinte al limbii romîne ar consta din 1419 cuvinte, care se repartizează ca origine astfel: ***latine:*** 59,21%, ***slave:*** 21,49%, ***formate în romîneşte din elemente latine:*** 2,11%, ***formate în romîneşte din elemente slave:*** 0,14%, ***necunoscute*** 4,65%, ***«internaţionale»:*** 5,85%, ***maghiare:*** 2,26%, ***autohtone*** (comune cu albaneza): 1,63%, ***neogreceşti:*** 1,27%. Cuvintele de origine franceză, engleză, turcă şi cuvintele de origine onomatopeică sînt, în statistica alcătuită de Al. Graur, toate sub 1%.

Faptul că elementul latin formează majoritatea fondului principal de cuvinte al limbii romîne este o ilustrare a tezei staliniste asupra stabilităţii şi vechimii elementelor care îl formează, iar faptul că elementul slav ocupă primul loc după cel latin arată rolul lui important în vocabularul romînesc. Luate la un loc, elementele latine şi slave formează, după Al. Graur, 80,70% din totalitatea fondului principal de cuvinte al limbii romîne.

Pentru determinarea structurii istorice a unei limbi se impune să fie examinat însă de aproape şi restul vocabularului, adică partea lui mobilă, reflex

[1] Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954.

nemijlocit al necontenitelor schimbări ce intervin în viața societății. Această parte a vocabularului care se schimbă mereu, nu hotărăşte, precum a arătat I. V. Stalin, soarta limbii, dar ea este o dovadă prețioasă pentru cunoaşterea diferitelor influențe istorice care s-au exercitat asupra limbii în diferite epoci ale dezvoltării ei. Aşa precum structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte sînt criteriile de determinare a caracterului unei limbi, restul vocabularului este un indiciu al stării limbii la un moment dat. De aceea, analiza acestei părți a vocabularului este valabilă numai pentru perioada pentru care este făcută. Dacă analizăm, spre exemplu, proporția etimologică a vocabularului romînesc din textele secolului al XVII-lea, rezultatul, cu excepția fondului principal de cuvinte, va fi cu totul diferit de cel pe care l-am obține analizînd vocabularul limbii romîne din secolul al XX-lea. Este deci greşit a trage concluzii definitive asupra structurii vocabularului unei limbi dintr-o analiză făcută numai pentru o anumită perioadă din evoluția ei.

A. de Cihac a fost întîiul lingvist romîn care a încercat alcătuirea unei statistici a vocabularului romînesc după originea cuvintelor [1]. În prefața dicționarului său, el arată că elementul latin « constituie fără discuție substanța limbii romîne », gramatica ei fiind, « cu excepția cîtorva particularități traco-ilirice, esențial latină » (Prefață, vol. II, pag. VIII). El adaugă însă că, în ceea ce priveşte vocabularul, « latin ca fond », acesta cuprinde, ca urmare a împrejurărilor istorice în care a trăit poporul romîn, numeroase elemente nelatine. După Cihac, vocabularul romînesc se repartizează, ca origine, astfel: 1/5, elemente latine, 2/5 slave, 1/5 turceşti şi 1/5 maghiare, neogreceşti şi albaneze împreună.

Contradicția aparentă dintre numărul mare de cuvinte nelatine din statistica lui Cihac şi afirmația lui că vocabularul romînesc este « latin ca fond », trebuie înțeleasă în sensul că Cihac s-a referit, desigur, la fondul principal de cuvinte, de a cărui importanță şi-a dat seama, fără însă să o poată formula teoretic, ceea ce a făcut, pentru întîia oară în lingvistică, I. V. Stalin în « Marxismul şi problemele lingvisticii ».

Dicționarul lui A. de Cihac, deşi lucrat conştiincios, are însă cusurul de a conține un număr prea redus de cuvinte, abia 5765, şi, în al doilea rînd, în acest număr sînt incluse numeroase cuvinte vechi, care nu mai erau în uz în epoca lui Cihac. Cihac nu a ținut seamă de schimbările adînci petrecute în secolul al XIX-lea în compoziția vocabularului romînesc şi nu a văzut că numeroase din cuvintele înregistrate de el erau atunci înlocuite cu altele.

Pentru a arăta schimbările petrecute în vocabularul romînesc în decursul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, am întreprins, într-o lucrare

---

[1] A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie dacoromane. Francfort s. M: Vol. I, Eléments latins comparés avec les autres langues romanes, 1870; Vol. II: Eléments slaves magyares, turcs, grecs-moderne et albanais, 1879, prefață, vol. II, p. VIII.

mai veche a noastră [1], analiza statistică a materialului lexical cuprins în dicționarul lui I. A. Candrea, apărut în 1931 sub titlul: «Dicționarul enciclopedic ilustrat « Cartea Romînească ». Acest dicționar cuprinde 43.269 de cuvinte, care, după origine, se repartizează astfel: 20,58% latine, 16,41% slave, 2,35% neogreceşti, 3,14% maghiare, 4,36% turceşti, 2,62% latine literare, 29,69% franceze, 1,67% germane, 1,96% de origine onomatopeică, 3,73% de origine nesigură şi 9,79% de origine necunoscută. Restul grupelor de elemente de alte origini înregistrate în dicționar sînt neglijabile, deoarece ele nu depăşesc 1%.

Statistica de mai sus o socotim concludentă din mai multe puncte da vedere. Ea verifică, în primul rînd, numărul mare al elementelor latine şi slave, cele două elemente care formează majoritatea absolută a fondului principal de cuvinte al limbii romîne. În al doilea rînd, statistica arată cît de mult s-a redus în lexicul limbii romîne contemporane numărul elementelor turceşti, neogreceşti şi chiar slave, odinioară atît de puternice. A treia constatare care se impune este apariția masivă a unui nou element lexical, cel francez, ca urmare a legăturilor strînse pe care burghezia romînă le-a întreținut timp de peste un secol cu burghezia franceză. Sîntem de acord cu Al. Graur, care găseşte dicționarului lui Candrea cusurul de a considera de origine franceză unele cuvinte care nu ne-au venit direct din franceză, cuvinte numite de Al. Graur « internaționale », dar nu putem împărtăşi părerea sa că neologismele franceze din vocabularul romînesc n-ar trece de 3—4% [1]. Etimologiile franceze date de Candrea pot suferi, desigur, unele corectări, dar acestea nu pot fi atît de radicale, cum susține, fără să dovedească, Al. Graur. Însuşi titlul lucrării sale « Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne » este un calc lingvistic după francezul « essai sur... ». Influența franceză a fost atît de puternică la noi în secolul al XIX-lea, încît aproape întreaga terminologie burgheză juridică, medicală, politică, administrativă, culturală şi socială a fost luată din limba franceză.

Participarea diferitelor grupe de cuvinte în compoziția vocabularului romînesc de astăzi va fi, desigur, mai just oglindită în « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » care va apărea în curînd. Acest dicționar cuprinde vocabularul dintr-o perioadă de mari transformări economice, politice şi sociale petrecute în țara noastră, perioadă în care au intrat în limba romînă numeroase cuvinte noi şi au ieşit din uz multe altele. O comparație între statisticile făcute după dicționarul lui Cihac, Candrea şi « Dicționarul limbii romîne literare contemporane » ne va ajuta să înțelegem mai bine indicațiile lui I. V. Stalin despre vocabular, care, « fiind cel mai sensibil la

[1] D. Macrea, Circulația cuvintelor în limba romînă, în revista « Transilvania », anul 73, (1942) nr. 4 p. 268—288. Vezi şi idem, Fizionomia lexicală a limbii romîne, în « Dacoromania », X, partea a II-a p. 362—373; Idem, Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne, în « Studii şi cercetări lingvistice », vol. V, nr. 1—2, 1954 (sub tipar).

[2] Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954, p. 35 — 36.

schimbări, se află într-o stare de schimbare aproape neîntreruptă, iar limba, spre deosebire de suprastructură, nu trebuie să aştepte lichidarea bazei, ea introduce schimbări în vocabular înainte de lichidarea bazei şi independent de starea bazei »[1].

Cercetarea ştiinţifică a structurii lexicale a unei limbi nu poate fi însă completă dacă se mărgineşte numai la materialul brut dintr-un dicţionar, oricît de minuţios ar fi el întocmit. Ea are totdeauna nevoie şi de analiza procesului circulaţiei diferitelor elemente lexicale în limbă. Acest principiu a fost stabilit pentru întîia oară în lingvistică de Bogdan Petriceicu-Hasdeu[2] dar el nu a fost valorificat pînă acum aşa cum o impunea marea lui utilitate. Acesta este singurul mijloc ştiinţific de a aprecia poziţia şi valoarea fiecărui cuvînt în structura lexicală a unei limbi şi este cel mai important criteriu pentru stabilirea fondului principal de cuvinte. Al. Graur nu-l foloseşte în lucrarea sa consacrată fondului principal de cuvinte al limbii romîne, ci caută, indirect, chiar să-l minimalizeze, prin arătarea aplicării lui greşite în cercetările din trecut[3].

Pentru a scoate în evidenţă marea utilitate a principiului circulaţiei cuvintelor, am analizat în lucrarea noastră amintită mai sus[4] procesul circulaţiei cuvintelor în opera cea mai reprezentativă a literaturii noastre şi anume în poeziile lui Eminescu[5], publicate în timpul vieţii poetului, operă pe care am analizat-o din două puncte de vedere: 1. al compoziţiei etimologice a cuvintelor folosite de marele nostru poet şi 2. al circulaţiei acestor cuvinte în poeziile lui. Rezultatul cercetării noastre este următorul: vocabularul poeziilor lui Eminescu este compus din 3607 cuvinte, a căror circulaţie este de 33.846. După origine, vocabularul poeziilor lui Eminescu se repartizează astfel: 48,68% latine, 16,70% slave, 1,35% neogreceşti, 1,63% maghiare, 1,20% turceşti, 3,41% latine literare, 11,97% franceze, 1,46% de origine nesigură, 3,46% de origine necunoscută, 1,27 de origine onomatopeică. Restul grupelor de cuvinte sînt sub 1%.

În procesul circulaţiei, adică al folosirii cuvintelor din grupele înşirate mai sus, se produce o simţitoare modificare a raporturilor dintre ele. În circulaţie, vocabularul lui Eminescu ia următoarea înfăţişare: 83% latine, 6,82% slave, 2,52% franceze, 1,13% latine literare, 1,80% de origine necunoscută. Nici una din restul grupelor nu atinge 1%.

---

[1] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, Bucureşti, 1953, p. 22.

[2] B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, tomul I. Bucureşti 1887 (Introducere, capitolul III: În ce consistă fizionomia unei limbi) p. XLVI—LIX.

[3] Al. Graur, Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1954, p. 32—34.

[4] Vezi şi D. Macrea, Contribuţie la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne, în « Studii şi cercetări lingvistice », vol. V, nr. 1—2, 1954 (sub tipar).

[5] M. Eminescu, Opere I, Poezii tipărite în timpul vieţii. Ediţie critică îngrijită de Perpessicius. Bucureşti, 1939.

Cercetări de acest fel socotim că trebuie întreprinse asupra operelor a cît mai numeroşi scriitori ai noştri din diferite epoci, pentru a stabili comparativ compoziţia materialului lexical folosit în diversele etape de dezvoltare a limbii noastre şi pentru a vedea ce rezistă timpului ca material permanent şi ce s-a eliminat prin trecerea de la o epocă la alta.

★

O seamă dintre lingviştii noştri din trecut au simţit ca o obligaţie ştiinţifică şi ca o datorie patriotică să scrie istoria limbii romîne. Puţini dintre ei au putut duce la capăt această operă importantă. În calea lor au stat totdeauna mari greutăţi pentru lămurirea problemelor atît de complexe din trecutul poporului şi al limbii noastre. Pentru timpul cînd au fost scrise, lucrări ca « Histoire de la langue roumaine » a lui O. Densusianu, « Originea romînilor » a lui Al. Philippide au reuşit să răspundă nevoilor didactice universitare ale vremii, rămînînd totuşi departe de a fi ultimul cuvînt în această materie. Ca dovadă sînt numeroasele probleme rămase deschise atît din cauza greutăţii lor intrinsece, cît şi din cauza insuficienţei cercetărilor întreprinse în trecut asupra lor. Lucrările amintite au meritul de a fi coordonat un bogat material de fapte, care poate servi în viitor cu folos oricui va încerca să scrie istoria limbii noastre.

Condiţiile pentru întocmirea unei noi istorii a limbii romîne în lumina învăţăturii marxiste încep a fi astăzi realizate prin apariţia « Gramaticii limbii romîne », a « Dicţionarului limbii romîne literare contemporane », a « Atlasului lingvistic romîn », lucrări de bază ale lingvisticii noastre, şi prin aprofundarea problemelor trecutului limbii romîne, care se găsesc în planurile de lucru ale institutelor de lingvistică.

În legătură cu necesitatea de a întocmi o nouă istorie a limbii romîne, pe care masele cititoare o aşteaptă de la lingvişti, trebuie să facem o constatare privitoare la studiile individuale de lingvistică ce se întocmesc astăzi la noi în ţară. Cu mici excepţii, aceste lucrări, cu tot caracterul lor minuţios, nu tratează probleme mari şi esenţiale, ci se mărginesc la contribuţii pentru lămurirea unor chestiuni secundare. Predilecţia pentru astfel de probleme se remarcă şi la alegerea tezelor pentru examenul de stat şi pentru aspirantură. Candidaţii preferă subiecte mărunte de gramatică sau de istorie a limbii, evitînd abordarea problemelor care reclamă un orizont vast teoretic şi de cercetare. Dacă un subiect restrîns poate fi folositor pentru formarea disciplinei ştiinţifice a viitorilor cercetători, studiul unei probleme de bază este neapărat necesar pentru verificarea posibilităţilor lor de viitori oameni de ştiinţă. Ovid Densusianu nu avea nici treizeci de ani cînd a scris « Histoire de la langue roumanie », operă care, după mai bine de cincizeci de ani de la apariţia ei, îşi păstrează tot interesul ştiinţific prin bogăţia faptelor, interpretarea lor critică şi mai ales prin probitatea intelectuală a autorului, care a reuşit să-şi stăpînească încli-

naţiile pasionale într-un domeniu în care susceptibilităţile naţionaliste s-au manifestat în trecut cu prisosinţă. Cei mai buni dintre lingvişti noştri din trecut au încercat, încă de tineri, să realizeze opere de mari proporţii, care, chiar dacă nu au fost duse la bun sfîrşit, au stîrnit un mare interes în spiritu contemporanilor. Pasiunea pentru marile probleme ale limbii noastre trebuie susţinută în mod activ de către conducătorii ştiinţifici ai cercetătorilor tineri. Operele lingvistice de seamă se realizează astăzi la noi de către colective mari. Nivelul lor ştiinţific poate fi însă asigurat numai dacă fiecare cercetător posedă o perspectivă largă a problemelor teoretice de lingvistică. Întărirea muncii teoretice, studierea problemelor de bază ale limbii noastre de către cadre tinere cît mai numeroase, mijloacele pe care ni le pune la dispoziţie regimul de democraţie populară, credem că sînt condiţiile esenţiale pentru întocmirea lucrărilor viitoare ale lingvisticii noastre, printre care ne gîndim, în primul rînd, la istoria limbii romîne.

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

LIMBA ROMÎNĂ ACTUALĂ

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Printre alte efecte binefăcătoare pe care le-a avut asupra disciplinei noastre lucrarea lui I. V. Stalin «Marxismul şi problemele lingvisticii», trebuie considerată, în primul rînd, importanţa mare acordată studiului limbii contemporane. Iată ce spune acad. V. V. Vinogradov în articolul «Conţinutul şi sarcinile cursurilor disciplinelor lingvistice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică: «Nu încape îndoială că obiectul central al ciclului lingvistic rus este cursul de limbă contemporană. Numai el dă un tablou complet ai sistemului limbii. Importanţa lui teoretică, metodică şi practică este uriaşă. De aceea în universităţile şi în institutele pedagogice din republicile naţionale învăţămîntul filologic al studentului în facultăţile de limbă şi literatură rusă trebuie să înceapă tocmai cu acest curs. Iar de la acest curs, ca de la un centru, ca de la soarele sistemului de învăţămînt lingvistic, trebuie să pornească razele în toate părţile: spre limba veche slavă şi gramatica istorică a limbii ruse, spre dialectologia rusă şi spre istoria limbii literare ruse. Această ordine a disciplinelor lingvistice ale ciclului rus ar trebui să corespundă şi cu studiul limbii naţionale materne. Cursul de limbă contemporană trebuie să fie baza normală a însuşirii profunde şi active a altor discipline ale ciclului lingvistic rus».

Motivele pentru care cursul de limbă contemporană este pus la baza tuturor disciplinelor avînd drept obiect de studiu limba naţională sînt prezentate de acad. Vinogradov în următorul pasaj al articolului citat: «Astfel în procesul însuşirii acestui curs, filologul rusist adînceşte, pentru prima dată, viaţa şi mişcarea limbii ruse contemporane vii, legînd procesele active ale dezvoltării şi pe tărîmul lexicului şi formării cuvintelor cu construirea societăţii socialiste sovietice, cu schimbarea sistemului de producţie, cu reorganizarea

tehnicii, industriei, agriculturii, cu formarea unei intelectualități sovietice populare, cu trecerea treptată a poporului sovietic de la socialism la comunism. De aici decurge principiul general de alcătuire a cursului de limbă rusă contemporană. Şi anume: e vorba de un curs metodologic sau « teoretic », cum sînt numite uneori cursurile lingvistice descriptive, care tind să dea o imagine completă despre toate laturile sistemului unei limbi. Deci important este nu belşugul materialului pînă în cele mai mici amănunte, pînă la toate aşa numitele excepții, ci volumul generalizărilor, înțelegerea marxistă a proceselor fonetice, gramaticale şi lexicale ale limbii ruse contemporane, analiza categoriilor ei active principale ».

Aprecierile acad. Vinogradov sînt perfect valabile şi cu privire la studiul limbii romîne contemporane. Faptul că Uniunea Sovietică se găseşte într-un stadiu de dezvoltare economică, politică şi culturală mult mai avansat decît țara noastră nu constituie o piedică în aplicarea la limba romînă a principiilor teoretice expuse mai sus. Aş spune, mai degrabă, dimpotrivă. Noi avem mai mare nevoie să cunoaştem aprofundat şi ştiințific această armă de luptă şi de dezvoltare care este limba în general şi limba contemporană în special, în actualele condiții de viață, cînd clasa noastră muncitoare construieşte, împreună cu aliata ei, țărănimea muncitoare, bazele socialismului. Cu deosebire în acest moment hotărîtor limba noastră națională, sub aspectul ei actual, trebuie să trezească interesul nu numai al specialiştilor şi al profesorilor de limba romînă, ci şi al tuturor oamenilor cu munci de răspundere în revoluția culturală care se produce sub ochii noştri. Acest interes urmează să se îndrepteze, în primul rînd, spre cultivarea limbii, spre îmbunătățirea şi perfecționarea ei, tocmai pentru ca ea să poată deveni cu adevărat un instrument desăvîrşit în lupta de transformare din temelii a societății romîneşti.

Studiul aspectului contemporan al unei limbi ajută, cum spune acad. Vinogradov, la cunoaşterea integrală a sistemului ei, prin faptul că, dat fiind caracterul istoric al limbajului omenesc, cercetarea stărilor actuale implică luarea în considerație a stărilor anterioare, care le stau la bază şi fără cunoaşterea cărora este imposibilă înțelegerea justă a celor de astăzi. În felul acesta izbutim să prezentăm sistemul limbii şi aşa cum se înfățişează el în momentul de față, dar şi în dezvoltarea lui istorică, chiar dacă, prin forța împrejurărilor, greutatea cercetării noastre cade, trebuie să cadă, pe aspectul contemporan al limbii.

În sfîrşit, urmărind mişcarea vie a limbii, care se desfăşoară sub ochii noştri, putem înțelege mai bine cum se produc schimbările lingvistice, ce drum apucă şi în ce chip se vor dezvolta în viitor inovațiile, care, cînd corespund sistemului limbii, au şansa să se realizeze pînă la capăt, să se generalizeze. Dezvoltarea lentă, pe cale de evoluție, a limbii, dovedită istoriceşte, ne pune în situația de a descoperi tendințele ei, începuturile de schimbare a unor fapte, apariția elementelor noii calități şi, o dată cu aceasta, posibilitatea ca

treptat, treptat « noul » să înlăture « vechiul », sau, spus altfel, ca tendința să devină pentru totdeauna sau pentru o bucată de vreme o lege internă de dezvoltare.

Știința adevărată, întemeiată pe concepția marxist-leninistă, nu se limitează la descoperirea legilor care dirijează fenomenele din natură și din societate la un moment dat. Ea trebuie să încerce a prevedea sau măcar a întrevedea dezvoltarea ulterioară a fenomenelor, așa cum o indică începuturile de transformare care se ivesc în domeniul de activitate respectiv. Studiul limbii contemporane ne permite, cum am spus deja, să fim adevărați oameni de știință și în acest sens, fiindcă ne pune în situația de a asista oarecum la desfășurarea faptelor, de a le putea observa și înțelege, de a le urmări evoluția.

★

Prin felul cum se prezintă, limba romînă actuală confirmă pe deplin teza stalinistă privitoare la dezvoltarea lentă a limbii. De la eliberarea țării noastre de către armata sovietică au trecut zece ani încheiați, iar de la instaurarea regimului de democrație populară aproape șapte ani. În acest timp au avut și continuă să aibă loc în viața poporului nostru profunde transformări, asupra cărora nu socot necesar să ne oprim aici. Și totuși limba romînă este aceeași ca mai înainte, deși transformările de ordin social-economic, politic și cultural n-au rămas fără efect asupra ei. A fost puternic atins, iarăși potrivit învățăturii staliniste despre limbă, vocabularul, și anume partea lui schimbătoare, care este legată nemijlocit de producție sub toate aspectele acesteia. Celelalte laturi ale limbii se păstrează neschimbate, așa cum le cunoaștem nu numai din epoca anterioară lui 23 August 1944, ci și de mai înainte. Iată ceea ce intenționez să dovedesc, foarte sumar, se înțelege, în paginile ce urmează.

Vocabularul propriu-zis pe de o parte a suferit pierderi, pe de alta, și mai ales, s-a îmbogățit cu un număr mare de cuvinte și sensuri noi. Au dispărut termenii legați de vechea orînduire social-economică și politică, precum *plasă*, *județ*, *primar*, *consiliu comunal*, *prefect*, *consiliu județean*, *pretor*, *parlament*, *camera deputaților*, *senat*, *școală primară*, *școală secundară*, *Ministerul Instrucțiunii Publice* (sau *al Educației Naționale*, *al Culturii Naționale*), *docent*, *profesor agregat*, *ministru subsecretar de stat*, *secretar general* etc.

Nu este întîmplător faptul că această listă cuprinde numai cuvinte aparținînd terminologiei politice și celei administrative (în sens larg). Aceste domenii de activitate n-au fost mai puternic atinse decît altele de prefacerile adînci produse în viața poporului nostru, dar, datorită caracterului oficial, și de aceea mai ușor supus schimbărilor, al terminologiei respective, înlăturarea cuvintelor legate de vechea organizație politico-administrativă s-a putut face dintr-o dată și definitiv. Locul lor l-au luat termenii corespunzători conținutului nou apărut în urma reformelor înfăptuite de regimul nostru democrat-popular: *raion*, *regiune*, *sfat popular (raional, regional)*, *președinte al comitetului*

executiv al sfatului popular, Marea Adunare Națională, învățămînt elementar (ciclul I, ciclul II), învățămînt mediu, Ministerul Învățămîntului, locțiitor al ministrului (la început *ministru-adjunct*) etc. Nici unul dintre cuvintele enumerate nu este, considerat în el însuși și izolat, un element lexical nou, întrucît toate existau deja în limba noastră. Nou este înțelesul pe care l-au dobîndit, și, la unele dintre ele, este nouă în același timp îmbinarea lor sintactică, impusă de conținutul complex al noțiunii în discuție. De cele mai multe ori avem a face cu calcuri lingvistice după limba rusă: însușindu-și experiența primului stat socialist din lume, regimul nostru, prin reprezentanții lui autorizați, a folosit mijloacele lexicale și gramaticale vechi ale limbii pentru a reda conținutul nou luat din organizația politico-administrativă a Uniunii Sovietice.

Vocabularul romînesc contemporan a suferit și altfel de pierderi, asupra cărora trebuie să mă opresc un moment. Este vorba mai întîi de cuvinte în legătură cu relațiile sociale, cu apartenența oamenilor la o anumită categorie socială și cu raporturile dintre categoriile sociale. Aici situația se prezintă foarte diferit, pentru motivul că intervine psihologia de clasă, care se modifică, în general, destul de greu, chiar atunci cînd oamenii depun eforturi sincere și susținute pentru înlăturarea rămășițelor vechii ideologii. Cu atît mai greu au loc schimbări de această natură în faza de trecere de la orînduirea burgheză (în cazul nostru, burghezo-moșierească) la orînduirea socialistă, fază care se caracterizează printr-o aprigă luptă între vechi și nou. Cred că n-a dispărut definitiv sau măcar aproape definitiv nici unul dintre termenii de adresare folosiți în relațiile sociale zilnice. Dacă foarte mulți oameni, aparținînd tuturor categoriilor sociale, întrebuințează regulat și în orice împrejurare cuvintele *tovarăș* și *tovarășă* în locul lui *domn* și *doamnă*, acestea din urmă continuă să se bucure de o largă răspîndire, cîteodată chiar în vorbirea membrilor de partid (și nu numai la adresa nemembrilor!). Este drept că *domn* și *doamnă* au căpătat deja o nuanță mai mult ori mai puțin peiorativă, care însemnează începutul unei serioase zdruncinări a existenței lor în sistemul lexical contemporan, dar pînă la o eliminare totală din vocabularul activ va mai trece vreme destul de îndelungată. În schimb, *boier* și *cocoană*, mult mai puternic colorați din punct de vedere politic, fără a fi dispărut din limba actuală, sînt simțiți și de către oamenii atașați regimului nostru democrat-popular și de către dușmanii acestuia ca ironici, adesea batjocoritori, ceea ce constituie semnul indelebil al grabnicei lor treceri în vocabularul pasiv al limbii.

Dacă ne referim acum la activitatea economică, constatăm o situație deosebită în ce privește disparițiile de cuvinte. Termenii tehnici sînt mult mai rezistenți decît cei politico-administrativi (și decît cei culturali în general), din cauză că uneltele și metodele folosite în producție sînt, de obicei, perfecționate, iar nu înlocuite prin altele absolut noi. Se înțelege că apar numeroase mașini, aparate etc. necunoscute mai înainte, tot așa cum apar procedee noi, dar apariția lor, împreună cu terminologia respectivă, nu duce totdeauna

la înlăturarea celor vechi. Aşa se explică faptul că în domeniul producţiei industriale şi al celei agricole dispariţiile lexicale sînt relativ puţine. În schimb, constatăm o înmulţire mereu crescîndă a termenilor corespunzători invenţiilor şi inovaţiilor de tot felul.

Dat fiind că regimul nostru de democraţie populară se conduce, în toate ramurile de activitate, după experienţa îndelungată şi verificată prin practică a U.R.S.S., marea majoritate a termenilor tehnici ne vin, o dată cu obiectele şi noţiunile respective, din ţara socialismului biruitor. Sînt de origine rusească, între altele, *agregat*, *calculaţie*, *combină*, *cultivaţie*, *excavator*, *iarovizа(re)*, *instructaj*, *magistrală*, *marşrută* (şi *marşrutiza*, *-re*) *radiofica(re)*, *stahanovist* (cu schimbare de sufix) etc.

Foarte numeroase sînt calcurile lingvistice: conţinutul nou este exprimat printr-un cuvînt vechi, care îşi modifică sensul după al cuvîntului rusesc corespunzător, parţial sinonim cu cel romînesc. Fenomenul găseşte un sprijin puternic în faptul că de multe ori cele două cuvinte au acelaşi aspect fonetic (sau unul foarte asemănător), datorită originii lor comune (sînt împrumuturi latino-romanice atît în ruseşte, cît şi în romîneşte). Mare este numărul calcurilor lingvistice mai cu seamă în domeniul ideologic-politic. Iată lista unora dintre cele mai răspîndite sau mai interesante: *activ (de partid, de autori* etc.), *avangardă (P.M.R. este avangarda clasei muncitoare din ţara noastră)*, *brigadă* (şi *brigadier)*, *cadre* (şi sing. *cadru: un cadru didactic)*, *colectiv (de traducători, de catedră* etc.), *combinat*, *critică* (şi *autocritică)*, *front (ideologic* etc.), *hegemon*, *inovaţie* (şi *inovator)*, *lacheu (social-democraţii de dreapta sînt lacheii imperialiştilor)*, *lagăr*, *linie (justă* etc.), *miliţie*, *mobiliza*, *normă (de muncă*, *progresivă* etc.), *pionier*, *populariza*, *principial* (şi *principialitate)*, *raţionaliza(tor) (a raţionaliza producţia)*, *sectar (a lucra sectar)*, *stipendiat*, *teză*, *tip (intelectualitate de tip nou)* etc.

Numeroase sînt şi traducerile propriu-zise ale cuvintelor şi formulelor ruseşti care exprimă conţinuturi apărute în viaţa nouă a ţării noastre: *ascuţi (se ascut contradicţiile, ascuţirea luptei de clasă)*, *cincinal (plan cincinal)*, *colţ (colţul roşu)*, *cotitură*, *curea de transmisiune (între partid şi mase)*, *detaşament (de avangardă)*, *elibera (dintr-o funcţie)*, *gazetă de perete*, *gospodărie agricolă colectivă*, *gospodărie agricolă de stat*, *întovărăşire agricolă*, *larg (masele largi populare)*, *nivel (ideologic, profesional)*, *prelucra*, *ridica (a ridica nivelul politic)*, *rupe (a rupe teoria de practică, a se rupe de mase)*, *sarcină*, *simplu (oamenii simpli din lumea întreagă luptă pentru pace)*, *socotitor (al unei gospodării agricole colective)*, *vigilenţă*, *vîrf (vîrfurile burgheziei)* etc.

Îmbogăţirea lexicului limbii romîne actuale se face şi prin mijloacele ei proprii, cum este, înainte de toate, derivarea cu ajutorul sufixelor. Foarte productiv se dovedeşte a fi sufixul substantival-adjectival *-ist*, căruia, la substantivele cu sens abstract, îi corespunde *-ism*, iar la verbe *-iza*. Aceste trei sufixe, strîns legate între ele atît ca origine, cît şi ca semnificaţie, cum probează existenţa

foarte frecventă a unei trinități de derivate având aceeași temă (*comunist*, *comunism* și *comuniza*; *umanist*, *umanism* și *umaniza* etc.), erau productive și înainte de 23 August 1944, grație nevoii de a crea cuvinte noi menite să arate atitudinea oamenilor față de o doctrină politică, literară etc., respectiv să desemneze doctrina însăși și realizarea ei sub forma unei acțiuni. Deoarece ele există și în ruseşte, productivitatea lor a crescut mult sub influența limbii ruse. Numeroase sînt cu deosebire derivatele în *-ist*, a căror necesitate se simte puternic în domeniul activității economice, unde ele desemnează pe muncitorii calificați în diversele ramuri de producție. De exemplu: *aeromodelist*, *dragalinist*, *excavatorist*, *filaturist*, *furnalist*, *laminorist*, *macaragist*, *motorist*, *screperist*, *turlist*[1] etc. Cf. și derivatele de la grupuri sintactice: *cincisutist* « mecanic de locomotivă care parcurge cîte 500 km zilnic » și *sutamiist* « șofer care circulă 100.000 km fără să facă mașinii reparații radicale ». Derivate de acest fel apar, cum este de așteptat, și în limbajul ideologic-politic, care cunoaște uneori traduceri ale cuvintelor ruseşti corespunzătoare formate în același mod: *atomist* « partizan al războiului atomic », *carierist* (și *carierism*), *codist* (și *codism*, după rus. *hvostist*, resp. *hvostizm*), *comsomolist* (după rus. *komsomolet*), *familiarist* (și *familiarism*), *împăciuitorist* (și *împăciuitorism*, după rus. *primirenet*), *lichidatorist* (și *lichidatorism*), *obiectivist* (și *obiectivism*), *vedetist* (și *vedetism*) etc.

Importanță deosebită, din punct de vedere teoretic, prezintă două procedee de formare a cuvintelor aproape total necunoscute înainte de 23 August 1944. Este vorba de folosirea ca punct de plecare pentru creația nouă într-un caz a inițialelor, iar în celălalt a primelor silabe din cuvintele care alcătuiesc denumirea unei organizații de masă, a unei instituții, a unei întreprinderi etc. La început de tot am avut, pentru prima situație, pe *C.F.R.* (= *Căile ferate romîne*), citit « cefere » (și articulat: « cefereul », « a cefereului » etc.), și *P.T.T.*(= Poșta, Telegraful, Telefoanele), citit « petete » (articulat: « peteteul » etc.), care (mai ales cel dintîi) s-au impus în vorbirea curentă, iar pentru a doua, probabil pe *Laromet* (= Laminoare rom. metale) și, poate, alte cîteva[2].

Astăzi asemenea formații sînt în număr mare și tind să se înmulțească, datorită modelelor ruseşti, care găsesc în creațiile mai vechi, foarte puține, e adevărat, dar intrate (parte dintre ele) în vorbirea curentă, un sprijin puternic. La aceasta se adaugă nevoia de a evita folosirea întregii titulaturi, prea lungă

---

[1] Unele se vor fi întrebuințat, probabil, și înainte de 23 August 1944.

[2] Mă exprim în felul acesta, fiindcă n-am putut verifica dacă și în ce măsură presupunerea, pe care mi-au sugerat-o alții, corespunde realității. În « Lista abonaților Societății de Telefoane » (iunie 1947) găsesc numeroase formații aparent asemănătoare (*Alfaro*, *Farcom*, *Minimax*, *Publicom*, *Raleco*, *Sartem*, *Socomar* ș. a.), dar nu știu nici cînd anume, nici cum au luat ele naștere.

şi de aceea incomodă pentru o comunicare mai rapidă, impusă de necesităţi obiective. Dintre numeroasele exemple cunoscute oricărui cetăţean al patriei noastre amintesc, din prima categorie, pe *R.P.R.*, *U.R.S.S.*, *P.M.R.*, *U.T.M.*, *S.M.T.*, *C.C.S.*, iar din a doua, pe *Sovrom* (*-Petrol*, *-Transport* etc.), *Aprozar*, *Comcar*, *Centrofarm*, *Goscol*, *Gostat*.

Interesant, cu privire la abreviaţiile de felul lui *R.P.R.* etc., este faptul că, atunci cînd avem a face cu o organizaţie politică sau profesională, ele servesc la derivarea, cu ajutorul sufixului *-ist*, a unor substantive care desemnează pe membrii organizaţiei respective: *pemerist*, *utemist* etc. Şi aici începuturile datează de mult, cum dovedeşte, înainte de toate, *ceferist*, simţit aşa de puternic ca un cuvînt « calificativ » din punct de vedere profesional, încît pe vremuri se vorbea, ba chiar se şi scria despre ceferiştii... francezi (sau englezi).

Şi mai mare interes lingvistic prezintă formaţiile de al doilea tip, pentru motivul că unele au devenit sau sînt pe cale să devină elemente lexicale propriu-zise, cuvinte ale vocabularului curent. Este cazul lui *sovrom* şi *aprozar*, care sînt tratate ca nişte adevărate substantive în sensul că se articulează, au formă de plural şi se declină: *sovromul (din localitatea cutare)*, *două sovromuri (activitatea sovromurilor)*, *aprozarul nr. 5 (din raionul Gh. Gheorghiu-Dej)* etc. Dacă sistemul aici în discuţie se dezvoltă, limba noastră va putea ajunge în posesia unui mod de formare a cuvintelor nu numai total necunoscut mai înainte, ci şi, aparent, nepotrivit cu sistemul ei lingvistic.

Trebuie arătat totuşi că poziţia multora dintre creaţiile de ambele tipuri este şubredă, şi de aceea ele pot dispărea tot aşa de repede cum au apărut. Dacă, de pildă, se schimbă titulatura organizaţiei, instituţiei etc., prin forţa lucrurilor trebuie să se schimbe şi abrevaţia care o reprezintă. Astfel *C.G.M.-ul* (= Confederaţia Generală a Muncii) a făcut loc *C.C.S.-ului* (= Consiliul Central al Sindicatelor), după cum *U.F.A.R.-ul* (= Uniunea Femeilor Antifasciste din Romînia) a fost înlocuit prin *U.F.D.R.* (=Uniunea Femeilor Democrate din Romînia), dispărut şi el în urma schimbărilor produse în organizaţia de masă a femeilor din ţara noastră. În ce priveşte formaţiile din a doua categorie, situaţia se prezintă oarecum la fel, în sensul că şi aici ne întîmpină şovăiri, deşi, în parte, de altă natură. Mai întîi, unele dintre ele nu s-au bucurat şi nu se bucură de o răspîndire mai largă. Este cazul lui *gostat* (= gospodărie agricolă de stat) şi a lui *goscol* (= gospodărie agricolă colectivă), care, spre deosebire de *sovrom* sau de *aprozar*, « sună » mai puţin romîneşte, fac, adică, impresia unor cuvinte oarecum străine. Pentru *goscol*, ţăranii colectivişti au găsit o « prescurtare » mult mai conformă cu procedeele formative ale limbii noastre, şi anume *colectivă* (după modelul lui *plenară*, pentru *şedinţă plenară*, sau *judeţeană*, pentru *organizaţie judeţeană*, etc.). În al doilea rînd, şi aici pot interveni modificări în titulatura întreprinderilor, instituţiilor etc. şi, drept consecinţă, modificări ale abreviaţiilor înseşi. Astfel *Aprolacta* (= Societate pentru aprovizionare cu lapte) se

numea mai înainte *Romlacta* (= Societate romînă pentru aprovizionarea cu lapte)[1] etc.

Un fenomen asemănător se constată şi în ruseşte, de unde ne-a venit şi continuă să ne vină îndemnul pentru creaţii de acest fel. În «Voprosî iazîkoznaniia» II, 1953, fasc. 4, p. 103—104, se dau cîteva indicaţii cu privire la împuţinarea abreviaţiilor, care, imediat după Marea Revoluţie din Octombrie şi o bucată de vreme după aceea, erau extraordinar de numeroase, încît, în loc să corespundă scopului pentru care fuseseră create, acela de a uşura comunicarea între oameni prin economisirea timpului şi simplificarea denumirilor, deveniseră, dimpotrivă, o piedică, din cauză că numărul lor enorm făcea imposibilă, chiar pentru oamenii instruiţi, «învăţarea» celor mai multe dintre ele.

După vocabular, sintaxa se dovedeşte a fi supusă unor modificări destul de numeroase, deşi nici pe departe la fel de numeroase, şi, mai cu seamă, la fel de importante ca cele care se produc în vocabular. Constatarea nu ne surprinde, dacă ne amintim că încă din secolul al XVI-lea limba noastră a suferit influenţe străine, multe şi, adesea, importante în domeniul sintaxei.

Datorită acestui fapt, foarte vizibil cu deosebire în ultima sută de ani, cînd, prin cosmopolitismul slasei exploatatoare şi prin traduceri (în sens de tot larg), limba franceză servea drept model demn de imitat, s-a ajuns la deosebiri multe şi mari între sintaxa limbii vorbite şi, mai ales, scrise a oamenilor instruiţi şi aceea a vorbirii maselor populare.

Astăzi imensa majoritate a traducerilor se fac din limba rusă. Urmarea oarecum inevitabilă este împrumutul sintactic, adică traducerea literală, cuvînt cu cuvînt, a unor construcţii ruseşti. Mă opresc asupra cîtorva fapte care cred că sînt produsul influenţei exercitate de limba rusă prin traduceri.

În ultimii 2—3 ani (notările mele datează din 1953, ceea ce nu înseamnă că fenomenul se va fi ivit de-abia atunci) apar foarte des în scris (mult mai puţin, poate chiar de loc în vorbire) construcţii de tipul *asemenea* (sau *astfel de)* + substantiv + *care* (ca cuvînt introductiv al unei propoziţii cu predicatul la indicativ ori conjuctiv) sau + *cum* (urmat de un predicat nominal la indicativ) sau + *ca* (urmat de un substantiv). De exemplu: «*Orînduirea socialistă sovietică a asigurat în U.R.S.S. un asemenea ritm de dezvoltare a ştiinţei pe care nu l-au atins...*» («Contemporanul», 22 mai 1953, p. 2); «*Într-un astfel de document cum este...*» («Timpuri Noi», 1953, nr. 38, p. 15); «*Avînd în frunte asemenea strategi geniali ca Lenin şi Stalin*» («1 Mai — Ziua solidarităţii internaţionale a celor ce muncesc», p. 4); «*Din arsenalul ideologilor burghezi fac parte astfel de*

[1] Deşi, poate, de prisos, atrag atenţia asupra aspectului specific al acestor ultime formaţii, care diferă de celelalte prin faptul că conţin în partea lor finală un cuvînt întreg (nu o silabă) şi că acest cuvînt are o formă mai mult latinească decît romînească.

« teorii » ca geopolitica » (« Lupta de clasă », iunie 1953, p. 136—137)[1]. Este uşor de văzut că în cazuri ca acestea avem traducerea literală a construcţiilor ruseşti de felul lui: такие товарищи которые..., такой человек как он. Răspîndirea lor este mult ajutată de faptul că vorbitorii le simt mai expresive decît formulele consacrate printr-un uz îndelungat şi conforme cu structura gramaticală a limbii noastre:... *a asigurat... un ritm... pe care... ; într-un document cum este... ; avînd în frunte strategi geniali ca...* etc. Construcţiile cu *asemenea* şi *astfel de* sînt, din punctul de vedere al limbii romîne, tautologii care trebuie evitate.

Mai rar ne întîmpină alt fenomen sintactic, produs al traducerilor literale din ruseşte, şi anume *ca şi* în loc de *ca* înaintea unui termen de comparaţie. De pildă: « *Ca şi în toate formaţiunile sociale, şi în socialism forţele de producţie sînt elementul cel mai mobil...* » (« Lupta de clasă », mai 1953, p. 58). Prezenţa lui *şi* este nu numai de prisos, ci şi neconformă cu regulile gramaticale ale limbii noastre.

Trecînd peste unele fapte mărunte, ca *a traduce în viaţă*<rus. перевести в жизнь, care, deşi foarte răspîndit, trebuie evitat, pentru motivul că reprezintă o redare literală greşită a construcţiei ruseşti (echivalentul exact al acestuia este *a transpune în viaţă*, căci перевести însemnează şi « a transpune »), sau *cum ar fi* (în loc de *cum sînt*), apărut în ultima vreme *(unele gospodării colective, cum ar fi cele din raionul Galaţi)* şi despre care presupun numai că ar avea tot un model rusesc, fără să-l pot identifica, mă opresc ceva mai mult asupra înlocuirii mereu mai frecvente a diatezei reflexive cu sens pasiv prin diateza pasivă. Astfel citim şi auzim din ce în ce mai des construcţii ca acestea: *La 1 februarie a.c. a fost deschisă şcoala de calificare... ; astăzi va fi declarată greva generală a minerilor francezi* etc., alături de echivalentele lor cu care eram deprinşi pînă nu de mult: *la 1 februarie s-a deschis... ; astăzi se va declara...* etc. Ambele construcţii sînt conforme cu regulile gramaticale romîneşti, cum dovedeşte faptul că au circulat şi circulă deopotrivă atît una cît şi cealaltă. Cu toate acestea, ultima este mai înrădăcinată în structura limbii noastre, iar în cazul verbelor exprimînd o acţiune momentană, ea pare a fi singura posibilă, întrucît înlătură echivocul la care dă sau poate da naştere cealaltă. Într-adevăr, *la 1 februarie a fost deschisă...* sau *astăzi va fi declarată...* poate deştepta, o clipă, ideea că acţiunea respectivă a avut sau va avea loc în ziua amintită fără să se continuie, sub forma efectului sau rezultatului ei, în zilele următoare. Şi dacă în exemplele date echivocul este puţin verosimil, în altele similare el devine o realitate şi de aceea trebuie evitat. De pildă: *ieri a fost deschisă expoziţia de arte grafice* înseamnează, pînă la proba contrară, adică pînă la verificarea situaţiei

[1] Am dat, din foarte numeroasele citate pe care le-am cules, numai patru, ca să nu încarc expunerea. Cf. « Contemporanul », 27 martie 1953, p. 4 şi 12 iunie 1953, p. 5; « Scînteia », 14 iulie 1953, p. 1, 19 iulie 1953, p. 2, 4 noiembrie 1953, p. 1, 4 aprilie 1954, p. 3 etc.

obiective, că expoziția a fost deschisă în cursul zilei de ieri (fiind închisă atît mai înainte, cît şi după aceea).

Echivocul se poate produce şi în ipoteza folosirii construcției reflexive cu sens pasiv, dacă acțiunea verbului poate avea şi aspect reflexiv propriu-zis. Astfel *la Uzinele «23 August» s-au evidențiat muncitorii* înseamnă, după împrejurări, şi că «muncitorii au fost evidențiați de către conducerea întreprinderii», dar şi că «muncitorii s-au evidențiat ei înşişi prin cantitatea şi calitatea muncii depuse».

Limba rusă cunoaşte, la fel cu a noastră, ambele construcții, pe care le întrebuințează însă conform unei reguli stricte, şi anume: forma reflexivă, adică pronominală, apare cu verbele imperfective, iar cea pasivă cu verbele perfective. Iată două exemple pentru cazul ultim, care ne interesează aici: для гостей был дан концерт «pentru oaspeți a fost dat un concert» (la fel de bine, ba chiar mai bine, noi putem spune «... s-a dat un concert»); будут прочитаны лекции о девятом томе Сочинений Сталина «se vor citi lecții despre al IX-lea volum al «Operelor» lui Stalin».

Răspîndirea pasivului propriu-zis în dauna reflexivului cu sens pasiv are, cred, şi o cauză internă. Prima formulă prezintă acțiunea exprimată de verb sub forma rezultatului ei: participiul este, de fapt, un fel de adjectiv, în sensul că arată o caracteristică a subiectului propoziției (cf. *tovarăşul N. este evidențiat* = tovarăşul N. posedă în momentul de față calitatea sau calificarea de evidențiat, ca produs al unei acțiuni care a fost săvîrşită mai înainte). Cealaltă formulă, cu aşa-zisul reflexiv, înfățişează acțiunea în desfăşurare, ca petrecîndu-se sub ochii celor ce asistă, fie şi în mod fictiv, la realizarea ei: *tovarăşul N. se evidențiază (prin munca sa)* înseamnă «tovarăşul N. se găseşte în curs de evidențiere» (n-a ajuns încă la rezultatul final al acestei acțiuni, întrucît ea continuă să se desfăşoare). Preferința vizibilă a limbii actuale pentru pasivul propriu-zis aş atribui-o nevoii vorbitorilor de a insista mai mult asupra produsului muncii decît asupra procesului ei, de a o prezenta, cum am mai spus, sub forma concretă a rezultatului obținut, sub forma obiectului confecționat, ca efect al muncii depuse. Şi cred că pot invoca, drept cauză propriu-zisă, obiectivă, a acestui fenomen atitudinea cu adevărat nouă a majorității oamenilor din țara noastră față de muncă.

În cele de mai sus am discutat cîteva fapte sintactice caracteristice pentru limba noastră de astăzi pe care nu le-am înregistrat în cartea mea «Limba romînă actuală. O gramatică a «greşelilor». Trebuie să adaug la lista de pînă aici încă unul, care se găseşte în aceeaşi situație, cu deosebirea că nu poate fi atribuit unei influențe ruseşti. Este vorba de repetarea obiectului gramatical (direct şi indirect) pe o scară mult mai întinsă şi în condiții sintactice necunoscute sau puțin cunoscute mai înainte. Regula care dirijează acest fapt este aproximativ următoarea: dacă obiectul precede verbul, repetarea lui sub forma conjunctă a pronumelui personal este obligatorie *(pe Gheorghe l-am văzut;*

cartea o cumpăr de la librărie). Cînd stă după verb, obiectul nu se repetă *(am văzut pe Gheorghe; cumpăr cartea de la librărie)*[1]. Partea a doua a regulii suferă o excepție foarte importantă în vorbirea populară și familiară (care influențează destul de puternic chiar limba literară), în sensul că la obiectele nume de oameni (comune sau proprii) repetarea apare neobișnuit de des (fără să constituie totuși o regulă): *l-am văzut pe Gheorghe; îi scriu tatei chiar astăzi.*

Limba scrisă actuală tinde la generalizarea acestui ultim uz, caracteristic, cum am spus, vorbirii curente sub toate aspectele ei. Dintre foarte numeroasele citate culese mai mult la întîmplare reproduc numai cîteva care cred că trebuie condamnate: « *V. M. Molotov l-a primit pe ministrul de externe al Austriei* » (« Scînteia », 12 febr. 1954, p. 4); « *există lipsuri și în felul în care radioul îi informează pe ascultători* » (ibid., 20 nov. 1953, p. 1); « *Domnia îi mai confirmă mînăstirii Secul...* » (« Studii », apr.—iunie 1953, p. 235); « *Moșneagul o certa pe-o fetișcană* » (I. Istrati, Trandafir de la Moldova, p. 122); « *Un rol uriaș l-a avut forța inspiratoare a mărețului exemplu...* » (« Studii », apr.—iunie 1952, p. 156); « *Nicolai îi disprețuiește pe aghiotanți* » (« Contemporanul », 11 sept. 1953, p. 3); « *Prin analfabeți, autorul articolului îi înțelege pe toți acei care...* (ibid., p. 6). Se poate adăuga formula *în ceea ce îi privește pe americani* (*englezi* etc.).

De ce cred eu că aceste construcții trebuie evitate? Nu pentru că ar fi greșeli propriu-zise, ci din cauză că repetarea obiectului sub forma pronumelui este de prisos, întrucît ea nu ajută cu nimic la o eventuală înțelegere mai clară a spuselor noastre. Afară de asta, în stilul oarecum solemn (cf. primul citat), apariția pronumelui înaintea numelui propriu cu funcțiunea de obiect gramatical « trivializează » situația. Această primejdie, de ordin pur stilistic, ne pîndește și în alte cazuri dintre cele amintite (sau asemănătoare cu ele), ca să nu mai vorbesc de modificarea înțelesului (și, deci, de falsificarea conținutului), care se produce într-un exemplu de felul lui *Prin analfabeți... îi înțelege...*, unde, din pricina lui *îi*, verbul *înțelege* capătă sensul de « pricepe ».

Fenomenul prezentat foarte sumar aici este produsul unei anticipări sintactice: vorbitorul are în minte obiectul gramatical, sub forma substantivului (dovadă apariția acestuia imediat după verb), și, datorită importanței pe care i-o acordă, simte nevoia să-l exprime înainte de timp, ceea ce nu-i posibil decît sub forma conjunctă a pronumelui personal. Nevoia aceasta se satisface cu atît mai ușor, cu cît repetarea obiectului constituie o regulă absolut obligatorie în cazul așezării lui înaintea verbului. Cred că pot pune acest fenomen alături de ceea ce am numit, cu alt prilej, cumul de articole, de asemenea caracteristic pentru limba noastră *(omul cel bun*, dial. *omul ăla bunul)* și care s-ar datori, la fel cu repetarea obiectului gramatical, insistenței asupra faptului că noțiunea respectivă este foarte bine cunoscută vorbitorului.

---

[1] Am dat exemple de obiect direct. Situația se prezintă la fel și cu privire la obiectul indirect, pentru care mi se par de prisos exemplele.

Numeroase construcţii pe care le-am criticat în cartea amintită mai sus continuă să fie folosite şi astăzi, în ciuda îmbunătăţirii evidente a mînuirii limbii de către marea majoritate a intelectualilor noştri actuali. Iată cîteva dintre cele mai semnificative.

1. Întrebuinţarea posesivului *al său* acolo unde *al lui* ar prezenta cel puţin avantajul unei supuneri mai stricte la regulile gramaticale, aşa cum le-au aplicat şi le aplică marii noştri scriitori[1] (ca să nu mai amintesc masele populare). De exemplu:... « *o agravare crescîndă a contradicţiilor capitalismului, adîncirea mai departe a crizei sale generale* » (« 1 Mai — Ziua solidarităţii... », p. 6); « *vechile contradicţii care rodeau de la naşterea sa sistemul capitalist* » (« Lupta de clasă », mai 1953,p. 32) ; « *conştiinţa rămîne în urmă în dezvoltarea sa* » (ibid., sept. 1953, p. 36); « *Michelet l-a simpatizat pe Herzen şi a devenit prietenul şi admiratorul său* » (« Studii », oct.—dec. 1953, p. 100); « *Michelet... a fost unul dintre adepţii săi înfocaţi* » (ibid.); « *El vede în acelaşi timp şi caracterul limitat al lucrărilor sale* » [ale lui Feuerbach] (« Analele Romîno-Sovietice », 1953, Economie, nr. 6, p. 89); « *Cernîşevski cercetează fenomenul respectiv în mişcarea lui şi în procesul dezvoltării sale* » (ibid., p. 57). În penultimele trei citate, *al său* este echivoc, fiindcă ne trimite, potrivit regulii enunţate în nota [1] de pe această pagină, la subiectul propoziţiei, nu la altă parte a ei, cum a avut vorbitorul intenţia să spună, iar în ultimul citat, din dorinţa de a se evita repetarea posesivului sub exact acelaşi aspect, s-a ajuns la o formulare cel puţin ciudată, întrucît *al lui* şi *al său*, care se referă la acelaşi posesor, pot da impresia că există doi posesori (al doilea, fiind identic cu subiectul propoziţiei)[2].

2. *Ce* în locul lui *care*. Exemple mi se par de prisos, pentru motivul că fenomenul este extrem de răspîndit şi tinde să se răspîndească mereu. Am impresia că, în momentul de faţă, folosirea lui *ce* pentru *care* depăşeşte, prin proporţiile ei, situaţia dinainte de 23 August, cînd am scris cartea deja citată. Constatarea mă surprinde şi totodată mă îngrijorează. Căci singura explicaţie a acestui fapt este dorinţa conştientă a majorităţii oamenilor instruiţi de pe vremuri de a vorbi şi, mai ales, de a scrie altfel decît vorbeşte « poporul »[3], iar eu credeam (de fapt, cred cu fermitate) că astăzi această atitudine de om semi-instruit a dispărut în cea mai mare parte, dacă nu în întregime. Mă întreb, cu mirare, cum poate scrie cineva *lupta de clasă ce muncitorimea noastră o duce pentru construirea socialismului* (« Studii », ian.—martie 1953, p. 17) în loc de *lupta de clasă pe care muncitorimea...*

---

[1] *Al său*, numai cu privire la un posesor « animat », adică « uman », şi de preferinţă cînd acesta e subiectul propoziţiei.

[2] Autorul articolului putea spune foarte bine:... *în mişcarea şi în procesul dezvoltării lui* (să exprime, adică, o singură dată posesivul, şi anume sub forma *al lui*).

[3] În vorbirea populară *ce*, cu valoare de pronume relativ, apare extrem de rar (şi numai în construcţii fixe: *cel ce (face rău* etc.), *săptămîna ce vine*).

3. Lăsarea la o parte a lui *pe* înaintea unui acuzativ obiect direct exprimat prin cuvinte care nu se pot construi corect decît cu această prepoziție. De pildă: « *îngropa... toți impostorii culturali și literari* » (Cezar Petrescu, « Contemporanul », 30 oct. 1953, p. 1)[1]; « *modelul care voia și el să-l realizeze* » (« Studii », oct.—dec. 1953, p. 80); « *edițiile românești care le avem* » (ibid., p. 83); « *să predea cei 1000 de răsculați din Pocuția refugiați pe teritoriul său* » (« Lupta de clasă », ian. 1954, p. 84); « ... *cu acelea care le-a scris ea mai tîrziu...* » (I. Istrati, Trandafir de la Moldova, p. 196).

4. Verbe construite cu dativul în loc de acuzativ (cu sau fără prepoziție, după caz). Exemplu: « *Milescu se încadrează cu totul vieții spirituale din Rusia* » (« Analele Romîno-Sovietice », 1953, Istorie, nr. 4, p. 12); « *Cantemir se integrează vieții ruse* » (ibid., p. 24); « *perioada care a precedat celui de-al doilea război mondial* » (ibid., p. 119); « *Romînia se poate alia numai acelora a căror superioritate militară...* » (Studii », oct.—dec. 1953, p. 24); « *să fie anexate Rusiei sau Romîniei* » (ibid., p. 34). Sînt numeroase verbele construite în felul arătat aici. Printre ele un loc de frunte ocupă mai ales *a ajuta, a servi, a sluji* ș. a.[2], care găsesc acum un sprijin (nerecomandabil) și în situația din limba rusă, unde sinonimele lor se construiesc cu dativul.

În ce privește morfologia și fonetica, n-am înregistrat fapte noi, necunoscute mie înainte de 23 August 1944 (ceea ce, țin să adaug, nu însemnează că nu vor fi existînd astfel de fapte). Se continuă accentuarea unor tendințe mai vechi, în sensul că se înmulțesc atît cazurile în care apar inovațiile deja existente, cît și vorbitorii care le adoptă. Avem astfel, în domeniul morfologiei, răspîndirea dezinenței *-i* în locul lui *-e* la pluralul substantivelor feminine (*căpcăni, țărănci*, etc., pentru și alături de *capcane, țărance* etc.), și a dezinenței *-e* în locul lui *-uri* la substantivele neutre (*cămine, filee, otele* ș. a.), apoi trecerea verbelor de conjugarea a II-a și, mai rar, de a IV-a la a III-a (*va încape, i-ar place, nu poate înghite* etc.). Unele fapte de acest fel au dobîndit o consacrare literară oficială, întrucît au intrat în « Mic dicționar ortografic », lucrat sub auspiciile Academiei R.P.R. Este, între altele, cazul pluralelor *boli, coli, roți, școli* și al verbelor *a rămîne, a ține, a umple.*

La fel se prezintă situația unora dintre fenomenele fonetice, în sensul că și ele au căpătat caracter așa zicînd de regulă literară prin acceptarea lor în dicționarul ortografic citat. Trebuie să precizez că deseori intervin simple fapte de grafie: pronunțarea reală a cuvintelor respective avea deja în vor birea celor mai mulți dintre noi aspectul pe care i-l dă ortografia actuală, care s-a limitat numai la punerea de acord a scrierii cu realitatea fonetică vie. Așa se prezintă situația

---

[1] La acest scriitor, altfel foarte bun cunoscător al limbii noastre, am constatat de mult tendința, puternică, de a elimina prepoz. *pe* acolo unde prezența ei e necesară.

[2] Mă refer la construcții de felul lui *ajut tovarășului să muncească bine; servesc (slujesc) cauzei poporului* etc., al căror dativ trebuie înlocuit prin acuzativ, cazul cerut de structura gramaticală a limbii române.

lui *butoi*, *vechi*, *(eu) tai* şi al unora semănătoare, ca, de pildă, substantivele şi adjectivele de origine recentă în *-tor: director* (adj.), *laborator* etc., substantivele, tot neologisme, în *-ar: dispensar* ş. a. Pot fi amintite, deşi au, într-o anumită măsură, altă situaţie, neologismele de felul lui *avantaj*, *limbaj*, *peisaj* etc., care, cu foarte puţine excepţii *(naufragiu*, *omagiu* etc.), s-au impus sub această formă, mai potrivită cu sistemul fonetic al limbii noastre, datorită faptului că în aspectul ei literar şi în numeroasele graiuri regionale vechiul *gi* s-a redus la *j*.

Şovăiri mai există, şi încă multe, cu privire la *s* şi *z* intervocalici. Am în vedere, înainte de toate, modul cum a rezolvat această problemă noua ortografie, care, devenind obligatorie (şi nu numai teoretic) pentru toată lumea, va servi ca mijloc de impunere a pronunţării socotite corectă. Dacă în cazul lui *a sezisa*, de pildă, « Micul dicţionar ortografic » s-a oprit la forma justă, deşi acest cuvînt prezintă dificultăţi de pronunţare (din cauza consoanelor lui identice sau foarte asemănătoare între ele), în multe alte cazuri constatăm nu numai şovăiri, ci şi, după mine, abateri de la normele ortoepice ale limbii literare, care, să nu uităm, este sau trebuie să fie model de corectitudine. Acceptarea formei *sezisa* impunea şi pe aceea a lui *aterisa*, *furnisa* etc., a căror rostire este foarte uşoară în comparaţie cu a lui *sezisa*. Şi mai de neînţeles mi se pare preferinţa « Micului dicţionar ortografic » pentru *bazin*, *regizor*, care în toate limbile cunoscute curent de noi, printre ele şi rusa, sună cu *s*, nu cu *z*.

Aceste observaţii am socotit că pot să le fac în legătură cu aspectul actual al limbii noastre. Ele sînt, relativ, puţine şi, mai ales, foarte sumare. Înmulţirea şi adîncirea lor cere un studiu dezvoltat, pe baza unei mari bogăţii de material. Eu n-am avut (nici nu puteam avea în condiţiile date) intenţia să întreprind un astfel de studiu. Scopul meu a fost să ilustrez cu ajutorul unei serii de fapte tezele staliniste privitoare la dezvoltarea inegală a diverselor laturi ale limbii şi la legătura indisolubilă dintre evoluţia limbii şi evoluţia societăţii. Dacă şi în ce măsură am izbutit, rămîne să judece cititorii.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

DIN PROBLEMELE LIMBII LITERARE ROMÎNE A SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

TUDOR VIANU

Limba literară romînă a secolului al XIX-lea, adică limba folosită nu numai în operele literare, dar şi în scrierile ştiinţifice, în textele politice şi în cele administrative, în ziarele sau în convorbirile oamenilor culţi ai acestei vremi, a cunoscut o dezvoltare, care impune cercetarea ei istorică[1]. Studiul limbii literare romîne a veacului trecut prezintă o mare însemnătate, pentru că felul în care au vorbit înaintaşii noştri cei mai apropiaţi a determinat şi explică modul în care ne exprimăm astăzi. Acest sector al dezvoltării limbii romîne este însă unul din cele mai puţin cercetate de lingvistica noastră. Problema se impune totuşi şi se poate prevedea momentul apropiat în care cercetătorii se vor opri în faţa ei, pe baza cunoaşterii tuturor documentelor scrise ale vremii. Deocamdată nu vom încerca decît schiţarea cîtorva din principalele linii de direcţie ale dezvoltării amintite, întemeiate pe un material mai restrîns.

[1] Asupra noţiunii de « limbă literară », vezi, printre altele, consideraţiile lui B. V. Tomaşevski, care arată că « aceasta nu desemnează o limbă independentă, opusă limbii întregului popor, ci numai un anumit aspect al limbii, dirijat de norme speciale ... cărora le acordăm valoarea de « corectitudine proprie » şi « obligativitate generală », în opoziţie cu normele care dirijează dialectele şi vorbirea obişnuită. Limba literară este o limbă model, prelucrată, care se prezintă ca o sintetizare a limbii întregului popor ... Limba literară nu se identifică cu « limba literaturii » sau cu « limba poetică ». Întrebuinţarea limbii literare depăşeşte mult limitele literaturii ». Totuşi « normele limbii literare se formează şi se dezvoltă în strînsă legătură cu dezvoltarea generală a literaturii, cu succesiunea şcolilor şi curentelor literare ». Limba şi literatura, în vol. Problemele ştiinţei literare sovietice în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre lingvistică, trad. rom., Bucureşti, 1952, p. 235 şi urm.

Limba literară romînă a secolului al XIX-lea s-a dezvoltat din limba literară a secolului anterior şi problemele ei au fost acelea pe care i le-a impus, pe de o parte faza de dezvoltare în care se găsea graiul nostru către sfîrşitul acestui din urmă veac, pe de altă parte noile împrejurări sociale şi politice. Ceea ce a devenit limba literară în secolul al XIX-lea a rezultat din nevoia de a elimina acele particularităţi ale limbii secolului al XVIII-lea care nu mai corespundeau împrejurărilor sociale ale noului veac, de a o îmbogăţi cu mijloacele de expresie cerute de nevoile mai noi ale culturii, de a asigura acea stabilitate şi corectitudine a formelor, menite să rezerve atenţia scriitorilor pentru singurele, dar mai înaltele nevoi ale comunicării ştiinţifice şi literare, de a o face să se îmbogăţească din izvorul graiului popular pentru a se pune astfel, ca un instrument superior de cultură, la îndemîna păturilor celor mai largi ale naţiunii.

După 1870, cînd latinismul făcea încă ravaje într-o parte a presei periodice şi a literaturii, Al. Lambrior, unul din primii noştri lingvişti, credea totuşi că limba literară a vremii sale nu-şi poate propune un alt scop mai vrednic a fi urmărit decît înapoierea către formele limbii veacului al XVIII-lea. În articolul său « Limba romînă veche şi nouă », din « Convorbiri literare », 1873, Al. Lambrior îşi propunea să dovedească faptul că limba secolului al XVIII-lea era într-atît de formată, încît ea « poate sluji de pilduire acelor care vor să mai vorbească şi să scrie limba romînească şi nu ţintesc la dărăpănarea ei desăvîrşită, fără nici un temei, poreclită propăşire ». Dovada trebuia s-o facă analiza textului manuscris al « Cugetărilor » lui Oxenstiern, renumitul om politic şi moralist suedez, făcută din franţuzeşte de un tălmăcitor necunoscut, în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Limba acestei traduceri, probabil cea dintîi făcută din franţuzeşte în graiul nostru, este incontestabil curată şi uşor de înţeles de un cititor actual. Dar dincolo de constatările lui Lambrior, faptul care ne izbeşte este tocmai sărăcia vocabularului, lipsa tuturor termenilor proprii în legătură cu viaţa morală şi intelectuală: o lipsă izbitoare într-un text filozofic, cum este acel al traducerii lui Oxenstiern. Alăturarea cîtorva scurte texte, în originalul francez şi în traducerea lor romînească, vădeşte îndată neajusnul semnalat. Astfel, traducătorul nu are un cuvînt propriu pentru *prudence*, pe care îl traduce prin termenul, cu o sferă mai întinsă, *pricepere*. *L'homme pût être averti des périls qui le menacent, et qu'ensuite la prudence les lui fit éviter*, notează originalul francez. Tălmăcitorul romîn traduce: *Omul să se poată mai înainte a se feri de primejdiile ce-l îngrozesc şi priceperea să-l facă să fugă de dînsele. Raison* este redat prin *socoteală*. [La vue] *est cependant le premier des sens qui se révolte contre la raison* devine în romîneşte: [vederea] *este din cea mai întîi simţire care se osteneşte contra socotelii*. Pentru acţiunea *imaginer*, traducătorul găseşte cuvîntul mult mai larg *a cugeta: Les anciens ont imaginé l'amour aveugle* devine în romîneşte: *Cei vechi au cugetat pe dragostea oarbă. Curiosité* este redat prin *iscodire: l'excessive curiosité des femmes* dă loc la transpunerea: *isco-*

direa lor [a muierilor] *cea peste măsură*. Traducătorul romîn al lui Oxenstiern nu are deci la dispoziție nici pe *prudență*, nici pe *rațiune*, nici pe *a imagina*, nici pe *curiozitate* şi, desigur, nici alte multe cuvinte corespunzătoare aspectelor şi fenomenelor vieții intelectuale şi morale, a căror expresie va deveni cu totul curentă în secolul următor şi va îngădui scriitorilor comunicarea gîndurilor şi observațiilor făcute asupra vieții interioare a omului. Limba traducerii lui Oxenstiern este deci curată, pentru că nu vădeşte influențele recente ale unei limbi străine, dar ea este încă destul de săracă.

Aceste caractere nu aparțin însă tuturor scrierilor secolului al XVIII-lea Turcismele şi grecismele sînt foarte numeroase în aceste scrieri. Astfel, în « Istoria otomanicească » a lui Ienăchiță Văcărescu, citim: *Noi ce ne aflăm la Nicopoli fără de protecția lui Selim-Paşa, căci îl trămisese împărăția la Bender, într-un serhat, lipsiți de toate cele trebuincioase şi ca cum eram închişi, căci nu eram slobozi să mergem aiurea şi nu numai nu ne aflam atunci în vreo vină, ci unii din noi aveam şi merit la devlet, dupe credința cu care ne-am purtat în ceailaltă resmeriță, mai vîrtos eu că aveam de atunci fermanuri şi multe buiurultiuri arătătoare de aceasta, am trimis un arzohal cu unul din boieri la înaltul devlet, intru care făceam rugăciune ca să avem voie să mergem la memaliki mahruse, la un loc cum este Odriul unde să putem a înlesni petrecerea vieții. Acest arzohal, după ce l-au luat vezirul, ne-au trimis răspuns să stăm acolo pînă ce va face hotărîre.* În afară de multele turcisme, referitoare la noțiunile vieții administrative: *serhat* (= fortăreață turcească la graniță), *ferman* (= ordin al sultanului), *buiurultiuri* (= ordonanțe, dispoziții), *devlet* (= sublima poartă, imperiul turcesc), *arzohal* (= petiție colectivă), Ienăchiță Văcărescu întrebuințează şi grecisme, referitoare mai ales la fenomenele vieții morale. « *La Rodos* », citim în altă parte, *eram afundați în multă întristare şi nu pentru noi, căci noi pe unde am trecut şi acolo am fost primiți cu multă peripiisis şi cinste de toți cei mari, ci pentru familiile noastre, ce nu numai erau depărtate de noi, ci le lăsasem într-un serhat ca Nicopoli, fără nici o protecție omenească*. Dacă *peripiisis* (= îngrijire) este un grecism, *protecție*, pe care l-am întîmpinat de două ori în textele de mai sus, este un neologism franțuzesc transmis, după cum arată forma acestui cuvînt, prin influența rusă. Tabloul limbii literare a secolului al XVIII-lea devine astfel mult mai complex decît îl arăta traducerea « Cugetărilor » lui Oxenstiern.

Dar pentru a vedea diferitele direcții care domină limba literară romînă, aşa cum este transmisă secolului al XIX-lea, un document lingvistic de cea mai mare însemnătate este « Țiganiada » lui I. Budai-Deleanu, care datează tocmai de la limita celor două secole, din 1800. Evident, ca ardelean, Budai-Deleanu aparține unui cerc de cultură mai înaintată decît acela din Principate, căci aici dăduse roade influența latină, veche de aproape o sută de ani în acest moment şi, în general, atingerea cu cultura apuseană era mai întinsă aici. Budai-Deleanu dispune de întreaga terminologie politică. În interesantul cîntec al

X-lea, unde se discută avantajele diferitelor regimuri politice, Budai-Deleanu vorbeşte despre *monarhie, democraţie, aristocraţie, republică, dictator, consul, soţietate, anarhie, pragmatice (canoane pragmatice)*. Uneori din aceste cuvinte, el derivă adjective, cu un sufix mult întrebuinţat în epocă: *monarhicesc, aristocraticesc*. Neologismele de proveniență apuseană nu sînt rare la Budai-Deleanu. Întîmpinăm de pildă cuvinte ca *a invita (dracii... îi invita*[u pe ţigani] *către păcate*, ed. Byck X 5), *natura (Însusi mama natură ne arată Că toată chivernisirea bună Vine şi spînzură dintr-o mînă*, X 35), *primar* (explicat în notă: *de rîndul dintîi), intrigant (Aşa la dregătorii primare Vin intriganţi ş-amegei neharnici Trufaşi bogătari cu punga mare Şi minte mică, pentrucă-s darnici*, X 43), *delegat* (explicat în notă: *adecă hotărît despre mulţime şi solitoriu: Ci din toată ceata un delegat*, X 27), *elegant* (ca substantiv: *Nice să cunosc pe din afară De pe porturi, precum eleganţii*, X 84). Grecismele, caracteristice epocii fanariote în Principate, nu lipsesc nici ele din limba acestui scriitor ardelean, precum: *adiafor* (= *indiferent, adiafor este în ce hai merge cineva la rai*, IX 109, în notă), *polite* (= *civilizate, Bactra, Vavilon, Memfi ş'alte Cetăţi polite, în prisos de toate*, X 7), *ostracă* (= *scoică*, prin care se indica votul în agora, ca în procesul lui Aristid: *Prin o mişea lepădată ostracă Aristid de pildă să vă fie*, X 46), *epithalamion* (= *epitalam, cîntec de nuntă: Scornisă, pe gustul lui Nason, Mirelui un epithalamion*, IX 29), *enérghie* (= *putere, forţă: Apoi fără energhie rămasă, Ş'această stăpînire de casă*, X 59), *protimisire* (= *întîietate: Iar între sine făr' contenire Să luptă pentru protimisire*, X 66), *a metahirisi* (= *a folosi, a uza de, a rîndui: Unul numa, din toată sămînţa A lui, să punem că va fi rău, Metahirisind a sa putinţă Volniceşte, după chieful său* X, 90). Turcismele sînt rare de tot la Budai-Deleanu. Întîmpinăm cîte un *cilibiu* (= *nobil*): *A să împodobi cu gingăşie... Într-aceasta faptele să încheie A coconaşilor cilibii, A patrii noastre de acum fii* (VII 9), *a cilibi* (= *a înnobila*): *Vezi ce fae o sîngură hîrtie, Cum cilibeşte într-o clipită Toată viitoarea sămînţie* (X 122) sau de cîte un termen apărut acolo unde este vorba de lumea turcă: [Sultan Mahomet] *în chip de mare solie Nişte capigii* (= demnitari) *vicleni trimeasă... Zic eu nu să cădea mării-tale Să ne bagi atîta frică în spate Cu cele blăstămate cealmale* (= *turbane*, prin sinecdocă: *turci*, V. 43, cp. I 107: *Ian vie acum dă hăi cu ceatmale Să dee pă a noastră ţigănie*. Budai-Deleanu introduce astfel multe neologisme, mai ales din izvorul apusean, puţin folosit în acel moment în principate, şi din cel grec şi turc, mult întrebuinţate dincoace de munţi. Dar cu toată această deschidere a sa către toate înrîuririle care puteau îmbogăţi tezaurul său noţional şi terminologic, limba sa se alimentează în special din limba poporului. O spune el însuşi: « *Caută a lua aminte că poetul în voroava sa deobşte să ţine pretutindene de chipul vorbei deobşte şi întrebuinţează cuvinte obştite între ţărani, afară de tîmplări, cînd vorbeşte altcineva, căci atunci aşa-şi chibzueşte voroava să fie cuviincioasă persoanei care vorbeşte* » (IV, 14, în notă) Scriitorul este conştient deci de principiul diferenţierii stilistice a limbii folosite

într-o operă literară. Limba este, pentru el, un mijloc al caracterizării artistice şi se distinge, în întrebuinţarea pe care i-o dă, printre-o suplețe deosebită. « Ţiganiada » devine astfel o oglindă a tuturor posibilităţilor graiului nostru la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Interesant este că, cu toată străduania lui de a-şi îmbogăţi vocabularul din izvoarele cele mai variate, Budai-Deleanu păstrează atît numeroase cuvinte, cît şi forme arhaice, de pildă infinitivul lung (*Căci întru adunările mai toate Unde norodul fără osăbire A vorbi şi sfătuire poate, Pururе... pricire... stăpîneşte*, X 25) sau subjonctivul şi condiţionalul redat prin infinitivul lung (*Aşa noi voind înţălepţeşte A tocmire o dreaptă stăpînire Un cap s'aşezăm de temelie*, X 36; *Atunci numai şi eu m'aş plecare La monarhia cea lăudată*, X 83). Opera lui Budai-Deleanu este astfel unul din documentele cele mai expresive pentru cunoaşterea stadiului pe care îl atinsese limba literară romînă în momentul în care atinge pragul veacului nou.

Aspiraţia societăţii romîneşti, la începutul secolului al XIX-lea, către libertate şi forme naţionale de viaţă cerea transformarea limbii literare, prin înlăturarea unora dintre particularităţile ei trecute sau prin accentuarea anumitor tendinţe, apărute încă din veacul precedent. Dezvoltarea burgheziei romîneşti ţintea către înlăturarea feudalismului şi a jugului străin, pe care acesta îl tolerase, ba chiar îl considerase ca pe un aliat. Lupta pentru libertatea naţională şi socială este tema proprie burgheziei romîneşti în ascensiune. În această luptă se simţea nevoia ajutorului unei culturi mai înalte, mai cu seamă de ajutorul culturii popoarelor în care burghezia zdrobise feudalismul şi luase în mîini frînele puterii politice. Oglindirea în limba literară a acestor tendinţevor determina-principalele direcţii ale dezvoltării ei în secolul al XIX-lea, şi anume: 1. eliminarea turcismelor şi grecismelor, ca expresie a feudalismului înaintaş. 2. introducerea neologismelor corespunzătoare noilor noţiuni ale unei culturi superioare 3. fixarea formelor, adică asigurarea unui nivel al corectitudinii în vorbire 4. apropierea limbii literare de limba poporului, corespunzătoare aspiraţie către forme naţionale de viaţă.

★

Un fenomen izbitor al limbii literare a secolului al XIX-lea este repedea dispariţie a turcismelor şi grecismelor. Cuvintele aparţinînd acestui sector aproape nu se mai găsesc în textele literare ale acestui secol. Abia dacă mai întîlnim cîte un cuvînt derivat cu un sufix de origine greacă, de pildă la un Barbu Paris Mumuleanu (« Caracteruri », 1825): [Cei mari] *Nu ştiu că sînt mincinoşi, Şireţi, diplomaticoşi... Şi supunerea ce-o dau, Zic că datorie au, Şi că meritarisesc Acei mici de le slujesc* sau la un Al. Hrisoverghi, « Magariul îngîmfat », înainte de 1837): [S-au făcut] *Din magariu ce-era de rînd Magariu decorarisit Şi cu clopotul la gît* etc. Sînt ca ultimele rămăşiţe ale unei influenţe prea îndelungate şi care, în adînca prefacere a mentalităţilor, abia dacă se mai

afirmă în cîte un procedeu de formare a cuvintelor[1]. Nici chiar un scriitor ca Anton Pann care, prin originele lui balcanice, cunoştea multe din vechile cuvinte de proveniență orientală, nu le mai întrebuințează decît pentru « culoare locală », adică atunci cînd vorbind despre oameni şi întîmplări din imperiul turc, foloseşte şi cîte un cuvînt presupus a fi întrebuințat de acei oameni şi în acele împrejurări. Astfel, cîrpaciul din « Povestea vorbii » (1847), care ia un angajament imprudent față de sultanul său, observă cu ironie cum se umflă sub bătaia vîntului largul său pantalon turcesc: *Ei ciacşir, ciacşir, Te primbli tu acuma, te mîndreşti în şir Dar te-oi vedea mîine cum te vei umfla Şi care răspunsuri le vei răsufla* (Pagini alese, ed. I. Fischer, E.S.P.L.A. II 173). Nastratin -Hogea doreşte să-şi atîrne *chiulaful* (= căciulă turcească, fes mare) în singurul cui pe care şi-l rezervase în casa vîndută unui bogătaş (II 181). Şcolarii lui Nastratin-Hogea sînt învățați să strige « *hair-ola* », oridecîteori învățătorul lor strănută etc. *Ciacşir, chiulaf, hair-ola* fac aici « culoare locală » şi, întrebuințîndu-le, Anton Pann porcedează la fel cu V. Alecsandri în teatrul său, cu N. Filimon în « Ciocoii vechi şi noi » şi cu I. L. Caragiale în « Kir Ianulea », atunci cînd aceşti scriitori folosesc cuvinte datorite influențelor orientale. Altfel, ceea ce surprinde mai de grabă la Anton Pann este tocmai apariția multelor neologisme, ca termeni izolați sau ca expresii, uneori în formă şi cu accepții nefixate: *seci caprice* (II 117), *Puse om îndată cu un trîmbiţaş Ca să publiceze strigînd prin oraş* (II 161), *Şi de bucurie bunul suveran Pe cîrpaci-ndată îmbracă-n caftan* (I 171), *Apoi tot gîndind în sine ce ar întrebuința, Cu ce manevre şcolarul ceva, ceva a-nvăța* (II 176), *Împăratul care era doritor Să vază-n persoană p-acest ghicitor, Cum îl văzu-ndată mult s-a bucurat Ş'il trimise-n pompă la un alt palat* (I 174), *barba-ntîi mi s-a albit... Că pe barbă totd'auna elementele o bat, Ea sufere vînturi, geruri, brume, ploi neîncetat* (II 186). *Caprice, a publica* (= a aduce la cunoştința publică), *suveran, manevre* (= procedee), *în persoană, cu pompă* (= cu fast), *elemente* (= fenomene meteorologice) etc. erau cuvinte recent introduse, în momentul în care le întrebuința Anton Pann, dar care aparțineau vorbirii familiare. Unele din ele şi-au schimbat forma (pl. *caprice* înlocuit prin *capricii*) altele au pierdut accepția pe care le-o dădea Anton Pann *(a publica, manevre, elemente)*, dar marele lor număr în operele acestuia ne indică epoca respectivă drept una din acele în care, prin introducerea multelor neologisme, graiul nostru dobîndea o fizionomie nouă.

Mai ales nevoia de cuvinte noi a ştiințelor, a filozofiei, a cercetării istorice, a analizelor morale se satisface prin masiva introducere de neologisme în epoca de după 1830. Uneori pentru îndestularea acestor nevoi se recurge, în afară de neologisme, la decalcuri şi la traduceri. Alternanța acestor diferite procedee

---

[1] Procedeul va fi ridiculizat şi mai tîrziu de N. Nicoleanu, în « Despre influența lecturei romanțelor streine » din 1877: *Chirițe şi prețioase ridicule care cred cu naivitate că nobleța şi fericirea consistă în a se amusarisi, a se presentarisi, a se invitarisi* (ed. Minerva, p. 122).

de creare a unor noi cuvinte alcătuieşte unul din aspectele cele mai interesante ale limbii literare romîne în secolul al XIX-lea. Îl putem urmări, de pildă, comparînd, fie şi fragmentar, « Regulile sau Gramatica poeziei », 1831, traduse de Eliade, cu originalul lui Lévizac şi Moysant: « Cours de littérature, d'histoire et de philosphie », 1814 (stabilit de D. Popovici în « Ideologia literară a lui I. Eliade-Rădulescu », p. 21 urm., cf. şi I. E.-R., Opere, 1943, II p. 432 şi urm.) Acolo unde originalul notează: *La poésie en* (în « Henriada » de Voltaire) *est riche et harmonieuse, le sujet est bien choisi, les sentiments en sont admirables*, traducerea romînească găseşte următoarele echivalenţe: *poezia ei este bogată şi armonioasă, sujetul nobil şi bine ales, simtimenturile vrednice de mirare.* Fraza: *l'ouvrage este froid et sans intérêt, et l'auteur s'est jugé lui-même en disant qu'un poème, parfait d'ailleurs, s'il ne touche point est insipide en tout temps et en tout lieu* este redată prin: *Fapta e rece şi fără interes, şi autorul şi-a făcut singur judecata, zicînd: o poemă, oricît de desăvîrşită va fi, dacă nu atinge, este neplăcută în toată vremea şi în tot locul.* Pasajul ceva mai lung: *Lorsqu'en Italie on entend un habile improvisateur préluder sur son clavecin, se laisser d'abord remuer les fibres par les vibrations harmoniques de l'instrument, et quand tous les organes du sentiment et de la pensée sont en mouvement, chanter des vers qu'il improvise sur un sujet donné, s'animer en chantant, accélerer lui même le mouvement de l'air sur lequel il compose, et produire alors des idées, des images, des sentiments, quelquefois même d'assez longs traits de poésie et d'eloquence, dont il serait incapable dans un travail plus réfléchi...* este tradus prin: *Cînd aude cineva în Italia, un improvizator gătindu-se asupra clavisenului, mai întîi să se lase a i se aprinde toate vinele prin săltările cele armonioase ale instrumentului; şi după ce toate organele simtimentului şi ale cugetării sînt în mişcare, să cînte versuri care el improvede asupra unui sujet dat, să se însufleţeze cîntînd, însuşi să iuţească mişcarea ariei asupra căreia compune, şi să producă atunci idei, închipuiri, simtimenturi, încă şi cîteodată şi semne de poezie şi de elocvenţie îndestul de lungi, care, intru un lucru mai cu gîndire nu e destoinic a le naşte...* Interesant este a stabili, comparînd aceste cîteva fraze traduse cu originalul lor francez, cum cele mai multe din neologismele acceptate n-au trecut în limba de mai tîrziu, în forma pe care le-a dat-o Eliade. Astfel *sujet*, întrebuinţat cîtva timp (vezi şi N. Bălcescu, Despre starea soţială a muncitorilor plugari. Opere, 1949, II 198: *Într-o zi ne vom întoarce asupra acestui sujet)*, n-a rămas pînă la urmă în limbă. I s-a preferat neologismul de provenienţă latină *subiect (subjectum)*[1]. Pentru *clavecin*, se încearcă o adaptare cu modificare fonetică în rădăcină: *clavisen*, care nu s-a impus. Pentru *éloquence*, Eliade încearcă forma latinizantă: *elocvenţia, (eloquentia)* înlocuit mai tîrziu prin *elocvenţă* (după o încercare cu *elocuenţă*, cf. antologia lui G. Adamescu: « Elocuenţa romînă », f. a., probabil în jurul lui

[1] De asemenea lui *projet*, prezent la un moment dat, i s-a preferat *proiect*; *objet* (cf. Eliade, Visul, v. 65) a fost înlocuit prin *obiect*.

1900, desigur sub influența grafiei: *eloquența* (it. *eloquenza*), întrebuințată de exemplu de M. Kogălniceanu: « Discurs la jubileul de 25 de ani al Academiei *alergau cu miile studenții, ca să-i asculte vorbirea și eloquența sa* [a profesorului Gans], *dulce ca o melodie*, Opere, S. R. p. 111). Uneori, evitînd neologismul, Eliade încearcă formarea unor cuvinte prin calchierea derivației într-o altă limbă; astfel dacă fr. *sentir* dă pe *sentiment*, se poate forma din *(a) simți* un *simtiment*, deși mai logic ar fi fost *simțiment* (cf. totuși Bălcescu, care păstrează forma eliadistă, în opera citată: *simtimente de omenire și dreptate)*. Pentru *improviser* (= a improviza) se calchiază un *(a) improvede (im + pro + vede = viser)*, care nu s-a impus. Mai fericit a fost *arie* pentru fr. *air*, sub influența it. *aria*. Traducerile de termeni sau expresii nu sînt nici ele totdeauna izbutite. *Vrednice de mirare* nu mai este simțit astăzi ca echivalentul just pentru *admirables ;* de asemenea nici *faptă* pentru *ouvrage* (dedus din fr. înv. *oeuvrer* = a lucra, a produce, a face, cf. și it. *operare)*, *vine* pentru *fibres*, *neplăcut* pentru *insipide*, *săltări* pentru *vibrations*, *închipuiri* pentru *images*. În toate aceste încercări de a introduce noțiuni noi, prin folosirea unor cuvinte existente în limbă, Eliade procedează încă la fel cu traducătorul, din secolul al XVIII-lea, al lui Oxenstiern. Nici expresiile străine nu sînt mai bine redate de Eliade: *autorul și-a făcut singur judecata*, pentru *l'auteur s'est jugé lui-même* sau *un lucru mai cu gîndire* pentru *un travail plus réfléchi* sînt versiuni care nu au toată claritatea. Nici construcțiile nu sînt deplin stăpînite de traducător. Vorbirea indirectă din *l'auteur s'est jugé lui-même en disant qu'un poème... s'il ne touche point, est insipide* a fost redată prin vorbire directă, mai proprie comunicărilor orale: *autorul și-a făcut singur judecata, zicînd: o poemă... dacă nu atinge este neplăcută*. Stilul este greoi, mai ales în ultimul pasaj citat, prin repetarea prea insistentă a lui *și*, apoi prin aglomerarea cuvintelor de legătură: *încă și cîteodată*. Prefața din 1831 este astfel un document al multelor greutăți cu care, la acea dată, se mai luptau scriitorii noștri în notarea gîndirii mai înalte.

Traducerea ca procedeu de formare a unor cuvinte corespunzătoare noilor noțiuni continuă cîtva timp a fi folosită. Bălcescu scrie *atîrnare* pentru *dépendance (starea de atîrnare și supunere desăvîrșită în care se aflau cultivatorii săraci și desarmați înaintea stăpînului lor războinc*, I I 190), *orășenie* pentru *bourgeoisie (caracterul înălțării orășeniei în apusul Europei*, I II 100), *simțibilitate* pentru *sensibilité (legi de privilegiu care-l făcură atît să sufere și cari stinseră în inima lui* [a poporului] *fibra simțibilității*, I II 118), *a inima* și *inimat* pentru *animer* și *animé*, etc. Tot astfel M. Kogălniceanu (în articolul Sclăvie, vecinătate și boieresc, din « Romînia literară », 1855, republicat de Dan Simionescu în Scrieri sociale, 1947) încearcă un *simsație* pentru *sensation* (= *senzație: Acest roman* [Coliba lui Moș Toma] *au făcut simsație îm ambele emisfere*, c. c. 149. Dar cum nici una din aceste traduceri nu era satisfăcătoare, ceea ce a dus mai tîrziu la adoptarea neologismelor: *dependență*, *burghezie*, *sensibilitate*, *a anima*,

animat, *senzație*[1] etc., a putut exista la un moment dat impresia că neologismele exprimă mai bine, în orice împrejurare, nuanța gîndirii. De aici marea lor mulțime în scrierile culte ale vremii, de pildă la Bălcescu, cu *concuistă* [unele soțietăți] *s-au format prin concuistă*, I I 187), *concherant (Popoarele concherante... sînt mai ades streine agriculturii*, I. I 187), *iluzoară (libertatea țăranilor se făcu iluzoară*, I I 196), *memoar (un memoar scris de un boier*, I I 197), *a suscrie* ([cei slabi] *se văzură siliți a suscrie la legile cele mai aspre* I I 190), apoi *confiență*, *a dirige*, *desperanță*, *a expia*, *favorul*, *a mepriza*, *seanță*, *serf* etc. etc. În concurența dintre neologism și traducere, cele dintîi au arătat adeseori mai multă vitalitate. A învins *independență* și nu *neatîrnare*, puternic încă la 1877, cînd se vorbea de *războiul de neatîrnare;* a învins *burghezie* și nu *orășenie*, *sentiment* și nu *simtiment*, *a anima* și nu *a inima* etc. Totuși nu toate neologismele au avut aceeași vigoare, căci au dispărut toate acele pe care le-am spicuit ceva mai sus în textele lui Bălcescu. S-au menținut adică numai acele neologisme corespunzătoare unei nuanțe de înțeles pentru care nu avem în limbă cuvîntul corespunzător.

Pentru a nu fi înțeles această lege de dezvoltare a limbii, Eliade a trebuit să plătească cu repedea perimare a unei părți foarte întinse a operii lui. De unde în faza de la 1830, l-am văzut pe Eliade preferînd traducerea neologismului, îl vom afla într-o fază ulterioară, nu numai dînd întîietate neologismelor, dar și înmulțindu-le într-un asemenea număr, încît limba lui dobîndește o fizionomie cu totul deosebită de limba întregului popor. Este faza italienismelor lui Eliade, care a compromis nu numai valoarea literară a scrierilor lui mai noi, dar a produs dezastre mai generale în epoca lui și ceva mai tîrziu. Limpedea strofă a « Cîntării dimineții », din 1822: *Cîntarea dimineții Din buzi nevinovate, Cui altui se cuvine, Puternice părinte, De cît ție a da?* primește, la republicare, în 1861, următoarele modificări de lexic și ortografie: *Cîntarea dimineței Din buze innocente Cui altui se cuvine, Omnipotente Pater, De quît ție a da?* O poezie din 1836 se numește « Primul baciu », dar acest *baciu* (it. *bacio* = sărutare) nu cade în întregime în răspunderea lui Eliade, căci cuvîntul mai fusese întrebuințat de Iancu Văcărescu în fruntea unei serii de poezii din « Curierul romînesc », 1830. Influența italiană se instalase puternic, în momentul acesta, în poezia lui Eliade. *Extaz* este pentru el un cuvînt feminin, ca în italiană și franceză: *Extazea mă învie. Timid* este pronunțat ca în italienește, cu accentul pe prima silabă: *Genunchii-mi se mlădie; și-n timida tăcere Se roagă numai ochii, căci limba-mi este mută.* Pentru *trece* e folosit *pasă* (it. *passa*, fr. *passe*): [Sufletul] *Din marea lui durere la fericire pasă.* În versul *Că suflatul meu văduv cu-al tău azi se mărită*, ultimul cuvînt reproduce nuanța de înțeles, inexistentă în romînește, a it. *maritare* și a fr. *marier* (= a *uni*). Sărutarea pe care i-o dă iubita este

[1] Totuși *inimat*, ca și alte formații lexice de-ale lui Bălcescu, mai este întrebuințat de Al. Odobescu: *inimat de nobilă și dreaptă emulațiune* (II 109).

La oameni neştiută, la angeli mult dorită şi, puternic prin acest contact, poetul îşi propune: *Să svol* (it. *svolare*) *cu dînsul la prea înalte*. Recolta exemplelor poate deveni imensă. În traducerea « Ierusalimului eliberat » al lui Torquato Tasso, Erminia călăreşte prin *antice selbe ; ea guvernă frîul* [cu] *a ei tremîndă mînă ; prin cîte şi mai cîte cărări cotind raggiră ;* ea rătăceşte *fără de consiliu ; ma* cînd *junge* la apa Iordanului şi descalică pe *prunte*, vede *alberghe solitarii*.

Italienismele lui Eliade au fost eliminate pînă la urmă, totuşi nu aşa de uşor şi de repede. Literatura, publicaţiile ştiinţifice, presa au stat pînă tîrziu în Muntenia, sub influenţa lui Eliade. Eliadismul alcătuieşte un capitol destul de lung, dacă nu şi foarte fericit, al limbii literare romîne în secolul al XIX-lea. În 1860, poetul Al. Depărăţeanu publică volumul său « Doruri şi amoruri », în care găsim versuri ca: *Femee cu ochi negri, cu neagră capilură, Cu negre şi lungi gene şi văl negru-mprejur, Tu semeni, belă, nopţii, dar nopţii ce-i obscură, Ce-ascunde crime negre sub vălul ei obscur*. În aceeaşi vreme începea să rimeze Mihail Zamphirescu, căruia i se va publica, abia în 1881, colecţia sa de poezii « Cîntece şi plîngeri », conţinînd accente precum: *Alegreţea nu mai vine C-un surîs încîntător, Să desfete şi s-aline Al meu suflet plîngător*. Altă dată ni se vorbeşte de *nori de tempestă*, de *fete care espiază-n lacrimi simţirile d-amor*, de *valţul nupţiale*, de *verbina legănată de zefirul* (accentuat pe prima silabă ca în it. *zeffiro*) *uşor* şi care *tremă, în deliciu, în ora matinale*, de *fruntea adornată de rosa virginale* a iubitei. Această iubită are, în fine, *o rochie gazoasă d-un alb strălucitor*, are adică o rochie de *gază*, cuvînt care în forma it. *gaza* sau în cea fr. *gaze* desemnează o stofă uşoară şi transparentă, fabricată altă dată în oraşul Gaza din Siria. În nici una din limbile în care este întrebuinţat, substantivul *gaza* n-a dat naştere la derivaţii, adjectivul fr. *gazeux -euse* sau rom. *gazos -oasă* rămînînd rezervat pentru ceea ce aparţine sau este de natura gazelor, după cum vor fi înţeles, desigur, şi mulţi din cititorii poetului eliadist Mihail Zamphirescu.

În vremea în care eliadismul îşi producea efectele sale, direcţia înrudită a latinismului, pornită în secolul al XVIII-lea, în Ardeal, culmina cu « Dicţionarul » lui A. T. Laurian şi Massim. Ambele curente se unesc pentru a determina una din cele mai grave crize ale limbii noastre literare. « Dicţionarul » lui Laurian şi Massim lămurea în *Prefatione: Glossariu, Vocabulariu, Dictionariu suntu numirile romanice celle mai usitate, cari s-au applecatu şi se appleca la collectioni compenditorie de materi'a unei limbe*, etc. Modul acesta de a scrie găseşte mulţi imitatori. O traducere din Dion Cassius, prezentată la concursul Academiei din 1874, cuprindea fraze precum: *Tiberiu fu de in generatiune vechia nobila şi avu crescere buna, fu inse de un naturelu forte particulariu. Elu nu permitea a se observa ca ce doresce, şi cuventele sale nu corespundeau intenţiunei sale, ma inca vorbele sale adese ori steteau in contradicere directa cu acesta. Toate acele, la care nisuia, le nega, şi se parea a dori aceea, ce elu chiar urea: se simula irritatu asupra lucruriloru, ce chiaru le avea in cugetu, şi se arăta bunu, candu ura mai rau ; se*

parea misicatu de compatimire, candu pedepsea mai tare, şi se mania, candu erta cuiva; pre celu mai urgisitu înaintea-lui, lu privia cu favia cea mai amicabilă, şi tracta cu cea mai mare recela, pre amicii sei mai increditi. Lexicul latinist, agravat printr-o ortografie menită să sublinieze etimologia cuvintelor şi să acopere pronunţiile reale, înfăţişa, în astfel de texte, unul din punctele cele mai adînci ale căderii în care alunecase, în unele cercuri, limba literară a vremii. Însărcinat să refereze asupra acestei traduceri, Al. Odobescu (Opere complete, 1908, II 388 urm.) scrie: « Cărţile se scriu spre a fi citite, şi numai acele citiri pot fi profitabile cititorului pe care el le înţelege şi care, conţinînd idei sănătoase, prezentate într-un mod logic, sînt scrise într-o limbă de toţi pricepută, de toţi gustată, într-o limbă care nu dezgustă mintea prin formele şi expresiunile ei pocite şi înjosite, nici o spăimîntă prin netrebuincioase şi nejustificabile inovaţiuni ». Combaterea latinismului va trebui să alcătuiască un alt capitol important al unei istorii a limbii literare romîne în secolul al XIX-lea.

★

În timp ce se desfăşura curentul de introducere a neologismelor, menit să răspundă temelor mai înalte ale scrisului literar şi ştiinţific, se dezvolta şi un alt curent în limbă. Aceasta din urmă, curentul popular, tindea să remedieze gravele neajunsuri în care culminase, prin Eliade şi latiniştii ardeleni şi munteni, curentul neologistic. Triumful final al curentului popular avea să restabilească contactul între limba literară şi aceea a întregului popor şi să asigure, astfel, păturilor largi ale naţiunii folosirea tuturor izvoarelor culturii.

Dar mai întîi trebuia să se normalizeze limba, adică să se stabilească acel nivel al corectitudinii formelor, deoarece unele producţii literare se menţin multă vreme sub acest nivel. Dăm mai întîi cîteva exemple de greşeli gramaticale, destul de frecvente în scrierile secolului al XIX-lea. Astfel, pers. III pl. a indic. prez. la verbele de conjug. I construită ca la celelalte conjugări este o greşeală gramaticală dese ori întîmpinată pînă pe la 1870. B. P. Mumuleanu o face în mod constant, scriind (în ale sale « Caracteruri », 1825): [Cei mari] *Şi d'ar greşi cît de mult Ei îndreptări nu ascult... Fac mese mari, cheltuesc, Chem oaspeţi ce-i linguşesc... În curte cînd plec şi vin, Vor să vază cum să'nchin Oameni mulţi care-i aştept... Şi n'alerg, nu ostenesc... Şi'ntraceste fumuri fac Cu cei mici orice le plac, Dau cu caleşcile lor Peste cei mici de-i omor*, etc. Chiar după 1850, D. Bolintineanu mai putea scrie, în « Legende istorice »: *Doamna zice cu mîndrie: Domnii ţării, mari Romîni, Nu plec fruntea în robie... Ei se bat la raza stelei cei de foc, Flăcările albe pe-a lor zale joc...* ba chiar [dame din înalte case] *Cu-ale lor ghirlande ele-aici lumin.* I s-a reproşat adeseori lui Bolintineanu lipsa acordului dintre predicat şi subiect: *Ca un glob de aur luna strălucea, Şi p'o vale verde oştile dormea... Cugetele triste nu-i mai turbura... Cavalerii trage spadele din teacă.* Dar greşeala venea mai de departe. Gr. Alexandrescu scrisese (în « Umbra lui Mircea la Cozia ») : *Transilvania l-aude, Ungurii*

se înarmeaz sau în « Prieteşugul »: *Pe aripile vremii plăcerile lui* [ale amorului] *sbor*, ca şi Eliade (în « Suvenirul »): *Ziua se duce, ş'altele vin, Şi fără urmă se strecor toate* sau *Cerescul soare vine, sfinţeşte Cu ale noastre zile ce sbor*. Nicoleanu va mai scrie încă (« În memoria celor morţi pentru patrie şi libertate »): *Dar unde-i calea sacră, umbroasa bătătură, Ce duc ochii mulţimii plecaţi, religioşi A plînge pe mormîntul strămbunilor virtuoşi*. Chiar şi la scriitorii moldoveni, unde astfel de greşeli sînt mai rare, pot fi întîmpinate uneori, ca de pildă la C. Stamati (în « Luntrea pe uscat »): *Şi valurile line, de soare poliite, Chiar ca vesmînt de stofă pe lîngă ea'ncreţite, Frumos o prejura*. O altă greşeală, moştenită din secolul al XVIII-lea, dar destul de generală în epocă, este înlocuirea pronumelui reflexiv *se* prin *să*, pentru care multe exemple pot fi găsite în Anton Pann: *Iubita-i nevastă în urma lor să ia... Decît nu să poate să-ţi ghicesc pe loc... Deci scăpînd cîrpaciul de traiul cel rău Şi trăind domneşte în palatul său Cu averi destule şi cu bogăţii Să vesti de dînsul l-alte-mpărăţii*, dar nu numai la el. O altă problemă a asigurării nivelului corectitudinii a fost eliminarea variantelor fonetice regionale, din care dau numai cîteva, puţine exemple, precum prepoziţia *pe* frecventă în Muntenia sub forma *pă* (cf. B. P. Mumuleanu: *este scurtă pă picior)* sau sunetele *a, ă* şi *gi* pentru *ea, e* şi *j*, devenite literare, ca adeseori la scriitorii moldoveni, de pildă la M. Kogălniceanu în articolele tinereţii: *înţăles, săcetă, deosăbite, răci, umezală, zamă, gios, împregiur*, etc. De la un timp scriitorii renunţă la fonetismul regional, contribuind astfel la acea fixare a formelor, fără de care nu se putea concepe o limbă literară şi o mişcare culturală a întregii naţiuni.

Limba literară a întregului popor nu putea fi decît limba poporului. A. Russo a arătat odată cu toată claritatea drumurile de viitor ale dezvoltării limbei literare romîne. « Dacă este ca neamul romîn să aibă şi el o limbă şi o literatură, scrie Russo în « Cugetările » sale (ed. P. Haneş, p. 36), spiritul public va părăsi căile pedanţilor şi se va îndrepta la izvorul adevărat: la tradiţiile şi obiceiurile pămîntului, unde sînt ascunse încă şi formele şi stilul; şi de aşi fi poet, aşi culege mitologia romînă; de aşi fi istoric aşi străbate prin toate bordeile să descopăr o amintire sau o rugină de armă; de aşi fi gramatic, aşi călători pe toate malurile romîneşti şi aşi culege limba sa ». Am arătat obstacolele pe care curentul popular le-a avut de înfrîmpinat în decursul veacului al XIX-lea. Trebuie însă să spunem că scriitorii n-au aşteptat înlăturarea tuturor acestor obstacole, pentru a găsi mijlocul de a folosi o limbă romînească firească, limpede şi atît de echilibrată, încît epoca pare a nu-şi fi pus pecetea pe ea. Unul din aceşti scriitori este Costache Negruzzi. Sînt pagini ale lui care par a fi fost scrise astăzi, ca de pildă aceasta, împrumutată nuvelei « O alergare de cai » din 1840: *Mă simţeam foarte trist. Voiam să plîng şi nu puteam. Am deschis fereastra. Cerul era turburat ; nori groşi se primblau ca nişte munţi pe el, lăsînd în urma lor o ceaţă cenuşie ; luna se ascunsese ; cîteva stele pribage (!) se iveau unde şi unde printre nori. Vedeam oraşul adormit desfăşurîndu-se sub mine ca o mare umbră. Liniştea*

domnea pretutindeni, numai inima mea era turburată. Nici o nesiguranță, nici un termen menit pieirii în această pagină și în atîtea altele ale lui C. Negruzzi. I. Heliade-Rădulescu care se exprima, uneori, cu atîta greutate și care a răspîndit, într-un timp, exemple atît de păgubitoare dezvoltării normale a limbii literare, putea folosi și el graiul cel mai curat, alimentat din izvoarele populare, atunci cînd își uita teoriile filologice. Există printre poeziile lui, unele care și-au păstrat tinerețea, tocmai din pricina curatei limbi romînești, în care sînt scrise, ca de pildă fabula «Foile și cărbunele », cu atît mai uimitoare prin puritatea ei lexicală, prin firescul popular al locuțiunilor, prin întregul ei debit nestînjenit, cu cît datează din 1840, adică din epoca agitației italienizante. La fel sînt strofele renumite ale baladei « Sburătorul » (1844), din care citez: *Încep a lucii stele rînd una cîte una Și focuri în tot satul încep a se vedea ; Tîrzie astă-seară răsare-acum și luna Și cobe, cîte-odată, tot cade cîte-o stea. Dar cîmpul și argeaua cîmpeanul osteneşte Și dup'o cină scurtă și somnul a sosit. Tăcere pretutindeni acuma stăpîneşte Și lătrătorii numai s-aud necuntenit. E noapte naltă, naltă: din mijlocul tăriei Veşmîntul său cel negru de stele semănat Destins coprinde lumea, ce-n brațele somniei Visează cîte-aevea deşteaptă n-a visat.* Tot în 1840, Gr. Alexandrescu scria (« Anul 1840 »), *An nou Aştept minunea-ți ca o cerească lege ; Dacă însă păstorul ce tu mi l-ai alege, Va fi tot ca păstorii de care-avem destui, Atunci... lasă în starea-i bătrîna tiranie ; La darurile tale eu nu simt bucurie: De'mbunătățiri rele, cît vrei, sîntem sătui.* În epoca de după 1840 compune Vasile Alecsandri șirul « Doinelor » sale, în care precizia și vigoarea limbii a rămas multă vreme neîntrecută, ca în « Strunga »: *În pădurea de la Strungă Sînt de cei cu puşca lungă Care dau chiorîş la pungă Sînt de cei ce-mpuşcă-n lună, Care noaptea-n frunze sună, Feciori de lele nebună ; Fă-te-n lături, măi creştine, Dacă vrei să mergi cu bine, Să rămîi cu viață-n tine ; În potica fără soare Ei te-aşteaptă la strîmtoare, Să te prade, să te-omoare... În dumbrava cea vecină, Unde buhna greu suspină, Vezi cea zare de lumină? Opt voinici cu spate late Și cu mîneci suflecate Stau cu puştele-ncărcate,* etc. În aceeași vreme scrie A. Russo, N. Bălcescu, M. Kogălniceanu și nu mult mai tîrziu își începe activitatea lui Al. Odobescu, N. Filimon și alții, întrebuințînd cu toții o limbă literară îndatorată de-opotrivă izvorului popular.

Am ales exemplele de mai sus din producția anului 1840 sau din apropierea lui imediată, pentru a arăta că în acel moment limba literară era constituită. Criza ei, prin influența italienismului și a latinismului, este mai degrabă efectul unui proces acuzat după prăbușirea revoluției din 1848 și triumful reacțiunei. Împrejurarea devine evidentă prin comparația edițiilor succesive ale acelor scriitori care, dispunînd de o bună limbă literară, simt totuși nevoia să facă concesiuni curentului neologistic cu ocazia retipăririi succesive a operelor lor. Astfel, după cum au arătat uneori istoricii literari, Gr. Alexandrescu înlocuiește, în edițiile succesive ale operelor sale, cuvinte ca *cinste, fire, obștesc, pomenire, slavă, slobod, veac, ziditor* etc. prin *onoare, natură, comun,*

suvenire, *glorie*, *liber*, *secol*, *creator*, etc. (vd. O. Densusianu, Literatura romînă modernă, III 144). Tot astfel C. Stamati, retipărind în 1868 « Povestea Povestelor » din 1843, face următoarele modificări în lexic (stabilitate de G. Bogdan-Duică în ediția lui *Nicoleanu*, *Cîrlova*, *Stamati*, Minerva, 1905): *vestit* prin *faimos*, *poreclit* prin *prenumit*, *slăviții* prin *faimoșii*, *voinicul* prin *bravul*, *draga* prin *amata*, *tovarăși* prin *companioni*, *văzduh* prin *orizon*, *dragul meu* prin *amicul meu*, *poveste* prin *fabulă*, *peșterile* prin *grotile*, *cetitor* prin *lector* etc. Sub pretextul luptei contra slavonismelor, un alt aspect al italienismului și latinismului, se mergea însă către schimbarea caracterului limbii noastre și către izolarea maselor populare de izvoarele culturii. Aceste încercări nu s-au putut însă menține și, după o rătăcire în absurd, limba literară romînă a devenit din nou ceea ce trebuia să fie și să rămînă: limba vie, bogată și cultă, capabilă să exprime rezultatele cele mai înalte ale cercetării științiifce și ale geniului poetic, a întregului popor romînesc.

Din momentul în care s-a fixat, și bunele exemple ale scriitorilor din jurul anului 1840 s-au impus peste rătăcirile arătate, limba noastră literară a intrat în faza unei evoluții precumpănitor estetice. Acum cînd turcismele și grecismele, urmele feudalismului, fuseseră înlăturate, cînd se încetățeniseră neologismele corespunzătoare culturii mai înalte, cînd formele se fixaseră și corectitudinea pătrunsese în deprinderile generale de limbă, cînd eroarea neologistică a italieniștilor și latiniștilor fusese denunțată, urmărită, ridiculizată și compromisă, scriitorii, stăpîni pe un instrument lingvistic curat, suplu și bogat, puteau să se consacre nestînjeniți cercetării adevărului și plăsmuirii creațiunilor frumoase și să le pună la dispoziția întregului popor. Înzestrați cu un astfel de instrument, au putut apărea în epoca de la 1870 și pînă la sfîrșitul secolului scriitori ca Mihail Eminescu, I. Creangă, I. Slavici, I. L. Caragiale, B. Delavrancea, Al. Vlahuță, G. Coșbuc și alții, prin operele cărora limba literară romînă se îmbogățește cu noi valori estetice. Evoluția estetică a limbii romîne, intrată într-o nouă fază de dezvoltare după ce limba literară ajunsese la rezultatele ei lingvistice cele mai însemnate, trebuie însă să alcătuiască obiectul unei cercetări deosebite.

CÎTEVA PROBLEME ALE LIMBII PRIMELOR TEXTE ROMÎNEȘTI

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Cititorul textelor noastre vechi e frapat de opoziția dintre limba unei categorii de texte, traducerile de cărți religioase, și limba altei categorii de texte, textele netraduse: de o parte, o limbă greu de înțeles, fără o pregătire filologică temeinică, de alta o limbă foarte apropiată de limba comună de astăzi. Către sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd s-au descoperit și publicat originalele traducerilor maramureșene de cărți religioase, părerea specialiștilor a fost că aceste traduceri datează dintr-o epocă foarte îndepărtată. I. G. Sbiera, editorul « Codicelui Voronețean », propunea, în 1885, secolul al XIII-lea ca dată a traducerii textului « Faptelor și epistolelor Apostolilor », cunoscută sub numele de « Codice Voronețean », care e o copie din secolul al XVI-lea (p. 338), iar I. Bianu, în prefața la ediția « Psaltirii Scheiene » (București, 1889), spunea următoarele, cu privire la datarea acestui text: « este foarte probabil că « Psaltirea Scheiană » a fost scrisă în anul 1482 sau 1485 » (p. VII); mai tîrziu (în 1904), N. Iorga a fixat data traducerii cărților așa-zise « rotacizante » (astfel numite după una din particularitățile lor caracteristice, și anume trecerea lui *n* intervocalic la *r*) în a doua jumătate a secolului al XV-lea, și I. A. Candrea a confirmat această datare, cu argumente lingvistice. În felul acesta, socotea I. A. Candrea, diferența dintre limba celor două categorii de texte s-ar explica prin evoluția în timp, traducerile fiind mai vechi cu aproape un veac ca textele netraduse. Această concepție a particularităților limbii noastre vechi l-a făcut pe H. Tiktin (în capitolul consacrat limbii romîne, din publicația lui G. Gröber, « Grundriss der romanischen Philologie », ed. a 2-a, vol. I, p. 565) să creadă că textul romînesc al scrisorii lui Neacșu din Cîmpulung (Muscel), datată 1521, înfățișează o traducere din slavonește mult mai recentă, iar pe alți cerce-

tători să pună la îndoială autenticitatea scrisorii, întrucît limba acestui text e prea apropiată de limba de astăzi, în comparație cu limba arhaică și greoaie a traducerilor maramureșene. Textul lui Neacșu, publicat în « Documente Hurmuzaki » (vol. XI, p. 843), a fost republicat de I. Bogdan, cu litere chirilice, în 1905 (în publicația sa « Documente privitoare la relațiile Țării Romînești cu Brașovul și cu țara ungurească în sec. XV și XVI », p. XXXIV, n. 1), ca răspuns la îndoielile exprimate.

Astăzi, diferența dintre cele două categorii de texte amintite mai sus nu mai constituie o problemă, întrucît se admite că particularitățile de limbă ale cărților maramureșene se datorează, în primul rînd, faptului că aceste texte sînt traduceri care urmează cu fidelitate originalul slavonesc sau maghiar, și în al doilea rînd faptului că aceste traduceri provin dintr-o regiune caracterizată prin puternice particularități dialectale, conservate, în parte, pînă în zilele noastre.

De la sfîrșitul secolului trecut și pînă astăzi s-au realizat o serie de progrese în cunoașterea limbii textelor noastre vechi. Am vrea să ne oprim, în paginile următoare, asupra cîtorva probleme actuale ale limbii primelor noastre texte și să insistăm asupra necesității de a ne revizui cunoștințele în acest domeniu, pornind de la tezele lui I. V. Stalin asupra marxismului în lingvistică și de la dezvoltarea învățăturii staliniste despre limbă.

Expunerea noastră cuprinde trei părți: 1. baza materială a textelor, 2. interpretarea grafiei și 3. morfologia, sintaxa și vocabularul textelor.

1. *Baza materială a textelor.* Datarea traducerilor maramureșene nu mai constituie astăzi o problemă, întrucît toți cercetătorii au căzut de acord că aceste texte datează din secolul al XVI-lea. Este necesară, însă, — și aceasta constituie o cercetare a viitorului— o fundamentare mai amănunțită a *localizării* traducerilor maramureșene. Ar fi deci de dorit ca istoricii noștri să întreprindă cercetări la fața locului (fosta mănăstire Peri și regiunile învecinate), în arhivele locale, în căutare de documente inedite, care să facă să progreseze cunoștințele noastre.

E necesar ca un slavist paleograf să încerce să descifreze criptograma din « Psaltirea Scheiană » (ed. Bianu, p. 483), deși această cercetare poate fi sortită eșecului, pentru că unele litere au fost probabil deformate de copist, astfel încît nu pot fi descifrate cu certitudine.

În privința punerii textelor noastre vechi la îndemîna cercetătorilor, mai e mult de făcut. Edițiile existente sînt bune, în sensul că sînt exacte (de exemplu, ediția « Codicelui Voronețean », de I. G. Sbiera, București, 1885). E necesară însă editarea « Psaltirii Hurmuzaki » (din care există cîteva copii fotografice). Se știe că I. A. Candrea, în loc să editeze această versiune inedită a « Psaltirii » (singura versiune originală a « Psaltirii », după părerea sa), — căci « Psaltirea Scheiană » a fost editată în bune condiții de I. Bianu, în 1889, « Psaltirea » lui Coresi de B. P. Hasdeu, în 1881, iar « Psaltirea Voroneteană », în transcriere

chirilică, de C. Găluşcă, în 1913—, a publicat o ediție critică a Psaltirilor maramureşene (« Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte » Bucureşti, 1916, 2 vol.), reconstituind un text ipotetic al versiunii originale, deşi ar fi fost mai potrivit să publice « Psaltirea Hurmuzaki », singura versiune inedită a textului romînesc al « Psaltirii » şi, lucru important, versiune romînească independentă de celelalte manuscrise ale Psaltirii romîneşti (Psaltirea Scheiană, Voroneţeană şi a lui Coresi), care derivă dintr-un original comun.

« Documentele privind istoria Romîniei », publicate de Academia R.P.R., aduc material nou şi prețios; transcrierea textelor lasă însă de dorit, iar procedeul de a traduce în romîneşte cuvintele slavone din original şi de a le reda ca atare, este greşit. Există însă reproduceri în facsimile, în genere lizibile, ale textelor, astfel încît controlarea textului tipărit e posibilă.

2. *Interpretarea grafiei* textelor e necesară pentru cunoaşterea aspectului fonetic al limbii în secolul al XVI-lea.

Problema trebuie rezolvată în lumina principiilor *fonologiei*.

Fonologia ne învață că scrisul este o aproximație, în materie de notație a sunetelor vorbite, şi că semnele care ne stau la dispoziție pentru a nota sunetele unei limbi ne sînt impuse de societate (mă refer la regulile ortografice ale fiecărei limbi). Manualele de gramatică ne învață că o limbă dispune de un număr limitat de sunete-foneme. Aceste sunete-foneme sînt notate de noi. Scrisul nu redă, prin urmare, sunete, ci foneme. Într-adevăr, sunetele de care dispunem se grupează într-un număr limitat de tipuri sonore sau foneme, pe care ne-am deprins să le recunoaştem ca atare şi pe care le notăm prin scris. Variantele fonemelor, adică sunetele reale, scapă observației noastre şi deci ele nu pot fi redate prin scris.

Aceste principii ne permit să interpretăm just grafiile duble sau chiar triple din texte (*burătate*, *bunrătate* şi *buînrătate* « bunătate »), precum şi alternanțele grafice (*den* şi *din*, *leage* şi *lege* etc.). Problema lui *u* final (*cînd* şi *cîndu*, *loc* şi *locu* etc.) e lămurită prin aplicarea principiilor amintite mai sus. Printre traducerile maramureşene, « Codicele Voroneţean » are o ortografie aparte. Astfel în acest text *u* final e notat în mod constant. Dar *u* dispăruse din limbă, după cum atestă documentele, încă din secolul al XIII-lea, şi acest fenomen e comun tuturor regiunilor de limbă romînească, nu uneia singure. În secolul al XVI-lea *-u* e notat în mod consecvent în texte numai rareori, pe cînd notația cu ieruri, la sfîrşitul cuvintelor, e generală. (Se ştie că notarea ierurilor la sfîrşitul cuvintelor nu are nici o valoare fonetică). Pe de altă parte, *-u* în « Codicele Voroneţean » apare în condiții imposibil de justificat prin ritmul frazei. Exemplele următoare sînt suficiente pentru a ne convinge de aceasta: *pliînră de milosti, de plodulu buînrătățiloru*; *rebdarea lu Iovu audzitu şi sfrăşitulu domnului vădzutu, că multu iaste milostivu şi eftinu* (ed. Sbiera, p. 126/10-11, 133/10-13). În limba de astăzi, atunci cînd apare *-u*, în diverse graiuri terito-

riale, aceasta se întîmplă de obicei la sfîrşitul frazei, cînd suflul scade (exemple se pot găsi în E. Petrovici, « Texte dialectale », p. 52/8, 67/4, 128/27, 246/6, fostele judeţe Turda, Alba, Someş şi Buzău etc.).

În genere, problemele foneticii textelor din secolul al XVI-lea vor căpăta noi lămuriri, prin reconsiderarea materialului cunoscut şi cercetarea materialului nou, în lumina tezelor staliniste despre limbă. Pentru aceasta, ca în orice cercetare ştiinţifică, e necesar să ne ghidăm după indicaţiile clasicilor marxismului. Vorbind de curentul legat de numele lui Marx, care s-a dezvoltat în urma destrămării şcolii hegeliene, Fr. Engels fixează metoda de cercetare ştiinţifică, după cum urmează: « Separarea de şcoala lui Hegel s-a săvîrşit şi aici printr-o revenire la punctul de vedere materialist. Cu alte cuvinte, s-a hotărît să se conceapă lumea reală — natura şi istoria — aşa cum se înfăţişează oricui se apropie de ea fără fantezii idealiste, preconcepute. S-a hotărît să se sacrifice fără milă orice fantezie idealistă care nu corespundea cu faptele, luate în propria lor relaţie, şi nu în vreo relaţie fantezistă. În genere, materialismul nici nu înseamnă mai mult decît atît » (K. Marx- F. Engels, *Opere alese*, II, Bucureşti, 1952, Ludwig Feuerbach, p. 352).

3. În domeniul *morfologiei*, *sintaxei* şi *vocabularului* mai e mult de făcut. În genere, expunerea consacrată acestor capitole va trebui fundamentată pe un număr bogat de exemple. Cercetătorul va ţine seamă de realitatea din limba vorbită şi de influenţa contextului slav sau maghiar asupra versiunii romîneşti, cînd e vorba de un text tradus.

În traducerile maramureşene, la Coresi, în « Palia de la Orăştie » etc. există un mare număr de construcţii care sînt străine de spiritul limbii romîne. Cercetarea acestor fapte este de abia începută; ea va trebui continuată. Faptele din această categorie trebuie clasate separat de faptele de sintaxă romînească. Dar pentru aceasta e necesar ca textele să fie citite cu atenţie de cercetători, de la un capăt la altul (recomandaţia nu este inutilă !). Pentru comparaţie, e necesar să avem la îndemînă o traducere exactă a textului biblic. Ne putem adresa la traducerea Pr. Gala Galaction şi V. Radu (« Biblia », Bucureşti, 1939), care e eliberată de piedicile puse de tradiţie şi înfăţişează o traducere făcută direct de pe textele originale ebraic şi grecesc. Comparaţia cu textul slav respectiv este absolut necesară. Lectura traducerilor romîneşti din secolul al XVI-lea dovedeşte cît de mult traducătorii sînt legaţi de sintaxa originalului pe care s-au străduit să-l redea în romîneşte.

În privinţa *stilului* cărţilor bisericeşti, trebuie ţinut seamă de faptul că el s-a perpetuat pînă tîrziu, chiar după ce cronicarii moldoveni, în secolul al XVII-lea, s-au eliberat de această influenţă. Trebuie arătat în ce constă acest stil, care sînt elementele lui componente, originea lui. Aşadar, o analiză amănunţită şi bine fundamentată.

Vocabularul e un domeniu în care concepţia stalinistă despre fondul principal de cuvinte, deosebit de restul vocabularului, aduce o mare inovaţie. Se

va stabili care cuvinte din fondul principal au dispărut, şi se vor căuta cauzele dispariţiei (cercetarea aceasta nu duce însă decît rareori la concluzii certe). Fondul mobil de cuvinte se va clasa nu numai după origine, ci mai ales după categorii (terminologia bisericească, administrativă etc.). Cuvintele savante formează o categorie foarte bogată; se vor urmări elementele de vocabular din această categorie, care au intrat în circuitul limbii comune. Vocabularul constituie o sursă aproape inepuizabilă de cercetări. Intenţia de a se alcătui un *glosar* al limbii noastre vechi e, desigur, binevenită. Ea ar fi mult uşurată prin alcătuirea unor glosare parţiale.

Problema *vocabularelor slavo-romîne*, semnalate de Hasdeu în « Cuvente den bătrîni » (vol. I, p. 259 şi urm.) va trebui reluată. Manuscrisele acestor texte se află în Biblioteca Academiei R.P.R. Ele vor trebui cercetate şi publicate.

★

Studiul limbii vechi este astăzi aproape sistat. Această situaţie este extrem de dăunătoare pentru cercetarea ştiinţifică. Studiul exclusiv al stadiului actual al limbii e nu numai incomplet, dar deseori greşit, prin ignorarea bazelor stării actuale. Pentru limba veche slavă şi limba veche rusă, cercetătorii dispun de ediţii numeroase, bine întocmite, astfel încît astăzi cercetarea fazelor mai vechi poate trece pe planul al doilea al preocupărilor lingviştilor.

Starea de la noi e însă cu totul diferită.

De aceea, e necesară o reluare a studiului limbii noastre vechi, care trebuie începută cu editarea textelor şi alcătuirea glosarelor parţiale, în vederea redactării *glosarului limbii vechi*. Datoria forţelor tinere ale lingvisticii romîneşti este de a lua în mînă această cercetare şi de a o duce mai departe, cucerind noi poziţii, în lumina ştiinţei marxist-leninist-staliniste.

PROCEDEE GRAFICE PENTRU REALIZAREA COMICULUI ÎN OPERA SATIRICĂ A LUI I. L. CARAGIALE *

DE

LUIZA şi MIRCEA SECHE

În studierea mijloacelor de realizare a comicului la Caragiale, un capitol aparte trebuie consacrat procedeelor grafice. Înţelegem în cazul de faţă prin *procedee grafice* totalitatea mijloacelor *tipografice* şi *ortografice* specifice folosite de scriitor pentru a scoate în evidenţă anumite cuvinte sau construcţii semnificative dintr-un context. Caracteristica esenţială a *procedeelor grafice* constă în faptul că ele pot fi sezisate în primul rînd de acela care *citeşte* o operă, care *vede* prin urmare un text — mult mai rar şi numai parţial de acela care *ascultă* (deci *nu vede*) textul respectiv.

Cu o parte din sfera *procedeelor grafice* Caragiale merge pe un drum străbătut şi de alţi scriitori şi comun astăzi multor oameni ai scrisului, atît în artă cît şi în ştiinţă, în publicistică.

Unul din procedeele cele mai obişnuite este evidenţierea unor cuvinte sau a unor construcţii dintr-un text cu ajutorul caracterelor grafice *cursive*. Deşi acest procedeu nu ţine de un anumit gen literar, el are totuşi caracterul său specific şi realizează efecte specifice în opera satirică a lui I. L. Caragiale, efecte determinate de însuşi conţinutul acestei opere.

Scriitorul urmărind în primul rînd ridiculizarea şi demascarea eroilor săi, izbuteşte, prin redarea unor cuvinte sau a unor construcţii semnificative în caractere cursive, să ascută, să sublinieze intensitatea acestei satire, deoarece cuvintele sau construcţiile redate cursiv se detaşează oarecum din context, ocupă şi *vizual* primul plan al contextului, subordonîndu-şi celelalte elemente

* În lucrarea de faţă s-au folosit abrevierile: *Opere, I — III*, pentru ediţia I a operelor lui Caragiale apărută sub îngrijirea lui S. Iosifescu; *O. I — VII*, pentru ediţia I a operelor lui Caragiale apărută sub îngrijirea lui P. Zarifopol.

ale frazei. Pe de altă parte, se poate uşor observa că mai ales cuvintele de jargon şi cele de argou sînt astfel subliniate, în al doilea rînd neologismele (începînd cu cele pretenţioase), în ultimul rînd lexicul mai vechi al limbii. Faptul acesta arată însăşi atitudinea scriitorului, a cărui satiră e îndreptată, pe plan lingvistic, împotriva acelei burghezii inculte care se străduieşte să-şi creeze un jargon propriu, şi care, adeseori, chiar în cursul acestui efort, revine la posibilităţile ei iniţiale, la limbajul argotic, de mahala.

Dintre aceste două extreme lingvistice între care oscilează mai toţi eroii operelor satirice ale lui I. L. Caragiale — jargonul şi argoul — este scos în evidenţă cu ajutorul caracterelor grafice cursive mai ales jargonul, care e mai semnificativ, reprezentînd oarecum aspiraţia pe plan lingvistic a personajelor satirizate, stadiul « superior » la care ele vor să ajungă, spre care se frămîntă neîncetat.

Interesant este şi faptul că multe cuvinte sau construcţii în caractere grafice cursive apar între dialoguri, adică atunci cînd comentează autorul, nu cînd vorbesc personajele. Se ştie însă că I. L. Caragiale se menţine şi în comentarii, cu o măiestrie extraordinară, exact la nivelul eroilor săi. Aceste cuvinte sau îmbinări lexicale scrise cu cursive aparţin, cele mai multe, stilului indirect liber: autorul le foloseşte dar se detaşează de ele, ca şi cum le-ar pune pe seama eroilor săi, ca şi cum le-ar reproduce din partea lor, şi nu aprobativ. Cîteva exemple sînt necesare:

« Salonul splendid al somptuosului *hôtel Piscopesco* » (O. I 230).

« Am mare slăbiciune de ceea ce francezul numeşte *la causerie*, şi de aceea frecventez bucuros cercurile *mondains* » (O. I 230).

« Un parc măreţ şi un *cottage* englezesc » (O. I 71).

« Madam' Georgescu este pe deplin stabilită asupra toaletei sale: bluza *vert-mousse*, jupa *fraise écrasée* şi pălăria asortată (O. II 1).

« Moftangioaica este romîncă şi prin urmare nobilă, *et par conséquent* nu poate suferi mojicimea... vorbeşte romîneşte numai *avec les domestiques*... Pentru dînsa sînt numai două oraşe în care poate trăi cineva: Paris et *Bukarest* » (Opere, II 31).

« O *entrée* zugrăvită pompeian... La mirarea mea că văz un salon în trei colţuri, stăpîna casei, care e marşandă *robes et confections*, îmi desluşeşte că toate casele de pe strada aceasta... sînt tăiate *en biais* » (Opere, II 93).

În exemplele citate, luate din acţiuni cu eroi din « lumea bună », autorul pare solemn şi uneori admirativ, dar printre rîndurile sale poate fi surprinsă o ironie profundă, caustică, concentrată mai ales în cuvintele subliniate, toate de jargon şi caracterizînd cel mai bine limbajul pretenţios şi ridicol al acestor eroi.

Mai semnificativă încă este situaţia în care eroii (sau Caragiale, în numele lor) folosesc expresia de jargon subliniată alături de cea de mahala:

« Ţaţo ! *per l'amour di* [! !] *Dieu* » — exclamă Ziţa într-o replică din « O noapte furtunoasă » (O. VI 45), iar într-o schiţă, « madam Petrescu a lui D.

Guță de la minister și cu tanti Luxița, moașa diplomată... și-au dat *rendez-vous* » (O. I 195).

Într-un exemplu ca acesta, autorul a subliniat contrastul izbitor dintre veleitățile, aspirațiile burgheziei parvenite și inculte și posibilitățile ei reale, contrast concretizat pe plan lingvistic prin amestecul inform de jargon și argou.

Din punctul de vedere care ne interesează — nu aceste exemple sînt însă cele mai valabile, deoarece, în citatele date, și *ascultătorul*, nu numai *cititorul*, poate desprinde de cele mai multe ori cuvintele de jargon, le poate reține semnificația în cadrul contextului, le poate sezisa conținutul comic.

Cînd însă autorul, descriind de pildă aspectul vestimentar al institutorului ardelean Tiberiu Bumbeș, *scrie* că eroul poartă « O fundă mare *rose-pâle* la gît... în picioare pantofi galbeni și ciorapi *crême* » etc. etc. (O. I 113), acela care urmărește textul *vizual* îl interpretează mai just și are mai multe satisfacții decît acela care îl *ascultă: cititorul* se află aci în fața unor cuvinte franțuzești, scrise în ortografia franceză, adică, din punctul de vedere al folosirii lor în limba romînă, în fața unor cuvinte de jargon; *ascultătorul*, care nu poate vedea grafia acestor cuvinte și prin urmare nu le reține decît fonetic, poate crede că are de-a face cu neologisme. Într-adevăr, foneticește, aceste cuvinte sînt identice cu *roz-pal*, *crem* etc., neologisme ale limbii noastre. Iată deci cum, într-un caz ca cel de mai sus, ascultătorul pierde în parte însuși sensul profund al satirei lui Caragiale, îndreptată aici împotriva cosmopolitismului. Dar nu atît folosirea caracterelor grafice cursive, cît mai ales un alt procedeu grafic duce la dubla interpretare, stilistică și etimologică, diferită pentru cititor și pentru ascultător. *Ortografic* cuvintele subliniate sînt franțuzești, dar *fonetic* ele pot fi considerate în același timp (pentru cititor) franțuzești și (pentru ascultător) franțuzisme (— adică neologisme mai puțin obișnuite ale limbii romîne—). Cursivele au în acest caz rolul de a scoate mai bine în relief efectul creat de ortografie.

Oarecum inversă este situația dintr-un context ca acesta:

« Amîndoi, tatăl și fiul, se așează *sans fason* la masa mea » (Opere, II 133).

Aici avem de-a face, din punctul de vedere al *cititorului*, cu transcrierea incorectă a expresiei franțuzești *sans façon* (= fără multă ceremonie, brusc), fapt care iarăși nu poate fi sezisat de *ascultători*, pentru că, auditiv, incorectul *sans fason* nu diferă prin nimic de corectul *sans façon*.

Am amintit mai sus că a doua extremă lingvistică la care se află (mai bine zis de la care pornesc) eroii lui Caragiale este argoul și limbajul mahalalei de altădată. Mult mai rar subliniază autorul acest aspect al limbii eroilor cu ajutorul caracterelor grafice cursive, lucru explicabil dacă ținem seama de faptul că limbajul argotic și de mahala este atît de familiar acestor eroi, atît de general și de frecvent folosit de ei și de evident pentru cititor — încît nici nu mai e necesar ca el să fie scos neapărat în evidență. Sînt însă și cazuri speciale, cum e cel din citatul următor, în care se reproduce textul unei telegrame:

« Costăchel Gudurău care sta altă masă criticînd guvernul gura mare, sculat şi apostrofînd directoru strigat *ba pe al măti* » [!] (O. I 184).

Aici caracterele grafice cursive nu au numai rolul de a evidenţia limbajul trivial (şi agramat) al politicienilor burghezi, ci şi acela de a indica ce anume din text aparţine trimiţătorului telegramei şi ce eroului despre care se relatează, adică lui Costăchel Gudurău; tot ce este redat în cursive aparţine acestuia din urmă, e reprodusă adică, nu prelucrată, admonestarea lui.

Dar marele scriitor izbuteşte să realizeze umorul şi cu ajutorul cuvintelor obişnuite în caractere cursive. Arătăm mai jos cît de caustic satirizează el, folosind acest procedeu, egocentrismul, individualismul feroce al unui erou lipsit cu totul de simţul modestiei:

« *Eu*, domnilor, lupt, căci pentru *mine*, ideea *mea*... sau poeziile *mele* inedite... eu *mă* sacrific domnilor, c-aşa-mi place *mie* » (Opere, III 231).

La fel de obişnuit este şi procedeul detaşării, izolării unor cuvinte sau construcţii cu ajutorul *ghilimelelor*. Rolul stilistic şi semantic al acestor semne de punctuaţie este bine cunoscut. Cînd presa ne relatează, de pildă, despre activitatea în solda imperialismului a cutărui « savant » sau « literat », cititorul ştie că trebuie să înţeleagă *pseudo-savant* şi *pseudo-literat*, valoarea semantică nouă fiind determinată de prezenţa ghilimelelor.

În opera satirică a lui I. L. Caragiale, ghilimelele îndeplinesc cam acelaşi rol ca şi cursivele, fiind doar mai puţin folosite ca acestea. Ele intervin aproape exclusiv în comentariile autorului şi subliniază clar intenţia de a satiriza (cele mai adesea tot prin intermediul stilului indirect liber):

« Pe la Chitila, am îndrăznit să-l întreb pe omul meu ce e de felul lui. Am aflat... E *voiajor*... În « branşa » *ilustrate*, *poştale* » (O. II 209; să se observe şi apelarea la celălat procedeu grafic, cursivele).

« Otelul meu are două caturi. Jos e la mijloc gangul, de o parte « *Restaurant et Berărie* », de alta « *Cafenea et Confiserie* ». Dinaintea « confiseriei » sînt aşezate mese » (O. I 14).

« Demult madam' Georgescu a promis « puiului » să-l ducă o dată şi pe el la Sinaia; dar puiul nu merge nicăieri fără « gramama » (< fr. grand maman = bunică); prin urmare, şi pe gramama trebuie s-o ia » (O. II 1).

« Cucoana îşi înveleşte favoritul [adică pe Búbico, căţelul] « mumos » (O. II 96).

Cel mai caracteristic dintre procedeele grafice din opera satirică a lui I. L. Caragiale ni se pare a fi însă *fluidul fonetic*, termen care trebuie explicat:

S-a arătat aici fuga eroilor lui Caragiale după cuvîntul şi fraza de jargon, pentru ei mai « distinse », mai « adînci » (ultima expresie aparţine bine cunoscutului nostru jupîn Dumitrache). Dar la ce rezultate ajung de fapt aceşti eroi, la sfîrşitul efortului lor de a-şi crea un limbaj deosebit de al maselor largi?

Rezultatele lor sînt cu totul ridicole. Reproducîndu-le scrisul şi mai ales vorbirea lor căutată, scriitorul reuşeşte să ne dovedească că burghezii operelor lui satirice, aceşti oameni cu pretenţii de cultură dar inculţi, folosesc « din auzite », « după ureche », expresiile de jargon, pe care nu le-au văzut scrise niciodată. Ei nu au nici măcar conştiinţa individualităţii acestor cuvinte într-o enunţare. Din această cauză, atunci cînd vorbesc sau cînd scriu, mulţi dintre aceşti eroi contopesc mai multe unităţi lexicale de sine stătătoare, pe care le intuiesc semantic, fără să le cunoască grafic, într-o singură unitate lexicală, într-un singur *fluid fonetic*, « creînd » deci, printr-un fel de compunere ilogică, nemotivată, noi cuvinte. Sensul acestor « creaţii » este egal cu al sumei cuvintelor care au luat parte la compunere; noul cuvînt poate exprima prin urmare o întreagă perifrază.

Iată-i pe eroi vorbind:

« Pardon, *maşer* (< fr. ma chère = draga mea), v-am călcat » (O. I 196).

« Uf ţăţico, *maşer* » (O. VI 21).

« Bine *monşer* (< fr. mon cher = dragul meu), cine zice? » (O. I 227).

« *Monşerul* meu » (O. VI 46).

« Mă pomenesc cu mitocanul, cu pricopsitul de Ţircădău, că-mi taie drumul. « Bonsoar », şi ştii aşa deodată *sanfasò* (< fr. sans façon)... zice... » (O. VI 20).

Iată-i scriind, ca acel comisar Mitică Pişculescu din bucata « Proces-verbal »:

« D-şoara Matilda zice că *sametegal* (< fr. ça m'est égal=mi-e indiferent) ori la No 13 bis, ori la 13 simplu » (O. I 192).

După cum uşor se poate vedea din exemplele mai sus citate — nici *fluidul fonetic* nu poate fi sezisat, aproape fără excepţie, decît de acela care *vede* textul lui I. L. Caragiale.

Autorul mai foloseşte încă o serie de *procedee grafice* pentru a satiriza *scrisul* eroilor săi. Unul dintre ele este acela de a le reproduce grafiile învechite, unele ţinînd de « tradiţia » grafică latinistă — pumnistă. Se ştie că pînă la o anumită epocă din a doua jumătate a secolului trecut erau folosite semnele (cu valoare etimologică) *ḑ* şi *ȩ* pentru a nota sunetele *z* şi *ţ*. Mulţi s-au opus atunci înlocuirii lor, continuînd în mod conştient să scrie cu vechea ortografie în numele « tradiţiei », dîrji în conservatorismul lor neîntemeiat. Alţii au folosit mai departe ortografia veche numai pentru că erau străini de cea nouă, care îi depăşise, aşadar din ignoranţă şi nu din spirit de dezaprobare în numele vreunui principiu.

Ambele cauze pot sta la baza ortografiei învechite din scrisul unor eroi ai lui Caragiale, dar mai ales ultima, pentru că nu avem aici de-a face cu filologi sau măcar cu oameni posedînd anumite cunoştinţe lingvistice.

Cazul cel mai specific e din nou al acelui comisar Mitică Pişculescu, autor al unui «Proces-verbal», în care găsim: «adi», «mencionat» (O. I 189), «refudă», «sus disul» (O. I 190), «am credut» (O. I 191) etc.

Cititorul de astăzi, cunoscînd grafia mai veche, nu poate face nici o confuzie de ordin fonetic, el va citi deci «azi», «menţionat», «refuză» etc. — după cum va fi citit însuşi comisarul Pişculescu. Cititorul va zîmbi în faţa acestor forme care caracterizează admirabil pe un erou depăşit de înnoire, de evoluţie, trăind departe de realităţile sociale. Dar în textul comisarului Pişculescu se întîlnesc şi grafii ca «redultă» sau «lediuni» (O. I 191), forme care nici nu mai sînt măcar (ca celelalte) motivabile din punct de vedere etimologic, întrucît nu provin dintr-un *d*, ci dintr-un *z* fonetic originar.

Sezisarea acestei savuroase ironii este din nou condiţionată de *vederea* textului; *cititorul* (şi chiar actorul) nu poate comunica în nici un fel unui *ascultător* intenţia autorului, deoarece avem şi aici de-a face cu un *procedeu grafic* a cărui nuanţă neputînd fi transpusă fonetic, rămîne a fi observată tot numai vizual.

S-ar mai putea aminti în treacăt un alt *procedeu grafic* prin care I. L. Caragiale îşi satirizează eroii: este vorba anume de înregistrarea în scrisul lor a unor cuvinte cu *ortografii greşite* — rezultat al influenţei limbii vorbite — şi care de obicei nu pot fi sezisate decît tot *vizual*, adică nu şi de către *ascultători*. Mulţi eroi (unii dintre ei din rîndul celor «culţi», de aceea de condamnat) nu notează sunetele finale ale unor cuvinte care în vorbirea curentă nu se pronunţă.

«Apostrofînd *directoru*... ridicat *bastonu*» (Opere, II 97).

Adeseori, cînd ne aflăm sub imperiul unei anumite stări sufleteşti, noi putem lungi consoanele sau vocalele din cuvintele semnificative ale enunţării noastre, lucru care poate fi arătat şi în scris, prin dublarea, triplarea etc. sunetului respectiv din cuvînt. Sînt totuşi puţini scriitori care să exprime în scris lungirea stilistică a consoanelor sau a vocalelor, ea fiind de obicei dedusă indirect, din context. De altfel se ştie că la lectura cu glas tare a unui text, orice cuvînt semnificativ poate fi lungit, chiar dacă nu există o justificare grafică a acestei lungiri.

Ceea ce ni se pare interesant din punctul nostru de vedere este că, în cazul consoanelor, chiar o eventuală lungire *grafică*, prin dublarea sau triplarea lor în text, rămîne uneori tot numai un procedeu *ortografic* al scriitorului, neputînd fi realizat şi *fonetic*. Faptul acesta se explică prin aceea că consoanele duble, triple etc., prin natura emisiunii lor, nu se pot întotdeauna pronunţa altfel decît cele simple, rămînînd deci numai *vizual* (adică grafic) diferite de acestea.

Cuvîntul «poppor» (Opere, III 168) este, din punct de vedere fonetic identic cu «popor», deşi ortografic, avem de-a face în primul caz cu un «p» mai mult. E drept că într-un cuvînt ca «rrromînism» (ib.), triplul «r» se poate pronunţa mai lung decît s-ar putea pronunţa un singur «*r*», însă nu altfel

decît dublul «*r*» dintr-un cuvînt ca «historric» (Opere, III 169). De aceea trebuie să considerăm că dublarea sau triplarea consoanelor, destul de frecventă în opera satirică a lui I. L. Caragiale, este şi ea, măcar parţial, un *procedeu grafic* (spre deosebire de dublarea sau triplarea vocalelor care nu este atît un procedeu ortografic, cît mai ales un fenomen fonetico-stilistic).

Autorul însuşi a arătat clar undeva scopul profund satiric pe care îl urmăreşte prin folosirea acestui procedeu:

«Nu ne batem joc — scrie el — de Romînia şi de romînism, vorbe care se pronunţă şi se scriu cu un singur r, ci de *rrromînism* şi de *Rrromînia*, cu trei rrr; nu de popor, vai de capul lui ... ci de *poppor*» (Opere, III 168).

Se demască aici limbajul demagogic, patriotard, al politicienilor şi scribilor care încercau să înşele masele cu vorbe umflate şi goale.

Iată-l pe scriitor persiflînd «importanţa» partidelor «istorice»:

«Noi, ca nişte moftangii sinceri, mărturisim că nu facem parte din nici un mare partid *historric*» (Opere, III 169).

Folosind acelaşi procedeu el ironizează altundeva «zelul» justiţiei din Romînia burghezo-moşierească:

«Nu ne-ndoim un moment de imparţialitatea şi zelul justiţiei noastre şi sperăm că ea va descoperi lucruri cu deosebire *senzzaţionale*» (Opere, III 186).

Iată-l parodiind stilul ridicol al presei şovine:

«Ieri s-a votat monstruoasa lege a d-lui P. P. Carp asupra şcoalelor profesionale aşa cum a voit ministrul *nerromîn*, care, ca briganzii, a pus Camerei servile cuţitul la gît, strigîndu-i fioros: votul sau viaţa!

Penibil! *terribil!!* orribil!!!» (O. III 172).

Am mai putea, în sfîrşit, să amintim aici pe acei foarte mulţi «*Poppescu*» (cu varianta şi mai pretenţioasă «*Poppesco*») care mişună în opera satirică a lui I. L. Caragiale, eroi care ţin cu orice preţ să iasă din rîndul celorlalţi «Popeşti» printr-un artificiu ortografic caraghios, dar semnificativ.

Faptele consemnate în acest articol nu au putut epuiza — desigur — problema contribuţiei *procedeelor grafice* la realizarea satirei lui I. L. Caragiale. Este neîndoios că autorul va fi apelat şi la alte mijloace ortografice şi tipografice pe care noi nu le-am putut sezisa sau pe care n-am socotit util să le înregistrăm fiind vorba de aspecte care apar prea sporadic. Aportul acestor procedee la realizarea operei satirice a scriitorului rămîne şi aşa evident — şi nu cu mult mai puţin valoros decît acela obţinut cu mijloace lingvistice propriu-zise.

Din exemplele date reiese clar grija excepţională a lui I. L. Caragiale de a scoate în evidenţă, cu o complexitate rar întîlnită de mijloace şi sub toate aspectele, ridicolul eroilor săi. De aceea am şi urmărit să subliniem ideea, care ni se pare importantă, că opera satirică a marelui scriitor trebuie să fie c i t i t ă, nu doar a s c u l t a t ă — majoritatea procedeelor grafice amintite neputînd fi sezisate de a s c u l t ă t o r i.

LINGVISTICA GENERALĂ

LEGILE INTERNE DE DEZVOLTARE A LIMBII

DE

PROF. AL. GRAUR

O lege este exprimarea unei legături esențiale, necesare între fenomene, exprimarea unei legături interne între cauză și efect, determinînd dezvoltarea fenomenului dat. «Lumea este mișcarea materiei în virtutea unor anumite legi, iar cunoașterea noastră, ca cel mai înalt produs al naturii, nu e în stare decît *să reflecteze* aceste legi obiective», ne învață Lenin [1]. O lege exprimă cele mai generale și cele mai adînci relații între fenomene. Legile lingvistice reflectă legile limbii.

Lingviștii burghezi au vorbit adesea despre legi. În special neogramaticii, care socoteau că legile lingvistice, ca legi ale naturii, sînt «oarbe». Schleicher, încă mai înainte, privea limba ca un organism și compara dezvoltarea ei cu a unui animal, ceea ce se explică prin marile succese obținute în vremea lui de științele naturale. Neogramaticii au stabilit existența unor procese regulate în limbă și le-au concretizat în formule pe care le considerau legi. De exemplu constatînd că, în cuvinte ca *gură*, *moară*, *porumb*, *soare* etc., *l* intervocalic latin a devenit în romînește *r*, ei au formulat legea transformării lui *l* intervocalic latin în *r* romîn. Pe această cale s-a adunat un uriaș material de fapte, utile și astăzi pentru noi ca material. Accentul era pus pe fonetică, și numai rareori s-au formulat legi privitoare la morfologie, deoarece în general problemele de fonetică istorică sînt mai ușor de studiat de cît cele de morfologie și mai ales de sintaxă istorică.

Cusurul teoretic al acestor cercetări este că formulele care închideau transformările fonetice erau stabilite fără nici o legătură între ele și cu faptele din celelalte compartimente ale limbii, deci constituiau mărunțișuri disparate și

[1] V. I. Lenin, Materialism și empiriocriticism. Ed. P.M.R., p. 185.

în general, fără explicație. Cel mult se formulau vagi explicații psihologice (legea simplificării etc.), fără nici o legătură cu caracterul social al limbii. Mai grav este că lingviștii burghezi nu-și puneau problema dacă așa-zisele legi determinau o dezvoltare a limbii, aduceau un progres. Astfel faptele adunate de ei au numai valoare de material brut.

Prin dezvoltarea geografiei lingvistice, s-a putut pătrunde mai adînc în studiul proceselor limbii. Gilliéron a arătat că cuvintele « migrează », că ele sînt rareori păstrate fără întrerupere din vechime și pînă azi în fiecare unitate socială în parte, și adesea, într-un sat, cutare cuvînt a fost introdus la o dată istorică din satul vecin. Această constatare și descoperirea faptului că între dialecte nu există limite tranșante, ci fiecare fenomen își are propria sa isoglosă l-au dus pe Gilliéron la afirmația că nu există legi, că « fiecare cuvînt își are istoria sa, deosebită de a tuturor celorlalte ». Este evident că această idee s-a putut impune și mulțumită faptului că așa-zisele legi erau de fapt numai niște formule seci. Dar știm că și în alte domenii se petrec lucruri asemănătoare. Fiecare descoperire fizică mulțumită căreia se poate pătrunde mai adînc în cunoașterea materiei face pe fizicienii idealiști să pretindă că « materia a dispărut ». Apoi, încet încet, trebuie să se recunoască, dimpotrivă, că elementele ei sînt acum cunoscute mai bine decît înainte. Astfel și Gilliéron a socotit că « legile au zburat », atunci cînd în realitate s-a văzut mai exact cum se ajunge la generalizarea unor procese fonetice, adică atunci cînd mecanismul de funcționare a faptelor de limbă a început să fie cunoscut ceva mai adînc. Este ușor de văzut astăzi că, în ciuda migrațiilor cuvintelor, în ciuda lipsei de coincidență între isoglose, în schimbarea sunetelor se respectă în general o regularitate strictă, iar între dialecte există despărțiri clare. De exemplu, cu excepția Banatului, nici o regiune romînească nu a păstrat, în nici un cuvînt, pe *ń* în cuvinte ca *baie*, *cui* etc. (*bańe*, *cuńu*, în Banat); acolo unde vechiul *dz* a devenit *z*, el apare astfel în toate cuvintele care l-au cunoscut în trecut (*brînză*, *frunză*, *orz*, *zice* etc., mold. *brîndză*, *frundză*, *ordz*, *dzice*). Deci, cu toată frămîntarea produsă prin « migrarea » cuvintelor, pînă la urmă, în limba luată ca un ansamblu, se stabilesc situații conforme cu regula. Nimeni nu poate tăgădui diferența dialectală între regiunea București și regiunea Iași. Prin urmare așa-numitele legi fonetice ale neogramaticilor n-au fost doborîte de geografia lingvistică, ci numai procesele pe care le îmbrățișează au ajuns să fie mai bine cunoscute.

Structuraliștii, criticînd pe neogramatici pentru că n-au văzut ansamblul, pentru că s-au pierdut în mărunțișuri, părăsesc pe de-a-ntregul terenul concret al faptelor și caută legi abstracte, universale, fără referire la limbile reale, deci scheme seci și lipsite de orice valoare. Nici aici, nici în alte domenii, structuraliștii n-au adus nimic util.

N. I. Marr s-a străduit « să slăbească importanța legilor interne de dezvoltare a limbii ca atare, trecînd centrul de greutate nu numai asupra semanticii, ci și, în morfologie, asupra condiționării fenomenelor de factorii social-econo-

mici »[1] La el, legile depind de voința oamenilor, concepție la fel de dăunătoare cu a structuraliștilor. Se știe că N. I. Marr cerea o « revoluție » în limbă, pe potriva revoluției din societate. Considerînd că toate schimbările limbii sînt condiționate de factorii social-economici, Marr împingea de fapt la desființarea lingvisticii ca știință de sine stătătoare: ar fi suficient să studiem schimbările sociale, iar acestea constituie obiectul altei științe decît lingvistica. Pentru N. I. Marr, totul se explică prin încrucișări, deci prin influența unor forțe străine.

Pentru știința marxistă, legile limbii sînt la fel cu legile din celelalte domenii, ele trebuie căutate în primul rînd în limba însăși și au caracter obiectiv. Pentru ca oamenii să se poată înțelege între ei, este indispensabil ca ei să-și formuleze gîndurile în același fel, oglindind just fenomenele din realitatea înconjurătoare, astfel încît fiecărui vorbitor în parte i se impun cu o forță invincibilă legile de dezvoltare a limbii admise de întreaga colectivitate. În schimbările care se produc în limbă ca și în celelalte fenomene, esențiale sînt legile interne de dezvoltare, deci nu împrumuturile, nici influențele externe.

Noțiunea de « legi de dezvoltare » nu este nouă în știință. Engels ne spune în « Originea familiei, a proprietății private și a statului »[2]: «Cu cît o anumită activitate socială este mai vastă, cu cît un întreg șir de procese sociale se sustrag mai mult controlului conștient al oamenilor, depășind puterea lor, cu cît această activitate pare lăsată mai la voia simplei întîmplări, cu atît mai mult i se impun cu necesitate naturală, sub chipul întîmplării, legile interne proprii ei ». Iar în « Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane »[3], Engels scrie « Oricît de importantă ar fi această deosebire [între dezvoltarea societății și dezvoltarea naturii] pentru cercetarea istorică, mai ales pentru cercetarea fiecărei epoci și fiecărui eveniment în parte, ea nu poate influența întru nimic asupra faptului că mersul istoriei este dominat de legi interne generale ».

Dar lingviștii nu au socotit în general că aceste pasaje îi privesc și nu au aplicat niciodată la problemele limbii învățătura lui Engels asupra legilor interne, pînă cînd Stalin, în « Marxismul și problemele lingvisticii », a atras atenția, în mai multe pasaje, asupra importanței chestiunii. «...limba și legile ei de dezvoltare pot fi înțelese numai în cazul cînd sînt studiate în legătură indisolubilă cu istoria societății, cu istoria poporului căruia îi aparține limba studiată și care este creatorul și purtătorul acestei limbi »[4]... cu ocazia încrucișării, una dintre limbi iese de obicei învingătoare, își păstrează fondul principal de cuvinte și continuă să se dezvolte potrivit legilor interne ale dezvoltării sale, în timp ce cealaltă limbă își pierde treptat propria ei calitate și dispare treptat.

---

[1] Opere alese, vol. II, p. 117.

[2] Marx-Engels, Opere alese. Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 295.

[3] Marx-Engels, Opere alese. Ed. P.M.R., 1952, vol. II, p. 356.

[4] I. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 20.

Prin urmare încrucişarea nu dă o nouă, o a treia limbă, ci menţine una dintre limbi, menţine structura ei gramaticală şi fondul ei principal de cuvinte şi îi dă posibilitatea să se dezvolte potrivit legilor ei interne de dezvoltare »[1]. În ceea ce priveşte specificul naţional al limbii ruse, el nu a suferit nici cea mai mică ştirbire, întrucît, menţinîndu-şi structura gramaticală şi fondul principal de cuvinte, limba rusă a continuat să progreseze şi să se perfecţioneze potrivit legilor ei interne de dezvoltare »[2]. « Dacă este adevărat că principala sarcină a lingvisticii este studierea legilor interne de dezvoltare a limbii... »[3].

Aceste pasaje au produs la început oarecare nedumerire. S-au publicat articole contradictorii şi nu suficient de clare. Unii au socotit, de exemplu, că legile interne de dezvoltare a limbii sînt chiar regulile după care funcţionează limba, prin urmare ar fi destul să se studieze gramatica descriptivă. A urmat o dezbatere publică organizată de lingviştii sovietici, fără rezultate apreciabile, şi abia cea de a doua dezbatere, care a durat cîteva zile, în februarie 1952, cu participarea a aproape o mie de persoane, a îndrumat cercetările pe linia justă.

De atunci încoace s-au publicat numeroase lucrări asupra legilor interne. Printre ultimele în dată socotesc că trebuie relevate broşura lui V. A. Zveghinţev « Legile de dezvoltare a limbii » (Moscova, 1954) şi articolul lui A. G. Spirkin « În chestiunea legilor limbii », publicat în « Voprosî filosofii », 1953, nr. 5.

Astăzi ştim deci mult mai bine ce sînt legile interne de dezvoltare. Limba, ca şi toate celelalte fenomene din natură şi din societate, cunoaşte modificări cauzate de factori externi şi modificări cauzate de factori interni. Prima categorie poate fi ilustrată prin apariţia de cuvinte noi sau dispariţia de cuvinte învechite, sub influenţa schimbărilor din societate. Dacă la un moment dat, în limba noastră, se introduce cuvîntul *constituţie*, sau dacă dispare cuvîntul *ciohodar*, explicaţia trebuie căutată în primul rînd în schimbările produse în structura socială a ţării noastre. Dacă limba noastră cunoaşte un vocativ feminin terminat în *-o*, cauza principală este o influenţă externă, influenţa limbilor slave, deci contactul strămoşilor noştri cu slavii. Dar transformarea vechiului perfect latin *ueni* şi a vechiului participiu *uentus* în rom. *venii*, *venit* se explică prin factori interni, prin influenţa analogică şi regularizatoare a tipului devenit normal *dormi*, *dormii*, *dormit*.

Deci legile interne nu sînt determinate imediat de influenţa unor factori externi, ci decurg cu necesitate obiectivă din natura internă a structurii limbii, sînt rezultate din contradicţiile interne care se ivesc între diferitele compartimente ale limbii şi determină trecerea de la o stare calitativă inferioară la una superioară. Obiectelor şi fenomenelor din natură şi din societate le sînt în general proprii contradicţii interne, aceasta este una dintre tezele funda-

[1] I. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 27.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem.

mentale ale metodei dialectice. Dezvoltarea este lupta contrariilor. Mao Tze-dun, în lucrarea sa « Cu privire la contradicție »[1], arată clar, cu un exemplu, deosebirea între cauzele interne și cauzele exterioare ale unui fenomen: oul are nevoie de căldură, factor extern, ca să se transforme în pui, dar fără contradicțiile interioare, acest rezultat n-ar putea fi obținut, o piatră nu se poate transforma în pui, oricît ar fi încălzită.

Deoarece legile interne determină dezvoltarea limbii, ele nu pot fi confundate, așa cum s-a întîmplat uneori, cu regulile de funcționare a limbii la un moment dat. Între aceste reguli, unele se aplică în toate cazurile similare, fără să determine însă un progres, ci e vorba mai curînd de un element conservator, de o presiune care determină menținerea sistemului deja stabilit. Alte reguli de funcționare se respectă numai în cazurile unde au apucat să fie aplicate, iar la cazurile noi, care se ivesc acum, nu se mai respectă. O regulă de funcționare a limbii romîne este acordul, în număr și gen, al adjectivului cu substantivul, dar nu se poate spune că aplicarea ei determină dezvoltarea limbii. O regulă de funcțioare a limbii romîne prevede folosirea alternanțelor vocalice pentru a marca diferențierile morfologice: *teacă*, pl. *teci*, *dorm*, pers. 3 *doarme*, *văd*, conj. *vadă*. Dar această regulă nu se mai aplică, în multe cazuri, la cuvintele noi: *bibliotecă*, pl. *biblioteci*, *evoc*, pers. 3 *evocă* etc. La fel cu unele alternanțe consonantice: *viteaz*, pl. *viteji*, dar *burghez*, pl. *burghezi*. E vorba deci de reguli care continuă să fiinţeze în limbă, dar au încetat de a mai fi productive, se aplică numai la materialele vechi; cum ar putea deci ele să determine dezvoltarea limbii?

Călcarea unei reguli de funcționare nu determină de obicei distrugerea posibilității de înțelegere între oameni. De exemplu, cînd cineva greșește regula formării participiului și zice *înțelegut* în loc de *înțeles*, aceasta nu ne împiedică să pricepem ce vrea să spună, căci nu iese din cadrul legilor limbii romîne. Dacă însă ar ieși din cadrul acestor legi și ar face apel la o formație proprie altei limbi, de exemplu ar zice *înțelegumenos*, cu un sufix grecesc, aceasta ar compromite posibilitatea de comunicare. Dar legile de dezvoltare nu sînt rupte de regulile de funcționare; trebuie să respingem categoric teoria saussuriană a rupturii între sincronic și diacronic: legile se dezvoltă pe terenul pregătit de regulile de funcționare, ținînd seama de existența lor, și se manifestă, la rîndul lor, prin apariția unor noi reguli de funcționare.

Lingviștii sovietici disting mai multe feluri de legi interne de dezvoltare. Un tablou complet dă, în lucrarea citată, A. G. Spirkin, care recunoaște cinci feluri de legi, după sfera mai largă sau mai strîmtă a aplicării lor: 1.— legile interne cele mai generale, proprii nu numai tuturor limbilor, ci și altor fenomene, de exemplu legea care stabilește că forma rămîne în urma conținutului; 2. — legi proprii numai limbii, dar tuturor limbilor, de exemplu legea inegalității

[1] Mao Tze-dun, Cu privire la contradicție, Ed. P.M.R., p. 10.

de dezvoltare a părților constitutive ale limbii; 3.— legi proprii unui grup de limbi, de exemplu legea trecerii treptate de la structura sintetică la structura analitică în limbile romanice; 4.— legi proprii unei singure limbi, de exemplu legea trecerii treptate de la sistemul flexiunii cazuale la sistemul cazurilor cu prepoziție în limba rusă; 5.— legi proprii unui singur compartiment al unei singure limbi, de exemplu legea folosirii muierii consoanelor pentru marcarea formelor flexionare, lege proprie numai morfologiei limbii romîne.

Legile interne proprii unei singure limbi constituie specificul național al limbii și, împreună cu alte particularități, contribuie la diferențierea națiunilor. Dar legile interne generale și cele particulare sînt legate între ele. Cum ne învață știința marxistă, generalul este inseparabil de particular, generalul nu se manifestă decît sub forma particularului. Legile generale nu apar în limbă decît sub forma legilor particulare. De fapt, legile generale sînt un grad superior de cunoaștere a dezvoltării limbilor, dar ele nu există prin ele însele. Legile generale generalizează și concentrează, reunind ca într-o albie comună schimbările necontenite ale diverselor elemente ale structurii gramaticale. În acest sens regulile schimbărilor fonetice, numite pretențios de neogramatici legi, se încadrează de fapt în legi fonetice cu caracter mai larg, sînt forma concretă de manifestare a acestor legi.

Astfel neogramaticii au prezentat o sumedenie de așa-zise legi fonetice ale limbii romîne, marcînd modificările fonetice care diferențiază limba romînă de limba latină, dar n-au degajat niciodată liniile largi ale acestor modificări. S-a stabilit că $s + y$ devine $ş$, și aceasta a trecut drept o lege fonetică; altă lege arată că $t + y$ devine $ţ$, apoi o serie întreagă de alte legi similare a constatat apariția fonemelor *j*, *dz*, *č*, *ğ*, fiecare din ele privită în sine și pentru sine. Aici avem de fapt a face cu o transformare calitativă a sistemului fonologic latin, determinată concret de atacarea consoanelor de către un element palatal următor, și care a dus la îmbogățirea sistemului fonologic romînesc cu semi-oclusive și șuerătoare. Aceasta a apropiat considerabil limba romînă de limbile slave și nu a rămas fără urme asupra celorlate compartimente ale limbii. Dar faptele nu au fost niciodată prezentate astfel, ci fiecare detaliu a fost privit independent și fără a se trage nici o concluzie.

În morfologie, în general, nici nu s-a vorbit de legi, ci fiecare fapt a fost prezentat izolat și explicat prin el însuși. Astfel, în romîneşte s-au explicat fiecare în parte perfectele și participiile noi, la verbele care în latineşte nu se încadrau în sistemul flexiunii regulate. Pe de o parte există *nosco*, *noui*; *pasco*, *paui*; *cresco*, *creui*, devenite în romîneşte *cunosc*, *cunoscui*; *pasc*, *păscui*; *cresc*, *crescui* etc., pe de altă parte *uendo*, *uendidi*; *perdo*, *perdidi*, în romîneşte *pierd*, *pierdui*; *vînd*, *vîndui*, apoi diferite alte exemple ca *facio*, *feci*, în romîneşte *fac*, *făcui*; *cado*, *cecidi*, în romîneşte *cad*, *căzui* și așa mai departe, explicate fiecare separat ca rezultat al cutării sau cutării analogii, ceea ce poate fi just în detaliu; dar trebuia arătat că avem de-a face în fapt cu legea grupării formelor verbale

aberante într-un sistem al verbelor în *-u*, lege care se încadrează în legea mai largă a sistematizării întregii flexiuni verbale în categorii regulate şi clare.

În sintaxă, s-a constatat dezvoltarea pe teren romînesc a numeroase prepoziţii compuse ca *de la*, *din*, *despre*, *de către* etc., fără să se degajeze legea de dezvoltare a sintaxei romîne care impune stabilirea a noi şi noi categorii precise de relaţii sintactice, exprimate prin instrumente clare şi precise, în acord cu dezvoltarea şi clarificarea elementelor gîndirii.

Astfel diversele fapte stabilite de neogramatici şi diverse legi de amănunt descoperite de ei sînt în realitate numai elemente componente ale adevăratelor legi lingvistice, acelea care constituie adevăratul factor de dezvoltare a limbii. Şi mai departe, diversele legi nu trebuie privite ca o sumă mecanică de fapte nelegate între ele, ci ca un proces legal care reflectă legăturile reciproce interne ale faptelor de dezvoltare a limbii. Legile interne parţiale sînt legate între ele într-un sistem general. Şi sînt legate între ele în primul rînd deoarece aplicarea legilor generale se face pe materialul specific al fiecărei limbi. De aceea legile interne generale (interne în opoziţie cu faptele extra-lingvistice) nu se aplică la fel în diversele limbi, de exemplu legea sistematizării flexiunii verbale se aplică altfel în franţuzeşte decît în romîneşte. Aici se poate referi şi teoria legilor de lungă durată în opoziţie cu legile de scurtă durată, teorie pe care am încercat să o formulez altă dată.

Aminteam mai aus că structuralişţii caută legi cu caracter general şi permanent, pe deasupra tuturor diferenţierilor de timp şi spaţiu. Însăşi ideea de la care porneşte această şcoală, reprezentativă a fazei de descompunere a burgheziei, este greşită: fiind vorba de legi care determină dezvoltarea limbii, trecerea ei de la o stare calitativă la alta, legile limbii sînt schimbătoare; ca şi legile de dezvoltare ale celorlalte fenomene sociale, ele sînt deosebite pentru epoci diferite, deci nu pot exista legi cu caracter permanent. Nu există nici legi universale. Ce e drept şi lingvistica marxistă vorbeşte de legi generale, cum ar fi legea rămînerii în urmă a formei faţă de conţinut, care nu este însă specific lingvistică, sau legea dezvoltării inegale a compartimentelor limbii. Dar chiar aceste legi sînt aplicate în chip deosebit la fiecare limbă, deoarece materialul la care se aplică şi condiţiile de aplicare diferă. Apoi legile de felul acesta, puţine la număr, interesează mai mult filozofia decît lingvistica, iar din punct de vedere lingvistic sînt mult mai interesante legile diferite de la limbă la limbă, cele care dau specificul naţional.

Mai importantă este însă altă consideraţie. Legile interne au fost opuse mai sus influenţelor venite din afară şi, printre acestea, a fost trecută şi influenţa exercitată de evoluţia societăţii. Trebuie să precizăm însă că evoluţia limbii nu poate fi despărţită de evoluţia societăţii. În afară de societate nu există limbă; limba se naşte o dată cu naşterea societăţii şi moare o dată cu moartea ei, limba există numai pentru a servi ca mijloc de comunicare în societate. De aceea nici măcar legile interne ale limbii nu sînt rupte de dezvoltarea socie-

tăţii. Legile interne se constituie pe baza materialelor existente în limbă, prin urmare pe baza elementelor de vocabular care pătrund sau au pătruns mai de mult în limbă, legate de evoluţia societăţii, legile limbii sînt influenţate de dispariţia din limbă a unor elemente lexicale de care societatea, în dezvoltarea ei, nu mai are nevoie. Şi nu numai prin vocabular este legată evoluţia internă a limbii de evoluţia societăţii. Conţinutul limbii sînt ideile care trebuie comunicate, gîndirea, prin urmare dezvoltarea gîndirii nu poate să nu aibă influenţă asupra dezvoltării laturii formale, asupra dezvoltării formelor limbii. Perfecţionarea gîndirii, mărirea puterii de abstractizare a omului duce la crearea de categorii mai largi, mai abstracte şi mai sistematice în gramatică. Astfel, cel puţin indirect, încadrarea verbelor latine într-un sistem mai simplu şi mai clar în limbile romanice este totuşi legată de evoluţia societăţii, căci perfecţionarea gîndirii este evident legată de evoluţia modului de viaţă. Urmează de aici că chiar acele legi care sînt caracteristice limbii în general trebuie studiate în condiţiile de aplicare concrete, diferite de la o limbă la alta, ţinînd seama peste tot de specificul naţional. Aceasta este principala sarcină a lingvisticii şi tocmai aceasta nu a fost de loc luată în seamă. Lipsa lucrărilor concrete în acest domeniu explică în parte caracterul prea abstract, prea schematic al articolului de faţă.

SISTEME DE TRANSCRIERE FONETICĂ

DE

I. PĂTRUŢ

Pînă la începutul veacului trecut activitatea lingviştilor s-a limitat, aproape fără excepţie, la studiul limbii scrise sau, în cazul limbilor vii, şi la studiul limbii vorbite comune.

O dată cu constituirea lingvisticii ca ştiinţă, în prima jumătate a veacului trecut, s-a întrezărit mai bine folosul studiilor graiurilor şi dialectelor teritoriale, atît pentru stadiul respectiv al limbii, cît şi pentru trecutul ei.

Importanţa studierii graiurilor unei limbi a fost subliniată de lingvistul rus I. I. Sreznevski, care, la mijlocul veacului trecut, înainte de a se vorbi în Europa apuseană de geografia lingvistică, în ale sale « Observaţii asupra materialelor pentru geografia limbii ruse »[1], vorbea despre «necesitatea de primă importanţă şi indispensabilă a acestei noi ştiinţe — alcătuirea unei hărţi lingvistice »[2]. Ideea întocmirii unei « hărţi lingvistice » şi-au însuşit-o şi alţi lingvişti ruşi, ca V. I. Lamanski, A. I. Sobolevski, A. A. Şahmatov etc. [3].

În studierea graiurilor şi a dialectelor lingviştii urmăreau mai ales latura sonoră a limbii, deci fonetica. Pentru aceasta însă scrierea obişnuită, oficială, era absolut nesatisfăcătoare, lucru care nu mai trebuie dovedit. E destul să ne gîndim la scrierea, tradiţională, franceză sau engleză, care, reflectînd în unele privinţe rostirea de acum cîteva veacuri, notează unele sunete prin 2—3 şi chiar 4 semne.

Problema sistemelor fonetice de scriere s-a pus cu mai multă tărie o dată cu începuturile geografiei lingvistice, spre sfîrşitul veacului trecut. Trebuinţa

[1] În « Vestnik Russkogo gheograficeskogo obşcestva », 1851, vezi R. I. Avanesov, Ocerki russkoi dialektologhii, Moscova, 1949, partea I, p. 287; vezi şi « Izvestia Akademii Nauk SSSR » (otdel. lit. i iazîka), vol. X (1951), nr. 4, p. 429.

[2] R. I. Avanesov, op. cit., ibidem.

[3] R. I. Avanesov, op. cit., ibidem.

de a nota cît mai exact şi mai amănunţit graiurile studiate a dus la alcătuirea a diferite sisteme de transcriere fonetică, mai mult sau mai puţin reuşite.

În cele ce urmează vom vorbi numai despre cîteva sisteme de transcriere fonetică, despre acelea, desigur, care au avut şi au o întrebuinţare mai largă şi prezintă însemnătate şi pentru noi[1].

★

Sistemele de transcriere fonetică alcătuite pînă acum se pot împărţi în două categorii: alfabetice şi nealfabetice.

Cele alfabetice, după cum le arată numele, sînt întocmite pe baza alfabetelor obişnuite, latine sau chirilice, adăugîndu-se numărul necesar de semne speciale. Cele nealfabetice — şi ele de mai multe feluri — notează sunetele printr-un fel de formule, care indică activitatea organelor vorbirii care participă la emiterea sunetelor respective. Acestea au fost şi mai sînt folosite aproape numai în tratate de strictă specialitate[2]. Sistemele alfabetice de transcriere fonetică sînt cele care au fost şi sînt folosite de dialectologi.

În general principiile de care s-a ţinut seama la întocmirea sistemelor de transcriere fonetică — sisteme care urmăresc, după cum am spus mai sus, înregistrarea cît mai exactă a graiurilor studiate — au fost următoarele: să fie cît se poate de bogate în semne, pentru a se putea nota toate nuanţele de sunete percepute; să fie uşor de învăţat şi de mînuit; să poată fi uşor tipărite. La aceste principii trebuie adăugat încă unul, căruia mai ales dialectologia sovietică îi acordă mare însemnătate: sistemul de transcriere fonetică să fie cît mai accesibil maselor largi, pentru ca studiile în care e folosit să poată fi utilizate şi de nespecialişti.

Trebuie să spunem că puţine dintre sistemele de transcriere îndeplinesc toate aceste condiţii şi, mai ales, foarte puţine dintre ele au ţinut seama de

---

[1] Cele mai întrebuinţate sisteme de notare fonetică a limbilor, dialectelor şi graiurilor romanice, slave, germanice, fino-ugrice etc. sînt date în Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten. Berlin, 1928.

[2] Un astfel de sistem nealfabetic a întocmit lingvistul danez Otto Jespersen. În sistemul lui O. Jespersen se întrebuinţează litere greceşti, latine şi cifre. Literele greceşti indică organele active ale vorbirii: α = buzele, β = vîrful limbii, γ = dosul limbii, δ = vălul palatului, ε = coardele vocale, ζ = aparatul respirator. Cifrele, care urmează după literele greceşti, arată gradul şi forma deschizăturii organelor: 0 închidere, 1 şi 2 deschidere îngustă, 3—8 deschidere mai mare; cifrele fără soţ indică deschizătura rotunjită, cele cu soţ — nerotunjită. Literele latine care, de obicei, urmează ca exponenţi pe lîngă cifre, arată locul de articulaţie, raportat, de regulă, la organele pasive ale vorbirii: dinţi, alveole, palatul tare. Astfel, de exemplu, sunetul *B* din silaba *BA* este notat de O. Jespersen prin următoarea formulă: $\alpha 0^{b} \delta 0 \varepsilon 1$. Adică: $\alpha 0^{b}$ arată închiderea completă a buzelor; $\delta 0$ — ridicarea vălului palatului, adică închiderea cavităţii nazale; $\varepsilon 1$ — deschizătura glotei. Sistemul acesta al lui O. Jespersen, folosit şi de alţi lingvişti (de ex. de polonezul T. Benni şi de cehul A. Frinta, care i-a adus şi unele completări), deşi este ingenios şi are calitatea de a nota cele mai im-

principiul acesta din urmă. De aceea multe dintre ele au avut o circulație foarte restrînsă sau chiar unele au avut o existență de scurtă durată.

Larg răspîndit, îndeosebi în occident, este sistemul de transcriere al Asociației fonetice internaționale, alcătuit în anul 1881[1].

Principiul care a stat la baza întocmirii acestui sistem este evitarea semnelor diacritice și întrebuințarea, pe cît se poate, numai a semnelor existente în diferite alfabete, semne care la nevoie sînt modificate, inversate sau cărora li se adaugă semne de punctuație. De exemplu « e mut » francez e notat prin ∂, lungimea vocalei e notată prin două puncte puse în text după semnul vocalei respective. Sistemul acesta a fost întrebuințat și de Alf Lombard în lucrarea sa « La prononciation du roumain »[2].

Deși se spunea că sistemul internațional poate satisface cerințele tuturor limbilor, s-a dovedit că el nu îndreptățește o asemenea pretenție. Astfel, de exemplu, pentru unele sunete din graiurile romînești nu are semne corespunzătoare.

Binevenite completări și modificări i-a adus lingvistul sovietic acad. L. V. Șcerba[3]. Sistemul de transcriere fonetică al lui L. V. Șcerba, alcătuit pe baza celui internațional, este folosit și de alți lingviști sovietici[4].

Una dintre cauzele care au împiedicat răspîndirea sistemului internațional de transcriere fonetică este caracterul său artificial. Avînd semne din diferite alfabete, multe la număr și totuși neîndestulătoare pentru cele mai multe limbi,

---

portante caracteristice ale sunetelor, prezintă un tot atît de mare dezavantaj de ordin practic; fiind greu de învățat și de mînuit, poate fi folosit numai cînd e vorba de sunete izolate, căci formulele atît de complicate îl fac inutilizabil pentru notarea unui text cît de scurt. Ceva mai simplu este sistemul nealfabetic al lingvistului Baudouin de Courtenay. El folosește numai literele latine mari, pentru a indica atît organele de articulare, cît și acțiunea lor: prima literă indică organul, a doua — felul articulației. De exemplu BC arată că e vorba de un sunet de tipul B sau labial, C notează ocluziunea; A — cavitatea bucală (la sunetele orale); NC arată că nasul (N) este închis (C); VM — vibrarea coardelor vocale. Prin urmare Baudouin de Courtenay notează sunetul B din silaba BA prin formula:

BC
A
NC
VM

[1] Publicat de D. Jones în Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten. Berlin, 1928, p. 18—27. Principalele semne se găsesc și în alte tratate de fonetică, de exemplu la P. Passy, Petite phonétique comparée des principales langues européennes. Leipzig-Berlin, 1922, ed. a III-a, p. 5—7. Multe semne ale acestui sistem sînt date și în transcrierea « Atlasului lingvistic romîn », ca echivalente ale semnelor întrebuințate în Atlas.

[2] Uppsala, 1936. La p. 168—172 e reprodus și un text, în rostirea bucureșteană, notat cu acest sistem.

[3] Vezi L. V. Șcerba, Fonetika franțuzskogo iazîka. Moscova, 1953, ed. a IV-a, p. 23, 305—306.

[4] Printre care și de M. I. Matusevici în Vvedenie v obșciuiu fonetiku. Leningrad, 1948, ed. a II-a (vezi p. 98).

avînd multe litere modificate sau inversate, el este greu de învățat, de mînuit și de tipărit. El a fost folosit mai mult la notarea limbilor sau graiurilor cîtorva limbi din Europa occidentală, îndeosebi engleza, franceza și germana. Dar chiar și acolo nu s-a bucurat de o răspîndire generală. Astfel, « Atlasul lingvistic francez » nu-l folosește, ci a adoptat un sistem de transcriere bazat pe alfabetul francez, cu adăugarea unor semne diacritice, litere suprapuse pentru notarea sunetelor « intermediare », litere reduse ca mărime, pentru notarea sunetelor scurte etc. Sistemul acesta de transcriere a fost folosit și în unele tratate franceze de fonetică[1]

★

Care au fost sistemele de transcriere fonetică folosite la noi?

În « Atlasul » lui G. Weigand (« Linguistischer Atlas des dako-rumänischen Sprachgebietes », Leipzig, 1909) se întrebuințează un sistem de transcriere ale cărui semne, cele mai multe, erau folosite și de alți dialectologi, la care au fost adăugate semnele necesare redării sunetelor caracteristice românești. Sistemul de transcriere fonetică întrebuințat în « Atlas » este prezentat de autor în prefața operei (p. 1—6), precum și în volumele din « Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig », în care au apărut studiile alcătuite pe baza materialului publicat apoi în « Atlas ». Dintre semnele folosite de Weigand semnalăm: $u̯ = î$, $o̯ = ă$, a căror formă se datorește faptului că Weigand era de părere că *î* și *ă* nu sînt altceva decît *u*, respectiv *o*, delabializați.

Mai apropiate de scrierea obișnuită românească sînt sistemele întrebuințate de lingviștii români la notarea materialului lingvistic și folcloric adunat, mai ales, în veacul al X-lea. Zicem sistemele, fiindcă felul de a nota diferă de la un dialectolog la altul, însă, în general, deosebirile dintre ele nu sînt prea mari. Aceste sisteme, care de altfel nu întruneau, în general, condițiile impuse de cerințele moderne ale dialectologiei, au fost folosite de către lingviștii de la noi în studii și reviste (ca « Dacoromania », « Grai și suflet », « Bulletin linguistique » etc.) înainte de începerea lucrărilor « Atlasului lingvistic român ».

În vederea alcătuirii acestei opere, problema transcrierii fonetice a preocupat timp îndelungat pe lingviștii fostului Muzeu al limbii române din Cluj, unde s-a inițiat și apoi s-a continuat această valoroasă lucrare[2] La început s-a înclinat spre adoptarea sistemului de transcriere al Asociației internaționale de fonetică. Intenția aceasta a fost părăsită, mai ales din cauză că sistemul numit in-

[1] De exemplu în L. Roudet, Éléments de phonétique générale. Paris, 1910.

[2] Anchetele pe teren pentru adunarea materialului « Atlasului lingvistic român » s-au făcut între anii 1930 și 1939. Din materialul adunat au fost publicate trei volume de hărți mari, trei volume de hărți în culori și un volum de texte dialectale. Lucrările de publicare a Atlasului au fost reluate după reorganizarea actualului Institut de lingvistică din Cluj. În prezent sînt gata pentru tipar un volum de hărți mari și unul de hărți colorate și se lucrează la un volum de hărți gramaticale și fonetice.

ternațional nu dispunea de unele semne necesare redării multor sunete specifice graiurilor romînești, precum și fiindcă întrebuințarea acelui sistem ar fi făcut din « Atlas » o operă accesibilă numai lingviștilor. Din aceste motive s-a alcătuit un sistem de transcriere fonetică bazat pe scrierea românească obișnuită, adăugîndu-se semnele diacritice necesare, ținîndu-se seama și de sistemele de transcriere întrebuințate la noi pînă atunci.

Dintre semnele sistemului de transcriere al « Atlasului » dăm cîteva:

ĉ, *ĝ* reprezintă sunetele din graiul muntean — identice cu cele din rostirea literară — în cuvinte ca *paĉe*, *fuĝe*, cărora le corespund în vorbirea moldovenilor *ŝ*, *ẑ* *(paŝe, fuẑe)*, in a bănățenilor *ś*, *ź* *(paśe, fuźe)*, în a maramureșenilor *č*, *ǧ* *(pače, fuǧe)*;

deschiderea vocalelor se notează prin semnul ˙ *(crę̇de)*;

închiderea printr-un punct pus sub semnul vocalei *(vedẹ)*;

nazalitatea prin ~ *(dĩsa)*;

asurzirea printr-o linioară verticală sub semnul sunetelor respective *(casa)*;

semivocalele printr-un semicerc pus dedesubtul semnelor respective *(i̯el, u̯om)*;

palatalizarea consoanelor prin semnul ' sau " pus la dreapta sau deasupra *(bat'e, bin'e)* — etc. etc.

Trebuie recunoscut că sistemul de transcriere al « Atlasului lingvistic romîn » este bun și valoarea lui a fost verificată pe teren, unde s-au notat nuanțe sonore destul de fine. Are însă un mare neajuns: nu poate fi tipărit. De aceea materialul « Atlasului » trebuie scris cu mîna, iar cel folosit în studii trebuie acomodat posibilităților tipografice.

Dialectologii noștri maghiari folosesc un sistem de transcriere foarte simplu, bazat pe alfabetul limbii maghiare: notează pe *ș* prin *s*, pe *j* prin *zs*, pe *s* prin *sz*, pe *t'* prin *ty*, pe *d'* prin *gy*, pe *a* prin *á*. Numărul semnelor diacritice este destul de mic[1].

★

Dialectologii ruși dinainte de Marea Revoluție au folosit, unii, sisteme de transcriere întocmite din litere latine, alții, cei mai mulți, întocmite pe baza scrierii rusești. Dialectologia sovietică urmărește studierea cît mai amănunțită a tuturor limbilor și graiurilor vorbite pe imensul teritoriu al U.R.S.S. De mulți ani se lucrează la « Atlasul graiurilor populare ruse », în curs de apariție. Sistemul

[1] Vezi Szabó T. Attila, Gálffy Mozes și Márton Gyula, Huszonöt lap « Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé » - böl. (25 de hărți din « Atlasul graiului popular al Clujului și al regiunii Cluj »). Cluj, 1944, p. 17—18.

de transcriere fonetică întrebuințat în această operă, alcătuit din litere ruseşti, cîteva latine şi greceşti şi puţine semne diacritice[1], deşi destul de simplu — ceea ce îngăduie folosirea lui cu multă uşurinţă de către numeroşi anchetatori, — permite totuşi înregistrarea nuanţelor de sunete destul de fine şi, în plus, prezintă, faţă de sistemul « Atlasului » nostru, avantajul de a putea fi tipărit.

Dialectologii noştri trebuie să ţină seama, pe lîngă metodele noi de muncă ale dialectologilor sovietici, şi de principiile care stau la baza sistemului de transcriere fonetică întrebuinţat în « Atlasul graiurilor ruse populare », acum cînd se fac pregătirile în vederea lucrărilor pentru un nou atlas lingvistic romîn.

[1] Vezi Programma sobrania svedenii dlea sostavlenia Dialektologhiceskogo atlasa russkogo iazîka. Editura Institutului pedagogic de stat din Iaroslav, 1945, p. 62 şi urm.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ A UNIVERSITĂŢII «C. I. PARHON» DIN BUCUREŞTI

— FACULTATEA DE FILOLOGIE —

În zilele de 7, 8 şi 9 iunie a avut loc la Universitatea «C. I. Parhon» din Bucureşti a doua sesiune de analiză a muncii ştiinţifice, devenită în anul acesta una din preocupările de seamă ale profesorilor, conferenţiarilor şi asistenţilor universitari.

Lucrările secţiei de filologie au fost deschise de tov. Emil Boldan, decanul facultăţii, care a făcut o amplă dare de seamă asupra activităţii desfăşurate în primul semestru al anului 1954. Din raport a reieşit că aproape la toate catedrele au fost planificate lucrări colective de mare importanţă, cum sînt: «Antologie de texte dialectale» (responsabil tov. prof. D. Macrea), «Antologie de texte pentru studiul limbii romîne contemporane» (responsabil tov. acad. I. Iordan), «Manual de istoria literaturii eline» (responsabil tov. conf. A. Frenkian), «Manual de limba rusă pentru institutele de învăţămînt superior», «Manual de istoria literaturii latine» (responsabil tov. conf. N. Barbu), «Antologie de texte din operele unor scriitori progresişti francezi din secolele XIX» şi XX etc.

În afară de aceasta aproape toate cadrele didactice — de la şefii de catedră pînă la preparatori — au lucrări individuale. Astfel sînt: «Contribuţie la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne» de tov. prof.D. Macrea, «Studiu asupra cronicii lui Neculce» de tov. acad. I. Iordan, «Monografia unui grai dacoromîn» de tov. asist. Matilda Caragiu, «Unele probleme ale tipicului în literatura noastră de după 23 August 1944» de tov. conf. Paul Georgescu, «Procedee realiste de tipizare la Balzac» de tov. conf. Th. Ioachimescu-Graur etc.

Unele cercetări ştiinţifice se urmăresc împreună cu diverse institute ale Academiei. Astfel lucrarea «Toponimia slavă pe teritoriul ţării noastre»,

care se face în cadrul Institutului de lingvistică sub conducerea tov. acad. E. Petrovici, a atras şi colaborarea mai multor tovarăşi de la facultate.

În legătură cu pregătirea cadrelor tinere, raportul s-a ocupat pe larg de noua formă de calificare ştiinţifică — aspirantura. Facultatea de filologie are, în cadrul aspiranturii de trei ani, doi aspiranţi în anul al doilea şi cinci în anul întîi, iar la aspirantura cu stagiu redus, un număr mare de aspiranţi. Este o deficienţă destul de serioasă a conducerii facultăţii, a subliniat raportul, că n-a dat suficientă atenţie şi suficient sprijin muncii aspiranţilor.

În încheiere, analizînd părţile pozitive ale muncii şi scoţînd în evidenţă deficienţele constatate, s-a cerut pentru viitor o mai bună planificare a muncii, o mai chibzuită atenţie la fixarea termenelor lucrărilor şi un mai susţinut control.

S-a arătat de asemenea cît de important este pentru cadrele didactice să-şi îmbunătăţească necontenit nivelul ideologic, să-şi însuşească mai temeinic materialismul dialectic şi materialismul istoric, şi să lege tot mai mult cunoştinţele ideologice căpătate, cu activitatea lor creatoare. « Teoria — ne arată învăţătura leninistă — rămîne fără obiect dacă nu-i legată cu practica revoluţionară, întocmai după cum şi practica devine oarbă, dacă nu-şi luminează calea prin teoria revoluţionară ».

La comunicări s-au prezentat în total 35 de lucrări, care au adus date noi asupra unor probleme de limbă şi literatură. Lucrările sesiunii au început cu patru comunicări care au conţinut teme de interes general atît pentru cei care se ocupă cu studiul limbii, cît şi pentru cei care studiază literatura.

Tov. prof. L. Rădăceanu a prezentat comunicarea « Cu privire la periodizarea istoriei literaturii germane ». Lucrarea a stîrnit discuţii interesante care au adus în acelaşi timp şi o serie de completări cu temei prezentate.

Tov. acad. Iorgu Iordan a vorbit « Despre limba lui Neculce », punînd în lumină particularităţile de limbă aşa cum apar într-un pasaj din cronică, scris chiar de mîna cronicarului. Din acest pasaj reiese că pe vremea aceea se pronunţa încă *u* final, atunci cînd era precedat de o consoană sau de un grup de consoane. Substantivele feminine de declinarea a III-a apar la forma articulată cu *e* în loc de *ea*. Se vede că este vorba de un *e* deschis, întocmai ca la imperfect, căci fenomenul este identic: diftongul *ea* s-a monoftongat, transmiţînd monoftongului *e* timbrul deschis al lui *a* dispărut. Comunicarea face parte dintr-un studiu mai larg care se ocupă de diverse probleme interesante pentru vechile texte ale limbii romîne.

În comunicarea sa: « Opera lingvistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu », tov. prof. D. Macrea a făcut o prezentare largă a operei şi a personalităţii savantului romîn. Vorbitorul a arătat că Hasdeu şi-a făcut studiile în Rusia, astfel că şcoala rusă a avut o deosebită influenţă asupra lui, dînd o anumită orientare cercetărilor sale şi ajutîndu-l să vadă influenţa slavă în limba romînă.

Comunicarea a prezentat cu o mare bogăție de date opera lingvistică a lui Hasdeu și activitatea sa filologică, insistînd asupra operei « Etymologicum Magnum Romaniae ».

La discuții s-a arătat că erudiția, enciclopedismul și vastitatea problemelor îl duceau pe Hasdeu spre filologie, iar opera sa cea mai durabilă este cea filologică « Etymologicum Magnum ». Tov. prof. D. Macrea a insistat asupra contribuției originale pe care a adus-o Hasdeu în domeniul lingvistici și mai ales asupra teoriei circulației cuvintelor.

O temă foarte interesantă și de mare actualitate a tratat în comunicarea sa tov. prof. M. Novicov « Scenariul cinematografic ca gen literar ». Discuțiile au fost vii și au subliniat atît interesul pe care l-a stîrnit o asemenea temă, cît și valoarea lucrării pentru perioada actuală.

Sesiunea științifică a universității « C. I. Parhon » și-a continuat lucrările pe secții: secția de literatură și secția de limbă.

În cadrul secției de literatură tov. acad. C. Balmuș a vorbit despre: « Concepția estetică a lui Aristotel despre mimesis », iar tov. prof. T. Vianu despre: « Patosul adevărului în Oedip și Hamlet ».

Alte comunicări s-au ocupat de probleme ale literaturii italiene: tov. conf. Nina Façon a vorbit despre: « Machiavelli în gîndirea lui Antonio Gramsci », tov. conf. Al. Balaci despre: « Poetul Tommaso Campanella », iar tov. asist. D. Mladoveanu despre: « Un critic al feudalismului: « Luigi Pulci ».

Cîteva comunicări s-au referit la probleme din literatura franceză a secolului al XIX-lea și al XX-lea: « Realism și romantism sau realism în romantism » (tov. conf. Vera Călin); « Procedee realiste de tipizare la Balzac » (tov. conf. Th. Ioachimescu-Graur); « Cîteva aplicări ale tezelor despre tipic la literatura franceză » (tov. asist. Lelia Băluș); « Elemente de gîndire dialectică în « Discursul despre inegalitate » al lui J. J. Rousseau » (tov. lector Val. Lipatti).

Ideea de a urmări gîndirea dialectică în operele scriitorilor mai vechi a preocupat și pe alți tovarăși. Astfel tov. lector L. Djamo a prezentat problema: « Elemente de gîndire dialectică în opera lui Hrabr », temă luată din literatura bulgară.

Catedra de limba germană a prezentat comunicările: « Avîntul literaturii în Republica Democrată Germană » (tov. asist. E. Flinker) și « Viața nouă oglindită în operele prozatorilor germani din R.P.R. » (tov. asist. H. Stănescu).

Tov. lector Irina Gane s-a ocupat de « Metoda studierii nuvelei istorice « Fata căpitanului » de Pușkin ». Tot în cadrul problemelor de literatură rusă menționăm și comunicarea tov. lector V. Krestovski: « Creația lui N. V. Gogol ».

Literatura romînă a preocupat în chip deosebit cadrele didactice, care au prezentat următoarele comunicări, cuprinzînd diverse probleme literare: Despre « Arta literară în cronica lui I. Neculce » a vorbit tov. lector I. Chi-

ţimia. Tov. prep. Viorica Huber a analizat tema: «Arta portretului la I. Ghica». Tov. lector Zoe Dumitrescu s-a ocupat de «Personajele comice în opera lui I. Creangă». Ultimele comunicări s-au referit la doi poeţi: Coşbuc şi Vlahuţă («Contribuţii la cunoaşterea literaturii antidinastice a lui Vlahuţă» — tov. conf. M. Nanu şi «Contribuţii la cunoaşterea operei lui Gh. Coşbuc» — tov. prep. Bucur Marin).

Discuţiile, foarte numeroase, au analizat atît fondul cît şi forma comunicărilor, insistînd în special asupra concepţiei dominante din diferite epoci.

Subsecţia de limbă a prezentat numeroase şi interesante comunicări.

Astfel tov. acad. Al. Rosetti a prezentat comunicarea «Schimbări condiţionate în vocalismul limbii romîne». Plecînd de la aplicarea învăţăturilor staliniste despre limbă care au dus între altele la precizarea noţiunii de «lege» şi de «tendinţă» fonetică, active într-o limbă, tov. acad. Rosetti a precizat că nu orice tendinţă se transformă în lege fonetică; există legi generale, comune tuturor limbilor şi legi specifice unor anumite limbi. Scopul expunerii este de a pune în lumină mecanismul unei tendinţe fonetice generale, active în limba romînă, potrivit căreia timbrul vocalei, de obicei din prima silabă a cuvîntului fonetic, depinde de timbrul vocalei din silaba imediat următoare. În cuprinsul comunicării s-a arătat aplicarea la limba romînă a tendinţei de anticipare vocalică, pe baza unui material bogat de exemplificare. Diftongii în momentul apariţiei lor au constituit o inovaţie în sistemul fonologic al vocalelor limbii romîne. O serie de schimbări fonetice ivite în cursul dezvoltării istorice a limbii romîne, se explică prin acţiunea acestei tendinţe de anticipare.

La discuţii s-au adus cîteva completări. S-a arătat între altele că diftongarea lui *e* şi *o* nu constituie o lege de dezvoltare a limbii romîne fiindcă nu tot ce intră în uzajul limbii la un moment dat constituie o lege internă de dezvoltare. În momentul actual fenomenul diftongării a dispărut, ceea ce nu înseamnă că limba a sărăcit. S-a mai arătat că diftongarea lui *e* şi *o* s-a făcut pe căi diferite şi în momente diferite, deci trebuie separată. În reducerea lui *e* la *a* trebuie ţinut seama de acţiunea consoanei labiale precedente.

În comunicarea sa tov. conf. B. Colbert a vorbit despre: «Îmbogăţirea lexicului german sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste şi a existenţei primului stat socialist». O temă asemănătoare a fost tratată şi de tov. asist. Teodora Cristea, cu aplicare la limba franceză.

Două comunicări au fost legate de probleme ale limbii latine: tov. lector Toma Vasilescu s-a ocupat de «Problema structurii gramaticale a propoziţiunii şi a frazei latineşti în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin despre limbă». După ce a făcut critica gramaticilor burgheze ale limbii latine, vorbitorul a demonstrat rolul pe care îl joacă în limba latină cuvîntul în propoziţie şi propoziţia în frază. Tov. conf. N. Barbu s-a ocupat de: «Sincretismul cazurilor în latină şi greacă». Discuţiile care au urmat au adus completări cu privire

la valoarea prepoziției și a formelor cazuale, la problema aspectului verbal etc., scoțînd în evidență faptul că mijloacele de exprimare au pornit de la forme complicate, care în decursul veacurilor s-au simplificat.

Alte comunicări s-au referit la problemele limbilor moderne: « Franceza populară în opera lui Balzac » (tov. prof. Condeescu); « Raportul limbii germane comune față de dialectele ei » (tov. asist. Sevila Tomoșoiu). Tov. lector P. Olteanu a dezvoltat o comunicare în legătură cu « Lexicul povestirilor despre Vlad Țepeș », arătînd că limba acestor povestiri este medio-slava folosită în nord-estul Ungariei la finele secolului al XV-lea.

Tov. asist. Florica Niculescu a vorbit despre « Procedee de afirmație în limba romînă ». Vorbitoarea a arătat că noțiunii de afirmație îi corespund pe plan lingvistic următoarele procedee: cuvinte și locuțiuni speciale pentru afirmație, elemente lexicale și cîteva construcții sintactice.

O interesantă temă a dezvoltat tov. asist. Al. Ionașcu: « Cu privire la corespondențele ruso-romîne în formarea cuvintelor ».

În discuțiile care au urmat, s-a arătat că la colectivele de catedră ale facultății se desfășoară o activitate științifică creatoare și că printr-o organizare temeinică a muncii se pot realiza lucrări valoroase. Întocmirea planurilor atît pentru lucrrăile colective cît și pentru cele individuale, precum și discutarea lor în colectiv a asigurat cadrelor didactice o temeinică pregătire și o creștere a lor în munca profesională. Discuțiile în colectiv s-au dovedit a fi un prețios mijloc de ajutor și totodată un control eficace.

C. B. G.

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Primii noştri poeţi

Culegere de versuri

E.S.P.L.A. Biblioteca pentru toţi 1954; ediţie îngrijită de T. Vîrgolici [1]

Cercetătorii pe tărîmul istoriei literaturii şi lingviştii trebuie să acorde o deosebită atenţie începuturilor poeziei noastre, acelui moment în care poeţii se străduiesc să-şi făurească din limbă un instrument pentru poezie, iar poezia romînească devine gen literar independent. Studierea acestui moment nu poate fi însă întreprinsă serios înainte de a fi fost puse la îndemîna maselor largi de cititori ediţii accesibile, din care să poată cunoaşte şi aprecia operele primilor noştri poeţi, trezindu-li-se pe viu interesul pentru studiile privitoare la această perioadă a literaturii noastre.

Publicul este doritor să reintre în posesia acestui patrimoniu spiritual. E.S.P.L.A. a răspuns aşadar unei sarcini importante dînd la lumină o ediţie antologică a primilor noştri poeţi.

E de la sine înţeles că realizarea unei asemenea ediţii ridică un şir de probleme privind atît cuprinsul cît şi forma. E necesară o orientare serioasă în alegerea poeţilor şi a textelor care să-i reprezinte. Ediţia trebuie să fie atrăgătoare pentru cititorul cu o pregătire ştiinţifică mijlocie, trebuie să nu-l îndepărteze — prin savante note critice şi comentarii plictisitoare — de scriitorii pe care el doreşte din inimă să-i cunoască. Totodată textul trebuie să fie corect din punct de vedere ştiinţific şi să clarifice nelămuririle pe care le-ar putea întîmpina cititorul.

Ediţia de care ne ocupăm conţine poezii de Ienăchiţă, Alecu, Nicolae şi Iancu Văcărescu, C. Conachi, B. P. Mumuleanu, A. Hrisoverghi, I. Eliade Rădulescu, G. Asachi, C. Stamati şi V. Cîrlova, adică poeţii cei mai reprezentativi pentru epoca de început a poeziei noastre. Opera şi activitatea lor culturală reflectă o concepţie progresistă, înnoitoare. Influenţa poeziei populare şi accentele de critică socială pe care le cuprinde opera acestor poeţi sînt evidente, iar editorul a ales poeziile cele mai caracteristice din acest punct de vedere. Editorul a readus în amintirea cititorilor poeţi ca B. P. Mumuleanu, A. Hrisoverghi şi C. Stamati, pe care elevii de liceu nici nu-i studiau în trecut şi care merită să stea alături de ceilalţi poeţi vechi, consacraţi oarecum printr-o tradiţie de istorie literară. Este greu de afirmat că lista conţinînd numele primilor noştri

[1] Vezi şi recenzia lui Liviu Călin în « Gazeta Literară » din 10 mai 1954, în care sînt ridicate unele din observaţiile de transcriere referitoare la Hirsoverghi şi Asachi pe care le facem în prezenta recenzie.

poeți este epuizată. Ar fi necesară o despuiere și mai conștiincioasă a periodicelor timpului, care ar scoate desigur la iveală un material surprinzător de bogat. De asemenea considerăm că, pe lîngă poeziile aflate în această ediție și altele ar merita să fie cunoscute de masele largi de cititori și că o antologie mai bogată ar fi bine venită în viitor.

Alegerea textelor de bază pentru această ediție a fost bine făcută. Editorul s-a servit de o copie în manuscris pentru poeții Ienăchiță, Alecu și Nicolae Văcărescu [1], de prima ediție de după moartea autorului, atunci cînd autorul nu și-a văzut tipărită, parțial sau în întregime, opera (C. Conachi [2], A. Hrisoverghi [3], de periodicele vremii (V. Cîrlova [4], de ultima ediție văzută de autor (I. Văcărescu [5], B. P. Mumuleanu [6], G. Asachi [7] și C. Stamati [8]. I. Eliade Rădulescu pune o problemă specială. Ultima sa ediție se resimte de mania italienizantă care l-a stăpînit spre sfîrșitul vieții. De aceea considerăm că editorul a făcut bine că a recurs la textul primelor ediții [9] și la periodicele în care au apărut pentru prima dată unele poezii [10]. Semnalăm că în 1836 a apărut încă o ediție din « Culegere », la aceeași tipografie, ediție în care vedem îndreptate unele greșeli vădite pe care le conținea prima ediție [11]. Ne întrebăm care să fie motivul pentru care nici T. Vîrgolici și nici D. Popovici [12] (care o cunoștea) nu s-au folosit de această din urmă ediție.

Faptul că limba poeților din antologia noastră mai purta încă în mare măsură caractere regionale, singulare și că ortografia era nestabilă face ca transcrierea textelor să pună probleme dificile. Editorul procedează conform unui principiu pe care-l considerăm just, anume acela de a elimina particularitățile care țin de ortografie și de a le consemna pe acelea care reproduc realități lingvistice caracteristice epocii, regiunii sau autorului. Deoarece, însă, el nu face întotdeauna suficient distincția între faptele de ortografie și acelea de pronunțare, găsim abateri de la acest principiu și inconsecvențe. Singurul caz în care nu găsim abateri este acel al transcrierii grupului *oă* prin *ouă* în cuvinte ca *vouă* (258) și a grupului *oa* prin *(o)ua* în cuvinte ca *roua* (179), *ziua* (19). În general grupul *ie (mîngîiere)* e redat just prin *îie*. Excepție fac, fără nici o justificare, variantele moldovenești *(mîngietă*, p. 199).

Rămîne de discutat dacă cuvinte ca *perde* (pierde) sau *perit* (pierit) pot fi transcrise cu ortografia modernă. Cert este însă că editorul nu are o poziție hotărîtă în fața acestei probleme.

Socotim potrivită redarea consoanei *m* prin *n* (conform ortografiei moderne) atunci

---

[1] Ms. 421, B.A.R.

[2] Poezii-Alcătuiri și tălmăciri de logofătul C. Conachi-Iași, Tipografia Adolf Berman, 1856.

[3] A. Hrisoverghi, Poezii (cu o prefață de M. Kogălniceanu); Iași, la Kantora Foaiei Sătești, 1843.

[4] « Curierul romînesc », 20 martie 1830, 8 mai 1830, 29 iunie 1830, 4 septembrie 1839, 11 octombrie 1839.

[5] Colecție din poeziile d-lui Marelui Logofăt Iancu Văcărescu (Cu o prefață de I. Voinescu II); București, Tipografia lui C. A. Rosetti și Vinterhalder, 1848.

[6] B. P. Mumuleanu, Caracteruri; București, Tip. de la Cișmeaua lui Mavrogheni, 1825.

[7] G. Asachi, Culegere de poezii; Iași, Institutul Albinei, ed. a III-a 1863.

[8] C. Stamati, Musa Romînească, Compuneri originale și imitații din autorii Europei; Iași, tipografia lui Parteni, 1868.

[9] Meditații poetice dintr-ale lui A. de Lamartine, traduse și alăturate cu alte bucăți originale; București, 1830. Culegere din scrierile lui Ion Eliade Rădulescu de proze și poezie; București, tipografia lui Eliade, 1836.

[10] « Curierul romînesc », 11 octombrie 1831; 4 februarie 1844.

[11] Dăm ca exemplu strofa:

« P-a dealului sprînceană, pe fruntea-i cea rîpoasă
Cetățuie veche, lăcaș religios
Păstrează suvenirea d-o noapte sîngeroasă » . . . (179)

unde versul al doilea, în a doua ediție, sună:

« O cetățuie veche, lăcaș religios », mult mai firesc deoarece satisface ritmul.

[12] I. E. Rădulescu, Opere, vol. I—II. Ediție critică cu introducere, note și variante de D. Popovici; București, F.P.L.A. 1939.

cînd ea marchează nazalizarea vocalei precedente. T. Vîrgolici transcrie corect pe *mută'mfiorare* prin *mută'nfiorare* (180). Dar nu înțelegem de ce nu urmează aceeași linie în cazul lui *îngînfat* (157) care e păstrat cu ortografia veche.

Cînd transcrie poeziile unui poet moldovean ca Hrisoverghi, de pildă, editorul păstrează în genere notele caracteristice graiului din Moldova. Găsim însă alături de formele *videți* (155), *'nfățoșare* (155), *pastrat* (156), *daramare* (156) transcrise corect și formele *dărîmat* (155), *lăsați* (157), *mulțumim* (156) care literarizează în mod nepotrivit pe *daramat, lasați, mulțămim.*

De asemenea la Asachi, (luăm dintr-o serie de exemple) *fermecîndu-ni* (199), *ni vine* (203) sînt transcrise ca atare. Puțin mai departe *fie-ni* e însă transcris *fie-ne* (205). *Cii* (= cei) e păstrat exact (202); *ii* (pronumele personal de persoana a III-a plural) se transcrie *ei* (199). La Stamati nu sînt respectate formele moldovenești *tăcé* (216), *vuié* (221), *privé* (220), *pré* = prea 221); dar *a mé* (219) se păstrează întocmai. *Macar* (222) apare incorect transcris *(măcar)*, deși la p. 219 fusese redat fidel [1].

Același lucru se întîmplă și cu scriitorii munteni. La Cîrlova *pă* (255) uneori este transcris ca atare, alteori este transcris *pe* (257). Mai observăm și fenomenul invers. Editorul muntenizează, ca să zicem așa, cuvinte pe care poetul le scrisese în formă literară: *de tot* e redat prin *dă tot* (18), *de te și arată* prin *dă te și arată* (19). (Exemplele sînt luate din poezia « Oglinda » de Alecu Văcărescu.)

Deși, în majoritatea cazurilor, variantele sau formele învechite sînt păstrate, se întîmplă destul de des să găsim abateri: *obicinuință* (la Conachi) e redat prin *obișnuință* (38), *încongiurat* (la Eliade) prin *înconjurat* (175), deși *giunie* (199) (la Asachi) este respectat. *Supt* (la Alecu Văcărescu) e redat cînd prin *sub* (19, în titlu), cînd prin *supt* (în cuprinsul poeziei), deși manuscrisul e consecvent în scrierea *supt*. Forma *sînt* a verbului *a fi* e transcrisă cînd corect *(sînt)* cînd *sunt* (259) la (Cîrlova).

Abundă cazurile cînd variante lexicale care circulau și mai circulă încă nu sînt respectate. Nerespectarea acestor variante constituie o denaturare a textului dăunătoare cititorului care vrea să cunoască limba în care au scris primii noștri poeți. Dăm exemple pentru fiecare scriitor:

remîne este transcris *rămîne* (11)
repus este transcris *răpus* (11) [2]
(Ienăchiță Văcărescu)
crezemînt este transcris *crezămînt* (18)
întocma este transcris *întocmai* (18)
(Alecu Văcărescu)
fă'te-ncoacea este transcris *fă-te'ncoace* (26)
(Nicolae Văcărescu)
deosăbite este transcris *deosebite*
(A. Hrisoverghi)
șchiopotat este transcris *șchiopătat* (143)
(B. P. Mumuleanu)
încorunează este transcris *încoronează* (179)
însmaltează este transcris *însmălțează*
(Eliade Rădulescu)
povoară este transcris *povară* (204) [1]
stremoș este transcris *strămoș* (216)
sterpit este transcris *stîrpit* (218)
jaratic este transcris *jăratec* (220)
fărmăcator este transcris *fermecător* (223)
formoasă este transcris *frumoasă* (230, 239)
(Stamati)
dar *formoasă* (231) la Hrisoverghi [2]
monoment e transcris *monument* (255)
(la Cîrlova).

În « Înserarea » lui Cîrlova, atît Bogdan-Duică cît și T. Vîrgolici corectează în strofa:

Dar ăstui sufletul jalnic, lipsit de mîngîiere
Odihnă, mulțumire, nu-i poci găsi de loc;
Oriunde veselia din inimă îmi piere
Și de aceea umblă fugar din loc în loc;

versul al treilea astfel:

[1] Notăm că găsim exact aceleași modificări sporadice care tind să șteargă particularitățile moldovenești și în ediția Poezii și Proză îngrijită de Bogdan-Duică; București, Minerva 1906.

[2] Resare e totuși respectat la Stamati (216).

[3] E păstrat întocmai la Hrisoverghi (158).

[4] Aceleași greșeli și aceeași fluctuație pentru *formoasă* se găsesc în exact aceleași locuri și în ediția îngrijită de Bogdan-Duică.

Oriunde veselia din inimă îi piere.

Nu sîntem de acord cu această corectare. E greu de presupus că sufletul are inimă, mai ales dacă poetul nu s-a exprimat aşa.

Corectările *suflul* = *sufletul* (19), *dulţeaţă* = *dulceaţă* (260) *marmură* = *murmură* (261), ultimele două, la Cîrlova, apărînd şi în ediţia lui Bogdan-Duică, sînt binevenite. Reproducem şi nota lui Kogălniceanu în ediţia poeziilor lui Hrisoverghi la poezia « Magariul îngîmfat » deoarece discută manuscrisul lui Hrisoverghi, pe care nu l-a avut editorul la îndemînă: *În manuscript nu s-au putut bine înţălege dacă poetul au scris* r a g a t *sau* r u g a t. *Noi am socotit că ar fi mai potrivit cu înţălegerea fabulei să se zică* r a g a t, *însă nu hotărîm, ci lăsăm în dispoziţia cititorului să întrebuinţeze a sau* u.

★

Este regretabil că în ediţia pe care o recenzăm s-au strecurat greşeli de copiere a manuscrisului sau a ediţiei de bază. Socotim că e bine să le dăm o cît mai largă enumerare.

A l e c u V ă c ă r e s c u

tu'ntră toate e copiat *tu'ntru toate* (19)
dorurilor e copiat *darurilor* (19)

N i c o l a e V ă c ă r e s c u

e moarte e copiat *e noapte* (25) [1]
se moaie e copiat *se'nmoaie* (25)
muguru'nfrunzeşte e copiat *mugurul înfrunzeşte* (26)
inimă vitează e copiat *inima vitează* (27)

I a n c u V ă c ă r e s c u

vindecarea e copiat *vindecare* (92)
lăcrămi e copiat *lacrămi* (69)
şir de veacuri e copiat *şi de veacuri* (115)
inimă e copiat *inima* (120) [2]

C. C o n a c h i

ivindu-se e copiat *izbindu-se* (48)
împrotivire e copiat *împotrivire* (37)
ziorile e copiat *florile* (38)

B. P. M u m u l e a n u

basne e copiat *basme* (140)
p'ăi mici e copiat *pe cei mici* (142)
trec repede ş'îngîmfaţi e copiat *trec repede ş'îngînduraţi* (143)

A. H r i s o v e r g h i

optsprece e copiat *optspece* (156)
romînesc e copiat *moldovinesc* (156) [3]
pintre este copiat *printre* (158)

I. E l i a d e R ă d u l e s c u

pîşăesc este copiat *păşăsc* (122)
Eu sînt însumi umbră este copoiat *Eu sînt însumi o umbră* (180)
renvia este copiat *reînvia* (180)
tremulă este copiat *tremură* (189)
junincea este copiat *junicea* (189) [4]
necontenit este copiat *necuntenit* (190)

G. A s a c h i

Din turbatul ocean este copiat *Din turbatul de ocean* (204)

C î r l o v a

Saturnu este copiat *Saturn* (255)

C. S t a m a t i

tresare este copiat *resare* (216)
scîrşnesc este copiat *scrîşnesc* (217)
aceste ceremonii este copiat *atîte ceremonii* (231) [5]

Editorul se îndepărtează uneori de la textul de bază, modificînd mai ales titlurile poeziilor. La poezia « Durda » de N. Văcărescu [6] (în manuscris « Cîntec ») şi la « Marşul [oştirii romîne] » («Marşul lui Cîrlova» în «Curierul romînesc ») editorul menţionează această

[1] Greşeala apare şi în ediţia lui Papadopol Poeţii Văcăreşti — viaţa şi opera lor poetică; Bucureşti, Cugetarea, 1940.

[2] Ultimele trei greşeli se găsesc şi în ediţia citată mai sus.

[3] Erata la ediţia lui Kogălniceanu precizează că, printr-o greşeală *romînesc* a fost imprimat *moldovinesc*.

[4] Aceleaşi greşeli se găsesc şi în ediţia lui Popovici.

[5] Greşelile se găsesc şi în ediţia lui Bogdan-Duică.

[6] Versul *Codrul cată, se-ndeseşte*, nu figurează în ms. 431. El apare însă în ediţia Papadopol. E vorba desigur de o variantă, dar lucrul ar fi trebuit semnalat.

schimbare, dar la poezia « Oglinda » de A. Văcărescu, care în manuscris e intitulată « Întreagă frumusețea ta » (probabil după versul identic din prima strofă, subliniat în manuscris), el nu face nici o menţiune. Poezia « În rai » de N. Văcărescu poartă în manuscris în loc de titlu cifra I, pentru a se deosebi de următoarea, însemnată cu II. Trebuie să amintim că prima poezie e compusă din două strofe şi că editorul nu a reprodus-o pe cea de-a doua, nerelevînd acest lucru în nici un fel.

★

O ediţie de texte mai vechi trebuie să ajute lectura cititorului, acolo unde este nevoie, prin indicaţii date în notă. Trebuie să mărturisim că ediţia de care ne ocupăm e foarte săracă în această privinţă. Editorul glosează unele cuvinte învechite, regionale etc. dar o face într-un mod insuficient. Rămîn multe cuvinte care necesită glosarea: *săvîrşire* (122), *figuranţi* (140), *derează* (202), *lucor* (205), *zalusie* (215), *stiglă* (224) etc. Cuvîntul *cavalerie* (158) e prea puţin explicat; *vîntă* (200) nu e glosat decît pe pagina următoare unde reapare. De asemenea nici o frază mai greu de descurcat nu e comentată. Nu sînt explicate nici aluziile la personaje mitologice etc. sau la evenimentele vremii. Ar fi fost poate nimerit să se explice cine e Plutu din poezia « Pacea » de Iancu Văcărescu, mai ales că autorul simte nevoia s-o facă, după cum vedem în scrisoarea către Eliade care-i publicase poezia în nr. 27 al « Curierului romînesc » [1].

În prima ediţie din 1836, pe care T. Vîrgolici o ia ca bază, Eliade îşi însoţeşte poeziile cu unele note. Două din ele ni se par interesante şi regretăm lipsa lor în ediţia de care ne ocupăm. Iată, de pildă, pe aceea de la « Odă asupra aniversării de la 2 septembrie 1829 » [2]. *Ziua de 2 septembrie 1829 a fost ziua încheierii păcii de la Adrianopol prin care s-a încheiat acel tractat de vecinică ţinere de minte pentru atîtea drepturi întoarse rumînilor.*

E de reţinut şi nota la cuvîntul *eroină* (182), în poezia « O noapte pe ruinele Tîrgovişteі »: *Muma lui Ştefan cel mare închisă fiind în mănăstirea sau cetatea Neamţului dinpreună cu mitropolitul şi toate femeile boierilor, aflînd de înfrîngerea fiului său care gonit vine şi caută scăpare în mănăstire, ea iese pe zidurile cetăţii, îi opreşte intrarea şi-l goneşte ca sau să moară, sau să vie învingător. Vezi broşura tipărită cu prilejul Icoanei ce înfăţişează această scenă de D. Aga G. Asachi.*

Ar fi fost de dorit, poate, ca autorul ediţiei să fi pus alături de tabloul ediţiilor şi o schiţă bibliografică.

De asemenea am fi avut nevoie de ol prefaţă a editorului, care să ne pună la curent cu felul în care a lucrat.

Relativ la condiţiile tehnice în care a fost editată cartea, relevăm greşeala de corectură de la pagina 236, unde 32 de versuri sînt intercalate greşit după versul *Gătiţi-mă . . .* în loc să fie tipărite pe pagina 238 după versul *Pentru-o sută de persoane.*

Ediţia de care ne-am ocupat are cîteva merite faţă de unele din ediţiile anterioare.

Semnalăm unele greşeli din ediţia citată a lui P. Papadopol îndreptate de T. Vîrgolici:

revărsa (86) corectează pe *revarsă*
mugiri (85) corectează pe *muţiri*
doru-i venea (79) corectează pe *dorul venea*
piste (69) corectează pe *peste*
sînt (69) corectează pe *sunt.*

Ediţia G. Asachi, « Poezii »; Bucureşti, Cartea Romînească 1945, îngrijită de Mureşanu, păcătuieşte prin literarizări şi modernizări exagerate, pe care nu le găsim la T. Vîrgolici.

Încheiem spunînd că ediţia de faţă ar fi putut deveni o carte mai folositoare, dacă editorul ar fi dat dovadă de mai multă grijă şi atenţie, de mai mult simţ al răspunderii, ca să evite lipsurile pe care le-am semnalat.

C-tina Căplescu

[1] Vezi anexele la ediţia Popovici.
[2] Transcriem după nota de la pag. 141 a ediţiei de bază folosite de T. Vîrgolici.

D. P. GORSKI şi N. G. KOMLEV:

Contribuţii la problema raportului dintre logică şi gramatică

« Voprosî filosofii », 1953, nr. 5.

Articolul autorilor sovietici aduce interesante contribuţii la lămurirea raportului dintre limbă şi gîndire, dintre logică şi gramatică.

D. P. Gorski şi N. G. Komlev arată că rezolvarea justă a acestei probleme în care sînt interesate diferite ştiinţe — lingvistica, logica, fiziologia activităţii nervoase superioare, psihologia, antropologia — are o însemnătate deosebită pentru combaterea filozofiei idealiste burgheze şi a teoriilor semanticiştilor.

Filozofii burghezi şi semanticişti afirmă că « limbile, formate în decursul istoriei, nu corespund menirii lor de a fi un mijloc de comunicare între oameni şi o cale de exprimare a gîndirii ». Ei încearcă să demonstreze, denaturînd faptele, că limba este nelogică din punct de vedere al structurii gramaticale şi echivocă în ceea ce priveşte vocabularul, întrucît semnificaţia cuvintelor, care exprimă noţiuni generale, ar fi stabilită de oameni după bunul lor plac. De aici reprezentanţi filozofiei semantice trag concluzia că toate neînţelegerile politice din societate, lupta de clasă, îşi au originea în imperfecţiunea limbii care, după părerea lor, ar împiedica o înţelegere între părţile aflate în luptă. Semanticiştii afirmă că lichidarea contradicţiilor din societatea capitalistă depinde de reforma radicală a limbii.

Speculînd cazuri izolate de lipsă a unei corespondenţe exacte între unele categorii logice şi gramaticale, pozitiviştii contemporani încearcă să demonstreze că limba e incapabilă să exprime logica gîndirii omeneşti.

Autorii sovietici demonstrează, bazaţi pe un material lingvistic bogat, că teoria semanticiştilor este complet greşită şi dăunătoare. Cu exemple din mai multe limbi, D. P. Gorski şi N. G. Komlev arată că, în ansamblu, sistemul categoriilor logice corespunde sistemului categoriilor gramaticale întotdeauna. În toate limbile, spun autorii, categoriile logice s-au cristalizat în anumite categorii gramaticale, corespunzîndu-le întru totul. E adevărat că, uneori, o categorie logică nu corespunde unei singure categorii gramaticale, ci la mai multe deodată. În limba romînă, de pildă, aceeaşi categorie logică — legătura concesivă — poate fi exprimată prin mai multe mijloace gramaticale.

Eu plec, şi tu rămîi
Eu plec, dar tu rămîi
Eu plec, însă tu rămîi
Deşi eu plec, tu rămîi
Deşi eu plec, tu totuşi rămîi
Cu toate că eu plec, tu rămîi
Măcar că eu plec, tu rămîi.

Şi alte idei pot fi exprimate în mai multe feluri, în funcţie de starea psihică a vorbitorului şi de legile interne ale limbii.

În articol se arată de asemenea că mai multe categorii logice pot fi exprimate printr-un singur mijloc gramatical. Astfel, în limba noastră, conjuncţia *că* poate introduce propoziţii *completive, subiective, temporale, concesive* etc. În acest caz nu se poate stabili decît după context rolul sintactic al conjuncţiei.

Intonaţia contribuie şi ea la indicarea categoriei logice exprimate de anumite mijloace gramaticale. Mijloacele gramaticale de exprimare a unei idei într-o limbă sînt foarte numeroase, în special datorită rolului important pe care îl joacă afectivitatea în limbă.

Autorii articolului bazîndu-se pe corespondenţele şi contradicţiile existente în orice limbă între categoriile logice şi cele gramaticale, afirmă că între limbă şi gîndire există o *unitate dialectică.*

În continuare, autorii arată modul diferit al logicienilor şi al lingviştilor de a vedea problema categoriilor logice şi a celor gramaticale.

Lingviştii, spun Gorski şi Komlev, includ în categoriile logice anumite noţiuni care s-au fixat în diverse categorii gramaticale (caz, timp, număr, mod etc.). Logicienii nu ţin seamă de împărţirea lingvistică, ci ei cunosc un număr mai mic de categorii logice.

Gorski şi Komlev tratează apoi problema evoluţiei categoriilor gramaticale în raport cu cele logice, în decursul istoriei limbilor.

Din comparația între categoriile logice și cele gramaticale în decursul evoluției lor, reiese că elementul logic și cel gramatical se condiționează reciproc. Comparînd limbile popoarelor care se găsesc pe o treaptă inferioară de dezvoltare cu limbile popoarelor care se află pe o treaptă superioară de dezvoltare descoperim că structura gramaticală evoluează, în sensul că se îmbogățește mereu cu noi categorii, din ce în ce mai abstracte. Sînt triburi în Africa, de pildă, care au cîte un caz special pentru a indica un tînăr, un bătrîn, un copil, un bărbat sau o femeie. Limbile moderne cunosc mult mai puține categorii logice.

Soluționarea științifică a problemei raportului dintre logică și gramatică, spun autorii articolului, constă în a recunoaște că între logică și gramatică există o legătură dialectică reciprocă, indisolubilă, determinată de unitatea dintre limbă și gîndire.

D. P. Gorski și N. G. Komlev acordă o deosebită însemnătate problemei asemănării dintre legile logicii și legile gramaticii care interesează pe lingviști și logicieni deopotrivă.

Iată care sînt principalele lor puncte de asemănare:

a) caracterul obiectiv al legilor logicii și al celor ale gramaticii. Aceste legi nu depind de voința și de bunul plac al oamenilor.

b) întinderea sferei lor de aplicare. Atît legile logicii, cît și cele ale gramaticii se pot aplica oricărui conținut concret, indiferent de adevărul sau falsitatea celor afirmate.

c) faptul că sînt formate pe baza abstractizării, fără să se țină seama de caracterul concret al celor exprimate.

În ultima parte a articolului, Gorski și Komlev se ocupă de legătura dintre *judecată* și *propoziție, raționament* și *frază*. Ei arată că nu orice propoziție exprimă o judecată, ci numai propozițiile enunțiative, care afirmă sau neagă ceva. Judecățile pot fi exprimate nu numai de o propoziție dezvoltată, ci chiar de un singur cuvînt: *citesc, bea, mănînci, muncesc* etc.

De asemenea nu orice frază exprimă un raționament. Există fraze care pot exprima o judecată, mai multe judecăți ori numai o idee.

În limba noastră, există adesea indici gramaticali ai judecăților și ai raționamentelor.

Pronumele demonstrativ este folosit adesea ca indice al judecăților particular-afirmative: *Acest om este iubit de toți.*

Conjuncțiile concluzive (deci, așadar etc.) indică existența unui raționament, format din una sau mai multe fraze. Adesea acestui raționament îi lipsește una din premise.

În concluziile articolului, autorii repetă afirmația că gîndirea și limba sînt legate prin unitate dialectică și că sistemul categoriilor gramaticale corespunde, în ansamblu, sistemului categoriilor logice.

Citind articolul, îți dai seama că autorii, ca logicieni, au omis să lămurească și latura lingvistică a problemei.

Autorii articolului cred că nu e necesar să enumeri între categoriile logice noțiunea singularității și a pluralității, relațiile spațiale și temporale dintre obiectele și fenomenele realității.

Fără îndoială că, dacă ne gîndim numai la caz, fără să ținem seama de valoarea lui în vorbire, de sensul pe care îl dă frazei în context, putem afirma că el nu corespunde unei anumite categorii logice. Dar categoria cazului exprimă raportul între obiecte și fenomene existente în lumea obiectivă. Nu se poate așadar ca ele să nu corespundă unei categorii logice. De asemenea, nu trebuie pusă la îndoială existența noțiunilor de « timp », « număr » etc. care sînt exprimate în categoriile gramaticale respective.

În altă ordine de idei. Gorski și Komlev exemplifică destul de puțin teza abstractizării categoriilor gramaticale, teza trecerii de la limbile popoarelor care se găsesc pe o treaptă inferioară la limbile popoarelor care se găsesc pe o treaptă superioară de dezvoltare.

Din cele susținute de autorii articolului s-ar putea trage concluzia că numai limbile

care nu cunosc declinarea sînt limbi ale unor popoare aflate pe o treaptă superioară de dezvoltare. Dar legile interne ale limbii contribuie și ele la păstrarea sau pierderea categoriilor gramaticale. E clar pentru oricine că limba rusă, care păstrează și astăzi mai multe cazuri, e limba unui popor aflat pe o treaptă superioară de dezvoltare.

În general însă, după citirea articolului îți dai și mai bine seama de necesitatea studierii tuturor categoriilor gramaticale în strînsă dependență de cele logice.

Angela Vasiliu

CONSULTAŢII

PROPUNERI PRIVITOARE LA APLICAREA NOILOR NORME ORTOGRAFICE

Aplicarea noilor norme ortografice pune o serie de probleme care privesc învăţămîntul de toate gradele. Cum era şi firesc, cadrele noastre didactice se preocupă de rezolvarea lor şi le discută cu mult interes. Publicăm mai jos scrisorile primite de la doi profesori din învăţămîntul mediu şi le supunem atenţiei forurilor competente:

TOMA MARIN — Craiova. « În Hotărîrea Consiliului de Miniştri privitoare la îmbunătăţirea normelor ortografiei noastre, la art. 3, al. 2 citim: « Pentru învăţămîntul de toate categoriile, noile norme intră în vigoare începînd cu anul şcolar 1955—1956, cu excepţia învăţămîntului superior, pentru care rămîne valabilă data de 1 aprilie 1954 ».

Ne propunem să examinăm în cele ce urmează situaţia creată în şcoli de această dispoziţie. Elevii ne pun întrebări cu privire la întrebuinţarea noii ortografii şi se arată nerăbdători s-o aplice. Elevii claselor a X-a şi a XI-a cer să li se predea noua ortografie, obligatorie la examenele de admitere în învăţămîntul superior, sesiunea august a. c. Trebuie să recunoaştem că această mişcare constituie o atitudine progresistă, un elan tineresc, pe care, din păcate, noi îl frînăm, prin atitudinea noastră şovăielnică, timidă.

Faţă de această situaţie, se impune să luăm o hotărîre, care să curme starea de nesiguranţă din şcolile noastre, în această problemă. Întrucît pînă la începutul anului şcolar 1955—1956 rămîn valabile manualele şcolare tipărite cu vechea ortografie, noi propunem ca perioada care se întinde pînă la 1 septembrie 1955 să fie o perioadă de adaptare la cunoaşterea şi aplicarea noii ortografii.

Nu toţi însă sînt de acord cu această propunere. Unii profesori de limba romînă cred că trebuie să ne conducem după litera Hotărîrii, adică să nu aplicăm în şcoală, sub nici un cuvînt, noua ortografie. Potrivit acestei interpretări, va trebui ca profesorii să scrie, în rapoarte sau, eventual, în manuscrisele destinate tiparului, după noile norme ortografice, dar să considere ca o greşeală la elevi orice încercare de aplicare a noii ortografii.

La acestea se obiectează că există unele grafii ca de pildă *noiembrie, decembrie, vulpoi, voi* şi altele, fără *u* mut, care au intrat în uz chiar înainte de introducerea noilor norme ortografice, formîndu-se astfel o tradiţie pe care elevii ar trebui s-o respecte. Prin urmare, după părerea acestor profesori, vom opri pe elevi de a înlocui apostroful cu liniuţa de unire, de a scrie peste tot cu *î*, dar nu-i vom opri de a scrie *noiembrie, decembrie, vulpoi*, care contrazic vechea ortografie. Dar, admiţînd invocarea tradiţiei, de cît timp este nevoie pentru a se forma o tradiţie? Care e limita inferioară a timpului necesar pentru formarea unei tradiţii? Dacă această limită e de patru luni, de pildă, atunci avem deja formată tradiţia noii ortografii, prin

publicații și diferite tipărituri apărute de la 1 aprilie. Dacă această limită e de un an, putem începe aplicarea noii ortografii la 1 septembrie 1955 etc.

Mai departe. Profesorii vor folosi, în rapoarte și în diferite alte lucrări, noua ortografie. Dar cum vor scrie în condica de clasă: literatura *romînă* sau *română*? Dacă vor scrie cu *î*, elevii vor privi acest lucru ca un privilegiu al profesorului, de care ei sînt lipsiți fără motiv. Dacă vor scrie cu *â*, înseamnă că profesorii sînt obligați să folosească, după împrejurări, ambele ortografii.

Sînt mulți elevi care publică lucrări. În manuscrisele date spre publicare, ei vor întrebuința noua ortografie, dar în compoziția de a doua zi vor avea grijă să se întoarcă la vechea ortografie, căci vor avea de-a face cu vigilența profesorului de limba romînă.

Dar se mai ridică și o altă problemă. Acei care sînt pentru aplicarea Hotărîrii în litera, dar nu în spiritul ei, vor trebui să ne răspundă la o întrebare: dacă noua ortografie se aplică în școală cu începere de la 1 septembrie 1955, cînd vor lua elevii cunoștință, în mod sistematic, de această ortografie? Fără îndoială că va fi un timp de pregătire, înainte de începutul anului școlar 1955—1956, pentru ca noua ortografie să intre atunci în vigoare dintr-o dată și în totalitatea ei. De aceea, propunerea noastră este următoarea:

Pînă la 1 septembrie 1955 să fie o perioadă de adaptare la noile reguli ortografice, elevii iind obligați, deocamdată pînă la deprinderea completă a noii ortografii, să nu facă greșeli mpotriva nici uneia dintre cele două ortografii (de exemplu *sau dus, nu'l văd* etc.). Perioada de adaptare să fie terminată la 1 septembrie 1955, dată care va marca sfîrșitul perioadei de predare sistematică și a exercițiilor necesare pentru deprinderea noii ortografii. Cu cît mai devreme, cu atît mai bine.

Dorim ca sugestiile noastre să constituie un factor util în hotărîrile autorității de stat pe care le așteptăm.

IOAN OȘIANU — Cluj. Normele ortografice îmbunătățite au stîrnit un viu entuziasm în școlile noastre. Și nici nu e de mirare acest lucru. Școlile sînt focarele care se străduiesc să imprime un scris corect, o exprimare corectă. Entuziasmul se mai explică și prin avîntul cu care îmbrățișează întotdeauna tineretul o idee nouă.

Credem că nimeni nu are interesul de a stăvili acest entuziasm general. Este un moment psihologic, care trebuie valorificat. Dar tocmai cei care desfășoară munca în școli au avut o dezamăgire.

« De ce vă frămîntați astfel? » se aude un glas răzleț. « Pe noi nu trebuie să ne preocupe noua ortografie, avem vreme pînă în anul 1955—1956 ».

Motivele de ordin tehnic invocate (neputința întocmirii manualelor în atît de scurt timp) n-ar trebui să constituie o piedică. Știm că nu se pot schimba manualele de la o zi la alta. Nici nu pretindem acest lucru. Dar introducerea noii ortografii și folosirea, pentru un oarecare timp, a vechilor manuale este posibilă. La urma urmei, noi avem cărți care se utilizează în biblioteci și care sînt scrise cu ortografii mai vechi și mai dificile pentru cititori decît cea din 1932. Cred că nimeni nu va cere să nu se utilizeze ediții din secolul trecut ale operelor lui Vasile Alecsandri, pe motivul că nu sînt scrise în ortografia de azi. Elevii pot învăța noua ortografie și nu vor obiecta nimănui că trebuie să folosească încă un an manualele existente. Doar profesorilor le va fi mai greu, dar și mai greu le este acum să reziste la insistențele elevilor de a fi socotiți și ei « cetățeni întregi » și de a li se admite să aplice noile norme ortografice.

Profesorii mai întîmpină încă o dificultate. Ei au relații cu diferite sectoare ale vieții sociale, politice, economice, culturale etc. În aceste relații trebuie să folosească noile norme iar în clasă, pe cele vechi. Nu este bine așa.

Iată deci pentru ce elevii și profesorii cer aplicarea noilor norme ortografice în toate școlile, o dată cu începerea anului școlar 1954—1955.

Cei competenți sînt rugați să satisfacă această dorință îndreptățită, în interesul general.

RĂSPUNS CITITORILOR

ANCA GHINEA — Pitești. Am primit scrisoarea dv. și o publicăm în întregime mai jos. Propunerea făcută am înaintat-o la rîndul nostru Ministerului Învățămîntului, instituția care are cuvîntul hotărîtor în alcătuirea manualelor școlare.

Tovarăşe redactor,

Sînt pionieră, elevă în clasa a III-a B la școala nr. 1 de fete din Pitești și conducătoare de grupă.

Am văzut pe tata citind pe « Spartacus ».

După ce l-a citit, l-am văzut iar cu aceeași carte. L-am întrebat ce mai citește și mi-a răspuns că citește vocabularul de la sfîrșitul cărții.

I-am spus atunci: cartea asta pentru oameni mari are vocabular la sfîrșit și « Limba romînă » de clasa a III-a nu are. De ce nu are vocabular și manualul nostru de « Limba romînă »?

Tăticu mi-a răspuns că ideea mea e minunată, că toate cărțile ar trebui să aibă vocabular și m-a îndemnat să vă scriu.

Este adevărat că mult m-am chinuit cu vocabularul, încă din clasa a II-a. Numai cu ajutorul părinților mei, care sînt profesori, am putut să-mi explic toate cuvintele, folosind și Dicționarul limbii romîne de Șăineanu.

Vă rugăm ca atunci cînd tipăriți noile cărți școlare cu noua ortografie, să introduceți vocabulare la toate cărțile pentru a ne ușura învățătura.

R.I. — Timișoara.

Întrebare: Adjectivele care formează împreună cu un verb auxiliar (în special *a fi*) predicate nominale pot fi considerate uneori ca avînd funcțiune de adverb?

Răspuns: Dv. priviți problema dintr-un punct de vedere greșit. Mai întîi, un adjectiv nu poate avea funcțiune de adverb. Adjectivul și adverbul sînt părți de vorbire net deosebite. În al doilea rînd, faptul că un cuvînt e adjectiv sau adverb nu depinde de verbul auxiliar cu care formează predicatul, ci de funcțiunea pe care o îndeplinește în propoziție.

Adjectivul este partea de vorbire *flexibilă*, care arată o însușire a unui obiect, însoțind și determinînd substantivul care exprimă numele acelui obiect.

Ex. *Ducea o luptă* ***activă*** *împotriva superstițiilor.*

Adverbul este partea de vorbire în general *neflexibilă* care arată o caracteristică a unei acțiuni, stări sau însușiri.

Ex. *El luptă* ***activ*** *împotriva superstițiilor.*

Putem distinge cu ușurință adjectivele, de adverbe nu numai după funcțiunea lor, ci și după un criteriu pur formal. Adjectivul își modifică forma după genul sau numărul substantivului pe care îl determină, pe cînd adverbul e invariabil:

El a rămas ***înlemnit*** *de groază,*

considerat de dv. ca adverb, devine la feminin

Ea a rămas ***înlemnită*** *de groază,*

ca și

El este ***înlemnit*** *de spaimă,*

Ea este ***înlemnită*** *de spaimă,*

pe care îl considerați adjectiv.

De asemenea

El a devenit ***cuminte,***

pe care îl socotiți adverb, se schimbă la plural în

Ei au devenit ***cuminți,***

la fel cu

El este ***cuminte.***

Ei sînt ***cuminți.***

care, așa cum reiese din scrisoarea dv., este adjectiv.

În schimb, în exemplul:

Vorbește ***frumos,***

forma lui « frumos » rămîne invariabilă:

Ea vorbește ***frumos.***

El vorbește ***frumos.***

Ei vorbesc ***frumos.***

Deci putem fi siguri, și după formă, că « frumos » este, în acest caz, adverb.

Atît adjectivul, cît și adverbul, pot forma, împreună cu verbele auxiliare — *a fi* și celelalte — predicate nominale.

Iată cîteva exemple de *adjective*, servind ca nume predicative:

Iară [iedul *cel mic era* ***harnic şi cuminte.*** Creangă, Capra cu trei iezi.

Margareta era ***sprinţară, şăgalnică*** *şi* ***neastîmpărată.*** Vlahuţă, Din durerile lumii.

Adverbe care sînt folosite ca nume predicative:

Deşi nu e decît femeie,

E totuşi ***altfel*** *nu ştiu cum.* Eminescu, D-or trece anii.

Cîtu-i lumea de sub soare

Nu-i ***bine*** *ca-n şezătoare.* Jarnik-Bîrseanu. Doine.

După cum vedeţi, distincţia dintre adjectiv şi adverb rămîne aceeaşi şi nu e infleunţată cîtuşi de puţin de situaţia lor de nume predicative.

V. V.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN INTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

ERATĂ

Pag.	Rîndul	În loc de	Se va citi	Greşeala provine din vina
6	27 de sus	numărul elevilor din şcolile de zece ani a crescut cu peste 400%	numărul elevilor din şcolile medii a crescut cu 361%	Editurii
6	29 de sus	cu peste 268%	cu 298%	,,
17	13 de jos	şi limbii	şi a limbii	,,
18	6 de jos	emigraţiune	migraţiune	,,
19	2 de jos	existe	există	,,
20	1 de jos	al	Al.	Tipografiei
23	1 de sus	păstra	păstrat	,,
23	4 de sus	influenţe	influenţei	,,
31	10 de sus	ai	al	,,
48	16 de jos	fae	face	Editurii
49	12 de jos	aspiraţie	aspiraţiei	Tipografiei
49	17 de jos	tendinţevor	tendinţe vor	,,
87	7 de sus	lingvistici	lingvisticii	,,
89	4 de jos	lucrrăile	lucrările	,,
99	18 de sus	iind	fiind	,,
99	19 de sus	mpotriva	împotriva	,,
101	1 de jos, col. 1	D-or	De-or	Editurii

C. — 1187 Limba romînă

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

C. 919

Preţul Lei 2

I 8096

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

S I B I U
Biblioteca Centrală

5

ANUL III
SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1997

0 IUL. 2005

i 8096

-- UCL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

U ... 2022

5

ANUL III
SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15560
578/957

1964

COMITETUL DE REDACŢIE
DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacţia revistei *LIMBA ROMÎNĂ* – BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194.
Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. Telefon 3.85.05

SUMAR

Pag.

Acad. E. PETROVICI, Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn 5

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

* * * Ordinea propozițiilor în frază — extras din « Gramatica limbii romîne » a Academiei R. P. R., vol. II..... 18

Prof. AL. GRAUR, Cu privire la unele probleme de traducere 28

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

DAN SIMONESCU, Limba şi stilul operei lui Mihail Kogălniceanu 34

POMPILIU DUMITRAŞCU, Observații asupra limbii şi stilului operei lui Ioan Pop-Reteganul 44

LINGVISTICA DE PESTE HOTARE

D. MACREA, Activitatea lingvistică în Republica Populară Ungaria 50

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

SORIN STATI, Observații asupra examenelor de limba romînă din sesiunea iunie 1954 58

TATIANA NICOLESCU, Observații asupra examenelor de limba rusă din sesiunea iunie 1954 66

DOINA LOSNER, Cu privire la studierea predării participiului rus în şcolile romîneşti 72

DISCUȚII

I. CIORĂNIC, Predarea părților componente ale cuvîntului în clasele a V-a şi a VI-a 78

CRONICA ŞTIINȚIFICĂ

VALERIU ŞUTEU, Şedința Consiliului ştiințific al Institutului de lingvistică din Bucureşti consacrată discutării Dicționarului rus-romîn. 83

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

P. S. POPOV, Cuvîntul în lumina învăţăturii marxiste despre legătura directă dintre limbă şi gîndire. Vestnik Moskovskogo Universiteta» nr. 4, 1954, p. 69—84;

F. I. KUZMIN, Cu privire la rezultatul discuţiei asupra cursului de «Introducere în lingvistică», «Voprosî iazîkoznaniia» nr. 1, 1954, p. 97—109 (*Gh. Mihăilă*);

G. TOPÎRCEANU, Poezii, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1954, ediţie îngrijită, prefaţă şi bibliografie de Al. Săndulescu (*C. Otobicu*). 87

CONSULTAŢII

Răspuns cititorilor. 96

Maria Turdeanu 99

REPARTIŢIA GRAIURILOR DACOROMÎNE PE BAZA ATLASULUI LINGVISTIC ROMÎN

DE

ACAD. E. PETROVICI

În numărul 1 din anul acesta al revistei « Limba romînă » (p. 11), am afirmat că unii cercetători sînt înclinaţi să considere cele patru varietăţi ale romanicii orientale, anume dacoromîna, aromîna, meglenoromîna şi istroromîna, ca patru limbi romanice deosebite. Romaniştii sovietici, ca de pildă D. E. Mihalci [1], numesc aromîna, meglenoromîna şi istroromîna dialecte şi nu limbi.

Dacoromîna este aşadar unul dintre cele patru dialecte ale limbii romîne. De aceea dacoromîna nu poate fi împărţită la rîndul ei tot în dialecte. Grupul dialectal dacoromîn — cum îl numeşte cercetătorul sovietic D. E. Mihalci [2] — e constituit din numeroase graiuri locale. Acestea se grupează în grupuri mari, care, după părerea mea pot fi numite subdialecte.

Primul care a încercat să împartă teritoriul dacoromîn în arii dialectale, bazîndu-se pe date dialectologice culese în mod sistematic, a fost Gustav Weigand, autorul primului nostru atlas lingvistic [3]. La sfîrşitul atlasului, Weigand dă cîteva hărţi rezumative în care concentrează constatările care se degajează din hărţile publicate. Astfel pe harta nr. 65, luînd ca bază unele particularităţi fonetice ale graiurilor dacoromîne, Weigand stabileşte trei arii mari dialectale, trei « dialecte », cel bănăţean, cel muntean şi cel moldovean [4].

[1] În notele care însoţesc traducerea rusă a cărţii lui E. Bourciez, Elemente de lingvistică romanică (Osnovî romanskogo iazîkoznaniia, perevod a 4-ogo franţuzskogo izd., pod redakţiei D. E. Mihalci, Moscova, 1952), p. 667.

[2] Ibidem.

[3] Linguistischer Atlas des dacorumanischen Sprachgebiets, Leipzig, 1909.

[4] Vezi şi introducerea la Atlasul lui Weigand, coloana 10.

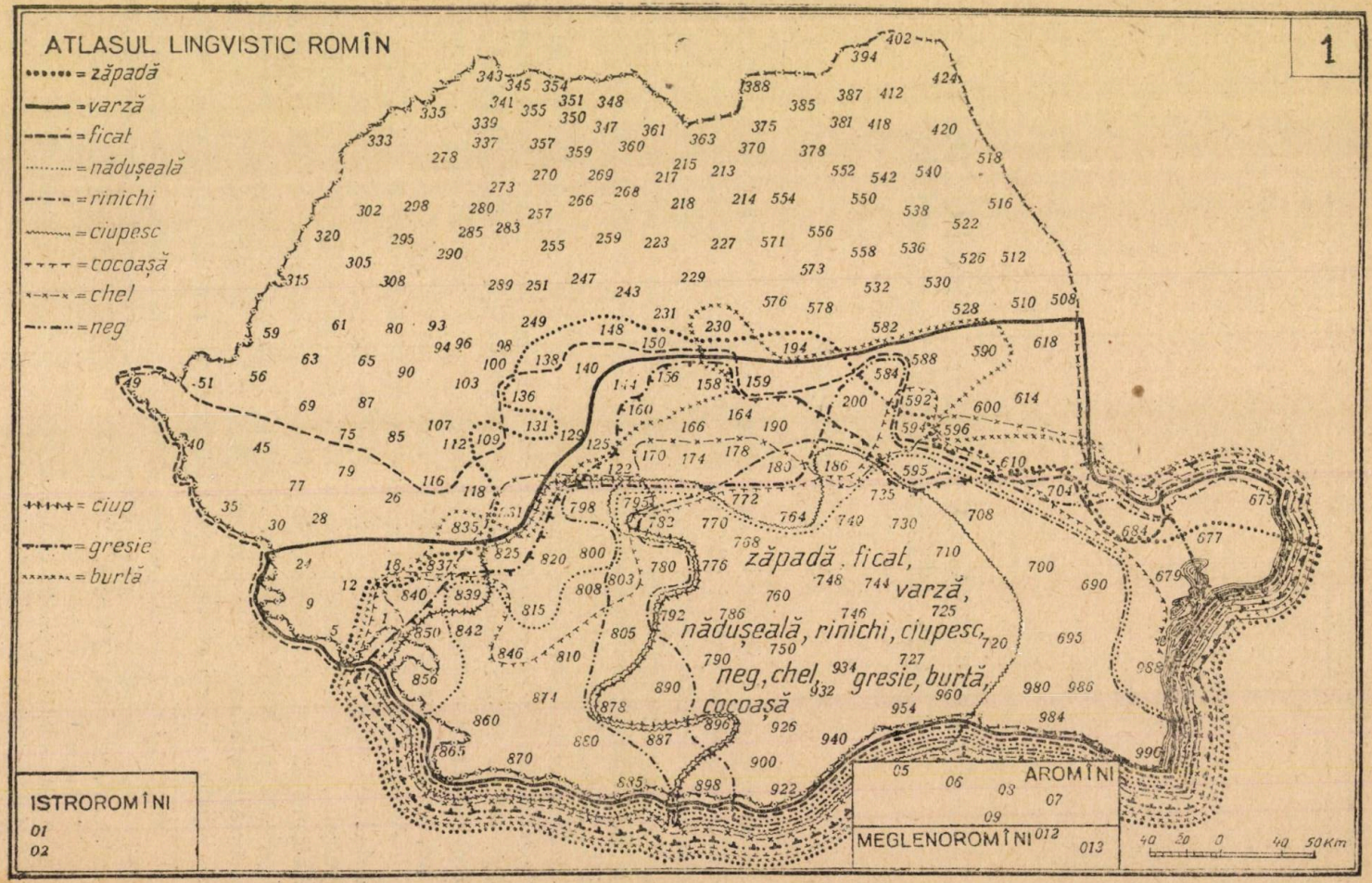
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
1
= zăpadă
= varză
= ficat
= năduşeală
= rinichi
= ciupesc
= cocoaşă
= chel
= neg
= ciup
= gresie
= burtă
zăpadă, ficat, varză, năduşeală, rinichi, ciupesc, neg, chel, gresie, burtă, cocoaşă
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
03
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013
40 20 0 40 50 Km

După Weigand, Ardealul nu are aşadar un « dialect » al său propriu, ci sudul acestei provincii merge — din punct de vedere dialectal — cu Muntenia, sud-vestul cu Banatul şi estul cu Moldova. Nord-vestul Ardealului şi toată cîmpia Crişurilor, a Bărcăului, a Crasnei şi a Someşului, dintre graniţa apuseană a Republicii Populare Romîne, de la Mureş pînă în ţara Oaşului, sînt lăsate, pe harta dialectală a lui Weigand, în afara limitelor celor trei « dialecte » amintite mai sus. După cercetătorul german, în aceste părţi nu există « dialecte » unitare mai întinse, ci « dialecte » mărunte de trecere. Cel mult Maramureşul ar putea fi considerat — după Weigand — ca o mică arie dialectală distinctă, caracterizată prin unele particularităţi fonetice deosebite [1].

Împărţirea aceasta în trei « dialecte » a dacoromînei — sau, mai just, în subdialecte — a fost acceptată de majoritatea cercetătorilor de mai tîrziu. Romanistul sovietic D. E. Mihalci împarte grupul dialectal dacoromîn în patru dialecte: cel bănăţean, cel transilvănean, cel muntean şi cel moldovean [2].

*

După apariţia — parţială — a « Atlasului lingvistic romîn », se pune însă întrebarea, dacă împărţirea dialectală a dacoromînei făcută pînă acuma rămîne valabilă. Pentru a revizui vechile păreri despre limitele graiurilor dacoromîne, e însă nevoie să lămurim ce se înţelege prin graniţe dialectale şi dacă în realitate există astfel de graniţe.

Neogramaticii concepeau dialectul ca o unitate închisă, izolată, avînd graniţe fixe, precise, care îl separă net de dialectele înrudite vecine. Această concepţie a neogramaticilor despre dialect este de altfel în strînsă legătură cu concepţia lor mecanicistă despre legile fonetice. J. Gilliéron a avut dreptate, în polemica sa cu neogramaticii, cînd a negat existenţa unor graniţe dialectale nete, dar a căzut în exagerarea contrară, neadmiţînd existenţa graniţelor dialectale şi a legilor fonetice. Pentru Gilliéron numai cuvîntul are existenţă, el constituie singura realitate lingvistică. Fiecare cuvînt îşi are istoria sa proprie, independentă de legile fonetice, care sînt ficţiuni create de lingvişti. Fiecare cuvînt îşi are propria sa arie de răspîndire pe teren, independentă de ariile altor cuvinte; ariile diferitelor cuvinte au graniţe diferite, numite isoglose, care nu coincid niciodată. Pe teritoriul unei limbi isoglosele se încrucişează multiplu, urmînd direcţii capricioase, formînd o reţea neregulată de linii încîlcite, din care nu se desprinde nici o arie dialectală unitară.

Oare hărţile « Atlasului lingvistic romîn » confirmă această constatare pe care i-a sugerat-o lui Gilliéron « Atlasul lingvistic francez »?

Isoglosa care separă aria cuvîntului *ficat* de aceea a cuvîntului *mai*, avînd acelaşi înţeles, merge de la est la vest şi împarte teritoriul ţării într-o jumătate nordică şi una sudică. La sud de linia întreruptă, care reprezintă isoglosa *ficat — mai* (vezi harta nr. 1), se zice *ficat*, iar la nord de această linie se zice

[1] Vezi introducerea la Atlasul lui Weigand, coloana 11.

[2] Vezi traducerea rusă a cărţii lui Bourciez, lucr. cit., p. 667.

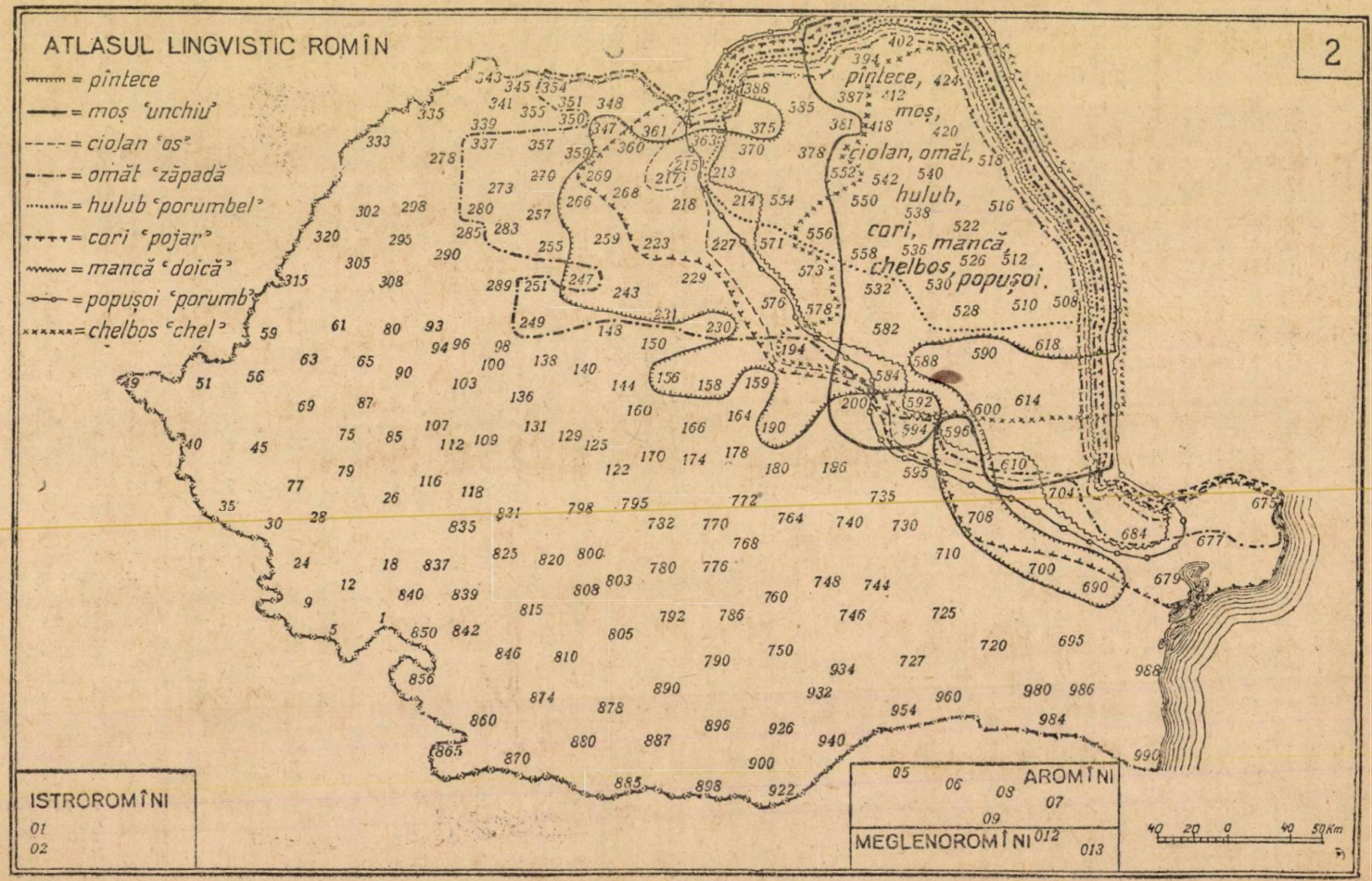
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
2
= pîntece
= moș 'unchiu'
= ciolan 'os'
= omăt 'zăpadă'
= hulub 'porumbel'
= cori 'pojar'
= mancă 'doică'
= popușoi 'porumb'
= chelbos 'chel'
pîntece,
moș,
ciolan, omăt,
hulub,
cori, mancă,
chelbos, popușoi.
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013
40 20 0 40 50 Km

mai. Isoglose asemănătoare cu aceea a lui *ficat-mai*, adică mergînd de la est spre vest, sînt foarte frecvente, ca de ex. isoglosa *varză* (la sud) — *curechi* (la nord), *gresie* (la sud) — *cute* (la nord), *năduşeală* (la sud) — (a) *sudoare* (la nord) etc. (vezi harta nr. 1). E adevărat că ariile de răspîndire a diferitelor cuvinte reprezentate pe această hartă (nr. 1) au fiecare alt profil. Liniile de isoglosă, cu toate că se îndreaptă în general de la est spre vest, niciodată nu coincid. Cu toate acestea, ele schiţează o arie dialectală care corespunde aproximativ teritoriului Munteniei. Aria dialectală a Munteniei sau subdialectul muntean e separat de celelalte subdialecte prin isoglosele care arată pînă unde sînt răspîndite spre nord cuvintele *zăpadă*, *varză*, *burtă*, *ficat*, *năduşeală*, *rinichi*, *neg*, *ciupesc (ciup)*, *chel*, *gresie* (la nord de isoglosele respective se zice *nea* sau *omăt* « zăpadă », *curechi* « varză », *foale* sau *pîntece* « burtă », *mai* « ficat », *sudoare*, *asudoare* « năduşeală », *rărunchi* « rinichi », *nigel*, *negel* « neg », *pişca*, *piţiga* etc. « ciupi », *pleşuv*, *pleşug*, *chelbos* etc. « chel », *cute* « gresie »).

Precum cuvintele *zăpadă*, *varză*, *gresie* caracterizează subdialectul muntean, la fel cuvinte ca *ciolan* « os », *mancă* sau *mamcă* « doică », *omăt* « zăpadă », *cori* « pojar », *hulub* « porumbel », *pîntece* « burtă », *moş* (cu sensul de « unchi »), *a pişca* « a ciupi », *popuşoi* « porumb », *chelbos* « chel » sînt caracteristice subdialectului moldovean. Isoglosele de pe harta nr. 2 arată pînă unde sînt răspîndite aceste cuvinte spre vest şi sud. Nici aceste isoglose nu coincid, dar totuşi ele delimitează o arie în estul ţării care poate fi numită aria subdialectului moldovean.

Harta nr. 3 prezintă limitele răspîndirii cuvintelor care delimitează subdialectul de nord-vest, cel crişean.

În sfîrşit pe harta nr. 4 sînt trecute limitele răspîndirii cuvintelor care delimitează subdialectul bănăţean.

În ce priveşte Transilvania fără Banat, Crişana şi Maramureş, e foarte greu de găsit cuvinte care să fie răspîndite numai pe teritoriul acestei provincii. Numai dacă considerăm Transilvania împreună cu Banatul, Crişana şi Maramureşul ca o unitate aparte, care se opune Munteniei şi Moldovei luate împreună, atunci găsim hărţi în care fosta graniţă dintre Transilvania şi Banat, pe de o parte, şi Muntenia şi Moldova, pe de alta, constituie o graniţă dialectală. Isoglosele nu coincid însă exact cu fosta graniţă. Astfel cuvintelor *cireadă*, *bolnav*, *herghelie* le corespunde peste munţi *ciurdă* sau *cioardă*, *beteag*, *stavă* (în Banat *arghelă*). În cazuri ca acestea de obicei e vorba de cuvinte noi, fie de origine maghiară în Transilvania (de ex. *ciurdă*), fie de origine turcă în Muntenia şi Moldova (de ex. *herghelie*). E de remarcat că forma *arghelă* din Banat a trecut din turcă în subdialectul bănăţean prin filieră sîrbă.

Transilvania formează în cele mai multe cazuri o singură arie lexicală împreună cu una sau două dintre cele patru provincii înconjurătoare; ea merge o dată cu Moldova, altă dată cu Muntenia, dar mai des cu Banatul,

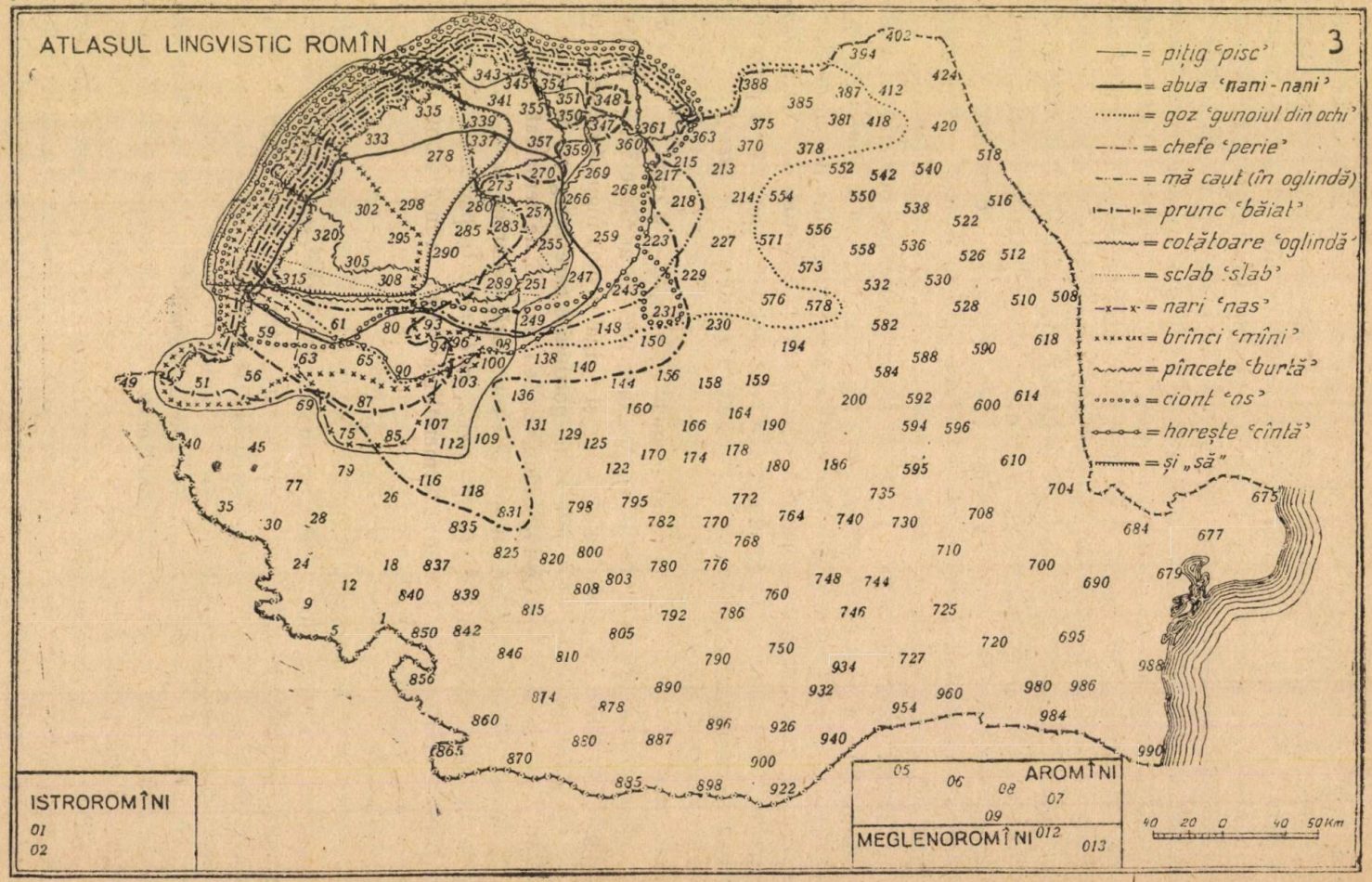
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
3
= piţig 'pisc'
= abua 'nani-nani'
= goz 'gunoiul din ochi'
= chefe 'perie'
= mă caut (în oglindă)
= prunc 'băiat'
= cotătoare 'oglindă'
= sclab 'slab'
= nari 'nas'
= brînci 'mîini'
= pîncete 'burtă'
= cionţ 'os'
= horeşte 'cîntă'
= şi „să"
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
08
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013
40 20 0 40 50 Km

Crişana şi Maramureşul. De cele mai multe ori însă Ardealul e împărţit în mai multe arii lexicale (trei sau patru), cum a fost cazul şi în hărţile prezentate. E cunoscută repartiţia dialectală a celor trei termeni *zăpadă*, *omăt* şi *nea* (v. hărţile nr. 1, 2, 3, 4), care împarte Transilvania în trei arii: cea sudică unde se zice *zăpadă* ca în Muntenia, cea nord-estică, unde se zice *omăt* ca în Moldova şi cea vestică unde se zice *nea* sau *neauă* ca în Banat şi Crişana. Tot trei arii prezintă Ardealul în ce priveşte repartiţia termenilor *os*, *ciolan* şi *ciont* (hărţile nr. 2, 3). De data aceasta tot sudul şi sud-vestul Transilvaniei formează o singură arie mai mare, aceea a lui *os*, termen muntean şi bănăţean, pe cînd nord-vestul are *ciont* ca Crişana, şi estul *ciolan*, ca Moldova. În cazul că Banatul şi Muntenia constituie arii deosebite, atunci de obicei sud-vestul Ardealului merge cu Banatul. În ce priveşte repartiţia termenilor *burtă*, *foale* şi *pîntece*, pe hărţile nr. 1, 2, 3, 4, tot nordul şi o bună parte din partea centrală a Ardealului ţine de aria lui *pîntece*, ca aproape toată Moldova, sud-estul ţine de Muntenia, iar sud-vestul de Banat. Deoarece cuvîntul *pîntece* prezintă o arie destul de mare forma cu metateză *pîncete* — jumătatea nordică a Crişanei, Maramureşul şi colţul de nord-vest al Ardealului —, se poate spune că, în ce priveşte repartiţia lui *burtă*, *foale*, *pîntece*, *pîncete*, ţara, şi în acelaşi timp şi Ardealul, se împarte în patru arii: cea de sud *(burtă)*, cea de sud-vest *(foale)*, cea de est *(pîntece)* şi cea de nord-vest *(pîncete)*.

Tot patru arii avem în cazul termenilor *a pişca — a ciupi — a piţiga — a pişcura* (vezi hărţile 1, 2, 3, 4). De data aceasta aproape întreg Ardealul merge cu Moldova, unde se zice *a pişca*, şi numai o zonă îngustă de vest merge cu Crişana, unde se zice *a piţiga*, iar porţiunile care merg cu Muntenia *(a ciupi)* şi cu Banatul *(a pişcura)* sînt neînsemnate. E de remarcat că aria lui *a ciupi*, element de origine bulgară, nu e unitară, deoarece în Oltenia se zice *eu ciup*, pe cînd în Muntenia propriu-zisă, *eu ciupesc*. În partea de est a Munteniei şi în Dobrogea s-a păstrat termenul mai vechi, ca în Moldova şi Ardeal, *a pişca*.

★

Din cele spuse pînă acuma rezultă că, în nord-vestul ţării, în regiunile Arad, Oradea şi Baia Mare, precum şi în partea de vest a regiunii Cluj şi partea de nord-vest a regiunii Hunedoara, sînt răspîndiţi o seamă de termeni dialectali care conferă acestui teritoriu un aspect dialectal deosebit. Am amintit termenii: *prunc* pentru *copil* (în aria lui *prunc*, cuvîntul *copil* înseamnă «bastard»); *a hori* pentru *a cînta; cotătoare* pentru *oglindă; a se căuta în oglindă* (în *cotătoare*) pentru *a se privi; goz* pentru *gunoi în ochi; chefe* pentru *perie; ic* pentru *pană* de despicat lemne; *ciont* pentru *os; pîncete* pentru *burtă*; *a piţiga* pentru *a ciupi; nari* pentru *nas; brîncă* pentru *mînă*; *abua* pentru *nani-nani*.

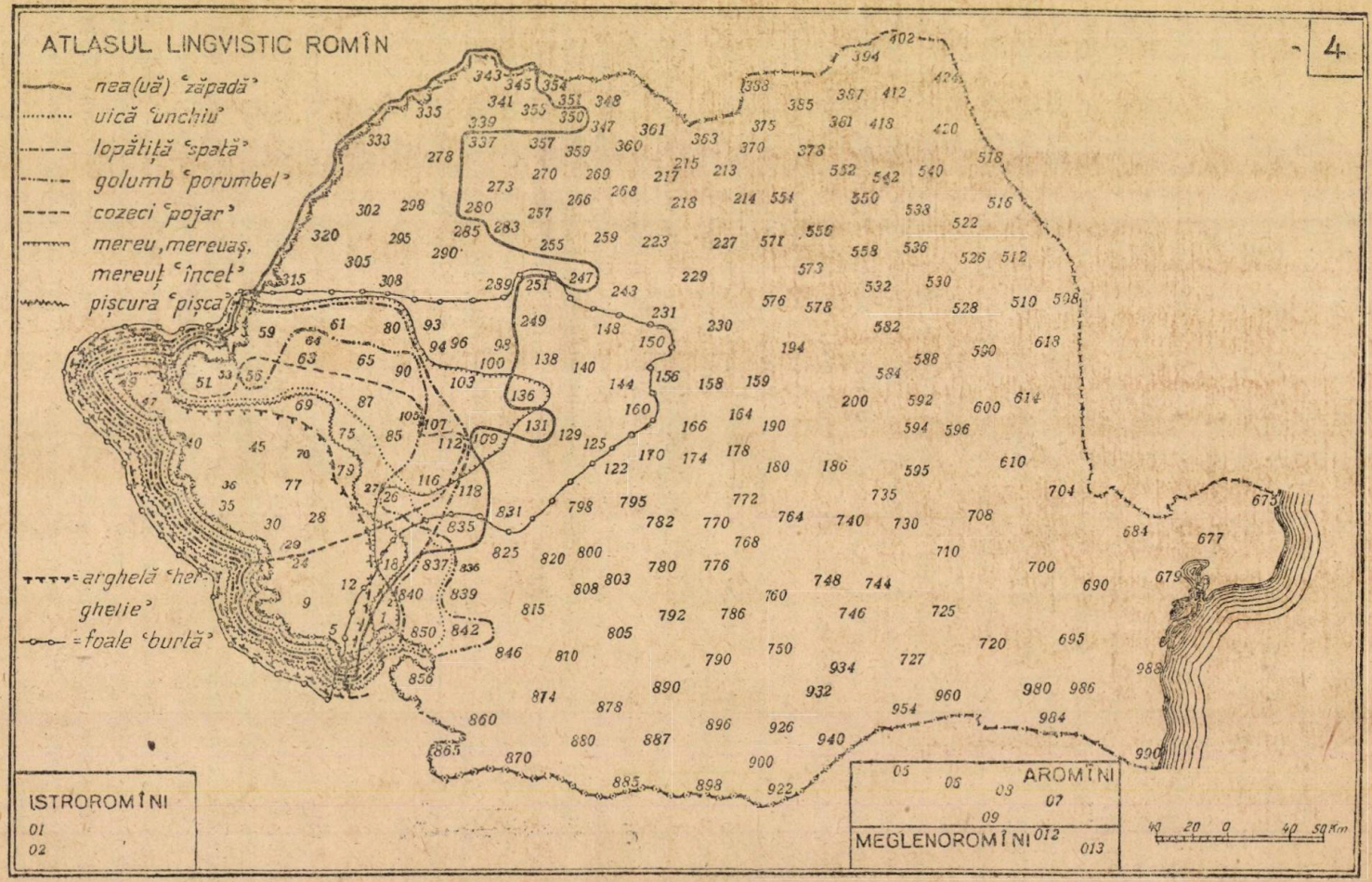
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
4
nea(uă) 'zăpadă'
uică 'unchiu'
lopățiță 'spată'
golumb 'porumbel'
cozeci 'pojar'
mereu, mereuaș, mereuț 'încet'
pișcura 'pișca'
arghelă 'her'
ghelie'
foale 'burtă'
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
05
06
03
07
09
MEGLENOROMÎNI
012
013
40 20 0 40 50Km

Într-un articol publicat acum zece ani [1], am susținut că subdialectul de nord-vest (din Crișana) este mult mai fărîmițat în graiuri locale decît celelalte subdialecte. Lucrul acesta îl afirmase mai demult Gustav Weigand [2]. Astăzi, după ce cunosc mult mai bine materialul dialectal oferit de A.L.R., celelalte subdialecte dacoromîne nu mi se par mai unitare decît cel de nord-vest. Astfel, subdialectul de sud (Muntenia cu Oltenia, sudul Ardealului și Dobrogea) e tot așa de fărîmițat ca dialectul de nord-vest, după cum se poate constata din harta nr. 1.

★

În expunerea noastră de pînă acuma ne-am ocupat de arii lexicale, adică de arii de răspîndire a unor cuvinte. Pentru stabilirea granițelor dintre dialecte sînt însă mult mai indicate ariile fonetice, deoarece o particularitate fonetică oarecare se repetă în sute și poate mii de cuvinte, pe cînd un element lexical reprezintă un fenomen unic, care nu se repetă. De altfel, și în materie de pronunțare putem avea a face cu o rostire unică, nelegată de vreo regularitate. Astfel într-o parte a țării cuvîntul *pas* se rostește *paș (un paș)*, formă de singular refăcută după plural. Isoglosa care separă rostirea *pas* de rostirea *paș* coincide aproximativ cu vechea graniță a Ardealului dinspre Bucovina, Muntenia și Moldova. Înlocuirea aceasta a lui *s* cu *ș* nu se repetă în alte cuvinte, nu constituie o «lege fonetică». De aceea isoglosa *pas-paș* nu poate fi considerată ca avînd vreo importanță la fixarea granițelor dialectale. Tot fenomene fonetice izolate, fără însemnătate pentru stabilirea ariilor dialectale, sînt și rostirile *vîrvu (vîru)* pentru *vîrful*, *spării*, *sparii* pentru *sperii*, *dă*, *dîn* pentru *de*, *din*, *dăschide* pentru *deschide*; *răbd* pentru *rabd*, *o coaste* pentru *o coastă*, *odihnă* sau *hodină*, *odinesc* sau *hodinesc*, *perină* pentru *pernă*, *direaptă* pentru *dreaptă*. Cu adevărat hotărîtoare pentru stabilirea ariilor dialectale trebuie considerate hărți pe care sînt reprezentate corespondențe fonetice dintre graiuri, care se repetă în sute de cuvinte. Astfel pe harta nr. 5 este reprezentată, între altele, rostirea în cinci variante a africatei *ge(gi)* în transcriere fonetică *ǧ*. În Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului și Dobrogea (subdialectul de sud) avem rostirea literară a acestei fricative. În Moldova, Bucovina și estul Ardealului, în locul africatei se rostește o fricativă apropiată de *j*, dar avînd un puternic timbru palatal, în transcriere fonetică *ž*. Aceeași fricativă se aude și în Banat și sud-vestul Ardealului. În Crișana și nord-vestul Ardealului, fricativa care a înlocuit pe *ǧ* este *j*. În sfîrșit, în Maramureș și Țara Oașului, africata s-a păstrat, dar în Maramureș e mult mai aspră ca cea din Muntenia. În ce privește rostirea lui *ge(gi)* într-o mulțime de cuvinte ca *geme*, *ger*, *plînge*, *margine*, *gingaș*, *trage*, *suge*, *ginere*, *geană* etc. etc., teritoriul țării se împarte în patru arii dialectale mai mari, corespunzătoare Munteniei, Moldovei,

[1] Graiul romînesc de pe Crișuri și Someș, în «Transilvania» anul 72, p. 551–558.

[2] Vezi această lucrare p. 2.

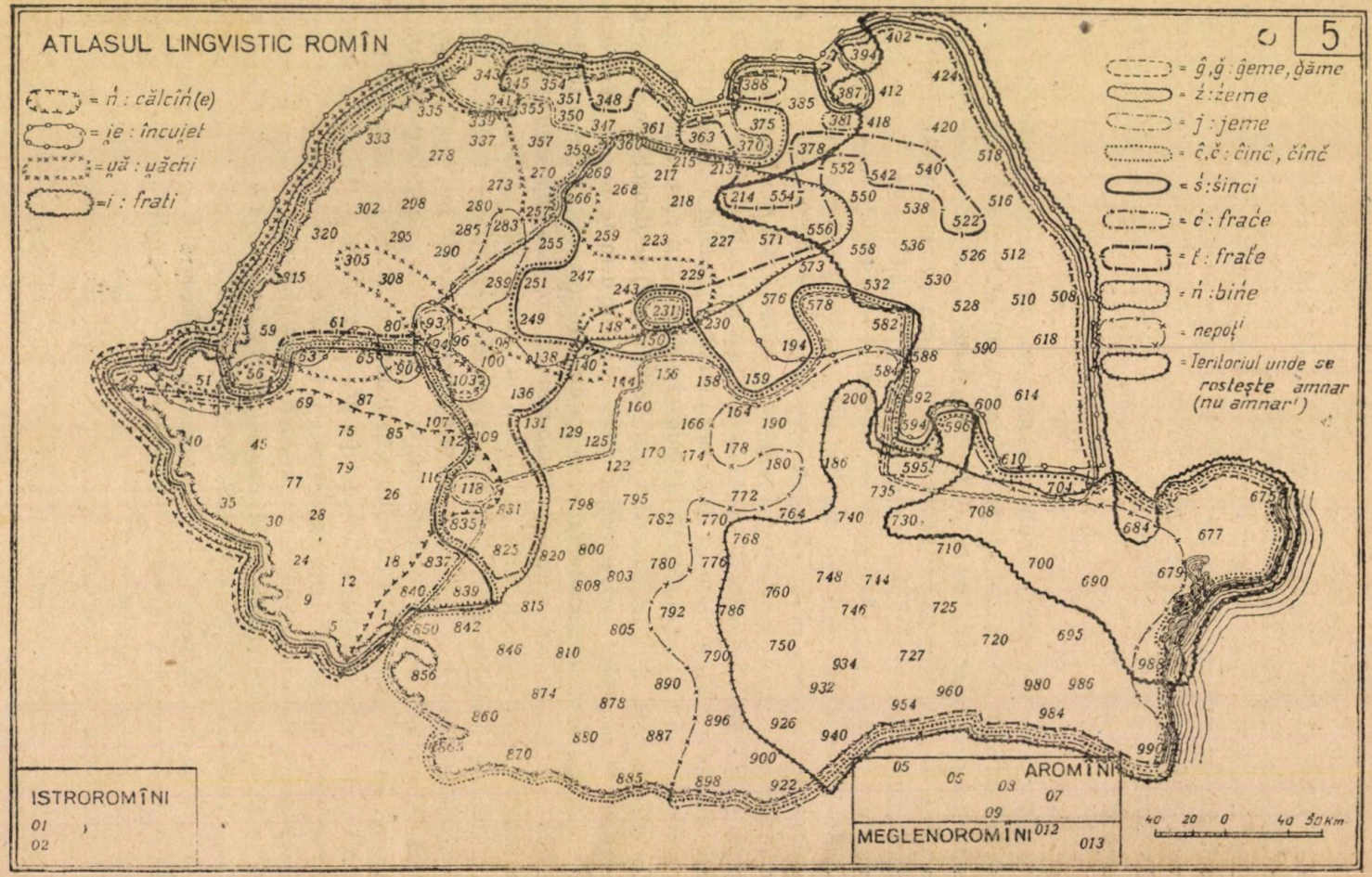
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN
5
= ń : călcîń(e)
= i̯e : încui̯et
= u̯ă : u̯ăchi
= i : frati
= ĝ,ğ : ĝeme, ğăme
= ź : źeme
= j : jeme
= ĉ,č : ĉinĉ, činč
= ś : śinci
= ć : fraće
= ť : fraťe
= ń : biń e
= nepoți
= Teritoriul unde se rostește amnar (nu amnar')
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI
40 20 0 40 80 Km

Banatului şi Crişanei, şi o arie mai mică, corespunzătoare Maramureşului. Ardealul propriu-zis nu are aşadar o arie dialectală proprie, nici dacă luăm ca bază fenomene fonetice.

Pe harta nr. 5 sînt reprezentate şi alte particularităţi fonetice: păstrarea lui *n* (*n* palatal) intervocalic în cuvinte ca *a încuña, cuń* sau *cuńe, călcîń* sau *călcîńe, rîńe, vińe* etc. « a încuia, cui, călcîi, rîie, vie », care deosebeşte subdialectul sud-vestic, cel bănăţean, de celelalte subdialecte; pronunţarea lui *o* iniţial ca *u̯ă* într-o seamă de cuvinte (*ochi, os, oi, oraş, orb* etc.), proprie subdialectului de nord-vest, cel crişean; închiderea lui *e* final pînă la *i* în toate cuvintele care au un *e* final neaccentuat, ca *frati, bati, undi, bini* etc., care constituie o particularitate a subdialectului de est, cel moldovean; rostirea *nepoţ*[i], *fraţ*[i], *cînţ*[i] caracteristică subdialectului muntean şi limbii literare (în celelalte subdialecte se rosteşte *nepoţ, fraţ, cînţ*); rostirea *amnar, zidar, învăţător* caracteristică deasemenea subdialectului muntean şi limbii literare (în celelalte subdialecte se rosteşte, şi la singular, *amnar*[i], *zidar*[i], *învăţător*[i]).

Uneori o particularitate fonetică e caracteristică pentru două subdialecte care pot fi învecinate sau nu. Astfel rostirea lui *ia* accentuat ca *ie* în cuvinte ca *băiat, încuiat, tăiat* etc. se întîlneşte în subdialectul de est şi de nord-vest, pe cînd în cel de sud şi sud-vest se păstrează *ia*, respectiv *ńa (încunat)*. Palatalizarea dentalelor *d, t, n*, înaintea lui *e, i* reuneşte subdialectul de sud-vest cu cel de nord-vest, pe cînd păstrarea nealterată a dentalelor înaintea lui *e, i*, grupează împreună subdialectele de sud şi de est [1]. În cazul lui *t, d* + *e, i* trebuie remarcat că subdialectul de sud-vest (Banat) se deosebeşte de cel de nord-vest (Crişana) prin aceea că ocluzivele dentale urmate de *e, i* au devenit adevărate africate, asemănătoare lui *ce, ge* din Muntenia [2]. Uneori o trăsătură fonetică e caracteristică pentru două subdialecte care nu sînt învecinate. Astfel păstrarea africatei *dz* e proprie subdialectelor de sud-vest şi de est, pe cînd trecerea lui *dz* la *z* se constată în subdialectele de sud şi de est [3].

La fel apar cele patru arii dialectale corespunzătoare celor patru subdialecte şi în ceea ce priveşte rostirea africatei *ci (ce, cine, ceas, faci, brici* etc.), în transcriere fonetică *ĉ*. În Moldova şi Banat, în locul africatei se pronunţă o fricativă apropiată de *ş*, dar cu un puternic timbru palatal (în transcriere fonetică *ś)*. Subdialectul de nord-vest (Crişana) a păstrat africata întocmai ca subdialectul de sud (Muntenia). În Maramureş însă africata este rostită mult mai aspru decît în Crişana şi Muntenia (în transcriere fonetică *č)*. Din cauza

---

[1] De exemplu *n* urmat de *e* sau de *i* în cuvinte ca *bine, nepot, nume, nimic* etc.

[2] Pe harta nr. 5 prin *t'* se notează un *t* palatalizat, foarte apropiat de *ch (e)*. Cuvîntul *frunte* se rosteşte în sud-vestul ţării aproape *frunche*. Aproximativ ca *ch(e)* şi ca *gh(e)*, în transcriere fonetică *t', d'* se pronunţă orice *t* şi *d* urmaţi de *e* sau *i* în cuvinte ca *frate, bate, mă tem, tine, tindă, babe, unde, deal, a clădi* etc.

[3] În loc de *z* se rosteşte *dz* în forme ca *vezi, crezi, cozi, calzi, încălzesc, căzi* (sg. *cadă)* etc.

aceasta vocalele *e* şi *i* devin în Maramureş *ă*, *î* după *č*: *čă* « ce », *čînč* « cinci ». Se poate deci spune că şi rostirea lui *ĉ* împarte teritoriul ţării în cinci arii dialectale, deoarece Maramureşul arată un tratament deosebit al africatei *ĉ*, întocmai ca pentru africata *ĝ* [1].

Aşadar hărţile întocmite pe baza unor fenomene de ordin fonetic confirmă repartiţia graiurilor dacoromîne făcută cu ajutorul hărţilor lexicale.

★

Împărţirea aceasta a dacoromînei în patru (sau cinci) subdialecte datează oare de mult? Fenomenele lingvistice care stau la baza acestei împărţiri nu au o vechime mare. Cuvintele care dau un aspect atît de variat hărţilor lexicale sînt împrumuturi relativ recente în limba romînă, cuvinte de origine germană *(firang)*, turcă *(perdea, herghelie, chel, balama)*, maghiară *(mai, goz, ic)*, sîrbă *(arghelă)*, bulgară *(a ciupi)*. De asemenea şi fenomenele de ordin fonetic care stau la baza celor patru (sau cinci) arii dialectale sînt recente. Pronunţarea africatelor *ĉ*, *ĝ* ca fricative *(ś, ź)* şi palatalizarea dentalelor pînă la faza *t' (chi)*, *d' (ghi)*, *ci*, *gi* nu se reflectă în textele noastre vechi. Doar notarea toponimicelor romîneşti în documentele latineşti din Ungaria lasă să se bănuiască că palatalizarea dentalelor era destul de înaintată în unele regiuni începînd cu secolul al XV-lea (de ex. numele satului *Cîrneşti* din reg. Hunedoara e notat *Kernyesth* în 1447, ceea ce pare a arăta, prin grafia maghiară *ny*, că *n* urmat de *e* a început să se palatalizeze în secolul al XV-lea în regiunea Hunedoara; de asemenea forma *Begyesth* din anul 1464, care redă forma romînească *Bădeşti*, numele unui sat, astăzi dispărut, din reg. Timişoara, prin grafia maghiară *gy* pare a indica o pronunţare palatalizată a lui *d* urmat de *e* în Banat încă în secolul al XV-lea).

În ce priveşte trecerea lui *ń* la *ĭ*, ştim, pe baza toponimicelor şi a numelor de persoană romîneşti notate în documentele slave şi latineşti din secolul al XV-lea că *ń* era încă general pe întreg teritoriul ţării (de ex., în Moldova *Zlătăroaña*, în anul 1467, dar *Zlătăroaia* în anul 1520, în Muntenia *Plăciconi*, în anul 1484, dar *Plăcicoi*, în anul 1489).

Se pare că în secolul al XV-lea numai în ce priveşte rostirea lui *z (dz)* se poate vorbi de arii dialectale, deoarece documentele din Ţara Romînească nu dau forme cu *dz*, ca cele din Moldova, Ardeal şi Banat.

E prin urmare probabil că înainte de secolul al XV-lea nu existau subdialectele de astăzi. Prof. D. Macrea cu drept cuvînt presupune, bazîndu-se pe răspîndirea pe teren a fenomenului palatalizării labialelor *(pchiatră, chiatră,*

[1] Maramureşul prezintă şi alte particularităţi fonetice, care îl deosebesc de celelalte arii dialectale dacoromîne. Astfel palatalizarea lui *f* şi *v* a ajuns în Maramureş la stadiul *ś, ź: sin* « fin », *sir* « fir », *zin* « vin », *ziu* « viu » etc.

obghială, oghială pentru *piatră, obială)*, că dacoromîna avea în trecut altă împărțire pe graiuri [1].

În ce privește palatalizarea labialelor, ariile diferitelor stadii de palatalizare a labialelor nu coincid cu ariile subdialectelor dacoromîne stabilite cu ajutorul hărților prezentate. E însă ușor de constatat, din hărțile publicate de tov. D. Macrea, că subdialectul moldovean, în întregimea lui, palatalizează labialele, iar subdialectul bănățean, în întregimea lui, nu le palatalizează. În ce privește subdialectul muntean și cel crișean, de obicei ele sînt tăiate în două zone de isoglosele palatalizării labialelor. Subdialectul muntean are o zonă apuseană (Oltenia), care în general nu palatalizează labialele ca subdialectul bănățean, și o zonă răsăriteană care prezintă labiale alterate, deci merge adeseori cu subdialectul moldovean. De asemenea și Crișana are o zonă sudică, vecină cu Banatul, în care palatalizarea labialelor e mai rară, și o zonă nordică, în care labialele sînt totdeauna palatalizate. În ceea ce privește Transilvania, constatăm că și palatalizarea labialelor îl împarte în mai multe zone: una de sud-vest, care păstrează labialele ca Banatul și Oltenia, una de nord-vest, care prezintă aceleași stadii de palatalizare ca nordul Crișanei, și una de est și sud-est, care palatalizează labialele ca Moldova și estul Munteniei. Prof. D. Macrea subliniază faptul că sudul Transilvaniei merge cu Moldova în ce privește stadiul final de evoluție a labialelor palatalizate [2] și nu cu Muntenia, ceea ce e o dovadă că în trecut dacoromîna avea altă împărțire dialectală decît cea de astăzi.

Cred că pe baza materialului «Atlasului lingvistic romîn» putem împărți dialectul dacoromîn în patru (sau cinci) subdialecte: cel muntean, cel moldovean, cel bănățean și cel crișean (și poate și cel maramureșean). Transilvania nu are un subdialect al ei propriu, ci cele patru (sau cinci) subdialecte se întind dinspre sud, est, sud-vest și nord-vest (cel maramureșean dinspre nord) spre centrul Transilvaniei. Subdialectele se împart la rîndul lor în unități dialectale mai mici, numite graiuri. Astfel, de exemplu, subdialectul muntean se subîmparte în graiurile din Muntenia centrală, din estul și vestul Munteniei, din Oltenia, din Dobrogea, din sudul Ardealului. Materialul «Atlasului lingvistic romîn» confirmă constatarea făcută de dialectologi că nu există granițe dialectale nete, ci dialectele și graiurile sînt separate de mănunchiuri de linii de isoglosă care formează zone de trecere, mai largi sau mai înguste, de la un dialect respectiv, de la un grai la altul.

---

[1] D. Macrea, Probleme de fonetică, Ed. Acad. R.P.R. 1953, p. 97.

[2] De exemplu *chucior, oghială* pentru *picior obială.*

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

ORDINEA PROPOZIŢIILOR ÎN FRAZĂ

– extras din «GRAMATICA LIMBII ROMÎNE» a Academiei R. P. R., vol. al II-lea –

OBSERVAŢII GENERALE

§ 446. Ordinea propoziţiilor coordonate, cu excepţia unor copulative şi a disjunctivelor, este fixă. Ordinea acestor propoziţii nu se poate schimba decît cu alterarea funcţiunii lor gramaticale, cu transformarea lor în propoziţii deosebite. De altfel, însăşi ordinea stabileşte funcţiunea acestor propoziţii.

Propoziţiile subordonate au în frază, în general, acelaşi loc pe care îl au în propoziţie părţile de propoziţie corespunzătoare lor. În acest sens ordinea propoziţiilor subordonate este liberă. Această libertate în aşezarea propoziţiilor subordonate se datoreşte faptului că ele au sensul gramatical bine definit în interiorul lor, prin mijloace proprii şi caracteristice fiecăreia dintre ele.

În general însă, posibilităţile de abatere de la ordinea obişnuită a propoziţiilor în frază sînt mai reduse decît acelea pe care le are la îndemînă vorbitorul în cazul părţilor de propoziţie. Propoziţiile sînt mai greu de mînuit şi e mai greu de obţinut efecte stilistice din aranjarea lor fără a strica echilibrul frazei şi fără a-i denatura înţelesul.

ORDINEA PROPOZIŢIILOR COORDONATE

ORDINEA PROPOZIŢIILOR COPULATIVE

§ 447. Copulativele care exprimă o înşirare de idei neierarhizate din punctul de vedere al interesului vorbitorului şi al căror conţinut nu-l formează desfăşurarea în timp a unei acţiuni nu au o ordine fixă în frază. În fraza:

Afară-i vînt şi e-nnorat,
Şi noaptea e tîrzie. COŞBUC, F. T. 8,

ordinea propoziţiilor poate fi modificată, fără ca înţelesul frazei să se schimbe. *(Noaptea e tîrzie şi e-nnorat şi e vînt).* În fraza următoare însă:

Bărbaţii voştri aşteaptă prînzişorul, pruncii vi s-au răsturnat din covăţele, găinile s-au suit în vîrful şurii. SADOVEANU, N. P. 76,

locul propoziţiilor este determinat de o anumită logică, de importanţa pe care o prezintă pentru vorbitor fiecare acţiune în parte: *bărbaţii . . .*, *pruncii . . .*, *găinile . . .* şi nu ar fi firească în situaţia dată fraza care ar începe cu *găinile*, ar continua cu *pruncii* şi s-ar sfîrşi cu *bărbaţii.*

Legătura dintre copulative este şi mai strînsă, atunci cînd ele exprimă desfăşurarea mai multor acţiuni care se succed în timp. Fraze ca:

A deschis, a apucat frîul, a sărit în şa şi în cîteva clipite a fost deasupra priporului. SADOVEANU, N. P. 106, sau:

Niţă s-a suit în dormitor, s-a aruncat în pat, a scos din sîn floarea şi biletul ş-a cetit încă o dată. CARAGIALE, O. I. 23,

nu pot suferi modificări în ordinea propoziţiilor care le alcătuiesc. Nu este posibilă fraza:

În cîteva clipe a fost deasupra priporului, a sărit în şa, a apucat frîul, a deschis şi nici: *Niţă a citit încă o dată, a scos din sîn floarea şi biletul . . .* întrucît ar fi contrare desfăşurării normale a faptelor.

ORDINEA PROPOZIŢIILOR ADVERSATIVE

§ 448. În ceea ce priveşte adversativele, locul unei propoziţii faţă de cealaltă nu e indiferent pentru înţelesul frazei, propoziţia care e introdusă prin conjuncţie adversativă fiind aceea care comunică ideea de bază (opusă, neaşteptată faţă de ideea din cealaltă adversativă) şi deci al cărei conţinut ne interesează în primul rînd. Făcînd o apropiere între adversative şi concesive, observăm că propoziţia care se găseşte înaintea conjuncţiei adversative este în acelaşi raport faţă de cealaltă, ca şi propoziţia concesivă faţă de regentă. Dar pe cîtă vreme o concesivă poate sta şi înainte şi după principală, o adversativă nu-şi poate schimba locul, fără ca înţelesul frazei să se modifice. Faptul acesta se explică prin aceea că toate conjuncţiile concesive pot sta atît la începutul frazei (introducînd concesiva care se găseşte înaintea regentei), cît şi la mijlocul frazei (introducînd concesiva după regentă), pe cînd conjuncţiile adversative nu pot sta decît între cele două propoziţii, şi, prin urmare, o dată cu schimbarea propoziţiei care urmează după conjuncţia adversativă, se modifică şi înţelesul întregii fraze. Dacă în versurile

E sfios ca şi copiii,
Dar zîmbirea-i e vicleană;
Dară galeşi îi sînt ochii
Ca şi ochii de vădană. EMINESCU, O. I. 109,

am schimba ordinea propoziţiilor şi am trece conjuncţia la altă propoziţie, în felul următor: *zîmbirea pajului Cupidon e vicleană, ochii îi sînt galeşi, dar el e sfios ca şi copiii*, am transforma propoziţia coordonată într-o adversativă şi vice-versa, deci am schimba complet sensul frazei. De asemenea în fraza:

În spatele oştirii muntene s-aruncă
Urlînd ianicerii, prin flinte şi fum, —
Dar Paşa rămîne alături de drum
Departe de luncă, COŞBUC, F. T. 28,

faţă de: *Paşa rămîne alături de drum,* ***dar în spatele oştirii muntene se aruncă urlînd ianicerii prin flinte şi fum,*** sau:

Poate îi era foame, ***însă trebuia să aştepte pe bădiţa său.*** SADOVEANU, N. P. 173,

faţă de: *trebuia să aştepte pe bădiţa său,* ***însă îi era foame.***

Prin urmare: *a ajuns tîrziu, deşi a plecat devreme,* are acelaşi sens cu: *deşi a plecat devreme, a ajuns tîrziu*; dar *îi era foame, însă trebuia să aştepte* nu poate fi transformată în: *însă trebuia să aştepte, îi era foame,* ci numai în *trebuia să aştepte, însă îi era foame,* ceea ce, după cum am văzut, nu înseamnă acelaşi lucru.

Notă. O situaţie deosebită prezintă adversativele legate prin conjuncţia *ci*, deoarece propoziţia introdusă prin *ci* nu poate fi decît o afirmativă care urmează după o negativă. Schimbînd locul acestor propoziţii trebuie sau să transformăm negativa în afirmativă şi invers, sau să eliminăm conjuncţia, atenuînd astfel, în bună măsură, sensul adversativ. Fraza:

Nicoară n-a răspuns, ***ci a privit ţintă la lacrimile vatamanului Agapie,*** SADOVEANU, N. P. 157

nu poate fi transformată în:

Nicoară n-a privit ţintă lacrimile vatamanului Agapie, ***ci a răspuns,*** sau în:

Nicoară a privit ţintă lacrimile vatamanului Agapie, ***n-a răspuns.***

ORDINEA PROPOZIŢIILOR DISJUNCTIVE

§ 449. Locul unei propoziţii disjunctive faţă de alta (sau de altele) este indiferent din punctul de vedere al sensului frazei, deoarece alternativele au aceeaşi importanţă pentru vorbitor, interesează în egală măsură.

Într-o frază ca:

Ori plăteşti chiria, ori te muţi,

ordinea poate fi inversată, iar înţelesul rămîne neschimbat:

Ori te muţi, ori plăteşti chiria.

LOCUL PROPOZIȚIEI CONCLUSIVE

§ 450. Coordonata conclusivă nu-şi poate schimba locul în frază, ea trebuie să stea întotdeauna după propoziția a cărei concluzie firească este:

Munca pe om niciodată nu-l lasă a flămînzi,
Cînd cu firea-mbărbătată noaptea o va face zi,
Aşadar, d-aci nainte să nu şedem lenevoşi. PANN, P. V. II 91.

Măria-sa îi dăduse ş-un pitac, ***deci îl socotea prietin al său.*** SADOVEANU, N. P. 103.

Inversînd totuşi locurile, schimbăm şi raportul logic.

Ține, frate, partea dumitale şi fă ce vrei cu dînsa. Ai avut două pîni întregi, ***doi lei ți se cuvin.*** CREANGĂ, A. 145, față de: *Doi lei ți se cuvin,* ***ai avut două pîini întregi.***

LOCUL PROPOZIȚIEI CAUZALE COORDONATE

§ 451. Cauzala introdusă cu *că* se pune întotdeauna după coordonata ei:

Zadarnică ți-e ura, ***că-n pieptu-mi fără moarte***
Dragostea mea viază. ALEXANDRESCU, M. 153.

Lăsați, vă rog, vorba teatrului, ***că iar începeți a vă sfădi*** ALECSANDRI, T. 1024.

Să nu te pui
La tot satul să mă spui:
C-or porni minciunile
Repezi ca furtunile. NECULUȚĂ, Ț. D. 33.

Grăbiți-vă şi vă faceți dreptate, ***că altfel grea pedeapsă va cădea asupra voastră.*** DUMITRIU, B. F. 10.

LOCUL PROPOZIȚIILOR SUBORDONATE

LOCUL PROPOZIȚIEI SUBIECTIVE ŞI PREDICATIVE

§ 452. În frază, ordinea propozițiilor subiective şi predicative urmează în general topica subiectului şi predicatului în propoziție.

Propoziția subiectivă precedă de obicei propoziția căreia îi serveşte de subiect.

Dar ***cui i-e frică de război***
E liber de-a pleca-napoi.
Iar ***cine-i vînzător vîndut***
Să iasă dintre noi! COȘBUC, F. T. 119.

Ceea ce auzisem *nu putea să mă lase netulburat.* VLAHUȚĂ, N. 173.

Cine plăteşte bine, *este bine păzit.* CARAGIALE, O. I. 56.

Cine nu pierise de sabia slujitorilor domneşti *fugise în pribegie.* ODOBESCU, I, 87.

***Cine poate** oase roade.* CREANGĂ, o. 112.
***Ce naşte din pisică** şoareci mănîncă.* (Proverb.)
***Cui i-e foame** codri visează.* (Proverb.)

Cînd joacă rol de subiect al unei expresii impersonale sau al unui verb la forma impersonală, propoziţia subiectivă se pune după propoziţia regentă:

Şi-acum ar vrea un neam călău
S-arunce jug în gîtul tău —
E rău destul ***că ne-am născut.***
Mai vrem şi-al doilea rău? COŞBUC, F. T. 117.

E bine ***ca la drum lung să nu pleci cu pas pripit.***
Se ştie ***că pămîntul se învîrteşte în jurul soarelui.***

Propoziţia predicativă este aşezată după verbul copulativ al cărui nume predicativ este.

Înălţimea ta eşti
Oricît de slab pofteşti. ALEXANDRESCU, M. 329.

Vremurile sînt ***aşa cum şi le face omul.***
Această rochie este ***aşa cum îmi place mie.***

LOCUL PROPOZIŢIEI ATRIBUTIVE

§ 453. Propoziţia atributivă apare imediat după substantivul pe care îl determină.

Cuconu' Tudorache e un om ***care ştie să trăiască.*** SADOVEANU, o. v. 631.

Am pornit spre casa ***pe care n-o cunoşteam şi care avea să mă adăpostească.*** S. DOVEANU, o. v. 61.

Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă
Prin care trece albă regina nopţii moartă. EMINESCU, o. I 69.

Între substantiv şi propoziţia atributivă pot apărea şi alte determinări atributive.

Vedeam pe fereastră curtea l a r g ă ***în care se încrucişau servitorii, bărbaţi şi femei.*** SADOVEANU, o. v. 626.

Nu ştiu ce vei mai fi cugetînd de această manie a m e a, ***carè se pare că nu mai are sfîrşit.*** SADOVEANU, o. v. 609.

Ş-acel rege-al p o e z i e i v e c i n i c t î n ă r ş i f e r i c e,
Ce din frunze îţi doineşte, ce cu fluierul îţi zice.
EMINESCU, o. I. 32.

Uneori, între pronumele care introduce propoziţia atributivă şi restul propoziţiei se intercalează o întreagă propoziţie:

N-aveam treabă multă cu fetiţa lor, o copilă slabă şi neagră, pe care o pedepseam des, şi ***care,*** *t o t d e a u n a c î n d o p e d e p s e a m, se uita urît, pe sub sprîncene, la mine şi bolborosea vorbe neînţelese.* SADOVEANU, o. v 612.

Foarte rar, în poezie, între substantiv şi propoziţia atributivă care îl determină apare intercalat predicatul regentei:

Nu voi părul s ă m i - l t a i e
Ce-mi ajunge la călcîie. EMINESCU, o. I 65.

LOCUL PROPOZIȚIEI COMPLETIVE DIRECTE

§ 454. Propoziția completivă directă apare de cele mai multe ori după verbul de care depinde:

Zece soli ai răzbunării ***cutezaseră să intre în țară și să înfrunte pe Petru-vodă, păpușa Stambulului, în însuși scaunul domniei lui, străjuit de ieniceri.*** SADOVEANU, O. I 3.

Spunîndu-i ***că doream să vorbesc cu stăpînul acelui cuprins,*** *ne-a introdus grațios într-o cameră din stînga tindei.* GHICA, S. 416.

Această ordine este respectată și atunci cînd între verb și propoziția completivă este intercalată o altă parte de propoziție.

Domnul a dat poruncă buciumașilor ***să sune pe cei risipiți.*** SADOVEANU, O. I 5 [complement indirect].

Fostul vizir rugase pe Ahmed Weffyk, fostul comisar în Principate, la 1849 și 1850, ***ca împreună cu Alleon și cu mine să-i facem un bilanț de starea sa financiară.*** GHICA, S. 280.

Rareori apare propoziția completivă directă înaintea regentei:

Ce-un secol ne-o zice, *ceilalți o dezic.* EMINESCU, O. I 40.

LOCUL PROPOZIȚIEI COMPLETIVE INDIRECTE

§ 455. Propoziția completivă indirectă se poate găsi și înainte și după predicatul regentei:

a) *De ce ți-e frică, nu scapi.* (Proverb.)

b) *Ești designat* ***să faci ziarului nostru un important serviciu.*** CARAGIALE, O. II 166.

Uneori, între predicatul regentei și propoziția completivă indirectă pot apărea și alte părți de propoziție, mai ales subiectul regentei.

Poate de la aceste vorbe ar fi luat aminte pîrcălabul Irimie ***să se ajungă prin solii ascunse cu păgînii.*** SADOVEANU, N. P. 12.

M-au menit bătrînii mei ***să mă fac călugăr.*** SADOVEANU, A. U. 33.

LOCUL PROPOZIȚIILOR CIRCUMSTANȚIALE

§ 456. Propozițiile circumstanțiale ocupă în frază, în ordine normală, același loc pe care îl ocupă complementele circumstanțiale în propoziție.

LOCUL PROPOZIȚIEI CIRCUMSTANȚIALE DE LOC

§ 457. În ordine normală, propoziția circumstanțială de loc se pune după regentă:

Fă-ne giurămînt că, ieșind noi de aici, vom avea voie a merge ***unde vom vroi*** *și că leșii vor lăsa cetatea întreagă.* ALECSANDRI, T. 1512.

Dintre toate tunurile care trăgeau, obuz după obuz, Filipoiu deslușì unul cu un geamăt sec, ca o tuse, urmărindu-l ***ori încotro fugea el.*** CAMILAR, N. I 297.

Ca și circumstanțialul de loc, în narațiuni și în descrieri propoziția circumstanțială de loc se pune înaintea regentei la începutul frazei:

Oriunde întîlnea oameni, *se oprea, cerca să fie vesel.* SADOVEANU, O. II 156.

Unde creșteam trei, *puteam crește și pe al patrulea.* STANCU, D. 28.

Deci ***unde au căzut săgeata vătavului de copii,*** *au făcut poarta, iară* ***unde au căzut săgeata unui copil de casă,*** *au făcut clopotnița.* NECULCE, CR. I 10.

Atunci cînd mai multe propoziții circumstanțiale depind de aceeași regentă, ele se așează după cum trebuie să se scoată în evidență una sau alta dintre propoziții.

LOCUL PROPOZIȚIEI CIRCUMSTANȚIALE DE TIMP

§ 458. Ca și circumstanțialul de timp, în ordinea obișnuită, mai ales în descrieri și narațiuni, propoziția temporală e așezată înaintea regentei:

Cînd toamna se arată al iernii rece soare,
Copacii plini de jale, pierd frunze, se usuc. ALEXANDRESCU, M. 151.

Cum a ajuns la scară, *a descălicat de pe scîndură și s-a suit în fugă pe scară.* GHICA, S. 407.

De cum se crăpa de ziuă *i se auzea gura pînă la capătul străzii.* COCEA, F. SL. 13.

Cum înșera, *înhăma căluțul la polobocul pe două roate și pornea încet către cișmea.* CAMILAR, N. I 26.

Propozițiile temporale introduse prin adverbul *cum* se pun întotdeauna înaintea regentei dacă aceasta începe cu corelativul *cum*:

Cum se făcea ziuă, *cum eram pe cal.* SADOVEANU, O. V 116.

Cum aduci ceva mii, *cum te urc la protent...* CAMILAR, N. II 129.

În aceste cazuri, schimbarea ordinii propozițiilor ar aduce schimbarea sensului lor: regenta ar deveni temporală și temporala regentă.

LOCUL PROPOZIȚIEI CAUZALE

§ 459. În ordine normală, locul propoziției cauzale este după regenta ei:

D-l Tiberiu este tînăr, și este un secret public în tot orașul că acest tînăr adoră-n tăcere pe grațioasa Aglaia, care nu poate să sufere pe tînărul Tiberiu, ***fiindcă acesta se uită foarte cruciș.*** CARAGIALE, O. I 113.

Cauzala se poate pune înaintea regentei, cînd autorul vrea să insiste asupra ei:

De vreme ce d-ta ai bunătate *să ne despăgubești, ne facem blînzi.* ALECSANDRI, T. 1074-75.

Pentru că nici el nu făcuse cunoștință cu Iuga, *dădu indiferent din cap și se strecură după Rogojinaru.* REBREANU, R. I 15.

Fiindcă însă astfel îmi căzuseră sorții, *nu-mi mai rămînea acum decît să aflu despre ce e vorba.* CEZ. PETRESCU, S. F. 86.

Cauzala introdusă cu *cum* se pune numai înaintea regentei:

I-a scris un răvaș lung, în care-i spunea c-a descoperit un talent grozav într-un băiat de acolo din sat, și, ***cum băiatul e sărac și ar vrea*** *să învețe mai departe, ar fi bine să-i facă vr-un chip, să-l ia pe lîngă dînsul.* VLAHUȚĂ, N. 6.

Cum eram un derbedeu fără pereche, *nu mai dădeam pe acasă în tîrg.* SADOVEANU, O. II 31.

LOCUL PROPOZIȚIEI FINALE

§ 460. În ordine normală, propoziția finală se pune după regenta ei:

Înarmați-vă cu ce-ți găsi, și dați de moarte, ***ca să nu zică lifta c-o intrat în țara noastră ca-ntr-un sat fără cîni.*** ALECSANDRI, T. 1483.

Luceşte c-un amor nespus
Durerea să-mi alunge,
Dar se înalță tot mai sus,
Ca să nu-l pot ajunge. EMINESCU, O. I 175.

Apoi, se zice că i-ar fi dat pe sama unuia dintre boieri, să li ție cuvînt, ***ca să-i facă a înțelege scopul chemării lor la Iași.*** CREANGĂ, A. 161.

Pentru a se accentua ideea exprimată de ea, finala este așezată înaintea regentei:

Ca să vad-un chip, *se uită*
Cum aleargă apa-n cercuri... EMINESCU, O. I 72.
Mai e mult! ***Și ca să-i fie***
Scurtă vremea *pînă pleacă,*
El se uită pe cîmpie
Fluieră și nu mai știe
Ce să facă. COȘBUC, F. T. 60.

Nu toate propozițiile finale însă pot apărea înaintea regentei. Propozițiile finale introduse cu conjuncțiile *să* sau *de* nu se pot pune înaintea regentei:

M-aduseră la spitalul din Craiova în casele lui Priscoveanu, ***de mi-a scos plumbul de sub coastă.*** GHICA, S. 46.

Zburător cu negre plete, vin la noapte ***de mă fură.*** EMINESCU, O. I 79.

O persoană de naltă influență, aflînd despre vrajba celor doi cumnați, a stăruit ***de i-a împăcat.*** CARAGIALE, O. I 83.

LOCUL PROPOZIȚIEI CIRCUMSTANȚIALE DE MOD

§ 461. În ordine obișnuită propozițiile circumstanțiale de mod se pun după regentă:

Acesta a tras cu coada ochiului și a luat aminte, ***fără să se tulbure.*** SADOVEANU, N. P. 142.

Ce delicat şi fără de veste liniştea dimprejur mi se strecoară în creier, ***parc-ar fi un fum*** *care-mi înfaşă ideile.* DELAVRANCEA, T. 140.

Întîmplările au şi ele o orînduire cuminte, nu sînt oarbe, ***cum le socotesc bieţii muritori.*** SADOVEANU, O. V. 367.

Şi totdeauna vorbeşte drept şi cumpănit ***ca şi cînd ar citi din carte.*** SLAVICI, O. I 5.

Spre a insista asupra ei, propoziţia modală se pune înaintea regentei:

Şi fără să mai aştepte *să-şi recapete răsuflarea, se întoarse, apucă sacul de gură, îl săltă în sus şi se strecură sub el.* DUMITRIU, B. F. 100.

După cît am înţeles *din ce mi-a mărturisit diacul, nu se putea face altfel.* SADOVEANU, N. P. 111.

În cazul cînd comparativa precedă regenta, ea are, în general, un corelativ:

Iar noi locului ne ţinem,
Cum am fost *aşa rămînem.* EMINESCU, O. I 124.

Cum poruncşti măria-ta, *a ş a vom face.* SADOVEANU, N. P. 157.
Ca şi cum l-ar fi gonit din urmă, *a ş a fugea.*
Parcă e alt om, *a t î t e de schimbat.*

Propoziţiile comparative introduse cu *de parcă* nu pot preceda regenta, din cauză că au o nuanţă consecutivă :

Atît de tare s-a bucurat cînd m-a văzut, ***de parcă nu ne-am fi întîlnit de-un an.***

Propoziţia consecutivă se pune întotdeauna după regentă. Niciodată ordinea propoziţiilor consecutive nu se schimbă:

Ea se simţea aşa de proastă în faţa unui om atît de învăţat, ***încît se temea*** *să-i vorbească, îşi închipuia că-l supără cu înfăţişarea ei.* VLAHUŢĂ, N. 12.

De peste vîrfurile de brazi, venea un suflu rece ***că mă făcea să-mi simt pielea.*** CAMIL PETRESCU, U. N. 222.

LOCUL PROPOZIŢIEI CONCESIVE

§ 462. În mod obişnuit propoziţia concesivă apare înaintea regentei:

Cei ce se luptă blestemînd,
De s-ar lupta şi-n primul rînd,
Ei tot atît de buni ne par
Ca orişicare laş fugar. COŞBUC, F. T. 118.

Cînd vorbitorul vrea să scoată în evidenţă regenta, concesiva se pune după ea:

Se vede că balul s-o şi început, ***deşi n-o sosit încă nici un musafir.*** ALECSANDRI, T. II 452.

Jură-mi-te pe ascuţişul paloşului tău că mi-i da ascultare şi supunere întru toate, ***chiar şi-n foc de ţi-aş zice,*** *să te arunci.* CREANGĂ, P. 206.

Nu-şi astîmpăra gura cătră mai marii săi, ***măcar să-l fi picat cu lumînarea.*** CR ANGĂ, A. 134.

Era zdravăn Pîrvu, ***măcar că-l supsese boala.*** DUMITRIU, B. F. 100.

Propoziţiile concesive introduse prin unele conjuncţii păstrează întotdeauna aceeaşi poziţie faţă de regentă.

Concesivele introduse prin *că* sînt întotdeauna intercalate în interiorul regentei:

Cum naiba dor să nu-mi fie?
Cînd şi muntele, ***că-i munte,***
Şi-ncă are doruri multe. JARNÎK-BÎRSEANU, D. 144.

Concesivele juxtapuse cît şi cele legate de regentă prin *şi* stau întotdeauna înaintea regentei:

Îi vorbesc, *şi nu-mi răspunde.* COŞBUC, B. I 8.

Dacă le inversăm, trebuie să introducem concesiva printr-o conjuncţie.

Nu-mi răspunde deşi îi vorbesc.

LOCUL PROPOZIŢIEI CONDIŢIONALE

§ 463. Condiţionala, în ordine normală, este aşezată înaintea regentei:

De treci codrii de aramă, *de departe vezi albind*
Şi-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint. EMINESCU, O. I 85.
De-i vezi murind *să-i laşi să moară,*
Căci moartea e menirea lor. COŞBUC, F. T. 11.

Dacă aş fi pierit, *rămînea în veci neîmplinită diata fratelui nostru Ionvodă.* SADOVEANU, N. P. 125.

Rar, pentru a se accentua asupra regentei, condiţionala urmează după regenta ei:

Om veni cu toţii, ***de-om trăi.*** ALECSANDRI, T. 151.

O pace durabilă în lume nu poate fi concepută ***decît dacă toate forţele progresiste ale lumii vor continua*** *să lupte pentru asigurarea unei democraţii reale şi active.* GHEORGHIU-DEJ, ART. CUV. 8.

Condiţionalele juxtapuse nu se pot pune în orice ordine. Întotdeauna condiţionala precedă regenta:

Primeşti ordin, *te duci.* CAMILAR, N. I 12.

Dacă le inversăm, e nevoie să introducem condiţionala printr-o conjuncţie, altminteri prima e secundară.

Te duci, ***dacă*** *primeşti ordin.*

CU PRIVIRE LA UNELE PROBLEME DE TRADUCERE

DE

PROF. AL. GRAUR

Problema traducerilor nu este o problemă recentă, dar importanța ei a crescut enorm în timpul din urmă. În trecut, se traduceau aproape exclusiv opere literare şi aproape exclusiv din limbile occidentale. Se poate spune că, cu foarte rare excepții, traducerile se făceau din franțuzeşte şi din nemțeşte, căci de cele mai multe ori operele scrise în alte limbi erau traduse în romîneşte nu după original, ci după altă traducere. Bineînțeles, exactitatea lăsa mult de dorit în aceste condiții, dar lucrul nu avea prea mare importanță, căci de obicei traducătorii erau lipsiți de calificare, aşa încît, oricum, traducerile tot slabe erau. Lucrări de ştiință nu se traduceau aproape niciodată, deoarece exista credința că cine nu cunoaşte limbi străine şi nu poate lua cunoştință direct de lucrările specialiştilor străini nici nu are ce căuta în ştiință.

Situația s-a schimbat din toate punctele de vedere în urma eliberării țării noastre. În primul rînd nu mai fac traduceri decît specialişti calificați; metodele de lucru ale editurilor, învățate de la editurile sovietice, ajută la îmbunătățirea lucrărilor: fiecare text trece prin mai multe mîini, fiind controlat şi corectat unde e nevoie. Nu se poate spune că traducerile de astăzi sînt toate fără cusur, dar e clar pentru oricine că ele se găsesc la un nivel mult superior celor dinainte de război. În al doilea rînd, traducerile se fac după original, nu după alte traduceri, iar operele traduse sînt în bună parte ruseşti şi sovietice, ceea ce este pe deplin justificat, de vreme ce literatura sovietică este cea dintîi din lume, atît din punct de vedere cantitativ cît şi calitativ, iar literatura rusă şi sovietică a fost numai în mică măsură tradusă în trecut.

Dar situația s-a schimbat mai ales în ce priveşte operele ştiințifice. Deoarece de operele de ştiință se interesează astăzi mase largi ale populației, este necesar să ni se procure în traducere lucrările apărute în limbi străine; nici specialiştii

şi nici măcar lingviştii nu pot cunoaşte toate limbile în care se publică lucrări interesante pentru ei, de aceea se pune în permanenţă problema traducerilor. Imensa majoritate a lucrărilor de tradus sînt ruseşti, căci se ştie că ştiinţa rusă este în frunte în toate domeniile. Unele traduceri se tipăresc, dar cele mai multe circulă în formă de manuscris printre cei interesaţi. Este o muncă enormă pe care o duce în primul rînd Institutul de studii romîno-sovietic. Aceste traduceri sînt atît de necesare, încît nu ne putem închipui astăzi un domeniu de activitate care s-ar putea dispensa de ele. De aceste traduceri îmi propun să mă ocup în rîndurile care urmează.

Fiind vorba de lucrări care se adresează unui public mai restrîns decît cele literare şi care rămîn adesea sub formă de manuscris sau de copii litografiate, traducerile de opere ştiinţifice sînt în general mai puţin îngrijite decît cele din literatură. Ce e drept, nu e un lucru prea grav că ele sînt redactate cu mai puţin talent decît poeziile sau romanele; dar exactitatea traducerii şi precizia termenilor folosiţi ne interesează poate mai mult chiar decît în literatură. Limbajul ştiinţific îşi are şi el legile lui, care trebuie respectate. Traducerile încap tot mai mult în mîna tineretului, care nu cunoaşte încă suficient expresiile tehnice, de aceea îşi însuşeşte destul de uşor greşelile traducătorilor, care pătrund astfel şi se răspîndesc şi în operele originale.

De altfel, ţinînd seama că munca de traducere are în mare parte caracter colectiv şi că aceiaşi traducători lucrează în diverse colective, greşelile se generalizează uşor în lucrări aparţinînd la ramuri diverse ale ştiinţei şi se introduc astfel în limbajul curent. De exemplu, din cauză că în ruseşte substantivul *вопрос* « chestiune, problemă » se construieşte cu prepoziţia *o*, astăzi apare la noi în tot felul de lucrări, chiar şi originale, construcţia neromînească *problema despre*, de exemplu în loc de *problema păcii* se scrie *problema despre pace*, ba chiar uneori, în telegrame, citim formule şi mai curioase ca *problema cu privire la chestiunea despre* . . . Aceste greşeli generalizate la traducători dăunează uneori chiar înţelegerii originalului. Astfel, de exemplu, traducătorii sau stilizatorii au stabilit fără nici un temei că în limba romînă nu există inversiuni. De aceea, ori de cîte ori în ruseşte fraza începe cu unul dintre elementele ei secundare, pentru a-i da acestuia mai multă importanţă sau pentru alt considerent stilistic, traducătorul nu ţine seamă de faptul că limba romînă cunoaşte exact aceeaşi construcţie, şi răstoarnă fraza, punîndu-i elementele într-o ordine fixată dinainte, cu riscul de a-i denatura înţelesul. De exemplu, dacă originalul scrie *Cel mai mare duşman al omenirii este războiul imperialist*, în traducerea noastră apare *Războiul imperialist este cel mai mare duşman al omenirii*, trecînd accentul frazei pe alt element decît cel pe care trebuia să stea.

Voi cita mai la vale cîteva tipuri de greşeli care se fac în traduceri şi care încep să se răspîndească printre specialiştii romîni. Am extras mai multe exemple dintr-o singură lucrare: B. V. Tomaşevski, «Limba şi literatura», publicată în volumul «Problemele ştiinţei literare sovietice în lumina lucrărilor lui I.V. Stalin

despre lingvistică », Cartea rusă, 1952. Nu vreau să spun că acest articol este mai rău tradus decît altele, căci greşelile pe care le conţine se găsesc în general şi în alte traduceri similare. Motivul pentru care am ales această lucrare şi nu alta este pur şi simplu faptul că, din întîmplare, am recitit-o acum. (Citez, între paranteze, numai pagina.)

Se pune în primul rînd problema cazurilor unde limba rusă are posibilităţi pe care nu le cunoaşte limba romînă. După cum se ştie, limba rusă are o imensă bogăţie de cuvinte compuse,—căci poate să combine în mod aproape nelimitat cuvintele între ele, creînd noi cuvinte. Uneori reuşim să redăm compusele ruseşti prin compuse romîneşti, de exemplu în cazul lui *burghezo-moşieresc*, dar acest lucru se întîmplă destul de rar. Traducătorii socotesc însă că oriunde este un compus în ruseşte trebuie să creeze şi în romîneşte un compus corespunzător. Astfel, în lucrarea pomenită, se găsesc compusele (romîneşti?) *literaro-lingvistic* (p. 242), *familiaro-popular* (p. 252) şi altele. Desigur nici unui romîn care redactează un text original nu i-ar veni în minte să creeze asemenea cuvinte compuse. Dacă e nevoie să exprimăm ideile în chestiune, sau înşirăm pur şi simplu adjectivele unul după altul, sau le legăm prin linioară: *literar-lingvistic*, *familiar-popular*, dar nu introducem între ele vocala de legătură *o*.

Se merge şi mai departe pe această cale. Dacă pentru un motiv sau altul este imposibil să se copieze exact compusul rusesc, traducătorul interverteşte ordinea cuvintelor compuse, fără să bage de seamă că schimbă, în felul acesta, şi înţelesul. În numeroase traduceri apare astăzi compusul *istorico-mondial*, care vrea să traducă rusescul *всемирно-исторический*. Se spune astfel *importanţa istorico-mondială a Congresului al XIX-lea al P.C.U.S.* etc. Dar *всемирно-исторический* înseamnă, evident, « istoric, de importanţă mondială », pe cînd *istorico-mondial* ar trebui să însemne « mondial de importanţă istorică », ceea ce, bine înţeles, nu a intenţionat să spună autorul sovietic.

Metoda de care se foloseşte lingvistica se numeşte *comparativă-istorică*. În ruseşte se zice *сравнительно-исторический*, ceea ce traducătorii redau, inversînd şi de astă dată termenii, prin *istorico-comparativă*. Să nu ne oprim asupra cacofoniei, aproape intolerabilă, şi să cercetăm numai sensul: compusul rusesc înseamnă « istoric, cu ajutorul comparaţiei », ca şi formula noastră consacrată. Traducerea care se face astăzi înseamnă « comparativ, cu ajutorul istoriei », ceea ce, evident, e cu totul altceva şi e greşit, căci scopul lucrărilor este luminarea istoriei nu a comparaţiei. Dar pentru că toţi traducătorii traduc aşa, formula greşită este folosită astăzi curent de studenţi şi, uneori, chiar de cadrele didactice.

În acelaşi fel, se vorbeşte de limba *slavono-bisericească* (p. 237 şi urm.), pentru a reda rusescul *церковно-славянский*. În romîneşte se spune *veche slavă*, *paleo-slavă*, eventual *veche slavă bisericească*, şi desigur ar fi destule nume pentru o singură noţiune. Traducătorul a ţinut cu orice preţ să facă

un compus, creînd astfel o a patra formulă de care nu mai era nevoie, şi cum *biserico-slavon* n-a putut să spună, a recurs la *slavono-bisericesc*, stricînd înţelesul textului: *церковно-славянский* înseamnă « slav cu aspect bisericesc » pe cînd *slavono-bisericesc* ar trebui să însemne « bisericesc, cu aspect slav », ceea ce, de fapt nu înseamnă nimic.

Şi în ce priveşte ordinea adjectivelor înşirate unul după altul se fac greşeli care strică înţelesul. În ruseşte, adjectivele se pun în general înaintea substantivului pe care-l complinesc, iar dacă sînt mai multe adjective puse înainte, ele sînt cu atît mai strîns legate de substantiv cu cît sînt mai apropiate de el. Astfel ultimul adjectiv alcătuieşte un grup împreună cu substantivul următor, iar adjectivele care preced pot complini întregul grup. De exemplu *Союз Советских Социалистических Республик* trebuie înţeles astfel: *Союз* « Uniunea »—*Социалистических Республик*—« a Republicilor Socialiste » — *Советских* «Sovietice». În această ordine ar trebui deci tradus: *Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice* (după *Socialiste*, *Sovietice* mai adăugă ceva, pe cînd după *Sovietice*, *Socialiste*, nu mai spune nimic, căci nu există sovietic nesocialist). Cea mai bună dovadă că în traducere trebuie să răsturnăm ordinea adjectivelor din ruseşte o avem dacă traducem din ruseşte numele ţării noastre. În ruseşte se spune: *Румынская Народная Республика*: dacă am traduce adjectivele la rînd, ar trebui să zicem *Republica Romînă Populară* ceea ce, evident, ar fi greşit, căci nu există şi o republică romînă nepopulară.

În acelaşi fel, apare mereu (p. 238 şi urm.) *limba literară rusă*, în loc de *limba rusă literară*: e vorba de o limbă rusă care e literară, nu de o limbă literară care e rusă.

Problema aspectelor stinghereşte şi ea adesea pe traducători. În linii mari, trecutul imperfectiv corespunde imperfectului nostru, dar poate exista în romîneşte un trecut imperfectiv care nu e imperfect, mai cu seamă dacă durata acţiunii e exprimată printr-un adverb: *acolo am stat multă vreme la îndoială*. Traducătorii, în asemenea situaţii, folosesc adesea imperfectul, greşit. De asemenea există greutăţi la redarea prezentului perfectiv: regula spune că se traduce întodeauna cu viitorul. Dar limba rusă întrebuinţează prezentul perfectiv şi pentru acţiuni cu caracter general, unde în romîneşte merge mai bine prezentul. Acest lucru nu este luat în seamă de traducători, care introduc o mulţime de verbe la viitor. De exemplu citim (la p. 233): « Dacă *vom pune* astfel problema şi . . . *vom vorbi* despre . . ., atunci discuţia *se va lungi* la infinit . . . ». Este clar că într-un asemenea caz în romîneşte merge mai bine prezentul, formă verbală fără limite în timp. Din traduceri, formula cu viitorul pătrunde în limbajul didactic, întărind tendinţa elevilor şi studenţilor de a răspunde în termeni neprecişi.

Tot din tendinţa de a copia buchereşte fraza originalului apare în romîneşte expresia străină *unul . . . sau altul*, în loc de *cutare sau cutare*. Şi nu numai la nominativ-acuzativ, în expresii ca *articolul determină un substantiv sau altul*,

în loc de *cutare sau cutare substantiv*, ci, după modelul rusesc, şi la genitiv-dativ. Cum însă traducătorul se sfieşte, şi pe bună dreptate, de a folosi desinenţa cazuală şi la *altul*, ajungem la expresii cu totul neromîneşti, de exemplu (p. 248): *reprezentantul unui grup social sau altul*. Aici se crede că *altul* e în legătură cu *reprezentantul*, pe cînd dacă s-ar fi zis corect *reprezentantul cutărui sau cutărui grup*, n-ar fi fost nici o posibilitate de confuzie.

Există şi cazuri cînd limba romînă are posibilităţi pe care alte limbi nu le au, şi, evident, în traduceri aceste posibilităţi trebuie folosite. Cel de al patrulea festival al tineretului, care a avut loc anul trecut în ţara noastră, a pus o astfel de problemă. În titulatura lui, trebuiau să intre două grupuri de cuvinte: *al tineretului şi studenţilor* şi *pentru pace şi prietenie*, şi amîndouă trebuiau legate de *festival*. Dacă se pune însă întîi *al tineretului şi studenţilor*, se înţelege că *pentru pace şi prietenie* limitează categoria tineretului şi a studenţilor; dacă se pune întîi *pentru pace* şi *prietenie*, se înţelege că e vorba de *pacea şi prietenia studenţilor*. Această din urmă formulă era, evident, cea mai nemulţumitoare, de aceea, cu toată duritatea primei formule ea a fost adoptată în toate limbile reprezentate la festival. Nu s-a observat însă că limba romînă are, ea singură, posibilitatea de a evita toate neplăcerile: în romîneşte există articolul genitival *al*, care, acordîndu-se în gen şi număr cu substantivul pe care-l determină, permite deplasarea atributului în genitiv, fără să rupă legătura lui cu cuvîntul la care se referă. Putem spune astfel *Festivalul pentru Pace şi Prietenie al Tineretului şi Studenţilor*, formulă corectă şi perfect clară, deşi fără echivalent în celelalte limbi.

Tot aşa se neglijează posibilităţile limbii romîne cînd se omite articolul postpus, pentru că în ruseşte, după cum se ştie, nu există articol. Găsim astfel expresia *o colaborare strînsă între lingvişti şi istorici şi criticii literari* (p. 255). Din context se vede că autorul sovietic nu a stabilit trei grupe de colaboratori, ci numai două: de o parte lingviştii, de altă parte istoricii literari şi criticii literari. Punînd atributul înainte, limba rusă marchează că el se aplică la ambele substantive următoare. Dar în romîneşte nu se putea spune *literari istorici şi critici*. De aceea traducătorul a renunţat să mai exprime exact ideea originalului. Era însă foarte uşor să iasă din încurcătură, folosind posibilităţile limbii romîne, adică articolul postpus: *colaborare strînsă între lingvişti şi istoricii şi criticii literari*. Deoarece în romîneşte (cu rare excepţii) nu se articulează substantivele precedate de prepoziţii (vezi formula *între lingvişti*, nu *între lingviştii*), decît dacă după substantiv urmează o determinare, este clar că *istoricii*, articulat, nu e singur, ci trebuie să găsim undeva, mai departe, determinarea care a făcut posibilă folosirea articolului, prin urmare e clar că nu numai *criticii*, ci şi *istoricii* sînt *literari*.

Necunoaşterea traducerii exacte a anumitor termeni creează şi ea dificultăţi traducătorilor. Astfel în ruseşte *отдельный* înseamnă «izolat», «luat a parte», «diferit» (şi trebuie să remarcăm că în romîneşte *diferit* are

două sensuri foarte depărtate unul de altul, după cum e pus înaintea sau în urma substantivului pe care-l determină), dar mai înseamnă, la plural, şi « unii », « anumiţi », ceea ce traducătorii nu bagă de seamă. De aceea întîlnim fraze atît de ciudate ca următoarea (p. 250): « Vorbirea expresivă se întîlneşte peste tot, la fiecare pas, în viaţa de toate zilele şi chiar în documente *diferite* ». Diferite de ce? Aşa cum e tradusă, fraza nu are nici un înţeles.

Alte probleme de vocabular, ceva mai grave. Există în limbajul nostru o terminologie ştiinţifică, mai mult sau mai puţin unitară. Adesea pentru aceeaşi noţiune avem mai mulţi termeni, ceea ce creează situaţii neplăcute, de aceea astăzi se alcătuiesc comisii care să se ocupe de unificarea termenilor tehnici. Traducătorii, nefiind specialişti în domeniul căruia îi aparţine articolul tradus, nu cunosc termenii de specialitate. De aceea ei adaptează cum li se pare lor termenii pe care-i găsesc în original, iar începătorii noştri care se folosesc de traduceri şi nu cunosc termenii consacraţi reţin pe cei creaţi de traducători. Astfel (p. 253) găsim cuvîntul *hiazmă* în loc de *chiasm* (*epoforă*, n acelaşi rînd, e o greşeală în loc de *epiforă*).

Uneori se pare că transformarea terminologiei de specialitate e făcută cu intenţie. Astfel în toate traducerile rusescul *значение* e tradus consecvent prin „semnificaţie" (aşa apare de exemplu la p. 235, 247, 251 etc.) şi, după cît am înţeles, la Institutul de studii romîno-sovietic există o hotărîre oficială în această privinţă. Termenul consacrat la noi este cuvîntul romînesc *înţeles*, şi el nu are nici un cusur. Totuşi s-a mai introdus şi neologismul *sens*, care spune acelaşi lucru. S-ar părea că ne putem mulţumi cu doi termeni sinonimi şi nu ne mai trebuie şi al treilea. Dar *semnificaţie* are un cusur mai grav: înseamnă altceva. Un cuvînt, în mod obişnuit, are unul sau mai multe *înţelesuri* sau *sensuri*, dar el nu are *semnificaţie*. *Semnificaţie* este sinonim uneori cu *însemnătate*, alteori cu *tîlc* etc. Nu e nici un motiv să-l substituim cuvîntului *înţeles*.

Şi acum cîteva concluzii. Cu toate că munca traducătorilor de texte ştiinţifice este rodnică, şi, mai ales, din punct de vedere cantitativ, foarte bogată, trebuie să le cerem o sforţare mai mare, pentru ca şi calitatea să fie îmbunătăţită, şi să nu se aducă vătămări limbii noastre prin greşelile strecurate în traduceri. Instituţiile care procură traduceri ar trebui să facă apel mai constant la specialişti în domeniile căror le aparţin textele: aceştia să nu se mulţumească să se uite puţin pe deasupra materialului, ci să-l controleze efectiv. Şi specialiştii trebuie să înveţe mai serios limba rusă, ca să depindă mai puţin de traducători şi ca să poată îmbunătăţi mai mult traducerile. Fără cunoaştere personală a limbii ruse e din ce în ce mai greu să dai lucrări valabile în ştiinţă. Şi, prin cunoaşterea originalelor de către specialişti, va avea mai puţin de suferit limba romînă.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

LIMBA ŞI STILUL OPEREI LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

DE

DAN SIMONESCU

M. Kogălniceanu a susţinut teoretic că limba literară trebuie să fie unitară şi comună întregului popor. « Romînii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi » — scrie el în programul « Daciei Literare ». În 1840, acest îndemn la unire prin limbă şi literatură, adresat romînilor, era un îndemn pentru înfăptuirea unităţii naţionale. Unitatea culturală nu era decît preludiul unităţii statului romîn. De aceea, cu drept cuvînt se poate afirma că M. Kogălniceanu a luptat mai întîi pe calea scrisului pentru crearea statului naţional romîn, şi aceasta a făcut-o încă din 1840.

Alăturîndu-se scriitorilor contemporani, Alecu Russo, C. Negruzzi şi V. Alecsandri, în lupta lor împotriva « romanomaniei » şi a şovinismului unor scriitori şi filologi ardeleni, M. Kogălniceanu s-a situat pe poziţii juste în problemele de ortografie şi vocabular.

Poziţia înaintată a lui M. Kogălniceanu, comună marilor noştri scriitori enumeraţi mai sus, reiese şi din ideea fundamentării limbii literare pe temelia solidă a limbii întregului popor.

În prezentul studiu, ne propunem să cercetăm opera sa literară şi oratorică, pentru a vedea în ce măsură ea reflectă principiile sale teoretice asupra limbii literare, principii care au fost studiate într-un articol precedent [1].

Dacă în opera de tinereţe a lui Kogălniceanu (schiţa de moravuri « Adunări dănţuitoare » 1839 şi nuvela autobiografică «Iluzii pierdute» 1841) se poate observa o uşoară înclinare spre artificialitate, romantism şi retorică, în opera sa de maturitate îşi fac loc din ce în ce mai mult problemele sociale ale epocii. Începînd

[1] Simion Dănescu, Preocupările lui Kogălniceanu cu privire la limbă, în « Limba romînă », nr. 6/1953, p. 29–36.

cu articolele din « Calendar pentru poporul romînesc » şi « Almanah de învăţătură şi petrecere » (1843—1846), articole scrise în scopul ridicării nivelului cultural al unor pături mai largi de cititori de la sate şi oraşe, conţinutul scrierilor lui Kogălniceanu se îmbogăţeşte cu valoroase idei democratice şi progresiste.

Realismul operei sale literare constă nu numai în descrierea obiceiurilor vremii (romanul neterminat «Tainele inimii» 1850), a costumelor vechi (în nuvela istorică « Trii zile din istoria Moldaviei » 1844), a palatelor domneşti (« Palatul ocărmuirii » 1845) şi a saloanelor mondene (« suareaua dansantă » din « Adunări dănţuitoare » 1839), ci el se vădeşte mai ales prin puternicul spirit de observaţie şi de generalizare tipică a caracterelor umane. Exemple grăitoare în acest sens sînt tipuri ca « ţinutaşul » din schiţa de moravuri « Fiziologia provincialului din Iaşi » (1844), sau ridicolul colonel Leşescu din « Tainele inimii », reprezentant al « burjuasiei » uşuratice, pe care cu cîţiva ani înainte Kogălniceanu o numise, după modelul limbii germane, societate « biurgherească ».

Kogălniceanu foloseşte un stil foarte variat, potrivit cu conţinutul de idei pe care îl exprimă. Iată stilul sclemn, cu care ne înfăţişează el progresele culturii din Rusia secolului al XVIII-lea: « Cînd Ecaterina II, urmaşă vrednică a Marelui Petru, voi în Rusia a lărgi şi mai mult calea civilizaţiei, deschisă de gloriosul său predecesor, ea nu gîndi nici într-un chip de a izgoni obiceiurile şi credinţele ţării; dimpotrivă, simţămîntul naţional fu cel dintîi mobil al planurilor sale. Literatura, poezia, istoria naţională fură reînviate; şi spre încurajarea lor, lăzile visteriei împărăteşti erau pururea deschise; numai culegerea şi publicarea cronicilor naţionale costară peste un milion de ruble » (Tainele inimii, 1850).

Interogaţia, procedeu stilistic propriu oratoriei, este folosită de Kogălniceanu şi în scrierile sale cu caracter beletristic « Nou chip de a face curte » 1840 şi « Fiziologia provincialului din Iaşi » 1844), pentru a înviora stilul şi a-i da o nuanţă satirică: « Nou? da ce-i astăzi nou supt soare? Nu sînt toate trecute? Nu sînt toate vechi? Nu-i cinstea veche, încît n-o mai găseşti pre pămînt? Nu-i patriotismul vechi, încît d-abia îi mai afli numele în gura procleţilor? » ş.a.m.d.

Atitudinea satirică a autorului faţă de moravurile sociale se traduce printr-un mod realist de exprimare şi uneori printr-un humor sănătos, prin ironii fine faţă de situaţiile comice sau ridicole, în care se află eroii înfăţişaţi. Caracterul eroului şi psihologia lui (« fisiologia » — cum îi zice Kogălniceanu) sînt rezultatul condiţiilor materiale în care acesta s-a format. Această idee e exprimată pe un ton totodată glumeţ şi satiric. « Aşa ţinutaşul, fie din ţara de sus, fie din ţara de jos, care a fost în Iaşi de douăsprezece ori şi în fieşcare oară a şezut cîte douăsprezece săptămîni, nu se poate socoti de provincial. În atîta petrecere în clima capitalei, el şi-a pierdut caracterul primitiv, prostia de ţinutaş. Adunarea noastră l-a cioplit, pîcla noastră i-a schimbat văpseaua. Calmul nostru l-a înălbit; tina noastră i-a văcsuit ciubotele. Trăsurile Iaşenilor sau

l-au călcat pe picioare şi aşa l-au mîntuit pentru totdeauna de bătături, sau l-au stropit din creştet pînă în talpe...» («Fiziologia...», 1844).

Kogălniceanu este creatorul pamfletului politic în forma bisericească a acatistului: «Noul acatist al marelui voevod Mihail Sturza» (Cernăuţi, 1849). Nelegiuirile făptuite în acea epocă de M. Sturza sînt demascate într-un pios stil biblic, în care străbate totuşi puternica ură a lui şi a poporului împotriva domnitorului hrăpăreţ, care sug uma revoluţia:

«Însă, pentru că însăţoşarea iubirii de avere ţi-au ponegrit moralitatea şi cu greu este a ţi se spăla rugina lăcomiei, primeşte fără drept de imputare, unele ca acestea:

«Bucură-te, învechitule în fapte rele,
Bucură-te, în răpire fără de mustrare, întinatule;
Bucură-te, pismuitorul celor ce caută adevărul.»

În haina unui stil figurat şi poetic autorul ne înfăţişează adevăratul caracter al domnitorului. Contrastele, exprimate sub forma unei smerite imnografii bisericeşti, sînt pline de humor: «Bucură-te...» urmat de «învechitule în fapte rele» ş. a.

Acest pamflet politic, scris chiar în anul revoluţionar 1848, aminteşte de aproape inventivitatea creatoare a scriitorului satiric rus Fonvizin, care, cu vreo 70 de ani mai înainte a folosit cu succes în opera sa «Neisprăvitul», stilul teologico-bisericesc, în scopuri satirice [1].

★

Operele literare ale lui Kogălniceanu se remarcă prin caracterul lor popular în ce priveşte limba şi stilul în care au fost scrise. Kogălniceanu a cunoscut în mod nemijlocit poeziile, poveştile, cîntecele populare, jocurile, muzica şi costumele populare. Cele mai vechi mărturii ale lui, despre contactul direct cu creaţiile artistice ale poporului, sînt din 1835. Mai tîrziu, cu ocazia unei călătorii făcute în Spania, auzind un castilian cîntînd jalnic, Kogălniceanu şi-a notat în jurnalul său de călătorie: «ai crede că auzi ţăranii noştri cîntînd doinele munţilor, cîntecele de jale a şesului, cîntecele lui Bujor». Şi continuă: «În Spania, ca şi în Romînia, banditii [2] sînt fiii năpăstuiţi ai poporului» [3].

Întreaga terminologie populară în legătură cu ceremonia nunţii rustice este folosită artistic în prelucrarea de folclor nupţial scrisă de Kogălniceanu în 1840, sub titlul «Scene pitoreşti din obiceiurile poporului. Nou chip de a face curte». Autorul şi-a însuşit particularităţile stilului oral şi ale limbii populare. Iată un pasaj caracteristic alcătuit din fraze scurte, expresii paratactice,

---

[1] A. I. Efimov, Cîteva probleme ale dezvoltării limbii literare ruse din sec. XIX şi începutul sec. XX, în «Voprosî iazîcoznania» nr. 4. 1953, p. 46.

[2] Cu sensul de «haiduci»: se ştie că Bujor a fost un haiduc, erou popular care a răzbunat împilarea poporului, iar nu un «bandit».

[3] Ms. Acad. R.P.R. nr. 1172, f. 26–109 v.: «Notes sur l'Espagne 1846».

repetiții etc. Autorul își închipuie un dialog între conaccii și părinții fetei: «Părinții răspund că acest fel de fiară [metaforă: vînatul căutat = mireasa] n-a venit în casa lor. Însă peţitorii silindu-i mai mult, ei aduc la iveală pre bunica fetei. — Pre aceasta o căutaţi? — Nu. Şi bunica face loc mamei. — Poate pre asta o vreţi? — Ba nu! După mama fetei scot pe o slujnică urîtă şi bătrînă îmbrăcată cu straie stremţuroase. — Ei, asta-i? — Ba nu, ba nu, pentru că fiara noastră este cu părul galben ca aurul, cu ochii ca de şoim, dinţii ei stau ca mărgelele, buzele îi sînt roşii ca cireşile...».

În aceeaşi schiță, de la această scenă glumeață, de la poetizarea pitorescului convoi popular, cu «socrii», «nănaşii», «conaccii», «gazdaşii», «mirele şi mireasa», «vătăjelul miresii» etc., autorul trece la o aspră mustrare a boierului, care vine de la oraş la ţară, numai ca să adune roadele muncii ţăranului. Stilul sfătos şi glumeţ se schimbă într-o vehementă şi necruţătoare apostrofă adresată boierului: «Nu! Dumniata nu eşti aşa de nebun să te miri de nişte asemine secături. Ce este natura, ce este poezia pentru dumniata? Ocupaţiile dumitale la ţară sînt mai serioase sau mai vajnice — *cum ai învăţat a zice în dieceasca dumitale limbă*. Te duci la ţară să-ţi vinzi stogurile de fîn, să-ţi vinzi grîul din gropi, păpuşoiul sau porumbul din coşare, cirezile de boi, turmele de oi...». Pentru a produce ura cititorului faţă de boierul hapsîn, autorul a ales cu dibăcie cuvintele cele mai potrivite, zugrăvind imaginea vieţii de huzur a boierului, întemeiată pe lăcomia şi neomenia cu care smulge ţăranului rodul muncii sale. Este de reţinut şi ironia autorului pentru limba artificial-cărturărească («dieceasca»), cu care aristocraţia îşi ascundea tendinţa de exploatare.

Kogălniceanu a folosit şi în discursurile sale politice o limbă simplă şi accesibilă. Citäm aici numai discursul său din 1859, în care a făcut propuneri pentru lista civilă a domnitorului Cuza. Kogălniceanu era pentru o sumă mai mică decît cea oferită de deputaţii boieri şi iată cît de simplu îşi argumentează propunerea sa şi cît de popular o exprimă: «gîndiţi, domnilor, cei 6000 galbeni care voiţi a-i adăugi peste 24000, nu numai noi avem să-i plătim, ci şi acei care drept toată averea n-au decît tremţile».

În operele literare şi istorice de evocare a trecutului de luptă al poporului împotriva jugului otoman [1], Kogălniceanu a întrebuinţat în măsură largă şi arhaismele: *năimit* (=rob), *varvar* (=sălbatic), *huzur* (=tihnă), *dijmă*, *vechil* etc. El redă uneori cuvintelor din limba vremii sale sensul pe care-l aveau în vechile cronici: *nemernic* (străin), *ticăloşie* (mizerie, sărăcie), *ticălos* (nenorocit), *samă* (socoteală, contabilitate), *silă* (putere) ş. a.

★

I. V. Stalin, făcînd deosebire între limba naţională comună întregului popor şi «dialectele de clasă», jargoanele folosite de anumite grupuri sociale

[1] «Bătălia dela Războieni şi pricinile ei», 1841; «Gh. Şincai», 1841; «Un vis a lui Petru Rareş», 1844; «Ştefan cel Mare arhitect», 1844; «Dezrobirea ţiganilor», 1844; dar mai ales nuvela neterminată din cauza intervenţiei cenzurii: «Trii zile din istoria Moldaviei», 1844.

în interesul lor, spune: « În această privinţă se disting mai ales păturile de sus ale claselor avute, care s-au rupt de popor şi care îl urăsc: aristocraţia nobiliară, păturile superioare ale burgheziei »[1]. În lumina acestei observaţii, remarcăm că M. Kogălniceanu a folosit în aşa fel vocabularul în operele sale literare, încît să redea cît mai exact caracterul şi psihologia personajelor respective, precum şi mediul în care ele acţionează. Acţiunea comediei de moravuri sociale «Două femei împotriva unui bărbat» (1840—1841) se petrece în Iaşii anului 1840, în casa lui Martin, « telal-başa »[2] şi a soţiei lui, « cucoana Tinca ». Aceasta, împreună cu prietena ei Săftica, folosesc vorbe ca *ma chere*, *randevu*, *tauletă*, *galant*, *capriţ* etc., etc. Afară de aceste franţuzisme, mai întrebuinţează şi cuvinte ca *novitale* (italienism), *unterofiţir* (germanism) etc. Asemenea expresii de jargon mai găsim şi în vocabularul eroilor din *Adunări dănţuitoare* (1839), care ne înfăţişează o *suarea dansantă* în saloanele *sărdăresei A.*, la care participă oameni din « societatea aleasă »: doctori, ofiţeri, funcţionari administrativi, « domnişoare » care cîntă la pian, în aplauzele junilor care strigă *bravissimo* etc.

În scopuri realist-artistice, voind a caracteriza ridicolul, tendinţa cosmopolită a claselor dominante, întîlnim elemente de jargon de origine occidentală, precum: « *postişă* » (« privire postişă » din fr. *postiche* « fals, prefăcut »), « pacotilă de versuri » (grămadă de versuri fără valoare, din fr. *pacotille* « marfă proastă, grămadă de obiecte fără preţ »), *prezent* (fr. *présent* «dar, cadou »), *rezon* (fr. *raison* « motiv »), *damă* (fr. *dame* « doamnă »), *balmasche* (fr. *bal masqué*, « bal mascat »), *suarea* (fr. *soirée* « serată »)[3].

În categoria mijloacelor lingvistice folosite cu intenţia de a reda specificul vremii, se încadrează şi întrebuinţarea cuvintelor din diferitele straturi lexicale existente pe atunci în limba noastră, ca urmare a convieţuirii poporului romîn cu alte popoare.

Turcismele sînt folosite pentru a indica obiecte ca: *ceacşiri* (pantaloni largi), *işlic* (căciulă boierească), *rubià* (monedă), *dairà* (tobă), *mezat* (licitaţie) etc.

Grecismele de origine fanariotă au o frecvenţă destul de mare în modul de exprimare a personajelor create de Kogălniceanu, în schiţele literare de moravuri sociale, mai puţin în micile lui naraţiuni istorice. Găsim cuvinte, ca: *chiverniseală*, *evghenist* « nobil », *eglindisi* « a petrece », *zular* « gelos », *zulie* « gelozie » *picarisită* « ură ascunsă, plină de ciudă » etc.

Un loc însemnat îl ocupă şi elementele de origine rusă. Este semnificativ că însuşi numele întreprinderii lui cultural-editoriale pusă în slujba

[1] I. V. Stalin, Marxismul şi problemele lingvisticii, Bucureşti, Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 12.

[2] Şeful samsarilor, misiţilor; strigătorii la mezat.

[3] «Suarea» a devenit într-o oarecare măsură popular: în marginile oraşului Tecuci, poporul zice pînă azi «suharea» la o serată cu dans (comunicat de tov. acad. Iorgu Iordan).

promovării ideilor progresiste, a fost combinat cu o noțiune culturală luată din lexicul rus: « Cantora Daciei literare » (am zice azi, « biroul redacțional » Кантора « cameră, birou »). Dar cele mai multe dintre elementele lexicale de origine rusă sînt folosite de autor pentru a desemna noțiuni de ordin administrativ: *cnejie*, « sediul autorității în fruntea căreia ședea un cneaz » (cu acest sens, numai în secolul al XIX-lea), *cinovnic* « funcționar », *otcup* « monopolul veniturilor rezultate din antrepriza vămilor sau a altor lucrări », *nacealstvă*, *nacealnic* « administrație și șeful unui birou administrativ » etc.

În afară de aceste cuvinte, care oglindesc o influență a terminologiei administrației ruse în aparatul administrativ al Moldovei, Kogălniceanu mai folosește și altele, din atmosfera petrecerilor galante ale societății burgheze și aristocrate moldovenești, la care, desigur, luau parte ofițeri și nobili ruși. Astfel, în *Iluzii pierdute* (1841), Kogălniceanu numește o convorbire de salon, ușoară, care trece fără eforturi de la un subiect la altul, *vincgrad* (din rus. *vinograd* « salată din tot felul de fructe »). Pentru surîsul strengăresc și curtenitor al unui tînăr către iubita lui, Kogălniceanu folosește expresia *rîs lancaviu* (din rus. *lucavîi* « viclean, poznaș »). Atenția curtenitoare o numește *nagrajdenie* (din rus. *nagrajdenie* « răsplată »). Pe un copil cu pretenții de « june îndrăgostit », autorul îl numește *fat* (din rus. *fat* « băiețaș »). Fetele vin la bal încălțate cu « ciubotele de *prunelă* (din rus. *priunelă* « piele subțire și ieftină », în ruseşte cuvîntul este împrumutat din limba franceză: « materie de lînă »).

În scrierile lui Kogălniceanu găsim însă, pe lîngă numeroase grecisme, turcisme, franțuzisme, rusisme etc. și unele cuvinte rare, creații personale, derivate după o metodă proprie, din cuvinte cunoscute: (*globos* « rotund ca globul »), *buziș* (în expresia *a vorbi buziș* « a vorbi razna »), a *băfăi* (în expresia *a băfăi în viață*; din context, nu reiese în mod precis sensul acestui cuvînt), *cusutoriță* « croitoreasă » etc. Cum era și firesc, aceste creații personale nu s-au putut răspîndi în limbă.

Un aspect particular al limbii operelor lui Kogălniceanu, mai ales al operelor de tinerețe, este frecvența moldovenismelor. Moldovenismele din limba lui Kogălniceanu sînt de ordin fonetic (*prietin*, *o adus*, *răpegiune*, *ră*(rea), *iașan*, *mulțămesc*, *beu*, *aeste*, *asămine* ș.a.) și de ordin lexical (*bacal*, *bortelit*, *ținutaș*, *tablá* « tavă », *megieș*, *șip*, pl. *șupuri* « sticle de parfum », *șuguesc*, *tîrg* « oraș », *buccea* ș.a.).

Operele literare ale lui Kogălniceanu dintre anii 1840-1850 zugrăvesc realități social-istorice din Iași. Pentru autor, moldovenismele constituiau un mijloc de îmbogățire a posibilităților de exprimare. Pe de altă parte, regionalismele accentuau și mai mult caracterul popular al limbii.

În articolele sale sociale (mă refer în mod deosebit la articolele din 1845: Despre civilizație, Despre velnițe și urmările lor, Despre pauperism), Kogălniceanu depune eforturi și, în parte, reușește, să creeze o terminologie științifică social-politică pe bază de neologisme și un stil adecvat literaturii social-

politice. Într-o vreme cînd contemporanii lui moldoveni: Asachi, Săulescu etc. scriau încă *mădular* « membru » (al Academiei), *varvar*, « barbar » etc., Kogălniceanu arată şi în domeniul lexical un simţ practic şi realist, în adoptarea unor neologisme ca: *civilisaţie*, *pauper*, *pauperism* (se zicea de alţii: *calic*, *calicire*, *calicie*), *barbar*, *definiţie*, *tributar ideilor*, *paradox*, *clasificare arbitrară*, *presă periodică* ş.a., ş.a.

Sînt şi şovăieli în folosirea unor neologisme, pentru care autorul nu a găsit întotdeauna forma cea mai exactă, cum, de ex., *fact*, *facturi* (pentru factor, factori), *fas*, *fasuri* (pentru fază, faze), *drit*, *drituri* (pentru drept, drepturi), *neîndrituit* (interzis) etc.

Şovăiala în problema neologismelor se manifestă şi în folosirea unor dublete lexicale, dintre care unele au o factură arhaică. Astfel, Kogălniceanu scrie: *societate* dar şi *obştime socială*, *social* dar şi *obştesc*, *libertate* dar şi *zlobozenie* etc.

Neologismele care exprimau noţiuni de sociologie, economie, agronomie, drept, filozofie, au rămas pînă azi în terminologia noastră ştiinţifică de specialitate. Pentru a face cunoscute ideile sale în legătură cu reformele democrate, pe care, ca om de stat, le-a propus, Kogălniceanu avea nevoie de unele neologisme. Această nevoie au simţit-o şi alţi scriitori contemporani. Trebuie însă remarcat faptul că el a împrumutat cuvinte din alte limbi, cu mult discernămînt critic, ferindu-se de exagerări ridicole.

Din cele expuse pînă acum, s-a putut observa, că, prin operele beletristice şi istorice de început, Kogălniceanu nu a contribuit în mod practic, prea mult, « ca romînii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi » — aşa cum a susţinut teoretic în « Dacia literară ». Vocabularul folosit de Kogălniceanu în aceste opere este departe de a oglindi lexicul limbii comune, a întregului popor. El cuprinde încă multe regionalisme, inconsecvenţe şi şovăieli.

Această uşoară discrepanţă între intenţia de unificare a limbii noastre naţionale, care stă la baza operei sale şi limba folosită în scrierile de tinereţe, dispare la Kogălniceanu abia mai tîrziu, în discursurile sale social-politice. Studiul lingvistic al discursurilor lui M. Kogălniceanu nu poate fi cuprins între limitele unui studiu ca acesta. Opera lui oratorică e bogată şi un asemenea studiu lingvistic trebuie să se sprijine pe cunoaşterea ştiinţifică a poziţiei social-politice a lui M. Kogălniceanu, în toată activitatea lui de orator politic, mai ales pentru perioada 1864-1891. Monografiile ştiinţifice de istorie modernă, pentru moment, ne lipsesc. Studiul limbii şi stilului discursurilor lui M. Kogălniceanu trebuie să pornească de la studiul trăsăturilor caracteristice ale limbii, în funcţie de dezvoltarea societăţii.

Într-adevăr, activitatea politico-oratorică a lui Kogălniceanu se întinde pe o mare perioadă de timp, începînd cu anul 1844 şi sfîrşind cu 1891, anul morţii sale. Contradicţiile economice şi social-politice care caracterizează această perioadă de

slăbire a instituțiilor feudale și de afirmare a orînduirii burgheze, își găsesc oglindirea în conținutul și limba discursurilor lui Kogălniceanu.

Cele două caracteristici evidente ale discursurilor lui M. Kogălniceanu: caracterul lor cărturăresc, determinat de formația sa intelectuală și caracterul popular, impus în mare parte de auditorul în fața căruia erau ținute, se unesc într-o măiestrie oratorică recunoscută de toți contemporanii lui, chiar și de adversarii săi politici.

Oratorul Kogălniceanu adoptă în discursurile sale un sistem mai complex de stiluri, potrivit cu ideile pe care le susținea și cu situațiile politice în care se găsea. Școala la care Kogălniceanu și-a desăvîrșit arta oratoriei politice a fost Divanul ad-hoc al Moldovei. Aici vorbea alături de deputații delegați ai țărănimii muncitoare, «talpa țării», cum a scris el însuși pe o fotografie care reprezenta grupul deputaților țărani aleși din popor, în 1857. Kogălniceanu a susținut în discursurile sale însuflețite și convingătoare multe proiecte de reformă: proiectul pentru «toleranța religioasă» (25 octombrie 1857), proiectul pentru acordarea drepturilor politice indigenilor de orice rit (24 noiembrie 1857), proiectul de desființarea relațiilor de tip feudal dintre proprietari și țărani (22 decembrie 1857) etc. În susținerea acestor proiecte, el a avut de înfruntat opoziția și ura moșierilor, dar solidaritatea cu deputații țărani care reprezentau masele populare, l-a încurajat și i-a mărit avîntul oratoric. El creează formule și expresii satirice originale, pe baza limbii poporului. În discursul pentru acordarea drepturilor politice străinilor de orice religie creștină (1857), partea pozitivă constă în combaterea «patriotismului de clopotniță», expresie care stigmatizează manifestarea gălăgioasă a sentimentelor «patriotice» ale boierilor. Mai departe, el spune că «patriotismul de clopotniță al boierilor duce la consolidarea numai a unei «vieți municipale» proprie evului mediu, în loc «să consolidăm viața națională». Alăturarea pe lîngă același substantiv, «viața», a două epitete deosebite și contrarii, «municipală și «națională», este făcută cu măiestrie: prima exprimare «viața municipală» însemna un pas îndărăt în dezvoltarea socială, iar «viața națională» însemna un progres față de feudalism.

În discursurile rostite în Divanul ad-hoc, Kogălniceanu a folosit o limbă apropiată de aceea a deputaților țărani, pentru că, *alături de ei* și *împreună cu ei*, susținea interesele țăranilor: desființarea forțelor și relațiilor de producție de tip feudal dintre proprietari și țărani. Cu totul altă metodă întrebuințau oratorii conservatori ai opoziției, care, imitînd oratoria străină, foloseau fraze lungi, paranteze și alte procedee care le permiteau să vorbească mult, fără a spune nimic.

O dată cu venirea lui Kogălniceanu în București, care devenise centrul politic al țării întregi, normele limbii literare muntene exercită o mare influență asupra modului său de exprimare oratorică. Astfel, în discursurile rostite împotriva proiectului de lege agrară pregătit de Comisia Centrală (1862),

nu mai păstrează decît puțin particularitățile fonetice moldovenești. Iată un fragment: «Așa dar, domnilor, cum vedeți, după chiar încheierea apărătorilor proprietății absolute din Adunarea ad-hoc a Moldovei, este cu neputință de a rădica din mîinile, din stăpînirea țăranilor, pămîntul pe care ei sunt *stabiliți*, pămîntul pe care ei își găsesc *chipul de viețuire*.

După convicțiunea mea, deposedarea țăranilor de pe acest pămînt, nu s-ar putea face în Romînia fără o grozavă catastrofă, căci istoria și facturile trecute și contimporane din prejurul nostru ne dovedesc că pretutindeni... țăranul nu s-a emancipat decît împreună cu pămîntul ocupat de el»[1].

Observăm că stilul este curgător, lin, curățit de cuvintele de jargon. În schimb, limba adoptă după 1862, în structura ei lexicală, alți termeni frecvenți în oratoria politică a vremii, noțiuni referitoare la reglementarea în sens general-democrat a relațiilor de producție dintre moșieri și țărani. Argumentele oratorului îmbracă în mod natural și logic forma cea mai potrivită care să le scoată în evidență: țăranii sînt *stabiliți* pe pămîntul care le asigură *chipul de viețuire; deposedarea* țăranilor de pe acest pămînt înseamnă o *catastrofă* socială; deci, emanciparea țăranilor, nu poate fi decît împreună cu pămîntul, care nu mai poate fi socotit ca o *proprietate absolută*. Discursurile la legea agrară (25 mai și 1 iunie 1862) — întocmai ca studiul său istoric «Ochire istorică asupra sclăviei» 1853 — au pus în circulație în terminologia științifică a epocii cuvinte noi ca: *socialism*, *comunism*, *șerbia țăranului*, *sclavie*, *sclavagism*, *împroprietărire*, *clacă*, *boieresc*, *oborîrea pronomiilor* ș. a. Acest material lingvistic aducea în gîndirea socială a vremii frămîntări de idei, care au mers spre o «revizuire» a legilor feudale, cerută chiar de Kogălniceanu.

După reforma agrară din 1864, patriotul moldovean Kogălniceanu devine opozantul principal și temut al partidului liberal condus de Ion Brătianu. Împotriva acestuia, Kogălniceanu a rostit mai multe discursuri, dar cel care întrupează mai mult măiestria cuvîntului este discursul rostit în Camera Deputaților la 26 și 27 ianuarie 1883, publicat apoi de Kogălniceanu sub titlul de *Programa de la Mazar Paşa*[2]. Oratorul concentrează aici toate argumentele sale istorice într-o patetică amintire a evenimentelor politice de la 49, 59, 62, 64, 66, 71, 77 și 81, arătînd, în aceste împrejurări, oportunismul liberalilor, în frunte cu Brătianu. Oratorul devine combativ, demascînd fără cruțare putregaiul în care se afla partidul liberal, cît și țara condusă de un asemenea partid. Sub raportul limbii, discursul atinge calități neegalate în

[1] Sublinierile din pasaj sînt ale lui M. Kogălniceanu.

[2] Mazar Paşa este numele turcesc al englezului Lakman, fost ofițer în armata otomană. În casele lui s-a constituit (1871) o coaliție cu caracter antidinastic, la care au luat parte Ion Brătianu, M. Kogălniceanu, colonelul Candiano Popescu ș. a. Dar Ion Brătianu, în schimbul puterii guvernamentale pe care i-o dă Carol I, trădează coaliția și programa ei de luptă (1875). Guvernarea teroristă liberală ține pînă în 1883, cînd Kogălniceanu, prin acest discurs, demască toate fărădelegile liberalilor.

oratoria social-politică a vremii, prin bogăția vocabularului și prin alternarea stilului patetic cu cel vehement.

Ideile sale progresiste au făcut din Kogălniceanu un factor activ în viața culturală și social-politică a vremii sale. Bogata și variata sa activitate a adus în circulație termeni noi și stiluri de exprimare diferite: artistico-beletristic în operele de creație; social-publicistic în discursurile și proza lui politică; științific în studiile sale istorice; stilul epistolar în scrisorile sale către membrii familiei, modele de gen epistolar; stilul oficial în redactarea numeroaselor acte de guvernămînt. Opera lui Kogălniceanu a contribuit activ la îmbogățirea vocabularului limbii romîne, la înfrumusețarea mijloacelor ei de exprimare, mărindu-i puterea plastică și expresivitatea.

Analiza atentă a limbii operelor lui Kogălniceanu răspunde întrebării puse la începutul studiului. Preocupările sale teoretice despre unitatea limbii literare au găsit o aplicare progresivă în operele lui. În operele literar-beletristice scrise între 1838-1850, în care critică moravurile sociale ale vremii sale, unitatea limbii nu se realizează deplin; unele dintre inconsecvențele pe care le cuprinde limba acestor opere sînt însă justificate de efectele artistice urmărite de scriitor. Totuși, în aceeași perioadă de timp, de cîte ori Kogălniceanu a folosit legendele și obiceiurile populare, vechile tradiții istorice cronicărești și limba vorbită, el a atins însușirile unei exprimări unitare, apropiate de limba întregului popor: este cazul narațiunilor lui istorice. Cu discursurile social-politice, Kogălniceanu aparține oratoriei clasice. Cu aceste opere el a contribuit într-o bună măsură la unitatea limbii literare, la stabilirea formelor ei gramaticale și la valorificarea puterii de expresie a fondului ei principal de cuvinte.

În același timp, s-a văzut cum caracterul popular al limbii lui Kogălniceanu reiese din prelucrarea și folosirea celor mai bune tradiții ale limbii literaturii populare și ale limbii romîne vechi apropiată mult de limba poporului.

OBSERVAȚII ASUPRA LIMBII ȘI STILULUI OPEREI LUI IOAN POP-RETEGANUL

DE

POMPILIU DUMITRAȘCU

Printre marile figuri culturale ale Ardealului, Ioan Pop-Reteganul ocupă un loc de frunte. Fiul unor oameni nevoiași care s-au eliberat de iobăgie abia după revoluția de la 1848, Pop-Reteganul a cunoscut de timpuriu durerile poporului și a împărtășit năzuințele lui. Ca învățător și publicist el a militat cu multă rîvnă pentru propășirea culturală a celor din mijlocul cărora s-a ridicat.

Pe această linie se situează scrierile sale « Cartea poporului », « Prietenul săteanului romîn » și « Casa săteanului romîn », lucrări străbătute de ideea că trebuie să învățăm « nu pentru școală, ci pentru viață ». Ioan Pop-Reteganul a luptat pentru introducerea spiritului practic în școală, fiind, în felul acesta, un pedagog cu totul deosebit pentru vremea lui.

Dorința de a prezenta viața poporului l-a îndemnat să scrie și lucrări cu caracter literar: două volumașe de nuvele și schițe, urmate de « Povestiri din viața țăranilor romîni » și « Nuvele ».

Dar nu opera literară este cea mai importantă latură a activității lui Ioan Pop-Reteganul. Preocuparea permanentă pentru folclor și realizările dobîndite în acest domeniu sînt motivele principale pentru care modestul dascăl a stîrnit interesul cercetătorilor. Încă de tînăr, cînd îndemna și pe alții să se ocupe de folclor, Reteganul era de părere că nu trebuie numai să învățăm poporul, ci să și învățăm de la el.

Basmele culese de Ioan Pop-Reteganul au fost publicate, în parte, în « Poveşti din popor » și « Poveşti ardeleneşti ». Cu toate că au fost prelucrate de culegător, basmele păstrează caracterele esențiale ale literaturii populare atît în conținut, cît și în formă.

Se cuvine să fie amintită părerea lui Reteganul în ce priveşte culegerea materialului folcloristic. În « Gazeta Transilvaniei » din 1887 (nr. 229—231), scriitorul şi-a publicat « Programa pentru adunarea materialului literaturii poporale », care cuprinde şi un chestionar alcătuit din 55 de întrebări privitoare la viaţa satului. « Programa » dezvăluie o preocupare mai veche a folcloristului pentru literatura populară. Între altele, Reteganul menţionează că a cules şi « frînturi de limbă ». (În adevăr, chestionarul cuprinde şi cinci întrebări privitoare la limbă). Celor care aveau să-i trimită material, autorul « Programei » le atrăgea atenţia « să nu adauge de la sine nimic, dar nici să nu lase nimic afară ». Dacă exista îndoiala că un cuvînt nu este înţeles de întregul popor, culegătorul era rugat să explice cuvîntul respectiv în paranteze.

În basmele sale, Reteganul nu a redat cu fidelitate particularităţile de limbă caracteristice regiunii respective. Anumite fluctuaţii şi inconsecvenţe ne întăresc această convingere. Chiar într-o « probă de limbă » publicată în « Contemporanul », anul II (1882), p. 656 — 659, cu titlul « Mă nădăiem ieu că dintr-atîţia trebuie să fie unul şi al dracului », limba povestirii e foarte apropiată de limba basmelor lui Reteganul, şi prin urmare culegătorul a intervenit şi de data aceasta.

Basmele şi povestirile publicate de el trădează pe alocuri stilul său individual, felul său propriu de a vorbi. Faptul e explicabil: unele basme le-a auzit în vremea cînd era elev, dar le-a scris mult mai tîrziu. În afară de aceasta, basmele au fost culese din localităţi şi chiar regiuni diferite. Limba lor nu atestă însă această variată provenienţă ci, dimpotrivă, prezintă particularităţi regionale asemănătoare şi chiar identice, ceea ce face evidentă intervenţia lui Reteganul. O comparaţie sumară între limba în care sînt scrise basmele şi limba nuvelelor şi povestirilor lui Ioan Pop-Reteganul ne îndreptăţeşte să tragem concluzia că avem de-a face nu numai cu un folclorist, ci şi cu un scriitor.

Prin urmare, se poate vorbi de o limbă a scriitorului Ioan Pop-Reteganul şi asupra ei se pot face unele observaţii.

Fonetismul limbii operei lui Ioan Pop-Reteganul este fonetismul obişnuit al graiului ardelenesc (vezi *fărină*, *încătrău*, *galbin*, *a mere*, *tată-so*). Cuvinte ca *geandarmerie* sau *a slugi* ridică fără îndoială, doar probleme de grafie.

În ce priveşte lexicul, caracteristica esenţială constă în abundenţa de regionalisme. E drept că, în principiu, ele ajută la realizarea coloritului local. Abuzul de regionalisme îngreuiază însă lectura operei.

Asemenea lui Creangă, Reteganul a căutat să explice anumite regionalisme mai puţin cunoscute. La sfîrşitul « Poveştilor din popor », el dă « Însemnarea provincialismelor, adecă a cuvintelor folosite numai pe alocurea, care se găsesc întru această carte ». Creangă însă obişnuia să încadreze elementul regional între cuvinte general cunoscute şi explica astfel regionalismul prin context. Reteganul recurge la explicarea în paranteze a cuvintelor necunoscute. Astfel: *jeb* (buzunar), *tel* (semn), *glida* (linie), *agodul* (obiceiul); iată cum se prezintă

o frază: « Acolo fraţii cei doi mai mari s-au însurat şi s-au pus pe muncă, iar Toderică a rămas tot frăşcău (holtei) », sau: « . . . a zis fata împăratului că ea numai după acela s-a mărita, care i-a mirui (cîştiga) bani în joc de cărţi »[1].

Majoritatea regionalismelor întrebuinţate de Reteganul sînt de provenienţă maghiară, păstrînd adeseori fonetismul originar. Unele sînt destul de puţin cunoscute, chiar în Ardeal. Iată cîteva: *nialcoş* « fudul, măreţ, semeţ » (« . . . care de care era mai sfătos şi mai nialcoş . . . », (Poveşti din popor, p. 45), *a arădui* « a se îndrepta » (« . . . mă arăduiesc către satul meu », Poveşti, III, p. 26), *a liocei* « a clipoci » (« . . . auzim ceva lioceind în fîntînă », Poveşti din popor, p. 35), *ioşag* « bogăţie », *ceruză* « creion » (Nuvele) ş.a.

Alte regionalisme, în schimb, sînt foarte cunoscute şi răspîndite în Ardeal. Acestei categorii îi aparţin *pălant* « gard », *ojină* « mîncare de după amiază » (Nuvele), *minteni* « îndată », *a se vîji* « a se potrivi », *hinteu* « trăsură », *cociş* «birjar », *a-şi veni în ori* « a-şi veni în fire », *secreata de lume* « pîrdalnica de lume » (Poveşti din popor), adverbul *pogan* « mare », *doftor*, *găzdăşag* « bogăţie », *hudă* « gaură », *stupuş* « dop » (Poveşti ardeleneşti) ş.a. Regionalisme ca *procatăr* « avocat » sau *borească* « nevastă » şi « boiereasă » au o circulaţie restrînsă, iar sensul celor mai multe trebuie căutat în glosarul dat de scriitor. Fără îndoială că dacă scriitorul n-ar fi arătat, în glosar, că *fuicaş* înseamnă « copilăros, răsfăţat », exprimarea « împăratul cam fuicaş cum era cîteodată . . . » (Poveşti din popor, p. 42) ar fi fost de neînţeles.

În limba basmelor întîlnim unele cuvinte sau construcţii care se remarcă prin originalitate, ceea ce va face să le socotim creaţii personale. De pildă, în propoziţia « Om ca Man tîlhariul nu s-a mai pomenit altul pe podul pămîntului » (Poveşti din popor, p. 1), expresia *pe podul pămîntului* e sinonimă cu expresia general cunoscută *pe faţa pămîntului*. Pentru verbul *a stăpîni*, găsim verbul *a vecui*—derivat de la veac—(« vecuiasc-o Tata florilor sănătos », Poveşti din popor, p. 47). O formă tot atît de interesantă prezintă şi verbul *a plîngătui*, rezultat, probabil, din contaminarea lui *a plînge* cu *a tîngui* şi avînd înţelesul acestora (« Dumnezeu mere la sfîntul soare să se plîngătuiască puţin», Poveşti, III, p. 25).

Citǎm în aceeaşi categorie şi adjectivul *urieşesc* (« State urieşeşti », Munţi, animale şi pămînt).

Tot ca o influenţă dialectală, trebuie socotită şi schimbarea genului unor substantive, sau utilizarea unor variante lexicale mai puţin obişnuite.

Astfel, în exemplul « puse fluiera după şerpariu » (Poveşti, I, p. 17), substantivul *fluier* este de genul feminin. Remarcăm de asemenea, că Reteganul foloseşte forma regională şi arhaică *ţărmure* pentru «ţărm» (Poveşti, III, p. 23). Interesantă e şi folosirea participiului trecut *ştiut* în funcţie adjectivală (« spun cei ştiuţi . . . », Munţi, animale şi pămînt, p. 5). În unele nuvele, adeseori, mai-mult-ca-perfectul popular al diatezei active are participiul la forma feminină («aşa

[1] Pop-Reteganul, Poveşti ardeleneşti, Braşov, Ed. Nic. I. Ciurcu, 1888, partea a II-a p. 73.

a fost scrisă (el) »), o particularitate astăzi pe cale de dispariție a graiului din Ardeal. Un element morfologic arhaic este pronumele nedefinit *cevaşi*,întrebuințat cu valoare de adjectiv, în expresia *cevaşi noroc*, Poveşti din popor, p. 5.

În ce priveşte timpurile la verb, întîlnim nenumărate exemple de viitor popular. De asemenea, perfectul simplu este destul de frecvent cu toate că, în realitate, acest timp are o circulație redusă în regiunile de unde Reteganul şi-a cules basmele.

Morfemul *pe* de la acuzativ, obligator în limba actuală la substantivele care desemnează nume de persoană (atunci cînd sînt nearticulate) îl găsim deseori în Poveştile ardeleneşti, chiar pe lîngă substantive articulate. (« . . . să pedepsească pe vințelerul », p. 20).

Rareori, povestirea se realizează şi prin exprimări brahilogice. Iată un exemplu: « Singur era singur, că se zărăstise (pierduse) de oamenii lui, întuneric era de puteai tăia cu brişca-n el » (Poveşti din popor, p. 92). În vorbirea obişnuită de azi, această frază s-ar formula în felul următor: « De singur era singur, că se pierduse de oamenii lui, de întuneric era întuneric de (încît) puteai tăia cu brişca-n el ».

Referindu-ne la sintaxă, remarcăm că topica inversă serveşte aproape întotdeauna ca element stilistic. O formă ca « iată o am văzut » (Poveşti, III, p. 19) ne-ar ispiti să credem că intră în această categorie, deşi este, pur şi simplu, un exemplu de topică arhaică.

Cu remarcabil efect stilistic este întrebuințată inversiunea în următoarea frază: (este vorba despre un inel) « Căutatu-l-au în dreapta, răscolit-au în stînga, colbuit-au toate, răsturnat-au paturile şi nu-i mai dădură de urmă », (Poveşti din popor, p. 13—14).

Fără a cădea în prolixitate, Ioan Pop-Reteganul utilizează, alături de fraze scurte, şi fraze mai lungi. Este o permanentă alternanță între exprimarea bogată şi cea concisă.

S-a făcut de mult remarca interesantă că stilul basmelor are un pronunțat caracter oral. Fireşte, afirmația este pe deplin valabilă şi pentru basmele lui Reteganul.

Interesant este însă faptul că această particularitate s-a extins şi asupra altor opere ale scriitorului care sînt departe de a avea caracter de basm. Ex. « Ei de îngrijați ce erau, numai cît îi da: vai de noi şi de zilele noastre! Ce amarul nostru ni-om şti face? Dumnezeu ne-a dat holde frumoase, spicoase, şi acum ar fi de tăiat, iară ploaia nu ne lasă, că ea în loc să mai încete parcă tot mai tare o dă. Va încolți grăunțele în pai, va putrezi grîul şi săcara şi orzul şi — pace bună — foametea-i gata gătuța, păcatele noastre! » (Povestiri din viața țăranilor romîni, p. 13).

Caracterul operei lui Reteganul presupune valorificarea vorbirii populare. Scriitorul a avut suficientă pricepere în această privință, dar a comis şi unele stîngăcii. Iată o dovadă grăitoare: « — No, uită-te ce peană frumoasă de rață; lua-o-

voi? lăsa-o-voi?» (Poveşti, III, p. 17). Cu toate că în partea a doua a frazei avem topică inversă cu valoare afectivă, totuşi exprimarea e forţată mai ales că în locul viitorului cu nuanţă deliberativă, mult mai corectă era forma de conjunctiv.

Vorbirea populară posedă numeroase diminutive care, uneori, aduc o oarecare contribuţie la sporirea afectivităţii.

Întrebuinţarea diminutivelor este obişnuită în basmele culese de Reteganul. Iată un exemplu de folosire a diminutivelor: «Boreasa aduce pe un cîrpător *mămăliguţă* fierbinte, într-un hîrdău *lăptişor*, apoi pe un *blidişel* de lemn un muşinoi de brînză», (Poveşti, III, p. 83). Un diminutiv mai puţin obişnuit este substantivul *puiuc* («Vai rău e aicea, puiucule!», Poveşti din popor, p. 38).

Cu remarcabile efecte stilistice sînt întrebuinţate şi unele expresii populare. Dintre acestea, unele sînt general cunoscute, ex.: *bun bucuros*, *batîr*, *mulţam doamne*, *nu-i modru*, *a spune ce-i şi cum*, *talpa băiete* («...i-a tăiat capul, l-a băgat în traistă şi talpa băiete», Poveşti din popor, p. 6), *a se stropşi* («...nu-ţi dau să văd că te chiar stropşeşte», Poveşti, I, p. 21) ş.a.

Alte expresii au un caracter regional mai pronunţat. Astfel sînt: *s-a cam mai dus* pentru şi «s-a tot dus», *a-i plesni prin minte*, *a sta marnă* pentru «a ţine morţiş» («... împăratul sta marnă să plece...», Poveşti din popor, p. 42), *a se lua pe seamă*, *a trage aţă*, sinonimă cu «a merge întins» («...zări fum gros înaintea lui şi trase aţă într-acolo», Poveşti din popor, p. 1), *a se ducului* pentru «a se cuveni» etc.

În limba scriitorului de care ne ocupăm neologismele sînt extrem de rare şi aproape întotdeauna, apar sub o formă stîlcită sau în construcţii greşite. Iată numai două exemple: «Jupîne cătană, en hai pîn'la domnul împărat la *rapold* (raport) (Poveşti, III, p. 20). «Ai să puşti pe oricine ar veni noaptea-n vie, nu-i iertat să dai la nime *pardon*» (Poveşti, III, p. 19). Alteori, folosirea neologismului nu e necesară. În fraza: «Cine a făcut lucrul acesta atît de cutezat şi nime nu l-a prins, să vie la curtea împăratului că *graţie* capului i-a da şi frumoasă cinste va căpăta» (Poveşti din popor, p. 7) socotim inutil pretenţiosul latinism *graţie*, mai ales că substantivul *iertare*, mult mai frumos, este întrebuinţat destul de des în povestiri.

Referindu-se la stilul operelor literare, G.V. Stepanov afirmă că stilul scriitorului este «maniera individuală şi, într-o oarecare măsură, unică a zugrăvirii artistice cu mijloacele limbii literare comune» [1].

Nota particulară a stilului lui Reteganul nu constă numai în modalitatea de combinare a cuvintelor, în construcţia frazelor, ci şi în felul cum realizează, cu mijloacele limbii, sistemul de imagini.

Imaginile sînt realizate întotdeauna prin mijloace obişnuite şi, în majoritatea cazurilor, au un pronunţat caracter popular. Comparaţii ca *frumoasă cît să-i cerci părechia* (Poveşti, I, p. 51) sau *frumoasă ca ruptă din soare* (Poveşti,

[1] G. V. Stepanov, Despre stilul operelor literare, în «Voprosî iazîkoznaniia», 1952 nr. 5. p. 31.

III, p. 66) sînt destul de obişnuite. Cînd însă părul unei fete « era ca un caier de mătase neagră, sclipea de negru şi cădea peste umeri în jos făcînd sute de mii de inele, unele mai mari, altele mai mici » (Poveşti, IV, p. 3), trebuie să recunoaştem şi unele calităţi artistice ale scriitorului. E drept însă că astfel de imagini izbutite sînt raritäţi.

Stilul basmelor obligă pe scriitor să folosească anumite formule şi procedee consacrate. Dintre acestea, asonanţa, formulele iniţiale şi cele finale sînt mai cunoscute. În basmele lui Reteganul, formulele basmului de cele mai multe ori prezintă o notă de originalitate. Povestea « Din fată fecior » începe astfel: « Cică a fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti, că nu-s dator a minţi, ca şi-un purece a plesni, că eu nu-s de cînd ferestrile, ci eu îs de cînd poveştile. Cînd poveştile pe la noi trecea, mama atunci mă făcea şi apucai una de chică şi-o aruncai într-o vică; şi-am apucat una de picior şi-o aruncai după cuptor şi-o bătui bine, bine să mă-nveţe şi pe mine, după aceea o am lăsat şi iată că m-a-nvăţat », (Poveşti, III, p. 10—11). Interesant este, ca formă, şi începutul basmului « Tata florilor »: « A fost ce a fost... A fost un împărat, — căci ce vreţi; poveste fără împărat, pomană fără popă, tîrg fără ţigani poate-se? » (Poveşti din popor, p. 35). Povestea se sfîrşeşte prin formula: « Mai departe spună-o cine o ştie; dar daţi-mi careva o pipă de tabac şi apoi ziceţi-mi să tac » (Poveşti din popor, p. 47).

În cadrul consideraţiilor de ordin stilistic, se cuvine să mai remarcăm bogăţia intervenţiilor personale, caracteristică pentru scrisul lui Ioan Pop-Reteganul. De cele mai multe ori acestea au rol de comentariu sau de explicaţie. Alături de determinări, scriitorul are predilecţie pentru propoziţiile exclamative şi interogative. Uneori, în cuprinsul explicaţiei se întîlneşte interogaţia, ca în exemplul următor: « Se spune că aici unde-i lacul acesta, să fi fost cîndva « mînăstirea patorilor» (oare nu a patărilor de la *patăr*, cum se numesc călugării catolici?) » (Povestiri din viaţa ţăranilor romîni, p. 5).

Se poate observa, în general, că arta lui Reteganul este săracă, iar stilul său este lipsit de ornamente. Totuşi, găsim şi pagini remarcabile prin puterea evocării sau prin unele portrete reuşite cum e acela al lui Petrea Iovului din Nuvele. Ca unul care a valorificat graiul şi poezia poporului, scriitorul obişnuieşte să înglobeze, în povestire, proverbe, şi zicători şi mai ales versuri ce servesc ca formule sintetice în definirea caracterelor. Întrebată cum trăieşte cu soţul, Măriuca fătului răspunde:

«Cu bărbatul băutor
Nu mai faci pită-n cuptor;
Nice pită, nice sare,
Numai lacrimile vale » (Nuvele, p. 38).

I. Pop-Reteganul este un excelent cunoscător al graiului ardelenesc. El se cuvine să fie preţuit pentru străduinţa de a valorifica acest grai în opera sa literară.

LINGVISTICA DE PESTE HOTARE

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN REPUBLICA POPULARĂ UNGARIA

DE

D. MACREA

Ca urmare firească a strînselor legături politice şi economice dintre Republica Populară Romînă şi Republica Populară Ungaria, schimburile culturale dintre cele două ţări vecine şi prietene devin an cu an tot mai intense.

Acum douăzeci-treizeci de ani era de neconceput ca Eminescu şi Caragiale să fie comemoraţi la Budapesta, sau ca numeroase filme şi piese de teatru maghiare să se reprezinte la Bucureşti. În condiţiile politice create de regimurile de democraţie populară din cele două ţări, cunoaşterea şi preţuirea operelor lor culturale au devenit nu numai posibile, dar şi foarte frecvente. În 1949, Petöfi Sándor a fost comemorat de către scriitorii romîni şi maghiari pe cîmpul de luptă de la Şighişoara unde a căzut poetul erou, iar cele mai alese opere ale lui, precum şi ale lui Ady Endre, József Attila, Moricz Zsigmond, sînt astăzi cunoscute, prin traduceri, publicului nostru. Poezia bogată a Ungariei noi de după eliberare a fost recent înfăţişată cititorilor romîni într-o frumoasă antologie intitulată « Poezia maghiară contemporană », apărută în « Editura pentru literatură şi artă » (1954).

De asemenea, opere alese din Eminescu, Caragiale, Creangă, Coşbuc şi Sadoveanu au devenit accesibile cititorilor maghiari prin traduceri reuşite făcute de curînd. Piesa clasică a lui Caragiale « O scrisoare pierdută » se joacă astăzi, cu mare succes, pe scenele Budapestei.

Raporturile actuale de prietenie maghiaro-romîne sînt concretizate şi de numeroase alte fapte concludente. Rectorul Universităţii din Budapesta, Tamás Lajos, este titularul catedrei de limba romînă, iar profesorul Tóth Zoltán, decanul facultăţii de istorie de la aceeaşi universitate, a obţinut în anul

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

trecut premiul Kossuth cu lucrarea « Răscoalele țărănești din Munții Apuseni ai Ardealului pînă la 1848 », în care se înfățișează luptele comune ale iobagilor romîni și maghiari, evidențiindu-se îndeosebi figura eroică a Ecaterinei Varga.

Astfel de fapte erau cu neputință acum cîteva decenii sub regimul șovin al grofilor și al burgheziei maghiare și ele nu erau, firește, cu putință nici la noi sub regimul burghezo-moșieresc.

Presa burgheză romînă și maghiară, care întreținea în trecut o atmosferă de permanentă ațîțare și ură șovină, este înlocuită astăzi de ziare și publicații care se fac ecoul marilor succese ale celor două țări în domeniul construcțiilor pașnice și al apropierii lor în cadrul puternicului front al democrației și păcii condus de Uniunea Sovietică, eliberatoarea popoarelor romîn și maghiar. Presa și radio-ul romînesc ne aduc astăzi știri despre marile succese ale operei de reconstrucție a Ungariei după războiul fascist pustiitor, despre avîntul economiei și culturii ei, despre viața nouă socialistă din orașele și satele scăpate de exploatarea grofilor. O vie imagine a ritmului în care Ungaria s-a refăcut din ruinele războiului o oferă viața înfloritoare a Budapestei de astăzi din care hărnicia și patriotismul poporului maghiar au șters urmele uriașelor distrugeri pricinuite de luptele crîncene purtate mai multe luni în interiorul orașului. La rîndul lor, presa și radio-ul maghiar, în locul ironiilor și insultelor care însoțeau altădată știrile în legătură cu țara noastră, sînt astăzi un ecou prietenesc al realizărilor măreție ale poporului nostru în munca de construire a socialismului.

Raporturile de tip nou dintre Republica Populară Romînă și Republica Populară Ungaria se datoresc în întregime politicii naționale leninist-staliniste, urmată consecvent de Partidul celor ce muncesc din Ungaria și de Partidul Muncitoresc Romîn. Partidele clasei muncitoare din cele două țări au refăcut vechea și trainica prietenie care a legat în trecut pe luptătorii pentru libertate ai celor două popoare. Gheorghe Doja, Budai Nagy Antal, Horia, Nicolae Bălcescu au luptat și s-au jertfit pentru cauza comună a libertății popoarelor romîn și maghiar.

Asupritorii din trecut ai celor două popoare au încercat să le rupă din inimă sentimentul prieteniei și solidarității spre a stăvili lupta lor comună împotriva exploatării naționale și sociale. Prietenia de astăzi a popoarelor romîn și maghiar s-a putut întări numai prin înlăturarea exploatatorilor naționaliști și șovini din fruntea celor două țări.

Noul conținut al raporturilor romîno-maghiare este concretizat și prin politica dusă de cele două state față de naționalitățile conlocuitoare. Maghiarii din Republica Populară Romînă dispun de școli de toate gradele, inclusiv o universitate cu toate facultățile, de teatre, ziare și reviste în limba lor maternă. Romînii din Republica Populară Ungaria, în număr de 30—40.000, se bucură astăzi și ei de libertate deplină, dispunînd de școli, asociații culturale și publicații în limba romînă. Sub regimul fascist al lui Horthy, romînii din Ungaria au fost expuși desnaționalizării sistematice, fiind lipsiți de publicații și insti-

tuții culturale proprii. Efectul acestei politici șovine se poate constata în scăderea numărului romînilor care vorbesc bine romîneşte, îndeosebi în rîndurile tineretului.

Dar nu numai existența școlilor în limba maternă caracterizează faza nouă a raporturilor romîno-maghiare, ci mai ales conținutul învățămîntului. În trecut, învățămîntul era unul din mijloacele principale prin care burghezia şi moşierimea maghiară şi romînă întreținea şovinismul şi ura națională între cele două popoare. Astăzi școl le naționalităților din cele două țări sînt puse în slujba prieteniei şi apropierii dintre ele, în slujba păcii şi colaborării internaționale.

Cu prilejul cursurilor de gramatică şi ortografie romînă pe care le-am ținut în luna iulie a acestui an pentru profesorii şi învățătorii de la şcolile romîneşti din Republica Populară Ungaria am putut să-mi dau bine seama de ajutorul pe care statul maghiar de democrație populară îl acordă susținerii naționalității romîne din Ungaria. În orăşelul Gyula, aşezat la frontiera de est a Ungariei, în dreptul Aradului, se găsesc numeroase instituții culturale romîneşti: o şcoală elementară, o şcoală pedagogică, un liceu, două biserici romîneşti, o gazetă bilunară « Libertatea noastră » şi una pentru tineret « Vocea tineretului ».

Felul cum sînt scrise aceste ziare ne oferă prilejul unor interesante constatări în legătură cu fenomenele ce se petrec atunci cînd o anumită limbă nu mai este mijlocul exclusiv de comunicare într-o regiune. Prin faptul că în Republica Populară Ungaria, aşa cum este firesc, limba maghiară este principalul mijloc de comunicare pentru autorități, în ştiință şi literatură, minoritățile naționale încep a folosi topica limbii maghiare şi expresii specifice ei, pe care le transpun în limbile respective. Astfel, în ziarul « Libertatea noastră » din 9 iulie a.c., în articolul întitulat « A sosit recoltarea », găsim fraze ca: « Recoltarea din vara aceasta este o *stațiune* principală a hotărîrii noului program al guvernului... Acum depinde în cea mai mare măsură de țărănimea noastră muncitoare ca prin recoltarea conştiincioasă şi rațională să ajute realizarea *şi cu mai mare succes* a programului nostru *de ridicarea nivelului de trai* ». « Vocea tineretului » din 3 iulie publică o corespondență voluntară semnificativă şi ea ca procedee stilistice: « Cele mai rele note le obținem *din limba maghiară*. De exemplu, în clasa noastră sîntem *elevi 17* şi din aceştia 11 elevi au răspuns *din maghiară pe nota unu* ».

Cei ce cunosc limba maghiară îşi dau uşor seama de influența ei în construirea acestor fraze, care amintesc limba unor ziare din Transilvania de dinainte de 1914. Această situație se vădeşte şi în limba vorbită de romînii din Ungaria, impregnată de accent maghiar şi de expresii specifice limbii maghiare. Profesorii din Gyula mi-au vorbit de eforturile pe care le fac pentru a-i obişnui pe elevi să vorbească între ei numai romîneşte, nereuşind decît cu greu să obțină rezultatul dorit. În orăşelul Gyula mai vorbesc romîneşte între ei numai oamenii mai în vîrstă. Tineretul foloseşte cu predilecție limba maghiară şi în

conversații particulare. În satele din regiune, Méhkerék, Kétegyháza, Körösszegapáti, Lökösháza, Totkomlós, Bătania și altele se vorbește însă, în general, numai romînește.

Pentru ca romînii din Ungaria să aibă în mod curent sub ochi un model de limbă romînă, așa cum este ea folosită în scrisul nostru literar și științific, credem că limba publicațiilor romînești din Ungaria ar trebui supravegheată cu mai multă grijă, deoarece numai astfel scrisul lor va putea deveni un îndreptar și un ajutor pentru însușirea și folosirea limbii romîne literare. O altă măsură eficace ar fi răspîndirea mai largă decît cea făcută pînă acum a operelor literare romînești în rîndurile populației de limbă romînă din Ungaria pentru ca aceasta să aibă mereu prezent modelul viu al limbii corecte folosite în literatura noastră.

★

În cadrul colaborării culturale dintre popoare, contactul direct dintre oamenii de știință, precum și informarea publicului cititor asupra lucrărilor ce se întreprind în institutele de cercetări științifice, credem că sînt acțiuni din cele mai pozitive pentru cunoașterea și prețuirea lor reciprocă. Oamenii de știință maghiari și romîni erau despărțiți în trecut de zidul dăunător al șovinismului, din pricina căruia cunoașterea reciprocă a muncii lor creatoare avea un caracter tendențios și depreciativ.

Vizita pe care am făcut-o în Republica Populară Ungaria mi-a oferit prilejul să cunosc mai de aproape pe lingviștii maghiari, problemele științifice care îi preocupă, realizările lor, precum și organizarea învățămîntului și a cercetărilor lingvistice.

Condițiile create dezvoltării științei de către regimul de democrație populară au dat studiilor lingvistice din Republica Populară Ungară un avînt necunoscut în trecut.

Sub regimul grofilor și al dictaturii horthiste, studiile lingvistice nu se bucurau de nici un sprijin din partea statului. Nu exista nici un institut de lingvistică, iar grija pentru formarea cadrelor tinere nu avea o bază organizată. Preocupările lingvistice aveau un caracter particular, izvorît din pasiunea unor cărturari care au reușit să-și creeze merite deosebite în lingvistica maghiară, ca Sajnovici János, Gyármáthy Sámuel, Körösi Csóma, Budenz, Révai, Simonyi, Szinnyei, Balassa, Gombocz Zoltán, Melich János etc. Ei au avut de luptat cu mari greutăți editoriale, fiind obligați să solicite particularilor sprijinul material pe care statul nu înțelegea să-l acorde lucrărilor de lingvistică. De aceea, excelentul dicționar etimologic început de Gombocz și Melich a rămas la primele litere, iar atlasul lingvistic al limbii maghiare nu a putut fi, în trecut, nici măcar început.

Sub regimul de democrație populară s-a înființat, în 1949, Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Populare Ungaria, care are astăzi 55 de colaboratori permanenți, 18 aspiranți și 20 de candidați. Institutul este

condus de acad. Németh Gyula, specialist reputat în turcologie şi de directorul adjunct Lörincze Lajos, candidat în ştiinţe, şi are cinci secţii corespunzătoare preocupărilor actuale ale lingvisticii maghiare: 1. secţia de limbă maghiară şi dialectologie, 2. secţia Dicţionarului limbii literare maghiare contemporane, 3. secţia Marelui dicţionar al limbii literare maghiare contemporane, 4. secţia limbilor străine, 5. secţia de fonetică.

În afară de Institut, o bogată muncă lingvistică desfăşoară catedrele de lingvistică de la universităţile din Budapesta şi Debreţin, precum şi Societatea maghiară de lingvistică.

Activitatea lingvistică de astăzi din Republica Populară Ungaria este concentrată îndeosebi pentru alcătuirea lucrărilor de bază ale studiului limbii maghiare: două dicţionare (mijlociu şi mare) ale limbii literare maghiare contemporane, « Gramatica », « Atlasul lingvistic », « Dicţionarul istoric » şi altele. Unele dintre aceste opere au fost alcătuite şi în trecut, dar ele nu mai corespund nivelului de astăzi al cercetărilor ştiinţifice şi trebuie refăcute.

Poziţia teoretică a lingviştilor maghiari din trecut s-a caracterizat printr-o rezervă prudentă faţă de diferitele şcoli şi curente dominante în lingvistica apuseană. Lingviştii maghiari s-au menţinut pe terenul pozitivismului lingvistic, mărginindu-se în general la cercetarea scrupuloasă a faptelor limbii maghiare. Preocupările etimologice au absorbit în mare parte munca lor, reuşind să adune în acest domeniu un bogat material documentar.

Dar lingvistica maghiară nu se mai putea menţine pe acest teren fără a ajunge în impas. Ea avea nevoie de o teorie călăuzitoare care să coordoneze materialul strîns cu hărnicie de înaintaşi. Lingviştii maghiari s-au lăsat, în general, puţin influenţaţi atît de şcoala idealistă a lui Ferdinand de Saussure cît şi de cea a lui N. I. Marr. Îndrumarea teoretică de bază în studiile lingvistice au adus-o şi în Republica Populară Ungaria lucrările clasice ale lui I. V. Stalin, a căror influenţă directă se resimte în toate operele lingvistice care se întreprind astăzi. Aceste lucrări au constituit principalul ajutor şi pentru îndepărtarea tendinţelor greşite ale lingvisticii maghiare din trecut: şovinismul şi narodnicismul.

Primul loc în activitatea lingviştilor maghiari de astăzi îl ocupă elaborarea « Dicţionarului limbii maghiare ». Acest dicţionar se realizează în două forme: « Dicţionarul limbii literare maghiare contemporane », care va fi terminat în 1956 şi care este alcătuit după aceleaşi principii ca « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane », şi un alt dicţionar, de proporţii mult mai mari, întitulat « Marele dicţionar al limbii literare maghiare ». Scopul acestui mare dicţionar este să redea un tablou minuţios al evoluţiei lexicului maghiar de la epoca renaşterii literaturii maghiare (1772) pînă astăzi, să demonstreze prin citate viaţa cuvintelor şi să ajute în mod practic înţelegerea marilor clasici ai literaturii maghiare. Deşi de mari proporţii, acest dicţionar nu va fi o enciclopedie lingvistică menită să cuprindă toate cuvintele regionale, arhaice şi tehnice. El va

cuprinde în primul rînd fondul principal de cuvinte, regionalismele cu arie mai mare de răspîndire, cuvintele tehnice de uz curent şi general, iar dintre cuvintele cu caracter străin şi internaţional vor fi înregistrate numai următoarele cinci grupe: *a)* cuvintele internaţionale răspîndite şi azi; *b)* cuvintele învechite, dar care înainte au circulat în limbă vreme îndelungată; *c)* cele care au primit în limba maghiară un sens nou; *d)* cele folosite des în literatură, deşi nu mai sînt folosite în mod curent în vorbire; *e)* cuvintele străine folosite de marii clasici maghiari. Alcătuit pe baza limbii operelor literare, a limbii ziarelor, a prozei ştiinţifice, politice şi istorice dintre 1772 şi 1960, Marele Dicţionar al limbii literare maghiare va avea douăzeci de volume. Lucrările de strîngere a materialului, care au început cu doi ani în urmă, se efectuează intens, dar publicarea în întregime a acestei opere de mari proporţii este prevăzută abia pentru anul 1975. Conducerea lucrărilor o are lingvistul Gáldi László.

Printre celelalte lucrări colective ale lingviştilor maghiari, cele mai importante sînt următoarele: 1. « Gramatica limbii maghiare », un tratat mare academic, pentru care acum se extrage materialul necesar, urmînd a fi redactat după 1956, şi o lucrare mai mică pentru necesităţile şcolilor medii şi superioare. Această din urmă lucrare este în curs de redactare, urmînd să apară la sfîrşitul anului 1956; 2. « Atlasul lingvistic maghiar », care, alături de materialul lexical, va cuprinde şi fenomenele fonetice, morfologice şi, într-o măsură mai redusă, pe cele sintactice. Lucrările pentru Atlas au început în 1950, anchetele efectuîndu-se în 350 de localităţi; 3. « Elementele fino-ugrice ale vocabularului maghiar », lucrare care reconsideră rezultatele de pînă acum ale lingvisticii comparative fino-ugrice; 4. « Dicţionarul graiurilor regionale », care va înlocui pe cel întocmit cu 70 de ani în urmă de Szinnyei; 5. « Dicţionarul istoric al limbii maghiare »; 6. « Culegere de materiale pentru elaborarea Gramaticii istorice a limbii maghiare »; 7. « Dicţionar de nume de persoane », începînd cu epoca arpadiană.

În 1950 s-a publicat a noua ediţie a « Dicţionarului ortografic al limbii maghiare », iar în prezent se află sub tipar a zecea ediţie care cuprinde noile norme ale ortografiei maghiare.

În afară de aceste lucrări colective, lingviştii maghiari au publicat în anii din urmă numeroase lucrări individuale, dintre care menţionăm pe cele ale lui Bárczi Géza: «Scrisoarea de ctitorie (din anul 1055) a abaţiei de la Tihany ca monument de limbă» (1951), «Originea lexicului maghiar» (1951), «Fonetica limbii maghiare» (1954); Pais Dezsö: « Limba literară maghiară » (1954); Kniezsa István: « Monumente de limbă slavă în Ungaria » (1952), « Ortografia maghiară pînă la începuturile tiparului » (1953); Zsirai Miklos: « Pionierii maghiari ai lingvisticii moderne » (1952); Benkö Lorand şi Lörincze Lajos: « Bibliografia materialului dialectal maghiar » (1951); Lörincze Lajos: « Problemele principale ale cultivării limbii » (culegere de articole, 1953); Hegedüs Lajos: « Poveşti ale ciangăilor moldoveni » (1952); László Deme: « Cîteva probleme ale dialectelor maghiare » (1953); Hajdu Péter: « Contribuţii la etnogeneza maghiară » (1953).

Această din urmă lucrare reia discuția uneia dintre cele mai pasionante controverse ale istoriografiei și lingvisticii maghiare, și anume locul de origine al maghiarilor. În 1952 a apărut lucrarea istoricului Molnár Erik « Preistoria maghiarilor », în care se susține, pe baze arheologice, etnografice și istorice, că patria primitivă a maghiarilor ar fi podișul Gobi. Hajdu Péter susține, pe baze lingvistice, regiunea dintre Volga mijlocie și Urali ca loc de origine al maghiarilor. Controversa este dintre cele mai vii și ea s-a dezbătut în ultimii doi ani atît în presă cît și în ședințe publice, fără a se ajunge pînă acum la soluționarea problemei.

În ultimii ani lingviștii maghiari au desfășurat o activitate deosebit de bogată în elaborarea de dicționare bilingve. Dintre acestea au apărut pînă în prezent următoarele: « Dicționarul rus-maghiar și maghiar-rus » (2 vol., 1951—1953) de Hadrovics László și Gáldi László; « Dicționar englez-maghiar și maghiar-englez » (2 vol., 1948—1953) de Országh László; « Dicționar german-maghiar » (1952) de Halász Elöd; « Dicționar francez-maghiar » (1954) de Ekhardt Sándor; « Dicționar albanez-maghiar » (1953) de Tamás Lajos.

O altă latură remarcabilă a activității lingvistice în Republica Populară Ungaria este cea desfășurată în periodicele de lingvistică. Dintre acestea, revista « Paznicul limbii maghiare », organul Comisiei pentru cultivarea limbii, apare neîncetat de 76 de ani. « Limba maghiară », organul Societății maghiare de lingvistică, este destinată discutării problemelor curente de lingvistică maghiară și de lingvistică generală. Studiile de dialectologie se publică într-un organ aparte « Dialectele maghiare », care apare o dată pe an. Revista « Cercetări lingvistice » este consacrată în special problemelor de fino-ugrică. Ministerul Învățămîntului editează « Limba maghiară în școală », destinată metodicei de predare a limbii maghiare și a limbilor străine în școlile maghiare. Academia de Științe a Republicii Populare Ungaria editează două reviste de lingvistică: « Acta lingvistica », cu studii de lingvistică maghiară și generală, în limbile rusă, franceză, engleză și germană și « Acta orientalia », cu studii de asemenea în mai multe limbi despre probleme de orientalistică. Institutul de lingvistică publică anual, în limbile maghiară, rusă și franceză, un mare repertoriu bibliografic litografiat « Bibliografia lucrărilor de lingvistică », care cuprinde indicații bibliografice pentru toate domeniile lingvisticii și din toate țările. Pentru anul în curs mai este proiectată apariția a încă două periodice de lingvistică: « Studia slavica » care va înlocui revista « Études slaves et roumaines » și « Buletinul de filologie », care va publica articole despre limbile și literaturile popoarelor vecine.

★

Deși face parte din altă familie de limbi decît maghiara, limba romînă a fost și în trecut și a rămas și astăzi obiectul unui interes deosebit din partea lingviștilor maghiari. Nu este lipsit de importanță faptul că o bună parte dintre

lingviştii maghiari vorbesc curent limba romînă. În cursul şederii mele la Budapesta am putut să vorbesc aproape exclusiv în limba romînă cu profesorii de filologie de la Universitate şi cu membrii Institutului de lingvistică. Toţi s-au interesat îndeaproape de mersul lucrărilor institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R. şi de publicaţiile noastre de lingvistică, exprimîndu-şi dorinţa vie ca în viitor să se organizeze o colaborare ştiinţifică mai strînsă între lingviştii maghiari şi romîni şi să se remedieze lipsurile existente în schimbul de publicaţii lingvistice romîne şi maghiare. Profesorul Ligeti Lajos, vicepreşedintele Academiei Maghiare, a dat sugestia înfiinţării unei librării romîneşti la Budapesta, alături de librăriile polonă şi cehă care s-au deschis de curînd.

Îndelungatele raporturi istorice romîno-maghiare şi influenţele reciproce care s-au exercitat în decursul veacurilor justifică pe deplin o colaborare strînsă între lingviştii maghiari şi romîni. Această colaborare nu a fost posibilă în trecut din pricina spiritului naţionalist şi şovin care a stăpînit cercetările lingvistice din ambele ţări. În acest domeniu s-au comis exagerări atît de grave încît te cuprinde mirarea că a putut fi invocată autoritatea ştiinţei pentru a le susţine. Ne gîndim în primul rînd la încercările zadarnice făcute altădată de unii istorici şi lingvişti maghiari de a contesta vechimea şi continuitatea istorică a romînilor în Transilvania, deşi romînii au format totdeauna, ca şi astăzi, majoritatea covîrşitoare a populaţiei acestei provincii. Din fericire asemenea încercări, care şi-au avut izvorul în politica expansionistă a Habsburgilor şi a grofilor [1], au luat astăzi sfîrşit. Dorinţa sinceră de colaborare pe care o manifestă în prezent lingviştii şi istoricii din cele două ţări va reda cercetărilor istorice şi lingvistice caracterul ştiinţific pe care acestea nu l-au putut avea în trecut. Lingviştii maghiari doresc în primul rînd colaborarea cu lingviştii romîni pentru alcătuirea Atlasului lingvistic maghiar care priveşte şi populaţia maghiară din Transilvania, colaborare necesară şi pentru lămurirea raporturilor lingvistice maghiaro-romîne, deoarece pînă acum cercetările în acest domeniu s-au limitat aproape numai la influenţele de vocabular.

Un alt domeniu de colaborare necesară este orientalistica. Limba maghiară făcînd parte din familia limbilor fino-ugrice, orientalistica a luat o mare dezvoltare în lingvistica maghiară. Cunoaşterea progreselor făcute în această direcţie de către lingvistica maghiară poate fi de un real folos lingviştilor romîni.

Lingviştii romîni primesc cu bucurie colaborarea ştiinţifică cu lingviştii maghiari, văzînd în ea adîncirea şi întărirea legăturilor care unesc astăzi, în spirit socialist, ţările noastre vecine şi prietene.

---

[1] Vezi D. Macrea, Despre originea şi structura limbii romîne, în «Limba romînă» nr. 4 (1954) p. 14—20.

METODICA PREDĂRII LIMBILOR

OBSERVAȚII ASUPRA EXAMENELOR DE LIMBA ROMÎNĂ DIN SESIUNEA IUNIE 1954

DE

SORIN STATI

Începutul fiecărui an şcolar cere profesorilor noştri o conştiincioasă analiză a muncii lor anterioare şi a metodelor pedagogice folosite, pentru a găsi metode noi şi a le perfecționa pe cele vechi, a lichida lipsurile constatate şi a continua activitatea la un nivel calitativ superior. Dar valorificarea experienței dobîndite într-o perioadă de muncă anterioară se întemeiază în primul rînd pe examinarea critică a rezultatelor obținute. Examenele, care au tocmai rolul de a concretiza aceste rezultate pentru procesul de învățămînt, sînt o oglindă fidelă a felului cum s-a desfăşurat munca didactică în decursul unui an şcolar.

Pentru aceste considerente aducem acum în discuție unele aspecte de la examenele din sesiunea iunie a.c., subliniind realizările şi deficiențele pe care colaboratorii noştri le-au constatat la Liceul de băieți nr. 4 şi la Universitatea «C. I. Parhon» din Bucureşti. Datele culese sînt desigur insuficiente şi ele nu pot da decît o imagine parțială a procesului predării limbii romîne în şcolile noastre. Organizarea acestei cercetări, care continuă o cercetare similară desfăşurată în anul trecut, se încadrează în preocupările de metodică a predării limbilor, problemă care se bucură tot mai mult de atenția lingviştilor.

Astăzi examenele nu mai sînt o sperietoare pentru elevi. Recapitulările făcute din timp, atenția şi grija profesorului, îi fac pe elevi să aştepte cu încredere examenele şi să răspundă bine gîndit, clar, fără sfială. De aceea tocmai, examenele capătă un aspect sărbătoresc, lucru pe care l-am putut constata şi la clasele de care ne-am ocupat. Elevii îşi iubesc limba şi învață să-i valorifice posibilitățile expresive. Studiul gramaticii, subapreciat şi teoretic şi practic în şcoala bur-

gheză, se bucură astăzi de tot mai multă atenție. Importanța însușirii limbii romîne — neprețuit mijloc de înțelegere reciprocă între toți oamenii muncii din țara noastră, în opera de construire a socialismului și importantă pîrghie în opera de educație comunistă a tinerei generații — e mereu prezentă în conștiința cadrelor noastre didactice. În spiritul politicii duse de Partidul Muncitoresc Romîn și de guvern, concretizată prin reforma învățămîntului din 1948, la sesiunile Academiei R.P.R. din martie și iulie 1951, precum și la Congresul învățătorilor (aprilie 1952) au fost formulate precis sarcinile predării limbii romîne, punîndu-se un accent deosebit pe studierea gramaticii. Justețea acestei orientări a fost și este pe deplin confirmată de practică.

Problema nu poate fi însă considerată rezolvată. În unele școli persistă rămășițe ale vechii concepții despre g amatică — ansamblu greoi și inutil de reguli și paradigme — și se dă literaturii o importanță exclusivă. Pe de altă parte, din cauză că atîta vreme a lipsit un tratat științific de gramatică a limbii romîne, caracterul unitar al predării a avut mult de suferit, clasificările și definițiile dînd loc la numeroase confuzii. În sfîrșit, se simte nevoia de cadre didactice cu o calificare corespunzătoare, înarmate cu concepția marxist-leninistă despre limbă și societate; la clasele a V-a — a VII-a, mai ales, predau adesea profesori cu altă specialitate sau cu studii superioare insuficiente.

Succesele și perspectivele de continuu progres nu trebuie să ne facă să trecem cu vederea greutățile și lipsurile amintite. Datorită lor, nivelul de cunoștințe gramaticale lasă încă de dorit, uneori. Iată un exemplu concludent: un elev din clasa a X-a C are de analizat o frază care conține o condițională introdusă cu « dacă ». Fiindcă elevul nu poate defini propoziția pe care o are în față, profesorul îl ajută: — « Tradu în franțuzește! » Elevul traduce și răspunde corect! E într-adevăr cu totul regretabil ca un elev să cunoască mai bine gramatica unei limbi străine decît gramatica romînă. (Întîmplarea s-a repetat la examenul clasei a X-a B.)

ÎNVĂȚĂMÎNTUL ELEMENTAR

Pentru clasele I —a IV-a programa prevede că « limba romînă este obiectul principal de studiu ». Conform instrucțiunilor Ministerului, anul trecut a dat examen la limba romînă numai clasa a IV-a. Este clasa în care se predau și se fixează toate cunoștințele elementare de gramatică; de temeinica lor însușire depinde bunul mers al învățămîntului în anii următori. Repetarea și adîncirea ulterioară a materiei nu se poate face decît presupunînd că absolvenții ciclului elementar au aceste cunoștințe de bază. Lucrul acesta se realizează cu tot mai mult succes în școlile noastre și peste cîțiva ani desigur nu vor mai exista elevi care la examenul de maturitate să nu recunoască predicatul unei propoziții (cum s-a întîmplat la clasa a X-a C).

Biletele de examen cuprindeau trei subiecte, din care două de gramatică. Majoritatea elevilor s-a prezentat foarte bine, răspunsurile dovedind că, în general, cunoştinţele n-au fost însuşite mecanic. Învăţătoarea îi ajută pe elevi şi e în acelaşi timp foarte exigentă, corectînd imediat greşelile de exprimare. Merită să fie relevat faptul că se dă o deosebită atenţie exemplelor personale, combătîndu-se tendinţa de a formula propoziţii schematice, şablon. (Un exemplu de felul «calul fuge repede» nu satisface pe examinatoare, care cere o propoziţie mai amplă, exprimînd o idee interesantă.)

Ca principiu metodic, elevii trebuie obişnuiţi încă de la această vîrstă să nu separe mecanic morfologia de sintaxă, după o tradiţie neştiinţifică, dar încă trainică în unele şcoli. Indiciul însuşirii gramaticii este pentru elevii clasei a IV-a interpretarea justă a formelor flexionare, formularea corectă a întrebărilor în analiza morfologică şi sezisarea rapidă a legăturilor dintre cuvinte. Pentru a afla la ce caz se află un nume se recomandă cercetarea funcţiei numelui în propoziţia dată, îmbinînd astfel analiza morfologică cu cea sintactică.

Clasa de care ne ocupăm a atins acest nivel, cu rezerva că la analiza sintactică s-a alunecat cîteodată spre schematism şi simplificare excesivă: nu se întreba niciodată de ce fel este complementul din propoziţia analizată, iar cînd complementul era determinat la rîndul său de alte cuvinte, întreaga sintagmă era considerată complement. Procedeul este fără îndoială greşit: În primul rînd pentru că programa prevede predarea celor trei feluri de complemente; în al doilea rînd, pentru că elevii rămîn cu o noţiune prea îngustă despre atribut (considerînd că atributul determină numai un substantiv în funcţie de subiect).

O altă greşeală de metodă pe care am putut-o constata este că analiza pornea întotdeauna de la subiect; elevii nu au clar în minte că într-o propoziţie *predicatul* este elementul esenţial, după care se face orientarea în analiza sintactică.

Mai mult decît la oricare altă clasă, este cazul aici să se accentueze asupra însuşirii deprinderilor ortografice. Greşelile ortografice continuă să formeze o problemă serioasă în toate şcolile noastre, de la învăţămîntul elementar la ultimii ani de facultate. Se impune sporirea numărului de dictări, de exerciţii, evitarea fluctuaţiilor, a diferenţelor de ortografie între profesori. Profesorii care predau alte obiecte decît limba romînă sînt datori să acorde şi ei atenţie felului în care sînt redactate lucrările scrise la obiectele pe care le predau. Nu trebuie tolerate unele greşeli de ortografie («greşeli» faţă de vechile norme) sub motivul că elevii vor învăţa peste un an noile norme ortografice şi că nu e bine să-şi întipărească în minte grafiile vechi.

Rigurozitatea corectării lucrărilor scrise trebuie să fie aceeaşi la clasele mici ca şi la cele mari. La clasa a IV-a, proba scrisă a constat exclusiv din dictare, ceea ce arată că Ministerul consideră esenţială verificarea cunoştinţelor de ortografie şi de gramatică ale elevilor care termină învăţămîntul elementar. La Liceul de băieţi nr. 4 din Bucureşti, învăţătoarea, subestimînd desigur problema, a corectat cu destulă superficialitate lucrările scrise. Elevi notaţi cu 4 şi 5 scriu:

pervazu, *nui*, *du-mirit*, *a sfîrli* (= a azvîrli), *aceaş*, *mîinele*, *şi-şi*, *adună* (virgulă între subiect şi predicat!), *brîci* (= brînci) etc. etc. — toate aceste greşeli nu au fost corectate.

Pentru a forma la elevi deprinderile ortografice necesare, se recomandă folosirea unor metode cît mai variate, cum ar fi *analiza ortografică* (dictarea unui text care a fost în prealabil analizat din punct de vedere ortografic), *scrierea din memorie* a unei poezii sau fragment de proză (care ridică probleme de ortografie), *dictări prin selecţionare* (scrierea unei serii de cuvinte care conţin acelaşi semn ortografic) etc. Experienţa dovedeşte că astfel de exerciţii, oricît de simple ar părea, sînt foarte necesare şi la clase mai mari.

EXAMENUL DE MATURITATE

Studiul limbii romîne în clasele ciclului mediu capătă o mare importanţă dacă ţinem seama că, în aceşti ani, se desăvîrşeşte însuşirea cunoştinţelor absolut necesare unui viitor student sau unui absolvent care urmează să intre în producţie.

Examenul de maturitate are scopul să verifice cunoştinţele de literatură şi gramatică dobîndite în această perioadă. În realitate însă, biletele cuprindeau — conform instrucţiunilor Ministerului Învăţămîntului — două subiecte de literatură (numai materia studiată în ultimul an, clasa a X-a, respectiv a XI-a) şi un subiect de gramatică (analiza unei fraze, adică nici măcar materia unui an întreg). Această limitare ni se pare cu totul nepotrivită şi ea transformă examenul de maturitate într-un simplu examen de absolvire a unei clase. A cere unor elevi, care au repetat în decursul anului întreaga morfologie şi sintaxă şi au căpătat noţiuni de lingvistică generală, numai să despartă o frază în propoziţii — ni se pare o minimalizare a importanţei gramaticii şi a examenului însuşi. Dacă adăugăm la aceasta şi faptul că textele propuse pentru analiză erau, cele mai multe, foarte uşoare, putem afirma că examenul de maturitate dat de absolvenţii claselor a X-a şi a XI-a nu s-a desfăşurat, din acest punct de vedere, la nivelul corespunzător.

Din cele două subiecte de literatură, primul are un caracter mai general, priveşte o problemă de ansamblu, iar al doilea are un caracter mai limitat. Iată exemple de îmbinare izbutită a celor două subiecte: Figura lui Bălcescu în literatura de după 23 August şi Analiza romanului « Răscoala » de Rebreanu. Caracteristicile operei lui Hogaş şi Analiza poemului « Lazăr de la Rusca » de Dan Deşliu. La majoritatea claselor, examenul a reflectat cunoştinţe temeinice în domeniul literaturii noastre şi al literaturii ruse şi sovietice, orientare ideologică şi politică justă, uşurinţă în exprimare. De pildă, în clasa a XI-a B, un elev care analizează eroul principal din « Neamul Şoimăreştilor » de M. Sadoveanu, urmăreşte pe erou şi în alte romane ale scriitorului. Un altul tratează despre poezia lui A. Toma « Popor, izvor renăscător », exemplificînd mereu cu versuri pe care le ştie pe dinafară. Cîţiva elevi vorbesc clar şi documentat despre pro-

blema tipicului, a cosmopolitismului în artă, despre curentele decadente din literatura noastră înainte de 23 August etc.

În timpul anului şi la examene, profesorii trebuie să găsească metode cît mai variate şi mai atrăgătoare pentru a realiza o legătură între problemele de limbă şi de literatură. Elevii vor recunoaşte astfel, cu uşurinţă, după particularităţile stilistice şi de conţinut, autorul şi chiar opera din care a fost extras textul propus pentru analiza gramaticală (clasa a X-a C). În bilete trebuie să figureze şi subiecte care pun probleme de limbă literară (nu am găsit decît unul singur la Liceul nr. 4: Măiestria artistică în opera lui Sadoveanu). În general elevii sînt tentaţi să reducă problema măiestriei artistice la chestiuni de limbă, ceea ce denotă că profesorii nu le-au dat în timpul anului îndrumările necesare. Problema limbii literare, a stilului individual, a măiestriei artistice ar putea forma obiectul unor discuţii rodnice la cercurile pedagogice sau literare.

Un alt aspect al felului cum trebuie să se împletească studiul literaturii cu cel al gramaticii este formarea unei exprimări literare, clare şi precise, a elevilor. Pentru îmbogăţirea vocabularului şi cîştigarea corectitudinii şi eleganţei în vorbire, profesorii de la liceul de care ne ocupăm au îndrumat cu atenţie lucrările elevilor, i-au stimulat să citească în întregime operele studiate. La examene s-a constatat că elevii citiseră opera pe care o discutau, că nu repetau mecanic fraze din maculator. În privinţa exprimării, nivelul s-a dovedit satisfăcător mai ales la clasa a XI-a B (în special elevii care au tratat subiectele « Tudor Şoimaru şi lupta lui », « Ţăranul în opera lui Sadoveanu » etc.). Unele greşeli ca « Propoziţie complectivă », « Acest lucru mă dovedeşte că . . . », « Locale » (= pl. de la *local*), « Construitor » (= constructor), « Ipocrizie făţişă » etc. sînt excepţii destul de rare. Nu se combate însă destul de energic şi consecvent frazeologia şi şablonul, care duc uneori la exprimări ridicole: « Scriitorii trebuie să se inspire din popor » sau « Opera lui Sadoveanu îşi trage rădăcina din seva poporului » (clasa a X-a C).

După cum am arătat mai sus, subiectul de gramatică a constat exclusiv din analiza unei fraze. Am putut observa că răspunsurile sînt corecte de cîte ori textul e foarte uşor, ceea ce s-a întîmplat cu majoritatea biletelor. Cea mai mică dificultate provoacă ezitări, confuzii, greşeli grosolane. Se vorbeşte despre « completivă de scop », se confundă cauzala cu finala (. . . *că mai este multă cale* e considerată propoziţie finală), subiectiva cu predicativa (în *Păreau că tremură* se spune că *tremură* este o propoziţie subiectivă) etc. Chiar dacă elevul delimitează just propoziţiile, adesea nu ştie ce întrebări trebuie puse şi la care cuvinte din regentă se referă ele.

Faţă de aceste grave erori şi deficienţe, examinatorii au adesea o atitudine pasivă, nu lămuresc lucrurile pe loc, pentru a risipi confuziile, şi adesea elevul pleacă de la examen fără să ştie de ce răspunsul său a fost apreciat ca insuficient.

Lucrările scrise confirmă aprecierile noastre critice asupra nivelului cunoştinţelor de gramatică ale elevilor şi asupra lipsei de exigenţă a profesorilor. Judicios

redactate din punctul de vedere al conținutului, cu o compoziție bună, lucrările dovedesc că mulți elevi au citit în întregime operele pe care le discută, că nu le cunosc numai din Antologie. Valoarea lucrărilor este însă întunecată de numărul mare de greșeli gramaticale și, mai ales, ortografice (romanul « Mitrea Cocor» *a* maestrului Sadoveanu, să sfîrșiască, pentru *ai* reliefa mai bine caracterul etc.). Elevul Cazan Iuliu, din clasa a X-a C, creează cuvintele *promovator*, *haotism*, pluralele *misticisme*, *primitivisme*.

La aceste greșeli « de formă » se adaugă, mai ales la clasa a X-a C, numeroase exprimări confuze sau chiar greșite din punct de vedere ideologic. Citățm numai cîteva: « Apariția curentelor decadente se poate explica prin una din părțile pozitive ale lucrărilor lui Ibrăileanu, în care acesta, (virgula!) stabilește esența de clasă a literaturii » (Dolmaian Krikor). «Lupta între vechi și nou nu se dă numai între două clase sociale cu interese diferite ci mai ales în sînul aceleiași clase » (Kellman Alex.). Pentru Iorgulescu Dan « împrejurări tipice » înseamnă « personagii tipice în situații tipice » etc. etc.

Faptul că elevii sînt examinați de profesorul care le-a predat în cursul anului asigură condițiile unei notări juste și evită timiditatea elevilor. Aceasta nu înseamnă însă că profesorul nu trebuie să fie exigent la examen, bazîndu-se la notare numai pe situația din timpul anului. Socotim că, prin felul cum s-a desfășurat, examenul la clasa a X-a C (prof. Luca) a fost o simplă formalitate. Fiecare elev era lăsat să vorbească în medie cinci minute, astfel încît după cîteva fraze i se spunea să treacă la subiectul următor. Despre « Limba operei lui Mihail Sadoveanu » elevul apucă doar să spună că se remarcă prin regionalisme. La subiectul « Literatura minorităților naționale din țara noastră », elevul înșiră patru nume de scriitori și tot atîtea titluri. Comisia justifică această examinare telegrafică prin faptul că profesorul își cunoaște elevul din timpul anului, ceea ce ar însemna, implicit, că examenul este inutil.

Există, desigur, motive întemeiate care explică unele aspecte negative de la examenele de maturitate din iunie a. c.: lipsa manualelor de literatură, a unei culegeri de exerciții pentru clasele a VIII-a—a XI-a. Toate acestea, ca și lipsurile din pregătirea anterioară a elevilor, faptul că profesorii nu folosesc deajuns metodele pedagogiei sovietice și discuțiile la cercurile pedagogice, sînt însă dificultăți care pot și trebuie să fie înlăturate. Studierea limbii romîne trebuie să atingă cît mai curînd nivelul cerut de sarcinile revoluției culturale din țara noastră.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL SUPERIOR

Practica a arătat că ultimele serii de absolvenți ai școlilor medii intră în facultăți mai bine pregătite în privința limbii romîne, decît înainte de reforma învățămîntului. Mai ales absolvenții liceelor dau lucrări scrise redactate, în general, mai corect; se fac tot mai multe progrese în evitarea frazelor șablon, a

superficialității. Pentru viitoarele cadre didactice care se formează în universități, folosirea corectă a limbii e o condiție indispensabilă. Programul de studii în facultățile de filologie e mereu îmbunătățit pe baza experienței învățămîntului superior din Uniunea Sovietică, se țin cursuri interesante și utile de limba romînă contemporană, gramatică istorică, dialectologie, lingvistică, istoria limbii literare etc. Predării limbii romîne la aceste facultăți urmează să i se consacre însă cît de curînd un articol deosebit. Ceea ce vrem să subliniem aici este justețea măsurii luate de Ministerul Învățămîntului, aceea de a introduce studiul gramaticii și la alte facultăți care pregătesc cadre didactice (istoria, pedagogia).

În anul I al acestor facultăți se predă un curs de gramatică a limbii romîne, care cuprinde expunerea sistematică a morfologiei și sintaxei. Principalul scop urmărit e corectitudinea exprimării în scris și oral a studenților, iar pentru viitorii absolvenți ai facultății de pedagogie sînt necesare și cunoștințe teoretice numeroase.

Examenele din iunie au arătat utilitatea introducerii acestui curs, prin realizările și deficiențele deopotrivă de semnificative. În anul I al facultății de pedagogie studenții se prezintă în general bine pregătiți, ei pot analiza corect un text și dau răspunsuri bune la chestiunile teoretice. Profesorul, conf. univ. M. David, a avut de luptat cu o lipsă a programei: nu sînt prevăzute ore de seminar. Un curs teoretic de gramatică, fără aplicații practice, creează mari dificultăți studenților și nu-și poate atinge scopul.

La un nivel satisfăcător se prezintă lucrările scrise, în care li s-a dat studenților să trateze două subiecte, unul de teorie, iar celălalt de aplicații practice (Analiza sintactică a unui text din Odobescu și Conjuncțiile coordonatoare). Lucrări de acest fel sînt deosebit de utile și trebuie folosite și în timpul anului, sub formă de lucrări de control.

Rezultate slabe au obținut studenții din anul I de la facultatea de istorie. La proba scrisă, puțini au tratat și subiectul de teorie « Complementele circumstanțiale », invocînd lipsa de timp. Analiza sintactică, deși foarte ușoară, a dat naștere la numeroase confuzii și greșeli. Studenții nu folosesc noua ortografie, nu cunosc bine terminologia gramaticală, iar la examenul oral răspunsurile au fost cu totul nesatisfăcătoare.

Această situație denotă lipsuri serioase în felul cum a fost predat cursul, denotă că profesorul (Gh. Orzea) n-a reușit să trezească interesul studenților pentru gramatică. Studenții n-au fost deprinși să formuleze logic o definiție, iar problemele mai dificile (subordonatele condiționale, distingerea cauzalelor de finale, subordonatele atributive) n-au fost explicate îndeajuns, așa cum au arătat numeroase confuzii din răspunsuri.

La necunoașterea elementelor de gramatică se adaugă grave lipsuri de cultură generală. Astfel, un student nu recunoaște o frază celebră din « Scrisoarea a III-a » de Eminescu, pe care o are de analizat. Alt student dă ca exemplu de substantiv propriu devenit comun *volt*, fiindcă vine de la . . . Voltaire!

În alcătuirea subiectelor, examinatorul a căutat ca ele să cuprindă întregul material studiat, iar atunci cînd studentul nu cunoştea subiectul, intervenea cu întrebări ajutătoare, apela la exemple.

Ca să se evite pe viitor aceste lipsuri, Ministerul Învăţămîntului trebuie să examineze cu toată seriozitatea problema seminariilor la cursurile de gramatică a limbii romîne care se ţin la facultăţi de specialităţi diferite. Pe de altă parte, profesorii sînt datori să depună cît mai mult interes faţă de studenţii acestor facultăţi, să se intereseze îndeaproape de nivelul de cunoştinţe cu care aceştia vin de la şcolile medii, de dificultăţile gramaticale pe care le întîmpină, să organizeze cu cît mai mult folos pedagogic orele de consultaţii. Prelegerile trebuie să fie vii, atrăgătoare, să se oprească numai asupra lucrurilor esenţiale şi să insiste cît de mult asupra problemelor dificile sau care se pretează de obicei la greşeli. Exemplificări bogate din literatură şi presă, în afară de lămurirea chestiunilor teoretice, trebuie să combată cu succes greşelile curente.

★

Am insistat în constatările noastre ceva mai mult asupra aspectelor negative. Fără îndoială că tendinţele de subapreciere a gramaticii, acolo unde se ivesc, trebuie să ne preocupe în primul rînd, pentru a le combate. Însuşirea limbii romîne de către toţi cetăţenii Republicii Populare Romîne este o sarcină care capătă astăzi o tot mai mare importanţă şi nu ne este îngăduit să trecem cu vederea orice frînează munca didactică în acest sector.

Esenţialul este că aceste lipsuri, deşi frecvente, nu sînt tipice, că ele reprezintă vechiul, care cedează tot mai mult terenul în faţa noii atitudini faţă de limbă, în general, şi gramatică în special. Succesele obţinute trebuie mereu dezvoltate, pentru ca greşelile de gramatică, de ortografie, de ortoepie, de stil să apară tot mai sporadic, să fie tot mai puţin grave şi semnificative.

Articol redactat pe baza materialului cules de pe teren de un colectiv de colaboratori ai Institutului de lingvistică din Bucureşti

OBSERVAŢII ASUPRA EXAMENELOR DE LIMBA RUSĂ DIN SESIUNEA IUNIE 1954

DE

TATIANA NICOLESCU

Cu fiecare an care trece, studiul limbii ruse înregistrează în ţara noastră noi succese. La capătul unui drum de aproape zece ani de la înfiinţarea primelor cursuri populare de predare a limbii ruse, putem constata că rezultatele sînt îmbucurătoare. Mase tot mai largi de oameni ai muncii îşi însuşesc limba rusă. Creşte mereu numărul celor ce pot citi în original cărţile tehnice sau operele literare. În învăţămîntul elementar, mediu şi superior, limba rusă este studiată cu drag de tineretul nostru dornic de a se împărtăşi din bogăţiile culturii sovietice şi a celei ruse clasice.

Desigur că, în complexul de măsuri iniţiate în republica noastră populară pentru însuşirea temeinică, ştiinţifică a limbii ruse, veriga principală o constituie sistemul de predare în învăţămîntul de toate gradele şi îndeosebi în învăţămîntul elementar şi mediu. Elevii care încep să studieze limba rusă în clasa a IV-a, trebuie să stăpînească la absolvirea şcolii un bagaj de cunoştinţe, reprezentînd o temelie serioasă fie pentru studii de specializare, fie pentru orientarea într-un text tehnic sau literar, pentru întreţinerea unei discuţii etc. De aceea, Ministerul Învăţămîntului se îngrijeşte neîncetat de ridicarea nivelului ideologic al lecţiilor de limba rusă, de îmbunătăţirea componenţei cadrelor didactice. Biroul de predare al limbii ruse de pe lîngă Minister, căruia îi reveneau în mod direct sarcinile cele mai importante, a urmărit îndeaproape îndrumarea cadrelor de profesori, s-a preocupat de continua îmbunătăţire a manualelor, de permanenta înzestrare a şcolilor cu materialul pedagogic necesar. Cercurile de referate, precum şi cursurile periodice I.C.D. au însemnat şi ele un sprijin serios în ridicarea calificării profesionale a cadrelor didactice.

Colectivul Institutului de lingvistică care a asistat la examenele de fine de an la clasele V—IX Liceul de băieți nr. 4 a putut constata în mod concret o serie din progresele realizate de elevi în însușirea limbii ruse.

Un lucru care te impresionează de la început și asupra căruia nu putem să nu ne oprim este elanul, entuziasmul cu care școlarii învață limba rusă. Dragostea pentru acest obiect a apărut limpede, în primul rînd, din felul cum a fost pregătit materialul de examen.

Răspunsurile clare și precise au dovedit sîrguința depusă de elevi în timpul anului școlar. Majoritatea covîrșitoare a școlarilor a răspuns bine. Ei au dovedit că stăpînesc materia predată în cursul anului și că — în majoritatea cazurilor — ea a fost însușită destul de temeinic.

Majoritatea elevilor citește curent și traduce destul de bine textele din manual sau din Antologia cu bucăți de lectură. Textele conținînd fragmente din literatura rusă clasică, din cea sovietică, biografii ale marilor scriitori, ale oamenilor remarcabili sovietici sau inspirate din trecutul de luptă al poporului nostru, din munca pentru construirea socialismului în țara noastră, prezintă destule dificultăți și rezultatele obținute de elevi înseamnă, desigur, un succes. Într-o serie de cazuri, profesorii au pus întrebări libere, stabilind legătura cu literatura sovietică, făcînd comparație cu literatura romînă, controlînd cunoștințele de cultură ale elevilor.

Au fost elevi care au putut relata păreri și impresii proprii sau povesti fapte și evenimente din viața scriitorilor preferați, din viața eroilor comsomoliști, binecunoscuți și iubiți. Studiul limbii ruse dezvoltă în sufletul tineretului nostru sentimentul de iubire, atașamentul față de Țara Socialismului și de oamenii sovietici și desigur că mulți dintre elevii care s-au prezentat în condiții bune la examen au fost îndemnați să studieze serios limba rusă de dorința de a cunoaște în original cărțile care descriu minunata viață a lui Oleg Koșevoi sau Zoia Kosmodemianskaia, a lui Meresiev sau Alexandru Matrosov. Merită de asemenea să fie subliniate străduințele depuse de elevi pentru însușirea materialului gramatical. Răspunsurile au oglindit cunoștințe serioase de morfologie și sintaxă și — lucru demn de remarcat — ele au fost formulate în limba rusă. Elevii se străduiesc să facă o analiză morfologică și sintactică în limba rusă și în majoritatea cazurilor folosesc cu exactitate terminologia respectivă.

Toate aceste realizări care dovedesc că an de an se fac progrese în însușirea limbii ruse trebuie să ne sporească însă exigența și să ne facă să discutăm cu tot curajul lipsurile care mai există.

Și anume, dacă din punct de vedere al volumului de cunoștințe îmbrățișate, al materialului parcurs, progresele sînt incontestabile, din punct de vedere al adîncirii cunoștințelor, al cizelării lor, al însușirii cu adevărat a materialului predat — adică din punct de vedere al *calității*, — lipsurile sînt încă vizibile. Și cu toate succesele de netăgăduit, pe care le-am subliniat și pe care nimeni nu le poate nega, este cazul să ne oprim mai îndelung asupra

lipsurilor — chiar dacă ele nu sînt prea numeroase — tocmai pentru că, în etapa în care ne găsim, lupta pentru *calitate* în predarea limbii ruse trebuie să devină un obiectiv principal. Neglijarea calității scade într-o bună măsură importanța și valoarea realizărilor.

O primă lipsă asupra căreia trebuie să ne oprim este pronunțarea defectuoasă. O serie întreagă de elevi, din clasele unde s-a asistat la examene, accentuează greșit. Vom cita, de pildă, *ótdadut*, *nevejéstvenîi*, *şághi*, *ródilsia*, *umér*, *liúbila*, *pavesíte*, *bóites*, *vórvalis*, *pamiáti*, *vdáli*, *stóronikov*, *máterei*, *agniónova* etc. Lucrul este cu atît mai îngrijorător cu cît asemenea accentuare se repetă în mai toate clasele și, în aceeași clasă, la o serie de elevi. Pronunțarea greșită are tendința de a se înrădăcina în vorbirea elevilor, astfel încît ei nu-și mai dau seama de greșeală. De pildă, în clasa a IX-a un elev care a răspuns în genere foarte bine, a repetat de cinci ori greșit nominativul plural al cuvîntului сцена, accentuîndu-l *ștení*. La această înrădăcinare a unei accentuări greșite contribuie în bună parte și faptul că unii dintre profesori (cum este cazul profesoarei care predă la clasa a IX-a D) nu corectează greșelile de accent.

Neglijarea accentuării corecte ajunge să creeze uneori confuzii. De pildă prima propoziție din textul H. A. Некрасов unul dintre elevi a citit-o în felul următor:

D'étstvo . . . praşló . . . v *ímeni atță* (cl. IX D). Accentuarea greșită a substantivului имени e a dus la confundarea lui cu имя

Un alt aspect al pronunțării defectuoase îl constituie nerespectarea vocalelor accentuate și neaccentuate, al căror rol în limba rusă este — după cum se știe — din cele mai importante.

Unii elevi au tendința să pronunțe pe **о** mereu ca **о**, indiferent dacă este sau nu sub accent. De aici, rostirea *bóites*, *stóronnikov* (cl. IX), *otomstít*, *vórvalis* etc.

Alteori se exagerează în «reducerea» lui **о** neaccentuat, încît el începe să fie pronunțat pur și simplu ca **а**. De pildă: *grámatnost'*, *atrîvac*, *zatîlac* (cl. a VIII-a A).

Greutăți întîmpină elevii și la rostirea vocalelor palatalizate. În multe cazuri palatalizarea nu este respectată. Se pronunță *baités* în loc de *bait'es'*, *dete'i*, *delat*, *net*, *nelzia*. Alteori semnul moale se pronunță *u* sau chiar *ŭ*: *iunosti* pentru *iunost'*, *sciastie*, *mîsli* pentru *mîsl'*, *réci* pentru *réc'* (cl. a VIII-a și a IX-a). Datorită acestei confundări în pronunțare a lui ь, *u* și й elevii confundă frecvent cazurile. Ei nu-și mai dau seama cînd e nominativ și cînd e genitiv de vreme ce, și într-un caz și în celălalt, pronunță la fel *mîsli*, *réci* etc.

Această neglijare a regulilor fundamentale de pronunțare face ca elevii să vorbească și să citească într-o limbă care pierde mult din frumusețea limbii ruse literare. Antologia de texte literare de care se servesc școlarii claselor a VIII-a și a IX-a începe cu binecunoscutele cuvinte ale lui Turghenev despre limba rusă, pe care s-a dovedit că elevii le cunosc și le pot spune chiar pe de

rost. Dar, din păcate, limba rusă pe care o vorbesc ei şi o aud pronunţînd-o colegii lor a pierdut mult din farmecul, măreţia, vigoarea şi muzicalitatea caracteristice limbii ruse literare.

Elevii au învăţat pe de rost şi recită cu multă căldură poezia lui Puşkin «В Сибирь». Desigur că ei au fost atraşi în primul rînd de conţinutul, de patosul revoluţionar al versurilor; pronunţarea defectuoasă a făcut să dispară însă măreţia şi sobrietatea proprie poeziei puşkiniene.

Sarcina de căpetenie a profesorului trebuie să fie cultivarea unei pronunţări corecte, chiar frumoase, care să permită elevilor să-şi dea seama de toată bogăţia fonetică, de armonia şi sonoritatea limbii ruse. În felul acesta li se va stimula şi sîrguinţa; eforturile lor vor fi cu adevărat răsplătite prin cunoaşterea întregului tezaur de frumuseţi şi posibilităţi sonore ale limbii ruse.

Desigur că observaţiile care se fac în acest articol se întemeiază pe prezenţa de cîteva ore la examen, într-o clasă sau alta, şi nu pe urmărirea zi de zi a procesului de predare în cursul anului şcolar. De aceea, semnalînd lipsurile facem rezerva asupra generalizării lor. Cu această rezervă socotim necesar să atragem atenţia asupra unui fenomen important în sine şi care s-a manifestat într-o serie întreagă de cazuri în mai toate clasele de la a V-a— a IX-a. Din felul cum au răspuns unii dintre elevi a rezultat impresia că există tendinţa de a învăţa mecanic, pe de rost. Acest lucru s-a observat îndeosebi la răspunsurile de gramatică. Făcînd analiza sintactică, toţi elevii claselor a IX-a B şi D au repetat exact fără nici un fel de modificare, aceeaşi formulare, şi anume: «Это предложение, потому что выражает законченную мысль». La propoziţiile narative se mai adăuga invariabil: «Это повествовательное предложение, потому что сообщает нам что-то», iar la propoziţiile dezvoltate mai urma: «Это распространенное предложение, потому что кроме главных членов предложения имеются и второстепенные члены предложения». Desigur că definiţiile în sine sînt corecte (deşi s-ar putea discuta forma lor literară). Dar metodologic este greşit ca elevii a două clase paralele să repete pe de rost aceeaşi formulare. Şi deoarece definiţia diferă de cea dată în manualul de sintaxă presupunem că ea a fost formulată ca atare şi dictată clasei de profesori. Acelaşi lucru s-a putut observa şi la clasele a VII-a şi a VIII-a.

Răspunsurile unora dintre elevi au dovedit că este într-adevăr vorba de o însuşire mecanică a gramaticii, de memorizare. Un elev din clasa a IX-a a întîlnit în text părţi omogene de propoziţie şi le-a definit greşit. Cu toate încercările profesoarei de a-l îndruma spre răspunsul just, el nu a putut răspunde satisfăcător, încercînd rînd pe rînd o serie de termeni gramaticali care dovedeau clar că nu înţelege esenţa fenomenului. Pe de altă parte, mulţi elevi care spun definiţiile impecabil, fără nici o greşeală, din momentul în care trec la analiza propriu-zisă — morfologică sau sintactică — şi trebuie să iasă din şablon, nu mai ştiu să construiască o frază corectă folosind cum trebuie cazurile, prepoziţiile, aspectul verbal.

Ceea ce favorizează învățarea mecanică a definițiilor este faptul că elevilor nu li se cer exemple. Profesorii se mulțumesc cu formularea unei reguli gramaticale fără să controleze prin exemple măsura în care elevul a pătruns sensul ei. Declinările și conjugările se fac de asemenea izolate, rupte de orice context, neîncadrîndu-se cuvintele în propoziții care să permită verificarea capacității elevului de a folosi just cazurile.

Aceeași tendință spre memorizare, spre învățare pe de rost, se observă și cînd este vorba de relatarea unui text cu cuvinte proprii. În mod obișnuit, biletele de examen prevedeau, după lectura bucății, povestirea ei. În multe cazuri însă în clasele a VIII-a și a IX-a nu era vorba de o povestire liberă, ci de o redare foarte apropiată a textului din carte, mergînd uneori chiar pînă la reproducerea pe de rost, cuvînt cu cuvînt, a bucății citite. Această tendință era de altfel favorizată și de felul în care profesorul punea întrebarea: « Despre ce este vorba în această bucată? » Dacă întrebările ar fi avut un caracter mai concret sau s-ar fi referit la pasaje din bucată, necitite de elevi, s-ar fi putut obține răspunsuri mai personale.

Și la lexic se poate vorbi de o înclinare spre învățarea mecanică. Profesorii nu se preocupă să controleze în ce măsură o serie de cuvinte din fondul principal au intrat în bagajul activ sau pasiv al elevului, în ce măsură este variat și bogat vocabularul lui. Cuvintele foarte des întrebuințate, foarte necesare, sînt puse pe același plan cu cuvinte foarte rar folosite. De asemenea nu se întrebuințează o serie de procedee de control foarte eficace, cum ar fi: găsirea de sinonime, antonime, cuvinte înrudite etc. Nu se verifică nici dacă anumite cuvinte grele sînt înțelese de elevi. Analiza sintactică a textului nu a fost precedată decît rareori de traducere, deși o serie de cazuri (la clasa a VIII-a îndeosebi) au dovedit necesitatea ei.

În strînsă legătură cu înclinarea spre învățarea mecanică este absența totală a comparațiilor cu gramatica romînă. Metodologia sovietică pune ca una din condițiile principale în predarea unei limbi străine paralelismul cu limba maternă. Comparația cu situația din limba romînă contribuie mult la înțelegerea mai adîncă și la însușirea mai temeinică a gramaticii ruse. De altfel sînt o serie întreagă de cazuri în care diferențele dintre două limbi cer neapărat o confruntare de procedee gramaticale. De pildă în clasa a VII-a un elev a avut de făcut analiza sintactică a textului: В школе мы пишем, читаем, рисуем и считаем. Din punct de vedere al gramaticii ruse, avem în acest caz o singură propoziție cu părți de propoziție omogene (cele patru verbe). În limba romînă situația e cu totul diferită; fiecare din cele patru verbe predicative formînd o propoziție. O comparație se impunea neapărat pentru lămurirea elevului.

De altfel, gramatica rusă va putea fi însușită temeinic numai atunci cînd școlarii vor fi pătruns specificul ei, vor fi înțeles trăsăturile ei caracteristice, deosebite de cele ale gramaticii romîne, și vor ști să le aplice în practică. În caz

contrar ei vor face calcuri după limba romînă, lucru deosebit de periculos la sintaxă.

Nu susţinem cîtuşi de puţin că în clasele V-IX ale liceului de băieţi nr. 4 se aplică un sistem de predare mecanică, de învăţare pe de rost. Totuşi lucrurile observate la examen nu pot fi trecute cu vederea. Trebuie luptat împotriva celor mai mici, mai neînsemnate, chiar sporadice manifestări de învăţare mecanică, deoarece ele nu pot duce la rezultate pozitive. Chiar dacă elevul ştie astăzi definiţia şi o ştie impecabil, el o va uita peste cîteva zile, căci a reţinut-o în mod mecanic, doar cu ajutorul memoriei. Elevul trebuie să pătrundă esenţa fenomenului pe care îl studiază, să-şi însuşească definiţia pe cale logică şi atunci ea i se va întipări adînc în minte şi el va şti s-o redea şi cu cuvinte proprii.

Tineretul nostru nu învaţă pentru o zi sau două, pentru o notă sau un examen, el învaţă pentru a se putea folosi de cunoştinţele sale ani îndelungaţi, în viaţă, în munca de construire a socialismului. Şi pentru aceasta are nevoie de cunoştinţe temeinice.

★

Profesorii de limba rusă au la dispoziţie o serie întreagă de mijloace pentru a-şi îmbunătăţi continuu metoda de predare, pentru a-şi ridica nivelul cunoştinţelor. Studiind şi adîncind tezele clasicilor marxismului cu privire la lingvistică, urmărind articolele şi studiile metodiştilor sovietici, ei îşi vor putea perfecţiona măiestria pedagogică, îşi vor îmbogăţi arsenalul metodic şi vor lichida acele lipsuri care se mai fac simţite pe alocuri. Este datoria lor de a se ţine în pas cu progresele lingvisticii, pedagogiei şi metodicii sovietice, căci lor le revine minunatul rol de a face cunoscute tinerei noastre generaţii comorile limbii ruse, ale culturii ruse şi sovietice.

Articol redactat pe baza materialului cules de pe teren de un colectiv de colaboratori ai Institutului de lingvistică din Bucureşti

CU PRIVIRE LA STUDIEREA PREDĂRII PARTICIPIULUI RUS ÎN ŞCOLILE ROMÎNEŞTI

DE

DOINA LOSNER

Principiul educativ şi principiul învăţăturii conştiente sînt principiile de bază ale metodicii sovietice, şi tocmai datorită lor ea se deosebeşte în mod radical de metodica burgheză. Studierea conştientă a limbii ruse presupune înţelegerea de către elevi a tuturor fenomenelor de limbă pe care le întîlnesc. În vederea realizării cu succes a acestui scop, se recomandă folosirea metodei comparative, adică a confruntării faptelor de limbă din rusă şi romînă. Comparaţia trebuie făcută ori de cîte ori se constată analogii evidente şi chiar atunci cînd există deosebiri. Înţelegerea lor contribuie la o însuşire mai temeinică şi mai grabnică a gramaticii ruse.

Bazaţi pe această metodă vom încerca să înfăţişăm în cele ce urmează unele aspecte ale predării participiului, scoţînd în evidenţă asemănările şi mai ales deosebirile dintre participiul rus şi participiul romîn.

★

Caracteristic pentru folosirea participiului în ruseşte este faptul că el aparţine limbii scrise. Explicaţia o găsim în istoria acestui mod, şi anume în faptul că principalele categorii ale participiului fac parte din elementele limbii literare ruse care au fost împrumutate din vechea limbă slavă.

L. M. Lomonosov arată în « Gramatica rusă » că participiul provine de la verbele de origine slavă şi este folosit numai în scris, mai ales în poezie. L. M. Lomonosov considera că nu se poate admite formarea de participii de la verbele pur ruse care nu sînt de origine slavă [1]. (Astăzi restricţia despre care vorbeşte Lomonosov a fost înlăturată).

[1] L. M. Lomonosov, Lucrări de filologie, 1739—1758, vol. 7, p. 496. Ed. Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, Leningrad, 1952.

În limba rusă contemporană principalele categorii ale participiului lung sînt productive şi se formează de la orice verbe. Cel mai puţin răspîndit este participiul pasiv prezent, dar şi acesta este productiv la unele tipuri de verbe, de exemplu:

Формируемый, хранимый, засоряемый etc.

Întrucît participiul lung contribuie la conciziunea vorbirii, permiţînd înlocuirea unor propoziţii secundare, el este folosit pe scară largă în limba scrisă. În literatura ştiinţifică şi în publicistică se folosesc adesea construcţii cu participiu.

să se compare { Слава Советской Армии, которая освободила нашу родину. / Слава Советской Армии, освободившей нашу родину.

După cum am spus mai sus, în limba vorbită participiul se întîlneşte destul de rar, (afară de participiul pasiv trecut de exemplu написан « scris », решён « hotărît », налит « turnat »).

Pe de altă parte, din cele patru forme de participiu numai participiul pasiv trecut are un echivalent în limba romînă. Din această cauză însuşirea participiului în ruseşte este foarte anevoiasă pentru romîni.

Elevii trebuie să înveţe să distingă între ele diferitele forme de participii şi să înţeleagă funcţiunea fiecăreia dintre ele.

În acest scop, profesorul trebuie, în primul rînd, să le explice noţiunea de participiu. El le va atrage atenţia asupra dublului caracter al acestei categorii gramaticale, despre care L. M. Lomonosov scria: « Aceste forme verbale servesc la prescurtarea vorbirii, posedînd forţa şi a numelui şi a verbului ».

Problema trebuie lămurită cu ajutorul analizei unor exemple concrete. De pildă:

1. Рабочие, строящие стадион «23 Августа», закончили работу в срок.
2. Молодежь, воспитываемая Румынской Рабочей партией, принимает активное участие в строительстве социализма в нашей стране.

Analiza acestor exemple arată că participiile строящие воспитываемые 1) sînt forme ale verbelor строить şi воспитывать 2) că ele se referă la substantivele рабочие şi молодежь fiind atribute ale acestora şi acordîndu-se cu ele în gen, număr şi caz; ele se comportă deci ca nişte adjective.

Analiza arată că participiul, ca şi adjectivul, indică o însuşire a obiectului, dar spre deosebire de adjectiv, însuşirea pe care o indică participiul arată *o acţiune sau o stare a obiectului*: строящие рабочие, воспитываемая молодежь arată o acţiune.

Subliniem că spre deosebire de adjectiv, însuşirea pe care o indică participiul este legată de timp. Adjectivul poate să indice orice însuşire a obiectului de exemplu: Лампа новая, старинная, тяжёлая, висячая etc., pe cînd participiul nu poate să indice decît o însuşire a obiectului legată de o acţiune sau stare.

Să se compare { *висящая лампа* — participiu / висячая лампа — adjectiv

În expresia «висящая лампа» este vorba de o lampă care atîrnă în momentul de faţă, pe cînd în expresia «висячая лампа» este vorba de o lampă construită spre a fi atîrnată, indiferent dacă ea atîrnă sau nu acum sau în alt moment.

După ce s-a explicat că participiul întruneşte însuşiri verbale şi nominale, este necesar să se dea cît mai multe exemple. Se va face şi analiza unor texte nu prea lungi, care conţin un număr destul de mare de participii şi de adjective: în şcolile medii ar putea fi analizat, de pildă, textul următor:

Упражнение: Найдите в тексте причастия и прилагательные. Устно объясните, чем отличаются причастия от прилагательных.

1. При свете висячей лампы читать труднее, чем при свете настольной. 2. Лампа, висящая на шнуре, погасла. 3. Горящая свеча тускло освещает комнату. 4. Горючие газы обладают свойством воспламиняться. 5. Стоячая вода покрывается тиной. 6. Течением снесло стоящую у берега купальню. 7. Работа вагоновожатого требует сидячего положения. 8. Сидящий впереди ученик сдал первым контрольную работу. 9. Лежащего не бьют. 10. Лежащий на дороге огромный камень мешал движению. 11. На бледном личике девочки появилась слабая улыбка. 12. Лицо девочки, побледневшее от волнения, изобразило испуг [1].

Spre a înlesni elevilor studierea participiului trebuie arătat că, spre deosebire de limba romînă, în care participiul singur nu se întrebuinţează decît la diateza pasivă (o piesă *lăudată*, o sală *pavoazată*) în limba rusă există patru forme de participiu, dintre care participiul activ prezent şi trecut şi participiu pasiv prezent nu pot fi traduse ca atare în romîneşte. Pentru a reda aceste forme, recurgem în traducere la propoziţii secundare atributive. De exemplu:

1. Сидяший на первой парте ученик читает громко.
Elevul care stă în prima bancă citeşte cu voce tare.

2. Сидевший на первой парте ученик читал громко.
Elevul care stătea în prima bancă citea cu voce tare.

3. В организуемый кружок русского языка записалось десять человек.
În cercul de limba rusă care e în curs de organizare s-au înscris zece oameni.

4. Кружок русского языка, о рганизованный недавно работает еженедельно.
Cercul de limba rusă organizat nu de mult lucrează săptămînal.

După cum se vede, numai în ultimul exemplu participiul a putut fi tradus tot printr-un participiu.

Din această cauză, se observă la elevii romîni tendinţa de a întrebuinţa în ruseşte propoziţii secundare atributive în locul participiilor.

[1] K. I. Gorniţkaia şi K N. Orlovskaia Sbornik uprajnenii po ruskomu iazîku. Trudrezervizdat, Moscova, 1953.

Pentru a înlătura acest neajuns este indicat să se dea elevilor exerciţii în care ei vor înlocui propoziţiile secundare atributive prin construcţii cu participiul.

De exemplu: Поднялся туман, который скрыл речку и луг.

— Поднялся туман, скрывший речку и луг.

În ambele limbi participiul pasiv poate avea în propoziţie fie funcţiune de atribut, fie funcţiune de predicat.

În ruseşte se întrebuinţează în primul caz forma lungă a participiului pasiv trecut, iar în al doilea caz se întrebuinţează de regulă forma scurtă. De exemplu:

1. Украшенный флагами зал находился на первом этаже.
Sala pavoazată cu steaguri se află la etajul I.

2. Зал был украшен флагами.
Sala a fost pavoazată cu steaguri.

În primul exemplu participiul are funcţiunea de atribut (украшенный зал), iar în al doilea — de predicat (был украшен). Formei scurte în limba rusă îi corespunde în romîneşte perfectul compus, în alcătuirea căruia intră participiul *pavoazat (A fost pavoazată)*.

Este indicat să se dea elevilor exerciţii care să cuprindă atît participii cu funcţiune de atribut, cît şi participii cu funcţiune de predicat. De exemplu:

a) să se copieze propoziţii, subliniindu-se participiile lungi cu o linie, ar cele scurte cu două linii. Să se arate funcţiunea lor sintactică.

b) Să se înlocuiască participiile lungi din expresiile: 1) Прочитанная книга, 2. выполненное задание книга прочитана, задание выполнено prin participii scurte. Să se construiască cu acestea din urmă propoziţii (de exemplu: книга была прочитана всеми учениками).

Explicînd formarea participiilor, se va arăta că în limba romînă participiul are forme deosebite după conjugare, de exemplu:

Conj. I-a	*Conj. II-a*
a lega — legat(at)	a vedea — văzut(ut)
Conj. III-a	*Conj. IV-a*
A face — făcut(ut)	A privi — privit(it)

În limba rusă însă, numai participiul prezent (activ şi pasiv) variază după conjugare. El se formează de la pers. III plural, prin adăugarea sufixului — ущ, — ющ (conj. I); — ащ, — ящ (conj. II).

Действ. причастие настоящего врем.

I спряж.	*II спряж.*
читают — чита*ющ*ий (суф — ющ)	видят — вид*ящ*ий (ящ)
пищут — пиш*ущ*ий (суф — ущ)	слышат — слыш*ащ*ий (ащ)

Страдательное причастие наст. врем.

читаемый (суф — ем) видимый (суф — им)

În ceea ce priveşte participiul trecut el se formează de la infinitiv, în acelaşi fel la ambele conjugări. De exemplu:

Действ. причастие прошедшего врем.

читать — читавший (суф — вш) видет — видевший (суф — вш)
нес — несший (суф — ш)

Страд. причастие прошед. врем.

прочитать — прочитанный (суф — нн) увидеть — увиденный (-енн)
мыть — мытый (суф — т)

Trebuie subliniat faptul că în limba rusă formarea participiului depinde de aspect şi de caracterul tranzitiv sau intranzitiv al verbului.

Numai verbele tranzitive (переходный глаг.) au toate cele patru forme ale participiului. De la verbele intranzitive (непереходный глаг.) poate fi format numai participiul activ. De exemplu, de la verbul отдыхать «a se odihni» se pot forma numai отдыхающий (prezent) şi отдыхавший (trecut).

Paralel cu studierea teoretică a participiului elevii vor trebui să se deprindă a-l folosi în practică.

Pentru a scrie corect participiul diferitelor verbe se cere: să ştii de ce conjugare este verbul respectiv, să cunoşti sufixele cu ajutorul cărora se formează participiile, să ţii seama dacă participiul respectiv are sau nu prefix şi să acorzi participiul cu substantivul pe care îl determină.

Principalul este să deprindem pe elevi să vadă imediat cu ce substantive din propoziţie trebuie să se acorde participiul. În acest scop, li se vor da propoziţii cu participii fără terminaţii, urmînd ca acestea să fie completate în scris de către elevi. De exemplu:

Оратор, высказав... пожелание народа, говорил восторженно.

Un alt tip de exerciţiu pentru acord cuprinde propoziţii în care elevii trebuie să înlocuiască substantivul existent (pe care îl determină participiul) cu un altul, diferit ca gen, caz sau număr. Această înlocuire atrage după sine modificarea terminaţiei participiului. De exemplu:

1. Завод выпускающий машины.
2. Фабрика выпускающая... машины.
3. Мы подходили к зданию, стоящему у подножья горы.
4. Мы выходим из здания, стоящ... у подножья горы.

Participiul la diateza reflexivă prezintă serioase dificultăţi, deoarece terminaţia care se schimbă după gen, număr sau caz nu se află la sfîrşitul cu-

vîntului, ci la mijlocul lui, înainte de particula « ся ». Pentru a învinge această dificultate elevii trebuie să facă exerciţii de declinare a participiului la diateza reflexivă combinat cu un substantiv. De exemplu: строящийся завод и строящаяся фабрика.

Profesorul va sublinia mai departe faptul că în limba rusă participiul reflexiv se formează cu ajutorul particulei « ся », pe cînd în limba romînă acestui participiu îi corespunde o formă analitică. Să se compare: строящаяся фабрика. «fabrica care se construieşte ».

Pentru ca elevii să-şi îmbogăţească limba prin întrebuinţarea participiului şi a construcţiilor cu participiul, se recomandă folosirea lecţiilor de citire, paralel cu cele de gramatică.

La sfîrşitul predării grupului de ore consacrate participiului, este indicat să se dea o lucrare de control. Se va dicta un text cu numeroase şi variate participii, pe care elevii le vor sublinia şi explica. Greşelile făcute se vor analiza apoi în clasă. Dăm un model de text pentru dictare:

ГРОЗА

« *Незабываемое* впечатление оставила гроза в деревне. Началась она вечером. Светлая заря, ещё *не закрытая* черной *приближающейся* тучей, озоряла розовым светом нашу спальню. Вдруг страшный громовой удар потряс весь дом, и полил дождь, не *прекращавшийся* в течение целого часа. Не *смолкавшие* ни на минуту раскаты грома сковали нас и держали в состоянии *непрекращавшегося* страха. Казалось, что какая-то сила снесет наш домик, *стоящий* на высоком берегу реки и ничем не *защищённый* от ветров. Когда мой испуг прошел, я принялся расспрашивать отца, что такое молния, отчего она зажигается, отчего гремит гром ».

(По Аксакову)

DISCUŢII

PREDAREA PĂRŢILOR COMPONENTE ALE CUVÎNTULUI ÎN CLASELE A V-a ŞI A VI-a

DE

I. CIORĂNIC

Manualele de gramatică a limbii romîne (clasele a V-a — a VI-a şi a VI-a — a VII-a) editate pentru anul şcolar 1953-1954 de către Ministerul Învăţămîntului constituie un ajutor serios în predarea ştiinţifică şi cunoaşterea ştiinţifică a structurii gramaticale a limbii romîne.

Autorii manualelor au folosit experienţa lingvisticii sovietice, clarificînd în felul acesta multe probleme de gramatică, precizînd o serie de noţiuni fundamentale şi formulînd ştiinţific numeroase definiţii. Totuşi, în această direcţie ei nu au mers pînă la capăt. Multe lucruri sînt încă discutabile, iar din punct de vedere didactic manualele au încă lipsuri.

Mă voi limita în articolul de faţă numai la analiza unei părţi din primul capitol din Morfologie «Îmbogăţirea vocabularului. Formarea cuvintelor din «Gramatica limbii romîne, manual pentru clasele a V-a — a VI-a, 1953».

Cred că, în acest capitol, unele definiţii, precum şi succesiunea noţiunilor lasă de dorit. Pentru a înţelege formarea cuvintelor şi diferitelor forme gramaticale ale aceluiaşi cuvînt flexibil, este necesar ca elevii să înţeleagă bine care sînt părţile componente ale unui cuvînt, precum şi funcţiunile pe care aceste părţi le îndeplinesc în derivare şi în flexiunea cuvintelor. În acest scop e necesar să se dea definiţii exacte şi precise, noţiunile predate să se succeadă în mod logic, iar exemplele să fie concludente şi variate, justificînd generalizările.

Profesorul se va îngriji mai întîi ca elevii să-şi formeze noţiunea de *rădăcină*. Remarcăm însă că manualul cuprinde de la început două greşeli în legătură cu definirea acestei noţiuni. Prima este de ordin metodic: definiţia se bazează pe prea puţine exemple. Rezultă din aceste exemple că rădăcina ar fi partea neschimbătoare care se observă comparînd singularul şi pluralul acelu-

iaşi cuvînt (*ţară- ţări, muncă- munci*). Noţiunea de rădăcină se formează, de fapt, din analiza cuvintelor din aceeaşi familie. De pildă, se analizează cuvintele: muncă, muncitor, munci; bate, străbate, bătaie, bătătură, bătătorit; da, dator, datorie, preda, ceda, trăda, trădător etc. După analiza unor exemple variate, definiţia se va impune de la sine şi în acelaşi timp va uşura înţelegerea noţiunilor predate ulterior: prefix, sufix, terminaţie, temă.

A doua greşeală se leagă de formularea definiţiei rădăcinii. Într-adevăr, definiţia dată nu este precisă. Ea vorbeşte despre « elementul comun mai multor cuvinte ». Dar cîte cuvinte şi ce fel de cuvinte? În loc de cuvîntul « element » s-ar fi putut folosi cuvîntul « parte », care e mai potrivit, nu e atît de abstract (să nu uităm că manualul e destinat elevilor din clasele a V-a şi a VI-a). Definiţia rădăcinii putea fi formulată în felul următor: « Se numeşte rădăcină partea comună *tuturor* cuvintelor din aceeaşi familie, pe baza căreia se formează cuvinte noi ».

O altă lipsă a manualului este că nu dă noţiunile generale de rădăcină, prefix, sufix, temă, terminaţie, înainte de a trece la analiza lor amănunţită. Afară de aceasta, în manual nu se vorbeşte de loc despre *tema* cuvîntului, ceea ce îi face pe unii profesori şi pe numeroşi elevi să confunde tema cu rădăcina (lucrul acesta se poate verifica pe teren). Pe de altă parte, nu considerăm juste definiţiile sufixului şi prefixului.

După ce elevii au înţeles noţiunea de « rădăcină », e uşor să formăm în mintea lor noţiunile de prefix şi sufix. Elevii au fost pregătiţi pentru acest lucru prin analiza exemplelor date la « rădăcină ». Pentru a uşura generalizarea, e bine să analizăm cîteva familii de cuvinte, în care cuvintele să nu cuprindă şi alte părţi afară de cele care trebuie analizate. De pildă, pentru a forma noţiunea de sufix, se aleg exemple de felul acesta: pădure, pădurar, pădureţ, păduros, pădurice; casă, căsuţă, casnic, căscioară; lemn, lemnos, lemnar, lemnişor. Scopul analizei este să fixeze noţiunea de rădăcină, să facă pe elevi să înţeleagă că rădăcina este purtătoarea înţelesului principal al cuvîntului, că, în general, cuvintele din aceeaşi familie se trag, se nasc, derivă dintr-un cuvînt primitiv. Le vom arăta că adăugîndu-se o particulă la sfîrşitul rădăcinii se formează un cuvînt nou, cu alt înţeles. Le vom atrage atenţia că aceleaşi particule se pot adăuga la diferite rădăcini pentru formarea de cuvinte noi (de pildă, sufixul « ar » îl găsim în: pădurar, lemnar, zidar, cizmar etc.).

Definiţia sufixului poate fi formulată astfel: « Sufixul este partea cuvîntului care stă după *rădăcina* cuvîntului şi cu ajutorul căreia se formează cuvinte noi sau modurile şi timpurile la verbe ».

Definiţia din manual nu este precisă, fiindcă în ea se afirmă că sufixul *se adaugă la sfîrşitul cuvintelor*, ceea ce nu este întotdeauna adevărat. Sufixul stă de obicei între rădăcină şi terminaţie.

Pentru a se forma noţiunea de prefix, se analizează la fel cîteva familii de cuvinte. De pildă: *da* pre*da*, re*da*, *face*, pre*face*, re*face*, des*face*; trece, pe-

trece, în*trece*. Scopul acestei analize: să fixeze noțiunea de rădăcină și să demonstreze că rădăcina este purtătoarea sensului principal al cuvîntului (a preface = a face altfel, a reface = a face din nou etc.) și că, în general, cuvintele înrudite derivă dîntr-un cuvînt primitiv; elevii să înțeleagă fenomenul schimbării înțelesului cuvîntului, al formării cuvîntului nou prin adăugarea unei particule înaintea rădăcinii că aceleași particule se pot adăuga la diferite rădăcini pentru a forma cuvinte noi. După aceasta se formulează definiția prefixului: « Prefixul este partea cuvîntului, care stă înaintea *rădăcinii* și cu ajutorul căreia se formează cuvinte noi ». Definiția prefixului, dat în manualul de gramatică pentru clasele a V-a — a VI-a, are aceeași lipsă ca și definiția sufixului. Prefixul nu se pune înaintea « cuvintelor », ci înaintea *rădăcinii* cuvintelor.

Pentru a forma noțiunea de temă și terminație, trebuie analizate diferite forme gramaticale ale *aceluiași cuvînt*. Pentru a forma noțiuni clare și precise, se analizează formele unui cuvînt izolat, și apoi în propoziții. De exemplu: *pădure*, *păduri*, *pădurii*, *muncă*, *munci*, *muncii* etc.

Din analiza acestor exemple, elevii trebuie să înțeleagă că un cuvînt poate să-și schimbe forma, dar că această schimbare nu afectează toate sunetele cuvîntului, se schimbă în general numai partea finală a cuvîntului. Care este rostul acestor schimbări? Pentru ca elevii să-și dea seama de necesitatea formelor gramaticale ale cuvîntului și pentru a putea formula definițiile temei și terminației, se analizează exemplele într-un text închegat sau în propoziții. De pildă: « *Munca* la noi devine o chestiune de cinste, de glorie, de vitejie și eroism. De aceea Constituția patriei noastre acordă *muncii* o atenție deosebită ». Cuvîntul *munca* își schimbă forma, pentru că și legăturile, raporturile lui cu celelalte cuvinte din propoziție sînt diferite. Dacă despre muncă se vorbește în propoziție, atunci cuvîntul apare în propoziție sub forma *muncă* sau *munca*. Dacă acțiunea cuiva se îndreaptă spre ea atunci cuvîntul apare în propoziție sub forma *munci* sau *muncii*. Prin urmare, schimbăm aspectul cuvîntului tocmai pentru a arăta, a exprima legătura unui cuvînt cu alte cuvinte din propoziție și a înțelege această legătură, cînd alții ne vorbesc.

Acum putem formula definițiile terminației și temei: « Partea schimbătoare a cuvîntului flexibil, care se află la sfîrșitul lui și arată legătura dintre acest cuvînt și alte cuvinte din propoziție, se numește *terminație* ».

« Partea neschimbătoare a cuvîntului flexibil, care rămîne după înlăturarea terminației, se numește *temă* ».

Unele cuvinte (substantivele, adjectivele, unele pronume, unele numerale) pot avea, în afară de părțile învățate, încă o parte care stă tocmai la sfîrșit, chiar după terminație, articolul hotărît.

Pentru a sistematiza cunoștințele predate, a le generaliza și a le fixa, este necesar să se aleagă o serie întreagă de exemple, care să se treacă într-un tablou, iar apoi să se insiste asupra cîtorva reguli, care să sublinieze prin ce se deosebește o parte a cuvîntului de celelalte.

Dăm mai jos modelul unui astfel de tablou de generalizare şi sistematizare a cunoştinţelor însuşite. Pentru completarea tabloului se porneşte de la exemplele cele mai simple pînă la cele mai bogate în elemente componente. Se dau întîi cuvinte dintr-o familie de cuvinte, apoi se pot da cuvinte alese potrivit scopului.

Părţile componente ale cuvîntului

TEMA CUVÎNTULUI			Terminaţie	Vocală de legătură	Articol hotărît
Prefix	Rădăcină	Sufix			
—	pădur	—	e	—	—
—	pădur	ar	—	—	—
—	pădur	ar	i	—	—
—	pădur	—	e	—	a
—	pădur	ar	—	u	l
îm	pădur	—	im	—	—
—	pămînt	—	—	—	—
—	pămînt	esc	—	—	—
—	pămînt	ean	—	—	a
—	căl	ător	—	—	—
—	căl	ător+i	—	—	—
—	căl	ător+i+se	m	—	—

Bineînţeles că elevilor li se va cere să completeze la început tabloul cu exemple mai uşoare. Exemplele mai grele vor fi scrise de profesor sau cu ajutorul profesorului, întrucît elevii nu au încă precizate toate noţiunile (vocala de legătură, articolul hotărît, terminaţiile).

În urma acestor exerciţii se pot generaliza cunoştinţele şi preciza deosebirile dintre diferitele părţi ale cuvîntului.

Se vor trage următoarele concluzii:

1. — Rădăcina şi tema nu coincid decît în cuvintele primitive, nederivate, care nu se trag din alt cuvînt (pădure, casă, pom etc.)

2. — Tema poate fi: egală cu rădăcina (pădure, pămînt); compusă dintr-un prefix şi rădăcină (reda, preface); compusă din rădăcină şi un sufix (zidar, căsuţă); compusă din rădăcină şi două sau mai multe sufixe (călătorise); compusă dintr-un prefix, rădăcină şi unul sau mai multe sufixe (împămîntenise).

3. — Cuvintele noi, în general, se formează pe baza rădăcinii, cu ajutorul prefixelor şi sufixelor.

4. — Terminaţia nu schimbă înţelesul principal al cuvintelor — înţeles arătat de temă — ci exprimă legătura cuvîntului dat cu alte cuvinte din propoziţie.

5. — Vocala de legătură uşurează pronunţarea cuvintelor, cînd se întîlnesc două consoane (la sfîrşitul cuvintelor), care nu se pot pronunţa împreună.

Autorii manualelor s-ar fi putut călăuzi de «Proiectul de gramatică a limbii romîne» al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. (v., în legătură cu părţile componente ale cuvîntului, «Limba romînă» nr. 1/1953, p.

28—30). În gramatica Institutului de lingvistică se dau indicaţii preţioase pentru înţelegerea funcţiunilor diferitelor elemente ale cuvîntului. Se precizează noţiunile de rădăcină şi de sufix, arătîndu-se că sufixele, după funcţiunea pe care o îndeplinesc, sînt de două feluri: sufixe care formează cuvinte şi sufixe care formează forme gramaticale. Se face deosebirea între rădăcina şi tema cuvîntului, deşi nu destul de consecvent (astfel, la pagina 29, se poate citi: « Rădăcina prezentului în romîneşte n-are sufix . . . ». Cînd vorbim de rădăcină, nu poate fi vorba de sufix). Gramatica Institutului precizează de asemenea noţiunea de terminaţie (desinenţă). O indicaţie foarte preţioasă este aceea că sufixele care caracterizează formele gramaticale servesc doar la formarea modurilor şi timpurilor la verbe.

Dacă autorii manualului s-ar fi călăuzit de această gramatică, ei ar fi evitat o greşeală fundamentală, aceea de a identifica rădăcina cu tema.

E adevărat că, pentru un manual destinat claselor a V-a şi a VI-a, trebuie să folosim termeni mai uşor de înţeles şi o limbă mai simplă, definiţii mai accesibile. Dar această cerinţă pedagogică nu ne îndreptăţeşte să vulgarizăm adevărurile ştiinţifice, să le ciuntim sau să le denaturăm.

Pentru considerente de ordin didactic, nu sînt de părere să introducem în manualele şcolare de gramatică termenul « desinenţă », recomandat de gramatica Institutului, în loc de « terminaţie ». Sînt de părere să folosim în gramaticile care se adresează şcolilor cuvîntul « terminaţie », ca fiind mai accesibil, mai uşor de înţeles. Pentru elementele pe care nu le privim din punctul de vedere al formării cuvintelor, propun să folosim termenul de « sfîrşitul cuvîntului ».

În legătură cu părţile componente ale cuvîntului, profesorii trebuie să cunoască ce înseamnă un morfem. Nu pot fi de acord cu definiţia dată morfemelor în gramatica Institutului. Această definiţie, pe de o parte, lărgeşte sfera noţiunii de morfem, înglobînd în ea toate elementele formale care conferă valoare gramaticală formelor unui cuvînt. Se consideră morfeme şi alternanţele fonetice şi particulele «pe», «să», « aş », «mai» etc., iar pe de altă parte se exclude rădăcina, prefixele şi sufixele care formează cuvinte. Cred că noţiunea de morfem se referă mai mult la părţile componente ale unui cuvînt şi nu la mijloacele gramaticale de a crea formele cuvintelor. Prin morfem trebuie să înţelegem orice parte (element) a cuvîntului, care are o semnificaţie, adică rădăcină sau afix (prefix, sufix, terminaţie)[1].

---

[1] Vezi pentru aceasta, Sovremenîi russkii iazîk. Morfologhiia, sub redacţia acad. V. V. Vinogradov, Ed. Universităţii din Moscova, 1952, p. 33—36.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

ŞEDINŢA CONSILIULUI ŞTIINŢIFIC AL INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI CONSACRATĂ DISCUTĂRII DICŢIONARULUI RUS-ROMÎN

În ziua de 25 iunie a. c., la Institutul de lingvistică din Bucureşti, s-a ţinut o şedinţă lărgită a Consiliului ştiinţific la care au participat, în afară de membrii Consiliului, reprezentanţii catedrei de limbă rusă de la Universitatea « C. I. Parhon », ai Institutului « Maxim Gorki », ai Institutului de lingvistică din Cluj, ai Editurii « Cartea rusă » şi reprezentanţi ai unor edituri, redacţii şi institute din Capitală.

Consiliul ştiinţific a analizat în această şedinţă nivelul ştiinţific al Dicţionarului rus-romîn, elaborat de cercetătorii şi colaboratorii secţiei de lexicografie a Institutului de lingvistică din Bucureşti.

La începutul şedinţei, acad. Emil Petrovici, sub a cărui conducere au fost efectuate lucrările de elaborare a dicţionarului, a prezentat un referat despre importanţa pe care o reprezintă editarea în Republica Populară Romînă a unui Dicţionar rus-romîn şi despre criteriile care au stat la baza elaborării lui. Acad. Emil Petrovici a arătat că nevoia de a folosi cu cît mai bune rezultate tezaurul culturii ruse şi sovietice, precum şi necesităţile culturale crescînde ale poporului nostru muncitor în condiţiile construirii socialismului, au făcut ca micul « Dicţionar ruso-romîn » şi « Dicţionarul romîno-rus » care cuprinde circa 30.000 de cuvinte, alcătuit de prof. M. V. Serghievski şi C. A. Marţişevskaia (apărut la Moscova în 1941 şi editat de A.R.L.U.S. după eliberarea patriei noastre), să nu mai corespundă nevoilor actuale. Astăzi, cînd învăţarea limbii ruse de către oamenii muncii din Republica Populară Romînă e atît de necesară pentru a cunoaşte în original operele lui Lenin şi Stalin, pentru a studia lucrările de specialitate din diferite domenii şi operele literaturii clasice ruse şi sovietice, se simte lipsa unui dicţionar rus-romîn (şi romîn-rus) mult mai bogat.

Dicționarul Serghievski — Marțișevskaia are lipsuri și în ce privește indicațiile gramaticale și cele privitoare la schimbarea accentului în cursul flexiunii unui cuvînt.

Deși, într-o anumită perioadă, dicționarul a adus mari servicii, faptul că nu oglindește schimbările importante petrecute în lexicul limbii romîne în ultimii ani și cele petrecute în lexicul limbii ruse, care s-a îmbogățit de la apariția dicționarului Serghievschi-Marțișevskaia, a impus elaborarea unui dicționar corespunzător noilor stări de lucruri.

Ca urmare, s-a pornit la alcătuirea unui dicționar rus-romîn, care să cuprindă în coloanele lui termenii noi, schimbările de sens, expresiile etc., create, atît în limba rusă cît și în limba romînă, ca rezultat al noilor realități economice, politice și culturale.

Sarcina de a alcătui un dicționar care să satisfacă cerințele de mai sus a revenit Institutului de lingvistică din București.

Colectivul care a lucrat la elaborarea lui a întocmit partea ruso-romînă a dicționarului, după criterii stabilite în cursul primei faze de lucru.

Dicționarul a dat în traducere romînească cuvintele aparținînd lexicului curent al limbii literare ruse. Ca bază de plecare pentru stabilirea listei de cuvinte s-a luat « Dicționarul limbii ruse » (într-un volum), alcătuit de S. I. Ojegov, care cuprinde 52.000 de cuvinte. S-au introdus în plus o serie de termeni din operele clasicilor marxism-leninismului, publicații sovietice mai recente, manuale, romane etc., care nu figurau în dicționarul lui Ojegov. Termenii regionali și tehnici sînt dați în dicționar în măsura în care sînt cunoscuți și întrebuințați sau se întîlnesc mai des în literatură și presă. Cuvîntul titlu este însoțit de indicații gramaticale cît mai complete și de indicații privitoare la domeniul căruia îi aparține cuvîntul. De asemenea este indicat accentul.

Cuvintele rusești sînt traduse cu termeni corespunzători romînești, iar în cazurile cînd cuvîntul denumește o noțiune specific rusească, este dată transcrierea lui, cu o scurtă explicație între paranteze. Așa, de pildă, *гопак* e transcris *gopac* și, între paranteze, e explicat « dans popular ucrainean ». Pentru ca sensul cuvintelor să reiasă cît mai lămurit s-au dat o serie de expresii uzuale.

Acad. Emil Petrovici a enumerat în continuare o serie întreagă de norme și criterii după care s-a ghidat colectivul care a elaborat dicționarul, menționînd faptul că dicționarul cuprinde și o listă a prescurtărilor, o scurtă gramatică a limbii ruse și o listă a bibliografiei întrebuințate.

Partea a II-a a ședinței a fost consacrată discuțiilor, baza lor fiind formată de referatul acad. Emil Petrovici, extrasul din « Dicționarul rus-romîn », publicat în revista « Limba romînă » nr. 1, 1954 și fișele-extras, care cuprindeau circa 250 de cuvinte, dactilografiate la Institut pentru a fi consultate de participanții la Consiliul științific.

Discuțiile, la care au participat un mare număr de vorbitori, au fost foarte ample.

S-a subliniat însemnătatea şi valoarea deosebită a lucrării. Dicţionarul va fi un sprijin deosebit de preţios atît pentru oamenii de ştiinţă, pentru profesori, pentru studenţi şi elevi, cît şi pentru marea masă a oamenilor muncii care vor să cunoască în original operele ştiinţifice şi beletristice sovietice.

Orientarea ştiinţifică şi structura dicţionarului sînt juste, alcătuirea fiind făcută la un nivel superior.

Accentuînd asupra părţilor pozitive ale dicţionarului şi a necesităţii de a da o lucrare la un nivel ştiinţific cît mai ridicat, vorbitorii au arătat şi unele lipsuri.

Deşi în general, cuvintele ruseşti au fost bine traduse s-au dat însă, în unele cazuri, traduceri incomplete *(аквамарин, баба);* uneori traducerile sînt superflue *(академический год)* sau inutile (sensul al II-lea al cuvîntului *академик)*. Unele cuvinte n-au fost traduse în modul cel mai fericit primind o definiţie stîngace sau echivalente romîneşti nepotrivite *(щедроты, багрить)*. Expresiile idiomatice, proverbele, zicătorile, locuţiunile au unele traduceri aproximative care nu redau exact sensul sau conţinutul original al expresiilor *(валить всё в одну кучу* sau *на ваши пожиают)*.

S-au făcut observaţii şi asupra ordinii sensurilor la unele cuvinte ca: *вогоно вожатый, ваксить* etc.

Discuţii amănunţite s-au purtat asupra listei de cuvinte care trebuie să fie cuprinse în dicţionar. Vorbitorii au fost de acord că vulgarismele şi unele cuvinte care nu se mai întrebuinţează astăzi în limba şi literatura rusă (sensul al II-lea al cuvintelor *академик, ввечеру etc.*) să nu figureze în dicţionar.

S-a mai insistat asupra lipsurilor existente în ce priveşte redactarea definiţiilor care, în unele locuri, nu sînt conforme cu gramatica limbii romîne (*комната в 20 квадратных метров*) e tradus « o cameră de 20 metri pătraţi » în loc de « o cameră de 20 de metri pătraţi »)

O altă serie de observaţii s-au referit la indicaţiile gramaticale, stilistice şi de domeniu care se dau în dicţionar.

Membrii consiliului şi participanţii au recomandat să se reducă numărul indicaţiilor de domeniu, mai ales acolo unde domeniul reiese din definiţie (*антилопа, антикатод, акация* etc.).

S-a propus de asemenea ca ordinea indicaţiilor gramaticale să fie mai judicios făcută şi indicaţiile stilistice să fie numeroase fiindcă dicţionarul va folosi în egală măsură cadrelor didactice, studenţilor, elevilor, traducătorilor, stilizatorilor şi maselor largi de cititori.

Pentru a asigura o traducere corespunzătoare a termenilor şi definiţii conforme cu legile şi regulile de funcţionare ale limbii romîne, vorbitorii au arătat că e necesară o confruntare a « Dicţionarului rus-romîn » cu « Dicţionarul limbii romîne literare contemporane ». Acest lucru trebuie să fie făcut paralel cu o revizie finală, atît pentru cuvintele ruseşti, cît şi pentru echivalentele lor romîneşti.

Participanții la discuții și-au exprimat satisfacția pentru faptul că una din principalele preocupări ale conducerii Institutului de lingvistică este elaborarea « Dicționarului rus-romîn ».

În cuvîntul de încheiere, prof. Dimitrie Macrea, directorul Institutului de lingvistică, a arătat că problemele ridicate în Consiliu sînt un ajutor prețios pentru munca colectivului care a elaborat Dicționarul rus-romîn. Introducerea în dicționar a observațiilor și completărilor care s-au adus, nu vor întîrzia apariția lucrării care se află la tipar. D-sa a subliniat în încheiere modul în care s-a achitat colectivul dicționarului de sarcina pe care a avut-o și felul în care conducerea Institutului de lingvistică a înlăturat greutățile ivite în cursul elaborării dicționarului.

Valeriu Șuteu

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

P. S. POPOV, **Cuvîntul în lumina învăţăturii marxiste despre legătura directă dintre limbă şi gîndire.** Vestnik Moskovskogo Universiteta, 1954, Nr. 4, p. 69—841.

«Buletinul Universităţii din Moscova», seria de ştiinţe sociale, publică în nr. 4, printre altele, articolul logicianului P.S. Popov privitor la problema definirii cuvîntului simplu în lumina învăţăturii marxiste despre limbă şi gîndire.

Subliniind necesitatea şi importanţa unei astfel de definiţii atît pentru lingvistică, cît şi pentru logică, P. S. Popov arată că această problemă a mai fost discutată în lingvistica rusă şi sovietică (F. F. Fortunatov, I. A. Baudouin de Courtenay, A. A. Şahmatov, acad. V. V. Vinogradov şi alţii), iar în ultimul timp de A. M. Peşkovski («Noţiunea de cuvînt luat aparte», în culegerea de articole publicate în 1952), prof. A. I. Smirniţki («În jurul problemei cuvîntului», în culegerea «Probleme de teoria şi istoria limbii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin», Moscova, 1952) şi prof. E. M. Galkina — Fedoruk («Cuvîntul şi noţiunea în lumina învăţăturii clasicilor marxism-leninismului», în «Vestnik Moskovskogo Universiteta», 1951 nr. 9).

Autorul face la început o scurtă analiză a celor trei articole, arătînd că toate se situează pe o poziţie favorabilă rezolvării acestei probleme grele, faţă de care au existat şi păreri sceptice (de ex. L. V. Şcerba). Aducînd o serie de elemente noi şi preţioase în discuţie, prof. A. I. Smirniţki se ocupă mai ales de două caracteristici ale cuvîntului: «separabilitatea» (vîdelimost), adică faptul că un cuvînt poate fi delimitat din context şi «caracterul unitar» (ţelnoformulennost), adică faptul că orice cuvînt are o unitate interioară, fără să dea însă definiţia cuvîntului. În analiza sa, A. N. Peşkovski neglijează latura logico-semantică a cuvîntului, confundînd *valoarea* (znacimost) elementelor componente ale cuvîntului cu *înţelesul* (znacenie) independent al unui cuvînt dat. De altfel, Peşkovski recunoaşte că rezolvarea dată de el acestei probleme e formală, deoarece el se baza doar pe caracteristicile ritmico-melodice ale cuvintelor (accent, pauze în vorbire etc.).

Articolul prof. E. M. Galkina-Fedoruk e semnificativ — spune autorul — prin aceea că atacă direct sarcina fundamentală, de a da o definiţie a cuvîntului, fără a se limita la anumite particularităţi şi fără a se teme de tratarea pe plan logico-semantic. Iată definiţia dată de prof. E. M. Galkina-Fedoruk: «... cuvîntul este o unitate a vorbirii omeneşti, formată dintr-un complex de sunete care reflectă conţinutul unui fenomen din realitate sau exprimă o relaţie faţă de realitate, are o formă gramaticală şi e înţeles de un colectiv de oameni uniţi prin comunitatea istorică» (op. cit. p. 109)[1]. După părerea

[1] În recentul manual «Sovremennîi russkii iazîk, Leksika» (Editura Universităţii din Moscova, 1954), prof. E. Galkina-Fedoruk dă o definiţie mai clară a cuvîntului: «Cuvîntul este unitatea sonoră a vorbirii omeneşti care denumeşte fenomenele realităţii sub diversele lor aspecte, are o formă gramaticală şi e înţeles de un colectiv de oameni, uniţi prin comunitatea istorică» (pag. 47).

lui P. S. Popov această definiție e prea generală, pentru că unități de vorbire sînt și propoziția, și fraza, și sintagma. De asemenea nu apare clară deosebirea dintre cuvînt și propoziție în următoarele definiții ale prof. M. N. Peterson: «Cuvîntul este un sunet sau un complex de sunete, purtător al unui înțeles (znacenie) de sine stătător». «Propoziția este un cuvînt sau un complex de cuvinte, care au o unitate de sens și de intonație». Oare cuvîntul nu reprezintă o unitate de sens — comentează P. S. Popov — de ex. *paro-voz* «vapor», iar, pe de altă parte, nu există complexe de cuvinte cu unitate de sens și intonație fără să fie propoziții (de ex. imperialismul ca stadiul cel mai înalt al capitalismului)?

În articolul său, P. S. Popov caută să dea definiția cuvîntului simplu (neincluzînd în definiție și cuvintele compuse de ex. anglo-francez), călăuzindu-se de indicația lui Lenin că trebuie să începem cu ce e mai simplu, mai evident. De la început, autorul se declară a nu fi de acord cu unii lingviști, care deosebesc în această privință cuvintele cu un conținut material și cuvintele formale (conjuncții, prepoziții etc.), declarînd că și acestea din urmă reflectă ceva, — și încă în cel mai înalt grad de abstractizare, — și anume relațiile dintre obiecte, fenomene etc.

Definiția pe care o propune autorul este următoarea: *Cuvîntul simplu este un fragment din vorbire, care poate fi divizat în elementele sale gramaticale componente, dar aceste elemente luate separat nu au un înțeles de sine stătător, care să reflecte ceva, un fapt din realitate, atît cea exterioară, cît și cea psihică, sau o relație dintre lucruri și fenomene* (pag. 76—77).

Răspunzînd unor eventuale obiecții asupra faptului că definiția ar fi numai negativă autorul dă și o alta mai scurtă, corespunzătoare primei: *Cuvîntul simplu este fragmentul cel mai scurt din vorbire cu sens de sine stătător, care are un înțeles (znacenie), oglindind un fapt sau fenomen din realitate, atît cea exterioară, cît și cea psihică* (pag. 77). În această definiție însă, autorul neglijează să adauge că cuvîntul oglindește și relații dintre lucruri și fenomene.

În continuare, P. S. Popov face o serie de precizări în legătură cu aplicarea definiției. Orice cuvînt este purtător al unei noțiuni, însă nu neapărat al unei noțiuni științifice. De aceea se face deosebire între noțiune în sens larg și noțiune în sens restrîns, științific. Prima este ceea ce se numește sensul, înțelesul (znacenie) cuvîntului, care poate chiar să nu oglindească toate trăsăturile necesare și esențiale ale fenomenului dat, dar este un rezultat al practicii omenești de miliarde de ani și oglindește totuși trăsături specifice. Atît sensul, adică noțiunea în sens larg, cît și noțiunea stiințifică se formează, se cristalizează în urma unei practici îndelungate a minții omenești. Deosebirea dintre ele constă în faptul că, în timp ce în noțiunile științifice noi operăm conștient cu trăsături esențiale, pe care le alegem, le generalizăm și confruntăm, în înțelesurile cuvîntului nu se observă o astfel de diferențiere; cuvîntul fixează sumar în sensul său uzul stabilit de practica generațiilor.

«Cuvîntul ca unitate fonetică a sunetelor — spune autorul — este un semn. Cuvîntul ca *semn nu oglindește* nimic. Dar *cuvîntul* ca *purtător al unui înțeles oglindește*, căci înțelesul cuvîntului, sensul lui, depinde de ceea ce denumește cuvîntul» (pag. 78). Propoziția și sintagma de asemenea au un înțeles, dar cuvîntul este unitatea cea mai mică a vorbirii cu înțeles de sine stătător, căci elementele sale componente (rădăcină, sufix, prefix, desinență) funcționează și creează un înțeles numai în totalitatea lor, dar nu și fiecare în parte. «Cuvîntul simplu — spune P. S. Popov în continuare — este acel complex de sunete limită, a cărui formă logică are un sens de sine stătător» (pag. 78). Cuvîntul compus însă nu este un astfel de complex, pentru că prin divizarea lui poate rămîne cel puțin un element cu înțeles de sine stătător. De exemplu *jelezno dorojnîi* «de cale ferată»: *jelezno* nu e cuvînt, dar *dorojnîi* — este cuvînt cu înțeles independent În această privință, autorul nu e de acord. cu A. I. Smirnițki, care înglobează și cuvintele compuse la cele simple (propriu-zise). E adevărat că într-un cuvînt compus fiecare din elemente își pierde parțial individuali-

tatea, ele dînd împreună un sens nou, dar aceasta e şi normal, combinaţiile lingvistice au un caracter organic, nu mecanic.

Sînt unele cuvinte compuse, ale căror elemente n-au sens de sine stătător: de exemplu *anglofil, germanofob,* spre deosebire de cuvinte ca *parovozostroenie* «construcţie de locomotive», unde *stroenie* poate fi cuvînt independent. Aceasta ne arată că în problema cuvintelor nu există standarde, că avem de-a face cu trepte intermediare de la cuvintele simple la cele compuse, cu o bogăţie de forme şi procedee. De altfel, dialectica ne învaţă că în natură şi în fenomenele sociale trebuie să vedem şi treptele intermediare, care nu pot fi încadrate de logica formală.

Pentru a sublinia că, din punct de vedere logic, cuvintele formale nu se deosebesc de cele materiale, autorul explică pe larg partea ultimă a definiţiei care arată că cuvîntul simplu este purtătorul unui înţeles de sine stătător, care oglindeşte un obiect din realitatea exterioară sau psihică, precum şi relaţiile dintre obiecte şi fenomene. Obiectele din realitate sînt oglindite de înţelesul aşanumitelor cuvinte denominative (slova nazvania) şi al celor care arată o stare (sostoianie): substantivele, numeralele, pronumele, adjectivele, verbele şi adverbele. Aceste părţi de vorbire pot oglindi şi relaţii din realitate, ca de pildă: *cauzalitate, a defini, la dreapta* (relaţie spaţială), *mai devreme* (relaţie temporală) etc.

Dacă luăm însă relaţiile în valoarea lor abstractă, atunci ele sînt oglindite de următoarele părţi de vorbire: prepoziţiile, conjuncţiile, adică cuvintele formale, al căror înţeles este multilateral, complex, uneori greu de perceput. Dar şi aceste înţelesuri oglindesc ceva, şi anume relaţiile în forma lor cea mai abstractă: de exemplu *şi* oglindeşte unirea dintre două sau mai multe obiecte, *despre* (a vorbi despre...) — o anumită legătură cu un obiect etc.

P. S. Popov încheie articolul, arătînd că nu poate fi dată în acelaşi timp definiţia cuvintelor simple şi a cuvintelor compuse (nesimple), care formează o categorie aparte între cuvintele propriu zise (simple) şi combinaţiile de cuvinte (slovosocetania). Cuvintele compuse sînt, deci, un fenomen de altă categorie.

Articolul lui P. S. Popov constituie o contribuţie la rezolvarea problemei atît de importante a definirii ştiinţifice a cuvîntului, lămurind cu multă competenţă chestiuni filozofice şi lingvistice care stau în faţa cercetătorilor limbii. Fără îndoială că alţi lingvişti sovietici vor relua această problemă şi o vor dezvolta.

F. I. KUZMIN, **Cu privire la rezultatul discuţiei asupra cursului «Introducere în lingvistică»** Voprosî iazîkoznaniia, 1954, nr. 1, p. 97—109.

În paginile revistei «Probleme de lingvistică» s-au desfăşurat în decurs de mai bine de un an discuţii cu privire la cursul de introducere în lingvistică, care se predă în anul I la facultăţile de filologie din universităţi, la facultăţile de limbă şi literatură din institutele pedagogice, precum şi la alte facultăţi de ştiinţe umanistice. Acest curs are o deosebită importanţă în sistemul învăţămîntului filologic, deoarece el pregăteşte pe studenţi pentru însuşirea celorlalte discipline lingvistice din anii următori şi în acelaşi timp îi familiarizează cu bazele teoretice ale lingvisticii marxiste.

La discuţie, care a avut loc în numerele 4/1952 şi 1, 3, 4 şi 5/1953, precum şi în «Vestnik Moskovskogo Universiteta» nr. 7/1953, au participat cadre din învăţămîntul superior, atît de la catedrele de lingvistică generală, cît şi de la alte catedre: R. A. Budagov, N. K. Dmitriev, I. P. Mucinik M. N. Peterson, A. A. Reformatski, A. I. Smirniţki, O. S. Ahmanova, A. M. Finkel şi mulţi alţii.

Pe baza acestor discuţii şi ţinînd seama de programele existente şi cele în proiect, de manualele apărute [1], precum şi de discu-

[1] A. S. Cikobava, Introducere în lingvistică, p. I. Moscova, 1952 ed. I şi 1953 ed. a II-a. L. A. Bulahovski, Introducere în lingvistică, Moscova, 1953, p. II. R. A. Budagov, Eseuri de lingvistică, Moscova, 1953; I. P. Mucinik, Introducere în lingvistică. Lucrări de control pentru studenţii fără frecvenţă de la institutele pedagogice, Moscova, 1952.

țiile și recenziile asupra acestor manuale, autorul articolului trage o serie de concluzii importante cu privire la sarcinile și conținutul cursului, lecțiile practice și manualele pentru acest curs.

În prima parte a articolului «Sarcinile, conținutul și organizarea cursului de «Introducere în lingvistică», după ce face un scurt istoric al predării acestui obiect în institutele de învățămînt superior din Rusia prerevoluționară și din Uniunea Sovietică, al luptei de opinii care s-a dus în acest domeniu, autorul arată că numai după apariția lucrărilor lui Stalin despre lingvistică s-a creat posibilitatea de a organiza un curs pe adevărate baze științifice.

Materialul de bază în expunerea științei limbii îl constituie limba maternă, specificul legilor sale interne de dezvoltare. «Înțelegerea marxistă a limbii ca fenomen social, spune autorul, ca una din trăsăturile esențiale ale fiecărui popor, ale fiecărei națiuni, învățătura despre stabilitatea limbii, despre caracterul ei în afara claselor și despre dezvoltarea în strînsă legătură cu istoria poporului — această nouă tratare a problemelor fundamentale ale lingvisticii a dat cursului o importanță metodologică excepțională, cum nu putuse s-o aibă nici un curs de lingvistică în învățămîntul superior prerevoluționar» (pag. 100).

De aici decurge sarcina principală a cursului aceea de a da studenților învățătura marxistă despre limbă, ca fenomen social și ca sistem, de a pune bazele înțelegerii legilor de dezvoltare a limbii. Cursul trebuie să cuprindă două părți principale: 1 — partea teoretică generală (elemente de teorie marxistă a limbii cu o scurtă caracterizare a istoriei lingvisticii) și 2 — partea specială (noțiuni despre fundamentul limbii — structura gramaticală și fondul principal de cuvinte; părțile lingvisticii: fonetica, lexicologia, semaseologia sau semantica, etimologia, morfologia, sintaxa și stilistica; scrierea; noțiuni de clasificare a limbilor, originea și dezvoltarea limbilor).

Autorul atrage atenția că în predarea cursului trebuie să se țină seama dacă Introducerea în lingvistică este singura disciplină lingvistică (de ex. la facultățile de filozofie și istorie), singura disciplină lingvistică cu caracter general (de ex. la facultățile de limbă și literatură ale institutelor pedagogice, la facultatea de ziaristică sau la secțiile de literatură ale facultăților de filologie) sau, în sfîrșit, este un curs introductiv, urmat de alte discipline lingvistice inclusiv «Lingvistica generală» (de ex. la facultățile și secțiile de lingvistică — de limbă maternă sau de limbi străine). În primul caz, cursul trebuie să aibă o formă de sine stătătoare, încheiată, cu dezvoltarea părții generale; în al doilea caz, partea generală trebuie să fie de asemenea încheiată, iar partea specială să aibă o dezvoltare mai mare; în ultimul caz, la organizarea ambelor părți trebuie să se țină seama de celelalte cursuri ulterioare, reducîndu-se parțial partea generală și dînd o dezvoltare mai mare părții speciale și lecțiilor practice.

În continuare, F. F. Kuzmin arată că nu e nevoie să se facă la acest curs o critică prea amănunțită a teoriei lui Marr, de asemenea, nu e nevoie de o clasificare amănunțită a limbilor.

Problema cursului de «Lingvistică generală» care se studiază în ultimii ani ai facultăților a fost numai parțial discutată (vezi articolul lui A. I. Smirnițki și O. S. Ahmanova «Voprosî iazîkoznaniia», 1953, nr. 4 și altele). Acest curs, precum și cel de «Istoria lingvisticii», propus pentru anul III, va mai trebui discutat.

În partea a doua, «Lecțiile practice la cursul de Introducere în lingvistică», F. F. Kuzmin arată importanța acestor lecții, recunoscută de toți participanții la discuție, care n-au discutat însă prea mult caracterul și conținutul lor. În general, programele existente nu indică tematica lecțiilor practice (cu excepția programei din 1950 pentru universități și cea din 1951 pentru institutele pedagogice). Din aceste două programe, precum și din articolul lui A. M. Finkel («Voprosî iazîkoznaniia», 1953, nr. 5) reiese că lecțiile practice trebuie să fie în strînsă legătură cu partea teoretică. În primul rînd trebuie tratată tema «Limba ca fenomen social» în care să se facă un comentariu istoric lingvis-

tic al lucrării lui I. V. Stalin «Marxismul şi problemele lingvisticii», cu interpretarea ei de către studenţi.

Pentru partea specială (fonetica, lexicul şi gramatica) e nevoie de o culegere de materiale în genul celei editate de I. P. Mucinik sau a «Culegerii de probleme de lingvistică» de Baudouin de Courtenay (St. Petersburg, 1912). Materialul luat în discuţie trebuie să fie în primul rînd din limba maternă (studiul morfemelor, fonemelor, sistemelor de transcriere etc.) şi într-o oarecare măsură şi din alte limbi.

Ultima parte a articolului se ocupă de «Problema manualelor la cursul de Introducere în lingvistică». Fără a se ocupa de analiza manualelor apărute, autorul arată că manualul complet trebuie să corespundă programei, să fie expus la înţelegerea studenţilor din anul I şi să n-aibă mai mult de 20 coale de autor (pentru aceasta trebuie să se renunţe la materialul de prisos).

În ceea ce priveşte culegerea de materiale pentru lecţiile practice, autorul arată că ea trebuie să aibă două părţi: una care să cuprindă temele pentru seminar şi exerciţii pentru lucrări individuale şi colective (cum e, de pildă, «Culegerea de exerciţii la cursul de limbă rusă contemporană», de prof. A. N. Gvozdev), şi alta, care să fie un fel de îndrumător pentru studentul lingvist. Aici se pot da informaţii mai ample despre clasificarea genealogică a limbilor, despre geografia lingvistică, clasificarea şi articularea vocalelor şi consoanelor, noţiuni asupra sistemelor de transcriere, înregistrări din vorbirea dialectală, scurt dicţionar de termeni etc. Acest material informativ ar reduce mult textul manualului, ar da ajutor la lecţiile practice şi ar fi un îndrumător pentru student şi în anii următori.

O problemă puţin discutată a fost aceea a materialelor ilustrative. Nu încape îndoială —conchide autorul — că la gradul de tehnică de azi am putea avea mulaje şi scheme pentru diferite clasificări, patefoane şi plăci cu texte în limba maternă şi limbile străine, care să indice pronunţarea literară sau dialectală, albume cu diverse sisteme de scriere, cu harta lingvistică a lumii, cu scheme ale aparatului vorbirii sau cu clasificarea limbilor etc.

Materialele discuţiei purtate în Uniunea Sovietică constituie un preţios ajutor şi în organizarea cursului de «Introducere în lingvistică» la facultăţile de filologie, Institutul Maxim Gorki şi Institutul de limbi străine din ţara noastră. Profesorii noştri trebuie să-şi îmbunătăţească necontenit cursul, să-l ridice la nivelul sarcinilor care stau în faţa lingvisticii din ţara noastră.

Gh. Mihăilă

G. TOPÎRCEANU, **Poezii**, Editura de stat pentru literatură şi artă, 1952, ediţie îngrijită, prefaţă şi bibliografie de AL. SĂNDULESCU

De curînd a apărut o ediţie care cuprinde cele mai caracteristice poezii ale lui G. Topîrceanu, unul dintre poeţii noştri din trecut de mare originalitate.

Iuţeala cu care s-a epuizat ediţia amintită arată cît de populară este figura lui Topîrceanu şi cît de iubită este opera sa poetică.

Ceea ce a făcut şi face ca G. Topîrceanu să fie un poet foarte mult citit, este faptul că el a înţeles şi a zugrăvit într-un mod cu totul original dramele vieţii cotidiene a nenumăraţilor oameni de rînd pe care orînduirea burgheză îi condamnase la o existenţă cenuşie şi întristătoare.

Nota dominantă şi specifică artei poetice a lui G. Topîrceanu este umorul. Această trăsătură aparţine şi altor poeţi, însă umorul lui Topîrceanu este de o natură deosebită şi cu totul original. Izvorît din bogata experienţă de viaţă a scriitorului şi a semenilor săi, umorul său este înzestrat cu un fond social protestatar.

Într-o epocă în care literaţii burghezi cultivau şi încurajau pe toate căile umorul trivial şi gluma deşănţată pe de o parte, iar pe de alta poezia sumbră a blazării şi a disperării, Topîrceanu a folosit cu o măiestrie neîntrecută umorul robust, sănătos, ca o armă de apărare a sensibilităţii omeneşti ridiculizate de literatura şi de lumea burgheză. De aceea rîsul său este impregnat cînd de accente sentimentale sau de critică înţelegătoare, cînd de accente de o repulsie adîncă

față de lipsa de umanitate proprie lumii burgheze.

Înzestrat cu o deosebită capacitate de a se apropia de sufletul omului simplu și de a participa cu profundă dragoste la durerile și la bucuriile lui, Topîrceanu a reușit să imprime poeziei sale un ton glumeț din care se degajă optimismul cu care oamenii simpli știu să înfrunte greutățile vieții. Este demnă de subliniat contribuția recentei ediții, îngrijită de Al. Săndulescu, în ce privește popularizarea celei mai însemnate părți a operei lui Topîrceanu. Al. Săndulescu a strîns pentru prima dată la un loc aproape toate poeziile lui G. Topîrceanu lăsînd la o parte traducerile (lucru amintit de editor într-o notă, pag. 29), *fables microscopiques* (scrise de-a dreptul în franțuzește) și începutul poemului dramatic în trei acte (rămas neterminat) « Microcosm » (a cărui necuprindere în volum editorul nu o motivează în nici un fel). Ediția de care ne ocupăm reproduce poeziile cuprinse în ultimele ediții, văzute de autor ale volumelor « *Parodii originale* », « *Balade vesele și triste* » și « *Migdale amare* », precum și poeziile din « Postume » (cu excepția cîtorva); iar în anexă sînt reproduse unele poezii apărute în primele ediții (ale aceloraşi volume), altele publicate separat.

De la început trebuie să remarcăm că Al. Săndulescu a reușit să pună la îndemîna cititorilor o ediție îngrijită a poeziilor lui G. Topîrceanu. De asemenea, studiul introductiv care însoțește ediția este de un real folos cititorilor pentru a înțelege adevărata semnificație a poeziei lui G. Topîrceanu. Al. Săndulescu a adăugat ediției sale și o listă bibliografică care cuprinde nu numai operele lui G. Topîrceanu, cu unele indicații asupra ziarelor, revistelor sau volumelor în care au apărut și asupra eventualelor schimbări de titlu, ci și scrierile despre G. Topîrceanu. Pentru cei interesați să urmărească activitatea literară a lui G. Topîrceanu această bibliografie constituie un ajutor însemnat.

Reeditarea operei unui scriitor, chiar atunci cînd această operă este scrisă într-o limbă foarte apropiată de cea pe care o vorbim noi azi, dă naștere unor probleme care trebuie rezolvate. În primul rînd, în operele beletristice se află unele cuvinte și expresii scrise într-o formă neliterară. În acest caz se pune întrebarea dacă editorul are sau nu dreptul să facă unele modificări? Ținînd seama că o operă literară este interesantă și prin faptul că ea reprezintă un document de limbă pentru vremea în care a fost scrisă, editorii nu au dreptul să facă nici o schimbare în textul autorului. Deci Al. Săndulescu a făcut bine că a respectat formele: *năvei* (navei) — p. 46, *părete* (perete) — p.48, *spedele* (spadele) — p.55, *cară* (care, substantiv) p.57, *învălmășală* (învălmășeală) — p. 65, *părechi* (perechi) — p. 66 etc., însă nu a făcut bine că a literarizat formele: *fântînă* (transcris fîntînă) — p. 105, *laturi* (lături) — p. 103, *postal* (poștal) — 106, *zgriburită* (zgribulită) — p. 132, *sara* (seara) — p. 65, *véră* și *țéră* (vară, țară) — p.51 etc. Așa cum erau scrise de autor, aceste două din urmă exemple, trebuiau citite *veară* și *țeară*. Este evident că Topîrceanu folosise aceste forme cu scop ironic și deci editorul trebuia să le transcrie exact.

O altă problemă care se pune în legătură cu reeditarea operei unui scriitor este și aceea a ortografiei și a punctuației.

În ce privește ortografia, considerăm că ea poate să fie adaptată regulilor ortografice actuale, atunci cînd nu redă o realitate lingvistică și în afară de cazurile în care această adaptare nu ar contrazice intențiile autorului, nu i-ar ascunde și nu i-ar falsifica ideea, cum s-a întîmplat în exemplele arătate mai sus.

Al. Săndulescu a procedat just nerespectînd scrierea *vre-o* (pentru vreo) — p. 195, *ese* (iese), *de odată* (deodată) — p. 56, *Griveiu* (Grivei) — p. 61, *de și* (deși) — p.64, *înegrim* (înnegrim) — p. 65, *vre-un* (vreun) p. 67, *din spre* (dinspre) — p. 121 etc.

Cu punctuația lucrurile stau simplu. Ea se respectă întocmai atunci cînd editorul lucrează după o ediție văzută de autor. Punctuația face parte intrinsecă din opera de creație și nu este un lucru necunoscut că nerespectarea punctuației atrage după sine, foarte adesea, schimbarea înțelesului frazei. Respectînd punctuația stabilită cu multă migală de autor, respectăm însuși conținutul

operei. În cazul unei reeditări, cu şi mai multă grijă trebuie supravegheată punctuaţia, atunci cînd avem a face cu versuri, pentru că aici punctuaţia, pe lîngă rolul de a păstra claritatea frazei, conduce ritmul şi intonaţia poeziei.

In privinţa punctuaţiei, ediţia lui Al. Săndulescu suferă foarte mult. În nenumărate cazuri, editorul nu a respectat punctuaţia stabilită de G. Topîrceanu în ultimele ediţii ale poeziilor sale [1] şi a intervenit fie înlăturînd unele semne de punctuaţie, fie înlocuind unele prin altele, fie adăugînd unele semne acolo unde nu se simţea nevoie. Nu putem reproduce aici toate cazurile (sînt prea multe), vom da numai cîteva exemple din fiecare categorie.

Editorul omite unele semne de punctuaţie:

Neagră ca un as de pică
Sub nemărginitul cer;
(Cioara, p. 20)

(După *pică* în original este virgulă.)

Lung îşi flutură spre vale
Ca-ntr-un nimb de glorie,
Peste şolduri triumfale
Haina iluzorie.
(Rapsodii de toamnă, p. 156).

(După *vale* în original e virgulă.)

In oraşul de provincie banal
unde niciodată nu se văzuse vr-un-papagal la colţul străzii pe maidan a apărut un cort.
(Menajerie, p. 91).

(În original după *papagal* e virgulă.)

S-ar aduna fantasticul norod
Al nopţilor polare, să ne vadă
Urşi albi, de vară — foce mari, de glod . . .
(Vis-alb, p. 98)

(În original după *vadă* sînt două puncte.)

(Damian atuncea s-a făcut ca ceara)
Nu mai staţi de vorbă? Poate că ţi-e somn . . .
(În jurul unui divorţ, p. 237).

(În original înaintea versului *Nu mai staţi de vorbă?* este semnul dialogului.)

Editorul înlocuieşte unele semne de punctuaţie, puse de autor, prin altele:

Lira spînzurată-n cui
Cam de mult am părăsit-o.
De urîtul tău, iubito,
Şi de dragul nimănui.
(Dedicaţie, p. 239)

(Este clar că după *părăsit-o* trebuia virgulă, cum pusese Topîrceanu, şi nu punct.)

Ah « ma chèr », ce nobil şi ce distins băiet? . . .
Iar madam Stamate n-a ţinut secret,
(În jurul unui divorţ, p. 236)

(Oricine înţelege că după *băiet* nu poate sta nici într-un caz semnul ?, ci numai semnul !. Adică aşa cum pusese autorul).

Uneori s-au strecurat evidente greşeli de tipar, ca de exemplu în versurile următoare, unde apare punctul, în mijlocul frazei:

„Să dea şi celălalt ceva,
Eu, cît de cît, socot c-o da !
(Un duel, p. 228)

Era de datoria editorului să evite asemenea greşeli.

Ne pare rău că spaţiul nu ne permite să dăm mai multe exemple, însă atragem atenţia că ediţia este plină de astfel de greşeli.

Dar şi mai grave decît acestea, care, cîteodată, mai pot fi lăsate pe seama zeţarului sau a culegătorului, sînt abaterile de la textul original. Editorul nu are nici într-un caz dreptul să colaboreze cu autorul omiţînd versuri întregi sau schimbîndu-i unele cuvinte. Astfel, în versurile pe care le vom cita mai jos, cuvîntul *cioturi* este înlocuit prin *coturi*, *neplăsmuite* prin *neplăcute*, *mînjite* prin *mîhnite*, *amorul* prin *amarul*, *pe* prin *de*, *larg* prin *largi*.

Vom transcrie cu caractere drepte cuvintele în cauză.

Trunchiuri strîmbe, răsturnate,
Scorburile şi buştenii
Cu a lor coturi *pe-nserate*
Umplu codrii de vedenii.
(Balada munţilor, p. 131)

[1] Balade vesele şi triste, Ed. Cartea Romînească 1931, ed. a IV-a; Parodii originale, Ed. Cartea Romînească, 1932, ed. a IV-a; Migdale amare, Ed. Cartea Romînească 1931, ed. a II-a.

Închipuiri neplăcute *şi gînduri negîndite încă*
(Călimara, p. 198)

Astăzi în sufragerie
Dormitau pe-o farfurie,
Necăjite şi mîhnite,
Zece ouă înroşite.
(La paşti, p. 225)

De cînd poeţii s-au prostit,
Amarul *nu mai e la modă.*
(Balada unei stele mici, p. 245)

Cresc tumultuoase ca o tempestră de *Atlantic,*
(Romanţa gramofonului, p. 80)

Străbate-vor văzduhul gătite de sărbătoare
Şi firea picura-va din largi *de zări*
albastre,
(Închinare, p. 88)

Exemplele date de noi nu sînt, desigur, singurele de acest fel.

Şi mai grave sînt însă omisiunile de versuri, care deformează imaginea realizată cu multă măiestrie de autor. Vom da cîteva exemple şi de acest fel. (Versurile omise le vom pune între paranteze.)

Mihai vodă trece. Oaspeţi mare, mic,
Cu onor din teacă spadele-şi ridic.
(Căpitanii-şi scutur coamele pletoase)
Luna varsă raze dulci şi auroase.
(Mihai Viteazu şi turcii, p. 55)

Somnul revărsat în fire,
Gerul sfînt al bobotezii,
A-nghеţat argint subţire
(Peste faldurii zăpezii)
Şi legînd în viaţă stropii,
(Balada popii din Rudeni, p. 125)

Peste fagi cu vîrfuri sure
A căzut amurgul rece.
(Înserarea mută trece)
Furişată prin pădure.
(Acceleratul, p. 144)

Eroii mei sînt doi cocoşi
(De rasă, pintenoşi, frumoşi,)
Ca ofiţerii la paradă.
(Un duel, p. 227)

Considerăm că unele observaţii asupra stilului şi limbii folosite de Al. Săndulescu în prefaţa ediţiei sale nu sînt inutile.

Este departe de noi intenţia de a diminua meritele ediţiei scoase de Al. Săndulescu şi în special ale prefeţei care, aşa cum am arătat mai sus, reuşeşte să dea cititorului o imagine destul de complexă asupra semnificaţiei operei lui G. Topîrceanu.

Aceasta nu ne împiedică însă să arătăm că Al. Săndulescu trebuia să ţină mai mult seama de faptul că ediţia pe care a îngrijit-o este o ediţie de popularizare, care va fi folosită şi de oameni fără o cultură literară specială şi, deci, trebuia să evite folosirea, în prefaţă, a unor cuvinte şi expresii ca: « *morga* momentelor solemne », p. 9, « *incertitudini materiale* », p. 9, « cadrul *magnific* », p. 14, « *situaţia incertă* a micii burghezii », p. 16, « *scandînd o erotică* uşoară şi banală », p. 22. « cifrele *fatidice* », p. 23, « *simbolistica* sunetelor », p. 23, « construcţii *alambicate* », p. 26, « dorinţa de *a epata* », p. 31, « *noţiunile hiperbolice* », p. 35, « *jovialitatea versurilor* », p. 36, « chipul *disgraţios* », p. 34 etc.

Al. Săndulescu foloseşte, de asemenea, unele construcţii neconforme cu regulile limbii noastre: « poetul a vibrat în faţa naturii ca un mare *îndrăgostit al frumuseţilor ei* », p. 11, (în loc de *îndrăgostit de frumuseţile ei*), « două culori *din a căror contraste* », p. 32, (în loc de *ale căror contraste*), « limbajul neologistic uneori afectat, termenul ştiinţific prozaic *a căpătat* forţă poetică », p. 34. (În limba romînă, subiectul format din două substantive la singular cere un predicat la plural, atunci cînd îl precede pe acesta. Ar fi trebuit deci, *au căpătat*, şi nu *a căpătat*.)

Cu toate că nu ţin exclusiv de domeniul lingvisticii, nu putem să nu semnalăm şi unele construcţii ilogice. La pagina 6, Al. Săndulescu scrie: « anul 1919 coincide cu apariţia revistei « Însemnări literare ». E greu de presupus că apariţia unei reviste a durat un an întreg. Se putea spune simplu, revista « Însemnări literare » a apărut în anul 1919. La pagina 19 apare expresia « . . . sentimente umane amputate . . . », la pagina. 17 « . . . stihului popular din doine, *larg cuprinzătorilor* al durerilor poporului obidit », iar la pagina 29 « limitele lui Topîrceanu ». Fără a arăta ce fel de limite, e greu de presupus că toţi cititorii vor înţelege că

editorul se referă la limitele concepției artistice a lui Topîrceanu și nu la cele fizice.

Trebuie să mai arătăm, în sfîrșit, că editorul folosește și unele expresii pe cît de originale pe atît de supărătoare: «putrezita morală» (în loc de putreda morală cum se obișnuiește să se spună), «societate strîmbă» (în loc de societate nedreaptă), «imagini strîmbe» (pentru imagini deformate, denaturate), «arta poetică *stă în* dozarea ...» (în loc de *constă*, *rezidă*), etc. și, în sfîrșit, Al. Săndulescu nu a putut rezista modei de a forma un adjectiv de la numele autorului și a creat cuvîntul *topîrceian*, de care nu era absolută nevoie.

Din dragoste și respect față de strădania plină de roade aurite a lui G. Topîrceanu, este necesar ca viitoarea ediție care va fi redată în noua ortografie să țină seama în mod riguros și consecvent, dar cu mult discernămînt, de noile norme ortografice și să înlăture toate greșelile care s-au produs în ediția lui Al. Săndulescu.

C. Otobîcu

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

1. ROBU — Focşani

Întrebare : În îmbinările de cuvinte *plopi de munte, vîntul rece de toamnă, cîrduri de păsări* etc. determinantele *de munte, de toamnă, de păsări* pot fi considerate adjective de construcţie?

Răspuns : În construcţiile pe care le menţionaţi dumneavoastră, substantivele *munte, toamnă, păsări* precedate de prepoziţia *de* nu pot fi considerate adjective de construcţie. Din punct de vedere morfologic ele sînt substantive în cazul acuzativ cu prepoziţie, iar sintactic aceste construcţii au rolul de atribut substantival prepoziţional. De altfel gramatica limbii romîne nu cunoaşte o asemenea categorie de adjective.

Confuzia care se face în acest caz porneşte de la faptul că nu se ţine seama de raporturile dintre morfologie şi sintaxă. Astfel, o singură funcţiune sintactică poate fi exprimată prin mai multe părţi de vorbire. De exemplu, după cum se ştie, în propoziţie pot avea rol de subiect nu numai substantivele, ci şi alte părţi de vorbire: pronumele, adjectivele, numeralele, verbele. Tot astfel, atribute pot fi nu numai adjectivele ci şi substantivele şi pronumele; în primul caz atributul se numeşte adjectival, în celelalte două cazuri substantival şi pronominal.

Din cele expuse mai sus reiese clar că nu trebuie confundată funcţiunea sintactică cu partea de vorbire prin care poate fi exprimată. Cînd se vorbeşte de adjective de construcţie nu se ţine seama tocmai de faptul că nu numai adjectivele, ci şi substantivele pot fi atribute.

În limba rusă, spre deosebire de limba romînă, există într-adevăr o categorie de adjective numite *adjective relative*, deoarece exprimă o particularitate a unui obiect în raport cu un alt obiect: каменный дом (casă de piatră), молодёжная бригада (brigadă de tineret). Adjectivele de tipul каменный (de piatră) şi молодёжная (de tineret) nu au corespondent exact în limba romînă. Ele sînt echivalente cu substantivele precedate de prepoziţia ***de*** în construcţii de tipul celor amintite de dv.: *plopi de munte, vînt de toamnă.*

Dar faptul că în limba rusă există categoria adjectivelor relative nu ne dă dreptul să considerăm adjective de construcţie atributele substantivale prepoziţionale, prin care se traduc în romîneşte aceste adjective ruseşti.

LICU POPESCU — Sibiu

Întrebare : În următoarea frază din M. Sadoveanu, «Mitrea Cocor»: *Într-o dimineaţă, copila lui Ciudosu, Miţa, numai de opt ani, dar trează, ageră şi sprintenă ca o iadă, trecu în fugă pe la moară, ca să întrebe «cînd porneşte motorul, că ar veni şi taica să*

macine», și se hîrjoni două clipe cu Nastasia, care torcea într-un dos însorit, la adăpost de vînt..., ce fel de propoziții sînt cele dintre ghilimele și în ce fel de stil?

Răspuns: În acest text, propozițiile: «cînd pornește motorul, că ar veni și taica să macine» sînt în stil direct legat. Vorbirea directă legată are pe de o parte anumite trăsături caracteristice vorbirii directe — timpul și persoana verbului, construcția propozițiilor, intonația interogativă—, dar, pe de altă parte, propozițiile se leagă de restul frazei printr-un verb de declarație și sînt introduse uneori, printr-o conjuncție subordonatoare.

Iată un exemplu din Caragiale, «Năpasta»: S-a pogorît maica domnului la mine și zice ***precum că, Ioane, cînd ăi ajunge la fîntînă sub deal, o să-ți iasă înainte...***

Aceeași situație o întîlnim și în fraza din «Mitrea Cocor».

Propozițiile «cînd pornește motorul, că ar veni și taica să macine» păstrează caracteristicile vorbirii directe, deși se leagă de propozițiile anterioare prin verbul de declarație *să întrebe.*

Prima propoziție, *cînd pornește motorul,* trebuie considerată o interogativă directă. Cea de-a doua, *că ar veni și taica,* este o cauzală principală coordonată de care depinde propoziția circumstanțială finală *să macine.*

Între cauzala subordonată care arată din ce cauză se săvîrșește acțiunea din regentă și cauzala coordonată care explică sau motivează, într-un anumit fel, acțiunea din propoziția cu care e coordonată există o deosebire. Dar în vorbire raportul dintre cele două propoziții coordonate nu reiese întotdeauna clar. În unele cazuri, pentru ca acest raport să fie evident, între propozițiile coordonate trebuie să subînțelegem o subordonată.

Tot astfel și în citatul din Sadoveanu, raportul de coordonare dintre prima propoziție și cauzala coordonată devine clar numai atunci cînd, între cele două coordonate, introducem o condițională: «cînd pornește motorul, că (dacă pornește) ar veni și taica să macine».

I. ROBU — Focșani.

Întrebare: Grupele de litere, **ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi** pot fi considerate *grupe de sunete* sau *sunete combinate:*

Răspuns: Sunetele unei limbi se redau în scris cu ajutorul literelor. În general în limba romînă fiecare literă notează un anumit sunet. Deoarece însă numărul sunetelor este mai mare decît cel al literelor, se ajunge ca o singură literă să noteze mai multe sunete.

Astfel, literele **c** și **g** redau o consoană înainte de **a, o, u** (ca în cuvintele *car, cor; gară, gură*) și o altă consoană înainte de **e** și **i** (ca în cuvintele *cer, circ; ger, argilă*).

Grupele de litere **ch, gh** urmate de **e** sau **i** notează cîte un singur sunet (ca în cuvintele *cheamă chin; ghem, ghindă*).

În fonetică, consoanele de care am vorbit mai sus sînt transcrise prin litere speciale: **ce, ci, = č; ge, gi = ğ; che, chi = k'; ghe, ghi = g'**

Din cele de mai sus se poate ajunge la concluzia, în parte justă, că sunetele **č, ğ, k' g'** pentru care nu avem litere speciale, sînt redate ortografic prin grupuri de litere.

Pentru a răspunde însă la întrebarea dv., dacă aceste grupuri de litere sînt totodată și grupuri de sunete, trebuie să avem în vedere situația literelor **h, e** și **i** din aceste grupuri de litere. Au aceste litere și valoare fonetică, notează ele vreun sunet? Situația se prezintă diferit în privința lui **h**, pe de o parte, și a lui **i, e**, pe de alta. Pe cîtă vreme **h** din grupele **che, chi, ghe, ghi** este totdeauna o literă ajutătoare, fără valoare fonetică, **e** și **i** prezintă două situații deosebite. În unele cazuri sînt litere ajutătoare fără nici o valoare fonetică, alteori notează vocala silabei. Deci, atunci cînd **e** și **i** au valoare fonetică, grupurile de litere **ce, ci, ge, ghe, chi** etc. sînt și grupuri de sunete, deoarece ele notează consoana **č** și vocala **e, ğ** și **i**; **che** notează consoana **k'** și vocala **e** etc. Cînd însă **e** și **i** nu au valoare fonetică, grupurile de litere redau o singură consoană: **ce, ci = č, ge gi = ğ** etc. deci nu poate fi vorba de grupuri de sunete.

Să vedem acum cînd **e** și **i** notează vocala respectivă și cînd au numai valoare grafică.

Ce, ci, ge, gi, che, chi etc. sînt grupuri de sunete atunci cînd *e* şi *i* notează vocala silabei respective. Astfel, în cuvîntul monosilabic *cer* avem sunetele *č* (ortografic *c* urmat de *e*) *e* şi *r*. Tot astfel cuvîntul *ger* este compus din sunetele *ǧ* (ortografic *g* urmat de *e*) *e* şi *r*. În *chin* avem sunetele *k'* (ortografic *ch* urmat de *i*) *i*, *n*. În cuvîntul *ghindă*, *i* notează de asemenea vocala primei silabe.

Într-un cuvînt ca *cinci* primul *i* este vocala silabei, pe cîtă vreme cel de-al doilea este o literă ajutătoare, de aceea cuvîntul este format din patru sunete *č*, *i*, *n*, *č*, deşi ortografic primul *ci* nu diferă de ultimul, în rostire sînt două situaţii deosebite: primul *ci* este un grup de litere căruia îi corespunde un grup de sunete, cel de-al doilea un grup de litere care redau împreună un singur sunet.

Pe cîtă vreme în *unchi* şi *unghi*, *i* este ajutător, fără valoare fonetică, în verbele *a munci*, *a ochi*, *ci* notează consoana *č* şi vocala *i*, iar *chi* notează consoana *k'* şi vocala *i*.

În cuvinte ca *ceapă*, *geam*, *cheamă*, *chiabur*. *maghiar*, diftongul este grafic. În realitate *ce*, *ci*, *ghe*, *ge* etc. în acest caz sînt grupe de litere notînd un singur sunet, iar *e*, *i* sînt litere ajutătoare fără valoare fonetică. De asemenea în cuvintele *ghioagă*, *cioară* avem numai grafic un triftong; *i* este literă ajutătoare, iar *oa* diftong.

În concluzie grupele de litere *ce*, *ci*, *ge*, *gi*, *che*, *chi*, *ghe*, *ghi*, notează cîte un singur sunet, o consoană, atunci cînd *e* şi *i* nu formează vocala silabei; *e* şi *i* sînt în acest caz litere ajutătoare. Grupele de litere notează două sunete atunci cînd *e* şi *i* redau ortografic vocala silabei. În acest caz grupurile de litere sînt şi grupe de sunete.

În nici un caz nu putem considera că aceste grupuri de litere redau nişte sunete combinate, deoarece, din punctul de vedere al rostirii, sunetele nu sînt combinate din *c*, şi *e*, *c* şi *i*, *g*, *h* şi *i* etc. Prin această denumire se nesocoteşte raportul real dintre vorbire şi scriere, se confundă în mod cu totul arbitrar şi neştiinţific literele alfabetului cu sunetele limbii.

F. C.

FLORIN LICĂ, profesor, Şcoala de 7 ani, comuna Lechinţa, raionul Beclean, reg. Cluj.

Întrebare: În ce situaţie se găseşte scrierea *accident*, *succes* faţă de suprimarea consoanelor duble prevăzută la punctul 14 al Normelor privind ortografia limbii romîne?

Răspuns: Regula din Hotărîre se referă la suprimarea uneia din două litere alăturate care notează aceeaşi consoană: *masă* (nu *massă*), *casă* (nu *cassă*). În «Micul dicţionar ortografic» (ediţia I, p. 39; ediţia a II-a, p. 35) se face precizarea că se pot scrie alăturat două litere consonantice de acelaşi fel acolo unde ele «redau o realitate fonetică».

În această situaţie se găsesc cuvintele în care cele două litere de acelaşi fel notează o consoană dublă din punct de vedere fonetic cu o explicaţie în structura cuvîntului: derivatele cu prefixul *în* — de la cuvinte care încep cu consoana *n* (*a înnegri*, *a înnebuni*) şi derivatele cu prefixul *inter-* de la cuvintele care încep cu consoana *r* (*interraional*, *interregn*).

În cuvintele citate de dv. nu «se aude de două ori consoana repetată grafic», ci literele respective, deşi de acelaşi fel, notează sunete deosebite: primul *c* redă consoana *k* (oclusivă, velară, ca în *ac*, *casă*, *corb*, *curte*, *cremă*), pe cînd al doilea *c* redă consoana *č* semioclusivă prepalatală, ca în *deci*, *ceas*, *ciob*, *cer*, *circ*). Se scrie deci *accent*, *occipital*, *accelerat*, pentru că cele două litere *c* redau consoane diferite, percepute pe rînd în rostire. Se scriu însă cu o singură literă *c* sau *g* cuvintele în care se rosteşte numai semioclusiva *c*, respectiv *g*: *bacil* (nu *baccil*) *sugera* (nu *suggera*) *sugestie* (nu *suggestie*).

M. G.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

MARIA TURDEANU

La 18 septembrie 1954 a încetat din viaţă Maria Turdeanu, cercetătoare ştiinţifică la Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R. P. R.

Originară dintr-o familie de modeşti cărturari transilvăneni, Maria Turdeanu, după studii strălucite făcute între anii 1936–1940 la Universitatea din Cluj, şi-a consacrat mai întîi puterea de muncă învăţămîntului, iar din 1949 a lucrat neîntrerupt alături de noi. Ea s-a impus repede în munca Institutului atît prin pricepere deosebită cît şi prin remarcabila ei modestie.

Lucrarea care i-a absorbit mai mult puterea de muncă a fost «Dicţionarul limbii romîne literare contemporane». Conştiinţa că lucrează la una din cele mai de seamă opere ale lingvisticii noastre a făcut ca, în munca ei de redactoare şi revizoare, Maria Turdeanu să nu cunoască oboseala în a da fiecărui amănunt al lucrării întreaga atenţie şi seriozitate pe care o cerea. Zmulsă din mijlocul nostru, înainte ca Dicţionarul să fi ieşit de sub tipar, numele Mariei Turdeanu va rămîne strîns legat de elaborarea lui, alături de al celorlalţi colaboratori care-i simţim plecarea ca o grea pierdere pentru lucrările viitoare ale Institutului.

D. MACREA

NOTĂ

Din greşeala redacţiei, în nr. 4/954 al revistei noastre scrisoarea tovarăşului profesor ***Toma Măruţă*** din Craiova a apărut sub iscălitura Toma Marin.

Ţinem să facem rectificarea necesară şi precizăm în acelaşi timp că cele expuse în scrisoare sintetizează propunerile făcute la « Societatea de ştiinţe istorice şi filologice », filiala Craiova, în cadrul şedinţelor destinate explicării şi interpretării noilor norme ortografice.

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

C. 1162

Preţul Lei 2

I 8097

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTIT[illegible] LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

S I B I U
Biblioteca Centrala

LIMBA ROMÎNĂ

6

ANUL III
NOIEMBRIE—DECEMBRIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1050

0 IUL 2005

8097

UCL 2014

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

LIMBA ROMÎNĂ

UAIC 2022

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

6

ANUL III
NOIEMBRIE—DECEMBRIE
1954

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

15561.
555/954.

1964

COMITETUL DE REDACȚIE

DIMITRIE MACREA (Redactor responsabil);
M. SADOVEANU; BARBU LĂZĂREANU;
G. ISTRATE; N. PASCU

APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția revistei *LIMBA ROMÎNĂ* — BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194, Institutul de lingvistică. Academia R.P.R. Telefon 3.85.05

SUMAR

Pag.

D. MACREA, Lingvistica rusă şi sovietică despre limba romînă 5

GRAMATICĂ ŞI VOCABULAR

R. OCHEŞEANU şi L. VASILIU, Despre valoarea verbală şi adjectivală a participiului 16

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

J. BYCK, Noua ortografie şi istoria limbii romîne 22

LUIZA şi MIRCEA SECHE, Despre aplicarea noii ortografii în publicaţiile noastre 40

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

Acad. IORGU IORDAN, Limba literară — Privire generală — 52

ANA PETRESCU, Despre lexicul arhaic în romanul istoric al lui Mihail Sadoveanu 78

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

BÉLA KELEMEN, Un orientalist maghiar din Transilvania: Kőrösi Csoma Sándor 86

DISCUŢII

SORIN STATI, Există propoziţii cauzale coordonate? 92

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

GH. BULGĂR, 50 de ani de la apariţia primelor opere ale lui M. Sadoveanu 99

MARIUS SALA, Anchete dialectale efectuate în anul 1954 103

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

V. V. IVANOV, Clasificarea genealogică a limbilor şi noţiunea înrudirii dintre limbi. Editura Universităţii din Moscova, 1954. (*I. Moise*); B. V. GORNUNG, Problema înrudirii dintre limbi şi formarea familiilor lingvistice, Studii vol. II, Institutul de limbă şi literatură al Academiei de ştiinţe a R.S.S. Letone. Editura Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Letone, Riga, 1953. (*A. Vraciu*) 106

CONSULTAŢII

Răspuns cititorilor. 113

LINGVISTICA RUSĂ ŞI SOVIETICĂ DESPRE LIMBA ROMÎNĂ

DE

D. MACREA

Studiul limbilor străine a constituit o preocupare intensă şi în vechea Rusie, dar el a devenit un obiect de interes deosebit mai ales în epoca sovietică. Situaţia de mare putere a vecinei noastre de la răsărit, vechile ei legături cu celelalte popoare ale lumii au născut de mult necesitatea firească de a fi cunoscute în cercuri cît mai largi limbile acestor popoare. Numeroasele gramatici şi dicţionare bilingve apărute în Uniunea Sovietică sînt mărturia vie a acestei preocupări de lungă tradiţie [1]. Pe lîngă interesul practic al relaţiilor de prietenie cu celelalte popoare ale lumii, limbile străine sînt studiate în Uniunea Sovietică şi pentru interesul ştiinţific pe care îl prezintă cunoaşterea legilor lor de dezvoltare. În Uniunea Sovietică sînt studiate astăzi toate familiile de limbi, studiul unora dintre acestea, ca spre exemplu cel al familiilor de limbi orientale, cunoscînd o înflorire pe care nu o are în nici o altă parte a lumii. Interesul ştiinţific al lingviştilor sovietici este îndreptat cu asiduitate nu numai spre limbile popoarelor deplin formate, ci şi spre acelea ale popoarelor care se trezesc la viaţă abia în epoca socialismului.

★

Dintre diferitele familii de limbi, familia limbilor romanice s-a bucurat totdeauna de o mare atenţie.

La Universitatea din Moscova, limbile latină, franceză şi italiană se predau din 1755, din momentul înfiinţării universităţii [2]. Printre lucrările cele mai

[1] Vezi « La littérature soviétique », nr. 9, 1954, p. 160—161.

[2] Vezi M. N. Peterson, Fortunatov i moskovskaia lingvisticeskaia şkola, în « Ucenîe zapiski MGU; vîpusk 107, Rol russkoi nauki v razvitii mirovoi nauki i kulturî, Moscova 1946, tom III. kniga 2, p. 25.

de seamă ale romaniştilor ruşi din trecut amintim în primul rînd pe cele ale lui A. I. Veselovski (1838—1906), fost profesor la Universitatea din Petersburg şi unul dintre cei mai mari folclorişti europeni ai vremii, asupra monumentelor literare franceze din evul mediu, lucrările de fonetică romanică ale lui N. V. Kruşevski (1851—1887), studiile asupra limbii latine tîrzii ale lui M. M. Pokrovski (1868—1942), « Limba latină în monumentele literare creştine » de A. I. Sadov, apărută în 1917, « Originea limbilor romanice » de A. V. Şarovolski şi S. V. Savcenko [1] sau « Introducere în studiul limbilor romanice şi germanice contemporane » de V. A. Bogorodiţki.

Dar lingvistica romanică a luat în Rusia o adevărată dezvoltare abia după Marea Revoluţie din Octombrie. În epoca sovietică s-au creat catedre de lingvistică romanică la toate universităţile şi s-au impus prin activitatea lor ştiinţifică bogată şi creatoare o serie de mari romanişti ca M. V. Serghievski, V. F. Şişmarev, R. A. Budagov, D. E. Mihalci, M. S. Gurîceva şi numeroşi alţii ale căror lucrări sînt deosebit de valoroase prin aplicarea, în spirit materialist-dialectic, a metodei istorico-comparative.

În cadrul limbilor romanice, studiul limbii romîne are în lingvistica rusă şi sovietică o bogată tradiţie, datorită legăturilor istorice de vecinătate şi de prietenie dintre popoarele rus şi romîn şi datorită importanţei raporturilor dintre limba romînă şi limbile slave învecinate.

Contribuţiile lingviştilor ruşi şi sovietici la studiul limbii romîne sînt numeroase şi importante. În articolul de faţă ne vom mărgini doar la expunerea cîtorva date mai importante din aceste contribuţii, rămînînd ca o sarcină ştiinţifică de seamă pentru studenţii şi aspiranţii romîni care studiază astăzi în universităţile sovietice alcătuirea unei lucrări complete asupra acestui subiect.

Întîile preocupări ale învăţaţilor ruşi despre cultura noastră şi despre limba romînă sînt legate de studiul monumentelor vechi de limbă slavonă scrise în ţările romîneşti.

În anul 1830, filologul rus Iuri Venelin călătoreşte prin Moldova, Muntenia şi Bulgaria, culegînd documente slave de origine romînească şi bulgară, care au fost publicate în 1840, după moartea autorului, sub titlul « Documente valaho-bulgare sau daco-slave ». Ediţia este însoţită de o prefaţă şi un comentar şi cuprinde 4 documente din secolul al XIV-lea, 16 din secolul al XV-lea, 24 din secolul al XVI-lea şi 22 din secolul al XVII-lea. O parte dintre aceste documente au fost copiate de Venelin după originalele găsite în arhiva Mitropoliei din Bucureşti [2].

Tot în prima jumătate a veacului trecut, Iacob Ghinkulov, după naştere Hîncu, a scris, în 1847, un curs litografiat « Concluzii la gramatica valaho-mol-

[1] Vezi M. V. Serghievski, Romano-ghermanskaia filologhia v Rossii i SSSR, în « Ucenîe zapiski MGU », vîpusk 107, ROL russkoi nauki v razvitii mirovoi nauki i kulturî. Moscova, 1946, tom. III, kniga 2, p. 87.

[2] Vezi S. B. Bernştein, Razîskaniia v oblasti bolgarskoi istoriceskoi dialektologhii. Moscova-Leningrad, 1948, p. 22—24.

dovenească», lucrare pe care filologul rus I. V. Lamanski o consideră «o gramatică deosebit de importantă a limbii romîne». În acelaşi an, Ghinkulov publică, la Petersburg, o «Colecţie de opere şi traduceri în proză şi versuri pentru exerciţii în limba valaho-moldovenească», avînd ca anexă un glosar romîno-rus. Iacob Ghinkulov a fost profesor de limba romînă la Universitatea din Petersburg între anii 1839—1859, cînd catedra de limba romînă a fost suprimată temporar de opresiunea ţaristă [1].

Numeroşi romanişti şi slavişti ruşi de mai tîrziu consacră limbii romîne lucrări speciale în legătură cu raporturile lingvistice slavo-romîne. Printre acestea se impune în primul rînd lucrarea lui A. I. Iaţimirski, intitulată «Împrumuturile slave în limba romînă ca o dovadă în problema teritoriului de formare a poporului romîn» [2].

A. I. Iaţimirski respinge teoria lui Roesler despre formarea poporului şi a limbii romîne în sudul Dunării, ca neavînd nici o bază materială sau logică. Romînii s-au păstrat în nordul Dunării, după Iaţimirski, îndeosebi în munţii Carpaţi, unde ar fi avut loc şi primul nostru contact cu slavii. «Lumea plantelor care poartă denumiri de origine slavă arată în general — scrie Iaţimirski — că este vorba de locuri muntoase cu un climat aspru... Numirile plantelor de pădure şi de grădină, ale ierburilor de pe marginea rîurilor, ale florilor de platou şi de munte, ale buruienilor şi ciupercilor, sînt în mare parte de origine slavă» [3].

Într-o altă lucrare, intitulată «Influenţa slavă cărturărească în limba romînă» [4], Iaţimirski arată care au fost căile de pătrundere a cuvintelor slave în limba romînă. După el, aceste căi au fost următoarele: 1) traiul în comun cu slavii într-o perioadă veche şi 2) viaţa culturală şi religioasă comună a romînilor cu slavii. Iaţimirski susţine în mod just că romînii au cunoscut creştinismul înaintea contactului cu slavii, termenii care denumesc noţiunile fundamentale ale credinţei creştine fiind de origine latină (*dumnezeu, înger, sărbătoare, duminică, biserică, cruce, a boteza, a se închina, a se ruga*), dar terminologia organizării bisericeşti şi a cultului este de origine slavă (*popă, vlădică, slujbă, cazanie, duhovnic, utrenie, vecernie*), ceea ce înseamnă că la o organizare propriu-zis bisericească am ajuns abia în epoca de comunitate cu slavii.

Meritele cele mai mari pe care şi le-a cîştigat Iaţimirski sînt legate de studiul manuscriselor slavone din ţările romîneşti. În lucrarea sa «Istoria

---

[1] Damian P. Bogdan, Polihron Sîrcu şi contribuţia lui la cultura romînească veche, în «Arhiva romînească», 1942, tom. VIII, p. 99.

[2] A. I. Iaţimirski, Slaveanskie zaimstvovaniia v rumînskom iazîke, kak dannîe dlea voprosa o rodine rumînskogo plemeni, în «Rumîno — slaveanskie ocerki», vîpusk I, ceast II. S. Peterburg, 1905.

[3] Ibidem p. 21.

[4] A. I. Iaţimirski, Knijnoe vliianie slaveanskogo iazîka na rumînskii, în Russkii filologhiceskii vestnik pod redakţii prof. A. I. Smirnova, Varşovia, 1903, nr. 3—4.

scrisului slav în Moldova şi Muntenia », Iaţimirski arată că numărul total al manuscriselor slavone de proveniență romînească se ridică la circa 10.000 [1], iar despre execuţia grafică a acestor manuscrise, el adaugă: « Nimeni nu poate contesta frumuseţea deosebită a aranjării armonioase a liniilor şi a tonalităţii vignetelor şi iniţialelor moldoveneşti în comparaţie nu numai cu cele sîrbe şi bulgare, ci şi cu cele ruseşti... În manuscrisele moldoveneşti din secolul al XV-lea apare un ornament luxos din împletituri cu chinovare elegant aurite » [2]. Iaţimirski susţine că manuscrisele slavone romîneşti de la începutul secolului al XVI-lea au servit ca modele pentru cele dintîi matriţe tipografice din Moscova.

Aceleaşi aprecieri elogioase despre frumuseţea manuscriselor noastre slavone le face şi slavistul rus A. Sobolevski, în lucrarea sa « Romînii printre popoarele slave »: « O privire fugitivă asupra cărţilor de origine romînească — scrie Sobolevski — lasă impresia cea mai frumoasă. Ai în faţă pagini scrise nu numai bine, ci elegant. Totul relevă talentul şi sîrguinţa meşterilor, numărul lor mare şi dărnicia amatorilor şi bibliofililor » [3]. Savantul rus susţine că cele dintîi cărţi slavone care au apărut în tipografia lui Fiol Schweipolt, la Krakovia, în anul 1491, au la bază texte de origine romînească [4].

Manuscrisul slavon al « Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie » a fost descoperit de învăţatul rus P. Lavrov în anul 1894, în Biblioteca naţională din Sofia [5]. În precuvîntarea ediţiei acestui manuscris, P. Lavrov consideră « Învăţăturile lui Neagoe Basarab » ca una dintre cele mai valoroase lucrări literare din secolul al XVI-lea scrise în limba slavonă. În acea epocă, la slavii de sud, căzuţi sub jugul turcesc, se stinsese activitatea cărturărească, iar la cei de răsărit, abia scăpaţi de sub stăpînirea tătarilor, viaţa culturală se afla la începutul dezvoltării ei înfloritoare de mai tîrziu [6].

Cel mai activ cercetător din vechea Rusie al relaţiilor lingvistice şi culturale slavo-romîne a fost Polihron Agapie Sîrcu. Moldovean de origine, Sîrcu a studiat la Chişinău şi Odesa, iar în 1884 a fost numit profesor de limba şi literatura romînă la Universitatea din Petersburg. Cursul său de deschidere a avut ca temă « Însemnătatea romanisticii pentru lingvistica slavă ». Ca trimis al Universităţii din Petersburg şi al Academiei ruse de ştiinţe, Sîrcu a făcut numeroase călătorii în Romînia, Bulgaria şi în ţările apusene pentru a strînge documente şi a cerceta bibliotecile care posedau acte vechi privind limba şi

---

[1] A. I. Iaţimirski, Iz istorii slaveanskoi pismennosti v Moldavii i Valahii XV — XVII v. Moscova, 1906, p. XLIV.

[2] A. I. Iaţimirski, Grigorii Ţamblak. Petersburg, 1904, p. 381.

[3] Ibidem.

[4] A. Sobolevski, Rumîni sredi slaveanskih narodov. Petrograd, 1917.

[5] Ibidem.

[6] P. Lavrov, Slova nakazatelnîia Voevodî Voloşskogo Ioanna Negoia k sînu Feodosiiu. Petersburg, 1904.

istoria culturală a popoarelor din răsăritul Europei. În studiile sale, Sîrcu a scos în evidență cu toate ocaziile ştirile sau documentele privitoare la limba şi istoria romînilor. El a scris în revistele ruseşti de specialitate nenumărate note despre viața culturală de la noi din vremea sa, numeroase recenzii despre cărțile de lingvistică şi istorie apărute în acea vreme la noi şi a întreținut legături strînse de corespondență cu toți învățații noştri mai de seamă: B. P. Hasdeu, G. Baritiu, Moise Gaster, Ion Bianu, Ion Slavici, Grigore Tocilescu, cerîndu-le date şi lămuriri asupra problemelor pe care le urmărea. Dintre studiile mai mari ale lui Sîrcu, amintim: « Texte apocrife dintr-un manuscris slav aflat la Bucureşti », « Influența textelor romîneşti chirilice asupra celor slavo-romîne », « Din istoria relațiilor ruşilor cu romînii », « În chestiunea autenticității Învățăturilor domnului muntean Neagoe către fiul său Teodosie », « Documente slavo-romîne din arhivele Sibiului şi Braşovului ». Această din urmă lucrare a fost publicată în 1906, după moartea autorului, cu o prefață deosebit de elogioasă despre activitatea lui Sîrcu, scrisă de A. I. Iațimirski [1].

★

Dacă preocupările romaniştilor din vechea Rusie s-au îndreptat mai ales asupra culturii şi literaturii noastre vechi, în epoca sovietică ele se îndreaptă în special spre studiul istoriei şi dezvoltării limbii noastre. Dintre romaniştii sovietici care au adus importante contribuții în acest domeniu se impune să citäm în primul rînd pe M. V. Serghievski, V. F. Şişmarev, R. A. Budagov şi D. E. Mihalci.

M. V. Serghievski este autorul, împreună cu X. A. Marțîşevskaia, a două dicționare, unul ruso-romîn şi al doilea romîn-rus, cuprinzînd fiecare cîte 30.000 de cuvinte. Aceste lucrări, publicate în anul 1936, au ajuns astăzi, amîndouă, la a şasea ediție, ele răspunzînd unei mari cerințe a publicului sovietic şi romînesc.

În lucrarea sa « Introducere în lingvistica romanică », sinteză a cursurilor ținute ani îndelungați la Universitatea din Moscova, apărută în 1952, după moartea autorului, M. V. Serghievski consacră un întreg capitol limbii romîne care cuprinde expunerea generală a trăsăturilor ei istorice şi a problemelor ei actuale [2].

Scrisă în perioada marristă, această lucrare a lui Serghievski conține, alături de numeroase teze juste, şi unele exagerări provenite din adoptarea punctului de vedere marrist.

În ce priveşte locul de formare a limbii romîne, Serghievski împărtăşeşte părerea lui Ovid Densusianu despre menținerea numai parțială a continui-

[1] Damian P. Bogdan, Polihron Sîrcu şi contribuția lui la cultura romînească veche, în « Arhiva romînească », 1942, tom. VIII, p. 99—151.

[2] M. V. Serghievski, Vvedenie v romanskoe iazîkoznanie. Moscova, 1952.

tăţii noastre în Dacia, masa cea mai importantă a romînilor provenind din sudul Dunării.

Serghievski adoptă părerea lui Densusianu şi în ceea ce priveşte timpul de formare a limbii romîne, susţinînd anume că ea s-ar fi format numai după contactul nostru cu slavii, elementele slave constituind factorul care ar fi desprins limba romînă de latina populară dunăreană şi care a diferenţiat-o de celelalte limbi romanice. Faţă de această părere, acad. V. F. Şişmarev obiectează: « În cazul acesta ar trebui ca şi limba spaniolă să fie considerată spaniolă numai după ce şi-a însuşit elementele arabe... În limba engleză, adaugă Şişmarev, elementele franceze nu sînt mai puţine decît cele slave în limba romînă, dar aceasta nu a făcut ca limba engleză să fie o limbă franco-germană »[1]. Adevărul istoric este că limba romînă era închegată în momentul în care contactul nostru cu slavii a devenit mai activ, deoarece structura ei gramaticală nu conţine decît puţine elemente slave, iar cuvintele de origine slavă nu participă la legile ei fonetice cele mai caracteristice[2].

În legătură cu vocabularul limbii romîne, Serghievski afirmă că elementele slave ar întrece cantitativ pe cele latine, bazîndu-se în această privinţă pe statistica lui Cihac.

Un alt studiu important al lui Serghievski este intitulat « Contribuţii la istoria formării limbii literare romîne »[3], în care, analizînd procesul de cristalizare a limbii noastre literare, Serghievski susţine că, sub influenţa franceză din secolul al XIX-lea, limba noastră literară s-a izolat de limba vie a poporului, aceasta rămînînd, mai ales în Moldova, pe treapta unei limbi de conversaţie. Dacă afirmaţia lui Serghievski este exactă în ceea ce priveşte jargonul claselor stăpînitoare din trecut care au adoptat fără rezerve elemente franceze în vorbirea lor, desigur că nu se poate susţine acelaşi lucru despre limba marilor noştri scriitori care s-au sprijinit îndeosebi pe limba vie a poporului, dar care au fost nevoiţi să accepte un număr important de neologisme, reprezentînd noţiunile noi ale culturii secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea.

Cu unele exagerări marriste şi cu unele lacune provenite din lipsa îndelungată de schimburi culturale dintre cele două ţări în perioada dintre cele două războaie mondiale, lucrările lui M. V. Serghievski au avut meritul de seamă de a fi întreţinut în actualitatea culturală sovietică interesul pentru cunoaşterea ştiinţifică a limbii romîne.

---

[1] V. F. Sişmarev, Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 91—92.

[2] Vezi D. Macrea, Despre originea şi structura limbii romîne, în « Limba romînă », 1954, nr. 4, p. 21.

[3] M. V. Serghievski, K istorii sozdaniia literaturnogo rumînskogo iazîka, în « Ucenîe zapiski Instituta iazîka i literaturî » (lingvisticeskaia seriia), Moscova, 1928, tom III.

O pătrunzătoare analiză a procesului de formare şi de dezvoltare a limbii noastre a fost făcută de acad. V. F. Şişmarev de la Universitatea din Leningrad, într-un studiu apărut cu doi ani în urmă în revista « Voprosî iazîkoznaniia » şi intitulat « Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba R.S.S. Moldovenești »[1].

Acad. V. F. Şişmarev înlătură de la început afirmaţiile neştiinţifice ale unor lingvişti străini din trecut şi ale unor adepţi ai şcolii lui N.I. Marr despre aşa-zisul caracter amestecat romano-slav al limbii noastre. În lumina tezelor staliniste, după care caracterul unei limbi este determinat de structura gramaticală şi de fondul principal de cuvinte, acad. V. F. Şişmarev precizează că « definiţia fundamentală dată de I.V. Stalin specificului limbii şi noţiunii de încrucişare a limbilor uşurează mult rezolvarea acestei probleme complexe şi permite înlăturarea oricăror îndoieli cu privire la tipul romanic al graiurilor romano-balcanice şi la oricărei încercări neştiinţifice de a le atribui un caracter amestecat »[2].

În ce priveşte locul de formare a limbii romîne, acad. V. F. Şişmarev, sprijinindu-se pe argumentele lui Al. Philippide, susţine că limba şi poporul romîn s-ar fi format în sudul Dunării. Prin aşezarea slavilor în Peninsula Balcanică, proces care a avut loc începînd din secolul al VI-lea, populaţia romînească s-ar fi deplasat din sudul în nordul Dunării şi anume în două valuri succesive, presupuse şi de Philippide, unul dintre ele întinzîndu-se peste Banat, Transilvania şi Moldova, iar al doilea ar ti urmat, dinspre vest, linia Carpaţilor meridionali de unde s-ar fi întins apoi spre sud, populînd Oltenia şi Muntenia. În privinţa drumului urmat de acest al doilea val, părerea lui Şişmarev diferă deci de cea a lui Philippide, care presupunea că acest din urmă val s-ar fi întins în Oltenia şi Muntenia dinspre Dunăre spre munţi.

În afară de această părere, care, după cum am arătat într-un studiu recent[3], nu e confirmată de datele arheologiei, istoriei şi lingvisticii, studiul lui V. F. Şişmarev este o importantă contribuţie materialist-istorică la explicarea procesului de formare şi de dezvoltare a limbii noastre literare.

Întîia problemă pe care o lămureşte Şişmarev în această parte a studiului său este cea privitoare la începuturile scrisului în limba romînă, problemă controversată multă vreme de istoria noastră literară.

Împreună cu cea mai mare parte dintre istoricii literaturii noastre vechi, Şişmarev leagă începutul scrisului în limba romînă de influenţa husită, curent nu numai religios, ci şi social »[4]. « Nu poate fi negat faptul, scrie

---

[1] V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 80—106.

[2] Ibidem p. 80—81.

[3] D. Macrea, Despre originea şi structura limbii romîne, în « Limba romînă », 1954, nr. 4, p. 14—20.

[4] V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 98.

Şişmarev, — că originalele unor traduceri care s-au păstrat în copii mai tîrzii, publicate în secolul al XVI-lea, ţin de această epocă. Rotacismul şi existenţa unor cuvinte maghiare, cu o răspîndire redusă, arată că este vorba de regiunile de nord ale Transilvaniei, regiunea Maramureşului, dar aceste fenomene sînt posibile şi în partea de nord a Moldovei. Totuşi, această literatură de traduceri, primii paşi ai limbii « vulgare », a avut un caracter de încercări sporadice, care, ca şi husiţii, au pregătit calea pentru o mişcare mai largă, mai perseverentă din secolul al XVI-lea, care a fost reforma »[1].

Acest din urmă curent s-a răspîndit în Transilvania în ambele lui forme: luteranismul şi calvinismul. Saşii, colonişti germani care s-au aşezat aici în secolul al XIII-lea, au adoptat luteranismul. Printre maghiari s-a răspîndit calvinismul, luteranismul fiind considerat de ei ca o credinţă germană. « Romînii ortodocşi, care alcătuiau majoritatea şi care fuseseră pregătiţi de mişcarea husită pentru a primi noile idei », s-au opus calvinismului pe care îl considerau ca o « credinţă ungurească, adică credinţă a nobililor şi moşierilor asupritori »[2]. Burghezia orăşenească germană, formată din saşi a căror influenţă economică creştea neîncetat, s-a folosit de această situaţie şi a făcut printre romîni o largă propagandă pentru luteranism. « Statul, adaugă Şişmarev, a fost nevoit să adopte în cele din urmă tendinţele reformei şi chiar să le protejeze, luînd el însuşi iniţiativa în conducerea lor, pentru a împiedica pe romîni să se apropie de fraţii lor de acelaşi neam şi de aceeaşi credinţă din Muntenia şi Moldova[3], permiţîndu-le în mod oficial traducerea cărţilor religioase în limba romînă. « Aceasta a fost, scrie Şişmarev, o mare victorie pentru burghezia orăşenească şi primul pas important pe drumul lung şi greu al unirii naţionale a romînilor »[4]. Reforma n-a putut converti pe romîni, « dar drepturile cîştigate de limbă de a avea o literatură şi de a se folosi de tipar nu mai puteau fi anulate şi toate încercările ulterioare de a restrînge aceste drepturi, indiferent de unde veneau, au fost înfrînte »[5]. « Este un lucru limpede, adaugă Şişmarev, că diaconul Coresi a folosit pentru ediţiile sale traducerile făcute înainte, altfel nu am putea să ne explicăm cum a putut publica un număr atît de mare de cărţi într-o perioadă atît de scurtă » (1559—1581)[6].

Analizînd actele şi scrisorile din Arhivele de la Bistriţa, publicate de acad. Al. Rosetti[7], Şişmarev remarcă tendinţa spre unitate a limbii noastre scrise, în-

[1] V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 98.

[2] Ibidem.

[3] Ibidem, p. 99.

[4] Ibidem.

[5] V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 99.

[6] Ibidem.

[7] A. Rosetti, Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie). Bucureşti, 1926.

cepînd din secolul al XVI-lea. « Cuprinzînd o perioadă importantă, de la 1590 pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, ele reprezintă, scrie V. F. Şişmarev, materiale deosebit de preţioase pentru caracterizarea relaţiilor comerciale şi de drept privat din Transilvania, creşterea oraşelor şi a legăturilor economice cu mănăstirile şi satele care unesc regiunile de nord ale Moldovei cu cele ale Transilvaniei. Dar ele sînt şi monumente importante ale limbii acestor regiuni, care ne prezintă particularităţile ei caracteristice, comune lor în mare măsură dintr-o epocă mai veche şi mai ales dintr-o perioadă foarte timpurie pentru istoria limbii romîne. Ele reprezintă nu numai monumente ale limbii locale vii, ci şi o indicaţie importantă asupra formei pe care a luat-o cînd a fost folosită în scopuri « literare ». Examinînd aceste scrisori, plîngeri etc. din acest ultim punct de vedere, nu putem să nu remarcăm existenţa unui anumit simţ al normei, dictat de necesitatea de a ridica limba deasupra formei ei de toate zilele, de necesitatea de a da limbii un « caracter sublim », avînd în vedere seriozitatea sarcinii pe care este chemată să o rezolve. De aici vine excluderea unor trăsături locale şi apropierea de limba altor regiuni ale Transilvaniei în special de partea ei de sud, care pe atunci era legată de Muntenia, adică de teritoriul de unde a pornit, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, tipărirea primelor cărţi în limba romînă »[1]. « Aşadar este clar, scrie Şişmarev, de ce documentele din Arhivele de la Bistriţa nu oglindesc anumite particularităţi ale foneticii locale care, probabil, erau considerate ca avînd un caracter prea local şi erau împotriva tendinţei de a imprima limbii un « caracter sublim ». Aici intră palatalizarea caracteristică a labialelor, fenomen datat înainte de secolul al XVI-lea. Ortografia care nu fixează această trăsătură a permis să se dea limbii aparenţa unei anumite unităţi corespunzînd ideii unităţii poporului care vorbea această limbă, idee care a început să licărească în adîncul conştiinţei. Aceasta corespunde cu începutul ridicării burgheziei orăşeneşti. Necesitatea de a lărgi şi întări legăturile economice dintre regiuni, lărgirea pieţii pentru schimbul de mărfuri a constituit baza materială care i-a călăuzit pe cei care erau cei mai interesaţi la aceasta »[2].

Un moment decisiv de închegare a limbii noastre literare este considerat de Şişmarev apariţia traducerii complete a Bibliei de la Bucureşti în 1688, făcută în graiul muntean a cărui autoritate s-a impus în virtutea caracterului acestui monument, dar, desigur, adăugăm noi, şi datorită armoniei fonetice şi gramaticale a acestui grai.

Munca pentru unitatea limbii noastre literare, pentru perfecţionarea mijloacelor de expresie şi de îmbogăţire a ei, a dat rezultate importante în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. « În căutarea unităţii, principalele varietăţi ale limbii romîne au adus fiecare cîte ceva propriu, dar la bază a continuat

---

[1] V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 1, p. 96—97.

[2] Ibidem, p. 97.

să fie graiul muntean »[1]. Desăvîrşirea procesului de unificare a limbii romîne literare a avut loc în secolul al XIX-lea, favorizat de unirea politică a Munteniei şi Moldovei, de dezvoltarea literaturii, artei şi tehnicii. V. F. Şişmarev subliniază îndeosebi contribuţia lui C. Negruzzi, Al. Odobescu şi Mihail Eminescu care s-au sprijinit pe limba vie a poporului, dar care nu s-au ferit de neologismele necesare. « Aceste principii, scrie Şişmarev, au găsit un sprijin puternic la scriitorii realişti care se bucură astăzi, în epoca construirii Romîniei democratice, de cea mai mare autoritate şi influenţă »[2].

Din generaţia mai tînără de lingvişti sovietici care se ocupă intens de limba romînă se impune printr-o remarcabilă activitate profesorul R. A. Budagov de la Universitatea din Moscova, specialist eminent în probleme de sintaxă. Dintre studiile lui asupra limbii romîne, deosebit de valoroase sînt « Influenţa slavă asupra limbii romîne »[3] şi « Funcţiunea pronumelor personale în limba romînă modernă »[4]. În prezent, R. A. Budagov are în pregătire un volum intitulat « Studii de sintaxă romînă ». Seminarul special de limba romînă de la Universitatea din Moscova, condus de R. A. Budagov, va fi completat în curînd de un curs regulat de istorie a limbii romîne, după cum ne anunţă cu bucurie, unul dintre aspiranţii romîni de la Moscova.

În ultimii ani, sub conducerea lui R. A. Budagov, s-au ridicat numeroase cadre tinere de studenţi sovietici care studiază limba romînă. Printre aceştia menţionăm pe A. P. Evdoşenko care pregăteşte o lucrare de candidatură intitulată «Din istoria articolului în primele texte romîneşti (articolele *al, a, ai, ale*)»[5].

Preocupările lingviştilor sovietici asupra limbii romîne îşi găsesc o expresie concretă în numeroase alte manifestări.

Pentru susţinerea interesului marelui public sovietic care doreşte să cunoască limba romînă, în urma strînselor legături care există astăzi între cele două ţări, lingviştii sovietici B. A. Andrianov şi D. E. Mihalci au publicat la Moscova, în 1952, un mare dicţionar romîno-rus, cuprinzînd 42.000 de cuvinte, precum şi o schiţă a gramaticii limbii romîne.

Dezvoltarea tot mai intensă a legăturilor economice şi tehnico-ştiinţifice dintre Uniunea Sovietică şi Republica Populară Romînă a făcut simţită nevoia alcătuirii unui dicţionar al terminologiei ştiinţifice ruso-romîne spre a se da posibilitate tehnicienilor romîni să cunoască bogata literatură tehnică sovietică. Un colectiv sovietic compus din B. A. Andrianov, L. E. Kotlear, I. M. Finkelstein, M. H. Manole, M. N. Rozenfeld şi A. A. Sedeţki a publicat, în 1953, în Editura sovietică de stat pentru literatura tehnico-ştiinţifică, un

---

[1] V. F. Şişmarev, Romanskie iazîki iujnovostocinoi Evropî i naţionalnîi iazîk Moldavskoi SSR, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952 nr. 1, p. 101.

[2] Ibidem.

[3] R. A. Budagov, Slaveanskoe vliianie na rumînskii iazîk, în «Vestnik LGU», 1947, nr. 12.

[4] R. A. Budagov, Funcţiunea pronumelor personale în limba romînă modernă, în « Studii şi cercetări lingvistice », tom I, 1950, fasc. 1, p. 35—56.

[5] Vezi « Inostrannîe iazîki v şkole », 1954, nr. 4, p. 119.

« Dicționar politehnic ruso-romîn ». El cuprinde 50.000 de termeni, conținînd terminologia fundamentală a tehnicii, îndeosebi cea a științelor fizico-matematice.

În cursul lunii decembrie 1954, Editura pentru dicționare naționale și străine din Moscova a publicat un dicționar ruso-romîn, cuprinzînd 46.000 de cuvinte, alcătuit de N. S. Corlăteanu și E. M. Rusev. În planul de perspectivă al aceleași edituri se află și editarea unui dicționar ruso-romîn mai mare, de tipul dicționarului ruso-italian, apărut în 1953.

Lingviștii sovietici urmăresc cu mare interes realizările lingvistice din țara noastră și acordă lingviștilor romîni sprijinul lor prețios, fie prin lucrările pe care le consacră limbii romîne, fie prin analize critice asupra activității noastre lingvistice. Din această a doua categorie de manifestări amintim analiza cuprinzătoare și justă a lui S.B. Bernstein despre « Atlasul lingvistic romîn », publicată în Buletinul secției de dialectologie a Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a Uniunii Sovietice [1] și îndeosebi articolul lui D. E. Mihalci despre activitatea lingvistică din Republica Populară Romînă, publicat în revista « Voprosî iazîkoznaniia » nr. 4 din 1952 (p. 99—102). După ce face o analiză critică a activității lingvistice romînești de dinainte de apariția lucrării lui I. V. Stalin « Marxismul și problemele lingvisticii », D. E. Mihalci remarcă în mod just că la noi « n-au fost întreprinse mari lucrări colective, deși în Republica Populară Romînă există cadre științifice necesare pentru acest lucru » [2]. El menționează îndeosebi lipsa de studii asupra dezvoltării limbii noastre literare.

De la apariția articolului lui D. E. Mihalci, lingviștii romîni, urmînd exemplul lingviștilor sovietici, au făcut pași hotărîtori pentru realizarea operelor colective care în 1952 erau abia la început: Ortografia, Gramatica, Dicționarul limbii romîne literare contemporane. Problema studierii limbii noastre literare semnalată de D. E. Mihalci ca o lipsă a activității noastre lingvistice a început să fie și ea soluționată prin pregătirea pentru anul 1955 de către Institutul de lingvistică din București a unei « Culegeri » de studii asupra limbii marilor noștri scriitori din secolul al XIX-lea. Activitatea lingvistică de astăzi din țara noastră corespunde în bună măsură aprecierilor pe care D. E. Mihalci le face asupra perspectivelor care se deschid în prezent științei romînești. De aceea socotim potrivit să încheiem aceste rînduri cu încrederea îndreptățită pe care ne-o inspiră aprecierea sa: « Dezvoltarea liberă a Romîniei democratice care înfăptuiește cu succes construirea socialismului cu sprijinul marii Uniuni Sovietice, scrie D. E. Mihalci, asigură creșterea și înflorirea continuă a științei materialiste și a lingvisticii înaintate » [3].

---

[1] Rumînskii lingvisticeskii atlas (Atlasul lingvistic romîn). Biulleten dialektologiceskogo sektora Instituta russkogo iazîka, vîpusk 3, Moskva-Leningrad, 1948 (Akademiia Nauk SSSR) p. 93—100.

[2] D. E. Mihalci, Rumîniia, în « Voprosî iazîkoznaniia », 1952, nr. 4, p. 101.

[3] Ibidem, p. 102.

DESPRE VALOAREA VERBALĂ ŞI ADJECTIVALĂ A PARTICIPIULUI

DE

R. OCHEŞEANU şi L. VASILIU

Participiul este modul care, sub formă de adjectiv şi determinînd un nume, arată că asupra obiectului denumit s-a exercitat acţiunea unui verb şi că această acţiune este terminată.

Prin faptul că exprimă o acţiune participiul are valoare verbală; prin faptul că determină un nume, exprimînd calitatea pe care o dobîndeşte un obiect în urma exercitării acţiunii, şi prin aspectul său gramatical, participiul are valoare nominală, de adjectiv.

Dubla valoare a participiului este dovedită de funcţiunile sintactice pe care le are acesta în frază.

În calitate de verb participiul poate avea toate complinirile verbului, cu excepţia complementului direct:

O fată orfană ***crescută*** *de o bunică a ei* NEGRUZZI, Scrieri, I 109, [complement de agent].

Accentul lui Nellu, atît de subit ***muntenizat.*** CEZAR PETRESCU, Calea Victoriei, 98 [circumstanţial de mod].

[Scrisoare:] *o găsii ...* ***bătută în gard la mine cu un cui.*** DUMITRIU, Bijuterii de familie, 49 [circumstanţial de loc şi instrumental].

Tot în calitate de verb, participiul exprimă raporturi circumstanţiale, echivalînd cu propoziţiile respective:

Alte măşti, aceeaşi piesă,
Alte guri, aceeaşi gamă,
Amăgit *atît de-adese*
Nu spera şi nu ai teamă. EMINESCU, Glossa [«pentru că ai fost amăgit», propoziţie circumstanţială de cauză].

În calitate de adjectiv, participiul poate avea funcțiune de atribut și de nume predicativ; de asemenea poate avea valoare de substantiv și de adverb:

O milă ***n e s p u s ă*** *plutea pe toate fețele.* BASSARABESCU, Vulturii, 3 [« mare », atribut].

Sîntem cu toții ***mulțămiți.*** ALECSANDRI, Teatru, 287 [nume predicativ].

Și pasu-n urma-ți zboară c-o tainică mînie,
Ca ***un smintit*** *ce cată cu ochiu-ngălbenit,*
Cu fruntea-nvinețită, cu fața cenușie
Icoana ce-a iubit. EMINESCU, Amorul unei marmure [substantiv].

Metalica, vibrînda a clopotelor jale
Vuiește în cadență și sună ***întristat.*** EMINESCU, La mormîntul lui Aron Pumnul [adverb].

Participiul care are numai valoare verbală, de obicei nu se poate transforma în substantiv sau în adverb.

Avînd în stare potențială ambele valori (de verb și de adjectiv), participiul apare uneori cu valoare mai pregnantă de verb, alteori cu valoare mai pregnantă de adjectiv. Vom da două exemple dintre cele mai clare, unde nu există nici un dubiu asupra rolului de verb, respectiv de adjectiv, al participiului.

A nopții gigantică umbră ușoară
Purtată *de vînt.* EMINESCU, O călărire în zori [verb].

O față dulce și bălaie,
Un trup înalt și ***mlădiet.*** EMINESCU, Diana [adjectiv].

Sînt cazuri însă, cînd e destul de greu de stabilit valoarea morfologică a participiului. În exemplul:

Te simțeai ***crescut*** *și gîndeai că ai găsit lumea pe care o căutai.* PAS, Zilele vieții tale, I 318, dacă socotim că participiul are sensul de « evoluat », deci exprimînd o calitate, îl considerăm adjectiv; dacă-l luăm însă cu sensul de « înălțat », adică ne referim la situația la care a ajuns persoana respectivă în urma unui proces de creștere, legăm participiul de verbul *a crește* și îl considerăm verb.

Niște coame . . . undoioase se răsfirară peste umerii și pieptarul lui ***înfirat.*** NEGRUZZI, Scrieri, I 21.

Aici participiul *înfirat* poate să exprime rezultatul acțiunii « a coase cu fir pieptarul », și atunci este verb, sau poate să constituie o caracteristică a pieptarului, din punct de vedere calitativ; în această a doua alternativă participiul este adjectiv. Se impune deci găsirea unor criterii sigure pentru a deosebi valoarea verbală de valoarea adjectivală a participiului. În cele ce urmează vom încerca să desprindem cîteva asemenea criterii. Pe baza acestor criterii se va putea completa definiția noțiunii de participiu, determinîndu-i exact sfera și notele caracteristice; aceasta la rîndul ei va fi o contribuție

la problema mai generală a delimitării categoriei numelui de aceea a verbului.

Diferențierea, întemeiată pe criterii precise, a celor două valori ale participiului, permite o mai mare corectitudine în analiza gramaticală evitîndu-se astfel posibilitatea de confuzie între participiul-verb și participiul-adjectiv. De asemenea, în elaborarea dicționarelor se vor putea stabili exact cazurile cînd participiilor cu valoare adjectivală trebuie să li se acorde articole separate de ale verbului respectiv, și cînd participiile cu valoare verbală trebuie să fie tratate la verb.

Pentru a stabili aceste criterii este necesar să vedem în primul rînd care sînt trăsăturile caracteristice ale verbului și ale adjectivului, care sînt deosebirile dintre ele. Verbul exprimă o acțiune sau prezintă procese sub formă de acțiune: o stare sau trecerea de la o stare la alta (apariția unei caracteristici, modificarea unei caracteristici). Adjectivul exprimă calitatea, însușirile obiectelor. Ori de cîte ori deci participiul arată un proces terminat, suferit de un obiect, el are valoare verbală.

Un teanc de sumane **croite** *aștepta cusutul.* CREANGĂ, Amintiri, 62.

Participiul *croite* nu arată calitatea sumanelor, ci arată că asupra lor s-a săvîrșit acțiunea verbului «a croi». Ori de cîte ori participiul arată o calitate are valoare adjectivală: *Cărturarul lămurea treptat în lungi și* **înflorite** *povestiri de unde i-a venit gîndul acestor săpături.* CEZAR PETRESCU, Comoara regelui Dromichet, 40; aici *înflorit* nu arată că asupra povestirilor s-a săvîrșit acțiunea verbului «a înflori», ci arată o calitate a povestirilor.

Pentru a stabili cu oarecare certitudine valoarea verbală a participiului trebuie să vedem dacă acesta poate fi redat printr-un verb la un mod personal (mai ales într-o propoziție relativă). Participiile negative care n-au verbul corespunzător: *nevăzut, nechemat* etc. nu constituie nici o dificultate deoarece verbul e în realitate verbul simplu + prefixul *ne-*.

În ce privește referirea la verb trebuie să ținem seama de faptul că participiul unui verb tranzitiv are în majoritatea cazurilor sens pasiv, fie că se referă la forma pasivă propriu-zisă, fie la reflexivul cu valoare pasivă:

Toamna de pe malul mării cu priviri înfricoșate
Urmărește-n larg fantome de corăbii **înecate.** BOTEZ, Povestea omului, 49 [care s-au înecat].

Torceam și eram să-ți țes o haină **urzită** *în descîntece,* **bătută** *în fericire.* EMINESCU, Nuvele, 9 [care a fost urzită], iar participiul verbelor intranzitive (și reflexive uneori) are sens activ:

Vom fi singuri-singurei
Iar în păr **înfiorate** *o să-ți cadă flori de tei.* EMINESCU, Dorința [care se înfioară].

Faptul că adjectivul poate avea grade de comparație ne ajută de asemenea pentru a deosebi funcțiunea verbală de funcțiunea adjectivală a participiului. În exemplele:

Din rîndurile lucrătorilor ieşi unul ***înfipt***. PAS, Zilele vieţii tale, IV 152.

Altul mi-am căpătat mai voinic şi mai ***legat***. JARNÎK-BÎRSEANU, Doine, 235.

Adunase viorelele cele mai ***bătute***. VISSARION, Ber Căciulă, 166, funcţiunea adjectivală a cuvintelor *înfipt*, *legat*, *bătut* e evidentă, deoarece ele nu reprezintă acţiunea terminată, suferită de un obiect, ci arată o calitate a acestor obiecte şi de aceea poate comporta grade de comparaţie; în timp ce la participiile cu valoare verbală avînd de-a face cu un proces terminat, desăvîrşit, nu se mai pot distinge diferite grade în terminarea acţiunii. În exemplele:

Cocostîrci ***înfipţi*** *într-un picior*. ALECSANDRI, Paştele.

Beşici mari de sticlă la gură ***legate*** *cu pergament*. EMINESCU, Nuvele, 56.

Un cerc de aur ***bătut*** *cu diamante*. EMINESCU, Nuvele, 6, aceleaşi cuvinte *înfipt*, *legat*, *bătut* au funcţiune verbală.

Nu vom putea spune în nici un caz: cocostîrci *mai înfipţi* într-un picior sau cocostîrci *foarte înfipţi* într-un picior şi nici băşici de sticlă *mai legate* sau *foarte legate* cu pergament.

Trebuie remarcat aici că adjectivele *înfipt*, *legat* şi *bătut* s-au depărtat atît de mult de verb încît au căpătat cu totul alt sens decît sensul verbului:

înfipt = îndrăzneţ

legat = bine făcut, voinic.

Totuşi acest criteriu nu e valabil în mod absolut deoarece sînt categorii de adjective care — fie că prin originea lor sînt vechi comparative sau superlative, fie că ele exprimă însuşiri al căror înţeles nu poate fi modificat prin comparaţie (*inferior*, *superior*, *ultim*, *gata*, *unic*, *mort*, *veşnic*, *perfect*, *principal*, *desăvîrşit*, *scris*, *terminat* etc.) nu au în mod obişnuit comparativ. Deci faptul că un participiu poate avea grade de comparaţie ne indică în mod sigur că este adjectiv. Imposibilitatea pentru un participiu de a avea grade de comparaţie nu este însă un indiciu sigur că acesta e verb.

Alături de aceste posibilităţi de distingere a valorii verbale sau adjectivale a participiilor, stabilite pe baza unui raţionament logic, se pot găsi unele indicii care, făcînd parte chiar din frazele în discuţie, sînt mai puţin supuse unor interpretări subiective.

Faptul că participiul datorită naturii sale verbale, are toate determinantele verbului cu excepţia complementului direct poate constitui un criteriu important pentru a deosebi funcţiunea verbală de cea adjectivală a participiului. Astfel în exemplele: *Picioarele lor* ***înfierbîntate*** ***de nisipul pustiului***. EMINESCU, Nuvele, 16, sau *Îşi simte* ***gîtu-atuncea*** ***cuprins*** ***de braţe reci***. EMINESCU, Strigoii, în care participiile: *înfierbîntat* şi *cuprins* sînt urmate de un complement de agent, nu poate exista nici o îndoială asupra valorii verbale a acestora.

Același este cazul în exemplele: *Își trase iataganul* ***înflorit cu argint.*** SADOVEANU, Opere, VII 10 și [Roze] ***drapate în purpură regească sau înfoiate-n rochi de argint.*** MACEDONSKI, Rondelul lui Sadi, în care participiile sînt urmate de un complement de instrument.

Natura verbală a participiilor este indiscutabilă și în legătură cu alte feluri de complemente: de timp, de loc, de scop, sau sociativ. De exemplu: *Străbăturăm în lung și-n lat vestitele grădini...* ***croite și sădite mai din vechi.*** HOGAȘ, Drumuri de munte, II 22 [complement circumstanțial de timp] sau *Oamenii* ***veniți întru întîmpinarea măriei sale cercau în felurite chipuri să afle vești de ce spune lumea despre steaua cu coadă.*** SADOVEANU, Nicoară Potcoavă, 336 [complement circumstanțial de scop].

În ce privește celelalte complemente: de cauză, de relație, de mod etc. ele nu constituie un criteriu pentru a stabili valoarea verbală a participiului, deoarece și adjectivele pot avea complemente de acest fel. În asemenea cazuri trebuie să recurgem tot la analiza logică a funcțiunii participiului stabilind dacă denumește o acțiune sau o calitate. Astfel în primul exemplu: *Le vedea ochii* ***înfiorați de mulțumire.*** CAMILAR, Temelia, 315 [complement circumstanțial de cauză] *înfiorat* are valoare verbală pentru că arată rezultatul acțiunii verbului «a se înfiora», echivalînd cu «care se înfiorau». Iar în exemplul: *Dar simt că-n a lor suflet trecu fior de gheață, De-a morții* ***gălbenează pieriți*** *ei sînt la față.* EMINESCU, Strigoii [complement circumstanțial de cauză], ***pierit*** are valoare de adjectiv, el arată o calitate a feței. În alt exemplu: *Dîndu-și trestia-ntr-o parte Stă copila* ***lin plecată.*** EMINESCU, Crăiasa din povești [complement circumstanțial de mod], *plecată* are valoare verbală, echivalînd cu «care s-a plecat», dar în exemplul: *Șoseaua dreaptă* ***bătută ca în palmă.*** VLAHUȚĂ, Opere alese, 412 [complement circumstanțial de mod] *bătută* e adjectiv, rezultatul acțiunii verbului «a bate» a devenit o calitate permanentă fără ca mintea subiectului vorbitor să se mai gîndească la o acțiune. De asemenea în exemplul: *Vorbele iubirii moarte Vinovate-mi stau în față* ***Dovedite de minciună.*** *Cer să sting a lor viață.* EMINESCU, Foaie veștedă [complement circumstanțial de relație] participiul *dovedit* are valoare verbală echivalînd cu «după ce au fost dovedite», iar în exemplul: *Dragă mi-e leliță-naltă Și la mers cam* ***legănată.*** ALECSANDRI, Poezii Populare, 337 [complement circumstanțial de relație] *legănată* este adjectiv deoarece arată o calitate a leliței.

Aceste criterii după care putem deosebi valoarea verbală și cea adjectivală a participiului sînt totuși relative. Există unele cazuri cînd se poate atribui în mod greșit valoare adjectivală unui participiu care are în realitate valoare verbală și invers. De exemplu: *Aparatul de radio era pe măsuța* ***vopsită*** *în negru.* DUMITRIU, Nuvele, 182. Aici participiul *vopsit* are valoare verbală, el arată un proces terminat suferit de un obiect. Nu trebuie deci să confundăm întreaga sintagmă «*vopsită în negru*» care echivalează cu adjectivul

«negru» cu participiul propriu-zis *vopsit* care are valoare verbală. Un alt exemplu: *I s-a scos averea la mezat, a rămas* ***lipită*** *pămîntului.* ALECSANDRI, Teatru, 258. *Lipit* e aici participiu cu valoare verbală, el nu trebuie confundat cu întreaga sintagmă *lipit pămîntului* care echivalează cu adjectivul *sărac.* Deşi după cum s-a văzut din aceste exemple există posibilitatea de a greşi în ceea ce priveşte determinarea naturii verbale sau adjectivale a participiului, criteriile găsite fiind oarecum relative, totuşi în urma unei analize atente se poate ajunge la concluzii juste.

Trebuie amintită aici importanţa pe care o are întotdeauna contextul. Cuvîntul nu trebuie privit izolat, el se manifestă numai în frază, valoarea verbală sau nominală a participiului trebuie dedusă din context.

Vedem aşadar că participiul, în cele mai multe cazuri are valoare de verb. Acest lucru este de aşteptat deoarece participiul intră în sistemul conjugării verbului; în timp ce din punctul de vedere al formei era independent de alte timpuri ale verbului (lat. infinitiv *facere*, perfect *feci*, participiu *factus*, situaţia păstrată în unele cazuri rare în romîneşte: în vechea romînă verbul *a face* avea perfectul ***feci*** şi participiul ***fapt***) în limba actuală este legat de perfectul simplu *(făcui / făcut; mersei / mers).* De asemenea el intră în compoziţia unor timpuri compuse (perfectul compus, viitorul al II-lea etc.) şi a întregii conjugări pasive. Cînd are totuşi valoare de adjectiv se observă că de multe ori, sensul participiului este foarte departe de cel al verbului de la care derivă (part. *legat* = care a fost legat, adj. *legat* = bine făcut, voinic; part. *ajuns* = care a ajuns, adj. *ajuns* = înstărit, cu situaţie; part. ***înfipt*** = care e înfipt, adj. ***înfipt*** = îndrăzneţ).

PROBLEME DE ORTOGRAFIE

NOUA ORTOGRAFIE ŞI ISTORIA LIMBII LITERARE

DE

J. BYCK

Deşi s-a vorbit multă vreme despre o ortografie a limbii romîne, deşi fosta Academie Romînă s-a arătat preocupată de stabilirea normelor ortografice şi a dat publicităţii cîteva hotărîri privitoare la regulile scrierii limbii romîne, totuşi noi nu am avut pînă astăzi o ortografie. Cei ce discutau înăuntrul vechii Academii problema scrierii trăiau rupţi de realitate; ei nu aveau în vedere criterii ştiinţifice, făceau abstracţie de istoria limbii romîne şi nu ţineau seama de scrisul marilor noştri scriitori. Lipsite de autoritatea lucrului bine chibzuit, regulile ortografice impuse în diverse rînduri de vechea Academie nu au fost luate în consideraţie de nimeni.

«Societatea Academică — scria Odobescu în 1874 — nu poate încă lua asupră-şi de a impune o sistemă oarecare de ortografie; ea admite dar deocamdată fără de a le judica orice fel de scriere» [1]. Nici după această dată nu s-au schimbat lucrurile. În şcoală şi în publicistică, în tipăriturile oficiale ca şi în cele ale particularilor domnea bunul plac; fiecare profesor propovăduia sistemul său propriu, fiecare ziar şi fiecare editură ţineau la particularităţile lor ortografice, fiecare cărturar îşi avea ortografia proprie.

Această situaţie anarhică începută la 1860, o dată cu introducerea oficială a alfabetului latin în locul celui chirilic [2], a ţinut pînă în zilele noastre, cînd scrierea a ieşit din cadrul preocupărilor unui cerc restrîns de oameni şi a devenit o preocupare a clasei muncitoare şi o problemă de stat. O dată cu începerea luptei pentru ridicarea nivelului cultural al maselor muncitoare,

[1] A. I. Odobescu, Scrieri literare şi istorice, II, Bucureşti, 1877, p. 378 n.

[2] Nu intră în discuţie situaţia dinainte, cînd nu putea fi vorba de o intervenţie oficială. Gh. Adamescu pretinde a fi numărat 41 de sisteme ortografice între 1780 şi 1880 (Problemele actuale ale ortografiei romîneşti, Bucureşti, 1931, p. 3).

o dată cu înmulțirea știutorilor de carte și răspîndirea tiparului în cercuri tot mai largi, a trebuit să se facă ordine și în scriere.

Academia R.P.R., atentă la desfășurarea acestei revoluții culturale, și-a luat sarcina de a rezolva grabnic problema ortografiei și a elaborat normele pe baza cărora se va scrie de acum înainte. Întemeiată pe criterii științifice și luînd ca punct de plecare tradiția literară, noua ortografie înlătură inconsecvențele de pînă acum și impune reguli a căror însușire e cît se poate de ușoară.

Una din marile calități ale ultimelor norme ortografice este strînsa lor legătură cu istoria limbii și cu tradiția literară seculară. Așa cum limba noastră literară de astăzi nu se poate rupe de trecut, nici scrierea ei nu poate să facă abstracție de particularitățile grafice care de-a lungul vremurilor s-au bucurat de popularitate printre cărturarii noștri.

În cele ce urmează se ilustrează cîteva fapte de ortografie care își găsesc sprijin în scrisul romînesc mai vechi, impunîndu-se nu ca niște capricii personale ale celor care le-au recomandat, ci ca oglindiri ale unei tradiții literare.

Astfel scrierea *uşă*, *grijă*, corespunzînd rostirii din Moldova, Banat și o parte a Ardealului, este preferată scrierii *uşe*, *grije*, corespunzătoare rostirii din Muntenia, Oltenia, sudul Ardealului și Crișana; paralel cu acestea se impun pe baza principiului morfologic formele articulate *uşa*, *grija*, nu *uşea*, *grijea* (lui *ă* de la forma nearticulată corespunzîndu-i *a* la forma articulată, ca în *ladă — lada*).

Această grafie, recomandată astăzi de dragul stabilirii unui principiu ortografic, începe să apară încă din secolul al XVI-lea și al XVII-lea în texte care potrivit cu regiunea unde s-au tipărit ar trebui să folosească scrierea cu *-e*, *-ea*.

« Cartea cu învățătură » a lui Coresi tipărită la Brașov (1581) dă alături de *grije* (pag. 214) și *negrije* (pag. 238), formele *grijă* (pag. 266) și *strajă* (pag. 266); articulat: *grija* (pag. 266, 411), *negrija* (pag. 233), *straja* (pag. 266).

« Noul Testament » de la Bălgrad (1648), alături de *grije* (pag. 186^{r}), *straje* (pag. 86^{v}), *cenuşe* (pag. 188^{r}), cuprinde formele *grijă* (pag. 159^{r}), *strajă* (pag. 49^{r}, 86^{v}), *cenuşă* (pag. 14^{v}, 82^{r}) și forma articulată *grija* (pag. 186^{r}).

« Biblia » de la București (1688) dă, din 18 exemple numărate la întîmplare, de 3 ori *grijă* (pag. 655, 660, 869) și de 7 ori *grije* (pag. 368, 655, 658, 767, 846, 868, 914); forma articulată *grija* apare de 8 ori (pag. 399, 655, 679 de 2 ori, 799 de 2 ori, 847, 914).

Strajă apare de 3 ori (pag. 779, 801 de 2 ori), iar *straja (streaja)* de 3 ori (pag 49, 179, 202).

Printre 34 de exemple, forma *cenuşă* se găsește de 26 de ori (pag. 12, 229, 357 de 2 ori, 358, 381, 414, 479, 483, 486, 496, 531, 554, 580, 596, 614, 627, 653, 660, 672, 684, 730 de 2 ori, 758, 798, 915), *cenuşe* de 3 ori (pag. 375, 554, 699), iar forma articulată *cenuşa* de 5 ori (pag. 369, 668, 721, 730, 906).

În secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea grafiile de tipul *grijă, cenuşă* sînt frecvente în tipăriturile munteneşti.

Între formele *cîine, mîine, mîini, pîine* şi *cîne, mîne, mîni, pîni* « Regulile de ortografie » le-au preferat pe cele dintîi, deşi celelalte apar la unii mari scriitori ca Eminescu, Creangă, Sadoveanu. Justificarea stă în aceea că formele de tipul *cîne* au caracter regional, pe cînd cele de tipul *cîine* sînt de mult consacrate ca literare şi au fost îmbrăţişate ca atare chiar de scriitori în a căror regiune se rosteşte *cîne*.

Astfel, dintre textele ardeleneşti, « Noul Testament » de la Bălgrad (1648) foloseşte alături de *cînii* (pag. 20ᵛ, 320ᵛ), formele *cîinele* (pag. 188ᵛ), *cîini* (pag. 266ʳ), *cîinii* (pag. 92ᵛ), *cîinilor* (pag. 9ʳ); alături de *mîne* (pag. 179ʳ), forma *mîine* (pag. 9ʳ, 86ʳ, 87ᵛ, 88ʳ, 168ᵛ, 237ᵛ); alături de *mîni* (pag. 53ᵛ, 144ʳ, 164ᵛ), *mînile* (pag. 19ᵛ, 37ʳ, 49ᵛ, 115ᵛ, 133ʳ, 165ʳ), *mînele* (pag. 53ʳ, 49ᵛ), *mănule* (pag. 179ʳ, 193ʳ, 280ʳ, 301ʳ), formele *mîini* (pag. 121ᵛ, 248ᵛ), *mîinile* (pag. 104ʳ, 165ʳ), *mîinele* (pag. 124ʳ, 133ʳ); formele *pîine, pîinea, pîini, pîinile* (pag. 5ᵛ, 15ʳ, 20ᵛ, 70ᵛ).

Tipăriturile moldoveneşti abundă în forme cu *-îi-*.

Cazania lui Varlaam, Iaşi (1643) cuprinde formele *cîine* (pag. 253, 455 din ediţia J. Byck), *cîini* (pag. 284), *cîinii* (pag. 250, 253, 281), *cîinilor* (pag. 250, 253);

mîine (pag. 291 de 5 ori, 322);

poimîine (pag. 291, 322);

pîine (pag. 256, 408, 412, 430), *pîinea* (pag. 250, 256, 260, 266, 310), *pîinile* (pag. 193).

« Şapte taine », tradusă de Eustratie logofătul, Iaşi (1645):

pîine (pag. 39, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 54, 66), *pîinea* (pag. 5, 41, 42, 44 şi tabla).

Pravila lui Vasile Lupu, tradusă de Eustratie logofătul, Iaşi (1646): *pîinea* (pag. 8ᵛ, 9ᵛ, 13ᵛ, 156ᵛ de două ori), faţă de *pîni* (pag. 7ᵛ).

La Dosoftei întîlnim forme cu *-îi-* în toate lucrările sale. Astfel în « Psaltirea » în versuri, Uniev (1673): *pîine* (pag. 139ᵛ); în « Dumnedzăiasca liturghie », Iaşi (1679): *pîine*;

în « Psaltirea » slavo-romînă, Iaşi (1680): *pîine* (pag. 98ʳ, 168ʳ) şi *pîinea* (pag. 98ᵛ, 136ʳ);

în « Viaţa şi petreacerea svinţilor », Iaşi (1682):

cîine (pag. 202ᵛ, 203ʳ), *cîinele* (pag. 25ʳ);

mîine (pag. 55ʳ de două ori);

pîine (pag. 16ᵛ, 18ᵛ, 54ʳ, 55ᵛ, 76ᵛ, 77ʳ, 110ᵛ, 173ᵛ), *pîinea* (pag. 147ᵛ, 182ʳ, 247ᵛ), *pîinile* (pag. 106ᵛ);

în « Paremii », Iaşi (1683):

pîinile (pag. 8ʳ).

În « Învățătură svîntă adecă svintei şi dumnedzăeştii liturghii, tîlcuire», tradusă de Eremia Cacavela şi tipărită la Iaşi (1697):

pîine (pag. 50ᵛ, 51ʳ de 5 ori, 51ᵛ, 53ᵛ, 55ᵛ, 56ʳ de 2 ori); *pîinea* (pag. 19ʳ, 50ʳ, 50ᵛ de 2 ori, 51ᵛ, 52ʳ, 54ʳ, 56ʳ); genitivul *pîini* (pag. 55ᵛ), *pîinii* (pag. 55ʳ), *pîinei* (pag. 55ᵛ).

În « Divanul » lui Dimitrie Cantemir, Iaşi (1698) aflăm:

cîinele (pag. 135ᵛ), *cîinii* (pag. 29ᵛ, 52ᵛ, 106ʳ);

mîine (pag. 27ʳ, 27ᵛ, 42ʳ, 53ᵛ, 134ᵛ);

pîine (pag. 75ʳ, 76ᵛ), *pîinea* (pag. VIIᵛ, VIIIʳ, 27ʳ, 74ᵛ, 76ᵛ, 81ᵛ).

Formele cu *-îi-* îşi fac tot mai mult loc în scrierile din secolul al XVIII-lea şi apar şi la scriitorii din secolul al XIX-lea, deşi în acest veac se manifestă printre scriitorii moldoveni o puternică tendinţă de moldovenizare a limbii literare.

Faptul se oglindeşte, de exemplu, într-o lucrare de Hristian Albert Rukert, tradusă de Alexandru Beldiman şi apărută la Iaşi (1818), al cărei titlu sună astfel: « Învăţătură sau povăţuire pentru facerea *pîinii* ceii de obşte mai neagră, pentru cea albă de casă . . . ».

Titlul ca şi cuprinsul se reproduc în a doua ediţie, din 1829.

Despre o lucrare a lui Nicodim, « Carte sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simţiri », tipărită la Mănăstirea Neamţului (1826) se spune în prefaţă că « o au tălmăcit şi o au tipărit în limba noastră cea moldovenească, spre asemenea folos de obşte, pre carea toţi o aduc ţie din inimă, ca pre o fălie de *pîine* sau colac, sau dulceaţă duhovnicească ».

În « Pavel şi Virghinia » de Bernardin de Saint-Pierre, apărută la Iaşi (1831) în traducerea lui Iancu Buznea, citim: « acum precum ştii, abia avem *pîinea* de toate zilele » (pag. 85); « pentru ca să-ţi poţi scoate *pîinea* de toate zilele » (pag. 94).

Alecu Donici, a cărui limbă are un accentuat caracter regional, foloseşte formele literare *cîine*, *pîine* în volumul al II-lea de « Fabule », tipărit la Iaşi (1842). Fabula « Doi *cîini* » (pag. 29), de exemplu, care începe cu:

Un *cîine*, de neam dulău . . .

cuprinde şi aceste versuri:

« Jujucă, ce mai faci mata? »
Întreabă *cîinele*, din coadă dînd încet.
(Acesta între *cîini* e semnul de respect.)

Iar în alte locuri citim:

El să gonea din urmă
De către vînători cu puşce înarmaţ
Şi *cîini* întărîtaţ. (pag. 7)

Că oae furtuşag nu are din natură,
Precum vecinii *cîini* vor spune lămurit,
Şi mai vîrtos că ea nu pune carne-n gură. (pag. 48)

Simţindu-l pe sur aproape, *cîinii* toţi s-au întărtat (pag. 27)

Cîinii în a lor iuţală
Dau pe unde pot năvală. (pag. 27)

Oameni buni, le zisă, staţi!
Şi voi, *cîini*, ce-mi sînteţ fraţ! (pag. 28)

Şi oare poate fi mai mare nebunie
De cît să scurme el ogoară pe cîmpie
Şi-apoi să presăre ovăs sau altă *pîine*,
Cînd mult făcea mai bine
Ovăsul să-l dea mie
Ori murguşorului, iar *pîine* la găine? (pag. 49)

Potrivit cu tradiţia literară recentele « Reguli de ortografie » recomandă să se scrie *seară*, *seamă*, nu *sară*, *samă*.

În cuvîntul *seară* avem a face cu latinul *sera*, devenit în mod normal *seară* şi păstrat ca atare în limba literară; *sară* e o formă regională în care *ea* a devenit *a* după *s*, ca şi în *sacă* din *seacă*, *samănă* din *seamănă*. Dimpotrivă, *seamă* are ca punct de plecare rostirea şi scrierea *samă* (provenind din ungurescul *szám*), rostire şi scriere care au fost pînă la un moment dat generale. Considerat ca regional, *samă* a devenit *seamă* în graiul acelora care pronunţă *seară* şi s-a impus — ca şi acesta din urmă — şi în limba literară.

Procesul de înlocuire se observă încă din secolul al XVII-lea. În Pravila muntenească de la 1652, care incorporează întreg textul Pravilei moldoveneşti de la 1646, se remarcă, printre multe alte modificări de limbă, schimbarea lui *samă* în *seamă*:

Aceaste unealte şi bucatele ce vor fi . . . să vor lua toate şi să vor da pre *sama* domniei. (Pravila de la Iaşi, 1646, pag. 73').

Aceaste unealte şi bucate ce vor fi . . . să vor lua toate şi se vor da pre *seama* domniei. (Pravila de la Tîrgovişte, 1652, pag. 207).

Unii din marii noştri scriitori care au ştiut să folosească cu măiestrie regionalismele au cuprins în limba operei lor şi rostirile *sară*, *samă*:

Sara pe deal buciumul sună cu jale

(M. Eminescu, Sara pe deal)

Mai am un singur dor:
În liniştea *sării*
Să mă lăsaţi să mor
La marginea mării.

(M. Eminescu, Mai am un singur dor)

Nu plîng că mi-e de Leana teamă;
De ciudă plîng eu numai, mamă.
Cuvintele ei nu le ieu
În *samă*.

(G. Coşbuc, Duşmancele)

Prezența sporadică a acestor forme în scrisul clasicilor noștri mai noi nu se poate invoca în sprijinul păstrării lor în limba literară, de vreme ce chiar clasicii mai vechi, recunoscînd caracterul lor neliterar, au ținut să le îndepărteze. Astfel în « Satire și alte poetice compuneri » de Prințul Antioh Cantemir, traduse din ruseşte de A. Donici și C. Negruzzi, apărute la Iași în 1844, deși sînt folosite tot felul de moldovenisme (*judică*, *șepte înțălepți*, pag. 9, *naravurile*, pag. 45, *agiunge*, pag. 51, 56, *a voastre*, pag. 58, *a s-aducă*, pag. 77), întîlnim în mod consecvent grafia *seamă:*

Cînd cineva a *seama* cu ce nimicuri omul
Își perde a lui vreme, îi vine a gîndi
Că vieața omenească e fără de sfîrșit. (pag. 56)

Pe urmă luăiu *seama* că mulți din cei culcați
Mișca cîte o mînă sau capul rădica
Îngreuiat cu totul de strașnica beție. (pag. 61)

Și cum mai înainte desprețuia pre toți
Așa cu îngiosire acum îmbrățoșa
Picioarele acelor ce-ntăi nu-i băga *seamă*. (pag. 70)

La copiii fără minte slobozenia e dragă,
Dar greșesc cînd ei în *seamă* sfatul părintesc nu bagă. (pag. 32)

C. Negruzzi procedează la fel în « Păcatele tinerețelor », carte tipărită la Iași în 1857. Alături de *seamă*:

Gesticulam vorbind singur, fără să bag *seamă* la un bun bătrîn care mă privia cu mirare de cîteva minute. (pag. 272)

Luat-ai *seama* atunci cînd la o ceață ce vine și se întinde ca un giulgiu mortuar . . . ? (pag. 313)

apare cuvîntul *seară* (cu derivatele acestuia):

Ceilalți au adus cîștiurile moșiilor ce le priimiseră de cu *seară* și tot ce mai aveau. (pag. 80)

Fată Sarră!
Eu ț-am zis *aseară*,
Să vezi oul cum se sară.

De altfel, C. Negruzzi își manifestase tendința de unificare a limbii literare și în coloanele revistei « Săptămîna », care a apărut la Iași, sub redacția sa, în 1853. În această revistă grafia *seară*, *seamă* (pag. 241, 242) se întîlnește cu scrierea *mîini*, *mîinile* (pag. 195, 235, 242).

Printre inovațiile « Normelor privind ortografia limbii » figurează și suprimarea literei *â*. Ca și atîtea alte probleme de ortografie, nici scrierea consecventă cu *î* nu e desprinsă de istoria limbii literare, de scrierea ei.

Unul dintre principiile care stau la baza noii noastre ortografii este ca fiecărui sunet din limba literară să-i corespundă o literă; prin urmare și sune-

tului *î* trebuie să-i corespundă o singură literă. În vechea ortografie existînd două litere pentru redarea acestui sunet, problema care s-a pus a fost alegerea uneia dintre ele.

Dintre cele două litere, *î* şi *â*, cea dintîi a avut mai multe şanse de a fi aleasă, întîi pentru că este cea mai veche, apoi pentru că şi în vechea ortografie era folosită în cele mai multe cazuri: iniţial (*înainte*), final (*hotări*) şi medial (*neînvins*, *hotărîtor*, *hotărînd*), pe cînd *â* apărea numai în poziţie medială (*cântec*). Pe lîngă aceasta s-a ţinut seama de faptul că aceia dintre cărturarii progresişti care au urmărit simplificarea ortografiei româneşti au preconizat mereu îndepărtarea lui *â*, — ultima rămăşiţă a exagerărilor latiniste în scrisul nostru, — şi folosirea exclusivă a lui *î*. Stăruinţa pînă mai ieri a lui *â* se datora îndărătniciei cu care unii dintre membrii vechii Academii au luptat pentru păstrarea acestui capriciu latinist.

Din momentul introducerii la noi a alfabetului latin, scrierea sunetului *î* a constituit una dintre problemele cele mai dezbătute. Începînd prin a fi redat sub trei forme: *â*, *ê* şi *î* (ca în « Elementa linguae daco-romanae », Buda, 1805, a lui G. Şincai), el a ajuns să aibă cinci semne: *â*, *ê*, *î*, *ô*, *û* (cu accent circumflex, aşa cum recomanda Eliade în « Curier de ambe sexe » 1841) sau *a*, *e*, *i*, *o*, *u* (fără accent, cum au crezut de cuviinţă Laurian şi Massim, autorii faimosului « Dicţionar » din 1871), apoi patru: *a*, *e*, *i*, *u* (după recomandarea lui Cipariu, în « Gramatica » din 1869), apoi două: *ă* şi *î* (potrivit cu regulile vechii Academii, de la 1904 încoace) sau numai unul: *î*.

Împotriva tendinţelor latinizante care au stat la baza diverselor sisteme ortografice, s-au manifestat cele mai înaintate elemente ale vieţii noastre intelectuale din ultima sută de ani: scriitori şi oameni de ştiinţă.

Încă înainte de introducerea oficială a scrierii cu litere latine, în alfabetul de tranziţie chirilico-latin, N. Bălcescu foloseşte în « Magazin istoric pentru Dacia » litera *î* pentru sunetul *î*. Pînă şi A. T. Laurian, coredactor la această revistă şi unul dintre cei mai exageraţi latinişti, acceptă să apară în articolele sale din « Magazin » grafiile: *romînii*, *Ţara românească*, *româneşte* (II, pag. 381, 384, 69).

Gr. Alexandrescu, al cărui volum « Suvenire şi impresii, epistole şi fabule » apare la 1847 cu alfabetul de tranziţie, întrebuinţează aici consecvent litera *î* şi scrie, de exemplu: *Romînia* (pag. 1), *romîneşti* (pag. 4), *romîni* (pag. 7), *romînii* (pag. 13, 14, 24), *Uniad romînul* (pag. 20).

După introducerea alfabetului latin, V. Alecsandri, autorul « Gintei latine », a sprijinit scrierea cu *î* a sunetului *î* şi l-a combătut pe T. Maiorescu, care, la 1880, într-un raport privitor la ortografie, recomanda scoaterea lui *î* din scriere, — fiindcă « nu-i convine să scrie *cînd* cu *î* », — şi tindea să scoată sunetul *î* chiar din limbă.

I. G. Sbiera, membru al fostei Academii, scria în mod consecvent cu *î*, chiar atunci cînd tipărea sub auspiciile Academiei. Pe coperta « Codicelui

Voronețean » (1885) precizînd că e vorba de « ediţiunea Academiei *Romîne* » el îşi arată, între altele, calitatea de « membru al Academiei *Romîne* » şi pe aceea de membru al Societăţii « pentru cultura şi literatura *romînească* în Bucovina ». La 1886, Sbiera tipăreşte « Poveşti poporale *romînesci* ». În « *precuvîntarea* » la această culegere, el scrie că ar fi dorit ca în fruntea ei să dea un studiu despre acest « *gen de poezie poporală la romîni* ».

Aceeaşi scriere o întîlnim în lucrarea lui Sbiera despre « Aron Pumnul » (1889) şi în celebra lui operă « Mişcări culturale şi literare la romînii din stînga Dunării » (1897).

G. Alexici, profesor de literatură romînă la Universitatea din Budapesta, adoptase şi el scrierea cu *î*. La 1899 el a publicat o culegere de « Texte din literatura poporană romînă ». În prefaţa cărţii sale el se adresează *publicului romîn* şi anunţă pregătirea unui vocabular *al cuvintelor necunoscute de toţi romînii*.

N. Iorga a folosit în mod consecvent litera *î*. În « Istoria romînilor în chipuri şi icoane », volumul II (Bucureşti, 1905), de exemplu, el arată că a strîns în acest volum cîteva conferinţe ţinute la *Societatea femeilor romîne*, printre care una este intitulată « Viaţa sufletească a poporului romîn ».

Criticul G. Ibrăileanu a scris totdeauna cu *î*: « Spiritul critic în cultura romînească » (ed. I, 1909, ed. II, 1922), « Scriitori romîni şi străini » (1926) etc.

I. L. Caragiale şi-a tipărit broşura « 1907 — din primăvară pînă-n toamnă » înlăturîndu-l pe *â*. El scrie: *originalul romînesc* (pag. 3), *tînărul regat romîn* (pag. 5), *ţara romînească* (pag. 4), *Romînia* (pag. 10).

Anton Bacalbaşa, Const. Mille şi ceilalţi colaboratori ai publicaţiilor socialiste au folosit în toate împrejurările litera *î*.

Maestrul Mihail Sadoveanu scrie în mod consecvent cu *î*, şi şi-a impus de multe ori ortografia, chiar la cele mai îndărătnice edituri. Din lucrarea « La noi, în Viişoara » (Bucureşti, 1907), citäm: *romîn* (pag. 130), *romînii* (pag. 161); din « Dureri înăbuşite » (ed. II, Bucureşti, 1908): *începu să vorbească într-o romînească stricată* (pag. 22).

Romancierul Liviu Rebreanu scria invariabil cu *î*. Citäm din romanul « Răscoala », vol. I (Bucureşti, 1932): *ţăranul romîn* (pag. 11), *foi romîneşti* (pag. 32), *Romînia* (pag. 32), *aşa sîntem noi romînii* (pag. 33), *romînul* (pag. 40).

Revista « Contemporanul » care a început să apară la Iaşi în 1881, folosea pentru sunetul *î* exclusiv litera *î*. Astfel, se face o dare de seamă a conferinţei pe care M. Gaster a ţinut-o la *Ateneul romîn*, despre « Apocrifele în limba romînă » (II, pag. 542); în alt loc (II, pag. 511) se scrie: *romînii slavizaţi* şi *limba tuturor romînilor*.

Revista « Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi », care începe să apară în 1889, foloseşte semnul *î* chiar atunci cînd scrie *romîn, romînesc, Romînia*.

Revista « Critica socială », al cărei întîi număr poartă data de 1 decembrie 1891, a folosit exclusiv litera *î*, continuînd tradiția « Contemporanului »: *romîni*, *Romînia*, *țările romîne*, *ziarul « Republica Romînă »*, *ziarul « Romînul »*.

Revista « Literatură și știință » (1893-1894) a lui Gherea, tipărind cu *î*, scria: *Romînia* (I, pag. 9), *asupra familiei romîne* (II, pag. 133), *țăranului romîn* (II, pag. 266).

Chiar revista « Convorbiri literare », patronată de T. Maiorescu, ale cărui bizare concepții despre sunetul și litera *î* le-am văzut, folosește între 1899 și 1905 scrierea cu *î*; *Romînia*, *țările locuite de romîni*, *fonologia romînească* citim, de exemplu, pe coperta numărului din 15 iunie 1899.

« Curentul nou », revistă care a apărut la Galați începînd din noiembrie 1905, folosea consecvent litera *î*, pentru sunetul *î*, în toate situațiile.

Revista « Viața Romînească », care a început să apară la Iași în 1906, a folosit de asemenea litera *î*: *nume ciudate pentru urechea romînului* (I, pag. 50), *intelectualul romîn* (I, pag. 54), *trecutul romînesc* (I, pag. 55), *Romînia* (I, pag. 160).

Revistele « Viața socială » și « Facla » conduse de N. D. Cocea (1910 și anii următori) scriau numai cu *î*.

Revista « Cronica » (începe în 1915) de sub conducerea lui T. Arghezi și Gala Galaction scria cu *î*: *țările romîne*, *năzuințele romînești*, *Romînia* (I, numărul 7).

Revista « Însemnări literare », condusă de Mihail Sadoveanu și G. Topîrceanu (începe în 1919), și continuatoarea ei din 1936, « Însemnări ieșene », au scris numai cu *î*: *romînii*, *românească*.

Filologii noștri, începînd cu A. Lambrior și H. Tiktin, au sprijinit necontenit scrierea cu *î*. Congresele filologilor ținute în anii 1925, 1926 și 1927 au recomandat fostei Academii Romîne, printre altele, înlăturarea lui *â*. Secția literară a Academiei Romîne a fost de acord cu această reformă; cîțiva membri de la alte secții au cerut însă să se facă o excepție cu *romîn* și derivatele lui, care să se scrie cu *â*. A fost suficient ca o parte dintre filologi să facă această concesie, pentru ca propunerea să cadă pînă la urmă cu totul.

Nu trebuie să credem că fosta Academie se făcea prin această îndărătnicie ecoul opiniei publice. În lucrarea citată mai sus, profesorul Gh. Adamescu scria: « Eu cred că se impune să renunțăm la cele două semne și să alegem numai pe *î*. *Cam așa e curentul general.* »

Argumentul adus totdeauna în favoarea scrierii cu *â* a fost păstrarea imaginii cuvîntului care stă la temelia lui *romîn*: latinul *romanus*. În special fosta Academie Romînă nu voia să renunțe la inscripția de pe fronton: ACADEMIA ROMANA. Oricum s-ar scrie acest cuvînt, cu *â* sau cu *î*, nimeni nu mai tăgăduiește astăzi romanitatea limbii romîne. De la « Gramatica limbilor romanice » a lui Fr. Diez (1836) pînă la cea mai recentă lucrare despre limbile romanice a filologului sovietic M. Serghievski, limba romînă figurează alături de limba italiană, franceză etc. printre limbile romanice.

Recomandînd scrierea *sînt, sîntem, sînteți* în loc de *sunt, suntem, sunteți*, «Regulile de ortografie» nu fac altceva decît să consfințească grafia tradițională corespunzătoare rostirii populare a formelor flexionare de la prezentul indicativ al verbului *a fi*. Existența scrierii cu *u* se datorește intervenției latiniștilor, care, în dorința de a aplica și în cazul de față principiul etimologic, au luat ca punct de plecare forma latină de persoana a III-a plural *sunt*. În realitate, cum vom vedea, flexiunea romînească nu pleacă de la această formă.

Iată istoria paradigmei în discuție. În latina clasică verbul *esse* se conjuga la indicativ prezent astfel: *sum, es, est, sumus, estis, sunt*. Singurele dintre aceste forme care se oglindesc în limba romînă sînt *sum* de la persoana I și *est* de la persoana a III-a singular.

Sum a devenit *su*, atestat în cele mai vechi texte romînești: *cătră tinre* ***su*** *arrucatu dentr-așternut* (= către tine sînt aruncat din așternut), Psaltirea Hurmuzaki, 17[r], avînd în diverse poziții sintactice și formele *îs, -s*, ca în limba vorbită de astăzi (***îs*** *mulțumit, nu-***s** *bolnav*).

Est a devenit *e*, schimbat în *-i, i-* și *îi* în unele împrejurări (*nu-***i** *slab,* ***i****-un prost,* ***îi*** *gras*).

Originea lui *este* ca și a lui *ești* e obscură; între apariția unuia și a celuilalt trebuie să fie însă o legătură. S-ar putea să fi existat latinul de persoana a II-a singular *esti* devenit în romînă *ești*, după care s-a refăcut *este* la persoana a III-a. S-ar putea să fi existat latinul de persoana a III-a singular *este*, după care s-a refăcut *ești*. Nu e exclus, de asemenea, să fi existat încă din latină formele de persoana a II-a și a III-a: *esti, este*. Cît privește cele trei forme de plural, ele au fost înlocuite cu formele conjunctivului prezent: *simus, sitis, sint*, rostite în latina mai tîrzie *semu, seti, sentu*; acestea se reflectă în formele *sem, seți, sînt*, care apar în textele noastre vechi. Sub influența lui *sînt* s-au creat pe de o parte formele *sîntem, sînteți*, pe de alta forma *sînt* de persoana I singular, drept model al fenomenului servind situația de la verbe de tipul *tac, trec* la care persoana a III-a plural e comună cu persoana I singular (*eu tac, trec* ca și *ei tac, trec*), deci ***eu sînt*** ca și *ei sînt*, iar persoana I și a II-a plural apar ca formate din persoana I singular și a III-a plural cărora li s-au adăugat desinențele de persoana I și a II-a plural *tac — tăc****em****, tăc****eți***; *trec — trec****em****, trec****eți***, deci: *sînt, sînt****em****, sînt****eți***). Coexistența formelor *sînt* și *îs, -s* la persoana I singular a dus la adoptarea lui *îs, -s* și la persoana a III-a plural.

Aceasta este pe scurt evoluția formelor de indicativ prezent ale verbului *a fi*. Precum se vede, în istoria lor mai veche nu intervine nimic care să justifice scrierea *sunt, suntem, sunteți*, și într-adevăr situația expusă mai sus este singura care stăruie pînă astăzi în limba poporului și e sprijinită de tradiția sănătoasă a marilor noștri clasici.

Scrierea cu *u* a intervenit atunci cînd, în încercările de a se adapta alfabetul latin la sunetele romînești, s-au ivit dificultăți în alegerea unei

litere care să redea sunetul *î*. Am văzut mai sus că această alegere a variat de la cinci litere pînă la una, şi că abia astăzi s-a luat o hotărîre justă şi definitivă în privinţa scrierii acestui sunet cu o singură literă: *î*. La început însă, fiecare *î* avea să se scrie pornind de la sunetul originar. Considerînd că în *sînt* avem a face cu latinul *sunt*, unii etimologişti socotesc că *î* trebuie să fie transcris aci printr-o literă derivată din *u* sau chiar prin *u*. Astfel s-a ajuns la scrieri ca *sûnt* (de exemplu: Petru Maior, în « Lexiconul de la Buda », 1825, « Dialog », pag. 54; J. Alexi, « Grammatica daco-romana sive valachica », Viena, 1826; Moysi Bota, « Versuri îndemnătoare către deprinderea tinerimei romîneşti întru învăţături . . . », Buda, 1829, ş. a.), *sûnt* (de exemplu: « Omul de lume », traducere de Vasile Gergely de Csokotis, Viena, 1819), *sunt* (de exemplu: Ioan Bobb, « Dictionariu rumanesc, lateinesc si unguresc », Cluj, 1822; Petru Maior, în « Lexiconul de la Buda », 1825, Dialog, pag. 57, 62, 95). Nu au lipsit nici scrierile *sint* (Samuil Micu Clain, « Carte de rogacioni », Viena, 1779), *sênt* (G. Şincai, « Elementa linguae daco-romanae », Buda, 1805, pag. 101), *sînt* (G. Şincai, « Elementa . . . », pag. 49). Paralel cu fiecare dintre aceste grafii apăreau şi *sûntem*, *sûnteţi*, *sîntem*, *sînteţi* etc.

Soluţiile care, dintre toate acestea, au avut la început mai mulţi partizani au fost cele în legătură cu scrierea « etimologică » sub forma *sûnt* şi *sunt*, dar încetul cu încetul se introduce grafia corespunzătoare adevăratei pronunţări, *sînt*, grafie recomandată astăzi.

Începînd prin a fi folosită în scrierea cu litere latine, grafia cu *u* a pătruns şi în scrierea cu litere chirilice sau semi-chirilice. Astfel o aflăm în « Curierul de ambe-sexe » al lui I. Eliade (de exemplu în volumul II, 1839) în «Dacia literară» (1840) şi «Arhiva romînească» (vol. II, 1845) ale lui M. Kogălniceanu, în « Magazin istoric pentru Dacia » al lui A. T. Laurian şi N. Bălcescu (de exemplu în volumul I, 1845), alternînd uneori cu grafia *î*. De asemenea, în alte tipărituri: « Condica de comerciu », Bucureşti, 1840; « Satire şi alte poetice compuneri » de Prinţul Antioh Cantemir, traduse din ruseşte de A. Donici şi C. Negruzzi, Iaşi, 1844.

Trebuie să subliniem faptul că, deşi se propovăduiau diverse scrieri pentru *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*, niciodată reformatorii nu s-au gîndit la deformarea pronunţării tradiţionale, lucru care se vede pe de o parte în folosirea unui semn distinctiv (*û*, *û*, spre deosebire de *u*), pe de alta în felul cum erau redate cuvintele în scrierea cu chirilice. Astfel Petru Maior (în « Lexicon ») scrie *sûnt* sau *sunt*, dar сѫнт sau сънт (= sînt); Timotei Cipariu (în « Gramatica limbii romîne », Bucureşti, 1869, 1877) scrie *sunt*, dar cînd vorbeşte despre sunete reproduce cuvîntul cu chirilice: сѫнтъ (vol. I, p. 52). A le atribui celor dintîi latinişti pronunţarea cu *u* (*sunt*) înseamnă a nu respecta adevărul. Această pronunţare e de dată mult mai recentă şi e datorită influenţei pe care de multe ori o exercită grafia asupra pronunţării. Nu încape îndoială că imaginea latinului *sunt* a jucat un rol hotărîtor. O asemenea influenţă nu

s-a produs asupra pronunțării unor cuvinte ca *lîngă* sau *de-a rîndul*, scrise *lûngă*, *d-a rôndul*, deoarece în mintea cititorilor nu și-au putut face loc legături « etimologice ».

Redusă la o problemă grafică, apoi la una tipografică (absența lui *û* din casa de litere a tipografiei impunînd folosirea lui *u*[1]), scrierea cu *u* a început să devină supărătoare cînd a fost considerată ca reproducînd o pronunțare autentică și cînd sub influența ei s-a ajuns la pronunțarea artificială *sunt*. În așa măsură s-a înrădăcinat această pronunțare, fireşte printre cei « cu carte », încît sînt unii care se întreabă dacă s-a rostit vreodată altfel. Putem afirma că, dimpotrivă, poporul nu a rostit niciodată altfel decît *sînt*, *sîntem*, *sînteți*, și că foarte tîrziu a pătruns în limba cărturarilor rostirea cu *u*.

Făcînd abstracție de cele cîteva texte de prin mijlocul secolului al XIX-lea scrise cu litere chirilice sau cu alfabetul de tranziție latino-chirilic (dintre care unele s-au citat mai sus), nu s-a scris cu chirilice decît *sînt*. Gramaticile cele mai vechi, chiar ale latiniștilor care propovăduiau scrierea *sunt*, *sùnt*, *sênt*, *sint*, subliniază că adevărata pronunțare este *sînt*.

Iannache Văcărescul în « Observații sau băgări de seamă asupra regulelor grammaticii rumînești » (ediția I Rîmnic, 1787, ediția a II-a Viena, 1797) dă la conjugarea verbului *a fire* formele *sîntu*, *sîntem*, *sînteți*, *sîntu* (cu chirilice).

George Șincai în « Elementa linguae daco-romanae sive valachicae », Buda, 1805 (ediție nouă a gramaticii scrise în colaborare cu Samuil Micu, Viena 1780), dă formele *io sînt*, *noi sîntem*, *voi sînteți*, *iei sînt* (cu litere latine) la pagina 49, și *sênt*, *sêntem* la pagina 101 și în alte locuri.

În Gramatica germano-romînă a lui Anton de Marki, Cernăuți, 1810, găsim, scrise cu chirilice, formele *eu sîntŭ*, *noi sîntem*, *voi sînteți*, *iĭ*, *iale sînt* (pag 62), iar « Grammatica daco-romana sive valachica » de Ioan Alexi, Viena, 1826. dă cu litere latine *jo sùm*, *sùnt*, *noi sùntem*, *voi sùnteți*, *ei*, *ele sùnt* (pag. 81).

Petru Maior, în « Orthographia romana sive latino-valachica », Buda, 1819, reprodusă și în « Lexiconul » de la Buda, 1825, scriind *sùnt* (pag. 54) sau *sunt* (pag. 57, 62) cu litere latine, redă rostirea românească prin litere chirilice: СѢНТ (*sînt*); la fel, în corpul « Lexiconului » apare СѪНТ (*sînt*), pag. 686.

În « Gramatică românească » de I. Eliad, Sibiu, 1828, apare peste tot *sînt*, iar în paradigma lui *a fi* (pag. 44), aflăm: *sîntŭ* și *îsŭ*, *sîntem*, *sînteți*, *sîntŭ* și *îsŭ* (cu chirilice).

---

[1] Această situație se oglindește, de exemplu, în felul cum s-a tipărit ediția poeziilor lui Grigore Alexandrescu, « Meditații, elegii, epistole, satire și fabule », București, 1863. Aci, în afară de *sînt*, strecurat întîmplător după modelul ediției precedente, din 1847, apar scrierile *sûnt* și *sunt*.

La fel se petrec lucrurile în A. I. Odobescu, « Scrieri literare și istorice » București, 1887, lucrare în care se folosește o ortografie etimologizantă și în care *sûnt* e deseori înlocuit prin *sunt*.

Iordache Golescul, în « Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticeşti », Bucureşti, 1840, folosind o scriere de tranziţie în care cele mai multe litere sînt latine, dă la pag. 32 (tabloul al 6-lea): *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*, *sînt*.

Timotei Cipariu, unul dintre cei mai înverşunaţi latinomani ai vechii Academii, scrie în « Gramatica limbii romîne », partea I, Bucureşti, 1869, în mod consecvent *sunt*; dar în exemplele citate în cursul expunerilor teoretice, folosind scrierea chirilică, dă сѫнт (*sînt*), pag. 52.

Cu cele cîteva excepţii citate mai sus, cărţile secolului al XIX-lea scrise cu litere chirilice reproduc consecvent rostirea autentică. Astfel: « Cărticica năravurilor bune », Sibiu, 1819: *sînt* (pag. 12), *sînteţi* (pag. 29); Ioan Barac, « Risipirea cea de pre urmă a Ierusalimului », Bucureşti, 1821:

Nu le arunca pricină
Celor ce nu *sînt* de vină (pag. 27);

Barbu Paris Momuleanu, « Caracteruri », Bucureşti, 1825, scrie peste tot *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*:

Lacrămile lor le *sînt*
Arme, foc ce ard pămînt (pag. 121);
. . . nu ştim cît *sîntem* datori (pag. 27);

revista « Albina romînească », Iaşi, 1829, folosea exclusiv formele cu *î*, ca *sînt*, *sîntem* din cuvîntul introductiv; de asemenea contemporanul ei de la Bucureşti, « Curierul romînesc », 1829, scria *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*.

Cînd nu ţinea să-şi manifeste latinismul, I. Eliade, ca şi în «Gramatica » sa, foloseşte grafiile cu *î*. Astfel în traducerea tragediei « Fanatismul sau Mahomet proorocul », Bucureşti, 1831:

Nu *sînt* dară ascultată ? (pag. 10)

Voi ce-a cădea *sînteţi* gata subt un eres urîcios (pag. 64).

De asemenea în « Regulile sau gramatica poezii », Bucureşti, 1831:

Nu *sînt* toate cualităţile duhului cuviincioase la toate felurile de poezie (pag. 8),

sau în « Culegere din scrierile lui I. Eliad », Bucureşti, 1836:

Fiii tăi *sîntem*, tu ne-ai încredinţat (pag. 1);

Cu această şcoală, domnii mei, ce domnia-voastră aţi întemeiat, nu *sînteţi* numai fondatori ai Teatrului Naţional (pag. 11);

Frumoşi îţi *sînt* ochii (pag. 57).

În « Istoria naturală » de doctorul Cihak, Iaşi, 1837:

Aceste *sînt* cele mai simple forme de animale (pag. 248);

în D. Ţichindeal, « Filosofice şi politice . . . învăţături », Bucureşti, 1838:

Unde *sînt* răi mai-marii cetăților, acolo e rău de cetățeni (p. 155),

în revista lui George Bariț, «Foaie pentru minte, inimă și literatură», II, Brașov, 1839: eu *sînt* hotărît (pag. 231); *sînteți* cu noi dintr-o mumă născuți (pag. 241); numai de jumătate *sîntem* siguri că nu vom piarde ceva (pag. 270).

Alecu Donici, în «Fabule», I, Iași, 1840, scrie:

Sînt mulți asămine ca și paingu meu (pag. 13);

Lăsați că doar nu *sînt* așa de nătărău (pag. 39),

iar Grigore Alexandrescu, în «Suvenire și impresii, epistole și fabule», București, 1847:

Sînt încredințat c-ai rîde, cînd vr-o dată ai putea
Să mă vezi umblînd pe cîmpuri, rătăcit cu muza mea (pag. 181).

Aici nu *sînt* văi sau dealuri, nu *sînt* crînguri sau păduri (pag. 185);

Nu gîndi cu toate-acestea, cum că mă gătesc să cînt
Slava vremilor trecute, veacuri care nu mai *sînt* (pag. 184).

De-mbunătățiri rele cît vrei *sîntem* sătui (pag. 30).

În fabula «Uleul și găinile», Grigore Alexandrescu scrie:

Uleii *sînt* cinstiți
Cînd *sînt* nenorociți (pag. 269);

iar în «Cîinele și cățelul»:

Cît îmi *sînt* de urîte unele dobitoace (pag. 225).

N. Bălcescu folosea aceeași grafie în «Magazin istoric pentru Dacia», I, București, 1845:

Noi *sîntem* foarte săraci în asemenea scrieri pentru vremile cele mai vechi (pag. 13);

Tradițiile sau poveștile populare *sînt* un izvor care slujește la aceeași țintă ca și poeziile (pag. 3);

la fel, M. Kogălniceanu în «Arhiva romînească», II, Iași, 1845:

Socot de prisos a arăta pricinile unei asemine întîrzieri; ele *sînt* de deosăbite feluri (pag. III);

Pentru cei însă cărora le *sînt* străin, slujească de dovadă a netrîndăviei mele «Catalogul» cărților publicate de către mine (pag. III);

iar în «Letopisițile țării Moldovii», I, Iași, 1852:

Cronicile Moldaviei . . . *sînt* cel mai sigur și mai temeinic izvor a istoriei naționale (pag. III);

. . . această istorie, care ne arată ce am fost, de unde am venit, ce *sîntem* (pag. XXIX);

În « Colecție din poeziile d-lui marelui logofăt I. Văcărescu », Bucureşti, 1848, citim de exemplu:

Musele ce-mi *sînt* dragi foarte
Aveau ceasul hotărît (pag. 9);

O voi ce *sînteţi* scăpare
Goniților de noroc (pag. 128)

Prin el *sîntem* împăcați (pag. 70).

C. Negruzzi scria în revista « Săptămîna », Iaşi, 1853, al cărei redactor era:

... pentru sufletul lui eu *sînt* răspunzător (pag. 187);

... *sîntem* datori, fraților, să ascultăm glasul conştiinței noastre (pag. 234),

iar în « Păcatele tinereților », tipărită la Iaşi, 1857:

Poate că măria-ta ai auzit lucrurile precum nu *sînt* (pag. 112);

Au doar nu *sînt* şi eu unsul lui dumnezeu? (pag. 113);

Sonatele lui Beethoven, fantasiile lui Haydn, capriţurile lui Paganini pentru ea *sînt* o jucărie (pag. 68).

Vom trece acum la examinarea faptelor din tipăriturile cu alfabet latin.

Alexandru Odobescu, în operele căruia se oglindeşte ortografia latinistă a vremii, scria *sînt*, *sîntem*, dar acestea apar transpuse cu *û* sau, cum s-a arătat mai sus, cu *u*:

fiindcă *sûntem* la un curs de seară (« Istoria arheologiei », I, Bucureşti, 1877, pag. 241);

ele *sûnt* foarte frumos lucrate (ibid., pag. 242).

Poeziile lui M. Eminescu au apărut în volum sub îngrijirea lui T. Maiorescu (ediția I, Bucureşti, 1884) şi e sigur că T. Maiorescu şi-a impus ortografia sa. În ceea ce-l priveşte pe *sînt*, el e redat în mod consecvent prin *sunt*. Ştim că M. Eminescu pronunța *sînt* şi-l reda prin *sûnt* şi *sunt*. Acest fapt, care nu e vizibil în versuri ca:

Viitorul şi trecutul
Sunt a filei două fețe (pag. 145)

Sunt ani la mijloc şi-ncă mulți vor trece (pag. 55)

e foarte clar acolo unde e vorba de rime:

Şi păru-i de-aur curge din raclă la pămînt;
Căzuți în cap *sunt* ochii; un zîmbet trist şi sfînt
Pe buzele-i lipite ce vinete îi *sunt* (pag. 218).

După cum *pămînt* e redat prin *pămînt*, *sînt* s-a tipărit *sunt*. De asemenea în versurile:

... ci păcatele şi vina,
Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce *sunt*
Într-un mod fatal legate de o mînă de pămînt (pag. 242).

De aceea zilele îmi *sunt*
Pustii ca nişte stepe,
Dar nopţile-s de-un farmec sfânt
Ce nu-l mai pot pricepe (pag. 292).

În poveştile lui I. Creangă, apărute la Iaşi în 1890 şi tipărite parţial încă în timpul vieţii autorului, ne întîmpină mereu formele cu *î*:

N-am sărit peste garduri niciodată de cînd *sînt* (pag. 28).

Ba *sînt* de toate, ziseră cele două, dar *sînt* ale mămucăi (pag. 9).

... iară noi ca mezini ce *sîntem* să rămînem aici, în casa bătrînească (pag. 15).

Noi *sîntem* o dată băieţi şi ce-am vorbit o dată vorbit rămîne (pag. 20).

La discreţia diverselor sisteme de ortografie apar şi poeziile lui G. Coşbuc. *Sînt* al poetului se tipăreşte în primele ediţii şi sub forma *sunt* şi sub forma *sûnt*:

Scad sfinţii-ncet şi vinul scade!
Dar vin mai e, sfinţi nu mai *sunt*!
Să nu poţi bea, căci n-ai un sfînt,
Şi-n gol să bei nu se prea cade!
(« Balade şi idile », Bucureşti, 1893, pag. 106)

Dar mâne va mai fi pământ?
Mai fi-vor toate câte *sûnt*
... Tu soare sfânt? (ibid., pag. 149)

Supt plopii rari apele sună
Şi plopii rari vîjie-n vânt
Ei parcă dau hohot să-mi spună
În rîs ce nemernică *sûnt* —
Ce rea, ce nemernică *sûnt*,
Şi apele-mi strigă « Nebună! » (ibid., pag. 36).

În tipăriturile de mai tîrziu G. Coşbuc îşi apără rostirea autentică. Astfel în « Ziarul unui pierde-vară », Bucureşti, 1902:

Noi *sîntem* cu toţii tineri (pag. 145)

Sînt de-acei ce-au stat în cale (pag. 121).

De asemenea în « Fire de tort » (ediţia a III-a, Bucureşti, 1905), volum a cărui tipărire a fost supraveghiată de însuşi poetul:

Eu simt că voi muri-n curînd,
Că nu-mi mai *sînt* în fire (pag. 7).

Dar *sînt* eroi de epopee
Cînd braţul li-e liberator (pag. 10)

Sînteţi săraci, flămînzi şi goi (pag. 15).

A. Vlahuţă nu putea pronunţa altfel decît *sînt*, şi aşa îşi formulează faimosul îndemn la ridicare adresat poeţilor:

Unde ni *sînt* visătorii... ? (« Poezii », Bucureşti, 1915, pag. 175).

St. O. Iosif nu scria decît *sînt* şi doar în tipografie i se schimba grafia. În «Poezii» (Bucureşti, 1902), alături de un:

Nu mai *sunt* în luncă flori (pag. 52),

apare *sînt* peste tot:

Eu nu-s decît un sol, — eu *sînt* drumeţul
Grăbit, — şi noaptea înapoi mă cere...
Sînt flacăra pe care-o poartă vîntul (pag. 12)

Sînt mari averi domneşti, strînsoarea, rodul
Atîtor lacrimi şi sudori cumplite (pag. 27).

Sînt iele măiastre
Pe urmele voastre (pag. 81).

Această scriere apare şi în lucrările de colaborare cu D. Anghel, ca în «Cometa» (Bucureşti, 1912), unde se strecoară cîţiva *sunt* şi *suntem*, formele corecte impunînd ca număr:

Sînt numai şapte culori în curcubeu! (pag. 11)

Şi *sîntem* foarte mîndri (pag. 45)

So eine schöne Nixe cum *sînteţi* dumneavoastră (pag. 52).

B. Delavrancea scria *sînt*, *sîntem*, *sînteţi* (dar şi pe el l-au trădat editorii şi tipografii). Astfel în «Hagi-Tudose», Bucureşti, 1903, citim:

Ştiu eu că *sînteţi* băeţi buni (pag. 121).

Sîntem între două focuri (pag. 224).

Discursurile lor parcă *sînt* gîndite, scrise şi zise de un singur om, atît de mult se potrivesc (pag. 213).

M. Sadoveanu a pronunţat şi a scris totdeauna *sînt*, *sîntem*, *sînteţi* şi nu s-a abătut niciodată de la această scriere, după cum nu a renunţat niciodată la folosirea consecventă a lui *î*.

I. A. Bassarabescu, P. Cerna, Em. Gîrleanu, Liviu Rebreanu, E. Lovinescu şi mulţi alţii, poeţi, romancieri şi critici au folosit în mod consecvent formele: *sînt*, *sîntem*, *sînteţi*.

E mare şi numărul oamenilor de ştiinţă, istorici şi filologi, care au practicat scrierea *sînt*. Printre aceştia din urmă îi amintim pe A. Lambrior, B. P. Hasdeu, O. Densusianu, H. Tiktin, iar dintre istorici pe N. Iorga.

Unele publicaţii periodice progresiste şi în special revistele şi ziarele socialiste au adoptat grafia *sînt*. Aşa au procedat «Contemporanul» (Iaşi, 1881 şi urm.), «Critica socială» (Iaşi, 1891-1893) şi altele, citate mai sus în legătură cu scrierea sunetului *î*.

Rostirea *sînt* fiind populară, era firesc ca ea să apară în culegerile de folklor sau de dialectologie. Într-adevăr, cele mai bune colecţii: «Materialuri folkloristice» publicate de Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1900, şi «Graiul nostru» de

I. A. Candrea, O. Densusianu şi Th. D. Sperantia, Bucureşti, 1906-1907, atestă pronunţarea cu *î* ca singura autentică.

E demn de subliniat faptul că scrierea cu *u*, recomandată de fosta Academie Romînă, nu s-a putut impune nici măcar în publicaţiile acestei instituţii. Astfel, filologul Grigorie Creţu tipărind « Lexiconul slavo-romînesc » al lui Mardarie Cozianul, Bucureşti, 1900, în Editura Academiei, foloseşte forma *sînt*; la fel procedase I. G. Sbiera în « Codicele Voroneţean », Cernăuţi, 1885, editat de asemenea de Academie. În fine, chiar Dicţionarul Academiei a nesocotit de la începutul apariţiei sale grafia cu *u*, scriind, potrivit cu procedeul ortografic curent, *sânt*.

Din cele expuse mai sus, se înţelege uşor cît de lipsită de temei era scrierea *sunt* şi cît de intolerabilă era pătrunderea ei. Ţinem să amintim aci şi părerea lui A. Lambrior în această privinţă:

« . . . Cei ce-şi fac un titlu de învăţaţi scriind *sunt*, *suntem*, *sunteţi* se înşală şi aici, ca oriunde nu vor scrie vocala ce o rosteşte un norod întreg, căci n-au pus mîna pe vocala primitivă, ci numai se fac de rîsul generaţiilor viitoare » (în « Revista pentru istorie, archeologie şi filologie », I, Bucureşti, 1883, pag. 42).

Generaţia de astăzi, însufleţită de simţul răspunderii, nu putea să stăruie în această eroare. Iată de ce socotim că şi în această problemă, ţinînd seama de datele istoriei limbii literare, « Normele privind ortografia limbii romîne » au găsit soluţia justă.

DESPRE APLICAREA NOII ORTOGRAFII ÎN PUBLICAŢIILE NOASTRE[1]

DE

LUIZA şi MIRCEA SECHE

Încă de la înfiinţarea sa, în 1948, Academia Republicii Populare Romîne şi-a înscris în plan, ca o sarcină de mare importanţă, *reforma ortografiei*. Vechea Academie, deşi a reformat de mai multe ori ortografia limbii romîne a păstrat totuşi, pînă în ultimele reguli ortografice (din 1932), numeroase inconsecvenţe şi vădite tendinţe etimologiste. Pe de altă parte, ea nici n-a reuşit vreodată să-şi impună ortografia: fiecare scriitor şi fiecare publicaţie aveau de obicei reguli ortografice proprii. Normele scrierii limbii naţionale nu erau deci fixate, fluctuaţiile şi contradicţiile erau derutante. O dată cu apariţia epocalei lucrări a lui I. V. Stalin, « Marxismul şi problemele lingvisticii » — însemnătatea unei ortografii ştiinţifice, care să redea cît mai simplu şi mai exact limba vorbită, a devenit cu totul evidentă. S-a subliniat, cu acel prilej, că limba naţională unică trebuie să aibă norme bine fixate şi unice pentru toţi membrii naţiunii, pentru a-şi putea îndeplini în mod cît mai desăvîrşit funcţiile ei multiple. Afirmaţia este valabilă nu numai pentru limba vorbită, ci şi pentru forma scrisă.

Luînd în consideraţie necesităţile existente — secţia de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei Republicii Populare Romîne a alcătuit un proiect

[1] În lucrarea de faţă s-au folosit următoarele abrevieri: C. = Contemporanul, revistă; D.O. = Mic dicţionar ortografic. Ediţia a II-a. Editura Academiei R.P.R., 1954; G. L. = Gazeta literară, revistă; I. B. = Informaţia Bucureştiului, ziar; M. = Munca, ziar; M. G. = Maxim Gorki. Material pentru manifestările cercurilor ARLUS. Consiliul General ARLUS, 1954; P.R. = Programul de radio, revistă; P. = Buletin de participare la concursul Pronosport; R.L. = Romînia liberă, ziar; S. = Scînteia, ziar; S. P. = Sportul popular, ziar; S. R. = Steagul roşu, ziar; V. R. = Viaţa romînească, revistă.

de reformă a ortografiei care a fost dat publicității, în vara anului 1952, în revista « Contemporanul », pentru a fi supus discuției publice.

După îndelungate dezbateri în presă, proiectul noii ortografii a primit o formă definitivă. Trei sînt principiile care stau la baza acestei opere:

1. Schimbările introduse urmăresc simplificarea şi unificarea ortografiei noastre, iar nu schimbarea ei radicală, deoarece o astfel de schimbare ar fi produs perturbări serioase, îngreunînd comunicarea în scris între membrii comunității lingvistice.

2. Ortografia nouă urmăreşte să redea, în măsura posibilităților, pronunțarea; cu alte cuvinte ea se bazează în primul rînd pe principiul fonetic.

3. Ortografia nouă urmăreşte să redea pronunțarea literară, înlăturînd, pe cît posibil, fluctuațiile şi recomandînd numai una dintre variantele lexicale existente în limbă.

În forma sa definitivă, noua ortografie s-a transformat în hotărîre de stat. La 16 septembrie 1953 a fost dată publicității Hotărîrea Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne pentru aplicarea noilor norme ortografice ale limbii romîne. Începînd cu data de 1 aprilie 1954, conform acestei Hotărîri, editurile au aplicat noua formă ortografică tuturor manuscriselor date la tipar, cu excepția unor manuale şcolare şi a revistelor pentru copii. La începutul anului 1954 a apărut, în redactarea Institutului de lingvistică din Bucureşti, Micul dicționar ortografic, îndreptar pentru aplicarea noilor norme ortografice cuprinzînd şi un index al cuvintelor care prezintă greutăți la scriere. Cu Micul dicționar ortografic s-a făcut un serios pas înainte în aplicarea concepției marxiste despre limbă, în lupta pentru cultivarea limbii noastre, pentru unificarea formelor ei.

Au trecut, de la apariția acestei lucrări îndrumătoare, mai multe luni. Periodicele mai întîi (unele încă înainte de 1 aprilie), cărțile mai apoi, în fine afişele, firmele noi şi orice cuvînt tipărit, au fost prezentate în ortografie nouă.

Articolul de față nu îşi propune însă să sublinieze meritele evidente ale editurilor, tipografiilor etc. în aplicarea corectă a noilor norme ortografice; el consideră, dimpotrivă, că face un mai bun serviciu acelora care aplică astăzi noua ortografie, dacă le arată greşelile lor, îndeosebi greşelile repetate.

O primă observație care se poate face, după o răsfoire mai atentă a ultimelor publicații ieşite de sub teascul tipografiilor, este că în general ele nu greşesc atunci cînd au de aplicat normele esențiale ale noii ortografii, dar că, pe de altă parte, dovedesc o insuficientă cunoaştere a amănuntelor acestei reforme şi nu consultă consecvent nici indexul de cuvinte al Micului dicționar ortografic, care adesea i-ar ajuta.

Una dintre hotărîrile importante privind ortografia limbii romîne este astfel enunțată în Micul dicționar ortografic:

« Diftongul *ie*, la început de cuvînt şi după vocală, se va scrie *ie* » (D.O., pag. 7). Greşeala pe care o fac unele publicații ale noastre, în legătură cu acest

principiu, constă în redarea diftongului *ie* prin *e*, atunci cînd *ie* urmează după o vocală:

« *Chefuesc* de pe urma trudei noastre » (M. G., pag. 17).

« Oamenii de ştiinţă a căror viaţă şi muncă neobosită *constitue* o pildă » (P.R., 8. X. 1954, pag. 8/3).

« *Retrăesc* în mintea lor suferinţele şi luptele de odinioară » (M., 8. X. 1954, pag. 2/1).

« În cinstea... zilei de *7 Noembrie* » (P. R., 8. X. 1954, pag. 7/1).

« E o *ploae* de vară » (I.B., 20. X. 1954, pag. 2/1).

« Ciocnirea ascuţită între *boerii* dregători şi ţar » (G.L., 21. X. 1954, pag. 2/5).

Uneori nu se respectă nici anexa acestei reguli, care spune: « În cuvintele în care nu se rosteşte *ie*, ci *e* [adică de obicei în neologismele recente], se va scrie *e (creez, idee, alee...)* » (D. O., pag. 7).

« *Ideea* » devine totuşi « *ideie* » în mai multe publicaţii. De exemplu:

« *Ideia* subiectivismului absolut » (V. R., nr. 7, 1954, pag. 398/2).

Micul dicţionar ortografic a rezolvat problema grea a fluctuaţiilor de pronunţare *s-z*. Dicţionarul hotărăşte, la punctul 10 al normelor sale generale: « Înainte de *b, d, g, v*, nu se va scrie *s*, ci *z*, aşa cum se pronunţă » (D. O., pag. 7). Excepţie de la această regulă fac doar unele neologisme ca: *aisberg, jurisdicţie* etc. Publicaţiile greşesc adesea din acest punct de vedere, deşi au avut posibilitatea, şi aici, să consulte indexul de cuvinte al dicţionarului ortografic, pentru a rezolva ezitările. Exemplele sînt numeroase:

« Lupta muncitorilor de la o mină de *asbest* » (G. L., 9. IX. 1954, pag. 4/4)

« Măcăitul miilor de raţe şi de gîşte aduce *svon* despre bogăţia de păsăret » (P. R., 8.X.1954, pag. 5/1).

« Sfidarea *asvîrlită* soarelui » (V.R., nr. 7, 1954, pag. 399/4).

« Vinele tîmplelor îi *svîcneau* » (M. G., pag. 15).

« O apucă de guler şi o *sgîlţîi* » (M.G., pag. 18).

« Le *asvîrleau* cît colo » (M.G., pag. 18).

« *Sbuciumul* vieţii unui om simplu » (P.R., 17. X. 1954, pag. 8/2).

« Dickens... *desvăluie* unul din multele tablouri observate în realitatea epocii sale » (P.R., 17. X. 1954, pag. 8/2).

Noile norme privind ortografia limbii romîne hotărăsc, între altele, în continuare: « După litera *ş* a particulei de la sfîrşitul pronumelor şi adverbelor se va scrie *-i (acelaşi, aceeaşi, aceiaşi...)* » (D.O., pag. 7). Şi totuşi nu o singură dată am întîlnit în revista « Viaţa romînească » forme de felul următor:

« În *acelaş* timp » (nr. 7, 1954, pag. 399/2).

Iar pe ultima pagină a programului piesei « Îndrăgostiţii », care se reprezintă în actuala stagiune pe scena Teatrului naţional « I. L. Caragiale », citim:

« În *acelaş* timp piesa cuprinde, ca o problemă centrală... »

În mod just a fost înţeleasă suprimarea consoanelor duble fără valoare

fonetică din ortografia limbii romîne. Oarecum dificilă rămîne problema tratării grafice a cuvintelor compuse cu prefixul *în-*, în care prefixul amintit se întîlneşte cu consoana iniţială *n-* a rădăcinii cuvîntului cu care intră în compunere. În asemenea situaţii s-a hotărît păstrarea dublului *n*, în cazul cînd cele două elemente ale cuvîntului pot fi simţite de sine stătătoare, dar suprimarea unuia din cei doi *n* în cazul în care nu mai pot fi sezisate aceste elemente componente. Aşadar, vom scrie *înnoda* şi *înnopta* — pentru că *nod* şi *noapte* există în limbă şi ca elemente izolate, de sine stătătoare, dar *înota* şi *îneca*, pentru că aici nu mai pot fi despărţite elementele componente. Uneori publicaţiile noastre fac greşeala de a trata această a doua categorie de cuvinte ca pe cea dintîi, menţinînd dublul *n* acolo unde el nu are ce căuta. Să exemplificăm:

« O pîclă *înnecăcioasă* de groază » (M.G., pag. 18).

« Nu vom *înneca* adevărul în sînge » (M. G., pag. 19).

O serie de probleme de amănunt sînt clarificate de Micul dicţionar ortografic în capitolul « Reguli de ortografie » — care sistematizează un bogat material pe subîmpărţiri utile: « Fonetica şi problemele ortografiei », « Gramatica şi problemele ortografiei », « Formarea cuvintelor şi ortografia » etc.

Trei sînt greşelile oarecum consecvente ale publicaţiilor noastre, legate de subcapitolul « Fonetica şi problemele ortografiei »:

Mai întîi, rezolvarea problemei scrierii lui *s* înainte de *l*, *m* sau *n*. Citäm din Micul dicţionar ortografic regula corespunzătoare: « Înainte de *l*, *m*, *n*, se scrie în unele cuvinte *s*, iar în altele *z*, potrivit cu rostirea literară »... (pag. 34). Datoria celor care scriu era deci să consulte, în asemenea cazuri, la cea mai mică îndoială, indexul de cuvinte al dicţionarului, lucru pe care nu l-au făcut întotdeauna. Rezultatul a fost că multe cuvinte a căror pronunţare e indicată de index cu *z*, figurează în texte cu grafia *s*, şi invers. De pe aceeaşi pagină a ziarului « Romînia liberă » extragem două exemple:

« *Miazme* otrăvitoare » (8. X. 1954, pag. 2/6).

« *Zmulgînd* aplauzele admirative ale spectatorilor » (pag. 2/1).

Şi un exemplu cu greşeala inversă:

« Întocmeşte un plan *îndrăsneţ* » (P.R., 8. X. 1954, pag. 5/1).

În al doilea rînd, rezolvarea fluctuaţiilor *j-g* în cuvintele în care apare sufixul *-aj*. Dicţionarul ortografic hotărăşte în această privinţă: « Se scriu cu *j* cuvintele în care apare sufixul *-aj*: *abataj*, *afişaj*, *aliaj*, *avantaj*, *curaj*, *foraj*, *instructaj*, *mesaj*, *pasaj*, *personaj* » (pag. 32). Şi totuşi, « *peisaj* » devine « *peisagiu* », iar « *personaj* » apare cu ortografia « *personagiu* » în textele următoare:

« *Peisagiul* rus » (P. R., 8. X. 1954, pag. 8/2).

« *Personagiu* literar » (V. R., nr. 7, 1954, pag. 398/1, dat tot acolo, la pag. 401/2, pluralul *personaje*; cf. şi M. G., pag. 25, unde se indică « *personagiile* » piesei « Duşmanii » de Maxim Gorki).

În al treilea rînd, rezolvarea problemei scrierii cu *cv* şi *cu* a neologismelor. În această privinţă Micul dicţionar ortografic stabileşte trei soluţii:

O parte din neologismele limbii romîne care în limba de origine erau scrise cu *qu*, se vor scrie cu *cv (cvartet, acvariu* etc.); o altă parte vor fi ortografiate cu *cu (acuarelă, ecuație)*; altele, în fine, cu *ch (chintal, chintesență)*, conform realităților fonetice ale limbii noastre. Confuzia se face între primele două ortografieri, și uneori una apare în locul celeilalte, ca în exemplul următor:

« Filme *adecuate* » (R.L., 8. X. 1954, pag. 2/6).

Se ridică în sfîrșit o problemă care privește mai ales pe muncitorii tipografi: adesea se confundă între ele, în textele tipărite, literele *î* și *i*, rezultatul acestei confuzii — explicabilă prin asemănarea formală a celor două litere — este folosirea literei *î* în locul literei *i*, și invers. Iată doar cîteva exemple:

« Meseriașii cooperatori *își îndeplinesc* angajamentele » (I.B., 7. X. 1954, pag. 1/2).

« *Intreprinderea* regională București » (I.B., 23. IX. 1954, pag. 1/6). În același ziar și pe aceeași pagină apare însă și *î* majusculă.

« *Întîmpinînd* pe ofițer cu cuvinte de arzătoare dojană » (M. G., pag. 23).

Colaborare *internațională* » (S.P., 30. IX. 1954, pag. 1/1).

În subcapitolul următor al regulilor de ortografie din Micul dicționar ortografic se rezolvă problemele ortografiei legate de gramatică. Și din acest punct de vedere publicațiile noastre sînt mai vulnerabile în fața cîtorva reguli de amănunt, dar nu lipsite de importanță.

Se greșește destul de des la formarea genitiv-dativului articulat al substantivelor și adjectivelor feminine care, așa cum indică una din regulile ortografice ale Micului dicționar ortografic, « se formează adăugîndu-se articolul *i* la forma nearticulată: *casă, unei case — casei* (nu *casii*) » (pag. 38). În exemplele următoare această regulă nu este respectată:

« Primul punct al *ordinei* de zi » (R. L., 8. X. 1954, pag. 6/2).

« Acele cîntece revoluționare triste... nu făceau însă niciodată loc *deznădejdei* » (R.L., 8. X. 1954, pag. 2/5).

« Trupul *fetii* (V. R., nr. 7, 1954, pag. 429/2).

« Vaietele unei *neputinți* » (M. G., pag. 21).

Pe peronul Gării de nord s-au pus de curînd tabele indicatoare cuprinzînd îndatoririle cetățenilor care călătoresc cu trenul. Extragem și de aici un exemplu:

« Contravenienții vor fi tratați conform *legei* de exploatare C.F.R. ».

Mai multe erori ortografice sînt legate de categoria verbului. Este cunoscută tendința unor verbe de conjugarea a II-a de a trece la conjugarea a III-a. Micul dicționar ortografic a înregistrat această tendință în indicele său lexical: *a rămîne, a ține, a umple* — sînt foste verbe de conjugarea a II-a. Publicațiile noastre trec de limita acestei realități lingvistice și consideră deja stabilite la conjugarea a III-a o serie de verbe care fac parte, cel puțin deocamdată, din conjugarea a II-a. Confuziile se petrec mai ales la infinitiv, viitor și condițional:

« Pe pămîntul Chinei vor *apare* noi combinate metalurgice » (S.P., 30. IX. 1954, pag. 1/1).

« În cazul acesta ar *dispare* acel obstacol » (M., 8. X. 1954, pag. 4/4).

Numeroase confuzii se produc la scrierea persoanei a III-a singular a verbelor, mai ales la indicativul, conjunctivul şi imperativul prezent.

« Şi ce însemnătate are dacă ai să mănînci şi tu bătaie... ? Toată chestia e să nu « *miroase* » publicul nimica » (S. P., 30. IX. 1954, pag. 4).

« *Asvîrlă-l* afară » (M.G., p g. 30; să se observe şi ortografierea cu *s*).

La capitolul « Articolul enclitic » (pag. 37), Micul dicţionar ortografic prevede: « Cînd primesc articolul enclitic *-a*, numele de zile *luni*, *marţi*, *miercuri*, *vineri* se scriu *lunea*, *marţea* etc. Regula este aplicabilă şi pentru multe alte cuvinte de acelaşi tip; un asemenea cuvînt este *cinci*, care în articularea enclitică feminină, devine *(a) cincea*. Ziarul « Sportul popular » greşeşte deci cînd, în două rînduri pe aceeaşi pagină, vorbeşte despre « a *cincia* aniversare de la proclamarea Republicii Populare Chineze » (30. IX. 1954, pag. 1).

Cu aceasta trecem la subcapitolul următor al regulilor de ortografie, intitulat « Formarea cuvintelor şi ortografia ».

O problemă de mare importanţă, legată de acest subcapitol, este aceea a ortografierii cuvintelor cu dubla sufixaţie *-(ţ)ie* şi *-(ţ)iune*. Problema nu poate fi rezolvată decît de la caz la caz. Pentru scrierea cu *-(ţ)ie* sau cu *-(ţ)iune* s-a avut în vedere criteriul istoric şi tradiţia literară. Indexul de cuvinte al Micului dicţionar ortografic s-a condus, în fixarea formelor, de următoarele considerente: « sufixul *-(ţ)ie* a intrat în limba noastră o dată cu cuvintele internaţionale luate din limba rusă începînd din secolul al XVIII-lea: *administraţie*, *expediţie*, *formaţie*, *muniţie*... Sufixul *-(ţ)ie* s-a fixat temeinic în limba romînă. Sufixul *-(ţ)iune* s-a răspîndit prin şcoala latinistă. El şi-a făcut loc şi în cuvintele mai vechi, care se fixaseră cu sufixul *-(ţ)ie*: *administraţiune*, *expediţiune*, *formaţiune* »... (D.O., pag. 19). Uneori însă acest sufix apare ca singurul posibil sau acceptabil *(ficţiune*, *pasiune)*. Indexul de cuvinte indică de altfel unica formă corectă în fiecare din aceste cazuri. Totuşi, « cînd motive semantice au despărţit cele două tipuri de cuvinte, se poate folosi atît scrierea cu *-(ţ)ie* cît şi cea cu *-(ţ)iune*: *divizie* (unitate militară) şi *diviziune* (împărţire), *reacţie* (chimică) şi *reacţiune* (politică) »... (D.O., pag. 43). Şi asemenea cazuri sînt semnalate de indexul de cuvinte. Care este greşeala frecventă pe care o fac publicaţiile noastre la acest capitol? Considerînd poate că formaţiile cu sufixul *-(ţ)iune* sînt mai « savante », mai « preţioase », publicaţiile noastre conferă adesea această sufixaţie şi unor rădăcini lexicale care n-o mai pot accepta, deoarece dubletele corespunzătoare formate cu sufixul *-(ţ)ie* sînt mai normale şi mai viabile, în cazurile respective. Nenumărate erori de acest fel ar fi putut fi evitate prin consultarea indexului lexical al Micului dicţionar ortografic. Spicuim numai cîteva din ele, avînd mai mult grija diversităţii izvoarelor din care au fost culese şi mai puţin a cantităţii lor:

« *Direcțiunea* industrială poligrafică din Ministerul Culturii » (I.B., 7. X. 1954, pag. 2/3).

« Participanții au *obligațiunea* să scrie cu cerneală » (P., nr. 28, 17. X. 1954).

« *Condițiuni* agrotehnice superioare » (M., 8. X. 1954, pag. 1/2).

« Sărbătorirea... are loc anul acesta în *condițiunile* pregătirilor intense »... (C., 1. X. 1954, pag. 1/6).

« *Condițiunile* în care a jucat echipa C.C.A. ». (S.P., 18. X. 1954, pag. 3/2).

Problema scrierii cuvintelor compuse este tratată pe larg în subcapitolul amintit. Acest paragraf stabilește în esență următoarele:

a) Scrierea despărțită a prepozițiilor compuse *(de la, de lîngă, de pe, pe la* etc. etc.), a unor locuțiuni prepoziționale (*din cauza, față de* etc.), conjuncționale (*ca și cum, pentru ca să, de cînd* etc. etc.) și adverbiale (*de asemenea, de abia, de ajuns* etc. etc.). Sînt scrise textele noastre recente în acest fel? Numeroase abateri pot fi atestate în paginile publicațiilor de tot felul:

« *Deasemenea* tot în acest timp pot fi antrenați țăranii muncitori » (R.L., 8.X. 1954, pag. 3/2).

« Îl cunoști mai *deaproape* » (M. G., pag. 27).

« *Deaceea* Miaskovski... spune într-o scrisoare » (P. R., 8. X. 1954, pag. 2/3).

« O iubesc *demult* » (M. G., pag. 34; cf. D.O., pag. 96: *de mult* — cînd răspunde la întrebarea: *de cînd?*).

« Îi îmbrînceau *înlături* » (M. G., pag. 18).

« Îl acceptă în întregime *odată cu...* » (P., nr. 28, 17. X. 1954, cf. D. O., pag. 129: *o dată cu*).

« Am spus *odată*... ce mai vreți de la mine? » (M. G., pag. 26).

« Să facem cunoscut *încăodată* peste hotare nivelul la care a ajuns arta romînească » (S., 19. X. 1954, pag. 2/1).

« *Niciun* călător nu izbutește să pună piciorul pe țărmul ei » (P.R., 17. X. 1954, pag. 8/1).

« Excluși *dela* transport » (în înștiințarea afișată pe peroanele Gării de nord).

b) Scrierea cu liniuță de unire a prepoziției compuse *de-a* (în locuțiuni de felul lui *de-a binelea, de-a curmezișul, de-a latul* etc.), a locuțiunilor adverbiale formate din adjectivul demonstrativ *astă* + substantiv *(astă-vară, astă-seară)* și cele formate cu *dis-de (dis-de-dimineață)*; tot cu liniuță se scriu și locuțiunile adverbiale formate din două substantive, două verbe, două adverbe, două interjecții, un substantiv și un adverb; de asemenea, substantivele compuse din verb + substantiv sau substantiv + verb (*tîrîie-brîu, gură-cască* etc.), adjectivele compuse (*roșu-portocaliu)*, substantivele compuse în care părțile componente își păstrează fiecare individualitatea morfologică *(bună-credință*, genitiv-dativ (a) *bunei-credințe* etc.), numele de locuri compuse din două nume în cazul nominativ *(Popești-Leordeni)*, în sfîrșit termenii tehnici compuși alcătuiți din cuvinte care există și independent în limba romînă *(anatomo-patologic, cotă-parte* etc.).

Cea mai gravă greşeală care se face la aplicarea acestei reguli este legată de redarea prepoziţiei compuse *de-a* în locuţiuni; al doilea element al acestei prepoziţii e smuls de la locul lui şi sudat la cuvîntul imediat următor, cuvîntul respectiv transformîndu-se astfel într-un «nou» element lexical, inexistent în limba romînă. Verbul «*face*» *în* locuţiunea «*de-a face*» devine «*aface*», iar substantivul «*rînd(ul)*» în locuţiunea «*de-a rîndul*», devine «*arînd(ul)*». Cîteva exemple:

«Ţărănimea chineză a fost ţinută secole *de-arîndul* în întuneric» (S. P., 30. IX. 1954, pag., 7/3).

«Aştepta zile *de-arîndul* pe stradă, adesea în frig şi în ploaie» (P.R., 17. X. 1954, pag. 8/2).

«N-avem *de aface* aci cu o simplă declaraţie programatică» (V. R., nr. 7, 1954, pag. 402/1).

Şi greşeli de altă categorie:

«Distribuirea cu regularitate de *cote părţi* din beneficiu» (R. L., 8. X. 1954, pag. 3/1).

«*Susnumiţii* au luat însemnate sume de bani» (I. B., 23. IX. 1954, pag. 2/6; cf. D.O., pag. 151: *sus-numit*).

«*Susnumita* trecea... diverse persoane care nu aveau dreptul la ajutor» (I. B., 23. IX. 1954, pag. 2/3).

c) Scrierea într-un cuvînt a pronumelor şi adjectivelor nehotărîte şi a adverbelor formate cu *ori-*, *oare-*, *fie-* (*oricine*, *oarecum*, *fiece* etc.), a prepoziţiilor compuse şi locuţiunilor în care fuziunea s-a desăvîrşit în mod clar (*înspre*, *despre*, *aşadar*, *încolo*, *astăzi*, *devreme*, *laolaltă* etc.), în fine a substantivelor compuse în care părţile componente şi-au pierdut individualitatea morfologică (*untdelemn*, *fărădelege*, *semicolonia!* etc.). Publicaţiile abundă de greşeli legate de scrierea sudată a cuvintelor compuse:

«Ameninţarea ştreangului *de-asupra* capului» (V. R., nr. 7, 1954, pag. 401/2).

«*Nici odată* pînă acum halterofilii noştri nu au obţinut rezultate atît de bune» (S. P., 27. IX. 1954, pag. 1/1).

«Întinderea *altă dată* sălbatică a bălţii» (P.R., 8. X. 1954, pag. 5/1).

«*Radio jurnal*» (P. R., 17. X. 1954, pe toate paginile).

«Directorul unei reviste *semi-oficioase*» (G. L., 9. IX. 1954, pag. 4/1). E drept că acest cuvînt nu figurează în indexul de cuvinte al Micului dicţionar ortografic, în schimb se înscriu aici o serie de compuse analoge: *semicircular*, *semifond* etc.

Regulile de ortografie ale Micului dicţionar ortografic consacră un subcapitol special problemei transcrierii numelor şi a cuvintelor din limba rusă. Se ştie în cîte feluri grafice (uneori şi fonetice) au fost redate, pînă în trecutul apropiat, numele proprii (şi alte cuvinte) din limba rusă. O adevărată bătălie s-a dus pînă nu demult în legătură cu transcrierea literei ruseşti *k*.

Multă vreme pe copertele cărților traduse au figurat numele cunoscute ale lui *Gorchi*, *Maiacovschi*, *Calinin*, *Cataev*, *Cuprin*, nume ortografiate astfel pe motiv că limba romînă n-ar avea o literă proprie *k*, lucru complet nejust. Dar nu mică era surprinderea cititorilor cînd, în aceeaşi vreme, făceau cunoştinţă cu opere ale aceloraşi scriitori, aceiaşi şi totuşi... alţii: *Gorki*, *Maiakovski*, *Kalinin* etc. etc. Opera lui *Kuprin* de pildă, figura în fişierele bibliotecilor, conform capriciului unor edituri la literele *K* şi *C*. În această privinţă, ca şi în celelalte, Micul dicţionar ortografic a făcut un bun serviciu: optînd pentru transcrierea fidelă prin *k* romînesc a semnului corespunzător din limba rusă (şi din celelalte limbi care posedă această literă), s-a înlăturat posibilitatea unor fluctuaţii supărătoare şi nemotivate. Dar aplicarea acestei hotărîri, deşi lipsită de dificultăţi, este încă departe de a fi generală. Răsfoiţi o dată cu atenţie «Programul de radio»; veţi găsi nenumărate exemple:

«Arii din opere interpretate de Irina *Maslenicova*» (8. X. 1954, pag. 7/2).

«Cîntece de compozitorul sovietic *Tulicov*» (ib.).

«Soliştii sovietici Vladimir *Buncicov* şi *Leocadia Maslenicova*» (ib.).

«*Şostacovici*... *Hrennicov*... *Serdjecicov*» (ib., pag. 2).

Alteori, transcrierea lui *k* se face... dar numai pe jumătate:

«*Maiacovski*» (V. R., nr. 7, 1954, pag. 398, 399).

Afişele Teatrului naţional «I. L. Caragiale» anunţă spectacolul:

«Nunta lui *Krecinschi*».

Regretabilă şi încă frecventă în «Programul de radio» este şi transcrierea lui *ii* rusesc prin *y*, transcriere care contravine regulilor noastre ortografice; iată un exemplu edificator:

«Aria lui *Eleţky* din opera «Dama de pică» de *Ceaikovsky*» (8. X. 1954, pag. 34).

Procedeul este al limbii franceze: acolo orice *ii* rusesc se transcrie prin *y* (egal cu *i* romînesc lung). Limba romînă însă nici nu are în alfabetul ei o asemenea literă (cf. D.O., pag. 21); şi chiar dacă ar avea-o, n-ar fi corectă folosirea ei într-un asemenea caz.

Greşit aplicate sînt şi cîteva reguli enunţate la subcapitolul «Scrierea cu litere majuscule». Pragraful 150 al acestui subcapitol este interpretat de unele publicaţii în mod mecanic, îngust. Acest paragraf are următoarea formulare: «Tot cu iniţială majusculă se scriu cuvintele care denumesc o epocă istorică, un eveniment: *Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie*, *Renaşterea*, *Unirea*, ca şi numele sărbătorilor: *7 Noiembrie*, *1 Mai*, *23 August*» (D.O., pag. 53). De aici, cîteva publicaţii au tras concluzia că *numai* aceste evenimente şi *numai* aceste sărbători se scriu cu iniţiale majuscule. Aşa se explică de ce în texte care vorbesc despre sărbători dragi nouă — ca 9 Septembrie, sărbătoarea naţională a poporului bulgar, sau 1 Octombrie, marea sărbătoare a poporului chinez, ziua proclamării Republicii Populare Chineze — cuvintele care denumesc aceste sărbători (şi care nu figurează în lista dată de Micul dicţionar

ortografic) au fost redate cu inițiale minuscule în cîteva publicații. Exemplele de mai jos nu sînt unicele:

« *1 octombrie*, cea de a cincea aniversare de la proclamarea R. P. Chineze... Ziua de *1 octombrie* a marcat desprinderea marelui popor chinez din lanțurile imperialismului » (S.P., 30. IX. 1954, pag. 1).

« Istorica victorie de la *9 septembrie* » (G. L., 9. IX. 1954, pag. 3/2).

Noua ortografie hotărăște scrierea cu inițială majusculă a titlurilor instituțiilor, întreprinderilor, publicațiilor etc.; în cazul cînd titlul este format din mai multe cuvinte, se scrie cu inițială majusculă numai primul cuvînt al titlului: « Școala medie de pielărie, Institutul de istorie literară și folclor » (D.O., pag. 53). De data aceasta unele publicații greșesc în sens invers față de situația amintită mai sus; ele acordă inițiale majuscule întregului titlu al instituției. Dăm mai multe exemple greșite dintr-un singur număr al ziarului « Informația Bucureștiului »:

« Salariați ai Institutului de *Proiectări* » (23. IX. 1954, pag. 2/5).

« Institutul de *Agronomie*, Institutul *Politehnic*, Institutul de *Construcții* » (pag. 2/3).

« Vicepreședinte al Sfatului *Popular* » (pag. 1/4; dar pe aceeași pagină, coloana întîi: « *sfatul popular* al comunei », iar la pagina 2/5: « *sfatul popular* Tudor Vladimirescu »).

★

Adeseori un cuvînt nu se termină la sfîrșitul rîndului; o parte din el trece atunci pe rîndul următor, dar fragmentarea cuvîntului nu se face după criterii întîmplătoare, ci prin despărțirea lui în silabe. Regulile de despărțire a cuvintelor în silabe sînt cu precizie formulate într-un subcapitol special al Micului dicționar ortografic. Interesant pentru noi este mai ales punctul *c* al acestui subcapitol: « Dacă vocala e urmată de două sau mai multe consoane, prima consoană trece la silaba dinainte, cealaltă, sau celelalte, la silaba următoare (excepțiile se vor vedea mai jos) » (D.O., pag. 54). La această regulă sînt patru categorii de excepții, pe care nu le mai pomenim aici.

Nenumărate abateri pot fi spicuite în mai fiecare publicație răsfoită cu sau fără atenție deosebită. Ele supără privirea și mai ales calcă o regulă obligatorie: principiul silabic.

Dăm cîteva exemple:

« Specificul actualei etape a luptei pentru *cons-truirea* comunismului » (G. L., 9. IX. 1954, pag. 1/5).

« Țara *noa-stră* » (G. L., 9. IX. 1954, pag. 4/6).

« Emisiunea... « Prietena *noa-stră* cartea » (P. R., 8. X. 1954, pag. 8/4).

« S-a împlinit anul *ace-sta* un veac » (P. R., 8.X. 1954, pag. 8/3).

« Au *exi-stat* chiar legături directe între el și chimiștii ruși » (C., 10. IX. 1954, pag. 5/1).

«Să *lipsea-scă* clasa muncitoare de o conducere unitară» (M., 8. X. 1954, pag. 2/3).

«Monolog teatral... al lui *Mefi-stofel*» (V. R., nr. 7, 1954, pag. 401/1).

★

Ultimele noastre observații vor privi două probleme care aparțin punctuației: întrebuințarea virgulei și a liniuței de unire.

Problemă complexă și grea, asupra căreia Micul dicționar ortografic ar fi putut insista mai mult, folosirea virgulei este totuși elucidată, în punctele ei generale, de acest dicționar. Luînd în considerație numai jaloanele principale enunțate acolo și tot avem motive să credem că publicațiile noastre nu le-au folosit în suficientă măsură. Există în publicațiile noastre greșeli de amîndouă felurile: absențe de virgule sau virgule inutile.

Virgule inutile între subiect și predicat:

«Tov. Buzoianu, a scos în evidență faptul că...» (I. B., 23. IX. 1954, pag. 2/2).

«Munca tractoriștilor și mecanicilor, dă rezultate dintre cele mai bune» (R. L., 8. X. 1954, pag. 1/2).

«Întreprinderea regională de construcții București, a terminat zilele acestea lucrările...» (I. B., 23. IX. 1954, pag. 1/6).

Absența virgulei între cuvintele (sau propozițiile) incidente și părțile propoziției înăuntrul căreia se află:

«Pătru Voinicul izbutește să afle taina fetelor de împărat... și de-aici ca în poveste, încă tare mult mai este» (P. R., 8. X. 1954, pag. 8/1).

«Nu de prea mult timp la Washington, în clădirea cu 5 laturi pe nume Pentagon cei mai de vază comandanți ai armatei americane au fost nevoiți să studieze...» (C., 1. X. 1954, pag. 6/1).

«A fost posibil ca unii tineri, care înainte nu practicau nici un sport să devină astăzi sportivi activi» (S. P., 30. IX. 1954, pag. 1).

«În scopul apărării intereselor sale burghezo-moșierimea încearcă în acei ani să lipsească proletariatul de orice sprijin». (M., 8. X. 1954, pag. 2/2).

«Ca urmare a celor hotărîte un număr de 16 familii de țărani muncitori... și-au unit suprafața de 19 hectare» (S. R., 8. X. 1954, pag. 2/1).

Sîntem departe de a epuiza cazurile posibile în care virgula lipsește sau figurează în mod greșit. Credem însă că cele două situații fundamentale amintite sînt concludente.

Mult mai rare — de altfel și explicabil — sînt abaterile de la normele privind folosirea liniuței de unire. Greșeala care se face aici provine din cunoașterea imperfectă, din partea aceluia care scrie, a categoriilor lexicale. Se întîmplă cu alte cuvinte următorul fenomen: se confundă mai întîi două sau mai multe cuvinte care se pronunță împreună — cu un întîmplător *omonim* așa se explică ortografierea «*Mie* dragă țara mea», nume de spectacol apărut pe firma luminoasă de la Teatrul armatei din strada Uranus; în al doilea rînd—

se rupe un element lexical indivizibil în două sau mai multe părți care au, întîmplător, corespondente în lexicul limbii romîne; așa se explică enunțarea: « După *ce-o-ți* intra în facultate, veniți și voi » (S. P., 30. IX. 1954, pag. 4), în care « *o-ți* » este de fapt viitorul popular « *oți* » al verbului « *a fi* », cuvînt indivizibil și neavînd nimic comun cu *o* și *ți*, elemente lexicale de sine stătătoare.

★

Faptele enumerate mai sus nu au avut pretenția să epuizeze întreg materialul și toate aspectele pe care le poate pune aplicarea noii ortografii a limbii romîne în publicațiile noastre. De altfel lucrul acesta nu ar fi numai imposibil, dar și inutil. Folosind material puțin, dar, pe cît posibil, variat, am urmărit mai mult scopuri imediate: am vrut anume să sezisăm pe toți iubitorii scrisului de greșelile care se mai fac, de punctele slabe din ortografia unor publicații [1], de posibilitățile de lichidare a erorilor, de căile de îmbunătățire necontenită a aplicării noii ortografii în aceste publicații, și în altele. Limba literară scrisă are datoria să fie exemplară și sub aspectul ei ortografic. La aceasta se poate ajunge printr-un efort susținut și printr-o pregătire temeinică. Pe de altă parte, se așteaptă de la specialiștii lingviști o ediție mare a actualului « Mic dicționar ortografic », care să adîncească și să elucideze deopotrivă cazurile generale și cele de amănunt.

[1] Majoritatea materialelor cercetate sînt periodice — și faptul nu este întîmplător; am socotit că periodicile înregistrează mai repede noul, că ele popularizează în primul rînd, în această perioadă, noua ortografie.

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ

LIMBĂ LITERARĂ *

(Privire generală)

DE

ACAD. IORGU IORDAN

Problema limbii literare devine tot mai actuală pe zi ce trece. În cursul acestui an s-au produs cîteva evenimente care dovedesc interesul unui număr de oameni din ce în ce mai mare pentru problema aici în discuţie. Am avut, mai întîi, sesiunea lărgită a Secţiei de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R., la care, pe lîngă o comunicare cu conţinut teoretic, s-au prezentat alte cîteva, consacrate unor anumite aspecte ale limbii literare romîneşti. A urmat apoi discuţia, cu o bogată şi variată participare, iniţiată de « Contemporanul », care a publicat opt articole, venite, în cea mai mare parte, de la literaţi, plus un număr de scrisori ale cititorilor şi concluziile trase de redacţia revistei. În sfîrşit, « Veac nou », organul Asociaţiei romîne pentru strîngerea legăturilor culturale cu U.R.S.S. — A.R.L.U.S., şi-a deschis larg coloanele pentru dezbaterea problemei traducerilor, atît de înrudită cu aceea a limbii literare.

La aceste manifestări trebuie adăugate altele, mai puţin cunoscute, pentru motivul că n-au devenit publice pe calea obişnuită a tiparului. Mă refer la preocupările profesorilor şi studenţilor de la facultăţile de filologie, precum şi ale colaboratorilor institutelor de lingvistică din Bucureşti şi Cluj în legătură cu această problemă. Dacă unii (e vorba de primii) o urmăresc datorită mai ales planului de învăţămînt, care prevede un curs de istoria limbii literare romîneşti, ceilalţi au pornit la abordarea ei din proprie iniţiativă, adică din nevoia, adînc

* Institutul de lingvistică din Bucureşti organizează un ciclu de comunicări în legătură cu metodele de cercetare a problemelor de istorie a limbii literare. Aceste comunicări au totodată caracter de lecţii, ele servind ca o introducere în studiul istoriei limbii literare.

Acest articol reproduce textul lucrării prezentate de acad. I. Iordan, care a deschis, în ziua de 5 noiembrie 1954, ciclul acestor comunicări.

simțită, de a se documenta și lămuri asupra unui aspect dintre cele mai interesante, dacă nu chiar cel mai interesant, al limbii întregului popor, care constituie principalul lor obiect de studiu.

Astfel la ședința de analiză a muncii Institutului de lingvistică din Cluj, ținută în octombrie a.c., am avut prilejul să aflu pe de o parte cu ce forță aproape irezistibilă se lasă atrași în special tinerii cercetători de această problemă, iar pe de altă parte îngrijorarea tovarășilor cu experiență, care se întrebau, pe bună dreptate, dacă, ținînd seamă de noutatea problemei, vor fi în stare să dea, în condițiile cele mai satisfăcătoare, ajutorul așteptat de cei ce li-l solicită.

O anumită neliniște, avînd la bază aceeași situație provocată de lipsa unei orientări teoretice bine precizate și a unei documentări cît de cît serioase, stăpînește și pe membrii catedrelor de limba romînă de la facultățile de filologie. Din discuțiile duse în colectivul catedrei de la Facultatea din București a rezultat clar că ne găsim la începutul cercetărilor în acest domeniu și de aceea avem încă numeroase și serioase nedumeriri, nu numai cu privire la conceptul însuși de « limbă literară », ci și, mai ales, în legătură cu metoda pe care urmează s-o folosim la întocmirea cursurilor și chiar a studiilor consacrate acestei probleme.

Așa se explică hotărîrea Institutului de lingvistică din București de a organiza un ciclu de lecții care să lămurească, măcar într-o anumită măsură, aspectele ei cele mai importante. Această hotărîre este cu atît mai bine venită, cu cît discuțiile duse în « Contemporanul » au dovedit că scriitorii noștri, chiar cînd au o bogată și îndelungată activitate literară, sînt, în general, și mai puțin orientați decît lingviștii și filologii (= istoricii literari)[1] cu privire la chestiunile strîns legate de principalul lor instrument de lucru, care este limba literară. De aceea socot necesar să mă opresc, în această parte introductivă a lecției mele, asupra cîtorva aspecte ale problemei, așa cum a fost ea pusă în coloanele « Contemporanului ».

Las, deocamdată, la o parte, căci voi reveni, ideea, susținută, direct sau indirect, de către mai toți participanții la discuție, că limba literară însemnează limba operelor beletristice. Această idee, explicabilă, în cazul scriitorilor, dar mai puțin explicabilă în cazul istoricilor și criticilor literari, este greșită, cum voi arăta ceva mai încolo, bazîndu-mă pe părerea unanimă a oamenilor de cultură sovietici, indiferent de ramura de activitate în care ei lucrează. Mă opresc numai asupra cîtorva dintre afirmațiile făcute de scriitorul Cezar Petrescu în articolul din « Contemporanul » cu data de 2 iulie 1954.

Pornind de la ideea, greșită, că prin limbă literară trebuie să înțelegem numai limba operelor beletristice, autorul articolului ajunge la concluzia că singurii oameni în măsură să studieze și să aprecieze limba literară

[1] Aceștia au fost cu totul absenți în discuția din « Contemporanul ». Mă refer, se înțelege, la membrii catedrei de Istoria literaturii romîne de la Facultatea de filologie din București, care trebuie să fi fost invitați a participa la discuție, așa cum au fost invitați, fără a da totuși curs invitației, să se pronunțe în problema traducerilor. (Vezi « Veac nou » din 13 august 1954, unde se arată acest lucru.)

sînt scriitorii. În sprijinul acestui punct de vedere, Cezar Petrescu aduce argumentul că « cei mai anoşti şi mai anemici de fantomale opere literare sînt tocmai prea autorizaţii specialişti, filologi, grămătici, folclorişti şi dascăli de literatură ». Aşadar, fiindcă un număr (de altfel redus) de specialişti în domeniul limbii şi al istoriei literaturii au scris opere literare proaste, urmează să li se ridice acestor specialişti permisiunea de a studia limba scriitorilor ! Această concluzie, dusă pînă la ultimele ei limite, suprimă « dascălilor de literatură », adică istoricilor şi criticilor literari, chiar dreptul de a cerceta şi aprecia operele literare. Ar trebui, deci, ca locul lor să-l ia scriitorii, din moment ce li se interzice tuturor specialiştilor amintiţi mai sus acest drept: poeţii, dramaturgii, romancierii s-ar transforma astfel în critici şi istorici literari, cu dreptul şi datoria de a se pronunţa asupra valorii operelor scrise de confraţii lor şi de ei înşişi.

Ne punem întrebarea: oare filologi ca Hasdeu, Lambrior, Cihac sau Tiktin n-au contribuit cu nimic la îmbunătăţirea şi perfecţionarea limbii literare romîneşti? « Dascăli de literatură » ca Gherea, care, fără să fi avut o catedră universitară, a fost totuşi un profesor de literatură în cel mai frumos sens al cuvîntului, sau ca Ibrăileanu, n-au ajutat sub nici o formă, prin munca lor, la progresul literaturii noastre? Două dintre personalităţile amintite aici (Hasdeu şi Ibrăileanu) au compus chiar opere beletristice, apreciate, cred, de toţi cei care le-au citit.

În sprijinul celor arătate pot cita lucrarea lui I. V. Stalin, « Marxismul şi problemele lingvisticii », în care se vorbeşte cu atîta profundă înţelegere despre gramatică şi despre importanţa ei. Un exemplu admirabil este Mihail Sadoveanu, care nu numai cercetează cărţile romîneşti vechi şi adună, selectînd, material lingvistic de pe tot întinsul ţării, pentru a-şi îmbogăţi şi înfrumuseţa limba operelor sale literare, ci şi urmăreşte, cu ajutorul lucrărilor de specialitate, tot felul de probleme privitoare la istoria şi limba poporului nostru.

Scriitorii, orice s-ar spune, au nevoie de ajutorul « filologilor » şi « grămăticilor », şi nu numai în chestiuni de lingvistică teoretică. Astfel Cezar Petrescu însuşi, deşi excelent cunoscător al limbii literare şi al graiurilor moldoveneşti, săvîrşeşte adesea greşeli faţă de regulile gramaticale şi cele de formare a cuvintelor. Iată cîteva exemple din scrierile sale. Vrînd să pună pe ţăranii moldoveni să vorbească aşa cum vorbesc ei în realitate, amestecă formele gramaticale moldoveneşti cu cele muntenești sau ardeleneşti corespunzătoare. Se ştie (şi Cezar Petrescu de asemenea ştie) că moldovenii spun *(el) a merge*, (nu *o merge*), *(el) o făcut* (şi *ei o făcut*), în loc de *a*, respectiv, *au făcut* etc. În « 1907 », vol. I, un ţăran (moldovean, se înţelege) spune: ...tot pe apă *ş-or făcut* veacul; ...cînd *a bîldîcăi* într-o bulboană *ş-o începe*..., iar altul: ...pămînturi care s-*or* tot *împărţit*..., de s-*or subţiat* ş-*or rămas*... În povestirea proprie, a autorului, este lăsată la o parte prepoziţia *pe*, înaintea obiectului gramatical direct, acolo unde ea nu poate lipsi: E vorba de a lumina nu *legiuitorul* de astăzi, ci *cel* de mîine; ...să zugrăvească în sfîrşit *acest ţăran*...; Veţi vedea *acest neobosit săpător* de temelii, acest rozător... Apar construcţii

neromîneşti, traduse cuvînt cu cuvînt din franţuzeşte, ca, de pildă: ...Smaranda Cumpătă *schimbase de plan*, forme verbale greşite: *Crescusei* goblizan mare... (în loc de *crescuseşi*), sau confuzii lexicale de felul lui *recunoaşte* pentru *cunoaşte* (Iordache Cumpătă *recunoştea pe nume* aproape toţi gospodarii...; Nu mai *recunoştea* boierul de la Zapodia... = nu mai cunoştea pe boierul...). O mare slăbiciune lingvistică a lui Cezar Petrescu este aşa-zisa derivare regresivă: formarea de substantive de la verbe prin suprimarea finalei infinitivului. Preferinţa abuzivă pentru astfel de derivate se datoreşte, cred, impresiei, care corespunde, de altfel, realităţii, că procedeul este o caracteristică a vorbirii populare, dar, în primul rînd, ea izvorăşte din dorinţa de a scrie « frumos ». Cîteva exemple: *tresăr*, *scăpăr*, *desfăt*, *dezbin*, *picur*, *răsuflu*, la care se pot adăuga, întrucît sînt produsul aceleiaşi tendinţe, formaţii oarecum similare, ca *ales* (cumpărînd tot ce-a mai rămas, fără ales), *trăs* (Îşi sfredeli fiecare trăs, obrazul veşted...; trăsurile îşi pierdeau vioiciunea) ş.a.

Dacă am stăruit asupra poziţiei lui Cezar Petrescu în problema limbii literare, faptul se explică prin locul pe care acest scriitor îl ocupă în viaţa noastră culturală şi, deci, prin influenţa pe care o poate el exercita atît asupra cititorilor săi, cît şi, mai cu seamă, asupra tinerilor autori de poezii, povestiri etc., aşa de numeroşi astăzi la noi.

★

Să trecem acum la obiectul propriu-zis al lecţiei noastre. Sarcina mea constă în prezentarea de ansamblu a problemei limbii literare privită sub următoarele trei aspecte: 1. care este conţinutul acestei noţiuni; 2. de cînd se poate vorbi despre existenţa unei limbi literare romîneşti; 3. care este poziţia ei faţă de diversele graiuri ale limbii noastre.

La prima întrebare am răspuns în comunicarea pe care am ţinut-o în una din şedinţele sesiunii lărgite din ianuarie 1954 a Secţiei de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. şi care a apărut acum de curînd în « Studii şi cercetări lingvistice », 1954, fasc. 1—2. N-am intenţia să repet ceea ce am spus acolo, fiindcă pe de o parte nu este necesar pentru discuţia de faţă, iar pe de alta, cei interesaţi pot lua cunoştinţă de conţinutul acelei comunicări adresîndu-se revistei citate. Unele lucruri esenţiale trebuie totuşi amintite.

Limba literară este unul dintre aspectele limbii întregului popor, şi anume aspectul cel mai desăvîrşit, cel mai conform cu structura gramaticală, cu sistemul fonetic şi cu sistemul lexical al limbii întregului popor. Ea nu trebuie confundată cu aceasta, cum s-au arătat înclinaţi, la un moment dat, unii tovarăşi, bazîndu-se pe afirmaţia, greşit înţeleasă, a autorilor « Gramaticii limbii ruse », vol. I, Moscova, 1953, întocmită de Academia de Ştiinţe a Uniunii Sovietice. La pag. 3 a acestei opere citim următoarele[1]: « Zadača nastoiaşcego izdaniia— datь vozmojno şirokuiu grammaticeskuiu harakteristiku sovremennogo russkogo literaturnogo iazîka kak iazîka nacionalьnogo ». Partea finală a citatului

[1] Redau textul în limba rusă, pentru a înlesni cititorilor înţelegerea discuţiei.

(kak iazîka naţionalьnogo) nu înseamnează că limba rusă literară este identică cu limba naţională, ci că ea trebuie numai privită ca limbă naţională din punctul de vedere al răspîndirii normelor ei şi, deci, al unităţii lingvistice (prin înlăturarea deosebirilor regionale), pe care urmează s-o dobîndească limba naţională cu ajutorul limbii literare.

Îndoielile care ar mai putea exista dispar în faţa numeroaselor afirmaţii făcute de diverşi lingvişti sovietici. Reproduc cîteva dintre ele. În revista «Voprosî iazîkoznaniia» I (1952), fasc. 1, pag. 150 este criticat lingvistul moldovean I. D. Ceban pentru că « confundă noţiunile de normă literară şi de limbă a întregului popor », confuzie care explică « afirmaţia ciudată » că « limba comună a naţiunii socialiste moldoveneşti... a început să se dezvolte furtunos după Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie ». În aceeaşi revistă II (1953), fasc. 2, pag. 117 se impută o greşeală similară lingvistului cazah G. Musabaev, care identifică limba literară cu limba de conversaţie a întregului popor în toate etapele de dezvoltare a celui dintîi, ajungînd astfel la concluzia că « limba literară a început să se formeze încă din cea mai adîncă vechime ». Iar acum de curînd, în fasc. 3 pe anul 1954 al revistei citate (pag. 130), venind vorba despre eronata folosire, de către lingvistul M. I. Steblin Kamenski, a termenului « normă naţională » cu sensul de « limbă naţională », se dă greşelii lui această explicaţie: « Este evident că autorul confundă limba întregului popor cu varietatea ei cărturărească, literară ».

Identitatea dintre limba literară şi limba naţională se va realiza numai cu vremea, pe măsură ce instrucţiunea şi cultura, a căror purtătoare este mai ales (teoretic vorbind, putem spune numai) limba literară, se vor răspîndi în masele populare şi vor avea, între altele, drept rezultat înlăturarea deosebirilor existente încă, chiar în orînduirea socialistă (înainte de trecerea la comunism), între limba literară şi limba vorbită sub toate aspectele ei.

O caracterizare foarte justă a limbii literare considerate în raport cu limba naţională mi se pare a fi următoarea: « Chintesenţa limbii întregului popor în perioada ei de dezvoltare naţională este limba literară. Aceasta, după definiţia lui M. Gorki, este tot limba poporului, dar prelucrată de către maeştrii cuvîntului artistic ». (« Voprosî iazîkoznaniia » 1954, fasc. 2, pag. 10 din articolul redacţional privitor la formarea cadrelor lingvistice.)

Faţă de limba naţională, varianta ei literară prezintă avantajul că este mai unitară şi, în consecinţă, o putem numi limbă comună, în sensul că particularităţile regionale, de ordin mai cu seamă fonetic şi lexical, care ne întîmpină chiar în vorbirea oamenilor culţi, dispar aproape complet în limba literară, cînd aceasta capătă aspect scris. Faptul se datoreşte caracterului normativ al acesteia din urmă şi conştiinţei vorbitorilor despre necesitatea de a-i respecta cu cea mai mare stricteţe normele. Aceste norme nu sînt altele decît ale limbii întregului popor, întrucît au la bază regulile consacrate prin tradiţie şi prin practica de fiecare zi şi care sînt aceleaşi pentru toate varietăţile limbii respective.

Ele sînt însă mai severe,din cauză că limba literară ia, în mod obişnuit, formă scrisă, aparent imuabilă, şi prin aceasta face impresia unui act oarecum solemn, care lipseşte în cazul limbii vorbite, şi de aceea impune respect.

Acest pronunţat caracter unitar ne îndreptăţeşte să înfăţişăm limba literară ca fiind tipică, în sensul cu care circulă acum acest cuvînt în materie de creaţie artistică pe baza definiţiei date « tipicului » de către G. M. Malenkov în raportul prezentat la Congresul al XIX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

În articolul redacţional din fasc. 2, anul 1953, a publicaţiei « Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.», secţia « literatură şi limbă», p. 105—106 se recomandă aplicarea ideii de « tipic » nu numai la limba operelor beletristice, lucru de înţeles, întrucît unui conţinut tipic trebuie să-i corespundă o limbă asemănătoare, ci şi la rezolvarea problemei normalizării limbilor literare şi a problemelor legate de « cultivarea limbii ».

Ideea de unitate s-a impus încă de la început tuturor oamenilor care au simţit nevoia unei limbi literare, cu mult înaintea ideii de conformitate deplină cu regulile gramaticii şi ale lexicului. Astfel la noi M. Kogălniceanu cerea în « Dacia literară » (1840) ca « Romînii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi », adică o limbă mai mult ori mai puţin unitară, fără deosebiri prea mari de la o provincie istorică la alta. Şi nu e de mirare că această condiţie a apărut înaintea celeilalte (sau a celorlalte): oamenii şi-au dat seama că limba există pentru a servi ca mijloc de comunicare şi că atingerea acestui scop se poate obţine mai lesne cu ajutorul unei limbi unitare.

Datorită caracterului ei mult mai unitar, în toate privinţele, decît al limbii naţionale, limba literară îndeplineşte în mai mare măsură condiţiile cerute unei limbi comune, şi de aceea putem spune că ea este oarecum mai naţională decît limba întregului popor. Această afirmaţie, care trebuie primită cu semnificaţia ei justă, este valabilă în primul rînd pentru epoca noastră, de construire a socialismului, cînd termenul « naţiune » a căpătat conţinutul cel mai corespunzător realităţii obiective.

Deşi unitară în măsură maximă, limba literară, chiar sub forma ei scrisă, care, de altfel, nu diferă prin nimic esenţial de forma ei vorbită, se transformă necontenit, mai puţin vizibil, e drept, decît celelalte varietăţi ale limbii naţionale, dar se transformă totuşi. Această afirmaţie, care poate părea un truism, este necesară discuţiei noastre pentru mai multe motive. În primul rînd, există oameni, bineînţeles nu printre specialişti, care cred că limba literară rămîne neschimbată, dacă nu mereu (e un fel de a vorbi !), cel puţin vreme foarte îndelungată. Pe de altă parte, şi asupra acestui fapt vreau să stărui, ideea că limba literară se găseşte în continuă transformare poate fi înţeleasă foarte greşit. Acad. Camil Petrescu, într-un articol din « Contemporanul » cu data de 20 aprilie 1954, a spus, între altele, că fiecare epocă are limba ei literară şi, în consecinţă, scriitorul este dator să folosească limba epocii căreia îi aparţin personajele şi evenimentele operei sale. Acest punct de vedere poate fi

acceptat, cu condiția însă, pe care romancierul nostru, fără s-o formuleze, o subînțelege totuși, că transformarea neîntreruptă a limbii în general, deci și a limbii literare, nu duce la schimbări mari de la o epocă la alta, chiar atunci cînd trecerea de la o orînduire social-economică se face pe cale revoluționară. De altfel Camil Petrescu a dovedit și practic justețea ideii enunțate de el însuși: romanul « Un om între oameni » are o limbă « de epocă », conformă, adică, în ce privește mai ales vocabularul, cu aspectul limbii noastre de acum un secol și mai bine.

În schimb, Cezar Petrescu, pornind, probabil, de la afirmația lui Camil Petrescu, a ajuns la concluzia, greșită, că limba romînă a suferit schimbări așa de importante între anii 1880—1895 și 1912, încît o operă literară cu oameni și fapte din anul 1912 nu poate fi scrisă în limba de la 1880—1895 și, firește, invers. Iată ce spune el în articolul din « Contemporanul », citat la începutul acestor pagini: « Zadarnic m-am căznit mai tîrziu, între patru ochi, să-l conving [pe Matei I. Caragiale, autorul romanului « Craii de Curtea-Veche »] a deplasa acțiunea între 1880—1895, fiindcă așa indica imperios limba literară utilizată de Matei Caragiale în carte. N-am izbutit să-l scot din încăpățînările sale, probabil de hatîrul eroilor, pe care el îi situase prin 1912 ori poate chiar îi cunoscuse la această dată — și nu-i mai putea vedea altcînd ». Cezar Petrescu crede că, dacă acțiunea romanului în discuție s-ar petrece la sfîrșitul secolului al XIX-lea, și nu la 1912, opera fiului lui I. L. Caragiale n-ar mai fi « un model de dezarmonie între cuvînt și limbă », « o anacronică măiestrie de faur », « o mare eroare artistică, reparabilă întru totul printr-o simplă deplasare de date ». Pentru a ilustra părerile lui Cezar Petrescu despre limbă reproduc încă un pasaj din articolul amintit: « Cartea zugrăvește eroi bucureșteni, localuri și năravuri bucureștene de la 1912 într-o limbă de la 1880—1895. Se poate o mai stupidă aberație tocmai la fiul marelui Caragiale, care și-a scris « O noapte furtunoasă », « O scrisoare pierdută », « Momentele » sau « Abbu-Hasan » [sic!] exact în limba operelor respective, cu măiestritul dozaj al lexicului autohton, cu dozajul neologismelor franceze ori al turcismelor și grecismelor de cea mai riguroasă preciziune în timp ? ».

Este clar că, în ciuda celor spuse în partea finală a acestui pasaj, Cezar Petrescu face confuzie între « limba » propriu-zisă, care este comună tuturor membrilor societății din epoca respectivă, indiferent de clasă, de grup social sau de cultură, și elementele lexicale, uneori și gramaticale, cu aspect de jargon, de argou sau de periferie, pe care le folosesc scriitorii pentru a caracteriza epoca și personajele înfățișate în operele lor. Mergînd pe linia indicată în pasajele reproduse mai sus, putem ajunge la ideea, greșită, că « Frații Jderi » sau « Nicoară Potcoavă », în care nu se constată « dezarmonie între conținut și limbă », sînt scrise, una în limba de pe vremea lui Ștefan cel Mare, iar cealaltă în limba din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sau că poeziile

lui Eminescu de acum 70—80 de ani sînt scrise astăzi, fiindcă limba lor nu prezintă nici o dificultate de înțelegere pentru cititorii actuali, oricît de modestă ar fi cultura acestora.

După cum limba în întregimea ei este una singură, aceeași pentru toți membrii societății, tot așa varietatea ei literară se prezintă unitar de la un fel de scriere la altul, indiferent de conținut. Unitatea și a uneia și a celeilalte are la bază fondul principal de cuvinte și structura gramaticală, care constituie trăsăturile caracteristice ale limbii sub toate aspectele ei. În ce privește vocabularul propriu-zis, precum și, mai puțin (în cazul limbii noastre), sunetele, există deosebiri, mai mari sau mai mici, după regiuni și după categorii sociale, datorită respectiv existenței graiurilor locale, produs al fărîmițării feudale, și gradului de instrucțiune diferit (adesea chiar de la un individ la altul). Și în această privință constatăm, cum nu-i posibil altfel, un paralelism între limba considerată în ansamblu și varianta ei literară, pe un plan diferit însă, și anume după conținutul comunicării pe care o face vorbitorul. (Deosebirile fonetice intervin tot numai în aspectul vorbit și, într-o anumită măsură, tot după regiuni, dar cu caracter mai mult individual, în sensul că vorbitorii renunță greu și numai treptat la particularitățile fonetice ale graiurilor regionale, reușind totuși adesea să-și însușească pe deplin pronunțarea literară.)

În discuția de față ne interesează, deocamdată, numai deosebirile lexicale, pentru motivul că ele sînt provocate, cum am spus deja, de conținutul comunicării, iar acest conținut poate fi extrem de variat, datorită atît numărului, cît și felurimii cunoștințelor noastre din diversele ramuri de activitate. Cu aceasta venim la altă particularitate a limbii literare, deopotrivă de importantă ca și celelalte, considerată în sine, ba chiar mai importantă, dacă ținem seamă de unele idei învechite, care n-au dispărut încă cu totul la noi.

Limba literară este haina tuturor producțiilor culturale omenești, indiferent de domeniile cărora aparțin: literatură, știință, ideologie, politică, administrație etc. Această idee a devenit un bun comun al oamenilor de cultură din U.R.S.S. [1] și, cu siguranță, al celor din țările de democrație populară. La noi ea nu este destul de bine cunoscută, judecînd după chipul cum s-a dus discuția asupra limbii literare în revista «Contemporanul». Este drept că aproape toți participanții la discuție sînt scriitori sau critici literari. Cu toate acestea, ar fi putut rezulta, măcar indirect, că limitarea la domeniul strict al literaturii se explică, înainte de toate, prin felul cum s-a pus inițial problema,

[1] Iată un citat, printre atîtea altele: «Noțiunile «limbă literară» și «limbă literară artistică» nu sînt identice. Acad. V. V. Vinogradov arată în mod just poziția greșită a cîtorva lingviști sovietici, în lucrările cărora «istoria limbii literare comune era legată organic de istoria literaturii artistice și a stilurilor ei și se împărțea după aceleași criterii de clasă și etape de dezvoltare ca literatura artistică și cea publicistică». («Voprosî iazîkoznaniia» I, fasc. 5, p. 24.)

şi nu prin ideea că limbă literară ar însemna numai limba scrierilor cu conţinut artistic.[1]

Deosebirile de conţinut de la un domeniu de activitate la altul duc la deosebiri de vocabular în limba pe care o folosesc în operele lor reprezentanţii diverselor discipline. Ştiinţa, ideologia, politica etc. operează cu noţiuni în bună parte diferite de ale literaturii, şi chiar atunci cînd, cum se întîmplă adesea, apar idei identice, cele dintîi recurg la alte mijloace de expresie, şi anume la cuvinte proprii, care prin aceasta însăşi dau limbii o precizie desăvîrşită, pe cînd literatura utilizează de preferinţă cuvinte figurate, adică imagini, a căror menire este să sugereze numai şi să trezească emoţii.

Deosebiri de vocabular există şi între operele ştiinţifice în sens strict şi cele ideologice, politice etc., tot din cauza conţinutului de idei diferit de la unele la celelalte. Mai mult decît atît. Chiar în cadrul ştiinţelor naturii, precum şi în acela al ştiinţelor sociale apar deosebiri lexicale, de terminologie, şi pentru acelaşi motiv: noţiunile nu sînt identice la toate disciplinele şi, în consecinţă, exprimarea lor trebuie să se deosebească de la una la alta.

Limba operelor literare ocupă un loc aparte, nu numai prin faptul, amintit mai sus, că recurge de obicei la imagini (în sensul cel mai larg al cuvîntului), ci şi prin absenţa unei terminologii speciale, tehnice, atît de caracteristică pentru limba tuturor celorlalte producţii fără excepţie. Datorită acestei ultime particularităţi, limba operelor literare se apropie în cel mai înalt grad de vorbirea zilnică, ceea ce are drept urmare faptul că ea este înţeleasă fără dificultăţi de către oricine.

Deosebirile pe care le prezintă limba literară după ramura de activitate cultivată în operele respective sînt numite de către majoritatea lingviştilor sovietici « stiluri », cu adausul, menit să evite eventuale neînţelegeri, « ale limbii ». Avem astfel un stil literar, un stil ştiinţific, un stil ideologic etc.[2]. Termenul

[1] De altmintrelea, nici caracterul normativ, aş zice exemplar, al limbii literare n-a prea fost luat în consideraţie. Afară de mine, « grămătic » de meserie, numai poetul Al. Philippide (poate şi el în calitate de fiu al unui « grămătic »!) a atins problema corectitudinii lingvistice, intitulîndu-şi chiar articolul « Despre stricarea limbii » şi dînd exemple din două romane foarte recente. Şi de astă dată Cezar Petrescu a făcut figură aparte: de cît să critice « Craii de Curtea-Veche » pentru inexistente anacronisme lingvistice, mai bine ar fi relevat numeroasele abateri de la regulile gramaticale romîneşti, care în orice caz nu ne permit să calificăm drept « măiestrie de faur » meşteşugul literar al autorului acestui roman. Iată cîteva probe în sensul spuselor mele: « Nu-mi ascunsei admirarea de cîtă lume cunoaştea ... Pirgu »; « ...se împleticea şi-i se încurca limba »; « ...fusese stins înainte să sosească tulumbele »; « Cum nu-i se putea tăgădui... »; « ...mi-au rămas însemnările ce aveam grijă să iau de ele... »; « umbra acelei seri aproape mistice, căreia el îi resfrîngea în ochi albastrul adînc ...»; « ...urcam [noi] în brădet, adulmecaţi de şoapta pîraielor... »; « de aceea l-urmam fără vorbă »; « De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atît de neaşteptată, cît de fericită... ».

[2] Cf., de ex., A. N. Gvozdev, Ocerki po stilistike russkogo iazîka, Moscova 1952, p. 13 şi urm.; A. I. Efimov, Nekotorîe voprosî razvitiia russkogo literaturnogo iazîka XIX — naciala XX vv. (« Voprosî iazîkoznaniia» II, fasc. 4, p. 30 şi urm.); R. A. Budagov, K voprosu o iazîkovîh stiliah (ibid. III, fasc. 3, p. 54 şi urm.); V. V. Vinogradov, Iazîk hudojestvennogo proizvedeniia (ibid. III, fasc. 5, p. 9 şi urm.). Cf. şi articolul de fond din aceeaşi revistă I, fasc. 1, p. 25 şi urm.

folosit de noi, după exemplul lingviştilor burghezi, era şi, în parte, mai este încă acela de limbaj, care poate fi echivoc, dacă nu apare însoţit de un determinant (« ştiinţific », « politic » etc.). Unii învăţaţi sovietici se ridică împotriva termenului « stil ». Astfel I. V. Sorokin (« Voprosî iazîkoznaniia » II, fasc. 5, pag. 114—115) susţine că noţiunea de « stil » implică existenţa unor « genuri » literare (în sens larg), cu necesităţile lor « abstracte », diferite de la literatura artistică la cea ştiinţifică, ideologică etc., ceea ce vine în contradicţie cu rostul limbii de a comunica un conţinut de gîndire, izvorul unic al deosebirilor de exprimare existente în diversele ramuri de activitate spirituală. Sorokin vorbeşte despre « principii diferite de alegere şi de combinare a mijloacelor lingvistice în producţiile literar-artistice, publicistice, ştiinţifice etc. ale epocii respective » (pag. 115). Deosebire esenţială de concepţie propriu-zisă nu există între acest învăţat şi ceilalţi, al căror punct de vedere găseşte un sprijin puternic în faptul că termenul folosit de dînşii are caracter oarecum tehnic şi este foarte precis. Pentru evitarea unor eventuale confuzii cu « stilul individual », despre care se vorbeşte, în mod curent, numai în legătură cu operele beletristice, deşi toţi oamenii şi cu atît mai mult oamenii de ştiinţă, ideologii etc. au fiecare felul lor personal de a se exprima, se adaugă, aşa cum am arătat deja, determinantul « al limbii » sau, mai des, « ştiinţific », « publicistic », « oratoric » etc., după natura conţinutului producţiei respective.

Se vorbeşte de « stil » şi în cadrul literaturii artistice, după genuri (liric, epic, dramatic etc.), chiar atunci cînd unul şi acelaşi scriitor are opere aparţinînd mai multor genuri, şi pe drept cuvînt, pentru motivul că, afară de stilul individual, există cel în discuţie aici, stilul « limbii », impus, cum am mai arătat, de conţinut, care diferă nu numai de la operele literare la cele ştiinţifice, ideologice etc., ci şi în cuprinsul literaturii artistice de la un gen literar la altul. Cf. « Voprosî iazîkoznaniia » III, fasc. 5, pag. 7.

Am invocat pînă aici numai deosebirile de vocabular dintre diversele aspecte ale limbii literare. Ele sînt cele mai izbitoare, dar nu singurele. La fel de importante sînt deosebirile de frazeologie, adică de combinare a cuvintelor în grupuri sintactice, propoziţii şi fraze. Trebuie să precizez că, în ciuda aparenţelor, nu este vorba de sintaxă în sensul curent al acestui termen, adică de regulile pe baza cărora se construiesc propoziţiile şi frazele. Ca parte a structurii gramaticale, sintaxa nu poate diferi de la operele literare la cele ştiinţifice, ideologice etc., după cum nu poate diferi ea nici de la un grai la altul, de la o epocă de dezvoltare a limbii la alta etc. Frazeologie însemnează ceea ce am putea numi altfel « ambianţă » sau « atmosferă » stilistică generală, felul special de exprimare al omului de ştiinţă, al ideologului etc., care se întemeiază în primul rînd, dar nu exclusiv, pe legăturile de cuvinte, expresiile, întorsăturile de frază etc. specifice fiecărei discipline.

În această privinţă, deosebiri precise, uşor perceptibile pentru oricine, există numai între operele beletristice de o parte şi toate celelalte de altă parte.

Cele dintîi nu prezintă nimic diferit față de limba vorbită în mod curent, de aspectul familiar al acesteia, căruia i-am putea spune limbă de conversație. Şi dacă totuşi o povestire sau un roman face impresia că se deosebeşte de vorbirea curentă, faptul se datoreşte particularităților de stil individual (nu de stil al limbii), la baza cărora stau nu numai « frazeologia », ci şi materialul lexical, apoi, bineînțeles, imaginile, mult mai numeroase decît în limba de conversație, chiar atunci cînd aceasta apare în gura unui scriitor.[1]

Operele ştiințifice de toate felurile, operele ideologice, politice etc. se deosebesc între ele mai mult, adesea chiar exclusiv, prin vocabular, adică prin termenii tehnici care desemnează noțiunile fiecărei discipline în parte. Frazeologia intervine numai la operele oratorice şi, într-o anumită măsură, la cele publicistice (în sensul restrîns de opere ziaristice), al căror stil seamănă, în multe privințe, cu stilul literar propriu-zis, deci cu stilul limbii de conversație, pentru motivul că nu se adresează exclusiv rațiunii, ci şi părții afective a sufletului nostru.

Vorbind mai sus de vocabularul folosit în operele beletristice, m-am referit numai la absența termenilor tehnici, care, de altfel, nu e totală, mai cu seamă în literatura actuală, aşa de bogată în teme legate de construirea bazelor economice ale socialismului, adică de munca depusă în fabrici şi uzine, în gospodăriile agricole colective şi de stat etc. Limba literaturii artistice se deosebeşte, în privința vocabularului, de a tuturor celorlalte producții spirituale şi prin prezența unor anumite categorii de cuvinte necunoscute acestora din urmă. Este vorba de arhaisme şi regionalisme, pe care scriitorul nu numai poate, ci chiar trebuie să le folosească ori de cîte ori conținutul operei lui cere.

În ce măsură urmează să apară cuvintele vechi sau învechite şi cele răspîndite exclusiv în graiurile regionale, este o problemă de meşteşug artistic personal, de a cărei justă rezolvare depinde în gradul cel mai înalt succesul operei literare. Ştim cu toții că, de obicei, scriitorii noştri tineri şi mai tineri nu izbutesc totdeauna să dozeze nici cantitativ, nici calitativ, folosirea arhaismelor şi a regionalismelor. Cunoaştem, de exemplu, cazul Luciei Demetrius (« Vad nou »), al lui Ion Istrati (« Grîu înfrățit »), al lui Laurențiu Fulga (« Ion Vodă cel Cumplit »), care au fost criticați în presă, primii pentru abuzul de regionalisme, ultimul pentru arhaismele greşit întrebuințate. Faptul se dato-

[1] Iată o precizare concisă, dar cu atît mai convingătoare, în legătură cu diversele sensuri ale termenului « stil ». După ce arată că « matematicianul, istoricul şi poetul scriu [toți] în limba literară », autorul (S.G. Barhudarov) spune: « Limba matematicianului se deosebeşte de limba istoricului numai printr-o terminologie specifică şi prin frazeologia legată de ea, folosită numai în ramura respectivă a ştiinței. Ideile obişnuite, matematicianul şi istoricul le exprimă la fel, altmintrelea comunicarea între dînşii n-ar fi posibilă. În ce priveşte particularitățile individuale ale vorbirii în cadrul limbii literare, ele sînt caracteristice nu pentru matematician şi istoric, ci pentru fiecare vorbitor şi scriitor. Se ştie de asemenea că poezia rusă contemporană nu posedă cuvinte « poetice » speciale. Poetul sovietic scrie în limba obişnuită a întregului popor. Numai principiile selectării şi ale organizării materialului lingvistic în poezie au legile lor proprii ». (« Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R. », secția « literatură şi limbă », 1954, p. 292.)

reşte lipsei unei documentări serioase în materie de limbă, precum şi unui insuficient simţ artistic, explicabil la scriitorii cu prea puţină experienţă. Model în această privinţă, ca şi în atîtea altele, este Mihail Sadoveanu, care nu numai în «Nicoară Potcoavă», culmea cea mai înaltă a măiestriei literare romîneşti, ci şi în operele sale de tinereţe, a ştiut, graţie, în bună parte, studierii atente a limbii vechi şi a vorbirii populare, să dozeze întrebuinţarea arhaismelor şi a regionalismelor cu o justeţe fără seamăn.

Vocabularul limbii literaturii artistice se deosebeşte de acela al limbii operelor ştiinţifice, ideologice etc. şi în privinţa neologismelor. (Am în vedere împrumuturile făcute cu începere de pe la 1800 din limbi străine, în special din franceză, care, spre deosebire de termenii tehnici amintiţi deja, împrumutaţi şi ei cam în aceeaşi vreme şi din aceleaşi limbi, s-au răspîndit în vorbirea oamenilor cultivaţi, datorită faptului că exprimă noţiuni din domeniul culturii generale.) Deosebirea este, de astă dată, mai mică, pentru motivul că scriitorii pot şi trebuie să întrebuinţeze neologisme în operele lor, atunci cînd conţinutul acestora cere. Şi aici intervine problema dozajului, cu aceleaşi aspecte ca la arhaisme şi regionalisme, şi pentru acelaşi motiv, care izvorăşte din rostul limbii ca mijloc de înţelegere. Abuzul de cuvinte greu sau de loc accesibile marilor mase de cititori însemnează negarea scopului pentru care a fost creată limba, adică imposibilitatea de a face schimb de idei. Operele ştiinţifice, ideologice etc. se adresează unui număr încă redus de oameni, din cauza condiţiilor grele de viaţă din trecut, care n-au permis mulţimilor să se instruiască, şi, de aceea, fără a pleda pentru folosirea unui vocabular prea încărcat cu neologisme, trebuie să recunoaştem că în momentul de faţă asemenea opere au numai un cerc relativ restrîns de cititori capabili, prin pregătirea lor anterioară, să le înţeleagă. (Deşi de prisos, trebuie arătat că termenii tehnici în sens strict sînt adesea inaccesibili chiar specialiştilor care cultivă alte discipline ştiinţifice.)

În cazul operelor literare, folosirea neologismelor trebuie redusă la minimum, nu numai pentru motivele deja amintite în legătură cu înţelegerea, care joacă, de altfel, un rol esenţial, întrucît aceste opere se adresează maselor celor mai largi de cititori, ci şi din cauza deosebirii de conţinut şi de scop dintre literatura artistică şi toate celelalte producţii spirituale. Acestea urmăresc, în întregime sau în cea mai mare parte, instruirea omului, pe cînd operele literare urmăresc cultivarea lui, dezvoltarea sufletului omenesc în sensul umanismului, al celui adevărat, adică socialist. Pentru atingerea acestui scop, scriitorii folosesc alt material şi alte mijloace de prelucrare a acestui material. Măiestria artistică, de care se vorbeşte, pe bună dreptate, aşa de mult în timpul din urmă, se realizează cu ajutorul limbii, al acelor elemente din vocabularul ei care se pretează la crearea de imagini şi la variaţie semantică bogată în nuanţe. Neologismele, în general, nu sînt apte de a fi întrebuinţate în acest scop, nu numai fiindcă cele mai multe prezintă dificultăţi de înţelegere pentru o mare parte dintre cititori, ci şi, mai ales, din cauza sărăciei lor semantice. Cuvintele existente de multă

vreme în limbă sînt, de obicei, bogate în sensuri şi nuanţe de tot felul, graţie faptului că, întrebuinţîndu-se mereu secole de-a rîndul, ele şi-au dezvoltat şi înmulţit conţinutul, s-au legat strîns de viaţa noastră, şi astfel rostirea sau citirea lor trezeşte în noi ecouri multiple şi adînci, necunoscute, în general, cuvintelor mai mult ori mai puţin recente.

Şi în materie de neologisme sînt posibile, ba chiar reale abuzurile. Şi dacă înainte de 23 August 1944 lucrul era de înţeles şi oarecum inevitabil în cazul scriitorilor rupţi de popor, care formau majoritatea (din fericire, numai cantitativă, ca să spun aşa), astăzi folosirea abuzivă a neologismelor trebuie socotită ca un anacronism ideologic, vrednic de cea mai aspră condamnare. Un exemplu, izbitor în toate privinţele, îl constituie romanul «Bietul Ioanide » al academicianului G. Călinescu, despre care s-a spus ceva, dar prea puţin, în presa noastră literară.

Afară de arhaisme, regionalisme şi neologisme, în limba operelor literare apar încă două categorii de elemente lexicale, de asemenea necunoscute « stilului » ştiinţific, celui ideologic etc. Este vorba de termenii argotici şi de cuvintele aparţinînd jargoanelor. Tot conţinutul impune folosirea acestui material lingvistic, care, în comparaţie cu cel discutat pînă aici, este mult mai sărac. Elementele de jargon, foarte puţin numeroase, intervin atunci cînd personajele care urmează a fi caracterizate cu ajutorul lor fac parte din vîrfurile societăţii bazate pe exploatare, sau din păturile sociale afiliate acestora, şi sînt folosite totdeauna cu scopuri satirice. Argoul, mult mai bine reprezentat din punct de vedere cantitativ, are o sferă de întrebuinţare destul de largă, în sensul că apare nu numai în vorbirea personajelor care trăiesc în marginea societăţii, cum ar fi de aşteptat, ţinînd seamă de originea lui, ci şi în aceea a altor pături sociale, datorită faptului că cuvintele şi expresiile argotice se răspîndesc uşor şi capătă adesea drept de cetăţenie în limba de conversaţie a întregii societăţi.

Din cele spuse pînă aici despre deosebirile dintre operele ştiinţifice, ideologice etc. şi cele literare propriu-zise rezultă, între altele, că vocabularul acestora este, dacă nu chiar mai bogat, în orice caz mult mai variat decît al celorlalte. Variaţie neobişnuit de mare cunoaşte limba operelor beletristice şi din punctul de vedere al frazeologiei. Faptul se explică prin libertatea, aproape nelimitată, pe care o are scriitorul de a folosi întregul vocabular şi de a-l combina în toate felurile, potrivit cu nevoile de exprimare a conţinutului, în vederea realizării măiestriei artistice, scopul suprem al oricărei opere literare. Singura limită, foarte severă de altfel, în calea acestei libertăţi este impusă de respectarea sistemului limbii întregului popor. Scriitorii autentici au ţinut seamă,

fără să teoretizeze, conduşi numai de talentul şi de simţul lor pentru limbă, de acest principiu, pe care, în cazul limbii noastre, cel mai mare dintre toţi, vreau să spun Eminescu, l-a formulat cu o precizie şi cu o intuire a adevărului surprinzătoare chiar pentru o minte genială ca a lui: « Individul creează numai ca parte a totalităţii ». Cu toate că se referă la creaţia de conţinut, este clar că această idee profundă găseşte, trebuie să găsească aplicare şi în domeniul muncii de creaţie lingvistică a scriitorilor. De altfel Eminescu însuşi, apoi marii lui continuatori, care sînt Creangă, Caragiale şi Sadoveanu, s-au conformat acestui principiu, şi mărimea lor constă tocmai în faptul că, deşi au creat liber, ei nu s-au abătut nici cu o iotă de la legile obiective ale limbii întregului popor, mulţumindu-se aşa zicînd să le cunoască prin aprofundare, să le precizeze şi să le perfecţioneze. « Scriitorul, spune academicianul sovietic V. V. Vinogradov, este purtătorul şi creatorul culturii naţionale a vorbirii. Folosind limba întregului popor din vremea sa, el alege, combină şi — în acord cu scopurile lui creatoare — reuneşte diversele elemente ale lexicului şi ale structurii gramaticale a limbii sale materne ». (« Voprosî iazîkoznaniia » III, fasc. 5, pag. 5.) De aceea, Tudor Arghezi, de pildă, în ciuda talentului incontestabil pe care îl are, a contribuit în măsură mai mică decît ar fi fost de aşteptat la perfecţionarea limbii noastre literare, iar prin mulţi dintre numeroşii săi imitatori s-a făcut, fără să vrea, vinovat de călcări grave ale regulilor limbii naţionale.

Cu toate că, aşa cum am arătat deja, limba literară nu se confundă cu limba operelor artistice, scriitorii participă mult mai activ decît oamenii de ştiinţă, ideologii, publiciştii etc. la dezvoltarea ei. Explicaţia acestui fapt ne-o dau consideraţiile de pînă aici privitoare la scopul principal pe care îl urmăreşte literatura beletristică, acela de a înfăţişa în imagini artistice viaţa colectivităţii omeneşti, reprezentată prin indivizi şi prin acţiuni individuale, deci concrete. Aşa se face că limba operelor beletristice întrece, în toate privinţele, pe aceea a tuturor celorlalte. « Limba folosită de un mare scriitor, spune criticul sovietic V. Levin, ne apare totdeauna ca expresia cea mai desăvîrşită a limbii întregului popor în epoca respectivă ». (« Probleme de literatură şi artă », 1953, fasc. 2, pag. 14.) Este, la noi, cazul lui Eminescu pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi al lui Sadoveanu pentru epoca actuală.

În discuţia din paginile precedente am vorbit despre limba literară ca şi cum aspectul ei unic ar fi cel scris. Am greşi însă dacă am crede că literară este numai limba scrisă. Greşeala s-ar complica, dacă am trage concluzia, aparent justă, că limba literară se confundă cu cea scrisă. Asupra acestei greşeli am insistat de ajuns (şi, sper, destul de convingător) în comunicarea ţinută la sesiunea lărgită, din ianuarie 1954, a Secţiei de ştiinţa limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R. (Vezi « Studii şi cercetări lingvistice » 1954, fasc. 1—2, pag. 151 şi urm.) De aceea nu socot necesar să repet, fie şi sub altă formă, cele spuse atunci. Mă limitez să arăt că aspectul scris al limbii literare satisface, prin forţa lucrurilor, în mai mare măsură decît aspectul ei vorbit condiţiile de corectitudine, perfecţie

etc., care constituie esența ei specifică, și, în același timp, să fac o trimitere la «Voprosî iazîkoznaniia» III, fasc. 3, pag. 143, unde se reproduc, în rezumat, părerile academicianului Vinogradov despre raportul dintre limba «literară» și limba «scrisă»[1].

Trec acum la al doilea aspect al problemei noastre, și anume: de cînd se poate vorbi, mai mult ori mai puțin aproximativ, de existența unei limbi literare romînești. Răspunsul dat la această întrebare de către lingviștii care și-au pus-o a fost și, cred, continuă să fie următorul: de la apariția primelor texte scrise în limba romînă, așadar încă din secolul al XVI-lea. Este clar că acest răspuns se întemeiază pe ideea că limba literară și limba scrisă sînt unul și același lucru. Am arătat însă, bazîndu-mă pe cercetările specialiștilor sovietici, că această idee trebuie părăsită. De altfel îmi permit să adaug, fără a-mi face un merit din aceasta, că încă înainte de a urmări mai atent problema limbii literare și înainte de a cunoaște punctul de vedere al lingviștilor și al filologilor sovietici am susținut, în discuțiile cu tovarășii de la catedra de Limba romînă, că nu se poate identifica aspectul scris cu cel literar al unei limbi: unul are caracter oarecum accidental, în sensul că poate apărea foarte devreme sau foarte tîrziu în viața societății, și totodată reprezintă un fenomen exterior sau material, întrucît se referă la forma în care sînt transmise ideile oamenilor, celălalt, dimpotrivă, implică atingerea unui grad de unitate, de dezvoltare și de perfecționare a limbii, nelegat în mod obligatoriu de folosirea scrierii, deși în mod obișnuit, dacă nu chiar totdeauna, formarea și îmbunătățirea limbii literare sînt produsul întrebuințării în scris a limbii întregului popor.

Identificarea aspectului scris cu cel literar merge la unii tovarăși atît de departe, încît ei atribuie oamenilor din trecut concepția noastră actuală cu privire la deosebirea dintre limba vorbită și cea scrisă. Acești tovarăși susțin că, după cum astăzi autorul unei lucrări destinate publicării îi dă o formă mai mult ori mai puțin diferită de forma pe care ar avea-o în ipoteza că n-are intenția s-o tipărească, tot așa un cronicar, să zicem, din secolul al XVIII-lea, dacă s-ar fi gîndit să-și publice opera, i-ar fi dat altă înfățișare decît aceea din manuscrisul sau manuscrisele transmise nouă, și anume o înfățișare «literară». Eu cred, judecînd după mine, și chiar după alții, că nici astăzi nu există astfel de deosebiri între cele două aspecte posibile ale unei opere, decît doar în sensul că cel destinat să rămînă în manuscris, adică în sertarul

[1] Dată fiind importanța problemei, cred util să transcriu, în traducere, pasajul respectiv: «În ce privește legătura dintre apariția limbii literare și apariția scrisului, este greșit să credem că, dacă există scrisul, există deja și o limbă literară în formație. Notarea în scris a limbii de conversație nu înseamnă limbă literară, adică limba literaturii artistice, a științei, a administrației. Cînd se ivește scrisul, se ivește și problema formării limbii literare și a diverselor ei stiluri, pe baza limbii de conversație și prin fixarea ei în forme scrise».

autorului şi pentru «uz intern», nu capătă formă definitivă numai din punctul de vedere al redactării şi al compoziţiei. În ce priveşte însă limba, atît ciornele, toate, cît şi redactarea imediat anterioară publicării se conformează la fel de riguros normelor fonetice, gramaticale şi lexicale ale limbii naţionale.

La acest argument bazat pe experienţă personală, care poate fi întărită prin cercetarea manuscriselor rămase de la marii noştri scriitori, adaug citatul reprodus în nota de la pagina 66 dintr-o intervenţie a academicianului V. V. Vinogradov cu privire la raportul dintre limba scrisă şi limba literară. Acest citat socot necesar să-l completez, tocmai pentru a dovedi că situaţia din epoca veche a limbii noastre trebuie identificată cu aceea din secolele al XIX-lea şi al XX-lea, aşa cum am schiţat-o aici mai sus, că, adică, şi atunci un autor dădea operei sale una şi aceeaşi formă lingvistică, fie că avea de gînd s-o tipărească, fie că n-avea această intenţie, cu singura deosebire, esenţială pentru discuţia noastră, că atunci forma scrisă era subordonată celei vorbite, pe cînd astăzi (la oamenii cultivaţi), dimpotrivă. Iată ce citim în «Voprosî iazîkoznaniia» III, fasc. 3, pag. 143: «...dacă limba literară (rusă) actuală are o formă scrisă şi una vorbită (de conversaţie), nu poate fi vorba de existenţa acesteia din urmă în legătură, de pildă, cu limba literară rusă veche. ...despre o formă normată şi comună a exprimării orale se poate vorbi numai cu privire la acea limbă de conversaţie a poporului cu care coincide, în fond, şi limba literară, adică numai pentru perioada cînd există o limbă literară în cuprinsul limbii naţionale a întregului popor».

Din partea finală a acestui citat rezultă, direct, că o limbă literară vorbită există numai după ce se formează limba literară scrisă, şi indirect, dar destul de lămurit, că varianta literară a unei limbi se iveşte o dată cu naşterea naţiunii sau, mai precis, începuturile limbii literare sînt legate de începuturile transformării poporului în naţiune. Iată şi o afirmaţie precisă în acest sens: «Spre deosebire de limba întregului popor, care a existat şi există în toate etapele de dezvoltare a societăţii, limba literară se formează în perioade determinate ale istoriei poporului, cel mai des în epoca capitalismului ascendent, a formării naţiunilor şi a statelor naţionale». (V. P. Suhotin şi A. Kostalări, «Voprosî iazîkoznaniia» II, fasc. 4, pag. 94—95.)

În ce priveşte limba literară rusă, începuturile ei datează din secolul al XVII-lea, de cînd datează şi începuturile naţiunii ruse. Asupra acestui aspect al problemei sînt de acord toţi specialiştii sovietici. Cu riscul de a înmulţi citatele, dar cu speranţa că voi lămuri, pe baza cercetărilor din Ţara Socialismului, situaţia privitoare la limba noastră literară, reproduc aici încheierea studiului «În problema formării limbii naţionale ruse», publicat de R. I. Avanesov în «Voprosî iazîkoznaniia» II, fasc. 2, pag. 47 şi urm. «Procesele de constituire a normelor limbii naţionale ruse se desfăşoară deosebit de intens în secolul al XVII-lea, cînd, precum arată V. I. Lenin, începe o nouă perioadă a istoriei ruseşti, legată de întărirea schimbului dintre regiuni, de creşterea

circulației mărfurilor, de concentrarea pieților locale într-o piață unică, de lichidarea treptată a izolării și fărîmițării economice, legată, cu alte cuvinte, de procesul formării națiunii ruse. Această epocă se caracterizează prin aceea că treptat încetează apariția unor noi deosebiri dialectale, iar cele care se ivesc în cazuri izolate nu se bucură de o largă răspîndire. Cu toate acestea, deosebirile dialectale existente în cursul unei perioade îndelungate își păstrează stabilitatea și numai cu încetul, în epoca capitalismului, se supun acțiunii normelor limbii naționale, încep să-și piardă particularitățile specifice și să se verse în ea. Această epocă se mai caracterizează prin faptul că treptat se lichidează ruptura dintre tipul limbii literare, îndepărtat de al întregului popor, care a avut loc în trecut, și dintre normele limbii naționale: încet încet se dezvoltă și se întărește limba literară unică pe temeliile limbii vii a întregului popor, care devine forma prelucrată literar a limbii naționale. Acest proces în dezvoltarea limbii ruse s-a terminat de-abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea» (loc. cit. pag. 70)[1].

Cred că nu numai putem, ci chiar trebuie să ne conducem după aceleași criterii, cînd urmează să stabilim începuturile de formare a limbii literare românești, considerată din punctele de vedere pe care le-am analizat în prima parte a studiului de față. De altmintrelea este necesar, pentru a ușura soluționarea problemei noastre, să arăt că specialiștii sovietici în domeniul limbii ucrainene au procedat la fel. Lingvistul L. A. Bulahovski, cel mai bun cunoscător al istoriei acestei limbi, bazîndu-se pe cercetările istoricilor, care stabilesc drept epocă de formare a națiunii ucrainene secolul al XVIII-lea, cu o ușoară prelungire în secolul următor, leagă de această epocă și începuturile de formare a limbii naționale și, deci, a limbii literare ucrainene. (Cf. «Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R.», secția «literatură și limbă», 1954, pag. 240 și urm.)

Condițiile de formare a națiunii noastre și, în consecință, a limbii naționale românești, împreună cu varietatea ei cea mai unitară, care este limba literară, sînt asemănătoare cu ale celor două popoare din Uniunea Sovietică amintite mai sus. Singura deosebire importantă față de amîndouă este de ordin cronologic, mai mare, mult, față de primul, ceva mai mică față de al doilea. De aceea mă refer, în special, la condițiile istorice ale acestuia din urmă. După cum procesul de formare a națiunii ucrainene a întîrziat cu un veac și mai bine față de procesul similar petrecut în istoria poporului rus, tot așa există o deosebire în același sens, mult mai mică însă, între epoca de formare a națiunii române și aceea a națiunii ucrainene.

Se admite, în general, că la noi nu se poate vorbi de elemente ale economiei capitaliste și, deci, nici de începuturile formării unei națiuni mai înainte de ultimul sfert al secolului al XVIII-lea (după pacea de la Kuciuk-Kainargi)

---

[1] Cf., în ce privește începuturile de formare a națiunii ruse (secolul al XVII-lea), și cele spuse, în aceeași revistă, vol. I, fasc. 1, p. 15 (a articolului de fond).

şi că aceste începuturi se dezvoltă mai cu seamă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, îndeosebi după încheierea păcii de la Adrianopole (1829). Cf., de pildă, «Istoria R.P.R. Manual pentru învăţămîntul mediu», sub redacţia academicianului Mihail Roller, Bucureşti, 1952, pag. 282 şi urm., 299 şi urm., şi «Viaţa romînească», ianuarie 1953, pag. 233 şi urm. Prin urmare, şi începuturile de constituire a limbii naţionale împreună cu aspectul ei literar trebuie plasate în aceeaşi perioadă a secolului al XIX-lea, cum dovedeşte, între altele, mişcarea politică şi culturală din cele trei provincii istorice româneşti, foarte vie, sub forma diverselor societăţi şi publicaţii periodice, tocmai de-a lungul celor aproape 20 de ani care precedă revoluţia de la 1848. Elocvent şi semnificativ mi se pare faptul că nevoia de a avea o limbă comună, adică literară, pentru toţi romînii este exprimată prin glasul lui Kogălniceanu (1840), cel mai tipic reprezentant al burgheziei noastre în epoca ei de ascensiune.

Înainte de secolul al XIX-lea, noi n-am avut limbă literară, ci numai limbă scrisă[1], în sensul dat acestui termen de academicianul Vinogradov (vezi aici mai sus, pag. 66-7). Moldova, Muntenia şi Transilvania alcătuiau atunci organizaţii politice separate unele de altele, fapt care, în ciuda condiţiilor de viaţă social-economică foarte asemănătoare (mai ales în cazul primelor două) şi a unei relative unităţi lingvistice (mult mai mari decît la oricare alta dintre limbile europene aflate în acelaşi stadiu de dezvoltare), a împiedicat, împreună cu alte cauze, formarea unei limbi naţionale şi a varietăţii ei literare. Fiecare dintre cele trei provincii istorice ale republicii noastre avea un grai sau un grup de graiuri propriu, mai mult ori mai puţin deosebit de la una la alta, dar care îndeplinea pentru fiecare dintre ele rolul de limbă a întregului popor. Aceste graiuri erau folosite atît în vorbire, cît şi în scris, cu diferenţe, relativ neînsemnate din punctul de vedere al corectitudinii, în avantajul aspectului lor scris.

Împrejurarea că scrierile tipărite circulau dintr-o provincie în alta n-a putut schimba cu mult această situaţie. Ştim că moldovenii, de pildă, se lăsau influenţaţi de graiul muntenesc, chiar atunci cînd lucrările lor nu aparţineau literaturii religioase, dar influenţa aceasta s-a limitat, de obicei, la aspectul fonetic al graiului lor şi a avut un caracter, în general, sporadic şi întîmplător. Nici celebrelor cuvinte ale prefeţei «Noului Testament de la Bălgrad» (1648) despre lipsa de unitate a limbii romîneşti nu trebuie să le dăm o importanţă mai mare şi nici altă semnificaţie decît li se cuvine. Este vorba pur şi simplu de constatarea empirică a unui fapt, care n-ar fi trezit, poate, atenţia traducătorului, dacă între graiurile romîneşti n-ar fi existat în vremea aceea aşa de multe şi de mari asemănări, încît să i se pară cuiva într-adevăr curios că există totuşi şi deosebiri.

[1] Sau, ceea ce e tot una, dialecte literare (cf. Gheorghe Ivănescu, Problemele capitale ale vechii romîne literare, Iaşi, 1948, p. 80 şi urm.).

O limbă literară romînească în sensul just al termenului nu s-a putut forma, înainte de secolul al XIX-lea, şi din cauză că alături de limba întregului popor şi, o bună bucată de vreme, în mult mai mare măsură decît ea s-au întrebuinţat limba slavonă, mai apoi, în alte condiţii, limba greacă, concurente cu atît mai serioase, cu cît tocmai oamenii care, prin pregătirea şi prin poziţia lor în societate, ar fi putut ajuta la dezvoltarea limbii poporului, se foloseau adesea de slavonă sau, mai rar, de greacă. La o astfel de situaţie, care a existat, sub altă formă, mult mai puţin gravă pentru formarea unei limbi literare, şi în Rusia, se referă acea parte din citatul reprodus la pag. 67—8, unde R.I. Avanesov vorbeşte de «ruptura dintre tipul limbii literare» (adică limba rusă scrisă, plină de elemente slave bisericeşti), «îndepărtat de al întregului popor» (adică limba vie, autentică, folosită de toate păturile societăţii ruseşti din vremea aceea), şi normele limbii naţionale.

Concepţia lingviştilor sovietici despre limba literară găseşte aplicare şi, deci, confirmare în foarte numeroase cazuri. Astfel o limbă franceză literară, în sensul de limbă, în general, unitară, ca aspect al limbii naţionale în formaţie, începe să existe o dată cu secolul al XVI-lea, după constituirea statului absolutist centralizat (spre sfîrşitul secolului precedent, sub Ludovic al XI-lea, care, ajutat de burghezie, a înfrînt rezistenţa ultimilor seniori feudali, în frunte cu Carol Temerarul, ducele Burgundiei). Putem vorbi, în cazul limbii franceze naţionale şi literare, chiar de un adevărat act de naştere al ei: în anul 1539, Francisc I dă «ordonanţa de la Villers-Cotterets», prin care franceza devine limba obligatorie a tuturor actelor juridice pentru întreaga ţară.

Şi istoria limbii italiene confirmă, într-un sens oarecum diferit, punctul de vedere sovietic. În Italia a apărut mai întîi limba literară, dar tot ca un produs al burgheziei, care este, într-un fel ori altul, creatoarea naţiunii şi a limbii naţionale. Dante Alighieri, fiu al oraşului de manufacturieri, negustori şi bancheri care era Florenţa în jurul anului 1300, a creat, prin «Divina Commedia» şi prin celelalte opere ale sale scrise italieneşte, limba literară italiană, mai înainte de a fi existat o limbă naţională (sau măcar a întregului popor), folosind graiul oraşului său natal. Au venit apoi, imediat după dînsul, alţi doi toscani (deci, în bună parte, tot florentini), Petrarca şi Boccaccio, de asemenea mari scriitori, care au consolidat, pentru veacuri de-a rîndul, limba literară italiană pe temeliile puse de Dante. Şi ei au fost produsul burgheziei din Toscana, unde, alături de Florenţa, înfloreau, tot graţie activităţii manufacturierilor, negustorilor şi bancherilor, alte oraşe, ca Pisa, Arezzo, Siena, Pistoia, Lucca.

★

Rămîne acum să mă ocup de al treilea aspect al problemei noastre, şi anume dacă la baza limbii literare romîneşti se află graiul muntenesc şi, în caz afirmativ, cum trebuie să înţelegem lucrurile. Pentru a ajunge la un rezultat măcar aproximativ valabil, este necesar să examinăm, foarte sumar, raporturile

dintre dialecte şi graiuri de o parte, limba naţională (sau a întregului popor) şi varietatea ei literară de altă parte.

Dialectele sînt produsul fărîmiţării feudale, al lipsei de unitate economică şi politică în cuprinsul aceluiaşi stat. Pentru locuitorii fiecărei feude (dau acestui termen un sens foarte larg şi totodată destul de diferit de cel consacrat pe baza stărilor de lucruri din Europa centrală şi apuseană), dialectul respectiv îndeplinea funcţia de limbă a întregului popor, întocmai ca limba cu adevărat a întregului popor din momentul constituirii statelor centralizate şi ca limba naţională din momentul formării statelor naţionale burgheze.

Cît timp durează fărîmiţarea economică şi politică, dialectele se dezvoltă puternic şi în condiţii diferite de la unul la altul, fapt care duce la adîncirea deosebirilor dintre ele, la accentuarea particularităţilor specifice ale fiecăruia. De asemenea se produc în interiorul aceluiaşi dialect fragmentări lingvistice, datorită aceleiaşi lipse de unitate economică, adesea şi politică, evident mai puţin gravă, totuşi suficientă pentru a da naştere la subdialecte şi graiuri.

Fărîmiţarea lingvistică nu ia totdeauna şi nici pretutindeni proporţii care să rupă cu totul sau în largă măsură unitatea iniţială. Aşa se şi explică faptul că, cu vremea, unul dintre aspectele teritoriale ale limbii respective, ajutat de condiţii istorice favorabile, izbuteşte să devină nucleul limbii întregului popor, nucleul limbii naţionale. Are perfectă dreptate lingvistul şi dialectologul sovietic R. I. Avanesov, cînd afirmă că limba întregului popor şi dialectele locale nu se exclud reciproc, ci, dimpotrivă, una presupune existenţa celorlalte, şi invers, toate împreună nefiind altceva decît «forme variate ale unuia şi aceluiaşi obiect — limba poporului». («Voprosî iazîkoznaniia» 1953, fasc. 6, pag. 161.) Numai raportul dintre ele se schimbă de-a lungul secolelor, ca urmare a evoluţiei societăţii: în epoca statelor burgheze, dialectele locale reprezintă forma cea mai de jos a limbii naţionale şi, cum spune I. V. Stalin, se varsă şi dispar în ea.

În general, se admite că la baza limbii naţionale, deci şi a limbii literare, stă, după împrejurări, un dialect propriu-zis sau grai. Ceva mai înainte am amintit, cu alte scopuri, limba italiană, care, sub forma ei literară, devenită apoi naţională, are la bază dialectul toscan, reprezentat mai ales prin graiul florentin, vorbirea oraşului natal al lui Dante. Şi tot un dialect (cel din Île de France) a dat naştere limbii naţionale şi literare franceze. Această idee, enunţată şi acceptată chiar de către lingvişti burghezi, este reafirmată în «Marxismul şi problemele lingvisticii», unde I. V. Stalin spune (pag. 39) că baza limbii naţionale ruse a constituit-o dialectul din regiunea Kursk şi Orël, iar a limbii ucrainene, dialectul din regiunea Poltava şi Kiev.

Unii lingvişti sovietici, adîncind problema formării limbii naţionale şi a celei literare ruse, au ajuns la concluzia, foarte interesantă din punct de vedere teoretic, că, deşi limba literară este un aspect al celei naţionale, ea

poate lua naştere din alt dialect decît limba naţională. Este tocmai cazul limbii ruse, care, ca limbă a poporului (înainte de formarea naţiunii), s-a constituit pe baza dialectului vorbit în regiunea Rostov (pe Don)-Susdalь, între secolul al XIV-lea, cînd se separă de bielorusă şi ucraineană, şi secolul al XVI-lea, iar ca limbă naţională, începînd din secolul al XVII-lea, s-a dezvoltat pe baza dialectului din regiunea Kursk-Orël. Aceasta, din cauză că, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, Ivan al III-lea, marele duce al Moscovei, continuînd cu succes opera predecesorilor săi, izbuteşte să lărgească mult graniţele ţării prin înglobarea mai tuturor teritoriilor Rusiei de nord-est, care rămăseseră pînă atunci independente, şi să creeze astfel un stat rusesc unitar. În modul acesta, Moscova şi regiunea învecinată dinspre sud (Kursk-Orël) devin centrul economic şi politic al Rusiei, ceea ce are drept consecinţă predominarea din ce în ce mai puternică a dialectului acestei regiuni asupra dialectului existent la baza limbii ruse, atunci cînd aceasta ia naştere ca idiom de sine stătător, deosebită de bielorusă şi de ucraineană, împreună cu care, înainte de secolul al XIV-lea, alcătuise o unitate lingvistică mai mult ori mai puţin strînsă. Această deplasare a bazei dialectale a avut drept rezultat participarea, în măsură, firește, diferită de la unul la altul, a mai multor dialecte la formarea limbii naţionale ruse. (Vezi rezumatul comunicărilor, făcute cu privire la această problemă de către V. V. Vinogradov şi R. I. Avanesov, în «Voprosî iazîkoznaniia» 1953, fasc. 6, pag. 160—162.)

Constatările lingviştilor sovietici în legătură cu formarea limbii naţionale ruse şi, drept urmare logică, a varietăţii ei literare sînt valabile, cred, în linii mari, pentru cele mai multe, dacă nu chiar pentru toate limbile care s-au dezvoltat în condiţii aproximativ asemănătoare. Limba italiană însăşi, amintită, din fugă, mai sus, deşi are o situaţie cu totul aparte, în sensul că s-a constituit mai întîi ca limbă literară şi după aceea ca limbă naţională, confirmă această presupunere a mea. Deşi la baza aspectului ei literar stă în mai largă măsură decît aiurea un singur dialect, limba italiană naţională este produsul colaborării mai multor dialecte, printre care, începînd din anul 1870, data constituirii statului italian unitar, locul de frunte îl ocupă dialectul din Roma şi din regiunea învecinată. Dictonul cu aparenţă glumeaţă (pentru străini!) «lingua toscana in bocca romana» exprimă un adevăr incontestabil, acela că dialectul de bază (cel toscan) al italienei literare, care încă din secolul al XVI-lea a început să fie zdruncinat în poziţia lui privilegiată, prin discuţii teoretice foarte aprinse şi apoi prin apariţia unor scrieri beletristice în alte variante dialectale italieneşti, a suferit mereu transformări sub influenţa tot mai puternică a celorlalte dialecte şi, în primul rînd (nu cronologic, ci cantitativ şi calitativ vorbind), a dialectului provinciei unde se află capitala statului naţional, centrul politic şi cultural al ţării.

Cu atît mai corespunzătoare realităţii obiective mi se pare ideea participării mai multor variante locale la constituirea limbii naţionale şi a celei

literare în cazul nostru, al romînilor. Limba romînă (mă refer la dacoromînă, singura care interesează discuția de față) nu are și nici n-a avut dialecte, cu toate că pînă la 1859 Moldova și Muntenia au fost unități politice separate una de alta, iar Transilvania a aparținut înainte de 1918 unui stat străin, cu organizație politică destul de deosebită de a fostelor principate. Această situație într-adevăr excepțională, căci n-o întîlnim în cazul altor limbi romanice, chiar cînd acestea se vorbesc pe un teritoriu mult mai puțin întins decît al nostru, se explică, în bună parte, așa cum au făcut Ov. Densusianu ș. a., prin păstorit. Transhumanța, forma de viață obișnuită a ciobanilor, care au alcătuit multă vreme marea majoritate a populației din regiunile muntoase ale țării noastre, a ajutat în largă măsură la păstrarea unei relative unități lingvistice. Ideea aceasta, pe care Densusianu a exagerat-o în aplicarea ei la cazuri concrete, apare și la lingviștii sovietici. «În condiții alttel egale, viața nomadă favorizează procesul unei nivelări mai rapide a dialectelor sau împiedică fărîmițarea lor în unități lingvistice mai mici, pe cînd viața sedentară influențează în sens opus». («Voprosî iazîkoznaniia» 1954, fasc. I, pag. 140.)

Pentru a ne explica unitatea limbii noastre, trebuie avute în vedere și alte fapte, ca, de pildă, numeroasele așezări de romîni transcarpatici nu numai în regiunile de munte, ci și în cele de șes ale principatelor, apoi, în cazul Moldovei, întemeierea statului de către maramureșeni. Aceste două fapte, care (mai ales primul) sînt o consecință a vieții păstorești, au contribuit în foarte largă măsură la crearea situației cunoscute încă din primele veacuri de existență a unei limbi romînești scrise, cu deosebiri nu dialectale în sens strict, ci numai de grai, de la o provincie istorică la alta.

Graiurile, adesea și dialectele uneia și aceleiași limbi, diferă între ele numai din punct de vedere fonetic și lexical. Structura gramaticală și fondul principal de cuvinte sînt identice, cum nici nu-i posibil altfel, din moment ce avem a face cu o singură limbă: vorbim de limbi deosebite numai atunci cînd aceste două temelii ale oricărui idiom omenesc prezintă particularități esențiale specifice pentru fiecare. Se constată, evident, nu numai de la un dialect la altul, ci și de la un grai la altul unele deosebiri în structura gramaticală și, mai ales, în fondul principal de cuvinte, dar ele sînt puține și fără importanță.

Deși, poate, de prisos, dau aici cîteva fragmente din texte romînești aparținînd secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, pentru a ilustra, bineînțeles foarte aproximativ și parțial, afirmația privitoare la asemănările și deosebirile dintre graiurile celor trei provincii istorice ale țării noastre.

« Viŭ în agiutoriulŭ Susuluĭ, în cuperemîntulŭ Dzeuluĭ de ceriŭ încurți-se. Gice-va Domnuluĭ: agiutoriulu mieŭ eștĭ și scăpare mie, Dzeul mieŭ, și upuvăescu într-însu... Cu arme încungiură-te deadevărul luĭ, nu spementi-te de frica nopțieĭ. De săge(a)te ce zboară dzua, de lucrure ce întru înturerecŭ trecŭ, de tîmpirare și de draculŭ de amiadzădzi... Nu veri-va cătră tire reu, și rană nu apropia-se-va cătră peliță ta». («Psaltirea Scheiană»)

«Domnulŭ Dumnezeŭ totŭ ţiitorĭulŭ, în multe chipurĭ de scripturĭ şi de învăţăturĭ dat-aŭ oamenilor săĭ. Întîĭ lu Moĭsi proroc le(a)gea ve(a)che ĭudeilor dat-aŭ, ĭară noao creştinilor Hristos mîntuitorĭulŭ nostru a sa bună vestire sfînta evanghelie datu-o-aŭ a patru evanghelistĭ lu Matfeĭ, lu Marco şi Lucăeĭ şi lu Ioannŭ. Dentrînsa ale(a)seră învăţătură sfinţiĭ oteţi. Această carte evanghelie scrisă ĭaste de învăţătură». (Coresi, Evanghelie cu învăţătură 1581).

«Ce trebuĭaşte să ştim şi să înţele(a)gem cu într-ace(a(ste cărţĭ a prorocilorŭ bătrînĭ şi între le(a)ge noa mare usebitură. Mi alesătură, pentru ace(a)ea să ştiĭ ce e usebeala între ele. Le(a)gea prorocilorŭ are treĭ părţĭ, den ace(a)le una trebuĭaşte a o ţinea cu mare grije, iară doo părţĭ a legieĭ ĭaste a nu viĭa noi cu e(a)le. Carele sîntu ace(a)le părţĭ. Ce dentînĭŭ ĭaste porîncele luĭ Domnedzeu...» («Palia de la Orăştie» 1582).

Observăm uşor că între aceste texte, aparţinînd unor graiuri situate la distanţe considerabile unul de altul şi în regiuni diferite din multe puncte de vedere, deosebirile sînt neînsemnate. Şi dacă faptele de vocabular nu pot fi concludente în sensul afirmaţiei mele, din cauza întinderii foarte reduse a acestor texte, cele fonetice arată clar că în primul secol de activitate literară romînească limba noastră poseda o unitate relativ mare, care nu se explică printr-o tradiţie a scrisului, imposibil de admis pentru vremea aceea, ci prin condiţiile istorice amintite, din fugă, mai sus.

Dacă trecem peste fenomenul rotacismului existent în «Psaltirea Scheiană», care a avut o răspîndire destul de redusă şi cu timpul a dispărut chiar în ţinuturile lui de baştină, rămîn, ca deosebiri fonetice mai importante, numai *dz* din «Psaltirea Scheiană» şi din «Palia», faţă de *z* la Coresi, şi *ǧ*, iarăşi al primelor două texte (fragmentul reprodus de mine din «Palia» nu-l are, dar îl găsim în altele), faţă de *j* la Coresi.

Tradiţia, de care se vorbeşte adesea, ar trebui să-şi arate efectele pe măsură ce se dezvoltă activitatea literară în limba romînă. Ne-am aştepta, deci, ca în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea să întîlnim deosebiri mai mici de la o provincie la alta, ca rezultat al unei influenţe din partea cărţilor tipărite în Muntenia asupra moldovenilor şi ardelenilor. O asemenea influenţă se poate constata, mai ales în cazul celor dintîi, dar ea este foarte sporadică şi cu totul întîmplătoare, adică nesistematică, ceea ce dovedeşte că un Varlaam sau un Miron Costin, la care constatăm unele particularităţi fonetice munteneşti, nu urmăreau în mod conştient o transformare a scrisului lor după modelul cărţilor din Muntenia. Ei folosesc graiul lor provincial cu aceeaşi consecvenţă şi în aceeaşi măsură ca şi traducătorul «Psaltirii Scheiene», pe care uneori avem impresia că chiar îl întrec din acest punct de vedere.

Iată un pasaj din «Cuvîntŭ către cetitorĭu» al Cazaniei lui Varlaam: «De mare je(a)le şi de mare minune ĭaste, o, iubite cetitorĭu, cîndu toate faptele cerĭuluĭ şi a pămîntuluĭ îmblă şi mărgu toate careş la sorocul şi la marginea sa, la carea înţelepciunea cea vecĭnică le-aŭ făcut, şi nice puţin nu smentescŭ,

nice greşescŭ sămnul săŭ. Numai sîngurŭ amărîtulŭ omŭ, ce-ĭ făcut pre obrazul şi pre chipul tvoreţuluĭ săŭ, cu mente şi cu graĭi de la dînsul cinstit domn şi biruitorĭŭ pămîntuluĭ şi mărei, paserilor şi dobitoacelorŭ, peştilorŭ şi tuturorŭ fierilorŭ, cumŭ grăĭaşte şi proroculŭ...»

Şi mai moldovenesc, dacă se poate, este fonetismul limbii lui Miron Costin: «Aceste lucrîndu-să la Hotin, craiul leşăscu Jigmontu veniĭa încet, cum să dzice, leşeşte, într-agiutor fecioru-săŭ. Şi amu împuţinasă de tot tabăra leşască ĭarba de sineţu, şi de hrană era foarte strînşĭ, care nevoĭe nice de la turcĭ nu lipsia, că flămîndzisă foarte răŭ şi turcii, şi în toate dzile veniĭa veştĭ de mare prădzĭ ce făcea Căzacii pre Marea Neagră. Deci vinisă ĭară Batiştea Veveli de la Radul Vodă, domnul muntenescu, cu făgăduinţă tare, că or hi priimite soliile, numai de zăloage ce poftise leşii de la turcĭ, aŭ adus răspunsu că ĭaste cu ruşine împărăţieĭ să dea zăloage. Deci şi leşiĭ aŭ ales pre Iacob Sobeţchiĭ, tatăl craĭuluĭ leşăscu de acmu, şi pre Joravinschiĭ, caşteleanul de Bîlza, şi au mărsu soliĭ leşăştĭ în tabăra tucească.» («Letopiseţul Ţării Moldovei»).

Pentru înlesnirea comparaţiei între graiul moldovenesc şi cel muntenesc, aşa cum apar ele în textele de pe la mijlocul secolului al XVII-lea (sau cîteva decenii după aceea), reproduc un fragment din Pravila de la Govora: «Socotit-am că maĭ toate limbile aŭ carte pre limba lor; cu ace(a)i cugetaĭŭ şi eŭ robul domnuluĭ mieŭ Is. Hs. să scoţŭ ceastă carte, anume pravilă, pre limba rumînească, sfinţiili voastre fraţĭ duhovnicĭ rumîneştĭ, carii sînteţĭ păstorĭ oilor celor cuvîntătoare a turmeĭ luĭ Hs. Carea are întru sine multe fe(a)lurĭ de vindecărĭ sufletelor creştineştĭ, celoru ce sîntŭ rănite cu păcate, însă mai vîrtos şi cale la împărăţiia ceriuluĭ. Însă mă rogŭ sfiinţilor voastre cu mare milă, la care mînă va cădea această sfîntă carte, acela să aĭbă a o ţinea în mare cinste şi să se înveţe dentru ĭa în taĭnă, cum va vindeca sufletele oamenilor de păcate. Iară întru mînă de mirean să nu se dea, nice la măscăricĭ, să nu fie tocme(a)lele stinţilor apostolĭ şi a stinţilor părinţĭ batjocurile, că apoĭ milostva ta verĭ de samă, frate duhovnice, eŭ nu voĭŭ avea treabă».

Nu-i greu de observat că, din punct de vedere fonetic, acest text se apropie în foarte mare măsură de limba literară actuală. Comparat cu fragmentul reprodus mai sus din «Evanghelia cu învăţătură» a lui Coresi, el prezintă deosebiri importante în sensul unei apropieri de aspectul literar al limbii de astăzi. Cît despre vocabular, după cum am afirmat ceva mai înainte, nu putem emite, pe baza lui, nici o părere, din cauza redusei lui întinderi. Sîntem totuşi îndreptăţiţi, pornind de la constatări în legătură cu alte texte, să susţinem că, afară de cuvintele intrate în fondul pasiv al vocabularului, nu există deosebiri prea mari faţă de limba actuală, şi tot aşa diferă relativ puţin acest text de cele moldoveneşti din acelaşi secol, precum şi faţă de cele din secolul al XVI-lea. În schimb, gramatica şi fondul principal de cuvinte erau identice atunci, cum sînt identice şi astăzi, în toate graiurile limbii noastre

(cu puține și neînsemnate deosebiri, mai ales în fondul principal de cuvinte care nu contează).

Ceea ce trebuie reținut din discuția de pînă aici este că pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea reprezentanții culturii românești din cele trei provincii istorice, au scris, cu deosebiri neimportante, în graiul lor provincial, nu într-un aspect al limbii noastre pe care l-am putea numi literar în sensul dat acestui termen în prima parte a prezentului studiu. Al doilea fapt, mai interesant pentru problema raporturilor dintre graiurile regionale și limba literară actuală, care ne preocupă direct aici, este că cel mai apropiat de aceasta a fost totdeauna și este în special astăzi graiul muntenesc, înainte de toate, din punct de vedere fonetic, apoi, mai puțin însă, din punctul de vedere al vocabularului propriu-zis. Această situație nu ne dă, cred, dreptul să afirmăm pur și simplu că la baza limbii literare românești stă graiul muntenesc. Influența acestuia a început să se exercite, mai ales asupra celui moldovenesc, cu începere din primele decenii ale secolului al XIX-lea, dar, pînă la unirea principatelor, aproape numai în ce privește fonetismul (ca scriere, nu și ca pronunțare)[1]. Numai după 1859, cînd Bucureștii devin capitala României, adică centrul politic și economic, iar apoi, drept consecință logică, și centrul cultural al țării, graiul muntenesc exercită o influență din ce în ce mai puternică asupra celui moldovenesc, ba, de la o vreme, chiar înainte de 1918, și asupra celor de peste munți. Datorită acestui fapt s-a ajuns la părerea, aproape unanimă astăzi, că limba literară românească este graiul muntenesc, ridicat la rangul de variantă literară a limbii naționale.

Punctul meu de vedere are, evident, nevoie de o analiză serioasă, pe care nu puteam s-o fac într-o simplă schiță cum este studiul de față, dar sper că alți tovarăși, eventual în colaborare cu mine, o vor întreprinde, pe baza unei documentări bogate, singura cale aptă de a ne duce la soluționarea justă a problemei.

Împotriva ideii că graiul muntenesc stă la baza limbii literare (fără nici o precizare sau rezervă) vorbește foarte elocvent, după mine, însăși literatura noastră modernă. E de ajuns să amintesc că în prima jumătate a secolului al XIX-lea și cîtva timp după aceea, majoritatea scriitorilor noștri buni și foarte buni sînt moldoveni, că cele mai multe publicații periodice sînt de asemenea moldovenești și că, în sfîrșit, lupta cea mai dîrză contra curentelor lingvistice dăunătoare au dus-o tot moldovenii. Putem admite, deocamdată strict logic vorbind, că această bogată activitate culturală desfășurată în Moldova tocmai în epoca de constituire a literaturii și a limbii naționale a rămas fără efect asupra varietății literare a acesteia din urmă? Nu știu cine și cum ar putea răspunde afirmativ la această întrebare.

[1] Cf. corespondența lui C. Negruzzi cu Eliade, ale cărui sfaturi în legătură cu renunțarea la particularități fonetice moldovenești au fost adesea urmate de cel dintîi.

Eu merg şi mai departe pe drumul apucat, susţinînd că la noi, întocmai ca la italieni (vezi mai sus, pag. 70), deşi în alte condiţii şi cu rezultate întrucîtva diferite, a luat naştere mai întîi limba literară şi după aceea limba naţională, adică, mai precis şi mai aproape de adevăr, începuturile constituirii limbii literare sînt ceva mai vechi decît ale limbii naţionale. Cea dintîi este produsul activităţii literare şi culturale în general, la care au participat, în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi un timp după aceea, reprezentanţi ai tuturor provinciilor, deci ai tuturor graiurilor ţării noastre de astăzi, în frunte cu moldovenii, cei mai numeroşi şi adesea cei mai talentaţi şi mai clarvăzători atît în problemele de literatură, cît şi în cele de limbă. A doua este, în primul rînd, produsul predominării politice şi economice a Munteniei, al cărei oraş principal a devenit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea capitala statului naţional romînesc. Datorită acestei situaţii, care a adus, în mod logic, spre sfîrşitul secolului trecut şi mai ales după primul război mondial, cînd Transilvania se alipeşte la Romînia, o predominare de ordin cultural, graiul muntenesc exercită de peste 60-70 de ani o influenţă tot mai puternică asupra celorlalte graiuri prin mijloacele puse din belşug la dispoziţie de condiţiile vieţii moderne: şcoala, presa, cartea, administraţia etc.

În momentul de faţă, cînd regimul nostru de democraţie populară săvîrşeşte cu succes o adevărată revoluţie culturală, dezvoltarea limbii noastre pe calea indicată de dezvoltarea societăţii romîneşti încă de la unirea principatelor se face în condiţii şi mai favorabile pentru unificarea limbii naţionale pe baza graiului muntenesc. Aşa se explică, cred eu, impresia, ba chiar convingerea multora dintre contemporanii noştri, specialişti sau nu, că limba romînească literară este identică, sau aproape identică, cu graiul provinciei unde se află capitala republicii noastre. Nu ştiu în ce măsură expunerea mea a zdruncinat poziţia acelora dintre d-voastră, care aveţi această impresie sau această convingere. După cum am mai spus, intenţia mea a fost mai mult să pun problema şi să trezesc astfel interesul celor care se simt atraşi de studiul limbii literare romîneşti [1].

[1] Părerile emise în partea a treia a acestui studiu seamănă, în foarte multe privinţe, cu cele susţinute de G. Ibrăileanu în cursul ţinut de el (şi audiat de mine) la Universitatea din Iaşi în anul şcolar 1909—1910. Constatarea am făcut-o după terminarea redactării, cînd am avut posibilitatea să recitesc acest curs (litografiat la timpul lui, dar devenit după aceea o adevărată raritate).

DESPRE LEXICUL ARHAIC ÎN ROMANUL ISTORIC AL LUI MIHAIL SADOVEANU

DE

ANA PETRESCU

Încă de la primele sale începuturi literare, maestrul Mihail Sadoveanu, a cărui operă reprezintă astăzi o culme a creației noastre literare, s-a impus cititorilor săi ca un remarcabil cunoscător al limbii noastre sub aspectele ei cele mai variate.

Suflet deschis aspirațiilor înaintate, maestrul Sadoveanu s-a înrădăcinat puternic în tradițiile progresiste ale poporului nostru, atît printr-un îndelungat contact direct cu oamenii simpli, cît și printr-o lectură foarte bogată și variată. Monumentala sa operă literară, consacrată iubirii poporului, a înmlădiat limba noastră sporind posibilitatea ei de comunicare și de evocare a bogatei experiențe de viață și luptă a poporului nostru.

Una dintre preocupările majore care deține un loc important în creația literară a maestrului Sadoveanu a fost evocarea trecutului istoric al poporului nostru. Dar aceasta nu l-a sustras de la dezbaterea problemelor actuale de pe tărîmul vieții politice și culturale. Trecutul nu a însemnat pentru povestitor un divertisment sau un refugiu, ci un mijloc de a studia procesul iobăgizării țărănimii libere, de a zugrăvi cu căldură dîrzenia și răzvrătirea răzeșilor împotriva «dăbilarilor».

Dragostea de popor a dat naștere minunatelor romane ca: «Frații Jderi», «Zodia Cancerului», «Nicoară Potcoavă» etc.

Mihail Sadoveanu, cu drept cuvînt, este socotit întemeietorul romanului istoric la noi.

Una dintre caracteristicile povestirilor istorice este și folosirea elementelor arhaice de limbă. Prezența arhaismelor în romanele sale istorice este justificată de necesitatea de a zugrăvi anumite realități istorice.

Jefuiți și secătuiți de turci, moldovenii nu-și pleacă cu resemnare grumazul sub jug, ci hotărîți și dîrji se înarmează și luptă. Nu sînt singuri în războaie. Vitejii zaporojeni sînt alături de ei. Acolo, în bătaia *balimezului* și *săneților* se întărește prietenia de arme între poporul rus și cel romîn.

Cuvintele de origine slavă, luate din domeniul vieții militare ca: *atămani plean, sotnie, pîlc*, vorbesc cu prisosință de acest adevăr.

Înțelesul cuvintelor de origine turcă, țesute în structura romanelor istorice, dezvăluiesc natura relațiilor țărilor romînești cu imperiul otoman. Poporul se răzvrătea împotriva *dăbilarilor* care strîngeau *dabile*, iar domnul, stăpînind cu *topuzul* și cu cele două *tuiuri*, trimitea *peșcheș* și *mucarea* adică înnoirea domniei la Poartă, spre a nu fi *mazilit* sau spre a nu fi descăpățînat de *gealat*.

O serie de cuvinte turcești ca: *agarlîc, beglerbei, ceauș, serascher* sînt întrebuințate de autor cu toate că ele nu au pătruns niciodată în limba poporului; au avut doar un uz efemer și restrîns. Cuvinte ca: *ceam* «luntre mare», *icioglan* «copil de casă», *hadîm, eunuc*, femei cu *feregele* și *iașmacuri*, gravii *osmanlîi* cu turban, *orta* «regiment de ieniceri», sînt străine lexicului limbii romîne. Autorul, ținînd seama de acest fapt, nu le întrebuințează decît atunci cînd acțiunea se desfășoară la Bizanț.

Este vizibil că numărul cuvintelor de origine turcă crește în mod considerabil cînd faptele se petrec în imperiul otoman. Același procedeu al localizării acțiunii cu ajutorul lexicului, îl constatăm în întrebuințarea expresiei *mănăstioară de ceamur* folosită pentru a arăta că acțiunea se petrece prin părțile tătărăști. Pentru prezentarea aceleiași idei, cînd acțiunea nu se mai petrece în fața noastră ci este povestită de autor, apare cuvîntul sinonim *glod*, în formularea: *bisericuță umilită, zidită din glod*. Cuvîntul *ceamur* «glod» mai apare și în expresia *căsuță joasă de ceamur* care se găsește în *aul* «sat tătărăsc».

Cînd întîmplările povestite au loc la un anumit popor, scriitorul folosește pentru denumirea anumitor obiecte termeni împrumutați din limba poporului respectiv, însă îi însoțește cu o descriere amănunțită a obiectului. De exemplu: tătarii mănîncă *chebap* și în «Nunta Domniței Ruxandra» Bogdănuț explică sensul exact al cuvîntului: «Jarul tremura în sclipiri și friptura de berbec, cu coada grasă, sfîrîia, împrăștiind o fumegare plăcută». Este de remarcat că cuvîntul *chebap* nu apare decît atunci cînd eroul principal se află pe teritoriul locuit de tătari. Cazacii mănîncă *șașlîc*, dar și *gurut*. Ca și cuvîntul *chebap*, cuvîntul *gurut* apare în dialog, și modul pregătitului este descris pe larg:

«Hrana de la pămînteni nu ne trebuie. Avem hrana noastră, la căruțe (vorbește un cazac), slănină și pastramă, pesmet și *gurut*. Am văzut și învățat *gurutul* de la mongoli: făină de hrișcă și grîu plămădite cu brînză, lapte și ouă, aluatul subțiat cu sucitorul și tăiat în tocmagi mărunți, uscat la cuptorul nostru și al verii. Dintr-o măsură de *gurut*, muiat și amestecat cu apă clocotită, se face zeama cea mai prielnică».

Nu numai relațiile cu diferite popoare, dar și cele sociale sînt dezvăluite cu ajutorul arhaismelor. Acțiunea romanelor istorice ale lui Mihail Sadoveanu are loc în orînduirea feudală. Clasele sociale aflate în relații antagoniste, erau boierii și iobagii, alături de care se aflau și țăranii liberi, dar numărul lor scădea cu rapiditate, fiind deposedați de către boieri de *ocina* pe care o moșteneau de la părinți; în felul acesta ei treceau în rîndul iobagilor. Uneori răzeșii se *rocoșeau* « se răsculau » împotriva boierilor; alteori veneau la *scaunul de judecată*, « pentru înfățișarea sorocită la luminatul divan », aducînd în tăști de piele *îndreptări* și mărturii, *urice* și *ispisoace*.

Prezența în cuprinsul romanelor istorice a cuvintelor: *armaș*, *cupar*, *dregător*, *logofăt*, *medelnicer*, *postelnic*, *spătar*, *stolnic* este justificată prin nevoia scriitorului de a reda într-un mod concis anumite stări de lucruri și fapte din trecut. Înglobîndu-se pe deplin în context, ele nu distonează cu atmosfera generală a operei. Deși sînt întrebuințate ca elemente documentare, fiind strîns legate de instituțiile epocii descrise, ele au totuși o funcție artistică evidentă. Dau nota arhaică necesară subiectului prezentat.

Meritul lui Sadoveanu este că a păstrat măsura cuvenită și le-a folosit cu prudență. Aceasta constituie marca personală pe care maestrul Sadoveanu o aplică acestui procedeu mai vechi și este în măsură să ne facă a înțelege mai bine puternica lui originalitate.

Pentru ușurarea înțelegerii sensului acestor arhaisme, Sadoveanu a încercat să le explice înțelesul, fie sub formă de paranteză, fie prin descrierea funcției obiectului sau slujitorului respectiv.

De exemplu: « ca *spătar*, se va îngriji de arme și cai pentru oamenii de la Moldova... ca *postelnic*, va umbla unde va fi de trebuință » (« Nicoară Potcoavă », pag. 233); sau: « iar bătrînul nostru Petrea fi-va *armaș-mare* — ținînd asupra vinovaților paloșul judecății » (« Nicoară Potcoavă »). Explicația dată de autor, pe cît este de exactă și de completă, pe atît este de bine plasată în structura frazei.

Arhaismele evocă obiceiurile de odinioară de la curtea domnească: « La ospăț, *stolnicul* punea înaintea lui vodă vasul de argint cu felul de mîncare rînduit, ridicînd capacul și cu lingura lui gusta în văzul tuturor. De asemenea, *cuparul*, dregînd, *sorbea credința* din cupa aurită, și pe urmă o așeza înaintea stăpînului său ». Îndată după ce vodă gusta din vin a treia oară, la al treilea rînd de mîncări, *meterhaneaua* țarigrădeană începea să cînte. Sub ferestre, *pehlivanii* « măscărici » în « straie galbene » se arătau cu felurite meșteșuguri minunate, iar boierii, făcînd *temenele* se așezau în jurul domnului, după cum scrie pe *izvod* și sorbeau cafeaua din *felingene* cu *zaraf*. De sărbători, domnul se suia, împreună cu doamna, în *rădvanul* tras de armăsari împodobiți cu *tacîmuri* și cu mare *pohfală* coborau la Trei Sfetite ».

Unele cuvinte de origine turcă ne indică înrîurirea pe care au exercitat-o turcii asupra obiceiurilor boierilor noștri. Spre a preciza că moravurile curții

erau luate de la turci, Sadoveanu recurge la un procedeu simplu dar semnificativ, punînd alături de cuvîntul *tacîmuri* atributul *turceşti*. În general, moda timpului este pusă în lumină de autor cu ajutorul cuvintelor de origine turcă, demonstrînd în acest fel că moda este impusă de clasa dominantă, influenţată în acel timp de turci. Îmbrăcămintea boierilor şi a domnitorului era o imitaţie fidelă a celei turceşti. Purtau *cepchene*, sau haină de brocat cu *ceaprazuri*, în spate aveau *cabaniţă*, iar în cap *cucă* cu întreit *surguciu*.

O dată cu slăbirea dominaţiei turceşti, au dispărut din jargonul clasei dominante cuvintele care denumeau obiecte vestimentare. Dar nu numai cuvintele din această categorie au dispărut, ci şi cele care denumeau obiecte şi acţiuni legate exclusiv de relaţiile de producţie feudale: *ocină*, *dabilă* etc.

Cuvintele care denumeau obiecte tehnice au dispărut din bagajul lexical al limbii, o dată cu ieşirea din uz a obiectului. Datorită dezvoltării continue a formelor de viaţă socială, unele obiecte sînt depăşite de altele mai perfecţionate. Astfel: locul *săneţii* a fost luat de cuvîntul *puşcă*, cel al *balimezului*, al *sacaluşului* şi al *pivei* — de cuvîntul *tun*. Cuvîntul *puşcă* exista în limba secolului al XVI-lea, însă cu sensul de *tun*.

Deşi cuvîntul *săneaţă* a dispărut din vocabularul limbii romîne, totuşi cititorul romanelor istorice îi descifrează înţelesul din context. « A scos şapte ţevi lungi cu condace, şi pădurarii s-au mirat, socotindu-le trîmbiţe de buciumat. Însă nu erau trîmbiţe. Ce-or fi — căci acei oşteni le înfundă cu cărbune! Să fie acel cărbune iarbă de puşcă? Or fi aceste buciume, *săneţele* despre care se vorbeşte că le poartă de o vreme ienicerii sultanului?» (urmează descrierea vînătoarei de porci sălbatici, şi apoi revine): « au bătut din crăcăni *săneţele*, stîrnind duruiri de tunete şi spăimîntînd singurătăţile şi oamenii din acele singurătăţi » (« Nicoară Potcoavă », pag. 79).

Explicaţia vine pe nesimţite; Sadoveanu, procedînd ca un adevărat artist, recurge la descrierea sumară a obiectului: că are *condace*, că forma este asemănătoare unor *trîmbiţi* — obiect cunoscut deja de oameni — « că oamenii le înfundă cu cărbune ».

Cu măiestrie evocă şi uimirea ţăranilor trezită de noutatea obiectului. Procedeul este cel al folosirii propoziţiilor scurte. Sub forma unei întrebări, povestitorul Sadoveanu dezvăluie şi locul proveniençei lor: « or fi acele buciume, săneţele despre care se vorbeşte că le poartă de o vreme ienicerii sultanului?» Răspunsul tuturor întrebărilor vine ceva mai tîrziu, prin acţiunea directă a săneţelor denumite de autor, în fraza următoare: « Au bătut din crăcăni *săneţele* ».

Amploarea explicaţiei unui cuvînt variază în funcţie de gradul de cultură sau de ocupaţia personajelor care vin în contact direct cu obiectul discutat.

Cînd *săneaţă* apare în vorbirea ţăranilor, autorul — sub forma unei uşoare descrieri — îi defineşte conţinutul. Lucrurile nu stau la fel cînd *săneaţă* este pus în acţiunile săvîrşite de Abatele de Marenne din « Zodia cancerului ».

Deoarece lui Marenne îi este familiar acest obiect, autorul trece peste el, reținînd doar aprecierea abatelui pentru progresul constatat la oameni atît de primitivi. « În spate, cu sănețe lungi, lucru pe care abatele de Marenne știu să-l prețuiască precum se cuvine » (« Zodia cancerului », pag. 11).

Tendința explicativă a autorului recurge la procedee stilistice variate și subtile spre a lămuri tangențial cuvîntul necunoscut.

Sadoveanu, ocupîndu-se în paginile romanelor sale de trecutul de luptă al poporului nostru, nu a făcut numai operă de artist, ci și de reconstituire a istoriei. La baza creațiilor sale stă studiul trecutului din cronici și documente. Cercetarea atentă a istoriei i-a înlesnit posibilitatea întrebuințării exacte a termenilor tehnici. Astfel, referindu-se la unitățile militare, precizează că Ștefan cel Mare a alcătuit o *oaste de țară*, din *straguri de răzeși*, și o *oaste de strînsură* compusă din *lefegii*, « armată de război cu arme grele adică *panțîri* ». *Pîlcurile* sau *stragurile* erau comandate fie de *căpitani*, fie de *pîrcălabi* sau de *hotnogi*. Oastea tătarilor era alcătuită din *tabunuri*, care zvîrleau *ceambuluri de pradă*. Cînd detașamentele erau formate din polonezi, ele se numeau *podgheazuri*. Capii oștilor poloneze, se numeau *rohmiștri*, iar în armată intrau *joimiri* « mercenari ». Cuvîntul *sotnie* apare numai referitor la armata zaporojenilor « sotnie de zaporojeni ». *Urdiile* sau *ordiile* turcești erau formate din *bulucuri:* « la strigătele de război, beii au răspuns numaidecît, înturnînd *bulucurile* ». De la cuvîntul *buluc* — companie de vreo sută de soldați (explicat de dicționar) — s-a format verbul *a buluci*, cu sensul asemănător de « a se concentra », « a se strînge în rînduri », « a năvăli », « a se îngrămădi ».

« Era *bulucită* multă slujitorime »; sau « toate grămezile lui de oștime stăteau *bulucite* pe coastă ».

Cuvîntul *husar*, « soldat în cavaleria ungurească », a dispărut din graiul moldovenilor, dar se păstrează în acel al ardelenilor, deoarece unii din ei au făcut armata la unguri, și deci termenul fiind însușit din experiență, dispare mai greu.

Tot din domeniul vieții militare au dispărut cuvintele *dobîndă* și *plean* cu sensul de « pradă de război ». Aceste cuvinte apar destul de des în opera cu caracter istoric a lui Mihail Sadoveanu: « ... hotărîre cu robiri și cu *pleanul* în două vorbe »; sau în « Nicoară Potcoavă »: « (Ismailitienii) nu beau vin, ca să-și aibă mintea limpede, cînd cîștigă cu sabia haraciurile și plocoanele sultanului, precum și *dobînzile* de război ». Cuvîntul dobîndă există în momentul de față în limbă, dar cu alt sens.

Din aceeași categorie a cuvintelor dispărute din domeniul vieții militare, fac parte și verbele: « *a oști* și *a voinici* », « a purta război ». Sînt folosite de autor în cuprinsul dialogurilor, spre a reda vorbirea ușor arhaizantă a eroilor. « — După cum am *voinicit* pe socoteala mea », sau « — La Jilițtea și la Catlabuga și în alte părți unde *ne-am oștit* noi, răzeșii Locusteni, sub mîna lui vodă Ioan ».

Deși sensul verbului *a oști*, chiar și pentru cititorul neinițiat în problemele lingvistice, este clar, prin asemănarea cu termenul modern « oaste », totuși,

autorul preocupat de dorința explicativă, dă în cuprinsul aceluiași alineat expresiile sinonime *ne-am oștit* și *am fost la oaste*. « — Și dacă te duci să pregătești altă oaste, primește-ne și pe noi... Și noi care am mai fost la oaste ».

Tot în categoria termenilor tehnici care au dispărut intră și numirile de monede: *grivnă*, *irmilic*, *florin*, *zlot*, *ughiu*. Aceste cuvinte sînt folosite de autor nu pentru savoarea parfumului arhaic, și nici spre a ne impresiona cu mulțimea cunoștințelor sale, ci pentru respectarea realităților obiective din epoca prezentată.

Cuvintele vechi, pe lîngă valoarea lor documentară, mai au și un rol stilistic bine conturat, acela de a tipiza stările sociale și formele exploatării feudale. De aceea, arhaismele nu apar niciodată într-un pasaj pictural. Fenomenele naturii, supunîndu-se mai greu schimbărilor din decursul vremurilor, decît cele sociale, pot fi prezentate cu ajutorul elementelor lexicale luate din vorbirea de azi a poporului. Exemple demonstrative în acest sens sînt numeroase în romanele lui Sadoveanu cu subiect istoric. Amintim doar pe acesta: « Soarele de primăvară pîrjolise cu putere, iar subt streașina codrului căldura prindea a se potoli. La dreapta și la stînga se înălțau fagi uriași care deasupra își împreunau cununile, într-o pace de biserică. Lumina tremura printre trunchiuri ca umbrele schițelor unei roți. Granguri galbeni speriați săltau din țîhlișuri; se auzea mai încolo frîntura lor de cîntec fluierat » (« Nicoară Potcoavă », pag. 22).

Cu multă subtilitate sînt folosite de autor apelativele arhaice. Astfel Alecuț Ruset, pentru slujitorii săi este *stăpîne* și *Măria-Ta*. Domnița Catrina și cei de la curte îi spun *beizade*, cuvînt de origine turcă. Abatele de Marenne, reprezentantul culturii apusene, în primele momente ale cunoștinței, îl numește *domnule Ruset*. În timpul călătoriei însă, stăpînit de ideea că prietenul său este fiu de domn, i se adresează cu apelativul *prințule*.

Petru Gînj (din « Nicoară Potcoavă ») este cînd *sotnicul Petrea*, cînd *căpitanul Gînj*, cînd *unchieșul Petrea*, după rolul pe care-l are în decursul acțiunii sau după raporturile dintre el și cel care i se adresează. Astfel, pentru Nicoară Potcoavă, este *unchieșul Petrea*, pentru presvitera Olimbiada, care-l cunoștea de cînd se afla la Ștefan-vodă Lăcustă și era mai marele curții în Cetatea Sucevii, este *căpitanul Petrea*. În vorbirea autorului, Petru Gînj este denumit *unchieșul* Petrea, avînd în vedere vîrsta personajului în raport cu ceilalți eroi. Dar mai este numit și *sotnicul* Petrea, după rolul jucat în desfășurarea întîmplărilor. Cuvîntul *sotnic* în cazul de față are sensul de « străjer ». Sensul reiese din următoarea descriere: « Noaptea aceea și-au însemnat-o în mintea lor trei ființe: Ștefăniță vodă, jupîneasa Calomfira și *sotnicul* Petrea, care era de strajă cu paloșul la ușa măriei sale » (« Nicoară Potcoavă », pag. 66). Pentru a distanța în timp întîmplările de atunci, autorul intervine imediat. « Bătrînul Gînj s-a cutremurat de amintiri ». Substantivizarea atributului *bătrîn* și situarea lui la începutul frazei, accentuează valoarea stilistică a acestui cuvînt.

În preocuparea constantă de a mări posibilitatea de exprimare a limbii, M. Sadoveanu împletește în mod armonios procedeul folosirii arhaismelor cu

acela al folosirii sinonimei. Astfel întîlnim adesea mai multe cuvinte cu acelaşi sens pentru sublinierea diferitelor nuanţe ale aceleiaşi idei. Pentru ideea morţii, alături de cuvîntul vechi *a astruca* « a îngropa », coexistă expresia plastică şi realistă *a se deşerta de viaţă*. « Boierul s-a izbit spre el cu jungherul. Strămurare i-a pus în piept baltagul şi l-a repezit înapoi. Cînd l-a văzut poticnind, a sărit după el şi l-a străpuns cu cuţitul din mîna stîngă subt urechea dreaptă, deschizînd izbuc de sînge. C-un chelălăit răguşit şi stîns boierul s-a întins pe spate şi-a horcăit îndelung, *deşărtîndu-se de viaţă* » (« Nicoară Potcoavă », pag. 330).

Dacă ar fi un om cinstit, atunci moartea i-ar fi descrisă cu alţi termeni — autorul avînd dreptul să-şi aleagă felul morţii pentru eroii săi. Sîngele nu ar fi izbucnit, s-ar scurge, s-ar prelinge, ca şi cum autorul îndurerat, dar neputincios, ar încerca să-i prelungească clipele vieţii. Dar în cazul de faţă moare un trădător, un boier pe care autorul îl disprețuieşte. Faptul este subliniat şi prin evitarea numelui propriu şi folosirea substantivului boier: « boierul s-a întins pe spate ». Cuvîntul *a se deşerta* sugerează sfîrşitul acestui trădător văzut prin prisma intereselor prietenilor lui Nicoară, pentru care viaţa acestuia a însemnat o povară. Disprețul pentru trădare şi bucuria de a vedea pe cel ce a săvîrşit-o lipsit de zile, nu puteau fi exprimate decît printr-o astfel de expresie ca *a se deşerta de viaţă*.

Moartea lui Ion-vodă este amintită cu termenul *a prăpădi:* « După ce au prăpădit pe Ion vodă », deoarece sfîrşitul vieţii lui atît de năprasnic, a însemnat o pierdere iremediabilă pentru popor. Pierderea unei fiinţe provoacă totdeauna sentimentul regretului, acesta amplificîndu-se pînă la durere cînd este vorba de pierderea omului care întruchipa năzuinţa de libertate a poporului.

Moartea cuviosului Agatanghel din « Nicoară Potcoavă » este descrisă în următorii termeni: « Oştenii... au văzut subt covergă, răsturnîndu-se şi cu un braţ atîrnînd, pe cuviosul Agatanghel. Au cunoscut că-şi *dăduse sufletul* ». Întrebuinţarea expresiei *a-şi da sufletul* în cazul morţii, suprimă ideea tragismului şi a neprevăzutului, implicînd atitudinea resemnării, moartea venind ca un rezultat al unei înţelegeri dinainte stabilite în cugetul omului. Agatanghel fiind monah, pătruns de concepţiile religiei creştine, *îşi dă sufletul*.

Pentru moartea Ilincăi din « Nicoară Potcoavă », povestitorul foloseşte expresia populară *a adormi de veci*. Ilinca iubeşte pe Nicoară. Din partea lui nu are nici un semn că dragostea i-ar fi împărtăşită. Roasă de doruri, frămîntată de aşteptări, sărăcită treptat de iluzii, avînd un suflet plăpînd, toropit de oboseală, ea scapă de sub stăpînirea vieţii şi *adoarme de veci*. Pentru Ilinca moartea a însemnat o eliberare de viaţă; pentru cei din jur, prezenţa ei persistă, impunînd respect şi linişte. Sînt complexe de stări sufleteşti trezite de expresia *a adormi de veci*.

Moartea violentă provocată de brutalitatea oamenilor este sugerată prin întrebuinţarea verbului *a descăpăţîna:* « Diacul Hristofor a şoptit pentru sine:

« — Îi punem cruce şi să-l descăpăţîneze... Părintele mitropolit Anastasie a rostit osînda. Pîrcălabul de Crăciuna a privit rătăcit în juru-i, a dat să cadă în genunchi, tinzînd un braţ spre măria-sa. Aprozii l-au luat şi l-au dus... — Haralambie Panţu, pîrcălab de Crăciuna să i se ia capul... Harapul dădea o singură lovitură osînditului îngenunchiat şi capul i se desfăcea rostogolindu-se pe podină » (« Nicoară Potcoavă », pag. 365).

Studiind opera maestrului Mihail Sadoveanu ajungem la concluzia că prin arhaisme se înţeleg nu numai cuvintele care au dispărut din limba literară, ci şi cele care nu se mai găsesc nici în limba poporului. Totuşi în cuprinsul articolului de faţă am discutat şi unele cuvinte care se mai întîlnesc în mod sporadic în unele graiuri ale limbii noastre, deoarece am socotit că autorul şi le-a însuşit din cronici — ţinînd seamă de natura operei — şi nu din graiul viu.

În romanele istorice ale lui Mihail Sadoveanu arhaismele dezvăluiesc relaţiile sociale ale orînduirii descrise. Prezenţa lor în context este cerută de nevoia de a realiza culoarea locală a faptelor descrise şi de a evoca exact realităţile obiective.

Folosirea înţeleaptă a cuvintelor vechi dovedeşte o dată mai mult măiestria artistică a lui Mihail Sadoveanu. Prin utilizarea justă a arhaismelor Mihail Sadoveanu a contribuit la îmbogăţirea capacităţii de exprimare şi nuanţare a limbii.

VALORIFICAREA MOŞTENIRII LINGVISTICE

UN ORIENTALIST MAGHIAR DIN TRANSILVANIA: KÖRÖSI CSOMA SÁNDOR

DE

BÉLA KELEMEN

La sfîrşitul lunii martie 1954 s-au împlinit 170 de ani de la naşterea lui Körösi Csoma Sándor, unul din cei mai iubiţi şi cei mai populari oameni de ştiinţă maghiari. Cu ocazia acestei aniversări facem cunoscută personalitatea, viaţa şi activitatea acestui fiu merituos al poporului maghiar.

S-a născut la 1784 în Chiuruş, un sat mic în fostul judeţ Trei-Scaune, azi raionul Tîrgu Săcuesc, Regiunea Autonomă Maghiară. Primele cunoştinţe le primeşte în şcoala din satul natal; îşi continuă studiile la renumitul colegiu reformat din Aiud, iar apoi la Universitatea din Göttingen. Atît la şcoala superioară din Aiud, cît şi la Universitatea din Göttingen a studiat teologia şi filozofia, dar după mărturisirea sa proprie, făcută în scrisoarea din 28 ianuarie 1825 către căpitanul englez Kennedy, agent politic adjunct şi comandant englez în Sabathu,... « dintre ştiinţele liberale, cele mai plăcute mi-au fost filologia, geografia şi istoria ».

Colegiului reformat din Aiud, îi datorează Csoma învăţarea limbilor clasice şi însuşirea culturii clasice. Studiul limbilor clasice l-a ajutat la stabilirea structurii gramaticale şi la întocmirea dicţionarului limbii tibetane. Tot la colegiul din Aiud şi-a cîştigat şi cunoştinţe temeinice de limba germană şi franceză. O mare influenţă a avut asupra formării lui Csoma renumitul

---

Activitatea orientalistului maghiar a fost studiată şi de Németh Gyula, Körösi Csoma Sándor lelki alkata és feylödése. (Factura şi dezvoltarea sufletească a lui Körösi Csoma Sándor) [în] Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Desen 1942 október hó 18-20 napján tartott tizenhedetedik vándorgyülésének Emlékkönyve. Szerkesztette Szabo I. Attila. Kolozsvár 1943, pp. 5—17.

profesor Hegedüs Sámuel, un cercetător pasionat al trecutului poporului maghiar; de la acesta a primit primul imbold pentru studierea originii şi a trecutului poporului său. La începutul secolului trecut poporul maghiar, prin căutarea şi aflarea înrudirii cu alte popoare, şi-a întărit conştiinţa naţională şi rezistenţa împotriva oprimării habsburgice. Alt factor în formarea lui Csoma este timpul petrecut în Germania, mai ales la Göttingen. În cei trei ani de studiu, între 1815 şi 1818, este elevul vestitului profesor de exegetică Eichorn, de la care învaţă limba arabă. Tot aici a început să înveţe şi limbile engleză şi turcă. A avut o remarcabilă înrîurire asupra lui şi celebrul profesor de istorie de la Universitatea din Göttingen, Heeren. A fost în relaţii bune cu renumitul profesor de zoologie şi antropologie Blumenbach, care i-a atras atenţia, după cum arată enciclopedia Wurzbach, că popoarele înrudite cu ungurii trebuie căutate în Turchestanul de est, pe pămîntul vechiului popor uigur.

Copilăria şi tinereţea lui Körösi Csoma Sándor coincide cu o perioadă de mari prefaceri politice şi sociale în Europa. Este epoca marii revoluţii franceze, a năzuinţelor reformiste ale lui Iosif al II-lea. În Ardeal au loc revolte ţărăneşti, răscoala lui Horia, Cloşca şi Crişan. Este epoca de cultivare şi cercetare a limbilor naţionale. Toate acestea au dat un imbold lui Körösi Csoma Sándor să plece în căutarea leagănului poporului şi limbii maghiare.

Întorcîndu-se de la Göttingen, în Aiud el nu ocupă nici o funcţie, ci se pregăteşte să plece în Asia în căutarea popoarelor înrudite cu ungurii. Înainte de a porni însă, el crede că e bine să înveţe cît de puţin limba sîrbă şi croată. În acest scop el stă cîtva timp la Timişoara şi la Zagreb.

În anul 1819, deci în vîrstă de treizeci şi şase de ani, Körösi Csoma Sándor porneşte să descopere în China, respectiv în Turchestanul de est, o parte a strămoşilor poporului maghiar şi popoarele înrudite cu poporul maghiar.

Primul popas al itinerarului său a fost în Bucureşti, unde a căutat să-şi perfecţioneze cunoştinţele de limbă turcă. După o lungă şedere la Bucureşti, trecînd prin Sofia, Alexandria, Bagdad, Teheran şi Buhara, ajunge la Sringara, capitala Caşmirului. De aici a vrut să ajungă în Turchestanul de est, dar aflînd că drumul spre Iarchend este greu, costisitor şi periculos, se întoarce la Lahore. În acest drum se întîmplă evenimentul cel mai important din viaţa lui Csoma, al cărui rezultat a fost aprofundarea studiilor filologice tibetane.

În acest drum a întîlnit un om al guvernului englez, Moorcraft, un exponent al politicii engleze în Asia de mijloc, care de asemenea avea preocupări ştiinţifice. Guvernul britanic din India a avut nevoie urgentă de întocmirea unui dicţionar tibetan-englez şi a gramaticii limbii tibetane. Întîlnindu-se cu Csoma, Moorcraft şi-a dat seama că are de-a face cu un om excepţional de talentat şi cu o voinţă de nezdruncinat şi i-a atras atenţia asupra studierii

imbii şi literaturii tibetane, studii, de altfel, de o importanţă deosebită pentru promovarea ştiinţei. Csoma şi Moorcraft s-au înţeles şi Csoma abandonînd planul său iniţial, s-a apucat de studii filologice asupra limbii şi literaturii tibetane, ceea ce îşi găseşte explicaţia în faptul că, după cum singur scrie în prefaţa dicţionarului, a nădăjduit că aceste studii îl vor ajuta în cercetările sale cu privire la limba şi originea ungurilor. Această speranţă însă nu i s-a realizat. Limba tibetană este înrudită cu limba chineză şi nu cu cea maghiară. Activitatea sa filologică tibetană n-a promovat paleoistoria maghiară, în schimb a adus servicii de o excepţională valoare ştiinţei, punînd bazele filologiei tibetane, iar în domeniul orientalisticii el a devenit una dintre personalităţile cele mai cunoscute şi stimate. Sub acest aspect trebuie să studiem activitatea lui Körösi Csoma Sándor, intelectual exploatat de imperialismul englez.

În mănăstirea de la Zangla, iar apoi în cea din Canum, i se deschide lumea milenară a budismului nordic, pînă atunci necunoscută pentru ştiinţa europeană. Ani de zile lucrează în caverne de piatră neîncălzite împreună cu renumitul lama Sanghie-Puntsong, ca să strîngă materialul documentar necesar dicţionarului tibetan de patruzeci de mii de cuvinte şi pentru gramatica limbii tibetane. La 5 mai 1825 scrie căpitanului Kennedy următoarele: « Cu ajutorul limbii persane am învăţat într-atîta limba tibetană încît mi-am putut împărtăşi ideile cu lama amintit. Acest lama este versat în scrierea cu litere mici şi mari în limba tibetană, cunoaşte şi structura gramaticală a limbii sale materne, de asemenea matematica, retorica, poetica şi dialectica ». De altfel Csoma a învăţat alfabetul tibetan din cartea lui Pater Giorgi, « Alphabetum Tibetanum », publicat în 1762.

Cu ajutorul lui lama Sanghie-Puntsong, Csoma a strîns toate cuvintele care, după concepţia tibetană, intră în sfera celor şase elemente: pămîntul, apa, focul, aerul, eterul şi intelectul.

Körösi Csoma Sándor s-a achitat cu cinste de angajamentul luat faţă de englezi, deşi aceştia l-au umilit în repetate rînduri, şi a terminat operele sale principale, dicţionarul tibetan şi gramatica tibetană, care au şi fost publicate la 1834 de Societatea ştiinţifică asiatică, constituind primele lucrări de această natură asupra limbii tibetane. Textele explicative din gramatică sînt scrise în limba engleză, iar dicţionarul este bilingv, şi anume tibetan-englez. Din aceste lucrări de mari proporţii a trimis cîte 25 de exemplare diferitelor biblioteci din ţară. Ele au fost apreciate de lumea ştiinţifică şi mai multe societăţi ştiinţifice l-au ales pe Csoma ca membru.

Körösi Csoma Sándor a studiat, timp de douăzeci de ani, limba şi cultura tibetană. Studierea limbii tibetane este dificilă, deoarece numărul dialectelor ei este extrem de mare. În cercetările sale Körösi Csoma Sándor a luat ca bază dialectul nord-vestic, fiindcă acesta avea o arie de dezvoltare mai mare.

După Jaschke, un bun cunoscător şi cercetător de mai tîrziu al limbii tibetane, istoria limbii şi literaturii tibetane are două perioade: prima e

perioada clasicismului sau a traducerilor. Caracterul « sfînt » al textelor bisericești, scrise în limba sanscrită, a impus o formă obligatorie textelor tibetane timp de secole. În această perioadă, glosare și colecții de frazeologie sanscrito-tibetană au asigurat unitatea obligatorie a textelor traduse în limba tibetană.

A doua perioadă a dezvoltării limbii și literaturii tibetane este caracterizată prin scrieri originale. Apar primele scrieri istorice și legendele. În această epocă se dezvoltă impetuos limba tibetană, care ajunge aproape identică cu limba tibetană modernă.

Cercetările lui Csoma privesc mai mult limba din prima fază de dezvoltare, ținînd însă seama de aspectele de toate zilele ale limbii tibetane din epoca sa, și anume de dialectul Kahghiur.

În gramatica sa, Csoma, în 28 de pagini, se ocupă de scrierea și pronunțarea tibetană. Csoma amintește de 30 de caractere consonantice, la care se mai adaugă 5 caractere vocalice care se pun fie sub consoane, fie deasupra lor. Astfel se pot obține vreo 209 combinații, care totodată formează și rădăcinile consonantice ale lexicului limbii tibetane. Sînt multe cuvinte tibetane care numai în grafie se deosebesc, dar se pronunță la fel și de aceea este de o importanță deosebită scrierea lor corectă [1].

Gramatica tibetană a lui Körösi Csoma Sándor se găsește într-un exemplar și la Biblioteca Academiei R.P.R., Filiala Cluj.

Csoma a scris, în diferite reviste științifice engleze, multe studii despre limba și literatura tibetană, despre budism etc. Pentru nevoile misionarilor englezi a tradus în limba tibetană mai multe texte de liturghie, psaltiri, ceasloave.

În 1836 a plecat în Bengalul de nord și a studiat graiurile de acolo. În 1837 a fost numit bibliotecar la Societatea științifică asiatică din Bengal.

După terminarea gramaticii și a dicționarului tibetan, Csoma se ocupă intens de limba sanscrită. În scrisoarea amintită menționează că are un material bogat de documente de limbă sanscrită și tibetană.

De altfel însăși literatura tibetană este o reflectare a literaturii sanscrite. În această privință găsim un material bogat în prefața dicționarului tibetan: « Cu ajutorul limbii tibetane autorul a cunoscut termenii tehnici, spiritul și conținutul general al budismului și astfel a intrat în posesia unui mijloc bun de a se putea ocupa cu literatura sanscrită, de care este preocupată în ultimul timp lumea științifică din Europa ».

Csoma a întocmit un indice de termeni tehnici în limba sanscrită și tibetană, al cărui manuscris de află în arhiva Asiatic Society of Bengal din Calcutta. Sumarul acestei lucrări a apărut, împreună cu alte multe scrieri ale lui Csoma, în volumul lui Duka Tivadar [2].

---

[1] Csoma, Tibetan Grammar, p. 16, 20.

[2] Duka Tivadar, Körösi Csoma Sándor dolgozatai, Budapest 1885, Ed. Academiei de Științe Maghiară, p. 392—404.

Csoma face cercetări sanscrite tot în interesul cercetărilor sale de paleoistorie maghiară. În prefața amintită spune că limba sanscrită prezintă multe asemănări cu limba maghiară. Astfel arată că în limba maghiară, ca și în cea sanscrită, se găsesc sufixe în loc de prefixe. Din cercetările sale în această privință nu ne-a rămas decît un glosar în limba sanscrită cu corespondente engleze și maghiare.

Compararea limbilor cu cea sanscrită a fost la modă în acea vreme și prin aceasta se explică de ce Csoma a încercat să dea etimologie sanscrită mai multor toponimice din Ungaria. Activitatea sa în această privință nu are baze științifice. El însuși și-a dat seama de aceasta, refuzînd să-și fixeze în scris părerea și concepția cu privire la această problemă.

În glosarul amintit, care se păstrează în original la Biblioteca Academiei de Științe Maghiare și care a fost publicat de Duka [1], între altele, găsim cuvinte sanscrite ca:

eka	unu	egy
hazir	o mie	ezer
garta	groapă	gödör
uru	domn	úr
uvîsha	uriaș	óriás
nada	trestie	nád
nadvat	trestiiș	nádas

Mînat de dorul de a aduce contribuții la istoria poporului maghiar, la sfîrșitul anului 1841, în vîrstă de 58 de ani, pleacă spre capitala Tibetului, spre Lhasa, cu scopul de a trece masivul Himalaia și de a ajunge pînă la pămîntul jugarilor, un popor de origine turcă, unde a crezut că va da de popoare înrudite cu cel maghiar.

Dacă și-ar fi putut realiza planul, ar fi adus contribuții serioase la îmbogățirea lingvisticii prin descrierea acestei limbi turcice, despre care nici azi nu știm decît foarte puține lucruri. Dar nici în cazul acesta nu ar fi putut promova cu nimic cercetările privitoare la originea poporului maghiar.

Din păcate însă n-a putut ajunge nici pînă la Lhasa, deoarece moartea, survenită la 11 aprilie 1842, l-a împiedecat să pună piciorul pe pămîntul visurilor sale.

Moartea a smuls toiagul de pribeag din mîinile marelui visător, fără ca el să-și fi putut împlini năzuințele. În orice caz obiectivul propus era gigantic, iar cercetările sale filologice sînt de o mare importanță.

Prin redactarea dicționarului limbii tibetane, a gramaticii limbii tibetane și prin cercetările sale asupra budismului de nord, el a pus bazele filologiei și istoriografiei tibetane și s-a apucat, cel dintîi, de cercetarea științifică a budismului nordic, fără de care ar fi fost cu neputință cartografierea lumii necunoscute pînă atunci din această parte a Asiei.

[1] Duka, T., op. cit., p. 412—420.

Portretul lui Körösi Csoma Sándor ar avea o mare lacună dacă nu am aminti că, în ciuda faptului că a răbdat foame şi lipsă de bani şi că a făcut distanţe mari pe jos, cei 450 de galbeni primiţi de la Academia Maghiară şi de la Colegiul din Aiud i-a dăruit Academiei de Ştiinţe Maghiare şi Colegiului din Aiud, cu motivarea că, din onorariul ce-l primeşte de la Societatea ştiinţifică asiatică îşi poate asigura o existenţă modestă.

Numele acestui om de ştiinţă, plin de abnegaţie, modest şi de o putere de voinţă excepţională, este şi va rămîne un nume strălucitor în istoria ştiinţelor în general şi în istoria filologiei tibetane în special. La mii de kilometri de patria sa mormîntul lui din cimitirul oraşului Darjiling străjuit de salcia pletoasă, va fi acoperit totdeauna, ca şi pînă acum, de trandafirii recunoştinţei.

DISCUŢII

EXISTĂ PROPOZIŢII CAUZALE COORDONATE?

DE

SORIN STATI

Exprimarea sintactică a raportului de cauzalitate pune o problemă dificilă: există şi propoziţii cauzale coordonate? Dacă da, care sînt însuşirile care le deosebesc, ca sens şi formă, de cauzalele subordonate? După felul cum răspund la aceste întrebări, gramaticile tratează propoziţiile cauzale fie într-un singur capitol (considerîndu-le, în bloc, o specie de propoziţii subordonate), fie în două capitole, o dată legate de problema coordonării şi a doua oară în cadrul subordonării.

Se observă însă că gramaticile romîneşti mai vechi care adoptă alternativa a doua nu explică deosebirile care ar exista între cele două categorii de cauzale.[1] Pe de altă parte, exemplele date pentru fiecare arată clar că cercetătorii n-au izbutit să găsească criterii sigure şi evidente de diferenţiere:

În gramatica de Al. Rosetti şi J. Byck, de pildă, se spune că fraza

Nu vedeam nimic, ***căci era o ceaţă deasă***

cuprinde o cauzală coordonată, iar

Am venit astăzi la tine, ***pentru că e ziua ta de naştere*** [2]

cuprinde o cauzală subordonată, ceea ce e cu totul neconvingător [3].

Problema a fost discutată mai amplu în Gramatica Academiei R.P.R., care tratează şi ea separat cele două categorii de cauzale, fără a ajunge însă la o soluţie clară. Autorii gramaticii arată, de pildă, că există conjuncţiile coor-

---

[1] Ne referim la gramatica lui H. Tiktin şi la cea de Al. Rosetti şi J. Byck.

[2] Al. Rosetti şi J. Byck, Gramatica limbii romîne, Bucureşti, 1943, p. 175, 179.

[3] Vezi şi exemplele date, pentru cauzala coordonată, de H. Tiktin: «Apele vor veni mari, căci a plouat foarte tare la munte» şi «Nu te amesteca în tărîţe, că te mănîncă porcii». H. Tiktin, Gramatica romînă, Bucureşti, 1895, p. 126.

donatoare cauzale *că* şi *căci* şi subordonatoare cauzale *fiindcă, pentru că, deoarece* şi *căci*[1], dar la capitolul consacrat conjuncţiilor coordonatoare existenţa cauzalelor e ignorată[2]. Confuzia e sporită de faptul că aceleaşi conjuncţii (*că* şi *căci*) introduc ambele categorii de cauzale. Astfel, ni se arată că în

Eu îi cunosc pe boierii noştri, **căci** *am trăit cu dînşii* (NEGRUZZI),

avem a face cu un raport de subordonare, dar în

Nu se poate apropia nime de Cerb, **căci** *este solomonit şi nici un fel de armă nu-l prinde* (CREANGĂ)[3]

ar fi vorba, dimpotrivă, de coordonare.

Un alt criteriu de diferenţiere, propus de Gramatica Academiei R.P.R., este bazat pe distincţia făcută de autorii ei între cauză şi motiv. Cauzalele subordonate ar arăta *cauza*, iar cele coordonate *motivul* acţiunii din regentă (vol. II, p. 169). Exemplele date nu justifică întru nimic această subtilă distincţie.

Ne propunem să cercetăm aici validitatea acestei sciziuni, pe baza materialului furnizat de cîţiva din scriitorii cei mai reprezentativi pentru limba noastră literară. Vom examina propoziţiile cauzale în diferite situaţii sintactice, încercînd să stabilim dacă, şi în ce măsură, depind propoziţiile cauzale de propoziţiile pe care le determină. Vom putea vorbi de coordonare numai acolo unde se va dovedi că această dependenţă şi acest raport de la determinant la determinat nu există.

Aşa cum arată şi numele ei, propoziţia cauzală exprimă o cauză, o motivare, o justificare, o explicaţie. De aceea, din punct de vedere logic, ea e în chip necesar legată de o formulare anterioară pe care o determină. O c a u z ă poate fi înţeleasă ca atare numai prin referire la altă idee sau judecată, considerată e f e c t.

Gramatical, cauza şi efectul pot fi exprimate în cadrul aceleiaşi propoziţii. Propoziţia-efect poate fi exprimată şi singură, atunci cînd vorbitorul nu simte nevoia să dea o explicaţie; dar o propoziţie-cauză nu apare niciodată izolată de corelata ei, propoziţia-efect. Cele două propoziţii nu sînt de acelaşi fel, de vreme ce una din ele poate exista independent de cealaltă, pe cînd aceasta din urmă nu apare decît însoţind-o pe cea dintîi. Aşa cum se vede imediat, situaţii de felul acesta sînt caracteristice propoziţiilor care se află într-un raport de subordonare. « Propoziţiile din frază pot fi legate între ele prin coordonare, cînd sînt de acelaşi fel, sau prin subordonare, cînd, nefiind de acelaşi fel, unele depind de altele[4] ».

Deşi, din punct de vedere t e o r e t i c, caracterul totdeauna dependent al propoziţiilor cauzale ni se pare incontestabil, vom examina totuşi, în cele

[1] Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, p. 378—382.
[2] Ibidem, vol I, p. 169.
[3] Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, p. 149.
[4] Gramatica Academiei R.P.R., vol. I, p. 377.

ce urmează, şi felul cum se realizează p r a c t i c, în diferite situaţii, raportul de dependenţă unilaterală dintre cauzală şi regenta ei. Vom insista în special asupra situaţiilor care au furnizat argumente pentru susţinătorii existenţei unor propoziţii care depind de alte propoziţii, le determină, şi totuşi nu le sînt subordonate!

Vom vorbi, pe rînd, despre propoziţii cauzale subordonate paratactice, subordonate direct şi subordonate indirect.

CAUZALA PARATACTICĂ

Există posibilitatea de a formula o propoziţie secundară fără a o introduce cu ajutorul conjuncţiilor caracteristice (sau a echivalentelor lor). Astfel de propoziţii secundare sînt totuşi subordonate regentei lor, subordonarea fiind marcată prin intonaţie — în vorbire — şi prin punctuaţie — în scris.

Exemplele de mai jos ilustrează semnele de punctuaţie cele mai des folosite pentru a despărţi o cauzală paratactică de regenta ei.

a) punct şi virgulă: *În zadar îmblau streji de arnăuţi şi de simeni; nu puteau stîrpi aceste înrăutăţiri, nici descoperi bandele vagabonţilor.* NEGRUZZI, Scrieri I, 16;

b) două puncte: *Vă spun dinainte că nu sînt de acord: nu e just.* P. DUMITRIU, Pasărea furtunii, 195;

c) pauză: *De lege n-au nevoie — virtutea e uşoară*
Cînd ai ce-ţi trebuieşte. EMINESCU, Împărat şi proletar;

d) punct: *Mersi, tanti! nu fumez egiptiene. Sînt prea slabe şi conţin opiu!* CEZAR PETRESCU, Întunecare, 16. [*ESPLA*, 1953].

O specie deosebită de cauzale paratactice o constituie cele urmate de o frază care începe cu *de aceea* (sau echivalentele). Ele au un caracter ceva mai accentuat de dependenţă faţă de propoziţia care urmează:

— *Ţi-e drag altcineva?...*

— ***Mi-i drag altcineva.*** *De aceea am venit la ei.* SADOVEANU, Fraţii Jderi, 126. [*ESPLA*].

CAUZALA SUBORDONATĂ DIRECT

Cauzala subordonată direct arată cauza acţiunii din regentă, faţă de care se găseşte într-un raport de dependenţă foarte strîns. Din punctul de vedere al intonaţiei ea formează un tot omogen cu regenta.

Portarul se execută, nu de hatîrul viitorului domn deputat, dar ***fiindcă domnul Lică era un personagiu bine cunoscut.*** CEZAR PETRESCU, Întunecare, 466.

Iar pe el, Ionuţ, n-ar putea decît prea puţin să-l mustre, ***pentru că şi-a încleştat gura şi n-a cutezat să spuie nimic.*** SADOVEANU, Fr. J., 127.

Există, de asemenea, cauzale care formulează o cauză considerată cunoscută, acceptată ca atare de interlocutor[1]. O frază ca *Puteai să vii, că doar ai avut timp* se poate explica: *Puteai să vii fiindcă — așa cum foarte bine știi — ai avut timp.*

Cauzala introdusă cu *(că) doar* apare în special după propoziții interogative retorice, exclamative și imperative[2]; poate fi considerată ea însăși ca o propoziție cauzală exclamativă, din cauza intonației caracteristice:

D-apoi calului meu de pe atunci, cine mai știe unde i-or fi putrezind ciolanele! ***Că doar nu era să trăiască un veac de om.*** CREANGĂ, Opere, 191[3] [după o introgativă retorică]. Cauzalele de acest fel sînt proprii limbajului familiar și vorbirii populare.

Propozițiile cauzale exclamative se deosebesc de subordonatele cauzale enunțiative (amintite mai sus, p. 94) prin intonație și prin nuanța de sens indicată. Raportul lor față de regentă este însă tot de s u b o r d o n a r e, întrucît determină regenta în același chip ca și cauzalele enunțiative. Cauza este afirmată cu o deosebită intensitate, ceea ce ne face să considerăm raportul de dependență încă mai strîns decît la propozițiile cauzale enunțiative.

În aceeași categorie, a cauzalelor subordonate direct, trebuie amintite propozițiile cauzale i z o l a t e prin punctuație de propoziția sau fraza pe care o determină. Această izolare (prin punct sau punct și virgulă) nu indică o slăbire a raportului de dependență, ci are rolul de a arăta că:

a) se enunță cauza unei propoziții anterioare, dar nu a celei imediat precedente:

— *Nu înțeleg de ce îndrăzneală ai nevoie, măria ta.* ***Căci eu sînt o copilă fără apărare.*** SADOVEANU, Fr. J., 123.

Atunci ai să te poți duce unde n-au putut merge frații tăi; ***pentru că ție a fost scris de sus să-ți fie dată această cinste.*** CREANGĂ, Opere, 180;

b) între rostirea regentei și a subordonatei vorbitorul a făcut o pauză:

Nu-mi vine să las așa lucru ciudat fără de aproape cercetare; ***căci politica împărăției noastre cere ca să știu tot.*** CARAGIALE, Opere II, 217 [Ed. Zarifopol].

Ce să mai zică piciul? Nu mai încăpea cîr-mîr; ***că Dardarot,*** *cît îi vorbise,* ***nu-l slăbise din gheară.*** Ibidem, 219.

CAUZALA SUBORDONATĂ INDIRECT

Grupăm sub această denumire propozițiile cauzale care arată din ce cauză formulează vorbitorul propoziția regentă. Ele se deosebesc de cauzalele sub-

[1] Aceeași explicație e dată și de prof. Al. Graur în comunicarea «Pentru o sintaxă a propozițiilor principale» ținută în luna octombrie 1954 la Institutul de lingvistică din București.

[2] Situația cauzalelor după o propoziție imperativă va fi discutată în capitolul următor.

[3] Ediția îngrijită de acad. G. Călinescu, ESPLA, 1953.

ordonate direct prin aceea că nu determină direct regenta, ci regenta împreună cu o altă propoziție — neexprimată gramatical, dar implicată logic — față de care regenta e la rîndul ei subordonată, și anume completivă directă. Deosebim mai multe situații:

1. Propoziția regentă este o enunțiativă.

Fie exemplul: *Doctorul acesta e fără îndoială un om de valoare,* ***căci se bucură de aprecieri unanime.***

Fără îndoială, doctorul nu este un om de valoare *din cauză că e apreciat*; aprecierile unanime de care se bucură constituie însă cauza pentru care vorbitorul *consideră* că e un om de valoare. Întregită, fraza ar suna astfel: *Consider că doctorul acesta e fără îndoială un om de valoare, căci (fiindcă) se bucură de aprecieri unanime.* De aici rezultă că, în fraza discutată mai sus, propoziția cauzală este o subordonată fără nimic deosebit față de cauzalele discutate în capitolul anterior, iar regenta, la rîndul ei, este completiva directă a unui verb de declarație subînțeles.

Mai trebuie făcută însă o observație: în exemplul nostru nu putea fi folosită oricare din conjuncțiile cauzale. Nu e posibilă, de pildă, o frază ca: *Doctorul acesta e un om de valoare* ***fiindcă*** *se bucură de aprecieri unanime,* deoarece s-ar crede că sensul frazei este «un doctor e valoros *din cauză că* e apreciat.» Cu valoarea lui *căci* putem folosi însă locuțiunile conjuncționale *din moment ce, de vreme ce.* Aceste conjuncții și locuțiuni introduc deci propoziții care arată din ce cauză formulează vorbitorul regenta [1]. (Observația nu e valabilă și pentru conjuncția *căci,* care introduce și alte feluri de propoziții cauzale.)

O situație asemănătoare prezenta limba latină, care folosea în același scop conjuncțiile *nam, enim, etenim, namque.*

De ex.:. *De Sabini victoria Caesar certior factus est, civitatesque omnes se statim dediderunt. Nam... mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum* (sc. Gallorum) *est.* (Caesar, Bellum Gallicum, xix, 5—6) «Caesar a aflat de victoria lui Sabinus și toate cetățile s-au predat îndată. Căci... caracterul lor [al galilor] este slab și suportă foarte greu calamitățile». Sau *Posset agi lege, necne, pauci quondam sciebant, Fastos enim vulgo non habebant.* (Cicero, Pro Murena, 25) «Puțini știau odinioară dacă pot sau nu să deschidă o acțiune judiciară. Căci fastele nu erau îndeobște cunoscute».

2. Propoziția regentă este o interogativă:

Dar dumneata de unde ești, ***că nu îmi pari de pe aici?*** Camil Petrescu, Nuvele, 65. [Biblioteca pentru toți]

Fraza se explică astfel: *Te întreb de unde ești, fiindcă nu îmi pari de pe aici,* explicație care scoate iarăși în evidență caracterul de subordonată al cauzalei.

[1] Aceeași observație e valabilă și pentru propozițiile discutate mai jos, la punctul 2 — interogative indirecte.

După o interogativă indirectă, cauzala se introduce prin *dacă, de vreme ce, din moment ce, cînd* (conjuncții de origine temporală):

Ce însemnătate aveau toate, ***dacă puteau fi duse la bun sfîrșit de Alexandru?*** CEZAR PETRESCU, Întunecare, 23.

Ideea exprimată în această frază e, de fapt, *Socotea că toate n-aveau nici o importanță, fiindcă puteau fi duse la bun sfîrșit de Alexandru,* unde e iarăși evident caracterul de s u b o r d o n a t ă al cauzalei.

3. Propoziția regentă este o optativă:

Lapte, brînză, unt și ouă de-am putè sclipui să ducem în tîrg ca să facem ceva parale: ***căci casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău.*** CREANGĂ, Opere, 118.

Subordonata cauzală determină grupul de propoziții format dintr-un subînțeles verb «a dori» și propoziția precedentă. Sensul este: *doresc să putem sclipui lapte, brînză . . . căci casa s-a mai îngreuiat cu un mîncău.* Fără această întregire, rolul cauzalei în frază nu apare cu destulă claritate.

4. Propoziția regentă este o imperativă:

Tipul a): Fii liniștită, Lizucă, ***pentru că noi nu te lăsăm.*** SADOVEANU, Dumbrava minunată, 42.

Ceea ce înseamnă, de fapt, *Te îndemn să fii liniștită, pentru că noi nu te lăsăm,* unde cauzala arată pentru ce se cere înfăptuirea acțiunii din regentă.

În analiza exemplelor de acest tip, trebuie să mai ținem seama de o distincție legată de raportul în timp dintre acțiunea regentei și acțiunea subordonatei; pe această bază s-a formulat un argument în favoarea existenței cauzalelor coordonate. Într-adevăr, în afară de situații în care acțiunea din cauzală precedă:

— Hai, ia dați-vă deoparte, măi păcătoșilor, ***că numai ați crîmpoțit mîncarea.*** CREANGĂ, Opere, 224,

se întîmplă foarte adesea să găsim situația inversă:

— Fată frumoasă și harnică, fie-ți milă de mine și mă grijește, ***că ți-oi prinde și eu bine vreodată.*** Ibidem, 236.

S-ar părea că avem a face cu un tip deosebit de cauzală, de vreme ce ea nu precedă acțiunea din regentă, așa cum e logic (cauza precedă efectul)[1]. Contradicția e numai aparentă, după cum rezultă din explicitarea frazei: *Te rog să-ți fie milă de mine, fiindcă îți făgăduiesc că te voi răsplăti.* Rugămintea (efectul) este deci o urmare a făgăduielii (cauza), se întemeiază pe această făgăduială. Cauza este formulată aici de două propoziții strîns legate între ele. Ele nu trebuie despărțite în analiza raportului cauzal, pentru că *ți-oi prinde și eu bine vreodată,* devenită în fraza întregită *completivă,* este totuși *cauzală* în citatul din Creangă; în analiza citatului ea trebuie considerată cauzală.

De fapt cauzale a căror acțiune pare posterioară regentei nu apar numai după imperative, de pildă:

[1] Gramatica Academiei R.P.R., vol. II, p. 169.

Mă grăbesc să scriu, ***fiindcă mîine n-o să am timp.*** Subînțelegînd aici un *știu că (Mă grăbesc să scriu, fiindcă știu că mîine n-o să am timp)*, raportul logic cauză-efect se vădește imediat.

Tipul b): Să nu cumva să faceți pozna să deschideți, ***că-i vai de noi.*** CREANGĂ, Opere 126.

Acest exemplu se deosebește de cele de tipul *a)* pentru că subînțelege o condițională: vă sfătuiesc să nu deschideți, pentru că, *dacă deschideți,* va fi vai de noi! Această intercalare a condiționalei, a cărei justificare se poate vedea dintr-un exemplu ca:

— *Să te cărăbănești de-aici: că* ***de nu****, e rău de tine* ! Ibidem, 144

nu modifică întru nimic raportul de subordonare al cauzalei [*că e rău de tine*] față de regentă. [*Îți poruncesc* să te cărăbănești de-aici]. În astfel de situații, propoziția condițională apare întotdeauna la forma negativă.

Analiza diferitelor situații în care se pot găsi propozițiile cauzale a arătat că raportul cauzal se exprimă totdeauna gramatical în același mod: prin subordonare. Situațiile care păreau să pledeze pentru existența unei cauzale coordonate au fost reduse la situațiile obișnuite de subordonare. De altfel acest lucru era de așteptat, întrucît așa-zisele cauzale coordonate nu erau caracterizate prin conjuncții specifice (*că* și *căci* — considerate conjuncții coordonatoare — introduc și subordonate, recunoscute ca atare de Gramatica Academiei R.P.R.)[1].

Concluziile expunerii noastre sînt următoarele:

1. Nu există propoziții cauzale coordonate[2]; raportul cauzal se exprimă numai prin subordonare — paratactic sau cu ajutorul unor conjuncții și locuțiuni conjuncționale subordonatoare.

2. Propozițiile subordonate cauzale arată:

— cauza acțiunii din regentă (de care depind direct);

— cauza pentru care e formulată propoziția regentă (și atunci depind de regentă + o altă propoziție subînțeleasă, care cuprinde un verb de declarație). Subînțelegerea are un caracter logic, și nu gramatical. De aceea, în analiza sintactică nu vom ține seamă de faptul că regenta, în faza întregită cu propoziția subînțeleasă, este o propoziție completivă directă.

---

[1] Vezi mai sus p. 2. *Doar, de vreme ce, din moment ce* introduc tot subordonate, vezi p. 95—96.

[2] Această concluzie a fost formulată, după o argumentare restrînsă, privind numai unele fapte, de prof. Al. Graur, în comunicarea citată mai sus — de care am luat cunoștință într-un moment în care articolul de față se găsea în faza redactării definitive.

CRONICA ŞTIINŢIFICĂ

50 DE ANI DE LA APARIŢIA PRIMELOR OPERE ALE LUI M. SADOVEANU

S-a împlinit de curînd o jumătate de veac de la publicarea primelor opere ale lui M. Sadoveanu. Apariţia, în a doua jumătate a anului 1904, a celor patru volume: « Povestiri », « Şoimii », « Dureri înăbuşite », « Crîşma lui Moş-Precu », a constituit un însemnat eveniment literar. Debutul neobişnuit de bogat al tînărului scriitor se caracteriza prin originalitatea temelor, stăpînirea limbii şi noutatea stilului în care se valorifica artistic graiul popular.

În toată activitatea ulterioară a prozatorului s-a accentuat apoi o trăsătură pregnantă a artei lui literare: oglindirea multilaterală a capacităţii expresive a limbii noastre, ilustrarea pe măsura specificului temei tratate, a particularităţilor limbii naţionale. M. Sadoveanu e singurul scriitor a cărui limbă şi stil reflectă, într-o puternică sinteză, aspecte ale limbii vechi (în romanele istorice, mai ales: « Şoimii », « Neamul Şoimăreştilor », « Zodia cancerului », « Fraţii Jderi », « Nicoară Potcoavă »), aspecte ale graiului regional, fără a se limita la provincia în care s-a născut şi a trăit multă vreme. El a stabilit de timpuriu un contact nemijlocit cu realităţile vieţii şi ale limbii romîneşti de pretutindeni pentru a le putea reda fidel în opera sa.

Acestui fond vechi şi variat de limbă şi stil, pus în lumină chiar în primele opere din 1904, i s-a adăugat treptat o bogăţie impresionantă de termeni şi forme noi, pe măsura experienţei tot mai adînci a scriitorului. Neologismele (mai ales în evocarea mediului urban din « Floare ofilită », « Apa morţilor », « Uvar », « Anii de ucenicie » etc.), termenii tehnici (uneori indicînd ultimele cuceriri ale ştiinţei contemporane ca în « Mitrea Cocor », « Caleidoscop », « Clonţ de fier »), expresii familiare de tot felul colorează naraţiunea şi zugrăvesc plastic realităţile vieţii.

Într-o epocă în care discuţiile în jurul îmbogăţirii limbii prin neologisme erau aprige şi de cele mai multe ori orientate greşit, scriitorul a adus în sprijinul dezvoltării limbii vorbite, importante precizări de ordin lin-

gvistic: « Mărturisesc că îmi place să aud pe săteanul nostru spunînd *speranță* și *timp* în loc de *nădejde* și *vreme*. Nu mă tem că se va împestrița și se va ticăloși vechea limbă frumoasă și înțeleaptă a părinților noștri, pentru că procesul de primenire a limbii populare e un fenomen firesc; în evoluția ei, limba vorbită a poporului nu va accepta decît ceea ce-i trebuie pentru a îmbunătăți și clarifica exprimarea. Tot astfel în limba literară neologismul intră firesc acolo unde e nevoie de conciziune și precizie. Cînd țăranul adoptă pe *onoare*, are intuiția că *cinste* nu lămurește îndestulător ce vrea să spuie . . . »[1].

Din bogăția de cuvinte și forme originale, scriitorul a scos neașteptate efecte artistice. Limba operei sale prin acele « împărecheri de vorbe frumoase » a atins în numeroase pagini de antologie, perfecțiunea adevăratei poezii, care de la început a uimit pe cercetătorii literari. Prospețimea și noutatea exprimării, subtilitatea nuanțelor limbii, mlădierea frazelor și nesecata frumusețe a metaforelor au dus de la început la constatarea că « una din însușirile eminente » ale artistului este « putința de a spune tot ce vrea, tot ce are de spus ». Această calitate esențială se bizuie atît pe asimilarea întregului material al limbii, din vechime pînă azi, cît și pe iscusința de a crea noi și noi forme expresive, prelucrînd cu mult discernămînt estetic limba poporului.

Spre acest tezaur de poezie și izvor de îmbogățire a limbii noastre literare, îndrumează recent scriitorul pe confrații lui: « Am mărturisit în Academie că am avut învățători pe Neculce și Creangă, și am declarat, în același timp, că poporul este părintele meu literar.

În ceea ce privește pe Neculce și Creangă, nimeni n-ar putea găsi în stilul și limba noastră altceva comun decît o latură în care eu și învățătorii mei ne potrivim: atunci cînd în operele noastre oglindim limba învățătorului nostru: poporul. Această limbă literară a poporului, pe care eu o întrebuințez nestricată în romanele mele istorice, este astăzi *așa cum a fost și acum patru veacuri*, ținînd, bineînțeles, seama de fondul principal de cuvinte. Am mers intuitiv la această înțelegere că limba poporului nu s-a schimbat din vremurile istorice de care m-am ocupat, și pînă astăzi. Acuma am dovada. După ce au început să apară documente din trecut, am putut vedea că în veacul al șaptesprezecelea, actele scrise în limba romînă de cancelariile domnești, către dregătorii din provincie, folosesc o limbă curată și neaoșă, mai bună decît a scriitorilor timpului. Dovadă, scrisoarea lui Matei Basarab către pîrcălabul de Giurgiu și mai ales limba învățată de la popor de către Antim Ivireanu, pe care o găsim în toată frumusețea ei în scrierile lui.

Cine scrie un roman istoric și încarcă limba cu tot felul de grecisme și turcisme greșește profund.

De asemenea, ușor se poate constata eroarea unor scriitori care cred că trebuie să se îndrepte către alte izvoare de limbă și către fel de fel de mijloace, de talente pentru realizarea scrierilor lor.

---

[1] Evocări, p. 34.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Încă de acum o sută de ani, acest spirit luminos şi iubitor a tot ce are bun poporul nostru, Alecu Russo, autor al poemului « Cîntarea Romîniei » spunea că limba poporului, aşa cum se vorbeşte, cu turcismele, grecismele şi slavonismele ei, este limba bătrînilor noştri şi trebuie să ne fie şi nouă exemplu în timpurile nouă.

Poporul este marele nostru învăţător şi în acest domeniu. Timpurile nouă adaugă la acest fond vechi de cuvinte toate noţiunile de prefaceri şi progres, dar patrimoniul vechi rămîne nealterat . . .

Tinerii scriitori nu trebuie să-şi închipuie că din primul moment pot avea puterea să realizeze opere de valoare. Pentru a ajunge la aceasta, pentru a scrie poemul sau romanul capodoperă trebuie să treacă timp. Talentul scriitorului trebuie să se întărească, să crească prin experienţă, prin muncă îndelungată. Operele bune nu pot apărea în cariera unui scriitor decît în mijlocul cărării vieţii sale.

Mi s-a întîmplat să aflu la ţară tineri foarte vioi şi inteligenţi, dar a căror cunoaştere a vieţii era, firește, mărginită. Din această pricină, vocabularul lor era foarte redus. Dar un om de la ţară de patruzeci de ani a ajuns să ştie ceea ce feciorul de optsprezece ani nu ştie. El cunoaşte numele tuturor plantelor, florilor, arborilor, numele stelelor cerului şi al gîzelor pămîntului. Experienţa lui de viaţă este mai mare şi deci şi vocabularul lui este mai bogat. Îndrăzneşte cineva să creadă că, avînd un vocabular de cîteva sute de cuvinte, într-o limbă ca a noastră, care are atîtea zeci de mii de cuvinte, atîtea expresii poetice, atîtea întorsături fericite, poate să se descurce pentru a realiza o operă literară valabilă ?

Am putut să-mi dau seama de acest adevăr observîndu-mă pe mine în cursul unei activităţi literare de cincizeci şi şapte de ani, adevăr pe care nu-l va putea infirma niciodată nici un scriitor artist. » (« Gazeta literară », 1954, nr. 23).

Varietatea temelor şi bogăţia limbii şi a stilului operei lui M. Sadoveanu pun în evidenţă adevărul exprimat o dată cu o ascuţită intuiţie de criticul ieşean G. Ibrăileanu: « Dumneata pe cît înţeleg reiei în spaţiul unei vieţi evoluţia literaturii noastre aşa cum individul rezumă evoluţia umanităţii; de la dezlănţuirile primare ajunge pînă la reflexivitate ».

Într-adevăr, de la avîntul romantic al primelor cărţi tipărite în urmă cu o jumătate de secol, prozatorul, după o lungă experienţă de scriitor, a ajuns la concentrarea stilului, la sobrietatea exprimării. Scuturarea podoabelor apare ca o consecinţă a cumpănirii înţelepte a materialului limbii, ca o ilustrare a unui adevărat echilibru clasic în exprimare. S-au rărit epitetele ornante; locul lor l-au luat cuvintele cu semnificaţii concrete. De aceea alături de « Şoimii » de acum cincizeci de ani, carte scrisă într-o revărsare de fraze poetice, scriitorul ne-a dat de curînd, abordînd aceeaşi temă, pe « Nicoară Potcoavă », operă care se distinge prin densitatea stilului, prin controlul sever al frazei artistice. Acum asocierile de cuvinte, adesea neaşteptate, gama vastă

a semnificațiilor figurate ale cuvintelor, aduc permanent noi valori sinonimice în diversele unități ale frazelor. După decenii de muncă intensă în domeniul artei literare, scriitorul se oprește la formula frumuseții prin simplitate, a strălucirii prin amănuntul pitoresc notat cu grijă în desfășurarea conținutului. Preocuparea pentru preciziunea exprimării, respectarea deplină a sensurilor și evocarea valorilor poetice ale cuvintelor, apare limpede lămurită în observațiile pe care maestrul M. Sadoveanu le face adesea în ședințele de la Academia R.P.R. sau în cadrul discuțiilor purtate în Consiliul științific al Institutului de lingvistică. Aceste observații arată cît de aproape e scriitorul artist de realitățile limbii noastre ale cărei subtilități de sens ni le amintește astfel: « Cei care n-au pătruns în rînduiala limbii romîne confundă *a zice* cu *a spune*. *A zice* e sinonim cu *a grăi*, *a vorbi*. *A spune* înseamnă *a expune*, *a povesti*. Deci expresia: Vino la mine, *spuse el*, nu e corectă. E corect: Vino la mine, *zise el*. Necorect: *Zi-mi* cum ai călătorit. E corect numai: *Spune-mi* cum ai călătorit. Necorect: *Zi-i* și lui. Corect: *Spune-i* și lui.

Nu trec la celelalte înțelesuri ale verbelor *a zice* și *a spune* de care se va ocupa dicționarul. E necesar ca sintaxa să lămurească cel puțin confuzia aceasta.

Tot așa vă recomand trei verbe: *a umbla*, *a se duce*, *a merge*, pe care unii scriitori de limbă romînă le confundă. *A umbla*, are înțeles de *a frecventa*: Copilul meu *umblă* la școală. *A se duce:* Mă *duc* la școală. *A merge:* Dacă te *duci* la școală, *merg* și eu cu tine. Aș cere sintaxei să se ocupe special de asemenea șovăiri.

Pomenesc în treacăt: Un pahar *cu apă* și depozit *cu lemne* pe care le aud și le citesc de un timp. Poporul spune numai: pahar *de apă* și depozit *de lemne*.

Ceva mai stăruitor v-aș ruga să vă ocupați de galicisme, introduse pe calea presei. Exemple: *Cel care* se tînguia *era* el; eu eram liniștit (galicism). Romînește se spune mai simplu și mai bine: Se tînguia el, eu eram liniștit . . .

În ce privește limba să pornim de la popor și nu vom greși ».

★

Aici ca și în alte numeroase îndemnuri, cultivarea limbii literare stă pe primul plan. De altfel, întreaga operă a scriitorului e un prețios îndreptar pentru îmbogățirea și dezvoltarea limbii noastre. Considerațiile teoretice exprimate în diverse împrejurări nu fac decît să rezume clar învățămintele practice care decurg din cele peste o sută de volume de proză artistică pe care generos, Mihail Sadoveanu le-a dăruit literaturii și limbii noastre.

După cinci decenii de la publicarea primelor cărți, scriitorul cu o adîncă înțelegere a prefacerilor prin care trece patria noastră își pune talentul și experiența lui unică în slujba ridicării culturale a poporului. Înflorirea literaturii noastre noi datorează lui M. Sadoveanu multe din succesele realizate pe calea îmbogățirii tematicii ei și a perfecționării limbii și stilului artistic, căci prin creația lui literară, scriitorul nostru de mult a intrat în rîndul clasicilor literaturii naționale.

Gh. Bulgăr

ANCHETELE DIALECTALE EFECTUATE ÎN ANUL 1954

Cercetarea trăsăturilor caracteristice ale graiurilor care se vorbesc în patria noastră stă în centrul preocupărilor de dialectologie de la institutele de lingvistică din Bucureşti, Cluj şi Iaşi ale Academiei R. P. R. Aceste preocupări, manifestate încă din cursul anului trecut, s-au vădit îndeosebi prin ieşirile pe teren pe care le-au întreprins dialectologii din Bucureşti şi Cluj în vara anului 1954.

În general, anchetele făcute în acest an sînt continuări ale unor cercetări începute în anii precedenţi: astfel studierea graiului din satul Meria, regiunea Hunedoara a format obiectul unei cercetări întreprinse de B. Cazacu în 1952, iar în Valea Jiului s-au efectuat, de către dialectologii din Bucureşti şi Cluj, anchete preliminare în anul trecut [1].

Dacă în cazul anchetei din Valea Jiului s-a urmărit prezentarea graiului dintr-o regiune care s-a dezvoltat mult şi rapid, în cazul anchetei din satul Meria s-a cercetat influenţa limbii naţionale unice asupra vorbirii diferitelor generaţii.

Ancheta din satul Meria s-a desfăşurat între 11—22 august 1954 şi s-a efectuat de o echipă compusă din B. Cazacu (responsabil), M. Grigorescu şi A. Avram, toţi de la Institutul de lingvistică din Bucureşti. În timpul celor zece zile, cît a durat ancheta, s-a constatat, pe baza materialului cules, că există unele deosebiri nu numai între generaţii, ci şi între sexe, în sensul că bărbaţii au pierdut unele particularităţi care se păstrează astăzi numai în graiul femeilor. Aceste fenomene se explică prin faptul că bărbaţii s-au deplasat din sat (ca lucrători la pădure sau în timpul serviciului militar), precum şi datorită influenţei exercitate de limba literară prin şcoală asupra generaţiilor tinere.

[1] Despre problemele urmărite în ancheta preliminară din Valea Jiului, vezi articolul: Activitatea colectivelor de dialectologie de la institutele de lingvistică din Bucureşti şi Cluj din «Limba romînă», nr. 6, 1953, p. 84 şi urm.

Pentru atingerea acestor obiective au fost anchetate, cu un chestionar de 420 de întrebări, 11 subiecte: două pînă la 15 ani, două pînă la 20 ani, două între 20—35 ani, două între 35—45 de ani şi 3 peste 45 de ani (în general un bărbat şi o femeie din fiecare categorie).

În afara materialului cules cu ajutorul chestionarului au fost notate diferite cuvinte, forme şi construcţii culese în convorbirile ocazionale. De asemenea s-au îmbogăţit datele culese în prima anchetă cu privire la toponimia satului.

★

Între 21 august şi 4 septembrie 1954 a avut loc o anchetă în Valea Jiului. La anchetă au participat: A. Avram, B. Cazacu, S. Cocenai (tehnician), G. Ghiţu, M. Grigorescu şi M. Sala de la Institutul de lingvistică din Bucureşti, M. Homorodeanu, P. Neiescu, L. Onu, I. Pătruţ, G. Rusu, L. Şerdeanu, A. Stan, I. Stan şi R. Todoran de la Institutul de lingvistică din Cluj; acad. Emil Petrovici, care a condus ancheta, s-a deplasat pe teren pentru a da îndrumări echipelor. De asemenea s-au deplasat pe teren: I. Stanciu, director adjunct al Institutului de lingvistică din Bucureşti şi V. Breban de la Institutul de lingvistică din Cluj.

Ancheta a avut următoarele obiective: completarea şi verificarea datelor culese cu prilejul anchetei preliminare din vara anului 1953; culegerea terminologiei miniere şi a unui număr de texte necesare studierii sintaxei şi a stilisticii; îmbogăţirea materialului toponimic cules în vara precedentă.

Materialul necesar a fost cules cu ajutorul chestionarelor. S-a lucrat în primul rînd cu un chestionar dezvoltat — bazat pe chestionarul «Atlasului lingvistic romîn» — cuprinzînd 1200 întrebări din diferitele domenii de activitate. Acest chestionar a fost folosit fie de echipe formate din cîte doi cercetători, fie de cîte un singur anchetator în următoarele localităţi: Cîmpul lui Neag, Bărbăteni, Paroşeni, Jiu-Coroieşti, Dealul Babei, Aninoasa, Dîlja Mare, Cimpa, Jiieţ, Bănița şi Livezeni.

O echipă compusă din B. Cazacu şi A. Avram a urmărit, cu ajutorul unui chestionar de 260 întrebări (întrebările au fost aranjate pe sfere semantice), principalele particularităţi fonetice ale graiului din această regiune. Cu acest chestionar au fost anchetate, cîte două subiecte, în următoarele localităţi: Cîmpul lui Neag, Paroşeni, Jiu-Coroieşti, Dîlja Mare, Iscroni, Jiieţ, Cimpa şi Dealul Babei (celelalte localităţi au fost cercetate în 1953).

Cu al treilea chestionar, referitor la terminologia minieră, a lucrat o echipă formată din L. Onu şi M. Homorodeanu în centrele miniere: Lupeni, Petroşani şi Petrila.

M. Sala a urmărit, pe baza unui chestionar de aproximativ 400 de întrebări, tratamentul fonetic al cuvintelor din fondul principal lexical.

Pentru adunarea textelor, echipele au fost dotate cu două magnetofoane. Cu ajutorul acestora s-au putut culege diferite povestiri, basme, chiuituri etc.

În cursul anchetei au existat şi unele lipsuri. Nu s-a acordat importanţa necesară punctelor care se găsesc la întîlnirea graiului din Valea Jiului cu graiurile din regiunile limitrofe: Ţara Haţegului, Oltenia şi Banat. Nu s-au întreprins sondaje în localităţile din Ţara Haţegului de unde au venit întemeietorii aşezărilor din Valea Jiului. Anchetarea acestor puncte ar fi dat posibilitatea să urmărim felul cum a evoluat graiul din Ţara Haţegului transplantat în altă regiune.

Ancheta n-a fost pregătită printr-un instructaj prealabil amănunţit. Aceasta a dus, printre altele, în cursul anchetei, la crearea unor timpi morţi.

În ciuda acestor deficienţe, cu ajutorul materialului cules, se va putea trece, în perioada care urmează, la redactarea monografiei lingvistice a Văii Jiului.

★

În cursul lunii octombrie 1954, două echipe de dialectologie de la institutele de lingvistică din Bucureşti (A. Avram, Vl. Drimba, M. Sala şi T. Teaha) şi Cluj (G. Rusu şi I. Stan) împreună cu o echipă a colectivului de lingvistică din Iaşi (V. Arvinte şi G. Ursu) s-au deplasat în valea Bistriţei.

Ancheta a avut caracter de sondaj, urmărind să culeagă material informativ cu privire la graiul comunelor din această regiune; de asemenea s-a căutat să se realizeze un schimb de experienţă între cele trei colective de dialectologie din Bucureşti, Cluj şi Iaşi.

Pentru rezolvarea primei probleme s-au anchetat, cu un chestionar fonetic de 261 de întrebări, satele aparţinînd comunelor Buhalniţa, Bicaz, Ceahlău şi Hangu. În afară de aceasta s-a anchetat cu chestionarul «dezvoltat» cu care s-a lucrat şi în Valea Jiului.

Cercetarea sumară a graiului vorbit în valea Bistriţei ne-a permis să observăm că există numeroase deosebiri de grai de la o localitate la alta. Mai mult, chiar în vorbirea aceluiaşi individ se observă o pronunţată inconsecvenţă. Aceste observaţii generale arată că e necesară iniţierea unei anchete mai mari în cursul căreia să se poată stabili raportul dintre formele vechi (regionale) şi cele noi (literare). O urmărire mai atentă a particularităţilor de vorbire din valea Bistriţei ar fi utilă şi pentru cercetătorii din alte domenii. De exemplu, din unele fapte de ordin lingvistic se pot trage concluzii preţioase pentru istoria acestei regiuni.

Pe lîngă faptul că în aceste anchete s-a cules un material bogat care ajută la cunoaşterea şi studierea graiurilor de pe teritoriul ţării noastre menţionăm, tot ca un rezultat pozitiv, faptul că cercetătorii institutelor de lingvistică (în special tinerii) au avut posibilitatea să se perfecţioneze în acest domeniu de cercetări. De asemenea în cursul ultimei anchete în valea Bistriţei, s-a realizat o colaborare între cele trei colective de dialectologie de la care putem aştepta şi alte roade pe viitor.

Marius Sala

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

V. V. IVANOV: **Clasificarea genealogică a limbilor şi noţiunea înrudirii dintre limbi.** Ed. Universităţii din Moscova, 1954.

Broşura cuprinde 3 capitole: 1. Clasificarea genealogică a limbilor şi noţiunea înrudirii dintre limbi, 2. — Cîteva cunoştinţe despre istoria elaborării clasificării genealogice a limbilor lumii, 3. — Clasificarea genealogică a limbilor.

Primul capitol expune principiile care stau la baza clasificării genealogice a limbilor. Clasificarea genealogică a limbilor, se spune în broşură, se bazează pe studierea limbilor cu ajutorul metodei comparative istorice. Studiind limbile slave contemporane, observăm multe asemănări între ele atît în lexic cît şi în fondul principal de cuvinte şi în structura gramaticală. Aceste asemănări nu pot fi întîmplătoare. Ele arată că limbile slave sînt înrudite, avînd aceeaşi limbă-bază — slava comună. La aceleaşi concluzii ne duce şi studiul comparativ istoric al limbilor indo-europene. Studiind limbile indo-europene ne dăm seama că ele se leagă prin unitatea sistemului lor morfologic şi prin originea comună a celei mai vechi părţi a fondului lor principal de cuvinte. Importanţa clasificării genealogice a limbilor constă în aceea că e o clasificare istorică. Procesele de formare a familiilor de limbi pot fi studiate numai în legătură cu istoria popoarelor care au creat aceste limbi.

Formarea multor familii de limbi a avut loc în perioada care a precedat apariţia societăţii pe clase. În condiţii istorice prielnice, dialectele limbii-bază au dus la apariţia unor limbi de sine stătătoare. Pe de altă parte dialecte înrudite pot fuziona şi forma o singură limbă; în istoria familiilor de limbi e posibilă şi diferenţierea şi unificarea.

În capitolul al II-lea V.V. Ivanov face istoricul studierii problemei. În secolul al XVI-lea savantul ceh Jan Amos Komenski (Commenius) a stabilit înrudirea limbii finlandeze cu limba maghiară. În 1599 clasificarea limbilor europene a fost dată de Iosif Justus Scaliger. În secolul al XVIII-lea savantul rus M.V. Lomonosov stabileşte înrudirea limbilor slave şi de asemenea, a limbilor indo-europene. În 1811, în Rusia, apare o lucrare anonimă, « Despre asemănarea limbii sanscrite cu limba rusă ». La începutul secolului al XIX-lea lingvistul german F. Bopp şi danezul Rask dau o bază ştiinţifică înrudirii limbilor indo-europene. De mare importanţă pentru crearea metodei comparative istorice sînt lucrările marelui slavist rus A.H. Vostokov (1781-1864), (« Cugetări despre limba slavă » şi altele).

În secolul al XIX-lea primeşte o mare răspîndire concepţia « arborelui genealogic » a lui A. Schleicher (1821-1862), după care « protolimba » familiilor de limbi s-a descompus în cîteva protolimbi, care, la rîndul lor, s-au descompus în alte protolimbi ale unor ramuri separate de limbi. Schleicher a neglijat specificul limbii ca fenomen social, a interpretat în mod biologic fenomenele de limbă. La sfîrşitul secolului al XIX-lea încep să fie studiate dialectele diferitelor limbi, apare geografia lingvistică.

Clasificarea genealogică a limbilor mai are încă unele lacune. Astfel, pînă acum rămîne discutabilă problema originii fenomenelor care unesc limbile baltice cu cele slave. Clasificarea limbilor în interiorul multor familii este încă puțin studiată. Mulți lingviști din apus pun la îndoială principiul clasificării genealogice a limbilor, negă înrudirea limbilor în adevăratul înțeles al cuvîntului. După părerea acestor savanți, aceeași limbă (de ex. romîna) poate avea o înrudire de primul grad cu o grupă de limbi (de ex. cu cea romanică) și o înrudire «de al doilea grad» cu altă grupă de limbi (de ex. cu cea slavă). Dar deși în limba romînă au pătruns multe împrumuturi slave ea rămîne totuși o limbă romanică.

Regimul aracceevist creat de marriști a împiedecat lingvistica sovietică să aplice metoda comparativă-istorică. Marr nega clasificarea genealogică a limbilor, socotind-o rasistă, dar lipsa legăturii dintre înrudirea de limbă și clasificarea antropologică poate fi dovedită cu multe exemple.

În capitolul al III-lea, autorul broșurii trece la clasificarea însăși a limbilor, începînd cu *limbile indo-europene*: 1.—*Limbile indiene.*— În mileniul al II-lea î.e.n. au existat două limbi indiene literare vechi: *limba vedică*, în care a fost scrisă «Rigveda», și *limba sanscrită*, în care au fost scrise epopeile «Mahabharata» și «Ramayana». Sanscrita e descrisă de vechiul lingvist indian Panini. În mileniul al II-lea î.e.n. sanscrita e înlocuită cu limbile *pracrite* și *pali*. Din aceste limbi se dezvoltă limbile noi indiene, dintre care cea mai răspîndită e *hindustana*. Hindustana are două forme literare: *urdu*, (limba de stat a Pakistanului) și limba *hindi* (limba de stat a Indiei). Alte limbi indiene mai sînt: *bengali, bihari, marathi, pengiabi, ragiastani, gugiarati, uria*. Din limbile indiene, care se vorbesc în afara Indiei, face parte numai *limba țigănească*.

2. — *Limbile iraniene* sînt foarte apropiate de limbile indiene. Limba în care a fost scrisă «Avesta» este așa de apropiată de limba vedică, încît nu există îndoială că ele au format limba de bază *indo-iraniană*. Limba «Avestei» e înlocuită mai tîrziu în apusul Iranului de limba *medio-persană*, iar la răsărit de limbile *sogdiană*, *horezmiană* și *hotaniană*. Din limbile răsăritene se crede că face parte și limba *scitică*. Din limbile iraniene noi de răsărit fac parte: *osetina*, *iagnobiana*, cîteva limbi *pamiriene* și limba *pușlu* (Afganistan). Limbile noi iraniene de apus cuprind limbile: *tadjică*, *tatiană* și *talișă* (Azerbaidjan), *curdă*, *persană* și *belugiană*.

3. — *Limbile slave* se împart în 3 grupuri: *răsăritene* (rusă, ucraineană, bielorusă), *sudice* (bulgară, macedoneană, sîrbocroată, slovenă), *apusene* (cehă, slovacă, sîrbă, luzaciană, polonă, cașubă și polabă, care actualmente e limbă moartă).

4. — *Limbile baltice* în multe privințe sînt apropiate de cele slave. Se împart în două subgrupe: *apusene* (vechea prusiană, actualmente limbă moartă) și *răsăritene* (lituaniană și letonă).

5. — *Limbile germanice* se împart în răsăritene, apusene și scandinavice. Din limbile germanice răsăritene făcea parte limba *gotă*, astăzi moartă. Limbile scandinavice cuprind: *suedeza*, *daneza*, *islandeza*, *farera* și *norvegiana*. În Evul Mediu apar documente în limbile germanice de apus. Din acestea fac parte: *vechea germană superioară*, *vechea saxonă*, *vechea francă inferioară* și *vechea engleză*. Din vechea francă inferioară s-au dezvoltat limbile *olandeză flamandă* și *bură* (Africa de sud). Din dialectele germane superioare s-a dezvoltat limba germană literară. Apropiată de vechea engleză este limba *friziană* (Olanda, Germania de nord-vest). Limba *scoțiană* a dispărut în secolul al XVIII-lea.

6.—*Limbile celtice* se împart în 3 grupe: *galică* (această limbă a murit în primele secole ale erei noastre), *bretonă* și *gaelică*. Din grupa gaelică face parte limba irlandeză. Grupei bretone îi aparțin limbile *bretonă* și *valică* (Wells), care a dispărut în secolul al XVIII-lea.

7. — *Limbile italice* cuprind două grupe: *latină* și *osco-umbriană*. Limbile oscă și umbriană au fost înlocuite de latină, care a început să se vorbească pe tot teritoriul imperiului roman.

8.—*Limbile romanice* se împart si ele în mai multe grupe. Din grupa ibero-romanică fac parte limbile *spaniolă*, *portugheză* și *catalană*. Grupa gallo-romanică cuprinde

limbile *franceză* și *provensală*. În Italia și Elveția se vorbesc limbile *italiană*, *sardiniană* și *reto-romană*. Limbilor romanice de răsărit aparțin *romîna* și *moldoveneasca*. De ele se deosebesc alte dialecte romanice de răsărit: *macedo-romîn*, *istro-romîn*, *meglenoromîn*. Tot romanică a fost și *limba dalmatică*, care a dispărut în secolul al XIX-lea.

9. — *Limba albaneză* este de asemenea o limbă indo-europeană.

10. — *Limba greacă veche* avea o serie întreagă de grupe de dialecte, dintre care mai importante erau grupele *ionico-atică*, *aheică*, *eolică* și *dorică*. Pe baza limbii atice se dezvoltă greaca comună (coiné) din care se trage și neogreaca.

11. — *Limba hitită* este o limbă veche din Asia Mică, care a fost fixată în scris la începutul mileniului al II-lea î.e.n.

12. — *Limba armeană*.

13. — *Limbile toharice* sînt două limbi — toharica A și toharica B — care se vorbesc în Turchestanul chinez.

Limbile ugro-finice se împart în două ramuri: finică și ugrică. Din ramura ugrică fac parte limbile maghiară, limba mansi și limba hantă (Siberia de vest). Ramurii finice aparțin limbile *mordovă*, *mari*, *limbile saame*, *finlandeza*, *estona*, *carela*, *vepsa*, *iugra*, *voda*, *liva*, *limbile permice* și *udmurta*.

Limbile samodice se vorbesc în nordul îndepărtat al U.R.S.S. Din acestea fac parte limbile: *neneță*, *iganasană*, *selcupă* și *enețcă*.

Limbile turce se împart în cîteva subgrupe: bulgară de sud-vest, de nord-est și de sud-est. Subgrupa bulgară e reprezentată astăzi de limba ciuvașă; din limbile vechi făceau parte bulgara și hazara. Grupei de sud-vest aparțin limbile turcmenă, truhmenă, găgăuță, azerbaidjană și turcă. Din subgrupa de nord-vest fac parte tătara, bașchira, caraima, cumîca, polovețca, cîpciaca, caracalpaca, nogaica și cazaha. Subgrupa de sud-est cuprinde limbile uzbecă și uigură.

Familia *limbilor mongolice* cuprinde limbile mongolă, bureat-mongolă, halcacă, și oirată. Oarecum deosebite de acestea sînt limbile mogolă (Afganistan), dagură (Manciuria) și mongoră (Tibet).

Limbile tunguso-manciuriene se împart în două subgrupe: 1. — tunguso-evencă, evenă, neghidală și 2. — manciuriano-nanaică, ulcică și orocică.

Limba *coreeană* are o situație aparte.

Limbile semitice se împart în trei grupe: estică, nordică și sudică. Grupa estică e reprezentată de limba moartă acadă, care se vorbea în Asiria și Babilon. Grupa nordică cuprinde limbile vechi canaană, feniciană, moabită, ebraică, arameică, mandeică și limba vie aisoră. Grupa sudică cuprinde araba și limbile etiopice.

Unii lingviști deosebesc și familia *hamită* de limbi, din care ar face parte egipteana, copta, limbile berbere și cușita.

Limbile caucaziene de sud (cartvelice) cuprind georgiana, zana și svana.

Din *limbile daghestane* fac parte limba avară, darghină, lacă, lezghină și tabasarană.

Limbile *abhazo-adîgheice* sînt reprezentate de adîgheică, cabardină și ubîhă.

Limba bască se vorbește în Spania.

Din limbile *dravidiene* (India) fac parte tamila, malaiala, canara și telugu.

Din limbile *malaio-polineziene* cele mai studiate sînt limbile indoneziene, din care fac parte iavana, malaia și tagana.

Limbile tibeto-chineze se împart în două grupe: tai-chineză și tibeto-birmană. Din grupa tai-chineză fac parte chineza, tai și altele. Grupa tibeto-birmană cuprinde tibetana, birmana, limbile himalaice și assamice.

În Africa de sud e răspîndită familia limbilor *bantu*, dintre care cea mai importantă e limba *suaheli*. Limbile africane sînt foarte puțin studiate. Încă nu se cunoaște locul limbii japoneze în clasificare.

Din *limbile indiene ale Americii* sînt mai bine cunoscute familiile *algonchină* și *atabască*, precum și limba *astecă*.

Ion Moise

B. V. GORNUNG: Problema înrudirii dintre limbi și formarea familiilor lingvistice. «Studii» vol. II, Institutul de limbă și literatură al Academiei de științe a R.S.S. Letone, Ed. Academiei de științe a R.S.S. Letone, Riga, 1953.

Prin lucrarea de față, B.V. Gornung aduce o importantă contribuție la rezolvarea

problemei formării limbilor înrudite genetic. Scoţînd în evidenţă rolul pe care l-au avut indo-europeniştii în formularea principiilor gramaticii comparate (şi respectiv a metodei comparative-istorice) autorul face în acelaşi timp o expunere critică a istoricului problemei enunţate mai sus.

B.V. Gornung arată apoi care este punctul de vedere al lingvisticii marxiste în problema limbilor înrudite genealogic şi în ce direcţie să fie îndreptate eforturile lingviştilor pentru a rezolva în mod ştiinţific problema respectivă.

Primele încercări de sistematizare a limbilor înrudite din punct de vedere genetic au loc în secolul al XVII-lea şi începutul celui de-al XVIII-lea. B.V. Gornung arată că primul care a dat o clasificare comparativ-istorică a fost marele savant rus M.V. Lomonosov (1711-1765). În lucrările sale, Lomonosov, pentru prima oară, a comparat după o metodă ştiinţifică limbile slave şi a arătat separarea lor istorică. Tot printre primii lingvişti, Lomonosov elaborează unele idei importante cu privire la dialectele limbilor rusă şi germană. Deşi foloseşte comparaţia limbilor slave cu celelalte limbi indo-europene, totuşi, Lomonosov nu operează cu termenul acesta (nu întîlnim la el termenul de «limbă indo-europeană»).

Este cunoscut faptul că in istoria lingvisticii comparate a limbilor indo-europene evenimentul cel mai important a fost descoperirea sanscritei. Pentru prima dată savanţii europeni vin în contact cu monumentele limbii indiene vechi.

La începutul secolului al XIX-lea danezul Rasmus Rask (1787-1832), lingvistul rus A. H. Vostokov (1781-1864) şi cunoscutul lingvist german, Franz Bopp (1791-1867), independent unul de altul şi pe căi diferite stabilesc principiile cercetării comparativ-istorice a limbilor înrudite.

Subliniind rolul foneticii în cercetările comparativ-istorice, Vostokov dă prima clasificare ştiinţifică a limbilor slave, lucru care în Europa occidentală s-a stabilit cu mult mai tîrziu.

Danezul Rasmus Rask începe cu studierea limbii irlandeze comparînd-o cu alte limbi, înrudite şi neînrudite.

El arată cum trebuie conceput procesul de studiere comparativă a limbilor. Rask porneşte de la limba irlandeză şi ajunge la limbile indo-europene, numite de el «tracice».

Lingvistul danez, spre deosebire de Fr. Bopp, nu cunoştea sanscrita. În schimb, el foloseşte într-o oarecare măsură material comparativ din limbile balto-slave.

Meritele lui Fr. Bopp, care a fost considerat ca întemeietor al gramaticii comparate a limbilor indo-europene, constau în faptul că el, cunoscînd bine limba sanscrită, a prelucrat în cercetările sale sistemul verbului în indo-europeană pe baza căruia era mai uşor să demonstreze înrudirea rădăcinilor şi a flexiunii care fusese de fapt subliniată de predecesorul său, William Jones (1746-1796). Justetea acestei metode noi, precum şi a sistemului de reconstituire a formelor primitive au fost demonstrate de romanişti, în special de Fr. Diez (1794-1876).

În prima perioadă a istoriei lingvisticii comparate istorismul ca principiu de cercetare ştiinţifică este străin lucrărilor aparţinînd savanţilor pe care i-am amintit mai sus. Faptul că Grimm şi ceilalţi romanişti, în genere, se interesau de problemele istoriei, nu schimbă întru nimic caracterul afirmaţiei de mai sus.

Istorismul lor era departe de a fi ştiinţific. Astfel, concepţiile lui Grimm — care a fost considerat fondatorul gramaticii istorice — sînt dominate de teoria apriorică a înfloririi limbilor indo-europene în perioada preistorică şi degradare în epoca istorică.

Cu toate lipsurile lor în ce priveşte rigurozitatea ştiinţifică, lucrările lui Bopp, Diez şi Grimm au fost mult apreciate de clasicii marxismului.

August Schleicher (1821-1868) marchează o nouă etapă în lingvistica comparată a limbilor indo-europene. Schleicher a încercat să combine dialectica lui Hegel, înţeleasă de el în mod primitiv, cu datele biologiei şi a creat în lingvistica comparată a limbilor indo-europene o nouă metodologie—naturalistă şi antiistorică.

Două premise au stat la baza ei:

1. — orice evoluție corespunde triadei hegeliene și

2. — limba reprezintă un organism (nu în sens metaforic, ci la propriu).

Limbile se nasc, trăiesc și mor și acesta este un fenomen natural, o lege biologică. De aceea, în fiecare perioadă de evoluție a limbii există de fapt 3 perioade bine distincte.

Neogramaticii deschid o epocă nouă în istoria lingvisticii. În cercetările lor, ei caută să se apropie de principiul istorismului. Spre deosebire de generațiile precedente de lingviști, neogramaticii au strămutat centrul atenției de la monumentele scrise la graiuri și dialecte. Manifestul neogramaticilor îl constituie introducerea lui Brugmann și Osthoff la «Cercetările morfologice» (1878).

Însă nici neogramaticii nu au înțeles în adevărata lui esență, principiul istorismului. În formulările lor istorice ei se conduceau după filozofia pozitivistă, care în fond neagă istorismul conceput pe baze științifice și nu dă savantului posibilitatea de a face generalizări istorice juste.

B.V. Gornung arată apoi rolul lui Friedrich Engels, care în lucrarea sa «Perioada francă», alcătuită pe baza metodei comparative-istorice, dar cu o analiză profundă și în același timp critică a tezelor ei fundamentale, demonstrează originea comună nu numai a limbilor germanice, ci și a celorlalte limbi indo-europene. În continuare, analizează problema înrudirii dintre limbi și a modului cum s-au format istoriceşte limbile indo-europene.

Înrudirea dintre limbi este o înrudire genealogică și poate fi explicată numai admițînd existența în trecutul foarte îndepărtat a unei limbi comune din care s-au separat limbile respective.

Înrudirea genealogică a limbilor poate fi stabilită numai cu ajutorul metodei comparative-istorice. În felul acesta putem pătrunde în epoci foarte îndepărtate, de la care nu ni s-au păstrat documente scrise. Importanța metodei comparative-istorice constă în aceea că ea ne dă posibilitatea să studiem ipotetic «preistoria» limbii, precum și apariția legilor ei interne de dezvoltare.

Gornung fixează și tezele principale care privesc această metodă de investigare specială:

1. — *Obiectul* metodei comparative-istorice îl constituie studiul legăturilor genetice al fenomenelor asemănătoare și deosebite din limbile înrudite;

2. — *Scopul* aplicării metodei comparative-istorice în lingvistică este stabilirea legăturilor istorice concrete între limbile înrudite. În felul acesta putem înțelege caracterul specific al limbilor date și descoperi în același timp legile lor interne de dezvoltare. Aceste legături sînt în primul rînd legături genetice. Pe de altă parte, metoda comparativă-istorică aplicată practic ne explică și caracterul pe care limbile înrudite genetic l-au putut avea de-a lungul istoriei cu alte familii de limbi.

Trecînd apoi la procesul formării familiilor limbii, autorul arată că în secolul al XIX-lea cercetătorii își imaginau în mod schematic felul în care s-a produs scindarea limbii indo-europene comune în diferite ramuri.

Fenomenul acesta destul de complex s-ar fi produs — după părerea lui Schleicher și a adepților săi — în formă de arbore genealogic care prezintă diferite ramificații ale limbii indo-europene comune.

Primul protest împotriva caracterului unilateral al concepțiilor lui Schleicher și Fick privind originea limbilor indo-europene îl ridică pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1872) «teoria ondulatorie» a lui Joh. Schmidt. Potrivit acestei concepții, răspîndirea fenomenelor lingvistice noi s-a produs în limbile indo-europene exact așa cum se răspîndesc undele care se formează în apă cînd aruncăm cu pietre. Aceste unde (mai tîrziu numite isoglose) se pot încrucișa și uni dînd naștere unor noi ramuri ale limbii indo-europene. Însă și teoria ondulatorie — așa cum a fost formulată de Joh. Schmidt — s-a dovedit a fi tot atît de inacceptabilă ca și schemele arborelui genealogic. Gornung supune unei critici bine întemeiate părțile slabe ale teoriei lui Joh. Schmidt privind formarea limbilor indo-europene.

Teoria ondulatorie a pătruns în arsenalul istoriei lingvisticii indo-europene numai

cu modificările și completările lui Leskien, Endzelin, Rozwadowski, Ascoli precum și ale unor reprezentanți ai geografiei lingvistice.

Trecînd la rezolvarea problemei formării limbilor indo-europene nu ne putem dispensa de tot ce a fost pozitiv în lucrările de gramatică comparată ale cercetătorilor precedenți.

Teza fundamentală care stă la baza lingvisticii comparative-istorice și anume că limbile înrudite genetic provin dintr-un izvor comun își păstrează valoarea și în momentul de față.

Acest izvor comun îl putea constitui numai o limbă reală, relativ unitară (unitară în măsura în care poate fi unitară o limbă fără scriere, care întotdeauna este scindată în dialecte și graiuri). Ca orice limbă reală și limba-bază evolua. În fiecare perioadă a dezvoltării sale ea dispunea de un fond principal lexical propriu, de o structură gramaticală și un sistem fonetic. În dialectele limbii-bază existau, desigur, deosebiri lexicale, gramaticale și fonetice. Existența dialectelor în limba comună (ca ramificații ale acesteia) nu periclitau unitatea limbii-bază care i se opunea ca limbă a întregului popor. Purtătorii limbii-bază puteau fi un trib izolat, o uniune de triburi înrudite, iar în unele cazuri chiar un popor deja închegat. Gornung presupune că fenomenul acesta a fost caracteristic pentru toate limbile comune.

În majoritatea cazurilor, existența limbilor-bază, ca de altfel și procesul formării familiilor de limbi înrudite, s-au produs într-un trecut foarte îndepărtat. Exemplele de fixare a limbilor comune în monumente scrise sînt destul de rare (latina vulgară și limba comună a slavilor de răsărit pentru familia indo-europeană).

Latina populară este atestată parțial ca limbă-bază în documente scrise din secolele III-VII. Fondul principal lexical al latinei populare se deosebea puțin de fondul principal de cuvinte al latinei clasice. Structura gramaticală a limbii latine s-a modificat în limbile romanice, deși în mod diferit, dar în general în una și aceeași direcție.

De fapt, procesul formării limbilor romanice este foarte complicat și în lingvistică mai multe teorii au încercat să dea o explicație științifică acestui proces:

1. — unele pornesc de la diferențierea succesivă a limbilor latine;

2. — altele atribuie o importanță hotărîtoare substratului autohton;

3. — în fine, unele consideră că deosebirile dintre limbile romanice reflectă diferențierile dialectale existente chiar în interiorul latinei populare.

Desigur a avut loc un proces de încrucișare a latinei cu limbile băștinașe, însă nu el a jucat rolul decisiv, deoarece el se încheiase cu mult înainte de începerea formării limbilor romanice. Latina s-a răspîndit în toate provinciile, a eliminat limbile locale, populația băștinașă fiind romanizată. Limbile romanice s-au format însă cu mult mai tîrziu, ca urmare a diferențierii latinei.

Un alt exemplu de atestare a limbii-bază în monumente scrise ni-l oferă limba slavă comună de răsărit (rusa veche) din secolul al XI-lea. Cam de prin secolele XIII-XIV grupuri dialectale ale acestei limbi comune s-au separat cu timpul punînd bazele limbilor slave de răsărit (rusa, ucraineana și bielorusa). Cazurile de acest fel sînt însă excepționale. După cum se știe, majoritatea limbilor-bază nu au fost atestate în documente scrise și pot fi reconstituite ipotetic cu ajutorul metodei comparative-istorice.

Singura explicație științifică a formării grupurilor de limbi înrudite genealogic se bazează pe scindarea limbii-bază. Autorul subliniază că scindarea unității lingvistice primare nu se putea produce sub forma «unui act izolat al unei lovituri hotărîtoare». Formarea grupurilor de limbi în interiorul comunității lingvistice primare a avut loc diacronic timp de mai multe secole și chiar milenii.

Un exemplu semnificativ în această privință ni-l oferă limbile indo-europene. B.V. Gornung consideră că separarea limbii hitite s-a produs cam cu vreo 2500 de ani înaintea erei noastre. În schimb, formarea grupurilor (ramurilor) baltice, slave și germanice are loc între anii 2000 și 1000 înainte de era noastră. Intervalul de 1500 de ani, de la separarea hititei se caracterizează prin formarea ramurii indo-

iraniene, greceşti, italice, celtice ş.a. Autorul nu neagă de asemenea că ar putea fi argumentată în mod serios şi teoria potrivit căreia grupul slav s-a separat cu mult mai tîrziu (ultimele secole înainte de era noastră).

Grupurile de dialecte ale limbii-bază care s-au separat diacronic, nereuşind să se diferenţieze esenţial în structura lor gramaticală şi în fondul principal lexical — mai ales în ceea ce priveşte cuvintele nederivate — puteau să se integreze din nou, iar ulterior să se dezintegreze.

În felul acesta explică unii lingvişti caracterul comunităţii balto-slave sau italo-celtice. Relaţii lingvistice au existat şi între limbile slave şi cele iraniene în două perioade diferite. (În domeniul lexicului şi parţial al gramaticii există unele trăsături comune în limbile slavo-iraniene). În prima perioadă a contactului dialectelor protoslave cu periferia ariei lingvistice indo-iraniene, acestea din urmă deabia începuseră să se separe din indo-europeana comună. După separarea slavilor de popoarele baltice (comunitatea lingvistică balto-slavă) contactul se produce numai cu o parte a iranienilor (sciţii şi sarmaţii).

Autorul mai tratează problema încrucişărilor dintre limbi, rolul substratului, şi combate felul în care marriştii concepeau problema înrudirii dintre limbi. În privinţa teoriei substratului, B.V. Gornung subliniază că unii dintre lingviştii burghezi continuă să supraaprecieze rolul substratului în procesul de formare a limbilor. În felul acesta ei neagă rolul dominant al legilor interne de dezvoltare a limbilor respective. În realitate, influenţa substratului se limitează la lexic. Astfel, în procesul încrucişării, limba învingătoare poate să-şi însuşească, să asimileze unele particularităţi ale limbii învinse. Problema înrudiri dintre limbi poate fi rezolvată numai recunoscînd că există limbi înrudite şi există limbi neînrudite, diferite din punctul de vedere al originii lor. Fenomene intermediare nu sînt posibile. Noţiunea de hibrid lingvistic este o ficţiune imcompatibilă cu modul în care lingvistica marxistă concepe încrucişarea limbilor. În schimb, vulgarizatorii marxismului — marriştii — nu erau de acord cu teza că înrudirea dintre limbi este determinată de originea lor dintr-un izvor comun. Dimpotrivă, ei afirmau că înrudirea dintre limbi ar fi un fenomen secundar. Evoluţia merge de la pluralitate la unitate. Ei considerau posibilă transformarea stadială a iberilor în celţi, a cimbrilor în sciţi, a sciţilor în slavi etc. Această concepţie antiştiinţifică a fost aspru criticată şi s-a arătat că nu are nimic comun cu marxismul.

În încheiere, autorul subliniază caracterul complex al problemei formării şi evoluţiei familiilor de limbi.

Procesul acesta începe într-o epocă extrem de îndepărtată şi nu poate fi confundat cu apariţia limbajului sonor. În perioada cînd începe formarea limbilor înrudite limbajul omenesc exista deja de multe milenii şi tocmai el a constituit materialul lingvistic din care ulterior s-au format familiile de limbi înrudite genetic.

Acestea sînt problemele tratate de autor în articolul de faţă. Ele prezintă interes atît din punctul de vedere al lingvisticii generale, cît şi din punctul de vedere al gramaticii comparate a limbilor indo-europene. De aceea considerăm că lucrarea lui B.V. Gornung poate fi de un real folos lingviştilor noştri care se interesează de problemele menţionate mai sus.

Arıton Vraciu

CONSULTAŢII

RĂSPUNS CITITORILOR

R. BÎRLEANU - Ungheni

Întrebare: Sînt subiective sau predicative subordonatele din frazele de tipul următor:

1. Trebuie să învăţăm;
2. E necesar să construim socialismul şi la sate;
3. E bine să lucrăm în colectiv?

Răspuns: În toate trei exemplele de mai sus, propoziţiile subordonate: *să învăţăm*; *să construim socialismul şi la sate; să lucrăm în colectiv* sînt, după cum le consideraţi şi dvs., propoziţii subiective. Ele îndeplinesc funcţiunea de subiect pe lîngă verbul impersonal intranzitiv *trebuie* şi pe lîngă expresiile unipersonale *e necesar, e bine.* Dacă în ce priveşte expresiile unipersonale: *e necesar, e bine* şi altele de acelaşi fel, este uşor de înţeles că de vreme ce ele nu au subiect, funcţiunea de subiect o îndeplinesc propoziţiile subordonate lor, în cazul verbului *trebuie* situaţia e puţin mai complicată.

Unele gramatici consideră acest verb (ca şi pe *a putea, a începe*) drept un verb nepredicativ, care nu poate forma predicatul decît cu ajutorul unui nume predicativ. Aceste gramatici includ verbul *a trebui* în categoria verbelor copulative. Prin urmare, în fraza: Trebuie să învăţăm, subordonata *să învăţăm* este, după aceste gramatici, o propoziţie predicativă, ţinînd locul numelui predicativ, pe lîngă verbul-copulă *trebuie.*

Verbul *a trebui* nu este însă un verb copulativ. El nu poate fi pus alături de *a fi*, ci îşi păstrează calitatea de verb predicativ formînd singur predicatul, chiar atunci cînd joacă un rol de auxiliar de mod (adică aduce verbului pe care-l însoţeşte ideea necesităţii) ca în exemplul dat de dvs.: *Trebuie să învăţăm.*

Deci dacă *trebuie* nu poate fi socotit verb copulativ, nici subordonata dependentă de el nu poate fi considerată o propoziţie predicativă, ci ea este o propoziţie subiectivă, îndeplinind funcţiunea de subiect al unui verb impersonal.

F. C.

PAVELESCU CONSTANŢIN - Biertan, raionul Mediaş.

1. *Întrebare*: Cuvintele *tînguitoare* şi *tristă* din textul: ***Tînguitoare şi tristă*** *venea prin liniştea nopţii melodia tărăgănată* pot fi considerate adverbe?

1. *Răspuns*: În exemplul dat de dvs. cuvintele ***tînguitoare*** şi ***tristă*** sînt adjective avînd funcţia sintactică de complemente circumstanţiale de mod. Asemenea construcţii în care complementul circumstanţial de mod exprimat prin adjective păstrează o legătură şi cu substantivul subiect cu care se acordă, sînt specifice limbii romîne.

Indicaţia din «Gramatica limbii romîne» vol. I, editată de Academia R.P.R.: «adverbul este partea de vorbire, în general neflexibilă», pe care dvs. o aduceţi ca argument cînd susţineţi că ***tînguitoare*** şi ***tristă*** sînt adverbe, o înţelegeţi greşit. În acelaşi tratat de gramatică, la capitolul «Noţiuni generale

de morfologie», § 73, se arată că flexiunea adverbului constă numai în faptul că are grade de comparație, fiind deci lipsit de celelalte categorii gramaticale ca: gen, număr, caz etc. Ținînd seama de aceste indicații, cuvintele ***tînguitoare*** și ***tristă*** nu pot fi considerate adverbe pentru că, după cum bine se vede, ele se acordă în gen, număr și caz cu substantivul *melodia*.

Exemplul pe care îl citați dvs. din Gramatica Academiei R.P.R. «***Aspru, rece*** *sună cîntul cel etern neisprăvit*», în care ***aspru*** și ***rece*** sînt adverbe, l-ați înțeles, de asemenea, greșit. Este drept că acest exemplu dă naștere la o confuzie, pentru că aici, în mod întîmplător, între genul substantivului ***cîntul*** și forma adverbelor ***rece*** și ***aspru*** există o concordanță. Dacă ați înlocui substantivul subiect din acest exemplu cu un substantiv de gen feminin, ați constata că forma adverbului cu funcțiune de circumstanțial de mod rămîne aceeași. De exemplu: ***Aspru*** și ***rece*** *sună melodia tărăgănată*.

Dar în același paragraf aveați și alte exemple, care din acest punct de vedere, nu dau naștere la confuzii. Citez numai unul: «*Am coborît printre tufele de sulfină pe plaja goală într-o latură* ***rar*** *cercetată de musafiri*». În acest exemplu între genul substantivului ***latură*** și adverbul ***rar*** nu mai există nici o concordanță.

2. *Întrebare*: Din punct de vedere morfologic, cuvintele ***adîncul*** și ***înălțimea*** din textul: «*De prin* ***adîncul*** *văilor, de pe* ***înălțimea*** *coamelor codrilor, valuri străvezii de aburi sclipitori se ridicau în unde crețe și tremurînd în zare se topeau în văpaia cerului aprins* etc.,» pot fi considerate adjective?

2. *Răspuns*:—Cuvintele despre care vorbiți nu pot fi considerate adjective. Ele sînt substantive. Dvs. ați fost pus în încurcătură de faptul că, în textul de față, aceste cuvinte însoțesc substantivele *vale* și *coamă* și definesc oarecum o calitate a acestora. Dar «Gramatica limbii romîne», vol. I, editată de Academia R.P.R., arată în definiția substantivului că acesta poate defini și o stare sau o însușire. Cele două cuvinte în cauză sînt substantive abstracte de origine adjectivală. Unele adjective articulate cu articolul hotărît nu mai definesc o calitate a unui obiect, ci devin substantive, definind o calitate în general, independentă de orice obiect. Este cazul adjectivului ***adînc,*** care în forma ***adîncul,*** devine substantiv ca și ***frumosul, urîtul, răul*** etc.

La fel ***înălțimea*** este substantiv format prin derivare cu ajutorul sufixului *-ime* de la adjectivul ***înalt.*** Gramatica Academiei R.P.R. numește astfel de substantive abstractele calității (p. 158).

CONSTANTINESCU GHEORGHE - Baia Mare

Întrebare: Făcînd analiza sintactică a textului: «*Frumoasă zi a fost aceea cînd, din balconul casei de la Mircești, am declarat țiganilor adunați că sînt liberi! Că nu li se vor mai lua copiii pentru a fi crescuți și deprinși ca servitori în casa boierească și că pot să meargă unde le place fără împiedicare din partea nimănui*», propoziția: «*... cînd, din balconul casei de la Mircești, am declarat țiganilor adunați...*» poate fi socotită circumstanțială de timp? Care este propoziția principală?

Răspuns: Dacă avem în vedere numai faptul că această propoziție este introdusă prin adverbul de timp ***cînd*** și nu ținem seama de legătura ei logică cu propoziția principală, putem spune că este o circumstanțială de timp

O analiză mai atentă ne duce la concluzia că propoziția: *... cînd, din balconul casei de la Mircești, am declarat țiganilor adunați...* în ciuda faptului că este legată de propoziția principală (*Frumoasă zi a fost aceea*) prin adverbul de timp ***cînd*** este o propoziție atributivă. Fără să i se schimbe de loc înțelesul, ea ar putea fi redată într-o formă care nu ar mai lăsa nici o îndoială asupra valorii ei atributive, «(Frumoasă zi a fost aceea) *în care, din balconul casei de la Mircești, am declarat țiganilor adunați...*»

Totuși, propoziția în cauză exprimă în același timp și un raport circumstanțial față de verbul *a fi* din propoziția principală. De aceea, ea poate fi socotită atributivă cu nuanță temporală.

C. O.

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE

MIC DICȚIONAR ORTOGRAFIC, ediția I și II, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1953.

GRAMATICA LIMBII ROMÎNE, vol. I și II, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954. *Lucrare distinsă cu Premiul de Stat pe anul 1953.*

D. MACREA, Probleme de fonetică. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1953.

AL. GRAUR MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI R.P.R., Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne. Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954.

ACAD. AL. ROSETTI, Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII). Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954.

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ AFLATE SUB TIPAR

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE, vol. I (A-C) și vol. II (D-Î).

880

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POŞTALE,
PRIN FACTORII POŞTALI ŞI DIFUZORII VOLUNTARI
DIN ÎNTREPRINDERI ŞI INSTITUŢII

INTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ Nr. 4
BUCUREŞTI

C. 1542

Preţul Lei 2